TOMVS QVARTVS OPERVM M. TVLLII CICERONIS philoſophicos eius libros à Dionyſ. Lambino Monſtrolienſi ex auctoritate codicum manuſcr. emendatos, complectens: quorum ordinem, & numerum altera pagina indicabit.

Acceſſerunt eiuſdem Lambini emendationum rationes, & annotatiunculæ:

Et index amplißimus rerum ac verborum memoria digniorum.

LVTETIÆ,

In Aedibus Rouillij, via Iacobæa, ſub ſigno Concordiæ.

1565

CVM PRIVILEGIO REGIS.

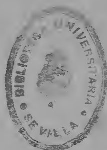
Quartus hic Tomus eos, qui reliqui sunt, Ciceronis PHILOSOPHICOS LIBROS HOC ORDINE COMPLECTITVR.

M. TVLLII CICERONIS Academicarum Quæstionum LIBER PRIMVS.

CICERO VARRONI S. D.

ETSI munus flagitare, quanuis quis ostenderit, ne populus quidem solet, nisi concitatus: tamen ego exspectatione promissi tui moueor, vt admoneam te, non vt flagitem. Misi autem ad te quattuor admonitores non nimis verecūdos. nosti enim profectò os adolescentioris Academiæ. Ex ea igitur media excitatos misi: qui metuo ne te fortè flagitent. ego autem mandaui, vt rogarent. Exspectabam omnino iandiu, méque sustinebam, ne ad te prius ipse quid scriberem, quàm aliquid accepissem, vt possem te remunerari quàm simillimo munere: sed cùm tu tardius faceres, id est, vt ègo interpretor, diligentius, teneri non potui, quin coninnctionem studiorum, amorísque nostri, quo possem litterarum genere declararem. Feci igitur sermonem, inter nos habitū in Cumano, cùm esset vnà Pomponius: tibi dedi parteis Antiochinas, quas à te probari intellexisse mihi videbar: mihi sumsi Philonis. Puto fore, vt, cùm legeris, mirere id nos locutos esse inter nos, quod nunquam locuti sumus: sed nosti morem dialogorum. Post hæc autem, mi Varro, quamplurima, si videbitur, & de nobis, & inter nos, serò fortasse, sed superiorum temporum, fortuna reip. causam sustineat: hæc ipsi præstare debemus: atque vtinam quietis temporibus, atque aliquo si non bono, at saltem certo statu ciuitatis hæc inter nos studia exercere possemus. quanquam tum quidem vel aliæ quæpiam rationes, honestas nobis & curas & actiones darent. nunc autem quid est, sine his cur viuere velimus? Mihi verò cum his ipsis vix, his autem detractis, ne vix quidem. Sed hæc coràm, & sæpius. Migrationem & emtionem feliciter euenire volo, tuúmque in ea re consilium probo. Cura vt valeas.

M. TVLLII CICERONIS ACADÆMICARVM QVÆSTIONVM LIBER PRIMVS.

AD M. TERENTIVM VARRONEM.

IN CVMANO nuper cùm mecum Atticus noster esset, nuntiatum est nobis à M. Varrone, venisse eum Roma pridie vesperi, &, nisi de via fessus esset, continuò ad nos věturum fuisse. quod cùm audissemus, nullam moram interponendam putauimus, quin videremus hominem nobiscū & studiis iisdem, & vetustate amicitiæ coniunctum. Itaque confestim ad eum ire perreximus, paullúmque, cùm eius villa abessemus, ipsum ad nos venientem vidimus: atque illum complexi, vt mos amicorum est, satis longo interuallo, eum ad suā villam reduximus. Hic pauca primò, atque ea percunctantibus nobis, Ecquid fortè Roma noui: Atticus, Omitte ista, quæ nec percunctari, nec audire sine molestia possumus, quæso, inquit: & quære potius, ecquid ipse noui. silent enim diutius musæ Varronis, quàm solebant: nec tamen istum cessare, sed celare quæ scribat, existimo. Minimè verò, inquit

ille. intemperãtis enim esse arbitror, scribere quod occultari velit. Sed habeo opus magnum in manibus, quòd iampridem ad hunc eum ipsum (me autem dicebat) quædã institui, quæ & sunt magna sanè, & limantur à me politius. Et egò, ista quidem, inquam, Varro iam diu exspectans, non audeo tamen flagitare. audiui enim è Libone nostro, cuius nosti studiũ (nihil enim eiusmodi celare possumus) non te ea intermittere, sed accuratius tractare, nec de manibus vnquam deponere. Illud autem mihi ante hoc tempus nunquam in mentem vênit à te requirere: sed nunc, posteaquàm sum ingressus res eas, quas tecum simul didici, mandare monumentis, philosophiámque veterem illam à Socrate ortam Latinis litteris illustrare: quæro, quid sit, cur, cùm multa scribas, genus hoc prætermittas: præsertim cùm & ipse in eo excellas, & id studiũ, totáque ea res longè ceteris & studiis & artibus antecellat. Tum ille, Rem à me sæpe deliberatam, & multùm agitatam requiris. itaque non hæsitans respondebo: sed ea dicam, quæ mihi sunt in promtu, quòd ista ipsa de re multùm, vt dixi, & diu cogitaui. Nam cùm philosophiã viderem diligentissimè litteris Græcis explicatam, existimaui, si qui de nostris eius studio tenerentur, si essent Græcis doctrinis eruditi, Græca potius, quàm nostra lecturos: sin à Græcorum artibus & disciplinis abhorrerent, ne hæc quidem curaturos, quæ sine eruditione Greca intelligi non possunt. Itaque ea nolui scribere, quę nec indocti intelligere possent, nec docti legere curarent. Vides autem eadem ipse. didicisti enim non posse nos Amafanij, aut Rabirij simileis esse: qui nulla arte adhibita, de rebus ante oculos positis, vulgari sermone disputant, nihil definiunt, nihil partiuntur, nihil apta interrogatione concludunt, nullam denique artem esse nec dicendi, nec differẽdi putant. Nos autem præceptis dialecticorum & oratorum, quoniam vtranque vim vnã esse nostri putant, sic parentes, vt legibus, verbis, quanquam nouis, cogimur vti: quæ docti (vt dixi) à Græcis petere malunt, indocti ne à nobis quidem accipiunt: vt frustrà omnis suscipiatur labor. Iam verò physica, si Epicurum, id est si Democritum probarem, possem scribere ita planè vt Amafanius. Quid est enim magnum, cùm causas rerum efficientium sustuleris, de corpusculorum (ita enim appellat atomos) concursione fortuita loqui? Nostra tu physica nosti, quæ continuantur ex effectione, & ex materia ea, quam fingit & format effectio: (adhibenda enim ea materiæ est:) hæc ipsa de vita, & moribus, de expetendis, fugiendísque rebus. Illi simpliciter pecudis & hominis idẽ bonum esse censent. apud nostros autem non ignoras, quæ sit & quanta subtilitas: quam quibúsnam queam enuntiare verbis? aut quem illa ad intelligendum poterit adducere? Siue enim Zenonem sequare: magnum est efficere, vt quis intelligat quid sit illud verum & simplex bonum, quod non possit ab honestate seiungi. quod bonum quale sit, negat omnino Epicurus se sine voluptatibus sensum mouentibus vel suspicari. siue Academiam veterem persequamur, quam nos, vt scis, probamus: quàm erit illa acutè explicanda nobis! quàm argutè, quàm obscurè etiam contra Stoicos disserendum! Totum igitur illud philosophiæ studium mihi quidem ipse sumo, & ad vitæ constantiam quantam possum, & ad delectationem animi: nec vllum arbitror, vt apud Platonem est, maius, aut melius à diis datum munus homini: sed meos amicos, in quibus est studium, in Græciam mitto, id est ad Græcos ire iubeo, vt ea à fontibus potius hauriant, quàm riuulos consectentur. Quæ autem nemo adhuc docuerat, nec erat vnde studiosi scire possent: ea, quantum potui (nihil enim magnopere meorum miror) feci vt essent nota nostris. à Græcis enim peti nõ poterant, ac post L. Ælij nostri occasum ne à Latinis quidem. Et tamen in illis veteribus nostris, quæ Menippum imitati, non interpretati quadam hilaritate conspersimus, multa admista ex intima philosophia, multa dialecticè dicta: quæ quo facilius minus docti intelligerent, iucunditate quadam ad legendum inuitati, in laudationibus, in iis ipsis antiquitatum procœmiis philosophicè scribere voluimus, si modò consecuti sumus. Tum ego, Sunt, inquã, ista Varro. nam nos in nostra vrbe peregrinanteis, errãteísque, tanquam hospites, tui libri quasi

domum

[Manuscript marginal notes:]
F. u. ex ms. et oratorum etiam

id. deest in ms. verbum atomos, et recte.

id. videtur legendum, quas pro quae, ut ad Varronis satyras referatur, quas inscripsit Menippeas. id. philosophiam habet vet. liber.

domum deduxerunt: vt possemus aliquando, qui, & vbi essemus, agnoscere. Tu ætatem patriæ, tu descriptiones temporum, tu sacrorum iura, tu sacerdotum munera, tu domesticam, tu bellicam disciplinam, tu sedem regionum, & locorum, tu omnium diuinarum, humanarúmque rerum nomina, genera, officia, causas aperuisti: plurimúmque poëtis nostris, omninóque Latinis & litteris luminis attulisti, & verbis: atque ipse variũ & elegans omni ferè numero poëma fecisti: philosophiámque multis locis inchoasti, ad impellendum satis, ad docendum parum. Causam autem probabilem tu quidem affers. aut enim Græca legere malent, qui erunt eruditi: aut ne hæc quidem, qui illa nesciunt. Sed eam mihi nunc satísne probas? Immò verò & hæc, qui illa non poterunt, &, qui Græca poterunt, non contemnent sua. Quid enim causæ est, cur poëtas Latinos Græcis litteris eruditi legant, philosophos non legant? an quia delectat Ennius, Pacuuius, Attius, qui non verba, sed vim Græcorum expresserunt poëtarum? quanto magis philosophi delectabunt, si, vt illi Æschylum, Sophoclem, Euripidem: sic hi Platonem imitentur, Aristotelem, Theophrastum? Oratores quidem laudari video, si qui è nostris Hyperidem sint, aut Demosthenem imitati. Ego autem (dicam enim, vt res est) dum me ambitio, dum honores, dum causæ, dum reip. non solùm cura, sed quædam etiam procuratio multis officiis implicatum & constrictum tenebat, hæc inclusa habebam, &, ne obsolescerent, renouabam, cùm licebat, legendo. Nunc verò & fortunę grauissimo perculsus vulnere, & administratione reip. liberatus, doloris medicinam à philosophia peto, & otij oblectationem hanc honestissimam iudico. Aut enim huic ætati hoc maxime aptum est: aut iis rebus, si quas dignas laude gessimus, hoc in primis consentaneũ: aut etiam ad nostros ciueis erudiendos nihil vtilius: aut, si hæc ita non sunt, nihil aliud video, quod agere possimus. Brutus quidem noster excellens omni genere laudis, sic philosophiam Latinis litteris persequitur, nihil vt iisdem de rebus à Græcis desideres: & eandem quidem sententiam sequitur, quam tu. nam Aristũ Athenis audiuit aliquandiu, cuius tu fratem Antiochum. Quamobrem da, quæso, te huic etiam generi litterarum. Tum ille, Istuc quidem considerabo, nec verò sine te. sed de te ipso quid est, inquit, quod audio? Quánam, inquam, de re? Relictam à te veterem iam, inquit: tractari autem nouam. Quid? ergo, inquam, Antiocho id magis licuerit, nostro familiari, remigrare in domum veterem è noua, quàm nobis in nouam è vetere? Certè enim recentissima quæque, sunt correcta & emendata maximè. Quanquã Antiochi magister Philo, magnus vir, vt tu existimas ipse, negarit in libris, quod coràm etiam ex ipso audiebamus, duas Academias esse: errorémque eorum, qui ita putarunt, coarguit: Est, inquit, vt dicis: sed ignorare te non arbitror, quæ contra Philonem Antiochus scripserit. Immò verò & istam, & totam veterem Academiam, a qua absumtam iam diu, renouari à te, nisi molestum est, velim: & simul assidamus, inquam, si videtur. Sanè illud quidem, inquit: sum enim admodum infirmus. Sed videamus, idémne Attico placeat fieri à me, quod te velle video. Mihi verò, inquit, ille. Quid est enim, quod malim, quàm ex Antiocho iam pridem audita recordari? & simul videre, satísne ea commodè dici possint Latinè? quæ cùm sunt dicta, in conspectu consedimus omnes. Tum Varro ita exorsus est: Socrates mihi videtur, id quod constat inter omneis, primus à rebus occultis, & ab ipsa natura inuolutis, in quibus omnes ante eum philosophi occupati fuerunt, auocauisse philosophiam, & ad vitam communem adduxisse, vt de virtutibus & vitiis, omninóque de bonis rebus & malis quæreret, cælestia autem vel procul esse à nostra cognitione censeret, vel, si maximè cognita essent, nihil tamen ad bene viuendum conferre. Hic in omnibus ferè sermonibus, qui ab iis, qui illum audierunt, perscripti variè, & copiosè sunt, ita disputat, vt nihil affirmet ipse, refellat alios, nihil se scire dicat, nisi id ipsum: eóque præstare ceteris, quòd illi, quæ nesciant, scire se putent, ipse se nihil scire id vnum sciat, ob eámque rem se arbitrari ab Appolline omniũ sapientissimum esse dictum, quòd hæc esset vna hominis sapiẽtia, non arbitrari sese scire quod

nesciat. Quæ cùm diceret constanter, & in sententia permaneret, omnis eius oratio cùm in virtute laudanda, tum in omnibus hominibus ad virtutis studium cohortandis consumebatur, vt è Socraticorum libris, maximéque Platonis intelligi potest. Platonis autem auctoritate, qui varius & multiplex & copiosus fuit, vna & consentiens duobus vocabulis philosophiæ forma instituta est, Academicorum & Peripateticorum: qui rebus congruentes, nominibus differebant. nam cùm Speusippum sororis filium Plato philosophiæ quasi heredem reliquisset, duos autem præstantissimos studio atque doctrina Xenocratem Chalcedonium, & Aristotelem Stagiritam: qui erant cum Aristotele, Peripatetici dicti sunt, quia disputabant inambulantes in Lycio. Illi autem, qui Platonis instituto in Academia, quod est alterum gymnasium, cœtus erant, & sermones habere soliti, ex loci vocabulo nomen habuerunt: sed vtrique Platonis vbertate completi, certam quandam disciplinæ formulam composuerunt, & eam quidem plenam ac refertam: illam autem Socraticam dubitationem de omnibus rebus, & nulla affirmatione adhibita, consuetudinem differendi reliquerunt. ita facta est differendi, quod minimè Socrates probabat, ars quædam philosophia, & rerum ordo, & descriptio disciplinæ. Quæ quidem erat primò duobus, vt dixi, nominibus vna. nihil enim inter Peripateticos, & illam veterem Academiam differebat. Abundantia quadam ingenij præstabat, vt mihi videtur quidem, Aristoteles: sed idem fons erat vtrisque, & eadem rerum expetendarum fugiendarúmque partitio. Sed quid ago? inquit, aut súmne sanus, qui hęc vos doceo? Nam etsi non sus Mineruam, vt aiunt: tamen ineptè quisquis Mineruam docet. Tum Atticus, Tu verò, inquit, perge Varro. valde enim amo nostra atque nostros: méque ista delectant, cùm Latinè dicuntur, & isto modo. Quid me, inquam, putas: qui philosophiã iam professus sim me populo nostro exhibiturum? Pergamus igitur, inquit, quoniam placet. Fuit ergo iam accepta à Platone philosophandi ratio triplex: vna de vita & moribus: altera de natura & rebus occultis: tertia de differendo, &, quid verum & quid falsum, quid rectum in oratione, prauúmue, quid consentiens, quid repugnans iudicando. Ac primam partem illam bene viuendi à natura petebant, eíque parendum esse dicebant: neque vlla alia in re, nisi in natura, querendum esse illud summum bonum, quò omnia referrentur: constituebántque, extremum esse rerum expetendarum, & finem bonorum adeptum esse omnia è natura, & animo, & corpore, & vita. Corporis autem alia ponebant esse in toto, alia in partibus. Valetudinem, vireis, pulchritudinem in toto: in partibus autem sensus integros, & præstantiam aliquam partium singularum, vt in pedibus celeritatem, vim in manibus, claritatem in voce, in lingua etiam explanatam vocum impressionem. Animi autem, quæ essent ad comprehendendam ingenij virtutem idonea: eáque ab iis in naturam, & mores diuidebantur. Naturæ celeritatem ad discendum, & memoriam dabant: quorum vtrunque mentis esset proprium, & ingenij. Morum autem putabant studia esse, & quasi consuetudinem: quam partim exercitationis assiduitate, partim ratione formabant. in quibus erat philosophia ipsa. In qua quod inchoatum est, neque absolutum, progressio quædam ad virtutem appellatur: quod autem absolutum, id est virtus, quasi perfectio naturæ, omniúmque rerum, quas in animis ponunt, vna res optima. Ergo hæc animorum. Vitæ autem (id enim erat tertium) adiuncta esse dicebant, quæ ad virtutis vsum valerent. Iam virtus animi bonis & corporis cernitur in quibusdam, quæ non tam naturę, quàm beatæ vitæ adiuncta sunt. Hominem esse censebant quasi partem quandam ciuitatis, & vniuersi generis humani, eúmque esse coniunctum cum hominibus humana quadam societate. Ac de summo quidem ac naturali bono sic agunt. Cetera autem pertinere ad id putant aut augendum, aut tuendum, vt diuitias, vt opes, vt gloriam, vt gratiam. Ita tripertita ab iis inducitur ratio bonorum: atque hæc illa sunt tria genera, quæ putant plerique Peripateticos dicere: id quidem non falsò: est enim hæc partitio illorum: illud imprudenter, si alios esse Academicos, qui tum appellarentur, alios Peripateticos

F. U. manca et imperfecta videtur oratio; nam illud duos autem, non habet quo referatur. Itaq. Petrus Ciacconius coniectura optima ductus, existimat legendum, philosophiae ex asse heredem reliquisset, secundos autem praestantissimos [illegible], et notum est, qui sint secundi heredes.

Id. — P. Ciacconius putat duas voces abundare, sicq. legendum esse; i. a. s. de omnib. rebus, nulla a. a. c. d. r.

Id. Sic quoq. verbum differendi videtur abundare. ait n. philosophiam factam fuisse artem, quae [illegible] tis et notis tractare solet, cum Socrates de singulis atque [illegible] de incertis disputans eam artem esse negaret.

Id. P. Ciacconius expungit vocem Acceptam, tanquam superuacaneam.

teticos arbitrantur. Communis hæc ratio, & vtrisque hic bonorum finis videbatur, adipisci quæ essent prima in natura, quæque ipsa per sese expetenda, aut omnia, aut maxima. Ea sunt autem maxima, quæ in ipso animo atque in ipsa virtute versantur. itaque omnis illa antiqua philosophia sensit in vna virtute esse positam beatam vitam: nec tamen beatissimam, nisi adiungerentur & corporis, & cetera, quæ suprà dicta sunt, ad virtutis vsum idonea. Ex hac descriptione, agendi quoque aliquid in vita, & officij ipsius initium reperiebatur: quod erat in conseruatione earum rerum, quas natura præscriberet. Hinc gignebatur fuga desidiæ, voluptatúmque contemptio: ex quo laborum, dolorúmque susceptio multorum, magnorúmque recti, honestíque causa, & earum rerum, quæ erant congruentes cum descriptione naturæ. vnde & amicitia existebat, & iustitia, atque æquitas. Hæc & voluptatibus & multis vitæ commodis anteponebantur. Hæc quidem fuit apud eos morum institutio, & eius artis, quam primam posui, forma, atque descriptio. De natura autem (id enim sequebatur) ita dicebant, vt eam diuiderent in res duas: vt altera esset efficiens, altera autem quasi huic se præbens, ex qua efficeretur aliquid. In eo, quod efficeret, vim esse censebant: in eo autem, quod efficeretur, materiam quandam: in vtroque tamen vtrunque. neque enim materiam ipsam cohærere potuisse, si nulla vi contineretur, neque vim sine aliqua materia. nihil est enim, quod non alicubi esse cogatur. Sed quod ex vtroque, id iam corpus & qualitatem nominabant. Dabitis enim profectò, vt in rebus inusitatis, quod Græci ipsi faciunt, à quibus hæc iam diu tractantur, vtamur verbis interdum inauditis. Nos verò, inquit Atticus. quinetiam Græcis licebit vtare, cùm voles, si te Latina fortè deficient. Bene sanè facis: sed enitar, vt Latinè loquar, nisi in huiuscemodi verbis, vt philosophiam, aut rhetoricen, aut physicen, aut dialecticen appellem, quibus, vt aliis multis, consuetudo iam vtitur pro Latinis. Qualitates igitur appellaui, quas ποιότητας Græci vocant: quod ipsum apud Græcos non est vulgi verbum, sed philosophorum, atque id in multis. Dialecticorum quoque verba nulla sunt publica: suis vtuntur. Et id quidem commune omnium ferè artium. aut enim noua sunt rerum nouarum facienda nomina, aut ex aliis transferenda. Quod si Græci faciunt, qui in iis rebus tot iam sæcula versantur: quanto id magis nobis concedendum est, qui hæc nunc primùm tractare conamur? Tu verò, inquam, Varro bene etiam meriturus mihi videris de tuis ciuibus, si eos non modò copia rerum auxeris, vt fecisti, sed etiam verborum. Audebimus ergo, inquit, nouis verbis vti te auctore, si necesse est. Earum igitur qualitatum sunt aliæ principes, aliæ ex iis ortæ. Principes sunt vniusmodi, & simplices. Ex his autem ortæ, variæ sunt, & quasi multiformes. itaque aër quoque (vtimur enim pro Latino) ignis & aqua & terra, prima sunt. Ex iis autem ortæ animantium formæ, earúmque rerum, quæ gignuntur è terra. Ergo illa initia, vt è Græco vertam, elementa dicuntur: è quibus aër & ignis mouendi vim habent, & efficiendi: reliquæ partes accipiendi, & quasi patiendi: aquam dico & terram. Quinctum genus, è quo essent astra, mentésque singulares, eorum quattuor, quæ suprà dixi, dissimile Aristoteles quiddam esse rebatur. sed subiectam putant omnibus sine vlla specie, atque carentem omni illa qualitate (faciamus enim tractando vsitatius hoc verbum, & tritius) materiam quandam, ex qua omnia expressa atque effecta sint: quæ tota omnia accipere possit, omnibúsque modis mutare, atque ex omni parte: eóque etiam interire non in nihilum, sed in suas parteis, quæ infinitè secari ac diuidi possint, cùm sit nihil omnino in rerum natura minimum, quod diuidi nequeat. Quæ autem moueantur, omnia interuallis moueri: quæ interualla item infinitè diuidi possint. Et cùm ita moueatur illa vis, quam qualitatem esse diximus: & cùm sic vltrò citróque versetur: & materiam ipsam totam penitus commutari putant, & ita effici quæ appellant qualia, è quibus in omni natura cohærente, & continuata cum omnibus suis partibus effectum esse mundum, extra quem nulla pars materiæ sit, nullúmque corpus. Parteis autem esse mundi om-

F.u. itaq. aër; utimur enim pro Latino, et ignis et aqua. ex ms.

id. 1.b. ant. mutari

nia, quæ inſint in eo, quæ natura ſentiente teneantur, in qua ratio perfecta inſit, quæ ſit eadem ſempiterna. nihil enim valentius eſſe à quo intereat. Quam vim animum eſſe dicunt mundi, eandémque eſſe mentem, ſapientiámque perfectam: quem deum appellant, omniúmque rerum, quæ ſunt ei ſubiectæ, quaſi prouidentiam quandam, procurantem cæleſtia maximè, deinde in terris ea, quæ pertinent ad homines: quam interdum eandem neceſsitatem appellant, quia nihil aliter eſſe poſsit, atque ab ea conſtitutum ſit, interdum quaſi fatalem & immutabilem continuationem ordinis ſempiterni: nonnunquam eandem fortunam, quòd efficiat multa improuiſa, & nec opinata nobis propter obſcuritatem ignorationémque cauſarum. Tertia deinde philoſophiæ pars, quæ erat in ratione, & in diſſerendo, ſic tractabatur ab vtriſque. Quanquam iudicium oriretur à ſenſibus, tamen non eſſe iudicium veritatis in ſenſibus. Mentem volebant rerum eſſe iudicem: ſolam cenſebant idoneam, cui crederetur, quia ſola cerneret id, quod ſemper eſſet ſimplex, & vniuſmodi, & tale quale eſſet. Hanc illi ideam appellabant, iam à Platone ita nominatam: nos rectè ſpeciem poſſumus dicere. Senſus autem omneis hebetes & tardos eſſe arbitrabantur, nec percipere vllo modo res eas, quæ ſubiectæ ſenſibus viderentur: quæ eſſent aut ita paruæ, vt ſub ſenſum cadere non poſſent: aut ita mobiles & concitatæ, vt nihil vnquam vnum eſſet conſtans, ne idem quidem, quia continenter laberentur, & fluerent omnia. Itaque hanc omnem partem rerum, opinabilem appellabant. Scientiam autem nuſquam eſſe cenſebãt, niſi in animi notionibus atque rationibus. Qua de cauſa definitiones rerum probabant, & has ad omnia, de quibus diſceptabatur, adhibebant. Verborum etiam explicatio probabatur, qua de cauſa quæque eſſent ita nominata: quam etymologiam appellabant. Pòſt argumentis, & quaſi rerum notis vtebantur ad probandum, & ad concludendum id, quod explanari volebant: in qua tradebatur omnis dialectica diſciplina, id eſt orationis ratione concluſæ. Huic quaſi ex altera parte oratoria vis dicendi adhibebatur, explicatrix orationis perpetuæ, ad perſuadendum accommodatæ. Hæc erat illis prima à Platone tradita: cuius quas acceperim diſputationes, ſi vultis, exponam. Nos verò volumus, inquam, vt pro Attico etiam reſpondeam. Et rectè, inquit, reſpondes. præclarè enim explicatur Peripateticorum & Academiæ veteris auctoritas. Ariſtoteles primus ſpecies, quas paullo antè dixi, labefactauit: quas mirificè Plato erat amplexatus: vt in his quiddam diuinum eſſe diceret. Theophraſtus autem, vir & oratione ſuauis, & ita moderatus, vt præ ſe probitatem quandam & ingenuitatem ferat, vehementius etiam fregit quodam modo veteris diſciplinæ auctoritatem. ſpoliauit enim virtutem ſuo decore, imbecillámque reddidit, quòd negauit in ea ſola poſitum eſſe beatè viuere. Nam Strato eius auditor, quanquam fuit acri ingenio, tamen ab ea diſciplina omnino ſemouendus eſt: qui cùm maximè neceſſariam partem philoſophiæ, quæ poſita eſt in virtute & moribus, reliquiſſet, totúmque ſe ad inueſtigationem naturæ contuliſſet, in ea ipſa plurimùm diſſedit à ſuis. Speuſippus autem & Xenocrates, qui primi Platonis rationem, auctoritatémque ſuſceperant: & poſt hos Polemo & Crates, vnáque Crantor in Academia congregati, diligenter ea, quæ à ſuperioribus acceperant, tuebantur. Iam Polemonem audiuerant aſsiduè Zeno & Arceſilas. Sed Zeno cùm Arceſilam anteiret ætate, valdéque ſubtiliter diſſereret, & peracutè moueretur: corrigere conatus eſt diſciplinam. Eam quoque, ſi videtur, correctionem explicabo, ſicut ſolebat Antiochus. Mihi verò, inquam, videtur: quod vides idem ſignificare Pomponium. Zeno igitur nullo modo is erat, qui, vt Theophraſtus, neruos virtutis incideret: ſed contrà, qui omnia, quæ ad beatam vitam pertinerent, in vna virtute poneret, nec quicquam aliud numeraret in bonis, ídque appellaret honeſtum, quod eſſet ſimplex quoddam, & ſolum, & vnum bonum. Cetera autem etſi nec bona, nec mala eſſent, tamen alia ſecundum naturam dicebat, alia naturæ eſſe contraria. Iis ipſis alia interiecta & media numerabat. Quæ autem ſecundum naturam eſſent, ea ſumenda,

& quadam

& quadam æſtimatione dignanda dicebat: contráque contraria. Neutra autem in mediis relinquebat: in quibus ponebat nihil omnino eſſe momenti: ſed quæ eſſent ſumenda, ex iis alia pluris eſſe æſtimanda, alia minoris. quæ pluris, ea præpoſita appellabat: reiecta autem, quæ minoris. Atque vt hæc non tam rebus, quàm vocabulis commutauerat: ſic inter rectè factum atque peccatum, officium, & contra officium media locabat quædam, rectè facta ſola in bonis actionibus ponens, prauè, id eſt peccata, in malis. Officia autem ſeruata, prætermiſſáque, media putabat, vt dixi. Cúmque ſuperiores non omnem virtutem in ratione eſſe dicerent, ſed quaſdam virtutes natura aut more perfectas, hic omneis in ratione ponebat. Cùmque illi ea genera virtutum, quæ ſuprà dixi, ſeiungi poſſe arbitrarentur, hic nec id vllo modo fieri poſſe diſſerebat, nec virtutis vſum modò, vt ſuperiores, ſed ipſum habitum per ſe eſſe præclarum, nec tamen virtutem cuiquam adeſſe, quin ea ſemper vteretur: cúmque perturbationem animi illi ex homine non tollerent, naturáque & condoleſcere, & concupiſcere, & extimeſcere, & efferri lætitia dicerent, ſed ea contraherent, in anguſtúmque deducerent: hic omnibus his quaſi morbis voluit carere ſapientem, cúmque eas perturbationes antiqui naturaleis eſſe dicerent, & rationis experteis, aliáque in parte animi cupiditatē, in alia rationem collocarent: ne his quidē aſſentiebatur. nam & perturbationes voluntarias eſſe putabat, opinionéſque iudicio ſuſcipi: & omniū perturbationum arbitrabatur eſſe matrem, immoderatam quandam intemperantiam. Hæc ferè de moribus. De naturis autem ſic ſentiebat, primùm vt in quattuor initiis rerum illis quinctam hanc naturam, ex qua ſuperiores ſenſus & mentem effici rebantur, non adhiberet. ſtatuebat enim, ignem eſſe ipſam naturam, quæ quidque gigneret, & mentem atque ſenſus. Diſcrepabat etiam ab iiſdem, quòd nullo modo arbitrabatur quicquam effici poſſe ab ea, quæ expers eſſet corporis. Cuius generis Xenocrates & ſuperiores etiam animum eſſe dixerunt: nec verò, aut quod efficeret aliquid, aut quod efficeretur, poſſe eſſe non corpus. Plurima autem in illa tertia philoſophiæ parte mutauit. in qua primùm de ſenſibus ipſis quædam dixit noua, quos iunctos eſſe cenſuit è quadam quaſi impulſione oblata extrinſecus: quam ille φαντασίαν, nos viſum appellemus licet, & teneamus hoc verbum quidem: erit enim vtendum in reliquo ſermone ſæpius. Sed ad hæc, quæ viſa ſunt, & quaſi accepta ſenſibus, aſſenſionem adiungit animorum: quam eſſe vult in nobis poſitam, & voluntariam. Viſis non omnibus adiungebat fidem, ſed iis ſolùm, quæ propriam quandam haberent declarationem earum rerum, quæ viderentur: id autem viſum cùm ipſum cerneretur, comprehenſibile. feretis hæc? Nos verò, inquam: quónam enim modo καταληπτὸν diceres? Sed cùm acceptum iam & approbatum eſſet, comprehenſionem appellabat, ſimilem iis rebus, quæ manu prenderentur: ex quo etiam nomen hoc duxerat. At cùm eo verbo antè nemo tali in re vſus eſſet, tum plurimis idem nouis verbis (noua enim dicebat) vſus eſt. Quod autem erat ſenſu comprehenſum, id ipſum ſenſum appellabat. & ſi ita erat comprehenſum, vt conuelli ratione non poſſet, ſcientiam: ſin aliter, inſcientiam nominabat: ex qua exiſteret etiam opinio, quæ eſſet imbecilla, & cum falſo, incognitóque communis. Sed inter ſcientiam & inſcientiam, comprehenſionem illam, quam dixi, collocabat, eámque neque in rectis, neque in prauis numerabat, ſed ſoli credendum eſſe dicebat. E quo ſenſibus etiam fidem tribuebat, quòd, vt ſuprà dixi, cōprehenſio facta ſenſibus, & vera eſſe illi, & fidelis videbatur: non quòd omnia, quæ eſſent in re, comprehenderet: ſed quia nihil, quod cadere in eam poſſet, relinqueret, quódque natura quaſi normam ſcientiæ & principium ſui dediſſet, vnde poſtea notiones rerum animis imprimerentur, è quibus non principia ſolùm, ſed latiores quædam ad rationem inueniendam viæ reperiūtur. Errorem autem, & temeritatem, & ignorantiam, & opinationem, & ſuſpicionem, & vno nomine omnia, quæ eſſent aliena firmæ & conſtantis aſſenſionis, à virtute, ſapiē tiáque remouebat. Atque in iis ferè commutatio conſiſtit omnis, diſſenſióque Zenonis

à ſuperioribus. Quæ cùm dixiſſet:Breuiter ſanè,miniméque obſcurè expoſita eſt,inquam , à te Varro & veteris Academiæ ratio,& Stoicorum. verum eſſe autem arbitror, vt Antiocho noſtro familiari placebat,correctionem veteris Academiæ potius , quàm aliquam nouam diſciplinam putandam . Tunc Varro, Tuæ ſunt nunc partes, inquit , qui ab antiquorum ratione nunc deſciſcis, & ea , quæ ab Arceſila nouata ſunt, probas , docere , quod , & qua de cauſa diſcidium factum ſit : vt videamus , ſatíſne iſta ſit iuſta defectio. Tum ego , Cum Zenone,inquam,vt accepimus, Arceſilas ſibi omne certamen inſtituit,non pertinacia,aut ſtudio vincendi,vt mihi quidem videtur, ſed earum rerum obſcuritate , quæ ad confeſsionem ignorationis adduxerant Socratem , & veluti amanteis Socratem,Democritum,Anaxagoram,Empedoclem , omneis pænè veteres:qui nihil cognoſci,nihil percipi,nihil ſciri poſſe dixerunt , anguſtos ſenſus, imbecillos animos,breuia curricula vitæ , & , vt Democritus , in profundo veritatem eſſe demerſam:opinionibus & inſtitutis omnia teneri,nihil veritati relinqui:deinceps omnia tenebris circumfuſa eſſe dixerunt. Itaque Arceſilas negabat eſſe quicquam, quod ſciri poſſet,ne illud quidem ipſum,quod Socrates ſibi reliquiſſet.Sic omnia latêre cenſebat in occulto,neque eſſe quicquam,quod cerni aut intelligi poſsit : quibus de cauſis nihil oportere neque profiteri,neque affirmare quenquam , neque aſſenſione approbare:cohiberéque ſemper,& ab omni lapſu continere temeritatem:quæ tum eſſet inſignis, cùm aut falſa,aut incognita res approbaretur:neque hoc quicquam eſſe turpius , quàm cognitioni & perceptioni aſſenſionem, approbationémque præcurrere. Huic rationi quod erat conſentaneum , faciebat , vt contra omnium ſententias dies iam pleroſque differeret , vt,cùm in eadem re paria contrariis in partitibus momenta rationum inuenirentur,facilius ab vtraque parte aſſenſio ſuſtineretur. Hanc Academiam nouam appellant:quæ mihi vetus videtur:ſi quidem Platonem ex illa vetere numeramus. cuius in libris nihil affirmatur,& in vtranque partem multa differuntur , de omnibus quæritur,nihil certi dicitur. ſed tamen illa,quam expoſui,vetus , hæc noua nominetur : quæ vſque ad Carneadem perducta,qui quartus ab Arceſila fuit, in eadem Arceſilæ ratione permanſit. Carneades autem nullius philoſophiæ partis ignarus, & , vt cognoui ex iis, qui illum audierant,maximéque ex Epicureo Zenone,qui cùm ab eo plurimùm diſſentiret,vnum tamen præter ceteros mirabatur, incredibili quadam fuit facultate.

F. U. quoniam

id. ex vet. libris et Gesteropo et multo jam ante

* Multa ex hoc primo libro,& ſecundus,& tertius,& quartus ad Varronem, toti deſiderantur : niſi quis velit proximum , qui inſcribitur Lucullus, quartum numerare: quod facit Nonius.

M. TVLLII CICERONIS ACADEMICARVM QVÆSTIONVM LIBER, QVI INSCRIBITVR LVCVLLVS, QVEM NONIVS QVARTVM NVMERAT.

MAGNVM ingenium L. Luculli,magnúmque optimarum artium ſtudium, tum omnis liberalis & digna homine nobili ab eo percepta doctrina , quibus temporibus florere in foro maximè potuit , caruit omnino rebus vrbanis. vt enim admodum adoleſcens cum fratre pari pietate & induſtria prædito paternas inimicitias magna cum gloria eſt perſecutus , in Aſiam quæſtor profectus , ibi permultos annos admirabili quadam laude prouinciæ præfuit:deinde abſens factus ædilis, continuò prætor (licebat enim celerius legis præmio) pòſt in Africam : in-

ad de

de ad conſulatum: quem ita geſsit, vt diligentiam admirarentur omnes, ingenium cognoſcerent. Pòſt ad Mithridaticum bellum miſſus à ſenatu, non modò opinionem vicit omnium, quæ de virtute eius erat, ſed etiam gloriam ſuperiorum. ídque eo fuit mirabilius, quòd ab eo laus imperatoria non admodum exſpectabatur, qui adoleſcentiam in forenſi opera, quæſturæ diuturnum tempus, Murena bellum in Ponto gerente, in Aſiæ pace conſumſerat: ſed incredibilis quædam ingenij magnitudo non deſiderauit indocilem vſus diſciplinam. Itaque cùm totum iter, & nauigationem conſumſiſſet partim in percunctando à peritis, partim in rebus geſtis legendis, in Aſiam factus imperator vênit, cùm eſſet Roma profectus rei militaris rudis. habuit enim diuinam quandam memoriam rerum: verborum maiorem Hortenſius. Sed quo plus in negotiis gerendis res, quàm verba proſunt, hoc erat memoria illa præſtantior: quam fuiſſe in Themiſtocle, quem facilè Græciæ principem ponimus, ſingularem ferunt. qui quidem etiam pollicenti cuidam ſe artem ei memoriæ, quæ tum primùm proferebatur, traditurum, reſpondiſſe dicitur, obliuiſci ſe malle diſcere: credo quòd hærebant in memoria quæcunque audierat, aut viderat. Tali ingenio præditus Lucullus adiunxerat etiam illam, quã Themiſtocles ſpreuerat, diſciplinam. Itaque vt litteris conſignamus, quæ monumentis mandare voluimus: ſic ille in animo res inſculptas habebat. Tantus ergo imperator in omni genere belli fuit, prœliis, oppugnationibus, naualibus pugnis, totiúſque belli inſtrumentis & apparatu, vt ille rex poſt Alexandrum maximus hunc à ſe maiorem ducem cognitum, quàm quenquam eorum, quos legiſſet, fateretur. In eodem tanta prudentia fuit in conſtituendis temperandíſque ciuitatibus, tanta æquitas, vt hodie ſtet Aſia Luculli inſtitutis ſeruandis, & quaſi veſtigiis perſequendis. Sed etſi magna cum vtilitate reip. tamen diutius quàm vellem, tanta vis virtutis atque ingenij peregrinata afuit ab oculis & fori & curiæ. Quinetiam cùm victor à Mithridatico bello reuertiſſet, inimicorum calumnia triennio tardius, quàm debuerat, triumphauit. nos enim conſules introduximus pæne in vrbem currum clariſsimi viri: cuius mihi conſilium & auctoritas quid tum in maximis rebus profuiſſet, dicerem, niſi de me ipſo dicendum eſſet: quod hoc tempore non eſt neceſſe. Itaque priuabo illum potius debito teſtimonio, quàm id cum mea laude communicem. Sed quæ populari gloria decorari in Lucullo debuerunt, ea ferè ſunt & Græcis litteris & Latinis celebrata. Nos autem illa exteriora, cum multis, hæc interiora, cum paucis ex ipſo ſæpe cognouimus. maiore enim ſtudio Lucullus cùm omni litterarum generi, tum philoſophiæ deditus fuit, quàm qui illum ignorabant, arbitrabantur: nec verò ineunte ætate ſolùm, ſed & quæſtor aliquot annos, & in ipſo bello, in quo ita magna rei militaris eſſe occupatio ſolet, vt non multum imperatori ſub ipſis pellibus otij relinquatur. Cùm autem è philoſophis ingenio, ſcientiáque putaretur Antiochus Philonis auditor excellere, eum ſecum & quæſtor habuit, & poſt aliquot annos imperator. cúmque eſſet ea memoria, quam antè dixi, ea ſæpe audiendo facilè cognouit, quæ vel ſemel audita meminiſſe potuiſſet. Delectabatur autem mirificè lectione librorum, de quibus audiebat. Ac vereor interdum, ne talium perſonarum, cùm amplificare velim, minuam etiam gloriam. ſunt enim multi, qui omnino Græcas non amant litteras: plures, qui philoſophiam: réliqui, qui etiam ſi hæc non improbent, tamen earum rerum diſputationem principibus ciuitatis non ita decóram putant. Ego autem, cùm Græcas litteras M. Catonem in ſenectute didiciſſe acceperim: P. autem Africani, hiſtoriæ loquantur in legatione illa nobili, quam ante cenſuram obiit, Panætium vnum omnino comitem fuiſſe: nec litterarum Græcarum, nec philoſophiæ iam vllum auctorem requiro. Reſtat vt iis reſpondeam, qui ſermonibus eiuſmodi nolint perſonas tam graueis illigari. quaſi verò clarorum virorum aut tacitos congreſſus eſſe oporteat, aut ludicros ſermones, aut rerum colloquia leuiorum. Etenim, ſi quodam in libro verè eſt

à nobis philosophia laudata, profectò eius tractatio optimo atque amplissimo quoque dignissima est: nec quicquam aliud est videndum nobis, quos populus Ro. hoc in gradu collocauit, nisi nequid priuatis studiis de opera publica detrahamus. Quòd si, cùm fungi munere debeamus, non modò operam nostram nunquã à populari cœtu remouemus, sed ne litteram quidem vllam facimus nisi forensem: quis reprehendet nostrum otium, qui in eo non modò nosmetipsos hebescere & languere nolumus, sed etiam, vt plurimis prosimus, enitimur? Gloriam verò non modò non minui, sed etiam augeri arbitramur eorum, quorum ad populareis, illustreísque laudes, has etiam minus notas, minúsque peruulgatas adiungimus. Sunt etiam qui negent in iis, qui in nostris libris disputent, fuisse earum rerum, de quibus disputatur, scientiam: qui mihi videntur non solùm viuis, sed etiam mortuis inuidere. Restat vnum genus reprehensorum, quibus Academiæ ratio non probatur. quod grauius ferremus, si quisquam vllam disciplinam philosophiæ probaret, præter eam, quam ipse sequeretur. Nos autem, quoniam contra omneis dicere, qui scire sibi videntur, solemus: non possumus, quin alij à nobis dissentiant, recusare. quanquam nostra quidem causa facilior est, qui verum inuenire sine vlla contentione volumus, ídque summa cura, studióque conquirimus. Etsi enim omnis cognitio multis est obstructa difficultatibus, eáque inest & in ipsis rebus obscuritas, & in iudiciis nostris infirmitas, vt non sine causa & doctissimi, & antiquissimi inuenire se posse, quod cuperent, diffisi sint: tamen neque illi defecerunt, neque nos studium exquirendi defatigati relinquemus, neque nostræ disputationes quicquam aliud agunt, nisi vt in vtranque partem dicendo eliciant, & tanquam exprimant aliquid, quod aut verum sit, aut ad id quàmproxime accedat. Neque inter nos, & eos, qui se scire arbitrantur, quicquam interest, nisi quòd illi non dubitant, quin ea vera sint, quæ defendunt: nos probabilia multa habemus, quæ sequi facilè, affirmare vix possumus. Hoc autem liberiores & solutiores sumus, quòd integra nobis est iudicandi potestas, neque, vt omnia, quæ præscripta & quasi imperata sint, defendamus, necessitate vlla cogimur. Nam ceteri primùm antè tenentur astricti, quàm quid esset optimum, iudicare potuerunt: deinde infirmissimo tempore ætatis, aut obsecuti amico cuipiam, aut vna alicuius, quem primum audierunt, oratione capti, de rebus incognitis iudicant, & ad quancũque sunt disciplinam quasi tempestate delati, ad eam tanquam ad saxum adhærescunt. Nam quòd dicunt omnia se credere ei, quem iudicent fuisse sapientem: probarem, si id ipsum rudes & indocti iudicare potuissent. statuere enim quis sit sapiens, vel maximè videtur esse sapientis. sed vt potuerint, potuerunt omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquorum sententiis. Nunc autem iudicauerunt re semel audita, atque ad vnius se auctoritatem contulerũt. sed nescio quo modo plerique errare malunt, eámque sententiam, quam adamauerunt, pugnacissimè defendere, quàm sine pertinacia, quid constantissime dicatur, exquirere. quibus de rebus & aliàs sæpe à nobis multa quæsita & disputata sunt, & quondam in Hortẽsij villa, quę est ad Baulos, cùm eò Catulus & Lucullus, nósq; ipsi postridie venissemus, quàm apud Catulum fuissemus. Quo quidem etiam maturius venimus, quòd erat constitutum, si ventus esset, Lucullo in Neapolitanum, mihi in Pompeianum nauigare. Cùm igitur pauca in xysto locuti essemus, tum eodem in spatio consedimus. Hìc Catulus, Etsi heri, inquit, id, quod quærebatur, pæne explicatũ est, vt tota ferè quæstio tractata videatur, tamen exspecto ea, quæ te pollicitus es Luculle ab Antiocho audita dicturum.

Equidem, inquit Hortensius, feci plusquam vellem. totam enim rem Lucullo integram seruari oportuit: & tamen fortasse seruata est. à me enim, quæ in promtu erant, dicta sunt: à Lucullo autem reconditiora desidero. Tum ille, Non sanè, inquit, Hortensi conturbat me exspectatio tua: etsi nihil est iis, qui placere volunt, tam aduersarium: sed quia non laboro quàm valde ea, quæ dico, probaturus sim, eo minus conturbor. dicam enim nec mea, nec ea, in quibus, si vera non fuerint,

fuerint, non vinci me malim, quàm vincere. sed mehercule, vt quidem se nunc causa habet, etsi hesterno sermone labefactata est, mihi tamen videtur esse verissima. Agam igitur sicut Antiochus agebat. nota enim mihi res est. nam & vacuo animo illum audiebam, & magno studio, eadem de re etiam sæpius: vt etiam maiorem exspectationem mei faciam, quàm modò fecit Hortensius. Cùm ita esset exorsus, ad audiendum animos ereximus. At ille, Cùm Alexandriæ quæstor, inquit, essem, fuit Antiochus mecum, & erat iam antea Alexandriæ familiaris Antiochi Heraclitus Tyrius, qui & Clitomachum multos annos, & Philonem audierat, homo sanè in ista philosophia, quæ nunc propè dimissa reuocatur, probatus & nobilis, cum quo & Antiochum sæpe disputantem audiebam, sed vtrumque leuiter. & quidem isti libri duo Philonis, de quibus heri dictum à Catulo est, tum erant allati Alexandriam, túmque primùm in Antiochi manus venerant, & homo natura lenissimus (nihil enim poterat fieri illa mitius) stomachari tamen cœpit. mirabar. nec enim vnquam antea videram. At ille Heracliti memoriam implorans, quærere ex eo, viderentúrne illa Philonis, aut ea num vel è Philone, vel ex vllo Academico audiuisset aliquando? Negabat. Philonis tamen scriptum agnoscebat: nec id quidem dubitari poterat. nam aderant mei familiares, & docti homines, P. & C. Selij, & Tertullius Rogus, qui se illa audiuisse Romæ de Philone, & ab eo ipso illos duos libros dicerent descripsisse. Tum & illa dixit Antiochus, quæ heri Catulus commemorauit à patre suo dicta Philoni, & alia plura: nec se tenuit: quin contra suum doctorem librum etiam edidit, qui Sosus inscribitur. Tum igitur & cùm Heraclitum studiosè audirem contra Antiochum dissentem, & item Antiochum contra Academicos, dedi Antiocho operam diligentius, vt causam ex eo totam cognoscerem. Itaque complureis dies, adhibito Heraclito, doctísque compluribus, & in his Antiochi fratre Aristo, & præterea Aristone & Dione, quibus ille secundum fratrem plurimùm tribuebat: multum temporis in ista vna disputatione consumsimus. Sed ea pars, quæ contra Philonem erat, prætermittenda est. minus enim acer est aduersarius is, qui ista, quæ sunt heri defensa, negat Academicos omnino dicere. etsi enim mentitur, tamē est aduersarius leuior. Ad Arcesilam, Carneadémque veniamus. Quæ cùm dixisset, sic rursus exorsus est: Primùm mihi videmini (me autem nomine appellabat) cùm veteres physicos nominatis, facere idē, quod seditiosi ciues solent, cùm aliquos ex antiquis claros viros proferūt, quos dicant fuisse populareis, vt eorum ipsi similes esse videantur. Repetūt iam à P. Valerio, qui exactis regibus primo anno consul fuit: commemorant reliquos, qui leges populareis de prouocationibus tulerint, cùm consules essent: tum ad hos notiores, C. Flaminium, qui legem Agrariam aliquot annis ante secundum Punicum bellum tribunus pl. tulerit inuito senatu, & postea bis consul factus sit: Sp. Cassium, Q. Pompeiū. atque illi quidem etiā P. Africanum referre in eundum numerum solent. Duos verò sapientissimos & clarissimos viros, P. Crassum & P. Scæuulam, aiunt Ti. Graccho auctores legum fuisse, alterum quidē, vt videmus, palàm: alterū, vt suspicantur, obscurius. Addunt etiam C. Marium: & de hoc quidem nihil mentiuntur. Horum nominibus tot virorum, atque tantorum expositis, eorum se institutum sequi dicunt. Similiter vos cùm perturbare, vt illi rempub. sic vos philosophiam bene iam constitutam velitis, Empedoclem, Anaxagoram, Democritum, Parmenidem, Xenophanem, Platonem etiam, & Socratem profertis. Sed nec Saturninus (vt nostrum inimicum potissimùm nominem) simile quicquam habuit veterum illorum, nec Arcesilæ calumnia conferenda est cum Democriti verecundia. & tamen isti physici raro admodum, cùm hærent aliquo loco, exclamant quasi mente concitati, Empedocles quidem, vt interdum mihi furere videatur, abstrusa esse omnia, nihil nos sentire, nihil cernere, nihil omnino quale sit posse reperire. Maiorem autem partem mihi quidem omnes isti videntur nimis etiam quædam affirmare, plúsque profiteri se scire, quàm sciant. Quòd si illi tum in nouis

F. Urs. manuscripti aliquot libri habent Tetrinij, quod est nomen familiae Romanae apud Suetonium in Caio. Sed siue, ut est in vulgatis, Tertullij, parum refert; dummodo Rocus pro Rogus retineatur, quod est in antiquis Denarijs Crepereiae gentis cognomen.

Id. in antiquo codice est, repetunt à P. Valerio

F. Urs. petr. Ciacconus putat voces Quasi modo nascentes, adiectas Ciceroni fuisse.

rebus quasi modò nascentes hæsitauerunt, nihílne tot sæculis, summis ingeniis, maximis studiis explicatum putamus? nónne, cùm iam philosophorum disciplinę grauissimæ constitissent, tum exortus est, vt in optima rep. Ti. Gracchus, qui otium perturbaret, sic Arcesilas, qui constitutam philosophiam euerteret, & in eorum auctoritate delitesceret, qui negauissent quicquam sciri, aut percipi posse? Quorum è numero tollendus est Plato & Socrates: alter, quia reliquit perfectissima disciplina Peripateticos & Academicos nominibus differenteis, re congruenteis, à quibus Stoici ipsi verbis magis, quàm sententiis, dissenserunt: Socrates autem de se ipse detrahens in disputatione, plus tribuebat iis, quos volebat refellere. ita cùm aliud diceret, atque sentiret, libenter vti solitus est ea dissimulatione, quam Græci εἰρωνείαν vocant: quam ait etiam in Africano fuisse Fannius: ídque propterea vitiosum in illo non putandum, quòd idem fuerit in Socrate. Sed fuerint illa vetera, si vultis, incognita: Nihílne est ergo actum, quòd inuestigata sunt, posteaquàm Arcesilas Zenoni, vt putatur, obtrectans, nihil noui reperienti, sed emendanti superiores, immutatione verborum, dum huius definitiones labefactare vult, conatus est clarissimis rebus tenebras obducere? Cuius primò non admodum probata ratio, quanquam floruit tum acumine ingenij, tum admirabili quodam lepôre dicendi, proximè à Lacyde solo retenta est: post autem confecta à Carneade, qui est quartus ab Arcesila. audiuit enim Egesimum, qui Euandrum audierat, Lacydis discipulum, cùm Arcesilæ Lacydes fuisset. Sed ipse Carneades diu tenuit. nam nonaginta vixit annos: & qui illum audierant, admodum floruerunt: è quibus industriæ plurimùm in Clitomacho fuit (:declarat multitudo librorum:) ingenij non minus in hoc, quàm in Carneade eloquentiæ, in Melanthio Rhodio suauitatis. Bene autem nosse Carneadem Stratoniceus Metrodorus putabatur. Iam Clitomacho Philo vester operam multos annos dedit. Philone autem viuo patrocinium Academiæ non defuit. Sed quod nos facere nunc agredimur, vt contra Academicos disseramus, id quidam philosophi, & ij quidem non mediocres, faciendum omnino non putabant: nec enim verum esse disputare cum iis, qui nihil probarent: Antipatrúmque Stoicum, qui multus in eo fuisset, reprehendebant: nec definiri aiebant necesse esse, quid esset cognitio, aut perceptio, aut, si verbum è verbo volumus, comprehensio, quam κατάληψιν illi vocant: eósque, qui persuadere vellent, esse aliquid, quod comprehendi & percipi posset, inscienter facere dicebant: propterea quòd nihil esset clarius ἐνάργεια, vt Græci, perspicuitatem, aut euidentiam nos, si placet, nominemus, fabricemúrque, si opus erit, verba, ne hic sibi (me appellabat iocans) hoc licere soli putet: Sed tamen orationem nullam putabant illustriorem ipsâ euidentia reperiri posse, nec ea, quæ tam clara essent, definienda censebant. Alij autem negabant se pro hac euidentia quicquam priores fuisse dicturos: sed ad ea, quæ contrà dicerentur, dici oportere putabant, ne qui fallerentur. Plerique tamen & definitiones ipsarum etiam euidentium rerum non improbant: & rem idoneam, de qua quęratur, & homines dignos, quibuscum disseratur, putant. Philo autem dum noua quædam commouet, quòd ea sustinere vix poterat, quæ contra Academicorum pertinaciam dicebantur, & apertè mentitur, vt est reprehensus à patre Catulo, &, vt docuit Antiochus, in id ipsum se induit, quod timebat. Cùm enim ita negaret quicquam esse, quod comprehendi posset (id enim volumus esse καταληπτόν) si illud esset, sicut Zeno definiret, tale visum (iam enim hoc pro φαντασίᾳ verbum satis hesterno sermone triuimus) visum igitur impressum, effictúmque ex eo, quod esset, quale esse nō posset ex eo, quod non esset, id nos à Zenone definitum rectissimè dicimus. Quî enim potest quicquam comprehendi, vt planè confidas id perceptum, cognitúmque esse, quod est tale, quale vel falsum esse possit? hoc cùm infirmat, tollítque Philo, iudicium tollit incogniti & cogniti: ex quo efficitur, nihil posse comprehendi: ita imprudens eò, quò minimè vult, reuoluitur. Quare omnis oratio contra Academiam suscipitur à nobis,

id. quod ex ms.

id. Egesinum Manut., Egesimum Lambin.: utrumque male. est n. recta scriptura, Hegesinus.

vt reti

vt retineamus eam definitionem, quam Philo voluit euertere. quam nisi obtinemus, percipi nihil posse concedimus. Ordiamur igitur à sensibus: quorum ita clara iudicia & certa sunt, vt, si optio naturæ nostræ detur, & ab ea deus aliquis requirat, contentáne sit suis integris, incorruptísque sensibus, postulet melius aliquid, non videam quid quærat amplius. Neque verò hoc loco exspectandum est, dum de remo inflexo, aut de collo columbæ respondeam. non enim is sum, qui, quicquid videtur, tale dicam esse, quale videatur. Epicurus hoc uiderit, & multa alia. Meo autem iudicio ita est maxima in sensibus veritas, si sani sunt, ac valentes, & si omnia remouentur, quæ obstant & impediunt. Itaque & lumen mutari sæpe volumus: & situs earum rerum, quas intuemur, & interualla aut contrahimus, aut diducimus, multáque facimus, vsque eò, dum aspectus ipse fidem faciat sui iudicij. Quod idem fit in vocibus, in odore, in sapore: vt nemo sit nostrûm, qui non in sensibus sui cuiusque generis iudicium requirat acrius. Adhibita verò exercitatione & arte, vt oculi pictura teneantur, & aures cantibus, quis est, quin cernat, quanta vis sit in sensibus? Quàm multa vident pictores in vmbris, & in eminentia, quæ nos non videmus? quàm multa, quæ nos fugiunt in cantu, exaudiunt in eo genere exercitati? qui primo inflatu tibicinis Antiopam esse aiunt, aut Andromacham, cùm id nos ne suspicemur quidem. Nihil necesse est de gustatu, & odoratu loqui, in quibus intelligentia, etsi vitiosa, est quædam tamen. Quid de tactu, & eo quidem, quem philosophi interiorem vocant, aut doloris, aut voluptatis? in quo Cyrenaici solo putant veri esse iudicium, quia sentiatur. Potéstne igitur quisquam dicere, inter eum, qui doleat, & inter eum, qui in voluptate sit, nihil interesse? aut, ita qui sentiat, non apertissimè insaniat? Atquî qualia sunt hæc, quæ sensibus percipi dicimus: talia sequuntur ea, quæ non sensibus ipsis percipi dicuntur, sed quodammodo sensibus, vt hæc: Illud est album, hoc dulce, canorum illud, hoc bene olens, hoc asperum. Animo iam hæc tenemus comprehensa, non sensibus. Ille deinceps equus est, ille canis. cetera series deinde sequitur maiora nectens, vt hæc, quę quasi expletam rerum comprehensionem amplectuntur: Si homo est, animal est, mortale, rationis particeps. Quo è genere nobis notitiæ rerum imprimuntur, sine quibus nec intelligi quicquam, nec quæri, aut disputari potest. Quòd si essent falsæ notitiæ (ἐννοίας enim notitias appellare tu videbare) si igitur essent hæ falsæ, aut eiusmodi visis impressæ, qualia visa à falsis discerni non possent: quo tandem his modo vteremur? quo modo autem, quid cuique rei consentaneum esset, quid repugnaret, videremus? Memoriæ quidem certè, quæ non modò philosophiam, sed omnis vitæ vsum, omnéisque arteis vna maximè continet, nihil omnino loci relinquitur. quæ potest enim esse memoria falsorum? aut quid quisquam meminit, quod non animo comprehendit & tenet? ars verò quę potest esse, nisi quæ non ex vna, aut ex duabus, sed ex multis animi perceptionibus cõstat? quam si substraxeris, quî distingues artificem ab inscio? non enim fortuitò hunc artificẽ dicemus esse, illum negabimus: sed cùm alterum percepta & comprehensa tenere videbimus, alterum non item. cúmque artium aliud eiusmodi genus sit, vt tantummodo animo rem cernat: aliud, vt moliatur aliquid, & faciat: quo modo aut geometres cernere ea potest, quæ aut nulla sunt, aut internosci à falsis non possunt: aut is, qui fidibus vtitur, explere numeros & cõficere versus? Quod idem in similibus quoque artibus continget: quarum omne opus est in faciendo atque agendo. Quid enim est, quod arte effici possit, nisi is, qui artem tractabit, multa perceperit? maximè verò virtutum cognitio confirmat percipi & comprehendi multa posse, in quibus solis inesse etiam scientiam dicimus, quam nos non comprehensionem modò rerum, sed etiam stabilem atque immutabilem esse censemus: itémque sapientiam, artem viuendi, quæ ipsa ex sese habeat constantiam. Ea autem constantia si nihil habeat percepti & cogniti, quæro vnde nata sit, aut quo modo? Quæro etiam, ille vir bonus, qui statuit omnem

F. urs. particula non abest à vetere, eoq. optimo libro; et omnino tollenda videtur; ut sensus constet suo loco commodior.

cruciatum perferre, intolerabili dolore lacerari potius, quàm aut officium prodat, aut fidem, cur has ſibi tam graueis leges impoſuerit, cùm, quamobrem ita oporteret, nihil haberet comprehenſi, percepti, cogniti, conſtituti? Nullo igitur modo fieri poteſt, vt quiſquam tanti æſtimet æquitatem & fidem, vt eius conſeruandæ cauſa nullum ſupplicium recuſet, niſi iis rebus aſſenſus ſit, quæ falſæ eſſe non poſſunt. Ipſa verò ſapientia, ſi ſe ignorabit, ſapientia ſit, néc ne, quomodo primùm obtinebit nomen ſapientiæ? deinde quo modo ſuſcipere aliquam rem, aut agere fidenter audebit, cùm certi nihil erit, quod ſequatur? Cùm verò dubitabit quid ſit extremum & vltimum bonorum, ignorans quò omnia referantur, quî poterit eſſe ſapientia? Atque etiam illud perſpicuum eſt, conſtitui neceſſe eſſe initium, quod ſapientia, cùm quid agere incipiat, ſequatur: ídque initium eſſe naturæ accommodatum. nam aliter appetitio (eam enim eſſe volumus ὁρμὴν) qua ad agendum impellimur, & id appetimus, quod eſt viſum, moueri non poteſt. Illud autem, quod mouet, prius oportet videri, eíque credi: quod fieri non poteſt, ſi id, quod viſum erit, diſcerni non poterit à falſo. Quo modo autem moueri animus ad appetendum poteſt, ſi id, quod videtur, non percipitur, accommodatúmne naturæ ſit, an alienum? itémque, ſi, quid officij ſui ſit, non occurrit animo, nihil vnquam omnino aget, ad nullam rem vnquam impelletur, nunquam mouebitur. quòd ſi aliquid aliquando acturus eſt, neceſſe eſt id ei verum, quod occurrit, videri. Quid quòd, ſi iſta vera ſunt, ratio omnis tollitur, quaſi quædam lux, luménque vitæ? taménne in iſta prauitate perſtabitis? nam quærendi initium ratio attulit, quæ perfecit virtutem, cùm eſſet ipſa ratio confirmata quærendo. Quæſtio autem eſt appetitio cognitionis, quæſtioníſque finis inuentio. At nemo inuenit falſa: nec ea, quæ incerta permanent, inuenta eſſe poſſunt: ſed cùm ea, quæ quaſi inuoluta fuerunt, aperta ſunt, tum inuenta dicuntur. ſic & initium quærendi, & exitum percipiendi & comprehendendi tenet. Itaque argumenti concluſio, quæ eſt Græcè ἀπόδειξις, ita definitur, Ratio, quæ ex rebus perceptis ad id, quod non percipiebatur, adducit. Quòd ſi omnia viſa eiuſmodi eſſent, qualia iſti dicunt, vt ea vel falſa eſſe poſſent, neque ea poſſet vlla notio diſcernere: quo modo quenquam aut concluſiſſe aliquid, aut inueniſſe diceremus? aut quæ eſſet concluſi argumenti fides? Ipſa autem philoſophia, quæ rationibus progredi debet, quem habebit exitum? Sapientiæ verò quid futurum eſt? quæ neque de ſe ipſa dubitare debet, neque de ſuis decretis, quæ philoſophi vocãt δόγματα: quorum nullum ſine ſcelere prodi poterit. cùm enim decretum proditur, lex veri, rectíque proditur. quo è vitio & amicitiarum proditiones, & rerum publicarum naſci ſolent. Non poteſt igitur dubitari, quin decretum nullum falſum poſſit eſſe, ſapientíque ſatis non ſit non eſſe falſum, ſed etiam ſtabile, fixum, ratum eſſe debeat, quod mouere nulla ratio queat. Talia autem neque eſſe, neque videri poſſunt eorum ratione, qui illa viſa, è quibus omnia decreta ſunt nata, negant quicquam à falſis intereſſe. Ex hoc illud eſt natum, quod poſtulabat Hortenſius, vt id ipſum ſaltem perceptum à ſapiente diceretis, nihil poſſe percipi. Sed Antipatro hoc idem poſtulanti, cùm diceret, ei, qui affirmaret, nihil poſſe percipi, conſentaneum eſſe vnum tamen illud dicere percipi poſſe, vt alia non poſſent: Carneades acutius reſiſtebat. nam tantùm abeſſe dicebat, vt id ei conſentaneum eſſet, vt maximè etiam repugnaret. qui enim negaret quicquam eſſe, quod perciperetur, eum nihil excipere: ita neceſſe eſſe, ne id ipſum quidem, quod exceptum non eſſet, comprehendi, & percipi vllo modo poſſe. Antiochus ad iſtum locum preſsius videbatur accedere. quoniam enim id haberent Academici decretum (ſentitis enim iam hoc me δόγμα dicere) nihil poſſe percipi, non debere eos in ſuo decreto, ſicut in ceteris rebus, fluctuare: præſertim cùm in eo ſumma conſiſteret. hanc enim eſſe regulam totius philoſophiæ, conſtitutionem veri, falſi: cogniti, incogniti. quam rationem quoniam ſuſciperent, docereque vellent, quæ à quouis accipi oporteret, & quæ repudiari: certè hoc ipſum, ex quo omne veri, falſíque iudicium

eſſet

eſſet, percipere eos debuiſſe.etenim duo eſſe hæc maxima in philoſophia,iudicium veri, & finem bonorum:neque ſapientem poſſe eſſe,qui aut cognoſcendi eſſe initium ignoret, aut extremum expetendi, vt, aut vnde proficiſcatur , aut quò perueniendum ſit, neſciat: hæc autem habere dubia, neque his ita confidere,vt moueri non poſsint,abhorrere à ſapientia plurimum.Hoc igitur modo potius erat ab his poſtulandum , vt hoc vnum ſaltem, percipi nihil poſſe, perceptum eſſe dicerent.Sed de inconſtantia totius illorum ſententiæ, ſi vlla ſententia cuiuſquam eſſe poteſt nihil approbantis;ſit,vt opinor,dictum ſatis.Sequitur diſputatio copioſa illa quidem, ſed paullo abſtruſior. habet enim aliquantum à phyſicis: vt verear, ne maiorem largiar ei,qui contrà dicturus eſt,libertatem & licentiam.nam quid eum facturum putem de abditis rebus & obſcuris , qui lucem eripere conetur?Sed id diſputari poterat ſubtiliter,quanto quaſi artificio natura fabricata eſſet primùm animal omne,deinde hominem maximè :quæ vis eſſet in ſenſibus: quemadmodum prima viſa eos pellerent, deinde appetitio ab his pulſa ſequeretur: tum vt ſenſus ad res percipiendas intenderemus.mens enim ipſa , quæ ſenſuum fons eſt, atque etiam ipſa ſenſus eſt, naturalem vim habet , quam intendit ad ea , quibus mouetur . itaque alia viſa ſic arripit , vt his ſtatim vtatur : aliqua ſic recondit, * è quibus memoria oritur. cætera autem ſimilitudinibus conſtituit: ex quibus efficiuntur notitiæ rerum,quas Græci tum ἐννοίας,tum προλήψεις vocant.eò cùm acceſsit ratio,argumentíque concluſio,rerúmque innumerabilium multitudo,tum & perceptio eorum omnium appâret,& eadem ratio profecta his gradibus ad ſapientiam péruenit. Ad rerum igitur ſcientiam,vitęque cõſtantiam aptiſsima cùm ſit mens hominis, amplectitur maximè cognitionem : & iſtam κατάληψιν, quam, vt dixi, verbum è verbo exprimentes, comprehenſionem dicimus,cùm ipſam propter ſe amat (nihil eſt enim ei veritatis luce dulcius)tum etiam propter vſum. Quocirca etiam ſenſibus vtitur: & arteis efficit quaſi ſenſus alteros , & vſque eò philoſophiam ipſam corroborat, vt virtutem efficiat , ex qua re vna vita omnis apta ſit. Ergo hi, qui negant quicquam poſſe comprehendi, hæc ipſa eripiunt vel inſtrumenta, vel ornamenta vitæ , vel potius etiã totã vitã euertunt funditus, ipſúmque animal orbant animo: vt difficile ſit de temeritate eorum, perinde vt cauſa poſtular,dicere. Nec verò ſatis conſtituere poſſum,quod ſit eorum conſilium,aut quid velint.Interdum enim cùm adhibemus ad eos orationem huiuſmodi, ſi ea, quæ diſputantur, vera non ſint, tum omnia fore incerta:reſpondent, Quid ergo iſtud ad nos? num noſtra culpa eſt?naturam accuſa , quæ in profundo veritatem, vt ait Democritus,penitus abſtruſerit. Alij autem elegantius: qui etiam queruntur, quòd eos inſimulemus,omnia incerta dicere: quantúmque interſit inter incertum , & id,quod percipi non poſsit , docere conantur , eáque diſtinguere. Cum his igitur agamus,qui hæc diſtingunt:illos,qui omnia ſic incerta dicunt,vt ſtellarum numerus,parſit, an impar,neſciatur ,quaſi deſperatos aliquos relinquamus.volunt enim,& hoc quidem vel maximè animaduertebam, nos moueri,probabile aliquid eſſe, & quaſi veriſimile,eáque vti regula & in agenda vita,& in quærẽdo ac differẽdo. Quæ iſta regula eſt,ſi notionẽ veri & falſi,propterea quòd ea non poſſunt internoſci,nullã habemus?nã ſi habemus, intereſſe oportet,vt inter rectum & prauum, ſic inter verum & falſum.Si nihil intereſt,nulla regula eſt,nec poteſt is,cui eſt viſio veri falsíque communis , vllum habere iudicium, aut vllam omnino veritatis notam. nam cùm dicunt hoc ſe vnum tollere, vt quicquam poſsit ita videri,vt non eodem modo falſum etiam poſsit videri, cetera autem concedere:faciunt pueriliter.quo enim omnia iudicantur,ſublato,reliqua ſe negant tollere: vt ſiquis, quem oculis priuauerit,dicat ea, quæ cerni poſſent , non ſe ei ademiſſe. Vt enim illa oculis modò cognoſcuntur,ſic reliqua viſis:ſed propria veri,non communi veri & falſi nota.Quamobrem ſiue tu probabilem viſionem,& quę non impediatur;ſiue improbabilem, & quæ impediatur,vt Carneades volebat: ſiue aliud quid proferes,quod ſequare:ad viſum illud, de quo agimus , tibi erit reuertendum. In eo autem , ſi erit communitas cum falſo,nullum erit iudicium, quia proprium in communi ſigno notari non

F.U. (disputent legit) delendam opinor particulam non, quæ abest à ms.

poteſt. ſin autem commune nihil erit, habeo quod volo. id enim quæro, quod ita mihi videatur verum, vt non poſsit idem falſum videri. Simili in errore verſantur, cùm iudicio veritatis coacti perſpicua à perceptis volunt diſtinguere, & conantur oſtendere, eſſe aliquid perſpicui: verè illud quidem impreſſum animo, atque menti: neque id tamen percipi aut comprehendi poſſe. quo enim modo perſpicuè dixeris album eſſe aliquid, cùm poſsit accidere, vt id, quod nigrum ſit, album eſſe videatur? aut quo modo iſta aut perſpicua dicemus, aut impreſſa ſubtiliter: cùm ſit incertum, verè, inanitérne mens moueatur? ita neque color, neque corpus, neque veritas, neque argumentum, neque ſenſus, neque perſpicuum vllum relinquitur. Ex hoc illud his vſu venire ſolet, vt quicquid dixerint, à quibuſdam interrogentur. Ergo iſtuc quidem percipis? ſed qui ita interrogant, ab his irridentur. non enim vrgent, vt coarguant, neminem vlla de re poſſe contendere, neque aſſeuerare ſine aliqua eius rei, quam ſibi quiſque placere dicit, certa & propria nota. Quod eſt igitur iſtuc veſtrum probabile? nam ſi, quod cuique occurrit, & primo quaſi aſpectu probabile videtur, id cõfirmatur: quid eo leuius? ſin ex circumſpectione aliqua, & accurata conſideratione, quod viſum ſit, id ſe dicent ſequi: tamen exitum non habebunt. primùm quia his viſis, inter quæ nihil intereſt, æqualiter omnibus abrogatur fides. deinde cùm dicant poſſe accidere ſapienti, vt, cùm omnia fecerit, diligentiſſiméque circumſpexerit, exiſtat aliquid, quod & veri ſimile videatur, & abſit longiſsimè à verò: quo modo, ſi magnam partem, vt quidem ſolét dicere, ad verum ipſum, aut quàm proximè accedant, confidere ſibi poterunt? Vt enim confidant, notum his eſſe debebit inſigne veri: quo obſcurato & oppreſſo, quod tandem verum ſibi videbuntur attingere? Quid autem tam obſcurum dici poteſt, quàm cùm ita loquuntur? Eſt hoc quidem rei illius ſignum, aut argumentum, & ea re id ſequor: ſed fieri poteſt, vt id, quod ſignificatur, aut falſum ſit, aut nihil ſit omnino. Sed de perceptione hactenus. Siquis enim ea, quæ dicta ſunt, labefactare volet, facilè etiam abſentibus nobis veritas ſe ipſa defendet. His ſatis cognitis, quæ iam explicata ſunt: nunc de aſſenſione atque approbatione, quam Græci συγκατάθεσιν vocant, pauca dicemus, non quòd nõ latus locus ſit, ſed paullo antè iacta ſunt fundamenta. nam cùm vim, quæ eſſet in ſenſibus, explicabamus, ſimul illud aperiebatur, comprehendi multa & percipi ſenſibus: quod fieri ſine aſſenſione non poteſt. deinde cùm inter inanimum & animal hoc maximè interſit, quòd inanimum nihil agit, animal agit aliquid: (nihil enim agens ne cogitari quidem poteſt quale ſit) aut ei ſenſus adimendus eſt, aut ea, quæ eſt in noſtra ſita poteſtate, reddenda aſſenſio. At verò animus quodam modo eripitur his, quos neque ſentire, neque aſſentiri volunt. etenim neceſſe eſt, vt lancem in libra ponderibus impoſitis deprimi, ſic animum perſpicuis cedere. nam quo modo non poteſt animal vllum non appetere id, quod accommodatum ad naturam appareat (Græci id οἰκεῖον appellant) ſic non poteſt obiectam rem perſpicuam non approbare. Quanquam ſi illa, de quibus diſputatum eſt, vera ſunt: nihil attinet de aſſenſione omnino loqui. qui enim quid percipit, aſſentitur ſtatim. Sed hæc etiam ſequuntur, nec memoriam ſine aſſenſione poſſe conſtare, neque notitias rerum, nec arteis: ídque, quod maximum eſt, vt ſit aliquid in noſtra poteſtate: in eo, qui rei nulli aſſentietur, non erit. Vbi igitur virtus, ſi nihil ſitum eſt in nobis ipſis? Maximè autem abſurdum, vitia in ipſorum eſſe poteſtate, neque peccare quenquam niſi aſſenſione, hoc idem in virtute non eſſe. cuius omnis conſtantia & firmitas exiis rebus conſtat, quibus aſſenſa eſt, & quas approbauit: omninóque antè videri aliquid, quàm agamus, neceſſe eſt, eíque, quod viſum ſit, aſſentiri. Quare qui aut viſum, aut aſſenſum tollit, is omnem actionem tollit è vita.

Nunc ea videamus, quæ contrà ab his diſputari ſolent. ſed prius poteſtis totius eorum rationis quaſi fundamenta cognoſcere. Componunt igitur primùm artem quandam de iis, quæ viſa dicimus: eorúmq; & vim, & genera definiũt: in his quale ſit id, quod percipi & comprehendi poſsit, totidem verbis, quot Stoici. deinde illa exponunt duo, quæ quaſi contineant omnem hanc quęſtionem: Quæ ita videantur, vt etiam alia multa eodem

eodem modo videri poßint, neque in his quicquam interſit:non poſſe eorum alia percipi, alia non percipi:nihil autem intereſſe, non modò ſi ex omni parte eiuſdem modi ſint, ſed etiam ſi diſcerni non poßint. quibus poſitis, vnius argumenti concluſione tota ab his cauſa cõprehenditur. Compoſita autem ea concluſio ſic eſt:Eorum, quæ videntur, alia vera ſunt, alia falſa:&, quod falſum eſt, id percipi non poteſt:quod autem verum viſum eſt, id omne tale eſt, vt eiuſdem modi falſum etiam poßit videri:Et quæ viſa ſunt eiuſmodi, vt in iis nihil interſit:non poteſt accidere, vt eorum aliqua percipi poßint, alia non poßint:Nullum igitur eſt viſum, quod percipi poßit. Quæ autem ſumunt, vt concludant id:quod volunt: ex his duo ſibi putant concedi. neque enim quiſquam repugnat. Ea ſunt hæc, Quæ viſa falſa ſint, percipi ea non poſſe: & alterum, Inter quæ viſa nihil interſit, ex iis non poſſe alia talia eſſe, vt percipi poßint, alia vt non poßint. Reliqua verò, multa & varia oratione defendunt:quæ ſunt item duo:vnum: Eorum, quæ videantur, aliud verum eſſe, aliud falſum: alterum: Omne viſum, quod ſit à vero, tale eſſe, quale etiam à falſo poßit eſſe. Hæc duo propoſita non præteruolant, ſed ita dilatant, vt non mediocrem curam adhibeant & diligentiam. diuidunt enim in parteis, & eas quidem magnas. primùm in ſenſus, deinde in ea, quæ ducuntur à ſenſibus, & ab omni conſuetudine, quam obſcurari volunt: tum perueniunt ad eam partem, vt ne ratione quidem & coniectura vlla res percipi poßit. Hæc autem vniuerſa concídunt etiam minutius. vt enim de ſenſibus heſterno ſermone vidiſtis, item faciunt de reliquis: in ſingulíſque rebus, quas in minima diſpertiunt, volunt efficere, iis omnibus, quæ viſa ſint, veris adiuncta eſſe falſa, quæ à veris nihil differant: ea cùm talia ſint, nihil poſſe comprehendi. Hanc ego ſubtilitatem philoſophia quidem dignißimam iudico, ſed ab eorum cauſa, qui ita diſſerunt, remotißimam. definitiones enim, & partitiones, & harum luminibus vtens oratio, tum ſimilitudines dißimilitudinéſque, & earum tenuis & acuta diſtinctio, fidentium eſt hominum, illa vera, & firma, & certa eſſe, quæ tuentur:non eorum, qui clament, nihilo magis vera illa eſſe, quàm falſa. Quid enim agant, ſi cum aliquid definierint, roget eos quiſpiam, num illa definitio poßit in aliam rem transferri quamlibet? ſi poſſe dixerint: quid tum dicere habeant, cur illa vera definitio ſit? ſi negauerint, fatendum ſit, quoniam vel illa veri definitio transferri non poßit in falſum, quod ea definitione explicetur, id percipi poſſe. quod minimè illi volunt. Eadem dici poterunt in omnibus partibus. Si enim dicent, ea, de quibus different, ſe dilucidè perſpicere, nec vlla communione viſorum impediri: comprehendere ea ſe poſſe fatebuntur. ſin autem negabunt vera viſa à falſis poſſe diſtingui, quî poterunt longius progredi? occurretur enim ſicut occurſum eſt. nam concludi argumentum non poteſt, niſi iis, quæ ad concludendum ſumta erunt, ita probatis, vt falſa eiuſdem modi nulla poßint eſſe. Ergo ſi rebus comprehenſis & perceptis, niſa & progreſſa ratio hoc efficiet, nihil poſſe comprehendi: quid poteſt reperiri, quod ipſum ſibi repugnet magis? Cúmque ipſa natura accuratæ orationis hoc profiteatur, ſe aliquid patefacturam, quod non appareat, &, quo id facilius aſſequatur, adhibituram & ſenſus, & ea, quæ perſpicua ſint: qualis eſt iſtorum oratio, qui omnia non tam eſſe, quàm videri volunt? maximè autem conuincuntur, cùm hæc duo pro congruentibus ſumunt tam vehementer repugnantia:primùm eſſe quædam falſa viſa: quod cùm volunt, declarant quædam eſſe vera:deinde ibidem, inter falſa viſa, & vera nihil intereſſe. At primùm ſumſeras, tanquam intereſſet. ita priori poſterius, poſteriori ſuperius non iungitur. Sed progrediamur longius, & ita agamus, vt nihil nobis aſſentati eſſe videamur:quæque ab his dicuntur, ſic perſequamur, vt nihil in præteritis relinquamus. Primùm igitur perſpicuitas illa, quam diximus, ſatis magnam habet vim, vt ipſa per ſeſe ea, quæ ſint, nobis, ita vt ſint, indicet. Sed tamen vt maneamus in perſpicuis firmius & conſtantius, maiore quadam opus eſt vel arte, vel diligentia: ne ab iis, quæ clara ſint ipſa per ſeſe, quaſi præſtigiis quibuſdam & captionibus depellamur. Nam qui voluit ſubuenire erroribus Epicurus, iis, qui videntur cõturbare veri cognitionem, dixítque ſapiẽtis eſſe, opinionem

à perſpicuitate ſeiungere: nihil egit. ipſius enim opinionis errorem nullo modo ſuſtulit. Quamobrem cùm duæ cauſæ perſpicuis & euidẽtibus rebus aduerſentur, auxilia totidem ſunt contrà comparanda. aduerſatur enim primum, quòd parum defigũt animos, & intendunt in ea, quæ perſpicua ſunt, vt quanta luce ea circũfuſa ſunt, nõ poſsint agnoſcere: alterum eſt, quòd fallacibus, & captioſis interrogationibus circumſcripti atque decepti quidam cum eas diſſoluere non poſſunt, deſciſcunt à veritate. Oportet igitur & ea, quæ pro perſpicuitate reſponderi poſſunt, in promtu habere, de quibus iam diximus: & eſſe armatos, vt occurrere poſsimus interrogationibus eorum, captionéſque diſcutere: quod deinceps facere conſtitui. Exponam igitur generatim argumenta eorum, quoniam ipſi etiam illa ſolent non confuſè loqui. Primùm conantur oſtendere, multa poſſe videri eſſe, quæ omnino nulla ſunt, cùm animi inaniter moueantur eodem modo rebus iis, quæ nullæ ſint, vt iis, quæ ſint. Nam cùm dicatis, iniquiunt, viſa quædam mitti à deo, velut ea, quæ in ſomnis videantur, quæque oraculis, auſpiciis, extis declarentur (hæc enim aiunt probari à Stoicis, quos contra diſputant) quærunt quónam modo, falſa viſa quæ ſint, ea deus efficere poſsit probabilia: quæ autem planè proximè ad verum accedant, efficere non poſsit? aut ſi ea quoque poſsit, cur illa non poſsit, quæ perdifficiliter, internoſcantur tamen? & ſi hæc, cur nõ inter quæ nihil interſit omnino? deinde cùm mẽs moueatur ipſa per ſeſe, vt & ea declarant, quæ cogitatione depingimus, & ea, quæ vel furioſis, vel dormientibus vidẽtur: nónne, inquiunt, veriſimile ſit ſic etiam mentem moueri, non modò vt internoſcat, vera viſa illa ſint, ánne falſa, ſed vt in his nihil interſit omnino? vt, ſiqui tremerent, & exalbeſcerent vel ipſi per ſe motu mentis aliquo, vel obiecta terribili re extrinſecus, nihil vt eſſet, qui diſtingueretur tremor ille & pallor, neque, vt quicquá intereſſet inter inteſtinũ & oblatum. Poſtremò ſi nulla viſa ſunt probabilia, quę falſa ſint, alia ratio eſt. ſin autem ſunt, cur non etiam quæ non facilè internoſcantur? cur nõ vt planè nihil interſit? præſertim cùm ipſi dicatis, ſapientẽ in furore ſuſtinere ſe ab omni aſſenſu, quia nulla in viſis diſtinctio appareat? Ad has omneis viſiones inaneis Antiochus quidẽ & permulta dicebat & erat de hac vna re vnius diei diſputatio. Mihi autẽ nõ idem faciundũ puto: ſed ipſa capita dicenda: & primùm quidẽ hoc reprehendendũ, quòd captioſiſsimo genere interrogationis vtũtur: quod genus minimè in philoſophia probari ſolet, cùm aliquid minutatim & gradatim additur, aut demitur. Soritas hos vocãt, quia aceruum efficiũt vno addito grano. Vitioſum ſanè, & captioſum genus. Sic enim aſcenditis: Si tale viſum obiectum eſt à deo dormienti, vt probabile ſit, cur non etiam vt valde veri ſimile? cur deinde non, vt difficiliter à vero internoſcatur? deinde, vt ne internoſcatur quidẽ? poſtremò vt nihil inter hoc & illud inter ſit? Huc ſi perueneris, me tibi primum quidque concedente: meum vitium fuerit. ſin ipſe tua ſpõte proceſſeris: tuũ. Quis enim tibi dederit, aut omnia deum poſſe, aut ita facturum eſſe, ſi poſsit? quomodo autem ſumis, vt ſiquid cui ſimile eſſe poſsit, ſequatur, vt etiá difficiliter internoſci poſsit? deinde vt ne vix internoſci quidẽ? poſtremò, vt idem ſit? vt ſi lupi canibus ſint ſimiles: eoſdem dices ad extremum. Et quidem honeſtis ſimilia ſunt quædam non honeſta, & bonis non bona, & artificioſis minimè artificioſa. quid dubitamus igitur affirmare, nihil inter hæc intereſſe? Ne repugnantia quidem videmus? nihil eſt enim, quod de ſuo genere in aliud genus transferri poſsit. At ſi efficeretur, vt inter viſa differentium generum nihil intereſſet: reperirentur quæ & in ſuo genere eſſent, & in alieno: quod fieri quî poteſt? Omnium deinde inanium viſorum vna depulſio eſt, ſiue illa cogitatione informantur, quod fieri ſolere concedimus: ſiue in quiete, ſiue per vinum, ſiue per inſaniam. nam ab omnibus eiuſmodi viſis perſpicuitatem, quam mordicus tenere debemus, abeſſe dicemus. Quis enim cùm ſibi fingit aliquid, & cogitatione depingit, non, ſimul ac ſe ipſe commouit, atque ad ſe reuocauit, ſentit, quid interſit inter perſpicua & inania? Eadem ratio eſt ſomniorum. Num cenſes Ennium, cùm in hortis cum Ser. Galba vicino ſuo ambulauiſſet, dixiſſe: Viſus ſum mihi cum Galba ambulare? At cùm ſomniauit, ita narrauit:

Viſus

„ Viſus Homerus adeſſe poëta. ⟼ Idémque in Epicharmo. „ Nam videbar ſomniare me & ego eſſe mortuum.

Itaque, ſimul experrecti ſumus, viſa illa contemnimus, neque ita habemus, vt ea,quæ in foro geſsimus. At enim,dum videntur, eadem eſt in ſomniis ſpecies horum,& eorũ,quæ vigilantes videmus.Plurimum intereſt. Sed id omittamus.illud enim dicimus,non eandem eſſe vim,neque integritatem dormientium & vigilantium,nec mente,nec ſenſu. Ne vinolenti quidem quæ faciunt,eadem approbatione faciunt, qua ſobrij.dubitant, hæſitant,reuocant ſe interdum,iíſque,quæ videntur,imbecillius aſſentiuntur :cúmque edormiuerunt,illa viſa quàm leuia fuerint,intelligunt.Quod idem contingit inſanis,vt & incipientes furere, ſentiant, & dicant, aliquid,quod non ſit,videri ſibi: &,cùm relaxentur, ſentiant,atque illa dicant Alcmeonis: „ Sed mihi neutiquam cor conſentit cum oculorũ aſpectu. ⟼ At enim ipſe ſapiens ſuſtinet ſe in furore,ne approbet falſa pro veris. Et aliàs quidem ſæpe, ſi aut in ſenſibus ipſius eſt aliqua fortè grauitas aut tarditas, aut obſcuriora ſunt,quæ videntur,aut à perſpiciendo temporis breuitate excluditur. Quanquam totum hoc,ſapientem aliquando ſuſtinere aſſenſionem,contra vos eſt. ſi enim inter viſa nihil intereſſet,aut ſemper ſuſtineret, aut nunquam. Sed ex hoc genere toto perſpici poteſt leuitas orationis eorum, qui omnia cupiunt confundere. Quærimus grauitatis, conſtantiæ,firmitatis, ſapientiæ iudicium:vtimur exemplis ſomniantium,furioſorum,ebrioſorum.Illud attendamus, in hoc omni genere quàm inconſtanter loquamur. non enim proferremus vino,aut ſomno oppreſſos,aut mẽte captos, tam abſurdè, vt tum diceremus intereſſe inter vigilantium viſa, & ſobriorum, & ſanorum, & eorum,qui eſſent aliter affecti : tum nihil intereſſe. Ne hoc quidem cernunt, omnia ſe reddere incerta:quod nolunt:ea dico incerta, quæ ἄδηλα Græci.Si enim res ſe ita habeant,vt nihil interſit,vtrùm ita cui videatur,vt inſano,an vt ſano: cui poſsit exploratum eſſe de ſua ſanitate?quod velle efficere non mediocris inſaniæ eſt . Similitudines verò aut geminorum, aut ſignorum annulis impreſſorum pueriliter conſectantur. quis enim noſtrûm, ſimilitudines negat eſſe, cùm eæ plurimis in rebus appareant? Sed ſi ſatis eſt ad tollendam cognitionem,ſimilia eſſe multa multorum,cur eo non eſtis contenti, præſertim concedentibus nobis? & cur potius id contenditis, quod rerum natura non patitur, vt non ſuo quidque in genere ſit tale, quale eſt? nec ſit in duobus, aut pluribus nulla re differens nulla communitas? At tibi ſint & oua ouorum, & apes apum ſimillimæ. Quid pugnas igitur?aut quid tibi vis in geminis?conceditur enim ſimileis eſſe: quo contentus eſſe potueras.tu autem vis eoſdem eſſe planè,non ſimileis.quod fieri nullo modo poteſt. deinde confugis ad phyſicos,eos, qui maximè in Academia irridentur : à quibus ne tu quidem iam te abſtinebis: & ais Democritum dicere innumerabileis eſſe mundos, & quidem ſic quoſdam inter ſeſe non ſolùm ſimileis, ſed vndique, perfectè & abſolutè ita pares, vt inter eos nihil prorſus interſit: itémque homines. Deinde poſtulas, vt, ſi mundus ita ſit par alteri mundo, vt inter eos ne minimùm quidem interſit, concedatur tibi, vt in hoc quoque noſtro mundo aliquid alicui ſic par ſit, vt nihil differat, nihil interſit. Cur enim, inquies, cùm ex illis indiuiduis, vnde omnia Democritus gigni affirmat, in reliquis mundis, & in his quidem innumerabilibus, innumerabiles Q. Lutatij Catuli non modò poſsint eſſe, ſed etiam ſint : in hoc tanto mundo Catulus alter non poſsit effici? Primùm quidem me ad Democritum vocas, cui non aſſentior: potiúſque refellam, propter id, quod dilucidè docetur à politioribus phyſicis, ſingularum rerum ſingulas proprietates eſſe. Fac enim, antiquos illos Seruilios, qui gemini fuerunt, tam ſimileis fuiſſe, quàm dicuntur: num cenſes etiam eoſdem fuiſſe? non cognoſcebantur foris:at domi.non ab alienis: at à ſuis. An non videmus hoc vſu venire,vt,quos nunquam putaſſemus à nobis internoſci poſſe, eos conſuetudine adhibita tam facilè internoſceremus, vti ne minimùm quidem ſimiles eſſe viderentur? Hîc pugnes licet, non repugnabo: quinetiam concedam, illum ipſum ſa-

F.U. ex ms. ebriorum; ne illud attendimus

pientem, de quo omnis hic sermo est, cùm ei res similes occurrant, quas non habeat denotatas, retenturum assensum, nec vnquam vlli viso assensurum, nisi quod tale fuerit, quale falsum esse non posit. Sed ad ceteras res habet quandam artem, qua vera à falsis posit distinguere: & ad similitudines istas vsus adhibendus est, vt mater geminos internoscit consuetudine oculorum: sic tu internosces, si assueueris. Vidésne, vt in prouerbio sit ouorum inter se similitudo? tamen hoc accepimus, Deli fuisse complureis saluis rebus illis, qui gallinas alere permultas quæstus causa solerent. hi cùm ouum inspexerant, quæ id gallina peperisset, dicere solebant. Neque id est contra nos. nam nobis satis est, oua illa internoscere licere. At enim nihilominus assentiri potest hoc illud esse, quàm si inter illa omnino nihil interesset. non ita est. Habeo enim regulam, vt talia visa, vera iudicem, qualia falsa esse non posint. ab hac mihi non licet transuersum, vt aiunt, digitum discedere, ne confundam omnia. veri enim & falsi non modò cognitio, sed & natura tolletur, si nihil erit, quod intersit: vt etiam illud absurdum sit, quod interdum soletis dicere, cùm visa animis imprimantur, vos non id dicere, inter ipsas impresiones nihil interesse, sed inter species & quasdam formas eorum. Quasi verò non specie visa iudicentur, quæ fidem nullam habebunt sublata veri & falsi nota. Illud verò perabsurdum, quòd dicitis probabilia vos sequi, si re nulla impediamini. Primùm quî potestis non impediri, cùm à veris falsa non distent? deinde quod iudicium est veri, cùm sit commune falsi? ex his illa necessariò nata est ἐποχή, id est assensionis retentio: in qua melius sibi constitit Arcesilas, si vera sunt, quæ de Carneade nonnulli existimant. Si enim percipi nihil potest, quod vtrique visum est: tollendus assensus est. quid enim est tam futile, quàm quicquam approbare non cognitum? Carneadem autem etiam heri audiebamus huc solitum esse delabi interdum, vt diceret, opinaturum, id est peccaturum esse sapientem. Mihi porrò non tam certum est, esse aliquid, quod comprehendi posit, de quo iam etiam nimiùm diu disputo: quàm sapientem nihil opinari, id est nunquam assentiri rei vel falsæ, vel incognitæ. Restat illud, quod dicunt, veri inueniendi causa contra omnia dici oportere, & pro omnibus. Volo igitur videre quid inuenerint. Non solemus, inquit, ostendere. Quæ sunt tandem ista mysteria? aut cur celatis quasi turpe aliquid, sententiam vestram? Vt, qui audient, inquit, ratione potius, quàm auctoritate ducantur. Quid si vtrunque? num peius est? vnum tamen illud non celant, nihil esse, quod percipi posit. an in eo auctoritas nihil obest? mihi quidem videtur vel plurimùm. Quis enim ista tam apertè perspicuéque & peruersa, & falsa secutus esset, nisi tanta in Arcesila, multo etiam maior in Carneade & copia rerum, & dicendi vis fuisset? Hæc Antiochus ferè & Alexandriæ tum, & multis annis pòst, multo etiam asseuerantius in Syria, cùm esset mecum, paullo antè, quàm esset mortuus. Sed iam etiam confirmata causa, te hominem amicisimum, (me autem appellabat) & aliquod annis minorem natu, non dubitabo monere. Túne cùm tantis laudibus philosophiam extuleris, Hortensiúmque nostrum dissentientem commoueris, eam philosophiam sequêre, quæ confundit vera cum falsis, spoliat nos iudicio, priuat approbatione, omnibus orbat sensibus? Et Cimmeriis quidem, quibus aspectum solis siue deus aliquis, siue natura ademerat, siue eius loci, quem incolebant, situs, ignes tamen aderant, quorum illis vti lumine licebat. isti autem, quos tu probas, tantis offusis tenebris, ne scintillam quidem vllam nobis ad aspiciendum reliquerunt: quos si sequamur, iis vinculis simus astricti, vt nos commouere nequeamus. sublata enim assensione, omnem & motum animorum, & actionem rerum sustulerunt: quod non modò rectè fieri, sed omnino fieri non potest. Prouide etiam, ne vni tibi istam sententiam minimè liceat defendere. An tu, cùm res occultisimas aperueris, in lucémque protuleris, iuratúsque dixeris, ea te comperisse, quod mihi quoque licebat, qui ex te illa cognoueram: negabis esse rem vllam, quæ cognosci, comprehendi, percipi posit? Vide, quæso, etiam atque etiam, ne illarum quoque rerum pulcherrimarum à te ipso minuatur auctoritas. Quæ cùm dixisset ille, finem fecit. Hortensius autem vehe-

menter admirans, quod quidem perpetuò Lucullo loquente fecerat, vt etiam manus sæpe tolleret: nec mirum. nam numquam arbitror contra Academiam dictum esse subtilius: me quoque, iocánsne, an ita sentiens, (non enim satis intelligebam) cœpit hortari, vt sententia desisterem. Tum mihi Catulus, Si te, inquit, Luculli oratio flexit, quæ est habita memoriter, accuratè, copiosè: taceo, neque te, quo minus, si tibi ita videatur, sententiam mutes, deterrendum puto. illud verò non censuerim, vt eius auctoritate moueare. tantùm enim te non monuit, inquit arridens, vt caueres, ne quis improbus tribunus pl. quorum vides quanta copia semper futura sit, arriperet te, & in contione quæreret, quî tibi constares, cùm idem negares quicquam certi posse reperiri, idem te comperisse dixisses. hoc, quæso, ne te terreat. De causa autem ipsa malim quidem te ab hoc dissentire. sin cesseris, non magnopere mirabor. memini enim, Antiochum ipsum, cùm annos multos talia sensisset, simul ac visum sit, sententia destitisse. Hæc cùm dixisset Catulus: me omnes intueri. Tum ego non minus commotus, quàm soleo in causis maioribus, huiusmodi quandam orationem sum exorsus. Me, Catule, oratio Luculli de ipsa re ita mouit, vt docti hominis, & copiosi, & parati, & nihil prætereuntis eorum, quæ pro illa causa dici possent: non tamen vt ei respondere me posse diffiderem. auctoritas autem tanta planè me mouebat, nisi tu opposuisses non minorem tuam. Aggrediar igitur, si pauca antè quasi de fama mea dixero. Ego enim si aut ostentatione aliqua adductus, aut studio certandi, ad hanc potissimùm philosophiam me applicaui, non modò stultitiam meam, sed etiam mores & naturam condemnandam puto. nam si minimis in rebus pertinacia reprehenditur, calumnia etiam coërcetur: ego de omni statu, consilióque totius vitæ aut certare cum aliis pugnaciter, aut frustrari cùm alios, tum etiam me ipsum velim? Itaque nisi ineptum putarem, cùm in tali disputatione id facerem, quod, cùm de repub. disceptatur, fieri interdum solet: iurarem per Iouem, deósque penateis, me & ardere studio veri reperiendi, & ea sentire, quæ dicerem. Quî enim possum non cupere, verum inuenire, cùm gaudeam, si simile veri quid inuenerim? Sed vt hoc pulcherrimum esse iudicem, vera videre: sic, pro veris probare falsa, turpissimum est. Nec tamen ego is sum, qui nihil vnquam falsi approbem, qui numquam assentiar, qui nihil opiner, sed quærimus de sapiente. ego verò ipse & magnus quidã sum opinator (non enim sum sapiens) & meas cogitationes sic dirigo, non ad illam paruulam Cynosuram,

" Qua fidunt duce nocturna Phœnices in alto,

vt ait Aratus, eóque directius gubernant, quòd eam tenent,

" Quæ cursu interiore breui conuertitur orbe:

sed ad Elicen, & clarissimos Septentriones, id est rationes has latiore specie, non ad tenuë limatas. Eò fit, vt errem, & vager latius. Sed non de me, vt dixi, sed de sapiente quæritur. visa enim ista cùm acriter mentem, sensúmve pepulerũt, accipio, hísque interdum etiam assentior, nec percipio tamen. nihil enim arbitror posse percipi. non sum sapiens. itaque visis cedo, neque possum resistere. sapientis autem hanc censet Arcesilas vim esse maximam Zenoni assentiens, cauere ne capiatur, ne fallatur videre. nihil est enim ab ea cogitatione, quam habemus de grauitate sapientis, errore, leuitate, temeritate disiunctius. Quid igitur loquar de firmitate sapientis? quem quidem nihil opinari tu quoque Luculle concedis. quod quoniam à te probatur (vt præposterè tecum agam: mox referam me ad ordinem) hæc primùm conclusio, quam habeat vim, considera: Si vlli rei sapiens assentietur vmquam: aliquando etiam opinabitur. numquam autẽ opinabitur: nulli igitur rei assentietur. Hanc conclusionem Arcesilas probat: confirmat enim primum & secundum. Carneades nonnumquam & secundum illud dabat, assentiri aliquando. ita sequebatur etiam opinari: quod tu non vis, & rectè, vt mihi videris. Sed illud primum, sapientem, si assensurus esset, etiam opinaturum, falsum esse & Stoici dicunt, & eorum adstipulator Antiochus: posse enim eum falsa à veris, & quæ non possint percipi, ab iis, quæ possint, distinguere. nobis autem primùm, etiam si quid percipi possit, tamen ipsa con-

suetudo assentiendi periculosa esse videtur, & lubrica. quamobrem, cùm tam vitiosum esse constet, assentiri quicquam aut falsum, aut incognitum: sustinenda est potius omnis assensio, ne præcipitet, si temere processerit. ita enim finitima sunt falsa veris, eáq; quæ percipi non possunt iis, quæ possunt, (si modò ea sunt quædam: iam enim videbimus) vt tamen in præcipitem locum non debeat se sapiens cõmittere. sin autem, omnino nihil esse, quod percipi posit, à me sumsero, &, quod tu mihi das, accepero, sapientem nihil opinari: effectum illud erit, sapientem assensus omneis cohibiturũ: vt tibi videndum sit, ídne malis, an aliquid opinaturum esse sapientem. Neutrum, inquies, illorum. Nitamur igitur, nihil posse percipi. etenim de eo omnis est cõtrouersia. Sed prius pauca cum Antiocho: qui hæc ipsa, quæ à me defenduntur, & didicit apud Philonem tam diu, vt constaret diutius didicisse neminem, & scripsit de his rebus acutissimè, & idem hæc non acrius accusauit in senectute, quàm antea defensitauerat. Quamuis igitur fuerit acutus, vt fuit: tamen inconstantia leuatur auctoritas. Quis enim vnquã iste dies illuxerit, quæro, qui illi ostenderit eam, quam multos annos esse negauisset, veri & falsi notam. Excogitauit aliquid: eadem dicit, quæ Stoici. pœnituit eum illa sensisse. cur non se transtulit ad alios, & maximè ad Stoicos? eorum enim erat propria ista defensio. quid? eum Mnesarchi pœnitebat? quid? Dardani? qui erant Athenis tum principes Stoicorum. Nunquam à Philone discessit, nisi posteaquam ipse cœpit, qui se audirent, habere. Vnde autem subitò vetus Academia reuocata est? nominis dignitatem videtur, cùm à re ipsa desciseret, retinere voluisse, quòd erant qui illum gloriæ causa facere dicerent. sperare etiam fore, vt ij, qui se sequerentur, Antiochij vocarentur. mihi autem magis videtur non potuisse sustinere concursum omnium philosophorum. etenim de ceteris sunt inter illos nonnulla communia: hæc Academicorum est vna sententia, quam reliquorum philosophorum nemo probet. Itaque cessit. Vt enim ij, qui nisi sub nube, solem non ferunt: item ille, cùm æstuaret, veterum, vt Menianorum, sic Academicorũ vmbram secutus est. quóque solebat vti argumento tum, cùm ei placebat nihil posse percipi, cùm quæreret Dionysius ille Heracleotes, vtrũ comprehendisset certa illa nota, qua assentiri dicitis oportere, illúdne, quod multos annos tenuisset, Zenoníque magistro credidisset, honestum quod esset, id bonum solum esse: an, quod postea defensitauisset, honesti inane nomẽ esse, voluptatem esse summum bonum: qui ex illius commutata sententia docere vellet, nihil ita signari in animis nostris à vero posse, quod non eodem modo posit à falso: is curauit, vt, quod argumentum ex Dionysio ipse sumsisset, ex eo ceteri sumerent. Sed cùm hæc alio loco plura, nunc ad ea, quæ à te Luculle dicta sunt: & primùm quod initio dixisti, videamus quale sit: similiter à nobis antiquos philosophos commemorari, atque seditiosi solerent claros viros, sed tamen populareis aliquos, nominare. illi cùm res non bonas tractent, similes bonorum videri volunt. nos autem dicimus, ea nobis videri, quæ vosmetipsi nobilissimis philosophis placuisse conceditis. Anaxagoras niuem nigram dixit esse. ferres me, si ego idem dicerem? tu, ne si dubitarem quidem. at quis est hic? num sophistes? sic enim appellantur ij, qui ostentationis, aut quæstus causa philosophantur. maxima fuit & grauitatis & ingenij gloria. Quid loquar de Democrito? quem cum eo conferre possumus, nõ modò ingenij magnitudine, sed etiam animi, qui ita sit ausus ordiri, HÆC LOQVOR DE VNIVERSIS. nihil excipit, de quo non profiteatur. quid enim esse potest extra vniuersa? quis hũc philosophum non anteponit Cleanthi, Chrysippo, reliquísque inferioris ætatis? qui mihi cũ illo collati, quintæ clasis videntur. Atque is nõ hoc dicit, quod nos, qui veri esse aliquid non negamus, percipi posse negamus: ille verum esse planè negat. esse sensus quidem dicit obscuros, sed & tenebricosos: sic enim appellat eos is, qui hunc maximè est admiratus, Chius Metrodorus initio libri, qui est de natura. NEGO, inquit, SCIRE NOS, SCIAMVSNE ALIQVID, an nihil sciamus: ne id ipsum quidem, nescire, aut scire, scire nos: nec, omnino sítne aliquid, an nihil sit. Furere tibi Empedocles videtur. at mihi dignissimum rebus iis, de quibus loquitur, sonũ fundere. num ergo is excæcat nos, aut orbat sensibus,

si parum

F.U. ex ms. Quid enim? Mnesarchi poenitebat.

ſi parum magnam vim cenſet in iis eſſe ad ea,quæ ſub eos ſubiecta ſunt, iudicanda? Parmenides,Xenophanes,minus bonis quãquam verſibus,ſed tamen illis verſibus increpant eorum arrogantiam quaſi irati,qui,cùm ſciri nihil poſsit,audeãt ſe ſcire dicere: & ab his aiebas remouendum Socratem & Platonem.cur?an de vllis certius poſſum dicere?vixiſſe cum his equidem videor:ita multi ſermones perſcripti ſunt, è quibus dubitari non poſſit,quin Socrati nihil ſit viſum ſciri poſſe.excepit vnum tantùm,ſcire ſe,nihil ſe ſcire:nihil amplius.Quid dicam de Platone? qui certè tam multis libris hæc perſecutus nõ eſſet, niſi probauiſſet.ironíam enim alterius,perpetuã præſertim,nulla fuit ratio perſequi.Videórne tibi,non vt Saturninus,nominare modò illuſtreis homines,ſed etiã imitarí quendam non niſi clarum,niſi nobilem?atquî habebam moleſtos vobis,ſed minutos,Stilbonem,Diodorum, Alexinum : quorum ſunt contorta & aculeata quædam ſophiſmata: ſic enim appellantur fallaces concluſiunculę.Sed quid eos colligam,cùm habeam Chryſippum,qui fulcire putatur porticum Stoicorum?Quàm multa ille cõtra ſenſus?quàm multa contra omnia, quæ in conſuetudine probantur, diſſoluit? idem mihi quidem non videtur.Sed diſſoluerit ſanè. certè tam multa non collegiſſet, quæ nos fallerent probabilitate magna,niſi videret,his reſiſti non facilè poſſe.Quid Cyrenei?videntur minimè contemti philoſophi.hi negãt eſſe quicquam,quod percipi poſsit extrinſecus:ea ſe ſola percipere,quæ tactu intimo ſentiant, vt dolorem & voluptatem: neque ſe,quo quid colore, aut quo ſono ſit,ſcire,ſed tantùm ſentire affici ſe quodammodo. Satis multa de auctoribus. quanquam ex me quæſieras, nónne putarem poſt illos veteres, tot ſæculis, inueniri verum potuiſſe, tot ingeniis, tantíſque ſtudiis quærentibus. Quid inuentum ſit, paullo pòſt videro, te ipſo quoque iudice. Arceſilam verò nòn obtrectandi cauſa cum Zenone pugnauiſſe,ſed verum inuenire voluiſſe, ſic intelligitur. Nemo,inquam, ſuperiorum non modò expreſſerat, ſed ne dixerat quidem poſſe hominem nihil opinari : nec ſolùm poſſe,ſed ita neceſſe eſſe ſapienti. Viſa eſt Arceſilæ cùm vera ſententia,tum honeſta,& digna ſapiente. Quæſiuit de Zenone fortaſſe,quid futurum eſſet,ſi nec percipere quicquam poſſet ſapiẽs,nec opinari ſapiẽtis eſſet.ille,credo,nihil opinaturum:quoniam eſſet,quod percipi poſſet.Quid ergo eſſet id?Viſum,credo.Quale igitur viſum?Tum illum ita definiuiſſe,ex eo,quod eſſet, ſicut eſſet, impreſſum & ſignatum & effictum. Poſt requiſitum, etiámne ſi eiuſmodi eſſet viſum verũ, quale falſum?hic Zenonem vidiſſe acutè, nullum eſſe viſum,quod percipi poſſet,ſi id tale eſſet ab eo,quod eſt, vt eiuſmodi ab eo, quod nõ eſt, poſſet eſſe. Rectè conſenſit Arceſilas ad definitionem additum : neque enim falſum percipi poſſe,neque verum, ſi eſſet tale,quale vel falſum.Incubuit autem in eas diſputationes,vt doceret, nullum tale eſſe viſum à vero,vt non eiuſdem modi etiam à falſo poſſit eſſe.Hæc autem eſt vna contentio, quæ adhuc permanſerit.Nam illud,nulli rei aſſenſurum eſſe ſapientem,nihil ad hanc controuerſiam pertinebat. licebat enim nihil percipere, & tamen opinari:quod à Carneade dicitur probatum. Equidem Clitomacho plus quàm Philoni, aut Metrodoro credens, hoc magis ab eo diſputatum, quàm probatum puto. ſed id omittamus. Illud certè opinatione & perceptione ſublata ſequitur, omnium aſſenſionum retentio : vt, ſi oſtendero nihil poſſe percipi, tu concedas nunquam aſſenſurum eſſe. Quid ergo eſt, quod percipi poſsit, ſi ne ſenſus quidem vera nuntiant? quos tu Lucullc communi loco defendis.quod ne id facere poſſes,idcircò heri, non neceſſario loco, contra ſenſus tam multa dixeram. tu autem te negas infracto remo,neque columbæ collo commoueri. primùm cur? nam & in remo ſentio non eſſe id, quod videatur: & in columba plureis videri colores,nec eſſe plus vno. deinde nihílne præterea diximus? maneãt illa omnia. lacerat iſte cauſam,qui veraceis ſuos ſenſus eſſe dicit. Igitur ſemper auctorem habes,& eum, qui magno ſuo periculo cauſam agat. eò enim rem demittit Epicurus, ſi vnus ſenſus ſemel in vita mentitus ſit, nulli vnquam eſſe credendum. Hoc eſt verum eſſe,cõfidere ſuis teſtibus,& importunè inſiſtere.Itaque Timagoras Epicureus negat ſibi vnquam, cùm oculum torſiſſet, duas ex lucerna flammulas eſſe viſas;

opinionis enim esse mendacium, non oculorum. quasi quæratur, quid sit, non quid videatur. Sed hic quidem maiorum similis. tu verò, qui visa sensibus alia vera dicas esse, alia falsa, quî ea distinguis? Desine, quæso, communibus locis. domi nobis ista nascũtur. Si quis deus te interroget sanis modò, & integris sensibus, Num amplius quid desideres: quid respondeas? Vtinam quidem roget. audiat, quàm nobiscum malè agatur. Vt enim vera videamus, quàm longe videbimus? ego Catuli Cumanam ex hoc loco regionem video, Pompeianum non cerno: neque quicquam interiectum est, quod obstet: sed intendi longius acies non potest. o præclarum prospectum! Puteolos videmus: at familiarem nostrum Auianum, fortasse in porticu Neptuni ambulantem nõ videmus. At ille nescio qui, qui in scholis nominari solet, mille & octingenta stadia quod abesset, videbat. quædam vólucres longius. Responderem igitur audacter isti vestro deo, me planè his oculis non esse contentum. dicit me acrius videre, quàm vllos pisceis fortasse, qui neque videntur à nobis, & nunc quidem sub oculis sunt: neque ipsi nos suspicere possunt. Ergo vt illis aqua, sic nobis aër crassus offunditur. At amplius non desideramus. Quid? talpam num desiderare lumen putas? Neque tam quererer cum deo, quòd parum longè, quàm quòd falsum viderem. Vidésne nauem illam? stare nobis videtur: at iis, qui in naui sunt, moueri hæc villa. Quære rationem, cur ita videatur: quam vt maximè inueneris, quod haud scio an non posis: non te verum testem habere, sed eum non sine causa falsum testimonium dicere ostenderis. Quid ego de naui? vidi enim à te remum contemni. maiora fortasse quæris. Quid potest esse sole maius? quem Mathematici amplius duodeuiginti partibus confirmant maiorem esse, quà terram. quantulus nobis videtur? mihi quidem quasi pedalis. Epicurus autem posse putat etiam minorẽ esse eum, quàm videatur, sed non multo, ne maiorem quidem multo putat esse: vel tantum esse, quantus videatur: vt oculi aut nihil, aut non multùm mentiantur. Vbi igitur illud est, SEMEL? sed ab hoc credulo, qui numquam sensus mentiri putat, discedamus: ne nunc quidem, cùm ille sol, qui tanta incitatione fertur, vt celeritas eius quanta sit, ne cogitari quidem posit, tamen stare nobis videtur. Sed, vt minuam cõtrouersiam: videte, quęso, quàm in paruulis sita sit. Quattuor sunt capita, quæ concludunt nihil esse, quod nosci, percipi, comprehendi posit: de quo hæc tota quæstio est. è quibus primum est, Esse aliquod visum falsum: secundũ, Non posse id percipi: tertium, Inter quæ visa nihil intersit, fieri non posse, vt eorum alia percipi posint, alia non posint: quartum, Nullum esse visum verum à sensu profectũ, cui nõ appositum sit visum aliud falsum, quod ab eo nihil intersit, quódque percipi non posit. Horum quattuor capitum secũdum & tertium omnes concedunt: primum Epicurus nõ dat: vos, quibuscum res est, id quoque cõceditis: omnis pugna de quarto est. Qui igitur P. Seruiliũ Geminũ videbat, si Quinctum se videre putabat, incidebat in eiusmodi visum, quod percipi non posset: quia nulla nota verum à falso distinguebatur. qua distinctione sublata, quam haberet M. Cotta, qui bis cum Gemino cõsul fuit, agnoscẽdi eiusmodi notam, quæ falsa esse non posit? Negas, tantam similitudinẽ in rerũ natura esse. pugnas omnino, sed cũ aduersario facili. Ne sit sanè: videri certè potest. fallet igitur sensum: &, si vna fefellerit similitudo, dubia omnia reddiderit. sublato enim iudicio illo, quo oportet agnosci: etiã si ipse erit, quẽ víderis, qui tibi videbitur, tamẽ non ea nota iudicabis, quã dicis esse oportere, vt non posit esse eiusdẽ modi falsa. Quando igitur potest tibi P. Geminus, Quinctus videri: quid habes explorati, cur nõ posit tibi Cotta videri, qui nõ sit, quoniã aliquid videtur esse, ꝙ nõ est? Omnia dicis sui generis esse nihil esse idẽ, quod sit aliud Stoicum est id quidẽ, nec admodũ credibile, nullũ esse pilũ omnibus rebus talẽ, qualis sit pilus alius, nullũ granũ. Hæc refelli possunt: sed pugnare nolo. ad id enim, quod agitur, nihil interest, omnibúsne partibus visa res nihil differat, an internosci non posit, etiam si differat. Sed si hominum similitudo tanta esse non potest: ne signorum quidem? Dic mihi: Lysippus eodem ære, eadem temperatione, eodem cælo, aqua, ceteris omnibus, cẽtum Alexandros eiusdem modi facere non posit? qua igitur notione discerneres? Quid,

F.U. meliꝫ in ms. audiet quàm nobiscum malè esse tit; ut enim vera videamus quàm longè videmus? ego Catuli Cumanum ex hoc loco video, Pompeianum non cerno.

id. ex ms. in C. Cotta. fuit n. C. Aureliꝫ Cotta bis Consul cum P. Seruilio Gemino, anno post urbem conditam DI. et DV.

id. ex ms. num posset?

Quid si in eiusdem modi certa centum sigilla hoc annulo impressero?ecqua poterit in agnoscẽdo esse distinctio?an tibi erit quærenuds annularius aliquis, quoniam gallinariũ inuenisti Deliacum illum, qui oua cognosceret?Sed adhibes artem aduocatam etiã sensibus.pictor videt,quæ nos non videmus:& simul inflauit tibicen,à perito carmen agnoscitur.Quid? hoc nónne videtur contra te valere, si sine magnis artificiis,ad quæ pauci accedunt,nostri quidem generis,admodum, nec videre, nec audire possumus? Iam illa præclara, quanto artificio esset sensus nostros, mentémque, & totam constructionẽ hominis fabricata natura.cur non extimescam opinandi temeritatem?etiámne hoc affirmare potes Luculle, esse aliquam vim, cum prudentia & consilio scilicet, quæ finxerit, vel, tuo verbo vtar, quæ fabricata sit hominem? qualis ista fabrica est?vbi adhibita est?quando? cur? quo modo? Tractantur ista ingeniosé, disputantur etiam eleganter. denique videantur sanè, ne affirmentur modò. Sed de Physicis mox, & quidem ob eam causam,ne tu, qui idem me facturum paullo antè dixeris,videare mentitus.Sed vt ad ea,quæ clariora sunt, veniam:res iam vniuersas profundam : de quibus volumnia impleta sunt non à nostris solùm, sed etiam à Chrysippo. de quo queri solent Stoici,dum studiosè omnia conquisierit contra sensus & perspicuitatem,cõtráque omnem consuetudinem, contráque rationem,ipsum sibi respondentem se ipso inferiorem fuisse : itaque ab eo armatum esse Carneadem.Ea sunt eiusmodi,quę à te diligentissimè tractata sunt:Dormientium,& vinolentorum, & furiosorum visa imbecilliora esse dicebas,quàm vigilantiũ,siccorum, sanorum. quo modo?quia cùm experrectus esset Ennius, non diceret se vidisse Homerũ: sed visum esse: Alcmæo autem, "

Sed mihi neutiquam cor consentit.

Similia de vinolentis. quasi quisquam neget, & qui experrectus sit,eum somniasse:& cuius furor consederit,putare non fuisse ea vera,quæ essent sibi visa in furore.sed non id agitur.tum cùm videntur,quo modo videantur,id quæritur. nisi verò Ennium non putamus ita totum illud audiuisse. " O pietas animi,

si modò id somniauit:vt si vigilans audiret.exsperrectus enim potuit illa visa putare, vt erant, somnia.dormienti verò æquè, ac vigilanti probantur. Quid Iliona somno illo? *Fur. invet. libri probabantur.*

,, Mater te appello, —

Nónne illa credit filium locutum,vt verè experrecta etiam crederet? vnde enim illa?

,, Age adsta:mane:audi : itera dum eadem & ista mihi:

num videtur minorem habere visis,quàm vigilantes fidem? Quid loquar de insanis?qualis tandem fuit affinis tuus,Catule,Tuditanus? quisquam sanissimus tam certa putat quæ videt, quàm is putabat,quæ videbantur? Quid ille, qui,

,, Video,video te viuum,Vlysses, dum licet:

nónne etiam bis exclamauit se videre,cùm omnino non videret? Quid apud Euripidem Hercules,cùm,vt Eurysthei filios,ita suos configebat sagittis? cùm vxorem interimebat? cùm conabatur etiam patrem?non perinde mouebatur falsis, vt veris moueretur ? quid ipse Alcmæo tuus, qui negat cor sibi cum oculis cõsentire? nónne ibidẽ incitato furore?

,, Vnde hæc flamma oritur? Et illa deinceps,

Incende,incende:adsunt,adsunt:me me,expetunt.

,, Quid,cùm virginis fidem implorat?

,, Fer mi auxilium:pestem abige à me:

,, Flammiferam hanc vim,quæ me excruciat,

,, Cæruleæ incinctæ igni incedunt:

,, Circunstant cum ardentibus tædis.

Num dubitas,quin sibi hæc videre videatur? itémque cetera:

,, Intendit crinitus Apollo

,, Arcum auratum genu innixus.

,, Diana facem iacit à læua.

Quî magis hæc crederet, si essent, quàm credebat, quia videbantur? appâret enim iam cor cum oculis consentire. Omnia autem hæc proferuntur, vt illud efficiatur, quo certius nihil potest esse: inter visa vera, & falsa ad animi assensum nihil interesse. Vos autē nihil agitis, cum falsa illa vel furiosorum, vel somniantium, recordatione ipsorum refellitis. non enim id quęritur, qualis recordatio fieri soleat eorum, qui experrecti sunt: aut eorum, qui furere destiterunt: sed qualis visio fuerit aut furentium, aut somniantium tum, cùm commouebantur. Sed abeo à sensibus. Quid est, quod ratione percipi possit? dialecticā inuentam esse dicitis, veri, & falsi quasi disceptatricem & iudicē. cuius veri & falsi? & in qua re? in Geometriáne, quid sit verum, vel falsum, dialecticus iudicabit, an in litteris, an in musicis? At ea nō nouit. In philosophia igitur? sol quātus sit, quid ad illū? quod sit summum bonū, quid habet, vt queat iudicare? Quid igitur iudicabit? quæ cōiunctio, quæ disiūctio vera sit, quid ambiguè dictū sit, quid sequatur quāque rem, quid repugnet? Si hæc, & horū similia iudicat, de se ipsa iudicat. plus autē pollicebatur. Nā hæc quidē iudicare, ad ceteras res, quæ sunt in philosophia multæ atque magnę, non est satis. Sed quoniā in ea arte tantū ponitis: videte ne cōtra vos tota nata sit. quæ primo progressu festiuè tradit elemēta loquendi, & ambiguorū intelligentiā, concludendíque rationē: tum paucis additis venit ad soritas, lubricū sanè, & periculosum locū: quod tu modò dicebas esse vitiosum interrogādi genus. Quid ergo? istius vitij num nostra culpa est? rerū natura nullam nobis dedit cognitionem finium, vt vlla in re statuere possimus, quatenus. nec hoc in aceruo tritici solùm vnde nomen est, sed vlla omnino in re minutatim interrogāti: diues, pauper: clarus, obscurus sit: multa, pauca: magna, parua: longa, breuia: lata, angusta: quāto aut addito, aut demto certū respondeamus, non habemus. At vitiosi sunt soritæ. Frangite igitur eos, si potestis, ne molesti sint. erunt enim, nisi caueatis. Cautum est, inquit. placet enim Chrysippo, cùm gradatim interrogetur, verbi causa, tria, pauca sint, ánne multa: aliquanto prius, quàm ad multa perueniat, quiescere, id est quod ab iis dicitur ἡσυχάζειν. Per me vel stertas licet, inquit Carneades, non modò quiescas. Sed quid proficit? sequitur enim, qui te ex somno excitet, & eodem modo interroget. quo in numero conticuisti: si ad eum numerum, vnum addidero, multáne erunt? progrediere rursus, quoad videbitur. Quid plura? hoc enim fateris, neque vltimum te paucorum, neque primum multorum respondere posse. Cuius generis error ita manat, vt non videam quò non possit accedere. Nihil me lædit, inquit. ego enim, vt agitator callidus, prius, quàm ad finem veniam, equos sustinebo, eóque magis, si locus is, quo ferentur equi, preceps erit. Sic me, inquit, antè sustinebo, nec diutius captiosè interroganti respondebo. Si habes, quod liqueat, neque respondes, superbè: si non habes, ne tu quidem perspicis: si, quia obscura, concedo: sed negas te vsque ad obscura progredi: illustribus igitur rebus insistis. si id tantummodò, vt taceas: nihil assequeris. quid enim ad illum, qui te captare vult, vtrùm tacentem irretiat te, an loquentem? sin autem vsque ad nouem, verbi gratia, sine dubitatione respondes pauca esse, in decimo insistis: etiam à certis & illustribus cohibes assensum. hoc idem me in obscuris facere non sinis. Nihil igitur te contra soritas ars ista adiuuat, quæ nec augentem, nec minuentem quid aut primum sit, aut postremum, docet. Quid, quòd eadem illa ars, quasi Penelopæ telam retexens, tollit ad extremum superiora? vtrùm ea vestra, an nostra culpa est? Nempe fundamentnm dialecticæ est, quicquid enuntietur (id autem appellatur ἀξίωμα, quod est quasi effatum) aut uerum esse, aut falsum. Quid igitur? hæc vera, an falsa sunt? Si te mentiri dicis, ídque verum dicis: mentiri verum dicis. Hæc scilicet inexplicabilia esse dicitis. quod est odiosius, quàm illa, quæ nos incomprehensa, & non percepta dicimus. Sed hęc omitto. Illud quæro, si ista explicari non possunt, nec eorum vllum iudicium inuenitur, vt rèspondere possitis, veráne, an falsa sint: vbi est illa definitio, effatum esse id, quod aut verum, aut falsum sit? Rebus sumtis, adiungam, ex his sequendas esse alias, alias improbandas, quę sint in genere contrario. Quomodo igitur hoc conclusum esse iudicas? Si dicis nunc lucere, & verū dicis: lucet. dicis autem lucere, & verum

rum

rum dicis:lucet igitur.Probatis certè genus,& rectissimè cõclusum dicitis.itaq; in docẽdo,eũ primum concludendi modũ traditis. Aut quicquid igitur eodẽ modo cõcluditur, probabitis:aut ars ista nulla est.Vide ergo,hanc conclusionẽ probaturúsne sis: Si dicis tè mentiri,verúmque dicis:mẽtiris.dicis autẽ te mentiri,verúmque dicis.mẽtiris igitur.Quî potes hâc non probare,cùm probaueris eiusdẽ generis superiorẽ?Hæc Chrysippêa sunt, ne ab ipso quidẽ dissoluta.quid enim faceret huic cõclusioni?Si lucet,lucet:lucet autẽ:lucet igitur.Cederet scilicet. Ipsa enim ratio cõnexi,cùm cõcesseris superius, cogit inferius cõcedere.Quid ergo hæc ab illa cõclusione differt?Si mentiris,mẽtiris:mẽtiris autẽ:mentiris igitur.Hoc negas te posse nec approbare,nec improbare. Quî igitur magis illud? Si ars,si ratio,si via,si vis denique conclusionis valet:eadẽ est in vtroq;.Sed hoc extremũ eorum est.postulát,vt excipiantur hæc inexplicabilia. Tribunũ aliquem censeo adeát:à me istam exceptionem nunquam impetrabunt. Etenim cùm ab Epicuro,qui totam dialecticam & contemnit,& irridet,non impetrent,vt verum esse concedat, quod ita effabimur: Aut viuet cras Hermachus,aut non viuet:cùm dialectici sic statuant,omne,quod ita disiunctum sit,quasi aut etiam,aut non, non modò verum esse, sed etiam necessarium:vide, quàm sit cautus is,quem isti tardum putant.Si enim,inquit,alterutrum concessero necessarium esse:necesse erit,cras Hermachum aut viuere,aut non viuere. nulla autẽ est in natura rerum talis necessitas.Cum hoc igitur dialectici pugnent, id est Antiochus & Stoici: totam enim euertit dialecticam. nam si è contrariis disiunctio (contraria autem ea dico, cùm alterum ait,alterum negat) si talis disiunctio falsa potest esse,nulla vera est. Mecum verò quid habent litium,qui ipsorum disciplinam sequor? Cùm aliquid huiusmodi inciderat,sic ludere Carneades solebat: Si rectè conclusi,teneo: sin vitiosè, minam Diogenes reddat. ab eo enim Stoico dialecticam didicerat. hæc autem merces erat dialecticorum.Sequar igitur eas vias, quas didici ab Antiocho: nec reperio, quomodo iudicem,si lucet,lucet,verum esse,ob eam causam, quòd ita didici, omne, quod ipsum ex se connexum sit,verum esse:non iudicem,si mentiris,mentiris,eodem modo esse connexum. Aut igitur hoc,& illud:aut nisi hoc,ne illud quidem iudicabo.Sed,vt omneis istos aculeos,& hoc totum tortuosum genus disputandi relinquamus, ostendamúsque qui simus: iam explicata tota Carneadis sententia,Antiochi ista corruent vniuersa.Nec verò quicquam ita dicam, vt quisquam id fingi suspicetur:à Clitomacho sumam, qui vsque ad senectutem cum Carneade fuit,homo & acutus,vt Pœnus, & valde studiosus ac diligẽs. & quattuor eius libri sunt de sustinendis assensionibus.Hæc autem,quæ iam dicam, sumta sunt de primo.Duo placet esse Carneadi visorum genera: in vno hanc diuisionem: Alia visa esse,quæ percipi possint,alia,quæ non possint:in altero autem, Alia visa esse probabilia, alia non probabilia.itaque quæ contra sensus, contráque perspicuitatem dicãtur,ea pertinere ad superiorem diuisionem: cõtra posteriorem nihil dici oportere.quare ita placere,tale visum nullum esse,vt perceptio consequeretur:vt autem probatio,multa. etenim contra naturã esset,si probabile nihil esset. Sequitur omnis vitæ ea,quam tu Luculle commemorabas,euersio.Itaque & sensibus probanda multa sunt. Teneatur modò illud,non inesse in his quicquã tale,quale nõ etiam falsum nihil ab eo differens esse possit.Sic quicquid acciderit specie probabile:si nihil se offeret, quod sit probabilitati illi contrarium, vtetur eo sapiens,ac sic omnis ratio vitæ gubernabitur.Etenim is quoque, qui à vobis sapiens inducitur,multa sequitur probabilia,non cõprehensa,neque percepta,neque assensa,sed similia veri:quæ nisi probet,omnis vita tollatur. Quid enim?conscendens nauẽ sapiens num cõprehensum animo habet,atque perceptũ, se ex sententia nauigaturum? quî potest? sed si iam ex hoc loco proficiscatur Puteolos stadia triginta, probo nauigio,bono gubernatore,hac tranquillitate:probabile ei videatur,se illuc venturũ esse saluũ. Huiusmodi igitur visis cõsilia capiet & agẽdi & non agẽdi: faciliórque erit,vt albam niuem esse probet,quàm erat Anaxagoras,qui id non modò ita esse negabat, sed sibi, quia sciret aquam nigram esse,vnde illa concreta esset,albam ipsam esse ne videri quidẽ.Et quæcun-

F.u. ex ms. à nobis, quod magis placet.

que res cum ſic attinget, vt ſit viſum illud probabile, neque vlla re impeditum: mouebitur. non enim eſt è ſaxo ſculptus, aut è robore dolatus. habet corpus: habet animum: mouetur mente: mouetur ſenſibus, vt ei multa vera videantur: neque tamen habet inſignem illam & propriam percipiẽdi notam: eóque ſapientem non aſſentiri, quia poſsit eiuſdem modi exiſtere falſum aliquod, cuiuſmodi hoc verum. Neque nos contra ſenſus aliter dicimus, ac Stoici, qui multa falſa eſſe dicunt, longéque aliter ſe habere, ac ſenſibus videantur. Hoc autem ſi ita ſit, vt vnum modò ſenſibus falſum videatur: præſtò eſt, qui neget, rem vllam percipi poſſe ſenſibus. Ita nobis tacentibus ex vno Epicuri capite, altero veſtro, perceptio & comprehenſio tollitur. Quod eſt caput Epicuri? Si vllum ſenſibus viſum falſum eſt: nihil percipi poteſt. Quod veſtrum? Sunt falſa ſenſus viſa. Quid ſequitur? vt taceam, concluſio ipſa loquitur, Nihil poſſe percipi. Non concedo, inquit, Epicuro. Certa igitur cum illo, qui à te totus diuerſus eſt: noli mecum, qui hoc quidem certè, falſi eſſe aliquid in ſenſibus, tibi aſſentior. Quanquam nihil mihi tam mirum videtur, quàm iſta dici ab Antiocho quidem maximè, cui erant, quæ paullo antè dixi, notiſsima. Licet enim hęc quiuis arbitratu ſuo reprehendat, quòd negemus rem vllam percipi poſſe: certè leuior reprehenſio eſt, quòd tamen dicimus eſſe quædam probabilia. Non videtur hoc ſatis eſſe vobis. ne ſit. illa certè debemus effugere, quæ à te vel maximè agitata ſunt: Nihil igitur cernis? nihil audis? nihil tibi eſt perſpicuum? Explicaui paullo antè Clitomacho auctore, quo modo iſta Carneades diceret. Accipe, quemadmodum eadem dicantur à Clitomacho in eo libro, quem ad C. Lucillium ſcripſit poëtam, cùm ſcripſiſſet iiſdem de rebus ad L. Cenſorinum, eum, qui conſul cum M. Manilio fuit. Scripſit igitur his ferè verbis. ſunt enim mihi nota propterea, quòd earum ipſarum rerum, de quibus agimus, prima inſtitutio, & quaſi diſciplina illo libro cõtinetur. ſed ſcriptũ eſt ita: Academicis placere eſſe rerũ eiuſmodi diſsimilitudines, vt aliæ probabiles videãtur, aliæ contrà. id autem non eſſe ſatis, cur alia percipi poſſe dicas, alia nõ poſſe: propterea quòd multa falſa probabilia ſint, nihil autem falſi perceptum & cognitum poſsit eſſe. Itaque ait vehementer errare eos, qui dicant ab Academia ſenſus eripi, à quibus nunquam dictum ſit, aut colorem, aut ſaporem, aut ſonum nullum eſſe: illud ſit diſputatum, non ineſſe in his propriam, quæ nuſquam alibi eſſet, veri & certi notam. Quæ cum expoſuiſſet, adiungit, dupliciter dici aſſenſus ſuſtinere ſapientem: vno modo, cùm hoc intelligatur, omnino eum rei nulli aſſentiri: altero, cùm ſe à reſpondendo, vt aut approbet quid, aut improbet, ſuſtineat: vt neque neget aliquid, neque aiat. Id cùm ita ſit: alterum placere, vt nunquam aſſentiatur: alterum tenere, vt ſequẽs probabilitatem, vbicunque hæc aut occurrat, aut deficiat, aut etiam, aut non, reſpõdere poſsit. cum id placeat, eum, qui de omnibus rebus cõtineat ſe ab aſſentiẽdo, moueri tamen, & agere aliquid: reliquit eiuſmodi viſa, quibus ad actionẽ excitemur: item ea, quæ interrogati in vtrãque partem reſpondere poſſumus, ſequentes tantummodo quod ita viſum ſit, dum ſine aſſenſu: neque tamen omnia eiuſmodi viſa approbari, ſed ea, quæ nulla re impedirentur. Hæc ſi vobis nõ probamus, ſint falſa ſanè, inuidioſa certè nõ ſunt. non enim lucem eripimus: ſed ea quę vos percipi, comprehendíque, eadem nos, ſi modò probabilia ſint, videri dicimus. Sic igitur inducto & cõſtituto probabili, & eo quidẽ expedito, ſoluto, libero, nulla re implicato, vides profectò Lucülle iacêre iam illud tuũ perſpicuitatis patrociniũ. Iiſdem enim hic ſapiens, de quo loquor, oculis, quibus iſte veſter, cælum, terrã, mare intuebitur: iiſdem ſenſibus reliqua, quæ ſub quenque ſenſum cadunt, ſentiet. Mare illud quidem nunc Fauonio naſcente purpureum videtur: idem huic noſtro videbitur, nec tamen aſſentietur, quia nobiſmetipſis modò cęruleum videbatur, manè rauũ, quódque nunc, quia à ſole collucet, albeſcit, & vibrat, diſsimiléque eſt proximo & cõtinenti: vt etiã ſi poſsis rationem reddere cur id eueniat, tamen nõ poſsis id verum eſſe, quod videbatur oculis, defendere. Vnde memoria, ſi nihil percipimus? ſic enim quærebas, quòd meminiſſe viſa niſi comprehenſa non poſſumus. Quid Polyænus, qui magnus mathematicus fuiſſe dicitur? is poſteaquàm Epi-

curo

F. U. scribe, similitudines, auctoritatib. libris veteribus.

curo assentiens totam geometriam esse falsam credidit, num illa etiam, quæ sciebat, oblîtus est? Atquî falsum quod est, id percipi non potest, vt nobismetipsis placet. Si igitur memoria, perceptarum, comprehensarúmque rerum est: omnia, quæ quisque meminit, habet ea comprehensa atque percepta: falsi autem comprehendi nihil potest: & omnia meminit Scyron Epicuri dogmata: vera igitur illa sunt nunc omnia. Hoc per me licet. Sed tibi aut concedendum est ita esse, quod minimè vis: aut memoriam mihi remittas [F.K. ex ms. et facias] oportet: & facilè esse ei locum, etiam si comprehensio, perceptióque nulla sit. Quid fiet artibus? quibus? iisne, quæ ipsæ fatentur coniectura se plus vti, quàm scientia: an iis, quæ tantum id, quod videtur, sequuntur, nec habent istam artem vestram, qua vera & falsa diiudicent? Sed illa sunt lumina duo, quæ maximè causam istam continent. Primùm enim negatis fieri posse, vt quisquam nulli rei assentiatur. At id quidem perspicuum est: cùm Panætius, princeps propè, meo quidem iudicio, Stoicorum, ea de re dubitare se dicat, quam omnes præter eum Stoici certissimam putant, vera esse aruspicum auspicia, oracula, somnia, vaticinationes: séque ab assensu sustineat: quod is potest facere de iis rebus, quas illi, à quibus ipse didicit, certas habuerint: cur id sapiens de reliquis rebus facere nõ possit? An est aliquid, quod positũ vel improbari, vel approbari possit, dubitari nõ possit? An tu in soritis poteris, cùm voles: ille in reliquis rebus non poterit eodem modo insistere, præsertim cùm possit sine assensione ipsam verisimilitudinem non impeditam sequi? Alterum est, quòd negatis, actionem vllius rei posse in eo esse, qui nullam rem assensu suo comprobet. Primùm enim videri oportet, in quo sit etiam assensus. dicunt enim Stoici sensus ipsos assensus esse: quos quoniam appetitio consequatur, actionem sequi: tolli autem omnia, si visa tollantur. Hac de re in vtranque partem & dicta sunt, & scripta multa. Vide superiora: sed breui res potest tota confici. Ego enim etsi maximam actionem puto, repugnare visis, obsistere opinionibus, assensus lubricos sustinere, credóque Clitomacho ita scribenti, Herculi quendam laborem exantlatum à Carneade, quòd, vt feram & immanem belluam, sic ex animis nostris assensionem, id est opinationẽ & temeritatem extraxisset: tamen, vt ea pars defensionis relinquatur, quid impediet actionẽ eius, qui probabilia sequitur nulla re impediente? Hoc, inquit, ipsum impediet, quòd statuet, ne id quidem, quod probet, posse percipi. Iã istuc te quoq; impediet in nauigando, in conserendo, in vxore dúcenda, in liberis procreandis, plurimísque in rebus, in quibus nihil sequêre, præter probabile. Et tamen illud vsitatum, & sæpe repudiatum refers, non vt Antipater, sed, vt ais, pressius: nam Antipatrum reprehensum, quòd diceret, consentaneum esse ei, qui affirmaret nihil posse comprehendi, id ipsum saltẽ dicere posse comprehendi: quod ipsi Antiocho pingue videbatur, & sibi contrarium. non enim potest conuenienter dici nihil comprehendi posse, si ipsum comprehẽdi posse dicatur. Illo modo potius putat vrgendum fuisse Carneadem: cùm sapientis nullum decretum esse possit, nisi comprehensum, perceptum, cognitum: vt hoc ipsum decretum, quod sapientis esset, nihil posse percipi, fateretur esse perceptum. proinde quasi sapiens nullum aliud decretum habeat, nec sine decretis vitam agere possit. Sed vt illa habet probabilia, non percepta: sic hoc ipsum, nihil posse percipi. nam si in hoc haberet cognitionis notam, eadem vteretur in ceteris. quam quoniam non habet, vtitur probabilibus. Itaque non metuit ne confundere omnia videatur, & incerta reddere. Non enim quemadmodum si quæsitum ex eo sit, stellarum numerus par, an impar sit: item si de officio, multísque aliis de rebus, in quibus versatur, exercitatúsque sit, nescire se dicat. in incertis enim nihil est probabile: in quibus autem est, in his non deerit sapienti neque quod faciat, neque quod respondeat. Ne illam quidem prætermisisti Luculle, reprehẽsionem Antiochi. nec mirum: in primis enim est nobilis: qua solebat dicere Antiochus Philonem maximè perturbatum. Cùm enim sumeretur vnum, esse quædam falsa visa: alterum, nihil ea differre à veris: non attendere, superius illud ea re à se esse concessum, quòd videretur esse quædam in visis differentia: eam tolli altero, quo neget à falsis visa vera differre: nihil

tam repugnare. Id ita eſſet, ſi nos verum omnino tolleremus. Non facimus. nam tã vera, quàm falſa cernimus. ſed probãdi ſpecies eſt: percipiendi ſignum nullum habemus. Ac mihi videor nimis etiam nunc agere ieiunè. cùm ſit enim campus, in quo poſsit exſultare oratio: cur eam in tantas anguſtias, & in Stoicorum dumeta compellimus? Si enim mihi cum Peripatetico res eſſet, qui id percipi poſſe diceret, quod impreſſum eſſet à vero: neque adhiberet illam magnam acceſsionem, quo modo imprimi non poſſet à falſo: cum ſimplici homine ſimpliciter agerem, nec magnopere contenderem. Atque etiam, ſi, cùm ego nihil dicerem poſſe comprehendi, diceret ille ſapientem interdum opinari: non repugnarem, præſertim ne Carneade quidem huic loco valde repugnante. Nunc quid facere poſſum? quæro enim, quid ſit, quod comprehendi poſsit. Reſpondet mihi non Ariſtoteles, aut Theophraſtus, ne Xenocrates quidem, aut Polemo, ſed nihilo minor: Quod eſt tale verum, quale falſum eſſe non poſsit. Nihil eiuſmodi inuenio: itaque incognito nimirum aſſentiar, id eſt opinabor. Hoc mihi & Peripatetici, & vetus Academia concedit, vos negatis, Antiochus in primis: qui me valde mouet: vel quòd amaui hominem, ſicut ille me: vel quòd ita iudico, politiſsimum & acutiſsimum omnium noſtrę memoriæ philoſophorum. à quo primùm quæro, quo tandem modo ſit eius Academiæ, cuius ſe eſſe profiteatur? Vt omittam alia: hæc duo, de quibus agitur, quis vnquam dixit aut veteris Academiæ, aut Peripateticorum? vel id ſolum percipi poſſe, quod eſſet verum tale, quale falſum eſſe non poſſet: vel ſapientem nihil opinari? certè nemo. Horum neutrum ante Zenonem magnopere defenſum eſt. ego tamen vtrunque verum puto: nec dico temporis cauſa: ſed ita planè probo. Illud ferre non poſſum. Tu, cùm me incognito aſſentiri vetes, ídque turpiſsimum eſſe dicas, & pleniſsimum temeritatis: tãtum tibi arroges, vt exponas diſciplinam ſapientiæ, naturam rerum omnium euoluas, mores fingas, fineis bonorum malorúmque conſtituas, officia deſcribas, quam vitam ingrediar, definias, idémque etiam diſputandi & intelligendi iudicium dicas te, & artificium traditurum: perficies, vt ego iſta innumerabilia complectens, nuſquam labar? nihil opiner? quæ tandem ea eſt diſciplina, ad quam me deducas, ſi ab hac abſtraxeris? Vereor, ne ſubarroganter facias, ſi dixeris tuam. atquî, ita dicas neceſſe eſt. Neque verò tu ſolus, ſed me ad ſuã quiſque rapiet. Age, reſtitero Peripateticis, qui ſibi cum oratoribus cognationem eſſe, qui claros viros à ſe inſtructos dicunt remp. ſępe rexiſſe: ſuſtinuero Epicureos, tot meos familiareis, tam bonos, tam inter ſe amanteis viros: Diodoro quid faciã Stoico, quẽ à puero audiui, qui mecum viuit tos annos, qui habitat apud me, quem & admiror, & diligo, qui iſta Antiochîa contemnit? Noſtra, inquies, ſola vera ſunt. Certè ſola, ſi vera: plura enim vera diſcrepantia eſſe non poſſunt. Vtrùm igitur nos imprudentes, qui labi nolumus, an illi arrogantes, qui ſibi perſuaſerint ſcire ſe ſolos omnia? Non me quidem, inquit, ſed ſapientem dico ſcire. Optime: nempe iſta ſcire, quæ ſunt in tua diſciplina. Hoc primùm quale eſt, à nõ ſapiente explicari ſapientiam? ſed diſcedamus à nobiſmetipſis, de ſapiente loquamur: de quo, vt ſæpe iam dixi, omnis hæc quæſtio eſt. In treis igitur parteis & à pleriſque, & à nobiſmetipſis diſtributa ſapientia eſt. Primùm ergo, ſi placet, quæ de natura rerum ſunt quæſita, videamus: velut illud antè. éſtne quiſquam tanto inflatus errore, vt ſibi ſe illa ſcire perſuaſerit? non quæro rationes eas, quæ ex coniectura pendent: quæ diſputationibus huc & illuc trahuntur, nullam adhibent perſuadendi neceſsitatem. Geometræ prouideant, qui ſe profitentur non perſuadere, ſed cogere, & qui omnia nobis, quæ deſcribunt, probant. Non quæro ex his illa initia mathematicorum, quibus non conceſsis, digitum progredi non poſſunt: Punctum eſſe, quod magnitudinem nullam habeat: Extremitatem, quaſi libramentum, in quo nulla omnino craſsitudo ſit: Lineam autem, longitudinem latitudine carentem. Hæc cùm vera eſſe cõceſſero: ſi adigã iuſiurandũ, ſapientémne prius, quàm Archimedes eo inſpectante rationes omneis deſcripſerit eas, quibus efficitur multis partibus ſolem maiorem eſſe, quàm terram, iuraturum putas? ſi fecerit: ſolem ipſum, quem deum cenſet eſſe, contemſerit. Quòd ſi Geometricis rationibus non eſt crediturus, quæ

vim afferunt in docendo, vos ipsi vt dicitis: næ ille longè aberit, vt argumentis credat philosophorum. aut si est crediturus, quorum potissimùm? omnia physicorum licet explicare: sed longum est: quæro tamen, quem sequatur. Finge, aliquem nunc fieri sapientem, nondũ esse. quam potissimùm sententiam melius eliget aut disciplinam? etsi, quamcũque eliget, insipiens eliget. Sed sit ingenio diuino, quem vnum è physicis potissimùm probabit? nec plus vno poterit. Non persequor quæstiones infinitas: tantùm de principiis rerum, è quibus omnia constant, videamus quem probet. est enim inter magnos homines summa dissensio. princeps Thales vnus è septem, cui sex reliquos concessisse primas ferunt, ex aqua dixit constare omnia. at hoc Anaximãdro populari, & sodali suo non persuasit. is enim infinitatem naturæ dixit esse, è qua omnia gignerentur. pòst eius auditor Anaximenes, infinitum aëra, sed ea, quæ ex eo orirentur, definita: gigni autem terram, aquam, ignem, tum ex his omnia. Anaxagoras, materiam infinitam, id est particulas simileis inter se, & minutas: eas primùm confusas, postea in ordinem adductas à mente diuina. Xenophanes paullo etiam antiquior, vnum esse omnia, neque id esse mutabile, & id esse deum, neque natum vnquam, & sempiternum, & conglobata figura. Parmenides, ignem, qui moueat terram, quæ ab eo formetur. Leucippus, plenum, & inane. Democritus huic in hoc similis, vberior in ceteris. Empedocles, hæc peruulgata, & nota quattuor. Heraclitus, ignem. Melissus, hoc, quod esset infinitum, & immutabile, & fuisse semper, & fore. Plato ex materia in se omnia recipiente mundum esse factum censet à deo sempiternum. Pythagoréi ex numeris & mathematicorum initiis proficisci volunt omnia. Ex his eliget vester sapiens vnum aliquem, credo, quem sequatur: ceteri tot viri, & tanti repudiati ab eo, condemnatíque discedent. Quancunque verò sententiam probauerit, eam sic animo comprehensam habebit, vt ea, quæ sensibus: nec magis approbabit nunc lucere, quàm, quoniam Stoicus est, hunc mundum esse sapientem, habere mentem, quæ & se, & ipsum fabricata sit, & omnia moderetur, moueat, regat. erit ei persuasum etiam, solem, lunam, stellas omneis, terram, mare, deos esse, quòd quædam animalis intelligentia per omnia ea permeet & transeat: fore tamen aliquando, vt omnis hic mundus ardore deflagret. Sint ista vera (vides enim, iam me fateri aliquid esse veri) comprehendi ea tamen, & percipi nego. cùm enim tuus iste Stoicus sapiens syllabatim ista dixerit, veniet flumen orationis aureum fundens Aristoteles, qui illum desipere dicat: neque enim ortum esse vnquam mundum, quòd nulla fuerit nouo consilio inito tam præclari operis incœptio: & ita eum esse vndique aptum, vt nulla vis tantos queat motus, mutationémque moliri, nulla senectus diuturnitate temporum existere, vt hic ornatus vnquam dilapsus óccidat. Tibi hoc repudiare, illud autem superius, sicut caput & famam tuam, defendere necesse erit: mihi ne vt dubitem quidẽ relinquetur? vt omittam leuitatem temere assentientium, quanti libertas ista æstimanda est, non mihi necesse esse, quod tibi est? Cur deus, omnia nostri causa cùm faceret (sic enim vultis) tantam vim natricum, viperarúmque fecerit? cur mortifera tam multa, tam multa perniciosa terra maríq; dispersit? Negatis, hæc tam politè, támque subtiliter effici potuisse sine diuina aliqua sollertia: cuius quidem vos maiestatem deducitis vsque ad apium, formicarúmque perfectionem: vt etiam inter deos Myrmecides aliquis minutorum opusculorum fabricator fuisse videatur. Negas sine deo posse quicquam. Ecce tibi è transuerso Lampsacenus Strato, qui det isti deo immunitatem magni quidem muneris. sed cùm sacerdotes deorum vacationem habeant, quanto est æquius habere ipsos deos? Negat opera deorum se vti ad fabricandum mundum. quæcunque sint, docet omnia esse effecta natura, nec, vt ille, qui asperis, & læuibus, & hamatis, vncinatísque corporibus cõcreta hęc esse dicat interiecto inani: somnia censet hęc esse Democriti, non docentis, sed optantis. Ipse autem singulas mundi parteis persequẽs, quicquid aut sit, aut fiat, naturalibus fieri, aut factum esse docet ponderibus, & motibus. sic ille & deum opera magna liberat, & me timore. Quis enim potest, cùm existimet à deo se curari, non & dies & nocteis diuinum numen horrere? &, si quid aduersi accide-

rit, (quod cui non áccidit?) extimeſcere, ne id iure euenerit? Nec Stratoni tamen aſſentior: neque verò tibi. modò hoc, modò illud probabilius videtur. Latent iſta omnia, Luculle, craſsis occultata & circumfuſa tenebris, vt nulla acies humani ingenij tanta ſit, quæ penetrare in cælum, terram intrare poſsit. corpora noſtra non nouimus: qui ſint ſitus partium, quam vim quæque pars habeat, ignoramus. Itaque medici ipſi, quorum intererat ea noſſe, aperuerunt, vt ea viderent: nec eò tamen aiunt empiricis notiora eſſe illa, quia poſsit fieri, vt patefacta & detecta mutentur. Sed ecquid nos eodem modo rerum naturas perſecare, aperire, diuidere poſſumus, vt videamus, terráne penitus defixa ſit, & quaſi radicibus ſuis hæreat, an media pendeat? Habitari ait Xenophanes in luna, eámque eſſe terram multarum vrbium & montium. Portenta videntur: ſed tamen neque ille, qui dixit, iurare poſſet ita ſe rem habere, neque ego. Nónne etiam dicitis, eſſe è regione nobis,* è contraria parte terræ,* qui aduerſis veſtigiis ſtent cõtra noſtra veſtigia, quos antipodas vocatis? Cur mihi magis ſuccenſetis, qui iſta non aſpernor, quàm eis, qui, cùm audiunt, deſipere vos arbitrantur? Nycetas Syracuſius, vt ait Theophraſtus, cælum, ſolem, lunam, ſtellas, ſupera denique omnia ſtare cenſet, neque præter terram, rem vllam in mundo moueri: quæ cùm circum axem ſe ſumma celeritate conuertat & torqueat, eadem effici omnia, quæ, ſi ſtante terra cælum moueretur. atque hoc etiam Platonem in Timæo dicere quidam arbitrantur, ſed paullo obſcurius. Quid tu Epicure? lóquere. putas ſolem eſſe tantulum? Egóne? ne bis quidem tantum. ſed & vos ab illo irridemini: & ipſi illum vicißim eluditis. Liber igitur à tali irriſione Socrates, liber Ariſto Chius, qui nihil iſtorum ſciri putat poſſe. Sed redeo ad animum & corpus. Satíſne tandem ea nota ſunt nobis, quæ neruorum natura ſit, quæ venarum? tenemúſne, quid animus ſit? vbi ſit? denique ſitne, an, vt Dicæarcho viſum eſt, ne ſit quidem vllus? ſi eſt: treíſne parteis habeat, vt Platoni placuit, rationis, iræ, cupiditatis: an ſimplex, vnúſque ſit? ſi ſimplex, vtrùm ſit ignis, an anima, an ſanguis: an, vt Xenocratis, mens nullo corpore? quod intelligi quale ſit vix poteſt: &, quicquid eſt, mortale ſit, an æternum? nam vtramque in partem multa dicuntur. Horum aliquid veſtro ſapienti certum videtur: noſtro, ne quid maximè quidem probabile ſit, occurrit: ita ſunt in pleriſque contrariarum rationum paria momenta. Sin agis verecundius, & me accuſas, non quòd tuis rationibus non aſſentiar, ſed quòd nullis: vincam animũ, cuíque aſſentiar, deligam. quem potiſsimùm? quem? Democritum? ſemper enim, vt ſcitis, ſtudioſus nobilitatis fui. Vrgebor iá omniũ veſtrûm conuicio: Túne aut inane quicquam putes eſſe, cùm ita completa & conferta ſint omnia, vt & quodcũque moueatur corpus, & aliud cedat, & quà quidque ceſſerit, aliud illico ſubſequatur? aut atomos vllas, è quibus quicquid efficiatur, illarum ſit diſsimillimum? aut ſine aliqua mente rem vllam effici poſſe præclaram? & cùm in vno mundo ornatus hic tam ſit mirabilis, innumerabileis ſuprà, infrà: dextrà, ſiniſtra: antè, pòſt, alios diſsimileis, alios eiuſdem modi mundos eſſe? &, vt nos nunc ſumus ad Baulos, Puteolóſque videmus, ſic innumerabileis paribus in locis eſſe, eiſdem nominibus, honoribus, rebus geſtis, ingeniis, formis, ætatibus, eiſdem de rebus diſputanteis? & ſi nunc, aut ſi etiam dormientes aliquid animo videre videamur, imagines extrinſecus in animos noſtros per corpus irrumpere? Tu verò ne iſta aſciueris, néue fueris commentitiis rebus aſſenſus. Nihil ſentire, eſt melius, quàm tam praua ſentire. Non ergo id agitur, vt aliquid aſſenſu meo comprobem. quæ tu vide ne impudenter etiam poſtules, non ſolùm arroganter: præſertim cùm iſta tua mihi ne probabilia quidem videantur. nec enim diuinationem, quam probatis, vllam eſſe arbitror: fatúmque illud etiam, quo omnia contineri dicitis, contemno. ne exædificatum quidem hunc mundum diuino conſilio exiſtimo. atque haud ſcio an ita ſit. Sed cur rapior in inuidiam? licétne per vos neſcire, quod neſcio? an Stoicis ipſis inter ſe diſceptare, mihi cum iis non licebit? Zenoni & reliquis ferè Stoicis æther videtur ſummus deus, mente præditus, qua omnia regantur. Cleantes, qui quaſi maiorum eſt gentium Stoicus, Zenonis auditor, ſolem dominari, & rerum potiri putat. Itaque cogimur diſſenſione

F.u. Empirici

ſione ſapientum,dominum noſtrum ignorare : quippe qui neſciamus, ſoli,an ætheri ſeruiamus. Solis autem magnitudo quàm obſcura eſt:ipſe enim hîc radiatus me intuens videtur admonere, vt crebrò faciam mentionem ſui. Vos verò huius magnitudinem quaſi decempeda permenſi refertis . huic menſuræ veſtræ me quaſi mali ſitis architecti , nego ego credere.dubium eſt, vter noſtrûm ſit , leuiter vt dicam , verecundior ? Neque tamen iſtas quæſtiones phyſicorum exterminandas puto . eſt enim animorum ingeniorúmque naturale quoddam quaſi pabulum conſideratio , contemplatióque naturæ . Erigimur, elatiores fieri videmur,humana deſpicimus,cogitantéſque ſupera atque cæleſtia,hæc noſtra , vt exigua & minima , contemnimus . Indagatio ipſa rerum tum maximarum , tum etiam occultiſsimarum, habet oblectationem. Si verò aliquid occurret, quod veri ſimile videatur : humaniſsima complebitur animus voluptate. Quæret igitur hæc & veſter ſapiens,& hic noſter:ſed veſter,vt aſſentiatur,credat,affirmet:noſter,vt vereatur temere opinari,præclaréque agi ſecum putet,ſi in eiuſmodi rebus,veri ſimile quod ſit, inuenerit.

Veniamus nunc ad bonorum malorúmque notionem. ſed paullulum antè dicẽdum eſt. Non mihi videntur conſiderare,ſe,cùm phyſica iſta valde affirmant,earum etiam rerum auctoritatem, ſiquæ illuſtriores videantur,amittere.non enim magis aſſentiuntur, neque approbant lucere nunc,quàm cùm cornix cecinerit, tum aliquid eam aut iubere, aut vetare : nec magis affirmabunt,ſignum illud , ſi erunt menſi , ſex pedum eſſe , quàm ſolem, quem metiri non poſſunt, pluſquàm duodeuiginti partibus maiorem eſſe,quàm terram. Ex quo illa concluſio naſcitur : ſi, ſol quantus ſit , percipi non poteſt : qui ceteras res eodem modo,quo magnitudinem ſolis approbat, is eas res non percipit.Magnitudo autem ſolis percipi non poteſt.qui igitur id approbat,quaſi percipiat,nullam rem percipit.Reſponderint poſſe percipi,quantus ſol ſit:non repugnabo,dummodò eodem pacto cetera percipi , comprehendíque dicant . Nec enim poſſunt dicere , aliud alio magis, minúſue comprehẽdi:quoniam omnium rerum vna eſt definitio comprehẽdendi. Sed quod cœperam : quid habemus in rebus bonis & malis explorati ? nempe fines conſtituendi ſunt, ad quos & bonorum & malorum ſumma referatur. Qua de re eſt igitur inter ſummos viros maior diſſenſio ? omitto & illa , quæ relicta iam videntur : & Herillum , qui in cognitione & ſcientia ſummum bonum ponit.qui cùm Zenonis auditor eſſet, vides quantum ab eo diſſenſerit,& quàm non multum à Platone Megarici,quorum fuit nobilis diſciplina:cuius, vt ſcriptum video, princeps Xenophanes,quem modo nominaui:deinde eum ſecuti Parmenides & Zeno . itaque ab his Eleatici philoſophi nominabantur . Pòſt Euclides Socratis diſcipulus Megareus : à quo iidem illi Megarici dicti , qui id bonum ſolum eſſe dicebant , quod eſſet vnum , & ſimile, & idem , & ſemper. hi quoque multa à Platone. A` Menedemo autem , quòd is Eretrias fuit , Eretriaci appellati : quorum omne bonum in mente poſitum,& mentis acie, qua verum cerneretur.Illis ſimilia,ſed,opinor, explicata vberius & ornatius . Hos ſi contemnimus, & iam abiectos putamus , illos certè minus deſpicere debemus:Ariſtonem, qui cùm Zenonis fuiſſet auditor, re probauit illa, quæ ille verbis : nihil eſſe bonum , niſi virtutem : neque malum , niſi quod virtuti eſſet contrarium : in mediis ea momenta, quæ Zeno voluit,nulla eſſe cenſuit. Huic ſummum bonum eſt , in his rebus neutram in partem moueri : quæ ἀδιαφορία ab ipſo dicitur . Pyrrho autem , ea ne ſentire quidem ſapientem , quæ ἀπάθεια nominatur . Has igitur tot ſententias omittamus: hæc nunc videamus , quæ diu , multúmque defenſa ſunt . Alij voluptatem finem eſſe voluerunt, quorum princeps Ariſtippus, qui Socratem audierat, vnde Cyrenaici : pòſt Epicurus, cuius eſt diſciplina nunc notior, neque tamen cum Cyrenaicis de ipſa voluptate conſentiens . Voluptatem autem & honeſtatem fineis eſſe Callipho cenſuit: vacare omni moleſtia Hieronymus: hoc idem cum honeſtate Diodorus.ambo hi Peripatetici.honeſtè autem viuere,fruentem rebus iis, quas primas homini natura cõciliet, & vetus Academia cenſuit, vt indicant ſcripta Polemonis , quem Antiochus probat maximè, & Ariſtoteles : eiúſque amici nunc proximè videntur accedere. Introduce-

bat etiam Carneades,non quòd probaret, ſed vt opponeret Stoicis,ſummum bonum eſſe frui iis rebus, quas primas natura conciliauiſſet.Honeſtum autem , quod ducatur à conciliatione naturæ Zeno ſtatuit finem eſſe bonorum,qui inuentor & princeps Stoicorum fuit. Iam illud perſpicuum eſt, omnibus iis finibus bonorum, quos expoſui, malorum fineis eſſe contrarios. Ad vos nunc refero, quem ſequar:modò ne quis illud tam ineruditum,abſurdúmque reſpondeat,Quemlibet, modò aliquem.Nihil poteſt dici inconſideratius. cupio ſequi Stoicos:licétne ? omitto per ipſum Ariſtotelem , meo iudicio in philoſophia propè ſingularem : per ipſum Antiochum, qui appellabatur Academicus:erat quidem , ſi perpauca mutauiſſet, germaniſsimus Stoicus. Erit igitur res iam in diſcrimine. nam aut Stoicus conſtituatur ſapiens, aut veteris Academiæ. vtrunque non poteſt: eſt enim inter eos non de terminis, ſed de tota poſſeſsione contentio. nam omnis ratio vitæ definitione ſummi boni continetur : de qua qui diſsident, de omni ratione vitæ diſsident. Non poteſt igitur vterque ſapiens eſſe, quoniam tantopere diſſentiunt: ſed alter.ſi Polemonéus,peccat Stoicus rei falſæ aſſentiens. vos quidem nihil dicitis à ſapiente tam alienum eſſe. ſin vera ſunt Zenonis : eadem in veteres Academicos,Peripateticóſque dicenda.Hic igitur neutri aſſentiens,ſi numquã,vter ſit ſapiẽs,apparebit,nonne vtroq; eſt prudentior ? Quid? cùm ipſe Antiochus diſſentit quibuſdam in rebus ab iis,quos amat, Stoicis, nónne indicat non eſſe illa probanda ſapienti? Placet Stoicis, omnia peccata eſſe paria. At hoc Antiocho vehementiſsimè diſplicet.liceat tandem mihi conſiderare vtram ſententiam ſequar.Præcide,inquit : ſtatue aliquando quid libet.quid?quæ dicuntur quidem, & acuta mihi videntur in vtráque partem,& paria:ſed nónne caueã, ne ſcelus faciã? Scelus enim dicebas eſſe Luculle, dogma prodere. Contineo igitur me, ne incognito aſſentiar:quod mihi tecum eſt dogma commune.Ecce multo maior etiam diſſenſio. Zeno in vna virtute poſitam beatam vitam putat. Quid Antiochus?Etiam, inquit: beatam, ſed non beatiſsimam.Deus ille,qui nihil cenſuit deeſſe virtuti.homuncio hic,qui multa putat præter virtutem homini partim cara eſſe, partim etiam neceſſaria. Sed ille vereor ne virtuti plus tribuat, quàm natura patiatur, præſertim Theophraſto multa contrà diſertè, copioſéque dicente.Et hic metuo ne vix ſibi conſtet : qui cùm dicat eſſe quædam & corporis & fortunæ mala, tamen eum, qui in his omnibus ſit, beatum fore cenſet, ſi ſapiens ſit.Diſtrahor:cùm hoc mihi probabilius, tum illud videtur:& tamen,niſi alterutrum ſit, virtutem iacẽre planè puto. Verùm in his diſcrepant. Quid? illa, in quibus conſentiunt, num pro veris probare poſſumus,Sapientis animum numquam neque cupiditate moueri,neque lætitia efferri? Age , hæc probabilia ſanè ſint:num etiam illa,Numquam timere, numquam dolere?Sapiénſne non timeat?nec, ſi patria deleatur, doleat? ſatis durum: ſed Zenoni neceſſarium:cui,præter honeſtum,nihil eſt in bonis.tibi verò Antioche minimè: cui præter honeſtatem, multa bona, præter turpitudinem multa mala videntur: quæ & venientia metuat ſapiens neceſſe eſt, & veniſſe doleat. Sed quæro, quando iſta fuerint ab Academia vetere decreta,vt animum ſapientis commoueri & conturbari negarent. Mediocritates illi probabant,& in omni permotione naturalem volebant eſſe quẽdam modum. Legimus omnes Crantoris veteris Academici de luctu. eſt enim non magnus, verùm aureolus,&, vt Tuberoni Panætius præcipit, ad verbum ediſcendus libellus. atque illi quidem etiam vtiliter à natura dicebant permotiones iſtas animis noſtris datas, metum,cauendi cauſa:miſericordiam,ægritudinémque,clementiæ:ipſam iracundiam, fortitudinis quaſi cotem eſſe dicebant : rectè,ſecúſne,aliàs viderimus. atrocitas iſta quidem tua quo modo in veterem Academiam irruperit,neſcio. Illa verò ferre non poſſum, non quòd mihi diſpliceant: ſunt enim Socrãtica pleraque mirabilia Stoicorum, quæ παράδοξα nominãtur:ſed vbi Xenocrates,vbi Ariſtoteles iſta tetigit?Hos enim quaſi eoſdẽ eſſe vultis.illi vmquã dicerent ſapienteis ſolos reges?ſolos diuites?ſolos formoſos?omnia,quæ vbiq; eſſent,ſapientis eſſe?neminẽ conſulem,prætorẽ,imperatorẽ?neſcio ánne quinqueuirum quidem quenquam niſi ſapientem ? proſtremò, ſolùm ciuem, ſolum liberum? inſi-

pienteis omnes, peregrinos, exſules, ſeruos, furioſos? Denique ſcripta Lycurgi, Solonis, XII. tabulas noſtras, non eſſe leges? nec vrbeis denique, aut ciuitates, niſi quæ eſſet ſapientium? Hęc tibi Luculle, ſi es aſſenſus Antiocho familiari tuo, tam ſunt defendenda, quàm mœnia: mihi autem bono modo, tantum, quantum videbitur. Legi apud Clitomachum, cùm Carneades, & Stoicus Diogenes ad ſenatum in Capitolio ſtarent, A. Albinum, qui tum P. Scipione, & M. Marcello conſulibus prætor eſſet, eum, qui cum auo tuo, Luculle, conſul fuit, ſanè doctum hominem, vt indicat ipſius hiſtoria ſcripta Græcè, iocantem dixiſſe Carneadi: Ego tibi Carneade prætor eſſe non videor, quia ſapiens non ſum: nec hæc vrbs, nec in ea ciuitas. Tum ille, Huic Stoico non videris: Ariſtoteles aut Xenocrates, quos Antiochus ſequi volebat, non dubitaſſet, quin & prætor ille eſſet, & Roma vrbs, & eam ciuitas incoleret. Sed ille noſter eſt planè, vt ſuprà dixi, Stoicus, perpauca balbutiens. Vos autem mihi veremini, ne labar ad opinionem, & aliquid adſciſcam & comprobem incognitum: quod minimè vultis. Quid conſilij datis? teſtatur ſæpe Chryſippus treis ſolas eſſe ſententias, quæ defendi poſsint, de finibus bonorum: circumcîdit & amputat multitudinem. Aut enim honeſtatem eſſe finem, aut voluptatem, aut vtrunque. nam qui dicant ſummum bonum id eſſe, ſi vacemus omni moleſtia, eos inuidioſum nomen voluptatis fugere, ſed in vicinitate verſari: quod facere eos etiam, qui illud idem cum honeſtate coniungerent: nec multo ſecus eos, qui ad honeſtatem prima naturæ commoda adiungerent. Ita treis reliquit ſententias, quas putet probabiliter poſſe defendi. Sit ita ſanè. quanquam à Polemonis & Peripateticorum & Antiochi finibus non facilè diuellor: neque quicquam habeo adhuc probabilius. Veruntamen video quàm ſuauiter voluptas ſenſibus noſtris blandiatur. Laboro, vt aſſentiar Epicuro, aut Ariſtippo. reuocat virtus, vel potius prehendit manu: pecudum illos motus eſſe dicit: hominem iungit deo. Poſſum eſſe medius: vt, quoniam Ariſtippus, quaſi animum nullum habeamus, corpus ſolum tuetur: Zeno, quaſi corporis ſimus expertes, animũ ſolum complectitur: Calliphotem ſequar, cuius quidem ſententiam Carneades ita ſtudioſè defenſitabat, vt eam probare etiam videretur. quanquam Clitomachus affirmabat, numquam ſe intelligere potuiſſe, quid Carneadi probaretur. Sed ſi ipſius finem velim ſequi, nónne ipſa ſeueritas, & grauis, & recta ratio mihi aduerſetur? tu, cùm honeſtas in voluptate contemnenda conſiſtat, honeſtatem cum voluptate, tanquam hominem cum bellua, copulabis? Vnum igitur par, quod depugnet, reliquum eſt, voluptas cum honeſtate: de quo Chryſippo fuit, quantum ego ſentio, non magna contentio. Alterum ſi ſequare, multa ruunt, & maximè communitas cum hominum genere, caritas, amicitia, iuſtitia, reliquæ virtutes: quarum eſſe nulla poteſt, niſi erit gratuita. nam quæ voluptate, quaſi mercede aliqua, ad officium impellitur, ea non eſt virtus, ſed fallax imitatio, ſimulatióque virtutis. Audi contrà illos, qui nomen honeſtatis à ſe ne intelligi quidem dicant: niſi fortè quod glorioſum ſit in vulgus, id honeſtum velimus dicere: fontem omnium bonorum in corpore eſſe: hanc normam, hanc regulam, hanc præſcriptionem eſſe naturæ: à qua qui aberrauiſſet, eum numquam quid in vita ſequatur, habiturum. Nihil igitur me putabis, hæc & alia innumerabilia cùm audiam, moueri? tam moueor, quàm tu Luculle: neque me minus hominem, quàm te putaueris. Tantum intereſt, quòd tu, cùm es commotus, acquieſcis, aſſentiris, approbas: verum illud certum, comprehenſum, perceptum, ratum, firmum, fixum fuiſſe vis, déque eo nulla ratione neque pelli, neque moueri potes. Ego nihil eiuſmodi eſſe arbitror, cui ſi aſſenſus ſim, non aſſentiar ſæpe falſo, quoniam vera à falſis nullo diſcrimine ſeparantur: præſertim cùm iudicia iſta dialecticæ nulla ſint. Venio enim iam ad tertiam partem philoſophiæ. Aliud iudicium Protagoræ eſt, qui putat id cuique verum eſſe, quod cuique videatur: Aliud Cyrenaicorum, qui, præter permotiones intimas, nihil putant eſſe iudicij: aliud Epicuri, qui omne iudicium in ſenſibus, & in rerum notitiis, & in voluptate conſtituit. Plato autem omne iudicium veritatis, veritatémque ipſam, abductam ab opinionibus, & à ſenſibus, cogitationis ipſius & mentis eſſe voluit. Numquid horum

probat noster Antiochus? ille verò ne maiorum quidem suorum. vbi enim aut Xenocratem sequitur, cuius libri sunt de ratione loquendi multi, & multùm probati? aut ipsum Aristotelem, quo profectò nihil est acutius, nihil politius? à Chrysippo pedem numquam. Quid ergo Academici appellamur? an abutimur gloria nominis? aut cur cogimur eos sequi, qui inter se disident? in hoc ipso, quod in elementis dialectici docent, quo modo iudicare oporteat, verum, falsúmne sit: si quid ita connexum est, vt hoc: Si dies est, lucet: quanta contentio est? Aliter Diodoro, aliter Philoni, Chrysippo aliter placet. Quid? cum Cleanthe doctore suo quàm multis rebus Chrysippus disidet? Quid? duo vel principes dialecticorum, Antipater & Archidemus, opiniosissimi homines, nónne multis in rebus dissentiunt? Quid me igitur Luculle in inuidiam, & tanquam in contionem vocas? & quidem, vt seditiosi tribuni solent, occludi tabernas iubes? quò enim spectat illud, cùm artificia tolli quereris à nobis, nisi vt opifices concitentur? qui si vndique omnes conuenerint, facilè contra vos incitabuntur. Expromam primùm illa inuidiosa, quòd eos omneis, qui in contione stabunt, exsules, seruos, insanos esse dicatis: deinde ad illa veniam, quæ iam non ad multitudinem, sed ad vosmetipsos, qui adestis, pertinent. negat enim vos Zeno, negat Antiochus scire quicquam. Quomodo, inquies? nos enim defendimus etiam insipientem multa comprehendere. At scire negaris quenquam rem vllam, nisi sapientem. & hoc quidem Zeno gestu conficiebat. nam cùm extensis digitis aduersam manum ostenderat, visum, inquiebat, huiusmodi est: deinde cùm paullùm digitos constrinxerat, assensus huiusmodi: tum cùm planè compresserat, pugnúmque fecerat, comprehensionem illam esse dicebat. qua ex similitudine etiam nomen ei rei, quod antè non fuerat, κατάληψιν imposuit. Cùm autem læuam manum pugno admouerat, & illum pugnũ arctè, vehementérque cõpresserat, scientiã talem esse dicebat: cuius compotem, nisi sapientem, esse neminem. Sed qui sapiens sit, aut fuerit, ne ipsi quidem solent dicere. ita tu nunc Catule lucere nescis: neque tu Hortensi, in tua villa nos esse. Non minus hæc inuidiosè dicuntur. nec tamen minus eleganter: illa subtilius. Sed quo modo tu, si nihil comprehendi posset, artificia concidere dicebas, neque mihi dabas, id, quod probabile esset, satis magnam vim habere ad arteis: sic ego nunc tibi refero, artem sine scientia esse non posse. An pateretur hoc Zeuxis, aut Phidias, aut Polycletus, nihil se scire, cùm in his esset tanta sollertia? Quòd si eos docuisset aliquis, quam vim habere diceretur scientia, desinerent irasci: ne nobis quidem suscenserent, cùm didicissent, id tollere nos, quod nusquam esset: quod autem satis esset ipsis, relinquere. quam rationem maiorum etiam comprobat diligentia: qui primùm iurare EX SVI ANIMI SENTENTIA quenque voluerunt: deinde ita teneri, SI SCIENS FALLERET, quòd inscientia multa versaretur in vita: tum qui testimonium diceret, vt ARBITRARI se diceret etiam quod ipse vidisset: quæque iurati iudices cognouissent, vt ea non esse facta, sed vt VIDERI PRONVNTIARENT. Verùm, quoniam non solùm nauta significat, sed etiam Fauonius ipse insusurrat, nauigandi nobis, Luculle, tempus esse: & quoniam satis multa dixi, est mihi perorandum. Posthac tamen, cùm hæc quæremus, potius de dissensionibus tãtis summorum virorum disseramus, de obscuritate naturæ, déque errore tot philosophorum, qui de bonis, contraríisque rebus tantopere discrepant, vt, cùm plus vno verum esse non posit, iacêre necesse sit tot, & tam nobileis disciplinas: quàm de oculorum, sensuúmque reliquorum mendaciis, & de sorite, aut pseudomeno, quas plãgas ipsi contra se Stoici texuerunt. Tum Lucullus, Non molestè, inquit, fero nos hæc contulisse. Sæpius enim congredientes nos, & maximè in Tusculanis nostris, si qua videbuntur, requiremus. Optimè, inquam. sed quid Catulus sentit? quid Hortensius? Tum Catulus, Egóne, inquit? ad patris reuoluor sententiam: quam quidem ille Carneadéam esse dicebat: vt percipi nihil putem posse, assensurum autem non percepto, id est, opinaturum sapientem existimem: sed ita, vt intelligat se opinari, sciátque nihil esse, quod comprehendi & percipi posit. Habeo, inquam, sententiam tuam, neque

eam admodum aſpernor. Sed tibi quid tandem videtur Hortenſi? Tum ille ridens, ἐποχὴν illam omnium rerum comprobans, illi alteri ſententiæ, nihil eſſe, quod percipi poſsit, vehementer aſſentior. Teneo te, inquam. nam iſta Academiæ eſt propria ſententia. Ita ſermone confecto, Catulus remanſit, nos ad nauiculas noſtras deſcendimus.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM AD BRVTVM LIBER I.

Non eram neſcius, Brute, cùm, quę ſummis ingeniis, exquiſitáque doctrina philoſophi Græco ſermone tractauiſſent, ea Latinis litteris mandaremus, fore, vt hic noſter labor in varias reprehenſiones incurreret. Nam quibuſdam, & iis quidem non admodum indoctis, totum hoc diſplicet philoſophari. Quidam autem id non tam reprehendunt, ſi remiſsius agatur: ſed tantum ſtudium, támque multam operam ponendam in eo non arbitrantur. Erunt etiam, & hi quidem eruditi Græcis litteris, contemnentes Latinas, qui ſe dicant in Græcis legendis operam malle conſumere. Poſtremò aliquos futuros ſuſpicor, qui me ad alias litteras vocent: genus hoc ſcribendi, etſi ſit elegans, perſonæ tamen & dignitatis eſſe negent. Contra quos omneis dicendum breuiter exiſtimo. quanquam philoſophiæ quidem vituperatoribus ſatis reſponſum eſt eo libro, quo à nobis philoſophia defenſa & collaudata eſt, cùm eſſet accuſata & vituperata ab Hortenſio. Qui liber cùm & tibi probatus videretur, & iis, quos ego poſſe iudicare arbitrarer, plura ſuſcepi, veritus ne mouere hominum ſtudia viderer, retinere nõ poſſe. Qui autem, ſi hoc maximè placeat, moderatius tamen id volunt fieri, difficilem quandam temperantiam poſtulant in eo, quod ſemel admiſſum coërceri, reprimíque non poteſt: vt propemodum iuſtioribus vtamur illis, qui omnino auocent à philoſophia, quàm iis, qui rebus infinitis modum conſtituant, in réque eo meliore, quo maior ſit, mediocritatem deſiderent. Siue enim ad ſapientiam perueniri poteſt: non paranda ſolùm nobis ea, ſed fruenda etiam eſt. ſiue hoc difficile eſt: tamen nec modus eſt vllus inueſtigandi veri, niſi inueneris: & quærendi defatigatio turpis eſt, cùm id, quod quæritur, ſit pulcherrimum. Etenim ſi delectamur, cùm ſcribimus: quis eſt tam inuidus, qui ab eo nos abducat? ſin laboramus: quis eſt, qui alienæ modum ſtatuat induſtriæ? nam vt Terentianus Chremes non inhumanus, qui nouum vicinum non vult

" Fodere, aut arare, aut aliquid ferre denique:

non enim illum ab induſtria, ſed ab illiberali labore deterret: ſic iſti curioſi, quos offendit noſter minimè nobis iniucundus labor. His igitur eſt difficilius ſatiſfacere, qui ſe Latinè ſcripta dicunt contemnere: in quibus hoc primum eſt, quod demirer, cur in grauiſsimis rebus non delectet eos patrius ſermo, cùm iidem fabellas Latinas ad verbum de Græcis expreſſas non inuiti legant. Quis enim tam inimicus pæne nomini Romano eſt, qui Ennij Medéam, aut Antiopam Pacuuij ſpernat, aut reiiciat? qui ſe iiſdem Euripidis fabulis delectari dicat, Latinas litteras oderit? Synephebos ego, inquit, potius Cæcilij, aut Andriam Terentij, quàm vtranque Menandri legam? A quibus tam diſſentio, vt cùm Sophocles vel optimè ſcripſerit Electram, tamen malè conuerſam Atilij mihi legendam putem. de quo Lucillius, ferreum ſcriptorem: verùm, opinor, ſcriptorem tamen, vt legendus ſit. rudem enim eſſe omnino in noſtris poëtis, aut inertiſsimæ ſegnitiæ eſt, aut faſtidij delicatiſsimi. Mihi quidem nulli ſatis eruditi videntur, quibus noſtra ignota ſunt. at,

" Vtinam ne in nemore,

nihilo minus legimus, quàm hoc idem Græcum. Quæ autem de bene beatéque viuen-

F. ux. sed tam multum, in mss. quamvis ad orationis magis venustatem pertineat, si ita legatur, quam ad sententiam.

12. tantum ex ms.

do à Platone diſputata ſunt, hæc explicari non placebit Latine? Quòd ſi nos non interpretum fungimur munere, ſed tuemur ea, quæ dicta ſunt ab iis, quos probamus: eíſque noſtrum iudicium, & noſtrum ſcribendi ordinem adiungimus: quid habet, cur Græca anteponant iis, quæ & ſplendidè dicta ſint, neque ſint conuerſa de Græcis? nam ſi dicent ab illis has res eſſe tractatas: ne ipſos quidem Græcos eſt cur tam multos legāt, quàm legendi ſunt. Quid enim eſt à Chryſippo prætermiſſum in Stoicis? legimus tamen Diogenem, Antipatrum, Mneſarchum, Panætium, multos alios, in primíſque familiarem noſtrum Poſidonium. Quid Theophraſtus? mediocritérne delectat, cùm tractat locos ab Ariſtotele antè tractatos? Quid Epicuréi? num deſiſtunt de eiſdem, de quibus & ab Epicuro ſcriptum eſt, & ab antiquis, ad arbitrium ſuum ſcribere? quòd ſi Græci leguntur à Græcis iiſdem de rebus alia ratione compoſitis: quid eſt, cur noſtri à noſtris non legantur? Quanquam ſi planè ſic verterem Platonem, aut Ariſtotelem, vt verterunt noſtri poëtæ fabulas, malè credo mererer de meis ciuibus, ſi ad eorum cognitionem diuina illa ingenia trāſferrem: ſed id neque feci adhuc, neque mihi tamen, ne faciam, interdictum puto: locos quidem quoſdam, ſi videbitur, tranſferam, & maximè ab iis, quos modò nominaui, cùm inciderit, vt id aptè fieri poſsit: vt ab Homero Ennius, Afranius à Menandro ſolet. Nec verò, vt noſter Lucilius, recuſabo, quo minus omnes mea legant. Vtinam ille Perſius, Scipio verò, & Rutilius multo etiam magis: quorum ille iudicium reformidans, Tarentinis ait ſe, & Conſentinis, & Siculis ſcribere. Facetè is quidem, ſicut aliàs: ſed nec tam docti tunc erant, ad quorum iudicium elaboraret: & ſunt illius ſcripta leuiora, vt vrbanitas ſumma appareat, doctrina mediocris. Ego autem quem timeam lectorem, cùm ad te ne Græcis quidem cedentem in philoſophia audeam ſcribere? Quanquam à te ipſo id quidem facio prouocatus gratiſsimo mihi libro, quem ad me de virtute miſiſti. Sed ex eo credo quibuſdam vſu venire, vt abhorreant à Latinis, quòd inciderint in inculta quædam & horrida, de malis Græcis Latinè ſcripta deterius. Quibus ego aſſentior, dummodò à ſe de iiſdem rebus ne Græcos quidem legendos putent. Res verò bonas verbis electis, grauiter, ornatéque dictas quis non legat? niſi qui ſe planè Græcum dici velit: vt à Scæuula eſt prætor ſalutatus Athenis Albucius. Quem quidem locum cum multa venuſtate, & omni ſale idem Lucilius: apud quem præclarè Scæuula,

F.V. ex ms. utinam esset ille Persius

id. ex ms. alia

id. ex vet. lib. jocum ridet

[illegible] Lect. Lib. [illegible] Titi A[illegible] Tritannis [illegible] monstrum nominis [illegible] Ro. imperii in barbaros [illegible] [illegible] tamen Tritannum [illegible] lib. 7. c. 20. at [illegible] Titus, [illegible] nota Ro. nomina.

id. χαῖρε Τίτε; est n. ad lictores, [illegible], quos salutat Praetor Scaevola;

„ Græcum te Albuci, quàm Romanum, atque Sabinum,
„ Municipem Ponti, Tritanni centurionum,
„ Præclarorum hominum, ac primorum, ſigniferûmque,
„ Maluiſti dici. Græcè ergo prætor Athenis,
„ Id quod maluiſti, te, cùm ad me accedi', ſaluto:
„ Χαῖρε, inquam, Tite, lictores, turma omni', cohórſque:
„ Χαῖρε Tite. hinc Muci iam Albucius, hinc inimicus.

Sed iure Mucius. Ego autem ſatis mirari non queo, vnde hoc ſit tam inſolens domeſticarum rerum faſtidium. Non eſt omnino hic docendi locus: ſed ita ſentio, & ſæpe diſſerui, Latinam linguam non modò non inopem, vt vulgò putarent, ſed locupletiorem etiam eſſe, quàm Græcam. Quando enim ne nobis dicam, aut oratoribus bonis, aut poëtis, poſtea quidem quàm fuit quem imitarentur, vllus orationis vel copioſæ, vel elegantis ornatus defuit? Ego verò, cùm forenſibus operis, laboribus, periculis, non deſeruiſſe mihi videor præſidium, in quo à populo Ro. locatus ſum: tum debeo profectò, quantuncunque poſsim, in eo quoque elaborare, vt ſint opera, ſtudio, labore meo doctiores ciues mei, nec cum iſtis tantopere pugnare, qui Græca legere malunt, modò legant illa ipſa, nec ſimulent: & iis ſeruire, qui vel vtriſque litteris vti velint, vel, ſi ſuas habeant, illas non magnopere deſiderent. Qui autem alia malunt ſcribi à nobis, æqui eſſe debeant, quòd & ſcripta multa ſunt, ſic vt plura nemini è noſtris: & ſcribentur fortaſſe plura, ſi vita ſuppetet: & tamen qui diligenter hæc, quæ de philoſophia litteris mandamus, legere aſſuerit, iudicabit nulla ad legendum his eſſe potiora. Quid eſt enim in vita tantopere quærendum

rendum

rendum,quàm cùm omnia in philosophia,tum id,quod his libris quæritur,quis sit finis, quod extremum,quod vltimum, quò sint omnia bene viuendi, rectéque faciendi consilia referenda ? quid sequatur natura vt summum ex rebus expetendis, quid fugiat vt extremum malorum ? Qua de re cùm sit inter doctissimos magna dissensio , quis alienum putet eius esse dignitatis, quam mihi quisque tribuit, quid in omni munere vitæ optimum & verissimum sit,exquirere? An,partus ancillæ sítne in fructu habendus, disseretur inter principes ciuitatis,P. Scæuulam,M'.Manilium,ab hísque M.Brutus dissentiet,quòd & acutum genus est,& ad vsus ciuium non inutile:nósque ea scripta,reliquáque eiusdem generis & legimus libenter, & legemus:hæc, quæ vitam continent omnem, negligentur? nam , vt sint illa vendibiliora , hæc vberiora certè sunt. quanquam id quidem licebit iis existimare , qui legerint . Nos autem hanc omnem quæstionem de finibus bonorum & malorum ferè à nobis explicatam esse iis litteris arbitramur , in quibus , quantum potuimus , non modò quid nobis probaretur , sed etiam quid à singulis philosophiæ disciplinis diceretur , persecuti sumus. Vt autem à facillimis ordiamur, prima veniat in medium Epicuri ratio , quæ plerisque notissima est:quam à nobis sic intelliges expositã, vt ab ipsis,qui eam disciplinam probant,non soleat accuratius explicari.verum enim inuenire volumus , non tanquam aduersarium aliquem conuincere. Accuratè autem quondam à L. Torquato homine omni doctrina erudito defensa est Epicuri sententia de voluptate : à méque ei responsum,cùm C. Triarius, in primis grauis & doctus adolescens , ei disputationi interesset. Nam cùm ad me in Cumanum salutandi causa vterque venisset,pauca primò inter nos de litteris,quarum summum erat in vtroque studium:deinde Torquatus, Quoniam nacti te,inquit,sumus aliquando otiosum : certè audiam, quid sit,quòd Epicurum nostrum non tu quidem oderis,vt ferè faciunt qui ab eo dissentiunt,sed certè non probes,eum,quem ego arbitror vnum vidisse verum,maximísque erroribus,hominum animos liberauisse, & omnia tradidisse, quæ pertinerent ad bene,beatéque viuendum.Sed existimo,te,sicut nostrum Triarium, minus eo delectari, quòd ista Platonis,Aristotelis,Theophrasti orationis ornamenta neglexerit.nam illuc quidem adduci vix possum,vt ea,quæ senserit ille,tibi nõ vera videantur. Vide quantum,inquam, fallare Torquate.Oratio me istius philosophi non offendit.nam & complectitur verbis, quod vult:& dicit planè,quod intelligam:& tamen à philosopho,si afferat eloquentiam, non asperner:si non habeat,non admodum flagitem.Re mihi non æquè satisfacit,& quidem locis pluribus.Sed quot homines,tot sententiæ.falli igitur possumus. Quamobrem tandem,inquit,non satisfacit?te enim iudicem æquum puto:modò,quę dicat ille,bene noris. Hic,nisi mihi Phædrum, inquam, mentitum , aut Zenonem putas , quorum vtrunque audiui,cùm mihi nihil sanè præter sedulitatem probarent:omnes mihi Epicuri sententiæ satis notæ sunt:atque eos, quos nominaui, cum Attico nostro frequenter audiui,cùm admiraretur ille quidẽ vtrunque,Phædrum autem etiam amaret :quotidiéque inter nos ea,quæ audiebamus, conferebamus:neque erat vnquam controuersia quid ego intelligerem,sed quid probarem. Quid igitur est,inquit?audire enim cupio,quid non probes. Principio , inquam , in physicis , quibus maximè gloriatur, primùm totus est alienus.Democrito adiicit perpauca mutans, sed ita, vt ea, quæ corrigere vult, mihi quidem deprauare videatur.Ille atomos, quas appellat,id est corpora indiuidua propter soliditatem, censet in infinito inani, in quo nec summum, nec infimum, nec medium , nec vltimum, nec extremum sit, ita ferri,vt concursionibus inter se cohærescant,ex quo efficiantur ea, quæ sint, quæque cernantur omnia:eúmque motum atomorum nullo à principio,sed ex æterno tempore intelligi conuenire.Epicurus autem in quibus sequitur Democritum , non ferè labitur : quanquam vtriusque cùm multa non probo , tum illud in primis,quòd,cùm in rerum natura duo quærenda sint,vnum,quæ materia sit,ex qua quęque res efficiatur : alterum, quæ vis sit, quæ quicque efficiat : de materia disseruerunt, vim & causam efficiendi reliquerunt . Sed hoc commune vitium : illæ Epicuri propriæ

F.u. ex ms. Libris

Id. adhaerescit ex ms.

Id. extimum ex ms.

ruinæ. Censet enim, eadem illa indiuidua, & solida corpora ferri suo deorsum pondere ad lineam: hunc naturalem esse omnium corporum motum. Deinde ibidem homo acutus, cùm illud occurreret, si omnia deorsum è regione ferrentur, &, vt dixi, ad lineã, numquam fore vt atomus altera alteram posset attingere: ita attulit rem commentitiam: declinare dixit atomum perpaullum: quo nihil posset fieri minus: ita effici complexiones & copulationes & adhæsiones atomorum inter se: ex quo efficeretur mundus, omnésque partes mundi, quæque in eo essent. Quæ cùm res tota ficta sit pueriliter, tum ne efficit quidem quod vult. nam & ipsa declinatio ad libidinem fingitur (ait enim declinare atomum sine causa: quo nihil turpius physico) & illum motum naturalem omnium ponderum, vt ipse constituit, è regione inferiorem locum petentium, sine causa eripuit atomis. nec tamen id, cuius causa hæc finxerat, assecutus est. nam siue omnes atomi declinabunt, nullæ vmquam cohærescent: siue aliæ declinabunt, aliæ suo nutu rectæ ferentur: primùm erit hoc quasi prouincias atomis dare, quæ rectæ, quæ obliquæ ferantur: deinde eadem illa atomorum, in quo etiam Democritus hæret, turbulenta concursio hunc mundi ornatum efficere non poterit. Ne illud quidē physici est credere aliquid esse minimum. quod profectò numquam putauisset, si à Polyæno familiari suo geometriam discere maluisset, quàm illam etiā ipsum dedocere. Sol Democrito magnus videtur, quippe homini erudito, in geometriáque perfecto. Huic bipedalis fortasse: tantum enim esse censet, quantus videtur, vel paullo aut maiorem, aut minorem: ita, quæ mutat, ea corrumpit: quæ sequitur, sunt tota Democriti: atomi, inane, imagines, quæ idôla nominant, quorum incursione non solùm videamus, sed etiam cogitemus, infinitio ipsa, quam ἀπειρίαν vocāt, tota ab illo est: tum innumerabiles mundi, qui & oriantur, & intereant quotidie. Quæ etsi mihi nullo modo probantur: tamen Democritum laudatum à ceteris, ab hoc, qui eum vnum secutus est, nollem vituperatū. Iam in altera philosophiæ parte, quæ est quærēdi ac disserendi, quæ λογικὴ dicitur, iste vester planè, vt mihi quidē videtur, inermus ac nudus est: tollit definitiones: nihil de diuidendo ac partiēdo docet: nō, quo modo efficiatur, concludatúrque ratio tradit: non, qua via captiosa soluantur, ambigua distinguantur, ostendit: iudicia rerum in sensibus ponit: quibus si semel aliquid falsi pro vero probatum sit, sublatum esse omne iudicium veri & falsi putat. In tertia verò parte, quę est de vita & moribus, in constitutione finis nihil generosum sapit, atque magnificum. *

Cōfirmat autē illud vel maximè, quod ipsa natura, vt ait ille, asciscat & reprobet, id est voluptatem & dolorē. Ad hæc, & quæ fugiamus, & quæ sequamur, refert omnia. quod quāquam Aristippi est, à Cyrenaicísque melius, liberiúsque defenditur, tamen eiusmodi esse iudico, vt nihil homine videatur indignius. ad maiora enim quędā nos natura genuit, & cōformauit, vt mihi quidē videtur. Ac fieri potest, vt errē: sed ita prorsus existimo, neq; eum Torquatū, qui hoc primus cognomē inuenerit, aut torquē illum hosti detraxisse, vt aliquā ex eo perciperet corporis voluptatē: aut cum Latinis tertio consulatu cōflixisse apud Veserim propter voluptatē. Quòd verò securi filium percusserit, priuauisse se etiam videtur multis voluptatibus, cùm ipsi naturæ, patrióq; amori prætulerit ius maiestatis atque imperij. Quid? L. Torquatus, is, qui consul cum Cn. Octauio fuit: cùm illā seueritatē in eo filio adhibuit, quē in adoptionem D. Silano emancipauerat, vt eum, Macedonū legatis accusantibus, quòd pecunias prętorem in prouincia cepisse arguerent, causam apud se dicere iuberet, réque, ex vtraque parte audita, pronuntiaret, eum non talē videri fuisse in imperio, quales eius maiores fuissent: & in conspectum suum venire vetuit: numquid videtur tibi de voluptatibus suis cogitauisse? Sed vt omittā pericula, labores, dolorē etiā, quem optimus quisque pro patria & pro suis suscipit, vt non modò nullā captet, sed etiā prætereat omneis voluptates: dolores denique quosuis suscipere malit, quàm deserere vllam officij partem: ad ea, quæ hoc non minus declarant, sed videntur leuiora, veniamus. Quid tibi, Torquate, quid huic Triario litteræ, quid historiæ, cognitióque rerum, quid poëtarum euolutio, quid tanta tot versuum memoria voluptatis affert? Nec mihi

illud

illud dixeris: Hæc enim ipſa mihi ſunt voluptati, & erant illa Torquatis. Numquam hoc ita defendit Epicurus, neque verò tu, aut quiſquam eorum, qui aut ſaperet aliquid, aut iſta didiciſſet. Et quòd quæritur ſæpe, cur tam multi ſint Epicuréi: ſunt aliæ quoque cauſæ, ſed multitudinem hoc maximè allicit, quòd ita dici putat ab illo, recta & honeſta quæ ſint, ea facere ipſa per ſe lætitiam, id eſt voluptatem. Homines optimi non intelligunt totam rationem euerti, ſi ita ſe res habeat. Nam ſi concederetur, etiam ſi ad corpus nihil referatur, iſta ſua ſponte, & per ſe eſſe iucunda: per ſe eſſet & virtus, & cognitio rerum, quod minimè ille vult, expetenda. Hæc igitur Epicuri non probo, inquam. De cetero, vellem equidem aut ipſe doctrinis fuiſſet inſtructior (eſt enim, quod ita tibi videri neceſſe eſt, non ſatis politus iis artibus, quas qui tenent, eruditi appellantur) aut ne deterruiſſet alios à ſtudiis. quanquam te quidem video minimè eſſe deterritum. Quæ cùm dixiſſem, magis vt illum prouocarem, quàm vt ipſe loquerer: tum Triarius leniter arridens, Tu quidem, inquit, totum Epicurũ pæne è philoſophorũ choro ſuſtuliſti. quid enim ei reliquiſti, niſi te, quoquo id modo loqueretur, intelligere quid diceret? Aliena dicit in phyſicis, nec ea ipſa, quæ tibi probarentur: ſed ſi qua in his corrigere voluit, deteriora fecit. Differendi artem nullam habuit. Voluptatem cùm ſummum bonum diceret, primùm in eo ipſo parum vidit, deinde hoc quoque alienum. nam antè Ariſtippus, & ille melius. addidiſti ad extremum, etiam indoctum fuiſſe. Fieri, inquam, ò Triari nullo pacto poteſt, vt non dicas quid non probes eius, à quo diſſentias. Quid enim me prohiberet Epicuréum eſſe, ſi probarem quæ ille diceret, cùm præſertim illa perdiſcere ludus eſſet? Quamobrem diſſerentium interſe reprehenſiones non ſunt vituperandæ. Maledicta, contumeliæ, iracundæ contentiones, concertationéſque in diſputando pertinaces, indignæ mihi philoſophia videri ſolent. Tunc Torquatus, Prorſus, inquit, aſſentior. neque enim diſputari ſine reprehenſione, nec cum iracundia, aut pertinacia rectè diſputari poteſt. ſed ad hæc, niſi moleſtum eſt, habeo quæ velim. At me, inquam, niſi te audire vellem, cenſes hæc dicturum fuiſſe? Vtrùm igitur percurri omnem Epicuri diſciplinam placet, an de vna voluptate quæri, de qua omne certamen eſt? Tuo uerò id quidem arbitratu. Sic faciam igitur, inquit: vnam rem explicabo, eámque maximam. De phyſicis aliàs: & quidem tibi & declinationem iſtam atomorum, & magnitudinem ſolis probabo, & Democriti errata ab Epicuro reprehenſa & correcta permulta. Nunc dicam de voluptate, nihil ſcilicet noui, ea tamen, quæ te ipſum probaturum eſſe confidam. Certè, inquam, pertinax non ero, tibíque, ſi mihi probabis ea, quæ dices, libenter aſſentiar. Probabo, inquit, modò iſta ſis æquitate, quam oſtendis: ſed vti oratione perpetua malo, quàm interrogare, aut interrogari. Vt placet, inquam. Tunc dicere exorſus eſt. Primùm igitur, inquit, agam ſic, vt ipſi auctori huius diſciplinæ placet: conſtituam, quid, & quale ſi id, de quo quærimus: non quòd ignorare vos arbitrer, ſed vt ratione & via procedat oratio. Quærimus igitur quid ſit extremũ, quid vltimum bonorum: quod omnium philoſophorum ſententia tale debet eſſe, vt ad id omnia referri oporteat, ipſum autem nuſquam. Hoc Epicurus in voluptate ponit: quod ſummum bonum eſſe vult, ſummúmque malum dolorem, ídque inſtituit docere ſic: Omne animal, ſimulatque natum ſit, voluptatem appetere, eáque gaudere vt ſummo bono, dolorem aſpernari, vt ſummum malum, &, quantum poſsit, à ſe repellere, ídque facere nondum deprauatum, ipſa natura incorruptè atque integrè iudicante. itaque negat opus eſſe ratione, neque diſputatione, quamobrem voluptas expetenda, fugiendus dolor ſit. Sentiri hoc putat, vt calere ignem, niuem eſſe albam, dulce mel: quorũ nihil oportere exquiſitis rationibus confirmare: tantùm ſatis eſſe admonere: intereſſe enim inter argumentum, concluſionémque rationis, & inter mediocrem animaduerſionem atque admonitionem: altera, occulta quædam, & quaſi inuoluta aperiri: altera promta & aperta indicari. etenim quoniam detractis de homine ſenſibus, réliqui nihil eſt, neceſſe eſt, quid aut ſecundum naturam, aut contra ſit, à natura ipſa iudicari. voluptatem etiam & per ſe expetendam eſ-

ſe, & dolorem ipſum per ſe eſſe fugiendum. etenim quid percipit, & quid iudicat, quo aut petat, aut fugiat aliquid, præter voluptatem & dolorem? Sunt autem quidam è noſtris, qui hæc ſubtilius velint tradere, & negent ſatis eſſe, quid bonum ſit, aut quid malum, ſenſu iudicari, ſed animo etiam ac ratione intelligi poſſe, & voluptatem ipſam per ſe eſſe expetendam, & dolorem ipſum per ſe fugiendum. itaque aiunt hanc quaſi naturalem, atque inſitam in animis noſtris ineſſe notionem, vt alterum eſſe appetendum, alterum aſpernandum ſentiamus. Alij autem, quibus ego aſſentior, quoniam à philoſophis compluribus permulta dicuntur, cur nec voluptas in bonis ſit numeranda, nec in malis dolor, non exiſtimant oportere nimiùm nos cauſæ confidere, ſed & argumentandum, & accuratè diſſerendum, & rationibus conquiſitis de voluptate & dolore diſputandum putant. Sed vt perſpiciatis, vnde omnis iſte error natus ſit voluptatem accuſantium, dolorémque laudantium, totam rem aperiam, eáque ipſa, quæ ab illo inuentore veritatis, & quaſi architecto beatæ vitæ dicta ſunt, explicabo. Nemo enim ipſam voluptatem, quia voluptas ſit, aſpernatur, aut odit, aut fugit, ſed quia conſequuntur magni dolores eos, qui ratione voluptatem ſequi neſciunt. Neque porrò quiſquam eſt, qui dolorem ipſum, quia dolor ſit, amet, conſectetur, adipiſci velit, ſed quia nonnumquam eiuſmodi incidũt tempora, vt labore & dolore magnam aliquam quærat voluptatem. Vt enim ad minima veniam, quis noſtrûm exercitationem vllam corporis ſuſcipit laborioſam, niſi vt aliquid ex ea commodi conſequatur? Quis autem vel eum iure reprehenderit, qui in ea voluptate velit eſſe, quam nihil moleſtiæ cõſequatur: vel illum, qui dolorem eum fugiat, quo voluptas nulla pariatur? At verò eos & accuſamus, & iuſto odio digniſsimos ducimus, qui blanditiis præſentium voluptatũ deliniti atque corrupti, quos dolores, quáſq; moleſtias excepturi ſint, obcæcati cupiditate nõ prouident. Similíque ſunt in culpa qui officia deſerunt mollitia animi, id eſt laborum & dolorum fuga. & harum quidem rerum facilis eſt, & expedita diſtinctio. Nam libero tempore, cùm ſoluta nobis eſt eligendi optio, cúmque nihil impedit, quo minus id, quod maximè placeat, facere poſsimus, omnis voluptas aſſumenda eſt, omnis dolor repellendus. Temporibus autem quibuſdam, aut officiis debitis, aut rerum neceſsitatibus ſæpe éuenit, vt & voluptates repudiandæ ſint, & moleſtiæ non recuſandæ. Itaque harum rerum hic tenetur à ſapiente delectus, vt aut reiiciendis voluptatibus maiores alias conſequatur, aut perferendis doloribus aſperiores repellat. Hanc ego cùm teneam ſententiam, quid eſt cur verear, ne ad eam non poſsim accommodare Torquatos noſtros? quos tu paullo antè tum memoriter, tum etiã erga nos amicè & beneuolè collegiſti. Nec me tamen laudandis maioribus meis corrupiſti, nec ſegniorẽ ad reſpondendum reddidiſti. Quorum facta quemadmodum, quæſo, interpretaris? ſicine eos cẽſes aut in armatũ hoſtem impetum feciſſe, aut in liberos, aut in ſanguinẽ ſuum tam crudeleis fuiſſe, nihil vt de voluptatibus, nihil vt de commodis ſuis cogitarent? At id ne feræ quidem faciunt, vt ita ruant, atque turbentur, vt, earum motus & impetus quò pertineant, non intelligamus. Tu tam egregios viros cenſes tantas res geſsiſſe ſine cauſa? quæ fuerit cauſa, mox videro: interea hoc tenebo, ſi ob aliquam cauſam iſta, quæ ſine dubio præclara ſunt, fecerint, virtutem his per ſeipſam cauſam non fuiſſe. Torquem detraxit hoſti: & quidem ſe texit, ne interiret. At magnum periculum adiit. In oculis quidem exercitus. Quid ex eo conſecutus eſt? Laudem & caritatem: quæ ſunt vitæ ſine metu degendæ præſidia firmiſsima. Filium morte multauit: ſi ſine cauſa, nollem me ab eo ortum tam importuno, támque crudeli: ſin vt dolore ſuo ſanciret militaris imperij diſciplinam, exercitúmque in grauiſsimo bello animaduerſionis metu contineret: ſaluti proſpexit ciuium, qua intelligebat contineri ſuam. Atque hæc ratio latè patet. In quo enim maximè conſueuit iactare veſtra ſe oratio, tua præſertim, qui ſtudioſè antiqua perſequeris, claris & fortibus viris commemorandis, eorúmque factis non emolumento aliquo, ſed ipſius honeſtatis décore laudandis, id totum euertitur eo delectu rerum, quem modò dixi, conſtituto, vt aut voluptates omittantur maiorum voluptatum adipiſcen-

piscendarum causa, aut dolores suscipiantur maiorum dolorum effugiendorum gratia. Sed de clarorum hominum factis illustribus & gloriosis satis hoc loco dictum sit. erit enim iam de omnium virtutum cursu ad voluptatem proprius disserendi locus. Nunc autem explicabo, voluptas ipsa quæ, qualísque sit, vt tollatur error omnis imperitorum, intelligatúrque ea, quæ voluptaria, delicata, mollis habeatur disciplina, quàm grauis, quàm continens, quàm seuera sit. non enim hanc solam sequimur, quæ suauitate aliqua naturam ipsam mouet, & cum iucunditate quadam percipitur sensibus, sed maximam illam voluptatem habemus, quæ percipitur omni dolore detracto. Nam quoniam, cùm priuamur dolore, ipsa liberatione & vacuitate omnis molestiæ gaudemus: omne autem id, quo gaudemus, voluptas est, vt omne, quo offendimur, dolor: doloris omnis priuatio rectè nominata est voluptas. Vt enim cùm cibo & potione fames sitísque depulsa est, ipsa detractio molestiæ consecutionem affert voluptatis: sic in omni re doloris amotio successionem efficit voluptatis. itaque non placuit Epicuro medium esse quiddam inter dolorem & voluptatem. illud enim ipsum, quod quibusdam medium videtur omni dolore carere, non modò voluptatem esse, verùm etiam summam voluptatem. Quisquis enim sentit, quemadmodum sit affectus, eum necesse est aut in voluptate esse, aut in dolore: omnis autem priuatione doloris putat Epicurus terminari summam voluptatem, vt postea variari voluptas distinguíque posit, augeri amplificaríque non posit. At etiam Athenis, vt à patre audiebam, facetè & vrbanè Stoicos irridente, statua est in Ceramico Chrysippi sedentis porrecta manu, quæ manus significet illum hac esse rogatiuncula delectatum. Numquídnam manus tua sic affecta, quemadmodum affecta nunc est, desiderat? Nihil sanè. At, si voluptas esset bonum, desideraret. Ita credo. Non est igitur voluptas bonum. Hoc ne statuam quidem dicturam pater aiebat, si loqui posset. conclusum est enim contra Cyrenaicos satis acutè: nihil ad Epicurum. Nam si ea sola voluptas esset, quæ quasi titillaret sensus, vt ita dicam, & ad eos cum suauitate afflueret & allaberetur: nec manus esse contenta posset vlla vacuitate doloris sine iucundo motu voluptatis: sin autem summa voluptas est, vt Epicuro placet, nihil dolere: primùm tibi rectè Chrysippe concessum est, nihil desiderare manum, cùm ita esset affecta: secundum non rectè, si voluptas esset bonum, fuisse desideraturam. iccirco enim non desideraret, quia, quod dolore caret, id in voluptate est. Extremum autem esse bonorum voluptatem, ex hoc facilè perspici potest. Constituamus aliquem magnis, multis, perpetuis fruentem & animo & corpore voluptatibus, nullo dolore nec impediente, nec impendente: quem tandem hoc statu aut præstabiliorem, aut magis expetendum possumus dicere? Inesse enim necesse est in eo, qui ita sit affectus, & firmitatem animi, nec mortem, nec dolorem timentis, quòd mors sensu careat, dolor in longinquitate leuis, in grauitate breuis soleat esse, vt eius magnitudinem celeritas, diuturnitatem alleuatio consoletur. Ad ea cùm accedit, vt neque diuinum numen horreat, neque præteritas voluptates effluere patiatur, earúmque assidua recordatione lætetur: quid est, quod huic posit, quod melius sit, accidere? Statue contrà aliquem confectum tantis animi, corporísque doloribus, quanti in hominem maximi cadere possunt, nulla spe proposita, fore leuius aliquando, nulla præterita, nec præsenti, nec exspectata voluptate: quid eo miserius dici aut fingi potest? quòd si vita doloribus referta maximè fugienda est, summum profectò malum est viuere cum dolore. Cui sententiæ consentaneum est, vltimum esse bonorum cum voluptate viuere. nec enim habet nostra mens aliud quicquam, vbi consistat tanquam in extremo, omnésque & metus & ægritudines ad dolorem referuntur: nec præterea est res vlla, quæ aut sua sede naturâ sollicitare posit, aut frangere. Præterea & appetendi, & fugiendi, & omnino rerum gerendarum initia proficiscuntur aut à voluptate, aut à dolore. quod cùm ita sit perspicuum est, omneis rectas res atque laudabileis eò referri, vt cum voluptate viuatur. Quoniam autem id est vel summum, vel vltimum, vel extremum, quod Græci τέλος

1. [illegible] eruditè dixit, [illegible] sollicitare, hoc est, loco mouere; ut Ennius, [illegible] sollicitabant, pro [illegible] bant. et ea [illegible] propria notio est. et [illegible] aut angere. nam in mss. est tangere, adhæsit n. littera a proxima voce.

nominant, quod ipsum nullam ad aliam rem, ad id autem res referuntur omnes: fatendum est, summum esse bonum iucundè viuere. Id qui in vna virtute ponunt, & splendore nominis capti, quid natura postulet, non intelligunt: errore maximo, si Epicurum audire voluerint, liberantur. istæ enim vestræ eximiæ, pulchræque virtutes, nisi voluptatem efficerent, quis eas aut laudabileis, aut expetendas arbitraretur? Vt enim medicorum scientiam non ipsius artis, sed bonæ valetudinis causa probamus, & gubernatoris ars, quia bene nauigandi rationem habet, vtilitate, non arte laudatur: sic sapientia, quæ ars viuendi putanda est, non expeteretur, si nihil efficeret: nunc expetitur, quod est tanquam artifex conquirendæ & comparandæ voluptatis. quam autem dicam voluptatem, iam videtis, ne inuidia verbi labefactetur ignoratio mea. nam cùm oratione rerum bonarum & malarum maximè hominum vita vexetur, ob eúmque errorem & voluptatibus maximis sæpe priuentur, & grauissimis animi doloribus torqueantur: sapientia est adhibenda, quæ & terroribus, cupiditatibúsque detractis, & omnium falsarum opinionum temeritate derepta, certissimam se nobis ducem præbeat ad voluptatem. sapientia enim est vna, quæ mæstitiam pellat ex animis, quæ nos exhorrescere metu non sinat, qua præceptrice in tranquillitate viui potest, omnium cupiditatum ardore restincto. cupiditates enim sunt insatiabiles, quæ non modò singulos homines, sed vniuersas familias euertunt, totam etiam labefactant sæpe rempub. Ex cupiditatibus odia, dissidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur. Nec hæ sese foris solùm iactant, nec tantùm in alios cæco impetu incurrunt: sed intus etiam in animis inclusæ, inter se dissident atque discordant. Ex quo vitam amarissimam necesse est effici: vt sapiens solùm amputata, circumcisáque inanitate omni & errore, naturæ finibus contentus, sine ægritudine possit & sine metu viuere. Quæ est enim aut vtilior, aut ad bene viuendum aptior partitio, quàm illa, qua est vsus Epicurus? qui vnum genus posuit earum cupiditatum, quæ essent & naturales, & necessariæ: alterum, quæ naturales essent, nec tamen necessariæ: tertium, quæ nec naturales, nec necessariæ: quarum ea ratio est, vt necessariæ nec opera multa, nec impensa expleantur. ne naturales quidem multa desiderant, propterea quòd ipsa natura diuitias, quibus contenta est, & parabileis, & terminatas habet. Inanium autem cupiditatum nec modus vllus, nec finis inueniri potest. Quòd si vitam omnem videmus perturbari errore & inscientia, sapientiámque esse solam, quæ nos à libidinum impetu, & formidinum terrore vindicet, & ipsius fortunæ modicè ferre doceat iniurias, & omneis doceat vias, quæ ad quietem & tranquillitatem ferant: quid est, cur dubitemus dicere, & sapientiam propter voluptatem expetendam, & insipientiam propter molestias esse fugiendam? Eadémque ratione ne temperantiam quidem propter se expetendam esse dicemus, sed quia pacem animis afferat, & eos quasi concordia quadam plâcet, ac leniat. temperantia enim est, quæ in rebus aut expetendis aut fugiendis, rationem vt sequamur, monet: nec enim satis est iudicare, quid faciẽdum, non faciendúmue sit, sed stare etiam oportet in eo, quod sit iudicatum. Plerique autem, quòd tenere atque seruare id, quod statuerunt, non possunt, victi & debilitati, obiecta specie voluptatis tradunt se libidinibus constringendos, nec, quid euenturum sit, prouident, ob eámque causam propter voluptatem & paruam, & non necessariam, & quæ vel aliter pararetur, & qua etiam carere possent sine dolore, cùm in morbos graueis, tum in damna, tum in dedecora incurrunt, sæpe etiam legum, iudiciorúmque pœnis obligantur. Qui autem ita frui volunt voluptatibus, vt nulli propter eas dolores consequantur, & qui suum iudicium retinent, ne voluptate victi faciant id, quod sentiunt non esse faciendum: hi voluptatem maximam adipiscuntur prætermittenda voluptate. iidem etiam dolorem sæpe perpetiuntur, ne, si id non faciant, incidant in maiorem. Ex quo intelligitur, nec intemperantiam propter se fugiendam esse: temperantiámque expetendam, non quia voluptates fugiat, sed quia maiores consequatur. Eadem fortitudinis ratio reperietur. Nam neque laborum perfunctio, neque perpessio dolorũ per se ipsa allicit, nec patiẽtia, nec assiduitas, nec vigilię, nec ea ipsa,

quæ

quæ laudatur, industria, ne fortitudo quidem: sed ista sequimur, vt sine cura, metúque viuamus, animúmque & corpus, quantum efficere possimus, molestia liberemus. Vt enim mortis metu, omnis quietæ vitæ status perturbatur, & vt succumbere doloribus, eósque humili animo, imbecillóque ferre, miserum est, ob eámque debilitatem animi, multi parenteis, multi amicos, nonulli patriam, plerique autem seipsos penitus perdiderunt: sic robustus animus & excelsus omni est liber cura & angore, cùm & mortem cõtemnit: qua qui affecti sunt, in eadem causa sunt, qua antequàm nati, & ad dolores ita paratus est, vt meminerit, maximos morte finiri, paruos multa habere interualla quietis, mediocrium nos esse dominos, vt, si tolerabiles sint, feramus: sin minus, æquo animo è vita, cùm ea non placeat, tanquam è theatro, exeamus. Quibus rebus intelligitur, nec timiditatem ignauiámque vituperari, nec fortitudinem patientiámque laudari suo nomine: sed illas reiici, quia dolorem pariant, has optari, quia voluptatem. Iustitia restat, vt de omni virtute sit dictum. sed similia ferè dici possunt. Vt enim sapientiam, temperantiam, fortitudinem copulatas esse docui cum voluptate, vt ab ea nullo modo nec diuelli, nec distrahi possint: sic de iustitia iudicandum est: quæ non modò numquam nocet cuiquam, sed contrà semper alit aliquid tum vi sua atque natura, quod tranquillet animos, tum spe, nihil earum rerum defuturum, quas natura nõ deprauata desiderat. Et quemadmodum temeritas & libido & ignauia semper animum excruciant, & semper sollicitant, turbulentæque sunt: sic cuius in mente iniustitia consedit, hoc ipso, quòd adest, turbulenta non potest non fieri: & si verò molita quippiam est, quamuis occultè fecerit, numquam tamen confidet id fore semper occultum. Plerumque improborum facta primò suspicio insequitur, deinde sermo atque fama, tum accusator, tum index: multi etiam, vt te consule, ipsi se indicauerunt. Quòd si qui satis opibus hominum sibi contra cõscientiam septi esse & muniti videntur, deorũ tamen numen horrent, eásque ipsas sollicitudines, quibus eorum animi noctéisque diésque exeduntur, à diis immortalibus supplicij causa importari putant. Quæ autẽ tanta ex improbis factis ad minuendas vitæ molestias accessio fieri potest, quanta ad augendas tum conscientia factorum, tum pœna legũ, odióque ciuium? Et tamen in quibusdam neque pecuniæ modus est, neque honoris, neque imperij, neque libidinum, nec epularum, nec reliquarum cupiditatum: quas nulla præda vmquam improbè parta minuit, sed auget potius, atque inflammat: vt coërcendi magis, quàm dedocendi esse videantur. Inuitat igitur vera ratio bene sanos ad iustitiam, æquitatem, fidem: neque homini infanti, aut impotenti iniustè facta conducunt, qui nec facilè efficere possit, quod conetur, nec obtinere, si effecerit: & opes vel fortunæ, vel ingenij liberalitati magis conueniunt: qua qui vtuntur, beneuolentiã sibi conciliant, &, quod aptissimum est ad quietè viuendum, caritatem: præsertim cùm omnino nulla sit causa peccandi. Quæ enim cupiditates à natura proficiscuntur, facilè explentur sine vlla iniuria: quæ autem inanes sunt, his parendũ nõ est. nihil enim desiderabile concupiscũt, plúsque in ipsa inuria detrimenti est, quàm in iis rebus emolumenti, quæ iniuria pariuntur. Itaque ne iustitiam quidem rectè quis dixerit per seipsam optabilem, sed quia iucunditatis vel plurimum afferat. nam diligi & carum esse, iucundum est, propterea quia tutiorem vitam, & voluptatem efficit pleniorem. Itaque non ob ea solùm incommoda, quæ eueniunt improbis, fugiendam improbitatem putamus, sed multo etiam magis, quòd cuius in animo versatur, numquam finit eum respirare, numquam acquiescere. Quòd si ne ipsarum quidem virtutum laus, in qua maximè ceterorum philosophorum exsultat oratio, reperire potest exitum, nisi dirigatur ad voluptatem, voluptas autem est sola, quæ nos vocet ad se, & alliciat suapte natura: non potest esse dubium, quin id sit summum atque extremum bonorum omnium, beatéque viuere nihil aliud sit, nisi cum voluptate viuere. Huic certæ stabilíque sententiæ quæ sint coniuncta, explicabo breui. Nullus in ipsis error est finibus bonorum & malorum, id est in voluptate, aut in dolore: sed in his rebus peccant, cùm, è quibus hæc efficiantur, ignorant. Animi autem vo-

[Handwritten marginal notes:] Fuer. quid in ms. et desideret.

id. ex ms. Sic: sic iniustitia cuius in mente consedit, hoc ipso quod adest, turbulenta non potest non esse.

luptates & dolores naſci fatemur è corporis voluptatibus & doloribus. itaque concedo, quod modò dicebas, eos cadere cauſa, ſiqui è noſtris aliter exiſtimãt: quos quidem video eſſe multos, ſed imperitos. quamquam autem & lætitiam nobis voluptas animi, & moleſtiam dolor afferat: eorum tamen vtrumque & ortum eſſe è corpore, & ad corpus referri, nec ob eam cauſam non multo maiores eſſe & voluptates, & dolores animi, quàm corporis. nam corpore nihil, niſi præſens, & quod adeſt ſentire poſſumus: animo autem & præterita & futura. Vt enim æquè doleamus animo, cùm corpore dolemus: fieri tamen permagna acceſsio poteſt, ſi aliquod æternum & infinitum impendêre malum nobis opinemur. quod idem licet trãſferre in voluptatem, vt ea maior ſit, ſi nihil tale metuamus. Iam illud quidem perſpicuum eſt, maximam animi aut voluptatem, aut moleſtiam plus aut ad beatam, aut ad miſeram vitam afferre momenti, quàm eorum vtrumuis, ſi æquè diu ſit in corpore. non placet autem, detracta voluptate, ægritudinẽ ſtatim conſequi, niſi in voluptatis locum dolor fortè ſucceſſerit: at contrà, gaudere noſmet omittendis doloribus, etiam ſi voluptas ea, quæ ſenſum moueat, nulla ſucceſſerit. ex eo intelligi poteſt, quanta voluptas nõ dolere ſit. Sed vt iis bonis erigimur, quæ exſpectamus: ſic lętamur iis, quę recordamur. Stulti autem malorum memoria torquentur: ſapiẽtes bona præterita grata recordatione renouata delectant. Eſt autem ſitũ in nobis, vt & aduerſa quaſi perpetua obliuione obruamus, & ſecunda iucundè ac ſuauiter meminerimus. Sed cùm ea, quæ præterierunt, acri animo & attento intuemur, tunc fit, vt ægritudo ſequatur, ſi illa mala ſint: lætitia, ſi bona. O præclaram beatè viuendi, & apertam, & ſimplicem, & directam viam! Cùm enim certè nihil homini poſsit melius eſſe, quàm vacare omni dolore & moleſtia, perfruíque maximis & animi & corporis voluptatibus: videtíſne, quàm nihil prætermittatur, quod vitam adiuuet, quo facilius id, quod propoſitum eſt, ſummũ bonum conſequamur? Clamat Epicurus, is, quem vos nimis voluptatibus eſſe deditum dicitis, non poſſe iucundè viui, niſi ſapiẽter, honeſtè, iuſtéque viuatur: nec ſapiẽter, honeſtè, iuſtè, niſi iucũdè. neque enim ciuitas in ſeditione beata eſſe poteſt, nec in diſcordia dominorum domus: quo minus animus à ſe ipſe diſsidens, ſecúmque diſcordans, guſtare partem vllam liquidæ voluptatis & liberæ poteſt. Atquî pugnantibus & contrariis ſtudiis, conſiliíſque ſemper vtens, nihil quieti videre, nihil tranquilli poteſt. Quòd ſi corporis grauioribus morbis vitæ iucũditas impeditur: quanto magis animi morbis impediri neceſſe eſt? Animi autem morbi ſunt cupiditates immenſæ & inanes, diuitiarum, gloriæ, dominationis, libidinoſarum voluptatum. Accedunt ægritudines, moleſtiæ, mærores, qui animos exedunt, conficiúntque curis hominum non intelligentium, nihil dolẽdum eſſe animo, quod ſit à dolore corporis præſenti, futuróue ſeiúctum. Nec verò quiſquam ſtultus non horum morborum aliquo laborat. nemo igitur eſt non miſer. Accedit etiam mors: quæ quaſi ſaxum Tantalo ſemper impendet: tum ſuperſtitio, qua qui eſt imbutus, quietus eſſe nunquam poteſt. Præterea bona præterita non meminerunt, præſentibus non fruuntur, futura modò exſpectant: quæ quia certa eſſe non poſſunt, conficiuntur & angore & metu: maximéque cruciantur, cùm ſerò ſentiunt, fruſtra ſe aut pecuniæ ſtuduiſſe, aut imperiis, aut opibus, aut gloriæ. nullas enim conſequuntur voluptates: quarum potiendi ſpe inflammati, multos labores, magnóſque ſuſceperant. Ecce autem alij minuti & anguſti, aut omnia ſemper deſperantes, aut maleuoli, inuidi, difficiles, lucifugi, maledici, moroſi: alij autem etiã amatoriis leuitatibus dediti, alij petulantes, alij audaces, alij proterui, iidem intemperantes & ignaui, nunquam in ſententia permanentes. quas ob cauſas in eorum vita nulla eſt intercapedo moleſtiæ. Igitur neque ſtultorum quiſquam beatus, neque ſapientum non beatus. Multóque hoc melius nos, veriúſque, quàm Stoici. Illi enim negant, bonum quicquam eſſe, niſi neſcio quam illam vmbram, quod appellant honeſtum, nõ tam ſolido, quàm ſplendido nomine: virtutem autem nixam hoc honeſto nullam requirere voluptatem, atque ad beatè viuendum ſe ipſa eſſe contentam. Sed poſſunt hæc quadam ratione dici, non modò non repugnantibus, verùm etiam approbantibus nobis. ſic enim

F.U. ex ms. ex non miser.

ab

ab Epicuro sapiens beatus semper inducitur: finitas habet cupiditates: negligit mor-
tem : de diis immortalibus sine vllo metu vera sentit : non dubitat, si ita melius sit, de
vita migrare: his rebus instructus semper in voluptate est. neque enim tempus est vl-
lum, quo non plus habeat voluptatum, quàm dolorum. nam & præterita gratè me-
minit,& præsentibus ita potitur,vt animaduertat quanta sint ea,quámque iucunda:ne-
que pendet ex futuris, sed exspectat illa, fruitur præsentibus: ab iísque vitiis, quæ
paullo antè collegi, abest plurimùm : &, cùm stultorum vitam cum sua comparat,ma-
gna afficitur voluptate. dolores autem, si qui incurrunt, numquam vim tantam ha-
bent, vt non plus habeat sapiens, quod gaudeat, quàm quod angatur. Optimè verò
Epicurus, quòd exiguam dicit fortunam interuenire sapienti, maximásque ab eo, &
grauissimas res consilio ipsius,& ratione administrari:nec maiorem voluptatem ex in-
finito tempore ætatis percipi posse, quàm ex hoc percipiatur, quod videamus esse fi-
nitum. In dialectica vestra nullam vim existimauit esse nec ad melius viuendum, nec
ad commodius differendum.ea scientia fortasse & verborum vis, & natura orationis,
& consequentium repugnantiúmue ratio potest perspici. In physicis autem quòd plu-
rimum prosunt,plurimam operam posuit. Omnium enim rerum natura cognita, le-
uamur superstitione, liberamur mortis metu, non conturbamur ignoratione rerum:
è qua ipsa horribiles existunt sæpe formidines: denique etiam morati melius erimus,
cùm didicerimus quæ natura desideret. tum verò, si stabilem scientiam rerum tenebi-
mus: seruata illa, quæ quasi delapsa de cælo est ad cognitionem omnium, regula, ad
quam omnia iudicia rerum dirigentur,numquam vllius oratione victi sententia desi-
stemus. Nisi autem rerum natura perspecta erit, nullo modo poterimus sensuum iu-
dicia defendere. Quicquid porrò animo cernimus, id omne oritur à sensibus. qui si
omnes veri erunt, vt Epicuri ratio docet:tum denique poterit aliquid cognosci & per-
cipi. quos qui tollunt, & nihil posse percipi dicunt: ij remotis sensibus ne id ipsum
quidem expedire possunt, quod disserunt. Præterea, sublata cognitione & scientia,
tollitur omnis ratio & vitæ degendæ,& rerum gerendarum. Sic è physicis & fortitudo
sumitur contra mortis timorem, & constantia contra metum religionis,& sedatio ani-
mi omnium rerum occultarum ignoratione sublata, & moderatio natura cupidita-
tum,generibúsque earum explicatis:&, vt modò docui, cognitionis regula, & iudicio
ab eadem illa constituto, veri à falso distinctio traditur. Restat locus huic disputatio-
ni vel maximè necessarius,de amicitia:quam,si voluptas summum sit bonum, affirma-
tis nullam omnino fore: de qua Epicurus quidem ita dicit: OMNIVM RERVM, QVAS
AD BEATÈ VIVENDVM sapientia comparauerit, nihil esse maius amicitia, nihil vbe-
rius,nihil iucundius.neque verò hoc oratione solùm,sed multo magis vita & factis &
moribus comprobauit. quod quàm magnum sit, fictæ veterum fabulæ declarant. in
quibus tam multis,támque variis ab vltima antiquitate repetitis,tria vix amicorum pa-
ria reperiuntur, vt ad Orestem peruenias, profectus à Theseo. At verò Epicurus vna
in domo,& ea quidem angusta, quàm magnos,quantáque amoris conspiratione con-
sentienteis tenuit amicorum greges? quod fit etiam nunc ab Epicuréis. Sed ad rem re-
deamus. de omnibus dici non necesse est. Tribus igitur modis video esse à nostris de
amicitia disputatum. Alij,cùm eas voluptates,quæ ad amicos pertinerent,negarent es-
se per se ipsas tam expetendas, quàm nostras expeteremus: quo loco videtur quibus-
dam stabilitas amicitiæ vacillare:tuentur tamen eum locum,séque facilè, vt mihi vidé-
tur, expediunt. vt enim virtutes,de quibus antè dictum est, sic amicitiam negant à vo-
luptate posse discedere. nam cùm solitudo,& vita sine amicis,insidiarum & metus ple-
na sit,ratio ipsa monet amicitias comparare:quibus partis,confirmatur animus,& à spe
pariendarum voluptatum seiungi non potest. Atque vt odia, inuidiæ, despicationes
aduersantur voluptatibus:sic amicitiæ non modò fautrices fidelissimæ, sed etiam effe-
ctrices sunt voluptatum tam amicis,quàm sibi. Quibus non solùm præsentibus fruun-

DD

tur, sed etiam spe eriguntur consequentis, ac posteri temporis. Quòd quia nullo modo sine amicitia firmam & perpetuam iucunditatem vitæ tenere possumus, neque verò ipsam amicitiam tueri, nisi æquè amicos, & nosmetipsos diligamus: idcirco & hoc ipsum efficitur in amicitia, & amicitia cum voluptate connectitur. nam & lætamur amicorum lætitia æquè, ac nostra: & pariter dolemus angoribus. Quorcirca eodem modo sapiens erit affectus erga amicum, quo modo in se ipsum: quósque labores propter suam voluptatem susceperit, eosdem suscipiet propter amici voluptatem: quæque de virtutibus dicta sunt, quemadmodum hæ semper voluptatibus inhærent, eadem de amicitia dicenda sunt. Præclarè enim Epicurus his pæne verbis, EADEM, INQVIT, scientia confirmauit animum, ne quod aut sempiternum, aut diuturnum timeret malum: quæ perspexit in hoc ipso vitæ spatio amicitiæ præsidium esse firmissimum. Sunt autem quidam Epicurei timidiores paullo contra vestra conuicia, sed tamen satis acuti: qui verentur, ne, si amicitiam propter nostram voluptatem expetendam putemus, tota amicitia quasi claudicare videatur. itaque primos congressus, copulationésque consuetudinum, & instituendarum amicitiarum, fieri propter voluptatem: cùm autem vsus progrediens familiaritatem effecerit, tum amorem efflorescere tantum, vt, etiam si nulla sit vtilitas in amicitia, tamen ipsi amici propter se ipsos amentur. Et enim si loca, si fana, si vrbeis, si gymnasia, si campum, si canes, si equos, si ludicra, exercendi aut venandi consuetudine adamare solemus: quanto id in hominum consuetudine facilius fieri poterit, & iustius? Sunt autem qui dicunt fœdus esse quoddam sapientum, vt ne minus amicos, quàm se ipsos diligant. quod & fieri posse intelligimus, & sæpe id videmus, & perspicuum est nihil ad iucundè viuendum reperiri posse, quod coniunctione tali sit aptius. Quibus ex omnibus iudicari potest, non modò non impediri rationem amicitiæ, si summum bonum in voluptate ponatur: sed sine hoc institutionem amicitiæ omnino non posse reperiri. Quapropter si ea, quæ dixi, sole ipso illustriora & clariora sunt: si omnia dixi hausta è fonte naturæ: si tota oratio nostra omnem sibi fidem sensibus confirmat, id est incorruptis atque integris testibus: si infantes pueri, si mutæ etiam bestiæ pæne loquuntur magistra ac duce natura, nihil esse prosperum nisi voluptatem, nihil improsperum nisi dolorem: de quibus neque deprauatè iudicant, neque corruptè: nónne ei maximam gratiam habere debemus, qui exaudita quasi voce naturæ, sic eam firmè grauitérque comprehenderit, vt omneis bene sanos in viam placatæ, tranquillæ, quietæ, beatæ vitæ deduceret? Qui quòd tibi parum videtur eruditus, ea causa est, quòd nullam eruditionem esse duxit, nisi quæ beatæ vitæ disciplinam iuuaret. An ille tempus aut in poëtis euoluendis, vt ego & Triarius te hortatore fecimus, consumeret, in quibus nulla solida vtilitas, omnísque puerilis est delectatio: aut se, vt Plato, in musicis, geometria, numeris, astris contereret? quæ & à falsis initiis profecta, vera esse non possunt: &, si essent vera, nihil afferrent, quo iucundius, id est, quo melius viueremus. Eas ergo arteis persequeretur, viuendi artem tantam, támque operosam, & perinde fructuosam relinqueret? Non ergo Epicurus ineruditus, sed ij indocti, qui, quæ pueros non didicisse turpe est, ea putent vsque ad senectutem esse discenda. Quæ cùm dixisset, Explicaui, inquit, sententiam meam, & eo quidem consilio, tuum iudicium vt cognoscerem. Quæ mihi facultas, vt id meo arbitratu facerem, ante hoc tempus numquam est data.

M. TVL-

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM AD M. BRVTVM

LIBER II.

HIC cùm vterque me intueretur, ſeſéque ad audiendum ſignificaret paratum: primùm, inquam, deprecor, ne me tanquam philoſophum putetis ſcholam vobis aliquam explicaturum: quod ne in ipſis quidem philoſophis magnopere vnquam probaui. Quando enim Socrates, qui parens philoſophiæ iure dici poteſt, quicquam tale fecit? eorum erat iſte mos, qui tum ſophiſtæ nominabantur: quorum è numero primus eſt auſus Leontinus Gorgias in conuentu poſcere quæſtionem, id eſt iubere dicere, qua de re quis vellet audire. Audax negotium: dicerem & impudens, niſi hoc inſtitutum poſtea tranſlatum ad philoſophos noſtros eſſet. Sed & illum, quem nominaui, & ceteros ſophiſtas, vt è Platone intelligi poteſt, luſos videmus à Socrate. is enim percontando atque interrogando elicere ſolebat eorum opiniones, quibuſcum diſſerebat, vt ad ea, quæ ij reſpondiſſent, ſiquid videretur, diceret. Qui mos cùm à poſterioribus non eſſet retentus, Arceſilas eum reuocauit: inſtituítque, vt ij, qui ſe audire vellent, non de ſe quærerent, ſed ipſi dicerent quid ſentirent. quod cùm dixiſſent, ille contrà. Sed qui audiebant, quoad poterant, defendebant ſententiam ſuam. Apud ceteros autē philoſophos, qui quæſiuit aliquid, tacet. quod quidem iam fit etiam in Academia. Vbi enim is, qui audire vult, ita dixit, Voluptas mihi videtur eſſe ſummum bonum: perpetua oratione contrà diſputatur: vt facilè intelligi poſſit, eos, qui aliquid ſibi videri dicant, non ipſos in ea ſententia eſſe, ſed audire velle contraria. Nos commodius agimus. non enim ſolùm Torquatus dixit, quid ſentiret, ſed etiam cur. Ego autem arbitror, quanquam admodum delectatus ſum eius oratione perpetua, tamen commodius, cùm in rebus ſingulis inſiſtas, & intelligas quid quiſque concedat, quid abnuat, ex rebus conceſſis concludi quid velis, & ad exitum perueniri. Cùm enim fertur quaſi torrens oratio, quamuis multa cuiuſquemodi rapiat, nihil tamen teneas, nihil apprehendas, nuſquam orationem rapidam coërceas. Omnis autem in quærendo, quæ via quadam & ratione habetur oratio, præſcribere primùm debet, vt quibuſdam in formulis, QVA DE RE agatur, vt, inter quos diſſeritur, conueniat quid ſit id, de quo diſſeratur. Hoc poſitum in Phædro à Platone probauit Epicurus, ſenſítque in omni diſputatione id fieri oportere: ſed quod proximum fuit, non vidit. negat enim definiri rem placere: ſine quo fieri interdum non poteſt, vt inter eos, qui ambigunt, conueniat quid ſit id, de quo agatur: velut in hoc ipſo, de quo nunc diſputamus. quærimus enim finem bonorum. poſſumúſne ſcire, hoc quale ſit, niſi contulerimus inter nos, cùm finem bonorum dixerimus, quid finis, quid etiam ſit ipſum bonum? Atquî hæc patefactio quaſi rerum opertarum, cùm, quid quidque ſit, aperitur, definitio eſt: qua tu etiam imprudens vtebare nonnumquam. nam hunc ipſum ſiue finem, ſiue extremum, ſiue vltimum definiebas, id eſſe, quò omnia, quæ rectè fierent, referrentur, neque id ipſum vſquam referretur. Præclarè hoc quidem. Bonum ipſum etiam quid eſſet, fortaſſe, ſi opus fuiſſet, definiſſes: aut quod eſſet natura appetendum: aut quod prodeſſet: aut quod iuuaret: aut quod libêret. Modò idem, niſi moleſtum eſt, quoniam tibi non omnino diſplicet definire, & id facis cùm vis: velim definires, quid ſit voluptas, de quo omnis hæc quæſtio eſt. Quaſi quiſquam, inquit, ſit, qui, quid ſit voluptas, neſciat, aut qui, quo magis id intelligat, definitionem aliquam deſideret. Me ipſum eſſe dicerem, inquam, niſi mihi viderer habere bene cognitam voluptatem, & ſatis firmè conceptam animo, atque comprehenſam. Nunc autem dico, ipſum Epicurum neſcire, & in eo nutare, eúmque, qui crebrò dicat diligenter oportere exprimi quæ vis ſubiecta ſit vocibus, non intelligere interdum quid ſonet hæc vox voluptatis, id eſt quæ res huic voci ſubiiciatur.

Tunc ille ridens, Hoc verò, inquit, optimum, vt is, qui finem rerum expetendarũ voluptatem eſſe dicat, id extremum, id vltimum bonorum: id ipſum quid ſit, quale ſit, neſciat. Atquî, inquam, aut Epicurus, quid ſit voluptas, aut omnes mortales, qui vbique ſunt, neſciunt. Quónam, inquit, modo? Quia voluptatem hanc eſſe ſentiunt omnes, quam ſenſus accipiens mouetur, & iucunditate quadam perfunditur. Quid? ergo, inquit, iſtam voluptatem Epicurus ignorat? Non ſemper, inquam. nam interdum nimis etiam nouit, quippe qui teſtificetur ne intelligere quidem ſe poſſe, vbi ſit, aut quid ſit vllum bonum, præter illud, quod cibo aut potione, & aurium delectatione, & obſcæna voluptate capiatur. An hæc ab eo non dicuntur? Quaſi me pudeat, inquit, iſtorum: aut non poſsim, quemadmodum ea dicantur, oſtendere. Ego verò non dubito, inquam, quin facilè poſsis: nec eſt, quòd te pudeat ſapienti aſſentiri, qui ſe vnus, quod ſciam, ſapientem profiteri ſit auſus. nam Metrodorum non putant ipſum profeſſum: ſed cùm appellaretur ab Epicuro, repudiare tantum beneficium noluiſſe. Septem autem illi, non ſuo, ſed populorum omnium ſuffragio nominati ſunt. Verùm hoc loco ſumo, verbis his eandem certè vim voluptatis Epicurum noſſe, quam ceteros. omnes enim iucundum motum, quo ſenſus hilarentur, Græcè ἡδονὴν, Latinè voluptatem vocãt. Quid eſt igitur, inquit, quod requiras? Dicam, inquam, & quidem diſcendi cauſa magis, quàm quòd te, aut Epicurum reprehenſum velim. Ego quoque, inquit, didicerim libentius, ſi quid attuleris, quàm te reprehenderim. Tenéſne igitur, inquam, Hieronymus Rhodius quod dicat eſſe ſummum bonum, quò putet omnia referri oportere? Teneo, inquit, finem illi videri, nihil dolere. Quid? Idem iſte de voluptate quid ſentit? Negat eſſe eam, inquit, propter ſe ipſam expetendam. Aliud igitur eſſe cenſet gaudere, aliud non dolere. Et quidem, inquit, vehementer errat. nam, vt paullo antè docui, augendæ voluptatis finis eſt, doloris omnis amotio. Tuum non dolere, inquam, iſtud quam vim habeat, poſtea videro: aliam verò vim voluptatis eſſe, aliam nihil dolendi, niſi valde pertinax fueris, concedas neceſſe eſt. Atquî reperies, inquit, in hoc quidem pertinacem. dici enim nihil poteſt verius. Eſtne quæſo, inquam, ſitienti in bibendo voluptas? Quis iſtud, inquit, poſſet negare? Eadémne, inquam, quæ reſtincta ſiti? Immò alio genere. nam reſtincta ſitis ſtabilitatem voluptatis habet, inquit: illa autem voluptas ipſius reſtinctionis, in motu eſt. Cur igitur, inquam, res tam diſsimileis eodem nomine appellas? Quid paullo antè, inquit, dixerim, nónne meminiſti? cùm omnis dolor detractus eſſet, variari, non augeri voluptatem? Memini verò, inquam: ſed tu iſtud dixiſti bene Latinè, parum planè. varietas enim Latinum verbum eſt, ídque propriè quidem in diſparibus coloribus dicitur, ſed tranſfertur in multa diſparia: varium poëma, varia oratio, varij mores, varia fortuna, voluptas varia etiam dici ſolet, cùm percipitur ex multis diſsimilibus rebus, diſsimiliter efficientibus voluptates. Eam ſi varietatem diceres, intelligerem, vt etiam non dicente te, intelligo: iſta varietas quæ ſit, non ſatis perſpicio, quòd ais, cùm dolore careamus, tum in ſumma voluptate nos eſſe: cùm autem veſcamur iis rebus, quæ dulcem motum afferant ſenſibus, tum eſſe in motu voluptatem, quæ faciat varietatem voluptatum: ſed non augeri illam non dolendi voluptatem: quam cur voluptatem appelles, neſcio. An poteſt, inquit ille, quidquam eſſe ſuauius, quàm nihil dolere? Immò ſit ſanè nihil melius, inquam: nondum enim id quæro: num propterea idem voluptas eſt, quod, vt ita dicam, indolentia? Planè idem, inquit, & maxima quidem, qua fieri nulla maior poteſt. Quid dubitas igitur, inquam, ſummo bono à te ita conſtituto, vt id totum in non dolendo ſit, id tenere vnum, id tueri, id defendere? Quid enim neceſſe eſt tanquam meretricem in matronarum cœtum, ſic voluptatem in virtutum concilium adducere? ſed inuidioſum nomen eſt, & infamiæ ſubiectum. itaque hoc frequenter dici ſolet à vobis, non intelligere nos, quam dicat Epicurus voluptatem. Quod quidem mihi ſi quando dictum eſt, eſt autem dictum non parum ſæpe: etſi ſatis clemens ſum in diſputando, tamen interdum ſoleo ſubiraſci.

F. Ur. ex ms. hilarent

subirasci. Egóne non intelligo, quid sit ἡδονὴ Græcè, Latinè voluptas? vtram tandem linguam nescio? deinde, quî fit, vt ego nesciam, sciant omnes quicunque Epicuréi esse voluerunt? quod vestri quidem vel optimè disputant, nihil opus esse eum, qui philosophus futurus sit, scire litteras. Itaque vt maiores nostri ab aratro abduxerunt Cincinnatum illum, vt dictator esset: sic vos de Pelasgis omnibus colligitis, bonos illos quidem viros, sed certè non pereruditos. Ergo illi intelligunt, quid Epicurus dicat, ego non intelligo? vt scias me intelligere, primùm idem esse voluptatem dico, quod ille ἡδονήν. Et quidem sæpe quærimus verbum Latinum par Græco, & quod idem valeat: hîc nihil fuit, quod quæreremus. nullum inueniri potest, quod magis idem declaret Latinè, quod Græcè, quàm declarat voluptas. (Hand note: Enz. ex ms. quid Græcè, ἡδονὴ, quam d. v.) Huic verbo omnes, qui vbique sunt, qui Latinè sciunt, duas res subiiciunt, lætitiam in animo, commotionem suauem iucunditatis in corpore. Nam & ille apud Trabeam, VOLVPTATEM ANIMI NIMIAM, lætitiam dicit eandem, quam ille Cæcilianus, qui omnibus lætitiis lætum esse se narrat. Sed hoc interest, quòd voluptas dicitur etiam in animo vitiosa res, vt Stoici putant, qui eam sic definiunt: Sublationem animi sine ratione, opinantis se magno bono frui: non dicitur lætitia, nec gaudium in corpore. In eo autem voluptas omnium Latinè loquentium more ponitur, cùm percipitur ea, quæ sensum aliquem moueat iucunditas. Hanc quoque iucunditatem, si vis, transfer in animum: iuuare enim in vtroque dicitur, ex eóque iucundum: modò intelligas inter illum, qui dicat,

" Tanta lætitia auctus sum, vt mihi non constem: & eum, qui
" Nunc demum mihi animus ardet,-

quorum alter lætitia gestiat, alter dolore crucietur: esse illum medium,

" Quanquam hæc inter nos nupera notitia admodum est,

qui nec lætetur, nec angatur: itémque inter eum, qui potiatur expetitis corporis voluptatibus, & eum, qui crucietur summis doloribus, esse eum, qui vtroque careat. Satísne igitur videor vim verborum tenere, an sum etiam nunc vel Græcè loqui, vel Latinè docendus? & tamen vide ne, si ego non intelligam quid Epicurus loquatur, cùm Græcè, vt videor, luculenter sciam, sit aliqua culpa eius, qui ita loquatur, vt non intelligatur. quod duobus modis sine reprehensione fit: aut si de industria facias, vt Heraclitus, cognomento qui σκοτεινὸς perhibetur, quia de natura nimis obscurè memorauit: aut cùm rerum obscuritas, non verborum, facit, vt non intelligatur oratio: qualis est in Timæo Platonis. Epicurus autem, vt opinor, nec non vult, si possit, planè & apertè loqui: nec de re obscura, vt physici: aut artificiosa, vt mathematici: sed de illustri & facili, etiam in vulgus peruulgata, loquitur. quanquam non negatis nos intelligere quid sit voluptas, sed quid ille dicat. è quo efficitur, non vt nos non intelligamus, quæ vis sit istius verbi: sed vt ille suo more loquatur, nostrum negligat. Si enim idem dicit, quod Hieronymus, qui censet summum bonum esse sine vlla molestia viuere: cur mauult dicere voluptatem, quàm vacuitatem doloris? vt ille facit, qui quid dicat, intelligitur. Sin autem voluptatem dicit ad illud adiungendam eam quę in motu sit: (sic enim appellat (Hand note: 10. ex ms. dicat adiungendam illam, quae sit in motu.) hanc dulcem in motu, illam nihil dolentis in stabilitate:) quid contendit, cùm efficere non possit, vt cuiquam, qui ipse notus sibi sit, hoc est qui suam naturam, sensúmque perspexerit, vacuitas doloris & voluptas idem esse videatur? hoc est vim afferre, Torquate, sensibus, extorquere ex animis cognitiones verborum, quibus imbuti sumus. (Hand note: ib. notiones) Quis enim est, qui non videat, hæc esse in natura rerum tria? vnum, cùm in voluptate sumus: alterum, cùm in dolore: tertium hoc, in quo nunc sumus? credo equidem nos nec in dolore, nec in voluptate esse: cùm in voluptate sit, qui epuletur: in dolore, qui torqueatur. Tu autem inter hæc, tantam multitudinem hominum interiectam non vides nec lætantium, nec dolentium? Non, inquit: prorsus omneis, qui sine dolore sint, in voluptate, & ea quidem summa, esse dico. (Hand note: [illegible] omnes quicqui sine ... sint, [illegible] vos commendo.) Ergo in eadem voluptate eum, qui alteri misceat mulsum ipse non sitiens, & eum, qui illud sitiens bibat? Tum ille, Finem,

inquit, interrogandi, si videtur: quod quidem ego à principio ita me malle dixeram, hoc ipsum prouidens dialecticas captiones. Rhetoricè igitur, inquam, nos mauis, quàm dialecticè disputare? Quasi verò, inquit, perpetua oratio rhetorum solùm, non etiam philosophorum sit. Zenonis est, inquam, hoc, Stoici, omnem vim loquendi, vt iam antè Aristoteles, in duas tributam esse parteis dicere. Rhetoricam palmæ, dialecticam pugno similem esse dicebat, quòd latius loquerentur rhetores, dialectici autem compresſius. Obsequar igitur voluntati tuæ: dicámque, si potero, rhetoricè: sed hac rhetorica philosophorum, non nostra illa forensi: quam necesse est, cùm populariter loquatur, esse interdum paullo hebetiorem. Sed dum dialecticam, Torquate, contemnit Epicurus, quæ vna continet omnem & perspiciendi quid in quaque re sit, scientiam, & iudicandi quale quidque sit, ac ratione & via disputandi: ruit in dicendo, vt mihi quidem videtur, nec ea, quæ docere vult, vlla arte distinguit: vt hæc ipsa, quæ modò loquebamur. Summum à vobis bonum voluptas dicitur. Aperiendum est igitur, quid sit voluptas. aliter enim explicari, quod quæritur, non potest. quam si explicauisset, non tam hæsitaret. aut enim eam voluptatem tueretur, quam Aristippus, id est qua sensus dulciter ac iucundè mouetur, quam etiam pecudes, si loqui possent, appellarent voluptatem: aut, si magis placeret ei suo more loqui, quàm vt

" Omnes Danai, atque Mycenenses, Attica pubes,

reliquíque Græci, qui hoc anapæsto citãtur, hoc non dolere solum, voluptatis nomine appellaret, illud Aristippéum contemneret: aut, si vtrunque probaret, vt probat, coniungeret doloris vacuitatem cum voluptate, & duobus vltimis vteretur. multi enim & magni philosophi hæc vltima bonorũ iuncta fecerunt, vt Aristoteles, qui virtutis vsum cum vitæ perfectæ prosperitate coniunxit. Callipho adiúxit ad honestatẽ voluptatem. Diodorus ad eandem honestatem addidit vacuitatem doloris. Idem fecisset Epicurus, si sententiam hanc, quæ nunc Hieronymi est, cõiunxisset cum Aristippi vetere sententia. illi enim inter se dissentiũt: propterea singulis finibus vtuntur: & cùm vterque Græcè egregiè loquatur: neq; Aristippus, qui voluptatem summũ bonum dicit, in voluptate ponit non dolere: neque Hieronymus, qui summũ bonum statuit non dolere, voluptatis nomine vmquã vtitur pro illa indolentia: quippe qui ne in expetẽdis quidem rebus numeret voluptatem. Duæ sunt enim res quoque, ne tu verba solùm putes: vnum est, sine dolore esse: alterũ, cum voluptate. Vos ex his tam disſimilibus rebus non modò nomen vnum: nam id facilius paterer: sed etiam rem vnam ex duabus facere conamini. quod fieri nullo modo potest. Hic, qui vtranque probat, ambobus debuit vti, sicut facit re, neque tamen diuidit verbis. Cùm enim ipsam eam voluptatem, quam eodem nomine omnes appellamus, laudat locis plurimis, audet dicere, ne suspicari quidem se vllum bonum seiunctum ab illo Aristippéo genere voluptatis. Atque ibi hoc dicit, vbi omnis eius est oratio de summo bono. In alio verò libro, vbi breuiter comprehensis grauisſimis sentẽtiis quasi oracula edidisse sapiẽtiæ dicitur, scribit his verbis, quæ nota tibi profectò Torquate sunt. quis enim vestrûm nõ edidicit Epicuri κυρίας δόξας, id est maximè ratas? quia grauisſimæ sint ad beatè viuendũ breuiter enuntiatæ sententiæ. Animaduerte igitur, recténe hanc sententiam interpreter: SI EA, QVÆ SVNT luxuriosis efficiẽtia voluptatum, liberarent eos deorum & mortis & doloris metu, doceréntque qui essent fines cupiditatum: nihil haberem, quod reprehenderem, cùm vndique complerẽtur voluptatibus, nec haberent vlla ex parte aliquid aut dolens, aut ægrũ, id est aut malum. Hoc loco se tenere Triarius non potuit. Obsecro te, inquit, Torquate, hæc dicit Epicurus? quod mihi quidem visus est, cùm sciret, velle tamen confitentem audire Torquatum. At ille non pertimuit, sanéque fidenter: Istis quidem ipsis verbis, inquit: sed quid sentiat, non videtis. Si alia sentit, inquam, alia loquitur: numquam intelligã quid sentiat: sed planè dicit, quod intelligam: ídque si ita dicit, non esse reprehẽdẽdos luxuriosos, si sapientes sint, dicit absurdè. Similiter vt si dicat non reprehendendos

F. ars. verbum addidit, abundat.

a. m. ac si dicat

dendos paricidas, si nec cupidi sint, nec deos metuāt, nec mortē, nec dolorem. Et tamen quid attinet luxuriosis vllā exceptionē dare, aut fingere aliquos, qui cùm luxuriosè viuerēt, à summo philosopho nō reprehenderētur eo nomine dūtaxat, si modò cetera cauerēt? Sed tamen nónne reprehenderes Epicure luxuriosos ob eam ipsam causam, quòd ita viuerent, vt persequerentur cuiusq; modi voluptates: cùm esset præsertim, vt ais tu, summa voluptas nihil dolere? Atquî reperiemus asotos primùm ita non religiosos, vt edant de patella: deinde ita mortem non timēteis, vt illud in ore habeant ex Hymnide, „ Mihi sex menses satis sunt vitæ: septimū Orco spondeo. ⊣ Iam doloris medicamenta illa Epicurea tanquam de narthecio promant: si grauis, breuis: si longus, leuis. vnum nescio, quo modo posſit, si luxuriosus sit, finitas cupiditates habere. Quid ergo attinet dicere, nihil haberem, quod reprehenderem, si finitas cupiditates haberent? hoc est dicere, non reprehenderem asotos, si non essent asoti. Isto modo ne improbos quidem, si essent boni viri. Hîc homo seuerus luxuriam per se ipsam reprehendendam non putat. & hercle, Torquate, vt verum loquamur, si voluptas summum bonum est, rectiſsimè non putat. Nolim enim mihi fingere asotos, vt soletis, qui in mensam vomant, & qui de conuiuiis auferantur, crudíque postridie se rursus ingurgitent, qui solem, vt aiunt, nec occidentem vnquam viderint, nec orientem: qui consumtis patrimoniis egeant. Nemo nostrûm istius generis asotos iucundè putat viuere. Mundos, eleganteis, optimis cocis, pistoribus, piscatu, aucupio, venatione, his omnibus exquisitis, vitanteis cruditatem, quibus vinum defusum è pleno sit œnophoro, vt ait Lucilius, cui nihil demserit nix, nec sacculus abstulerit: adhibenteis ludos, & quæ sequuntur, illa, quibus detractis, clamat Epicurus se nescire quid sit bonum. Adsint etiam formosi pueri, qui ministrent: respondeat his vestis, argentum, æs Corinthium, aut Deliacum, ædificium, locus ipse. Hos ego asotos bene quidem viuere, at beatè nunquam dixerim. Ex quo efficitur, non vt voluptas ne sit voluptas, sed vt voluptas non sit summum bonum. Nec ille, qui Diogenem Stoicum adolescens, pòst autem Panætium audierat Lælius, eo dictus est sapiens, quòd non intelligeret quid suauiſsimum esset (nec enim sequitur, vt cui cor sapiat, ei non sapiat palatus) sed quia parui id duceret.

„ O lapathe, vt iactere necesse est cognitu' cui sis,
„ In quo Læliu' clamores sophos ille solebat
„ Edere, compellans gumias ex ordine nostros. F. nr. ex ms. glumas
„ Læliu' præclarè, & rectè sophos, illéque verè: ib. illaque
„ O Publi, ò gurges, Galloni es homo miser, inquit:
„ Cenasti in vita numquam bene, cùm omnia in ista
„ Consumis squilla, atque acipensere cùm in decumano.

Is hæc loquitur, qui in voluptate nihil ponens, negat eum bene cenare, qui omnia ponat in voluptate: & tamen non negat libenter vnquam cenasse Gallonium (mentiretur enim) sed bene. ita grauiter & seuerè voluptatem secernit à bono. Ex quo illud efficitur, qui bene cenent, omneis libenter cenare: qui libenter, non continuò bene. Semper Lælius bene. Quid bene? dicet Lucilius, " cocto, Condíto. sed cedò caput cenæ, sermone bono. Quid ex eo? si quæri', libenter? Veniebat enim ad cenam, vt animo quieto satiaret desideria naturæ. Rectè ergo is negat vnquam bene cenasse Gallonium, rectè dicit miserum: cùm præsertim in eo omne studium consumeret: quem libenter cenasse nemo negat. Cur igitur non bene? quia quod bene, id rectè, frugaliter, honestè. ille porrò malè, prauè, nequiter, turpiter cenabat. Non igitur lapathum, nec lapathi suauitatem acipenseri Gallonij Lælius anteponebat, sed suauitatem ipsam negligebat. quod non faceret, si in voluptate summum bonum poneret. Semouenda est igitur voluptas, non solùm vt recta sequamini, sed etiam vt loqui deceat frugaliter. Poſſumúsne igitur voluptatē in vita summum bonum dicere, cùm id ne in cena quidem posse videamur? F. nr. ex ms. 1. ib. sequamur Quo modo autem philosophus loquitur tria genera cupiditatum, naturaleis & neces-

ſarias:naturaleis, non neceſſarias:nec naturaleis,nec neceſſarias? Primùm diuiſit ineleganter. duo enim genera quæ erant,fecit tria.hoc eſt non diuidere, ſed frangere rem. qui ſi diceret cupiditatum eſſe duo genera, naturaleis & inaneis: naturalium quoque item duo, neceſſarias & non neceſſarias: confecta res eſſet. vitioſum eſt enim in diuidendo, partem in genere numerare. Sed hoc ſanè concedamus. contemnit enim diſſerendi elegantiam: confusè loquitur.gerendus eſt mos, modò rectè ſentiat. & quidem illud non nimiùm probo, & tamen patior, philoſophum loqui de cupiditatibus finiendis. an poteſt cupiditas finiri? Tollenda eſt atque extrahenda radicitus. quis eſt enim,in quo ſit cupiditas,quin rectè cupidus dici poſsit? Ergo & auarus erit, ſed finitè: & adulter, verùm habebit modum: & luxurioſus eodem modo. Qualis iſta philoſophia eſt,quæ non interitum afferat prauitatis, ſed ſit contenta mediocritate vitiorum? Quanquam in hac diuiſione rem ipſam prorſus probo,elegantiam deſidero. Appellet hæc deſideria naturæ,cupiditatis nomen ſeruet aliò,vt cùm de auaritia, cùm de intemperantia, cùm de maximis vitiis loquetur, eam tanquam capitis accuſet. Sed hæc quidem liberius ab eo dicuntur,& ſæpius. Quod equidem non reprehendo. eſt enim tanti philoſophi,támque nobilis,audacter ſua decreta defendere:ſed tamen ex eo,quòd eam voluptatem,quam omnes gentes hoc nomine appellant,videtur amplexari ſæpe vehementius,in magnis interdum verſatur anguſtiis, vt, hominum conſcientia remota, nihil tam turpe ſit,quod voluptatis cauſa non videatur eſſe facturus. deinde vbi erubuit (vis enim eſt permagna naturæ) confugit illuc, vt neget accedere quicquam poſſe ad voluptatem nihil dolentis. At iſte non dolendi ſtatus non vocatur voluptas. Non laboro,inquit,de nomine.Quid,quòd res alia tota eſt? reperiam multos, vel innumerabileis potius,non tam curioſos,nec tam moleſtos,quàm vos eſtis:quibus, quicquid velim, facilè perſuadeam. Quid ergo dubitamus, quin, ſi non dolere voluptas ſit ſumma,non eſſe in voluptate dolor ſit maximus? Cur id non ita fit?quia dolori non voluptas contraria eſt,ſed doloris priuatio. Hoc verò non videre maximo eſt argumento nullam eſſe voluptatem illam,qua ſublata,neget ſe intelligere omnino quid ſit bonum. Eam autem ita perſequitur,quæ palato percipiatur,quæ auribus:cetera addit, quæ ſi appelles,honos præfandus ſit.Hoc igitur,quod ſolum bonum ſeuerus & grauis philoſophus nouit, idem non videt ne expetendum quidem eſſe, quòd eam voluptatem hoc eodem auctore non deſideremus, cùm dolore careamus. Quanquam hæc ſunt contraria. Hic ſi definire & diuidere didiciſſet, ſi loquendi vim, ſi denique conſuetudinem verborum teneret: numquam in tantas ſalebras incidiſſet.nũc vides,quid faciat.Quam nemo vnquam voluptatem appellat,& hanc in motu voluptatem,quæ duo ſunt,vnum facit.ſic enim has ſuaueis,& quaſi dulceis voluptates appellat.Interdum ita extenuat,vt M'.Curium putes loqui:interdum ita laudat,vt,quid præterea ſit bonum,neget ſe poſſe ne ſuſpicari quidem.quæ iam oratio non à philoſopho aliquo,ſed à cẽſore opprimenda eſt.non eſt enim vitium ſolùm in oratione,ſed etiam in moribus. Luxuriam non reprehendit, modò ſit vacua infinita cupiditate & timore. Hoc loco diſcipulos quærere videtur,qui,cum aſoti eſſe velint,philoſophi antè fiant. A primo,vt opinor,animantiũ ortu petitur origo ſummi boni. Simulatque natũ animal eſt,gaudet voluptate, & eam appetit,vt bonum:aſpernatur dolorem,vt malum. De malis autem,& bonis,ab iis animalibus,quæ nondum deprauata ſint,ait optimè iudicari.Hæc & tu ita poſuiſti,& verba veſtra ſunt.quanquam multùm vitioſa. Summum enim bonum & malum vagiens puer vtra voluptate diiudicabit,ſtante,an mouente? quoniam,ſi diis placet,ab Epicuro loqui diſcimus. ſi ſtante,hoc natura videlicet vult,ſaluam eſſe ſe, quod concedimus: ſi mouente,quod tamen dicitis,nulla turpis voluptas erit,quæ prætermittẽda ſit. & ſimul non proficiſcitur animal illud modò natum à ſumma voluptate, quæ eſt à te poſita in non dolendo. Nec tamen argumentum hoc Epicurus à paruis petiuit, aut etiam à beſtiis:quæ putat eſſe ſpecula naturæ:vt diceret,ab his,duce natura,hanc voluptatẽ expeti

nihil

nihil dolendi. Neque enim hæc mouere potest appetitum animi: nec vllum habet ictũ, quo pellat animum status hic non dolendi. Itaque in hoc eodem peccat Hieronymus. At illa pellit, quæ permulcet sensum, voluptas. Itaque Epicurus semper hoc vtitur, vt probet voluptatem natura expeti, quòd ea voluptas, quæ in motu sit, & paruos ad se alliciat, & bestias, non illa stabilis, in qua tantùm inest nihil dolere. Quî igitur cónuenit, ab alia voluptate dicere naturam proficisci, in alia summum bonum ponere? Bestiarum verò nullum iudicium puto. quamuis enim deprauatæ non sint, prauæ tamen esse possunt. vt bacillum aliud est inflexum & incuruatum de industria, aliud ita natũ: sic ferarum natura non est illa quidem deprauata mala disciplina, sed natura sua. Nec verò vt voluptatem expetat, natura mouet infantem, sed tantùm vt se ipse diligat, vt integrum se, saluúmque velit. omne enim animal, simul vt ortum est, & se ipsum, & omneis parteis suas diligit, duásque res, quæ maximæ sunt, in primis amplectitur, animum & corpus, deinde vtriusque parteis. nam sunt & in animo præcipua quædã, & in corpore: quæ cùm leuiter agnouit, tunc discernere incipit, vt ea, quæ prima data sunt natura, appetat, aspernetúrque cõtraria. In his primis naturalibus voluptas insit, nécne, magna quæstio est. Nihil verò putare esse præter voluptatẽ, non membra, nõ sensus, nõ ingenij motum, non integritatem corporis, non valetudinem, summæ mihi videtur inscitiæ. Atque ab isto capite fluere necesse est omnem rationem bonorum & malorum. Polemoni, & antè Aristoteli ea prima visa sunt, quæ paullo antè dixi. Ergo nata est sẽtẽtia veterum Academicorũ & Peripateticorum, vt finem bonorum dicerent, secundũ naturam viuere, id est, virtute adhibita, frui primis à natura datis. Calliphо ad virtutem nihil adiunxit, nisi voluptatem: Diodorus, nisi vacuitatem doloris. His omnibus, quos dixi, consequentes sunt fines bonorum. Aristippo simplex voluptas: Stoicis, consentire naturæ: quod esse volunt è virtute, id est honestè viuere: quod ita interpretantur, viuere cum intelligentia earum rerum, quæ natura euenirent, eligente ea, quæ essent secundũ naturam, reiicientéque contraria. Ita tres sunt fines expertes honestatis: vnus Aristippi, vel Epicuri: alter Hieronymi: Carneadis tertius: tres, in quibus honestas cum aliqua accessione, Polemonis, Calliphonis, Diodori. vna simplex, cuius Zenо auctor, posita in decore tota, id est in honestate. nam Pyrrho, Aristo, Herillus iam diu abiecti. réliqui sibi cõstiterunt, vt extrema cum initiis cõuenirent: vt Aristippo voluptas, Hieronymo doloris vacuitas, Carneadi frui principiis naturalibus esset extremum. Epicurus autem cùm in prima cõmendatione voluptatẽ esse dixisset: si eam, quam Aristippus: idem tenere debuit vltimum bonorum, quod ille: sin eam, quam Hieronymus: fecisset idem, vt voluptatem illam Aristippi in prima commendatione poneret. nam quòd ait sensibus ipsis iudicari voluptatem bonum esse, dolorem malum: plus tribuit sensibus, quàm nobis leges permittunt. Priuatarum litium cum iudices sumus, nihil possumus iudicare, nisi quod est nostri iudicij. in quo frustrà iudices solent, cùm sententiam pronuntiant, addere, SI QVID MEI IVDICII EST. Si enim non fuit eorum iudicij, nihilo magis, hoc non addito, illud est iudicatũ. Quid iudicat sensus? dulce, amarum: lene, asperum: propè, longè: stare, mouere: quadratum, rotundum. Quam igitur pronũtiabit sententiã ratio? Adhibita primùm diuinarum, humanarúmque rerũ scientia, quę potest appellari ritè sapientia: deinde adiũctis virtutibus, quas ratio rerum omniũ dominas, tu voluptatum satellites & ministras esse voluisti: harum adeò omnium sententia pronuntiabit, primùm de voluptate, nihil esse ei loci, non modò vt sola ponatur in summi boni sede, quã quærimus, sed ne illo quidem modo, vt ad honestatẽ applicetur. De vacuitate doloris eadem sententia est. Reiicietur etiam Carneades: nec illa de summo bono ratio aut voluptatis, nõ dolendíue particeps, aut honestatis expers probabitur. Ita relinquet duas, de quibus etiã atque etiam consideret. Aut enim statuet nihil esse bonum, nisi honestũ: nihil malũ, nisi turpe: cetera aut omnino nihil habere momenti, aut tantum, vt nec expetenda, nec fugienda, sed eligenda modò, aut reiicienda sint:

F. usq. abest à vet. libro

aut anteponet eam, quam cùm honeſtate ornatiſsimam, tum etiam ipſis initiis naturę, & totius perfectione vitæ locupletatã videbit. quod eo liquidius faciet, ſi perſpexerit, rerum inter eas, verborúmne ſit cõtrouerſia. Huius ego nunc auctoritatem ſequens, idem faciam. quantum enim potero, minuam contentiones: omneíſque ſimplices ſententias eorum, in quibus nulla eſt virtutis adiunctio, omnino à philoſophia ſemouẽdas putabo. Primùm Ariſtippi, Cyrenaicorúmque omniũ: quos non eſt veritũ, in ea voluptate, quæ maxima dulcedine ſenſum moueret, ſummum bonũ ponere, contemnenteis iſtam vacuitatem doloris. Hi non viderunt, vt ad curſum equum, ad arandum bouem, ad indagandum canem: ſic hominem ad duas res, vt ait Ariſtoteles, intelligendum & agendum eſſe natum, quaſi mortalem deum: contráque, vt tardam aliquam & languidam pecudem ad paſtum, & ad procreandi voluptatem, hoc diuinum animal ortum eſſe voluerunt. quo nihil mihi videtur eſſe abſurdius. Atque hæc contra Ariſtippum, qui eam voluptatem non modò ſummam, ſed ſolam etiam dicit, quam omnes vnam appellamus voluptatem. Aliter autẽ vobis placet. Sed ille, vt dixi, vitioſè. nec enim figura corporis, nec ratio excellens ingenij humani ſignificat ad hanc vnã rem natum hominem, vt frueretur voluptatibus. Nec verò audiendus Hieronymus: cui ſummum bonum eſt idem, quod vos interdũ, vel potius nimiùm ſæpe dicitis, nihil dolere. Non enim ſi malum dolor eſt, carere eo malo ſatis eſt ad bene viuendum. Hoc dixerit potius Ennius,

„ Nimiùm boni eſt, cui nihil eſt mali:

nos beatam vitam non depulſione mali, ſed adeptione boni iudicemus: nec eam ceſſando, ſiue gaudendo, vt Ariſtippus, ſiue non dolendo, vt hic, ſed agendo aliquid, conſiderandóue quæramus. quæ poſſunt eadem contra Carneadéum illud ſummum bonum dici: quod is non tam, vt probaret, protulit, quàm vt Stoicis, quibuſcum bellum gerebat, opponeret. Id autem eiuſmodi eſt, vt additum ad virtutem, auctoritatem videatur habiturum, & expleturum cumulatè vitam beatam: de quo omnis hæc quæſtio eſt. nam qui ad virtutem adiungunt vel voluptatem, quam vnam virtus minimi facit: vel vacuitatem doloris, quæ etiam ſi malo caret, tamen non eſt ſummum bonum: acceſsione vtuntur non ita probabili: nec tamen, cur id tam parcè, támque reſtrictè faciant, intelligo. Quaſi enim emendum eis ſit, quod addant ad virtutem, primùm viliſsimas res addunt: deinde ſingulas potius, quàm omnia, quæ prima, natura approbauiſſet. Quæ cùm Ariſtoni & Pyrrhoni omnino viſa ſunt pro nihilo, vt inter optimè valere, & grauiſsimè ægrotare nihil prorſus dicerent intereſſe: rectè iam pridem contra eos deſitum eſt diſputari. Dum enim in vna virtute ſic omnia eſſe voluerunt, vt eam rerum ſelectione exſpoliarent: nec ei quicquam, aut vnde oriretur, darent, aut vbi niteretur: virtutem ipſam, quam amplexabantur, ſuſtulerunt. Herillus autem ad ſcientiam omnia reuocàns, vnum quoddam bonum vidit, ſed nec optimum, nec quo vita gubernari poſsit. itaque hic ipſe iam pridem eſt reiectus. poſt Chryſippum enim non ſanè eſt diſputatum. Reſtatis igitur vos. nam cum Academicis incerta luctatio eſt, qui nihil affirmant, & quaſi deſperata cognitione certi, id ſequi volunt, quodcunque veri ſimile videatur. Cum Epicuro autem hoc eſt plus negotij, quòd ex duplici genere voluptatis coniunctus eſt, quódque & ipſe, & amici eius, & multi poſtea, defenſores eius ſententiæ fuerunt, & neſcio quo modo, is, qui auctoritatem minimã habet, maximam vim, populus, cum illis facit. quos niſi arguimus, omnis virtus, omne decus, omnis vera laus deſerenda eſt. Ita ceterorum ſententiis ſemotis, relinquitur non mihi cum Torquato, ſed virtuti cum voluptate certatio. quam quidem certationem homo & acutus, & diligens Chryſippus non contemnit, totúmque diſcrimen ſummi boni in eadem comparatione poſitum putat. Ego autem exiſtimo, ſi honeſtum aliquid oſtendero, quod ſit ipſum vi ſua, proptérque ſe expetendum, iacere veſtra omnia. Itaque eo, quale ſit, breuiter, vt tempus poſtulat, conſtituto, accedam ad omnia tua, Torquate, vbi ſi me memoria fortè defecerit, tuum eſt vt ſuggeras. Honeſtum igitur id intelligimus, quod tale

tale eſt, vt detracta omni vtilitate, ſine vllis præmiis, fructibúſque, per ſe ipſum poſsit iure laudari. quod quale ſit, non tam definitione, qua ſum vſus, intelligi poteſt (quanquam aliquantum poteſt,) quàm communi omnium iudicio, & optimi cuiuſque ſtudiis atque factis: qui permulta ob eam vnã cauſam faciũt, quia decet, quia rectum, quia honeſtum eſt, etſi nullum conſecuturum emolumentũ vident. homines enim, etſi multis aliis, tamen hoc vno à beſtiis plurimùm differunt, quòd rationem habeant à natura, mentémque datam & acrem, & vigẽtem, celerriméque multa ſimul agitantem, &, vt ita dicam, ſagacem: quæ & cauſas rerum, & conſecutiones videat, & ſimilitudines tranſferat, & diſiuncta coniungat, & cum præſentibus futura copulet, omnémque complectatur vitæ conſequentis ſtatum. Eadémque ratio facit hominem hominum appetentem, cúmque his natura & ſermone & vſu congruentem: vt profectus à caritate domeſticorum ac ſuorum, currat longius, & ſe implicet primùm ciuium, deinde omnium mortalium ſocietati: atque, vt ad Architam ſcripſit Plato, non ſibi ſe ſoli natum meminerit, ſed patriæ & ſuis, vt perexigua pars ipſi relinquatur. Et quoniam eadem natura cupiditatem ingenuit homini veri inueniẽdi, quod facillimè appâret, cùm vacui curis, etiam quid in cælo fiat, ſcire auemus: his initiis inducti, omnia vera diligimus, id eſt fidelia, ſimplicia, conſtantia: tum vana, falſa, fallacia odimus, vt fraudem, periurium, malitiam, iniuriam. Eadem ratio habet in ſe quiddam amplum atque magnificũ, ad imperandum magis, quàm ad parendum accommodum: omnia humana non tolerabilia ſolùm, ſed etiam leuia ducens: altum quiddam, excelſum, nihil timens, nemini cedens, ſemper inuictum. Atque his tribus generibus honeſtorum notatis, quartum ſequitur, & eadem pulchritudine, & aptum ex illis tribus: in quo ineſt ordo & modeſratio, cuius ſimilitudine perſpecta in formarũ ſpecie, ac dignitate, ab hac tranſitũ eſt ad honeſtatem dictorum atque factorũ. nam ex his tribus laudibus, quas antè dixi, & temeritatem reformidat, & non audet cuiquam aut dicto proteruo, aut facto nocere: veretúrque quicquã aut facere, aut loqui, quod parum virile videatur. Habes vndiq; expletam atque perfectam Torquate formam honeſtatis: quæ tota his quattuor virtutibus, quæ à te quoque commemoratæ ſunt, continetur. Hanc ſe tuus Epicurus omnino ignorare dicit, quam, aut qualem eſſe velint, qui honeſtate ſummum bonum metiantur. Si enim ad honeſtatem omnia referantur, nec in ea voluptatem dicant ineſſe: ait eos inani voce ſonare (his enim ipſis verbis vtitur) neq; intelligere, neque videre, ſub hac voce honeſtatis quæ ſit ſubiicienda ſententia. Vt enim conſuetudo loquitur, id ſolùm dicitur honeſtum, quod eſt populari fama glorioſum. quod, inquit, quanquam voluptatibus quibuſdam eſt ſæpe iucundius, tamen expetitur ꝓpter voluptatem. Vidéſne quàm ſit magna diſſenſio? Philoſophus nobilis, à quo non ſolùm Græcia & Italia, ſed etiam omnis barbaria commota eſt, honeſtum quid ſit, ſi id non eſt in voluptate, negat ſe intelligere: niſi fortè illud, quod multitudinis rumore laudatur. Ego autem hoc, etiam turpe eſſe ſæpe iudico: & ſi quando turpe non ſit, tamen non eſſe nõ turpe, cùm id à multitudine laudetur. quod ſi ſit ipſum per ſe rectũ atque laudabile: non ob eam cauſam tamen illud dici honeſtum eſſe, quia laudetur à multis: ſed quia tale ſit, vt, vel ſi ignorarẽt id homines, vel ſi obmutuiſſent, ſua tamẽ eſſet pulchritudine, ſpeciéque laudabile. Itaque idem natura victus, cui obſiſti non poteſt, dicit alio loco id, quod à te etiam paullo antè dictũ eſt: non poſſe iucundè viui, niſi etiã honeſtè. Quid nũc, honeſtè, dicit? idémne, quod iucundè? ergo ita, non poſſe honeſtè viui, niſi honeſtè viuatur. An ſine populari fama? ſine ea igitur iucundè negat poſſe viui? Quid turpius, quàm ſapientis vitã ex inſipientium ſermone pendêre? Quid ergo hoc loco intelligit honeſtum? certè nihil, niſi quod poſsit ipſum propter ſe iure laudari. nam ſi propter voluptatẽ: quæ eſt iſta laus, quæ poſsit è macello peti? Non is vir eſt, vt, cùm honeſtatẽ eo loco habeat, vt ſine ea iucundè neget poſſe viui, illud honeſtũ, quod populare ſit, ſentiat, & ſine eo iucũdè neget viui poſſe: aut quicquã aliud honeſtũ

intelligat, nisi quod sit rectũ ipsum, quod per se, sua vi, sua natura, sua sit sponte laudabile. Itaque Torquate cùm diceres clamare Epicurũ non posse iucundè viui, nisi honestè, & sapienter, & iustè viueretur: tu ipse mihi gloriari videbare. tanta vis inerat in verbis propter earum rerum, quæ significabantur iis verbis, dignitatẽ, vt altior fieres, vt interdum insisteres, vt nos intuens, quasi testificarere, laudari honestatem & iustitiam aliquando ab Epicuro. Quàm te decebat iis verbis vti, quibus si philosophi non vterentur, philosophia omnino non egeremus! Istorum enim verborum amore, quæ perrarò appellantur ab Epicuro, sapientiæ, fortitudinis, iustitiæ, temperantiæ, præstantissimis ingeniis homines se ad philosophiæ studium contulerunt. Oculorum, inquit Plato, est in nobis sensus acerrimus: quibus sapientiam non cernimus. quàm illa ardenteis amores excitaret sui, si videretur! Cur tandem? an quòd illa callida est, vt optimè possit architectari voluptates? cur iustitia laudatur? aut vnde est hoc contritum vetustate prouerbium, QVICVM IN TENEBRIS mices? Hoc dictum in vna re, latissimè patet: vt in omnibus factis re, non teste moueamur. Sunt enim leuia & perinfirma, quæ dicebantur à te, cùm animi conscientia improbos excruciari, tum etiam pœnæ timore: qua aut afficiuntur, aut semper sunt in metu ne afficiãtur aliquãdo. Non oportet timidum, aut imbecillo animo fingi: non bonũ illum virum, qui, quicquid fecerit ipse, se cruciet, omniáque formidet, sed omnia callidè referẽtem ad vtilitatem, acutũ, versutum, veteratorem, facilè vt excogitet quo modo occultè, sine teste, sine vllo cõscio fallat. An tu me de L. Tubulo putas dicere? qui, cùm prætor quæstionem inter sicarios exercuisset, ita apertè cepit pecunias ob rem iudicãdam, vt anno proximo P. Scæuula tribunus pl. ferret ad plebem, velléntne de ea re queri. quo plebiscito, decreta à senatu est consuli quęstio Cn. Cæpioni. Profectus in exsulium Tubulus statim, nec respondere ausus: erat enim res aperta. Non igitur de improbo, sed callidè improbo quærimus: qualis Q. Pompeius in fœdere Numantino infitiando fuit. nec verò omnia timentẽ: sed primùm qui animi consciẽtiam non curet: quam scilicet comprimere nihil est negotij. is enim, qui occultus & tectus dicitur, tantùm abest vt se indicet, perficiet etiam vt dolere alterius improbè facto videatur. quid est enim aliud, esse versutum? Memini me adesse P. Sextilio Rufo, cùm is ad amicos rem ita deferret, se esse heredem Q. Fadio Gallo, cuius in testamento scriptum esset, se ab eo rogatum, vt omnis hereditas ad filiam perueniret. id Sextilius factum negabat. poterat autem impune. quis enim redargueret? nemo nostrûm negabat. erátque veri similius, hunc mentiri, cuius interesset, quàm illum, qui id se rogasse scripsisset, quod debuisset rogare. Addebat etiam, se in legem Voconiam iuratum contra eam facere non audere, nisi aliter amicis videretur. Aderamus nos quidem adolescentes, sed & multi amplissimi viri: quorum nemo censuit plus Fadiæ dandum, quàm posset ad eam lege Voconia peruenire. Tenuit permagnam Sextilius hereditatem: vnde, si secutus esset eorum sententiam, qui honesta & recta emolumentis omnibus & commodis anteponerent, ne nummum quidẽ vnum attigisset. Num igitur postea censes anxio animo, aut sollicito fuisse? nihil minus. contráque, illa hereditate diues, ob eámque rem lætus. magni enim æstimabat pecuniam non modò non contra leges, sed etiam legibus partam: quæ quidem vel cum periculo est quærenda vobis. est enim effectrix multarum & magnarum voluptatum. Vt igitur illis, qui recta & honesta quæ sunt, ea statuunt per se expetenda, adeunda sunt quæuis pericula decoris, honestatísque causa: sic vestris, qui omnia voluptate metiũtur, pericula adeunda sunt, vt adipiscantur magnas voluptates. Si magna res, magna hereditas agetur, cùm pecunia voluptates pariantur plurimæ, idem erit Epicuro vestro faciendum, si suum finem bonorum sequi volet, quod Scipioni magna gloria proposita, si Annibalem in Africam retraxisset. Itaque quantum adiit periculum? ad honestatem enim ille omnem conatum suum referebat, non ad voluptatem. Sic vester sapiens magno aliquo emolumento commotus, cum casu, si opus fuerit, dimicabit. Occultum facinus esse

potuerit,

potuerit, gaudebit: deprehensus, omnem pœnam contemnet. erit enim instructus ad mortem contemnendam, ad exsulium, ad ipsum etiam dolorem. quem quidem vos, cùm improbis pœnam proponitis, impatibilem facitis: cùm sapientem semper boni plus habere vultis, tolerabilem. Sed finge non solùm callidum eum, qui aliquid improbè faciat, verùm etiam præpotentem, vt M. Crassus fuit: qui tamen solebat vti suo bono, vt hodie est noster Pompeius, cui rectè facienti gratia est habenda. esse enim quamuis velit iustus, iniquus poterit impune. Quàm multa verò iniustè fieri possunt, quæ nemo posit reprehendere? Si te amicus tuus moriens rogauerit, vt hereditatem reddas suæ filiæ, nec vsquam id scripserit, vt scripsit Fadius, nec cuiquam dixerit, quid facias? tu quidem reddes: ipse Epicurus fortasse redderet: vt Sex. Pæduceus Sex. F. is, qui hunc nostrum reliquit, effigiem & humanitatis & probitatis suæ filium, tum doctus, tum omnium vir optimus & iustissimus: cùm sciret nemo, eum rogatum à C. Plautio equite Ro. splendido Nursino, vltrò ad mulierem venit, éique nihil opinanti viri mandatum exposuit, hereditatémque reddidit. Sed ego ex te quæro (quoniam idem tu certè fecisses) nónne intelligis eo maiorem vim esse naturæ, quòd ipsi vos, qui omnia ad vestrum commodum, &, vt ipsi dicitis, ad voluptatem refertis: tamen ea facitis, è quibus appareat non voluptatem vos, sed officium sequi? plúsque rectam naturam, quàm rationem prauam valere? Si scieris, inquit Carneades, aspidem occultè latêre vspiam, & velle aliquem imprudentem super eam assidere, cuius mors tibi emolumento futura sit: improbè feceris, nisi monueris ne assideat: sed impunè tamen id te constat facturum esse. quis enim coarguere posit? Sed nimis multa. perspicuũ est enim, nisi æquitas, fides, iustitia proficiscantur à natura, & si omnia hæc ad vtilitatem referantur, virum bonum non posse reperiri. Sed de his rebus satis multa in nostris de rep. libris sunt dicta à Lælio. Trãsfer idem ad modestiam vel temperantiam, quæ est moderatio cupiditatum rationi obediens. Satísne ergo pudori consulat, siquis sine teste libidini pareat? an est aliquid per se ipsum flagitiosum, etiã si nulla comitetur infamia? quid fortes viri? voluptatúmne calculis subductis prœlium ineunt, sanguinem pro patria profundunt, an quodam animi ardore atque impetu concitati? Vtrùm tandẽ censes Torquate, imperiosum illum, si nostra verba audiret, tuámne de se orationem libentius auditurũ fuisse, an meã: cùm ego dicerem, nihil eum fecisse sua causa, omniáque reip. tu contrà nihil, nisi sua: si verò id etiam explanare velles apertius, diceres nihil eum fecisse, nisi voluptatis causa? quo modo eum tandem laturum fuisse existimas? Esto: fecerit, si ita vis, Torquatus propter suas vtilitates: malo enim dicere, quàm voluptates, in tanto præsertim viro. num etiam eius collega P. Decius, princeps in ea familia consulatus, cùm se deuoueret, & equo admisso in mediam aciem Latinorum irrueret, aliquid de voluptatibus suis cogitabat? Nam vbi eam caperet, aut quando, cùm sciret sibi confestim esse moriendum, eámque mortem ardentiore studio peteret, quàm Epicurus voluptatem petendam putat? Quod quidem eius factum nisi esset iure laudatũ, non esset imitatus quarto consulatu suo filius: neque porrò ex eo natus, cum Pyrrho bellum gerens, consul cecidisset in prœlio, séque è continenti genere tertiam victimam reip. præbuisset. Contineo me ab exemplis. Græcis, hoc modicum est: Leonidas, Epaminondas: tres aliqui, aut quattuor. ego si nostros colligere cœpero, perficiam illud quidem, vt se virtuti tradat constringendam voluptas: sed dies me deficiet. & vt A. Varius, qui est habitus iudex durior, dicere consessori solebat, cùm datis testibus alij tamen citarentur, Aut hoc testium satis est, aut nescio quid satis sit: sic à me satis testium est datum. Quid enim? te ipsum dignissimum maioribus tuis voluptásne induxit, vt adolescentulus eriperes P. Syllæ consulatum? quem cùm ad patrem tuum retulisses, fortissimum virum, qualis ille vel consul, vel ciuis cùm semper, tum post cõsulatum fuit? quo quidem auctore nos ipsi ea gessimus, vt omnibus potius, quàm ipsis nobis consuluerimus. At quàm pulchrè dicere videbare, cùm ex altera parte ponebas cumulatum aliquem

Sic in lib. ms. F. ver.

F. Urs. extat Thorii huius Balbi denarius argenteus, in quo Iunonis Sospitae simulacrum, quale Lanuvii colebatur cum pelle caprina signatum est, adiecta inscriptione L. Thorius Balbus. I. S. M. R. i.e. Iuno Sospita Mater Regina.

plurimis & maximis voluptatibus, nullo nec præsenti, nec futuro dolore: ex altera autem cruciatibus maximis toto corpore, nulla nec adiũcta, nec sperata voluptate: & quærebas, quis aut hoc miserior, aut superiore illo beatior foret: deinde concludebas summum malum esse dolorem, summũ bonum voluptatem. L. Thorius Balbus fuit Lanuinus: quem tu meminisse non potes. is ita viuebat, vt nulla tam exquisita posset inueniri voluptas, qua non abundaret. erat & cupidus voluptatum, & cuiusuis generis eius intelligens, & copiosus: ita non superstitiosus, vt illa plurima in sua patria sacrificia & fana contemneret: ita non timidus ad mortem, vt in acie sit ob remp. interfectus. cupiditates non Epicuri diuisione finiebat, sed sua satietate. habebat tamen rationem valetudinis: vtebatur iis exercitationibus, vt ad cenam & esuriens & sitiens veniret: eo cibo, qui & suauissimus esset, & idem facillimus ad concoquendum: vino & ad voluptatem, & ne noceret. cetera illa adhibebat, quibus demtis, negat se Epicurus intelligere quid sit bonum. aberat omnis dolor. qui si adesset, nec molliter ferret, & tamẽ medicis plus, quàm philosophis vteretur. color egregius, integra valetudo, summa gratia, vita denique conferta voluptatum omnium varietate. Hunc verò beatum oratio quidem vestra sic cogitat. ego, huic quem anteponam, non audeo dicere: dicet pro me ipsa virtus: nec dubitabit isti vestro beato M. Regulum anteponere. quem quidem, cum sua voluntate, nulla vi coactus præter fidem, quam dederat hosti, ex patria Karthaginem reuertisset, tũ ipsum, cùm vigiliis & fame cruciaretur, clamat virtus beatiorẽ fuisse, quàm potantem in rosa Thorium. Bella is magna gesserat: bis consul fuerat: triumpharat: nec tamen sua illa superiora tam magna, nec tam præclara ducebat, quàm illum vltimum casum, quem propter fidem, constantiámque susceperat: qui nobis miserabilis videtur audientibus, perpetienti illi erat voluntarius. non enim hilaritate, nec lasciuia, nec risu, aut ioco comite leuitatis, sed sæpe etiam tristes firmitate & constantia sunt beati. Stuprata per vim Lucretia à regis filio, testata ciueis, se ipsam interemit. hic dolor populi Ro. duce & auctore Bruto, causa ciuitati libertatis fuit: ob eiúsque mulieris memoriam primo anno & vir & pater eius consul est factus. Tenuis L. Virginius, vnúsque de multis, sexagesimo anno post libertatem receptam, Virginiam filiam sua manu occîdit potius, quàm ea App. Claudij libidini, qui tum erat summo in imperio, dederetur. Aut hæc tibi Torquate sunt vituperanda, aut patrocinium voluptatis repudiandum. Quod autem patrocinium, aut quæ ista causa est voluptatis, quæ nec testeis vllos è claris viris, nec laudatores poterit adhibere? Vt enim nos ex annalium monumentis testeis excitamus eos, quorum omnis vita consumta est in laboribus gloriosis, qui voluptatis nomen audire non possent: sic in vestris disputationibus historia muta est. Numquam audiui in Epicuri schola Lycurgum, Solonem, Miltiadem, Themistoclem, Epaminondam nominari, qui in ore sunt ceterorum omnium philosophorum. Nunc verò, quoniam hæc nos etiam tractare cœpimus, suppeditabit nobis Atticus de thesauris suis, quos & quantos viros habere testium sat est. Nónne melius est de his aliquid, quàm tantis voluminibus de Themistocle loqui? Sint ista Græcorum. quanquam ab his philosophiam, & omneis ingenuas disciplinas habemus. sed tamen est aliquid, quod nobis non liceat, liceat illis. Pugnant Stoici cum Peripateticis. alteri negant quicquã esse bonum, nisi quod honestum sit: alteri, plurimum se, & longè, longéque plurimum tribuere honestati, sed tamen & in corpore & extrà esse quædam bona. Et certamen honestum, & disputatio splendida. omnis est enim de virtutis dignitate contẽtio. At cum tuis cùm disseras, multa sunt audienda etiam de obscænis voluptatibus, de quibus ab Epicuro sæpissime dicitur. Non potes ergo ista tueri Torquate, mihi crede, si te ipse & tuas cogitationes & studia perspexeris. pudebit te, inquam, illius tabulæ, quam Cleanthes, sanè commodè, verbis pingere solebat. Iubebat, eos, qui audiebant, secum ipsos cogitare pictam in tabula voluptatem, pulcherrimo vestitu, & ornatu regali, in solio sedentem: præstò esse virtutes, vt ancillulas, quæ nihil aliud agerent, nullum suum officium

F. Urs. deest in ms.

al. citamus

al. si

officium ducerent, nisi vt voluptati ministrarent, & eam tantùm ad aurem admonerent (si modò id pictura intelligi posset) vt caueret nequid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominum, aut quicquam, è quo oriretur aliquis dolor. Nos quidem virtutes sic natæ sumus, vt tibi seruiremus: aliud negotij nihil habemus. At negat Epicurus (hoc enim vestrum lumen est) quenquam, qui honestè non viuat, iucundè posse viuere. Quasi ego id curem, quid ille aiat, aut neget. illud quæro, quid ei, qui in voluptate summum bonum putat, consentaneum sit dicere. Quid affers, cur Thorius, Postumius, cur Chius, cur omnium magister Orata non iucundissimè vixerit? Ipse negat, vt antè dixi, luxuriosorum vitam reprehendendam, nisi planè fatui sint, id est, nisi aut cupiant aut metuant. quarum ambarum rerum cùm medicinam pollicetur, luxuriæ licentiam pollicetur. his enim rebus detractis, negat se reperire in asotorum vita quod reprehendat. Nō igitur potestis voluptate omnia dirigentes aut tueri, aut retinere virtutem. nam nec vir bonus ac iustus haberi debet, qui, ne malum habeat, abstinet se ab iniuria. Nosti credo illud,

‹‹ Nemo pius est, qui pietatem cauet.

Caue quicquam putes esse verius: nec enim, dum metuit, iustus est: & certè si metuere destiterit, non erit. non metuet autem siue celare poterit, siue opibus magnis, quicquid fecerit, obtinere: certéque malet existimari bonus vir, vt non sit, quàm esse, vt non putetur. Ita, quod certissimum est, pro vera certáque iustitia simulationem nobis iustitiæ traditis, præcipitísque quodammodo, vt nostram stabilem conscientiam contemnamus, aliorum errantem opinionem aucupemur. quæ dici eadem de ceteris virtutibus possunt: quarum omnium fundamenta vos in voluptate, tanquam in aqua, ponitis. Quid enim? fortémne possumus dicere eundem illum Torquatum? delector enim, quanquam te non possum, vt ais, corrumpere: delector, inquam, & familia vestra, & nomine. & hercule modò vir optimus, nostríque amantissimus A. Torquatus versatur ante oculos, cuius quantum studium, & quàm insigne fuerit erga me temporibus illis, quæ nota sunt omnibus, scire necesse est vtrunque vestrûm. quæ mihi ipsi, qui volo & esse & haberi gratus, grata non essent, nisi eum perspicerem mea causa mihi amicum fuisse, non sua. nisi hoc dicis sua, quod interest omnium rectè facere. si id dicis, vicimus. id enim volumus, id contendimus, vt officij fructus sit ipsum officium. Hoc ille tuus non vult, omnibúsque ex rebus voluptatem, quasi mercedem, exigit. Sed ad illum redeo. Si voluptatis causa cum Gallo apud Anienum depugnauit prouocatus, & ex eius spoliis sibi & torquem & cognomē induit ullam aliam ob causam, nisi quòd ei talia facta digna viro videbantur: fortem non puto. Iam si modestia, si pudicitia, si vno verbo temperantia, pœnæ, aut infamiæ metu coërcebuntur, non sanctitate sua se tuebuntur: quod adulterium, quod stuprum, quæ libido non se proripiet ac proiiciet, aut occultatione proposita, aut impunitate, ac licentia? Quid illud, Torquate, quale tandem videtur? te isto nomine, ingenio, gloria, quæ facis, quæ cogitas, quæ contendis: quò referas, cuius rei causa perficere quæ conaris velis, quid optimum denique in vita iudices, non audere in conuentu dicere? Quid enim mereri velis iam, cùm magistratum inieris, & in contionem ascenderis (est enim tibi edicendum, quæ sis obseruaturus in iure dicendo: & fortasse etiam, si tibi erit visum, aliquid de maioribus tuis, & de te ipso dices more maiorum) quid merearis igitur, vt te dicas in eo magistratu omnia voluptatis causa facturum esse? téque nihil fecisse in vita, nisi voluptatis causa? An me, inquis, tam amentem putas, vt apud imperitos isto modo loquar? At tu eadem ista dic in iudicio, aut, si coronam times, dic in senatu. Numquam facies. Cur, nisi quòd turpis est oratio? Méne ergo, & Triarium dignos existimas, apud quos turpiter loquare? Verùm esto. verbum ipsum voluptatis non habet dignitatem: nec nos fortasse intelligimus. hoc enim identidem dicitis, non intelligere nos voluptatem quā dicatis. Rem videlicet difficilem & obscurā, indiuidua, & intermundia, quæ nec sunt vlla, nec possunt esse intel-

ligimus:voluptas,quæ paſſeribus omnibus nota eſt,à nobis intelligi non poteſt.Quid, ſi efficio,vt fateare me non modò, quid ſit voluptas, ſcire (eſt enim iucundus motus in ſenſu) ſed etiam quid eam tu velis eſſe? cùm enim eam ipſam vis,quam modò ego dixi: & ei nomen imponis,in motu vt ſit,& faciat aliquam varietatem : tùm aliam quandam ſummam voluptatem , cui addi nihil poſsit. eam tum adeſſe , cùm dolor omnis abſit, eámque ſtabilem appellas. Sit ſanè iſta voluptas. Dic in quouis conuentu, te omnia facere,ne doleas. Si ne hoc quidem ſatis amplè,ſatis honeſtè dici putas, dic te omnia & in iſto magiſtratu,& in omni vita vtilitatis tuæ cauſa facturum , nihil niſi quod expediat,nihil denique niſi tua cauſa:quem clamorem contionis, aut quam ſpem conſulatus eius,qui tibi paratiſsimus eſt, futuram putes? eámne rationem ſequare , qua tecum ipſe,& cum tuis vtare,profiteri autem,& in medium proferre non audeas? At verò illa, quæ Peripatetici,quæ Stoici dicunt,ſemper tibi in ore ſunt:in iudiciis, in ſenatu , officium,æquitatem,dignitatem, fidem, recta, honeſta, digna imperio , digna populo Ro. omnia pericula pro rep.mori pro patria.Hæc cùm lóqueris,nos varones ſtupemus, tu videlicet tecum ipſe rides. Nam inter iſta tam magnifica verba , támque præclara non habet vllum voluptas locum,non modò illa , quam in motu eſſe dicitis , quam omnes vrbani, ruſtici, omnes, inquam, qui Latinè loquuntur,voluptatem vocant : ſed ne hæc quidem ſtabilis,quam præter vos nemo appellat voluptatem. Vide ne non debeas verbis noſtris vti,ſententiis tuis. Quòd ſi vultum tibi,ſi inceſſum fingeres, quo grauior viderere:non eſſes tui ſimilis. verba tu fingas,& ea dicas,quæ non ſentias,aut etiam,vt veſtitum,ſic ſententiam habeas aliam domeſticam , aliam forenſem, vt in fronte oſtentatio ſit,intus veritas occultetur? Vide,quæſo,rectúmne ſit. Mihi quidem eæ veræ videntur opiniones,quæ honeſtæ,quæ laudabiles,quæ glorioſæ,quæ in ſenatu,quæ apud populum,quæ in omni cœtu,concilióque proferendę ſint:ne id non pudeat ſentire,quod pudeat dicere. Amicitiæ verò locus vbi eſſe poteſt,aut quis amicus eſſe cuiquam,quem non ipſum amet propter ipſum? Quid autem eſt amare , ex quo nomen amicitiæ ductum eſt,niſi velle bonis aliquem affici quammaximis,etiam ſi ad ſe ex iis nihil redeat? Et quidem prodeſt,inquis,mihi eo eſſe animo. Immò videri fortaſſe.eſſe enim, niſi eris, non poteris : quî autem eſſe poteris,niſi te amor ipſe ceperit?quod nõ ſubducta vtilitatis ratione effici ſolet,ſed ipſum à ſe oritur,& ſua ſponte naſcitur.At enim ſequor vtilitatem. manebit ergo amicitia tam diu , quàm diu ſequetur vtilitas : & ſi vtilitas amicitiam conſtituet,tollet eadem. Sed quid ages tandem, ſi vtilitas ab amicitia (vt fit ſæpe) defecerit? relinquéſne? quæ iſta amicitia eſt?retinebis?quî cónuenit?quid enim de amicitia ſtatueris , vides.ne in odium veniam , ſi amicum deſtitero tueri. Primùm cur iſta res digna odio eſt? numquid eſt, niſi quod turpe eſt? ſi,ne ſi incõmodo quidem afficiare,non relinques amicum:tamen,ne ſine fructu alligatus ſis,vt moriatur,optabis.Quòd ſi non modò vtilitatem tibi nullam afferet , ſed iacturæ rei familiaris erunt faciundæ, labores ſuſcipiendi,adeundum vitæ periculum:ne tum quidem te reſpicies , & cogitabis ſibi quemque natum eſſe,& ſuis voluptatibus? Vadem te ad mortem tyranno dabis pro amico, vt Pythagoréus ille fecit Siculo tyranno ? aut Pylades cùm ſis, dices te eſſe Oreſtem,vt moriare pro amico?aut ſi eſſes Oreſtes,Pyladem refelleres,te indicares? & ſi id non probares,quo minus ambo vnà necaremini , non deprecarere? Faceres tu quidem Torquate hæc omnia.nihil enim arbitror magna laude dignum , quod te prætermiſſurum credam aut mortis , aut doloris metu. Non quæritur autem , quid naturæ tuæ conſentaneum ſit,ſed quid diſciplinæ.Ratio iſta, quam defendis,præcepta,quæ dediciſti,quæ probas,funditus euertunt amicitiam:quanuis eam Epicurus,vt facit, in cælum efferat laudibus. At coluit ipſe amicitias. Quaſi quis illum neget & bonum virum, & comem , & humanum fuiſſe. de ingenio eius in his diſputationibus , non de moribus quæritur. Sit iſta in Græcorum leuitate peruerſitas,qui maledictis inſectantur eos,à quibus de veritate diſſentiunt. Sed quanuis comis in amicitiis tuendis fuerit:

tamen,

tamen, ſi hæc vera ſunt (nihil enim affirmo) non ſatis acutus fuit. At multis ſe probauit: & quidem iure fortaſſe: ſed tamen non grauiſsimum eſt teſtimonium multitudinis. in omni enim arte, vel ſtudio, vel quauis ſciẽtia, vel in ipſa virtute, optimũ quidque rariſsimũ eſt. Ac mihi quidem, quòd & ipſe bonus vir fuit, & multi Epicurei & fuerunt, & hodie ſunt, & in amicitiis fideles, & in omni vita conſtantes & graues, nec voluptate, ſed officio conſilia moderantes, hoc videtur maior vis honeſtatis, & minor voluptatis. ita enim viuunt quidam, vt eorum vita probetur, refellatur oratio. atque vt ceteri exiſtimãtur dicere melius, quàm facere: ſic hi mihi videntur facere melius, quàm dicere. Sed hæc nihil ſanè ad rem. illa videamus, quæ à te de amicitia dicta ſunt. è quibus vnum mihi videbar ab ipſo Epicuro dictum agnoſcere: amicitiam à voluptate non poſſe diuelli, ob eámque rem colendam eſſe, quòd ſine ea tutò, & ſine metu viui non poſſet, ne iucundè quidem poſſet. Satis eſt ad hoc reſponſum. Attuliſti aliud humanius horum recentiorum, numquam dictum ab ipſo illo, quod ſciam: primò vtilitatis cauſa amicum expeti: cùm autem vſus acceſsiſſet, tum ipſum amari propter ſe, etiam omiſſa ſpe voluptatis. Hoc etſi multis modis reprehendi poteſt, tamen accipio quod dant. mihi enim ſatis eſt, ipſis non ſatis. nam aliquando poſſe rectè fieri dicunt nulla nec exſpectata, nec quæſita voluptate. Poſuiſti autem, dicere alios fœdus quoddam inter ſe facere ſapienteis, vt, quemadmodum ſint in ſe ipſos animati, eodem modo ſint erga amicos: id & fieri poſſe, & ſæpe eſſe factum, & ad voluptates percipiendas maximè pertinere. Hoc fœdus facere ſi potuerunt, faciant etiam illud, vt æquitatem, modeſtiam, virtutes omneis per ſe ipſas gratis diligant. At verò ſi fructibus, & emolumentis, & vtilitatibus amicitias colemus, ſi nulla caritas erit, quæ faciat amicitiam ipſam ſua ſponte, vi ſua, ex ſe, & propter ſe expetendam: dubium eſt, quin fundos & inſulas amicis anteponamus? Licet hîc rurſus ea commemores, quæ optimis verbis ab Epicuro de laudibus amicitiæ dicta ſunt. non quæro, quid dicat, ſed quid conuenienter rationi poſsit, & ſententiæ ſuæ dicere. Vtilitatis cauſa amicitia eſt quæſita. num igitur vtiliorẽ tibi hunc Triarium putas eſſe poſſe, quàm tua ſint Puteolis granaria? Collige omnia, quæ ſoletis: præſidiũ amicorũ. ſatis eſt tibi in te, ſatis in legibus, ſatis & in mediocribus amicitiis præſidij: iam cõtemni nõ poteris. odium autem & inuidiam facilè vitabis. ad eas enim res ab Epicuro præcepta dantur. & tamen non tantis vectigalibus ad liberalitatem vtens, etiam ſine hac Pyladéa amicitia, multorum te beneuolentia præclarè & tuebere & munies. At quicum ioca, ſeria, vt dicitur, quicum arcana, quicum occulta omnia? tecum optimè, deinde etiam cum mediocri amico. Sed fac, iſta eſſe non importuna. quid ad vtilitatem tantæ pecuniæ? Vides igitur, ſi amicitiam ſua caritate metiare, nihil eſſe præſtantius: ſin emolumento, ſummas familiaritates prædiorum pretioſorum mercede ſuperari. Me ipſum igitur ames oportet, non mea, ſi veri amici futuri ſumus. Sed in rebus apertiſsimis nimiùm longi ſumus. perfecto enim & concluſo nec virtutibus, nec amicitiis vſquam locum eſſe, ſi ad voluptatem omnia referantur nihil præterea magnopere dicendum. Attamen ne cui loco non videatur eſſe reſponſum, pauca etiam nunc dicam ad reliquam orationem tuam.

Quoniam igitur omnis ſumma philoſophiæ ad beatè viuendum refertur, ídque vnum expetentes homines ſe ad hoc ſtudium contulerunt, beatè autem viuere alij in alio, vos in voluptate ponitis, item contrà, omnem infelicitatem in dolore: id primùm videamus, beatè viuere veſtrum quale ſit. Atque hoc dabitis, vt opinor, ſi modò ſit aliquid eſſe beatum, id oportere totum poni in poteſtate ſapientis. nam ſi amitti vita beata poteſt, beata eſſe non poteſt. quis enim confidit ſemper ſibi illud ſtabile, & firmum permanſurum, quod fragile & caducum ſit? qui autem diffidet perpetuitati bonorum ſuorum, timeat neceſſe eſt, ne aliquando amiſſis illis ſit miſer. Beatus autem eſſe in maximarum rerum timore nemo poteſt. nemo igitur eſſe beatus poteſt. neque enim in aliqua parte, ſed in perpetuitate temporis vita beata dici ſolet: neque appellatur omnino vita beata, niſi confecta atque abſoluta. Nec poteſt quiſquam aliàs beatus eſſe, aliàs miſer. qui enim exiſtimabit poſſe ſe miſerum eſſe,

beatus non erit. nam cùm ſemel eſt ſuſcepta beata vita, tam permanet, quàm ipſa illa effectrix beatæ vitæ ſapientia, neque exſpectat vltimum tempus ætatis: quod Crœſo ſcribit Herodotus præceptum à Solone. Etenim quemadmodum tute dicebas, negat Epicurus diuturnitatem temporis ad beatè viuendum aliquid afferre, nec minorem voluptatem percipi in breuitate temporis, quàm ſi illa ſit ſempiterna. Hęc dicuntur inconſtantiſsimè. Cùm enim ſummum bonum in voluptate ponat, negat infinito tempore ætatis voluptatem fieri maiorem, quàm finito atque modico. Qui bonum omne in virtute ponit, is poteſt dicere perfici beatam vitam perfectione virtutis. negat enim ſummo bono afferre incremẽtum diem. qui autem voluptate vitam effici beatam putabit, quî ſibi is conueniet, ſi negabit voluptatem creſcere longinquitate? Igitur ne dolorem quidem. An dolor longiſsimus quiſque eſt miſerrimus, voluptatem non optabiliorem diuturnitas facit? Quid eſt igitur, cur ita ſemper deum appellet Epicurus beatum & æternum? demta enim æternitate nihilo beatior Iupiter, quàm Epicurus. vterque enim ſummo bono fruitur, id eſt voluptate. At enim hic etiam dolore. nam eum nihili facit. ait enim, ſe, ſi vratur, quàm hoc ſuaue, dicturum. Qua igitur re à deo vincitur, ſi æternitate non vincitur? in qua quid eſt boni, præter ſummam voluptatem, & eam ſempiternam? Quid ergo attinet glorioſè loqui, niſi conſtanter loquare? In voluptate corporis, addam, ſi vis, animi, dum ea ipſa, vt vultis, ſit quoque in corpore, ſitum eſt viuere beatè. Quid? iſtam voluptatem perpetuam quis poteſt præſtare ſapienti? nam quibus rebus efficiũtur voluptates, hæ non ſunt in poteſtate ſapientis. non enim in ipſa ſapientia poſitum eſt beatum eſſe, ſed in iis rebus, quas ſapiẽtia comparat ad voluptatẽ. totum autem id externum: & quod externum, id in caſu eſt. ita fit beatæ vitæ domina fortuna: quam Epicurus ait exiguam interuenire ſapienti. Age, inquies, iſta parua ſunt: ſapiẽtem locupletat ipſa natura: cuius diuitias Epicurus ipſe parabileis eſſe docuit. Hæc bene dicũtur: nec ego repugno: ſed inter ſe ipſa pugnãt. negat enim tenuiſsimo victu, id eſt contemtiſsimis eſcis & potionibus minorem voluptatem percipi, quàm rebus exquiſitiſsimis ad epulandum. Huic ego, ſi negaret quicquam intereſſe ad beatè viuendum, quali vteretur victu, concederem, laudarem etiam: verum enim diceret: idque Socratem, qui voluptatem nullo loco numerat, audio dicentem, cibi condimẽtum eſſe famem, potionis ſitim: ſed qui ad voluptatem omnia referens, viuit vt Gallonius, loquitur vt Frugi ille Piſo, non audio. nec enim eum, quod ſentiat, dicere exiſtimo. Naturaleis diuitias dixit parabileis eſſe, quòd paruo eſſet natura contenta. Certè, niſi voluptatem tanti æſtimaretis. Non minor, inquit, voluptas percipitur ex viliſsimis rebus, quàm ex pretioſiſsimis. Hoc eſt non modò cor non habere, ſed ne palatum quidem. qui enim voluptatem ipſam contemnunt, iis licet dicere ſe acipenſerem mænæ non anteponere: cui verò in voluptate ſummum bonum eſt, huic omnia ſenſu, non ratione, ſunt iudicanda, eáque dicenda optima, quæ ſunt ſuauiſsima. Verùm eſto: conſequatur ſummas voluptates non modò paruo, ſed fermè nihilo, ſi poteſt: ſit voluptas nõ minor in naſturtio illo, quo veſci Perſas eſſe ſolitos ſcribit Xenophon, quàm in Syracuſanis menſis, quæ à Platone grauiter vituperantur: ſit, inquam, tam facilis, quàm vultis, voluptatis comparatio. quid de dolore dicemus? cuius tanta tormenta ſunt, vt in his beata vita, ſi modò dolor ſummum malum eſt, eſſe non poſsit. ipſe enim Metrodorus, pæne alter Epicurus, beatum eſſe deſcribit his ferè verbis: cùm corpus bene conſtitutum ſit, & ſit exploratum ita futurum. An id exploratũ cuiquam poteſt eſſe, quo modo ſeſe habiturum ſit corpus, non dico ad annum, ſed ad veſperam? Dolor igitur, id eſt ſummũ malum, metuetur ſemper, etiam ſi non aderit. iam enim adeſſe poterit. Quî poteſt igitur habitare in beata vita ſummi mali metus? Traditur, inquit, ab Epicuro ratio negligendi doloris. Iam ipſum abſurdum, maximum malum negligi. Sed quæ tãdem iſta ratio eſt? Maximus dolor, inquit, breuis eſt. Primùm, quid tu dicis breue? deinde dolorem quem maximum? Quid enim? ſummus dolor plureis dies manere non poteſt? Vide ne etiam menſes. niſi fortè eum dicis, qui, ſimulatque arripuit, interficit. Quis iſtum dolorem timet? illum mallem leuares,

quo

quo optimum atque humanissimum virum Cn. Octauium M. filium, familiarem meum, confici vidi: nec verò semel, nec ad breue tempus, sed & sæpe planè, & diu. Quos, dij immortales, ille, cùm omnes artus ardere viderentur, cruciatus perferebat? nec tamen miser esse, quia summum id malum non erat: tantummodo laboriosus videbatur. at miser, si in vitiosa & flagitiosa vita afflueret voluptatibus. Quòd autem magnum dolorem, breuem: longinquum, leuem esse dicitis: id non intelligo quale sit. video enim & magnos, & eosdem longinquos dolores. Quædam alia toleratio est verior: qua vti vos non potestis, qui honestatem ipsam per se non amatis. Fortitudinis quædam præcepta sunt, ac pæne leges, quæ effæminari virum vetant in dolore. Quamobrem turpe putandum est, non dico dolere (nam id quidem est interdum necesse) sed saxum illud Lemnium clamore Philoctetæo funestare:

" Quod eiulatu, questu, gemitu, fremitibus
" Resonando mutum, flebileis voces refert.

Huic Epicurus comparet se, si potest,

" Cui viperino morsu venæ viscerum
" Veneno imbutæ tætros cruciatus cient.

Sit Epicureus Philocteta: si grauis dolor, breuis. At iam decimum annum in spelunca iacet. Si longus, leuis: dat enim interualla, & relaxat. Primùm non sæpe: deinde quæ est ista relaxatio, cùm & præteriti doloris memoria recens est, & futuri atque impendentis torquet timor? Moriatur, inquit. Fortasse id optimum, sed vbi illud, plus semper voluptatis? Si enim ita est, vide ne facinus facias, cùm mori suadeas. Potius ergo illa dicantur, turpe esse viro debilitari dolore, frangi, succumbere. nam ista vestra, Si grauis, breuis: si longus, leuis: dictata sunt. Virtutis, magnitudinis animi, patientiæ, fortitudinis fomentis dolor mitigari solet. Audi, ne longè abeam, moriens quid dicat Epicurus: & intellige facta eius cum dictis discrepare. *Epicurus Hermacho S.* Cùm ageremus, inquit, vitæ beatum, & eundẽ supremũ diem, scribebamus hæc. Tanti autem morbi aderant vesicæ & viscerũ, vt nihil ad eorum magnitudinẽ posset accedere. ↤ Ecce miserum hominem, si dolor summum malũ est. dici aliter non potest. Sed audiamus ipsum. ,, Compensabatur tamen, inquit, cum his omnibus animi lætitia, quam capiebã ex memoria rationum, inuẽtorúmque nostrorum. Sed tu, vt dignum est tua erga me, & erga philosophiam volũtate, ab adolescentia suscepta, fac vt Metrodori tueare liberos. ↤ Non ego iam Epaminondæ, non Leonidæ mortẽ huius morti antepono: quorum alter, cùm vicisset Lacedæmonios apud Mantinéam, simúlque ipse graui vulnere exanimari videret se: vt primùm despexit, quæsiuit saluúsne esset clypeus. Cùm saluum esse flentes sui respõdissent, rogauit esséntne fusi hostes: cúmque id quoque, vt cupiebat, audiuisset, euelli iussit eam, qua transfixus erat, hastam. ita multo sanguine profuso in lætitia & in victoria est mortuus. Leonidas autẽ rex Lacedæmoniorum se in Thermopylis, trecentósque eos, quos eduxerat Sparta, cùm esset proposita aut fuga turpis, aut gloriosa mors, opposuit hostibus. Præclaræ mortes sunt imperatoriæ: philosophi autem in suis lectulis plerumque moriuntur. Réfert tamen, in quo sita videatur esse morienti magna laus. Compensabatur, inquit, cum summis doloribus lætitia. Audio equidem philosophi vocem, Epicure. Sed quid tibi dicendum sit, oblîtus es. Primùm enim, si vera sunt ea, quorum recordatione te gaudere dicis, hoc est, si vera sunt tua scripta & inuenta, gaudere non potes. nihil enim iam habes, quod ad corpus referas. est autem à te semper dictum, nec gaudere quenquam nisi propter corpus, nec dolere. Præteritis, inquit, gaudeo. Quibúsnam præteritis? si ad corpus pertinentibus, rationes tuas te video compensare cum istis doloribus, non memoriam corpore perceptarum voluptatum. sin autem ad animum, falsum est, quod negas animi vllum esse gaudium, quod non referatur ad corpus. Cur deinde Metrodori liberos commendas? Quid ex isto tuo egregio officio, & tanta fide (sic enim existimo) ad corpus refers? Huc & illuc Torquate vos versetis licet. nihil in hac præclara epistola scriptum ab Epicuro congruens & con-

ueniẽs decretis eius reperietis. Ita redarguitur ipſe à ſeſe, veneúntque ſcripta eius probitate ipſius, ac moribus. nam iſta commendatio puerorum, memoria & caritas amicitiæ, ſummorum officiorũ in extremo ſpiritu conſeruatio, indicat innatam eſſe homini probitatem gratuitam, nõ inuitatam voluptatibus, nec præmiorum mercedibus euocatam. quod enim teſtimonium maius quærimus, quæ honeſta & recta ſint, ipſa eſſe optabilia per ſeſe, cùm videamus tanta eſſe officia morientis? Sed vt epiſtolam laudandam arbitror eam, quam modò totidẽ ferè verbis interpretatus ſum (quanquam ea cum ſententia eius philoſophi nullo modo congruebat) ſic eiuſdem teſtamentum non ſolùm à philoſophi grauitate, ſed etiam ab ipſius ſentẽtia iudico diſcrepare. ſcripſit enim & multis ſæpe verbis, & breuiter, aptéque in eo libro, quem modò nominaui, mortem nihil ad nos pertinere. QVOD ENIM DISSOLVTVM ſit, id eſſe ſine ſenſu: quod autem ſine ſenſu ſit, id nihil omnino ad nos pertinere. Hoc ipſum elegãtius poni, meliúſque potuit. nam quod ita poſitum eſt, quod diſſolutum ſit, id eſſe ſine ſenſu: id eiuſmodi eſt, vt non ſatis planè dicat, quid ſit diſſolutum. ſed tamen intelligo, quid velit. quæro autẽ, quid ſit, quòd, cùm diſſolutione, id eſt morte, ſenſus omnis exſtinguatur: & cùm réliqui nihil ſit omnino, quod pertineat ad nos, tam accuratè, támque diligenter caueat & ſanciat, vt Amynomachus & Timocrates heredes ſui de Hermachi ſententia dent, quod ſatis ſit ad diem agendum natalem ſuum quotannis menſe Gamelione: itémque omnibus menſibus viceſimo die lunæ dent ad eorum epulas, qui vnà ſecum philoſophati ſint: vt & ſui, & Metrodori memoria colatur. Hæc ego non poſſum dicere non eſſe hominis & belli, & humani: ſapientis verò nullo modo, phyſici præſertim, quem ſe ille eſſe vult, putare vllum eſſe cuiuſquam diem natalem. Quid? veréne poteſt eſſe dies ſæpius, qui ſemel fuit? Certè nõ poteſt. An eiuſdem modi? ne id quidem, niſi cùm multa annorum interceſſerint millia, & omnium ſiderũ eódem, vnde profecta ſint, fiat ad vnum tempus reuerſio. Nullus eſt igitur cuiuſquam dies natalis. At habetur. Et ego ſcilicet id neſciebam. Sed vt ſit, etiámne poſt mortem coletur? ídque teſtamento cauebit is, qui vobis quaſi oraculum ediderit, nihil mortem ad nos pertinere? Hæc non erant eius, qui innumerabileis mundos, infinitáſque regiones, quarum nulla eſſet ora, nulla extremitas, mente peragrauiſſet. Nunquid tale Democritus? vt alios omittam, hũc appello, quem ille vnum ſecutus eſt. Quòd ſi dies notandus fuit, eúmne potius, quo natus: an eum, quo ſapiens factus eſt? Non potuit, inquies, fieri ſapiens, niſi natus eſſet. Iſto modo ne ſi auia quidem eius nata nõ eſſet. Res tota, Torquate, non doctorum hominum, velle poſt mortem epulis celebrari memoriam ſui nominis. quos quidem dies quemadmodum agatis, & in quantam hominum facetorum vrbanitatem incurratis, non dico. nihil opus eſt litibus. tantùm dico, magis fuiſſe veſtrum agere Epicuri diem natalem, quàm illum teſtamẽto cauere, vt ageretur. Sed, vt ad propoſitum reuertamur (de dolore enim cùm diceremus, ad iſtam epiſtolam delati ſumus) nũc totum illud concludi ſic licet: Qui in ſummo malo eſt, is tum cùm in eo eſt, non eſt beatus: Sapiens autem ſemper eſt beatus, & eſt aliquando in dolore: Non eſt igitur ſummum malum dolor. Iam illud quale tandem eſt? bona præterita non effluere ſapienti, mala meminiſſe nõ oportere. Primùm in noſtráne poteſtate eſt, quid meminerimus? Themiſtocles quidem, cùm ei Simonides, aut quis alius artẽ memoriæ polliceretur, Obliuionis, inquit, mallem. nam memini etiam quæ nolo: obliuiſci non poſſum quæ volo. Magno hic ingenio. Sed res ſe tamen ſic habet, vt nimis imperioſi philoſophi ſit, vetare meminiſſe. Vide, ne Manliana ſint iſta veſtra, aut maiora etiam, ſi imperes quod facere non poſſim. Quid, ſi etiam iucunda memoria eſt præteritorũ malorum? vt prouerbia nonnullla veriora ſint, quàm veſtra dogmata. Vulgò enim dicitur, IVCVNDI ACTI labores. Nec malè Euripides: concludam, ſi potero, Latinè: Græcum enim hunc verſum noſtis omnes,

,, Suauis laborum præteritorum memoria.

Sed ad bona præterita redeamus. quæ ſi à vobis talia dicerentur, qualibus C. Marius vti poterat, vt expulſus, egens, in palude demerſus, tropæorũ recordatione leuaret dolorem ſuum,

suum, audirem: & planè probarem. nec enim absolui beata vita sapientis, nec ad exitum perduci poterit, si prima quæque bene ab eo cósulta atque facta, ipsius obliuione obruentur. Sed vobis voluptatum perceptarum recordatio beatam vitam facit, & quidem corpore perceptarum. nam si quæ sunt aliæ, falsum est, omneis animi voluptates esse è corporis societate. Corporis autē voluptas si etiam præterita delectat, non intelligo cur Aristoteles Sardanapali epigramma tantopere derideat: in quo ille rex Assyrię glorietur se omneis secum libidinum voluptates abstulisse. Quod enim ne viuus quidem, inquit, diutius sentire poterat, quàm dum fruebatur: quo modo id potuit mortuo permanere? Fluit igitur voluptas corporis, & prima quæque auolat: sæpiúsque relinquit causas pœnitēdi, quàm recordandi. Itaque beatior Africanus cum patria illo modo loquens,

" Desine Roma tuos hosteis: — reliqua præclarè,
" Nanque tibi monumenta mei peperere labores:

Laboribus hic præteritis gaudet: tu iubes voluptatibus. hic se ad ea reuocat, è quibus nihil vnquam retulerit ad corpus: tu totus hæres in corpore. Illud autem ipsum quî obtineri potest, quod dicitis omneis animi & voluptates, & dolores ad corporis voluptates & dolores pertinere? nihílne te sua sponte delectat vnquam? Video, quicum loquar. Te igitur, Torquate, ipsum per se nihil delectat? omitto dignitatem, honestatem, speciem ipsam virtutum, de quibus antè dictum est: hæc leuiora ponam: poëma, aut orationem cùm aut scribis, aut legis, cùm omnium factorum, cùm regionum conquiris historiam: signum, tabula, locus amœnus, ludi, venatio, villa Luculli (nam si tuam dicerem, latebram haberes, ad corpus diceres pertinere) sed ea, quæ dixi, ad corpúsne refers? An est aliquid, quod te sua sponte delectet? Aut pertinacissimus fueris, si in eo perstiteris, ad corpus ea, quæ dixi, referri: aut deserueris totam Epicuri voluptatem, si negaueris. Quòd verò à te disputatū est, maiores esse voluptates, & dolores animi, quàm corporis, quia trium temporum particeps animus sit, corpore autem præsentia solùm sentiantur: quî probari potest, vt is, qui propter me aliquid gaudeat, plus, quàm ego ipse, gaudeat? Animi voluptas oritur propter voluptatem corporis: & maior est animi voluptas, quàm corporis. ita fit, vt gratulator lætior sit, quàm is, cui gratuletur. Sed dum efficere vultis beatum sapientem, cùm maximas animo voluptates percipiat, omnibúsque partibus maiores, quàm corpore: quid occurrat, non videtis. animi enim quoque dolores percipiet omnibus partibus maiores, quàm corporis. ita miser sit aliquando necesse est is, quem vos beatum semper vultis esse. nec verò id, dum omnia ad voluptatem, dolorémque referetis, efficietis vnquam. Quare aliud aliquod, Torquate, hominis summum bonum reperiendum est. voluptatem bestiis concedamus: quibus vos de summo bono testibus vti soletis. Quid, si etiam bestiæ multa faciunt duce sua quæque natura partim indulgenter vel cum labore, in gignendo, in educando, vt perfacile appareat aliud quiddam iis propositum, non voluptatem? Turtures & cursu & peregrinatione lætantur: cógregatione aliæ cœtum quodam modo ciuitatis imitantur. Videmus in quodam volucrū genere nonnulla indicia pietatis, cognitionem, memoriam, in multis etiam disciplinam. Ergo in bestiis erunt secreta à voluptate humanarū quædam simulacra virtutum: in ipsis hominibus virtus nisi voluptatis causa nulla erit? & homini, qui ceteris animantibus plurimùm præstat, præcipui à natura nihil datum esse dicemus? Nos verò, si quidem in voluptate sint omnia, longè, multúmque superamur à bestiis, quibus ipsa terra fundit ex sese pastus varios, variéque abundanteis nihil laborantibus: nobis autem aut vix, aut ne vix quidem, suppetunt multo labore quærētibus. Nec tamen vllo modo summum pecudum bonum, & hominis, idem mihi videri potest. quid enim tanto opus est instrumento in optimis artibus comparandis, quid tanto concursu honestissimorum studiorum, tanto virtutum comitatu, si ea nullam ad aliam rem, nisi ad voluptatem conquiruntur? vt si, cùm Xerxes, tantis classibus, tantísque equestribus & pedestribus copiis, Hellesponto iuncto, Athone perfosso, maria ambulasset, terrámq; nauigasset, cùm tāto impetu in Græciam venisset, causam eius quis ex eo quæreret tantarum

copiarum,tantíque belli,mel se afferre ex Hymetto voluisse diceret,certè sine causa videretur tanta conatus:sic nos sapientem plurimis & grauissimis artibus atque virtutibus instructum & ornatum non,vt illum, maria pedibus peragrantem, classibus monteis, sed omne cælum,totámque cum vniuerso mari terram mente complexum,voluptatem petere si dicemus,mellis causa dicemus tanta molitum. Ad altiora quædam & magnificentiora,mihi crede Torquate,nati sumus:nec id ex animi solùm partibus, in quibus inest memoria rerum innumerabilium,& ea quidem infinita,inest coniectura consequentium,nõ multùm à diuinatione differens, inest moderator cupiditatis pudor, inest ad humanam societatem iustitiæ fida custodia, inest in perpetiendis laboribus, adeundísque periculis firma & stabilis doloris,mortísque contemtio.Ergo hæc in animis:tu autem etiam membra ipsa,sensúsque considera:qui tibi,vt reliquæ corporis partes,non comites solùm virtutum,sed ministri etiam videbãtur. Quid,si in ipso corpore multa voluptati præponenda sunt,vt vires,valetudo,velocitas,pulchritudo?quid tandem in animis censes,in quibus doctissimi illi veteres inesse quiddam cæleste & diuinum putauerũt?Quòd si esset in voluptate summum bonum,vt dicitis, optabile esset in voluptate maxima nullo interuallo interiecto,dies,noctéisque versari, cùm omnes sensus dulcedine omni quasi perfusi mouerẽtur.Quis est autem dignus nomine hominis, qui vnum diem totum velit esse in isto genere voluptatis? Cyrenaici quidem non recusant. vestri hæc verecundius : illi fortasse constantius.Sed lustremus animo non has maximas arteis, quibus qui carebant, inertes à maioribus nominabantur:sed quæro,Num existimes nõ dico Homerum,Archilochum, Pindarum : sed Phidiam, Polycletum, Zeuxin ad voluptates, arteis suas direxisse. Ergo opifex plus sibi proponet ad formarum, quàm ciuis excellens ad factorum pulchritudinem?Quæ autem est alia causa erroris tanti,tam longè,latéque diffusi,nisi quòd is,qui voluptatem summum bonum esse decernit,non cum ea parte animi,in qua inest ratio atque consilium,sed cum cupiditate, id est cum animi leuissima parte deliberat? Quæro enim de te:si sunt dij,vt vos etiam putatis, quî possint esse beati,cùm voluptates corpore percipere non possint:aut,si sine eo genere voluptatis beati sunt,cur similem animi vsum in sapiente esse nolitis. Lege laudationes Torquate non eorum, qui sunt ab Homero laudati, non Cyri,non Agesilai,non Aristidis,non Temistoclis,non Philippi, non Alexandri:lege nostrorum hominum,lege vestræ familiæ : neminem videbis ita laudatum, vt artifex callidus comparandarum voluptatum diceretur.Non eclogîa monumentorum id significant,velut hoc ad portam? " Vno ore cui plurimæ consentiunt gẽtes, populi primarium fuisse virum. — Id'ne consensisse de Calatino plurimas genteis arbitramur,primarium populi fuisse,quòd præstantissimus fuisset in conficiendis voluptatibus?Ergo in iis adolescentibus bonam spem esse dicemus,& magnam indolem,quos suis commodis inseruituros,&,quicquid ipsis expediat, facturos arbitramur?Nónne videmus, quanta perturbatio rerum omnium cõsequatur?quanta confusio? Tollitur beneficium:tollitur gratia,quæ sunt vincula concordiæ.Nec enim, si tuam ob causam cuiquam commodes, beneficium illud habendum est,sed fæneratio:nec gratia deberi videtur ei,qui suam ob causam commodauerit.Maximas verò virtutes iacêre omneis necesse est voluptate dominãte.Sunt etiam turpitudines plurimæ, quæ, nisi honestas natura plurimùm valeat, cur nõ cadant in sapientem non est facile defendere.Ac ne plura complectar (sunt enim innumerabilia) bene laudata virtus voluptatis aditus intercludat necesse est . quod iam à me exspectare noli. tute introspice in mentem tuam ipse : eámque omni cogitatione pertractans,percunctare ipse te,perpetuísne malis voluptatibus perfruẽs,in ea,quam sæpe vsurpabas,trãquillitate degere omnem ætatem sine dolore,assumto etiam illo,quod vos quidem adiungere soletis,sed fieri non potest sine doloris metu:an, cùm de omnibus gentibus optimè mererere, cùm opem indulgentibus salutémque ferres, vel Herculis perpeti ærumnas.sic enim maiores nostri labores nõ fugiẽdos,tristissimo tamen verbo ærumnas etiam in deo nominauerunt.Exigerem ex te,cogerémque vt responderes, nisi vererer, ne

Herculem

Herculem ipsum ea,quæ pro salute gẽtium summo labore gessisset,voluptatis causa gessisse diceres. Quæ cùm dixissem,Habeo,inquit Torquatus,ad quos ista referam:& quãquam aliquid ipse poteram,tamen inuenire malo paratiores familiareis nostros. Credo, Syronem dicis & Philodamum , cùm optimos viros , tum doctissimos homines. Rectè,inquit,intelligis. Age sanè,inquam.sed erat æquius Triarium aliquid de nostra dissensione iudicare. Immò,inquit,arridens, iniquum, hac quidem de re . tu enim ista lenius:hic Stoicorũ more nos vexat.Tum Triarius,Posthac quidem, inquit, audacius.nam hæc ipsa mihi erũt in promtu,quæ modò audiui:nec antè aggrediar,quàm te ab istis,quos dicis,instructũ videro.Quæ cùm essent dicta,finem fecimus & ambulandi & disputandi.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM AD BRVTVM LIBER III.

OLVPTATEM quidem,Brute, si ipsa pro se loquatur, nec tam pertinaceis habeat patronos,concessuram arbitror conuictam superiore libro dignitati.etenim sit impudens,si virtuti diutius repugnet,aut si honestis iucunda anteponat,aut pluris esse contendat dulcedinem corporis titillantem, ex eáue natam lætitiam, quàm grauitatem animi , atque constantiam. Quare illam quidem dimittamus, & suis se finibus tenere iubeamus, ne blanditiis eius,illecebrísque impediatur disputandi seueritas.quærendũ est enim ,vbi sit illud summum bonum,quod reperire volumus:quoniam & voluptas ab eo remota est,& eadem ferè contra eos dici possunt,qui vacuitatem doloris,finem bonorum esse voluerunt.Nec verò ita vllum probetur summum bonum,vt virtute careat,qua nihil potest esse præstantius.Itaque quanquam in eo sermone,qui cum Torquato est habitus,non remissi fuimus : tamen hæc acrior est cum Stoicis parata contentio.quæ enim de voluptate dicuntur, ea nec acutissimè , nec absconditè disseruntur.nec enim qui defendunt eam,versuti in disserendo sunt:nec, qui contrà dicunt, causam difficilem repellunt. ipse etiam dicit Epicurus , ne argumentandum quidem esse de voluptate , quòd sit positum eius iudicium in sensibus, vt cõmoneri nos satis sit, nihil attineat doceri. Quare illa nobis simplex fuit in vtramque partem disputatio. nec enim in Torquati sermone quicquam implicatum,aut tortuosum fuit , nostráque, vt mihi videtur, dilucida oratio: Stoicorum autem non ignoras quàm sit subtile,vel spinosum potius disserendi genus,ídque cùm Græcis,tum magis nobis,quibus etiam verba parienda sunt,imponendáq; noua nouis rebus nomina.Quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur,cogitás in omni arte,cuius vsus vulgaris,communísque nõ sit,multam nouitatem nominum esse, cùm constituantur earum rerum vocabula,quæ in quaque arte versentur. Itaque & dialectici & physici verbis vtuntur iis,quæ ipsi Græciæ nota non sunt.geometræ verò,musici,grãmatici etiam more quodam loquuntur suo.item ipsæ rhetorum artes, quæ sunt totæ forenses atque populares,verbis tamen in dicendo quasi priuatis vtuntur, ac suis.Atque,vt omittam has arteis eleganteis & ingenuas , ne opifices quidem tueri sua artificia possent, nisi vocabulis vterentur nobis incognitis , vsitatis sibi . Quinetiam agricultura, quæ abhorret ab omni politiore elegantia,tamen eas res, in quibus versatur,nominibus notauit nouis.Quo magis hoc philosopho faciendum est.ars est enim philosophia vitæ : de qua disserens arripere verba de foro non potest . quanquam ex omnibus philosophis Stoici plurima nouarunt . Zeno quoque eorum princeps,non tam rerum inuẽtor fuit , quàm nouorum verborum.Quòd si in ea lingua,quam plerique vberiorem putant , cõcessum à Græcia est,vt doctissimi homines de rebus non peruulgatis, inusitatis verbis vterentur: quanto id vel nobis magis est concedẽdum,qui ea nunc primùm audemus attingere:& si

(quod sæpe diximus,& quidem cum aliqua querela nõ Græcorum modò,sed etiam eorum, qui se Græcos magis, quàm nostros haberi volunt) nos non modò non vinci à Græcis verborum copia, sed esse in ea etiam superiores: elaborandum est, vt hoc non in nostris solùm artibus,sed etiam in illorum ipsorum consequamur. Quamquam ea verba,quibus ex instituto veterum vtimur pro Latinis,vt ipsa philosophia,vt rhetorica,dialectica,grãmatica geometria,musica, quamquã Latinè ea dici poterant,tamẽ,quoniã vsu recepta sunt, nostra ducamus. Atque hæc quidẽ de rerum nominibus. De ipsis rebus autem sæpenumero,Brute,vereor ne reprehendar,cùm hæc ad te scribam,qui tum in philosophia, tum in optimo genere philosophiæ tantum processeris. Quod si facerem quasi te erudiens, iure reprehenderer. sed ab eo plurimùm absum: neque, vt ea cognoscas, quæ tibi notissima sunt, ad te mitto: sed quia facillimè in nomine tuo acquiesco,& quia te habeo æquissimum eorum studiorum,quæ mihi communia tecum sunt, existimatorem, & iudicem. Attendes igitur, vt soles, diligenter, eámque controuersiam diiudicabis, quæ mihi fuit cum auunculo tuo,diuino ac singulari viro. Nam in Tusculano cùm essem,vellémque è bibliotheca pueri Luculli quibusdam libris vti,veni in eius villam,vt eos ipse (vt solebam) inde promerem. Quò cùm venissem, M. Catonem,quem ibi esse nescieram, vidi in bibliotheca sedentem, multis circumfusum Stoicorum libris. erat enim, vt scis,in eo inexhausta auiditas legendi, nec satiari poterat: quippe qui ne reprehensionem quidem vulgi inanem reformidans, in ipsa curia soleret legere sæpe, dum senatus cogeretur, nihil operæ reip. detrahens. quo magis tum in summo otio, maximáque copia, quasi heluo librorũ, si hoc verbo in tam præclara re vtendum est, videbatur. Quòd cùm accidisset, vt alter alterum nec opinatò videremus: surrexit statim. Deinde prima illa, quæ in congressu solemus: Quid tu,inquit,huc? à villa enim credo: & si ibi te esse scissem, ad te ipse venissem. Heri,inquã,ludis commissis, ex vrbe profectus véni ad vesperá. causa enim fuit huc veniendi,vt quosdam hinc libros promerem: & quidem,Cato,totam hanc copiam iã Lucullo nostro notã esse oportebit. nam his libris eum malo,quàm reliquo ornatu villæ delectari. est enim mihi magnæ curæ (quanquem hoc quidem propriũ tuum munus est,) vt ita erudiatur, vt & patri, & Scipioni nostro, & tibi tam propinquo respondeat. Laboro autẽ non sine causa. nã & aui eius memoria moueor (nec enim ignoras, quanti fecerim Scipionẽ: qui,vt opinio mea fert, in principibus iam esset,si viueret) & Lucullus mihi versatur ante oculos,vir tum omnibus excellẽs, tum mecũ & amicitia, & omni voluntate, sententiáque coniunctus. Præclarè,inquit, facis, cùm & eorũ memoriam tenes, quorũ vterque tibi testamento liberos suos commendauit: & puerum diligis. Quòd autem meum munus dicis,nõ equidem recuso,sed te adiungo socium. addo etiam illud,multa iam mihi dare signa puerum & pudoris & ingenij: sed ætatẽ vides. Video equidem,inquam: sed infici tamẽ iam debet iis artibus, quas si,dum est tener, cõbiberit,ad maiora veniet paratior. Sic est: & quidẽ diligentius,sæpiúsque ista loquemur inter nos,agemúsque communiter: Sed resideamus,inquit,si placet: itáque fecimus. Tum ille: Tu autem,cùm ipse tantum librorum habeas,quos hîc tandẽ requiris? Commentarios quosdã, inquam, Aristotelicos,quos hîc sciebam esse,veni vt auferrem,quos legerẽ,dum essem otiosus: quod quidem nobis (vt scis) non sæpe cõtingit. Quàm vellẽ,inquit,vt te ad Stoicos inclinasses! erat enim,si cuiusquã, certè tuum, nihil præter virtutem in bonis ducere. Vide ne magis, inquam,tuum fuerit,cùm re idem tibi, quod mihi, videretur,nõ noua te rebus nomina imponere: ratio enim nostra consentit, oratio pugnat. Minimè verò,inquit ille, consentit. quicquid enim præter id, quod honestum sit, expetendum esse dixeris, in bonísque numeraueris: & honestum ipsum quasi virtutis lumen exstinxeris,& virtutem penitus euerteris. Dicuntur ista Cato magnificè, inquam. sed vidésne verborum gloriam tibi cum Pyrrhone & Aristone, qui omnia exæquent, esse communem? de quibus cupio scire quid sentias. Egóne, quæris, inquit, scire quid sentiam? quos bonos viros, forteis,iustos, moderatos aut audiuimus in rep. fuisse, aut ipsi vidimus: qui sine vlla doctrina

F. Urs. Sic e quidem diligentius, ex ant. l.b. Sic equidem diligentius

ctrina naturam ipsam secuti, multa laudabilia fecerunt, eos melius à natura institutos fuisse, quàm institui potuissent à philosophia, si vllam aliam probauissent, præter eam, quæ nihil aliud in bonis habet, nisi honestum, nihil nisi turpe, in malis. ceteras philosophorum disciplinas, omnino aliã magis, aliã minus, sed tamẽ omneis, quæ rem vllam virtutis expertem aut in bonis, aut in malis numerent, eas non modò nihil adiuuare arbitror, neque afferre, quo meliores simus: sed ipsam deprauare naturam. nam si hoc non obtineatur, id solum bonum esse, quod honestum sit: nullo modo probari posśit, beatam vitam virtute effici. Quod si ita est: cur opera philosophiæ sit danda, nescio. si enim sapiẽs aliquis miser esse posśit, næ ego istam gloriosam, memorabilémque virtutem non magni æstimandam putem. Quæ adhuc, Cato, à te dicta sunt, eadem, inquam, dicere posses, si sequerere Pyrrhonem, aut Aristonem. nec enim ignoras, his istud honestum, non summum modò, sed etiam (vt tu vis) solum bonum videri. quod si ita est, sequitur id ipsum, quod te velle video, omneis semper beatos esse sapienteis. Hósne igitur laudas, & hâc eorum sententiam sequi nos censes oportere? Minimè verò istorum quidem, inquit. Cùm enim virtutis hoc proprium sit, earum rerum, quæ secundum naturam sint, habere delectum: qui omnia sic exæquauerunt, vt in vtranque partem ita paria redderent, vti nulla selectione vterentur, virtutem ipsam sustulerunt. Istud quidem, inquam, optimè dicis: sed quæro, nónne tibi faciendum idem sit, nihil dicenti bonum, quod non rectum, honestúmque sit, reliquarum rerum discrimen omne tollenti. Si quidem, inquit, tollerem: sed relinquo. Quónam modo, inquam, si vna virtus, vnum istud, quod honestum appellas, rectum, laudabile, decórum (erit enim notius quale sit, pluribus notatum vocabulis idem declarantibus) id ergo, inquam, si solum est bonum, quid habebis præterea, quod sequare? aut si nihil malum, nisi quod turpe, inhonestum, indecorum, prauum, flagitiosum, fœdum: vt hoc quoque pluribus nominibus insigne faciamus: quid præterea dices esse fugiendum? Non ignoranti, inquit, tibi quid sim dicturus, sed aliquid, vt ego suspicor, ex mea breui responsione arripere cupienti non respondebo ad singula: explicabo potius, quoniam otiosi sumus, nisi alienum putas, totam Zenonis, Stoicorúmque sententiam. Minimè id quidem, inquam, alienum: multúmque ad ea, quæ quærimus, explicatio tua ista profecerit. Experiamur igitur, inquit. etsi habet hæc Stoicorum ratio difficilius quiddam & obscurius. nam cùm in Græco sermone hęc ipsa quondam rerum nomina nouarum noua videbantur, quæ nunc consuetudo diuturna triuit: quid censes in Latino fore? Facillimum id quidem est, inquam. Si enim Zenoni licuit, cùm rem aliquam inuenisset inusitatam, inauditum quoque ei rei nomen imponere: cur non liceat Catoni? Nec tamen exprimi verbum è verbo necesse erit, vt interpretes indiserti solent: cùm sit verbum, quod idem declaret, magis, minúsue vsitatum. Equidem soleo etiam, quod vno Græci, si aliter non possum, idem pluribus verbis exponere. & tamen puto concedi nobis oportere, vt Græco verbo vtamur, siquando minus occurret Latinum, ne hoc ephippiis & acratophoris potius, quàm proëgmenis, & apoproëgmenis concedatur. quanquam hæc quidem præposita rectè, & reiecta dicere licebit. Bene facis, inquit, quòd me adiuuas: & istis quidem, quæ modò dixisti, vtar potius Latinis: in ceteris subuenies, si me hærentem videbis. Sedulò, inquam, faciam. sed fortuna forteis. Quare conare quæso: quid enim hoc possumus agere diuinius? Placet iis, inquit, quorum ratio mihi probatur, simul atque natum sit animal (hinc enim est ordiendum) ipsum sibi conciliari & commendari ad se conseruandum, & ad suum statum, & ad ea, quæ conseruantia sunt eius status, diligenda: alienari autem ab interitu, iísque rebus, quæ interitum videantur afferre. id ita esse sic probant, quòd antequàm voluptas, aut dolor attigerit, salutaria appetant parui, aspernentúrque contraria. quod non fieret, nisi statum suum diligerent, interitum timerent. Fieri autem nõ posset, vt appeterent aliquid, nisi sensum haberent sui, eóque se & sua diligerent. Ex quo intelligi debet, principium ductum esse à se, diligendi. In principiis autem naturalibus diligendi sui plerique Stoici non pu-

F. ur. ex ms. à se diligendo. abest à ms. in principiis autem naturalib. plerq. Stoici &c

tant voluptatem esse ponendam .quibus ego vehementer assentior : ne, si voluptatem natura posuisse in iis rebus videatur, quæ primæ appetuntur, multa turpia sequantur. Satis esse autem argumenti videtur, quamobrem illa, quæ natura prima sunt ascita, natura diligamus, quòd est nemo, quin, cùm vtrumuis liceat, aptas malit, & integras omneis parteis corporis, quàm eodem vsu imminutas & detortas habere. Cognitiones autem (vel, si hæc verba minus placent, aut minus intelliguntur, καταλήψεις appellemus licet) eas igitur ipsas propter se asciscendas arbitramur, quòd habeant quiddam in se quasi complexum & cõtinens veritatem. Id autem in paruis intelligi potest: quos delectari videamus, etiam si eorum nihil intersit, siquid ratione per se ipsi inuenerunt. Arteis etiam ipsas propter se assumendas putamus, tum quia sit in his aliquid dignum assumtione, tum quòd cõstent ex cognitionibus, & contineant quiddam in se ratione constitutum, & via. À falsa autem assensione magis nos alienatos esse, quàm à ceteris rebus, quæ sunt contra naturam, arbitrantur. Iam membrorum, id est partium corporis alia videntur propter eorum vsum à natura esse donata, vt manus, crura, pedes, & ea, quæ sunt intus in corpore, quorum vtilitas quanta sit, à medicis etiam disputatur: alia autem nullam ob vtilitatem, quasi ad quendam ornatum, vt cauda pauoni, plumæ versicolores columbis, viris mammæ atque barba. Hæc dicuntur fortasse ieiunius. sunt enim quasi prima elementa naturæ, quibus vbertas orationis adhiberi vix potest. nec equidem eam cogito consectari. veruntamen cùm de rebus grandioribus dicas, ipsæ res verba rapiunt. ita fit cùm grauior, tum etiam splendidior oratio. Est vt dicis, inquam. sed tamen omne, quod de re bona dilucidè dicitur, mihi pręclarè dici videtur. Istiusmodi autem res dicere ornatè velle, puerile est: planè autem & perspicuè expedire posse, docti & intelligentis viri. Progrediamur igitur, quoniam, inquit, ab his principiis naturæ discessimus, quibus congruere debent, quæ sequuntur. Sequitur autem prima diuisio hęc. Æstimabile esse dicitur (sic enim, vt opinor, appellamus ἀξιωτὸν) id, quod aut ipsum secundum naturam sit, aut tale quid efficiat, vt selectione dignum propterea sit, quòd aliquod pondus habeat dignum æstimatione: quam ille ἀξίαν vocat: contráque inæstimabile, quod sit superiori contrarium. Initiis igitur ita constitutis, vt ea, quæ secundum naturam sunt, ipsa propter se sumenda sint, contraríaque item reiicienda: primùm est officium (id enim appello καθῆκον) vt se conseruet in naturæ statu: deinceps vt ea teneat, quæ secundum naturam sint, pellátque contraria, quæ inuenta selectione, & item reiectione sequuntur: deinceps officiorum selectio, deinde ea perpetua, tum ad extremum constans, consentaneáque naturæ: in qua primùm inesse incipit, & intelligi quid sit, quod verè bonum posit dici. prima est enim conciliatio hominis ad ea, quæ sunt secundum naturam. Simul autem cepit intelligentiam, vel notionem potius, quam appellant ἔννοιαν illi, vidítque rerum agendarum ordinem, &, vt ita dicam, concordiam: multo eam pluris æstimauit, quàm omnia illa, quæ primùm dilexerat: atque ita cognitione & ratione collegit, vt statueret in eo collocatum summum illud hominis per se laudandum, & expetendum bonum: quod cùm positum sit in eo, quod ὁμολογίαν Stoici, nos appellemus conuenientiam, si placet: cùm igitur in eo sit id bonum, quò omnia referenda sunt honestè facta: ipsum honestum, quod in bonis ducitur, quanquam pòst oritur, tamen id solum vi sua & dignitate expetendum est: eorum autem, quæ sunt prima naturæ, propter se nihil est expetendum. Cùm verò illa, quæ officia esse dixi, proficiscantur ab initiis naturæ, ad ea hæc referri necesse est: vt rectè dici posit, omnia officia eò referri, vt adipiscamur principia naturæ, nec tamen vt hoc sit bonorum vltimum: propterea quòd non inest in primis naturæ conciliationibus honesta actio. consequens enim est, & pòst oritur, vt dixi. est tamen ea secundum naturã, multóq; nos ad se expetendã magis hortatur, quàm superiora omnia. Sed ex hoc primùm error tollẽdus est, nequis sit, qui existimet, duo poni vltima bonorũ. Vt enim sicui sit propositum collimare hastam aliquò, aut sagittam, huic omnia sint faciẽda, vt collimet, & ita tamen, vt omnia faciat, quo feriat: sic cùm homini vltimum in bonis esse dicimus adipisci

F. vers. in ms. arbitramur

ib. simulac cepit

ib. ut enim, si cui sit propositum collimare hastam aliquo, aut sagittam ut feriat, sic nos ultimum in bonis diximus; sic huic in huiusmodi similitudine, omnia sunt facienda ut collimet, et tantum nitis, ut omnia faciat, quo propositum assequatur. F multis mendose quam in vulgatis.

pisci principia naturæ, hoc dicimus, huic in eadem similitudine omnia esse facienda, vt collimet, & tamen vt omnia faciat, quo propositum assequatur: sed hoc quasi vltimum, quale nos summum in vita bonum dicimus: illud autem, quasi seligendum, non expetendum. Cùm autem omnia officia à principiis naturæ proficiscantur, ab iisdem necesse est proficisci ipsam sapientiam. Sed quemadmodum sæpe fit, vt is, qui commendatus sit alicui, pluris eum faciat, cui commendatus sit, quàm illum, à quo sit: sic minimè mirum est, primò nos sapientiæ commendari ab initiis naturæ: pòst autem ipsam sapientiam nobis cariorem fieri, quàm illa sint, à quibus ad hanc venerimus. Atque vt membra nobis ita data sunt, vt ad quandam rationem viuendi data esse appareat: sic appetitio animi, quæ ὁρμὴ Græcè vocatur, non ad quoduis genus vitæ, sed ad quandam formam viuendi videtur data: itémque & ratio & perfecta ratio. Vt enim histrioni actio, saltatori motus non quiuis, sed certus quidam est datus: sic vita agenda est certo genere quodam, non quolibet: quod genus conueniens, consentaneúmque dicimus. Nec enim gubernationi, aut medicinæ similem sapientiam esse arbitramur, sed actioni illi potius, quam modò dixi, & saltationi, vt in ipsa arte insit, non foris petatur extremum, id est artis effectio. & tamen est etiam alia cum his ipsis artibus sapientiæ dissimilitudo, propterea quòd in illis, quæ rectè facta sunt, non continentur tamen omnes partes, ex quibus constant. Quæ autem nos aut recta, aut rectè facta dicamus, si placet, illi autem appellant κατορθώματα, omneis numeros virtutis continent. sola enim sapientia in se tota conuersa est: quod idem in ceteris artibus non fit. Inscite autem medicinæ & gubernationis vltimum cum vltimo sapientiæ comparatur. sapientia enim & animi magnitudinem complectitur, & iustitiam, & vt omnia, quæ homini áccidant, infra se esse iudicet: quod idem in ceteris artibus non contingit. Tenere autem virtutes eas ipsas, quarum modò mentionem feci, nemo poterit, nisi statuerit nihil esse, quod intersit, aut differat aliud ab alio, præter honesta & turpia. Videamus nunc, quàm sint præclarè illa iis, quæ iam posui, consequentia. Cum enim hoc sit extremum (sentis enim, credo, me iamdiu, quod τέλος Græcus dicat, id dicere tum extremum, tum vltimum, tum summum: licebit etiam finem pro extremo aut vltimo dicere) cùm ergo hoc sit extremum, congruenter naturæ, conuenientérque viuere, necessariò sequitur, omneis sapienteis semper feliciter, absolutè, fortunatè viuere, nulla re impediri, nulla prohiberi, nulla egere. Quod autem continet non magis eam disciplinam, de qua loquor, quàm vitam, fortunásque nostras, id est, vt, quod honestum sit, id solum bonum iudicemus. potest id quidem fuse & copiose, & omnibus electissimis verbis, grauissimísque sententiis rhetoricè & augeri & ornari: sed consectaria me Stoicorum breuia & acuta delectát. Concluduntur igitur eorũ argumenta sic: Quod est bonum, omne laudabile est: quod autem laudabile est, omne honestum est: bonum igitur quod est, honestum est. Satísne hoc conclusum videtur? certè. quod enim efficiebatur ex his duobus, quæ erant sumta in eo, vides esse conclusum. duorum autem, è quibus effecta cõclusio est, contra superius dici solet, nõ omne bonum esse laudabile. nam quod laudabile sit, honestum esse conceditur. Illud autem perabsurdum, bonum esse aliquid, quod non expetendum sit: aut expetendum, quod non placens: aut, si id, non etiam diligendum: ergo & probandum: ita etiam laudabile: id autem honestum: ita fit, vt, quod bonum sit, id etiam honestum sit. Deinde quæro, quis aut de misera vita possit gloriari, aut non de beata. de sola igitur beata. Ex quo efficitur gloriatione, vt ita dicam, dignam esse beatam vitam: quod non possit quidem nisi honestæ vitæ iure contingere: ita fit, vt honesta vita, beata vita sit: & quoniam is, cui contingit vt iure laudetur, habet insigne quiddam ad decus & ad gloriã, vt ob eã, quæ tanta sunt, beatus dici iure possit: idem de vita talis viri rectissimè dicitur. Ita si beata vita honestate cernitur, quod honestum est, id bonum solum habendum est. Quod verò negari nullo modo possit, quem vnquam stabili & firmo & magno animo, quem fortem virum dicimus effici posse, nisi constitutum sit, non esse malum dolorem? vt enim qui mortem in malis ponit, non potest eam

non timere:ſic nemo vlla in re poteſt id,quod malum eſſe decernit,nō curare,ídque contemnere.quo poſito,& omnium aſſenſu approbato, illud aſſumitur, eum, qui magno ſit animo atque forti,omnia,quæ cadere in hominem poſsint,deſpicere,& pro nihilo putare.Quæ cùm ita ſint,effectum eſt nihil eſſe malum,quod turpe non ſit.atque iſte vir altus & excellens,magno animo, verè fortis, infra ſe omnia humana ducens,is,inquam, quem efficere volumus,quē quęrimus,certè & confidere debet & ſibi,& ſuæ vitę & actæ,& conſequenti:& bene de ſe iudicare, ſtatuens nihil mali poſſe accidere ſapienti. Ex quo intelligitur idem illud ſolum bonum eſſe,quod honeſtum ſit,ídque eſſe beatè viuere,& honeſtè, id eſt cum virtute viuere. Nec verò ignoro,varias philoſophorum fuiſſe ſententias, eorum dico,qui ſummum bonum,quod vltimum appello,in animo ponerēt.quas quanquam vitioſe quidam ſecuti ſunt,tamen non modò his tribus,qui virtutem à ſummo bono ſegregauerunt,cùm aut voluptatem,aut vacuitatem doloris,aut prima naturæ in ſummis bonis ponerent,ſed etiam alteris tribus, qui mancam fore putauerunt ſine aliqua acceſsione virtutem,ob eámque rem trium earum rerum, quas ſuprà dixi, ſingulas ſingulis addiderunt:his tamen omnibus eos antepono,cuiuſcuiuſmodi ſunt,qui ſummũbonũ in animo atque in virtute poſuerunt. Sed ſunt tamen perabſurdi & ij, qui, cum ſcientia viuere,vltimum bonorum:& qui nullam rerum differentiam eſſe dixerũt:atque ita ſapientem beatum fore,nihil aliud alij momēto vllo anteponentem:vt quidam Academici conſtituiſſe dicuntur, extremum bonorum, & ſummum munus eſſe ſapientis obſiſtere viſis, aſſenſúſque ſuos firmè ſuſtinere.His ſingulis copioſe reſponderi ſolet.ſed quę perſpicua ſunt, longa eſſe non debent. Quid autem apertius, quàm, ſi ſelectio nulla ſit ab iis rebus, quæ contra naturam ſint,earum rerum,quę ſint ſecundum naturam,fore vt tollatur omnis ea,quæ quæratur,laudetúrque prudentia?Circumſcriptis igitur iis ſententiis,quas poſui,& iis,quæ ſimiles earum ſunt, relinquitur VT SVMMVM BONVM SIT, VIVERE SCIENTIAM adhibentem earum rerum, quæ natura eueniant, ſeligentem, quæ ſecundum naturam, & ſiqua etiam contra naturam ſunt,reiicientem,id eſt conuenienter congruentérque naturæ viuere.Sed in ceteris artibus,quod dicitur artificioſe,poſterum quodam modo,& cōſequens putandum eſt:quod illi ἐπιγεννηματικὸν appellant.Quod autem ſapienter dicimus,id apprime rectè dicitur.quicquid enim à ſapiente proficiſcitur,id continuò debet expletum eſſe omnibus ſuis partibus. in eo enim poſitum eſt id, quod dicimus eſſe expetendum.nam vt peccatum eſt patriam prodere,parenteis violare,fana depeculari, quæ ſunt in effectu:ſic timere, ſic mærere, ſic in libidine eſſe, peccatum eſt, etiam ſine effectu.Verùm vt hæc non in poſteris & in conſequentibus, ſed in primis continuò peccata ſunt: ſic ea, quæ proficiſcuntur à virtute,ſuſceptione prima,non perfectione,recta ſunt iudicanda.Bonum autem, quod in hoc ſermone toties vſurpatum eſt, id etiam definitione explicetur. ſed eorum definitiones paullùm oppidò inter ſe differunt, & tamen eodem ſpectant. Ego aſſentior Diogeni, qui bonum definierit,id, quod eſſet natura abſolutum.id autem ſequens, illud,quod prodeſſet(ὠφέλημα enim ſic appellemus) motum, aut ſtatum eſſe dixit,è natura abſoluta.Cúmque rerum notiones in animis fiant,ſi aut vſu aliquid cognitũ ſit,aut coniunctione,aut ſimilitudine,aut collatione rationis:hoc quarto, quod extremum poſui, bonorum notitia facta eſt. cùm enim ab iis rebus, quæ ſunt ſecundum naturam, aſcendit animus collatione rationis, tum ad notionem boni péruenit. hoc autem ipſum bonum non acceſsione, neque creſcendo, aut cum ceteris comparando, ſed propria vi ſua & ſentimus, & appellamus bonum.Vt enim mel,etſi dulciſſimum eſt, ſuo tamen proprio genere ſaporis, non comparatione cum aliis, dulce eſſe ſentitur: ſic bonum hoc, de quo agimus, eſt illud quidem plurimi æſtimandum, ſed ea æſtimatio genere valet, non magnitudine. nam cùm æſtimatio, quæ ἀξία dicitur, neque in bonis numerata ſit,neque rurſus in malis:quantumcunque eò addideris,in ſuo genere manebit.Alia eſt igitur propria æſtimatio virtutis,quæ genere, non creſcendo valet. Nec verò perturbationes animorum, quæ vitam inſipientium miſeram, acerbámque reddunt,

dunt,

dunt,quas Græci πάθη appellant,(poteram ego,verbum ipſum interpretans, morbos appellare:ſed non conueniret ad omnia. quis enim miſericordiam ,aut ipſam iracundiam, morbum ſolet dicere? at illi dicunt πάθος. ſit igitur perturbatio, quæ nomine ipſo vitioſa declarari videtur:) nec hę igitur perturbationes vi aliqua naturali mouentur:omnéſq; hę ſunt genere quattuor,partibus plures:ægritudo,formido,libido,quámq; Stoici communi nomine corporis & animi,ἡδονὴν appellant:ego malo lætitiam appellare, quaſi geſtientis animi elationem voluptariam.Perturbationes autem nulla naturæ vi commouentur: omniáque ea ſunt opiniones ac iudicia leuitatis. Itaque his ſapiẽs ſemper vacabit.Omne autem,quod honeſtum ſit,id eſſe propter ſe expetendum, commune nobis eſt cum multorum aliorum philoſophorum ſententiis.præter enim treis diſciplinas,quæ virtutem à ſummo bono excludunt,ceteris omnibus philoſophis hæc eſt tuenda ſententia,maximè tamen Stoicis,qui nihil aliud in bonorum numero,niſi honeſtum,eſſe voluerũt.Sed hæc quidem eſt perfacilis & perexpedita defenſio . Quis eſt enim , aut quis vnquam fuit aut auaritia tam ardenti,aut tam effrenatis cupiditatibus,vt eãdem illam rem,quam adipiſci ſcelere quouis velit,non multis partibus malit ad ſeſe,etiam omni impunitate propoſita, ſine facinore, quàm illo modo peruenire?quam verò vtilitatem, aut quem fructũ petentes,ſcire cupimus,illa,quæ occulta nobis ſunt,quî moueantur, quibúſq; de cauſis ea verſentur in cælo? Quis autem tam agreſtibus inſtitutis viuit, aut quis contra ſtudia naturæ tam vehementer obduruit,vt à rebus cognitu dignis abhorreat,eáſque ſine voluptate,aut vtilitate aliqua non requirat,& pro nihilo putet?aut quis eſt,qui maiorum,aut Africanorum,aut eius,quem tu in ore ſemper habes,proaui mei,ceterorúmque virorum fortium, atque omni virtute præſtantium facta,dicta,conſilia cognoſcens,nulla animo afficiatur voluptate?quis autem honeſta in familia inſtitutus , & educatus ingenuè,non ipſa turpitudine,etiam ſi eum læſura nõ ſit,offenditur?Quis animo æquo videt eum, quem impurè ac flagitioſè putet viuere?quis non odit ſordidos,vanos,leueis,futileis?quid autem dici poterit,ſi turpitudinem non ipſam per ſe fugiendam eſſe ſtatuerimus, quo minus homines tenebras,& ſolitudinem nacti,nullo dedecore ſe abſtineant,niſi eos per ſe fœditate ſua turpitudo ipſa deterreat? Innumerabilia dici poſſunt in hanc ſententiam:ſed non neceſſe eſt.nihil eſt enim , de quo minus dubitari poſsit , quàm & honeſta expetenda per ſe , & eodem modo turpia per ſe eſſe fugienda.Conſtituto autem illo , de quo antè diximus,quod honeſtum ſit,id eſſe ſolum bonum: intelligi neceſſe eſt,pluris id, quod honeſtum ſit,æſtimandum eſſe,quàm illa media,quæ ex eo compararentur.Stultitiam autem, & temeritatem, & iniuſtitiam , & intemperantiam cùm dicimus eſſe fugiendas propter eas res,quæ ex ipſis eueniant:nõ ita dicimus,vt cum illo,quod poſitum eſt,ſolum id eſſe malum, quod turpe ſit , hæc pugnare videatur oratio : propterea quòd ea non ad corporis incommodum referuntur,ſed ad turpeis actiones,quæ oriũtur è vitiis. quas enim Græci κακίας appellant,vitia malo,quàm malitias nominare. Næ tu,inquam,Cato verbis illuſtribus,& id quod vis,declarantibus. Itaque mihi videris Latinè docere philoſophiam, & ei quaſi ciuitatem dare , quæ quidem adhuc peregrinari Romæ videbatur, nec offerre ſeſe noſtris ſermonibus audebat : & iſta maximè propter limatam quandam & rerum & verborum tenuitatem.ſcio enim eſſe quoſdam,qui quãuis lingua philoſophari poſsint: nullis tamen partitionibus,nullis definitionibus vtuntur : qui dicunt ea ſe modò probare , quibus natura tacita aſſentiatur. itaque in rebus minimè obſcuris , non multus eſt apud eos diſſerendi labor. Quare attendo te ſtudioſè,&,quæcunque rebus iis, de quibus hic ſermo eſt,nomina imponis,memoriæ mãdo.mihi enim erit iiſdem iſtis fortaſſe iam vtendum.Virtutibus igitur rectiſsimè mihi videris,& ad conſuetudinem noſtræ orationis vitia poſuiſſe contraria. quod enim vituperabile eſt per ſe ipſum , id eo ipſo vitium nominatum puto, vel etiam à vitio dictũ vituperari.ſin κακίαν malitiam dixiſſes,ad aliud nos vnum certum vitium conſuetudo Latina traduceret. hoc omni virtuti vitium contrario nomine opponitur. Tum ille, His igitur ita poſitis,inquit,ſequitur magna con-

tentio: quæ pertractata eſt à Peripateticis mollius. eſt enim eorũ conſuetudo dicendi nõ ſatis acuta propter ignorationem dialecticę. Carneades tuus egregia quadam exercitatione in dialecticis, ſummáque eloquentia rem in ſummum diſcrimen adduxit, propterea quòd pugnare non deſtitit, in omni hac quæſtione, quæ de bonis & malis appelletur, nõ eſſe rerum Stoicis cum Peripateticis controuerſiam, ſed nominum. Mihi autem nihil tam perſpicuum videtur, quàm has ſententias eorum philoſophorum re inter ſe magis, quàm verbis diſsidere: maiorem multo habere Stoicos & Peripateticos rerum omnino diſcrepantiam, quàm verborum, quippe cùm Peripatetici omnia, quæ ipſi bona appellant, pertinere dicant ad beatè viuendum: noſtri verò, quod æſtimatione omnino aliqua dignum ſit, complecti beatam vitam putent. An verò certius quicquam poteſt eſſe, quàm ratione eorum, qui dolorem in malis ponunt, non poſſe ſapientem beatum eſſe, cùm eculeo torqueatur? eorum autem, qui dolorem in malis non habent, ratio certè cogit, vti in omnibus tormentis conſeruetur beata vita ſapienti. Etenim ſi dolores eoſdem tolerantius patiantur, qui excipiunt eos pro patria, quàm qui leuiore de cauſa: opinio facit, non natura, vim doloris aut maiorem, aut minorem. Ne illud quidem eſt conſentaneum, ſi, cùm tria genera bonorum ſint, quæ ſententia eſt Peripateticorum, eo beatior quiſque ſit, quo ſit corporis, aut externis bonis plenior: vt hoc item approbandum ſit nobis, vt, qui plura habeat, quæ in corpore magni æſtimantur, ſit beatior. illi enim corporis commodis compleri vitam beatam putant: noſtri nihil minus. nam cùm ita placeat, ne eorum quidem bonorum, quæ nos bona naturæ appellemus, frequentia beatiorem vitam fieri, aut magis expetendam, aut pluris æſtimandam: certè minus ad beatam vitam pertinet multitudo corporis commodorum. Etenim ſi & ſapere expetendum ſit, & valere: coniunctum vtrumque magis expetendum ſit, quàm ſapere ſolum. neque tamen, ſi vtrumque ſit æſtimatione dignum, pluris ſit coniunctum, quàm ſapere ipſum ſeparatum. nam qui valetudinem æſtimatione aliqua dignam videmus, neque tamen eam in bonis ponimus, iidem cenſemus nullam eſſe tantam æſtimationem, vt ea virtuti anteponatur. quod idem Peripatetici non tenent: quibus dicendum eſt, quæ & honeſta actio ſit, & ſine dolore, eam magis eſſe expetendam, quàm ſi eſſet eadem actio cum dolore. Nobis aliter videtur: rectè, ſecúſne, poſtea. Sed potéſtne rerum maior eſſe diſſenſio? vt enim obſcuratur, & offunditur luce ſolis lumen lucernæ: & vt interit magnitudine maris Ægæi ſtilla muriæ, & vt in diuitiis Crœſi, teruncij acceſsio, & gradus vnus in ea via, quæ eſt hinc in Indiam: ſic cùm ſit is bonorum finis, quem Stoici dicunt, omnis iſta rerum in corpore ſitarum æſtimatio, ſplẽdore virtutis, & magnitudine obſcuretur & obruatur, atque intereat neceſſe eſt: & quemadmodum opportunitas (ſic enim appellemus εὐκαιρίαν) non fit maior productione temporis (habent enim ſuum modum quæcunque opportuna dicuntur) ſic recta effectio (κατόρθωσιν enim ita appello, quoniam rectum factum κατόρθωμα) Recta igitur effectio, item conuenientia, denique ipſum bonum, quod in eo poſitum eſt, vt naturæ conſentiat, creſcendi acceſsionem nullam habet. Vt enim opportunitas illa, ſic hæc, de quibus dixi, non fiunt temporis productione maiora: ob eámque cauſam Stoicis non videtur optabilior, nec magis expetenda beata vita, ſi ſit longa, quàm ſi breuis: vtuntúrque ſimili. Vt ſi cothurni laus illa eſſet, ad pedem aptè conuenire: neque multi cothurni paucis anteponerentur, neque maiores minoribus: ſic quorum omne bonum conuenientia atque opportunitate finitur, nec plura paucioribus, nec longinquiora breuioribus anteponentur. Nec verò ſatis acutè dicunt: Si bona valetudo pluris æſtimanda ſit longa, quàm breuis, ſapientiæ quoque vſus longiſsimus quiſque ſit plurimi. Non intelligunt valetudinis æſtimationem ſpatio iudicari, virtutis, opportunitate: vt videantur qui illud dicant, iidem hoc eſſe dicturi, bonam mortem, & bonum partum meliorem longum eſſe, quàm breuem. non vident alia breuitate pluris æſtimari, alia diuturnitate. Itaque conſentaneum eſt his, quæ dicta ſunt, ratione illorum, qui illum bonorum finem, quod appellamus extremum, quod vltimum

mum, crescere putant posse, iisdem placere, esse alium alio etiam sapientiorem, itémque alium magis alio vel peccare, vel rectè facere. quod nobis non licet dicere, qui crescere bonorum finem non putamus. Vt enim qui demersi sunt in aqua, nihilo magis respirare possunt, si longè non absunt à summo, vt iam iámque posśint emergere, quàm si etiam tum essent in profundo: nec catulus ille, qui iam appropinquat vt videat, plus cernit, quàm is, qui modò est natus: item qui procesśit aliquantum ad virtutis aditum, nihilo minus in miseria est, quàm ille, qui nihil procesśit Hæc mirabilia videri intelligo: sed cùm certè superiora, firma ac vera sint, his autem ea consentanea & consequentia, ne de eorum quidem veritate est dubitandum. Sed quamquam negent, nec virtutes, nec vitia crescere: attamen vtrumque eorum fundi quodam modo, & quasi dilatari putant. Diuitias autem Diogenes censet non eam modò vim habere, vt quasi duces sint ad voluptatem, & ad valetudinem bonam, sed etiam vt ea contineant: non idem facere eas in virtute, neque in ceteris artibus: ad quas esse dux pecunia potest, continere autem non potest. itaque si voluptas, aut bona valetudo sit in bonis, diuitias quoque in bonis esse ponendas: at si sapientia bonum sit, non sequi, vt etiam diuitias bonum esse dicamus: nec ab vlla re, quæ non sit in bonis, id, quod sit in bonis, contineri posse: ob eámque causam, quia cognitiones, comprehensionésque rerum, è quibus efficiuntur artes, appetitiones mouent: cùm diuitiæ non sint in bonis, nulla ars diuitiis contineri potest. Quod si de artibus concedamus: virtutis tamen non sit eadem ratio, propterea quòd hæc plurimæ commentationis & exercitationis indigeat, quod idem in artibus non sit, & quòd virtus stabilitatem, firmitatem, constantiam totius vitæ complectatur, nec eadem hæc in artibus esse videamus. Deinceps explicatur differentia rerum: quam si non vllam esse diceremus, confunderetur omnis vita, vt ab Aristone: nec vllum sapientiæ munus, aut opus inueniretur, cùm inter res eas, quæ ad vitam degendam pertinerent, nihil omnino interesset, neque vllum delectum adhiberi oporteret. Itaque cùm esset satis constitutum, id solum esse bonum, quod esset honestum: & id malum solum, quod turpe: tum inter hæc & illa, quæ nihil valerent ad beatè, miseréue viuendum, aliquid tamen, quo differrent, esse voluerunt, vt essent eorũ alia ęstimabilia, alia contrà, alia neutrũ: quæ autem æstimãda essent, eorum in aliis satis esse causæ, quamobrẽ quibusdam anteponerẽtur: vt in valetudine, vt in integritate sensuum, vt in doloris vacuitate, in gloria, diuitiis, similibus rebus: alia autem non esse eiusmodi. Itémque eorum, quæ nulla æstimatione digna essent, partim satis habere causæ, quamobrem reiicerentur: vt dolorem, morbum, sensuum amisśionem, paupertatem, ignominiam, & similia horum, partim non. Itémque hinc esse illud exortum, quod Zeno προηγμένον, cõtráque quod ἀποπροηγμένον nominauit, cùm vteretur in lingua copiosa factis tamen nominibus ac nouis: quod nobis in hac inopi lingua non conceditur. quamquam tu hanc copiosiorem etiam dicere soles. Sed non alienum est, quo facilius vis verbi intelligatur, rationem huius verbi faciendi Zenonis exponere. Vt enim, inquit, nemo dicit in regia regem ipsum quasi productum esse ad dignitatem (id enim est προηγμένον) sed eos, qui in aliquo honore sint, quorum ordo proximè accedit, vt secundus sit ad regium principatum: sic in vita non ea, quæ primario loco sunt, sed ea, quæ secundum locum obtinent, προηγμένα, id est producta nominentur. quæ vel ita appellemus (id erit verbum è verbo) vel promota, velut illa remota: vel, vt dudum diximus, præposita, vel præcipua: & illa reiecta. re enim intellecta, in verborum vsu faciles esse debemus. Quoniam autem omne, quod est bonum, primum locum tenere dicimus: necesse est, nec bonum esse, nec malum hoc, quod præpositum, vel præcipuum nominamus. Itaque id definimus, quod sit indifferens, cum æstimatione mediocri. quod enim illi ἀδιάφορον dicunt, id mihi ita occurrit, vt indifferens dicerem. neque enim illud fieri poterat vllo modo, vt nihil relinqueretur in mediis, quod aut secundum naturam esset, aut contra: nec, cùm id relinqueretur, vt nihil in his poneretur, quod satis æstimabile esset: nec hoc posito, vt non aliqua essent præposita.

Rectè igitur hæc facta distinctio est. atque etiam ab iis, quo facilius res perspici posit, hoc simile ponitur. Vt enim, inquiunt, si hoc fingamus esse quasi finem & vltimum, ita iácere talum, vt rectus assistat: qui ita talus erit iactus, vt cadat rectus, præpositum quiddã habebit ad finem: qui aliter, contrà: neque tamen illa præpositio tali ad eum, quem dixi, finem pertinebit: sic ea, quæ sunt præposita, referuntur illa quidem ad finem, sed ad eius vim, naturámque nihil pertinent. Sequitur illa diuisio, vt bonorũ alia sint ad illud vltimum pertinentia (sic enim appello, quæ τελικὰ dicuntur: iam hoc ipsum instituamus, vt placuit, pluribus verbis dicere, quod vno non poterimus, vt res intelligatur) alia autem efficientia, quæ Græci ποιητικά: alia vtrumque. De pertinentibus, nihil est bonum, præter actiones honestas: de efficientibus, nihil præter amicum. sed & pertinentẽ & efficientem, sapientiam volunt esse. nam quia sapientia est conueniens actio, ex illo pertinenti genere est, quod dixi. quòd autem honestas actiones affert & efficit, ideò efficiens dici potest. Hæc, quæ præposita dicimus, partim sunt per se ipsa præposita, partim quòd aliquid efficiunt, partim ob vtrumque. per se, vt quidam habitus oris & vultus, vt status, vt motus: in quibus sunt & præponenda quædam, & reiicienda. alia ob eam rem præposita dicuntur, quòd ex se aliquid efficiant, vt pecunia. alia autem ob vtranque rem, vt integri sensus, vt bona valetudo. De bona autem fama (quam enim appellant εὐδοξίαν, aptius est hoc loco bonam famam appellare, quàm gloriam) Chrysippus quidem, & Diogenes, detracta vtilitate, ne digitum quidem eius causa porrigendum esse dicebant: quibus ego vehementer assentior. Qui autem post eos fuerunt, cùm Carneadem sustinere non possent, hanc, quam dixi, bonam famam, ipsam propter se præpositam & sumendam esse dixerunt: esséque hominis ingenui, & liberaliter educati, velle bene audire à parentibus, à propinquis, à bonis etiam viris, ídque propter rem ipsam, non propter vsum: dicúntque, vt liberis consultum velimus, etiam si postumi futuri sint, propter ipsos: sic futuræ post mortem famæ tamen esse propter rem, etiam detracto vsu, cõsulendum. Sed cùm, quod honestum sit, id solum bonum esse dicamus: consentaneum tamen est fungi officio, cùm id officium nec in bonis ponamus, nec in malis. Est enim aliquid in his rebus probabile, & quidem ita, vt eius ratio reddi posit: ergo vt etiam probabiliter facti ratio reddi posit. est autem officium, quod ita factum est, vt eius probabilis ratio reddi posit. Ex quo intelligitur, officiũ medium quoddam esse, quod neque in bonis ponatur, neque in contrariis. quoniámque in iis rebus, quæ neque in virtutibus sunt, neq; in vitiis, est tamen quiddam, quod vsui possit esse: tollendum id non est. Est autem eius generis actio quoque quædam, & quidem talis, vt ratio postulet agere aliquid, & facere eorum. Quod autem ratione factum sit, id officium appellamus. est igitur officium eius generis, quod nec in bonis ponatur, nec in contrariis. Atque perspicuum etiam illud est, in istis rebus mediis aliquid agere sapientem. Iudicat igitur, cùm agit, officium illud esse. Quod quoniam numquam fallitur in iudicando, erit in mediis rebus officium. quod efficitur etiam hac conclusione rationis. Quoniam enim videmus esse quiddam, quod rectè factum appellemus, id autem est perfectum officium: erit etiam inchoatum: vt, si iustè depositum reddere in rectè factis sit, in officiis ponatur depositum reddere: illo enim addito, iustè, fit rectè factum: per se autem hoc ipsum reddere in officio ponitur. quoniámque non dubium est, quin in iis, quæ media dicimus, sit aliud sumendum, aliud reiiciendum: quidquid ita fit, aut dicitur, communi officio continetur. Ex quo intelligitur, quoniam se ipsos omneis natura diligunt, tam insipientem, quàm sapientem sumturum quæ secundũ naturam sint, reiecturúmque cõtraria. Ita est quoddam commune officium sapientis & insipientis. ex quo efficitur id versari in iis, quæ media dicamus. Sed cùm ab his omnia proficiscantur officia: non sine causa dicitur, ad ea referri omneis nostras cogitationes, in his & excessum è vita, & in vita mansionem. in quo enim plura sunt, quæ secundum naturam sunt, huius officium est in vita manere: in quo autem aut sunt plura contraria, aut fore videntur, huius offcium est è vita excedere. Ex quo appâret & sapientis esse aliquando officium, excedere è vita, cùm

F. Urs. ex ms. et saepe officium est sapientis discedere à vita

beatus

beatus ſit:& ſtulti,manere in vita,cùm ſit miſer.nam bonum illud,& malum,quod ſæpe iam dictum eſt,poſtea conſequitur. Prima autem illa naturæ,ſiue ſecunda,ſiue contraria,ſub iudicium ſapientis, & dilectum cadunt: éſtque illa ſubiecta quaſi materia ſapientiæ. Itaque & manendi in vita,& migrandi ratio omnibus iis rebus, quas ſuprà dixi,metienda.nam neque iis,qui virtute fruuntur,manendum in vita:neque iis, qui ſine virtute ſunt,mors eſt oppetenda:& ſæpe officium eſt ſapientis deſciſcere à vita,cùm ſit beatiſsimus,ſi id opportunè facere poſsit,quod eſt conueniēter naturæ viuere.ſic enim cenſent,opportunitatis eſſe beatè viuere.Itaque à ſapiētia præcipitur,ſe ipſam, ſi iuſſerit,ſapiens vt relinquat. Quamobrem cùm vitiorum iſta vis non ſit, vt cauſam afferant mortis voluntariæ:perſpicuum eſt,etiam ſtultorum,qui iidem miſeri ſint, officium eſſe,manere in vita,ſi ſint in maiore parte earum rerum,quas ſecundum naturam eſſe dicimus. Et quoniam excedens è vita,& manens, æquè miſer eſt, nec diuturnitas magis ei vitam fugiendam facit:non ſine cauſa dicitur iis, qui pluribus naturalibus frui poſſint,eſſe in vita manendum. Pertinere autem ad rem arbitrantur intelligi natura fieri, vt liberi à parentibus amentur:à quo initio profectam communem humani generis ſocietatē perſequimur. Quod primùm intelligi debet ex figura,membríſque corporum: quæ ipſa declarant procreandi à natura habitam eſſe rationem. Neque verò hæc inter ſe congruere poſſent, vt natura & procreari vellet, & diligi procreatos non curaret. Atque etiam in beſtiis,vis naturæ inſpici poteſt: quarum in fœtu & educatione laborem cùm cernimus,naturę ipſius vocem videmur audire. Quare vt perſpicuum eſt natura nos à dolore abhorrere: ſic apparet, à natura ipſa impelli, vt eos,quos genuerimus,amemus. Ex hoc naſcitur,vt etiam communis hominum inter homines naturalis ſit commēdatio,vt oporteat hominem ab homine ob id ipſum,quòd homo ſit, non alienum videri. Vt enim in membris alia ſunt tanquam ſibi nata,vt oculi,vt aures:alia etiam ceterorum membrorum vſum adiuuant,vt crura,vt manus:ſic immanes quædam beſtiæ ſibi ſolùm natæ ſunt:at illa,quæ in conchis patula pinna dicitur,íſque, qui enat è concha,qui,quòd eam cuſtodiat,pinnotéres vocatur,in eámque cùm ſe recepit,includitur,vt videatur monuiſſe,vt caueret:itémque formicæ, apes, ciconiæ aliorum etiam cauſa quædam faciunt. Multo magis hæc coniunctio eſt hominis. itaque natura ſumus apti ad cœtus,concilia,ciuitates. Mundum autem cenſent regi numine deorum, eúmque eſſe quaſi cómunem vrbem,& ciuitatem hominum,& deorum, & vnumquenque noſtrûm eius mundi eſſe partem. Ex quo illud natura conſequitur,vt communem vtilitatem noſtræ anteponamus. Vt enim leges omnium ſalutem ſingulorum ſaluti anteponunt:ſic vir bonus & ſapiens,& legibus párens,& ciuilis officij non ignarus,vtilitati omnium plus, quàm vnius alicuius, aut ſuæ conſulit. nec magis vituperandus eſt proditor patriæ, quàm communis vtilitatis, aut ſalutis deſertor propter ſuam vtilitatem aut ſalutem. Ex quo fit, vt laudandus ſit is, qui mortem oppetat pro rep. qui doceat cariorem eſſe patriam nobis,quàm noſmetipſos. Quoniámque illa vox inhumana & ſcelerata ducitur eorum,qui negant ſe recuſare,quominus ipſis mortuis terrarum omnium deflagratio conſequatur:quod vulgari quodam verſu Græco pronuntiari ſolet:certè verum eſt,etiam iis,qui aliquando futuri ſint,eſſe propter ipſos conſulendum. Ex hac animorum affectione teſtamenta,commendationéſque morientium natæ ſunt:quódque nemo in ſolitudine vitam agere velit,ne cum infinita quidem voluptatum abundantia,facilè intelligitur,nos ad coniunctionem,congregationémque hominum,& ad naturalem communitatem eſſe natos. Impellimur autem natura, vt prodeſſe velimus quamplurimis,in primíſque docendo,rationibúſque prudentiæ tradēdis. Itaque non facile eſt inuenire,qui,quod ſciat ipſe,non tradat alteri. ita non ſolùm ad diſcendum propēſi ſumus,verùm etiam ad docendum. Atque vt tauris natura datum eſt, vt pro vitulis contra leones ſumma vi,impetúque contendant:ſic ij,qui valent opibus, atque id facere poſſunt,vt de Hercule & Libero accepimus, ad ſeruandum genus ho-

minum natura incitantur. atque etiam Iouem cùm optimum & maximum dicimus, cúmque eundem salutarem, hospitalem, statorem: hoc intelligi volumus, salutem hominum in eius esse tutela. Minimè autem cónuenit, cùm ipsi inter nos viles, abiecti, neglectíque simus, postulare vt diis immortalibus cari simus, & ab his diligamur. Quemadmodum igitur membris vtimur prius, quàm didicimus cuius ea vtilitatis causa habeamus: sic inter nos natura ad ciuilem communitatem coniuncti & consociati sumus. Quod ni ita se haberet, nec iustitiæ vllus esset, nec bonitati locus. & quo modo hominum inter homines iuris esse vincula putant, sic homini nihil iuris esse cum bestiis. præclarè enim Chrysippus, cetera nata esse hominum causa, & deorum: eos autem communitatis & societatis suæ, vt bestiis homines vti ad vtilitatem suam possint sine iniuria: quoniámque ea natura esset hominis, vt ei cum genere humano quasi ciuile ius intercederet: qui id conseruaret, eum iustum: qui migraret, iniustum fore. Sed quemadmodum theatrum, cùm commune sit, rectè tamen dici potest eius esse eum locum, quem quisque occuparit: sic in vrbe, mundóue communi non aduersatur ius, quo minus suum quidque cuiusque sit. Cùm autem ad tuendos, conseruandósque homines hominem natum esse videamus, consentaneum est huic naturæ, vt sapiens velit gerere & administrare remp. atque, vt è natura viuat, vxorem adiungere, & velle ex ea liberos procreare. Ne amores quidem sanctos à sapiente alienos esse arbitrantur. Cynicorum autem rationem atque vitam alij cadere in sapientem dicunt, siquis eiusmodi fortè casus inciderit, vt id faciendum sit: alij nullo modo. Vt verò conseruetur omnis homini erga hominem societas, coniunctio, caritas: & emolumenta, & detrimenta, quæ ὠφελήματα & βλάμματα appellant, communia esse voluerunt. quorum altera prosunt, nocent altera. nec solùm ea communia, verùm etiam paria esse dixerunt. Incommoda autem & commoda (ita εὐχρηστήματα & δυσχρηστήματα appello) communia esse voluerunt, paria noluerunt: illa enim, quæ prosunt, aut quæ nocent, aut bona sunt, aut mala: quæ sint paria necesse est. Commoda autem, aut incommoda in eo genere sunt, quæ præposita & reiecta dicimus: ea possunt paria non esse, sed emolumenta, & detrimenta, communia esse dicuntur. rectè autem facta & peccata non habentur communia. Amicitiam autem adhibendam esse censent, quia sit ex eorum genere, quæ prosunt. Quanquam autem in amicitia alij dicant æquè caram esse sapienti rationem amici, ac suam: alij autem sibi cuique cariorem suam: tamen hi quoque posteriores fatentur alienum esse à iustitia, ad quam nati esse videamur, detrahere quid de aliquo, quod sibi assumat. Minimè verò probatur huic disciplinæ, de qua loquor, aut amicitiam, aut iustitiam propter vtilitates ascisci, aut probari. eædem enim vtilitates poterunt eas labefactare atque peruertere. etenim nec iustitia, nec amicitia esse omnino poterunt, nisi ipsa per se expetentur. Ius autem, quod ita dici, appellaríque possit, id esse natura, alienúmque esse à sapiente non modò iniuriam cuiquam facere, verùm etiam nocere. nec verò rectum est cum amicis, aut bene meritis consociare, aut coniungere iniuriam: grauissiméque, & verissimè defenditur, numquam æquitatem ab vtilitate posse seiungi: & quicquid æquum, iustúmque esset, id etiam honestum: vicissímque, quicquid esset honestum, id iustum etiam, atque æquum fore. Ad eásque virtutes, de quibus disputatum est, dialecticam etiam adiungunt, & physicam: eásque ambas virtutum nomine appellant: alteram, quòd habeat rationem, necui falsò assentiamur, néue vnquam captiosa probabilitate fallamur, eáque, quæ de bonis & malis diceremus, vt tenere, tueríque possimus. nam sine hac arte quemuis arbitramur à vero abduci, fallíque posse. Rectè igitur, si omnibus in rebus temeritas, ignoratióque vitiosa est, ab his ea, quæ tollit hæc, virtus nominata est. Physicæ quoque non sine causa tributus idem est honos: propterea quòd qui conuenienter naturæ victurus sit, ei & proficiscendum est ab omni mundo, & ab eius procuratione. Nec verò potest quisquam de bonis & malis verè iudicare, nisi omni cognita ratione naturæ & vitæ,

etiam

etiam deorum, & vtrùm conueniat, nécne, natura hominis cum vniuerſa: quæque ſunt vetera præcepta ſapientium, qui iubent tempori parêre, & ſequi deum, & ſe noſcere, & nihil nimis. hæc ſine phyſicis quam vim habeant (& habent maximam) videre nemo poteſt. Atque etiam ad iuſtitiam colendam, ad tuendas amicitias, & reliquas caritates quid natura valeat, hæc vna cognitio poteſt tradere. Nec verò pietas aduerſus deos, nec quanta his gratia debeatur, ſine explicatione naturæ intelligi poteſt. Sed iam ſentio me eſſe longius prouectum, quàm propoſita ratio poſtularet. verùm admirabilis compoſitio diſciplinæ, incredibilíſque rerum traxit ordo, quæ per deos immortaleis, nónne miraris? Quid enim aut in natura, qua nihil eſt aptius, nihil deſcriptius: aut in operibus manu factis tam compoſitum, támque compactum & coagmentatum inueniri poteſt? quid poſterius priori non cónuenit? quid ſequitur, quod non reſpondeat ſuperiori? quid non ſic aliud ex alio nectitur, vt non, ſi vllam litteram móueris, labent omnia? nec tamen quicquam eſt, quod moueri poſſit. Quàm grauis verò, quàm magnifica, quàm conſtans conficitur perſona ſapientis? qui, cùm ratio docuerit, quod honeſtum eſſet, id eſſe ſolum bonum, ſemper ſit neceſſe eſt beatus, veréque omnia iſta nomina poſſideat, quæ irrideri ab imperitis ſolent. rectius enim appellabitur rex, quàm Tarquinius, qui nec ſe, nec ſuos regere potuit: rectius magiſter populi (is enim eſt dictator) quàm Sylla, qui trium peſtiferorum vitiorum luxuriæ, auaritiæ, crudelitatis magiſter fuit: rectius diues, quàm Craſſus, qui niſi eguiſſet, nunquam Euphratem, nulla belli cauſa, tranſire voluiſſet: rectè eius omnia dicentur, qui ſcit vti ſolus omnibus: rectè etiam pulcher appellabitur. animi enim lineamenta ſunt pulchriora, quàm corporis: rectè ſolus liber, nec dominationi cuiuſquam párens, neque obœdiens cupiditati: rectè inuictus, cuius etiam ſi corpus conſtringatur, animo tamen vincula iniici nulla poſſint, neque exſpectet vllum tempus ætatis, vt tum denique iudicetur, beatúſne fuerit, cùm extremum vitæ diem morte confecerit: quod ille vnus è ſeptem ſapientibus non ſapienter Crœſum monuit. nam ſi beatus vnquam fuiſſet, beatam vitam vſque ad illum à Cyro exſtructum rogum protuliſſet. Quod ſi ita eſt, vt neque quiſquam niſi bonus vir, & omnes boni beati ſint: quid philoſophia magis colendum, aut quid eſt virtute diuinius?

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM AD BRVTVM LIBER IIII.

QVÆ cùm dixiſſet, finem ille. ego autem, Næ tu, inquam, Cato iſta expoſuiſti tam multa memoriter, tam obſcura dilucidè. itaque aut omittamus contrà omnino velle aliquid, aut ſpatium ſumamus ad cogitandum. tam enim diligenter, etſi minus verè: (nam nondum id quidem audeo dicere:) ſed tamen tam accuratè non modò fundatam, verùm etiam exſtructam diſciplinam non eſt facile perdiſcere. Tum ille, Aín' tandem? inquit. cùm ego te hac noua lege videam eodem die accuſatori reſpondere, & tribus horis perorare, in hac me cauſa tempus dilaturum putas? quæ tamen à te agetur non melior, quàm illæ ſunt, quas interdum obtines. F.krs. mms. modo melior Quare iſtam quoque aggredere, tractatam præſertim & ab aliis, & à te ipſo ſæpe, vt tibi deeſſe non poſſit oratio. Tum ego, Non mehercule ſoleo temere contra Stoicos: non quòd illis admodum aſſentiar, ſed pudore impedior: ita multa dicunt, quæ vix intelligam. Obſcura, inquit, quædam eſſe confiteor: nec tamen ab illis ita dicuntur de induſtria: ſed ineſt in rebus ipſis obſcuritas. Cur igitur eaſdem res, inquam, Peripateticis dicentibus, verbum nullum eſt, quod non intelligatur? Eaſdémne res, inquit? an parum diſſerui, non

verbis Stoicos à Peripateticis, ſed vniuerſa re, & tota ſententia diſſentire? Atqui, inquam, Cato, ſi iſtud obtinueris, traducas me ad te totum licebit. Putabam equidem ſatis, inquit, me dixiſſe. quare ad ea primùm, ſi videtur. ſin aliud quid voles, poſtea. Immò iſti quidem, inquam, loco, niſi iniquum poſtulo, reſpondebo arbitratu meo. Vt placet, inquit. etſi illud erat æquius ſuum cuique concedere. Exiſtimo, inquam, Cato, veteres illos Platonis auditores, Speuſippum, Ariſtotelem, Xenocratem: deinde eorũ Polemonem, Theophraſtum, ſatis & copioſè, & eleganter habuiſſe conſtitutam diſciplinam, vt non eſſet cauſa Zenoni, cùm Polemonem audiſſet, cur & ab eo ipſo, & à ſuperioribus diſsidéret, quorum fuit hæc inſtitutio. In qua animaduertas velim quid putes mutandum: nec exſpectes, dum ad omnia dicam, quæ à te dicta ſunt. vniuerſa enim illorum ratione cum tota veſtra confligendum puto. qui cùm viderent, nos ita eſſe natos, vt & communiter ad eas virtutes apti eſſemus, quæ notæ, illuſtréſque ſunt: iuſtitiam dico, temperantiam, ceteráſque generis eiuſdem: quæ omnes ſimiles artium reliquarum, materia tantum ad meliorem partem, & tractatione differunt: eáſque ipſas virtutes viderent nos magnificentius appetere, & ardentius: habere etiam inſitam quandam, vel potius innatam cupiditatem ſcientiæ, natóſque eſſe ad congregationem hominum, & ad ſocietatem, communitatémque generis humani, eáque in maximis ingeniis maximè elucere: totam philoſophiam treis in parteis diuiſerunt. quam partitionem à Zenone retentam eſſe videmus. quarum cùm vna ſit, qua mores conformari putantur: differo eam partem, quæ quaſi ſtirps eſt huius quæſtionis: qui ſit enim finis bonorum, mox: hoc loco tantùm dico, à veteribus Peripateticis, Academicíſque, qui re conſentientes, vocabulis differebant, eum locum, quem ciuilem rectè appellaturi videmur, Græcè πολιτικὸν, grauiter & copioſè eſſe tractatum. Quàm multa illi de rep. ſcripſerunt? quàm multa de legibus? quàm multa non ſolùm præcepta in artibus, ſed etiam exempla in orationibus bene dicendi reliquerunt? Primùm enim ipſa illa, quæ ſubtiliter diſſerenda erant, politè, aptéque dixerunt, cùm definientes, tum partientes, vt veſtri etiam: ſed vos ſquallidius: illorum vides quàm niteat oratio. deinde ea, quæ requirebant orationem ornatam & grauem, quàm magnificè ſunt dicta ab illis? quàm ſplendidè? de iuſtitia, de fortitudine, de amicitia, de ætate degenda, de philoſophia, de capeſſenda rep. de temperantia, de fortitudine? quod erat hominum non de ſpinis vellentium, nec oſſa nudantium, vt Stoici, ſed eorum, qui grandia ornatè vellent, enucleatè minora dicere. Itaque quæ ſunt eorum conſolationes? quæ cohortationes? quæ etiam monita & conſilia ſcripta ad ſummos viros? erat enim apud eos, vt eſt rerum ipſarum natura, ſic dicendi exercitatio duplex. nam quicquid quæritur, id habet aut generis ipſius ſine perſonis, temporibúſque, aut iis adiunctis, facti, aut iuris, aut nominis controuerſiam. ergo in vtroque exercebantur: eáque diſciplina effecit tantam illorum vtroque in genere dicendi copiam. Totum genus hoc & Zeno, & ab eo qui ſunt, aut non potuerunt, aut noluerunt, certè reliquerunt. Quanquam ſcripſit artem rhetoricam Cleanthes, Chryſippus etiam: ſed ſic, vt, ſi quis obmuteſcere concupierit, nihil aliud legere debeat. Itaque vides, quo modo loquantur: noua verba fingunt, deſerunt vſitata. at quanta conantur? mundum hunc omnem oppidum eſſe noſtrum. Incendit igitur eos, qui audiunt. Vides, quantam rem agat: vt Circéis qui habitet, totum hunc mundum ſuum municipium eſſe exiſtimet. Quid? ille incendat? reſtinguet citius, ſi ardentem acceperit. Iſta ipſa, quæ tu breuiter, regem, dictatorem, diuitem ſolum eſſe ſapientem, à te quidem aptè ac rotundè: quippe: habes enim à rhetoribus. illorum verò iſta ipſa quàm exilia de virtutis vi, quam tantam volunt eſſe, vt beatum per ſe efficere poſsit! Pungunt quaſi aculeis, interrogatiunculis anguſtis: quibus, etiam qui aſſentiuntur, nihil commutantur animo, & iidem abeunt, qui venerant. res enim fortaſſe veræ, certè graues, non ita tractantur, vt debent, ſed aliquanto minutius. Sequitur differendi ratio, cognitióque naturæ. nam de ſummo bono mox, vt dixi, videbimus, & ad id explican-

explicandum diſputationem omnem conferemus. In iis igitur partibus duabus nihil erat, quod Zeno commutare geſtiret. res enim præclarè ſe habent, & quidem in vtraque parte. Quid enim ab antiquis ex eo genere, quod ad diſſerendum valet, prætermiſſum eſt? qui & definierunt plurima, & definiendi arteis reliquerunt: quódque eſt definitioni adiunctum, vt res in parteis diuidatur, id & fit ab illis, &, quemadmodum fieri oporteat, traditur. item de contrariis: à quibus ad genera, formáſque generum deuenerunt. Iam argumenti ratione concluſi caput eſſe faciunt ea, quæ perſpicua dicunt: deinde ordinem ſequuntur: tum quid verum ſit in ſingulis, extrema concluſio eſt. Quanta autem ab illis varietas argumentorum ratione concludentium? eorúmque cum captioſis interrogationibus diſsimilitudo? Quid, quòd pluribus locis quaſi denuntiant, vt neque ſenſuum fidem ſine ratione, neque rationes ſine ſenſibus exquiramus, atque vt ne eorum alterum ab altero ſeparemus? Quid? ea, quæ dialectici nunc tradunt & docent, nónne ab illis inſtituta ſunt & inuenta? de quibus etſi à Chryſippo maximè eſt elaboratum, tamen à Zenone minus multo, quàm ab antiquis. ab hoc autem quædam non melius, quàm veteres: quædam omnino relicta. Cúmque duæ ſint artes, quibus perfectè ratio & oratio compleatur, vna inueniendi, altera diſſerendi: hanc poſteriorem & Stoici, & Peripatetici: priorem autem illi egregiè tradiderunt, hi omnino ne attigerunt quidem. nam è quibus locis, quaſi theſauris, argumenta depromerentur, veſtri ne ſuſpicati quidem ſunt: ſuperiores autem artificio & via tradiderunt. Quæ quidem res efficit, ne neceſſe ſit, iiſdem de rebus ſemper quaſi dictata decantare, neque à commentariolis ſuis diſcedere. nam qui ſciet vbi quidque poſitum ſit, quáque eò veniat, is, etiam ſiquid obrutum erit, poterit eruere, ſempérque eſſe in diſputando ſuus. Quod etſi ingeniis magnis præditi quidam dicendi copiam ſine ratione conſequuntur: ars tamen eſt dux certior, quàm natura. aliud eſt enim poëtarum more verba fundere, aliud ea, quæ dicas, ratione & arte diſtinguere. Similia dici poſſunt de explicatione naturæ: qua hi vtuntur, & veſtri: neque verò ob duas modò cauſas, (quod Epicuro videtur) vt pellatur mortis & religionis metus: ſed quòd & modeſtiam quandam cognitio rerum cæleſtium affert iis, qui videant, quanta ſit etiam apud deos moderatio, quantus ordo: & magnitudinem animi, deorum opera & facta cernentibus: iuſtitiam etiam, cùm cognitum habeas quod ſit ſummi rectoris & domini numen, quod conſilium, quæ voluntas: cuius ad naturam apta ratio, vera illa, & ſumma lex à philoſophis dicitur. Ineſt in eadem explicatione naturæ inſatiabilis quædam è cognoſcendis rebus voluptas: in qua vna, confectis rebus neceſſariis, vacui negotiis, honeſtè ac liberaliter poſſumus viuere. Ergo in hac ratione tota de maximis rebus Stoici illos ſecuti ſunt, vt & deos eſſe, & quattuor ex rebus omnia conſtare dicerent. Cùm autem quæreretur res admodum difficilis, num quinta quædam natura videretur eſſe, ex qua ratio & intelligentia oriretur, in quo etiam de animis, cuius generis eſſent, quæreretur: Zeno id dixit eſſe ignem: nonnulla deinde aliter, ſed ea pauca. de maxima autem re, eodem modo, diuina mente atque natura mundum vniuerſum, atque eius maximas parteis adminiſtrari: materiam verò rerum, & copiam apud hos exilem, apud illos vberrimam reperiemus. Quàm multa ab his conquiſita & collecta ſunt de omnium animantium genere, ortu, membris, ætatibus? quàm multa de rebus iis, quæ gignuntur è terra? quàm multæ, quámque de rebus variis & cauſæ cur quidque fiat, & demonſtrationes quemadmodum quæque fiant? qua ex omni copia, plurima & certiſſima argumenta ſumuntur ad cuiuſque rei naturam explicandam. Ergo adhuc, quantum equidem intelligo, cauſa non videtur fuiſſe mutandi nominis: non enim, ſi omnia non ſequebatur, iccirco non erat ortus illinc. Equidem etiam Epicurum, in phyſicis quidem, Democritum puto. pauca mutat, vel plurima ſanè. at cùm de plurimis eadem dicit, tum certè de maximis. quod item cùm veſtri faciant, non ſatis magnam tribuunt inuentoribus gratiam. Sed hæc hactenus. Nunc videamus quæſo, de ſummo

bono, quod continet philoſophiam, ecquid tandem attulerit, quamobrem ab inuentoribus, tanquam à parentibus, diſſentiret. Hoc igitur loco, quamquam à te Cato diligenter eſt explicatus finis hic bonorum, qui continet philoſophiam, & qui à Stoicis, & quemadmodum diceretur: tamen ego quoque exponam, vt perſpiciamus, ſi potuerimus, quídnam à Zenone noui ſit allatum. Cùm enim ſuperiores, è quibus planiſsime Polemo, SECVNDVM NATVRAM viuere ſummum bonum eſſe dixiſſent, his verbis ſignificari Stoici tria dicunt: vnum eiuſmodi, viuere adhibentem ſcientiam earum rerum, quæ natura euenirent. Hunc ipſum Zenonis aiunt finem eſſe, declarantem illud, quod à te dictum eſt, CONVENIENTER NATVRÆ VIVERE. alterum ſignificare idem, vt ſi diceretur, officia omnia media, aut pleraque ſeruantem viuere. Hoc ſic expoſitum diſsimile eſt ſuperiori. illud enim rectum, quod κατόρθωμα dicebas, contingit ſapienti ſoli: hoc autem inchoati cuiuſdam officij eſt, non perfecti, quod cadere in nonnullos inſipienteis poteſt. tertium autem, omnibus, aut maximis rebus, iis, quæ ſecundum naturam ſint, fruentem viuere. hoc non eſt poſitum in noſtra actione. completur enim & ex eo genere vitæ, quod virtute fruitur: & ex iis rebus, quæ ſecundum naturam ſunt, neque ſunt in noſtra poteſtate. Sed hoc ſummum bonum, quod certa ſignificatione intelligitur, eáque vita, quæ ex ſummo bono degitur, quia coniuncta ei virtus eſt, in ſapientem ſolum cadit: íſque finis bonorum, vt ab ipſis Stoicis ſcriptum videmus, à Xenocrate, atque ab Ariſtotele conſtitutus eſt. Itaque ab his conſtitutio illa prima naturæ, à qua tu quoque ordiebare, his propè verbis exponitur: Omnis natura vult eſſe conſeruatrix ſui, vt & ſalua ſit, & in genere conſeruetur ſuo. Ad hanc rem aiunt arteis quoque requiſitas, quæ naturam adiuuarent: in quibus ea numeretur in primis, quæ eſt viuendi ars, vt tueatur quod à natura datum ſit: quod deſit, acquirat. iidémque diuiſerunt naturam hominis in animum & corpus. Cúmque eorum vtrunque per ſe expetendum eſſe dixiſſent, virtutes quoque vtriuſque eorum per ſe expetendas eſſe dicebant: & cùm animum quadam infinita laude anteponerent corpori, virtutes quoque animi bonis corporis anteponebant. Sed cùm ſapientiam totius hominis cuſtodem & procuratricem eſſe vellent, quæ eſſet naturæ comes & adiutrix: hoc ſapientiæ munus eſſe dicebant, vt eum tueretur, qui conſtaret ex animo & corpore: in vtroque iuuaret eum, atque contineret. atque ita re primò ſimpliciter collocata, reliqua ſubtilius perſequentes, corporis bona facilem quandam rationem habere cenſebant. de animi bonis accuratius exquirebant: in primíſque reperiebant, in his ineſſe iuſtitiæ ſemina: primíque ex omnibus philoſophis à natura tributum eſſe docuerunt, vt ij, qui procreati eſſent, à procreatoribus amarentur: & id, quod temporum ordine antiquius eſt, vt coniugia virorum & vxorum, natura coniuncta eſſe dicerent: qua ex ſtirpe orirentur amicitiæ cognationum: atque ab his initiis profecti, omnium virtutum & originem & progreſsionem perſecuti ſunt. Ex quo magnitudo quoque animi exiſtebat, qua facile poſſet repugnari, obſiſtíque fortunæ, quòd maximæ res eſſent in poteſtate ſapientis. Varietates autem, iniuriáſque fortunæ facile veterum philoſophorum præceptis inſtituta vita ſuperabat. Principiis autem à natura datis, amplitudines quædam bonorum excitabantur, partim profectæ à contemplatione rerum occultiorum, quòd erat inſitus menti cognitionis amor: ex quo etiam rationis explicandæ, diſſerendíque cupiditas conſequebatur: quódque hoc ſolum animal natum eſt pudoris ac verecundiæ particeps, appeténſque coniunctionum hominum ac ſocietatum, animaduerténſque in omnibus rebus, quas ageret, aut diceret, nequid ab eo fieret, niſi honeſtè & decorè. His initiis, vt antè dixi, tanquam ſeminibus, à natura datis, temperantia, modeſtia, iuſtitia, & omnis honeſtas perfectè abſoluta eſt. Habes, inquam, Cato formam eorum, de quibus loquor, philoſophorum. qua expoſita, ſcire cupio quæ cauſa ſit, cur Zeno ab hac antiqua inſtitutione deſciuerit: quídnam horum ab eo non ſit probatum. quódne omnem naturam conſeruatricem ſui dixerint? an quòd omne animal ipſum

sibi

sibi esse commendatũ, vt se & saluum in suo genere, incolumeque vellet? an, cùm omnium artium finis is esset, quid natura maximè quæreret, idem statui debere de totius arte vitæ? an quòd, cùm animo constaremus, & corpore, & hæc ipsa, & eorum virtutes per se esse sumendas? an verò displicuit ea, quæ tributa est animi virtutibus tanta præstantia? an quæ de prudentia, de cognitione rerum, de coniunctione generis humani, quæque ab eisdem de temperantia, de modestia, de magnitudine animi, de omni honestate dicuntur? Fatebuntur Stoici hæc omnia dicta esse præclarè: neque enim eam caussam Zenoni desciscendi fuisse: alia quædam dicent, credo, magna antiquorum esse peccata, quæ ille veri inuestigandi cupidus, nullo modo ferre potuerit. quid enim peruersius, quid intolerabilius, quid stultius, quàm bonam valetudinem, quàm dolorum omnium vacuitatem, quàm integritatem oculorum, reliquorúmque sensuum ponere in bonis potius, quàm dicere, nihil omnino inter eas res, iisque contrarias interesse? ea enim omnia, quæ illi bona dicerent, præposita esse, non bona: itémque illa, quæ in corpore excellerent, stultè antiquos dixisse per se esse expetenda: & sumenda potius, quàm expetenda: eadémque de omni vita, quæ in vna virtute consisteret, illam vitam, quæ etiam ceteris rebus, quæ essent secundum naturam, abundaret, magis expetendam non esse, sed magis sumendam: cúmque ipsa virtus efficiat ita beatam vitam, vt beatior esse non possit: tamen quædam deesse sapientibus tum, cùm sunt beatissimi: itaque eos id agere, vt à se dolores, morbos, debilitatem repellant. O magnam vim ingenij, caussámque iustam, cur noua existeret disciplina. Perge porrò. sequentur enim, quæ tu scientissimè complexus es, omnem insipientiam & iniustitiam, alia vitia, similia esse, omniáque peccata esse paria: eósque, qui natura, doctrináque longè ad virtutem processissent, nisi eam plenè consecuti essent, summè esse miseros, neque inter eorum vitam, & improbissimorum quicquam omnino interesse: vt Plato, tantus ille vir, si sapiens non fuerit, nihilo melius, quàm quiuis improbissimus, nec beatius vixerit. Hæc videlicet est correctio philosophiæ veteris, & emendatio, quæ omnino aditum habere nullum potest in vrbem, in forum, in curiam. Quis enim ferre posset ita loquentem eum, qui se auctorem vitæ grauiter & sapienter agendæ profiteretur, nomina rerum commutantem: cúmque idem sentiret, quod omnes, quibus rebus eandem vim tribueret, iis alia nomina imponentem, verba modò mutantem, de opinionibus nihil detrahentem? Patronúsne caussæ in epilogo pro reo dicens, negaret esse malum exsulium, publicationem bonorum? hæc reiicienda esse, non fugienda? nec misericordem iudicem esse oportere? in contione autem si loqueretur, si Annibal ad portas venisset, murúmque iaculo traiecisset, negaret esse in malis capi, venire, interfici, patriam amittere? in senatu cùm triumphum Africano decerneret, quidquam de eius virtute, aut felicitate posset dicere, si neque virtus in vllo, nisi in sapiente, neque felicitas esse verè dici potest? Quæ est igitur ista philosophia, quæ communi more in foro loquitur: in libello, suo? præsertim, cùm, quod illi verbis suis significent, in eo nihil mouetur, de ipsis rebus nihil mutetur, eædem res maneant, alio modo. Quid enim interest, diuitias, opes, valetudinem, bona dicas, ánne præposita: cùm ille, qui ista bona dicit, nihilo plus his tribuat, quàm tu, qui eadem illa præposita nominas? Itaque homo in primis ingenuus & grauis, dignus illa familiaritate Scipionis, & Lælij Panætius, cùm ad Q. Tuberonem de dolore patiendo scriberet, quod esse caput debebat, si probari posset, nunquam posuit, non esse malum dolorem: sed quid esset, & quale, quantúmque in eo inesset alieni, deinde quæ ratio esset perferendi. cuius quidem, quoniam Stoicus fuit, sententia condemnata mihi videtur esse immanitas ista verborum. Sed vt propius ad ea, Cato, accedam, quæ à te dicta sunt, pressius agamus, eáque, quæ modò dixisti, cum iis conferamus, quæ tuis antepono. Quæ sunt igitur communia vobis cum antiquis, his sic vtamur, quasi concessis: quæ in controuersiam veniunt, de iis, si placet, disseramus. Mihi verò, inquit, placet agi subtilius, &,

vt ipse dixisti, presſius. quæ enim adhuc protulisti, popularia ſunt: ego autem à te elegantiora deſidero. A' me ne tu, inquam? ſed tamen enitar: &, ſi minus mihi multa occurrent, non fugiam iſta popularia. Sed primùm poſitum ſit, noſmetipſos commendatos eſſe nobis, primámque ex natura hanc habere appetitionem, vt conſeruemus noſmetipſos. hoc cónuenit. ſequitur illud, vt animaduertamus qui ſimus ipſi, vt nos, quaieis oportet eſſe, ſeruemus. ſumus igitur homines: ex animo conſtamus & corpore: quæ ſint cuiuſdam modi neceſſe eſt: nóſque oportet, vt prima appetitio naturalis poſtulat, hæc diligere, conſtituerêque ex his finem illum ſummi boni atque vltimi: quem, ſi prima vera ſint, ita conſtitui neceſſe eſt, earum rerum, quæ ſunt ſecundum naturam, quàmplurima & quammaxima adipiſci. Hunc igitur finem illi tenuerunt: quódque ego pluribus verbis, illi breuius, ſecundum naturam viuere: hoc his bonorum videtur extremum. Age nunc iſti doceant, vel tu potius (quis enim iſta melius?) quónam modo ab iiſdem principiis profecti, efficiatis vt honeſtè viuere, (id eſt enim vel ex virtute, vel naturæ congruenter viuere) ſummum bonum ſit, & quónam modo, aut quo loco corpus ſubitò deſerueritis, omniáque ea, quæ cùm ſecundum naturam ſint, abſint à noſtra poteſtate, ipſum denique officium. Quæro igitur, quo modo hæ tantæ commendationes à natura profectæ, ſubitò à ſapientia relictæ ſint. Quòd ſi non hominis ſummum bonum quæreremus, ſed cuiuſdam animantis, is autem eſſet nihil niſi animus (licet enim fingere aliquid eiuſmodi, quo verum facilius reperiamus) tamen illi animo non eſſet hic veſter finis. deſideraret enim valetudinem, vacuitatem doloris: appeteret etiam conſeruationem ſui, earúmque rerum cuſtodiam: finémque ſibi conſtitueret, ſecundum naturam viuere: quod eſt, vt dixi, habere ea, quæ ſecundum naturam ſunt, vel omnia, vel plurima, & maxima. cuiuſcunque enim modi animal conſtitueris, neceſſe eſt, etiam ſi id ſine corpore ſit, vt fingimus, tamen eſſe in animo quædam ſimilia eorum, quæ ſint in corpore: vt nullo modo, niſi vt expoſui, conſtitui poſsit finis bonorum. Chryſippus autem exponens differentias animantium, ait alias earum corpore excellere, alias animo, nonnullas valere vtraque re. deinde diſputat, quod cuiuſque generis animantis ſtatui deceat extremum. Cùm autem hominem eo in genere poſuiſſet, vt ei tribueret animi excellentiam, ſummum bonum id conſtituit, non vt excellere animo, ſed vti nihil eſſe præter animum videretur. Vno autem modo in virtute ſola ſummum bonum rectè poneretur, ſiquod eſſet animal, quod totum ex mente conſtaret: id ipſum tamen ſic, vt ea mens nihil haberet in ſe, quod eſſet ſecundum naturam: vt valetudo eſt. Sed id ne cogitari quidem poteſt quale ſit, vt non repugnet ipſum ſibi. Sin dicit obſcurari quædam, nec apparere, quia valde parua ſint: nos quoque concedimus, quod dicit Epicurus de voluptate, quæ minimæ ſint voluptates, eas obſcurari ſæpe, & obrui. ſed non ſunt in eo genere tantæ commoditates corporis, támque productæ temporibus, támque multæ. Itaque, in quibus propter earum exiguitatem obſcuratio conſequitur, ſæpe áccidit, vt nihil intereſſe noſtra fateamur, ſint illa, nécne ſint: vt ad ſolem, quod à te dicebatur, lucernam adhibere nihil intereſt, aut teruntium addere Crœſi pecuniæ. Quibus autem in rebus obſcuratio tanta non ſit, fieri tamen poteſt, vt id ipſum, quod intereſt, non ſit magnum: vt ei, qui iucundè vixerit annos decem, ſi æquè iucunda vita menſtrua addatur, quia momentum aliquod habeat ad vitam iucundam hæc acceſsio, bonum ſit: ſin autem id non concedatur, non continuò vita beata tollatur. Bona autem corporis huic ſunt, quod poſterius poſui, ſimiliora. habent enim acceſsionem dignam, in qua laboretur: vt mihi in hoc Stoici iocari videantur interdum, cùm ita dicant, ſi ad illam vitam, quæ cum virtute degatur, ampulla, aut ſtrigilis accedat, ſumturum ſapientem eam vitam potius, quò hæc adiecta ſint: nec beatiorem tamen ob eam cauſam fore. Hoc ſimile tandem eſt non riſu potius, quàm oratione eiiciendum? Ampulla enim ſit, nécne ſit, quis non iure optimo irrideatur, ſi laboret? At verò grauitate membrorum,

rũm, & cruciatu dolorum siquis quem leuet, magnam ineat gratiam. Nec si ille sapiens ad tortoris eculeũm à tyranno ire cogatur, similem habeat vultum, ac si ampullam perdidisset: sed vt magnum & difficile certamen iniens, cùm sibi cum capitali aduersario dolore depugnandum videret, excitaret omneis rationes fortitudinis ac patientiæ: quarum præsidio iniret illud difficile, vt dixi, magnúmque prœlium. Deinde non quærimus quid obscuretur, aut intereat, quia sit admodum paruum: sed quid tale sit, vt expleat summam. Vna voluptas è multis obscuratur in illa vita voluptaria, sed tamen ea, quamuis parua sit, pars est eius vitæ, quæ posita est in voluptate. Nummus in Crœsi diuitiis obscuratur: pars est tamen diuitiarum. Quare obscurentur etiam hæc, quæ secundum naturam esse dicimus, in vita beata: sint modò partes beatæ vitæ. Atqui si, vt conuenire debet inter nos, est quædam appetitio naturalis, ea, quæ secundum naturam sunt, appetentis: eorum omnium est aliqua summa facienda: quo constituto, tum licebit otiose ista quærere, de magnitudine rerum, de excellentia, quanta in quoque sit ad beatè viuendum, de istis ipsis obscurationibus, quæ propter exiguitatem vix, aut ne vix quidem appareant. Quid, de quo nulla dissensio est? nemo enim est, qui aliter dixerit, quin omnium naturarum simile esset id, ad quod omnia referuntur, quod est vltimum rerum appetendarum. omnis enim est natura diligens sui. quæ est enim, quæ se vnquam deserat, aut partem aliquam sui, aut eius partis habitum, aut vim, aut vllius earum rerum, quæ secundum naturam sint, aut motum, aut statum? Quæ autem natura suæ primæ institutionis oblîta est? Nulla profectò, quin suam vim retineat à primo ad extremum. Quomodo igitur euênit, vt hominis natura sola esset, quæ hominem relinqueret, quæ obliuisceretur corporis, quæ summum bonum non in toto homine, sed in parte hominis poneret? quo modo autem, quod ipsi etiam fatentur, constátque inter omneis, conseruabitur, vt simile sit omnium naturarum illud vltimum, de quo quæritur? tum enim esset simile, si in ceteris quoque naturis id cuique esset vltimum, quod in quaque excelleret. tale enim visum esset vltimum Stoicorum. Quid dubitas igitur mutare principia naturæ? Quid enim dicis, omne animal, simulatque sit ortum, applicatum esse ad se diligendum, esséque in se conseruando occupatum? quin potius ita dicis, omne animal applicatum esse ad id, quod in eo sit optimum, & in eius vnius occupatum esse custodia, reliquásque naturas nihil aliud agere, nisi vt id conseruent, quod in quaque optimum sit? quo modo autem optimum, si bonum præterea nullum est? si autem reliqua appetenda sunt, cur, quod est vltimum rerum appetendarum, id non aut ex omnium earum, aut ex plurimarum & maximarum appetitione concluditur? vt Phidias potest à principio instituere signum, ídque perficere: potest ab alio inchoatum accipere & absoluere. huic est sapientia similis. non enim ipsa genuit hominem, sed accepit à natura inchoatum. hanc igitur intuens, debet institutum illud quasi signum absoluere. Qualem igitur natura hominem inchoauit? ecquod est munus, ecquod opus sapientiæ? ecquid est, quod ab ea absolui & perfici debeat? Si nihil in eo quidem perficiendum est, præter motum ingenij quendam, id est rationem: necesse est huic vltimum esse ex virtute vitam fingere. rationis enim perfectio est virtus. sin nihil, nisi corpus: summa erunt illa, valetudo, vacuitas doloris, pulchritudo, & cetera. Nunc de hominis summo bono quæritur. Quid ergo dubitamus in tota eius natura quærere quid sit effectum? Cùm enim constet inter omneis, omne officium, munúsque sapientiæ in hominis cultu esse occupatum: alij (ne me existimes contra Stoicos solùm dicere) eas sententias afferunt, vt summum bonum in eo genere ponant, quod sit extra nostram potestatem, tanquam de animali aliquo loquantur: alij contra, quasi nullum corpus sit hominis, ita præter animum nihil curant: cùm præsertim ipse quoque animus non inane nescio quid sit (neque enim id possum intelligere) sed in quodam genere corporis, vt ne is quidem virtute vna contentus sit, sed appetat vacuitatem doloris. Quamobrem vtrique idem faciunt, vt si

læuam partem negligerent, dexteram tuerentur: aut ipsius animi, vt fecit Herillus, cognitionem amplexarentur, actionem relinquerent. eorũ enim omnium, multa prætermittentium, dum eligant aliquid, quod sequantur, quasi curta sententia est: at verò illa perfecta atque plena eorum, qui, cùm de hominis summo bono quærerent, nullam in eo neque animi, neque corporis partem vacuam tutela reliquerunt. Vos autem, Cato, quia virtus, vt omnes fatemur, altissimum locum in homine, & maximè excellentem tenet, & quòd eos, qui sapientes sunt, absolutos & perfectos putamus: aciem animorum nostrorum virtutis splendore præstinguitis. in omni enim animante est summum aliquid, atque optimum, vt in equis, in canibus: quibus tamen & dolore vacare opus est, & valere. Sic igitur in homine perfectio ista, in eo potissimùm, quod est optimum, id est in virtute laudatur. Itaque mihi non satis videmini considerare, quid intersit naturæ quæque progressio. Non enim hoc, quod facit in frugibus, vt cùm ad spicam perduxerit ab herba, relinquat, & pro nihilo habeat herbam, idem facit in homine, cùm eum ad rationis habitum perduxerit. semper enim ita assumit aliquid, vt ea, quæ prima dederit, nõ deserat. Itaque sensibus rationem adiunxit: & ratione effecta sensus non reliquit: quod sic intelligamus. vt si cultura vitium, cuius hoc munus est, vt efficiat, vt vitis cum partibus suis omnibus quamoptimè se habeat: (licet enim, vt vos quoque soletis, fingere aliquid docendi causa:) si igitur illa cultura vitium in vite insit: ipsa cetera, credo, velit, quæ ad colendam vitem attinebunt, sicut antea: se autem omnibus vitis partibus præferat, statuátque nihil esse melius in vite, quàm se: similiter sensus, cùm accessit ad naturam, tuetur illam quidem, sed etiam tuetur se. cùm autem assumta ratio est, tanto in dominatu locatur, vt omnia illa prima naturæ, huius tutelæ subiiciantur. Itaque non discedit ab eorum curatione, quibus præposita vitam omnem debet gubernare: vt mirari satis eorum inconstantiam non possimus. naturalem enim appetitionem, quam vocant ὁρμὴν, itémque officium, ipsam etiam virtutem, tuentem esse volunt earum rerum, quæ secundum naturam sunt. cùm autem ad summum bonum volunt peruenire, transiliunt omnia, & duo nobis opera pro vno relinquunt, vt alia sumamus, alia appetamus potius, quàm vno fine omnia concludant. At enim natura dicitis virtutem non posse constitui, si ea, quæ extra virtutem sunt, ad beatè viuendum pertineant. quod totum contrà est. introduci enim virtus nullo modo potest, nisi omnia, quæ leget, quæque reiiciet, vnam referantur ad summam. nam si omnino ea negligemus: in Aristonea vitia, & peccata incidemus, obliuiscemúrque quæ virtuti ipsi principia dederimus. sin ea non negligemus, neque tamen ad finem summi boni referemus: non multùm ab Herilli leuitate aberrabimus. duarum enim vitarum nobis erunt instituta capienda. facit enim ille duo seiuncta vltima bonorum: quæ, vt essent vera, coniungi debuerunt: nunc ita separantur, vt disiuncta sint: quo nihil potest esse peruersius. Itaque contrà est, ac dicitis. nam constitui virtus nullo modo potest, nisi ea, quæ sunt prima naturæ, vt ad summam pertinentia, tenebit. quæsita enim virtus est, non quæ relinqueret naturam, sed quæ tueretur. At illa, vt vobis placet, partem quandam tuetur, reliquam deserit. Atque ipsa institutio hominis si loqueretur, hæc diceret: primos suos quasi cœptus appetendi fuisse, vt se conseruaret in ea natura, in qua ortus esset. Nondum autem explanatum satis erat, quid maximè natura vellet. explanetur igitur. Quid ergo aliud intelligetur, nisi vt nequa pars naturæ negligatur? in qua si nihil est præter rationem, sit in vna virtute finis bonorum: sin est etiam corpus: ista explanatio naturæ nempe hoc effecerit, vt ea, quæ ante explicationẽ tenebamus, relinquamus. Ergo id est conuenienter naturæ viuere, à natura discedere. vt igitur quidã philosophi, cùm à sensibus profecti maiora quædã ac diuiniora vidissent, sensus reliquerunt: sic isti, cùm ex appetitione rerũ virtutis pulchritudinẽ aspexissent, omnia, propter quæ virtutem ipsam viderant, abiecerunt, oblíti, naturã omnem appetendarum rerum ita latè patêre, vt à principiis permanaret ad fineis: neque intel-

ligunt

ligunt se rerum illarum pulchrarum atque admirabilium fundamenta subducere. Itaque mihi videntur omnes quidem illi errasse, qui finem bonorum esse dixerunt, honestè viuere: sed alius alio magis: Pyrrho scilicet maximè, qui, virtute constituta, nihil omnino, quod appetendum sit, relinquat: deinde Aristo, qui nihil relinquere non est ausus: introduxit autem quibus commotus sapiens appeteret aliquid, quod cuique in mentem incideret, & quodcunque tanquam occurreret. Is hoc melior, quàm Pyrrho, quòd vel aliquod genus appetendi dedit: deterior, quàm ceteri, quòd penitus à natura recessit. Stoici autem, quòd finem bonorum in vna virtute ponunt, similes sunt illorum. quòd autem principium officij quærunt, melius quàm Pyrrho: quòd ea non occurrentia fingunt, vincunt Aristonem: quòd autem ea, quæ ad naturam accommodata, & per se assumenda esse dicunt, non adiũgunt ad finem bonorum: desciscunt à natura, & quodam modo sunt non dissimiles Aristonis. ille enim occurrentia nescio quæ comminiscebatur: hi autem ponunt illi quidem prima naturæ, sed ea seiungunt à finibus, & à summa bonorum. quæ cùm proponunt, vt sit aliqua rerum selectio, naturam videntur sequi. cùm autem negant, ea quicquam ad beatam vitam pertinere, rursus naturam relinquunt. Atque adhuc ea dixi, cur causa Zenoni non fuisset, quamobrem à superiorum auctoritate discederet. nunc reliqua videamus: nisi aut ad hæc Cato dicere aliquid vis, aut nos iam longiores sumus. Neutrum verò, inquit ille. nam & à te perfici istam disputationem volo, nec tua mihi oratio longa videri potest. Optimè, inquam. Quid enim mihi potest esse optatius, quàm cum Catone omnium virtutum auctore de virtutibus disputare? Sed primum illud vide, grauissimam illam vestram sententiam, quæ familiam ducit, HONESTVM QVOD SIT, ID ESSE solum bonum: honestéque viuere, bonorum finem, communem fore vobis cum omnibus, qui in vna virtute constituunt finem bonorum: quódque dicitis, informari non posse virtutem, si quicquam nisi quod honestum sit, numeretur in bonis, idem dicetur ab illis, quos modò nominaui. Mihi autem æquius videbatur, Zenonem cum Polemone disceptantem, à quo, quæ essent principia naturæ, acceperat, à communibus initiis progredientem, videre vbi primùm insisteret, & vnde causa controuersiæ nasceretur: non stantem cum iis, qui ne dicerent quidem sua summa bona esse à natura profecta, vti iisdem argumentis, quibus illi vterentur, iisdémque sententiis. Minimè verò illud probo, quod cùm docuistis, vt vobis videmini, solum bonum esse, quod honestum sit, tum rursum dicitis, initia proponi necesse esse apta & accommodata naturæ, quorum ex electione virtus possit existere. non enim in selectione virtus ponenda erat, vt id ipsum, quod erat bonorum vltimũ, aliud aliquid acquireret. nam omnia, quæ sumenda, quæque legenda aut optanda sunt, inesse debent in summa bonorum, vt is, qui eam adeptus sit, nihil præterea desideret. Vidésne, vt, quibus summa est in voluptate, perspicuum sit, quid iis faciendum sit, aut non faciendum? vt nemo dubitet, eorum omnia officia quò spectare, quid sequi, quid fugere debeant? Sit hoc vltimum bonorum, quod nunc à me defenditur. appâret statim, quæ sint officia, quæ actiones. vobis autem, quibus nihil est aliud propositum, nisi rectum atque honestum, vnde officij, vnde agendi principium nascatur, non reperietis. Hoc igitur quæritis omnes, & ij, qui, quodcunque in mentem veniat, aut quodcunq; occurat, se sequi dicent: & vos, qui ad naturam reuertimini: quibus natura iure responderit, non esse verum, aliunde finẽ beatè viuendi, à se principia rei gerendæ peti. esse enim vnam rationem, qua & principia rerum agendarum, & vltima bonorum continerentur: atque vt Aristonis esset explosa sententia, dicentis nihil differre aliud ab alio, nec esse res vllas præter virtutes & vitia, inter quas quicquam omnino interesset: sic errare Zenonem, qui nulla in re, nisi in virtute aut vitio, propensionem ne minimi quidem momenti ad summum bonum adipiscendum esse diceret: &, cùm ad beatam vitam nullum momentum ea res haberet, ad appetitionem rerum esse in his momenta diceret, quasi verò hæc appetitio non ad summi

boni adeptionem pertineret. Quid autem minus consentaneum est, quàm, quod aiunt, cognito summo bono, reuerti se ad naturam, vt ab ea petant agendi principium, id est officij? non enim actionis, aut officij ratio impellit ad ea, quæ secundum naturam sunt, appetenda: sed ab his & appetitio & actio commouetur. Nunc venio ad illa tua breuia, quæ consectaria esse dicebas: & primum illud, quo nihil potest esse breuius: BONVM OMNE LAVDABILE: laudabile autem omne honestum: igitur omne bonum honestum. O plumbeum pugionem. quis enim tibi illud primum concesserit? quo quidem concesso, nihil opus est secundo. Si enim omne bonum laudabile est, omne laudabile honestum est. quis tibi ergo istud dabit, præter Pyrrhonem, Aristonem, eorúmue simileis, quos tu non probas? Aristoteles verò, Xenocrates, tota illa familia non dabit: quippe qui valetudinem, vireis, diuitias, gloriam, multa alia, bona esse dicant, laudabilia non dicant. & hi quidem ita non sola virtute finem bonorum contineri putant, vt rebus tamen omnibus virtutem anteponant. Quid censes eos esse facturos, qui omnino virtutem à bonorum fine segregauerunt, Epicurum, Hieronymum, illos etiam, si qui Carneadéum finem tueri volunt? iam aut Callipho, aut Diodorus quo modo poterunt tibi istud concedere, qui ad honestatem aliud adiungant, quod ex eodem genere non sit? Placet igitur tibi Cato, cum res sumseris non concessas, ex illis efficere quod velis? iam ille sorites, quo nihil putatis esse vitiosius: Quod bonum sit, id esse optabile: quod optabile, id esse expetendum: quod expetendum, laudabile: deinde rèliqui gradus: sed ego in hoc resisto: eodem enim modo tibi nemo dabit, quod expetendum sit, id esse laudabile. illud verò minimè consectarium, sed in primis hebes illorum, Gloriatione dignam esse beatam vitam, quia non posit sine honestate contingere, vt iure quisquam glorietur. Dabit hoc Zenoni Polemo, etiam magister eius, & tota illa gens, & réliqui, qui virtutem omnibus rebus multo anteponentes, adiungunt ei tamen aliquid summo in bono finiendo. Si enim virtus digna est gloriatione, vt est: tantúmque præstat ceteris rebus, vt dici vix posit: & beatus esse poterit virtute vna præditus, carens ceteris: nec tamen illud tibi concedet, præter virtutem, nihil in bonis esse ducendum: illi autem, quibus summum bonum sine virtute est, non dabunt fortasse, vitam beatam habere in quo iure posit gloriari: etsi illi quidem etiam voluptates faciunt interdum gloriosas. Vides igitur, te aut ea sumere, quæ non concedantur, aut ea, quæ etiam concessa, te nihil adiuuent. Equidem in omnibus istis conclusionibus hoc putarem philosophia, nobísque dignum, & maximè cùm summum bonum quæreremus, vitam nostram, consilia, voluntates, non verba corrigi. Quis enim potest istis, quæ te, vt ais, delectant, breuibus & acutis, auditis, de sententia decedere? Nam cùm ea spectant, & auent audire cur dolor malum non sit, dicunt illi asperum esse dolorem, molestum, odiosum, contra naturam, difficilem toleratu: sed quia nulla sit in dolore nec fraus, nec improbitas, nec malitia, nec culpa, nec turpitudo, non esse illud malum. Hæc qui audierit, vt ridere non curet, discedet tamen nihilo firmior ad dolorem ferendum, quàm venerat. Tu autem negas fortem esse quenquam posse, qui dolorem, malum putet. Cur fortior sit, si illud, quod tute concedis, asperum, & vix ferendum putabit? ex rebus enim timiditas, non ex vocabulis nascitur. & ais, si vna littera commota sit, fore, tota vt labet disciplina. Vtrùm igitur tibi litteram videor, an totas paginas commouere? vt enim sit apud illos, id, quod est à te laudatum, ordo rerum conseruatus, & omnia inter se apta & connexa (sic enim aiebas) tamen persequi non debemus, si à falsis principiis profecta congruunt ipsa sibi, & à proposito non aberrant. In prima igitur constitutione Zeno tuus à natura recesit: cúmque summum bonum posuisset in ingenij præstantia, quam virtutem vocamus, nec quicquam aliud bonum esse dixisset, nisi quod esset honestum, nec virtutem posse constare, si in ceteris rebus esset quicquam, quod aliud alio melius esset, aut peius: his propositis tenuit prorsus consequentia. Rectè dicis. negare enim non possum. sed ita falsa sunt ea, quæ consequuntur,

ſequuntur, vt illa, è quibus hæc nata ſunt, vera eſſe non poſsint. Docent enim nos (vt ſcis) dialectici, ſi ea, quæ rem aliquam conſequantur, falſa ſint, falſam illam ipſam rem eſſe, quam ſequantur. Ita fit illa concluſio non ſolùm vera, ſed ita perſpicua, vt dialectici ne rationem quidem reddi putent oportere: Si illud, hoc: non autem hoc, igitur ne illud quidem. Sic conſequentibus veſtris ſublatis, prima tolluntur: quæ ſequuntur igitur: Omneis, qui non ſunt ſapientes, æquè miſeros eſſe: Sapienteis omneis, ſummè beatos eſſe: Rectè facta omnia æqualia: Omnia peccata paria, quæ magnificè primò dici videntur, conſiderata minus probantur. ſenſus enim cuiuſque, & natura rerum, atque ipſa veritas clamat quodam modo, non poſſe ſe adduci, vt inter eas res, quas Zeno exæquaret, nihil intereſſet. Poſtea tuus ille Pœnulus (ſcis enim Citiæos clienteis tuos è Pœnicia profectos) homo igitur acutus cauſam non obtinens, repugnante natura, verba verſare cœpit: & primùm rebus iis, quas nos bonas ducimus, conceſsit, vt haberentur aptæ, habiles, & ad naturam accommodatæ: faterique cœpit, ſapienti, hoc eſt ſummè beato, commodius tamen eſſe, ſi ea quoque habeat, quæ bona non audet appellare, naturæ ipſi accommodata eſſe concedit: negátque, Platonem, ſi ſapiens non ſit, eadem eſſe in cauſa, qua tyrannum Dionyſium. huic mori optimum eſſe propter deſperationem ſapientiæ, illi propter ſpem viuere. peccata autem partim eſſe tolerabilia, partim nullo modo, propterea quòd alia peccata plureis, alia pauciores quaſi numeros officij præterirent. iam inſipienteis alios ita eſſe, vt nullo modo ad ſapientiam poſſent peruenire: alios, qui poſſent, ſi proceſsiſſent, ſapientiam conſequi. Hìc loquebatur aliter atque omnes: ſentiebat idem quod ceteri. nec verò minoris æſtimanda ducebat ea, quæ ipſe bona negaret eſſe, quàm illi, qui ea bona eſſe dicebant. Quid igitur voluit ſibi, qui illa mutauerit? ſaltem aliquid de pondere detraxiſſet, & paullo minoris æſtimauiſſet ea, quàm Peripatetici, vt ſentire quoq; aliud, non ſolùm dicere videretur. Quid? de ipſa beata vita, ad quam omnia referuntur, quæ dicitis? negatis eam eſſe, quæ expleta ſit omnibus iis rebus, quas natura deſideret: totámque eam in vna virtute ponitis. cúmque omnis controuerſia aut de re ſoleat, aut de nomine eſſe: vtraque earum naſcitur, ſi aut res ignoratur, aut erratur in nomine. quorum ſi neutrum eſt, opera danda eſt, vt verbis vtamur quàm vſitatiſsimis, & quammaximè aptis, id eſt rem declarantibus. Num igitur dubium eſt, quin, ſi in re ipſa nihil peccatur à ſuperioribus, verbis illi commodius vtantur? Videamus igitur ſententias eorum: tum ad verba redeamus. Dicunt appetitionem animi moueri, cùm aliquid ei ſecundum naturam eſſe videatur: omniáque, quæ ſecundum naturam ſunt, æſtimatione aliqua digna, eáque pro eo, quantum in quoque ſit ponderis, eſſe æſtimanda: quæque ſecundum naturam ſunt, partim nihil habere in ſeſe eius appetitionis, de qua ſæpe iam diximus, quæ nec honeſta, nec laudabilia dicantur, partim habere: quæ uoluptatem habeant in omni animante, ſed in homine rationem etiam: ex his quæ ſint apta, ea honeſta, ea pulchra, ea laudabilia: illa autem ſuperiora, naturalia nominantur: quæ coniuncta cum honeſtis, vitam beatam perficiunt & abſoluunt. Omnium autem eorum commodorum, quibus non illi plus tribuunt, qui illa bona eſſe dicunt, quàm Zeno, qui negat, longè præſtantiſsimum eſſe, quod honeſtum eſſet, atque laudabile: ſed ſi duo honeſta propoſita ſint, alterum cum valetudine, alterum cum morbo, non eſſe dubium ad vtrum eorum natura nos ipſa deductura ſit: ſed tamen tantam vim honeſtatis eſſe, tantúmque eam rebus omnibus præſtare & excellere, vt nullis nec ſuppliciis, nec præmiis demoueri poſsit ex eo, quod rectum eſſe decreuerit: omniáque, quæ dura, difficilia, aduerſa videantur, ea virtutibus iis, quibus à natura eſſemus ornati, obteri poſſe: valetudinem autem, pulchritudinem, celeritatem, vireis corporis, diuitias, & ceteras res huius generis, non facileis illas quidem, nec contemnendas (quid enim eſſet in virtute tantum?) ſed ita vt hoc iudicaremus, non eſſe in his partem maximam poſitam beatè, aut ſecus viuendi. Ad ſummam, ea, quæ Zeno æſtimanda, &

ut bellum Poenicum in aenea tabella.

F. ux. ia. m. s. optabiles

ſumenda, & apta naturæ eſſe dixit,eadem illi bona appellant:vitam autem beatam illi eam, quæ conſtaret ex iis rebus, quas dixi, aut plurimis, aut grauiſsimis. Zeno autem,quod ſuam,quod propriam ſpeciem habeat cur appetendum ſit, id ſolum bonum appellat: beatam autem vitam eam ſolam, quæ cum virtute degatur. Si de re diſceptari oportet,nulla mihi tecum Cato poteſt eſſe diſſenſio. nihil eſt enim,de quo aliter tu ſentias,atque ego,modò commutatis verbis ipſas res conferamus. Nec hoc ille non vidit,ſed verborum magnificentia eſt,& gloria delectatus:qui ſi ea,quæ dicit, ita ſentiret, vt verba ſignificant:quid inter eum,& vel Pyrrhonem,vel Ariſtonem intereſſet? ſin autem eos non probabat,quid attinuit cum iis,quibuſcum re concinebat, verbis diſcrepare? Quid, ſi reuiuiſcant Platonici illi, & deinceps qui eorum auditores fuerunt, & tecum ita loquantur? Nos cùm te M. Cato ſtudioſiſsimum philoſophiæ, iuſtiſsimum virum,optimum iudicem,religioſiſsimum teſtem audiremus, admirati ſumus,quid eſſet, cur nobis Stoicos anteferres,qui de rebus bonis & malis ſentirent ea, quæ ab hoc Polemone Zeno cognouerat, nominibus vterentur iis, quæ prima ſpecie admirationem,re explicata riſum mouerent. Tu autem,ſi tibi illa probabantur,cur non propriis verbis illa tenebas? ſin te auctoritas commouebat: nobíſne omnibus, & Platoni ipſi neſcio quem illum anteponebas:præſertim cùm in rep. princeps eſſe velles,ad eámque tuēdam cum ſumma tua dignitate maximè à nobis ornari atque inſtrui poſſes? à nobis enim iſta quæſita,à nobis deſcripta,notata,præcepta ſunt:omniúmque rerum publicarum rectiones,genera,ſtatus,mutationes, leges etiam & inſtituta ac mores ciuitatū perſcripſimus.Eloquentiæ verò,quæ & principibus maximè ornamento eſt, & qua te audiuimus valere plurimùm,quantum tibi ex monumentis noſtris addidiſſes? ea cùm dixiſſent,quid tandem talibus viris reſpondiſſes? Rogarem te,inquit, vt diceres pro me tu idem,qui illis orationem dictauiſſes,vel potius paullulum loci mihi, vt his reſponderem, dares, niſi & te audire nunc mallem, & iſtis tamen alio tempore reſponſurus eſſem,tunc ſcilicet, cùm tibi. Atquî, ſi verum reſpondere velles Cato, hæc erant dicenda:non eos tibi non probatos,tantis ingeniis homines,tantáque auctoritate, ſed te animaduertiſſe, quas res illi propter antiquitatem parum vidiſſent, eas à Stoicis eſſe perſpectas,eiſdémque de rebus hos tum diſſeruiſſe acutius, tum ſenſiſſe grauius & fortius: quippe qui primùm valetudinem bonam expetendam negent eſſe, eligendam dicant: non quia ſit bonum valere, ſed quia ſit non nihili æſtimandum: neque tamen pluris, quàm illis videatur, qui illud non dubitant bonum dicere. Hoc verò te ferre non potuiſſe,quòd antiqui illi quaſi barbati,vt nos de noſtris ſolemus dicere,crediderint,eius, qui honeſtè viueret,ſi idem etiam bene valeret,bene audiret,copioſus eſſet, optabiliorem fore vitam,melioremque, & magis expetendam, quàm illius,qui æquè vir bonus, multis modis eſſet,vt Ennij Alcmæo,

,, Circunuentus morbo,exſulio,atque inopia.

Illi igitur antiqui non tam acuti optabiliorem illam vitam putant,præſtantiorem,beatiorem. Stoici autem tantummodo præponendam in ſeligendo, non quo beatior hæc vita ſit,ſed quòd ad naturam accommodatior:& qui ſapientes non ſunt, omneis æquè miſeros eſſe. Stoici hoc videlicet viderunt:illos autem id fugerat ſuperiores: qui arbitrabātur,homines ſceleribus & paricidiis inquinatos,nihilo miſeriores eſſe, quàm eos, qui cùm caſtè & integrè viuerent, nondum perfectam illam ſapientiam eſſent conſecuti. Atque hoc loco ſimilitudines eas,quibus illi vti ſolent,diſsimillimas proferebas. Quis enim ignorat,ſi plures ex alto emergere velint,propius fore eos quidem ad reſpirandum,qui ad ſummam iam aquam appropinquant,ſed nihilo magis reſpirare poſſe, quàm eos, qui ſunt in profundo? nihil ergo adiuuat procedere & progredi in virtute,quo minus miſerrimus ſit,antequàm ad eam peruenerit:quoniam in aqua nihil adiuuat:& quoniam catuli,qui iam deſpecturi ſunt,cæci æquè, vt ij,qui modò nati: Platonem quoque neceſſe eſt,quoniam nondum videbat, æquè cæcum animo, ac Phalarim fuiſſe.

fuisse. Ista similia non sunt, Cato: in quibus quamuis multum processeris, tamen illud in eadem causa est, à quo abesse velis, donec euaseris. nec enim ille respirat, antè quàm emerserit, & catuli æquè cæci priusquàm despexerunt, ac si ita futuri semper essent. Illa sunt similia: hebes acies est cuipiam oculorum, corpore alius languescit: hi curatione adhibita leuantur in dies: alter valet plus quotidie, alter videt. Hi similes sunt omnibus, qui virtuti student: leuantur vitiis: leuantur erroribus. nisi fortè censes Ti. Gracchum patrem non beatiorem fuisse, quàm filium, cùm alter stabilire remp. studuerit, alter euertere. Nec tamen ille erat sapiens: quis enim hoc? aut quando? aut vbi? aut vnde? sed quia studebat laudi & dignitati, multum in virtute processerat. Conferam autem auunculum tuum Drusum cum C. Graccho eius ferè æquali? quæ hic reip. vulnera imponebat, eadem ille sanabat. sed nihil est, quod tam miseros faciat, quàm impietas & scelus. Vt iam omnes insipientes sint miseri, quod profectò sunt: non est tamen æquè miser, qui patriæ consulit, & is, qui illam exstinctam cupit. Leuatio igitur vitiorum magna fit iis, qui habent ad virtutem progreßionis aliquantulum. Vestri autem progreßionem ad virtutem fieri aiunt, leuationem vitiorum fieri negant. At quo vtantur homines acuti argumento ad probandum, operæ pretium est considerare. Quarum, inquiunt, artium summa crescere potest, earum etiam contrariorum summa poterit augeri. ad virtutis autem summam accedere nihil potest. ne vitia quidem igitur crescere poterunt, quæ sunt virtutum contraria. Vtrùm igitur tandem, perspicuísne dubia aperiuntur, an dubiis perspicua tolluntur? Atquî hoc perspicuum est, vitia alia in aliis esse maiora: illud dubium, ad id, quod summum bonum dicitis, ecquánam fieri poßit acceßio. Vos autem cùm perspicuis dubia debeatis illustrare, dubiis perspicua conamini tollere. Itaque eadem ratione, qua sum paullo antè vsus, hærebitis. Si enim propterea vitia alia aliis maiora non sunt, quia ne ad finem quidem bonorum eum, quem vos facitis, quicquam potest accedere: quoniam perspicuum est vitia non esse omnium paria, finis bonorum vobis mutandus est. Teneamus enim illud necesse est, cùm consequens aliquod falsum sit: illud, cuius id consequens sit, non posse esse verum. Quæ est igitur causa istarum angustiarum? gloriosa ostentatio in constituendo summo bono. cùm enim, quod honestum sit, id solum bonum esse confirmatur, tollitur cura valetudinis, diligentia rei familiaris, administratio reip. ordo gerendorum negotiorum, officia vitæ, ipsum denique illud honestum, in quo vno vultis esse omnia, deserendum est. quæ diligentißimè contra Aristonem dicuntur à Chrysippo. Ex ea difficultate illæ fallaciloquæ (vt ait Attius) malitiæ natæ sunt. Quod enim sapientia, vbi pedem poneret, non habebat sublatis officiis omnibus: officia autem tollebantur, delectu omni & discrimine remoto: (quæ enim esse poterant rebus omnibus sic exæquatis, vt inter eas nihil interesset?) ex his angustiis ista euaserũt deteriora, quàm Aristonis: illa tamen simplicia, vestra versuta. Roges enim Aristonem, bonáne ei videantur hæc, vacuitas doloris, diuitiæ, valetudo? neget. Quid? quæ contraria sunt his, maláne? nihilo magis. Zenonem roges: respondeat totidem verbis. Admirantes quæramus ab vtroque, quónam modo vitam agere poßimus, si nihil interesse nostra putemus, valeamus, ægríne simus: vacemus, an cruciemur dolore: frigus, famem propulsare poßimus, nécne poßimus. Viues, inquit, Aristo magnificè atque præclarè: quod erit cumque visum ages, numquam angêre, numquam cupies, numquã timebis. Quid Zeno? portenta hæc esse dicit, nec ea ratione vllo modo posse viui: sed differre inter honestum & turpe, nimium quantum, nescio quid, immensum: inter ceteras res nihil omnino interesse. Idē adhuc. audi reliqua, & risum contine, si potes. Media illa, inquit, inter quæ nihil interest, tamen eiusmodi sunt, vt eorum alia eligenda sint, alia reiicienda, alia omnino negligenda: hoc est, vt eorum alia velis, alia nolis, alia non cures. At modò dixeras nihil in his rebus esse, quod interesset. Et nunc idem dico, inquies, sed ad virtutes & ad vitia nihil interesse. Quis istud, quæso, nesciebat? Verùm

F. ues. exms. agens
1. Carr. 2. ant. 1. c. 12.
sic; sed differre i. h. e. t.
n. quantum; inter ceteras
res nihil omnino interesse.

audiamus. Ista, inquit, quæ dixisti, valere, locupletem esse, non dolere, bona non dico, sed, dicam Græcè, προηγμένα, Latinè autem producta: sed præposita, aut præcipua malo: sic tolerabilius & mollius. illa autem, egestatem, morbum, dolorem, non appello mala, sed, si libet, reiectanea. Itaque illa non dico me expetere, sed legere: nec optare, sed sumere: contraria autem non fugere, sed quasi secernere. Quid ait Aristoteles, reliquíque Platonis alumni? se omnia, quæ secundum naturam sint, bona appellare: quæ autem contrà, mala. Vidésne igitur Zenonem tuum cum Aristone verbis consentire, re dissidere? cum Aristotele & illis re consentire, verbis discrepare? Cur igitur, cùm de re conueniat, non malimus vsitatè loqui? aut doceat paratiorem me ad contemnendam pecuniam fore, si illam in rebus præpositis, quàm si in bonis duxero: fortiorémque in patiendo dolore, si eum asperum & difficilem perpessu, & contra naturam esse, quàm si malum dixero. Facetè M. Piso familiaris noster, vt alia multa, & hoc loco Stoicos irridebat. Quid enim? aiebat. bonum negas esse diuitias, præpositum esse dicis. quid adiuuas? auaritiámne minuis? quòd si verbum sequimur, primùm longius verbum præpositum, quàm bonum. Nihil ad rem: ne sit sanè: at certè grauius. nam, bonum ex quo appellatum sit, nescio: præpositum ex eo credo, quod præponatur aliis: id mihi magnum videtur. Itaque dicebat plus tribui diuitiis à Zenone, qui eas in præpositis poneret, quàm ab Aristotele, qui bonum esse diuitias fateretur, sed nec magnum bonum, & præ rectis honestísque contemnendum ac despiciendum, nec magnopere expetédum: omninóque de omnibus istis verbis à Zenone mutatis ita disputabat, & quæ bona negarentur esse ab eo, & quæ mala, illa lætioribus nominibus ab eo appellari, quàm à nobis, hæc tristioribus. Piso igitur hoc modo, vir optimus, tuíque, vt scis, amantissimus. Nos paucis ad hæc additis finem faciamus aliquando. longum est enim ad omnia respondere, quæ à te dicta sunt. nam ex eisdem verborum præstigiis & regna nata vobis sunt, & imperia, & diuitiæ, & tantæ quidem, vt omnia, quæ vbique sint, sapientis esse dicatis: solum præterea formosum, solum liberum, solum ciuem: stultorum omnia contraria, quos etiam insanos esse vultis. Hæc παράδοξα illi, nos admirabilia dicamus. Quid autem habent admirationis, cùm propè accesseris? conferam tecum, quam cuique verbo rem subiicias. nulla erit controuersia. omnia peccata paria dicitis. Non ego tecum iam ita loquar, vt iisdem his de rebus, cùm L. Murenam te accusante defenderem. apud imperitos tum illa dicta sunt: aliquid etiam coronæ datum. nunc agendum est subtilius. Peccata paria quónam modo? quia nec honesto quicquam honestius, nec turpi turpius. Perge porrò. nam de isto magna dissensio est. illa argumenta propria videamus, cur omnia peccata sint paria. Vt, inquit, in fidibus pluribus, si nulla earum ita contenta numeris sit, vt concentum seruare possit, omnes æquè incontentæ sint: sic peccata, quia discrepant, æquè discrepant. paria sunt igitur. Hîc ambiguo ludimur. æquè enim contingit omnibus fidibus, vt incontentæ sint: illud non continuò, vt æquè incontentæ. Collatio igitur ista te nihil iuuat. nec enim omnes auaritias, si æquè auaritias esse dixerimus, sequitur etiam vt æquas esse dicamus. Ecce aliud simile dissimile. Vt enim, inquit, gubernator æquè peccat, si palearum nauem euertit, & si auri: item æquè peccat qui parentem, & qui seruum iniuria verberat. Hîc nemo non videt, cuius generis onus nauis vehat, ad gubernatoris artem nihil pertinere. itaque, aurum, paleámne portet, ad bene, aut ad malè gubernandum nihil interesse. At quid inter parentem & seruulum intersit, intelligi & potest, & debet. Ergo in gubernando nihil, in officio plurimùm interest, quo in genere peccetur. & si in ipsa gubernatione negligentia est nauis euersa, maius est peccatum in auro, quàm in palea. omnibus enim artibus volumus attributam esse eam, quæ communis appellatur prudentia. quam omnes, qui cuique artificio præsunt, debent habere. Ita ne hoc quidem modo paria peccata sunt. Vrgent tamen, & nihil remittunt. Quoniam, inquiunt, omne peccatum imbecillitatis & inconstantiæ est, hæc autem vitia in omnibus stultis æquè magna sunt: necesse est paria esse peccata. Quasi

F. Ur. in ms. reiecta

ib. ut quae

F. Urs. haec non videre etc. particula non abest à ms. neq. sanè sententia requirit.

Quaſi verò aut concedatur, in omnibus ſtultis æquè magna eſſe vitia, & eadem imbecillitate & inconſtantia L. Tubulum fuiſſe, qua illum, cuius is condemnatus eſt rogatione, P. Scæuulam:& quaſi nihil inter res quoque ipſas,in quibus peccatur, interſit, vt,quo hæ maiores,minoréſue ſint,eo,quæ peccentur in his rebus,aut maiora ſint, aut minora. Itaq; (iam enim concludatur oratio) hoc vno maximè mihi premi videntur tui Stoici, quòd ſe poſſe putant duas contrarias ſententias obtinere. quid enim eſt tam repugnans, quàm eundem dicere,quod honeſtum ſit,ſolùm id bonum eſſe, qui dicat appetitionem rerum ad viuendum accommodatarum à natura profectam? Ita cùm ea volunt retinere,quæ ſuperiori ſententiæ conueniunt, in Ariſtonem incidunt: cùm id fugiunt, re eadem defendunt,quæ Peripatetici,verba tenent mordicus.quæ rurſus dum ſibi euelli ex ore nolunt, horridiores euadunt,aſperiores,duriores & oratione & moribus. Quam illorum triſtitiã atque aſperitatem fugiens Panætius, nec acerbitatem ſententiarum, nec diſſerendi ſpinas probauit:fuítque in altero genere mitior,in altero illuſtrior:ſempérque habuit in ore Platonem,Ariſtotelem,Xenocratem,Theophraſtum,Dicæarchum,vt ipſius ſcripta declarãt. quos quidem tibi ſtudioſè & diligenter tractandos,magnopere cenſeo. Sed quoniam adueſperaſcit,& mihi ad villam reuertendum eſt:nunc quidem hactenus: verùm hoc idem ſæpe faciamus. Nos verò,inquit ille:nam quid poſſumus facere melius?& hanc quidem primam exigam à te operam,vt audias me,quæ à te dicta ſunt,refellentem. Sed memento, te, quæ nos ſentiamus, omnia probare, niſi quòd verbis aliis vtamur:mihi autem veſtrorum nihil probari. Scrupulum,inquam,abeunti.ſed videbimus. Quæ cùm eſſent dicta,diſceſsimus.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM AD BRVTVM LIBER V.

CVM audiſſem Antiochũ,Brute,vt ſolebam, cum M. Piſone in eo gymnaſio,quod Ptolemæium vocatur: vnáque nobiſcum Q. Frater, & T. Pomponius,& L. Cicero frater noſter cognatione patruelis, amore germanus:conſtituimus inter nos,vt ambulationem poſtmeridianam conficeremus in Academia, maximè quòd is locus ab omni turba id temporis vacuus eſſet.itaque ad tempus ad Piſonem omnes. inde vario ſermone ſex illa à Dipylo ſtadia confecimus. Cùm autem veniſſemus in Academiæ, nõ ſine cauſa nobilitata ſpatia,ſolitudo erat ea,quam volueramus. Tum Piſo, Naturáne nobis hoc,inquit,datum dicam,an errore quodam,vt,cùm ea loca videamus,in quibus memoria dignos viros acceperimus multùm eſſe verſatos, magis moueamur, quàm ſiquando eorum ipſorum aut facta audiamus, aut ſcriptum aliquod legamus? velut ego nunc moueor. venit enim mihi Platonis in mentem, quem accepimus primùm hîc diſputare ſolitum:cuius etiam illi hortuli propinqui non memoriam ſolùm mihi afferunt, ſed ipſum videntur in conſpectu meo hîc ponere. hîc Speuſippus, hîc Xenocrates, hîc eius auditor Polemo:cuius ipſa illa ſeſsio fuit, quam videmus. Equidem etiam curiam noſtram, Hoſtiliam dico,non hanc nouam,quæ mihi minor eſſe videtur, poſteaquàm eſt maior,ſolebam intuens,Scipionem,Catonem,Lælium,noſtrum verò in primis auum cogitare. Tanta vis admonitionis ineſt in locis: vt non ſine cauſa ex his memoriæ ducta ſit diſciplina. Tum Quintus, Eſt planè Piſo,vt dicis,inquit.nam meipſum huc modò veniẽtem conuertebat ad ſeſe Coloneus ille locus, cuius incola Sophocles ob oculos verſabatur:quem ſcis quàm admirer,quámque eo delecter.me quidem ad altiorem memoriam OEdipodis huc venientis,& illo molliſsimo carmine,quæ'nam eſſent ipſa hæc loca, requirentis ſpecies quædam commouit,inanis ſcilicet,ſed commouit tamen. Tum Pomponius, At ego, quem vos vt deditum Epicuro inſectari ſoletis, ſum multùm equidem cum Phædro,

quem vnicè diligo, vt ſcitis in Epicuri hortis, quos modò præteribamus: ſed veteris prouerbij admonitu, viuorum memini: nec tamen Epicuri licet obliuiſci, ſi cupiam: cuius imaginem non modò in tabulis noſtri familiares, ſed etiam in poculis & in annellis habent. Hîc ego, Pomponius quidem, inquam, noſter iocari videtur, & fortaſſe ſuo iure. ita enim Athenis ſe collocauit, vt ſit pæne vnus ex Atticis, vt id etiam cognomen videatur habiturus. Ego autem tibi Piſo aſſentior, vſu hoc euenire, vt acrius aliquanto, & attentius de claris viris locorum admonitu cogitemus. ſcis enim me quodam tempore Metapontum veniſſe tecum, nec ad hoſpitem antè deuertiſſe, quàm Pythagoræ ipſum illum locum, vbi vitam ediderat, ſedémque viderim. Hoc autem tempore, & ſi multa in omni parte Athenarum ſunt in ipſis locis indicia ſummorum virorum: tamen ego illa moueor exedra. modò enim fuit Carneades, quem videre videor. eſt enim nota imago: à ſedéque ipſa, tanta ingenij magnitudine orbata, deſiderari illam vocem puto. Tum Piſo, Quoniam igitur aliquid omnes, quid Lucius noſter, inquit? An eum locum libenter inuiſit, vbi Demoſthenes & Æſchines inter ſe decertare ſoliti ſunt? ſuo enim quiſque ſtudio maximè ducitur. Et ille, cum erubuiſſet, Noli, inquit, ex me quærere, qui in Phalericum etiam deſcenderim: quo in loco ad fluctum aiunt Demoſthenem declamare ſolitum, vt fremitum aſſueſceret voce vincere. Modò etiam paullulum ad dextram de via declinaui, vt ad Periclis ſepulcrum accederem. Quanquam id quidem infinitum eſt in hac vrbe. quacunque enim ingredimur, in aliquam hiſtoriam veſtigium ponimus. Tum Piſo, Atquî Cicero, inquit, iſta ſtudia, ſi ad imitandos ſummos viros ſpectãt, ingenioſorum ſunt: ſin tantummodo ad indicia veteris memoriæ cognoſcenda, curioſorum. Te autem hortamur omnes, currentem quidem, vt ſpero, vt eos, quos nouiſſe vis, etiam imitari velis.

F.U. ex ms. ut inde etiam

Hîc ego, Etſi facit hic quidem, inquam, Piſo, vt vides, ea, quæ præcipis: tamen mihi grata eſt hortatio tua. Tum ille amiciſsimè, vt ſolebat, Nos verò, inquit, omnes omnia ad huius adoleſcentiam conferamus, in primíſque vt aliquid ſuorum ſtudiorum philoſophiæ quoque impertiat: vel vt te imitetur, quem amat: vel vt illud ipſum, quod ſtudet, facere poſsit ornatius. Sed vtrùm hortandus es nobis Luci, inquit, an etiam tua ſponte propenſus es? mihi quidem Antiochum, quem audis, ſatis bellè videris attendere. Tum ille timidè, vel potius verecundè, Facio, inquit, equidem: ſed audiſtíne modò de Carneade? rapior illuc: reuocat autem Antiochus: nec eſt præterea, quem audiamus. Tum Piſo, Etſi hoc, inquit, fortaſſe non poterit ſic abire, cùm hic adſit (me autem dicebat) tamen audebo te ab hac Academia noua ad veterem illam vocare, in qua, vt dicere Antiochum audiebas, non ij ſoli numerantur, qui Academici vocantur, Speuſippus, Xenocrates, Polemo, Crantor, ceteríque, ſed etiam Peripatetici veteres, quorum princeps Ariſtoteles, quem, excepto Platone, haud ſcio an rectè dixerim principem philoſophorum. Ad eos igitur conuerte te, quæſo. ex eorum enim ſcriptis & inſtitutis, cùm omnis doctrina liberalis, omnis hiſtoria, omnis ſermo elegans ſumi poteſt, tum varietas eſt tanta artium, vt nemo ſine eo inſtrumento ad vllam rem illuſtriorem ſatis ornatus poſsit accedere. Ab his oratores, ab his imperatores, ac rerum publicarum principes extiterunt. vt ad minora veniam, mathematici, poëtæ, muſici, medici denique ex hac tanquam ex omnium artium officina profecti ſunt. Ad quæ ego, Scis me, inquam, iſtud idem ſentire, Piſo: ſed à te opportunè mentio facta eſt. ſtudet enim meus audire Cicero, quæ'nam ſit iſtius veteris, quam commemoras, Academiæ de finibus bonorum, Peripateticorúmque ſententia. Cenſemus autẽ te facillimè id explanare poſſe, quòd & Staſeam Neapolitanum multos annos habueris apud te, & complureis iam menſeis Athenis hęc ipſa te ex Antiocho videamus exquirere. Et ille ridens, Age, age, inquit: ſatis enim ſcitè me noſtri ſermonis principium eſſe voluiſti: exponamus adoleſcenti, ſiqua fortè poſſumus. dat enim id nobis ſolitudo. quòd ſiquis deus diceret, nunquam putarem, me in Academia tanquã philoſophum diſputaturum. Sed verẽdum, ne, dum huic obſequor, vobis moleſtus ſim. Mihi, inquam, qui te id ipſum rogaui? Tum Quinctus & Pomponius cùm idem ſe

velle

velle dixiſſent,Piſo exorſus eſt:cuius oratio,attende,quæſo,Brute,ſatíſne videatur Antiochi complexa eſſe ſententiam,quam tibi,qui fratrem eius Ariſtum frequẽter audieris,maximè probatam exiſtimo. Sic eſt igitur locutus. Quantus ornatus in Peripateticorum diſciplina ſit,ſatis eſt à me,vt breuiſsimè potui,paullo antè dictum:ſed eſt forma eius diſciplinæ,ſicut ferè ceterarum,triplex.vna pars eſt,naturæ:diſſerendi,altera:viuendi,tertia. Natura ſic ab iis inueſtigata eſt, vt nulla pars cælo,mari,terra (vt poëticè loquar) prætermiſſa ſit.quínetiam,cùm de rerum initiis,omníque mundo locuti eſſent,vt multa nõ modò probabili argumentatione, ſed etiam neceſſaria mathematicorum ratione concluderẽt : maximam materiam ex rebus per ſe inueſtigatis ad rerum occultarum cognitionem attulerunt.Perſecutus eſt Ariſtoteles animantium omnium ortus, victus, figuras : Theophraſtus autem ſtirpium naturas,omniúmque ferè rerum,quæ è terra gignerentur,cauſas atque rationes.Qua ex cognitione facilior facta eſt inueſtigatio rerum occultiſsimarum: diſſerendíque ab iiſdem non dialecticè ſolùm , ſed etiam oratoriè præcepta ſunt tradita: ab Ariſtoteléque principe de ſingulis rebus in vtranque partem dicendi exercitatio eſt inſtituta:vt non contra omnia ſemper,ſicut Arceſilas,diceret,& tamen vt in omnibus rebus,quicquid ex vtraque parte dici poſſet,expromeret. Cùm autem tertia pars bene viuẽdi præcepta quæreret, ea quoque eſt ab iiſdem non ſolùm ad priuatæ vitæ rationem , ſed etiam ad rerum publicarum rectionem relata. Omnium ferè ciuitatum non Græciæ ſolùm, ſed etiam barbariæ ab Ariſtotele mores, inſtituta , diſciplinas: à Theophraſto leges etiam cognouimus.Cúmque vterque eorum docuiſſet,qualem in rep.principem eſſe cõueniret:pluribus preterea cùm ſcripſiſſet,qui eſſet optimus reip.ſtatus:hoc amplius Theophraſtus, quæ eſſent in repub. inclinationes rerum, & momenta temporum, quibus eſſet moderandum, vtcunque res poſtularet. Vitæ autem degendæ ratio maximè quidem illis placuit quieta,in contemplatione & cognitione poſita rerum.quę quia deorum erat vitæ ſimillima,ſapiente viſa eſt digniſsima. Atque his de rebus & ſplendida eſt eorum,& illuſtris oratio.De ſummo autem bono , quia duo genera librorum ſunt, vnum populariter ſcriptum,quod ἐξωτερικὸν appellabant : alterum limatius , quod in commentariis reliquerunt , non ſemper idem dicere videntur : nec in ſumma tamen ipſa aut varietas eſt vlla, apud hos quidem,quos nominaui:aut inter ipſos diſſenſio. Sed cùm beata vita quæratur, ídque ſit vnum, quod philoſophia ſpectare & ſequi debeat : ſítne ea tota ſita in poteſtate ſapientis,an poſsit aut labefactari,aut eripi rebus aduerſis,in eo nonnunquam variari inter eos , & dubitari videtur. quod maximè efficit Theophraſti de beata vita liber , in quo multum admodum fortunæ datur. Quod ſi ita ſe habeat,non poſsit beatam vitam præſtare ſapientia.Hæc mihi videtur delicatior,vt ita dicã,molliórque oratio,quàm virtutis vis,grauitáſque poſtulat.Quare teneamus Ariſtotelem,& eius filium Nicomachũ : cuius accuratè ſcripti de moribus libri,dicuntur illi quidem eſſe Ariſtotelis, ſed non video cur non potuerit patris ſimilis eſſe filius.Theophraſtũ tamen adhibeamus ad pleraque,dummodo plus in virtute teneamus, quàm ille tenuit, firmitatis & roboris. Simus igitur contenti his. namque horum poſteri meliores illi quidem mea ſententia , quàm reliquarum philoſophi diſciplinarum:ſed ita degenerarunt,vt ipſi ex ſe nati eſſe videantur. Primùm Theophraſti Strato phyſicũ ſe eſſe voluit:in quo etſi eſt magnus,tamen noua pleraque,& perpauca de moribus. Huius Lyſias oratione locuples , rebus ipſis ieiunior. Concinnus deinde & elegans huius Ariſto:ſed ea, quæ deſideratur à magno philoſopho, grauitas in eo non fuit.ſcripta ſanè & multa,& polita : ſed neſcio quo pacto auctoritatem oratio nõ habet.Prætereo multos, in his doctum hominem,& ſuauem, Hieronymum : quem iam cur Peripateticum appellem, neſcio. ſummum enim bonum expoſuit vacuitatem doloris:qui autem de ſummo bono diſſentit,de tota philoſophiæ ratione diſſentit. Critolaus imitari antiquos voluit:& quidem eſt grauitate proximus, ſed redundat oratio : attamen is quidem in patriis inſtitutis manet. Diodorus eius auditor adiungit ad honeſtatem vacuitatem doloris.hic quoque ſuus eſt:de ſummóque bono diſſentiens, dici verè Peripa-

Diogenes Laertius in vita Eudoxi Cnidii videtur huius opinionis fuisse.

teticus non potest. Antiquorum autem sententiam Antiochus noster mihi videtur persequi diligētissimè: quam eandem Aristotelis fuisse, & Polemonis docet. Facit igitur Lucius noster prudenter, qui audire de summo bono potissimùm velit. hoc enim constituto in philosophia, constituta sunt omnia. nam ceteris in rebus siue prætermissum, siue ignoratum est quippiam, non plus incommodi est, quàm quanti quæque earum rerum est, in quibus neglectum est aliquid. Summum autem bonum si ignoretur, viuendi rationem ignorari necesse est. ex quo tantus error consequitur, vt, quem in portum se recipiāt, scire non possint. Cognitis autem rerum finibus, cùm intelligitur quid sit & bonorum extremum & malorum, inuenta vitæ via est, conformatióque omnium officiorum. Est igitur, quò quidque referatur, ex quo id, quod omnes expetunt, beatè viuendi ratio inueniri & comparari potest. quod quoniam in quo sit, magna dissensio est, Carneadéa nobis adhibenda diuisio est, qua noster Antiochus libenter vti solet. Ille igitur vidit, non modò quot fuissent adhuc philosophorum de summo bono, sed quot omnino esse possent sententiæ. Negabat igitur, vllam esse artem, quæ ipsa à se proficisceretur. etenim semper illud extrà est, quod arte comprehenditur. Nihil opus est exemplis hoc facere longius. est enim perspicuum, nullam artem in se versari, sed esse aliud artem ipsam, aliud quod propositum sit arti. Quoniam vt medicina valetudinis, nauigationis gubernatio, sic viuendi ars est prudentia: necesse est eam quoque ab alia re esse constitutam & profectam. Constitit autem ferè inter omneis, id, in quo prudentia versaretur, & quod assequi vellet, aptum & accommodatum naturæ esse oportere, & tale, vt ipsum per se inuitaret, & alliceret appetitum animi, quem ὁρμὴν Græci vocant. Quid autem sit, quod ita moueat, itáque à natura in primo ortu appetatur, non constat: déque eo est inter philosophos, cùm summum bonum exquiritur, omnis dissensio. totius enim quæstionis eius, quæ habetur de finibus bonorum & malorum, cùm quæritur in his quid sit extremum & vltimum, fons reperiendus est, in quo sint prima inuitamenta naturæ. quo inuento, omnis ab eo, quasi capite, de summo bono & malo disputatio ducitur. Voluptatis alij primum appetitum putant, & primam depulsionem doloris: alij censent primùm ascitum, doloris vacuitatem: & primum declinatum, dolorem: alij, qui ab his proficiscuntur, quæ prima secundum naturam nominant, in quibus numerant incolumitatem, conseruationémque omnium partium, valetudinem, sensus integros, doloris vacuitatem, vireis, pulchritudinem, ceteráque generis eiusdem: quorum similia sunt prima in animis, quasi virtutum igniculi & semina. Ex his tribus cùm vnum aliquod sit, quo primùm natura moueatur vel ad appetendum, vel ad repellendum, nec quicquam omnino præter hæc tria possit esse: necesse est omnino officium aut fugiendi, aut sequēdi ad eorum aliquid referri: vt illa prudentia, quam artem vitæ esse diximus, in earum trium rerum aliqua versetur, à qua totius vitæ ducat exordium. Ex eo autem, quod statuerit esse, quo primùm natura moueatur, existet etiam recti ratio, atque honesti, quæ cum vno aliquo ex tribus illis congruere possit, vt id honestum sit, facere omnia aut voluptatis causa, etiam si eam non consequare: aut non dolendi, etiam si id assequi nequeas: aut eorum, quæ secundum naturam sunt, adipiscendi. ita fit, vt, quanta differentia est in principiis naturalibus, tanta sit in finibus bonorum, malorúmque dissimilitudo. Alij rursus iisdem à principiis omne officium referunt aut ad voluptatem, aut ad non dolendum, aut ad prima illa secundum naturam obtinenda. Expositis iam igitur sex de summo bono sententiis, trium proximarum hi principes: voluptatis, Aristippus: non dolendi, Hieronymus: fruendi rebus iis, quas primas secundum naturam esse diximus, Carneades, non ille quidem auctor, sed defensor disserendi causa fuit. Superiores tres erant, quæ esse possent: quarum est vna sola defensa, eáque vehemēter. nam voluptatis causa faciēda esse omnia, cùm etiam si nihil consequamur, tamen ipsum illud consiliū ita faciendi per se expetendum, & honestum, & solum bonum sit, nemo dixit. ne vitationem quidem doloris ipsam per se quisquam in rebus expetendis putauit, nec si eum vitare possit. At verò

facere

facere omnia, vt adipiſcamur quæ ſecundum naturam ſint, etiam ſi ea non aſſequamur, id eſſe & honeſtum,& ſolum per ſe expetendum,& ſolum bonum Stoici dicunt.Sex igitur hæ ſunt ſimplices de ſummo bonorũ malorúmque ſententiæ,duæ ſine patrono,quattuor defenſæ. Iunctæ autem & duplices expoſitiones ſummi boni, tres omnino fuerunt: nec verò plures,ſi penitus rerum naturam videas,eſſe potuerunt.nam aut voluptas adiungi poteſt ad honeſtatem, vt Calliphoni, Clitomachóque placuit:aut doloris vacuitas, vt Diodoro: aut prima naturæ, vt antiquis, quos eoſdem Academicos & Peripateticos nominamus. Sed quoniam non poſſunt omnia ſimul dici, hæc in præſenti nota eſſe debebunt,voluptatem ſemouendam eſſe: quando ad maiora quædam, vt iam apparebit, nati ſumus.De vacuitate doloris eadem ferè dici ſolent,quæ de voluptate.Quoniam igitur & de voluptate cum Torquato, & de honeſtate, in qua vna omne bonum poneretur, cum Catone eſt diſputatum: primùm, quæ contra voluptatem dicta ſunt, eadem fere cadunt contra vacuitatem doloris. Nec verò alia ſunt quærenda contra Carneadéam illam ſententiam. quocunque enim modo ſummum bonum ſic exponitur, vt id vacet honeſtate: nec officia, nec virtutes in ea ratione, nec amicitiæ conſtare poſſunt. Coniunctio autem cum honeſtate vel voluptatis,vel non dolendi,id ipſum honeſtum, quod amplecti vult, efficit turpe.ad eas enim rationes referre,quæ agas:quarũ vna,ſiquis malo careat,in ſummo eum bono dicat eſſe: altera verſetur in leuiſsima parte naturæ, obſcurantis eſt omnẽ ſplendorem honeſtatis, ne dicam inquinantis. Reſtant Stoici: qui cùm à Peripateticis & Academicis omnia transtuliſſent, nominibus aliis eaſdem res ſecuti ſunt. hos contra ſingulos dici eſt melius.Sed nunc,quod agimus.de illis,cùm volemus.Democriti autem ſecuritas,quæ eſt animi tanquam tranquillitas, quam appellant εὐθυμίαν, eò ſeparanda fuit ab hac diſputatione,quia iſta animi tranquillitas ea ipſa eſt beata vita.Quærimus autem, non quæ ſit,ſed vnde ſit.Iam exploſæ,eiectæque ſententiæ Pyrrhonis, Ariſtonis,Herilli, quòd in hunc orbem,quem circumſcripſimus,incidere non poſſunt,adhibendæ omnino non fuerunt.Nam cùm omnis hæc quæſtio de finibus, & quaſi de extremis bonorum & malorum ab eo proficiſcatur, quod diximus naturæ eſſe aptum & accommodatum, quódque ipſum per ſe primum appetatur:hoc totum & ij tollunt,qui in rebus iis,in quibus nihil aut honeſtum, aut turpe ſit,negant eſſe vllam cauſam, cur aliud alij anteponatur,nec inter eas res quicquam omnino putant intereſſe:& Herillus,ſi ita ſenſit, nihil eſſe bonum præter ſcientiam, omnem conſilij capiendi cauſam, inuentionémque officij ſuſtulit.Sic excluſis ſententiis reliquorum,cùm præterea nulla eſſe poſsit,hæc antiquorum valeat neceſſe eſt. Ergo inſtituto veterum,quo etiam Stoici vtuntur, hinc capiamus exordium. Omne animal ſeipſum diligit,& ſimul atque ortum eſt,id agit,vt ſe conſeruet, quòd hic ei primus ad omnem vitam tuendam appetitus à natura datur, ſe vt conſeruet: atque ita ſit affectum,vt optimè ſecundum naturam affectũ eſſe poſsit.Hanc initio conſtitutionem confuſam habet,& incertam,vt tantummodo ſe tueatur,qualecunque ſit.ſed nec quid ſit, nec quid poſsit, nec quid ipſius natura ſit, intelligit. Cùm autem proceſsit paullum,& quatenus quicquid ſe attingat,ad ſéque pertineat, perſpicere cœpit:tum ſenſim incipit progredi,ſeſéque agnoſcere, & intelligere quã ob cauſam habeat eum, quem diximus,animi appetitum:cœptátque & ea,quæ naturæ apta ſentit,appetere,& propulſare contraria. Ergo omni animali illud, quod appetit, poſitum eſt in eo, quod naturæ eſt accommodatum. Ita finis bonorum exiſtit ſecundum naturam viuere, ſic affectum, vt optimè affici poſsit,ad naturámque accommodatiſsimè. Quoniam autem ſua cuiuſque animantis natura eſt, neceſſe eſt quoque finem omnium hunc eſſe, vt natura expleatur. nihil enim prohibet quædam eſſe & inter ſe animalibus reliquis, & cum beſtiis homini communia, quoniam omnium eſt natura communis. Sed extrema illa & ſumma, quæ quærimus, inter animalium genera,diſtincta & diſpertita ſunt, & ſua cuique propria, & ad id apta,quod cuiuſq; natura deſiderat. Quare cùm dicimus, omnibus animalibus extremum eſſe,ſecundum naturam viuere: non ita accipiendum eſt, quaſi dicamus, vnum

eſſe omnium extremum.ſed vt omnium artium rectè dici poteſt commune eſſe,vt in aliqua ſcientia verſentur, ſcientiam autem ſuam cuiuſque artis eſſe:ſic commune animaliũ omnium eſt ſecundum naturam viuere,ſed naturas eſſe diuerſas,vt aliud equo ſit natura, aliud boui, aliud homini, & tamen in omnibus ſumma communis, & quidem non ſolùm in animalibus,ſed etiã in rebus omnibus iis,quas natura alit, auget & tuetur:in quibus videmus,ea,quæ gignuntur è terra,multa quodam modo efficere ipſa ſibi per ſe,quę ad viuendum,creſcendúmque valeant,& ſuo genere perueniant ad extremum,vt iam liceat vna comprehenſione omnia complecti: non dubitémque dicere, omnem naturam eſſe conſeruatricem ſui:ídque habere propoſitum quaſi finem, & extremum, ſe vt cuſtodiat in quàm optimo ſui generis ſtatu:vt neceſſe ſit,omnium rerum,quæ natura vigeant, ſimilem eſſe finem,nõ eundem. Ex quo intelligi debet homini id eſſe in bonis vltimum, ſecundum naturam viuere: quod ita interpretemur, viuere ex hominis natura vndique perfecta & nihil requirente.Hæc igitur nobis explicãda ſunt:ſed ſi enodatius,vos ignoſcetis.huius enim ætati, & huic nunc hoc primùm fortaſſe audienti, ſeruire debemus.

Ita prorſus,inquam:etſi ea quidem,quæ adhuc dixiſti,quamuis ad ætatẽ rectè iſto modo dicerentur. Expoſita igitur, inquit, terminatione rerum expetendarum: cur iſta ſe res ita habeat,vt dixi,deinceps demonſtrandum eſt. Quamobrem ordiamur ab eo,quod primùm poſui,quod idem reapſe primum eſt:vt intelligamus,omne animal ſe ipſum diligere.quod quanquam dubitationem non habet (eſt enim infixum in ipſa natura,comprehenditúrque ſuis cuiuſque ſenſibus,ſic, vt, contrà ſi quis dicere velit, non audiatur) tamen, nequid prætermittamus,rationes quoque, cur hoc ita ſit, afferendas puto.etſi quî poteſt intelligi,aut cogitari,eſſe aliquod animal,quod ſe oderit?res enim concurrent cõtrariæ. nam cùm appetitus ille animi aliquid ad ſe trahere cœperit conſultò, quod ſibi obſit,quia ſit ſibi inimicus:cùm id ſua cauſa faciet:& oderit ſe,& ſimul diliget:quod fieri non poteſt. neceſſe eſt enim, ſi quis ſibi ipſi inimicus eſt,eum,quæ bona ſunt,mala putare:bona contrà,quæ mala:& quæ appetenda,fugere:& quæ fugienda,appetere:quæ ſine dubio vitæ ſunt euerſio.neque enim ſi nonnulli reperiũtur,qui aut laqueos, aut alia exitia quærant,aut,vt ille apud Terentium,qui decreuit tantiſper ſe minus iniuriæ ſuo nato facere(vt ait ipſe) dum fiat miſer,inimicus ipſe ſibi putandus eſt.ſed alij dolore mouentur,alij cupiditate,iracundia etiam multi efferuntur:&,cùm in mala ſciẽtes ruunt, tamen ſe optimè ſibi conſulere arbitrantur:itáque dicunt,nec dubitant,

„ Mihi ſic vſus eſt:tibi,vt opus eſt facto,face.

velut qui ipſi ſibi bellum indixiſſent: cruciari dies, nocteis torqueri vellent: nec verò ſe ipſi accuſarẽt ob eam cauſam,quòd ſeſe malè rebus ſuis conſuluiſſe dicerent. eorũ enim eſt hæc querela,qui ſibi cari ſunt,ſeſéque diligunt. quare quotieſcunque dicetur malè de ſe quis mereri, ſibíque eſſe inimicus atque hoſtis, vitam denique fugere:intelligatur aliquam ſubeſſe eiuſmodi cauſam, vt ex eo ipſo poſſit intelligi, ſibi quenque eſſe carum. Nec verò id ſatis eſt,neminem eſſe, qui ipſe ſe oderit:ſed illud quoque intelligẽdum eſt, neminem eſſe,qui,quomodo ſe habeat,nihil ſua cenſeat intereſſe.tolletur enim appetitus animi,ſi,vt in iis rebus, inter quas nihil intereſt, neutram in partem propenſiores ſumus, item in nobiſmetipſis,quemadmodum affecti ſimus,nihil noſtra arbitrabimur intereſſe. atque etiam illud, ſi quis dicere velit, perabſurdum ſit, ita diligi à ſeſe quenquam, vt ea vis diligendi ad aliam rem quampiam referatur,non ad eum ipſum,qui ſeſe diligat.Hoc cùm in amicitiis,cùm in officiis,cùm in virtutibus dicitur,quomodocunque dicitur,intelligi tamen, quid dicatur, poteſt: in nobis ipſis autem intelligi quî poteſt, vt propter aliam quampiam rem, verbi gratia, propter voluptatem nos amemus? propter nos enim illam, non propter eam noſmetipſos diligimus. Quanquam quid eſt, quod magis perſpicuum ſit, quàm non modò carum ſibi quenque, verùm etiam vehementer carum eſſe?quis eſt enim,aut quotus quiſque,cui mors,cùm appropinquet,

„ Non refugiat timido ſanguen,atque exalbeſcat metu?

etsi hoc quidem est in vitio, dissolutionem naturæ tam valde perhorrescere: quod item est reprehendendum in dolore. sed quia ferè sic afficiuntur omnes, satis argumenti est, ab interitu naturam abhorrere: ídque quo magis quidam ita faciunt, vt iure etiam reprehendantur, hoc magis intelligendum est, hæc ipsa nimia in quibusdam futura non fuisse, nisi quædam essent modica natura. nec verò dico eorum metum mortis, qui quia priuari se vitæ bonis arbitrentur, aut quia quasdam post mortem formidines extimescãt, aut si metuant ne cum dolore moriantur, iccirco mortem fugiant. parui enim sæpe, qui nihil eorum cogitant, siquando his ludentes minamur præcipitaturos alicunde, extimescunt. quinetiam feræ, inquit Pacuuius,

„ Quibus abest ad præcauendum intelligendi astutia,

sibi iniecto terrore mortis horrescũt. Quis autem de ipso sapiente aliter existimat? Quinetiam cùm decreuerit esse moriendum, tamen discessu à suis, atque ipsa relinquenda luce moueatur. Maximè autem in hoc quidem genere vis est perspicua naturæ, cùm & mendicitatem multi perpetiantur, vt viuant, & angantur appropinquatione mortis confecti homines senectute: & ea perferant, quæ Philoctetam videmus in fabulis: qui cùm cruciaretur non ferendis doloribus, propagabat tamen vitam aucupio sagittarum: configebat tardus celereis, stans volatileis, vt apud Attium est, pennarúmque contextu corpori tegumenta faciebat.

De hominum genere, aut omnino de animalium loquor, cùm arborum & stirpium eadẽ pæne natura sit: siue, vt doctissimis viris visum est, maior aliqua causa, atque diuinior hãc vim ingenuit: siue hoc ita fit fortuitò. Videmus, ea, quæ terra gignit, corticibus & radicibus valida seruari: quod contingit animalibus sensuum distributione, & quadam compactione membrorum. qua quidem de re quanquam assentior iis, qui hæc omnia regi natura putant, quæ si natura negligat, ipsa esse non possint: ita tamen concedo, vt, qui de hoc dissentiunt, vel existiment quod velint, vel hoc intelligant, siquando naturam hominis dicam, hominem dicere me. nihil enim hoc differt. nam prius poterit à se quisque discedere, quàm appetitum earum rerum, quæ sibi conducant, amittere. Iure igitur grauissimi philosophi initium summi boni à natura petiuerunt: & illum appetitum rerum ad naturam accommodatarum ingeneratum putauerunt omnibus, qui continentur ea commendatione naturæ, qua se ipsi diligunt. Deinceps videndum est, quoniam satis apertum est, sibi quenque natura esse carum, quæ sit hominis natura. id est enim, de quo quærimus. Atqui perspicuum est, hominem è corpore, animóque constare, cùm primæ sint (Arist. 1. polit.) animi partes, secundæ corporis. deinde id quoque videmus, ita figuratum corpus, vt excellat aliis, animúmque ita cõstitutum, vt & sensibus instructus sit, & habeat præstantiam mentis, cui tota hominis natura pareat: in qua sit mirabilis quædam vis rationis, & cognitionis, & scientiæ, virtutúmque omnium. nam quæ corporis sunt, ea nec auctoritatem cũ animi partibus comparandam, & cognitionem habent faciliorem. Itaque ab his ordiamur. Corporis igitur nostri partes, totáque figura, & forma, & statura quàm apta ad naturam sit, appâret: neque est dubium, quin frons, oculi, aures, & reliquæ partes, quales propriæ sunt hominis, intelligatur. sed certè opus est ea valere, & vigere, & naturaleis motus, vsúsque habere, vt nec absit quid eorum, nec ægrum debilitatúmue sit. id enim natura desiderat. est enim actio quædam corporis, quæ motus & status naturæ congruenteis tenet: in quibus si peccetur distortione & deprauatione quadam, aut motu, statúue deformi, vt si aut manibus ingrediatur quis, aut non antè, sed retro: fugere planè se ipse, & hominem ex homine exuens naturam odisse videatur. Quamobrem etiam sessiones quædam, & flexi, fractíque motus, quales proteruorum hominum, aut mollium esse solent, contra naturam sunt: vt, etiam si animi vitio id eueniat, tamen in corpore immutari hominis natura videatur. itaque è contrario moderati, æquabilésque habitus, affectiones, vsúsque corporis, apta esse ad naturam videntur. Iam verò animus non esse solùm, sed etiã cuiusdam modi debet esse, vt & omneis parteis suas habeat incolumeis, & de virtutibus nulla desit.

Atquî in sensibus est sua cuiusq; virtus, vt nequid impediat, quo minus suo sensus quisque munere fungatur in iis rebus celeriter, expeditéque percipiendis, quæ subiectæ sunt sensibus. Animi autem, & eius animi partis, quæ princeps est, quæque mens nominatur, plures sunt virtutes, sed duo prima genera: vnum earum, quæ ingenerantur suapte natura, appellantúrque non voluntariæ: alterum earum, quæ in voluntate positæ magis proprio nomine appellari solent: quarum est excellens in animorum laude præstantia. Prioris generis est docilitas, memoria: quæ ferè omnia appellantur vno ingenij nomine: easque virtutes qui habent, ingeniosi vocantur. alterum autem genus est magnarum, verarúmque virtutum, quas appellamus voluntarias, vt prudentiam, temperantiam, fortitudinem, iustitiã, & reliquas eiusdẽ generis. Et summatim quidẽ hæc erant de corpore, animóque dicẽda. quibus quasi informatũ est, quod hominis natura postulet. Ex quo perspicuũ est, quoniam ipsi à nobis diligamur, omniáq; & in animo & in corpore perfecta velimus esse, ea nobis ipsa cara esse propter se, & in iis esse ad bene viuendum momenta maxima. nam cui proposita sit conseruatio sui, necesse est huic parteis quoque sui caras esse, cariorésque, quo perfectiores sint, & magis in suo genere laudabileis. ea enim vita expetitur, quæ sit animi, corporísque expleta virtutibus: in eóque summum bonum poni necesse est: quandoquidem id tale esse debet, vt rerum expetendarum sit extremum. quo cognito, dubitari non potest, quin, cùm ipsi homines sibi sint per se, & sua sponte cari, partes quoque & corporis, & animi, & earum rerum, quæ sunt in vtriusque motu & statu, sua caritate colantur, & per se ipsæ appetantur. Quibus expositis, facilis est coniectura, ea maximè esse expetenda ex nostris, quæ plurimùm habent dignitatis, vt optimæ cuiusque partis, quæ per se expetatur, virtus sit expetenda maximè. Ita fiet, vt animi virtus corporis virtuti anteponatur, animíque virtutes non voluntarias vincant virtutes voluntariæ: quæ quidem propriè virtutes appellantur, multúmque excellunt: propterea quòd ex ratione gignuntur, qua nihil est in homine diuinius. Etenim omnium rerum, quas & creat natura, & tuetur, quæ aut sine animo sint, aut non multo secus, earum summum bonum in corpore est: vt non inscitè illud dictum videatur in sue, ANIMVM illi pecudi datum pro sale, ne putresceret. Sũt autem bestiæ quædam, in quibus inest aliquid simile virtutis, vt in leonibus, vt in canibus, vt in equis, in quibus non corporum solùm, vt in suibus, sed etiam animorum aliqua ex parte motus quosdam videmus. In homine autem summa omnis animi est, & in animo rationis, ex qua virtus est: quæ rationis absolutio definitur: quam etiam atque etiam explicandam putant. earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quædam & perfectio est, non dissimilis animantium. itaque & viuere vitem, & mori dicimus: arborémque & nouellam, & vetulam: & vigere, & senescere. Ex quo non est alienum, vt animantibus, sic illis & apta quædam ad naturam putare, & aliena: earúmque augendarum & alendarum quandam cultricem esse, quæ sit scientia atque ars agricolarum, quæ circuncîdat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur, vt quò natura ferat, eò possit ire: vt ipsæ vites, si loqui possint, ita se tractandas, tuendásque esse fateantur. Et nunc quidem, quod eam tuetur, vt de vite potissimùm loquar, est id extrinsecus. in ipsa enim parum magna vis est, vt quàm optimè se habere possit, si nulla cultura adhibeatur. At verò si ad vitem sensus accesserit, vt appetitum quendam habeat, & per se ipsa moueatur, quid facturam putas? an ea, quæ per vinitorem antea consequebatur, etiam per se ipsam curabit? Sed vidésne accessuram ei curam, vt sensus quoque suos, eorúmque omnium appetitum, & siqua sunt ei membra adiuncta, tueatur? sic ad illa, quæ semper habuit, iunget ea, quæ postea accesserint: nec eundem finem habebit, quem cultor eius habebat: sed volet secundum eam naturam, quæ postea ei adiuncta sit, viuere. Ita similis erit finis boni, atque antea fuerat: nec idem tamen. non enim iam stirpis bonum quæret, sed animalis. Quòd si non sensus modò ei sit datus, verùm etiã animus hominis: nõ necesse est, & illa pristina manere, vt tuenda sit, & inter hæc multo esse cariora quæ accesserint, animíque optimam quanque partem, carissimam, in

eáque

eáque expletione naturæ ſummi boni finem conſiſtere, cùm longè multúmque præſtet mens atque ratio? Sic & extremum omnium appetendorũ ductum à prima commendatione naturæ, multis gradibus aſcendit, vt ad ſummum perueniret: quod cumulatur ex integritate corporis, & ex mentis ratione perfecta. Cùm igitur ea ſit, quam expoſui, forma naturæ: ſi, vt initio dixi, ſimul atque ortus eſſet, ſe quiſque cognoſceret, iudicaréque poſſet quæ vis & totius eſſet naturæ, & partium ſingularum: continuò videret quid eſſet hoc, quod quærimus, omnium rerum, quas expetimus, ſummum & vltimum, nec vlla in re peccare poſſet. Nunc verò à primo quidem mirabiliter occulta natura, eſt, nec perſpici, nec cognoſci poteſt. progredientibus autem ætatibus, ſenſim, tardéue potius, quaſi noſmetipſos cognoſcimus. Itaque illa prima commendatio, quæ à natura noſtri facta eſt, nobis obſcura & incerta eſt: primúſque appetitus ille animi tantum agit, vt ſalui atque integri eſſe poſſimus. Cùm autem diſpicere cœperimus, & ſentire quid ſimus, & quid ab animantibus ceteris differamus, tum ea ſequi incipimus, ad quæ nati ſumus. quam ſimilitudinem videmus in beſtiis: quæ primò, in quo loco natæ ſunt, ex eo ſe nõ commouent: deinde ſuo quæque appetitu mouetur. ſerpere anguiculos, nare anaticulas, euolare merulas, cornibus vti videmus boues, veſpas aculeis: ſuam denique cuique naturam eſſe ad viuendum ducem. quæ ſimilitudo in genere etiam humano appâret. parui enim primo ortu ſic iacent, tanquam omnino ſine animo ſint: cùm autem paullum firmitatis acceſſerit, & animo vtuntur, & ſenſibus, cõnitun:túrque vt ſeſe erigant: & manibus vtuntur, & eos agnoſcunt, à quibus educãtur: deinde æqualibus delectantur, libentérque ſe cum his congregant, dántque ſe ad ludendũ, fabellarúmque auditione ducuntur: déque eo, quod ipſis ſuperat, aliis gratificari volũt: animaduertúntque ea, quæ domi fiunt, curioſius: incipiúntque cõmentari aliquid, & diſcere: & eorum, quos vident, volũt non ignorare nomina: quibúſque de rebus cum æqualibus decertant, ſi vincunt, efferũt ſe lætitia: victi debilitantur, animóſque demittunt. quorum ſine cauſa fieri nihil putandum eſt. eſt enim natura ſic generata vis hominis, vt ad omnem virtutem percipiendã facta videatur: ob eámque cauſam parui virtutum ſimulacris, quarum in ſe habent ſemina, ſine doctrina mouentur. ſunt enim prima elementa naturæ, quibus auctis, virtutis quaſi carmen efficitur. nam cùm ita nati, factíque ſimus, vt & agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referendæ gratiæ principia in nobis contineremus, atque ad ſcientiam, prudentiam, fortitudinémque aptos animos haberemus, à contrariíſque rebus alienos: non ſine cauſa eas, quas dixi, in pueris virtutum quaſi ſcintillulas videmus. è quibus accendi philoſophi ratio debet, vt eam, quaſi deum, ducem ſubſequens, ad naturæ perueniat extremũ. nam, vt ſæpe iam dixi, in infirma ætate, imbecilláque mente vis naturæ per caliginem cernitur. Cùm autem progrediẽs cõfirmatur animus, agnoſcit ille quidem naturæ vim, ſed ita, vt progredi poſſit longius, per ſe ſit tamen inchoata. Intrãdum eſt igitur in rerum naturam, & penitus, quid ea poſtulet, peruidendum. aliter enim noſmetipſos noſſe non poſſumus. quod præceptum quia maius erat, quàm vt ab homine videretur, iccirco aſsignatũ eſt deo. Iubet igitur nos Pythius Apollo NOSCERE NOSMETIPSOS. Cognitio autem hæc eſt vna, vt vim noſtri corporis, animíque norimus, ſequamúrque eam vitam, quæ rebus ipſis perfruatur. Quoniam autem is animi appetitus à principio fuit, vt ea, quæ dixi, quamperfectiſsima à natura haberemus: confitẽdum eſt, cùm id adepti ſimus, quod appetitum ſit, in eo quaſi vltimo cõſiſtere naturam, atque id eſſe ſummum bonũ, quod certè vniuerſum ſua ſpõte ipſum expeti, & propter ſe neceſſe eſt: quoniam antè demonſtratum eſt, etiam ſingulas eius parteis eſſe per ſe expetendas. In enumerandis autem corporis commodis ſi quis prætermiſſam à nobis voluptatem putabit, in aliud tempus quæſtio differatur. vtrùm enim ſit voluptas in iis rebus, quas primas ſecundum naturam eſſe diximus, nécne ſit, ad id, quod agimus, nihil intereſt. ſi enim (vt mihi quidem videtur) nõ explet bona naturæ voluptas, iure prætermiſſa eſt: ſin eſt in ea, quod quidam volunt: nihil impedit noſtram hanc comprehenſionem ſummi

ib. ſic extremum

boni.quæ enim constituta sunt prima naturæ,ad ea si voluptas accesserit, vnum aliquod accesserit commodum corporis,neque eam constitutionem summi boni,quæ est proposita, mutauerit. Et adhuc quidem ita nobis progressa ratio est, vt ea duceretur omnis à prima commendatione naturæ. nunc autem aliud iam argumentandi sequamur genus, vt non solùm, quia nos diligamus, sed quia cuiusque partis naturæ & in corpore, & in animo sua quæque vis sit: iccirco in his rebus nostra sponte moueamur. Atque vt à corpore ordiar,vidésne,vt,siqua in membris praua,aut debilitata, aut imminuta sint, occultent homines?vt etiam contendant & elaborent,si efficere possint,vt aut nō appareat corporis vitium, aut quamminimùm appareat? multósque etiam dolores curationis causa perferant:vt,si ipse vsus membrorum non modò non maior,verùm etiam minor futurus sit:eorum tamen species ad naturam reuertatur?Etenim cùm omnes natura totos se expetendos putent, nec id ob aliam rem,sed propter ipsos: necesse est eius etiam parteis propter se expeti,quod vniuersum propter se expetatur. Quid? in motu & statu corporis nihil inest, quod animaduertendum esse ipsa natura iudicet? quemadmodum quis ambulet,sedeat, qui ductus oris,qui vultus in quoque sit:nihílne est in his rebus,quod dignum libero, aut indignum esse ducamus? nónne odio dignos multos putamus, qui quodam motu,aut statu videntur naturæ legem & modum contemsisse? Et quoniam hæc dicuntur de corpore,quid est cur non rectè pulchritudo etiam ipsa propter se expetenda ducatur?nam si prauitatem,imminutionémque corporis propter se fugiendam putamus: cur non etiam, ac fortasse magis,propter se formæ dignitatem sequamur? & si turpitudinem fugimus in statu & motu corporis: quid est,cur pulchritudinem non sequamur? atquę etiam valetudinem, vireis, vacuitatem doloris non propter vtilitatem solùm, sed etiam ipsas propter se expetamus? Quoniam enim natura suis omnibus expleri partibus vult, hunc statum corporis per seipsum expetit, qui est maximè è natura: quæ tota perturbatur,si aut ægrum corpus est,aut dolet,aut caret viribus. Videamus animi parteis, quarum est aspectus illustrior:quę quo sunt excelsiores,eo dant clariora indicia naturæ. Tantus igitur est innatus in omnibus cognitionis amor & scientiæ,vt nemo dubitare posit,quin ad eas res hominum natura nullo emolumento inuitata rapiatur. Videmúsne, vt pueri ne verberibus quidem à contemplandis rebus, perquirendísque deterreantur?vt pulsi requirant,& aliquid scire se gaudeant?vt aliis narrare gestiant? vt pompa, ludis, atque eiusmodi spectaculis teneantur,ob eámque rem vel famem & sitim perferant?Quid verò?qui ingenuis studiis atque artibus delectantur, nónne videmus eos, nec valetudinis, nec rei familiaris habere rationem?omniáque perpeti ipsa cognitione & scientia captos?& cum maximis curis & laboribus compensare eam,quam ex discendo capiant,voluptatem?Mihi quidem Homerus huiusmodi quiddam vidisse videtur in iis, quæ de Sirenum cantibus finxerit. neque enim vocum suauitate videntur, aut nouitate quadam, & varietate cantandi reuocare eos solitæ, qui præteruehebantur: sed quia multa se scire profitebantur,vt homines ad earum saxa discendi cupiditate adhærescerent.ita enim inuitant Vlyssem(nam verti vt quædam Homeri,sic istum ipsum locum)

„ O decus Argolicum, quin puppim flectis Vlysses,
„ Auribus vt nostros posis agnoscere cantus?
„ Nam nemo hæc vnquam est transuectus cærula cursu,
„ Quin prius astiterit vocum dulcedine captus,
„ Pòst variis auido satiatus pectore musis
„ Doctior ad patrias lapsus peruenerit oras.
„ Nos graue certamen belli,cladémque tenemus,
„ Græcia quam Troiæ diuino numine vexit,
„ Omniáque è latis rerum vestigia terris.

F. Vr. ex ms. cognoscere, quod magis placet

Vidit Homerus probari fabulam non posse,si cantiunculis tantus vir irretitus teneretur. scientiam pollicentur, quam non erat mirum sapientiæ cupido patria esse cariorem. atque

que omnia quidem ſcire, cuiuſcunque modi ſunt, cupere, curioſorum: duci verò maiorum rerum contemplatione ad cupiditatem ſcientiæ, ſummorum virorum eſt putandũ. Quem enim ardorem ſtudij cenſetis fuiſſe in Archimede, qui, dum in puluere quædam deſcribit attentius, ne patriam quidem captam eſſe ſenſerit? quantum Ariſtoxeni ingenium conſumtum videmus in muſicis? quo ſtudio Ariſtophanem putamus ætatem in litteris duxiſſe? quid de Pythagora, quid de Platone, aut Democrito loquar, à quibus propter diſcendi cupiditatem videmus vltimas terras eſſe peragratas? quæ qui non vident, nihil vnquam magna cognitione dignum amauerunt. Atque hoc loco, qui propter animi voluptates coli dicunt ea ſtudia, quæ dixi: non intelligunt iccirco eſſe ea propter ſe expetenda, quòd nulla vtilitate obiecta, delectentur animi, atque ipſa ſcientia, etiam ſi incommoda allatura ſit, gaudeant. Sed quid attinet de rebus tam apertis plura requirere? Ipſi enim quæramus à nobis, ſtellarum motus, contemplationéſque rerum cæleſtium, eorúmque omnium, quæ naturæ obſcuritate occultantur, cognitiones quemadmodum nos moueant, & quid hiſtoria delectet, quam ſolemus perſequi vſque ad extremum: prætermiſſa repetimus, inchoata perſequimur. Nec verò ſum inſcius eſſe vtilitatem in hiſtoria, non modò voluptatem. Quid, cùm fictas fabulas, è quibus vtilitas nulla duci poteſt, cum voluptate legimus? quid, cùm volumus nomina eorum, qui quid geſſerint, nota nobis eſſe, parenteis, patriam, multa præterea minimè neceſſaria? quid, quòd homines infima fortuna, nulla ſpe rerum gerendarum, opifices deniq; delectantur hiſtoria? maximéque eos videre poſſumus res geſtas audire, & legere velle, qui à ſpe gerendi abſunt confecti ſenectute? Quocirca intelligi neceſſe eſt, in ipſis rebus, quæ diſcuntur & cognoſcuntur, inuitamenta ineſſe, quibus ad diſcendum cognoſcendúmque moueamur. Ac veteres quidem philoſophi, in beatorum inſulis fingunt qualis natura ſit vita ſapientium, quos cura omni liberatos, nullum neceſſarium vitæ cultum, aut apparatum requirenteis, nihil aliud eſſe acturos putant, niſi vt omne tempus in quærendo ac diſcendo, in naturæ cognitione conſumant. nos autem non ſolùm beatæ vitæ iſtam eſſe oblectationẽ videmus, ſed etiam leuamentum miſeriarum. Itaque multi cùm in poteſtate eſſent hoſtium aut tyrannorum, multi in cuſtodia, multi in exſulio, dolorem ſuum doctrinæ ſtudiis leuauerũt. Princeps huius ciuitatis Phalereus Demetrius, cùm è patria pulſus eſſet iniuria, ad Ptolemæum ſe regem Alexandriam contulit. qui cùm in hac ipſa philoſophia, ad quam te hortamur, excelleret, Theophraſtíque eſſet auditor: multa præclara in illo calamitoſo otio ſcripſit, non ad vſum aliquem ſuum, quo erat orbatus: ſed animi cultus ille erat ei quaſi quidam humanitatis cibus. Equidem è Cn. Aufidio, prætorio, erudito homine, oculis capto, ſæpe audiebam, cùm ſe lucis magis, quàm vtilitatis deſiderio moueri diceret: ſomnum denique nobis, niſi requietem corporibus, & medicinam quandam laboris afferret, contra naturam putaremus datum. aufert enim ſenſus, actionémque tollit omnem. Itaque, ſi aut requietem natura non quæreret, aut eam poſſet alia quadam ratione conſequi, facilè nos eo carere pateremur, qui etiam nunc agendi aliquid, diſcendíque cauſa propè contra naturam vigilias ſuſcipere ſoleamus. Sunt autem clariora, vel planè perſpicua, nec dubitanda indicia naturæ, maximè ſcilicèt in homine, ſed in omni animali, vt appetat animus aliquid agere ſemper, neque vlla conditione quietem ſempiternam poſſit pati. Facile eſt hæc cernere in primis puerorum ætatulis. Quanquam enim vereor ne nimius in hoc genere videar: tamen omnes veteres philoſophi, maximè noſtri, ad incunabula accedunt, quòd in pueritia facillimè ſe arbitrentur naturæ voluntatem poſſe cognoſcere. Videmus igitur, vt conquieſcere ne infantes quidem poſſint. cùm verò paullum proceſſerint, luſionibus vel laborioſis delectantur, vt ne verberibus quidem deterreri poſſint: éaque cupiditas agendi aliquid adoleſcit vnà cum ætatibus. Itaque, ne ſi iucundiſsimis quidem nos ſomniis vſuros putemus, Endymionis ſomnum nobis velimus dari: ídque ſi accidat, mortis inſtar putemus. qui etiam inertiſſimos homines, neſcio qua ſingulari nequitia præditos, videmus tamen & animo & cor-

Arist. 8 polit.

S. segnitie

pore moueri ſemper,&,cùm re nulla impediantur neceſſaria, aut alueolum poſcere, aut quærere quempiam ludum, aut ſermonem aliquem requirere: cúmque non habeant ingenuas ex doctrina oblectationes, circulos aliquos & ſemicirculos conſectari. Ne beſtiæ quidem,quas delectationis cauſa concludimus, cùm copioſius alantur, quàm ſi eſſent liberæ,facilè patiuntur ſeſe contineri,motúſque ſolutos & vagos,à natura ſibi tributos,requirunt. Itaque vt quiſque optimè natus, inſtitutúſque eſt, eſſe omnino nolit in vita, ſi gerendis negotiis orbatus poſsit paratiſsimis veſci voluptatibus. nam aut priuatim aliquid gerere malunt:aut qui altiore animo ſunt,capeſſunt remp. honoribus, imperiiſque adipiſcendis:aut totos ſe ad ſtudia doctrinæ conferunt.qua in vita,tantum abeſt vt voluptates conſectentur,etiam curas, ſollicitudines, vigilias perferunt: optimáque parte hominis,quæ in nobis diuina ducenda eſt, ingenij & mentis acie fruuntur, nec voluptatem requirentes, nec fugientes laborem. Nec verò intermittunt aut admirationem earum rerum,quæ ſunt ab antiquis repertæ, aut inueſtigationem nouarum.quo ſtudio cùm ſatiari non poſſunt, omnium ceterarum rerum obliti,nihil abiectum, nihil humile cogitant: tantáque eſt vis talibus in ſtudiis, vt eos etiam, qui ſibi alios propoſuerunt fineis bonorum, quos vtilitate, aut voluptate dirigunt, tamen in rebus quærendis, explicandíſque naturis ætates conterere videamus. Ergo hoc quidem appâret, nos ad agendum eſſe natos:actionum autem genera plura,vt obſcurentur etiam minora maioribus.Maximæ autem ſunt,primùm,vt mihi quidem videtur,& iis,quorum nunc in ratione verſamur,conſideratio,cognitióque rerum cæleſtium,& earum,quas à natura occultatas & latenteis indagare ratio poteſt: deinde rerump. adminiſtratio, aut adminiſtrandi, ſciendíque prudens,temperata,fortis,& iuſta ratio,reliquæque virtutes, & actiones virtutibus cógruentes:quæ vno verbo complexi omnia,honeſta dicimus:ad quorum etiam cognitionem & vſum iam corroborati, natura ipſa præeunte deducimur. Omnium enim rerum principia parua ſunt,ſed ſuis progreſsionibus vſu augentur:nec ſine cauſa.in primo enim ortu ineſt teneritas & mollities quædam, vt nec res videre optimas, nec agere poſsint. virtutis enim,beatæque vitę,quę duo maximè expetenda ſunt,ſerius lumen appâret,multo etiam ſerius,vt planè, qualia ſint, intelligantur.præclarè enim Plato,beatum, cui etiam in ſenectute contigerit, vt ſapientiam, veráſque opiniones aſſequi poſsit. Quare, quoniam de primis naturæ commodis ſatis dictum eſt,nunc de maioribus,conſequentibúſque videamus. Natura igitur corpus quidem hominis ſic & genuit & formauit, vt alia in primo ortu perficeret,alia progrediente ætate fingeret, neque ſanè multum adiumentis externis & aduētitiis vteretur,animum autem reliquis rebus ita perfecit, vt corpus.ſenſibus enim ornauit ad res percipiendas idoneis,vt nihil,aut nō multùm adiumento vllo ad ſuam cōformationem indigeret. Quod autem in homine præſtantiſsimum atque optimum eſt, id deſeruit.etſi dedit talem mentem,quæ omnem virtutem iam accipere poſſet:ingenuítque ſine doctrina notitias paruas rerum maximarum,& quaſi inſtituit docere,& induxit in ea,quæ inerant,tanquā elementa virtutis:ſed virtutem ipſam inchoauit:nihil amplius. Itaque noſtrum eſt(quod noſtrum dico,artis eſt)ad ea principia, quæ accepimus, conſequētia exquirere,quoad ſit id,quod volumus, effectum: quod quidē pluris ſit haud paullo,magíſque ipſum propter ſe expetēdum,quàm aut ſenſus,aut corporis ea,quæ diximus: quibus tantum præſtat mentis excellens perfectio,vt vix cogitari poſsit quid interſit. Itaque omnis honos,omnis admiratio, omne ſtudium, ad virtutem, & ad eas actiones, quæ virtuti ſunt conſentaneæ,refertur:eáque omnia, quæ aut ita in animis ſunt,aut ita geruntur,vno nomine honeſta dicuntur.quorum omnium quæque ſint notitię,quæque ſignificentur rerum vocabulis,quæque cuiuſque vis & natura ſit, mox videbimus. hoc autem loco tantum explicemus,hæc,honeſta quæ dico, præterquàm quòd noſmetipſos diligamus,præterea ſuapte natura per ſe eſſe expetēda. Indicant pueri:in quibus, vt in ſpeculis, natura cernitur.quāta ſtudia decertātium ſunt? quanta ipſa certamina? vt illi efferūtur lætitia,cùm vicerint? vt pudet victos? vt ſe accuſari nolunt? quàm cupiūt laudari? quos illi labores

bores

bores non perferunt, vt æqualium principes sint? quæ memoria est in his bene merentium? quæ referendæ gratiæ cupiditas? atque ea in optima quaque indole maximè appârent, in qua hæc honesta, quæ intelligimus, à natura tanquam adumbrantur. sed hæc in pueris expressa: in iis verò ætatibus, quæ iam confirmatæ sunt, quis est tam dissimilis homini, qui non moueatur & offensione turpitudinis, & comprobatione honestatis? quis est, qui non oderit libidinosam, proteruam adolescentiam? quis contrà in illa ætate pudorem, constantiam, etiam si sua nihil intersit, non tamen diligat? quis Pullum Numitorem, Fregellanum proditorem, quanquam reip. nostræ profuit, non odit? quis vrbis conseruatorem Codrum, quis Erichthei filias non maximè laudat? cui Tubuli nomen odio non est? quis Aristiden mortuum non diligit? an obliuiscimur, quantopere in audiendo, legendóque moueamur, cùm piè, cùm amicè, cùm magno animo aliquid factum cognoscimus? quid loquar de nobis, qui ad laudem & ad decus nati, suscepti, instituti sumus? qui clamores vulgi atq; imperitorum excitãtur in theatris, cùm illa dicuntur?

„ Ego sum Orestes: contráque ab altero,
„ Immò enimuerò ego sum, inquam, Orestes:

Cùm autem etiam exitus ab vtroque datur conturbato, errantíque regi: ambos ergo vnà viuere precamur. quoties hoc agitur, quandóue, nisi admirationibus maximis? Nemo est igitur, qui non hanc affectionem animi probet atque laudet: qua non modò vtilitas nulla quæritur, sed contra vtilitatem etiam conseruatur fides. Talibus exemplis non fictæ solùm fabulæ, verùm etiam historiæ refertæ sunt, & quidem maximè nostræ. Nos enim ad sacra Idæa concipienda optimum virum delegimus: nos tutores misimus regibus: nostri imperatores pro salute patriæ sua capita vouerunt: nostri cõsules regem inimicissimum mœnibus iam appropinquantẽ monuerunt, à veneno sibi vt caueret: nostra in rep. & quę stuprum per vim oblatum voluntaria morte lueret, inuenta est: & qui interficeret filiam, ne stupraretur. Quæ quidem omnia, & innumerabilia præterea, quis est, qui non intelligat, & eos, qui fecerunt, dignitatis splendore ductos, immemores fuisse vtilitatum suarum, nósque, cùm illa laudamus, nulla alia re, nisi honestate duci? Quibus rebus breuiter expositis (nec enim sum copiam, quam potui, quia dubitatio in re nulla erat, persecutus) sed his rebus concluditur profectò, & virtutes omneis, & honestum illud, quod ex his virtutibus exoritur, & in his hęret, esse per se expetẽdum. In omni autem honesto, de quo loquimur, nihil est tam illustre, nec quod latius pateat, quàm coniunctio inter homines hominum, & quasi quædam societas & communicatio vtilitatum, & ipsa caritas generis humani: quæ nata à primo satu, quo à procreatoribus nati diliguntur, & tota domus coniugio & stirpe cõiungitur, serpit sensim foras cognationibus primùm, tum affinitatibus, deinde amicitiis, pòst vicinitatibus, tum ciuibus, & iis, qui publicè socij atque amici sunt, deinde totius complexu gentis humanæ. quæ animi affectio suum cuique tribuens, atque hanc, quam dico, societatem coniunctionis humanæ munificè & æquè tuens, iustitia dicitur. cui adiunctæ sunt pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quæ'que sunt generis eiusdem. Atque hæc ita iustitiæ propria sunt, vt sint virtutum reliquarum communia. nam cùm sic hominis natura generata sit, vt habeat quiddam innatum quasi ciuile atque populare, quod Græci πολιτικὸν vocant: quicquid aget quæque virtus, id à communitate, & ea, quam exposui, caritate atque societate humana non abhorrebit: vicissímque iustitia, vt ipsa se fundet vsu in ceteras virtutes, sic illas expetet. seruari enim iustitia nisi à forti viro, nisi à sapiente non potest. Qualis est igitur omnis hæc, quam dico, conspiratio, consensúsque virtutum, tale est illud ipsum honestum: quandoquidem honestum aut ipsa virtus est, aut res gesta virtute. quibus in rebus vita consentiens, virtutibúsque respondens, recta, & honesta, & constans, & naturæ congruens existimari potest. Atque hæc coniunctio, confusióque virtutum, tamen à philosophis ratione quadam distinguitur. nam cùm ita copulatæ connexæ'que sunt, vt omnes omnium participes sint, nec alia ab alia possit separari: tamen proprium suum cuiusque

F. Ur. Numitorium. vide M.T. 2. de inventione

F. Urs. pertinent haec ad argenteum denarium M. Lepidi, in cuius una parte turrita imago Egypti signata est cum litteris ALEXANDREA; in altera inscriptio, M. LEPIDVS PONT. MAX. TVTOR REG. EX S.C.

munus eſt, vt fortitudo in laboribus periculíſque cernatur, temperantia in prætermittendis voluptatibus, prudentia in delectu bonorum & malorum, iuſtitia in ſuo cuique tribuendo. Quando igitur ineſt in omni virtute cura quædam quaſi foras ſpectans, aliósque appetens atque complectens, exiſtit illud, vt amici, vt fratres, vt propinqui, vt affines, vt ciues, vt omnes denique, quando vnam ſocietatem hominum eſſe volumus, propter ſe expetendi ſint: atque eorũ nihil eſt eius generis, vt ſit in fine atque extremo bonorum. Ita fit, vt duo genera propter ſe expetendorum reperiantur: vnum, quod eſt in iis, in quibus completur illud extremum, quæ ſunt aut animi, aut corporis. hæc autem, quæ ſunt extrinſecus, id eſt, quæ neque in animo ſunt, neque in corpore, vt amici, vt parentes, vt liberi, vt propinqui, vt ipſa patria, ſunt illa quidem ſua ſponte cara, ſed eodem in genere, quo illa, non ſunt. Nec verò quiſquam ſummum bonum aſſequi vnquam poſſet, ſi omnia illa, quæ ſunt extrà, quanquam expetenda, ſummo bono continerentur. Quo modo igitur, inquies, verum eſſe poterit, omnia referri ad ſummum bonum, ſi amicitiæ, ſi propinquitates, ſi reliqua externa ſummo bono non continentur? Hac videlicet ratione, quòd ea, quæ externa ſunt, iis tuemur officiis, quæ oriuntur à ſuo cuiuſque genere virtutis. nam & amici cultus, & parentis, & eius, qui officio fungitur, in eo ipſo prodeſt, quòd ita fungi officio in rectè factis eſt, quæ ſunt orta à virtutibus. quæ quidem ſapientes ſequuntur vtentes tanquam duce natura: non perfecti autem homines, & tamen ingeniis excellentibus præditi, excitantur ſæpe gloria, quæ habet formam honeſtatis, & ſimilitudinem. Quòd ſi ipſam honeſtatem vndique perfectam & abſolutam, rem vnam præclariſsimam omnium, maximéque laudandam penitus viderent, quónam gaudio complerentur, cùm tantopere eius adumbrata opinione lætentur? quem enim deditum voluptatibus, cupiditatum incendiis inflammatum, in iis potiendis, quæ acerrimè concupiuiſſet, tanta lætitia perfundi arbitramur, quanta aut ſuperiorem Africanum Annibale victo, aut poſteriorem Karthagine euerſa? quem Tiberina decurſio feſto illo die tanto gaudio affecit, quanto L. Paullũ, cùm regem Perſen captum adduceret, eodem flumine inuectum? Age nunc Luci noſter, exſtrue animo altitudinẽ, excellentiámque virtutum: iam non dubitabis, quin earum compotes homines, magno animo, erectóque viuentes, ſemper ſint beati: qui omneis motus fortunæ, mutationéſque rerum & temporũ, leueis, & imbecillos fore intelligant, ſi in virtutis certamen venerint. illa enim, quæ ſunt à nobis bona corporis numerata, complent ea quidem beatiſsimam vitam, ſed ita, vt ſine illis poſsit beata vita exiſtere. ita enim paruæ & exiguæ ſunt iſtæ acceſsiones bonorũ, vt, quemadmodum ſtellæ in radio ſolis, ſic iſtæ in virtutum ſplẽdore ne cernantur quidẽ. Atque hæc, vt verè dicitur parua eſſe ad beatè viuendum momenta iſta corporis commodorum, ſic nimis violentũ eſt, nulla eſſe dicere. qui enim ſic diſputant, obliti mihi videntur, quæ ipſi fecerint principia naturæ. Tribuendũ igitur eſt his aliquid, dummodo, quãtum tribuendũ ſit, intelligas. Eſt tamen philoſophi nõ tam glorioſa, quàm vera quærentis, nec pro nihilo putare ea, quæ ſecundum naturam illi ipſi glorioſi eſſe fatebantur, & videre tantam vim virtutis, tantámque, vt ita dicam, auctoritatem honeſtatis, vt reliqua non illa quidẽ nulla, ſed ita parua ſint, vt nulla eſſe videantur. Hæc eſt non omnia ſpernentis præter virtutem, & virtutem ipſam ſuis laudibus amplificantis oratio. deniq; hæc eſt vndique completa & perfecta explicatio ſummi boni. hinc ceteri particulas arripere conati, ſuam quiſque videri voluit afferre ſententiam. Sæpe ab Ariſtotele & Theophraſto mirabiliter eſt laudata per ſe ipſa rerum ſcientia. hoc vno captus Herillus, ſcientiam ſummum bonum eſſe defendit, nec rem vllam aliam per ſe expetẽdam. Multa ſunt dicta ab antiquis de contemnendis ac deſpiciendis rebus humanis. hoc vnũ Ariſto tenuit: præter vitia atque virtutes, negauit rem eſſe vllam aut fugiendam, aut expetendam. Poſitum eſt à noſtris in iis rebus, quæ ſecundum naturã eſſent, non dolere. hoc Hieronymus ſummum bonum eſſe dixit. at verò Callipho, & poſt eum Diodorus, cùm alter voluptatem adamauiſſet, alter vacuitatem doloris, neuter honeſtate carere potuit, quæ eſt à noſtris laudata

F.U. vide num sint loca conveniant piscatorum ludi, de quibus Festus meminit in voce Piscatorii ludi. Μαιούμα, cujus mentio est apud Suidam.

laudata maximè. Quinetiam ipsi voluptarij deuerticula quærunt, & virtutes habent in ore totos dies, voluptatémque primò duntaxat expeti dicunt, deinde consuetudinem quasi alteram naturam effici, qua impulsi multa faciunt, nullam quærentes voluptatem. Stoici restant. hi quidem non vnam aliquam, aut alteram à nobis, sed totam ad se nostram philosophiam transtulerunt: atque vt reliqui fures earum rerum, quas ceperunt, signa commutant: sic illi, vt sententiis nostris pro suis vterentur, nomina tanquam rerum notas, mutauerunt. ita relinquitur sola hæc disciplina, digna studiosis ingenuarum artium, digna eruditis, digna claris viris, digna principibus, digna regibus. Quæ cùm dixisset, paullúmque institisset, Quid est, inquit? satísne vobis videor pro meo iure in vestris auribus commentatus? Et ego, Tu verò, inquam, Piso, vt sæpe aliàs, sic hodie ita ista nosse visus es, vt, si tui copia nobis semper fieret, non multùm Græcis supplicandum putarem. quod quidem eo probaui magis, quia memini, Staseam Neapolitanum doctorem illum tuum, nobilem sanè Peripateticum, aliquanto ista secus dicere solitum, assentientem iis, qui multum in fortuna secunda, aut aduersa, multum in bonis aut malis corporis ponerent. Est vt dicis, inquit: sed hæc ab Antiocho nostro familiari dicuntur multo melius & fortius, quàm à Stasea dicebantur. quanquam ego non quæro quid tibi à me probatum sit, sed huic Ciceroni nostro, quem discipulum cupio à te abducere. Tum Lucius, Mihi verò ista valde probata sunt: quod item fratri puto. Tum mihi Piso, Quid ergo, inquit? dásne adolescenti veniam? an eum discere ea mauis, quæ cùm præclarè didicerit, nihil sciat? Ego verò, inquam, permitto. sed nónne meministi mihi licere probare ista, quæ sunt à te dicta? quis enim potest ea, quæ probabilia videantur ei, non probare? An verò, inquit, quisquam potest probare, quod perceptum, quod comprehensum, quod cognitum non habet? Non est ista, inquam, Piso magna dissensio. nihil est enim aliud, quamobrem nihil percipi mihi posse videatur, nisi quòd percipiendi vis ita definitur à Stoicis, vt negent quicquam posse percipi, nisi tale verum, quale falsum esse non possit. Itaque hæc cum illis est dissensio, cum Peripateticis nulla sanè. Sed hæc omittamus: habent enim & bene longam, & satis litigiosam disputationem. Illud mihi à te nimiùm festinanter dictum videtur, sapiẽteis omneis esse semper beatos: nescio quo modo præteruolauit oratio. quod nisi ita efficitur: quæ Theophrastus de fortuna, de dolore, de cruciatu corporis dixit, cum quibus coniungi beatam vitam nullo modo posse putauit, vereor ne vera sint. nam illud vehementer repugnat, eundem & beatum esse, & multis malis oppressum. Hæc quomodo conueniant, non sanè intelligo. Vtrùm igitur tibi non placet, inquit, virtutis tantam vim esse, vt ad beatè viuendum se ipsa contenta sit: an, si id probas, ita fieri posse negas, vt ij, qui virtutis compotes sint, etiam malis quibusdam affecti, beati sint? Ego verò volo in virtute vim esse quammaximam: sed, quanta sit, aliàs: nunc tantùm, possítne esse tanta, si quicquam extra virtutem habeatur in bonis. Atquì, inquit, si Stoicis concedis, vt virtus sola, si adsit, vitam efficiat beatam, concedis etiã Peripateticis. quæ enim mala illi non audent appellare, aspera autem, & incommoda, & reiicienda, & aliena naturæ esse concedunt: ea nos mala dicimus, sed exigua, & porrò minima. Quare si potest esse beatus is, qui est in asperis, reiiciendísque rebus, potest is quoque esse, qui est in paruis malis. Et ego, Piso, inquam, si est quisquam, qui acutè in caussis videre soleat qua de re agatur, is es profectò tu. Quare attende quæso. nam adhuc, meo fortasse vitio, quid ego quæram, non perspicis. Istic sum, inquit: exspectóque, quid ad id, quod quæram, respondeas. Respondebo me non quærere, inquam, hoc tempore quid virtus possit efficere, sed quid constanter dicatur, quid ipsum à se dissentiat. Quo igitur, inquit, modo? Quia cùm à Zenone, inquam, hoc magnificè, tanquam ex oraculo, editur, virtus ad beatè viuendum se ipsa contenta est: Quare, inquit? Respondet, quia, nisi quod honestum est, nullum est aliud bonum. non quæro iam, verúmne sit: illud dico, ea, quæ dicat, præclarè inter se cohærere. dixerit hoc quidem Epicurus, semper beatum esse sa-

pientem:quod quidem ſolet ebullire nonnunquam.quem cùm ſummis doloribus conficiatur,ait dicturum,Quàm ſuaue eſt?quàm nihil curo?non pugnem cum homine, cur tantùm habeat in natura boni:illud vrgeam,non intelligere eum,quid ſibi dicendum ſit, cùm dolorem ſummum malum eſſe dixerit. Eadem nũc mea aduerſum te oratio eſt.dicis eadem omnia & bona & mala, quæ quidem dicunt qui nunquam philoſophum pictum,vt dicitur,viderunt:valetudinem,vireis,ſtaturam,formam, integritatem vnguiculorum omnium,bona:deformitatem,morbum,debilitatem,mala.Iam illa externa parcè tu quidem:ſed cùm hæc corporis,bona ſint, eorum conficientia certè in bonis numerabis,amicos,liberos,propinquos,diuitias,honores,opes.contra hæc attende me nihil dicere:ſi iſta mala ſunt,in quæ poteſt incidere ſapiens,ſapientem eſſe, non eſſe ad beatè viuendum ſatis. Immò verò,inquit,ad beatiſsimè viuendum parum eſt,ad beatè verò ſatis. Animaduerti,inquam, te iſto modo paullo antè ponere: & ſcio ab Antiocho noſtro dici ſic ſolere.ſed quid minus probandum,quàm eſſe aliquem beatum,nec ſatis beatum? quod autem ſatis eſt,eò quicquid acceſſerit, nimium eſt, & nemo nimiùm beatus eſt,& nemo beato beatior. Ergo,inquit,tibi Q.Metellus,qui treis filios conſules vidit,è quibus vnum etiam & cenſorem,& triumphantem,quartum autem prætorẽ, eóſque ſaluos reliquit,& treis filias nuptas,cùm ipſe conſul,cenſor etiam, augúrq; fuiſſet & triumphaſſet,modò vt ſapiens fuerit,nónne beatior,quàm,vt itẽ ſapiens fuerit,qui in poteſtate hoſtiũ vigiliis & inedia necatus eſt,Regulus?Quid me iſtud rogas, inquã? Stoicos roga.

Quid igitur,inquit, eos reſponſuros putas? Nihilo beatiorem eſſe Metellum, quàm Regulum. Inde igitur,inquit, audiendum eſt. Tamen à propoſito, inquam, aberrauimus.nõ enim,inquam,quæro,quid verum,ſed quid cuique dicendum ſit. vtinam quidem dicerent alium alio beatiorem. iam ruinas videres. in virtute enim ſola, & in ipſo honeſto cùm ſit bonum poſitum, cúmque nec virtus, vt placet illis, nec honeſtum creſcat: ídque bonum ſolum ſit,quo qui potiatur, neceſſe eſt beatus ſit, cùm id augeri non poſsit, in quo vno poſitum eſt beatum eſſe: quî poteſt eſſe quiſquam alius alio beatior? Vidéſne vt hæc cõcinant?& hercule(fatendum eſt enim,quod ſentio) mirabilis eſt apud illos contextus rerum.reſpondent extrema primis,media vtriſque,omnia omnibus:quid ſequatur,quid repugnet,vident: & vt in geometria, prima ſi dederis, danda ſunt omnia. concede nihil eſſe bonum,niſi quod honeſtum ſit:concedendum eſt, in virtute ſola poſitam eſſe beatam vitam.Vide rurſus retrò:dato hoc:dandum erit illud. quod veſtri non item.tria genera bonorum.in procliui currit oratio:venit ad extremum:hęret in ſalebra. cupit enim dicere,nihil poſſe ad beatam vitam deeſſe ſapienti.Honeſta oratio,Socratica, Platonis etiam.audeo dicere,inquĩt.non poteſt, niſi retexueris illa: paupertas; ſi malum eſt,mendicus beatus eſſe nemo poteſt,quanuis ſit ſapiens. at Zeno eum non beatum modò, ſed etiam diuitem dicere auſus eſt. Dolere malum. in cruce qui angitur, beatus eſſe non poteſt.bonum liberi:miſera orbitas.bonum patria:miſerum exſulium.bonum valetudo:miſerum morbus.bonum integritas corporis: miſera debilitas.bonum incolumis acies:miſera cæcitas. quæ ſi poteſt ſingula conſolando leuare, vniuerſa quomodo ſuſtinebit? ſit enim idem cæcus, debilis,morbo grauiſsimo affectus, exſul, orbus, egens:torqueatur eculeo:quem hunc appellas Zeno?Beatum,inquit.Etiam beatiſsimum?Quippe, inquiet:cùm tam docuerim,gradus iſtam rem nõ habere,quàm virtutem, in qua ſit etiam ipſum beatum. Tibi hoc incredibile, quia beatiſsimum.quid? tuum credibile?ſi enim ad populum me vocas,eum,qui ita ſit affectus, beatum nunquam probabis:ſi ad prudenteis, alterum fortaſſe dubitabunt, ſítne tantùm in virtute, vt ea præditi vel in Phalaridis tauro beati ſint:alterum non dubitabunt, quin & Stoici conuenientia ſibi dicant, & vos repugnantia. Theophraſti igitur,inquit,tibi liber ille placet de beata vita? Tamen aberramus à propoſito:& ne longius,Prorſus,inquam,Piſo,ſi iſta mala ſunt,placet. Nónne igitur tibi videntur,inquit,mala? Id quæris,inquam:in quo vtrum reſpondero,verſes te huc atque illuc neceſſe eſt. Quo tandem modo, inquit? Quia ſi mala ſunt, is,

qui

qui erit in his, beatus non erit: si mala non sunt, iacet omnis ratio Peripateticorum. Et ille ridens, Video, inquit, quid agas: ne discipulum abducam, times. Tu verò, inquam, ducas licet, si sequatur: erit enim mecum, si tecum erit. Audi igitur, inquit, Luci. tecum enim, vt ait Theophrastus, mihi instituenda oratio est. Omnis auctoritas philosophiæ consistit in beata vita comparanda. beatè enim viuendi cupiditate incensi sumus omnes. hoc mihi cum tuo fratre cónuenit. Quare hoc videndum est, possítne nobis hoc ratio philosophorum dare. pollicetur certè. nisi enim id faceret, cur Plato Ægyptum peragrauit, vt à sacerdotibus barbaris numeros & cælestia acciperet? cur pòst Tarentum ad Architam? cur ad ceteros Pythagoréos, Echecratem, Timæum, Acrionem Locros, vt, cùm Socratem expressisset, adiungeret Pythagoreorum disciplinam, eáque, quæ Socrates repudiabat, addisceret? cur ipse Pythagoras & Ægyptum lustrauit, & Persarum magos adiit? cur tantas regiones barbarorum pedibus obiit? tot maria transmisit? cur hæc eadem Democritus: qui, verè, falsóne, quæreremus, dicitur oculis se priuasse: certè vt quamminimè animus à cogitationibus abduceretur. patrimonium neglexit: agros deseruit incultos, quid quærens aliud, nisi beatam vitam? quam etiam si in rerum cognitione ponebat, tamen ex illa inuestigatione naturæ consequi volebat, vt esset bono animo. id enim ille summum bonum, εὐθυμίαν, & sæpe ἀθαμβίαν appellat, id est animum terrore liberum. Sed hæc etsi præclarè, nondum tamen perpolita. pauca enim, neque ea ipsa enucleatè, ab hoc de virtute quidem dicta. pòst enim hæc in hac vrbe primùm à Socrate quæri cœpta, deinde in hunc locum delata sunt: nec dubitauit, quin in virtute omnis vt bene, sic etiam beatè viuendi spes poneretur. Quæ cùm Zeno didicisset à nostris, vt in actionibus præscribi solet, de re eadem dixit alio modo. hoc tu nunc in illo probas. scilicet vocabulis rerum mutatis, inconstantiæ crimen ille effûgit, nos effugere non possumus? ille Metelli vitam negat beatiorem, quàm Reguli, præponendam tamen: nec magis expetendam, sed magis sumendam, &, si optio esset, eligendam Metelli, reiiciendam Reguli. ego, quam ille præponendam, & magis eligendam, beatiorem hanc appello: nec vllo minimo momento plus ei vitæ tribuo, quàm Stoici. Quid interest, nisi quòd ego res notas notis verbis appello, illi nomina noua quærunt, quibus idem dicant? ita quemadmodum in senatu semper est aliquis, qui interpretem postulet: sic isti nobis cum interprete audiendi sunt. Bonum appello, quicquid secundum naturam est: quod contrà, malum. nec ego solus: sed tu etiam Chrysippe in foro: domi in schola definis. Quid ergo? aliter homines, aliter philosophos loqui putas oportere? Quanti quidque sit, aliter docti & indocti. sed cùm constiterit inter doctos, quanti res quæque sit, si homines essent, vsitatè loquerentur. dum res maneant, verba fingant arbitratu suo. Sed venio ad inconstantiæ crimen, ne sæpius dicas me aberrare: quam tu ponis in verbis: ego positam in re putabam. Si satis erit hoc perceptum, in quo adiutores Stoicos optimos habemus, tantam vim esse virtutis, vt omnia, si ex altera parte ponantur, ne appareant quidem: cùm omnia, quæ illi commoda certè dicunt esse, & sumenda, & eligenda, & præposita, quæ ita definiunt, vt satis magno æstimanda sint: hęc igitur cùm ego tot nominibus à Stoicis appellata, partim nouis & commentitiis, vt ista producta & reducta, partim idem significantibus: (quid enim interest expetas, an eligas? mihi quidem etiam lautius videtur, quod eligitur, & ad quod dilectus adhibetur:) sed cùm ego ista omnia, bona dixero, tátum réfert quàm magna dicam, quàm valde expetenda. sin autem nec expetenda ego magis, quàm tu eligenda, nec illa pluris æstimanda ego, qui bona, quàm tu, qui producta appellas: omnia ista necesse est obscurari, nec apparere, & in virtutes, tanquam in solis radios, incurrere. At enim qua in vita est aliquid mali, ea esse beata non potest. Ne seges quidem igitur, spicis vberibus & crebris, si auenam vspiam víderis: nec mercatura, quæstuosa, si in maximis lucris parum aliquis damni contraxerit. An hoc aliter in vita, & non vsquequaque, & ex maxima parte de tota iudicabis? an dubium est, quin virtus ita maximam partem obtineat

in rebus humanis,vt reliquas obruat? Audebo igitur,quæ ſecundum naturam ſunt,bona appellare,nec fraudare ſuo veteri nomine potius, quàm aliquod nouum exquirere: virtutis autem amplitudinem quaſi in altera libræ lance ponere. Terram, mihi crede, ea lanx,& maria deprimet.ſemper enim ex eo,quod maximas parteis continet, latiſſiméque funditur, tota res appellatur. Dicimus aliquem hilarè viuere.igitur ſi ſemel triſtior effectus eſt,hilara vita amiſſa eſt? at hoc in eo M. Craſſo , quem ſemel ait in vita riſiſſe Lucilius,non contigit,vt ea re minus ἀγέλαστος, vt ait idem,vocaretur. Polycratem Samium,felicem appellant:nihil acciderat ei,quod nollet,niſi quòd annulum , quo delectabatur,in mare abiecerat. Ergo infelix vna moleſtia.felix rurſus , cùm is ipſe annulus in præcordiis piſcis inuentus eſt. Ille verò,ſi inſipiens,quod certè,quoniam tyrannus,nunquam beatus:ſi ſapiens,ne tum quidem miſer, cùm ab Orœte prætore Darij in crucem actus eſt. At multis malis affectus.quis negat? ſed ea mala virtutis magnitudine obruebantur. An ne hoc quidem Peripateticis concedis , vt dicant omnium virorum bonorum,id eſt ſapientium,omnibúſque virtutibus ornatorum , vitam omnibus partibus plus habere ſemper boni,quàm mali? quis hoc dicit? Stoici ſcilicet? minimè. ſed iſti ipſi,qui voluptate & dolore omnia metiuntur,nónne clamāt ſapienti plus ſemper adeſſe,quod velit,quàm quod nolit? Cùm tantum igitur in virtute ponant ij , qui ſe fatentur virtutis cauſa, niſi ea voluptatem acciret , ne manum quidem verſuros fuiſſe: quid facere nos oportet,qui quamuis minimam animi pręſtantiam omnibus bonis corporis anteire dicimus,vt ea ne in conſpectu quidem relinquantur? Quis enim eſt , qui hæc cadere in ſapientem dicere audeat,vt,ſi fieri poſsit,virtutem in perpetuum abiiciat, vt dolore omni liberetur ? quis veſtrûm dixerit, quos non pudet ea , quæ Stoici aſpera dicunt, mala dicere , melius eſſe turpiter aliquid facere cum voluptate , quàm honeſtè cum dolore? Nobis Heracleotes ille Dionyſius flagitioſè deſciuiſſe videtur à Stoicis propter oculorum dolorem.quaſi verò hoc didiciſſet à Zenone,non dolere,cùm doleret.illud audierat,nec tamen didicerat,malum illud non eſſe,quia turpe non eſſet, & eſſet ferendum viro. Hic ſi Peripateticus fuiſſet ,permanſiſſet, credo, in ſententia, quoniam dolorem dicunt malum eſſe.de aſperitate autem eius fortiter ferenda præcipiunt eadem,quæ Stoici. & quidem Arceſilas tuus,etſi fuit in diſſerendo pertinacior, tamen noſter fuit.erat enim Polemonis.is cùm arderet podagræ doloribus, viſiſſétque hominem Carneades Epicuri perfamiliaris,& triſtis exiret, Mane,quæſo , inquit, Carneade noſter.nihil illinc huc peruênit.oſtendit pedes & pectus. attamen hic mallet non dolere. Hæc igitur eſt noſtra ratio:quæ tibi videtur inconſtans: cùm propter virtutis cæleſtem quandam & diuinam,tantámque præſtantiam,vt,vbi virtus ſit,réſque magnę,ſumendæ,laudabiles & virtute geſtæ, ibi eſſe miſeria & ærumna non poſsit , tamen labor poſsit,& moleſtia:non dubitem dicere omneis ſapienteis ſemper beatos eſſe:ſed tamen fieri poſſe,vt ſit alius alio beatior. Atqui iſte locus eſt,Piſo,tibi etiam atque etiam confirmandus,inquam:quem ſi tenueris,non modò meum Ciceronem, ſed etiam meipſum abducas licebit. Tum Quintus, Mihi quidem,inquit , ſatis hoc confirmatum videtur. Lætor quidem philoſophiam (cuius antea ſupellectilem pluris æſtimabam , quàm poſſeſsiones reliquorum,ita mihi diues videbatur , vt ab ea petere poſſem quicquid in ſtudiis noſtris concupiſſem) hanc igitur lætor etiam acutiorem repertam , quàm ceteras:quod quidam ei deeſſe dicebant. Non quàm noſtram quidem, inquit Pomponius iocans:ſed mehercule pergrata fuit mihi oratio tua.Quę enim dici Latinè poſſe nō arbitrabar, ea dicta ſunt à te, nec minus planè , quàm dicuntur à Græcis , nec verbis minus aptis. ſed tempus eſt, ſi videtur:& recta quidem ad me. Quod cùm ille dixiſſet,& ſatis diſputatum videretur,in oppidum ad Pomponium perreximus omnes.

M. TVL-

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM LIBER PRIMVS, DE CONTEMNENDA MORTE.

CVM defensionum laboribus, senatoriísque muneribus aut omnino, aut magna ex parte essem aliquando liberatus, retuli me Brute, te hortante maximè, ad ea studia, quæ retenta animo, remissa temporibus, longo interuallo intermissa reuocaui. & cùm omnium artium, quæ ad rectam viuendi viam pertinerent, ratio & disciplina studio sapientiæ, quæ philosophia dicitur, contineretur: hoc mihi Latinis litteris illustrandum putaui, non quia philosophia Græcis & litteris & doctoribus percipi non posset: sed meum iudicium semper fuit, omnia nostros aut inuenisse per se sapientius, quàm Græcos, aut accepta ab illis, fecisse meliora, quæ quidem digna statuissent, in quibus elaborarent. Nam mores & instituta vitæ, résque domesticas ac familiareis nos profectò & melius tuemur, & lautius. rem verò publicam nostri maiores certè melioribus temperauerunt & institutis, & legibus. Quid loquar de re militari? in qua cùm virtute nostri multùm valuerunt, tum plus etiam disciplina. Iam illa, quæ natura, non litteris assecuti sunt, neque cum Græcis, neque vlla cum gente sunt conferenda. Quæ enim tanta grauitas, quæ tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides: quæ tam excellens in omni genere virtus in vllis fuit, vt sit cum maioribus nostris comparanda? Doctrina Græcia nos, & omni litterarum genere superabat. in quo erat facile vincere non repugnanteis. nam cùm apud Græcos antiquissimum è doctis sit genus poëtarum, si quidem Homerus fuit, & Hesiodus ante Romam cõditã, Archilochus regnante Romulo: serius poëticam nos accepimus. annis enim fere CCCCC. X. post Romam cõditam Liuius fabulam dedit, C. Claudio Cæci filio, M. Tuditano consulibus, anno ante natum Ennium, qui fuit maior natu, quàm Plautus & Næuius. Serò igitur à nostris poëtæ vel cogniti, vel recepti. quanquam est in Originibus, solitos esse in epulis canere conuiuas ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus. honorem tamen huic generi non fuisse, declarat oratio Catonis, in qua obiecit vt probrũ Marco Nobiliori, quòd is in prouinciam poëtas duxisset. duxerat autem consul ille in Ætoliam, vt scimus, Ennium. Quo minus ergo honoris erat poëtis, eo minora studia fuerunt. Nec tamen si qui magnis ingeniis in eo genere extiterunt, non satis Græcorum gloriæ responderunt. An censemus, si Fabio nobilissimo homini laudi datum esset, quòd pingeret, non multos etiam apud nos futuros Polygnotos & Parrhasios fuisse? Honos alit arteis: omnésque incenduntur ad studia gloria: iacéntque ea semper, quæ apud quosque improbantur. Summam eruditionem Græci sitam censebant in neruorum, vocúmque cantibus. Igitur & Epaminondas, princeps meo iudicio Græciæ, fidibus præclarè cecinisse dicitur: Themistocléśque aliquot antè annis, cùm in epulis recusasset lyram, habitus est indoctior. Ergo in Græcia musici floruerunt, discebántque id omnes, nec, qui nesciebat, satis excultus doctrina putabatur. In summo apud illos honore geometria fuit. itaque nihil mathematicis illustrius. At nos metiendi, ratiocinandíque vtilitate huius artis terminauimus modum. At contrà oratorem celeriter complexi sumus: nec eum primò eruditum, aptum tamen ad dicendum, pòst autem eruditum. nam Galbam, Africanum, Lælium, doctos fuisse, memoriæ traditum est: studiosum autem eum, qui his ætate anteibat, Catonem: pòst verò Lepidum, Carbonem, Gracchos: deinde ita magnos nostram ad ætatem, vt non multùm, aut nihil omnino Græcis cederemur. Philosophia iacuit vsque ad hanc ætatem, nec vllum habuit lumen litterarum Latinarum: quæ illustranda & excitanda nobis est, vt, si occupati profuimus aliquid ciuibus nostris, prosimus etiam, si possumus, otiosi. In quo eo magis nobis est elaborandum,

F. Urs. in ms. est ɪɪcxɪv. pro ɪx. facile autem librarii ex ɪɔxɪɪɪ. tot enim anni numerantur ad consulatum Centhonis et Tuditani, fecit ɪɪcxɪv. Centhone vero habet vet. liber pro Caeci filio, et, docuit pro dedit.

quòd multi iam esse Latini libri dicuntur scripti inconsideratè ab optimis illis quidem viris, sed non satis eruditis. Fieri autem potest, vt rectè quis sentiat, & id, quod sentit, politè eloqui non possit. sed mandare quenquam litteris cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis & otio & litteris. Itaque suos libros ipsi legunt cum suis, nec quisquam attingit, pręter eos, qui eandem licentiam scribendi sibi permitti volunt. Quare si aliquid oratoriæ laudi nostra attulimus industria, multo studiosius philosophiæ fonteis aperiemus, è quibus etiam illa manabant. Sed vt Aristoteles, vir summo ingenio, scientia, copia, cùm motus esset Isocratis rhetoris gloria, dicere etiam cœpit, adolescenteis docere, & prudentiam cum eloquentia iungere: sic nobis placet nec pristinum dicendi studium deponere, & in hac maiore, & vberiore arte versari. hanc enim perfectam philosophiam semper iudicaui, quæ de maximis quęstionibus copiosè posset, ornatéque dicere. In quam exercitationem ita nos studiosè dedimus, vt iam etiam scholas Græcorum more habere auderemus. vt nuper tuum post discessum in Tusculano, cùm essent complures mecum familiares, tentaui quid in eo genere possem. Vt enim antea declamitabam causas, quod nemo me diutius fecit: sic hæc mihi nunc senilis est declamatio. Ponere iubebam de quo quis audire vellet: & id aut sedens, aut ambulans disputabam. Itaque dierum quinque scholas, vt Gręci appellant, in totidem libros contuli. fiebat autem ita, vt, cùm is, qui audire vellet, dixisset quid sibi videretur, tum ego contrà dicerem. hæc est enim, vt scis, vetus & Socratica ratio contra alterius opinionem differendi. nam ita facillimè, quid verisimillimum esset, inueniri posse Socrates arbitrabatur. Sed quo commodius disputationes explicentur, sic eas exponam, quasi agatur res, non quasi narretur. Ergo ita nascetur exordium. Malum mihi videtur esse mors. Iísne, qui mortui sunt, an iis, quibus moriendum est? Vtrisque. Est igitur miserum, quoniam malum. Certè. Ergo & ij, quibus euēnit iam, vt morerentur: & ij, quibus euenturum est, miseri. Mihi ita videtur. Nemo ergo non miser. Prorsus nemo. Et quidem, si tibi constare vis, omnes, quicunque nati sunt, erúntue, non solùm miseri, sed etiam semper miseri. nam si solos eos diceres miseros, quibus moriendum esset: neminem tu quidem eorum, qui viuerent, exciperes: moriendum est enim omnibus: esset tamen miseriæ finis in morte. quoniam autem etiam mortui miseri sunt, in miseriam nascimur sempiternam. necesse est enim miseros esse eos, qui centum millibus annorum antè occiderunt, vel potius omneis, quicunque nati sunt. Ita prorsus existimo. Dic quæso, num te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, trauectio Acheruntis, mento summam aquam attingens siti enectus Tantalus? num illud, " quod Sisyphu' versat

,, Saxum sudans nitendo, neque proficit hilum?

fortasse etiam inexorabiles iudices Minos & Rhadamanthus. apud quos nec te L. Crassus defendet, nec M. Antonius, nec, quoniam apud Græcos iudices res agetur, poteris adhibere Demosthenem. tibi ipsi pro te erit maxima corona causa dicenda. Hæc fortasse metuis, & idcirco mortem censes esse sempiternum malum. Adeóne me delirare censes, vt ista esse credam? An tu hæc non credis? Minimè verò. Malè hercule narras. Cur, quæso? Quia disertus esse possem, si contra ista dicerem. Quis enim non in eiusmodi causa? aut quid negotij est, hæc poëtarum & pictorum portenta conuincere? Atquî pleni sunt libri philosophorum contra ista ipsa differentium. Ineptè sanè. quis est enim tam excors, quem ista moueant? Si ergo apud inferos miseri non sunt, ne sunt quidem apud inferos vlli. Ita prorsus existimo. Vbi ergo sunt ij, quos miseros dicis? aut quem locum incolūt? si enim sunt, nusquam esse non possunt. Ego verò nusquam esse illos puto. Igitur ne esse quidem. Prorsus isto modo: & tamen miseros ob id ipsum quidem, quia nulli sunt. Iam mallem Cerberum metueres, quàm ista tam inconsideratè diceres. Quî tandem? Quem esse negas, eundem esse dicis. vbi

est acumen

eſt acumen tuum?cùm enim miſerum eſſe dicis,tum eum,qui non ſit, dicis eſſe. Non ſum ita hebes,vt iſta dicam. Quid dicis igitur? Miſerum eſſe(verbi cauſa)M.Craſſum,qui illas fortunas morte dimiſerit:miſerum Cn.Pompeium , qui tanta gloria , dignitate tanta ſit orbatus:omneis denique miſeros,qui hac luce careant. Reuolueris eodem.ſint enim oportet,ſi miſeri ſunt.tu autem modò negabas , eos eſſe , qui mortui eſſent.Si igitur non ſunt,nihil poſſunt eſſe:ita ne miſeri quidem ſunt. Non dico fortaſſe etiam,quod ſentio.nam iſtud ipſum,non eſſe cùm fueris,miſerrimũ puto. Quid miſerius , quàm omnino numquam fuiſſe? Ita qui nondum nati ſunt, miſeri iam ſunt, quia non ſunt:& nos ipſi,ſi poſt mortem miſeri futuri ſumus,miſeri fuimus, antequàm nati. Ego autem non commemini,antequàm ſum natus, me eſſe miſerum. tu ſi meliore memoria es,velim ſcire, ecquid de te recordere. Ita iocaris , quaſi ego dicam, eos eſſe miſeros,qui nati nõ ſunt:& non eos miſeros,qui mortui ſunt.Eſſe ergo eos dicis. Immò,quia non ſunt,cùm fuerint,eos miſeros eſſe. Pugnantia te loqui non vides? quid enim tam pugnat, quàm non modò miſerum , ſed omnino quicquam eſſe , qui non ſit? An tu egreſſus porta Capena,cùm Calatini , Scipionum, Seruiliorum, Metellorum ſepulcra vides , miſeros putas illos? Quoniam me verbo premis, poſthac non ita dicam,miſeros eſſe,ſed tantùm miſeros,ob id ipſum , quia non ſunt. Non dicis igitur, miſer eſt M.Craſſus:ſed tantùm,miſer M.Craſſus. Ita planè. Quaſi non neceſſe ſit, quicquid iſto modo pronunties,id aut eſſe , aut non eſſe. An tu dialecticis ne imbutus quidem es? in primis enim hoc traditur: Omne pronuntiatum (ſic enim mihi in præſentia occurrit,vt appellarem ἀξίωμα : vtar pòſt alio,ſi inuenero melius) id ergo eſt pronuntiatum, quod aut verum,aut falſum eſſe dicitur. Cùm igitur dicis,Miſer M.Craſſus: aut hoc dicis, Miſer eſt M.Craſſus:vt poſsit iudicari,verũ id,falſúmne ſit:aut nihil dicis omnino. Age iam concedo non eſſe miſeros,qui mortui ſunt: quoniam extorſiſti vt faterer,qui omnino non eſſent, eos ne miſeros quidem eſſe poſſe. Quid ? qui viuimus, cùm moriendum ſit,nónne miſeri ſumus? Quæ enim poteſt in vita eſſe iucunditas,cùm dies & nocteis cogitandum ſit , iam iámque eſſe moriendum? Ecquid ergo intelligis , quantum mali ex humana condicione deieceris? Quónam modo? Quia , ſi mori etiam mortuis miſerum eſſet, infinitum quoddam & ſempiternum malum haberemus in vita. nunc video calcem : ad quam cùm ſit decurſum , nihil ſit præterea extimeſcendum.ſed tu mihi viderìs Epicharmi,acuti,nec inſulſi hominis,vt Siculi,ſententiam ſequi. Quam? non enim noui. Dicam,ſi potero,Latinè.ſcis enim me Græcè loqui in Latino ſermone non plus ſolere,quàm in Græco Latinè. Et rectè quidem. ſed quæ tandem eſt Epicharmi iſta ſententia?

,, Emori nolo:ſed me eſſe mortuum nihili æſtimo.

Iam agnoſco Græcum.ſed quoniam coëgiſti,vt concederem, qui mortui eſſent, eos miſeros non eſſe:perfice,ſi potes,vt ne moriẽdum quidem eſſe miſerum putem. Iam iſtuc quidem nihil negotij eſt:ſed etiam maiora molior. Quomodo hoc nihil negotij eſt ? aut quæ tandem ſunt iſta maiora? Quoniam, ſi poſt mortem nihil eſt mali, ne mors quidem eſt malum:cui proximum tempus eſt poſt mortem, in quo nihil eſſe mali concedis.ita ne moriendum quidem eſſe,malum eſt.id eſt enim,perueniendum eſſe ad id , quod non eſſe malum confitemur. Vberius iſta quæſo. hæc enim ſpinoſiora prius vt confitear me cogunt, quàm vt aſſentiar. Sed quæ ſunt ea,quæ dicis te maiora moliri? Vt doceam,ſi poſsim,non modò malum non eſſe, ſed bonum etiam eſſe mortem. Non poſtulo id quidem:aueo tamen audire.vt enim non efficias quod vis, tamen mors vt malum non ſit , efficies. ſed nihil te interpellabo : continentem orationem audire malo. Quid ? ſi te rogauero aliquid,non reſpondebis? Superbi id quidem eſſet.ſed,niſi quid neceſſe erit,mâlo ne roges. Geram tibi morem,& ea,quæ vis, vt potero, explicabo : nec tamen quaſi Pythius Apollo,certa vt ſint,& fixa quæ dixero: ſed vt homunculus vnus è multis probabilia coniectura ſequens. vltrà enim quò pro-

grediar, quàm vt verisimilia dicam, non habeo : certa dicent ij, qui & percipi ea posse dicunt, & se sapienteis esse profitentur. Tu,vt videtur. nos ad audiendum parati sumus. Mors igitur ipsa,quæ videtur notissima res esse,quid sit,primùm est videndum. Sunt enim, qui discessum animi à corpore putent esse mortem: sunt, qui nullum censeant fieri discessum,sed vnà animum & corpus occidere,animúmque cum corpore extingui.Qui discedere animum censent,alij statim dissipari,alij diu permanere,alij semper.Quid sit porrò ipse animus , aut vbi, aut vnde,magna dissensio est.aliis cor ipsum animus videtur:ex quo excordes,vecordes,concordésque dicuntur : & Nasica ille prudens bis consul Corculum appellatus,&

Fol. ... Haec verba in veterib. quibusdam codicib. non inveniuntur.

,, Egregiè cordatus homo Catus Æliu' Sextus.

Empedocles,animum esse censet cordi suffusum sanguinem. Aliis pars quædam cerebri visa est animi principatum tenere. aliis nec cor ipsum placet, nec cerebri quandam partem esse animum:sed alij in corde, alij in cerebro dixerunt animi esse sedem & locum. Animum autem animam,nostri declarant nominari.nam & agere animam ,& efflare dicimus,& animosos, & bene animatos , & ex animi sententia. ipse autem animus ab anima dictus est. Zenoni Stoico animus ignis videtur. Sed hæc quidem, quæ dixi, cor,cerebrum,animam,ignem,vulgò:reliqua ferè singuli, vt multi antè veteres. Proximè autem Aristoxenus musicus, idémque philosophus, ipsius corporis intentionem quandam, velut in cantu & fidibus, quæ harmonia dicitur, sic ex corporis totius natura & figura varios motus cieri,tanquam in cantu sonos. Hic ab artificio suo non recessit,& tamen dixit aliquid,quod ipsum quale esset, erat multo antè & dictum & explanatum à Platone. Xenocrates animi figuram,& quasi corpus negauit esse,verùm numerum dixit esse, cuius vis, vt iam antea Pythagoræ visum erat, in natura maxima esset. Eius doctor Plato triplicem finxit animi naturam:cuius principatum, id est rationem, in capite,sicut in arce,posuit:& duas parteis separare voluit, iram & cupiditatem , quas locis disclusit:iram in pectore,cupiditatem subter præcordia locauit. Dicæarchus autem in eo sermone,quem Corinthi habitum tribus libris exponit doctorum hominum disputantium, primo libro multos loquenteis facit : duobus Pherecratem quendam Phthiotam senem , quem ait à Deucalione ortum, differentem inducit, nihil esse omnino animum,& hoc esse nomen totum inane,frustráque & animalia,& animanteis appellari : nec in homine inesse animum , vel animam , nec in bestia : vímque omnem eam,qua vel agamus quid,vel sentiamus,in omnibus corporibus viuis æquabiliter esse fusam,nec separabilem à corpore esse,quippe quæ nulla sit, nec sit quicquam nisi corpus vnum & simplex,ita figuratum,vt temperatione naturæ vigeat & sentiat. Aristoteles longè omnibus (Platonem semper excipio) præstans & ingenio & diligentia, cum quattuor nota illa genera principiorum esset complexus , è quibus omnia orirentur, quintam quandam naturã censet esse,è qua sit mens. cogitare enim, & prouidere, & discere,& docere,& inuenire aliquid,& tam multa alia,meminisse,amare, odisse, cupere, timere,angi,lætari:hæc & similia eorum in horum quattuor generum nullo inesse putat.quintum genus adhibet vacans nomine,& sic ipsum animum ἐντελέχειαν appellat nouo nomine,quasi quandam continuatam motionẽ & perennem. Nisi quæ me fortè fugiunt,hæ sunt ferè omnium de animo sententiæ. Democritum enim,magnum quidem illum virum, sed leuibus & rotundis corpusculis efficientem animum concursu quodam fortuito,omittamus:nihil est enim apud illum, quod non atomorum turba conficiat.Harum sententiarum quæ vera sit,deus aliquis viderit:quæ verisimillima, magna quæstio est. Vtrùm igitur inter has sententias diiudicare malumus, an ad propositum redire? Cuperem equidem vtrunque,si posset:sed est difficile cõfundere.quare si,vt ista non differamus,liberari mortis metu possumus,id agamus:sin id nõ potest, nisi hac quæstione animorum explicata,nunc,si videtur,hoc:illud aliàs. Quod malle te intelligo,id puto esse commodius.efficiet enim ratio,vt,quæcunque vera sit earum sententiarum,

tiarum, quas exposui, mors aut malum non sit, aut sit bonum potius. nam si cor, aut sanguis, aut cerebrum est animus, certè, quoniam est corpus, interibit cum reliquo corpore: si anima est, fortasse dissipabitur: si ignis, exstinguetur: si est Aristoxeni harmonia, dissoluetur. Quid de Dicæarcho dicam, qui nihil omnino animum dicit esse? his sententiis omnibus nihil mors pertinere ad quenquam potest. pariter enim cum vita sensus amittitur. Non sentientis autem nihil est vllam in partem quod intersit. Reliquorum sententiæ spem afferunt, si te fortè hoc delectat, posse animos, cùm è corporibus excesserint, in cælum quasi in domicilium suum peruenire. Me verò delectat: ídque primùm ita esse: deinde, etiam si non sit, mihi tamen persuaderi velim. Quid tibi ergo opera nostra opus est? num eloquentia Platonem superare possumus? euolue diligenter eius eum librum, qui est de animo. amplius quod desideres, nihil erit.

Feci mehercule, & quidem sæpius: sed nescio quo modo, dum lego, assentior: cùm posui librum, & mecum ipse de immortalitate animorum cœpi cogitare, assensio omnis illa elabitur. Quid hoc? dásne aut manere animos post mortem, aut morte ipsa interire? Do verò. Quid si maneant? Beatos esse concedo. Si intereant?

Non esse miseros, quoniam ne sint quidem. nam istuc coacti à te paullo antè concessimus. Quo modo igitur, aut cur mortem malum tibi videri dicis, quæ aut beatos nos efficiet animis manentibus, aut non miseros sensu carenteis? Expone igitur, nisi molestum est, primùm si potes, animos remanere post mortem: tum, si minus id obtinebis (est enim arduum) docebis carere omni malo mortem. ego enim istuc ipsum vereor ne malum sit, non dico carere sensu, sed carendum esse. Auctoribus quidem ad istam sententiam, quam vis obtineri, vti optimis possumus: quòd in omnibus causis & debet, & solet valere plurimùm: & primùm quidem omni antiquitate: quæ quo propius aberat ab ortu & diuina progenie, hoc melius ea fortasse, quæ erant vera, cernebat. itaque vnum illud erat insitum priscis illis, quos Cascos appellat Ennius, esse in morte sensum, neque excessu è vita sic deleri hominē, vt funditus interiret: ídque cùm è multis aliis rebus, tum è pontificio iure, & cæremoniis sepulcrorum intelligi licet: quas maximis ingeniis præditi, nec tanta cura coluissent, nec violatas tam inexpiabili religione sanxissent, nisi hæsisset in eorum mentibus, mortem non interitum esse omnia tollentem atque delentem, sed quandam quasi migrationem, commutationémque vitæ, quæ in claris viris & fæminis, animis dux in cælum soleret esse: in ceteris eos humi retineret, vt permanerent tamen. Ex hoc, & nostrorum opinione,

„ Romulus in cælo cum diis genitalibus æuum
„ Degit: — vt famæ assentiens dixit Ennius: & apud Græcos, indéque perlapsus ad nos, & vsque ad Oceanum Hercules, tantus, & tam præsens habetur deus. Hinc Liber Semele natus, eadémque famæ celebritate Tyndaridæ fratres, qui non modò adiutores in prœliis victoriæ populi Ro. sed etiam nuntij fuisse perhibentur. Quid? Ino Cadmi filia nónne Leucothea nominata à Græcis, Matuta habetur à nostris? quid? totum propè cælum, ne plureis persequar, nónne humano genere completum est? Si verò scrutari vetera, & ex his ea, quæ scriptores Græciæ prodiderunt, eruere coner: ipsi illi maiorū gentium dij qui habentur, hinc à nobis profecti in cælum reperientur. Quære, quorum demonstrantur sepulcra in Græcia: reminiscere, quoniam es initiatus, quæ traduntur mysteriis: tum denique, quàm hoc latè pateat, intelliges. Sed qui nondum ea, quæ multis pòst annis tractari cœpissent, physica didicissent, tantum sibi persuaserant, quantum natura admonente cognouerant, rationes & causas rerum non tenebant, visis quibusdam sæpe mouebantur, hísque maximè nocturnis, vt viderentur ij, qui vita excesserant, viuere. At porrò firmissimum hoc afferri videtur, cur deos esse credamus, quòd nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cuius mentem non imbuerit deorum opinio. Multi de diis praua sentiunt. id enim vitioso more effici solet. omnes tamen esse vim & naturam diuinam arbitrantur. nec verò id collocutio hominum,

aut conſenſus efficit: non inſtitutis opinio eſt confirmata, non legibus. omni autem in re conſenſio omnium gentium, lex naturæ putanda eſt. Quis eſt igitur, qui ſuorum mortem primùm non eò lugeat, quòd eos orbatos vitæ commodis arbitretur? tolle hanc opinionem: luctum ſuſtuleris. nemo enim mæret ſuo incommodo. dolent fortaſſe, & anguntur: ſed illa lugubris lamentatio, fletúſque mærens ex eo eſt, quòd eum, quem dileximus, vitę commodis priuatum arbitramur, ídque ſentire. atque hæc ita ſentimus natura duce, nulla ratione, nulláque doctrina. Maximum verò argumentum eſt, naturam ipſam de immortalitate animorum tacitam iudicare, quòd omnibus curæ ſunt, & maximæ quidem, quæ poſt mortem futura ſint. Serit arbores, quæ alteri ſæculo proſint, vt ait Statius in Synephebis: quid ſpectans, niſi etiam poſtera ſæcula ad ſe pertinere? Ergo arbores ſeret diligens agricola, quarum aſpiciet bacam ipſe numquam: vir magnus leges, inſtituta, remp. non ſeret? Quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones filiorum, quid teſtamentorum diligentia, quid ipſa ſepulcrorum monumenta, quid eclogîa ſignificant, niſi nos futura etiam cogitare? Quid illud? num dubitas, quin ſpecimen naturæ capi debeat ex optima quaque natura? Quæ eſt igitur melior in hominum genere natura, quàm eorum, qui ſe natos ad homines iuuandos, tutandos, conſeruandos arbitrantur? Abiit ad deos Hercules. numquam abiiſſet, niſi, cùm inter homines eſſet, eam ſibi viam muniuiſſet. vetera iam iſta, & religione omnium conſecrata. Quid in hac rep. tot, tantóſque viros ob remp. interfectos cogitaſſe arbitramur? iiſdémne vt finibus nomen ſuum, quibus vita, terminaretur? Nemo vmquam ſine magna ſpe immortalitatis ſe pro patria offerret ad mortem. Licuit eſſe otioſo Themiſtocli, licuit Epaminondæ, licuit, ne & vetera & externa quæram, mihi: ſed neſcio quo modo inhæret in mentibus quaſi ſæculorum quoddam augurium futurorum: ídque in maximis ingeniis, altiſsimíſque animis & exiſtit maximè, & appâret facillimè. quo quidem demto, quis tam eſſet amens, qui ſemper in laboribus & periculis viueret? loquor de principibus. Quid poëtæ? nónne poſt mortem nobilitari volunt? vnde ergo illud?

,, Aſpicite ò ciues ſenis Ennij imagini' formam.
,, Hic veſtrûm panxit maxima facta patrum.

Mercedem gloriæ flagitat ab iis, quorum patres affecerat gloria. idémque,

,, Nemo me lacrymis décoret, nec funera fletu
,, Faxit. cur? volito viuu' per ora virûm.

Sed quid poëtas? opifices etiam poſt mortem nobilitari volunt. quid enim Phidias ſui ſimilem ſpeciem incluſit in clypeo Mineruæ, cùm inſcribere non liceret? quid noſtri philoſophi? nónne in his ipſis libris, quos ſcribunt de contemnenda gloria, ſua nomina inſcribunt? Quòd ſi omnium conſenſus, naturæ vox eſt: omnéſque, qui vbique ſunt, conſentiunt eſſe aliquid, quod ad eos pertineat, qui è vita ceſſerunt: nobis quoque idem exiſtimandum eſt. & ſi, quorum aut ingenio, aut virtute animus excellit, eos arbitramur, quia natura optima ſint, cernere naturæ vim maximè: veriſimile eſt, cùm optimus quiſque maximè poſteritati ſeruiat, eſſe aliquid, cuius is poſt mortem ſenſum ſit habiturus. Sed vt deos eſſe natura opinamur: qualéſque ſint, ratione cognoſcimus: ſic permanere animos arbitramur conſenſu nationum omnium. qua in ſede maneant, qualéſque ſint, ratione diſcendum eſt. cuius ignoratio finxit inferos, eáſque formidines, quas tu contemnere non ſine cauſa videbare. in terram enim cadentibus corporibus, híſque humo tectis, ex quo dictum eſt humari, ſub terra cenſebant reliquam vitam agi mortuorum. quam eorum opinionem magni errores conſecuti ſunt: quos auxerunt poëtæ. frequens enim conſeſſus theatri, in quo ſunt mulierculæ & pueri, mouetur audiens tam grande carmen:

,, Adſum, atque aduenio Acherunte vix via alta atque ardua,
,, Per ſpeluncas ſaxis ſtructas aſperis, pendentibus,

Maximis:

,, Maximis: vbi rigida constat crassa caligo inferûm.

tantúmque valuit error, qui mihi quidem iam sublatus videtur, vt corpora cremata cùm scirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quæ sine corporibus nec fieri possent, nec intelligi. animos enim per se ipsos viuenteis non poterant mente complecti: formam aliquam, figurámque quærebant. inde Homeri tota νεκυία: inde ea, quæ meus amicus Appius νεκρομαντεῖα faciebat: inde in vicinia nostra Auerni lacus,

,, Vnde animæ excitantur obscura vmbra, aperto ostio
,, Alti Acheruntis, falso sanguine imagines mortuorum.

Has tamen imagines loqui volunt: quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium, laterum, pulmonum vi & figura potest. nihil enim animo videre poterant: ad oculos omnia referebant. Magni autem est ingenij reuocare mentem à sensibus, & cogitationem à consuetudine abducere. Itaque credo equidem etiam alios tot sæculis de animis: sed, quod litteris extet, Pherecides Syrus primus dixit animos hominum esse sempiternos. antiquus sanè. fuit enim meo regnante gentili. Hanc opinionem discipulus eius Pythagoras maximè confirmauit: qui cùm regnante Tarquinio Superbo in Italiam venisset, tenuit magnam illam Græciam cùm honore disciplinæ, tum etiam auctoritate: multáque sæcula postea sic viguit Pythagoreorum nomen, vt nulli alij docti viderentur. Sed redeo ad antiquos. Rationem illi sententiæ suæ non ferè reddebant, nisi quid erat numeris, aut descriptionibus explicandum. Platonem ferunt, vt Pythagoréos cognosceret, in Italiam venisse, & in ea cùm alios multos, tum Architam, Timæúmque cognouisse, & didicisse Pythagoréa omnia: primúmque de animorum æternitate non solùm sensisse idem, quod Pythagoras, sed rationem etiam attulisse: quam, nisi quid dicis, prætermittamus, & hanc totam spem immortalitatis relinquamus. An tu, cùm me in summam exspectationem adduxeris, deseris? errare mehercule malo cum Platone, quem tu quanti facias scio, & quem ex tuo ore admiror, quàm cum istis vera sentire. Macte virtute. ego enim ipse cum eodem ipso non inuitus errauerim. Num igitur dubitamus, an, sicut pleraque, sic & hoc? quanquam hoc quidem minimè. persuadent enim mathematici, terram in medio mundi sitam ad vniuersi cæli complexum quasi puncti instar obtinere, quod κέντρον illi vocant: eam porrò naturam esse quattuor omnia gignentium corporum, vt, quasi partita habeant inter se & diuisa momenta, terrena & humida suopte nutu & suopte pondere ad pares angulos in terram & in mare ferantur: reliquæ duæ partes, vna ignea, altera animalis, vt illæ superiores in medium locum mundi grauitate feruntur, & pondere: sic hæ sursum rectis lineis in cælestem locum subuolent, siue ipsa natura superiora appetentes, siue quòd à grauioribus leuiora natura repellantur. Quæ cùm constent, perspicuum debet esse, animos, cùm è corpore excesserint, siue illi sint animales, id est spirabiles, siue ignei, in sublime ferri. Si verò aut numerus quidam sit animus, quòd subtiliter magis, quàm dilucidè dicitur: aut quinta illa non nominata magis, quàm non intellecta natura: multo etiam integriora ac puriora sunt, vt à terra longissimè se efferant. Horum igitur aliquid animus est, ne tam vegeta mens aut in corde, cerebróue, aut in Empedocléo sanguine demersa iaceat. Dicæarchum verò cum Aristoxeno æquali & condiscipulo suo, doctos sanè homines, omittamus: quorum alter ne condoluisse quidem vnquam videtur, qui animum se habere non sentiat: alter ita delectatur suis cantibus, vt eos etiam ad hæc transferre conetur. Harmoniam autem ex sonorum interuallis nosse possumus, quorum varia compositio harmonias etiam efficit plureis: membrorum verò situs & figura corporis vacans animo, quam possit harmoniam efficere, non video. Sed hic quidem, quanuis eruditus sit, sicut est, hæc magistro concedat Aristoteli, canere ipse doceat. bene enim illo prouerbio Græcorum præcipitur:

,, Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.

Illam verò funditus eiiciamus indiuiduorum corporum, leuium, & rotundorum con-

curſionem fortuitã:quam tamen Democritus cõcalefactam & ſpirabilem,id eſt animalem eſſe voluit. Is autem animus,qui ſi eſt ex aliquo horum quattuor generum, ex quibus omnia conſtare dicuntur, ex inflammata anima conſtat, vt potiſsimùm videri video Panætio: ſuperiora capeſſat neceſſe eſt. nihil enim habent hæc duo genera proni, & ſupera ſemper petunt. Ita,ſiue diſsipantur procul à terris,id éuenit: ſiue permanent, & conſeruant habitum ſuum, hoc etiam magis neceſſe eſt ferantur ad cælum, & ab his perrumpatur & diuidatur craſſus hic & concretus aër, qui eſt terræ proximus. calidior eſt enim,vel potius ardentior animus,quàm eſt hic aër,quem modò dixi craſſum atque concretum. quod ex eo ſciri poteſt,quia corpora noſtra terreno principiorum genere confecta, ardore animi cõcaleſcunt. Accedit, cur eo facilius animus euadat ex hoc aëre,quem ſæpe iam appello craſſum,eúmque perrumpat,quòd nihil eſt animo velocius, nulla eſt celeritas, quæ poſsit cum animi celeritate contendere. qui ſi permanet incorruptus, ſuíque ſimilis: neceſſe eſt ita feratur,vt penetret & diuidat omne cælum hoc,in quo nubes, imbres, ventíque coguntur, quod & humidum & caliginoſum eſt propter exhalationes terræ. quam regionem cùm ſuperauit animus, naturámque ſui ſimilem cóntigit & agnouit: iunctus ex anima tenui, & ex ardore ſolis temperato,ignibus inſiſtit,& finem altius ſe efferendi facit. cùm enim ſui ſimilem & leuitatem & calorem adeptus eſt, tanquam paribus examinatus ponderibus, nullam in partem mouetur: eáque ei demum naturalis eſt ſedes, cùm ad ſui ſimile penetrauit, in quo nulla re egens aletur, & ſuſtentabitur iiſdem rebus, quibus aſtra ſuſtentantur & aluntur. Cúmque corporis facibus inflammari ſoleamus ad omneis ferè cupiditates, eóque magis incendi, quòd iis æmulemur ,qui ea habeant, quæ nos habere cupiamus: profectò beati erimus, cùm, corporibus relictis, & cupiditatum,& æmulationum erimus expertes: quódque nunc facimus, cùm laxati curis ſumus, vt ſpectare aliquid velimus, & viſere:id multo tum faciemus liberius, totóſque nos in contemplandis rebus, perſpiciendíſque ponemus,propterea quòd & natura ineſt in mentibus noſtis inſatiabilis quædam cupiditas veri videndi, & oræ ipſæ locorum illorum, quò peruenerimus, quo faciliorem nobis cognitionem rerum cæleſtium,eo maiorem cognoſcendi cupiditatem dabunt. hæc enim pulchritudo etiam in terris patritam illam & auitam (vt ait Theophraſtus) philoſophiã cognitionis cupiditate incenſam excitauit. præcipuè verò fruentur ea, qui tum etiam, cùm has terras incolentes circunfuſi erant caligine, tamen acie mentis diſpicere cupiebant. Etenim ſi nunc aliquid aſſequi ſe putant, qui oſtium Ponti viderunt, & eas anguſtias, per quas penetrauit ea,quæ eſt nominata

,, Argo, quia Argiui in ea delecti viri
,, Vecti petebant pellem inauratam arietis:

aut ij,qui Oceani freta illa viderunt,

,, Europam, Libyámque rapax vbi diuidit vnda:

quod tandem ſpectaculum fore putamus, cùm totam terram contueri licebit,eiúſque cùm ſitum, formam, circumſcriptionem,tum & habitabileis regiones, & rurſum omni cultu propter vim frigoris,aut caloris vacanteis? nos enim ne nunc quidẽ oculis cernimus ea,quæ videmus. Neque enim eſt vllus ſenſus in corpore,ſed,vt non ſolum phyſici docent,verùm etiam medici, qui iſta aperta & patefacta viderunt, viæ quaſi quædam ſunt ad oculos, ad aureis,ad nareis à ſede animi perforatæ. Itaque ſæpe aut cogitatione,aut aliqua vi morbi impediti, apertis atque integris & oculis & auribus, nec videmus, nec audimus: vt facilè intelligi poſsit,animum & videre & audire, non eas parteis, quæ quaſi feneſtræ ſunt animi: quibus tamen ſentire nihil queat mens, niſi id agat & adſit. Quid,quòd eadẽ mente res diſsimillimas comprehendimus,vt colorem,ſaporem, calorem,odorem, ſonum? quæ numquam quinque nuntiis animus cognoſceret, niſi ad eum omnia referrentur,vt idem omnium iudex ſolus eſſet. Atque ea profectò tum multo puriora & dilucidiora cernentur, cùm, quò natura fert, liber animus peruenerit.

uenerit. nam nunc quidem, quanquam foramina illa, quæ patent ad animum à corpore, callidissimo artificio natura fabricata est: tamen terrenis, concretísque corporibus sunt intersepta quodam modo. Cùm autem nihil erit præter animum: nulla res obiecta impediet, quo minus percipiat, quale quidque sit. quamuis copiose hæc diceremus, si res postularet, quàm multa, quàm varia spectacula animus in locis cælestibus esset habiturus. quæ quidem cogitans, soleo sæpe mirari nonnullorum insolentiam philosophorum, qui naturæ cognitionem admirantur, eiúsque inuentori & principi gratias exsultantes agunt, eúmque venerantur vt deum. liberatos enim se per eum dicunt grauissimis dominis, terrore sempiterno, & diurno ac nocturno metu. quo terrore? quo metu? quæ est anus tam delira, quæ timeat ista, quæ vos videlicet, si physica non didicissetis, timeretis?

,, Acheruntia templa, alta Orci, pallida
,, Leti, obnubila, obsita tenebris loca.

Non pudet philosophum in eo gloriari, quòd hæc nõ timeat, & quòd falsa esse cognouerit? Ex quo intelligi potest, quàm acuti natura sint, qui hæc sine doctrina credituri fuerint. præclarum autẽ nescio quid adepti sunt, qui didicerunt, se, cùm tempus mortis venisset, totos esse perituros. quod vt ita sit (nihil enim pugno) quid habet ista res aut lætabile, aut gloriosum? nec tamen mihi sanè quicquam occurrit, cur non Pythagoræ sit, & Platonis vera sententia. vt enim rationem Plato nullam afferret (vide, quid homini tribuam) ipsa auctoritate me frangeret. tot autem rationes attulit, vt velle ceteris, sibi certè persuasisse videatur. Sed plurimi contrà nituntur, animósque quasi capite damnatos morte multant, neque aliud est quicquam, cur incredibilis his animorum videatur æternitas, nisi quòd nequeunt, qualis animus sit vacans corpore, intelligere, & cogitatione comprehendere. quasi verò intelligãt qualis sit in ipso corpore, quæ cõformatio, quæ magnitudo, qui locus: aut, si iam possent in homine vno cerni omnia, quæ nunc tecta, sunt, casurúsne in conspectum videatur animus, an tanta sit eius tenuitas, vt fugiat aciem. Hæc reputent isti, qui negant animum sine corpore se intelligere posse: videbunt, quem in ipso corpore intelligant. mihi quidem naturam animi intuenti, multo difficilior occurrit cogitatio, multóque obscurior, qualis animus in corpore sit tanquam alienæ domi, quàm qualis, cùm exierit, & in liberum cælum quasi in domum suam venerit. Si enim, quod numquam vidimus, id quale sit intelligere non possumus, certè & deum ipsum, & diuinum animum, corpore liberatum, cogitatione cõplecti non possumus. Dicæarchus quidẽ, & Aristoxenus, quia difficilis erat animi, quid, aut qualis esset intelligentia, nullum omnino animum esse dixerunt. est illud quidem vel maximum, animo ipso animum videre: & nimirum hanc habet vim præceptum Apollinis, quo monet, VT SE QVISQVE NOSCAT. non enim, credo, id præcipit, vt membra nostra, aut staturam figurámue noscamus: neque nos corpora sumus: neque ego tibi dicens hoc, corpori tuo dico. cùm igitur, NOSCE TE, dicit, hoc dicit, Nosce animum tuum. nam corpus quidẽ quasi vas est, aut aliquod animi receptaculum. ab animo tuo quicquid agitur, id agitur à te. Hũc igitur nosse, nisi diuinũ esset, non esset hoc acrioris cuiusdam animi præceptum: sic, vt tributũ deo sit. * hoc est seipsum posse cognoscere.* Sed si, qualis sit animus, ipse animus nesciat, dic quęso, ne esse quidẽ se sciet? ne moueri quidẽ se? ex quo illa ratio nata est Platonis, quæ à Socrate est in Phędro explicata, à me autẽ posita est in sexto libro de rep. „ Quod semper mouetur, id æternũ est. quod autem motũ affert alicui, quódque ipsum agitatur aliunde, quãdo finẽ habet motus, viuẽdi quoque finẽ habeat necesse est. solũ igitur, quod seipsum mouet, quia numquã deseritur à se, numquã ne moueri quidẽ desinit. quinetiã ceteris, quæ mouẽtur, hic fons, hoc principiũ est mouendi. Principij autem nulla est origo. nã ex principio oriũtur omnia: ipsum autem nulla ex re alia nasci potest. nec enim esset id principiũ, quod gigneretur aliunde. quod si numquam oritur, ne óccidit quidem vmquam. nam prin-

cipium exſtinctum nec ipſum ab alio renaſcetur, nec à ſe aliud creabit, ſi quidem neceſſe eſt à principio oriri omnia. Ita fit, vt motus principium id ſit, quod ipſum à ſe mouetur. id autem nec naſci poteſt, nec mori: vel cóncidant omne cælum, omníſque terra:& conſiſtant neceſſe eſt,nec vim vllam nanciſcantur,qua primò impulſa moueantur. ⌐ Cùm pareat igitur æternũ id eſſe,quod ſe ipſum moueat:quis eſt,qui hanc naturam animis eſſe tributam neget? inanimum eſt enim omne,quod pulſu agitatur externo. quod autem eſt animatum,id motu cietur interiore,& ſuo.nam hæc eſt propria natura animæ atque vis:quæ ſi eſt vna ex omnibus, quæ ſe ipſam ſemper moueat: neque nata certè eſt, & æterna eſt.Licet concurrant plebeij omnes philoſophi:(ſic enim ij,qui à Platone & Socrate,& ab illa familia diſſident,appellandi videntur) non modò nihil vnquam tam eleganter explicabunt,ſed ne hoc quidem ipſum quàm ſubtiliter concluſum ſit,intelligent. Sentit igitur animus ſe moueri: quod cùm ſentit, illud vnà ſentit, ſe vi ſua, non aliena moueri:nec accidere poſſe, vt ipſe vnquam à ſe deſeratur. Ex quo efficitur æternitas,niſi quid habes ad hæc. Ego verò facile ſum paſſus ne in mentem quidem mihi aliquid contrà venire:ita iſti faueo ſententiæ. Quid illa tandem,num leuiora cenſes, quæ declarant ineſſe in animis hominum diuina quædam? quæ ſi cernerem quemadmodum naſci poſſent, etiam, quemadmodum interirent, viderem. nam ſanguinem, bilem, pituitam, oſſa, neruos, venas, omnem denique membrorum & totius corporis figuram videor poſſe dicere,vnde concreta, & quo modo facta ſint. Per animum ipſum, ſi nihil eſſet in eo, niſi id vt per eum viueremus, tam natura putarem hominis vitam ſuſtentari, quàm vitis, quàm arboris. hæc enim etiam dicimus viuere. Item ſi nihil haberet animus hominis,niſi vt appeteret, aut refugeret, id quoque eſſet ei commune cum beſtiis. Habet autem primùm memoriam, & eam infinitam rerum innumerabilium: quam quidem Plato recordationem eſſe vult ſuperioris vitæ. nam in illo libro, qui inſcribitur Meno, puſionem quendam Socrates interrogat quædam geometrica de dimenſione quadrati. ad ea ſic ille reſpondet, vt puer: & tamen ita faciles interrogationes ſunt, vt gradatim reſpondens eodem perueniat, quò ſi geometrica didiciſſet. Ex quo effici vult Socrates, vt diſcere nihil aliud ſit, quàm recordari.quem locum multo etiam accuratius explicat in eo ſermone,quem habuit eo ipſo die,quo exceſſit è vita. docet enim, quemuis, qui omnium rerum rudis eſſe videatur, bene interroganti reſpondentem,declarare, ſe non tum illa diſcere, ſed reminiſcendo recognoſcere: nec verò fieri vllo modo poſſe, vt à pueris tot rerum atque tantarum inſitas, & quaſi conſignatas in animis notiones, quas ἐννοίας vocant, haberemus, niſi animus, antequàm in corpus intraſſet, rerum cognitione viguiſſet. cúmque nihil eſſet, vt omnibus locis à Platone diſſeritur (nihil enim putat eſſe, quod oriatur & intereat, ídque ſolum eſſe,quod ſemper tale ſit, qualem ideam appellat ille, nos ſpeciem) non potuit animus hæc in corpore incluſus cognoſcere, cognita attulit. Ex quo tam multarum rerum cognitionis admiratio tollitur: neque ea planè videt animus, cùm tam repentè in tam inſolitum, támque perturbatum domicilium immigrauit, ſed cùm ſe collegit atque recreauit, tum agnoſcit ea reminiſcendo. Ita nihil aliud eſt diſcere, niſi recordari. Ego autem maiore etiam quodam modo memoriam admiror. quid eſt enim illud, quo meminimus? aut quam habet vim? aut vnde natam? Non quæro, quanta memoria Simonides fuiſſe dicatur, quanta Themiſtocles, quanta is, qui à Pyrrho legatus ad ſenatum eſt miſſus, Cyneas, quanta nuper Carneades, quanta qui modò fuit, Scepſius Metrodorus, quanta noſter Hortenſius: de communi hominum memoria loquor, & eorum maximè, qui in aliquo maiore ſtudio & arte verſantur: quorum quanta mens ſit, difficile eſt exiſtimare: ita multa meminerunt. Quorſum igitur hæc ſpectat oratio? quæ ſit illa vis, & vnde ſit, intelligendum puto.non eſt certè nec cordis, nec ſanguinis, nec cerebri,nec atomorum. anima ſit animus, igníſne, neſcio:nec me pudet,vt iſtos,fateri neſcire quod neſciam: illud ſi vlla alia de re obſcura affirmare

affirmare possem, siue anima, siue ignis sit animus, eum iurarem esse diuinum. quid enim? obsecro te: terráne tibi, aut hoc nebuloso & caliginoso cælo aut sata, aut concreta videtur tanta vis memoriæ? Si, quid sit hoc, non vides: at, quale sit, vides. si ne id quidem: at, quantum sit, profectò vides. Quid igitur? vtrùm capacitatem aliquam animum putamus esse, quò tanquam in aliquod vas ea, quæ meminimus, infundantur? absurdum id quidem. quis enim fundus, aut quæ talis animi figura intelligi potest? aut quæ tanta omnino capacitas? an imprimi quasi ceram animum putamus, & memoriam esse signatarum rerum in mente vestigia? quæ possunt verborum, quæ rerum ipsarum esse vestigia? quæ porrò tam immensa magnitudo, quæ illa tam multa posit effingere? quid? illa vis quæ tandem est, quæ inuestigat occulta, quæ inuentio atque excogitatio dicitur? ex hácne tibi terrena, mortalíque natura & caduca concreta ea videtur? aut quis primus, quod summæ sapientiæ Pythagoræ visum est, omnibus rebus imposuit nomina? aut quis disipatos homines congregauit, & ad societatem vitæ conuocauit? aut quis sonos vocis, qui infiniti videbantur, paucis litterarum notis terminauit? aut quis errantium stellarum cursus, progresiones, institionésque notauit? omnes magni, etiam superiores, qui fruges, qui vestitum, qui tecta, qui cultum vitæ, qui præsidia contra feras inuenerunt: à quibus mansuefacti & exculti, à necessariis artificiis ad elegantiora defluximus. nam & auribus oblectatio magna ex parte est inuenta, & temperata varietate & natura sonorum: & astra suspeximus, tum ea, quæ sunt infixa certis locis, tum illa non re, sed vocabulo errantia. quorum conuersiones, omnéisque motus qui animo vidit, is docuit, similem animum suum eius esse, qui ea fabricatus in cælo esset. Nam cùm Archimedes lunæ, solis, quinque errantium motus in sphæram illigauit, effecit idem, quod ille, qui in Timæo mundum ædificauit, Platonis deus, vt tarditate & celeritate disimillimos motus vna regeret conuersio. Quod si in hoc mundo fieri sine deo non potest, ne in sphæra quidem eosdem motus Archimedes sine diuino ingenio potuisset imitari. Mihi verò ne hæc quidem notiora & illustriora carere vi diuina videntur, vt ego aut poëtam graue, plenúmque carmen sine cælesti aliquo mentis instinctu putem fundere, aut eloquentiam sine quadam vi maiore fluere, abundantem sonantibus verbis, vberibúsque sententiis. Philosophia verò, omnium mater artium, quid est aliud, nisi, vt Plato ait, donnm: vt ego, inuentum deorum? Hæc nos primùm ad illorum cultum, deinde ad ius hominum, quod situm est in generis humani societate, tum ad modestiam, magnitudinémque animi erudiuit: eadémque ab animo, tanquam ab oculis, caliginem dispulit, ut omnia supera, infera: prima, vltima, media videremus. Prorsus hæc diuina mihi videtur vis, quæ tot res efficiat, & tantas. Quid est enim memoria rerum & verborum? quid porrò inuentio? profectò id, quo nec in deo quicquam maius intelligi potest. Non enim ambrosia deos, aut nectare, aut Iuuentate pocula ministrante lætari arbitror: nec Homerum audio, qui Ganymeden à diis raptum ait propter formam, vt Ioui pocula ministraret. non iusta causa cur Laomedonti tanta fieret iniuria. Fingebat hæc Homerus, & humana ad deos transferebat: diuina mallem ad nos. quæ autem diuina? vigere, sapere, inuenire, meminisse. ergo animus, vt ego dico, diuinus: vt Euripides audet dicere, deus est. Et quidem si deus aut anima, aut ignis est, idem est animus hominis. nam vt illa natura cælestis & terra vacat, & humore: sic vtriusque harum rerum humanus animus est expers. sin autem est quinta quædam natura ab Aristotele inducta, primùm hæc & deorum est, & animorum. Hanc nos sententiam secuti, his ipsis verbis in consolatione hæc expresimus: “Animorum nulla in terris origo inueniri potest. nihil enim est in animis mixtum atque concretum, aut quod ex terra natum atque fictum esse videatur: nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. his enim in naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & futura prouideat, & complecti posit præsentia: quæ sola diuina sunt. nec inuenietur vnquam, vnde ad hominem venire posint,

F. K. Troi, pro Laomedonti erat scribendum. sed fuit [illegible] memoriae lapsus.

,, niſi à deo. Singularis eſt igitur quædam natura, atque vis animi, ſeiuncta ab his vſitatis, notíſque naturis. Itaque quicquid eſt illud, quod ſentit, quod ſapit, quod vult, quod viget, cæleſte & diuinum eſt, ob eámque rem æternum ſit neceſſe eſt. nec verò deus ipſe, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi poteſt, niſi mens ſoluta quædam, & libera, ſegregata ab omni concretione mortali, omnia ſentiens & mouens, ipſáque prædita motu ſempiterno. — Hoc è genere atque eadem è natura eſt humana mẽs. Vbi igitur, aut qualis eſt iſta mens? vbi tua, aut qualis? potéſne dicere? an, ſi omnia ad intelligẽdum non habeo, quæ habere vellem, ne iis quidem, quæ habeo, mihi per te vti licebit? non valet tantum animus, vt ſeſe ipſe videat: at vt oculus, ſic animus ſeſe non videns, alia cernit. non videt autem, quod minimum eſt, formam ſuam, fortaſſe: quanquam id quoque: ſed relinquamus: vim certè, ſagacitatem, memoriam, motum, celeritatem videt. hæc magna, hæc diuina, hæc ſempiterna ſunt. qua facie quidẽ ſit, aut vbi habitet, ne quærendum quidem eſt. vt, cùm videmus ſpeciem primùm, candorémque cæli, deinde conuerſionis celeritatem tantam, quantam cogitare non poſſumus: tum viciſſitudines dierum atque noctium, commutationéſque temporum quadripertitas, ad maturitatem frugum, & ad temperationem corporum aptas, eorúmque omnium moderatorem & ducem ſolem, lunámque accretione & deminutione luminis quaſi faſtorum notantem & ſignificantem dies: tum in eodem orbe in XII. parteis diſtributo, quinque ſtellas ferri, eoſdem curſus conſtantiſsimè ſeruanteis, diſparibus inter ſe motibus: nocturnámque cæli formam vndique ſideribus ornatam: tum globum terræ eminentem è mari, fixum in medio mundi vniuerſi loco, duabus oris diſtantibus habitabilem & cultum: quarum altera, quam nos incolimus, ſub axe poſita ad ſtellas ſeptem, vnde

,, Horrifer Aquilonis ſtridor gelidas molitur niueis:

altera Auſtralis, ignota nobis, quam vocant Græci ἀντίχθονα: ceteras parteis incultas quòd aut frigore rigeant, aut vrantur calore: hic autem, vbi habitamus, non intermittit ſuo tempore

,, Cælum niteſcere, arbores frondeſcere,
,, Vites lætificæ pampinis pubeſcere,
,, Rami bacarum vbertate incuruiſcere,
,, Segetes largiri fruges, florere omnia,
,, Fontes ſcátere, herbis prata conueſtirier:

tum multitudinem pecudum partim ad veſcendum, partim ad cultus agrorum, partim ad vehendum, partim ad corpora veſtienda: hominémque ipſum quaſi contemplatorem cæli ac deorum, ipſorúmque cultorem, atque hominis vtilitati agros omneis & maria parentia. Hæc igitur, & alia innumerabilia cùm cernimus, poſſumúſne dubitare, quin his præſit aliquis uel effector, ſi hæc nata ſunt, vt Platoni videtur: vel, ſi ſemper fuerint, vt Ariſtoteli placet, moderator tanti operis & muneris? ſic mentem hominis, quamuis eam non videas, vt deum non vides: tamen, vt deum agnoſcis ex operibus eius, ſic ex memoria rerum & inuentione & celeritate motus, omníque pulchritudine virtutis vim diuinæ mentis agnoſcito. In quo igitur loco eſt? credo equidem in capite: &, cur credam, multa afferre poſſum: ſed de hoc aliàs: nunc vbi vbi ſit animus, certè quidẽ in te eſt. quæ eſt ei natura? propria puto, & ſua. ſed fac igneam, fac ſpirabilem: nihil ad id, de quo agimus. illud modò videto, vt deum noris, etſi eius ignores & locũ, & faciem, ſic animum tibi tuum notum eſſe oportere, etiam ſi eius ignores & locum & formam. in animi autem cognitione dubitare non poſſumus, niſi planè in phyſicis plumbei ſumus, quin nihil ſit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. quod cùm ita ſit, certè nec ſecerni, nec diuidi, nec diſcerpi, nec diſtrahi poteſt: nec interire igitur. eſt enim interitus quaſi diſceſſus & ſecretio ac diremtus earum partium, quæ ante interitum iunctione aliqua tenebantur.

His

His & talibus adductus Socrates, nec patronum quæsiuit ad iudicium capitis, nec iudicibus supplex fuit: adhibuítque liberam cõtumaciam à magnitudine animi ductam, non à superbia: & supremo vitæ die de hoc ipso multa disseruit: & paucis antè diebus, cùm facilè posset educi è custodia, noluit:& cùm pæne in manu iam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita est, vt non ad mortem trudi, verùm in cælum videretur ascendere. ita enim censebat, itáque disseruit, duas esse vias, duplicéisque cursus animorum è corpore excedentium. nam qui se humanis vitiis contaminassent, & se totos libidinibus dedidissent, quibus cæcati velut domesticis vitiis atque flagitiis se inquinassent, vel in rep. violanda fraudes inexpiabileis concepissent, iis deuium quoddam iter esse seclusum à concilio deorum. qui autem se integros, castósque seruauissent, quibúsque fuisset minima cum corporibus contagio, seséque ab his semper seuocassent, esséntque in corporibus humanis vitã imitati deorum: his ad illos, à quibus essent profecti, reditum facilem patère. itaque commemorat, vt cycnis, qui non sine causa Apollini dicati sunt, sed quòd ab eo diuinationem habere videâtur, qua prouidentes quid in morte boni sit, cum cantu & voluptate moriantur: sic omnibus & bonis & doctis esse faciẽdum. Nec verò de hoc quisquam dubitare posset, nisi idem nobis accideret diligenter de animo cogitantibus, quod iis sæpe vsu venit, qui acribus oculis deficiẽtem solem intuerentur, vt aspectum omnino amitterent: sic mentis acies se ipsam intuens, nonnunquam hebescit: ob eámque causam contemplandi diligentiam amittimus. Itaque dubitans, circumspectans, hæsitans, multa aduersa reuerens, tanquam ratis in mari immenso, nostra vehitur ratio. Sed hæc & vetera, & à Græcis. Cato autem sic abiit è vita, vt causam moriendi nactum se esse gauderet. Vetat enim dominans ille in nobis deus iniussu hinc nos suo demigrare. Cùm verò causam iustam deus ipse dederit, vt tunc Socrati, nunc Catoni, sæpe multis: næ ille mediusfidius vir sapiens, lætus ex his tenebris in lucem illam excesserit: nec tamen ille vincula carceris ruperit: leges enim vetant: sed, tanquam à magistratu, aut ab aliqua potestate legitima, sic à deo euocatus atque emissus exierit. tota enim philosophorum vita, vt ait idem, commentatio mortis est. nam quid aliud agimus, cùm à voluptate, id est à corpore, cùm à re familiari, quæ est ministra & famula corporis, cùm à rep. cùm à negotio omni seuocamus animum? quid, inquam, tum agimus, nisi animum ad se ipsum aduocamus, secum esse cogimus, maximéque à corpore abducimus? secernere autem à corpore animum, nequicquam aliud est, quàm emori discere. Quare hoc commentemur, mihi crede: disiungamúsque nos à corporibus, id est consuescamus mori. hoc & dum erimus in terris, erit illi cælesti vitæ simile: & cùm illuc ex his vinculis emissi feremur, minus tardabitur cursus animorum. nam qui in compedibus corporis semper fuerunt, etiam cùm soluti sunt, tardius ingrediuntur, vt ij, qui ferro vincti multos annos fuerunt. quò cùm venerimus, tum denique viuemus. nam hæc quidem vita, mors est: quam lamentari possem, si libêret. Satis tu quidem in consolatione es lamentatus: quam cùm lego, nihil malo, quàm has res relinquere: his verò modò auditis, multo magis. Veniet tempus, & quidem celeriter, & siue retardabis, siue properabis: volat enim ætas. tantùm autem abest ab eo, vt malum mors sit, quod tibi dudum uidebatur, vt verear, ne homini nihil sit non malum aliud certè, sed nihil bonum aliud potius: si quidem vel dij ipsi, vel cũ diis futuri sumus. Quid réfert? adsunt enim qui hæc non probent. Ego autem numquam ita te ex hoc sermone dimittam, vlla vti ratione mors tibi videri malum possit. Quî potest, cùm ista cognouerim? Quî possit, rogas? cateruæ veniũt contrà dicentium non solùm Epicureorum, quos equidem non despicio, sed nescio quo modo doctissimus quisque cõtemnit. Acerrimè autẽ deliciæ meę Dicæarchus contra hanc immortalitatem disseruit. is enim treis libros scripsit, qui Lesbiaci vocantur, quòd Mitylenis sermo habetur: in quibus vult efficere, animos esse mortaleis. Stoici autem vsuram nobis largiuntur tanquam cornicibus. diu mãsuros aiunt animos, semper

negant. num vis igitur audire, cur, etiam si ita sit, mors tamen non sit in malis? Vt videtur. sed me nemo de immortalitate depellet. Laudo id quidem: etsi nihil nimis oportet confidere. mouemur enim sæpe aliquo acutè concluso: labamus, mutamúsque sententiam: clarioribus etiam in rebus inest aliqua obscuritas. id igitur si acciderit, simus armati. Sanè quidem: sed, ne áccidat, prouidebo. Num quid igitur est causæ, quin amicos nostros Stoicos dimittamus, eos dico, qui aiunt animos manere, è corpore cùm excesserint, sed nod semper? Istos verò, qui, quod tota in hac causa difficillimum est, suscipiant, posse animum manere corpore vacantem: illud autem, quod non modò facile ad credendum est, sed eo concesso, quod volunt, consequens, id certè non dant, vt cùm diu permanserit, ne intereat. Bene reprehendis: & se isto modo res habet. Credamus igitur Panætio, à Platone suo dissentienti. quem enim omnibus locis diuinum, quem sapientissimum, quem sanctissimum, quem Homerum philosophorum appellat, huius hanc vnam sententiam de immortalitate animorum non probat. vult enim, quod nemo negat, quicquid natum sit, interire: nasci autem animos, quod declarat eorum similitudo, qui procreantur: quæ etiam in ingeniis, non solùm in corporibus appareat. alteram autem affert rationem, nihil esse, quod doleat, quin id ægrum esse quoque posit: quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum: dolere autem animos: ergo etiam interire. Hæc refelli possunt. sunt enim ignorantis, cùm de æternitate animorum dicatur, de mente dici, quæ omni turbido motu semper vacet: non de partibus iis, in quibus ægritudines, iræ, libidinésque versentur: quas is, contra quem hæc dicantur, semotas à mente & disclusas putat. nam similitudo magis appâret in bestiis: quarum animi sunt rationis expertes. hominum autem similitudo in corporum figura magis extat: & ipsi animi magni réfert quali in corpore locati sint. multa enim è corpore existunt, quæ acuant mentem: multa, quæ obtundant. Aristoteles quidem ait, omneis ingeniosos melancholicos esse: vt ego me tardiorem esse non molestè feram. enumerat multos: ídque quasi constet, rationem, cur ita fiat, affert. Quòd si tanta vis est ad habitum mentis in iis, quæ gignuntur in corpore: ea autem sunt, quæcunque sunt, quæ similitudinem faciunt: nihil necessitatis affert, cur nascantur animi, similitudo. Omitto similitudines: vellem adesse posset Panætius. vixit cum Africano. quærerem ex eo, cuius suorum similis fuisset Africani fratris nepos, faciè, patris: vita, omnium perditorum ita similis, vt esset facilè deterrimus. cuius etiam similis P. Crassi, & sapientis & eloquentis hominis nepos, multorúmque aliorum virorum clarorum, quos nihil attinet nominare, nepotes, & filij. Sed quid agimus? oblitíne sumus, hoc nunc nobis esse propositum, cùm satis de æternitate dixissemus, ne, si interirent quidem animi, quicquam mali esse in morte? Ego verò memineram: sed te de æternitate dicentem aberrare à proposito facilè patiebar. Video, te alta spectare, & velle in cælum migrare: speróque fore, vt contingat id nobis: sed fac, vt isti volunt, animos non remanere post mortem: video, nos, si ita sit, priuari spe beatioris vitæ: mali verò quid affert ista sententia? fac animum sic interire, vt corpus: num igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? Nemo id quidem dicit: etsi Democritum insimulat Epicurus: Democritici negant. Ne in animo quidem igitur sensus remanet. ipse enim nusquam est. Vbi igitur malum est? quoniam nihil tertium. an ipse animi discessus à corpore non fit sine dolore? vt credam ita esse, quàm est id exiguum? & falsum esse arbitror: & fit plerunque sine sensu, nonnunquam etiam cum voluptate: totúmque leue est, qualecunque est. fit enim ad punctum temporis. illud angit, vel potius excruciat, discessus ab omnibus iis, quæ sunt bona in vita. vide, ne à malis dici verius posit. Quid ego nuc lugeam vitam hominum? verè & iure possum: sed quid necesse est, cùm id agam, ne post mortem miseros nos putemus fore, vitam etiam efficere deplorando miseriorem? fecimus hoc in eo libro, in quo nosmetipsos, quantum potuimus, consolati sumus. A' malis igitur mors abducit, non à bonis, verum si quærimus. Hoc quidem à Cyrenaico Hegesia sic

copiosè

vr. sic in ms. vellem adesset Panaetius quaererem

copiose disputatur, vt is à rege Ptolemæo prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere, quòd multi, his auditis, mortem sibi ipsi consciscerent. Callimachi quidem epigramma in Ambraciotam Cleombrotum est: quem ait, cùm nihil ei accidisset aduersi, è muro se in mare abiecisse lecto Platonis libro. eius autem, quem dixi, Hegesiæ liber est ἀποκαρτερῶν: quòd è vita quidam per inediam discedens, reuocatur ab amicis: quibus respondens, vitæ humanæ enumerat incommoda. Possem id facere: etsi minus, quàm ille, qui omnino viuere expedire nemini putat. Omitto alios. etiámne nobis expedit, qui & domesticis & forensibus solatiis, ornamentísque priuati, certè, si antè occidissemus, mors nos à malis, non à bonis abstraxisset. Sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nullum à fortuna vulnus acceperit. Metellus ille honoratus quattuor filiis. at quinquaginta Priamus: è quibus decem & septem iusta vxore nati. in vtroque eandem habuit fortuna potestatem, sed vsa in altero est. Metellum enim multi filij, filiæ, nepotes, neptes in rogum imposuerunt: Priamum autem tanta progenie orbatum, cùm in aram confugisset, hostilis manus interemit. Hic si viuis filiis, incolumi regno occidisset,

„ Astante ope barbarica,
„ Tectis cælatis, laqueatis:

vtrùm tandem à bonis, an à malis discessisset? tum profectò videretur à bonis. At certè ei melius euenisset, nec tam flebiliter illa canerentur,

„ Hæc omnia vidi inflammari,
„ Priamo vi vitam euitari,
„ Iouis aram sanguine turpari.

quasi verò ista vi quicquam tum potuerit ei melius accidere. quòd si antè occidisset, tum euentum omnino amisisset. hoc autem tempore sensum malorum amisit. Pompeio nostro familiari, cùm grauiter ægrotaret Neapoli, melius est factum: coronati Neapolitani fuerunt. nimirum etiam Puteolani vulgò ex oppidis publicè gratulabantur. ineptum sanè negotium, & Græculum, sed tamen fortunatum. Vtrùm igitur, si tum esset extinctus, à bonis rebus, an à malis discessisset? certè à miseris. non enim cum socero bellum gessisset, non imparatus arma sumsisset, non domum reliquisset, non ex Italia fugisset, non exercitu amisso nudus in seruorum ferrum, & manus incidisset: non liberi defleti, non fortunæ omnes à victoribus possiderentur. qui, si mortem tum obisset, in amplissimis fortunis occidisset: is propagatione vitæ quot, quantas, quàm incredibileis hausit calamitates? Hæc morte effugiuntur, etiam si non euenerint, tamen quia possunt euenire. sed homines ea sibi accidere posse non cogitant. Metelli sperat sibi quisque fortunam: proinde quasi aut plures fortunati sint, quàm infelices: aut certi quicquam sit in rebus humanis: aut sperare sit prudentius, quàm timere. Sed hoc ipsum concedatur, bonis rebus homines morte priuari: ergo etiam carere mortuos vitæ commodis, ídque esse miserum. certè ita dicant necesse est. An potest is, qui non est, re vlla carere? triste enim est nomen ipsum carendi, quia subiicitur hæc vis: habuit, non habet, desiderat, requirit, indiget, Opinor, hæc incommoda sunt carentis: caret oculis, odiosa cęcitas: liberis, orbitas. valet hoc in viuis: mortuorum autem non vitæ modò commodis, sed ne vita quidem ipsa quisquam caret. de mortuis loquor, qui nulli sunt. nos, qui sumus, num aut si cornibus caremus, aut pennis, sit qui id dixerit? certè nemo. quid ita? quia, cùm id nō habeas, quod tibi nec vsu, nec natura aptum sit, non careas, etiam si sentias te non habere. Hoc premendum etiam atque etiam est argumentum, confirmato illo, de quo, si mortales animi sunt, dubitare non possumus, quin tantus interitus in morte sit, vt ne minima quidem suspicio sensus relinquatur. Hoc igitur probè stabilito & fixo, illud excutiendum est, vt sciatur quid sit carere, ne relinquatur aliquid erroris in verbo. Carere igitur hoc significat, egere eo, quod habere velis. inest enim velle in carendo, nisi cùm sic tanquam in febri dicitur, alia quadam notione verbi. dicitur enim alio modo etiam carere, cùm aliquid non habeas, & non habere te sentias, etiam si id facilè patiare. carere autem malo, id non dicitur. non enim esset dolendum: di-

citur illud, bono carere, quod eſt malum: ſed ne viuus quidem bono caret, ſi eo non indiget: ſed in viuo intelligi tamen poteſt regno carere. Dici hoc in te ſatis ſubtiliter non poteſt: poſſet in Tarquinio, cùm regno eſſet expulſus. at in mortuo ne intelligi quidem poteſt. carere enim ſentientis eſt, nec ſenſus in mortuo eſt. ne carere quidem igitur in mortuo eſt. Quanquam quid opus eſt in hoc philoſophari, cùm rem non magnopere egere philoſophia videamus? quoties non modò ductores noſtri, ſed vniuerſi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerunt? quæ quidem ſi timeretur, non L. Brutus arcens eum reditu tyrannum, quem ipſe expulerat, in prœlio cõcidiſſet: non cum Latinis decertans pater Decius, cũ Etruſcis filius, etiã cum Pyrrho nepos, ſe hoſtiũ telis obieciſſent: non vno bello pro patria cadenteis Scipiones Hiſpania vidiſſet, Paullum Æmilium Cannæ, Venuſia Marcellum, Latini Albinum, Lucani Gracchum. Numquis horum miſer hodie? ne tum quidem poſt ſpiritũ extremum. nec enim poteſt eſſe miſer quiſquã ſenſu peremto. At id ipſum odioſum eſt, ſine ſenſu eſſe. Odioſum, ſi id eſſet carere. cùm verò perſpicuum ſit nihil poſſe in eo eſſe, qui ipſe non ſit: quid poteſt eſſe in eo odioſum, qui nec careat, nec ſentiat? Quãquam hoc quidem nimis ſępe, ſed hoc ideò quòd in hoc ineſt omnis animi cõtractio ex metu mortis. Qui enim ſatis viderit, id quod eſt luce clarius, animo & corpore cõſumto, totóque animante deleto, & facto interitu vniuerſo, illud animal, quod fuerit, factum eſſe nihil: is planè perſpiciet, inter hippocentaurum, qui nunquã fuerit, & regem Agamemnonem nihil intereſſe: nec pluris nunc facere M. Camillum hoc ciuile bellum, quàm illo viuo ego fecerim Romam captam. Cur igitur & Camillus doleret, ſi hæc poſt trecentos & quinquaginta ferè annos euentura putaret: & ego doleam, ſi ad decem millia annorum gentem aliquam vrbem noſtram potituram putem? quia tanta caritas patriæ eſt, vt eam non ſenſu noſtro, ſed ſalute ipſius metiamur. Itaque non deterret ſapientem mors, quæ propter incertos caſus quotidie imminet, propter breuitatem vitæ nunquam longè poteſt abeſſe, quo minus in omne tempus, reip. ſuíſque cõſulat, & poſteritatem ipſam, cuius ſenſum habiturus non ſit, ad ſe putet pertinere. Quare licet etiam mortalem eſſe animum iudicantem, æterna moliri, non gloriæ cupiditate, quam ſenſurus non ſit: ſed virtutis, quam neceſſario gloria, etiam ſi tu id non agas, conſequatur. Natura verò ſic ſe habet, vt quo modo initium nobis rerum omnium ortus noſter afferat, ſic exitum mors: quæ vt nihil pertinuit ad nos antè ortum, ſic nihil poſt mortem pertinebit. in quo quid poteſt eſſe mali, cùm mors nec ad viuos pertineat, nec ad mortuos? alteri nulli ſunt, alteros nõ attingit. quam qui leuiorem faciunt, ſomni ſimillimam volunt eſſe. Quaſi verò quiſquã ita nonaginta annos velit viuere, vt, cùm ſexaginta confecerit, reliquos dormiat. ne ſues quidem id velint. Endymion verò, ſi fabulas audire volumus, neſcio quãdo in Latmo obdormiuit, qui eſt mons Cariæ. nondum, opinor, experrectus eſt. Num igitur eum curare cenſes, cùm Luna laboret, à qua conſopitus putatur, vt eum dormientem oſcularetur? Quid curet autem, qui ne ſentit quidem? Habes ſomnum imaginem mortis, eámq; quotidie induis. Et dubitas, quin ſenſus in morte nullus ſit, cùm in eius ſimulacro videas eſſe nullum ſenſum? Pellantur ergo iſtę ineptiæ pæne aniles, ante tempus mori miſerum eſſe. Quod tandem tempus? naturæ'ne? At ea quidem dedit vſuram vitæ, tanquam pecuniæ, nulla præſtituta die. Quid eſt igitur quòd querare, ſi repetit cùm vult? ea enim condicione acceperas. iidem, ſi puer paruus óccidit, ęquo animo ferendum putant: ſi verò in cunis, ne querendum quidem. Atquì ab hoc acerbius exigit natura, quod dederat. nondum guſtauerat, inquiũt, vitæ ſuauitatem. hic autem iam ſperabat magna, quibus frui cœperat. At id quidem ipſum in ceteris rebus melius putatur, aliquam partem, quàm nullam attingere. cur in vita ſecus? Quanquam non malè ait Callimachus, multo ſæpius lacrymaſſe Priamum, quàm Troilum. Eorum autem, qui exacta ætate moriuntur, fortuna laudatur: cur? nã, reor, non vllis, ſi vita lõgior daretur, poſſet eſſe iucundior. nihil eſt enim profectò homini prudẽtia dulcius: quam, vt cetera auferat, affert certè ſenectus. Quæ verò ætas longa eſt? aut quid omnino homini longum? nónne modò pueros, modò adoleſcen-

scenteis in cursu à tergo insequens nec opinanteis assecuta est senectus: sed quia vltrà nihil habemus, hoc longum ducimus: omnia ista, perinde vt cuique data sunt, ita pro rata parte aut longa, aut breuia dicuntur. Apud Hypanim fluuium, qui ab Europæ parte in Pontum influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quæ vnum diem viuãt. ex his igitur hora octaua quæ mortua est, prouecta ætate mortua est: quæ verò occidente sole, decrepita: eo magis, si etiam solstitiali die. confer nostram longissimam ætatem cũ æternitate: in eadem propemodum breuitate, qua illæ bestiolæ, reperiemur. Cõtemnamus igitur omneis ineptias. quod enim leuius huic leuitati nomen imponam? totámq; vim bene viuendi in animi robore ac magnitudine, & in omnium rerum humanarum contemtione ac despicientia, & in omni virtute ponamus. nam nunc quidem cogitationibus mollissimis effæminamur, vt, si antè mors aduentet, quàm Chaldęorũ promissa consecuti sumus, spoliati magnis quibusdam bonis, illusi, destitutíque videamur. quòd si exspectando & desiderando pendemus animis, cruciamur, angimur: prò dij immortales, quàm iter illud iucundum esse debet, quo confecto, nulla reliqua cura, nulla sollicitudo futura sit! quàm me delectat Theramenes, quámque elato animo est! etsi enim flemus, cùm legimus: tamen nõ miserabiliter vir clarus emoritur. qui cùm coniectus in carcerem triginta iussu tyrannorum venenum vt sitiens obduxisset, reliquum sic è poculo eiecit, vt id resonaret. Quo sonitu reddito, ridẽs, Propino, inquit, hoc pulchro Critiæ: qui in eum fuerat tæterrimus. Greci enim in conuiuiis solent nominare, cui poculum tradituri sint. Lusit vir egregius extremo spiritu, cùm iam præcordiis conceptam mortem contineret: veréq; ei, qui venenum præbuerat, mortem est eam auguratus, quæ breui cõsecuta est. Quis hanc animi maximi æquitatem in ipsa morte laudaret, si mortem malum iudicaret? vadit in eundem carcerem, atque in eũdem paucis pòst annis scyphum Socrates eodem scelere iudicum, quo tyrannorum Theramenes. Quæ est igitur eius oratio, qua facit eum Plato vsum apud iudices iam morte multatũ? " Magna me, inquit, spes tenet iudices, bene mihi euenire, quòd mittar ad mortem. necesse est enim, sit alterũ de duobus, vt aut sensus omnino mors omneis auferat, aut in alium quendam locum ex his locis morte migretur. Quamobrem, siue sensus exstinguitur, mórsq; ei somno similis est, qui nonnumquam, etiã sine visis somniorum, placatissimam quietem affert: dij boni, quid lucri est emori? aut quàm multi dies reperiri possunt, qui tali nocti anteponantur, cui similis futura est perpetuitas omnis consequentis temporis? quis me beatior? Sin vera sunt quæ dicuntur, migrationem esse mortem in eas oras, quas, qui è vita excesserũt, incolunt: id multo iam beatius est, te, cùm ab iis, qui se iudicũ numero haberi volunt, euaseris, ad eos venire, qui verè iudices appellentur, Minoem, Rhadamanthum, Æacum, Triptolemum: conueniréque eos, qui iustè & cum fide vixerint. Hæc peregrinatio mediocris vobis videri potest? Vt verò colloqui cũ Orpheo, Musæo, Homero, Hesiodo liceat, quanti tandem æstimatis? Equidem sæpe mori, si fieri posset, vellem, vt ea, quæ dico, mihi liceret inuenire. Quanta delectatione autem afficerer, cùm Palamedem, cùm Aiacem, cùm alios iudicio iniquorum circumuentos cõuenirem? Tentarem etiam summi regis, qui maximas copias duxit ad Troiam, & Vlyssis, Sisyphíq; prudentiam. nec ob eam rem, cùm hæc exquirerem, sicut hìc faciebam, capite damnarer. ne vos quidem iudices, ij, qui me absoluistis, mortem timueritis. nec enim cuiquam bono mali quicquam euenire potest nec viuo, nec mortuo: nec vnquam eius res à diis immortalibus negligentur: nec mihi ipsi hoc áccidit fortuitò. nec verò ego iis, à quibus accusatus sum, aut à quibus condemnatus, habeo quòd succenseam, nisi quòd mihi nocere se crediderũt. — Et hoc quidẽ hoc modo. nihil autẽ melius extremo. " Sed tempus est, inquit, iam hinc abire me, vt moriar: vos, vt vitam agatis. Vtrũ autem sit melius, dij immortales sciunt, hominem quidẽ scire arbitror neminem. — Næ ego haud paullo hunc animum malim, quàm eorum omnium fortunas, qui de hoc iudicauerunt. Etsi, quod præter deos negat scire quenquam, id scit ipse, vtrum melius sit. nam dixit antè. sed suum illud, nihil vt affirmet, tenet ad extremum. Nos autem teneamus, vt nihil cẽseamus esse malum,

quod ſit à natura datum omnibus:intelligamùſque, ſi mors malum ſit, eſſe ſempiternum malum.nam vitæ miſeræ mors finis eſſe videtur:mortis, ſi eſt miſera, finis eſſe nullus poteſt.Sed quid ego Socratem,aut Theramenem,præſtanteis viros virtutis & ſapientiæ gloria commemoro , cùm Lacedæmonius quidam , cuius ne nomen quidem proditum eſt, mortem tantopere contemſerit, vt, cùm ad eam duceretur damnatus ab ephoris , & eſſet vultu hilari atque læto,dixiſſétque ei quidam inimicus,Contemníſne leges Lycurgi? reſponderit,Ego verò illi maximam gratiam habeo,qui me ea pœna multauerit,quam ſine mutuatione, & ſine verſura poſſem diſſoluere. O virum Sparta dignum:vt mihi quidem, qui tam magno animo fuerit,innocẽs damnatus eſſe videatur.Taleis innumerabileis noſtra ciuitas tulit. Sed quid duces & principes nominem , cùm legiones ſcribat Cato ſæpe alacreis in eum locum profectas, vnde redituras ſe non arbitrarentur ? Pari animo Lacedæmonij in Thermopylis occiderunt.in quos Simonides.

,, Dic hoſpes Spartæ, nos te hîc vidiſſe iacenteis,
,, Dum ſanctis patriæ legibus obſequimur.

F.U. cum apud Graecos scriptores hoc Leonidae dictum celebratum reperiatur scriptum ἀριστήσομεν, quod est prandebimus; non est alius quam Ciceronem repraesentat, qui verterit cenabimus; respexit enim ad Romanorum morem, qui soliti erant cenare, pro prandio. itaque concenationes talibus appellavit ex convivia, quae Graeci συμπόσια, sive ut rectius dicam, σύνδειπνα nominarunt.

Quid ille dux Leonidas dicit?Pergite animo forti Lacedæmonij:hodie apud inferos fortaſſe cenabimus. Fuit hæc gens fortis , dum Lycurgi leges vigebant, è quibus vnus , cùm Perſes hoſtis in colloquio dixiſſet glorians , Solem præ iaculorum multitudine & ſagittarum nõ videbitis:In vmbra igitur,inquit,pugnabimus.Viros commemoro.qualis tandem Lacæna?quæ cùm filium in prœlium miſiſſet, & interfectũ audiſſet: Iccirco,inquit, genuerã,vt eſſet qui pro patria morti non dubitaret occumbere.Eſto:fortes & duri Spartiatæ:magnam habet vim reip.diſciplina.Quid?Cyrenæum Theodorum, philoſophum non ignobilem,nónne miramur?cui cùm Lyſimachus rex crucem minaretur, Iſtis quæſo,inquit, iſta horribilia minitare purpuratis tuis : Theodori quidem nihil intereſt, humíne, an ſublime putreſcat. Cuius hoc dicto admoneor , vt aliquid etiam de humatione & ſepultura dicendum exiſtimem,rem non difficilem,iis præſertim cognitis,quæ de nihil ſentiendo paullo antè dicta ſunt.de qua Socrates quidem quid ſenſerit, appâret in eo libro,in quo moritur : de quo iam tam multa diximus. cùm enim de immortalitate animorum diſputauiſſet,& iam moriendi tempus vrgeret , rogatus à Critone quemadmodũ ſepeliri vellet,Multam verò,inquit,operam,amici,fruſtrà conſumſi: Critoni enim noſtro non perſuaſi,me hinc auolaturum,neque quicquam mei relicturum. veruntamen Crito, ſi me aſſequi poteris , aut ſicubi nactus eris:vt tibi videbitur,ſepelito.ſed,mihi crede,nemo me veſtrûm,cùm hinc exceſſero,conſequetur.Præclarè id quidem,qui & amico permiſerit,& ſe oſtenderit de hoc toto genere nihil laborare.Durior Diogenes, & idẽ quidẽ ſentiens:ſed,vt Cynicus, aſperius.proiici ſe iuſsit inhumatum. tum amici,Volucribúſne & feris?Minimè verò,inquit:ſed bacillum prope me,quo abigam,ponitote.Quî poteris? inquiũt illi:nõ enim ſenties. Quid igitur mihi ferarũ laniatus oberit nihil ſentienti?Præclarè Anaxagoras:qui cùm Lampſaci moreretur,quęrẽtibus amicis vellétne Clazomenas in patriã,ſiquid ei accidiſſet,afferri,Nihil neceſſe eſt,inquit. vndique enim ad inferos tantundem viæ eſt.Totáque de ratione humationis vnum tenẽdum eſt:ad corpus illam pertinere,ſiue occiderit animus, ſiue vigeat. in corpore autem perſpicuum eſt, vel exſtincto animo, vel elapſo, nullum reſidere ſenſum.ſed plena errorũ ſunt omnia. Trahit Hectorem ad currum religatum Achilles.lacerari eum , & ſentire credo putat . Ergo hunc vlciſcitur, vt quidem ſibi videtur. at illa ſicut acerbiſsimam rem mæret:

,, Vidi,videre quod me paſſa ægerrime,
,, Curru Hectorem quadriiugo raptarier:

Quem Hectorem ? aut quandiu ille erit Hector ? melius Attius, & aliquando ſapiens Achilles: " Immò enimuero corpus Priamo reddidi,Hectorem abſtuli. – Non igitur Hectora traxiſti,ſed corpus,quod fuerat Hectoris.Ecce alius exoritur è terra,qui matrem dormire non ſinat:

,, Mater,te appello,quæ curam ſomno ſuſpenſam leuas,

Neque

,, Neque te mei miſeret: ſurge, & ſepeli natum.

Hæc cùm preſsis & flebilibus modis, qui totis theatris mæſtitiam inferant, concinnuntur, difficile eſt non eos, qui inhumati ſunt, miſeros iudicare:

,, prius quàm feræ, " volucréſque: —

metuit, ne laceratis membris minus bene vtatur: ne combuſtis, non extimeſcit.

,, Heu relliquias ſemiaſsi regis denudatis oſsibus
,, Per terram ſanie delibutam fœdè diuexarier.

Non intelligo, quid metuat, cùm tam bonos octonarios fundat ad tibiam. Tenendum eſt igitur, nihil curãdum eſſe poſt mortem, cùm multi inimicos, etiam mortuos pœniuntur. Exſecratur luculentis ſanè verſibus apud Ennium Thyeſtes, primùm vt naufragio pereat Atreus. durum hoc ſanè. talis enim interitus non eſt ſine graui ſenſu. illa inania,

,, Ipſe ſummis ſaxis fixus aſperis,
,, Euiſceratus látere pendens, ſaxa ſpargens tabo,
,, Sanie & ſanguine atro.

Non ipſa ſaxa magis ſenſu omni vacabũt, quàm ille látere pendens, cui ſe hic cruciatum cẽſet optare. quàm eſſent dura, ſi ſentiret! nulla ſine ſenſu ſunt. Illud verò perquàm inane:

,, Neque ſepulcrum quò recipiatur, habeat, portum corporis,
,, Vbi remiſſa humana vita corpus requieſcat à malis.

Vides, quanto hic in errore verſetur. portum eſſe corporis, ſepulcrum: & requieſcere in ſepulcro putat mortuum. Magna culpa Pelopis, qui non erudierit filium, nec docuerit, quatenus eſſet quidque curandum. Sed quid ſingulorum opiniones animaduertam, nationum varios errores perſpicere cùm liceat? cõdiunt Ægyptij mortuos, & eos domi ſeruant. Perſæ etiam cera circumlitos condunt, vt quammaximè permaneant diuturna corpora. Magorum mos eſt non humare corpora ſuorũ, niſi à feris ſint antea laniata. in Hyrcania plebs publicos alit canes: optimates, domeſticos. nobile autem genus canum illud ſcimus eſſe. ſed pro ſua quiſque facultate parat, à quibus lanietur, eámque optimam illi eſſe cenſent ſepulturam. Permulta alia colligit Chryſippus, vt eſt in omni hiſtoria curioſus. ſed ita tætra ſunt quædam, vt ea fugiat & reformidet oratio. Totus igitur hic locus eſt contemnendus in nobis, non negligendus in noſtris: ita tamen, vt mortuorum corpora nihil ſentire ſentiamus. Quantum autem conſuetudini, famæque dandum ſit, id curent viui: ſed ita, vt intelligant nihil ad mortuos pertinere. ſed profectò mors tum æquiſsimo animo oppetitur, cùm ſuis ſe laudibus vita óccidens conſolari poteſt. nemo parum diu vixit, qui virtutis perfectæ perfecto functus eſt munere. multa mihi ipſi ad mortẽ tempeſtiua fuerunt: quę vtinã potuiſſem obire. nihil enim iam acquirebatur: cumulata erãt officia vitæ fortuna: bella reſtabant. Quare ſi ipſa ratio minus perficiet, vt mortem negligere poſsimus: at vita acta perficiat, vt ſatis ſupérq; vixiſſe videamur. Quanquam enim ſenſus aberit, tamen ſuis & propriis bonis & laudis & gloriæ, quamuis non ſentiant, mortui non carent. etſi enim nihil in ſe habeat gloria, cur expetatur: tamen virtutem tanquam vmbra ſequitur. verum multitudinis iudicium de bonis ſiquando eſt, magis laudandũ eſt, quàm illi ob eam rem beati. Non poſſum autem dicere, quoquo modo hoc accipiatur, Lycurgum, Solonem, legum & publicæ diſciplinæ carere gloria: Temiſtoclem, Epaminondam bellicæ virtutis. antè enim Salaminam ipſam Neptunus obruet, quàm Salaminij tropæi memoriam: priúſq; Bœotia Leuctra tollentur, quàm pugnæ Leuctricæ gloria. multo etiã tardius fama deſeret Curium, Fabricium, Calatinum, duos Scipiones, duos Africanos, Maximum, Marcellum, Paullum, Catonem, Lælium, innumerabileis alios. quorum ſimilitudinem aliquam qui arripuerit, non eam fama populari, ſed vera bonorum laude metiens, fidenti animo, ſi ita res feret, gradietur ad mortem: in qua aut ſummum bonum, aut nullum malum eſſe cognouimus: ſecundis verò ſuis rebus volet etiam mori. non enim tam cumulus bonorum iucundus eſſe poteſt, quàm moleſta deceſsio. hanc ſententiam ſignificare videtur Laconis illa vox, qui, cùm Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis,

vno die duos suos filios victores Olympiæ vidisset, accessit ad senem, & gratulatus, Morere Diagora, inquit. non enim in cælum ascensurus es. Magna hæc, & nimiùm fortasse Græci putant, vel tum potius putabant, ísque, qui hoc Diagoræ dixit, permagnum existimans treis Olympionicas vna ex domo prodire, cunctari illum diutius in vita, fortunæ obiectum, inutile putabat ipsi. Ego autem tibi quidem quod satis esset, paucis verbis, vt mihi videbar, responderam. concesseras enim nullo in malo mortuos esse: sed ob eam causam contendi, vt plura dicerem, quòd in desiderio & luctu hæc est consolatio maxima. nostrum enim, & nostra causa susceptum dolorem modicè ferre debemus, ne & nosmetipsos amare videamur. Illa suspicio intolerabili dolore cruciat, si opinamur eos, quibus orbati sumus, esse cum aliquo sensu in iis malis, quibus vulgò opinatur. Hanc excutere opinionem mihimet radicitus volui, eóque fui fortasse longior. Tu longior? non mihi quidem. prior enim pars orationis tuæ faciebat, vt mori cuperem: posterior, vt modò non nollem, modò non laborarem. omni autem ratione illud certè perfectum est, vt mortem non ducerem in malis. Num igitur etiam rhetorum epilogum desideramus, an iam hanc artem planè relinquimus? Tu verò istam ne reliqueris, quam semper ornasti: & quidem iure. illa enim, si verè loqui volumus, te ornauerat. sed quínam est iste epilogus? aueo enim audire quicquid est. Deorum immortalium iudicia solent in scholis proferre de morte: nec verò ea fingere ipsi, sed Herodoto auctore, aliísque pluribus. Primùm Argiuæ sacerdotis Cleobis & Biton filij prædicantur. nota fabula est. cùm enim illam ad sollenne & statum sacrificium curru vehi ius esset satis longè ab oppido ad fanum, morarentúrque iumenta: tunc iuuenes ij, quos modò nominaui, veste posita, corpora oleo perunxerũt, ad iugum accesserunt. Ita sacerdos aduecta in fanum, cùm currus esset ductus à filiis, precata à dea dicitur, vt illis præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari posset à deo: pòst epulatos cum matre adolescenteis, somno se dedisse, manè inuentos esse mortuos. Simili precatione Trophonius & Agamedes vsi dicuntur: qui, cùm Appollini Delphis templum exædificassent, venerantes deum petierunt mercedem non paruam illam quidem operis & laboris sui, nil certi, sed quod esset optimum homini. quibus Apollo se id daturum ostendit post eius diei diem tertiũ: qui vt illuxit, mortui sunt reperti. Iudicauisse deum dicunt, & eum quidem deum, cui réliqui dij concessissent, vt præter ceteros diuinaret, mortem esse optimum homini. Fertur etiam de Sileno fabella quædam: qui cùm à Mida captus esset, hoc ei munéris pro sua missione dedisse scribitur: docuisse regem, non nasci homini longè optimum esse: proximum autem, quamprimùm mori. qua est vsus sententia in Cresphonte Euripides,

,, Nam nos decebat cœtu celebranteis domum,
,, Lugere, vbi esset aliquis in lucem editus,
,, Humanæ vitæ varia reputanteis mala:
,, At, qui labores morte finisset graueis,
,, Omneis amicos laude & lætitia exsequi.

Simile quiddam est in consolatione Crantoris. ait enim Terinæum quendam Elisium, cùm grauiter filij mortem mæreret, venisse in psychomantíum, quærentem quæ fuisset tantæ calamitatis causa: huic in tabellis treis huiusmodi versiculos datos:

,, Ignaris homines in vita mentibus errant:
,, Euthynous potitur fatorum munere læto.
,, Sic fuit vtilius finiri ipsíque, tibíque.

His & talibus auctoribus vsi, confirmant, causam à diis immortalibus iudicatam. Alcidamus quidam rhetor antiquus in primis nobilis, scripsit etiam laudationem mortis, quę constat ex enumeratione malorum humanorum. cui rationes eæ, quæ exquisitius à philosophis colliguntur, defuerunt, vbertas orationis non defuit. Claræ verò mortes pro patria oppetitæ, non solùm gloriosæ rhetoribus, sed etiam beatæ videri solent. repetunt ab Erichtheo: cuius etiam filiæ cupidè mortem expetiuerunt pro vita ciuium: Codrum,

Codrum, qui se in medios immisit hosteis famulari veste, ne posset agnosci, si esset ornatu regio: quòd oraculum erat datum, si rex interfectus esset, victriceis Athenas fore. Menecheus verò non prætermittitur: qui oraculo edito largitus est patriæ suum sanguinem. Iphigenia Aulide duci se immolandam iubet, vt hostium sanguis eliciatur suo. Veniunt inde ad propiora. Harmodius in ore, & Aristogiton: Lacedæmonius Leonidas, Thebanus Epaminondas vigent. nostros non norunt, quos enumerare magnum est: ita sunt multi: quibus videmus optabileis fuisse morteis cum gloria. Quæ cùm ita sint, magna tamen eloquentia est vtendum, atque ita velut superiore è loco contionandum, vt homines mortem vel optare incipiant, vel certè timere desistant. nam si supremus ille dies non exstinctionem, sed commutationem affert loci, quid optabilius? sin autem perimit, ac delet omnino, quid melius, quàm in mediis vitæ laboribus obdormiscere, & ita conniuentem somno consopiri sempiterno? quod si fiat, melior Ennij, quàm Solonis oratio. hic enim noster,

„ Nemo me lacrymis décoret (inquit) nec funera fletu
„ Faxit: at verò sapiens ille,
„ Mors mea ne careat lacrymis: linquamus amicis
„ Mærorem, vt celebrent funera cum gemitu.

Nos verò, si quid tale acciderit, vt à deo denuntiatum videatur, vt exeamus è vita, læti & agentes gratias pareamus, emittíque nos è custodia, & leuari vinculis arbitremur, vt aut in æternam, & planè in nostram domum remigremus, aut omni sensu, molestiáque careamus. sin autem nihil denuntiabitur, eo tamen simus animo, vt horribilem eum diem aliis, nobis faustum putemus: nihílque in malis ducamus, quod sit vel à diis immortalibus, vel à natura parente omnium constitutum. non enim temerè, nec fortuitò sati & creati sumus: sed profectò fuit quædam vis, quæ generi consuleret humano: nec id gigneret, aut aleret, quod cùm exantlauisset omneis labores, tum incideret in mortis malum sempiternum. portum potius paratum nobis, & perfugium putemus. quò vtinam velis passis peruehi liceat. sin reflantibus ventis reiiciemur, tamen eodem paullo tardius referamur necesse est. quod autem omnibus necesse est, ídne miserum esse vni potest? habes epilogum, nequid prætermissum, aut relictum putes. Ego verò. & quidem fecit etiam iste me epilogus firmiorem. Optimè, inquam. Sed nunc quidem valetudini tribuamus aliquid: cras autem, & quot dies erimus in Tusculano, agamus hæc, & ea potissimùm, quæ leuationem habeant ægritudinum, formidinum, cupiditatum: qui omni è philosophia est fructus vberrimus.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM AD M. BRVTVM LIBER SECVNDVS, DE TOLERANDO DOLORE.

EOPTOLEMVS quidem apud Ennium philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis: nam omnino haud placere. Ego autem, Brute, necesse quidem mihi esse arbitror philosophari: nam quid possum præsertim nihil agens agere melius? sed non paucis, vt ille. difficile enim est in philosophia pauca esse ei nota, cui non sint aut pleraque, aut omnia. nam nec pauca nisi è multis eligi possunt: nec qui pauca percepit, non idem reliqua eodem studio persequetur. sed in vita tamen occupata, atque, vt Neoptolemi tum erat, militari, pauca ipsa multùm sæpe prosunt, & ferunt fructus, si non tantos, quanti ex vniuersa philosophia percipi possunt: tamen eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut ægritudine, aut metu liberemur: velut ex ea disputatione, quæ mihi

nuper habita eſt in Tuſculano, magna videbatur mortis effecta contemtio: quæ non minimum valet ad animum metu liberandum. nam qui id, quod vitari non poteſt, metuit, is viuere animo quieto nullo modo poteſt: ſed qui, non modò quia neceſſe eſt mori, verùm etiam quia nihil habet mors, quod ſit horrendum, mortem non timet, magnum is ſibi præſidium ad beatam vitam comparat. quanquam non ſumus ignari, multos ſtudioſe contrà eſſe dicturos: quod vitare nullo modo potuimus, niſi nihil omnino ſcriberemus. Etenim ſi orationes, quas nos multitudinis iudicio probari volebamus: (popularis eſt enim illa facultas, & effectrix eloquentiæ eſt audientium approbatio) ſed ſi reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, niſi quod ſe imitari poſſe confiderent: quémque ſperandi ſibi, eundem & bene dicendi finem proponerent: & cùm obruerentur copia ſententiarum atque verborum, ieiunitatem & famem ſe malle, quàm vbertatem & copiam dicerent, vnde erat exortum genus Atticorum, iis ipſis, qui id ſequi ſe profitebantur, ignotum, qui iam conticuere pæne ab ipſo foro irriſi: quid futurum putamus, cùm adiutore populo, quo vtebamur antea, nunc minimè nos vti poſſe videamus? eſt enim philoſophia paucis contenta iudicibus, multitudinem conſultò ipſa fugiens, eíque ipſi & ſuſpecta & inuiſa: vt vel, ſiquis vniuerſam velit vituperare, ſecundo id populo facere poſsit: vel, ſi in eam, quam nos maximè ſequimur, conetur inuadere, magna habere poſsit auxilia à reliquorum philoſophorum diſciplinis. nos autem vniuerſæ philoſophiæ vituperatoribus reſpondimus in Hortenſio. pro Academia autem quæ dicenda erant, ſatis accuratè in Academicis quattuor libris explicata arbitramur. Sed tamen tantùm abeſt, vt ſcribi contra nos nolimus, vt id etiam maximè optemus. in ipſa enim Græcia, philoſophia tanto in honore numquam fuiſſet, niſi doctiſsimorum contentionibus, diſſenſionibúſque viguiſſet. Quamobrem hortor omneis, qui facere id poſſunt, vt huius quoque generis laudem iam languenti Græciæ eripiant, & perferant in hanc vrbem, ſicut reliquas omneis, quæ quidem erant expetendæ, ſtudio atque induſtria ſua maiores noſtri tranſtulerunt. Atque oratorum quidem laus ita ducta ab humili venit ad ſummũ, vt iam, quod natura fert in omnibus ferè rebus, ſeneſcat, breuíque tempore ad nihilum ventura videatur. Philoſophia igitur naſcatur Latinis quidẽ litteris ex his tẽporibus, eámque nos adiuuemus, nóſque ipſos redargui, refellíque patiamur. quod ij ferunt animo iniquo, qui certis quibuſdam, deſtinatíſque ſententiis quaſi addicti & conſecrati ſunt, eáque neceſsitate conſtricti, vt etiam, quæ non probare ſoleant, ea cogantur conſtantiæ cauſa defendere. nos, qui ſequimur probabilia, nec vltra id, quod veriſimile occurrerit, progredi poſſumus: & refellere ſine pertinacia, & refelli ſine iracundia parati ſumus. Quòd ſi hæc ſtudia traducta erunt ad noſtros, ne bibliothecis quidem Græcis egebimus, in quibus multitudo infinita librorum eſt propter eorum multitudinem qui ſcripſerunt. eadẽ enim dicuntur à multis, ex quo libris omnia referſerunt. quod áccidet etiam noſtris, ſi ad hæc ſtudia plures confluxerint. Sed eos, ſi poſſumus, excitemus, qui liberaliter eruditi, adhibita etiam diſſerendi elegantia, ratione & via philoſophantur. eſt enim quoddam genus eorum, qui ſe philoſophos appellari volunt, quorum dicuntur eſſe Latini ſanè multi libri: quos non contemno equidem, quippe quos nunquam legerim, ſed quia profitentur ipſi illi, qui eos ſcribunt, ſe neque diſtinctè, neque diſtributè, neque eleganter, neque ornatè ſcribere, lectionem ſine vlla delectatione negligo. quid enim dicãt, & quid ſentiant ij, qui ſunt ab ea diſciplina, nemo mediocriter quidẽ doctus ignorat. quãobrem, quoniam, quemadmodum dicant, ipſi non laborant: cur legendi ſint, niſi ipſi inter ſe, qui idem ſentiunt, non intelligo. nam vt Platonem, reliquóſque Socraticos, & deinceps eos, qui ab his profecti ſunt, legunt omnes, etiam qui illa aut non approbant, aut non ſtudioſiſsimè conſectantur, Epicurum autem & Metrodorum non ferè præter ſuos quiſquam in manus ſumit: ſic hos Latinos ij ſoli legunt, qui illa rectè dici putant. Nobis autem videtur, quicquid litteris mandetur, id commendari omnium eruditorum lectioni decere: nec, ſi ipſi minus conſequi poſſumus, iccirco minus id ita faciendum eſſe ſentimus.

mus. Itaque mihi semper Peripateticorũ, Academiæque consuetudo, de omnibus rebus in contrarias parteis disserendi, non ob eam causam solùm placuit, quòd aliter non posset, quid in vnaquaque re veri simile esset, inueniri: sed etiam quòd esset ea maxima dicẽdi exercitatio, qua princeps vsus est Aristoteles, deinde eum qui secuti sunt. nostra autem memoria Philo, quem nos frequenter audiuimus, instituit alio tempore rhetorum præcepta tradere, alio philosophorum. ad quam nos consuetudinem à familiaribus nostris adducti, in Tusculano, quod datum est temporis nobis, in eo consumsimus. Itaque cùm ante meridiem dictioni operam dedissemus, sicut pridie feceramus: post meridiem in Academiam descendimus: in qua disputationem habitam non quasi narrantes exponimus, sed eisdem ferè verbis, vt actum, disputatúmque est. Est igitur ambulantibus ad hunc modum sermo ille nobis institutus, & à tali quodam inductus exordio. Dici nõ potest, quàm sim hesterna disputatione tua delectatus, vel potius adiutus. etsi enim mihi conscius sum, numquam me nimis cupidum fuisse vitæ: tamen obiiciebatur interdum animo metus quidam & dolor, cogitanti fore aliquando finem huius lucis, & amisionẽ omnium vitæ commodorum. hoc genere molestiæ sic, mihi crede, sum liberatus, vt nihil minus curãdum putem. Minimè mirum id quidem. nam efficit hoc philosophia: medetur animis: inaneis sollicitudines detrahit: cupiditatibus liberat: pellit timores. sed hęc eius vis non idem potest apud omneis: tum valet multũ, cùm est idoneã complexa naturam. FORTEIS ENIM NON MODÒ fortuna adiuuat, vt est in vetere prouerbio, sed multo magis ratio, quæ quibusdam quasi pręceptis confirmat vim fortitudinis. te natura excelsum quendam videlicet, & altum, & humana despicientem genuit. itaque facilè in animo forti contra mortem habita insedit oratio. sed hæc eadem num censes apud eos ipsos valere, nisi admodum paucos, à quibus inuenta, disputata, cõscripta sunt? quotus enim quisque philosophorum inuenitur, qui sit ita moratus, ita animo ac vita constitutus, vt ratio postulat? qui disciplinam suam non ostentationem scientiæ, sed legem vitæ putet? qui obtemperet ipse sibi, & decretis suis pareat? videre licet alios tanta leuitate & iactatione, iis vt fuerit non didicisse melius: alios pecuniæ cupidos, gloriæ nonnullos: multos libidinum seruos: vt cum eorum vita mirabiliter pugnet oratio. quod quidem mihi videtur esse turpissimum. Vt enim, si grammaticum se professus quispiam barbarè loquatur: aut si absurdè canat is, qui se haberi velit musicum, hoc turpior sit, quòd in eo ipso peccet, cuius profitetur scientiam: sic philosophus in ratione vitę peccans, hoc turpior est, quòd in officio, cuius magister esse vult, labitur, artémque vitæ professus, delinquit in vita. Nónne verendum igitur, si est ita, vt dicis, ne philosophiam falsa gloria exornes? quod est enim maius argumentum, nihil eam prodesse, quàm quosdam perfectos philosophos turpiter viuere? Nullum verò id quidem argumentum est. nam vt agri non omnes frugiferi sunt, qui coluntur: falsóque illud, & improbè,

„ Etsi in segetem sunt deteriorem datæ
„ Fruges, tamen ipsæ suapte natura enitent:

sic animi non omnes culti fructum ferunt. Atque vt in eodem simili verser, vt ager, quãuis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest, sic sine doctrina animus. ita est vtraque res vna sine altera debilis. cultura autem animi philosophia est, quæ extrahit vitia radicitus, & præparat animos ad satus accipiendos: eáque mandat his, &, vt ita dicam, serit, quæ adulta fructus vberrimos ferant. Agamus igitur vt cœpimus. Dic, si vis, de quo disputari velis. Dolorem existimo maximũ malorum omnium. Etiámne maius, quàm dedecus? Non audeo id dicere quidem, & me pudet tam citò de sententia esse deiectum. Magis esset pudendum, si in sententia permaneres: quid enim minus est te dignum, quàm tibi quicquam peius videri dedecore, flagitio, turpitudine? quæ vt effugias, quis est non modò recusandus, sed non vltrò appetendus, subeundus, excipiendus dolor? Ita prorsus existimo. quare ne sit sanè summum malum dolor, malum est certè. Vidésne igitur quantum, breuiter admonitus, de doloris terrore deieceris?

F. Urs. ex ms. sed etiam non ultrò. Craesonius, [illegible] est non modo recusandus etc. putat legendum sine interrogationis nota.

Video planè:ſed plus deſidero. Experiar equidem:ſed magna res eſt, animóque mihi opus eſt non repugnante. Habebis id quidem.vt enim heri feci,ſic nunc rationem, quò ea me cunque ducet,ſequar. Primùm igitur de imbecillitate multorum,& de variis diſciplinis philoſophorum loquar: quorum princeps & auctoritate & antiquitate Socraticus Ariſtippus non dubitauit ſummum malum dolorem dicere. dehinc ad hanc eneruatam,muliebrémque ſententiam ſatis docilem ſe Epicurus præbuit.poſt hunc Hieronymus Rhodius dolore vacare ſummum bonum dixit: tantum in dolore duxit mali. ceteri,præter Zenonem,Ariſtonem,Pyrrhonem,idem ferè,quod modò tu: malum illud quidem,ſed alia peiora.Ergo id,quod natura ipſa, & quædam generoſa virtus ſtatim reſpuit, ne dolorem ſummum malum diceres, oppoſitóq; dedecore ſententia depellerere, in eo magiſtra vitæ tot ſæcula permanet philoſophia? quod huic officiũ, quæ laus, quod decus erit tanti,quod adipiſci cum dolore corporis velit,qui dolorem ſummum malum eſſe ſibi perſuaſerit? quam porrò quis ignominiam, quam turpitudinem non pertulerit, vt effugiat dolorem, ſi id ſummum malum eſſe decreuerit? Quis autem non miſer non modò tunc, cùm premetur ſummis doloribus, ſi in his eſt ſummum malum: ſed etiam cùm ſciet id ſibi poſſe euenire? & quis eſt, cui non poſsit? ita fit, vt omnino nemo poſsit eſſe beatus. Metrodorus quidem eum perfectè putat beatum, cui corpus benè conſtitutum ſit,& exploratum ita ſemper fore. quis autem eſt iſte, cui id exploratum poſsit eſſe? Epicurus verò ea dicit,vt mihi quidem riſus captare videatur.affirmat enim quodam loco,ſi vratur ſapiens,ſi crucietur:exſpectas fortaſſe,dum dicat,patietur, perferet, non ſuccumbet:magna mehercule laus,& eo ipſo, per quem iuraui,Hercule digna: ſed Epicuro homini aſpero & duro non eſt hoc ſatis: in Phalaridis tauro ſi erit,dicet,quàm ſuaue eſt hoc! quàm hoc non curo! Suaue etiam? an parum eſt, ſi non amarum? At id quidem illi ipſi,qui dolorem malum eſſe negant,nõ ſolent dicere, cuiquam ſuaue eſſe cruciari:aſperum, difficile, odioſum, contra naturam dicunt, nec tamen malum.Hic, qui ſolum hoc malum dicit,& malorum omnium extremum,ſapientem cenſet id ſuaue dicturum. Ego à te non poſtulo,vt dolorem eiſdem verbis afficias, quibus Epicurus voluptatem,homo, vt ſcis,voluptarius.ille dixerit ſanè idem in Phalaridis tauro,quod ſi eſſet in lectulo.ego tantam vim non tribuo ſapienti contra dolorem:ſit fortis in perferendo:officio ſatis eſt: vt lætetur etiam, non poſtulo.triſtis enim res eſt ſine dubio, aſpera, amara,inimica naturæ, ad patiendum, tolerandúmque difficilis. Aſpice Philoctetam: cui concedendum eſt gementi. ipſum enim Herculem viderat in OEta magnitudine dolorum eiulantem. Nihil igitur hunc virum ſagittæ, quas ab Hercule acceperat, tum conſolabantur, cùm

" E' viperino morſu venæ viſcerum — veneno imbutæ tætros cruciatus cierent.

Itaque exclamat auxilium expetens,mori cupiens:

" Heu quis ſalſis fluctibu' mandet
" Me ex ſublimi vertice ſaxi?
" Iam iam abſumor:conficit animam
" Vis vulneris,vlceris æſtus.

Difficile dictu videtur,eum non in malo eſſe,& magno quidem,qui ita clamare cogatur. Sed videamus Herculem ipſum, qui tum dolore frangebatur, cùm immortalitatem ipſa morte quærebat:quas hic voces apud Sophoclem in Thrachiniis edit?cui cùm Deianira ſanguine Centauri tinctam tunicam induiſſet, inhæſiſſétque ea viſceribus,ait ille,

" O multa dictu grauia,perpeſſu aſpera,
" Quæ corpore exantlaui,atque animo pertuli.
" Nec mihi Iunonis terror implacabilis,
" Nec tantùm inuexit triſtis Euryſtheus mali,
" Quantum vna vecors OEnei partu edita.
" Hæc me irretiuit veſte furiali inſcium,

Quæ

Quæ lateri inhærens morſu lacerat viſcera,
Vrgénſque grauiter pulmonum haurit ſpiritus:
Iam decolorem ſanguinem omnem exſorbuit:
Sic corpus clade horribili abſumtum extabuit.
Ipſe illigatus peſte interimor textili.
Hos non hoſtilis dextra, non terra edita
Moles gigantum, non biformato impetu
Centaurus ictus corpori inflixit meo:
Non Graia vis, non barbara vlla immanitas,
Non ſæua terris gens relegata vltimis:
Quas peragrans, vndique omnem hinc feritatem expuli:
Sed fœminea vir, fœminea interimor manu.
O nate, verè hoc nomen vſurpa patri,
Ne me occidentem matris ſuperet caritas.
Huc arripe ad me manibus abſtractam piis.
Iam cernam, méne, an illam potiorem putes.
Perge, aude nate, illacryma patris peſtibus:
Miſerere. gentes noſtras flebunt miſerias.
Heu, virginali more ploratum edere,
Quem vidit nemo vlli ingemiſcentem malo.
Sic fœminata virtus afflicta óccidit.
Accede nate, aſsiſte, miſerandum aſpice
Euiſceratum corpus lacerati patris.
Videte cuncti: túque cæleſtum ſator
Iace, obſecro, in me vim coruſcam fulminis.
Nunc nunc dolorum anxiferi torquent vertices:
Nunc ſerpit ardor. O antè victrices manus,
O pectora, ò terga, ò lacertorum tori,
Veſtróne preſſu quondam Nemeæus leo
Frendens efflauit grauiter extremum halitum?
Hæc dextra Lernam tætra mactata excetra
Placauit: hæc bicorporem afflixit manum:
Erymanthiam hæc vaſtificam abiecit belluam:
Hæc à Tartarea tenebrica abſtractum plaga
Tricipitem eduxit Hydra generatum canem:
Hæc interemit tortu multiplicabili
Draconem, auriferam obtutu obſeruantem arborem.
Multa alia victrix noſtra luſtrauit manus,
Nec quiſquam è noſtris ſpolia cepit laudibus.

Poſſumúſne nos contemnere dolorem, cùm ipſum Herculem tam intoleranter dolere videamus? Veniat Æſchylus non poëta tantùm, ſed etiam Pythagorêus. ſic enim accepimus. quo modo fert apud eum Prometheus dolorem, quẽ excipit ob furtum Lemniũ, vnde ignem mortalibus. Diuiſſe cluet doctu' Prometheus, Clepſiſſe dolo, pœnáſque Iouí Fato expendiſſe ſupremo. ⟝ Has igitur pœnas pẽdens, affixus ad Caucaſum hęc dicit:

Titanum ſuboles ſocia noſtri ſanguinis
Generata cælo, aſpicite religatum aſperis,
Vinctúmque ſaxis, nauem vt horriſono freto
Noctem pauentes timidi adnectunt nauitæ.
Saturnius me ſic infixit Iupiter,
Iouíſque numen Mulcibri adſciuit manus.

Hos ille cuneos fabrica crudeli inſerens,
Perrupit artus:qua miſer ſollertia
Tranſuerberatus,caſtrum hoc furiarum incolo.
Iam tertio me quoque funeſto die,
Triſti aduolatu,aduncis lacerans vnguibus
Iouis ſatelles paſtu dilaniat fero.
Tum iecore opimo farta & ſatiata affatim
Clangorem fundit vaſtum,& ſublime auolans
Pinnata cauda noſtrum adulat ſanguinem.
Cùm verò adeſum inflatu renouatum eſt iecur,
Tum rurſus tætros auida ſe ad paſtus refert.
Sic hunc cuſtodem mæſti cruciatus alo,
Qui me perenni viuum fœdat miſeria.
Nanque,vt videtis,vinclis conſtrictus Iouis,
Arcere nequeo diram volucrem à pectore.
Sic me ipſe viduus peſteis excipio anxias,
Amore mortis terminum inquirens mali.
Sed longè à leto numine aſpellor Iouis.
Atque hæc vetuſta ſæclis glomerata horridis,
Luctifica clades noſtro infixa eſt corpori:
Ex quo liquatæ ſolis ardore éxcidunt
Guttæ,quæ ſaxa aſsiduæ inſtillant Caucaſi.

Vix igitur poſſe videmur ita affectum non miſerum dicere:& ſi hunc miſerum,certè dolorem malum. Tu quidem adhuc meam cauſam agis.ſed hoc mox videro.interea vnde iſti verſus?nõ enim agnoſco. Dicam hercule:etenim rectè requiris. Vidéſne abundare me otio? Quid tum? Fuiſti ſæpe,credo,cùm Athenis eſſes,in ſcholis philoſophorum. Fui verò, ac libenter quidem. Animaduertebas igitur,etſi tum nemo erat admodum copioſus, veruntamen verſus ab his admiſceri orationi. Ac multos quidem à Dionyſio Stoico. Probè dicis.ſed is quaſi dictata nullo dilectu, nulla elegãtia. Philo & proprium numerum, & electa poëmata, & loco adiungebat. Itaque poſtquàm adamaui hanc quaſi ſenilem declamationem, ſtudioſè equidem vtor noſtris poëtis. ſed ſicubi illi defecerunt,verti ipſe multa de Græcis, ne quo ornamento in hoc genere diſputationis careret Latina oratio.Sed vidéſne,poëtæ quid mali afferant? lamentanteis inducunt fortiſsimos viros:molliunt animos noſtros: ita ſunt deinde dulces, vt non legantur modò,ſed etiam ediſcantur.ſic ad malam domeſticam diſciplinam,vitámq; vmbratilem & delicatam cùm acceſſerunt etiam poëtæ,neruos omneis virtutis elidunt. Rectè igitur à Platone educuntur ex ea ciuitate,quam finxit ille,cùm mores optimos,& optimum reip. ſtatum exquireret.at verò nos, docti ſcilicet à Græcia, hæc & à pueritia legimus & diſcimus,hanc eruditionem liberalem & doctrinam putamus.Sed quid poëtis iraſcimur?virtutis magiſtri philoſophi inuenti ſunt,qui ſummum malum,dolorem dicerent.at tu adoleſcens,cùm id tibi paullo antè dixiſſes videri, rogatus à me, Etiámne maius,quàm dedecus,verbo de ſententia deſtitiſti.roga hoc idem Epicurum. maius dicet eſſe malum, mediocrem dolorem, quàm maximum dedecus. in ipſo enim dedecore mali nihil eſſe, niſi ſequantur dolores.quis igitur Epicurum ſequitur dolor, cùm hoc ipſum dicit,ſummum malum eſſe dolorem,quo dedecus maius à philoſopho nullum exſpecto?Quare ſatis mihi dediſti,cùm reſpondiſti, maius tibi videri malum dedecus,quàm dolorem.hoc ipſum enim ſi tenebis, intelliges quàm ſit obſiſtendum dolori. Nec tam quærendum eſt, dolor malúmne ſit, quàm firmandus animus ad dolorem ferendum. Concludunt ratiunculis Stoici,cur non ſit malum:quaſi de verbo,nõ de re laboretur.Quid me decipis Zeno?nam cùm id,quod mihi horribile videtur,tu omnino malum eſſe negas, capior,& ſcire cupio

quo

quo modo id, quod ego miserrimum existimem, ne malum quidem sit. Nihil est, inquit, malum, nisi quod turpe & vitiosum est. Ad ineptias redis. illud enim, quod me angebat, non eximis. Scio dolorem non esse nequitiam. desine id me docere: hoc doce, doleam, néc ne doleam, nihil interesse. Numquam quicquam, inquit, ad beatè quidem viuendum, quod est in vna virtute positum. sed tamen est reiiciendum. Cur? Asperum est, contra naturam, difficile perpessu, triste, durum. Hæc copia verborum est: quod omnes vno verbo malum appellamus, id tot modis posse dicere. definis tu mihi, non tollis dolorem, cùm dicis asperum, contra naturam, vix quod ferri, tolerarí que posit. nec mentiris: sed re succumbere non oportebat, verbis gloriantem, nihil bonum esse, nisi quod honestum, nihil malum, nisi quod turpe. Optare hoc quidem est, non docere. illud & melius & verius: omnia, quæ natura aspernatur, in malis esse: quæ asciscit, in bonis. Hoc posito, & verborum concertatione sublata, tantùm tamen excellet illud, quod rectè amplexantur isti, quod honestum, quod rectum, quod decórum appellamus, quod idem interdum virtutis nomine amplectimur: vt omnia præterea, quæ bona corporis & fortunæ putantur, perexigua & minuta videantur: ne malum quidem vllum, nec si vnum in locum collata omnia sint, cum turpitudinis malo comparandum. Quare si, vt initio concessisti, turpitudo peius est, quàm dolor, nihil est planè dolor. nam dum tibi turpe, nec dignum viro videbitur gemere, eiulare, lamentari, frangi, debilitari, dolere: tum dignitas, tum decus aderit: dúmque in ea intueberis, & te continebis: cedet profectò virtuti dolor, & animi inductione languescet. aut enim nulla virtus est, aut contemnendus est omnis dolor. Prudentiámne vis esse, sine qua ne intelligi quidem vlla virtus potest? Quid ergo? ea patietúrne te quicquam facere nihil proficientem & laborantem? an temperantia sinet te immoderatè facere quicquam? an coli iustitia poterit ab homine propter vim doloris enuntiante commissa, prodente conscios, multa officia relinquente? Quid? fortitudini, comitibúsque eius, magnitudini animi, grauitati, patientiæ, rerum humanarum despicientiæ quomodo respondebis? afflictúsne, & iacens, & lamentabili voce deplorans, audies, O' virum fortem? te verò ita affectum ne virum quidem dixerit quisquam. Amittenda igitur fortitudo est, aut sepeliendus dolor. Ecquid scis igitur, siquid de Corinthiis tuis amiseris, posse habere te reliquam supellectilem saluam: virtutem autem si vnam amiseris, etsi amitti non potest virtus, sed si vnam cõfessus fueris te non habere, nullam te esse habiturum? num igitur fortem virũ, num magno animo, num patientem, num grauem, num humana comtemnentem potes dicere Prometheum, aut Philoctetam? illos enim quàm te malo. Sed ille certè non fortis, qui iacet in lectulo humido,

„ Qui eiulatu, questu, gemitu, fremitibus
„ Resonando mutum, flebileis voces refert.

Non ego dolorem, dolorem esse nego. cur enim fortitudo desideraretur? sed eum opprimi dico patientia, si modò est aliqua patientia: sin nulla est, quid exornamus philosophiam? aut quid eius nomine gloriosi sumus? Pungit dolor, vel fodiat sanè. si nudus es, da iugulum: sin tectus Vulcaniis armis, id est fortitudine, resiste. hæc enim te, nisi ita facies, custos dignitatis relinquet & deseret. Cretum quidem leges, quas siue Iupiter, siue Minos sanxit, de Iouis quidem sententia, vt poëtæ ferunt: itémque Lycurgi, laboribus erudiunt iuuentutem, venando, currendo, esuriendo, sitiendo, algendo, æstuando. Spartæ verò pueri ad aram sic verberibus accipiuntur, vt multus è visceribus sanguis exeat, nonnumquam etiam, vt, cùm ibi essem, audiebam, ad necem: quorum non modò nemo exclamauit vmquam, sed ne ingemuit quidem. Quid ergo? hoc pueri possunt, viri non poterunt? & quod mos valet, ratio non valebit? Interest aliquid inter laborem & dolorem. sunt finitima omnino, sed tamen differunt aliquid. labor est functio quædam vel animi, vel corporis grauioris operis & muneris: dolor autem motus asper in corpore à sensibus alienus. hæc duo Græci illi, quorum copiosior est lingua, quàm nostra, vno nomine appellant. Itaque industrios homines, illi studiosos, vel potius amanteis dolo-

ris appellãt:nos commodius laboriosos.aliud est enim laborare, aliud dolere. O verborum inops interdum,quibus abundare te semper putas,Græcia.aliud,inquam, est dolere,aliud laborare.Cùm varices secabantur C. Mario, dolebat: cùm æstu magno ducebat agmen, laborabat. Est inter hæc quædam tamen similitudo. consuetudo enim laborum perpessionem dolorum efficiet faciliorem.Itaque illi,qui Græciæ formam rerum publicarum dederunt, corpora iuuenum firmari labore voluerunt: quod Spartiatæ etiam in fœminas transtulerunt,quæ ceteris in vrbibus mollissimo cultu parietum vmbris occuluntur:illi autem voluerunt nihil horum simile esse apud Lacænas virgines:quibus magis palæstra,Eurotas,sol,puluis,labor,militia studio est,quàm fertilitas barbara.Ergo his laboriosis exercitationibus & dolor intercurrit nonnunquam: impelluntur, feriuntur, abiiciuntur,cadunt:& ipse labor quasi callum quoddã obducit dolori. Militia verò,nostram dico,nõ Spartiatarum,quorũ procedit ad modum,ad tibiam,nec adhibetur vlla sine anapæstis pedibus cohortatio,quàm laboriosa est?Nostri exercitus primùm vnde nomẽ habeant,vides: deinde qui labor,quãtus agminis: ferre plus dimidiati mensis cibaria: ferre,siquid ad vsum velint:ferre vallum.nam scutũ,gladium,galeam in onere nostri milites non plus numerant,quàm humeros,lacertos,manus.arma enim,membra militis esse dicũt:quæ quidem ita geruntur aptè,vt,si vsus foret,abiectis oneribus,expeditis armis,vt membris,pugnare possint. Quid exercitatio legionũ?quid?ille cursus,clamor, quanti laboris est?ex hoc ille animus in prœliis paratus ad vulnera. adduc pari animo inexercitatum militem:mulier videbitur.Cur?tantùm interest inter nouum & veterem exercitum, quantùm experti sumus. ætas tironum plerunque melior:sed ferre laborem,contemnere vulnus consuetudo docet. quinetiam videmus ex acie efferri sæpe saucios, & quidem rudem illum & inexercitatũ,quanuis leui ictu,ploratus turpissimos edere. At verò ille exercitatus,& vetus,ob eámque rem fortior, medicum modò requirens,à quo obligetur,

,, O Patrocle (inquit), ad vos adueniens auxilium & vestras manus peto,
,, Prius quàm oppeto malam pestem mandatam hostili manu:
,, Neque sanguis vllo potis est pacto profluens consistere,
,, Si quà sapientia magis vestra deuitari mors potest.
,, Nanque Æsculapi liberorum saucij opplent porticus:
,, Non potest accedi.

Certè Euripylus hic quidẽ est.hominẽ exercitatũ.quis tot verba tanto in luctu cõtinuat? vide,quàm non flebiliter respondeat:rationẽ etiã afferat,cur æquo animo sibi ferendũ sit:

,, -Qui alteri exitium parat,
,, Eum scire oportet sibi paratam pestem,vt participet parem.

Abducet Patroclus credo,vt collocet in cubili, vt vulnus obliget, si quidem homo esset. sed nihil vidi minus.quærit enim,quid actum sit:

,, Elóquere,res Argiuûm prœlio vt se sustinet?

Non potest effari tantum dictis, quantum factis suppetit laboris.Quiesce igitur, & vulnus alliga.etiam si Euripylus posset,non posset Æsopus:

,, Vbi fortuna Hectoris
,, Nostram acrem aciem inclinatam:

& cetera explicat in dolore. sic est enim intemperans militaris in forti viro gloria. Ergo hæc veteranus miles facere poterit:doctus vir, sapiénsque non poterit? Ille verò melius, ac non paullo quidem.sed de cõsuetudine adhuc exercitationis loquor,nondũ de ratione & sapientia.aniculæ sæpe inediam biduum aut triduum ferunt. subduc cibum vnum diem athletę:Iouem Olympiũ eum ipsum,cui se exercebit, implorabit:ferre se non posse clamabit. Consuetudinis magna vis est.pernoctant venatores in niue,in montibus vri se patiuntur.pugiles cæstibus contusi,ne ingemiscunt quidem.Sed quid hos,quibus Olympiorũ victoria consulatus ille antiquus videtur?gladiatores,aut perditi homines,aut barbari,quas plãgas perferunt?quo modo illi,qui bene instituti sunt, accipere plãgã malunt,

quàm

quàm turpiter vitare? quàm ſæpe appâret nihil eos malle, quàm vel domino ſatisfacere, vel populo? mittunt etiam vulneribus confecti ad dominos, qui quærant quid velint: ſi iis ſatisfactum non ſit, ſe velle decumbere. Quis mediocris gladiator ingemuit? quis vultum mutauit vmquam? quis non modò ſtetit, verumetiam decubuit turpiter? quis cùm decubuiſſet, ferrum recipere iuſſus, collum contraxit? tantùm exercitatio, meditatio, cõſuetudo valet. ergo hoc poterit

,, Samnis, ſpurcus homo, vita illa dignu', locóque:

vir natus ad gloriam, vllam partem animi tam mollem habebit, quam non meditatione & ratione corroboret? crudele gladiatorum ſpectaculum, & inhumanum nonnullis videri ſolet: & haud ſcio an ita ſit, vt nũc fit. cùm verò ſontes ferro depugnabant, auribus fortaſſe multę, oculis quidem nulla poterat eſſe fortior contra dolorem & mortem diſciplina. De exercitatione & conſuetudine & commentatione dixi. ageſis, nunc de ratione videamus, niſi quid vis ad hęc. Egóne vt te interpellem? ne hocquidem vellem: ita me ad credendum tua ducit oratio. Síitne igitur malum dolor, nécne, Stoici viderint, qui contortulis quibuſdam ac minutis concluſiunculis, nec ad ſenſus permanantibus, effici volunt non eſſe malum dolorem. ego illud, quicquid ſit, tantum eſſe, quantum videatur, non puto: falſáque eius viſione & ſpecie moueri homines dico vehementius, dolorémque eius omnem eſſe tolerabilem. Vnde igitur ordiar? an eadem breuiter attingam, quæ modò dixi, quo facilius oratio progredi poſſit longius? Inter omneis igitur hoc conſtat, nec doctos homines ſolùm, ſed etiam indoctos, virorum eſſe fortium, & magnanimorũ, & patientium, & humana vincentiũ, toleranter dolorem pati. nec verò quiſquã fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudãdum putaret. quod ergo & poſtulatur à fortibus, & laudatur cùm fit, id aut extimeſcere veniens, aut non ferre pręſens, nónne turpe eſt? Atquî vide, ne, cùm omnes rectæ animi affectiones, virtutes appellentur, non ſit hoc proprium nomen omnium, ſed ab ea vna, quæ ceteris excellat, omnes nominatæ ſint. appellata eſt enim à viro virtus: viri autem propria maximè eſt fortitudo: cuius munera duo maxima ſunt, mortis doloríſque contemtio. Vtendum eſt igitur his, ſi virtutis compotes, vel potius ſi viri volumus eſſe, quoniam à viris virtus nomen eſt mutuata. Quæres fortaſſe, quo modo: & rectè. talem enim medicinam philoſophia profitetur. venit Epicurus homo minimè malus, vel potius vir optimus: tantum monet, quantum intelligit. Neglige, inquit, dolorem. Quis hoc dicit? Idem, qui dolorem ſummum malum. Vix ſatis conſtãter. audiamus. Si ſummus dolor eſt, inquit, breuem eſſe neceſſe eſt. Itera dum eadem iſta mihi. non enim intelligo, quid ſummum dicas eſſe, quid breue. Summum, quo nihil ſit ſuperius: breue, quo nihil breuius. Contemno magnitudinem doloris, à qua me breuitas temporis vindicabit ante pænè, quàm venerit. ſed ſi eſt tantus dolor, quantus Philoctetæ, bene planè magnus mihi quidem videtur, ſed tamen non ſummus. nihil enim dolet, niſi pes: poſſunt oculi, poteſt caput, latera, pulmones: poſſunt omnia. longè igitur abeſt à ſummo dolore. Ergo, inquit, dolor diuturnus habet lætitiæ plus, quàm moleſtiæ. Hunc ego non poſſum tantum hominem nihil ſapere dicere, ſed nos ab eo derideri puto. ego ſummum dolorem (ſummum autem dico, etiam ſi decem atomis eſt maior alius) non continuò dico eſſe breuem: multóſque poſſum bonos viros nominare, qui compluireis annos doloribus podagræ crucientur maximis: ſed homo cautus numquam terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum, vt ſciam quid ſummum dicat in dolore, quid breue in tempore. Omittamus igitur hunc nihil prorſus dicentem, cogamúſque cõfiteri non eſſe ab eo doloris remedia quærenda, qui dolorem malorum omnium maximum dixerit. quamuis, idem forticulum ſe in torminibus, & in ſtranguria ſua prębeat. Aliunde igitur eſt quærenda medicina, & maximè quidem, ſi, quid maximè conſentaneum ſit, quærimus, ab iis, quibus, quod honeſtum ſit, ſummum bonum: quod turpe, ſummum videtur malum. his tu præſentibus gemere, & te iactare non audebis profectò. loquetur enim eorum voce virtus ipſa tecum: Tú ne, cùm pueros Lacedæmone,

adoleſcenteis Olympiæ, barbaros in arena víderis excipienteis grauiſsimas plágas,& ferenteis ſilentio, ſi te fortè dolor aliquis peruellerit, exclamabis vt mulier? non conſtanter & ſedatè feres?Ferri non poteſt:natura non patitur. Audio. pueri ferunt gloria ducti, ferunt pudore alij,multi metu:& tamen veremur,vt hoc, quod à tam multis, & quod tot locis perferatur,natura patiatur? Illa verò non modò patitur, verùm etiam poſtulat. nihil enim habet præſtantius,nihil,quod magis expetat, quàm honeſtatem,quàm laudem, quàm dignitatem,quàm decus.hiſce ego pluribus nominibus vnam rem declarari volo, ſed vtor, vt quammaximè ſignificem , pluribus. volo autem dicere , illud homini longè optimum eſſe , quod ipſum ſit optandum per ſe, à virtute profectum, vel in ipſa virtute ſitum,ſua ſpóte laudabile:quod quidem citius dixerim ſolum, quàm ſummum bonum. atque vt hæc de honeſto,ſic de turpi contraria. nihil tam tætrum,nihil tam aſpernãdum, nihil homine indignius.Quod ſi tibi perſuaſum eſt(principio enim dixiſti plus in dedecore eſſe mali tibi videri,quàm in dolore:)reliquũ eſt,vt tute tibi imperes.quãquam hoc neſcio quo modo dicatur, quaſi duo ſimus,vt alter imperet,alter pareat:nõ inſcitè tamen dicitur.eſt enim animus in parteis diſtributus duas, quarum altera rationis eſt particeps, altera expers . cùm igitur præcipitur , vt nobiſmetipſis imperemus , hoc præcipitur , vt ratio coërceat temeritatem. Eſt in animis omnium ferè natura molle quiddam , demiſſum,humile,eneruatum quodam modo,& languidum.Si nihil eſſet aliud: nihil eſſet homine deformius. ſed præſtò eſt domina omnium & regina ratio , quæ connixa per ſe, & progreſſa longius , fit perfecta virtus.hæc vt imperet illi parti animi,quæ obœdire debet, id videndum eſt viro. Quónam modo, inquies? Velut ſeruo dominus, velut imperator militi,velut pârens filio.ſi turpiſsimè ſe illa pars animi geret,quam dixi eſſe mollem:ſi ſe lamentis muliebriter,lacrymíſque dedet: vinciatur, & conſtringatur amicorum,propinquorúmque cuſtodiis.ſæpe enim videmus fractos pudore,qui ratione nulla vincerentur. ergo hos quidẽ,vt famulos,vinclis & cuſtodia arceamus.qui autẽ erũt firmiores,nec tamẽ robuſtiſsimi : hos admonitu ſimili oportebit,vt bonos milites,reuocatos dignitatẽ tueri. Non nimis in Niptris ille ſapientiſsimus Græciæ ſaucius lamentatur, vel modicè potius:

,, Pedetentim(inquit)ite,& ſedato niſu,ne ſuccuſſu arripiat maior dolor.

Pacuuius hoc melius , quàm Sophocles. apud illum enim perquàm flebiliter Vlyſſes lamentatur in vulnere : tamen huic leuiter gementi illi ipſi , qui ferunt ſaucium,perſonæ grauitatem intuentes,non dubitarunt dicere,

,, Tu quoque Vlyſſes,quanquam grauiter cernimus ictum,
,, Nimis es pæne animo molli,qui conſuetus in armis æuum agere.

Intelligit poëta prudens ferendi doloris conſuetudinem eſſe non contemnendam magiſtram.atque ille non immoderatè magno in dolore,

,, retinete,tenete,opprimite,
,, Vlcus nudate.heu miſerum me,excrucior.

incipit labi:deinde illico deſinit.

,, Operite,abſcedite,iam iam dimititte:
,, Nam attrectatu & quaſſu ſæuum amplificatis dolorem.

Vidéſne,vt obmutuerit non ſedatus corporis,ſed caſtigatus animi dolor?itaque in extremis Niptris alios quoque obiurgat,ídque moriens,

,, Conqueri fortunam aduerſam,non lamentari decet.
,, Id viri eſt officium.fletus muliebri ingenio additus.

Huius animi pars illa mollior rationi ſic paruit , vt ſeuero imperatori miles pudens . in quo viro erit perfecta ſapientia (quem adhuc nos quidem vidimus neminem:ſed philoſophorum ſententiis,qualis futurus ſit,ſi modò aliquando fuerit,exponitur)is igitur,ſiue ea ratio,quæ erit in eo perfecta atq; abſoluta,ſic illi parti imperabit inferiori,vt iuſtus parens probis filiis:nutu,quod volet,cõficiet,nullo labore,nulla moleſtia:eriget ipſe ſe, ſuſcitabit,inſtruet,armabit,vt tanquam hoſti,ſic obſiſtat dolori.Quę ſunt iſta arma?cõtentio confir-

confirmatio, sermóque intimus, cùm ipse secum, caue turpe quicquam, languidum, non virile. obuersentur species honestæ animo: Zeno proponatur Eleates, qui perpessus est omnia potius, quàm conscios delendæ tyrannidis indicaret. de Anaxarcho Democritio cogitetur: qui cùm in manus Cyprij Nicocreontis regis incidisset, nullum genus supplicij deprecatus est, neque recusauit. Calanus Indus, indoctus ac barbarus, in radicibus Caucasi natus, sua voluntate viuus combustus est. nos, si pes condoluit, si dens, sed fac totum dolere corpus, ferre non possumus. opinio est enim quædam effæminata ac leuis, nec in dolore magis, quàm in voluptate, qua cùm liquescimus, fluimúsque mollitia, apis aculeum sine clamore ferre non possumus. At verò C. Marius rusticanus vir, sed planè vir, cùm secaretur, vt suprà dixi, principio vetuit se alligari: nec quisquam ante Marium solutus dicitur esse sectus. Cur ergo postea alij? valuit auctoritas. Vidésne igitur opinionis esse, non naturæ malum? & tamen fuisse acrem morsum doloris, idem Marius ostendit. crus enim alterum non præbuit. ita & tulit dolorem vt vir, &, vt homo, maiorem ferre sine causa necessaria noluit. Totum igitur in eo est, vt tibi imperes. ostendi autem, quod esset imperandi genus. atque hæc cogitatio quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi dignum sit, non solùm animum comprimit, sed ipsum etiam dolorem nescio quo pacto mitiorem facit. vt enim fit in prœlio, vt ignauus miles ac timidus, simul ac viderit hostem, abiecto scuto fugiat, quantum possit, ob eámque causam pereat nonnumquam, etiam integro corpore, cùm ei, qui steterit, nihil tale euenerit: sic qui doloris speciem ferre non possunt, abiiciunt se, atque ita afflicti & exanimati iacent: qui autē restiterunt, discedunt sæpissimè superiores: & sunt enim quędam animi similitudines cum corpore, vt onera contentis corporibus facilius feruntur, remissis opprimunt: simillimè animus intentione sua depellit pressum omnē ponderum, remissione autem sic vrgetur, vt se nequeat extollere. Et, si verum quærimus, in omnibus officiis persequendis animi est adhibenda contentio. ea est sola officij tanquam custodia. Sed hoc quidem in dolore maximè est prouidendum, nequid abiectè, nequid timidè, nequid ignauè, nequid seruiliter, muliebritérue faciamus, in primísque refutetur ac reiiciatur Philoctetéus ille clamor. ingemiscere nonnumquam viro concessum est, ídque raro: eiulare ne mulieri quidem. & hic nimirum est fletus, quem duodecim tabulæ in funeribus adhiberi vetuerunt. Nec verò vnquam ne ingemiscit quidem vir fortis ac sapiens, nisi fortè vt se intendat ad firmitatem, vt in stadio cursores exclamant quàm maximè possunt. faciunt idem, cùm exercentur, athletæ. pugiles verò, etiam cùm feriunt aduersarium, in iactandis cæstibus ingemiscunt: non quòd doleant, animóue succumbant, sed quia in profundenda voce omne corpus intenditur, venítque plâga vehementior. Quid? qui volunt exclamare maius, num satis habent latera, fauceis, linguam intendere, è quibus eiici vocem, & fundi videmus? toto corpore atque omnibus vngulis, vt dicitur, contentioni vocis asseruiunt. genu mehercule M. Antonium vidi, cùm contentè ipse pro se lege Varia diceret, terram tangere. vt enim balistæ lapidum, & reliqua tormenta telorū eo grauiores emissiones habent, quo sunt contenta, atque adducta vehementius: sic cursus, sic vox, sic plâga hoc grauior, quo est missa cōtentius. Cuius cōtentionis cùm tanta vis sit, si gemitus in dolore ad confirmandum animum valebit, vtemur: sin erit ille gemitus lamentabilis, si imbecillus, si abiectus, si flebilis, ei qui se dederit, vix eum virum dixerim. qui quidem gemitus si leuationis aliquid afferret, tamen videremus quid esset fortis & animosi viri. cùm verò nihil imminuat doloris, cur frustrà turpes esse volumus? quid est enim fletu muliebri viro turpius? Atque hoc præceptum, quod de dolore datur, patet latius. omnibus enim rebus, non solùm dolori, simili contentione animi resistendum est. ira exardescit: libido concitatur. in eandem arcem confugiendum est: eadem sunt arma sumenda. Sed quoniam de dolore loquimur, illa omittamus. Ad ferendum igitur dolorem placidè & sedatè, plurimùm proficit toto pectore, vt dicitur, cogitare, quàm id honestum sit. sumus enim na-

F.u. unguiculis legitur in antiquis

tura,vt antè dixi (dicendum eſt enim ſæpius) ſtudioſiſsimi,appetentiſsimíque honeſtatis.cuius ſi quaſi lumen aliquod aſpexerimus,nihil eſt, quod,vt eo potiamur,non parati ſimus & ferre & perpeti.Ex hoc curſu atque impetu animorum ad veram laudem,atque honeſtatem illa pericula adeuntur in prœliis. non ſentiunt viri fortes in acie vulnera, vel ſentiunt, ſed mori malunt, quàm tantillum modò de dignitatis gradu demoueri. Fulgenteis gladios hoſtium videbant Decij, cùm in aciem eorum irruebant. his leuabat omnem vulnerum metũ nobilitas mortis, & gloria.Num tum ingemuiſſe Epaminondam putas,cùm vnà cum ſanguine vitam effluere ſentiret?imperantem enim patriam Lacedæmoniis relinquebat, quam acceperat ſeruientem. Hæc ſunt ſolatia, hæc foměta ſummorum dolorum. Dices,quid in pace?quid domi? quid in lectulo?Ad philoſophos me reuocas, qui in aciem non ſæpe prodeunt. è quibus homo ſanè leuis Heracleotes Dionyſius,cùm à Zenone fortis eſſe didiciſſet,à dolore deuictus eſt. nam cùm ex renibus laboraret, ipſo in eiulatu clamitabat, falſa eſſe illa, quæ antea de dolore ipſe ſenſiſſet.quem cùm Cleanthes condiſcipulus rogaret,quænam ratio eum de ſentẽtia deduxiſſet,reſpondit,Quia,cùm tantum operæ philoſophiæ dediſſem,dolorem tamen ferre non poſſem: ſatis eſſe argumenti, malum eſſe dolorem. plurimos autem annos in philoſophia conſumſi, nec ferre poſſum:malum eſt igitur dolor.Tum Cleanthem,cùm pede terram percuſsiſſet, verſum ex Epigonis ferunt dixiſſe,

„ Audíſne hæc Amphiarae ſub terram abdite?

Zenonem ſignificabat: à quo illum degenerare dolebat.At non noſter Poſidonius:quẽ & ſæpe ipſe vidi, & id dicam, quod ſolebat narrare Pompeius:ſe,cùm Rhodum veniſſet decedens ex Syria,audire voluiſſe Poſidonium:ſed cùm audiuiſſet, eum grauiter eſſe ægrum,quòd vehementer eius artus laborarent,voluiſſe tamen nobiliſsimum philoſophum viſere: quem vt vidiſſet,& ſalutauiſſet, honorificíſque verbis proſecutus eſſet, moleſtéque ſe dixiſſet ferre,quòd eum non poſſet audire: at ille, Tu verò,inquit,potes: nec committam, vt dolor corporis efficiat,vt fruſtrà tãtus vir ad me venerit.itaque narrabat eum grauiter & copioſè de hoc ipſo,nihil eſſe bonum,niſi quod honeſtum eſſet, cubantem diſputaſſe. cúmque quaſi faces ei doloris admouerentur, ſæpe dixiſſe,Nihil agis dolor:quamuis ſis moleſtus,numquam te eſſe confitebor malum.Omninóque omnes clari & nobilitati labores contemnendo fiunt etiam tolerabiles. Videmúſne,apud quos eorum ludorum, qui gymnici nominantur, magnus honos ſit, nullum ab iis,qui in id certamen deſcendant,deuitari dolorem? apud quos autem venandi & equitandi laus vigeat,qui hãc petiſſunt,eos nullũ fugere dolorem?Quid de noſtris ambitionibus, quid de cupiditate honorum loquar? quæ flamma eſt, per quam non cucurrerint ij,qui hæc olim punctis ſingulis colligebant? Itaque ſemper Africanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat: cuius in primis laudabat illud quòd diceret,eoſdem labores non eſſe æquè graueis imperatori & militi, quòd ipſe honos laborem leuiorem faceret imperatorum. Sed tamen hoc euenit, vt in vulgus inſipientium opinio valeat honeſtatis, cùm ipſam videre non poſsint. itaque fama & multitudinis iudicio mouentur, vt id honeſtum putent,quod à pleriſque laudetur. te autem,ſi in oculis ſis multitudinis,tamen eius iudicio ſtare nolim,nec, quod illa putet, idem te putare pulcherrimum. tuo tibi iudicio eſt vtendum.tibi ſi recta probanti placebis,tum tu non modò te viceris,quod paullo antè præcipiebam,ſed omneis & omnia.Hoc igitur tibi propone,amplitudinem,& quaſi quandam exaggerationem quamaltiſsimam animi,quæ maxime eminet contemnendis & deſpiciendis doloribus,vnã eſſe omnium rem pulcherrimam, eóque pulchriorem, ſi vacet populo, neque plauſum captans, ſe tantùm ipſa delectet.Quinetiam mihi quidem laudabiliora videntur omnia, quæ ſine venditatione,& ſine populo teſte fiunt:non quòd fugiendus ſit (omnia enim benefacta in luce ſe collocari volunt) ſed tamen nullum theatrũ virtuti conſcientia maius eſt.atque in primis meditemur illud,vt hæc patientia dolorum,quam ſæpe iam animi intentione dixi

mis

eſſe firmandam,in omni genere ſe equabilem prebeat.ſæpe enim multi,qui aut propter victoriæ cupiditatem,aut propter gloriæ,aut etiam vt ius ſuum & libertatem tenerent, vulnera exceperunt fortiter,& tulerunt,iidem omiſſa contentione dolorem morbi ferre non poſſunt.neque enim illum,quem facilè tulerant, ratione aut ſapientia tulerant, ſed ſtudio potius & gloria. Itaque barbari quidam,& immanes ferro decertare acerrimè poſſunt, ægrotare viriliter non queunt. Græci autem homines non ſatis animoſi, prudentes,vt eſt captus hominum, ſatis, hoſtem aſpicere non poſſunt, ſed iidem morbos toleranter atque humanè ferunt.at Cimbri & Celtiberi in prœlio exſultant,lamentantur in morbo. nihil enim poteſt eſſe æquabile,quod non à certa ratione proficiſcatur. Sed cùm videas,eos,qui aut ſtudio,aut opinione ducantur, in eo perſequendo atque adipiſcendo, dolore non frangi: debes exiſtimare aut non eſſe malum dolorem, aut,etiam ſi, quicquid aſperum,alienúmque à natura ſit, id appellari placeat malum, tantulum tamen eſſe,vt à virtute ita obruatur,vt nuſquam appareat.quæ meditare,quæſo,dies & nocteis.latius enim manabit hæc ratio, & aliquanto maiorem locum, quàm de vno dolore,occupabit.nam ſi omnia fugiendæ turpitudinis,adipiſcendæque honeſtatis cauſa faciemus, non modò ſtimulos doloris, ſed etiam fulmina fortunæ contemnamus licebit, præſertim cùm paratum ſit illud ex heſterna diſputatione perfugium.vt enim ſicui nauiganti,quem prædones inſequantur, deus quis dixerit, Eiice te de naui:præſtò eſt qui excipiat,vel delphinus,vt Arionem Methymnæum: vel equi Pelopis illi Neptunij, qui per vndas currus ſuſpenſos rapuiſſe dicuntur, excipient te, & quò velis,perferent:omnem omittat timorem: ſic vrgentibus aſperis & odioſis doloribus, ſi tanti ſint, vt ferendi non ſint:quò ſit confugiendum, vides. Hæc ferè hoc tempore putaui eſſe dicenda. ſed tu fortaſſe in ſententia permanes. Minimè verò: méque biduo duarum rerum,quas maximè timebam, ſpero liberatum metu. Cras ergo ad clepſydram:ſic enim duximus.ſed tibi hoc video non poſſe deberi. Ita prorſus. & illud quidem ante meridiem,hoc eodem tempore. Sic faciemus,tuíſque optimis ſtudiis obſequemur.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM M. AD BRVTVM LIBER TERTIVS, DE ÆGRITVDINE LENIENDA.

QVIDNAM eſſe Brute cauſæ putem, cur, cùm conſtemus ex animo & corpore,corporis curandi tuendíque cauſa quæſita ſit ars, eiúſque vtilitas,deorum immortalium inuentioni conſecrata: animi autem medicina nec tam deſiderata ſit antequàm inuenta, nec tam culta poſteaquàm cognita eſt,nec tam multis grata & probata, pluribus etiam ſuſpecta & inuiſa?an quòd corporis grauitatem & dolorem animo iudicamus,animi morbum corpore non ſentimus? ita fit, vt animus de ſe ipſe tum iudicet, cùm id ipſum,quod iudicat,ægrotet? quòd ſi taleis nos natura genuiſſet, vt eam ipſam intueri & perſpicere, eadémque optima duce curſum vitæ conficere poſſemus: haud erat ſanè,quòd quiſquam rationem ac doctrinam requireret. nunc paruulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus,opinionibúſque deprauatos ſic reſtinguimus,vt nuſquam naturæ lumen appareat.ſunt enim ingeniis noſtris ſemina innata virtutum:quæ ſi adoleſcere liceret,ipſa nos ad beatam vitam natura perduceret. nunc autem, ſimul atque editi in lucem,& ſuſcepti ſumus, in omni continuò prauitate, & in ſumma opinionum peruerſitate verſamur: vt pæne cum lacte nutricis errorem ſuxiſſe videamur. Cum verò parentibus redditi, id eſt magiſtris traditi ſumus, tum ita variis

imbuimur erroribus,vt vanitati veritas,& opinioni confirmatæ natura ipſa cedat. Accedunt etiam poëtæ : qui cùm magnam ſpeciem doctrinæ, ſapientiæque præ ſe tulerunt, audiuntur, leguntur,ediſcuntur, & inhæreſcunt penitus in mentibus. cùm verò accedit eodem, quaſi maximus quidam magiſter, populus, atque omnis vndique ad vitia conſentiens multitudo, tum planè inficimur opinionum prauitate, à naturáque ipſa deſciſcimus : vt nobis optimam naturam inuidiſſe videantur,qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil præſtantius honoribus, imperiis, populari gloria iudicauerunt. ad quam fertur optimus quiſque : verámque illam honeſtatem expetens, quam vnam natura maximè inquirit, in ſumma inanitate verſatur : conſectatúrque nõ illam eminentem effigiem virtutis,ſed adumbratam imaginem gloriæ.eſt enim gloria, ſolida quædam res, & expreſſa, non adumbrata. ea eſt conſentiens laus bonorum, incorrupta vox bene iudicantium de excellente virtute. ea virtuti reſonat tanquam imago voci. quæ quia rectè factorum plerunque comes eſt, non eſt à bonis viris repudianda. illa autem, quæ ſe eius imitatricem eſſe vult, temeraria atque inconſiderata, & plerunque peccatorum vitiorúmque laudatrix, fama popularis, ſimulatione honeſtatis formam eius, pulchritudinémque corrumpit. qua cæcitate homines, cùm quædam præclara etiam cuperent, eáque neſcirent nec vbi, nec qualia eſſent, funditus alij euerterunt ſuas ciuitates, alij ipſi occiderunt. Atque hi quidem optima petentes, non tam voluntate, quàm curſus errore falluntur. Quid, qui pecuniæ cupiditate, qui voluptatum libidine feruntur : quorúmque ita perturbantur animi, vt non multùm abſint ab inſania, quod inſipientibus contingit, omnibus his nulláne eſt adhibenda curatio? vtrùm quòd minus noceant animi ægrotationes, quàm corporis : an quòd corpora curari poſsint, animorum nulla medicina ſit? At & morbi pernicioſiores, pluréſque ſunt animi, quàm corporis. hi enim ipſi odioſi ſunt, quòd ad animum pertinent,eúmque ſollicitant:animúſque æger,vt ait Ennius,ſemper errat,neque pati,neque perpeti poteſt, cupere numquam deſinit. quibus duobus morbis (vt omittam alios) ægritudine & cupiditate, qui tandem poſſunt in corpore eſſe grauiores? quî verò probari poteſt,vt ſibi mederi animus non poſsit,cùm ipſe medicinam corporis animus inuenerit, cúmque ad corporum ſanationem multùm ipſa corpora, & natura valeat: nec omnes, qui ſe curari paſsi ſunt, continuò etiam conualeſcant : animi autem, qui ſe ſanari voluerint, præceptíſque ſapientium paruerint, ſine vlla dubitatione ſanentur? Eſt profectò animi medicina philoſophia : cuius auxilium non vt in corporis morbis, petendum eſt foris : omnibúſque opibus, viribúſque, vt noſmetipſi nobis mederi poſsimus, elaborandum eſt. quanquam de vniuerſa philoſophia, quantopere & expetenda & colenda eſſet, ſatis, vt arbitror, dictum eſt in Hortenſio.De maximis autem rebus nihil ferè intermiſimus poſtea nec diſputare,nec ſcribere.his autem libris expoſita ſunt ea,quæ à nobis cum familiaribus noſtris in Tuſculano erant diſputata.Sed quoniam duobus ſuperioribus de morte & de dolore dictum eſt, tertius dies diſputationis hoc tertium volumen efficiet.Vt enim in Academiam noſtram deſcendimus, inclinato iam in pomeridianum tempus die, popoſci eorum aliquem, qui aderant, cauſam differendi.tum res acta ſic eſt. Videtur mihi cadere in ſapientem ægritudo. Num réliquæ quoque perturbationes animi, formidines, libidines, iracundiæ? hæc enim ferè ſunt eiuſmodi,quæ Græci πάθη appellant,ego poteram morbos, & id verbum eſſet è verbo,ſed in conſuetudinem noſtram non caderet. nam miſereri,inuidere,geſtire,lætari,hæc omnia morbos Græci appellant,motus animi rationi nõobtemperanteis:nos autem hos eoſdem motus concitati animi rectè,vt opinor, perturbationes dixerimus, morbos autem non ſatis vſitatè: niſi quid aliud tibi videtur. Mihi verò iſto modo. Hæcine igitur cadere in ſapientem putas? Prorſus exiſtimo.

Næ iſta glorioſa ſapientia non magno æſtimanda eſt, ſiquidem non multùm differt ab inſania. Quid? tibi omníſne animi commotio videtur inſania? Non

mihi

mihi quidem ſoli:ſed id,quod admirari ſæpe ſoleo, maioribus quoque noſtris hoc ita viſum intelligo multis ſæculis ante Socratem:à quo hæc omnis,quæ eſt de vita & moribus,philoſophia manauit. Quónam tandem modo? Quia nomen inſaniæ ſignificat mentis ægrotationem & morbum,id eſt inſanitatem & ægritudinem animi, quam appellarunt inſaniam. omneis autem perturbationes animi, morbos philoſophi appellant,negántque,ſtultum quenquam his morbis vacare. qui autẽ in morbo ſunt, ſani non ſunt:& omnium inſipientium animi in morbo ſunt: omnes inſipientes igitur inſaniunt.ſanitatem enim animorum, poſitam in tranquillitate quadam, conſtantiáque cenſebant. his rebus mentem vacuam appellarunt inſaniam, propterea quòd in perturbato animo,ſicut in corpore, ſanitas eſſe non poſsit. nec minus illud acutè, quòd animi affectionẽ lumine mentis carentem nominauerunt amẽtiam,eandémque dementiam. Ex quo intelligendũ eſt,eos,qui hæc rebus nomina poſuerunt, ſenſiſſe hoc idem, quod à Socrate acceptum diligenter Stoici retinuerunt,omneis inſipienteis eſſe non ſanos. qui enim animus eſt in aliquo morbo (morbos autem hos perturbatos motus, vt modò dixi,philoſophi appellant)non magis eſt ſanus,quàm id corpus,quod in morbo eſt. Ita fit,vt ſapientia ſanitas ſit animi,inſipientia autem quaſi inſanitas quædam, quæ eſt inſania,eadémque dementia.multóque melius hæc notata ſunt verbis Latinis,quàm Græcis:quod aliis quoque multis locis reperietur. Sed id aliàs. nunc,quod inſtat. Totũ igitur id,quod quærimus,quid & quale ſit,verbi vis ipſa declarat.Eos enim ſanos intelligi neceſſe eſt,quorum mens motu,quaſi morbo perturbata nullo ſit.qui contrà affecti ſunt,hos inſanos appellari neceſſe eſt.itaque nihil melius, quàm quod eſt in conſuetudine ſermonis Latini,cùm exiſſe ex poteſtate dicimus eos,qui effrenati feruntur aut libidine,aut iracundia: quamquàm ipſa iracũdia libidinis eſt pars.ſic enim definitur iracundia,vlciſcendi libido. qui igitur exiſſe ex poteſtate dicuntur,idcircò dicuntur,quia non ſunt in poteſtate mentis,cui regnum totius animi à natura tributum eſt. Græci autem μανίαν vnde appellent,non facilè dixerim.eam tamen ipſam diſtinguimus nos melius,quàm illi. hanc enim inſaniam,quæ iuncta ſtultitiæ patet latius,à furore diſiungimus. Græci volunt illi quidem,ſed parum valent verbo: quem nos furorem,μελαγχολίαν illi vocant:quaſi verò atra bili ſolùm mens, ac non ſæpe vel iracundia grauiore, vel timore,vel dolore moueatur.quo genere Athamantem,Alcmæonem, Aiacem, Oreſtem furere dicimus. Qui ita ſit affectus,eum dominum eſſe rerum ſuarum vetant XII tabulæ. Itaque non eſt ſcriptum, SI INSANVS, ſed SI FVRIOSVS ESSE INCIPIT. inſaniam enim cenſuerunt,id eſt inconſtantiam ſanitate vacantem,poſſe tamen tueri mediocritatem officiorum,& vitæ communem cultum atque vſitatum: furorem autẽ eſſe rati ſunt mentis ad omnia cæcitatem.quod cùm maius eſſe videatur, quàm inſania: tamen eiuſmodi eſt,vt furor in ſapientem cadere poſsit, non poſsit inſania.Sed hæc alia quæſtio eſt. nos ad propoſitum reuertamur. Cadere opinor in ſapientem ægritudinẽ tibi dixiſti videri. Ego verò ita exiſtimo. Humanum id quidem, quòd ita exiſtimas: non enim ſilice nati ſumus:ſed eſt natura in animis tenerũ quiddam atque molle,quod egritudine,quaſi tempeſtate, quatiatur. nec abſurdè Crantor ille, qui in noſtra Academia vel in primis fuit nobilis: “ Minimè,inquit,aſſentior iis,qui iſtam neſcio quam indo-
» lentiam magnopere laudát:quæ nec poteſt vlla eſſe,nec debet. Ne ægrotus ſim, inquit:
» ſed ſi fuerim,ſenſus adſit,ſiue ſecetur quid,ſiue auellatur à corpore.nam iſtuc nihil do-
» lere, non ſine magna mercede contingit, immanitatis in animo, ſtuporis in corpore.

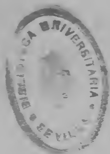
Sed videamus,ne hæc oratio ſit hominũ aſſentantiũ noſtræ imbecillitati,& indulgentium mollitudini. nos autem audeamus non ſolùm ramos amputare miſeriarum, ſed omneis radicum fibras euellere.tamen aliquid relinquetur fortaſſe:ita ſunt ſtirpes altæ ſtultitiæ.ſed relinquetur id ſolum,quod eſt neceſſariũ.illud quidem ſic habeto, niſi ſanatus animus ſit,quod ſine philoſophia fieri non poteſt, finem miſeriarum nullũ fore. quamobrẽ,quoniã cœpimus,tradamus nos ei curandos:ſanabimur, ſi volemus. & pro-

gradiar quidē longius.non enim de ægritudine ſolùm (quanquã id quidem primum) ſed de omni animi,vt ego poſui,perturbatione:vt Græci volunt,morbo,explicabo . Et primò ſi placet,Stoicorũ more agamus,qui breuiter aſtringere ſolent argumenta:deinde noſtro inſtituto vagabimur.QVI FORTIS eſt,idem eſt fidens:quoniã confidens mala cõſuetudine loquendi in vitio ponitur.ductum verbũ à confidēdo , quod laudis eſt. qui autem eſt fidens, is profectò non extimeſcit . diſcrepat enim à timendo,confidere. atque in quem cadit ægritudo,in eundem timor.quarum enim rerum præſentia ſumus in ægritudine, eaſdem impendenteis & venienteis timemus.ita fit, vt fortitudini ægritudo repugnet.veri ſimile eſt igitur, in quem cadit ægritudo, in eundem cadere timorem, & infractionem quandam animi, & demiſsionem:in quémque ea cadunt, in eundem cadit vt ſeruiat,vt victum ſe quandoque eſſe fateatur. quæ qui recipit,recipiat idē neceſſe eſt timiditatem & ignauiam. non cadunt autem hæc in virum fortem.igitur ne ægritudo quidem. at nemo ſapiens, niſi fortis. non cadet ergo in ſapientem ægritudo. Præterea neceſſe eſt,qui fortis ſit,eundem eſſe magni animi:qui magni animi,inuictum: qui inuictus, eum humanas res deſpicere, atque infra ſe poſitas arbitrari. deſpicere autem nemo poteſt eas res, propter quas ægritudine affici poteſt. ex quo efficitur, fortem virum ægritudine numquã affici.omnes autem ſapientes,fortes. non cadit igitur in ſapientem ægritudo . Et quemadmodum oculus conturbatus non eſt probè affectus ad ſuum munus fungendum : & reliquæ partes , totúmue corpus, à ſtatu cùm eſt motum, deeſt officio ſuo & muneri:ſic conturbatus animus non eſt aptus ad exſequendum munus ſuũ.munus autem animi eſt,ratione bene vti: & ſapiētis animus ita ſemper affectus eſt, vt ratione optimè vtatur .numquam eſt igitur perturbatus.at ægritudo perturbatio eſt animi : ſemper igitur ea ſapiens vacabit. Veri ſimile etiam illud eſt , qui ſit temperans,quem Gręci σώφρονα appellant,eámque virtutem σωφροσύνην vocant,quam ſoleo equidem tum temperantiam,tum moderationem appellare, nonnunquam etiam modeſtiã: ſed haud ſcio,an rectè ea virtus frugalitas appellari poſsit , quod anguſtius apud Græcos valet:qui frugi homines χρησίμους appellãt,id eſt,tantummodo vtileis.at illud latius. eſt enim omnis abſtinentia,omnis innocentia,quæ apud Græcos vſitatum nomen nullum habet, ſed habere poteſt ἀβλάβειαν.nam eſt innocentia affectio talis animi, quæ noceat nemini.Reliquas autem virtutes frugalitas continet.quæ niſi tanta eſſet,& ſi iis anguſtiis, quibus plerique putant, teneretur,nunquam eſſet L. Piſonis cognomen tantopere laudatum.Sed quia nec qui propter metum præſidium reliquit, quod eſt ignauiæ: nec qui propter auaritiam clàm depoſitum non reddidit , quod eſt iniuſtitiæ : nec qui propter temeritatem malè rem geſsit, quod eſt ſtultitiæ , frugi appellari ſolet : eò treis virtutes, fortitudinem, iuſtitiam, prudentiam, frugalitas amplexa eſt: etſi hoc quidem commune eſt virtutum. omnes enim inter ſe nexæ & coniugatæ ſunt. reliqua igitur,& quarta virtus vt ſit ipſa frugalitas,neceſſe eſt.eius enim videtur eſſe proprium,motus animi appetenteis regere & ſedare: ſempérque aduerſantem libidini,moderatam in omni re ſeruare conſtantiam: cui contrarium vitium nequitia dicitur. Frugalitas , vt opinor,à fruge:qua nihil melius è terra oritur. nequitia ab eo,(etſi hoc erit fortaſſe durius, ſed tentemus,& luſiſſe putemur, ſi nihil ſit,)ab eo,quod necquicquam eſt in tali homine, ex quo idem nihili dicitur.Qui ſit frugi igitur, vel, ſi mauis, moderatus & temperans, eum neceſſe eſt eſſe conſtantem:qui autem conſtans,quietum:qui quietus,perturbatione omni vacuum : ergo etiam ægritudine : & ſunt illa ſapientis.aberit igitur à ſapiente ægritudo. Itaque non inſcitè Heracleotes Dionyſius ad ea diſputat , quæ apud Homerum Achilles queritur, hoc, vt opinor, modo,

„ Córque meum penitus turgeſcit triſtibus iris,
„ Cùm décore atque omni me orbatum laude recordor.

Num manus affecta rectè eſt, cùm in tumore eſt ? aut num quoppiam membrum tumidum ac turgidum non vitioſè ſe habet ? ſic igitur inflatus & tumens animus in vitio eſt.

F. in ms. atqui

eſt. Sapientis autem animus ſemper vacat vitio, numquam turgeſcit, numquam tumet. at iratus animus eiuſmodi eſt. numquam igitur ſapiens iraſcitur. nam ſi iraſcitur, etiam concupiſcit. proprium eſt enim irati, cupere, à quo læſus videatur, ei quàm maximum dolorem inurere. qui autem id concupierit, eum neceſſe eſt, ſi id conſecutus ſit, magnopere lætari. ex quo fit, vt alieno malo gaudeat. quod quoniam non cadit in ſapientem, ne vt iraſcatur quidem cadit. ſi autem caderet in ſapientem ægritudo, caderet etiam iracundia. qua quoniam vacat, ægritudine etiam vacabit. Etenim ſi ſapiens in ægritudinem incidere poſſet, poſſet etiam in miſericordiam, poſſet in inuidentiam: (non dixi in inuidiam, quæ tum eſt, cùm inuidetur: ab inuidendo autem inuidentia rectè dici poteſt, vt effugiamus ambiguum nomen inuidiæ: quod verbum ductum eſt à nimis intuendo fortunam alterius, vt eſt in Menalippo,

,, Florem quíſnam liberûm inuidit meûm?

Malè Latinè videtur. ſed præclarè Atius: vt enim videre, ſic inuidere florem rectius, quàm flori dicitur. nos conſuetudine prohibemur: poëta ius ſuum tenuit, & dixit audacius.) Cadit igitur in eundem & miſereri & inuidere. nam qui dolet rebus alicuius aduerſis, idem alicuius etiam ſecundis dolet: vt Theophraſtus interitum deplorans Calliſthenis ſodalis ſui, rebus Alexandri proſperis angitur. itaque dicit Calliſthenem incidiſſe in hominem ſumma potentia, ſummáque fortuna, ſed ignarum quemadmodum rebus ſecundis vti conueniret. Atquî quemadmodum miſericordia ægritudo eſt ex alterius rebus aduerſis, ſic inuidentia ægritudo eſt ex alterius rebus ſecundis. In quem igitur cadit miſereri, in eundem etiam inuidere. non cadit autem inuidere in ſapientem: ergo ne miſereri quidem. quòd ſi ægrè ferre ſapiens ſoleret, miſereri etiam ſoleret. abeſt ergo à ſapiente ægritudo. Hæc ſic dicuntur à Stoicis, concluduntúrque contortius, ſed latius aliquanto dicenda ſunt & diffuſius. ſententiis tamen vtendum eſt eorum potiſsimùm, qui maximè forti, &, vt ita dicam, virili vtuntur ratione atque ſententia. nam Peripatetici familiares noſtri, quibus nihil eſt vberius, nihil eruditius, nihil grauius, mediocritatem vel perturbationum, vel morborum animi mihi non ſanè probant. omne enim malum, etiam mediocre, magnum eſt. nos autem id agimus, vt id in ſapiente nullum ſit omnino. nam vt corpus, etiam ſi mediocriter ægrum eſt, ſanum non eſt: ſic, ſi in animo eſt iſta mediocritas, caret ſanitate. Itaque præclarè noſtri, vt alia multa, moleſtiam, ſollicitudinem, angorem, propter ſimilitudinem corporum ægrorum ægritudinem nominauerunt. hoc propemodum verbo Græci omnem animi perturbationem appellant: vocant enim πάθος, id eſt morbum, quicunque eſt motus in animo turbidus. nos melius. ægris enim corporibus ſimillima eſt animi ægritudo. at non ſimilis ægrotationis eſt libido, non immoderata lætitia, quæ eſt voluptas animi elata & geſtiens. ipſe etiam metus non eſt morbi admodum ſimilis, quanquam ægritudini eſt finitimus: ſed propriè, vt ęgrotatio in corpore, ſic ægritudo in animo nomen habet non ſeiunctum à dolore. Doloris igitur huius origo nobis explicanda eſt, id eſt cauſa efficiens ægritudinem in animo, tanquam ægrotationem in corpore. nam vt medici, cauſa morbi inuenta, curationem eſſe inuentam putant: ſic nos, cauſa ægritudinis reperta, medendi facultatem reperiemus. Eſt igitur cauſa omnis in opinione, nec verò ægritudinis ſolùm, ſed etiam reliquarum omnium perturbationum: quæ ſunt genere quattuor, partibus plures. nam cùm omnis perturbatio ſit animi motus vel rationis expers, vel rationem aſpernans, vel rationi non obœdiens: íſque motus aut boni, aut mali opinione concitetur: bifariam quattuor perturbationes ęqualiter diſtributæ ſunt. nam duæ ſunt ex opinione boni: quarum altera, voluptas geſtiens, id eſt præter modũ elata lætitia opinione præſentis magni alicuius boni: altera vel cupiditas rectè, vel libido dici poteſt, quæ eſt immoderata appetitio opinati magni boni rationi non obtemperans. Ergo hæc duo genera, voluptas geſtiens & libido, bonorum opinione turbantur: vt duo reliqua, metus & ægritudo, malorum. nam & metus, opinio eſt

magni mali impendentis:& ægritudo, eſt opinio magni mali præſentis: & quidem recens opinio talis mali, vt eo rectum videatur eſſe angi. id autem eſt, vt is, qui doleat, oportere opinetur ſe dolere. his autem perturbationibus, quas in vitam hominum ſtultitia quaſi quaſdam immittit furias, atque incitat, omnibus viribus atque opibus repugnandum eſt, ſi volumus hoc, quod datum eſt vitæ, tranquillè, placidéque traducere. Sed ceteras aliàs. nunc ægritudinem, ſi poſſumus, depellamus. id enim ſit propoſitum: quandoquidem eam tu videri tibi in ſapientem cadere dixiſti. quod ego nullo modo exiſtimo. tætra enim res eſt, miſera, deteſtabilis, omni contentione, velis, vt ita dicam, remíſque fugienda. qualis enim tibi ille videtur Tantalo prognatus, Pelope natus, qui quondam à ſocero OEnomao rege Hippodamiam raptis nactus eſt nuptiis? Iouis iſte quidem pronepos. támne ergo abiectus, támque fractus?

,, Nolite (inquit) hoſpites adire ad me. ilico iſtic,
,, Ne contagio mea bonis, vmbráue obſit:
,, Tanta vis ſceleris in corpore hæret.

F. in ms. ~~Eeta~~. Æeta

Tu te Thyeſta damnabis, orbabíſque luce propter vim ſceleris alieni? quid? illum filium Solis nónne patris ipſius luce indignum putas?

id. variè leguntur hi versus in mss. in uno enim est, Lacrymae fument exangues genas situ Inventus; in altero, Lacrymae peredere humore etc.

,, Refugêre oculi: corpus macie extabuit:
,, Lacrymæ peredêre humore exſangueis genas:
,, Situ nidoris barba pædore horrida,
,, Atque intonſa infuſcat pectus illuuie ſcabrum.

Hæc mala. ò ſtultiſsime Æëta, ipſe tibi addidiſti. non erant in iis, quæ tibi caſus inuexerat, & quidem inueterato malo, cùm tumor in animo reſediſſet. eſt autem ægritudo, vt docebo, in opinione mali recentis. ſed mæres videlicet regni deſiderio, non filiæ. illam enim oderas, & iure fortaſſe: regno non æquo animo carebas. eſt autem impudens luctus mærore ſe conficientis, quòd imperare non liceat liberis. Dionyſius quidem tyrannus Syracuſis expulſus, Corinthi pueros docebat: vſque eò imperio carere non poterat. Tarquinio verò quid impudentius, qui bellum gereret cum iis, qui eius non tulerant ſuperbiam? Is cùm reſtitui in regnum nec Veientium, nec Latinorum armis potuiſſet, Cumas ſe contuliſſe dicitur, ínque ea vrbe ſenio & ægritudine eſſe confectus. Hoc tu igitur cenſes ſapienti accidere poſſe, vt ægritudine opprimatur, id eſt miſeria? nam cùm omnis perturbatio miſera eſt, tum carnificina eſt ægritudo. habet ardorem libido, leuitatem lætitia geſtiens, humilitatem metus: ſed ægritudo maiora quædam, tabem, cruciatum, afflictionem, fœditatem: lacerat, exeſt animum, planéque conficit. hanc niſi eximus ſic vt abiiciamus, miſeria carere non poſſumus. At hoc quidem perſpicuum eſt, tum ægritudinem exiſtere, cùm quid ita viſum ſit, vt magnum quoddam malum adeſſe & vrgere videatur. Epicuro autem placet opinionem mali ægritudinem eſſe natura, vt quicunque intueatur in aliquod maius malum, ſi id ſibi accidiſſe opinetur, ſit continuò in ægritudine. Cyrenaici non omni malo ægritudinem effici cenſent, ſed inſperato, & nec opinato malo. Eſt id quidem non mediocre ad ægritudinem augendam. videntur enim omnia repentina grauiora. Ex hoc & illa iure laudantur:

id. ex ms. opinione mali ægritudinem esse natam

,, Ego, cùm genui, tum moriturum ſciui, & ei rei ſuſtuli.
,, Præterea ad Troiam cùm miſi ad defendendam Græciam,
,, Scibam me in mortiferum bellum, non in epulas mittere.

Hæc igitur præmeditatio futurorum malorum lenit eorum aduentum, quæ venientia longè antè videris. Itaque apud Euripidem à Theſeo dicta laudantur. licet enim, vt ſæpe facimus, in Latinum illa conuertere:

,, Nam qui hæc audita à docto meminiſſem viro,
,, Futuras mecum commentabar miſerias:
,, Aut mortem acerbam, aut exſulij mæſtam fugam,
,, Aut ſemper aliquam molem meditabar mali:

Vt ſiqua

,, Vt ſiqua inuecta diritas caſu foret,
,, Ne me imparatum cura laceraret repens.

Quod autem Theſeus à docto viro ſe audiſſe dicit, id de ſe ipſo loquitur Euripides. fuerat enim auditor Anaxagorę:quem ferunt nuntiata morte filij dixiſſe, " Sciebam me genuiſſe mortalē ―. quæ vox declarat,iis eſſe hęc acerba,à quibus non fuerint cogitata. Ergo id quidem non eſt dubium,quin omnia,quæ mala putantur, ſint improuiſa grauiora. Itaque quanquam non hæc vna res efficit maximam ægritudinem : tamen, quoniam multùm poteſt prouiſio animi,& præparatio ad minuendum dolorem, ſint ſemper omnia homini humana meditata.& nimirum hæc eſt illa præſtãs & diuina ſapientia, perceptas penitus,& pertractatas humanas res habere,nihil admirari, cùm acciderit:nihil,antequàm euenerit,non euenire poſſe arbitrari.

,, Quamobrem omnes,cùm ſecundæ res ſunt maximè,tum maximè
,, Meditari ſecum oportet,quo pacto aduerſam ærumnam ferant:
,, Pericla,damna,exſulia.peregrè rediens ſemper cogitet,
,, Aut filij peccatum,aut vxoris mortem,aut morbum filiæ:
,, Communia eſſe hæc,fieri poſſe: vt nequid animo ſit nouum:
,, Quicquid præter ſpem eueniat,omne id deputare eſſe in lucro.

Ergo hoc Terentius à philoſophia ſumtum cùm tam commodè dixerit, nos, è quorum fontibus id hauſtum eſt,non & dicemus hoc melius, & conſtantius ſentiemus? hic eſt enim ille vultus ſemper idem,quem dicitur Xantippe prædicare ſolita in viro ſuo fuiſſe Socrate:eodem vultu ſemper ſe vidiſſe exeuntem illum domo, & reuertentem. Nec verò ea frons erat,quæ M. Craſsi illius veteris,quem ſemel ait in ommi vita riſiſſe Lucilius,ſed tranquilla & ſerena. ſic enim accepimus. iure autem erat ſemper idem vultus, cùm mentis,à qua is fingitur,nulla fieret mutatio. Quare accipio equidem à Cyrenaicis hæc arma contra caſus & euentus, quibus eorum aduenienteis impetus diuturna præmeditatione frangantur:ſimúlque iudico,malum illud opinionis eſſe,non naturæ. ſi enim in re eſſent, cur fierent prouiſa leuiora? Sed eſt, iiſdem de rebus quod dici poſſit ſubtilius, ſi prius Epicuri ſententiam viderimus, qui cenſet neceſſe eſſe omneis in ægritudine eſſe,qui ſe in malis eſſe arbitrentur, ſiue illa antè prouiſa & exſpectata ſint, ſiue inueterauerint. nam neque vetuſtate minui mala, neque fieri præmeditata leuiora, ſtultámque etiam eſſe meditationem futuri mali,aut fortaſſe ne futuri quidem:ſatis eſſe odioſum malum omne,cùm veniſſet: qui autem ſemper cogitauiſſet,accidere poſſe aliquid aduerſi,ei fieri illud ſempiternum malum : ſi verò ne futurum quidem ſit, fruſtrà ſuſcipi miſeriam voluntariam. ita ſemper angi, aut accipiendo, aut cogitando malo. Leuationem autem ægritudinis in duabus rebus ponit, auocatione à cogitanda moleſtia,& reuocatione ad contemplandas voluptates. parère enim cenſet animum rationi poſſe,& quò illa ducat,ſequi. Vetat igitur ratio intueri moleſtias : abſtrahit ab acerbis cogitationibus hebetem aciem ad miſerias contemplandas:à quibus cùm cecinit receptui,impellit rurſum,& incitat ad conſpiciendas,totáque mente contrectandas varias voluptates:quibus & ille præteritarum memoria, & ſpe conſequentium ſapientis vitam refertam putat. Hæc noſtro more nos diximus: Epicurei dicunt ſuo. ſed, quæ dicant,videamus:quo modo,negligamus. Principio malè reprehendunt præmeditationem rerum futurarum. nihil eſt enim, quod tam obtundat, eleuétque ægritudinem, quàm perpetua in omni vita cogitatio,nihil eſſe, quod accidere non poſsit, quàm meditatio condicionis humanæ,quàm vitæ lex, commentatióque parendi : quæ non hoc affert,vt ſemper mæreamus, ſed vt numquam. neque enim qui rerum naturam, qui vitæ varietatem,qui imbecillitatem generis humani cogitat, mæret cùm hæc cogitat, ſed tum vel maximè ſapientiæ fungitur munere. vtrumque enim conſequitur, vt & conſiderandis rebus humanis proprio philoſophiæ fruatur officio, & aduerſis caſibus triplici conſolatione ſanetur:primùm, quòd poſſe accidere diu cogitauerit: quæ cogi-

id. abest à ms.

tatio vna maximè moleſtias omneis extenuat & diluit: deinde, quòd humana ferenda intelligit: poſtremò, quòd videt nullum malum eſſe niſi culpam: culpam autem nullam eſſe, cùm id, quod ab homine non potuerit præſtari, euenerit. nam reuocatio illa, quam affert, cùm à contuendis nos malis auocat, nulla eſt. non eſt enim in noſtra poteſtate, fodicantibus iis rebus, quas malas eſſe opinemur, diſsimulatio, vel obliuio. lacerant, vexant, ſtimulos admouent, igneis adhibent, reſpirare non ſinunt: & tu obliuiſci iubes, quod contra naturam eſt? quod à natura datum eſt? auxilium extorques inueterati doloris? eſt enim tarda illa quidem medicina, ſed tamen magna, quam affert longinquitas & dies. Iubes me bona cogitare, obliuiſci malorum. diceres aliquid, & magno quidem philoſopho dignum, ſi ea bona ſentires eſſe, quæ eſſent homine digniſsima. Pythagoras mihi ſic diceret, aut Socrates, aut Plato: Quid iaces? aut quid mœres? aut cur ſuccumbis, cedíſque fortunæ, quæ peruellere te forſitan potuerit, & pungere, non potuerit certè vires frangere? magna vis eſt in virtutibus. eas excita, ſi fortè dormiunt. iam tibi aderit princeps fortitudo, quæ te animo tanto eſſe coget, vt omnia, quæ poſsint homini euenire, contemnas, & pro nihilo putes. aderit temperantia: quæ eſt eadem moderatio, à me quidem paullo antè appellata frugalitas, quæ te turpiter & nequiter facere nihil patiatur. quid eſt autem nequius, aut turpius effæminato viro? Ne iuſtitia quidem te ſinet iſta facere: cui minimum eſſe videtur in hac cauſa loci. quæ tamen ita dicet, dupliciter eſſe te iniuſtum: cùm & alienum appetas, qui mortalis natus, condicionem poſtules immortalium: & grauiter feras, te, quod vtendum acceperis, reddidiſſe. Prudentiæ verò quid reſpondebis dicenti virtute ſe eſſe contentam, quo modo ab bene viuendum, ſic & ad beatè? quæ ſi extrinſecus religata pendeat, & non oriatur ex ſe, & rurſus ad ſe reuertatur, & omnia ſua complexa nihil quærat aliunde: non intelligo, cur aut verbis tam vehementer ornanda, aut re tantopere expetenda videatur. Ad hæc bona ſi me reuocas Epicure, pareo, ſequor, vtor te ipſo duce, obliuiſcor etiam malorum, vt iubes: eóque facilius, quòd ea ne in malis quidem ponenda cenſeo. ſed traducis cogitationes meas ad voluptates: quas? corporis, credo, aut quæ propter corpus vel recordatione, vel ſpe cogitentur. Numquid eſt aliud? recténe interpretor ſententiam tuam? ſolent enim iſti negare nos intelligere, quid dicat Epicurus. Hoc dicit, & hoc ille ἀκρόχολος me audiente Athenis ſenex Zeno iſtorum acutiſſimus contendere, & magna voce dicere ſolebat, eum eſſe beatum, qui præſentibus voluptatibus frueretur, confiderétque ſe fruiturum aut in omni, aut in magna parte vitæ, dolore non interueniente: aut ſi interueniret, ſi ſummus foret, futurum breuem: ſi productior, plus habiturum iucundi, quàm mali. hæc cogitantem fore beatum, præſertim ſi & antè perceptis bonis contentus eſſet, nec deos extimeſceret. Habes formam Epicuri vitæ beatæ, verbis Zenonis expreſſam, nihil vt poſsit negari. Quid ergo? huiúſne vitę propoſitio & cogitatio aut Thyeſten leuare poterit, aut Æëtam, de quo paullo antè dixi, aut Telamonem pulſum patria exſulantem atque egentem? in quo hæc admiratio fiebat:

» Hicine eſt Telamon ille, modò quem gloria ad cælum extulit?
» Quem adſpectabant? cuius ob os Graij ora obuertebant ſua?

Quòd ſicui, vt ait idem, ſimul animus cum re cóncidit, à grauibus illis antiquis philoſophis petenda medicina eſt, non ab his voluptariis. quam enim iſti bonorum copiam dicunt? Fac ſanè ſummum bonum eſſe non dolere. quanquam id non vocatur voluptas. ſed non neceſſe eſt nunc omnia. ídne eſt, quò traducti luctum leuemus? ſit ſanè ſummum malum dolere. in eo igitur qui non eſt, ſi malo careat, continuóne fruitur ſummo bono? Quid tergiuerſamur Epicure, nec fatemur eam nos dicere voluptatem, quam tu idem, cùm os perfricuiſti, ſoles dicere? ſunt hæc tua verba, nécne? In eo quidem libro, qui continet omnem diſciplinam tuam (fungar enim iam interpretis munere, nequis me putet fingere) dicis hæc: " Nec equidem habeo quod intelligam bonum,

,, num, detrahens eas voluptates, quæ sapore percipiuntur: detrahens eas, quæ auditu & ,, cantibus: detrahens eas etiam, quæ ex formis percipiuntur oculis, suaueis motiones, ,, siue quę alię voluptates in toto homine gignuntur quolibet è sensu. ⸗ Nec verò ita dici potest, mentis lætitiam solam esse in bonis. lætantem enim mentem ita noui spe eorum omnium, quæ suprà dixi fore, vt natura iis potiens dolore careat. Atque hæc quidem his verbis, quiuis vt intelligat quam voluptatem norit Epicurus. Deinde paullo infra: " Sæpe quæsiui (inquit) ex iis, qui appellantur sapientes: quid haberent, quod ,, in bonis relinquerent, si illa detraxissent, nisi vellent voces inaneis fundere: nihil ab ,, his potui cognoscere: qui si virtutes ebullire volent, & sapientias: nihil aliud dicent, nisi eam vim, qua efficiantur eæ voluptates, quas suprà dixi. ⸗ Quæ sequuntur, in eandem sententiam sunt: totúsque liber, qui est de summo bono, refertus & sententiis & verbis talibus est. Ad hancine igitur vitam Telamonem illum reuocabis, vt leues ægritudinem? & siquem tuorum afflictum mærore videris, huic acipenserem potius, quàm aliquem Socraticum libellum dabis? ὑδραύλεως hortabere vt audiat voces potius, quàm Platonis? expones, quæ spectet florida & varia? fasciculum ad nareis admouebis? incendes odores? & sertis redimiri iubebis, & rosa? si verò aliquid etiam: tum planè luctum omnem absterseris? Hæc Epicuro confitenda sunt, aut ea, quæ modò expressa ad verbum dixi, tollenda de libro, vel totus liber potius abiiciendus. est enim confertus voluptatibus. Quærendum igitur, quemadmodum ægritudine priuemus eum, qui ita dicat:

,, pol mihi fortuna magis nunc desit, quàm genus.
,, Namque regnum suppetebat mihi: vt scias quanto è loco,
,, Quantis opibus, quibus de rebus lapsa fortuna occidat.

Quid? huic calix mulsi impingendus est, vt plorare desinat, aut aliquid eiusmodi? ecce tibi ex altera parte ab eodem poëta:

,, Ex opibus summis opis egens Hector tuæ.

Huic subuenire debemus: quærit enim auxilium.

,, Quid petam præsidi, aut exsequar? quóue nunc auxilio, aut fuga
,, Freta sim? arce & vrbe orba sum: quò accedam? quò applicem?
,, Cui nec aræ patriæ domi stant: fractæ & disiectæ iacent:
,, Fana flamma deflagrata, tosti alti stant parietes
,, Deformati, atque abiete crispa.

Scis, quæ sequantur: & illud in primis:

,, O pater, ò patria, ò Priami domus,
,, Septum altisono cardine templum:
,, Vidi ego te, astante ope barbarica,
,, Tectis cælatis, laqueatis,
,, Auro, ebore instructam regificè.

O poëtam egregium: quamquàm ab his cantoribus Euphorionis contemnitur. sentit, omnia repentina & inopinata esse grauiora. Exaggeratis igitur regis opibus, quæ videbantur sempiternæ fore, quid adiungit?

,, Hæc omnia vidi inflammari,
,, Priamo vi vitam euitari,
,, Iouis aram sanguine turpari.

Præclarum carmen. est enim & rebus & verbis & modis lugubre. Eripiamus huic ægritudinem: quo modo? collocemus in culcita plumea, psaltriam adducamus, cedrum incendamus, demus scutellam dulciculæ potionis, aliquid videamus & cibi. Hæc tandem bona sunt, quibus ægritudines grauissimæ detrahantur? tu enim paullo antè ne intelligere quidem te alia bona dicebas. Reuocari igitur oportere à mærore ad cogitationem bonorum, conueniret mihi cum Epicuro, si, quid esset bonum, conueniret.

F. sic legendum.

F. in ms. Hecuba, et ita magis placet

ib. exilio recte

ib. regiis

ib. adiungitur

Dicet aliquis: Quid? ergo tu Epicurum exiſtimas iſta voluiſſe, aut libidinoſas eius fuiſſe ſententias? Ego verò minimè. video enim ab eo dici multa ſeuerè, multa præclarè. Itaque, vt ſæpe dixi, de acumine eius agitur, non de moribus. Quanuis ſpernat voluptates eas, quas modò laudauit: ego tamen meminero, quod videatur ei ſummum bonum. non enim verbo ſolùm poſuit voluptatem, ſed explanauit quid diceret. " Saporem, inquit, & corporum complexum, & ludos, atque cantus, & formas eas, quibus oculi iucundè moueantur. Num fingo? num mentior? cupio refelli. quid enim laboro, niſi vt veritas in omni quæſtione explicetur? At idem ait non creſcere voluptatem dolore detracto, ſummámque voluptatem nihil dolere. Paucis verbis tria magna peccata: vnum, quòd ſecum ipſe pugnat. modò enim, ne ſuſpicari quidem ſe quicquam bonum, niſi ſenſus quaſi titillarentur voluptate. nunc autem, ſummam voluptatem eſſe dolore carere. potéſtne magis ſecum ipſe pugnare? Alterum eſt peccatum, quòd, cùm in natura tria ſint, vnum gaudere, alterum dolere, tertium nec gaudere, nec dolere, hic putat primum & tertium idem eſſe, nec diſtinguit à non dolendo voluptatem. Tertium peccatum commune cum quibuſdam, quòd, cùm virtus maximè expetatur, eiúſque adipiſcendæ cauſa philoſophia quæſita ſit, ille à virtute ſummum bonum ſeparauit. At laudat, & ſæpe, virtutem. Et quidem C. Gracchus, cùm largitiones maximas feciſſet, & effudiſſet ærarium, verbis tamen defendebat ærarium. Quid verba audiam, cùm facta videam? Piſo ille Frugi ſemper contra legem frumentariam dixerat. is lege lata conſularis ad frumentum accipiendum venerat. Animaduertit Gracchus in contione Piſonem ſtantem. quærit audiente populo Ro. quî ſibi conſtet, cùm ea lege frumentum petat, quam diſſuaſerat. Nolim, inquit, mea bona, Gracche, tibi viritim diuidere liceat: ſed ſi facias, partem petam. Parúmne declarauit vir grauis & ſapiens, lege Sempronia patrimonium publicum diſsipari? Lege orationes Gracchi: patronum ærarij eſſe dices. Negat Epicurus iucundè poſſe viui, niſi cum virtute viuatur: negat vllam in ſapientem vim eſſe fortunæ: tenuem victum antefert copioſo: negat vllũ eſſe tempus, quo ſapiens non beatus ſit. omnia philoſopho digna, ſed cum voluptate pugnantia. Non iſtam dicit voluptatem. Dicat quamlibet: nempe eam dicit, in qua virtutis nulla pars inſit. Age, ſi voluptatem non intelligimus, ne dolorem quidem? Nego igitur eius eſſe, qui dolore ſummum malum metiatur, mentionem facere virtutis. Et queruntur quidem Epicuréi viri optimi (nam nullum genus eſt minus malitioſum) me ſtudioſè dicere contra Epicurum. Ita credo, de honore, aut de dignitate contendimus. mihi ſummum in animo bonum poſitum videtur, illi autem in corpore: mihi in virtute, illi in voluptate. & illi pugnant, & quidem vicinorum fidem implorant. multi autem ſunt, qui ſtatim conuolent. ego ſum is, qui dicam me non laborare: ratum habiturum quod egerint. Quid enim? de bello Punico agitur? de quo ipſo cùm aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo videretur, nulla inter eos concertatio vmquam fuit. Hi nimis iracundè agunt: præſertim cùm ab his non ſanè animoſè defendatur ſententia, pro qua non in ſenatu, non in contione, non apud exercitum, neque apud cenſores dicere audeant. Sed cum iſtis aliàs, & eo quidem animo, nullum vt certamen inſtituam, verum dicentibus facilè cedam. tantùm admonebo, ſi maximè verum ſit, ad corpus omnia referre ſapientem: ſiue, vt honeſtius dicam, nihil facere, niſi quod expediat: ſiue omnia referre ad vtilitatem ſuam: quoniam hæc plauſibilia non ſunt, vt in ſinu gaudeant, glorioſè loqui deſinant. Cyrenaicorum reſtat ſententia: qui tum ægritudinem cenſent exiſtere, ſi necopinatò quid euenerit. Eſt id quidem magnum, vt ſuprà dixi: etiam Chryſippo ita videri ſcio, quod prouiſum antè non ſit, id ferire vehementius. ſed non ſunt in hoc omnia: quamquam hoſtium repens aduentus magis aliquanto conturbat, quàm exſpectatus: & maris ſubita tempeſtas, quàm antè prouiſa, terret nauiganteis vehementius: & eiuſmodi ſunt pleraque. Sed cùm diligenter necopinatorum naturam conſideres, nihil aliud reperias, niſi omnia ſubita videri maiora, & quidem ob duas cauſas: primùm, quòd,

quanta

quanta ſint quæ áccidunt,conſiderandi ſpatium non datur:deinde quòd videtur præcaueri potuiſſe,ſi prouiſum eſſet, quaſi culpa contractum malum ægritudinem acriorem facit.quod ita eſſe dies declarat:quę procedens ita mitigat, vt iiſdem malis manẽtibus non modò leniatur ægritudo,ſed in pleriſq; tollatur.Karthaginienſes multi Romę ſeruierunt, Macedones rege Perſe capto . vidi etiam in Peloponneſo , cùm eſſem adoleſcẽs,quoſdam Corinthios.Hi poterãt omnes eadem illa de Andromacha deplorare:

,, Hæc omnia vidi:-

Sed & iam decantauerant fortaſſe. eo enim erant vultu , oratione , omnì reliquo motu & ſtatu,vt eos Argiuos,aut Sicyonios diceres : magíſque me mouerant Corinthi ſubitò aſpectæ parietinæ,quàm ipſos Corinthios: quorum animis diuturna cogitatio callum vetuſtatis obduxerat. Legimus librum Clitomachi , quem ille euerſa Karthagine miſit conſolandi cauſa ad captiuos ciueis ſuos.in eo eſt diſputatio ſcripta Carneadis , quam ſe ait in commentarium retuliſſe. cùm ita poſitum eſſet , videri fore in ægritudine ſapientem patria capta:quæ Carneades contrà dixerit,ſcripta ſunt. Tanta igitur calamitatis præſentis adhibetur à philoſopho medicina,quanta inueteratę ne deſideratur quidem.nec ſi aliquot annis pòſt idem ille liber captiuis miſſus eſſet, vulneribus mederetur,ſed cicatricibus.ſenſim enim & pedetentim progrediens extenuatur dolor: nõ quo ipſa res immutari ſoleat,aut pòſſit:ſed id,quod ratio debuerat , vſus docet, minora eſſe ea,quæ ſint viſa maiora. Quid ergo opus eſt,dicet aliquis,ratione , aut omnino conſolatione vlla,qua ſolemus vti,cùm leuare dolorem mærentium volumus? Hæc enim ferè tum habemus in promtu , nihil oportere inopinatum videri. atquì tolerantius feret incommodum , qui cognouerit , neceſſe eſſe homini tale aliquid accidere . Hæc enim oratio de ipſa ſumma mali nihil detrahit:tantummodo affert,nihil eueniſſe, quod non opinandum fuiſſet. neque tamen genus id orationis in conſolando non valet : ſed id haud ſciam,an plurimum. Ergo iſta nec opinata nòn habent tantam vim , vt ægritudo ex his omnis oriatur.feriunt enim fortaſſe grauius:non id efficiunt,vt ea,quæ áccidant, maiora ſint.videntur,quia recentia ſunt , non quia repentina. Duplex eſt igitur ratio veri reperiendi , non in iis ſolùm,quæ mala , ſed in iis etiam, quæ bona videntur. nam aut de ipſius rei natura,qualis,& quanta ſit,quærimus, vt de paupertate nonnumquam: cuius onus diſputando leuamus,docentes,quàm parua,& quàm pauca ſint, quæ natura deſideret:aut à diſputandi ſubtilitate orationem ad exempla traducimus. hìc Socrates commemoratur,hìc Diogenes,hìc Cæcilianum illud,

,, Sæpe eſt etiam ſub palliolo ſordido ſapientia.

Cùm enim paupertatis vna,eadémque ſit vis, quídnam dicì poteſt quamobrem C. Fabricio tolerabilis ea fuerit , alij negent ſe ferre poſſe? Huic igitur alteri generi ſimilis eſt ea ratio conſolandi , quæ docet humana eſſe, quæ acciderint. non enim ſolùm id continet ea diſputatio , vt cognitionem afferat generis humani:ſed ſignificat tolerabilia eſſe,quæ & tulerint,& ferant ceteri. De paupertate agitur : multi patientes pauperes commemorantur. de contemnendo honore:multi inhonorati proferuntur,& quidem propter id ipſum beatiores:eorúmque, qui priuatum otium negotiis publicis antetulerunt,nominatim vita laudatur : nec ſiletur illud potentiſsimi regis anapæſtum , qui laudat ſenem,& fortunatum eſſe dicit,quòd inglorius ſit,atque ignobilis ad ſupremum diem peruenturus. Similiter commemorandis exemplis , orbitates quoque liberorum prædicantur:eorúmque,qui grauius ferunt,luctus,aliorum exemplis leniuntur.ſic perpeſsio ceterorum facit,vt ea,quæ acciderint,multo minora,quàm quanta ſint exiſtimata,videantur.ita fit ſenſim cogitantibus, vt, quantum ſit ementita opinio , appareat. atque hoc idem & Telamon ille declarat,

,, ego cùm genui moriturum ſciui: & Theſeus,

,, Futuras mecum commentabar miſerias:

& Anaxagoras , Sciebam me genuiſſe mortalem. hi enim omnes diu cogitantes de re-

bus humanis, intelligebant, eas nequaquam pro opinione vulgi eſſe extimeſcendas. & mihi quidem videtur idem ferè accidere iis, qui antè meditantur, quod iis, quibus medetur dies: niſi quòd ratio quædam ſanat illos, hos ipſa natura, intellecto eo, quod remedium illud continet, Malum, quod opinatum ſit eſſe maximum, nequaquam eſſe tantum, vt vitam beatam poſsit euertere. Hoc igitur efficitur, vt ex illo nec opinato plâga maior ſit, non, vt illi putant, vt, cùm duobus pares caſus euenerint, is modò ægritudine afficiatur, cui ille nec opinatus caſus euenerit. Itaque dicuntur nonnulli in mærore, cùm de hac communi omnium condicione audiſſent, ea lege nos eſſe natos, vt nemo in perpetuum eſſe poſſet expers mali, grauius etiam tuliſſe. Quocirca Carneades, vt video noſtrum ſcribere Antiochum, reprehendere Chryſippum ſolebat, laudantem Euripidéum carmen illud,

,, Mortalis nemo eſt, quem non attingat dolor,
,, Morbúſque: multis ſunt humandi liberi,
,, Rurſum creandi: mórſque eſt finis omnibus:
,, Quæ generi humano angorem nequicquam afferunt:
,, Reddenda eſt terræ terra: tum vita omnibus
,, Metenda, vt fruges. ſic iubet neceſsitas.

Negabat, genus hoc orationis quicquam omnino ad leuandam ægritudinem pertinere. id enim ipſum dolendum eſſe dicebat, quòd in tam crudelem neceſsitatem incidiſſemus. nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum ad maleuolos conſolandos eſſe accommodatam. Mihi verò longè videtur ſecus. nam & neceſsitas ferendæ condicionis humanæ quaſi cum deo pugnare prohibet, admonétque eſſe hominem: quæ cogitatio magnopere luctum leuat: & enumeratio exemplorum non, vt animum maleuolorum oblectet, affertur, ſed vt ille, qui mæret, ferendum ſibi id cenſeat, quod videat multos moderatè & tranquillè tuliſſe. omnibus enim modis fulciendi ſunt, qui ruunt, nec cohærere poſſunt propter magnitudinem ægritudinis. ex quo ipſam ægritudinem λύπην Chryſippus, quaſi λύσιν, id eſt ſolutionem totius hominis appellatam putat. quæ tota poterat euelli explicata, vt principio dixi, cauſa ægritudinis. eſt enim nulla alia, niſi opinio, & iudicium magni præſentis atque vrgentis mali. itaque & dolor corporis, cuius eſt morſus acerrimus, perfertur ſpe propoſita boni: & acta ætas honeſtè ac ſplendidè tantam affert conſolationem, vt eos, qui ita vixerint, aut non tangat ægritudo, aut perleuiter pungat animi dolor. ſed ad hanc opinionem magni mali cùm illa etiam opinio acceſsit, oportere, rectum eſſe, ad officium pertinere ferre illud ægrè, quod acciderit: tum denique efficitur illa grauis ęgritudinis perturbatio. ex hac opinione ſunt illa varia & deteſtabilia genera lugendi, pædores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, feminum, capitis percuſsiones. hinc ille Agamemnon Homericus, & idem Attianus,

F. mns. rectum esse et ad officium etc.

,, Scindens dolore identidem intonſam comam.

In quo facetum illud Bionis, perinde ſtultiſsimum regem in luctu capillum ſibi euellere, quaſi caluitio mæror leuaretur. Sed hæc omnia faciunt opinantes ita fieri oportere. itaque & Æſchines in Demoſthenem inuehitur, quòd is ſeptimo die poſt filiæ mortem hoſtias immolaſſet. at quàm rhetoricè! quàm copioſè! quas ſententias colligit! quæ verba contorquet! vt licere quiduis rhetori intelligas. quæ nemo probaret, niſi inſitum illud in animis haberemus, omneis bonos interitu ſuorum quamgrauiſsimè mærere oportere. Ex hoc éuenit, vt in animi doloribus alij ſolitudines captent, vt ait Homerus de Bellerophonte,

,, Qui miſer in campis mærens errabat Aleis
,, Ipſe ſuum cor edens, hominum veſtigia vitans.

& Niobe fingitur lapidea, propter æternum, credo, in luctu ſilentium. Hecubam autem putant propter animi acerbitatem quandam, & rabiem fingi in canem eſſe conuerſam.

ſam. ſunt autem alij, quos in luctu cum ipſa ſolitudine loqui ſæpe delectat, vt illa apud Ennium nutrix:

,, Cupido cepit miſeram nunc me, proloqui
,, Cælo atque terræ Medeæ miſerias.

Hæc omnia recta, vera, debita putantes, faciunt in dolore: maximéque declaratur hoc quaſi officij iudicio fieri, quòd ſiqui fortè, cùm in luctu eſſe vellent, aliquid fecerunt humanius, aut ſi hilarius locuti ſunt, reuocant ſe rurſus ad mæſtitiam, pec atíque ſe inſimulant, quòd dolere intermiſerint. pueros verò matres & magiſtri caſtigare etiam ſolent, nec verbis ſolùm, ſed etiam verberibus, ſiquid in domeſtico luctu hilarius ab iis factum eſt, aut dictum. plorare cogunt. Quid? ipſa remiſsio luctus cùm eſt conſecuta, intellectúmque eſt nihil profici mærendo, nónne declarat fuiſſe totum illud voluntarium? quid ille Terentianus ipſe ſe puniens, id eſt ἑαυτὸν τιμωρούμενος?

,, Decreui tantiſper me minus iniuriæ
,, Chremes meo nato facere, dum fiam miſer.

Hic decernit, vt miſer ſit. num quis igitur quicquam decernit inuitus?

,, Malo quidem me quouis dignum deputem:

Malo ſe dignum deputat, niſi miſer ſit. Vides ergo opinionis eſſe, non naturæ malum. Quid, quòd res ipſa lugere prohibet? vt apud Homerum quotidianę neces, interitúſque multorum ſedationem mærendi afferunt: apud quem ita dicitur:

,, Namque nimis multos, atque omni luce, cadenteis
,, Cernimus: vt nemo poſsit mærore vacare.
,, Quo magis eſt æquum tumulis mandare peremtos
,, Firmo animo, & luctum lacrymis finire diurnis:

Ergo in poteſtate eſt abiicere dolorem, cùm velis, tempori ſeruientem. An eſt vllum tempus, quoniam quidem res in noſtra poteſtate eſt, cui non ponendæ ægritudinis cauſa ſeruiamus? Conſtabat, eos, qui concidentem vulneribus Cn. Pompeium vidiſſent, cùm in illo ipſo acerbiſsimo, miſerrimóque ſpectaculo ſibi timerent, quòd ſe claſſe hoſtium circumfuſos viderent, nihil tum aliud egiſſe, niſi vt remiges hortarentur, & vt ſalutem adipiſcerentur fuga: poſteaquàm Tyrum veniſſent, tum afflictari, lamentaríque cœpiſſe. Timor igitur ab iis ægritudinem potuit repellere, ratio ac ſapientia vera non poterit? Quid eſt autem, quod plus valeat ad ponendum dolorem, quàm cùm eſt intellectum nihil profici, & fruſtrà eſſe ſuſceptum? Si igitur deponi poteſt, etiam non ſuſcipi poteſt. Voluntate igitur, & iudicio ſuſcipi ægritudinem confitendum eſt. ídque indicatur eorum patientia, qui cùm multa ſint ſæpe perpeſsi, facilius ferunt quicquid áccidit, obduruiſſéque ſeſe contra fortunam arbitrantur: vt ille apud Euripidem,

,, Si mihi nunc triſtis primùm illuxiſſet dies,
,, Nec tam ærumnoſo nauigauiſſem ſalo:
,, Eſſet dolendi cauſa, vt iniecto equulei
,, Freno repentè tactu exagitantur nouo.
,, Sed iam ſubiectus miſeriis obtorpui.

Defatigatio igitur miſeriarum ęgritudines cùm faciat leuiores, intelligi neceſſe eſt, opinionem, non rem ipſam cauſam atque fontem eſſe mæroris. Philoſophi ſummi, nec dum tamen ſapientiam conſecuti, nónne intelligunt, in ſummo ſe malo eſſe? ſunt enim inſipientes: neque inſipientia vllum maius malum eſt: neque tamen lugent: quid ita? quia huic generi malorum non affingitur illa opinio, rectum eſſe & æquum, & ad officium pertinere ægrè ferre, quòd ſapiens non ſis. quod idem affingimus huic ęgritudini, in qua luctus ineſt, quæ omnium maxima eſt. Itaque Ariſtoteles, veteres philoſophos accuſans, qui exiſtimauiſſent philoſophiam ſuis ingeniis eſſe perfectam, ait, eos aut ſtultiſsimos, aut glorioſsimos fuiſſe: ſed ſe videre, quòd paucis annis magna acceſsio facta eſſet, breui tempore philoſophiam planè abſolutam fore. Theophraſtus

autem moriens accuſaſſe naturam dicitur, quòd ceruis & cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil intereſſet: hominibus, quorum maximè interfuiſſet, tam exiguam vitam dediſſet: quorum ſi ætas potuiſſet eſſe longinquior, futurum fuiſſe, vt omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur. querebatur igitur ſe tum, cùm illa videre cœpiſſet, exſtingui. Quid? ex ceteris philoſophis nónne optimus & grauiſſimus quiſque confitetur, multa ſe ignorare? & multa ſibi etiam atque etiam eſſe diſcenda? neque tamen, cùm ſe in media ſtultitia, qua nihil eſt peius, hærere intelligant, ægritudine premuntur. nulla enim admiſcetur opinio officioſi doloris. Quid? qui non putant lugendum viris: qualis fuit Q. Maximus efferens filium conſularem: qualis L. Paullus, duobus paucis diebus amiſsis filiis: qualis M. Cato, prætore deſignato, mortuo filio: quales réliqui, quos in cõſolatione collegimus: quid hos aliud placauit, niſi quòd luctum & mærorem eſſe non putabant viri? Ergo id, quod alij rectum opinantes ægritudini ſe ſolent dedere, ij turpe putantes ægritudinem repulerunt. ex quo intelligitur, non in natura, ſed in opinione eſſe ægritudinem. Contrà dicuntur hæc: Quis tam demens, vt ſua voluntate mæreat? natura affert dolorem: cui quidem Crantor, inquiunt, veſter cedendum putat. premit enim, atque inſtat, nec ei reſiſti poteſt. Itaque Oileus ille apud Sophoclem, qui Telamonem antea de Aiacis morte conſolatus eſſet, is cùm audiſſet de ſuo, fractus eſt. de cuius commutata mente ſic dicitur,

,, Nec verò tanta præditus ſapientia
,, Quiſquam eſt, qui aliorum ærumnam dictis alleuans,
,, Non idem, cùm fortuna mutata impetum
,, Conuertat, clade ſubita frangatur ſua,
,, Vt illa ad alios dicta & præcepta éxcidant.

Hæc cùm diſputant, hoc ſtudent efficere, naturæ obſiſti nullo modo poſſe. ij tamen fatentur grauiores ęgritudines ſuſcipi, quàm natura cogat. Quæ eſt igitur amentia, vt nos quoque idem ab aliis requiramus? Sed plures ſunt cauſæ ſuſcipiendi doloris. primùm illa opinio mali, quo viſo atque perſuaſo ægritudo inſequitur neceſſariò. deinde etiam gratum ſe mortuis facere, ſi grauiter eos lugeant, arbitrantur. accedit ſuperſtitio muliebris quædam. exiſtimant enim diis immortalibus ſe facilius ſatiſfacturos, ſi eorum plâga perculſi, afflictos ſe & ſtratos eſſe fateantur. Sed hæc inter ſe quàm repugnent, plerique non vident. laudant enim eos, qui æquo animo moriantur: qui alterius mortem æquo auimo ferant, eos putant vituperandos. quaſi fieri vllo modo poſsit, quod in amatorio ſermone dici ſolet, vt quiſquam plus alterum diligat, quàm ſe. Præclarum illud eſt, &, ſi quæris, rectum quoque & verum, vt eos, qui nobis cariſsimi eſſe debeant, æquè ac noſmetipſos amemus: vt verò plus, fieri nullo pacto poteſt. ne optandum quidem eſt in amicitia, vt me ille plus, quàm ſe amet: ego illum plus, quàm me. perturbatio vitæ, ſi ita ſit, atque officiorum omnium conſequatur. Sed de hoc aliàs. nunc illud ſatis eſt, non attribuere ad amiſsionem amicorum miſeriam noſtram, ne illos plus, quàm ipſi velint, ſi ſentiant, plus certè, quàm noſmetipſos diligamus. nam quod aiunt pleroſque conſolationibus nihil leuari, adiungúntque cõſolatores ipſos confiteri ſe eſſe miſeros, cùm ad eos impetum ſuum fortuna conuerterit, vtrumque diſſoluitur. ſunt enim iſta non naturæ vitia, ſed culpæ. ſtultitiam autem accuſare quanuis copioſe licet. nam & qui non leuantur, ipſi alios ad miſeriam inuitant: & qui ſuos caſus aliter ferunt, atque vt aliis auctores ipſi fuerunt, non ſunt vitioſiores, quàm ferè plerique, qui auari auaros, gloriæ cupidos glorioſi reprehendunt. Eſt enim proprium ſtultitiæ aliorum vitia cernere, obliuiſci ſuorum. Sed nimirum hoc maximum eſt experimentum, cùm conſtet ægritudinem vetuſtate tolli, hanc vim non eſſe in die poſitam, ſed in cogitatione diuturna. nam ſi eadem res eſt, & idem eſt homo: quî poteſt quicquam de dolore mutari, ſi neque de eo, propter quod dolet, quicquam eſt mutatum, neque de eo, qui dolet? Cogitatio igitur diuturna nihil eſſe in re mali, dolori medetur, non ipſa diuturnitas.

Hic

Hic mihi afferunt mediocritates:quæ ſi naturales ſunt,quid opus eſt conſolatione?natura enim ipſa terminabit modum.ſin opinabiles,opinio tota tollatur.Satis dictum eſſe arbitror, ægritudinem eſſe opinionem mali præſentis:in qua opinione illud inſit, vt ægritudinem ſuſcipere oporteat. Additur ad hãc definitionem à Zenone rectè,vt illa opinio pręſentis mali ſit recens.hoc autem verbum ſic interpretatur,vt non tantùm illud recens eſſe velit,quod paullo antè acciderit: ſed quamdiu in illo opinato malo vis quædam inſit & vigeat,& habeat quandam viriditatem,tam diu appelletur recens:vt Arthemiſia illa Mauſoli Cariæ regis vxor:quæ nobile illud Halicarnaſi fecit ſepulcrum,quàm diu vixit,vixit in luctu,eodémque etiam confecta contabuit.huic erat illa opinio quotidie recens:quæ tum denique non appellabatur recens,cùm vetuſtate exaruit.Hęc igitur officia ſunt conſolantium, tollere ægritudinem funditus, aut ſedare, aut detrahere quamplurimùm, aut ſupprimere , nec pati manare longius, aut ad aliam traducere. Sunt qui vnum officium conſolantis putent, docere, malum illud omnino non eſſe, vt Cleanthi placet. ſunt,qui nõ magnum malum,vt Peripatetici. ſunt qui abducunt à malis ad bona,vt Epicurus. ſunt qui ſatis putant oſtendere, nihil inopinati accidiſſe, nihil noui. Chryſippus autem caput eſſe cenſet in conſolando , detrahere illam opinionem mærenti,ſi ſe officio fungi putet iuſto atque debito.ſunt etiam, qui hæc omnia genera conſolandi colligunt. alius enim alio modo mouetur , vt ferè nos omnia in conſolationem vnam coniecimus. erat enim in tumore animus, & omnis in eo tenebatur curatio. ſed ſumẽdum tempus eſt non minus in animorum morbis,quàm in corporum : vt Prometheus ille Æſchyli : cui cùm dictum eſſet,

» Atquî Prometheu te hoc tenere exiſtimo,
» Orationem mederi iracundiæ: Reſpondet, “ ſi quidem
» Qui tempeſtiuam medicinam admouens,
» Non ad graueſcens vulnus illidat manus.

Erit igitur in conſolationibus prima medicina , docere aut nullum malum eſſe , aut admodum paruum : altera,& de communi condicione vitæ,& propriè,ſiquid ſit, de ipſius, qui mæreat,diſputandum:tertia,ſummam eſſe ſtultitiam fruſtrà confici mærore,cùm intelligas nihil poſſe profici . nam Cleanthes quidem ſapientem conſolatur , qui conſolatione non eget.nihil enim eſſe malum, quod turpe non ſit, ſi lugenti perſuaſeris: non tu illi luctum,ſed ſtultitiam detraxeris.Alienum autem tempus docendi:& tamen non ſatis mihi videtur vidiſſe hoc Cleanthes,ſuſcipi aliquãdo ægritudinem poſſe ex eo ipſo,quod eſſe ſummum malum Cleanthes ipſe fatetur.Quid enim dicemus?cùm Socrates Alcibiadi perſuaſiſſet,vt accepimus,eum nihil hominis eſſe,nec quicquam inter Alcibiadẽ ſummo loco natum,& quemuis baiulum intereſſe:cùm ſe Alcibiades afflictaret, lacrymánſque Socrati ſupplex eſſet,vt ſibi virtutem traderet,turpitudinémque depelleret : quid dicemus Cleanthe?num in illa re, quæ ægritudine Alcibiadem afficiebat, mali nihil fuiſſe? quid illa Lyconis,qualia ſunt?qui ægritudinem extenuans, paruis ait eam rebus moueri, fortunę & corporis incommodis,non animi malis.quid ergo?illud,quod Alcibiades dolebat , non ex animi malis,vitiíſque conſtabat ? Ad Epicuri conſolationem ſatis eſt antè dictum.Ne illa quidem conſolatio firmiſsima eſt , quanquàm & vſitata eſt , & ſæpe prodeſt:Non tibi hoc ſoli. Prodeſt hæc quidem, vt dixi, ſed nec ſemper, nec omnibus. ſunt enim,qui reſpuant : ſed réfert,quo modo adhibeatur.vt enim tulerit quíſque eorum, qui ſapienter tulerunt:non quo quiſque incommodo affectus ſit,prædicandum eſt. Chryſippi ratio ad veritatem firmiſsima eſt , ad tempus ægritudinis difficilis . Magnum opus eſt probare mærenti,illum ſuo iudicio, & quòd ſe ita putet oportere facere, mærere.nimirũ igitur , vt in cauſis non ſemper vtimur eodem ſtatu (ſic enim appellamus controuerſiarum genera) ſed ad tempus,ad controuerſiæ naturam,ad perſonam accommodamus:ſic in ægritudine lenienda . nam quam quiſque curationem recipere poſsit , videndum eſt. Sed neſcio quo pacto ab eo , quod erat à te propoſitum , aberrauit oratio. tu enim de ſa-

piente quæſieras: cui aut malum videri nullum poteſt, quod vacet turpitudine: aut ita paruum malum, vt id obruatur ſapientia, víxque appareat: qui nihil opinione affingat, aſſumátque ad ægritudinem: nec id putet eſſe rectum, ſe quàm maximè excruciari, luctúque confici, quo prauius nihil eſſe poſsit. edocuit tamen ratio, vt mihi quidem videtur, cùm hoc ipſum propriè non quæreretur hoc tempore, ne vllum quidem eſſe malum, niſi quod idem dici turpe poſſet: tamen vt videremus, quicquid eſſet in ægritudine mali, id non naturale eſſe, ſed voluntario iudicio, & opinionis errore contractum. Tractatum eſt autem à nobis id genus ægritudinis, quod vnum eſt omnium maximum, vt eo ſublato, reliquorum remedia ne magnopere quærenda arbitraremur. ſunt enim certa quæ de paupertate, certa quæ de vita inhonorata & ingloria dici ſoleant. ſeparatim autem certæ ſcholæ ſunt de exſulio, de interitu patriæ, de ſeruitute, de debilitate, de cæcitate, & de omni caſu, in quo nomen poni ſolet calamitatis. hæc Græci in ſingulas ſcholas, & in ſingulos libros diſpertiunt. opus enim quærunt, quanquàm planè diſputationis ſunt, non delectationis. & tamen vt medici toto corpore curando minimæ etiam parti, ſi condoluit, medentur: ſic philoſophia, cùm vniuerſam ægritudinem ſuſtulit, tamen ſi quis error aliunde extitit, ſi paupertas momordit, ſi ignominia pupugit, ſiquid tenebrarum offudit exſulium, aut eorum, quæ modò dixi, ſiquid extitit: ſingularum rerum ſunt propriæ conſolationes: de quibus audies tu quidem, cùm voles: ſed ad eundem fontem reuertendum eſt, ægritudinem omnem procul abeſſe à ſapiente, quòd inanis ſit, quòd fruſtrà ſuſcipiatur, quòd non natura exoriatur, ſed iudicio, ſed opinione, ſed quadam inuitatione ad dolendum, cùm id decreuerimus ita fieri oportere. hoc detracto, quod totum eſt voluntarium, ægritudo erit ſublata illa mærens: morſus tamen, & contractiunculæ quædam animi relinquentur. hanc dicant ſanè naturalem, dum ægritudinis nomen abſit, graue, tætrum, funeſtum, quod cum ſapientia eſſe, atque, vt ita dicam, habitare nullo modo poſsit. Atquî ſtirpes ſunt ægritudinis quàm multę, quàm amaræ! quæ ipſo trunco euerſo, omnes elidendæ ſunt, & ſi neceſſe erit, ſingulis diſputationibus. ſupereſt enim nobis hoc cuicuimodi eſt otium. Sed ratio vna omnium eſt ægritudinum, plura nomina. nam & inuidere ægritudinis eſt, & æmulari, obtrectare, & miſereri, angi, lugere, mærere, ærumna affici, lamentari, ſollicitari, dolere, in moleſtia eſſe, afflictari, deſperare. Hæc omnia definiunt Stoici: eáque verba, quæ dixi, ſingularum rerum ſunt, non, vt videntur, eaſdem res ſignificant, ſed aliquid differunt: quod alio loco fortaſſe tractabimus. Hæ ſunt illæ fibræ ſtirpium, quas initio dixi, perſequendæ, & omnes elidendæ, ne vlla vnquam poſsit exiſtere. Magnum opus & difficile: quis negat? quid autem præclarum, non idem arduum? ſed tamen id ſe effecturam philoſophia profitetur: nos modò curationem eius recipiamus. Verùm hæc quidem hactenus. cetera, quotieſcunque voletis, & hoc loco, & alibi parata vobis erunt.

F. ex ms. quod non idem

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM AD M. BRVTVM LIBER QVARTVS, DE RELIQVIS ANIMI PERTVRBATIONIBVS.

CVM multis locis noſtrorum hominum ingenia, virtutéſque, Brute, ſoleo mirari, tum maximè iis in ſtudiis, quæ ſerò admodum expetita, in hanc ciuitatem è Græcia tranſtulerunt. nam cùm à primo vrbis ortu, partim regiis inſtitutis, partim etiã legibus auſpicia, cæremoniæ, comitia, prouocationes, patrum conſilium, equitum, peditúmque deſcriptio, tota res militaris diuinitus eſſet conſtituta, tum progreſsio admirabilis, incredibiliſque curſus ad omnem excellentiam factus eſt, dominatu regio rep. liberata. Nec verò hic locus eſt, vt de moribus inſtitutíſque maiorum, & diſciplina ac temperatione

F. n. hoc verbum [illegible] ſuſpectum. nam non [illegible] in inſtitutis regiis. [illegible] forte prenſationes in comitiis creandi regis, aut cuiuſvis inferioris magiſtratus, ſi id ſive erat à populo petere

peratione ciuitatis loquamur. aliis hęc locis satis accuratè à nobis dicta sunt, maximéque in iis sex libris, quos de rep. conscripsimus. hoc autem loco consideranti mihi studia doctrinæ, multa sanè occurrũt, cur ea quoque arcessita aliunde, neq; solùm expetita, sed etiã cõseruata & culta videantur. erat enim illis pæne in conspectu præstanti sapientia, & nobilitate Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus iisdẽ, quibus L. Brutus patriam liberauit, præclarus auctor nobilitatis tuæ. Pythagorę autem doctrina cùm longè latéque flueret, permanauisse mihi videtur in hanc ciuitatem, ídque cùm coniectura probabile est, tum quibusdam etiam vestigiis indicatur. Quis est enim, qui putet, cùm floreret in Italia Græcia potentissimis & maximis vrbibus, ea, quæ magna dicta est, in hísque primùm ipsius Pythagoræ, deinde postea Pythagoreorum tantum nomen esset, nostrorum hominum ad eorum doctissimas voces, aureis clausas fuisse? quinetiam arbitror, propter Pythagoreorum admirationem, Numam quoque regem Pythagoreum à posterioribus existimatum. nam cùm Pythagoræ disciplinam & instituta cognoscerent, regísq; eius æquitatem & sapientiam à maioribus suis accepissent, ætates autem & tempora ignorarent propter vetustatem: eum, qui sapientia excelleret, Pythagoræ auditorem fuisse crediderunt. Et de coniectura quidem hactenus. Vestigia autem Pythagoreorum, quanquam multa colligi possunt, paucis tamen vtemur, quoniam non id agitur hoc tempore. nam cùm carminibus soliti illi esse dicantur, & præcepta quædam occultius tradere, & menteis suas à cogitationum intentione cantu fidibúsque ad tranquillitatem traducere: grauissimus auctor in originibus dixit Cato, morem apud maiores hunc epularum fuisse, vt deinceps, qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes. ex quo perspicuum est, & cantus tum fuisse descriptos vocum sonis, & carmina. quanquàm id quidem etiam XII. tabulæ declarant, condi iam tum solitum esse carmen: quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam, leges sanxerunt. nec verò illud non eruditorum temporum argumentum est, quòd deorum puluinaribus & epulis magistratuum fides præcinunt: quod proprium eius fuit, de qua loquor, disciplinæ. Mihi quidem etiam Appij Cæci carmen, quod valde Panætius laudat epistola quadam, quæ est ad Q. Tuberonem, Pythagoreorum videtur. multa sunt etiam in nostris institutis ducta ab illis: quæ prætereo, ne ea, quæ peperisse ipsi putamur, aliunde didicisse videamur. Sed vt ad propositum redeat oratio: quàm breui tempore quot & quanti poëtæ, qui autem oratores extiterunt? facilè vt appareat, nostros omnia consequi potuisse, simul vt velle cœpissent. Sed de ceteris studiis alio loco & dicemus, si vsus fuerit, & sæpe diximus. Sapientiæ studium vetus id quidem in nostris: sed tamen ante Lælij ætatem, & Scipionis, non reperio quos appellare possim nominatim. quibus adolescentibus Stoicum Diogenem, & Academicum Carneadem video ad senatum ab Atheniensibus missos esse legatos. qui cùm reip. nullam vnquam partem attigissent, essétque eorum alter Cyrenæus, alter Babylonius: nunquam profectò scholis essent excitati, neq; ad illud munus electi, nisi in quibusdam principibus temporibus illis fuissent studia doctrinæ. qui cùm cetera litteris mandarent, alij ius ciuile, alij orationes suas, alij monumenta maiorum: hanc amplissimam omnium artium bene viuendi disciplinam vita magis, quàm litteris persecuti sunt. itaque illius veræ, elegantísque philosophiæ, quæ ducta à Socrate in Peripateticis adhuc permansit, & idem alio modo dicentibus Stoicis, cùm Academici eorum controuersias disceptarent: nulla ferè sunt, aut pauca admodum Latina monumenta, siue propter magnitudinem rerum, occupationémque omnium: siue etiam, quòd imperitis ea probari posse nõ arbitrabantur, cùm interim illis silentibus C. Amafinius extitit dicens. cuius libris editis, commota multitudo contulit se ad eandem potissimum disciplinam, siue quòd erat cognitu perfacilis, siue quòd inuitabatur illecebris blandis voluptatis, siue etiam quia nihil prolatum erat melius: illud quod erat, tenebant. Post Amafinium autem multi eiusdem æmuli rationis multa cùm scripsissent, Italiam totam occupauerunt: quódque maximum argumentum est, non dici illa subtiliter, quòd & facilè ediscantur, & ab in-

F. quomodo vocum sonis. an soni in tabulas referebantur? itaq. placebat Pantagatho, ut pro sonis, legeretur notis.

doctis probentur:id illi firmamentum eſſe diſciplinæ putant. Sed defendat quidem quod quiſque ſentit. ſunt enim iudicia libera. nos inſtitutum tenebimus: nullíſque vnius diſciplinæ legibus aſtricti, quibus in philoſophia neceſſariò pareamus, quid ſit in quaque re maximè probabile, ſemper requiremus. quod cùm ſæpe aliàs, tum nuper in Tuſculano ſtudioſe egimus. Itaque expoſitis tridui diſputationibus, quartus dies hoc libro concluditur. vt enim in inferiorem ambulationem deſcendimus, quod idem feceramus ſuperioribus diebus, ſic acta res eſt. Dicat, ſi quis vult, de qua re diſputare velit. Non mihi videtur omni animi perturbatione poſſe ſapiens vacare. Ægritudine quidem heſterna diſputatione videbatur, niſi fortè temporis cauſa aſſentiebare. Minimè verò. nam mihi egregiè probata eſt oratio tua. Non igitur exiſtimas cadere in ſapientem ægritudinẽ? Prorſus non arbitror. Atquì, ſi iſta perturbare animum ſapientis non poteſt, nulla poterit. Quid enim? metúſne conturbet? at earum rerum eſt abſentium metus, quarum præſentium eſt ægritudo. ſublata igitur ægritudine, ſublatus eſt metus. Reſtant duæ perturbationes, lætitia geſtiens, & libido: quæ ſi non cadent in ſapientem, ſemper mens erit tranquilla ſapientis. Sic prorſus intelligo. Vtrum igitur mauis? ſtatímne nos vela facere, an quaſi è portu egredienteis paullulum remigare? Quídnam eſt iſtuc? non enim intelligo. Quia Chryſippus & Stoici, cùm de animi perturbationibus diſputant, magnam partem in his partiendis & definiendis occupati ſunt: illa eorum perexigua oratio eſt, qua medeantur animis, nec eos turbulentos eſſe patiantur. Peripatetici autem ad placandos animos multa afferunt: ſpinas partiendi & definiendi prætermittunt. Quærebam igitur, vtrùm panderem vela orationis ſtatim, an eam antè paullulum dialecticorum remis propellerem. Iſto modo verò. erit enim hoc totum, quod quæro, ex vtroque perfectius. Eſt id quidem rectius: ſed pòſt requires, ſi quid fuerit obſcurius. Faciam equidem. tu tamen, vt ſoles, dices iſta ipſa obſcura planius, quàm dicuntur à Græcis. Enitar equidem: ſed intento opus eſt animo, ne omnia dilabantur, ſi vnum aliquod effugerit. quoniam quæ Græci πάθη vocant, nobis perturbationes appellari magis placet, quàm morbos. in his explicandis veterem illam equidem Pythagoræ primùm, deinde Platonis deſcriptionem ſequar: qui animum in duas parteis diuidunt: alteram rationis participem faciunt, alteram expertem. in participe rationis ponunt tranquillitatem, id eſt placidam, quietámque conſtantiam: in illa altera motus turbidos tum iræ, tum cupiditatis, contrarios inimicóſque rationi. Sit igitur hic fons. vtamur tamen in his perturbationibus deſcribendis, Stoicorum definitionibus & partitionibus, qui mihi videntur in hac quæſtione verſari acutiſsimè. Eſt igitur Zenonis hæc definitio, vt perturbatio ſit, quod πάθος ille dicit, auerſa à recta ratione contra naturam, animi commotio. quidam breuius, PERTVRBATIONEM eſſe appetitum vehementiorem dicunt: ſed vehementiorem eum volunt eſſe, qui longius diſceſſerit à naturæ conſtantia. parteis autem perturbationum volunt ex duobus opinatis bonis naſci, & ex duobus opinatis malis. ita eſſe quattuor. ex bonis libidinem & lætitiam, vt ſit LÆTITIA præſentium bonorum, LIBIDO futurorum. ex malis METVM & ÆGRITVDINEM naſci cenſent: metum futuris, ægritudinem præſentibus. quæ enim venientia metuuntur, eadem efficiunt ægritudinem inſtantia. LÆTITIA autem, ET LIBIDO in bonorum opinione verſantur, cùm libido ad id, quod videtur bonum, illecta & inflammata rapiatur: lætitia, vt adepta iam aliquid concupitum, efferatur & geſtiat. natura enim omnes ea, quæ bona videntur, ſequuntur, fugiúntque contraria. quamobrem ſimul obiecta ſpecies cuiuſpiam eſt, quod bonum videatur, ad id adipiſcendum impellit ipſa natura. id cùm conſtanter, prudentérque fit, eiuſmodi appetitionem Stoici βούλησιν appellant, nos appellamus voluntatem. eam illi putant in ſolo eſſe ſapiente, quam ſic definiũt: VOLVNTAS eſt, quæ quid cum ratione deſiderat. quæ autem auerſa à ratione incitata eſt vehementius, ea libido eſt, vel cupiditas effrenata, quæ in omnibus ſtultis inuenitur. itémque, cùm ita mouemur, vt in bono ſimus aliquo, dupliciter id contingit. nam cùm

ratione

ratione animus mouetur placidè atque constanter, tum illud gaudium dicitur: cùm autem & inaniter & effuse animus exsultat, tum illa lætitia gestiens, vel nimia dici potest: quam ita definiunt, sine ratione animi elationem. quomodóque bona natura appetimus, sic à malis natura declinamus: quæ declinatio si cum ratione fiet, cautio appelletur, eáque intelligatur in solo esse sapiente: quæ autem sine ratione, & cum exanimatione humili atque fracta, nominetur metus. Est igitur metus rationi aduersa cautio. præsentis autem mali sapientis affectio nulla est. stulti autem ægritudo est ea, qua afficiuntur in malis opinatis, animósque demittunt, & contrahunt rationi non obtemperantes. itaque hæc prima definitio est, vt ægritudo sit animi aduersante ratione contractio. Sic quattuor perturbationes sunt, tres constantiæ: quoniam ægritudini nulla constantia opponitur. sed omneis perturbationes iudicio censent fieri, & opinione. itaque eas definiũt pressius, vt intelligatur non modò quàm vitiosæ, sed etiam quàm in nostra sint potestate. Est igitur ÆGRITVDO, opinio recens mali præsentis: in quo demitti contrahíque animo rectum esse videatur. LÆTITIA, opinio recens boni præsentis, in quo efferri rectum esse videatur. METVS, opinio impendentis mali, quod intolerabile esse videatur. LIBIDO, opinio venturi boni, quod sit ex vsu iam præsens esse atque adesse. Sed quæ iudicia, quásque opiniones perturbationum esse dixi, nõ in eis perturbationes solùm positas esse dicunt, verùm illa etiam, quæ efficiuntur perturbationibus, vt ægritudo quasi morsum aliquem doloris efficiat, metus recessum quendam animi & fugam, lætitia profusam hilaritatem, libido effrenatam appetentiam. opinionem autem, quam in omneis definitiones superiores inclusimus, volunt esse imbecillam assensionem. Sed singulis perturbationibus partes eiusdem generis plures subiiciuntur. vt ægritudini inuidentia (vtendum est enim docendi causa verbo minus vsitato, quoniam inuidia non in eo, qui inuidet, solùm dicitur, sed etiam in eo, cui inuidetur) æmulatio, obtrectatio, misericordia, angor, luctus, mæror, ærumna, dolor, lamentatio, sollicitudo, molestia, afflictatio, desperatio, & siqua sunt de genere eodem: METVI autem subiecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pauor, exanimatio, conturbatio, formido: VOLVPTATI MALEVOLENTIA lætans malo alieno, delectatio, iactatio, & similia. LIBIDINI IRA, excandescentia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium, & cetera eiusmodi. Hæc autem definiunt hoc modo: INVIDENTIAM esse dicunt ægritudinem susceptam propter alterius res secundas, quæ nihil noceant inuidenti. nam siquis doleat eius rebus secundis, à quo ipse lædatur, non rectè dicitur inuidere: vt si Hectori Agamemnon. qui autem, cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat his frui, is inuidet profectò. ÆMVLATIO AVTEM dupliciter illa quidem dicitur, vt & in laude & in vitio nomen hoc sit. nam & imitatio virtutis æmulatio dicitur, sed ea nihil hoc loco vtimur. est enim laudis: & est æmulatio ægritudo, si eo, quod concupierit, alius potiatur, ipse careat. OBTRECTATIO autem est ea, quam intelligi zelotypiam volo, ægritudo ex eo, quòd alter quoque potiatur eo, quod ille ipse concupiuerit. MISERICORDIA est ægritudo ex miseria alterius iniuria laborantis. nemo enim paricidæ, aut proditoris supplicio misericordia commouetur. ANGOR EST ægritudo premens. LVCTVS, ægritudo ex eius, qui carus fuerit, interitu acerbo. MÆROR, ægritudo flebilis. ÆRVMNA, ægritudo laboriosa. DOLOR, ægritudo cruciãs. LAMENTATIO, ægritudo cum eiulatu. SOLLICITVDO, ægritudo cum cogitatione. MOLESTIA, ægritudo permanẽs. AFFLICTATIO, ægritudo cum vexatione corporis. DESPERATIO, ægritudo sine vlla rerum exspectatione meliorum. Quæ autem subiecta sunt sub metum, ea sic definiunt: PIGRITIAM metum consequentis laboris: TERROREM metum concutientem, ex quo fit, vt pudorẽ rubor, terrorem pallor & tremor, & dentium crepitus consequatur: TIMOREM Metum mali appropinquantis: PAVOREM metum mentem loco mouentem, ex quo illud Ennij.

,, Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo exspectorat:

EXANIMATIONEM metum subsequentem, & quasi comitem pauoris: CONTVRBATIONEM metum excutientem cogitata: FORMIDINEM metum permanentem. Voluptatis autem partes hoc modo describunt, vt MALEVOLENTIA sit voluptas ex malo alterius sine emolumento suo: DELECTATIO, voluptas suauitate auditus animum deliniens: & qualis est hæc aurium, tales sunt oculorum & tactionum & odorationum & saporum: quæ sunt omnes vnius generis, ad perfundendum animum tanquam illiquefactæ voluptates. IACTATIO est voluptas gestiens, & se efferens insolentius. Quæ autem libidini subiecta sunt, ea sic definiunt, vt IRA SIT libido puniendi eius, qui videatur læsisse iniuria: EXCANDESCENTIA autem sit ira nascens, & modò existens: quę θύμωσις Græcè dicitur: ODIVM, ira inueterata: INIMICITIA, ira vlciscendi tempus obseruans: DISCORDIA, ira acerbior, intimo odio & corde concepta: INDIGENTIA libido inexplebilis: DESIDERIVM, libido eius, qui nondum adsit, videndi. distinguunt etiam illud, vt desiderium sit earum rerum, quæ dicuntur de quodam, aut quibusdam, quæ κατηγορήματα dialectici appellant: vt habere diuitias, capere honores: Indigentia rerum ipsarum est, vt honorum, vt pecuniæ. Omnium autem perturbationum fontem esse dicunt intemperantiam, quæ est à tota mente & à recta ratione defectio, sic auersa à præscriptione rationis, vt nullo modo appetitiones animi nec regi, nec contineri queant. Quemmadmodum igitur temperantia sedat appetitiones, & efficit, vt hæ rectæ rationi pareant, conseruátque considerata iudicia mentis: sic huic inimica intemperantia omnem animi statum inflammat, conturbat, incitat. Itaque & ægritudines, & metus, & reliquæ perturbationes omnes gignuntur ex ea. quemadmodum enim cùm sanguis corruptus est, aut pituita redundat, aut bilis, in corpore mòrbi ægrotationésque nascuntur: sic prauarum opinionum conturbatio, & ipsarum inter se repugnantia sanitate animum spoliat, morbísque perturbat. ex perturbationibus autem primùm morbi conficiuntur, quæ vocant illi νοσήματα, eáque, quæ sunt eis morbis contraria, quæ habent ad res certas vitiosam offensionem, atque fastidium: deinde ægrotationes, quæ appellantur à Stoicis ἀῤῥωστήματα: hísque item oppositæ contrariæ offensiones. Hoc loco nimiùm operæ consumitur à Stoicis, maximè à Chrysippo, dum morbis corporum comparatur morborum animi similitudo. qua oratione minimè necessaria prætermissa, ea, quæ rem continent, pertractemus. Intelligatur igitur, perturbationem, iactantibus se opinionibus inconstanter & turbidè, in motu esse semper. cùm autem hic feruor, concitatióque animi inueterauerit, & tanquam in venis, medullísque insederit, tum existit & morbus, & ægrotatio, & offensiones eæ, quæ sunt eis morbis, ægrotationibúsque contrariæ. Hæc, quæ dico, cogitatione quidem inter se differunt, re verò copulata sunt, eáque oriuntur ex libidine & lætitia. nam cùm est concupita pecunia, nec adhibita continuò ratio, quasi quædam Socratica medicina, quæ sanet eam cupiditatem, permanat in venas, & inhæret in visceribus illud malum, existítque morbus & ægrotatio: quæ auelli inueterata non possunt: eíque morbo nomen est auaritia: similitérque ceteri morbi, vt gloriæ cupiditas, vt mulierositas, (vt ita appellem eam, quæ Græcè φιλογυνεία dicitur), ceteríque similiter morbi ægrotationésque nascuntur. quæ autem his sunt contraria, ea nasci putantur à metu, vt odium mulierum, quale in μισογυνεία est: vt hominum vniuersi generis, quod accepimus de Timone, qui μισάνθρωπος appellatur: vt inhospitalitas est. quæ omnes ægrotationes animi ex quodam metu nascuntur earum rerum, quas fugiunt & oderunt. Definiunt autem animi ægrotationem, opinationem vehementem de re non expetenda, tanquam valde expetenda sit, inhærentem, & penitus insitam. Quod autem nascitur ex offensione, ita definiunt: opinionem vehementem de re non fugienda, inhærentem, & penitus insitam, tanquam fugienda. hæc autem opinatio est, iudicare se scire, quod nesciat. Ægrotationi autem talia quædam subiecta sunt, auaritia, ambitio, mulierositas, peruicacia, ligurritio, vinolétia, cupedia, & si qua sunt similia. EST AVTEM AVARITIA, opinatio vehemens de pecunia, quasi valde expetenda

petenda

petenda ſit, inhærens, & penitus inſita. ſimiliſque eſt eiuſdem generis definitio reliquarum. Offenſionum autem definitiones ſunt eiuſmodi, vt INHOSPITALITAS ſit opinio vehemens, valde fugiendum eſſe hoſpitem, eáque inhærens & penitus inſita. ſimiliter definitur & mulierum odium, vt Hippolyti. & vt Timonis, generis humani. Atque vt ad valetudinis ſimilitudinem veniam, eáque collatione vtamur aliquando, ſed parcius, quàm ſolent Stoici: vt ſunt alij ad alios morbos procliuiores: (itaque dicimus grauedinoſos quoſdam, quoſdam torminoſos, non quia iam ſint, ſed quia ſæpe ſint:) ſic alij ad metum, alij ad aliam perturbationem. ex quo in aliis anxietas, vnde anxij: in aliis iracundia dicitur, quæ ab ira differt: éſtque aliud iracundum eſſe, aliud iratum, vt differt anxietas ab angore. neque enim omnes ſunt anxij, qui anguntur aliquando: neque anxij, ſemper anguntur: vt inter ebrietatem & ebrioſitatem intereſt: aliúdque eſt eſſe amatorem, aliud amantem. Atque hæc aliorum ad alios morbos procliuitas latè patet. nam pertinet ad omneis perturbationes. in multis etiam vitiis appâret: ſed nomen res non habet. ergo inuidi & maleuoli, liuidi & timidi & miſericordes, quia procliues ad eas perturbationes, non quia ſemper, feruntur. Hæc igitur procliuitas ad ſuum quodque genus, à ſimilitudine corporis ægrotatio dicitur, dum ea intelligatur ad ægrotandum procliuitas. ſed hæc in bonis rebus, quòd alij ad alia bona ſunt aptiores, facilitas nominetur: in malis procliuitas, vt ſignificet lapſionem: in neutris habeat ſuperius nomen. quo modo autem in corpore morbus, ægrotatio & vitium, ſic in animo. MORBVM appellant totius corporis corruptionem: ÆGROTATIONEM, morbum cum imbecillitate: VITIVM, cùm partes corporis inter ſe diſsident: ex quo prauitas membrorum, diſtortio, deformitas. Itaque illa duo, morbus & ægrotatio, ex totius valetudinis corporis cõquaſſatione & perturbatione gignuntur, vitium autem integra valetudine ipſum ex ſe cernitur. ſed in animo tantummodo cogitatione poſſumus morbum ab ægrotatione ſeiũgere. VITIOSITAS AVTEM EST HABITVS, aut affectio in tota vita incõſtans, & à ſe ipſa diſſentiens. ita fit, vt in altera, corruptione opinionum morbus efficiatur, & ægrotatio: in altera, inconſtantia & repugnantia. non enim omne vitium parteis habet diſſentienteis: vt eorum, qui non longè à ſapientia abſunt, affectio eſt illa quidem diſcrepans à ſe ipſa, dum eſt inſipiens, ſed non diſtorta, nec praua. morbi autem & ægrotationes partes ſunt vitioſitatis: ſed perturbationes ſíntne eiuſdem partes, quæſtio eſt. vitia enim affectiones ſunt manentes, perturbationes autem mouentes, vt non poſsint affectionum manentium partes eſſe. atque vt in malis attingit animi naturam corporis ſimilitudo, ſic & in bonis. ſunt enim in corpore præcipua, pulchritudo, vires, valetudo, firmitas, velocitas: ſunt item in animo: & vt corporis eſt temperatio, cùm ea congruunt inter ſe, è quibus conſtamus: ſic animi ſanitas dicitur, cùm eius iudicia, opinionéſque concordant: eáque eſt animi virtus: quam alij ipſam temperantiam dicunt eſſe, alij obtemperantem temperantiæ præceptis, & eam ſubſequentem, nec habentem vllam ſpeciem ſuam: ſed, ſiue hoc, ſiue illud ſit, in ſolo eſſe ſapiente. Eſt autem quædam animi ſanitas, quæ in inſipientem etiam cadat, cùm curatione medicorum perturbatio mentis aufertur. & vt corporis eſt quædam apta figura membrorum, cum coloris quadam ſuauitate, eáque dicitur pulchritudo: ſic in animo opinionum, iudiciorúmque æquabilitas & conſtantia, cum firmitate quadam & ſtabilitate virtutem ſubſequens, aut virtutis vim ipſam continens, pulchritudo vocatur. itémque viribus corporis, & neruis, & efficacitati ſimiles, ſimilibus quoque verbis, animi vires nominantur. Velocitas autem corporis, celeritas appellatur: quæ eadem ingenij etiam laus habetur, propter animi multarum rerum breui tempore percurſionem. Illud animorum, corporúmque diſsimile eſt, quòd animi valentes morbo tentari non poſſunt, corpora poſſunt. ſed corporum offenſiones ſine culpa accidere poſſunt, animorum non item. quorum omnes morbi & perturbationes ex aſpernatione rationis eueniunt. itaque in hominibus ſolùm exiſtunt. nam beſtiæ ſimile quiddam faciunt, ſed in perturbationes non incidũt. Inter acutos autẽ & hebetes hoc intereſt, quòd ingenioſi,

vt æs Corinthium in æruginem : ſic illi in morbum & incidunt tardius, & recreantur ocyus: hebetes non item. Nec vero in omnem morbum ac perturbationem animus ingenioſi cadit. non enim multa efferata & immania : quædam autem humanitatis quoque habent primam ſpeciem, vt miſericordia, ægritudo, metus. Ægrotationes autem & morbi animorum difficilius euelli poſſe putantur, quàm ſumma illa vitia, quæ virtutibus ſunt contraria. morbis enim manentibus, vitia ſublata eſſe poſſunt, quia hi non tam celeriter ſanantur, quàm illa tolluntur. Habes ea, quæ de perturbationibus enucleatè diſputant Stoici: quæ logica appellant, quia diſſeruntur ſubtilius. è quibus quoniam tanquam è ſcrupuloſis cotibus enauigauit oratio, reliquæ diſputationis curſum teneamus: modò ſatis illa dilucidè dixerimus pro rerum obſcuritate. Prorſus ſatis: ſed ſiqua diligentius erunt cognoſcenda, quæremus aliàs: nunc vela, quæ modò dicebas, exſpectamus, & curſum. Quando & aliis locis de virtute diximus, & ſæpe dicendum erit (pleræque enim quæſtiones, quæ ad vitam, moréſque pertinent, à virtutis fonte ducuntur) quando igitur VIRTVS EST AFFECTIO animi conſtans, conueniénſque, laudabileis efficiens eos, in quibus eſt, & ipſa per ſe ſua ſponte, ſeparata etiam vtilitate, laudabilis: ex ea proficiſcuntur honeſtæ voluntates, ſententiæ, actiones, omníſque recta ratio: quanquam ipſa virtus breuiſsimè recta ratio dici poteſt. Huius igitur virtutis contraria eſt vitioſitas: ſic enim malo, quàm malitiam appellare eam, quam Græci κακίαν appellant. nam MALITIA certi cuiuſdam vitij nomen eſt, VITIOSITAS omnium: ex qua concitantur perturbationes: quæ ſunt, vt paullo antè diximus, turbidi animorum, concitatíque motus, auerſi à ratione, & inimiciſsimi mentis, vitæque tranquillæ. importante enim ægritudines anxias atque acerbas, animóſque affligunt & debilitant metu. iidem inflammant appetitione nimia : quam tum cupiditatem, tum libidinem dicimus, impotentiam quandam animi à temperantia & moderatione plurimùm diſsidentem. quæ ſiquando adepta eſt id, quod ei fuerit concupitum, tum fertur ea alacritate, vt nihil ipſi conſtet, quod agat: vt ille, qui VOLVPTATEM ANIMI nimiam ſummum eſſe errorem arbitratur. eorum igitur malorum in vna virtute poſita ſanatio eſt. Quid autem eſt non miſerius ſolùm, ſed fœdius etiam & deformius, quàm ægritudine quis afflictus, debilitatúſque iacens? cui miſeriæ proximus eſt is, qui appropinquans aliquod malum metuit, exanimatúſque pendet animi. quem vim ſignificantes mali, poëtæ impendère apud inferos ſaxum Tantalo faciunt ob ſcelera, animíque impotentiam & ſuperbiloquentiam. ea communis pœna ſtultitiæ eſt. omnibus enim, quorum mens abhorret à ratione, ſemper aliquis aliis dolor, aliis terror impendet. atque vt hæ tabificæ mentis perturbationes ſunt: ægritudinem dico & metum: ſic hilariores illæ, cupiditas auidè ſemper aliquid expetens, & inanis alacritas, id eſt lætitia geſtiens, non multùm differunt ab amentia. Ex quo intelligitur, qualis ille ſit, quem tum moderatum, aliàs modeſtum & temperantem, aliàs conſtantem, continentémque dicimus. nonnumquam hæc eadem vocabula ad frugalitatis nomen, tanquam ad caput, referre volumus. quod niſi eo nomine virtutes continerentur, numquam illud ita peruulgatum eſſet, vt iam prouerbij locum obtineret, HOMINEM FRVGI OMNIA rectè facere. quod idem cùm Stoici de ſapiente dicunt, nimis admirabiliter, nimíſque magnificè dicere videntur. Ergo is, quiſquis eſt, qui moderatione & conſtantia quietus animo eſt, ſibíque ipſe placatus, vt neque tabeſcat moleſtiis, neque frangatur timore, nec ſitienter quid appetens ardeat deſiderio, nec alacritate futili geſtiens deliqueſcat : is eſt ſapiens, quem quærimus: is eſt beatus, cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendum animum, aut nimis lætabile ad efferendum videri poteſt. Quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiúſque mundi nota ſit magnitudo? nam quid aut in ſtudiis humanis, aut in tam exigua vitæ breuitate magnum ſapienti videri poteſt, qui ſemper animo ſic excubat, vt ei nihil improuiſum accidere poſsit, nihil inopinatum, nihil omnino nouum? atque idem ita acrem in omneis parteis aciem intendit, vt ſemper

videat

videat ſedem ſibi,ac locum ſine moleſtia, atque angore viuendi, vt quemcunque caſum fortuna inuexerit,hunc aptè & quietè ferat?quod quid faciet, non ægritudine ſolùm vacabit, ſed etiam perturbationibus reliquis omnibus. his autem vacuus animus perfectè atque abſolutè beatos efficit:idémque concitatus & abſtractus ab integra,certáque ratione,non conſtantiam ſolùm amittit,verumetiam ſanitatem. Quocirca mollis & eneruata putanda eſt Peripateticorum ratio & oratio, qui perturbari animos neceſſe eſſe dicunt, ſed adhibent modum quendam, quem vltra progredi non oporteat.Modum tu adhibes vitio?an vitium nullum eſt non parêre rationi? an ratio parum præcipit, nec bonum illud eſſe,quod aut cupias ardenter,aut adeptus te efferas inſolẽter:nec porrò malum, quo aut oppreſſus iaceas,aut,ne opprimare, mente vix conſtes?eáque omnia aut nimis triſtia, aut nimis læta errore fieri? qui ſi error ſtultis extenuetur die, vt, cùm res eadem maneat, aliter ferat inueterata,aliter recentia:ſapientem ne attingat quidem omnino.etenim quis erit tandem modus iſte? quæramus enim modum ægritudinis, in qua operæ plurimùm ponitur.Ægrè tuliſſe P. Rutilium fratris repulſam conſulatus, ſcriptum apud Fannium eſt:ſed tamen tranſiſſe modum videtur,quippe qui ob eam cauſam è vita deceſſerit.moderatius igitur ferre debuit. Quid, ſi, cùm id ferret modicè, mors liberorum acceſsiſſet? nata eſſet ægritudo noua, * ſed ea modica:magna tamẽ facta eſſet acceſsio.quid ſi deinde dolores graues corporis, ſi bonorum amiſsio, ſi cæcitas,ſi exſulium,ſi pro ſingulis malis ægritudines accederent?ſumma ea fieret,quæ non ſuſtineretur.Qui modum igitur vitio quærit, ſimiliter facit,vt ſi poſſe putet eum, qui ſe è Leucade præcipitauerit, ſuſtinere ſe, cùm velit. vt enim id non poteſt:ſic animus perturbatus & incitatus nec cohibere ſe poteſt,nec quo loco vult, inſiſtere omnino. quæque creſcentia,pernicioſa ſunt,eadem ſunt vitioſa naſcentia.ægritudo autem,ceteræque perturbationes amplificatæ certè peſtiferæ ſunt.igitur etiam ſusceptæ continuò in magna peſtis parte verſantur. etenim ipſæ ſe impellunt,vbi ſemel à ratione diſceſſum eſt:ipſáque ſibi imbecillitas indulget,in altúmque prouehitur imprudens, nec reperit locum conſiſtendi.quamobrem nihil intereſt,vtrùm moderatas perturbationes approbent, an moderatam iniuſtitiam,moderatam ignauiam, moderatam intemperantiam. qui enim vitiis modum apponit, is partem ſuſcipit vitiorum. quod cùm ipſum per ſe odioſum eſt, tum eo moleſtius, quia ſunt in lubrico, incitatáque ſemel in procliue labũtur, ſuſtineríque nullo modo poſſunt.Quid, quòd iidem Peripatetici perturbationes iſtas, quas nos exſtirpandas putamus, non modò naturaleis eſſe dicunt,ſed etiam vtiliter à natura datas?quorum eſt talis oratio. Primùm multis verbis iracundiam laudant: cotem fortitudinis eſſe dicunt, multóque & in hoſtem, & in improbum ciuem vehementiores iratorum impetus eſſe: leueis autem ratiunculas eorum, qui ita cogitarent: Prœlium rectum eſt hoc fieri: Cónuenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria.hæc nullam habent vim, niſi ira excanduit fortitudo. Nec verò de bellatoribus ſolùm diſputant. imperia ſeueriora nulla eſſe putant ſine aliqua acerbitate iracundiæ.Oratorem denique non modò accuſantem, ſed ne defendentem quidem probant ſine aculeis iracundiæ.quæ etiam ſi non adſit, tamen verbis, atque motu ſimulandam arbitrantur,vt auditoris iram oratoris incendat actio.Virum denique videri negant,qui iraſci neſciat:eámque,quam lenitatem nos dicimus,vitioſo lentitudinis nomine appellant.Nec verò ſolùm hanc libidinem laudant(eſt enim ira,vt modò definiui, vlciſcendi libido) ſed illud ipſum genus vel libidinis, vel cupiditatis ad ſummam vtilitatem eſſe dicunt à natura datum. nihil enim quenquam, niſi quod libeat, præclarè facere poſſe.Noctu ambulabat in publico Themiſtocles,quòd ſomnum capere nõ poſſet:quærentibúſque reſpondebat, Miltiadis tropæis ſe è ſomno ſuſcitari. Cui non ſunt auditæ Demoſthenis vigiliæ?qui dolere ſe aiebat, ſiquando opificum antelucana victus eſſet induſtria. Philoſophiæ denique ipſius principes nunquam in ſuis ſtudiis tantos progreſſus ſine flagranti cupiditate facere potuiſſent. Vltimas terras luſtraſſe Pythagoram, Democritum, Platonem accepimus. vbi enim quid eſſet, quod diſci poſſet, eò veniendum

iudicauerunt. Num putamus hæc fieri ſine ſummo cupiditatis ardore potuiſſe? Ipſam ægritudinem, quam nos, vt tætram & immanem belluam, fugiendam eſſe diximus, non ſine magna vtilitate à natura dicunt conſtitutam, vt homines caſtigationibus, reprehenſionibus, ignominiis affici ſe in delicto dolerent. impunitas enim peccatorum data videtur eis, qui & ignominiam & infamiam ferunt ſine dolore. morderi eſt melius conſcientia. ex quo eſt illud ſcitè dictum ab Afranio. nam cùm diſſolutus filius, ,, Heu me miſerum, dixiſſet: tum ſeuerus pater.

,, Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

Reliquas quoque parteis ægritudinis, vtileis eſſe dicunt, miſericordiam ad opem ferendam, & calamitates hominum indignorum ſubleuandas: ipſum illud æmulari, obtrectare, non eſſe inutile, cùm aut ſe non idem videat conſecutum, quod alium: aut alium idem, quod ſe: metum verò ſi quis ſuſtuliſſet, omnem vitæ diligētiam ſublatam fore, quæ ſumma eſſet in eis, qui leges, qui magiſtratus, qui paupertatem, qui ignominiā, qui mortem, qui dolorem timerent: hæc tamen ita diſputant, vt reſecanda eſſe fateantur, euelli penitus dicant nec poſſe, nec opus eſſe: vt in omnibus ferè rebus mediocritatem eſſe optimam exiſtiment. Quæ cùm exponunt, nihílne tibi videntur, an aliquid dicere? Mihi verò dicere aliquid. itaque exſpecto, quid ad iſta. Reperiam fortaſſe: ſed illud antè: Vidéſne, quanta fuerit apud Academicos verecundia? planè enim dicunt quod ad rem pertineat. Peripateticis reſpondetur à Stoicis. digladientur illi, per me licet: cui nihil eſt neceſſe, niſi vbi ſit illud, quod veriſimillimum videatur, inquirere. Quid eſt igitur, quod occurrat in hac quæſtione, è qua poſsit attingi aliquid veriſimile, quo longius mens humana progredi non poteſt? definitio perturbationis: qua rectè Zenonem vſum puto. ita enim definit, vt PERTVRBATIO SIT auerſa à ratione contra naturam animi commotio: vel breuius, vt perturbatio ſit appetitus vehementior: vehementior autem intelligatur is, qui procul abſit à naturæ conſtantia. Quid ad has definitiones poſsim dicere? atquî hæc pleraque ſunt prudenter, acutéque diſſerentium. illa quidem ex rhetorum pompa, ardores animorum, cotéſque virtutum. An verò vir fortis, niſi ſtomachari cœperit, non poteſt fortis eſſe? gladiatorum id quidem. quanquam in eis ipſis videmus ſæpe conſtantiam. colloquuntur, congrediuntur, aliquid poſtulant, vt magis placati, quàm irati eſſe videantur. Sed in illo genere ſit ſanè Placideianus aliquis hoc animo, vt narrat Lucilius:

,, Occídam illum equidem, & vincam, ſi id quæritis, inquit.
,, Verùm illud credo fore. in os prius accipiam ipſe,
,, Quàm gladium in ſtomacho, ſura, ac pulmonibu' ſiſto.
,, Odi hominem: iratus pugno: nec longiu' quicquam
,, Nobis, quàm dextræ gladium dum accommodet alter:
,, Vſqueadeò ſtudio, atque odio illius, efferor ira.

At ſine hac gladiatoria iracundia videmus progredientem apud Homerum Aiacem multa cum hilaritate, cùm depugnaturus eſſet cum Hectore. cuius, vt arma ſumſit, ingreſsio lætitiam attulit ſociis, terrorem autem hoſtibus: vt ipſum Hectorem, quemadmodum eſt apud Homerum, toto pectore trementem prouocaſſe ad pugnam pœniteret. atqui hi collocuti inter ſe, priuſquàm manum conſererent, leniter & quietè, nihil ne in ipſa quidem pugna iracundè, rabioſéue fecerunt. Ego ne Torquatum quidem illum, qui hoc cognomen inuênit, iratum exiſtimo Gallo torquem detraxiſſe: nec Marcellum apud Claſtidium ideo fortem fuiſſe, quia fuerit iratus. de Africano quidem, quia notior eſt nobis propter recentem memoriam, vel iurare poſſum, non illum iracundia tum inflammatum fuiſſe, cùm in acie M. Allienum Pelignum ſcuto protexit, gladiúmque hoſti in pectus infixit. De L. Bruto fortaſſe dubitarim, an propter infinitum odium tyranni effrenatius in Aruntem inuaſerit. video enim vtrunque commi-

nus

nus ictu cecidisse contrario. Quid igitur huc adhibetis iram? an fortitudo, nisi insanire cœperit, impetus suos non habet? Quid? Herculem, quem in cælum ista ipsa, quàm vos iracundiam esse vultis, sustulit fortitudo, iratúmne censes conflixisse cum Erymanthio apro, aut leone Nemeæo? an etiam Theseus Marathonij tauri cornua comprehendit iratus? Vide, ne fortitudo minimè sit rabiosa, sítque iracundia tota leuitatis. neque enim est illa fortitudo, quæ rationis expers est. Contemnendæ sunt humanæ res: negligenda mors est: patibiles & dolores & labores putandi. hæc cùm constituta sint iudicio atque sententia, tum est robusta illa & stabilis fortitudo: nisi fortè quæ vehementer, acriter, animose fiunt, iracundè fieri suspicamur. Mihi verò ne Scipio quidem ille pontifex maximus, qui hoc Stoicorum verum esse declarauit, nunquam priuatum esse sapientem, iratus videtur fuisse Tib. Graccho, tum, cum consulem languentem reliquit, atque ipse priuatus, vt si consul esset, qui remp. saluam esse vellet, se sequi iussit. Nescio ecquid ipsi nos fortiter in rep. fecerimus. siquid fecimus, certè irati non fecimus. An est quicquam similius insaniæ, quàm ira? quam bene Ennius initium dixit insaniæ. color, vox, oculi, spiritus, impotentia dictorum atque factorum, quã partem habent sanitatis? quid Achille Homerico fœdius? quid Agamemnone in iurgio? nam Aiacem quidem ira ad furorem, mortémque perduxit. Non igitur desiderat fortitudo aduocatam iracundiam. satis est instructa, armata, parata per sese. nam isto modo quidem licet dicere vtilem vinolentiam ad fortitudinem, vtilem etiam dementiam, quod & insani & ebrij multa faciunt sæpe vehementius. Semper Aiax fortis, fortissimus tamen in furore:

,, Nam facinus fecit maximum, cùm, Danais inclinantibus,
,, Summam rem erexit, prœlium cùm restituit insaniens. F. h. Petrus Ciacconius existimat hoc totum additamentum esse.

Dicamus igitur vtilem insaniam. Tracta definitionem fortitudinis. intelliges, eam stomacho non egere. FORTITVDO igitur est animi affectio legi summæ in perpetiendis rebus obtemperans: vel conseruatio stabilis iudicij in eis rebus, quæ formidolosæ videntur, subeundis & repellendis: vel scientia rerum formidolosarum, contrariarúmque perferendarum, aut omnino negligendarum, conseruans earum rerum stabile iudicium: vel breuius, vt Chrysippus. nam superiores definitiones erant Sphæri, hominis in primis bene definientis, vt putant Stoici. sunt enim omnino omnes ferè similes: sed declarat communeis notiones alia magis alia. Quo modo igitur Chrysippus? FORTITVDO est, inquit, scientia perferendarum rerum, vel affectio animi in patiendo ac perferendo, summæ legi pârens sine timore. Quamuis licet insectemur istos, vt Carneades solebat. metuo ne soli philosophi sint. quæ enim istarum definitionum non aperit notionem nostram, quam habemus omnes de fortitudine, tectam atque inuolutam? qua aperta, quis est, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori quærat aliquid, neque eos existimet sine rabie quicquam fortiter facere posse? Quid? Stoici, qui omneis insipienteis insanos esse dicunt, nónne ista colligunt? remoue perturbationes, maximéque iracundiam: iam videbuntur monstra dicere. nunc autem ita disserunt, sic se dicere, Omneis stultos insanire, vt malè olere omne cœnum: at non semper. commoue: senties. sic iracundus non semper iratus est. lacesse: iam videbis furentem. Quid? ista bellatrix iracundia, cùm domum rediit, qualis est cum vxore? cum liberis? cum familia? an tum quoque est vtilis? est igitur aliquid, quod conturbata mens melius possit facere, quàm constans? an quisquam potest sine perturbatione mentis irasci? Bene igitur nostri, cùm omnia essent in morbis vitia, quòd nullum erat iracundia fœdius, iracundos solos morbosos nominauerũt. Oratorem verò irasci minimè decet: simulare non dedecet. An tibi irasci tum videmur, cùm quid in caussis acrius & vehemẽtius dicimus? quid? cùm iam rebus transactis & præteritis orationes scribimus, num irati scribimus?

,, Ecquis hoc animaduertit? Vincite.

num aut egisse vnquam iratum Æsopum, aut scripsisse existimamus iratum Attium? Aguntur ista præclarè, & ab oratore quidem melius, si modò est orator, quàm ab vllo

histrione: sed aguntur leniter & mente tranquilla. Libidinem verò laudare, cuius est libidinis? Themistoclem & Demosthenem mihi profertis: additis Pythagoram, Democritum, Platonem. quid? vos studia libidinem vocatis? quę vel optimarum rerum, vt ea sunt, quæ profertis, sedata tamen & tranquilla esse debent. Iam ægritudinem laudare, vnam rem maximè detestabilem, quorum est tandem philosophorum? At commodè dixit Afranius,

,, Dummodò doleat aliquid, doleat quod lubet.

dixit enim de adolescente perdito ac dissoluto. nos autem de constanti viro ac sapienti quærimus, & quidem illam ipsam iram centurio habeat, aut signifer, vel ceteri, de quibus dici non necesse est, ne rhetorum aperiamus mysteria. vtile est enim vti motu animi, qui vti ratione nō potest. nos autem, vt testificor sæpe, de sapiente quærimus. At etiam æmulari vtile est, obtrectare, misereri. Cur misereare potius, quàm feras opem, si id facere possis? an sine misericordia liberales esse non possumus? non enim suscipere ipsi ægritudines propter alios debemus: sed alios, si posimus, leuare ægritudine. Obtrectare verò alteri, aut illa vitiosa æmulatione, quæ riualitati similis est, æmulari, quid habet vtilitatis, CVM SIT ÆMVLANTIS angi alieno bono, quod ipse non habeat: OBTRECTANTIS autem angi alieno bono, quòd id etiam alius habeat? Quis id approbare posit, ægritudinem suscipere pro experientia, siquid habere velis? nam solùm habere velle, summa dementia est. Mediocritates autem malorum quis laudare rectè posit? quis enim potest, in quo libido, cupiditásue sit, non libidinosus & cupidus esse? in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? libidinosum igitur, & cupidum, & iracundum, & anxium, & timidum censemus esse sapientem? de cuius excellentia multa quidem dici quamuis fusè, latéque posint, sed breuisimè illo modo, SAPIENTIAM ESSE RERVM diuinarum & humanarum scientiam, cognitionémq;, quæ causa cuiusque rei sit. Ex quo efficitur, vt diuina imitetur, humana omnia inferiora virtute ducat. In hunc tu igitur, tanquam in mare, quod est ventis subiectū, perturbationem cadere tibi dixisti videri? Quid est, quod tantam grauitatem, constantiámque perturbet? an improuisum aliquid atque repētinum? quid potest accidere tale ei, cui nihil subitum est, quod homini euenire posit? nam quòd aiunt nimia resecari oportere, naturalia relinqui: quid tandem potest esse naturale, quod idem nimiū esse posit? sunt enim omnia ista ex errorum orta radicibus: quæ euellenda & extrahenda penitus, non circuncidenda, nec amputanda sunt. Sed quoniam suspicor te non tam de sapiente, quàm de te ipso quærere (illum enim putas omni perturbatione esse liberum, te vis) videamus quanta sint, quæ à philosophia remedia morbis animorum adhibeantur. est enim quædam medicina certè: nec tam fuit hominum generi infensa atque inimica natura, vt corporibus tot res salutareis, animis nullam inuenerit. de quibus est hoc etiam merita melius, quòd corporum adiumenta adhibentur extrinsecus, animorum salus inclusa in his ipsis est. Sed quo maior est in eis præstantia & diuinior, eo maiore indigent diligentia. itaque bene adhibita ratio cernit, quid optimum sit: neglecta multis implicatur erroribus. Ad te igitur mihi iam conuertenda omnis oratio est. simulas enim quærere te de sapiente: quæris autem fortasse de te. Earum igitur perturbationum, quas exposui, variæ sunt curationes. nam neque omnis ægritudo vna ratione sedatur. alia est enim lugenti, alia miserenti, alia inuidenti adhibenda medicina. est enim in omnibus quattuor perturbationibus illa distinctio, vtrùm ad vniuersam perturbationem, quæ est aspernatio rationis, aut appetitus vehementior, an ad singulas, vt ad metum, libidinem, reliquásque melius adhibeatur oratio: & vtrùm illúdne non videatur ægrè ferendum, ex quo suscepta sit ægritudo, an omnium rerum tollenda omnino ægritudo: vt siquis ægrè ferat, se pauperem esse, ídne disputes, paupertatem malum non esse, an hominem ægrè ferre nihil oportere. nimirum hoc melius: ne, si fortè de paupertate non persuaseris, sit ægritudini concedendum: ægritudine autem sublata propriis rationibus, quibus heri vsi sumus, quodam

[illegible] mss. est liberum, vis videamus.

dam modo etiam paupertatis malum tollitur. ſed omnis eiuſmodi perturbatio, animi placatione abluatur illa quidem, cùm doceas, nec bonum illud eſſe, ex quo lætitia aut libido oriatur: nec malum, ex quo aut metus, aut ægritudo. Veruntamen hæc eſt certa & propria ſanatio, ſi doceas, ipſas perturbationes per ſe eſſe vitioſas, nec habere quicquam aut naturale, aut neceſſarium. vt ipſam ægritudinem leniri videmus, cùm obiicimus mœrentibus imbecillitatem animi effœminati, cúmque eorum grauitatem, conſtantiámque laudamus, qui non turbulentè humana patiantur. quod quidem ſolet eis etiam accidere, qui illa mala eſſe cenſent, ferenda tamen æquo animo arbitrantur. Putat aliquis voluptatem eſſe bonum, alius autem pecuniam: tamen & ille ab intemperantia, & hic ab auaritia auocari poteſt. Illa autem altera ratio & oratio, quæ ſimul & opinionem falſam tollit, & ægritudinem detrahit, eſt ea quidem vtilior, ſed raró proficit, neque eſt ad vulgus adhibenda. Quædam autem ſunt ægritudines, quas leuare illa medicina nullo modo poſsit: vt ſi quis ægrè ferat, nihil in ſe eſſe virtutis, nihil animi, nihil officij, nihil honeſtatis, propter mala is quidem angatur, ſed alia quædam ad eum ſit admouenda curatio, & talis quidem, quæ poſsit eſſe omnium, etiam de ceteris rebus diſcrepantium, philoſophorum. inter omneis enim conuenire oportet, commotiones animorum à recta ratione auerſas eſſe vitioſas, vt, etiam ſi nec mala ſint illa, quæ metum, ægritudinémue: nec bona, quæ cupiditatem, lætitiámue moueant: tamen ſit vitioſa ipſa commotio. conſtantem enim volumus quendam, ſedatum, grauem, humana omnia prementem illum eſſe, quem magnanimum & fortem virum dicimus. talis autem nec mœrens, nec timens, nec cupiens, nec geſtiens eſſe quiſquam poteſt. eorum enim hæc ſunt, qui euentus humanos ſuperiores, quàm ſuos animos eſſe ducunt. Quare omnium philoſophorum, vt antè dixi, vna ratio eſt medendi, vt nihil, quale ſit illud, quod perturbet animum, ſed de ipſa ſit perturbatione dicendum. Itaque primùm in ipſa cupiditate, cùm id ſolum agitur, vt ea tollatur, non eſt quærendum, bonum illud, néc ne ſit, quod libidinem moueat: ſed libido ipſa tollenda eſt: vt ſiue, quod honeſtum eſt, id ſit ſummum bonum, ſiue voluptas, ſiue horum vtrumque coniunctum, ſiue illa tria genera bonorum: tamen, etiam ſi virtutis ipſius vehementior appetitus ſit, eadem ſit omnibus ad deterrendum adhibenda oratio. Continet autem ſedationem animi humana in conſpectu poſita natura: quæ quo facilius expreſſa cernatur, explicanda eſt oratione communis condicio, léxque vitæ. Itaque non ſine cauſa cùm Oreſtem fabulam doceret Euripides, primos treis verſus reuocaſſe dicitur Socrates:

„ Neque tam terribilis vlla fando oratio eſt,
„ Neque ſors, neque ira cælitum inuectum malum,
„ Quod non natura humana patiendo ferat.

Eſt autem vtilis ad perſuadendum ea, quæ acciderunt, ferri & poſſe, & oportere, enumeratio eorum, qui tulerunt. etſi ægritudinis ſedatio & heſterna diſputatione explicata eſt, & in conſolationis libro, quem in medio (non enim ſapientes eramus) mœrore & dolore conſcripſimus: quódque vetat Chryſippus ad recenteis quaſi tumores animi remedium adhibere, id nos fecimus, naturæque vim attulimus, vt magnitudini medicinæ doloris magnitudo concederet. Sed ægritudini, de qua ſatis eſt diſputatum, finitimus eſt metus. de quo pauca dicenda ſunt. Eſt enim metus, vt ægritudo præſentis, ſic ille futuri mali. itaque nonnulli ægritudinis partem quandam metum eſſe dicebant. alij autem METVM PRÆMOLESTIAM appellabant, quòd eſt quaſi dux conſequentis moleſtiæ. quibus igitur rationibus inſtantia feruntur, eiſdem contemnuntur ſequentia. nam videndum eſt in vtriſque, nequid humile, ſummiſſum, molle, effœminatum, fractum, abiectúmque faciamus. Sed quamquàm de ipſius metus inconſtantia, imbecillitate, leuitate dicendum eſt: tamen multùm prodeſt ea, quæ metuuntur, ipſa contemnere. itaque, ſiue caſu áccidit, ſiue conſilio, percommodè factum eſt, quòd eis de rebus, quæ maximè metuuntur, de morte, & de dolore, primo & proximo die diſputatum eſt. quæ

ſi probata ſunt, metu magna ex parte liberati ſumus. Ac de malorum opinione hactenus. videamus nunc de bonorum, id eſt de lætitia & de cupiditate. Mihi quidem in tota oratione ea, quæ pertinet ad animi perturbationem, vna res videtur cauſam continere, omneis eas eſſe in noſtra poteſtate, omneis iudicio ſuſceptas, omneis voluntarias. hic igitur error eſt eripiendus, hæc detrahenda opinio: atque vt in malis opinatis tolerabilia, ſic in bonis ſedatiora ſunt efficienda ea, quæ magna & lætabilia dicuntur. atque hoc quidem commune malorum & bonorum: vt ſi iam difficilè ſit perſuadere, nihil earum rerum, quæ perturbent animum, aut in malis, aut in bonis eſſe habendum, tamen alia ad alium motum curatio ſit adhibenda, aliáque ratione maleuolus, alia amator, alia rurſus anxius, alia timidus corrigendus. atque erat facile ſequentem eam rationem, quæ maximè probatur de bonis & malis, negare vnquam lætitia affici poſſe inſipientem, quòd nihil vnquam haberet boni. ſed loquimur nunc more communi. ſint ſanè iſta bona, quæ putantur, honores, diuitiæ, voluptates, ceteráque: tamen in eis ipſis potiundis exſultans, geſtiénſque lætitia, turpis eſt: vt, ſi ridere conceſſum ſit, vituperetur tamen cachinnatio. eodem enim vitio eſt effuſio animi in lætitia, quo in dolore contractio: eadémque leuitate cupiditas eſt in appetendo, qua lætitia in fruendo. & vt nimis afflicti moleſtia, ſic nimis elati lætitia iure iudicantur leues. & cùm inuidere, ægritudinis ſit: malis autem alienis voluptatem capere, lætitiæ: vtrunque immanitate & feritate quadam proponenda caſtigari ſolet. atque vt diffidere decet, timere non decet: ſic gaudere decet, lætari non decet: quoniam docendi cauſa, à gaudio lætitiam diſtinguimus. Illud iam ſuprà diximus, fieri contractionem animi rectè nunquam poſſe, elationem poſſe. aliter enim Næuianus ille gaudet Hector,

,, Lætus ſum,
,, Laudari me pater abs te laudato viro:

aliter ille apud Trabeam Chærea,

,, Læna delinita argento nutum obſeruabit meum,
,, Quid velim, quid ſtudeam. aduenienſ digito impellam ianuam:
,, Fores patebunt. de improuiſo Chryſis vbi me aſpexerit,
,, Alacris obuiam mihi veniet complexum exoptans meum:
,, Mihi ſe dedet.

quàm hæc pulchra putet, ipſe iam dicet:

,, Fortunam ipſam anteibo fortunis meis.

Hæc lætitia quàm turpis ſit, ſatis eſt diligenter attendentem penitus videre. & vt turpes ſunt, qui efferunt ſe lætitia tum, cùm fruuntur Venereis voluptatibus: ſic flagitioſi, qui eas inflammato animo concupiſcunt. totus verò iſte, qui vulgò appellatur amor (nec hercule inuenio, quo nomine alio poſsit appellari) tantæ leuitatis eſt, vt nihil videam, quod putem conferendum. quem Cæcilius,

,, — deum qui non ſummum putet,
,, Aut ſtultum, aut rerum eſſe imperitum exiſtimet:
,, Cui in manu ſit, quem eſſe dementem velit,
,, Quem ſapere, quem ſanari, quem in morbum iniici,
,, Quem contrà amari, quem arceſsiri, quem expeti.

O præclaram emendatricem vitæ poëticam, quæ amorem, flagitij, & leuitatis auctorem, in concilio deorum collocandum putet. de comœdia loquor: quę, ſi hæc flagitia nō probaremus, nulla eſſet omnino. Quid autem ex tragœdia princeps ille Argonautarum?

,, Tu me amoris magis, quàm honoris ſeruaſti gratia.

quid ergo? hic amor Medeæ quanta miſeriarum incendia excitauit? atque ea tamen apud alium poëtam patri dicere audet, ſe coniugem habuiſſe

,, Illum, amor quem dederat, qui plus pollet, potiórque eſt patre.

Sed poëtas ludere ſinamus, quorum fabulis in hoc flagitio verſari ipſum videmus Iouem.

uem. ad magiſtros virtutis philoſophos veniamus: qui amorem negant ſtupri eſſe, & in eo litigant cum Epicuro,non multùm,vt opinio mea fert,mentiente.quis eſt enim amor iſte amicitiæ? cur neque deformem adoleſcentem quiſquam amat, neque formoſum ſenem?mihi quidem hæc in Græcorum gymnaſiis nata conſuetudo videtur:in quibus iſti liberi & conceſsi ſunt amores.bene igitur Ennius,

,, Flagitij principium eſt nudare inter ciueis corpora.

qui vt ſint,ſicut fieri poſſe video,pudici:ſolliciti tamen & anxij ſunt, eóque magis, quòd ſe ipſi cõtinent & coërcent,atque vt muliebreis amores omittam,quibus maiorem licentiam natura conceſsit: quis aut de Ganymedis raptu dubitat, quid poëtæ velint, aut non intelligit,quid apud Euripidem & loquatur, & cupiat Laïus?quid denique homines doctiſsimi,& ſummi poëtę de ſe ipſis,& carminibus edunt,& cantibus?fortis vir in ſua rep. cognitus,quæ de iuuenum amore ſcripſit Alcæus? nam Anacreontis quidem tota poëſis eſt amatoria.maximè verò omnium flagraſſe amore Rheginum Ibicum appâret ex ſcriptis. atque horum omnium libidinoſos eſſe amores videmus. philoſophi ſumus exorti, & auctore quidem noſtro Platone,quem non iniuria Dicæarchus accuſat,qui amori auctoritatem tribueremus.Stoici verò & ſapientem amaturũ eſſe dicunt:& amorem ipſum, conatum amicitiæ faciundæ ex pulchritudinis ſpecie definiunt: qui ſiquis eſt in rerum natura ſine ſollicitudine,ſine deſiderio,ſine cura, ſine ſuſpirio:ſit ſanè. vacat enim omni libidine:hæc autem de libidine oratio eſt.ſin autem eſt aliquis amor,vt eſt certè,qui nihil abſit,aut non multùm ab inſania,qualis in Leucadia eſt:

,, Si quidem ſit quiſquam deus,cui ego ſim curæ:

At id erat deis omnibus curandum,quemadmodum hic frueretur voluptate amatoria:

,, Heu me infelicem.

nihil verius.probè & ille,

,, Sanúſne es,qui temere lamentare?

ſic inſanus ſuis etiam videtur.at quas tragœdias effecit?

,, Te Apollo ſancte,fer opem,téque omnipotens Neptune,inuoco,
,, Vóſque adeò venti.

mundum totum ſe ad amorem ſuum ſubleuandum conuerſurum putat:Venerem vnam excludit,vt iniquam:

,, Nam quid ego te appellem Venus?

eam præ libidine negat curare quicquam: quaſi verò ipſe non propter libidinem tanta flagitia & faciat & dicat:Sic igitur affecto hæc adhibenda curatio eſt,vt ei illud,quod cupiat, oſtendatur quàm leue, quàm contemnendum, quàm nihil ſit omnino, quàm facile vel aliunde,vel alio modo perfici,vel omnino negligi poſsit.adducendus eſt etiam nonnumquam ad alia ſtudia,ſollicitudines,curas,negotia.loci denique mutatione, tanquam ægroti non conualeſcentes,ſæpe curandus eſt.etiam nouo quodam amore veterem amorem, TANQVAM CLAVO CLAVVM, eiiciendum putant. maximè autem admonendus, quãtus ſit furor amoris.omnibus enim ex animi perturbationibus eſt profectò nulla vehementior: vt,ſi iam ipſa illa accuſare nolis, ſtupra dico & corruptelas & adulteria: inceſta denique,quorum omnium accuſabilis eſt turpitudo:ſed vt hæc omittamus, perturbatio ipſa mentis in amore,fœda per ſe eſt.nam vt illa prætercam,quę ſunt furoris:hęc ipſa per ſeſe quam habent leuitatem,quæ videntur eſſe mediocria?

,, iniuriæ,
,, Suſpectiones,inimicitiæ,induciæ,
,, Bellum,pax rurſum.incerta hæc ſi tu poſtules
,, Ratione certa facere:nihilo plus agas,
,, Quàm ſi des operam,vt cum ratione inſanias.

Hæc inconſtantia, mutabilitáſque mentis quem non ipſa prauitate deterreat? Eſt etiam illud, quod in omni perturbatione dicitur, demonſtrandum, nullam eſſe niſi opinabi-

lem, niſi iudicio ſuſceptam, niſi voluntariam. etenim ſi naturalis amor eſſet: & amarent omnes,& amarentur,& ſemper amarent,& idem amarent:neque alium pudor, alium cogitatio,alium ſatietas deterreret.Ira verò quamdiu perturbat animum, dubitationem inſaniæ non habet:cuius impulſu exiſtit etiam inter fratres tale iurgium:

„ Quis homo te exſuperauit vnquam gentium impudentia?
„ Quis autem malitia te?

noſti,quæ ſequuntur. alternis enim verſibus intorquentur inter fratres grauiſsimæ contumeliæ:vt facilè appareat Atrei filios eſſe,eius,qui meditatur pœnam in fratrem nouam.

„ Maior mihi moles,maius miſcendum malum,
„ Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

Quæ igitur hæ erunt moles?audi Thyeſten ipſum:

„ Impius hortatur me frater,vt meos mális miſer
„ Mandem natos.

eorum viſcera apponit.quid eſt enim , quò non progrediatur ira?eodem quò furor . itaque iratos propriè dicimus exiſſe de poteſtate,id eſt de conſilio,de ratione,de mente.horum enim poteſtas in totum animum eſſe debet.his autem ſunt ſubtrahendi,in quos impetum conantur facere,dum ſe ipſi colligant(quid eſt autem ſeipſum colligere,niſi diſſipatas animi parteis rurſum in ſuum locum cogere?) aut rogandi ſunt,orandíque,vt,ſiquam habent vlciſcendi vim,differant in tempus aliud,dum deferueſcat ira.deferueſcere autem certè ſignificat ardorem animi inuita ratione excitatum . ex quo illud laudatur Archytæ:qui cùm villico factus eſſet iratior,Quo te modo,inquit, accepiſſem,niſi iratus eſſem?Vbi ſunt ergo iſti,qui iracundiam vtilem dicunt?poteſt vtilis eſſe inſania?At naturalis eſt. An quicquam eſſe poteſt ſecundum naturam, quod fit repugnante ratione? quo modo autem, ſi naturalis eſſet ira, aut alius alio magis iracundus eſſet: aut finem haberet prius,quàm eſſet vlta,vlciſcendi libido:aut quenquam pœniteret,quod feciſſet per iram? vt Alexandrum regem videmus:qui cùm interemiſſet Clytum familiarem ſuum, vix à ſe manus abſtinuit.tanta vis fuit pœnitendi. Quibus cognitis,quis eſt,qui dubitet,quin hic quoque motus animi ſit totus opinabilis,ac volũtarius? quis enim dubitarit, quin ægrotationes animi, qualis eſt auaritia, gloriæ cupiditas, ex eo, quòd magni æſtimetur ea res, ex qua animus ægrotat, oriantur?vnde intelligi debet, perturbationem quoque omnem eſſe in opinione.& ſi FIDENTIA, id eſt firma animi confiſio , ſcientia quædam eſt, & opinio grauis,non temere aſſentiens:METVS quoque eſt diffidentia exſpectati & impendentis mali.& ſi SPES EST exſpectatio boni:mali exſpectationem eſſe neceſſe eſt metum.vt igitur metus,ſic reliquæ perturbationes ſunt in malo.ergo vt conſtantia,ſcientię: ſic perturbatio ,erroris eſt.qui autem natura dicuntur iracundi, aut miſericordes, aut inuidi,aut tale quid,ij ſunt ita cõſtituti,quaſi mala valetudine animi,ſanabiles tamen:vt de Socrate dicitur . cùm multa in cõuentu vitia collegiſſet in eum Zopyrus, qui ſe naturam cuiuſque ex forma perſpicere profitebatur , deriſus eſt à ceteris , qui illa in Socrate vitia non agnoſcerent:ab ipſo autem Socrate ſubleuatus eſt,cùm illa ſibi vitia ineſſe,ſed ratione à ſe deiecta diceret . Ergo vt optima quiſque valetudine affectus , poteſt videri alius alio natura ad aliquem morbum procliuior:ſic animus alius ad alia vitia propenſior.qui autem non natura, ſed culpa vitioſi eſſe dicuntur, eorum vitia conſtant ex falſis opinionibus rerum bonarum ac malarum,vt ſit alius ad alios motus,perturbationéſque procliuior.inueteratio autem vt in corporibus ægrius depellitur, ſic in animis quoque perturbatio:citiúſque repentinus oculorum tumor ſanatur, quàm diuturna lippitudo depellitur.Sed cognita iam cauſa perturbationum,quę omnes oriuntur ex iudiciis opinionum, & voluntatibus , ſit iam huius diſputationis modus. ſcire autem nos oportet , cognitis, quoad poſsint ab homine cognoſci, bonorum & malorum finibus, nihil à philoſophia poſſe aut maius,aut vtilius optari,quàm hæc, quæ à nobis hoc quatriduo diſputata ſunt. morte enim contemta, & dolore ad patiendum leuato , adiunximus ſedationem ægritudinis:

dinis:qua nullum homini maius malum eſt. Etſi enim omnis animi perturbatio grauis eſt,nec multùm differt ab amentia:tamen ceteros, cùm ſint in aliqua perturbatione aut metus,aut lætitiæ, aut cupiditatis, commotos modò & perturbatos dicere ſolemus: at eos,qui ſe ægritudini dediderunt, miſeros, afflictos, ærumnoſos, calamitoſos. Itaque non fortuitò factum videtur,ſed à te ratione propoſitum, vt ſeparatim de ægritudine, & de ceteris perturbationibus diſputaremus. in ea eſt enim fons miſeriarum, & caput. ſed & ægritudinis,& reliquorum animi morborum vna ſanatio eſt,omneis opinabileis eſſe,& voluntarios,eáque re ſuſcipi,quòd ita rectum eſſe videatur. Hunc errorem,quaſi radicem omnium malorum,ſtirpitus philoſophia ſe extracturam pollicetur. Demus ergo nos huic excolendos, patiamúrque nos ſanari. his enim malis inſidentibus, non modò beati,ſed ne ſani quidem eſſe poſſumus. aut igitur negemus quicquam ratione confici,cùm contrà nihil ſine ratione rectè fieri poſſit:aut, cùm philoſophia ex rationum collatione conſtet,ab ea,ſi & boni & beati volumus eſſe, omnia adiumenta & auxilia petamus bene,beatéque viuendi.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM AD M. BRVTVM LIBER QVINTVS, VIRTVTEM AD BEATÈ VIVENDVM SE IPSA ESSE CONTENTAM.

VINTVS hic dies,Brute,finem faciet Tuſculanarum diſputationum: quo die eſt à nobis ea de re, quam tu ex omnibus maximè probas, diſputatum. placere enim tibi admodum ſenſi & ex eo libro, quem ad me accuratiſsimè ſcripſiſti,& ex multis ſermonibus tuis, virtutem ad beatè viuendum ſeipſa eſſe contentam.quod etſi difficile eſt probatu, propter tam varia,& tam multa tormenta fortunæ: tale tamen eſt, vt elaborandum ſit,quo facilius probetur. nihil eſt enim omnium, quæ in philoſophia tractantur,quod grauius,magnificentiúſque dicatur. nam cùm ea cauſa impulerit eos, qui primi ſe ad philoſophiæ ſtudium contulerunt, vt omnibus rebus poſthabitis, totos ſe in optimo vitæ ſtatu exquirendo collocarent:profectò ſpe beatè viuendi tantam in eo ſtudio curam,operámque poſuerunt. quòd ſi ab iis inuenta & perfecta virtus eſt, & ſi præſidij ad beatè viuendum in virtute ſatis eſt:quis eſt,qui non præclarè & ab illis poſitam,& à nobis ſuſceptam operam philoſophandi arbitretur? ſin autem virtus ſubiecta ſub varios incertóſque caſus famula fortunæ eſt,nec tantarum viriũ eſt, vt ſe ipſa tueatur:vereor,ne non tam virtutis fiducia nitendũ nobis ad ſpem beatè viuendi, quàm vota facienda videantur. Equidem eos caſus, in quibus me fortuna vehementer exercuit,mecum ipſe conſiderans,huic incipio ſententiæ diffidere,interdum etiam humani generis imbecillitatem, fragilitatémque extimeſcere. vereor enim, ne natura cùm corpora nobis infirma dediſſet:iíſque & morbos inſanabileis,& dolores intolerabileis adiunxiſſet,animos quoque dederit & corporum doloribus congruenteis, & ſeparatim ſuis angoribus & moleſtiis implicatos. ſed in hoc me ipſe caſtigo,quòd ex aliorum, & ex noſtra fortaſſe mollitia,non ex ipſa virtute de virtutis robore exiſtimo. illa enim, ſi modò eſt vlla virtus,quam dubitationem auunculus tuus,Brute,ſuſtulit:omnia,quę cadere in hominem poſſunt,ſubter ſe habet,eáque deſpiciẽs, caſus comtemnit humanos: culpáque omni carens,præter ſe ipſam nihil cenſet ad ſe pertinere. Nos autem omnia aduerſa tum venientia metu augentes, tum mærore præſentia, rerum naturam, quàm errorem noſtrum,damnare malumus. Sed & huius culpæ,& ceterorum vitiorum, peccatorúmque noſtrorum omnis à philoſophia petenda correctio eſt. cuius in ſinũ cùm

à primis temporibus ætatis, noſtra voluntas, ſtudiúmque nos compuliſſet, his grauiſsimis caſibus in eundem portum, ex quo eramus egreſsi, magna iactati tempeſtate confugimus. O vitæ philoſophia dux, ò virtutis indagatrix, expultríxque vitiorum: quid non modò nos, ſed omnino vita hominum ſine te eſſe potuiſſet? tu vrbeis peperiſti: tu diſsipatos homines in ſocietatem vitæ conuocaſti: tu eos inter ſe primò domiciliis, deinde coniugiis, tum litterarum & vocum communione iunxiſti: tu inuentrix legum, tu magiſtra morum & diſciplinæ fuiſti: ad te confugimus, à te opem petimus: tibi nos, vt antea magna ex parte, ſic nunc penitus, totóſque tradimus. Eſt autem vnus dies bene, & ex præceptis tuis actus, pæne toti immortalitati anteponendus. cuius igitur potius opibus vtamur, quàm tuis, quæ & vitæ tranquillitatem largita nobis es, & terrorem mortis ſuſtuliſti? At philoſophia quidem tantùm abeſt vt perinde, ac de hominum eſt vita merita, laudetur, vt à pleriſque neglecta, à multis etiã vituperetur. vituperare quiſquam vitæ parentem, & hoc patricidio ſe inquinare audet? & tam impiè ingratus eſſe, vt eam accuſet, quam vereri deberet, etiam ſi minus percipere potuiſſet? ſed, vt opinor, hic error, & hæc indoctorum animis offuſa caligo eſt, quòd tam longè retro reſpicere non poſſunt, nec eos, à quibus vita hominũ inſtructa primò ſit, fuiſſe philoſophos arbitrantur. quam rem antiquiſsimam cùm videamus, nomen tamen eſſe confitemur recens. nam ſapientiam quidem ipſam quis negare poteſt, non modò re eſſe antiquam, verùm etiam nomine? quæ cùm diuinarũ, humanarúmque rerũ, tum initiorum, cauſarúmque, tum cuiuſque rei cognitione hoc pulcherrimũ nomen apud antiquos aſſequebatur. Itaque & illos ſeptem, qui à Græcis σοφοὶ, ſapientes à noſtris & habebantur & nominabantur, & multis antè ſæculis Lycurgũ, cuius temporibus Homerus etiam fuiſſe ante hanc vrbem cónditam traditur, etiam heroicis ætatibus Vlyſſem & Neſtorem accepimus & fuiſſe, & habitos eſſe ſapienteis. nec verò Atlas ſuſtinere cælum, nec Prometheus affixus Caucaſo, nec ſtellatus Cepheus cum vxore, genero, filia traderetur, niſi cæleſtium diuina cognitio nomen eorum ad errorem fabulæ traduxiſſet. à quibus ducti deinceps omnes, qui in rerum contemplatione ſtudia ponebant, ſapientes & habebantur, & nominabantur: ídque eorum nomen vſque ad Pythagoræ manauit ætatem: quem, vt ſcribit auditor Platonis Ponticus Heraclides, vir doctus in primis, Phliuntem ferunt veniſſe, eúmque cum Leonte principe Phliaſiorum doctè & copioſè diſſeruiſſe quædam: cuius ingenium & eloquentiam cùm admiratus eſſet Leon, quæſiuiſſe ex eo qua maximè arte confideret: at illum, artẽ quidem ſe ſcire nullam, ſed eſſe philoſophum: admiratum Leontem nouitatẽ nominis, quæſiſſe, quínam eſſent philoſophi, & quid inter eos, & reliquos intereſſet: Pythagoram autem reſpondiſſe, ſimilem ſibi videri vitam hominum, & mercatum eum, qui haberetur maximo ludorũ apparatu, totius Græcię celebritate. nam vt illic alij corporibus exercitatis gloriam & nobilitatem coronæ peterẽt, alij emendi, aut vendendi quæſtu & lucro ducerentur, eſſet autem quoddam genus eorum, ídque vel maximè ingenuum, qui nec plauſum, nec lucrum quærerent, ſed viſendi cauſa venirent, ſtudioſéque perſpicerent quid ageretur, & quo modo: itẽ nos quaſi in mercatus quamdam celebritatẽ ex vrbe aliqua, ſic in hanc vitam ex alia vita & natura profectos. alios gloriæ ſeruire, alios pecuniæ, raros eſſe quoſdam, qui ceteris omnibus pro nihilo habitis, rerum naturam ſtudioſè intuerentur: hos ſe appellare ſapientiæ ſtudioſos. id eſt enim philoſophos: & vt illic liberaliſsimum eſſet ſpectare, nihil ſibi acquirentem: ſic in vita longè omnibus ſtudiis cõtemplationẽ rerum, cognitionémque præſtare. nec verò Pythagoras nominis ſolùm inuentor, ſed rerum etiam ipſarum amplificator fuit. qui cùm poſt hunc Phliaſium ſermonem in Italiam veniſſet, exornauit eam Græciam, quæ magna dicta eſt, & priuatim, & publicè præſtantiſsimis & inſtitutis, & artibus, cuius de diſciplina aliud tempus fuerit fortaſſe dicendi. ſed ab antiqua philoſophia vſque ad Socratem, qui Archelaum Anaxagoræ diſcipulum audierat, numeri, motúſque tractabantur, & vnde omnia orirentur, quóue recederent: ſtudioſéque ab his ſiderum

derum magnitudines,interualla,curſus anquirebantur,& cuncta cæleſtia. Socrates autem primus philoſophiá deuocauit è cælo,& in vrbibus collocauit,& in domos etiam introduxit, & coëgit de vita & moribus,rebúſque bonis & malis quærere. cuius multiplex ratio diſputandi,rerúmque varietas, & ingenij magnitudo, Platonis memoria & litteris conſecrata,plura genera effecit diſſentientium philoſophorum.è quibus nos id potiſsimùm conſectati ſumus,quo Socratem vſum arbitramur:vt noſtram ipſi ſententiam tegeremus,errore alios leuaremus,& in omni diſputatione, quid eſſet ſimillimum veri,quæreremus. quem morem cùm Carneades acutiſsimè, copioſiſsiméque tenuiſſet, fecimus & aliàs ſæpe,& nuper in Tuſculano,vt ad eam conſuetudinem diſputaremus:& quatridui quidem ſermonem ſuperioribus ad te perſcriptum libris miſimus: quinto autem die cùm eodem in loco conſediſſemus,ſic eſt propoſitum,de quo diſputaremus. Non mihi videtur ad beatè viuendum ſatis poſſe virtus. At hercule Bruto meo videtur:cuius ego iudicium,pace tua dixerim,longè antepono tuo. Non dubito.nec id nunc agitur,tu illum quãtum ames:ſed hoc,quod mihi dixi videri, quale ſit,de quo à te diſputari volo. Nempe negas ad beatè viuendum ſatis poſſe virtutem. Prorſus nego. Quid?ad rectè,honeſtè, laudabiliter,poſtremò ad bene viuendum ſatíſne eſt præſidij in virtute? Certè ſatis. Potes igitur,aut qui male viuat,non eum miſerum dicere:aut, quem bene fateare,eum negare beatè viuere? Quidni poſſim?nam etiam in tormentis rectè,honeſtè,laudabiliter,& ob eam rem bene viui poteſt, dummodo intelligas quid nunc dicam bene:dico enim,conſtanter,grauiter, ſapienter, fortiter.hæc etiam in equuleum coniiciuntur,quò vita non aſpirat beata. Quid igitur?ſoláne beata vita,quæſo,relinquitur extra oſtium,liménque carceris, cùm conſtantia,grauitas, fortitudo, ſapientia, reliquæque virtutes rapiantur ad tortorem, nullúmque recuſent nec ſupplicium,nec dolorem? Tu,ſi quid es facturus, noua aliqua conquiras oportet. iſta me minimè mouent, non ſolùm quia peruulgata ſunt, ſed multo magis,quia,tanquam leuia quædam vina nihil valent in aqua, ſic Stoicorum iſta magis guſtata,quàm potata delectant. velut iſte chorus virtutum in equuleum impoſitus,imagines conſtituit ante oculos cum ampliſsima dignitate,vt ad eas curſim perrectura,nec eas beata vita à ſe deſertas paſſura videatur:cùm autem animum ab iſta pictura,imaginibúſque virtutum ad rem,veritatémque traduxeris, hoc nudum relinquitur, poſsítne quis beatus eſſe quamdiu torqueatur. Quamobrem hoc nunc quæramus: virtutes autem noli vereri ne expoſtulent,& querantur ſe à beata vita eſſe relictas. ſi enim nulla virtus prudentia vacat,prudentia ipſa hoc videt, non omneis bonos eſſe etiam beatos: multáque de M. Atilio, Q. Cæpione, M. Aquillio recordatur: beatámque vitam, niſi imaginibus potius vti,quàm rebus ipſis placet,conantem ire in equuleum, retinet ipſa prudentia,negátque ei cum dolore & cruciatu quicquam eſſe commune. Facilè patior,te iſto modo agere:etſi iniquum eſt præſcribere mihi te, quemadmodum à me diſputari velis. ſed quæro, vtrùm aliquid actum ſuperioribus diebus, an nihil arbitremur? Actum verò,& aliquantum quidem. Atqui, ſi ita eſt, profligata iam hæc, & pæne ad exitum adducta quæſtio eſt. Quo tandem modo? Quia motus turbulenti,iactationéſque animorum incitatæ, & impetu inconſiderato elatæ,rationem omnem repellentes,vitæ beatæ nullam partem relinquunt. quis enim poteſt mortem, aut dolorem metuens,quorum alterum ſæpe adeſt,alterum ſemper impendet, eſſe non miſer? quid,ſi idem (quod plerumque fit) paupertatem, ignominiam, infamiam timet, ſi debilitatem,cæcitatem,ſi denique quod non ſingulis hominibus,ſed potentibus populis ſæpe contingit,ſeruitutem? poteſt ea timens eſſe quiſquam beatus?quid,qui non modò ea futura timet,verùmetiam fert,ſuſtinétque præſentia? adde eodem exſulia, luctus, orbitates:qui rebus his fractus ægritudine eliditur,poteſt tandem eſſe non miſerrimus? Quid verò?illum,quem libidinibus inflammatum & furentem videmus, omnia rabidè appetentem cum inexplebili cupiditate, quóque affluentius voluptates vndique

hauriat, eo grauius ardentiúſque ſitientem, nónne rectè miſerrimum dixeris? Quid? elatus ille leuitate, inaníque lætitia & exſultans & temere geſtiens, nónne tanto miſerior, quanto ſibi videtur beatior? Ergo, vt hi miſeri, ſic contrà illi beati, quos nulli metus terrent, nullæ ægritudines exedunt, nullæ libidines incitant, nullæ futiles lætitiæ exſultantes languidis liquefaciunt voluptatibus. Vt maris igitur tranquillitas intelligitur, nulla ne minima quidem aura fluctus commouente: ſic animi quietus & placatus ſtatus cernitur, cùm perturbatio nulla eſt, qua moueri queat. Quòd ſi eſt, qui vim fortunæ, qui omnia humana, quæcumque accidere poſſunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum, nec angor attingat: idémque, ſi nihil concupiſcat, nulla efferatur animi inani voluptate: quid eſt, cur is non beatus ſit? & ſi hæc virtute efficiuntur, quid eſt, cur virtus ipſa per ſe non efficiat beatos? Atquî alterum non dici non poteſt, quin ij, qui nihil metuant, nihil angantur, nihil concupiſcant, nulla impotenti lætitia efferantur, beati ſint. itaque id tibi concedo. alterum autem iam integrum non eſt. ſuperioribus enim diſputationibus effectum eſt, vacare omni animi perturbatione ſapientem. Nimirum igitur confecta res eſt. videtur enim ad exitum veniſſe quæſtio. Propemodum id quidem. Veruntamen mathematicorum iſte mos eſt, non philoſophorum. nam geometræ, cùm aliquid docere volunt, ſiquid ad eam rem pertinet eorum, quæ antè docuerunt, id ſumunt pro conceſſo & probato: illud modò explicant, de quo antè nihil ſcriptum eſt. philoſophi quancumque rem habent in manibus, in eam, quæ conueniunt, congerunt omnia, etſi alio loco diſputata ſunt. quod ni ita eſſet: cur Stoicus, ſi eſſet quæſitum, ſatíſne ad beatè viuendum virtus poſſet, multa diceret? cui ſatis eſſet reſpondere, ſe antè docuiſſe nihil bonum eſſe, niſi quod honeſtum eſſet: hoc probato, conſequens eſſe, beatam vitam virtute eſſe contentam: & quomodo hoc ſit conſequens illi, ſic illud huic: vt, ſi beata vita virtute contenta ſit, niſi honeſtum quod ſit, nihil aliud ſit bonum. Sed tamen non agunt ſic. nam & de honeſto & de ſummo bono ſeparatim libri ſunt: & cùm ex eo efficiatur, ſatis magnam in virtute ad beatè viuendum eſſe vim: nihilo minus hoc agunt ſeparatim. propriis enim, & ſuis argumentis & admonitionibus tractanda quæque res eſt, tanta præſertim. caue enim putes vllam in philoſophia vocem emiſſam clariorem, vllúmue eſſe philoſophiæ promiſſum vberius, aut maius. nam quid profitetur ò dij boni? perfecturam ſe, qui legibus ſuis paruiſſet, vt eſſet contra fortunam ſemper armatus, vt omnia præſidia haberet in ſe bene beatéque viuendi, vt eſſet ſemper denique beatus. Sed videro, quid efficiat. tantiſper hoc ipſum magni æſtimo, quod pollicetur. nam Xerxes quidem refertus omnibus muneribus, doníſque fortunæ, non equitatu, non pedeſtribus copiis, non nauium multitudine, non infinito pondere auri contentus, præmium propoſuit, qui inueniſſet nouam voluptatem: qua ipſe inuenta, non fuit contentus. neque enim vnquam finem inueniet libido. nos vellem præmio elicere poſſemus, qui nobis aliquid attuliſſet, quo hoc firmius crederemus.

Vellem id quidem: ſed habeo paullulum, quod requiram. ego enim aſſentior, eorum, quæ poſuiſti, alterum alteri conſequens eſſe, vt, quemadmodum, ſi, quod honeſtum ſit, id ſolum ſit bonum, ſequatur, beatam vitam virtute confici: ſic, ſi vita beata in virtute ſit, nihil eſſe, niſi virtutem, bonum. Sed Brutus tuus auctore Ariſtone & Antiocho, non ſentit hoc. putat enim, etiam ſi ſit bonum aliquod præter virtutem.

Quid igitur? contra Brutúmne me dicturum putas? Tu verò, vt videtur. nam præfinire non eſt meum. Quid cuique igitur conſentaneum ſit, alio loco. nam iſta mihi & cum Antiocho ſæpe, & cum Ariſto nuper, cùm Athenis imperator apud eum deuerſarer, diſſenſio fuit. mihi enim non videbatur quiſquam beatus eſſe poſſe, cùm in malis eſſet. in malis autem ſapientem eſſe poſſe, ſi eſſent vlla corporis, aut fortunæ mala. Dicebantur hæc, quæ ſcripſit etiam Antiochus locis pluribus, virtutem ipſam per ſe beatam vitam efficere poſſe, neque tamen beatiſsimam: deinde ex maiore parte pleraſque res nominari, etiam ſiqua pars abeſſet: vt vireis, vt valetudinem, vt diuitias, vt honorem,

rem, vt gloriam: quæ genere, non numero cernerentur: item beatam vitam, etiam si ex aliqua parte claudicaret, tamen ex multo maiore parte obtinere nomen suum. Hæc nunc enucleare non ita necesse est: quamquàm non constantissimè dici mihi videntur. nam & qui beatus est, non intelligo quid requirat, vt sit beatior: (si est enim quod desit, ne beatus quidem est:) & quod ex maiori parte vnamquamque rem appellari, spectaríque dicunt, est vbi id isto modo valeat. cùm verò tria genera malorum esse dicant, qui duorum generum malis omnibus vrgeatur, vt omnia aduersa sint in fortuna, omnibus oppressum corpus & confectum doloribus, huic paullulúmne ad beatam vitam deesse dicemus, non modò ad beatissimam? Hoc illud est, quod Theophrastus sustinere non potuit. nam cùm statuisset, verbera, tormenta, cruciatus, patriæ euersiones, exsulia, orbitates, magnam vim habere ad malè, miseréque viuendum: non est ausus elatè & amplè loqui, cùm humiliter, demisséque sentiret. quàm bene, non quæritur: constanter quidem certè. Itaque mihi placere non solet consequentia reprehendere, cùm prima concesseris. Hic autem, elegantissimus omnium philosophorum & eruditissimus, non magnopere reprehenditur, cùm tria genera dicit bonorum. vexatur autem ab omnibus, primùm in eo libro, quem scripsit de vita beata, in quo multa disputat, quamobrem is, qui torqueatur, qui crucietur, beatus esse non possit. in eo etiam putatur dicere, in rotam, beatam vitam non ascendere. nusquam id quidem dicit omnino, sed, quę dicit, idem valent. Possum igitur, cui concesserim in malis esse dolores corporis, in malis fortunæ naufragia, huic suscensere dicenti, non omneis bonos esse beatos, cùm in omneis bonos ea, quæ ille in malis numerat, cadere possint? Vexatur idem Theophrastus & libris & scholis omnium philosophorum, quòd in Callisthene suo laudarit illam sententiam,

,, Vitam regit fortuna, non sapientia.

Negant ab vllo philosopho quicquam dictum esse languidius. rectè id quidem: sed nihil intelligo dici potuisse constantius. si enim tot sunt in corpore bona, tot extra corpus in casu atque fortuna: nónne consentaneum est, plus fortunam, quæ domina rerum sit & externarum, & ad corpus pertinentium, quàm consilium valerę? An malumus Epicurum imitari? qui multa præclarè sæpe dicit. quàm enim sibi constanter, conuenientérque dicat, non laborat. Laudat tenuē victum. philosophi id quidem, sed si Socrates, aut Antisthenes diceret, non is, qui finem bonorum voluptatem esse dixerit. Negat quemquam iucundè posse viuere, nisi idem honestè, sapienter, iustéque viuat. nihil grauius, nihil philosophia dignius, nisi idem hoc ipsum, honestè, sapienter, iustè, ad voluptatem referret. Quid melius, quàm fortunam exiguam interuenire sapienti? sed hoc ísne dicit, qui, cùm dolorem non modò maximum malum, sed solum malum etiam dixerit, toto corpore opprimi possit doloribus acerrimis, tum cùm maxime contra fortunam glorietur? quod idem melioribus etiam verbis Metrodorus: " Occupaui, inquit, te, fortuna, atque cepi, omneísque aditus tuos interclusi, vt ad me aspirare non posses. ― Præclarè, si Aristo Chius, aut si Stoicus Zeno diceret, qui, nisi quod turpe esset, nihil malum duceret. tu verò Metrodore, qui omne bonum in visceribus, medullísque condideris, & definieris, summum bonum firma corporis affectione, exploratáque spe contineri, fortunę aditus interclusisti? quo modo? isto enim bono iam exspoliari potes. Atquî his capiuntur imperiti: & propter huiusmodi sententias, istorum hominum est multitudo. Acutè disputantis illud est, non quid quisque dicat, sed quid cuique dicendum sit, videre. velut in ea ipsa sententia, quam in hac disputatione suscepimus, omneis bonos semper beatos volumus esse. quos dicam bonos, perspicuum est. omnibus enim virtutibus instructos & ornatos, tum sapienteis, tum viros bonos dicimus. Videamus, qui dicēdi sint beati. equidem hos existimo, qui sint in bonis, nullo adiuncto malo. nec vlla alia huic verbo, cùm beatum dicimus, subiecta notio est, nisi, secretis malis omnibus, cumulata bonorum complexio. hanc assequi virtus, si quicquam præter

ipſam boni eſt,non poteſt.aderit enim malorum , ſi mala illa dicimus , turba quædam, paupertas, ignobilitas , humilitas, ſolitudo, amiſsio ſuorum,graues dolores corporis, perdita valetudo,debilitas,cæcitas,interitus patriæ, exſulium, ſeruitus. denique in his tot & tantis , ad quæ etiam plura poſſunt accedere , poteſt eſſe ſapiens. nam hæc caſus importat, qui in ſapientem poteſt incurrere.at ſi ea mala ſunt, quis poteſt præſtare , ſapientem ſemper beatum fore , cùm vel in omnibus his vno tempore eſſe poſsit? Non igitur facilè concedo neque Bruto meo , neque communibus magiſtris , neque veteribus illis,Ariſtoteli,Speuſippo,Xenocrati, Polemoni,vt,cùm ea, quæ ſuprà enumeraui, in malis numerent,iidem dicant ſemper beatum eſſe ſapientem.quos ſi titulus hic delectat inſignis & pulcher,Pythagora,Socrate,& Platone dignisſimus , inducant animum illa,quorum ſplendore capiuntur,vireis,valetudinem,pulchritudinem,diuitias,honores,opes comtemnere, eáque, quæ his contraria ſint , pro nihilo ducere. tum poterunt clarisſima voce profiteri,ſe neque fortunę impetu,neque multitudinis opinione,neque dolore,neque paupertate terreri,omniáque ſibi in ſeſe eſſe poſita, neque eſſe quiçquam extra ſuam poteſtatem,quod ducant in bonis. neque hunc & hæc loqui , quæ ſunt magni cuiuſdam & alti viri:& eadem,quæ vulgus in malis & bonis numerare, concedi vllo modo poteſt, qua gloria commotus Epicurus exoritur. cui etiam,ſi diis placet,videtur ſemper ſapiens beatus. hic dignitate huius ſententiæ capitur : ſed numquam id diceret,ſi ipſe ſe audiret. quid eſt enim, quod minus conueniat, quàm vt is, qui vel ſummum , vel ſolum malum dolorem eſſe dicat,idem cẽſeat,Quàm hoc ſuaue eſt,tum,cum dolore crucietur,dicturum eſſe ſapientem? Non igitur ex ſingulis vocibus philoſophi ſpectandi ſunt , ſed ex perpetuitate atque conſtantia. Adducis me , vt tibi aſſentiar: ſed tua quoque vide ne deſideretur conſtantia. Quónam modo? Quia legi tuum nuper quartum de finibus . in eo mihi videbare , contra Catonem diſſerens , hoc velle oſtendere, quod mihi quidem probatur, inter Zenonem & Peripateticos nihil præter verborum nouitatem intereſſe. quod ſi ita eſt,quid eſt cauſæ , quin , ſi Zenonis rationi conſentaneum ſit ſatis magnam vim in virtute eſſe ad beatè viuendum , liceat idem Peripateticis dicere ? Rem enim opinor ſpectari oportere,non verba. Tu quidem tabellis obſignatis agis mecum , & teſtificaris quid dixerim aliquando , aut ſcripſerim. Cum aliis iſto modo, qui legibus impoſitis diſputant.nos in diem viuimus:quodcumque noſtros animos probabilitate percuſsit , id dicimus. itaque ſoli ſumus liberi. verumtamen , quoniam de conſtantia paullo antè diximus, non ego hoc loco id quærendum puto,verúmne ſit quod Zenoni placuerit,quódque eius auditori Ariſtoni,bonum eſſe ſolum,quod honeſtum eſſet , ſed , ſi ita eſſet , tum vt hoc totum beatè viuere in vna virtute poneret. Quare demus hoc ſanè Bruto , vt ſit beatus ſemper ſapiens. quàm ſibi conueniat,ipſe viderit. gloria quidem huius ſententiæ quis eſt illo viro dignior? nos tamen teneamus,vt ſit idem beatisſimus:etſi Zeno Citiæus , aduena quidam, & ignobilis, verborum opifex,inſinuaſſe ſe in antiquam philoſophiam videtur. huius ſententiæ grauitas à Platonis auctoritate repetatur : apud quem ſæpe hæc oratio vſurpata eſt, vt nihil præter virtutem diceretur bonum . velut in Gorgia Socrates , cùm eſſet ex eo quæſitum , Archelaum Perdicæ filium,qui tum fortunatisſimus haberetur , nónne beatum putaret ? “ Haud ſcio, inquit : numquam enim cum eo locutus ſum. Aín' tu? an „ aliter id ſcire non potes? Nullo modo. Tu igitur ne de Perſarum quidem rege magno „ potes dicere,beatúſne ſit ? An ego poſſum,cùm ignorem quàm ſit doctus, quàm vir bo„ nus? Quid? tu in eo ſitam vitam beatam putas? Ita prorſus exiſtimo,bonos beatos , im„ probos miſeros. Miſer ergo Archelaus?Certè,ſi iniuſtus. — Videtúrne omnem hic beatam vitam in vna virtute ponere? Quid verò in epitaphio ? quo modo idem? “ Nam „ cui viro,inquit,ex ſe ipſo apta ſunt omnia,quæ ad beatè viuendum conferunt , nec ſu„ ſpenſa aliorum aut bono caſu,aut contrario pendêre ex alterius euentis , & errare co„ guntur:huic optimè viuendi ratio comparata eſt. Hic eſt ille moderatus,hic fortis, hic

ſapiens,

ſapiens,hic & naſcentibus,& cadentibus cùm reliquis commodis, tum maximè liberis, parebit & obœdiet præcepto illi veteri:

,, Neque enim lætabitur vmquam,neque mærebit nimis,
,, Quòd ſemper in ſeipſo omnem ſpem reponet ſui.

Ex hoc igitur Platonis quaſi quodam ſancto, auguſtóque fonte noſtra omnis manabit oratio. Vnde igitur rectius ordiri poſſumus, quàm à communi parente natura? quæ, quicquid genuit non modò animal,ſed etiam quod ita eſſet ortum è terra, vt ſtirpibus ſuis niteretur,in ſuo quodque genere perfectum eſſe voluit. Itaque & arbores, & vites, & ea,quæ ſunt humiliora,neque ſe tollere à terra altius poſſunt,alia ſemper virent, alia hieme nudata verno tempore tepefacta frondeſcunt:neque eſt vllum, quod non ita vigeat interiore quodam motu, & ſuis quoque ſeminibus incluſis, vt aut flores, aut fruges fundat,aut bacas,omniáque in omnibus, quantum in ipſis ſit, nulla vi impediente perfecta ſint. facilius verò etiam in beſtiis,quòd his ſenſus à natura eſt datus, vis ipſius naturæ perſpici poteſt. namque alias beſtias nanteis aquarum incolas eſſe voluit: alias volucreis cælo frui libero: ſerpenteis quaſdam: quaſdam eſſe gradienteis: earum ipſarum partim ſoliuagas, partim congregatas: immaneis alias, quaſdam autem cicures, nonnullas abditas, terráque tectas. atque earum quæque ſuum tenens munus, cùm in diſparis animantis vitam tranſire non poſſit, manet in lege naturæ. & vt beſtiis aliud alij præcipui à natura datum eſt,quod ſuum quæque retinet, nec diſcedit ab eo: ſic homini multo quiddam præſtantius. etſi præſtantia debent ea dici, quæ habent aliquam comparationem.humanus autem animus decerptus ex mente diuina, cum alio nullo, niſi cum ipſo deo,ſi hoc fas eſt dictu,comparari poteſt. Hic igitur, ſi eſt excultus, & ſi eius acies ita curata eſt, vt ne cæcetur erroribus:fit perfecta mens,id eſt abſoluta ratio: quæ eſt idem,quod virtus.Et ſi id omne beatum eſt,cui nihil deeſt,& quod in ſuo genere expletum atque cumulatum eſt, ídque virtutis eſt proprium: certè omnes virtutis compotes,beati ſunt. & hoc quidem mihi cum Bruto cónuenit, item cum Ariſtotele, Xenocrate, Speuſippo, Polemone. Sed mihi videntur etiam beatiſsimi. quid enim deeſt ad beatè viuendum ei,qui confidit ſuis bonis? aut,qui diffidit, beatus eſſe quî poteſt? at diffidat neceſſe eſt, qui bona diuidit tripertitò. quî enim poterit aut corporis firmitate, aut fortunæ ſtabilitate confidere? atquî niſi ſtabili & fixo permanente bono, beatus eſſe nemo poteſt. quid igitur eiuſmodi iſtorum eſt? vt mihi illud Laconis dictum in hos cadere videatur: qui glorianti cuidam mercatori, quòd multas naueis in omnem oram maritimam dimiſiſſet, Non ſanè optabilis iſta quidem eſt, inquit, RVDENTIBVS APTA FORTVNA. An dubium eſt,quin nihil ſit habendum in eo genere,quod vita beata complectitur,ſi id poſsit amitti? nihil enim inueteraſcere, nihil exſtingui,nihil cadere debet eorum, in quibus vita beata conſiſtit. nam qui timebit ne quid ex his deperdat,beatus eſſe non poterit. volumus enim,eum,qui beatus ſit, tutum eſſe, inexpugnabilem, ſeptum atque munitum,non vt paruo metu præditus ſit, ſed vt nullo. Vt enim innocens is dicitur, non qui leuiter nocet,ſed qui nihil nocet: ſic ſine metu is habendus eſt,non qui parum metuit,ſed qui omnino metu vacat. quæ eſt enim alia fortitudo, niſi animi affectio cùm in adeundo periculo, tum in labore ac dolore patiendo,procul ab omni metu? atque hęc certè non ita ſe haberent,niſi omne bonum in vna honeſtate conſiſteret. qui autem illam maximè optatam & expetitam ſecuritatem (ſecuritatem autem nunc appello vacuitatem ægritudinis, in qua vita beata poſita eſt) habere quiſquam poteſt,cui aut adſit,aut adeſſe poſsit multitudo malorum? quis autem poterit eſſe celſus & erectus, & ea, quæ homini accidere poſſunt, omnia parua ducens,qualem ſapientem eſſe volumus,niſi omnia ſibi in ſe poſita eſſe cenſebit? an Lacedæmonij Philippo minitanti per litteras ſe omnia, quæ conarentur, prohibiturum, quæſiuerunt num ſe eſſet etiam mori prohibiturus: vir is,quem quærimus, non multo facilius tali animo reperietur,quàm ciuitas vniuerſa? Quid ad hanc fortitudinē,de qua

F. ex ms. parva non metuit,

loquimur, temperantia adiuncta, quæ sit moderatrix omnium commotionum? quid potest ad beatè viuendum deesse ei, quem fortitudo ab ægritudine & à metu vindicet, temperantia cùm à libidine auocet, tum insolenti alacritate gestire non sinat? Hæc efficere virtutem ostenderem, nisi superioribus diebus essent explicata. Atquî cùm perturbationes animi miseram, sedationes autem vitam efficiant beatam: dupléxque ratio perturbationis sit, quòd ægritudo & metus in malis opinatis, in bonorum autem errore lętitia gestiens, libidóque versentur: cùm hæc omnia cum consilio & ratione pugnent: his tu tam grauibus concitationibus, támque ipsis inter se dissentientibus atque distractis, quem vacuum, solutum, liberum víderis, hunc dubitabis beatum dicere? Atquî sapiens semper ita affectus est. semper igitur sapiens beatus est. atque etiam omne bonum lætabile est: quod autem lætabile, id prædicandum, & præ se ferendum: quod tale autem, id etiam gloriosum: si verò gloriosum, certè laudabile: quod autem laudabile, profectò etiam honestũ: quod bonũ igitur, id honestum. At, quæ isti bona numerant, ne ipsi quidem honesta dicunt. solum igitur bonum, quod honestum. Ex quo efficitur, honestate vna vitam contineri beatam. non sunt igitur ea bona dicenda, nec habenda, quibus abundantem licet esse miserrimum. An dubitas, quin præstans valetudine, viribus, forma, acerrimis, integerrimísque sensibus, adde etiam, si libet, pernicitatem & velocitatem: da diuitias, honores, imperia, opes, gloriam: si fuerit is, qui hæc habet, iniustus, intemperans, timidus, hebeti ingenio atque nullo, dubitabísne eum miserum dicere? qualia igitur ista bona sunt, quæ qui habeat, miserrimus esse possit? Videamus, ne, vt aceruus ex sui generis granis, sic beata vita ex sui similibus partibus effici debeat. quod si ita est: ex bonis, quæ sola honesta sunt, efficiendum est beatum. ea mixta ex dissimilibus si erunt, honestum ex his effici nihil poterit. quo detracto, quid poterit beatum intelligi? Etenim quicquid est, quod bonum sit, id expetendum est. quod autem expetendum, id certè approbandum: quod verò approbaris, id gratum acceptúmque habendum: ergo etiam dignitas ei tribuenda est. quod si ita est, laudabile sit necesse est. bonum igitur omne laudabile. Ex quo efficitur, vt, quod sit honestum, id sit solum bonum. quod ni ita tenebimus, multa erũt, quæ nobis bona dicenda sint. Omitto diuitias: quas, cùm quiuis, quamuis indignus, habere possit, in bonis non numero. quod enim est bonum, id non quiuis habere potest. Omitto nobilitatem, famámque popularem, stultorum, improborúmque consensu excitatam. hæc, quæ sunt minima, tamen bona dicantur necesse est: candiduli dentes, venusti oculi, color suauis, & ea, quæ Euryclia laudat Vlyssi pedes abluens, lenitudo orationis, mollitudo corporis. ea si bona ducemus, quid erit in philosophi grauitate, quàm in vulgi opinione, stultorúmque turba, quod dicatur aut grauius aut grandius? At enim eadem Stoici præcipua vel producta dicunt, quæ bona isti. Dicunt illi quidem: sed his vitam beatam compleri negant. hi autem sine iis esse nullã putant: aut si sit beata, beatissimam certè negant. nos autem volumus beatissimã: ídque nobis Socratica illa conclusione confirmatur. sic enim princeps ille philosophiæ disserebat: Qualis cuiusque animi affectus esset, talem esse hominem: qualis autem ipse homo esset, talem eius esse orationem: orationi autem facta similia, factis vitam. affectus autem animi in bono viro laudabilis: & vita igitur laudabilis boni viri: honesta ergo, quoniã laudabilis. ex quibus, bonorum beatam vitam esse, concluditur. Etenim, prò deorum atque hominum fidem, parúmne cognitum est superioribus nostris disputationibus, an delectationis & otij consumendi causa locuti sumus, sapientem ab omni concitatione animi, quam perturbationem voco, semper vacare? semper in animo eius esse placidissimam pacem? Vir igitur temperatus, constans, sine metu, sine ægritudine, sine alacritate vlla, sine libidine, nónne beatus? At semper sapiens talis: semper igitur beatus. Iam verò quî potest vir bonus non ad id, quod laudabile sit, omnia referre, quę agit, quæque sentit? refert autem omnia ad beatè viuendum. beata igitur vita laudabilis. nec quicquam sine virtute laudabile. beata igitur vita virtute conficitur. Atque hoc sic etiam conclu-

[Handwritten margin note:] F.W. hic sic ms. at enim eadem Stoici praecipua vel producta dicunt, quae bona isti; illi quidem sine iis vitam beatam compleri, hi autem sine iis esse nullam putant.

concluditur: Nec in misera vita quicquam est prædicabile aut gloriandum, nec in ea, quæ nec misera sit, nec beata. & est in aliqua vita prædicabile aliquid, & gloriandum, ac præ se ferendum: vt Epaminondas,

,, Consiliis nostris laus est attonsa Laconum: vt Africanus,
,, A sole exoriente, supra Meoti' paludes,
,, Nemo 'st, qui factis me æquiparare queat.

Quod si est, sola beata vita glorianda, & prædicanda, & præ se ferenda est. nihil est enim aliud, quod prædicandum & præ se ferendum sit. quibus positis, intelligis quid sequatur. & quidem nisi ea vita beata est, quæ est eadem honesta: sit aliud necesse est melius vita beata. quod enim erit honestum, certè fatebuntur esse melius. ita erit beata vita melius aliquid: quo quid potest dici peruersius? Quid? cùm fatentur satis magnam vim esse in vitiis ad miserã vitam, nónne fatendum est, eandem vim in virtute esse ad beatam vitam? contrariorum enim contraria sunt consequentia. Quo loco quæro, quam vim habeat libra illa Critolai: qui cùm in alterã lancem animi bona imponat, in alterã corporis, & externa: tantùm propendêre illam boni lancem putet, vt terrã & maria deprimat. Quid igitur aut hunc prohibet, aut etiam Xenocratem illum, grauissimum philosophorum, exaggerantem tantopere virtutem, & extenuantem cetera, & abiicientem, in virtute non beatam modò vitam, sed etiam beatissimam ponere? Quod quidem nisi sit, virtutum interitus consequetur. nam in quem cadit ægritudo, in eundem metum cadere necesse est. est enim metus futuræ ægritudinis sollicita exspectatio. in quem autem metus, in eundem formido, timiditas, pauor, ignauia. ergo vt idem vincatur interdum, necesse est, nec putet ad se præceptnm illud Atrei pertinere, F. K. in ms. antiquum pro Atrei.

,, Proinde ita parent se in vita, vt vinci nesciant.

Hic autem vincetur, vt dixi: nec modò vincetur, sed etiam seruiet. at nos virtutem semper liberam volumus, semper inuictam. quæ nisi sunt, sublata virtus est. Atquî si in virtute satis est præsidij ad bene viuendum, satis est etiam ad beatè. satis est enim certè in virtute, vt fortiter viuamus: si vt fortiter, etiã vt magno animo, & quidem vt nulla re vmquam terreamur, sempérque simus inuicti: sequitur, vt nihil pœniteat, nihil desit, nihil obstet. ergo omnia profluenter, absolutè, prosperè. igitur beatè. satis autẽ ad fortiter viuendum virtus potest. satis ergo etiam ad beatè. Etenim vt stultitia, etsi adepta est quod concupiuit, numquam se tamen satis consecutam putat: sic sapientia semper eo contẽta est, quod adest, neque eam vmquam sui pœnitet. Similémne putas C. Lęlij vnum consulatum fuisse, & eum quidem cum repulsa (etsi cùm sapiens & bonus vir, qualis ille fuit, suffragiis præteritur, populus à bono consule potius, quàm ille à vano populo repulsam fert:) sed tamen, vtrùm malles te, si potestas esset, semel, vt Lælium, consulem, an, vt Cinnam, quater? non dubito, tu quid responsurus sis. itaque video, cui committam. non quemuis hoc idem interrogarẽ. responderet enim alius fortasse, se nõ modò quattuor consulatus vni anteponere, sed vnum diem Cinnæ multorum & clarorum virorũ totis ætatibus. Lælius si digito quem attigisset, pœnas dedisset: at Cinna collegæ sui consulis Cn. Octauij præcidi caput iussit, P. Crassi, L. Cęsaris nobilissimorum hominũ, quorum virtus fuerat domi, militiæque cognita: M. Antonij omnium eloquentissimi, quos ego audierim: C. Cæsaris, in quo mihi videtur fuisse specimen humanitatis, salis, suauitatis, lepôris. Beatúsne igitur, qui hos interfecit? minimè. mihi contrà non solùm eo videtur miser, quòd ea fecit: sed etiã quòd ita se gessit, vt ea facere ei liceret: etsi peccare nemini licet. sed sermonis errore labimur. id enim licere dicimus, quod cuique conceditur. Vtrùm tandem beatior C. Marius, tum, cùm Cimbricæ victoriæ gloriã cum collega Catulo communicauit, pæne altero Lælio: (nam hunc illi duco simillimũ) an cùm ciuili bello victor iratus necessariis Catuli deprecãtibus nõ semel respondit, sed sæpe, moriatur? In quo beatior ille, qui huic nefariæ voci paruit, quàm is, qui tam scelerate imperauit. nam cùm ACCIPERE QVÀM FACERE PRÆSTAT INIVRIAM: tum morti iam ipsi ad-

uentanti paullulum procedere obuiã,quod fecit Catulus,quàm,quod Marius,talis viri interitu sex suos obruere cõsulatus, & contaminare extremum tempus ætatis. Duodequadraginta annos tyrannus Syracusanorum fuit Dionysius, cum v.& xx. natus annos dominatũ occupasset.qua pulchritudine vrbem,quibus autem opibus prẹditã,seruitute oppressam tenuit ciuitatem?atquî de hoc homine à bonis auctoribus sic scriptum accepimus, summam fuisse eius in victu temperantiam,eúmque in rebus gerendis,virum acrem & industrium, eundem tamen maleficũ natura,& iniustum.ex quo omnibus bene veritatem intuentibus videri necesse est miserrimum.ea enim ipsa,quẹ concupierat, ne tum quidem,cùm omnia se posse censebat,consequebatur.qui cùm esset bonis parẽtibus,atque honesto loco natus (etsi id quidem alius alio modo tradit) abũdarétque & æqualium familiaritatibus & consuetudine propinquorũ, haberet etiam more Græciæ quosdam adolescenteis amore coniunctos, credebat eorum nemini:sed iis,quos ex familiis locupletiũ seruos delegerat, quibus nomen seruitutis ipse detraxerat, & quibusdam cónuenis & ferè barbaris corporis custodiam committebat.Ita propter iniustam dominatus cupiditatem, in carcerem quodam modo ipse se incluserat. quinetiam, ne tonsori collum committeret, tondere filias suas docuit. ita sordido, ancillaríque artificio regiæ virgines, vt tonstriculæ, tondebant barbam & capillum patris. & tamen ab iis ipsis,cùm iam essent adultæ, ferrum remouit:instituítque,vt candentibus iuglãdium putaminibus barbam sibi & capillum adurerent.cúmque duas vxores haberet,Aristomachen ciuem suam,Doridem autem Locrensem:sic noctu ad eas ventitabat,vt omnia specularetur & perscrutaretur antè.& cùm fossam latam cubiculari lecto circundedisset, eiúsque fossæ transitum ponticulo ligneo coniunxisset: eum ipsum,cùm foreis cubiculi clauserat,detorquebat.idémque cùm in communibus suggestis consistere nõ auderet, contionari ex turri alta solebat.atque is cùm pila ludere vellet(studiosè enim id factitabat) tunicámque poneret, dolescentulo,quem amabat, tradidisse gladium dicitur.hìc,cùm quidam familiaris iocãs dixisset, Huic quidem certè vitam tuam committis, arrisissétque adolescens, vtrunque iussit interfici: alterum, quia viam demõstrauisset interimendi sui: alterum, quia id dictum risu approbauisset. atque eo facto sic doluit, vt nihil grauius tulerit in vita.quem enim vehemẽter amaret,occiderat.Sic distrahuntur in contrarias parteis impotentium cupiditates. cùm huic obsecutus sis, illi est repugnandum.quanquam hic quidem tyrannus ipse indicauit, quàm esset beatus.nam cùm quidam ex eius assentatoribus Damocles cõmemoraret in sermone copias eius, opes,maiestatem dominatus,rerum abundantiam,magnificentiam ædium regiarum, negarétque vnquam beatiorem quenquam fuisse:Vísne igitur, inquit,ò Damocle,quoniã hæc te vita delectat,ipse eãdem degustare,& fortunã experiri meam?cùm se ille cupere dixisset: collocari iussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo textili stragulo, magnificis operibus picto: abacósque complureis ornauit argento, auróque cælato.tũ ad mensam eximia forma pueros delectos iussit consistere, eósque ad nutum illius intuenteis diligẽter ministrare.aderant vnguenta, coronæ:incendebantur odores:mensæ conquisitissimis epulis exstruebantur.fortunatus sibi Damocles videbatur.in hoc medio apparatu fulgentem gladium è lacunari seta equina appensum demitti iussit,vt impendêret illius beati ceruicibus. Itaque nec pulchros illos administratores aspiciebat, necplenum artis argentum,nec manum porrigebat in mensam:iam ipsæ defluebãt coronæ: deniquæ exorauit tyrannum,vt abire liceret,quòd iam beatus nollet esse.Satísne videtur declarasse Dionysius nihil esse ei beatum, cui semper aliquis terror impẽdeat? Atque ei ne integrum quidem erat,vt ad iustitiam remigraret,ciuibúsque libertatem & iura redderet. iis enim se adolescens improuida ætate irretierat erratis, eáque commiserat,vt saluus esse non posset,si sanus esse cœpisset.Quantopere verò amicitias desideraret, quarum infidelitatẽ extimescebat, declarauit in Pythagoreis duobus illis:quorũ cùm alterũ vadem mortis accepisset,alter vt vadẽ suum liberaret, præstò fuisset ad horã morti

morti destinatam: Vtinam ego, inquit, tertius vobis amicus ascriberer. Quàm huic erat miserum carere consuetudine amicorum, societate victus, sermone omnino familiari, homini præsertim docto à puero, & artibus ingenuis erudito! musicorum verò perstudiosum fuisse accepimus, poëtam etiam tragicũ: quàm bonũ nihil ad rem. in hoc enim genere nescio quo pacto magis, quam in aliis, suum cuique pulchrum est. adhuc neminem cognoui poëtam (& mihi fuit cùm Aquinio amicitia) qui sibi non optimus videretur. sic se res habet: te tua, me delectant mea. Sed vt ad Dionysium redeamus: omni cultu & victu humano carebat: viuebat cum fugitiuis, cum facinorosis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus esset, aut vellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur. Non ergo iam cum huius vita, qua tætrius, miserius, detestabilius excogitare nihil possum, Platonis, aut Archytæ vitam comparabo, doctorum hominum & plané sapientium. ex eadem vrbe humilem homunculum à puluere & radio excitabo, qui multis annis pòst fuit, Archimedem. cuiùs ego quæstor ignoratum ab Syracusanis, cùm esse omnino negarent, septum vndique & vestitum vepribus & dumetis indagaui sepulcrum. tenebam enim quosdam senariolos, quos in eius monumento esse inscriptos acceperam: qui declarabant, in summo sepulcro sphæram esse positam cum cylindro. Ego autem cùm omnia collustrarem oculis (est enim ad portas Acraganas magna frequentia sepulcrorum) animaduerti columellam non multùm è dumis eminentem: in qua inerat sphærę figura & cylindri. atque ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixi, me illud ipsum arbitrari esse, quod quærerem. immissi cum falcibus multi purgarunt, & aperuerunt locum. quò cùm patefactus esset aditus, ad aduersam basim accessimus. apparebat epigramma exesis posterioribus partibus versiculorum, dimidiatis ferè. Ita nobilissima Græciæ ciuitas, quondam verò etiam doctissima sui ciuis vnius acutissimi monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset. Sed redeat vnde aberrauit oratio. Quis est enim omnium, qui modò cum musis, id est cum humanitate, & cum doctrina habeat aliquod commercium, qui se non hunc mathematicum malit, quàm illum tyrannum? si vitæ modum, actionémque quærimus: alterius mens rationibus agitandis, exquirendísque alebatur, cùm oblectatione sollertiæ, qui est vnus suauissimus pastus animorum: alterius, cæde & iniuriis, cum & diurno & nocturno metu. Age confer Democritum, Pythagoram, Anaxagoram: quę regna, quas opes studiis eorum, & delectationibus antepones? etenim quæ pars optima est in homine, in ea situm esse necesse est illud, quod quæris, omnium optimum. quid est autem in homine, sagaci ac bona mente melius? eius bono fruendum est igitur, si beati esse volumus. bonum autem mentis est virtus. ergo hac beatam vitam contineri necesse est. Hinc omnia, quæ pulchra, honesta, præclara sunt, vt suprà dixi, sed dicendum illud idem paullo vberius videtur, plena gaudiorum sunt. ex perpetuis autem, plenísque gaudiis cùm perspicuum sit vitam beatam existere, sequitur vt ea existat ex honestate. Sed ne verbis solùm atingamus ea, quæ volumus ostendere, proponẽda quædam quasi mouentia sunt, quæ nos magis ad cognitionem, intelligentiámque conuertant. Sumatur enim nobis quidam præstans vir optimis artibus, ísque animo parumper & cogitatione fingatur. primùm ingenio eximio sit, necesse est. tardis enim mentibus virtus non facilè committitur. deinde ad inuestigandam veritatem studio incitato. ex quo triplex ille animi fætus existit: vnus in cognitione rerum positus, & in explicatione naturæ: alter in descriptione expetendarũ, fugiendarúmque rerum: tertius in iudicando, quid cuique rei sit consequens, quid repugnans: in quo inest omnis tum subtilitas disserendi, tum veritas iudicandi. Quo tandem igitur gaudio affici necesse est sapientis animum cum his habitantem, pernoctantémque curis? cùm totius mundi motus, conuersionésque perspexerit, sideráque viderit innumerabilia cælo inhærentia cum eius ipsius motu congruere certis infixa sedibus? septem alia suos quæque tenere cursus, multùm inter se aut altitudine, aut humilitate distantia, quorum vagi

F. u. pro Aquinio vide notatum in quodam libro cum aliquibus

id. Achradinas habet vetus liber.

motus, rata tamen, & certa sui cursus spatia definiant? Horum nimirum aspectus impulit illos veteres,& admonuit,vt plura quærerent. inde est indagatio nata initiorum, & tanquam seminum,vnde essent omnia orta,generata,concreta:quæque cuiusque generis vel inanimi, vel animati, vel muti, vel loquentis origo: quæ vita, quis interitus, quæque ex alio in aliud vicissitudo atque mutatio:vnde terra,& quibus librata ponderibus:quibus cauernis maria sustineat:in quam omnia delata grauitate medium mundi locum semper expetant:qui est idem infimus in rotundo. Hæc tractanti animo, & nocteis & dies cogitanti,existit illa à deo Delphis præcepta cognitio,vt ipsa se mens vitiis exutã,cognoscat,coniunctámque cum diuina mente esse sentiat, ex quo insatiabili gaudio compleatur. ipsa enim cogitatio de vi & natura deorum, studium incendit illius æternitatis imitandæ. neque se in breuitate vitæ collocatam putat, cùm rerum causas alias ex aliis aptas,& necessitate nexas videt. quibus ab æterno tempore fluentibus in æternum,ratio tamen,ménsque moderatur. Hæc ille intuens atque suspiciens, vel potius omneis parteis,orásque circumspiciens,quanta rursus animi tranquillitate, humana,& citeriora considerat?hinc illa cognitio virtutis existit:efflorescunt genera,partésque virtutum:inuenitur,quid sit quod natura spectet extremum in bonis, quod in malis vltimum, quò referenda sint officia, quæ degendæ ætatis ratio deligenda. Quibus & talibus rebus exquisitis,hoc vel maximè efficitur, quod hac disputatione agitamus, vt virtus ad beatè viuendum sit seipsa contenta.Sequitur tertia,quæ per omneis parteis sapientiæ manat & funditur,quæ rem definit,genera dispertit,sequentia adiungit,perfecta concludit,vera & falsa diiudicat, differendi ratio & scientia. ex qua cùm summa vtilitas existit ad res ponderandas,tum maximè ingenua delectatio & digna sapientia. Sed hæc otij. Transeat idem iste sapiens ad remp. tuendam. quid eo possit esse præstantius, cùm prudentia vtilitatem ciuium cernat, iustitia nihil in suam domum inde deriuet, reliquis vtatur tot, támque variis virtutibus? adiunge fructum amicitiarum, in quo à doctis positum est cùm consilium omnis vitæ consentiens, & pænè conspirans,tum summa iucunditas è quotidiano cultu atque victu. quid hæc tandem vita desiderat,quo sit beatior?cui refertæ tot,tantísque gaudiis, fortuna ipsa cedat necesse est. quòd si gaudere talibus bonis animi, id est virtutibus, beatum est,omnésque sapientes iis gaudiis perfruuntur,omneis eos confiteri beatos esse,necesse est. Etiámne in cruciatu atque tormentis? An tu me in viola putas, aut in rosa dicere? an Epicuro,qui tantummodò induit personam philosophi,& sibi ipse hoc nomen inscripsit,dicere licebit: (quod quidem,vt habet se res,me tamen applaudente dicit,) nullum sapienti esse tempus,etsi vratur,torqueatur,secetur,quin possit exclamare, Quàm pro nihilo puto? cùm præsertim omne malum dolore definiat, bonum voluptate: hæc nostra honesta turpia irrideat,dicátque nos in vocibus occupatos,inaneis sonos fundere, neque quicquam ad nos pertinere,nisi quod aut læue, aut asperum in corpore sentiatur:Huic ergo,vt dixi,non multùm differenti à iudicio ferarum,obliuisci licebit sui: & tum fortunam contemnere,cùm sit omne & bonum eius,& malum in potestate fortunæ: tum dicere se beatum in summo cruciatu atque tormentis, cùm constituerit non modò summum malum esse dolorem,sed etiam solum: nec verò illa sibi remedia compararit ad tolerandum dolorem,firmitatem animi,turpitudinis verecundiam,exercitationẽ,consuetudinémque patiendi,præcepta fortitudinis,duritiã virilem:sed vna se dicat recordatione acquiescere præteritarum voluptatum: vt siquis æstuans, cùm vim caloris non facilè patiatur,recordari velit, se aliquando in Arpinati nostro gelidis fluminibus circunfusum fuisse:non enim video, quo modo sedare possint mala præsentia præteritæ voluptates:sed cùm is dicat semper beatum esse sapientem, cui dicere hoc, si sibi cõstare vellet,non liceret: quídnam faciendum est iis, qui nihil expetendum,nihil in bonis ducendum,quod honestate careat,existimant? Me quidem auctore etiam Peripatetici, veterésque Academici balbutire desinant aliquando, apertéque, & clara voce audeant dicere,

dicere, beatam vitam in Phalaridis taurum descensuram. sint enim tria genera bonorum, vt iam à laqueis Stoicorum, quibus vsum me pluribus, quàm soleo, intelligo, recedamus: sint sanè illa genera bonorum, dum corporis, & externa iaceant humi, & tantummodo, quia sumenda sunt, appellentur bona: alia autem diuina illa, longè, latéque se pandant, cælúmque contingant. ea qui adeptus sit, cur eum beatum modò, & non beatissimum etiam dixerim? dolorem verò sapiens extimescet? is enim huic maximè sententiæ repugnat. nam contra mortem nostram, atque nostrorum, contráque ægritudinem & reliquas animi perturbationes satis esse videmur superiorum dierum disputationibus armati & parati. Dolor esse videtur acerrimus virtuti aduersarius. is ardenteis faceis intentat: is fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam se debilitaturum minatur. Huic igitur succumbet virtus? huic beata sapientis & constantis viri vita cedet? Quàm turpe, ò dij boni. Pueri Spartiatæ non ingemiscunt verberum dolore laniati. adolescentium greges Lacedæmone vidimus ipsi incredibili contentione certanteis pugnis, calcibus, vnguibus, morsu denique, vt exanimarentur prius, quàm se victos faterentur. Quæ barbaria India vastior, aut agrestior? in ea tamen gente primùm ij, qui sapientes habentur, nudi ætatem agunt, & Caucasi niueis, hiemalémque vim perferunt sine dolore: cúmque ad flammam se applicuerint, sine gemitu aduruntur. mulieres verò in India, cùm est cuiusque earum vir mortuus, in certamen, iudiciúmque veniunt, quam plurimùm ille dilexerit. plures enim singulis solent esse nuptæ. quæ est victrix, ea læta prosequentibus suis, vnà cum viro in rogum imponitur: illa victa mæsta discedit. Numquam naturam mos vinceret. est enim ea semper inuicta. sed nos vmbris, deliciis, otio, languore, desidia animum infecimus: opinionibus, malóque more delinitum molliuimus. Ægyptiorũ morem quis ignorat? quorum imbutæ mentes prauis erroribus, quamuis carnificinam prius subierint, quàm ibim, aut aspidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum violent: quorum etiam si imprudentes quippiam fecerint, pœnam nullam recusent. de hominibus loquor. Quid bestiæ? non frigus, non famem, non montiuagos, atque siluestreis cursus, lustrationésque patiuntur? non pro suo partu ita propugnant, vt vulnera excipiant? nullos impetus, nullos ictus reformident? Omitto, quæ perferãt, quęque patiãtur ambitosi honoris causa: laudis studiosi, gloriæ gratia: amore incensi, cupiditatis. Plena vita exemplorum est. sed adhibeat oratio modum, & redeat illuc, vnde deflexit. Dabit, dabit, inquam, se in tormenta vita beata: nec iustitiam, temperantiam, in primísque fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam prosecuta, cùm tortoris os viderit, consistet: virtutibúsque omnibus sine vllo animi terrore ad cruciatum profectis, resistet extra foreis (vt antè dixi) liménque carceris. quid enim ea fœdius, quid deformius sola relicta, comitatu pulcherrimo segregata? quod tamen fieri nullo pacto potest. nec enim virtutes sine beata vita cohærere possunt, nec illa sine virtutibus. Itaque eam tergiuersari nõ sinent, secúmq; rapient ad quęcunque ipsæ dolorem, cruciatúmque ducentur. sapientis est enim proprium, nihil, cuius pœnitere posit, facere, nihil inuitum: splendidè, constanter, grauiter, honestè omnia: nihil ita exspectare, quasi certò futurum: nihil, cùm acciderit, admirari, vt inopinatum ac nouum accidisse videatur: omnia ad suum arbitriũ referre: suis stare iudiciis. quo quid sit beatius, mihi certè in mentem venire nõ potest. Stoicorum quidem facilis conclusio est: qui cùm finem bonorum esse senserint, cõgruere naturæ, cúmque ea cõuenienter viuere: cùm id sit in sapientis situm non officio solùm, verum etiam potestate: sequatur necesse est, vt, cuius in potestate summum bonum, in eiusdem vita beata sit. ita fit semper vita beata sapientis. Habes, quę fortissimè de beata vita dici putem, &, quo modo nunc est, nisi quid tu melius attuleris, etiam verissimè. Melius quidẽ afferre nihil possum: sed à te impetrare libenter velim, nisi molestũ sit, quoniã te nulla vincula impediunt vllius certæ disciplinæ, libásq; ex omnibus quodcunque te maximè specie veritatis mouet: quod paullo antè Peripateticos, veterémq; Academiã hortari videbare,

vt sine retractatione liberè dicere auderent, sapienteis esse semper beatissimos, id velim audire, quemadmodum his putes consentaneũ esse id dicere. multa enim à te cõtra istam sententiam dicta sunt, & Stoicorũ ratione conclusa. Vtamur igitur libertate: qua nobis solis in philosophia licet vti, quorum oratio nihil ipsa iudicat, sed habetur in omneis parteis, vt ab aliis possit ipsa per sese nullius auctoritate adiuncta iudicari. & quoniam videris hoc velle, vt quæcumque dissentientiũ philosophorum sentẽtia de finibus sit, tamen virtus satis habeat ad vitam beatam præsidij: quod quidem Carneadem disputare solitum accepimus: sed id, vt contra Stoicos, quos studiosissimè semper refellebat, & contra quorum disciplinam ingeniũ eius exarserat: nos illud quidem cum pace agemus. Si enim Stoici fineis bonorum rectè posuerunt, confecta res est. necesse est semper beatum esse sapientem. Sed quæramus vnamquamque reliquorũ sententiam, si fieri potest, vt hoc præclarum quasi decretum beatæ vitæ possit omnium sententiis & disciplinis conuenire. Sunt autem hæ de finibus, vt opinor, retentæ, defensǽque sententiæ: primùm simplices quattuor: nihil bonum, nisi honestum, vt Stoici: nihil bonum, nisi voluptatem, vt Epicurus: nihil bonum, nisi vacuitatẽ doloris, vt Hieronymus: nihil bonum, nisi naturæ primis bonis aut omnibus, aut maximis frui, vt Carneades contra Stoicos disserebat. Hæc igitur simplicia: illa mixta, tria genera bonorum, maxima animi, secunda corporis, externa tertia, vt Peripatetici, nec multo veteres Academici secus. Voluptatem cum honestate Clitomachus & Callipho copulauit. indolentiam autem honestati Peripateticus Diodorus adiunxit. Hæ sunt sententiæ, quæ stabilitatis aliquid habeant. nam Aristonis, Pyrrhonis, Herilli, nonnullorúmque aliorum euanuerunt. Hi quid possint obtinere, videamus, omissis Stoicis: quorum satis videor defendisse sententiam. & Peripateticorum quidem explicata causa est, præter Theophrastum, & siqui illum secuti, imbecillius horrent dolorem, & reformidant. reliquis quidem licet facere, quod ferè faciunt, vt grauitatem, dignitatémque virtutis exaggerent. quam cùm ad cælum extulerint, quod facere eloquentes homines copiosè solent: reliqua ex collatione facile est conterere atque contemnere. nec enim licet iis, qui laudem cum dolore petendam esse dicunt, negare eos esse beatos, qui illam adepti sunt. quamquam enim sint in quibusdam malis: tamen hoc nomen beati longè & latè patet. nam vt quæstuosa mercatura, fructuosa aratio dicitur, non si altera semper omni damno, altera omnis tempestatis calamitate semper vacet, sed si multo maiore ex parte extet in vtraque felicitas: sic vita, non solùm si vndique referta bonis est, sed si multo maiore & grauiore ex parte bona propendent, beata rectè dici potest. Sequetur igitur horum ratione vel ad supplicium beata vita virtutem, cúmque ea descendet in taurum, Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone auctoribus: nec eam minimis blandimentis corrupta deseret. eadem Calliphonis erit, Diodoríque sententia: quorum vterque honestatem sic complectitur, vt omnia, quæ sine ea sint, longè & retrò ponenda censeat. réliqui habere se videntur angustius, enatant tamen, Epicurus, Hieronymus, & siqui sunt, qui disertum illum Carneadem curent defendere. nemo est enim, quin eorum bonorum animum putet esse iudicem, eúmque condocefaciat, vt ea, quæ bona, maláue videantur, possit contemnere. nam quæ tibi Epicuri videtur, eadem erit Hieronymi & Carneadis causa, & hercle omnium reliquorum. quis enim parum est contra mortem, aut dolorem paratus? Ordiamur ab eo, si placet, quem mollem, quem voluptariũ dicimus. Quid? is tibi mortémne videtur, an dolorem timere, qui eum diem, quo moritur, beatum appellat: maximísque doloribus affectus, eos ipsos inuentorum suorum memoria & recordatione confutat? nec hoc sic agit, vt ex tempore quasi effutire videatur. de morte enim ita sentit, vt, dissoluto animante, sensum exstinctum putet: quod autem sensu careat, nihil ad nos id iudicet pertinere. item de dolore certa habet, quę sequatur: quorum magnitudinem breuitate consolatur, longinquitatem leuitate. Quid tandem? isti grandiloqui contra hæc duo, quæ maximè angunt, melius se habent, quàm Epicurus? an ad

cetera,

cetera, quæ mala putantur, non & Epicurus, & réliqui philoſophi ſatis parati videntur? quis non paupertatem extimeſcit? neque tamen non quiſquam philoſophorum. Hic verò ipſe quàm paruo eſt contentus? nemo de tenui victu plura dixit. etenim quæ res pecuniæ cupiditatem afferunt, vt amori, vt ambitioni, vt quotidianis ſumtibus copiæ ſuppetant: cùm procul ab iis omnibus rebus abſit, cur pecuniam magnopere deſideret, vel potius curet omnino? an Scythes Anacharſis potuit pro nihilo pecuniam ducere, noſtrates philoſophi non poterunt? Illius epiſtola fertur his verbis: *Anacharſis Hanno- » ni ſalutem.* “ Mihi amictus eſt, Scythicum tegmen: calciamentum, ſolorum callum: cu- » bile, terra: pulmentum, fames: lacte, caſeo, carne veſcor. quare vt ad quietum me licet venias. munera autem iſta, quibus deliciaris, vel ciuibus tuis, vel diis immortali- » bus dona. ” Omnes ferè philoſophi omnium diſciplinarũ, niſi quos à recta ratione natura vitioſa detorſiſſet, hoc eodem animo eſſe potuerunt. Socrates, in pompa cùm magna vis auri argentíque ferretur, Quàm multa non deſidero, inquit. Xenocrates, cùm legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attuliſſent, quæ erat pecunia temporibus illis, Athenis præſertim, maxima: adduxit legatos ad cenam in Academiam. iis appoſuit tantùm, quod ſatis eſſet, nullo apparatu. Cùm poſtridie rogarent eum, cui numerari iuberet: Quid? vos heſterna, inquit, cenula non intellexiſtis, me pecunia non egere? quos cùm triſtiores vidiſſet, x x x minas accepit, ne aſpernari regis liberalitatem videretur. At verò Diogenes liberius, vt Cynicus, Alexandro roganti, vt diceret ſiquid ſibi opus eſſet: Nunc quidem paullulum, inquit, à ſole abſis. Offecerat videlicet apricanti. Et hic quidem diſputare ſolebat, quanto regem Perſarum vita, fortunáque ſuperaret: ſibi nihil deeſſe, illi nihil ſatis vmquam fore: ſe eius voluptates non deſiderare, quibus nunquam ſatiari ille poſſet, ſuas eum conſequi nullo modo poſſe. Vides, credo, vt Epicurus cupiditatum genera diuiſerit, non nimis fortaſſe ſubtiliter, vtiliter tamen: partim eſſe naturaleis & neceſſarias: partim naturaleis & non neceſſarias: partim neutrum: neceſſarias ſatiari poſſe pæne nihilo: diuitias enim naturæ parabileis eſſe. ſecundum autem genus cupiditatum nec ad potiendum difficile cenſet, nec verò ad carendum. tertias, quòd eſſent planè inanes, neque neceſsitatem modò, ſed ne naturam quidem attingerent, funditus eiiciendas putauit. Hoc loco multa ab Epicureis diſputantur, hæque voluptates ſingillatim extenuantur: quarum genera non contemnunt, quærunt tamen copiam. nam & obſcænas voluptates, de quibus multa ab illis habetur oratio, facileis, communeis, in medio ſitas eſſe dicunt: eáſque ſi natura requirat, non genere, aut loco, aut ordine, ſed forma, ætate, figura metiendas putant: ab iiſque abſtinere minimè eſſe difficile, ſi aut valetudo, aut officium, aut fama poſtulet: omninóque genus hoc voluptatum optabile eſſe, ſi non obſit, prodeſſe nunquàm. totúmque hoc de voluptate ſic ille præcepit, vt voluptatem ipſam per ſe, quia voluptas ſit, ſemper optandam, expetendámq; putet: eadémque ratione dolorem ob id ipſum, quia dolor ſit, ſemper eſſe fugiendum. itaque hac vſurum compenſatione ſapientem, vt voluptatem fugiat, ſi ea maiorem dolorem effectura ſit: & dolorem ſuſcipiat maiorem efficientem voluptatem: omniáque iucunda, quanquàm ſenſu corporis iudicentur, ad animum referri tamen. quocirca corpus gaudere tam diu, dum præſentem ſentiret voluptatem: animum & præſentem percipere pariter cum corpore, & proſpicere venientem, nec præteritam præterfluere ſinere: ita perpetuas & contextas voluptates in ſapiente fore ſemper, cùm exſpectationi ſperatarum, perceptarum memoria iungeretur. Atque iis ſimilia ad victum etiam transferuntur, extenuantúrque magnificentia, & ſumtus epularum, quòd paruo cultu natura contenta ſit. etenim quis hoc non videt, deſideriis iſta condiri omnia? Darius in fuga, cùm aquam turbidam, & cadaueribus inquinatam bibiſſet, negauit vmquam ſe bibiſſe iucundius. numquam videlicet ſitiens biberat: nec eſuriens Ptolemæus ederat. cui cùm peregrinanti, comitibus non conſecutis, cibarius in caſa panis datus eſſet, nihil viſum eſt illo pane iucundius. Socra-

F. [illegible] non nunquam

id. ſperatae, [illegible] expectatio [illegible], ut [illegible] Victo[illegible], melior lectio erit, ſi memoriae legatur, pro memoria.

tem ferunt, cùm vſque ad veſperum contentius ambularet, quæſitúmque eſſet ex eo, quare id faceret: reſpõdiſſe, ſe quo melius cenaret, obſonare ambulando famem. Quid? victum Lacedæmoniorum in Phiditiis nónne videmus? vbi cùm tyrannus cenauiſſet Dionyſius, negauit ſe iure illo nigro, quod cenæ caput erat, delectatum. tum is, qui illa coxerat, Minimè mirum, inquit. condimenta enim defuerunt. Quæ tandem, inquit ille? Labor in venatu, ſudor, curſus ab Eurota, fames, ſitis. his enim rebus Lacedæmoniorum epulæ condiuntur. Atque hoc non ex hominum more ſolùm, ſed etiam ex beſtiis intelligi poteſt, quæ, vt quicquid obiectum eſt, quod modò à natura non ſit alienum, eo contentæ non quærunt amplius. Ciuitates quædam vniuerſæ, more docte, parſimonia delectantur, vt de Lacedæmoniis paullo antè diximus. Perſarum à Xenophonte victus exponitur: quos negat ad panem adhibere quicquam, præter naſturtium. quamquàm, ſi quædam etiam ſuauiora natura deſideret, quàm multa ex terra, arboribúſque gignuntur cùm copia facili, tum ſuauitate præſtantia? adde ſiccitatem, quæ conſequitur hanc continentiam in victu. adde integritatem valetudinis. confer ſudanteis, ructanteis, refertos epulis, tanquam opimos boues. tum intelliges, qui voluptatem maximè ſequantur, eos minimè conſequi: iucunditatémque victus eſſe in deſiderio, non in ſatietate. Timotheum, clarum hominem Athenis, & principem ciuitatis, ferunt, cùm cenauiſſet apud Platonem, eóque cõuiuio admodum delectatus eſſet, vidiſſétque eum poſtridie, dixiſſe, Veſtræ quidem cenæ nõ ſolùm in præſenti, ſed etiam poſtero die iucundæ ſunt. Quid, quòd ne mente quidem rectè vti poſſumus multo cibo & potione completi? eſt præclara epiſtola Platonis ad Dionis propinquos, in qua ſcriptum eſt his ferè verbis: “ Quò cùm veniſſem, vita illa beata, quæ ferebatur, plena Italicarum, Siracuſanarúmque menſarum, nullo modo mihi placuit, bis in die ſaturum fieri, nec vmquam pernoctare ſolum, ceteráque, quæ comitantur huic vitæ, in qua ſapiens nemo efficitur vmquam, moderatus verò multo minus. ⊣ Quæ enim natura tam mirabiliter temperari poteſt? Quo modo igitur iucunda vita poteſt eſſe, à qua abſit prudentia, abſit moderatio? Ex quo Sardanapali opulentiſsimi Syriæ regis error agnoſcitur, qui incîdi iuſsit in buſto,

,, Hæc habeo, quæ édi, quæque exſaturata libido
,, Hauſit: at illa iacent multa, & præclara relicta.

Quid aliud, inquit Ariſtoteles, in bouis, non in regis ſepulcro inſcriberes? hæc habere ſe mortuum dicit, quæ ne viuus quidem diutius habebat, quàm fruebatur. Cur igitur diuitiæ deſiderantur? aut vbi paupertas beatos eſſe non ſinit? In ſignis, credo, tabulis, ludis. Si quis eſt, qui his delectetur, nónne melius tenues homines fruuntur, quàm illi, qui his abundant? eſt enim earum omnium rerum noſtra in vrbe ſumma in publico copia. quæ qui priuatim habent: nec tam multa, & rarò vident, cùm in ſua rura venerint. quos tamen pungit aliquid, cùm illa vnde habeant, recordantur. Dies me deficiet, ſi velim paupertatis cauſam defendere. aperta enim res eſt, & quotidie nos ipſa natura admonet, quàm paucis, quàm paruis rebus egeat, quàm vilibus. Num igitur ignobilitas, aut humilitas, aut etiam popularis offenſio ſapientem beatum eſſe prohibebit? Vide, ne plus commendatio in vulgus, & hæc quæ expetitur gloria, moleſtię habeat, quàm voluptatis. Leuiculus ſanè noſter Demoſthenes, qui illo ſuſurro delectari ſe dicebat aquam ferentis mulierculæ, vt mos in Græcia eſt, inſuſurrantíſque alteri, Hic eſt ille Demoſthenes. quid hoc leuius? at quantus orator? ſed apud alios loqui videlicet didicerat, non multùm ipſe ſecum. Intelligendum eſt igitur nec gloriam popularem ipſam per ſe expetendam, nec ignobilitatem extimeſcendam. “ Veni Athenas, inquit Democritus, neque me quiſquam ibi agnouit. ⊣ Conſtantem hominem, & grauem, qui glorietur, à gloria ſe afuiſſe. An tibicines, iíque, qui fidibus vtuntur, ſuo, non multitudinis arbitrio cantus numeróſque moderantur: vir ſapiens, multo arte maiore præditus, non quid veriſsimum ſit, ſed quid velit vulgus, exquiret? an quicquam ſtultius, quàm quos

quos singulos, sicut operarios, barbarósque contemnas, eos aliquid putare esse vniuersos? Ille verò nostras ambitiones, leuitatésque contemnet, honoréisque populi, etiam vltrò delatos, repudiabit: nos autem eos nescimus, antequàm pœnitere cœpit, contemnere. Est apud Heraclitum physicum de principe Ephesiorum Hermodoro. vniuersos ait Ephesios esse morte multandos, quòd, cùm ciuitate expellerent Hermodorum, ita locuti sunt,

“ Nemo de nobis vnus excellat, sed, si quis extiterit, alio in loco, & apud alios sit. — An hoc non ita fit omni in populo? nónne omnem exsuperantiam virtutis oderunt? Quid? Aristides (malo enim Græcorum, quàm nostra proferre) nónne ob eam causam expulsus est patria, quòd prę ter modum iustus esset? quantis igitur molestiis vacant, qui nihil omnino cum populo contrahunt? quid est enim dulcius otio litterato? iis dico litteris, quibus infinitatem rerum atque naturæ, & in hoc ipso mundo cælum, terras, maria cognoscimus. Contemto igitur honore, contemta etiam pecunia, quid relinquitur, quod extimescendum sit? Exsulium, credo, quod in maximis malis ducitur. id si propter alienam, & offensam populi voluntatem malum est: quàm sit ea contemnenda, paullo antè dictum est. sin abesse à patria miserum est, plenæ miserorum prouinciæ sunt: ex quibus admodum pauci in patriam reuertuntur. At multantur bonis exsules. Quid tum? parúmne multa de toleranda paupertate dicuntur? Iam verò exsulium, si rerum naturam, nō ignominiam nominis, quærimus, quantum demum à perpetua peregrinatione differt? in qua ætates suas philosophi nobilissimi consumserunt, Xenocrates, Crantor, Arcesilas, Lacides, Aristoteles, Theophrastus, Zeno, Cleanthes, Chrysippus, Antipater, Carneades, Panętius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Posidonius: innumerabiles alij: qui semel egresi, nūquam domum reuertêre. At enim non erit sine ignominia. Ignominia afficere poterit sapientem? de sapiente enim est hæc omnis oratio, cui iure id accidere non possit. nam iure exsulantem consolari non oportet. postremò ad omneis casus facillima ratio est corū, qui ad voluptatē ea referunt, quæ sequuntur in vita, vt, quocunque hæc loco suppeditēr, ibi beatè queant viuere. Itaque ad omnem rationem Teucri vox accommodari potest,

,, Patria est, vbicunque est bene.

Socrates quidem cùm rogaretur, cuiatem se esse diceret, Mundanum, inquit. totius enim mundi se incolam & ciuem arbitrabatur. Quid? T. Albucius nónne animo æquissimo Athenis exsul philosophabatur? cui tamen illud ipsum non accidisset, si in rep. quiescens, Epicuri legibus paruisset. quî enim beatior Epicurus, quòd in patria viuebat, quàm Metrodorus, quòd Athenis? an Plato Xenocratem vincebat, aut Polemo Arcesilam, quo esset beatior? Quanti verò ista ciuitas æstimanda est, ex qua boni sapientésque pelluntur? Demaratus quidem Tarquinij regis nostri pater tyrannum Cypsellum quòd ferre non poterat, fugit Tarquinos Corintho, & ibi suas fortunas constituit: ac liberos procreauit. num stultè anteposuit exsulij libertatem domesticæ seruituti? Iam verò motus animi, sollicitudines, ægritudinésque obliuione leniuntur, traductis animis ad voluptatem. Non sine causa igitur Epicurus ausus est dicere, semper in pluribus bonis esse sapientem, quia semper sit in voluptatibus. ex quo effici putat ille, quod quærimus, vt sapiens semper beatus sit. Etiámne, si sensibus carebit oculorum, si aurium? Etiam. nam ista ipsa contemnit. primùm enim, horribilis ista cæcitas quibus tandem caret voluptatibus? cùm quidam etiam disputent ceteras voluptates in ipsis habitare sensibus: quæ autem aspectu percipiantur, ea non versari in oculorum vlla iucunditate. vt ea, quæ gustemus, olfaciamus, tractemus, audiamus, in ea ipsa, vbi sentimus, parte versantur: in oculis tale nihil fit. Animus accipit quæ videmus. animo autem multis modis, variísque delectari licet, etiam si non adhibeatur aspectus. Loquor autem de docto homine & erudito, cui viuere est cogitare. sapientis enim cogitatio non fermè ad inuestigandum adhibet oculos aduocatos. etenim si nox non adimit vitam beatam, cur dies nocti similis adimat? nam illud Antipatri Cyrenaici est quidem paullo obscænius, sed non absurda sententia est: cuius cæcitatem cùm mulierculæ lamentarentur, Quid agitis, inquit?

an vobis nulla videtur voluptas eſſe nocturna? Appium quidem veterem illum, qui cæcus annos multos fuit,& ex magiſtratibus,& ex rebus geſtis intelligimus,in illo ſuo caſu, nec priuato,nec publico muneri defuiſſe. C. autem Druſi domum compleri conſultoribus ſolitam accepimus:cùm,quorum res eſſet, ſua ipſi non videbant,cæcum adhibebant ducem.Pueris nobis Cn. Aufidius prætorius,& in ſenatu ſententiam dicebat, nec amicis deliberantibus deerat,& Græcam ſcribebat hiſtoriã,& videbat in litteris.Diodotus Stoicus cæcus multos annos noſtræ domi vixit.is verò , quod credibile vix eſſet, cùm in philoſophia multo etiam magis aſsiduè,quàm antea,verſaretur,& cum fidibus Pythagoreorum more vteretur,cúmque ei libri nocteis & dies legerentur,quibus in ſtudiis oculis nõ egebat:tamen,quod ſine oculis fieri poſſe vix videtur, geometriæ munus tuebatur,verbis præcipiens diſcentibus,vnde, quò, quámque lineam ſcriberent. Aſclepiadem ferunt non ignobilem medicum,& philoſophum,cùm quidam quęreret quid ei cęcitas attuliſſet,reſpondiſſe,vno vt puero eſſet comitatior.vt enim vel ſumma paupertas tolerabilis ſit,ſi liceat,quod quibuſdam Græcis,quotidie: ſic cæcitas ferri facilè poſsit, ſi non deſint ſubſidia valetudinum. Democritus luminibus amiſsis alba ſcilicet & atra diſcernere non poterat:at verò bona,mala:æqua, iniqua:honeſta, turpia:vtilia, inutilia:magna, parua poterat:& ſine varietate colorum licebat viuere beatè: ſine notione rerum non licebat.atque hic vir impediri animi etiam aciem aſpectu oculorũ arbitrabatur:& cùm alij ſæpe,quod eſſet ante pedes,non viderent,ille in infinitatem omnem peregrinabatur,vt nulla in extremitate conſiſteret.Traditum eſt etiam,Homerũ cæcum fuiſſe.at eius picturam,non poëſim videmus.quæ regio, quæ ora,qui locus Græciæ, quæ ſpecies formæ, quæ pugna,quæ acies,quod remigium,qui motus hominum,qui ferarũ non ita ab eo expictus eſt,vt,quæ ipſe nõ viderit,nos vt videremus effecerit? Quid ergo aut Homero ad delectationem animi , ac voluptatẽ,aut cuiquam docto defuiſſe vnquã arbitramur?aut, ni ita ſe res haberet, Anaxagoras,aut hic ipſe Democritus,agros & patrimonia ſua reliquiſſent:huic diſcendi, quærendíque diuinæ delectationi toto ſe animo dediſſent? Itaque augurem Tireſiam, quem ſapientem fingunt poëtæ,nunquam inducunt deplorantem cæcitatem ſuam:at verò Polyphemum Homerus cùm immanem, ferúmque finxiſſet , cum ariete etiam colloquentem facit,eiúſque laudantem fortunas,quòd,quà vellet,ingredi poſſet,& quæ vellet, attingeret.Rectè hic quidem.nihilo enim erat ipſe Cyclops, quàm aries ille, prudentior. In ſurditate verò quídnam eſt mali? erat ſurdaſter M. Craſſus: ſed aliud moleſtius, quòd male audiebat,etiam ſi, vt mihi videbatur , iniuria. Epicurei noſtri Græcè fari neſciunt, nec Græci Latinè.ergo hi in illorum,& illi in horum ſermone ſurdi:omnéſque item nos in iis linguis, quas non intelligimus, quæ ſunt innumerabiles, ſurdi profectò ſumus. At vocem citharœdi non audiunt.ne ſtridorem quidem ſerræ tum, cùm acuitur: aut grunitum , cùm iugulatur ſus:nec , cùm quieſcere volunt , fremitum murmurantis maris. & ſi cantus eos fortè delectant , primùm cogitare debent , antequàm hi ſint inuenti , multos beatè vixiſſe ſapienteis: deinde multo maiorem percipi poſſe legendis his, quàm audiendis,voluptatem.tum,vt paullo antè cæcos ad aurium traducebamus voluptatem, ſic licet ſurdos ad oculorum . etenim qui ſecum loqui poterit , ſermonem alterius non requiret. Congerantur in vnum omnia: vt idem oculis & auribus captus ſit:prematur etiam doloribus acerrimis corporis : qui primùm per ſe ipſi plerunque conficiunt hominem : dein ſi fortè longinquitate producti , vehementius tamen torquent , quàm vt cauſa ſit cur ferantur : quid eſt tandem , dij boni , quod laboremus ? portus enim præſtò eſt , quoniam mors ibidem eſt , æternum nihil ſentienti receptaculum . Theodorus Lyſimacho mortem minitanti, Magnum verò,inquit,effeciſti,ſi cantharidis vim conſecutus es.Paullus Perſæ deprecanti ne in triumpho duceretur, In tua id,inquit,poteſtate eſt.Multa primo die,cùm de ipſa morte quæreremus,non pauca etiam poſtero,cùm ageretur de dolore,ſunt dicta de morte : quæ qui recordetur, haud ſanè periculum eſt, ne non mortem aut optandam,aut certè non timendam putet. mihi quidem in vita,ſeruanda videtur illa lex,

[Handwritten marginal note beside "quotidie":] ...vide num aptius ſit quiritare

[Handwritten marginal note beside "Epicurei":] 1D. Frater noſter pro Epicurei legendum putabat Opici quam mihi lectio optima videtur.

lex, quæ in Græcorum conuiuiis obtinetur: AVT BIBAT, inquit, AVT ABEAT: & rectè. aut enim fruatur aliquis pariter cũ aliis voluptate potandi: aut, ne sobrius in violẽtiã vinolentorũ incidat, antè discedat. sic iniurias fortunæ, quas ferre nequeas, defugiẽdo relinquas. Hæc eadẽ, quæ Epicurus, totidẽ verbis dicit & Hieronymus. Quòd si ij philosophi, quorum ea sententia est, vt virtus per se ipsa nihil valeat, omne, quod honestum nos, & laudabile esse dicimus, id illi cassum quiddam, & inanis vocis sono decoratum esse dicunt, & tamen semper beatum esse censent sapientem: quid tandem à Socrate & Platone, perfectisque philosophis faciendum putes? quorum alij tantam prestantiam in bonis animi esse dicunt, vt ab his corporis, & externa obscurentur. alij autem hæc ne bona quidem ducunt: in animo reponunt omnia. quorum controuersiam solebat tanquã honorarius arbiter iudicare Carneades. nam cùm, quæcunque bona Peripateticis, eadem Stoicis commoda viderentur, neque tamen Peripatetici plus tribuerent diuitiis, bonæ valetudini, ceterisque rebus generis eiusdem, quàm Stoici: cùm ea re, non verbis ponderarentur, causam esse dissidendi negabat. Quare hũc locum ceterarum disciplinarum philosophi quemadmodum obtinere possint, ipsi viderint. mihi tamen gratum est, quòd de sapientium perpetua bene viuendi facultate dignum quiddam philosophorum voce profitentur. Sed quoniam manè est eundum, has quinque dierum disputationes memoria comprehendamus. Equidem me etiam conscripturum arbitror. vbi enim melius vti possumus hoc, cuicuimodi est, otio? ad Brutúmque nostrum hos libros alteros quinque mittemus: à quo non modò impulsi sumus ad philosophicas scriptiones, verùm etiam lacessiti: in quo quantum ceteris profuturi simus, non facilè dixerimus: nostris quidem acerbissimis doloribus, variísque, & vndique circunfusis molestiis alia nulla potuit inueniri leuatio.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM AD MARCVM BRVTVM LIBER PRIMVS.

CVM multæ res in philosophia nequaquam satis adhuc explicatæ sunt, tum perdifficilis, Brute, quod tu minimè ignoras, & perobscura quæstio est de natura deorum: quæ & ad agnitionem animi pulcherrima est, & ad moderandam religionem necessaria. De qua tam variæ sunt doctissimorum hominum, támque discrepantes sententiæ, vt magno argumento esse debeat, causam, id est principium philosophiæ, esse scientiam: prudentérque Academicos à rebus incertis assensionem cohibuisse. Quid est enim temeritate fœdius? aut quid tam temerarium, támque indignum sapientis grauitate atque constantia, quàm aut falsum sentire, aut quod non satis exploratè perceptum sit & cognitum, sine vlla dubitatione defendere? Velut in hac qeustione plerique, quod maximè verisimile est, & quò omnes duce natura vehimur, deos esse dixerunt: dubitare se Protagoras: nullos esse omnino Diagoras Melius & Theodorus Cyrenaicus putauerunt. Qui verò deos esse dixerunt, tãta sunt in varietate ac dissensione cõstituti, vt molestum sit eorum annumerare sententias. Nam & de figuris deorum, & de locis atque sedibus, & de actione vitæ multa dicuntur: déque his summa philosophorum dissensione certatur. Quod verò maximè rem, causámque continet, est vtrùm nihil agant, nihil moliantur, ab omni curatione & administratione rerum vacent: an contrà ab his & à principio omnia facta & constituta sint, & ad infinitum tempus regantur atque moueantur: de quo in primis magna dissensio est: eáque nisi diiudicatur, in summo errore necesse est homines, atque in maximarum rerum ignoratione versari. Sunt enim philosophi, & fuerunt, qui omnino nullam habere censerent humanarum rerum procurationem deos. quorum si vera sententia est, quæ potest esse pietas? quæ sanctitas? quæ religio? Hæc enim omnia pu-

rè & castè tribuenda deorum numini ita sunt, si animaduertuntur ab his, & si est aliquid à diis immortalibus hominũ generi tributũ. sin autem dij nec possunt nos iuuare, nec volunt, nec curant omnino, nec quid agamus, animaduertunt, nec est quod ab his ad hominum vitam permanare posſit: quid est, quòd vllos diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In specie autem fictæ simulationis, sicut reliquæ virtutes, ita pietas inesse non potest, cum qua simul & sanctitatem, & religionem tolli necesse est: quibus sublatis, perturbatio vitæ sequitur, & magna confusio. Atque haud scio, an pietate aduersus deos sublata, fides etiam, & societas humani generis, & vna excellentiſsima virtus iustitia tollatur. Sunt autem alij philosophi, & hi quidem magni, atque nobiles, qui deorum mente atque ratione omnem mundum administrari & regi censeant: neque verò id solùm, sed etiam ab iisdem vitæ hominum consuli & prouideri. nam & fruges & reliqua, quæ terra pariat, & tempestates, ac temporum varietates, cælíque mutationes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubescant, à diis immortalibus tribui generi humano putant: multáque, quæ dicentur in his libris, colligunt: quæ talia sunt, vt ea ipsa dij immortales ad vsum hominum fabricati pæne videantur. Contra quos Carneades ita multa disseruit, vt excitaret homines non socordeis ad veri inuestigandi cupiditatem. Res enim nulla est, de qua tantopere non solùm indocti, sed etiam docti dissentiant. quorum opiniones cùm tam variæ sint, támque inter se disſidentes: alterum fieri profectò potest, vt earum nulla: alterum certè non potest, vt plus vna vera sit. Qua quidem in causa & beneuolos obiurgatores placare, & inuidos vituperatores confutare possumus, vt alteros reprehendisse pœniteat, alteri se didicisse gaudeant. nam qui admonent amicè, docendi sunt: qui inimicè insectantur, repellendi. Multum autem fluxisse video de libris nostris, quos complureis breui tempore edidimus, variúmque sermonem, partim admirantium, vnde hoc philosophandi nobis subitò studium extitisset: partim, quid quaque de re certi haberemus, scire cupientium. Multis etiam sensi mirabile videri, eam nobis potiſsimùm probatam esse philosophiã, quæ lucem eriperet, & quasi noctem quandam rebus offunderet: desertęque disciplinæ, & iampridem relictæ patrocinium nec opinatum à nobis esse susceptum. Nos autem nec subitò cœpimus philosophari, nec mediocrem à primo tempore ætatis in eo studio operam, curámque consumsimus: &, cùm minimè videbamur, tum maximè philosophabamur: quod & orationes nostræ declarant refertæ philosophorum sententiis: & doctiſsimorum hominum familiaritates, quibus semper domus nostra floruit: & principes illi Diodotus, Philo, Antiochus, Posidonius, à quibus instituti sumus. Et si omnia philosophiæ præcepta referuntur ad vitam, arbitramur nos & publicis, & priuatis in rebus ea præstitisse, quæ ratio & doctrina præscripserit. sin autem quis requirit, quæ causa nos impulerit, vt hæc tam serò litteris mandaremus, nihil est, quod expedire tam facilè posſimus. Nam cùm otio langueremus, & is esset reip. status, vt eam vnius consilio atque cura gubernari necesse esset: primùm ipsius reip. causa philosophiam nostris hominibus explicandam putaui, magni existimans interesse ad decus & ad laudem ciuitatis res tam graueis, támque præclaras Latinis etiam litteris contineri. Eóque me minus instituti mei pœnitet, quòd facilè sentio, quàm multorum non modò discendi, sed etiam scribendi studia commouerim. Complureis enim Græcis institutionibus eruditi, ea, quę didicerant, cum ciuibus suis communicare non poterant, quòd illa, quæ à Græcis accepissent, Latinè dici posse diffiderent. Quo in genere tantum profecisse videmur, vt à Græcis ne verborum quidem copia vinceremur. Hortata est etiam, vt me ad hæc conferrem, animi ægritudo, fortunæ magna & graui commota iniuria: cuius si maiorem aliquam leuationem reperire potuissem, non ad hanc potiſsimùm confugissem. ea verò ipsa nulla ratione melius frui potui, quàm si me non modò ad legendos libros, sed etiam ad totam philosophiam pertractandam dedissem. Omnes autem eius partes, atque omnia membra tum facillimè noscuntur, cùm totæ quæstiones scribendo explicantur. Est

enim

enim admirabilis quædam continuatio, seriésque rerum, vt alia ex alia nexa, & omnes inter se aptæ, colligatæque videantur. Qui autem requirunt, quid quaque de re ipsi sentiamus, curiosius id faciunt, quàm necesse est. non enim tam auctoritatis in disputando, quàm rationis momenta quærenda sunt. Quinetiam obest plerunque iis, qui discere volunt, auctoritas eorum, qui se docere profitentur. Desinunt enim suum iudicium adhibere: id habent ratum, quod ab eo, quem probant, iudicatum vident. Nec verò probare soleo id, quod de Pythagoricis accepimus, quos ferunt, siquid affirmarent in disputando, cùm ex iis quæreretur, quare ita esset, respondere solitos, IPSE DIXIT. Ipse autem, erat Pythagoras. tantum opinio præiudicata poterat, vt etiam sinè ratione valeret auctoritas. Qui autem mirantur, nos hanc potissimùm disciplinam secutos, his, quattuor Academicis libris satis responsum videtur. Nec verò desertarum, relictarúmque rerum patrocinium suscepimus: non enim hominum interitu sententię quoque óccidunt, sed lucem auctoris fortasse desiderant: vt hæc in philosophia ratio contra omnia disserendi, nullámque rem apertè iudicandi, profecta à Socrate, repetita ab Arcesila, confirmata à Carneade, vsque ad nostram viguit ætatem: quam nunc propemodum orbã esse in ipsa Græcia intelligo. Quod non Academiæ vitio, sed tarditate hominum arbitror contigisse. Nam si singulas disciplinas percipere magnũ est, quanto maius omneis? quod facere iis necesse est, quibus propositum est, veri reperiendi causa, & contra omneis philosophos, & pro omnibus dicere. cuius rei tantæ, támque difficilis facultatem consecutum esse me non profiteor, secutum esse præ me fero. Nec tamen fieri potest, vt, qui hac ratione philosophentur, ij nihil habeant, quod sequantur. Dictum est hac de re alio loco diligentius: sed quia nimis indociles quidam, tardíque sunt, admonendi videntur sæpius. Non enim sumus ij, quibus nihil verum esse videatur: sed ij, qui omnibus veris falsa quædam adiuncta esse dicamus, tanta similitudine, vt in iis nulla insit certa iudicandi & assentiendi nota. Ex quo existit & illud, multa esse probabilia: quæ quanquam non perciperentur, tamen quia visum haberent quendam insignem & illustrem, his sapientis vita regeretur. Sed iam, vt omni me inuidia líberem, ponam in medio sententias philosophorum de natura deorum. Quo quidem loco conuocandi omnes videntur, qui, quæ sit earum vera, iudicent. Tum demum mihi procax Academia videbitur, si aut consenserint omnes, aut erit inuentus aliquis, qui quid verum sit, inuenerit. Itaque mihi libet exclamare, vt Statius in Synephebis:

,, Prò deûm, popularium omnium adolescentium
,, Clamo, postulo, obsecro, oro, ploro, atque imploro fidem.

non leuissima de re, vt quæritur ille fieri in ciuitate facinora capitalia,

,, Ab amico amante argentum accipere meretrix non vult:

sed vt adsint, cognoscant, animaduertant quid de religione, pietate, sanctitate, cæremoniis, fide, iureiurando: quid de templis, delubris, sacrificiísque sollennibus, quid de ipsis auspiciis, quibus nos præsumus, existimandum sit. hæc enim omnia ad hanc de diis immortalibus quæstionem referenda sunt. Profectò eos ipsos, qui se aliquid certi habere arbitrantur, addubitare coget doctissimorum hominum de maxima re tanta dissensio. quod cùm sæpe aliàs, tum maximè animaduerti, cùm apud C. Cottam familiarem meũ accuratè sanè, & diligenter de diis immortalibus disputatum sit. Nam cùm feriis Latinis ad eum ipsius rogatu, arcessitúque venissem, offendi eum sedentem in exhedra, & cum C. Velleio senatore disputantem: ad quem tum Epicurei primas ex nostris hominibus deferebant. Aderat etiam Q. Lucilius Balbus, qui tantos progressus habebat in Stoicis, vt cùm excellentibus in eo genere Græcis compararetur. Tum vt me Cotta vidit, Peropportunè, inquit, venis. oritur enim mihi magna de re altercatio cum Velleio, cui pro tuo studio non est alienum te interesse. Atquì mihi quoque videor, inquam, venisse, vt dicis, opportunè. tres enim trium disciplinarum principes conuenistis. M. enim Piso si adesset, nullius philosophiæ, earum quidem, quæ in honore

ſunt, vacaret locus. Tum Cotta, ſi, inquit, liber Antiochi noſtri, qui ab eo nuper ad hunc Balbum miſſus eſt, vera loquitur, nihil eſt, quòd Piſonem familiarem tuum deſideres. Antiocho enim Stoici cum Peripateticis re conſentire videntur, verbis diſcrepare. quo de libro velim ſcire Balbe quid ſentias. Egóne? inquit ille. miror, Antiochum, hominem in primis acutum non vidiſſe, intereſſe plurimùm inter Stoicos, qui honeſta à commodis non nomine, ſed genere toto diſiungerent: & Peripateticos, qui honeſta commiſcerent cōmodis: vt ea inter ſe magnitudine, & quaſi gradibus, nō genere differrent. hæc enim eſt non verborum parua, ſed rerum permagna diſſenſio. Verùm hæc aliàs. nunc quod cœpimus, ſi videtur. Mihi verò, inquit Cotta, videtur. ſed vt hic, qui interuēnit me intuens, ne ignoret qua de re agatur, de natura agebamus deorū. quæ cùm mihi videretur perobſcura, vt ſemper videri ſolet, Epicuri ex Velleio ſciſcitabar ſententiam. Quamobrem, inquit, Vellei, niſi moleſtum eſt, repete quæ cœperas. Repetam verò: quanquam non mihi, ſed tibi hic venit adiutor. ambo enim, inquit arridens, ab eodem Philone nihil ſcire didiciſtis. Tum ego, Quid didicerimus, Cotta viderit: tu autem nolo exiſtimes me adiutorem huic veniſſe, ſed auditorem, & quidem æquum, libero iudicio, nulla eiuſmodi aſtrictum neceſsitate, vt mihi, velim nolim, ſit certa quędam tuenda ſententia. Tum Velleius fidenter ſanè, vt ſolent iſti, nihil tam verens, quàm ne dubitare aliqua de re videretur, tanquam modò ex deorum concilio, & ex Epicuri intermundiis deſcendiſſet: Audite, inquit, non commentitias, futileíſque ſententias, nō opificem, ædificatorémque mundi Platonis de Timæo deum: nec anum fatidicam Stoicorum πρόνοιαν, quam Latinè licet prouidentiam dicere: neque verò mundum ipſum animo & ſenſibus præditum, rotundum, ardentem, volubilem deum, portenta & miracula non diſſerentium philoſophorum, ſed ſomniantium. Quibus enim oculis intueri potuit veſter Plato fabricam illam tanti operis, qua conſtitui à deo, atque ædificari mundum facit? quæ molitio, quæ ferramenta, qui vectes, quæ machinæ, qui miniſtri tanti muneris fuerunt? Quemadmodum autem obœdire & parêre voluntati architecti, aër, ignis, aqua, terra potuerunt? Vnde verò ortæ illæ quinque formæ, ex quibus reliquæ formantur, aptè cadentes ad animum efficiendum, pariendóſque ſenſus? Longum eſt iter ad omnia, quæ talia ſunt, vt optata magis, quàm inuenta videantur. Sed illa palmaris quidem, quòd, qui non modò natum mundum introduxerit, ſed etiam manu pæne factum, is eum dixerit fore ſempiternum. hunc cenſes primis, vt dicitur, labris guſtaſſe phyſiologiam, qui quicquam, quod ortum ſit, putet æternum eſſe poſſe? Quæ eſt enim coagmentatio non diſſolubilis? aut quid eſt, cuius principium aliquod ſit, nihil ſit extremum? Pronœa verò veſtra ſi eadem eſt, Lucili: eadem requiro, quæ paullo antè, miniſtros, machinas, omnem totius orbis deſignationem, atque apparatum: ſin alia eſt, cur mortalem fecerit mundum, non, quemadmodum Platonicus deus, ſempiternum. Ab vtroque autem ſciſcitor, cur mundi ædificatores repentè extiterint, innumerabilia antè ſæcula dormierint. Non enim, ſi mundus nullus erat, ſæcula non erant. ſæcula nunc dico, non ea, quæ dierum, noctiúmque numero annuis curſibus conficiuntur. nam fateor, ea ſine mundi conuerſione effici non potuiſſe: ſed fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circunſcriptio metiebatur: ſpatio tamen qualis ea fuerit, intelligi non poteſt: quod ne in cogitationem quidem cadit, vt fuerit tempus aliquod, nullum cùm tempus eſſet. Iſto igitur tam immenſo ſpatio quæro, Balbe, cur pronœa veſtra ceſſauerit. laborémne fugiebat? At iſte nec attingit deum, nec erat vllus, cùm omnes naturæ numini diuino, cœlum, ignes, terræ, maria parêrent. Quid autem erat, quòd concupiſceret deus mundum ſignis & luminibus tanquam ædilis ornare? ſi vt deus ipſe melius habitaret: antea videlicet tempore infinito in tenebris tanquam in gurguſtio habitauerat: pòſt autem varietaténe eum delectari putamus, qua cælum & terras exornatas videmus? Quæ iſta poteſt eſſe oblectatio deo? quæ ſi eſſet, non ea tandiu carere potuiſſet. An hæc, vt ferè dicitis, hominum cauſa à deo conſti-

l. b. .. p. longum est ire narrare omnia.

F. V. ex ms. operis, quo magis placet.

constituta sunt?sapientúmne?propter paucos ergo tanta est facta rerum molitio.an stultorum?at primùm causa non fuit,cur de improbis bene mereretur:deinde quid est assecutus,cũ omnes stulti sint sine dubio miserrimi?maximè quòd stulti sunt.miserius enim stultitia quid possumus dicere?deinde quòd ita multa sunt incómoda in vita,vt ea sapiẽtes commodorũ compensatione leniant,stulti nec vitare venientia posśint,nec ferre prę sentia. Qui verò mundum ipsum animantem,sapientémque esse dixerunt, nullo modo non viderunt animi naturam , in quam figuram cadere posset : de quo dicam paulo pòst. Nunc autem hactenus admirabor eorum tarditatem , qui animantem, immortalem,& eundem beatum & rotundum esse velint , quòd ea forma vllam neget esse pulchriorem Plato. At mihi vel cylindri, vel quadrati, vel coni , vel pyramidis videtur esse formosior.Quæ verò vita tribuitur isti rotundo deo?nempe vt ea celeritate contorqueatur,cui par nulla ne cogitari quidem posśit.in qua non video vbínam mens constans,& vita beata posśit insistere.quódque in nostro corpore si minima ex parte significetur,molestum sit, cur hoc idem non habeatur molestum in deo?Terra enim profectò,quoniam pars mundi est,pars est etiam dei. atquî terræ maximas regiones,inhabitabileis atque incultas videmus,quòd pars earũ appulsu solis exarserit, pars obriguerit niue, pruináque, longinquo solis abscessu. quæ, si mundus est deus,quoniam partes mũdi sunt, dei membra partim ardentia,partim refrigerata dicẽda sunt. Atq; hæc quidẽ vestra,Lucili.qualia verò sint,ab vltimo repetam superiorũ.Thales enim Milesius,qui primus de talibus rebus quæsiuit,aquam dixit esse initium rerũ:deum autem eam mentem,quæ ex aqua cuncta fingeret.Si dij possunt esse sine sensu,& mente, cur mentẽ aquæ adiunxit? cur aquam menti,si ipsa mens constare potest vacans corpore? Anaximandri autẽ opinio est, natiuos esse deos,longis interuallis orienteis,occidenteísque, eósque innumerabileis esse mundos.Sed nos deum,nisi sempiternũ,intelligere quî possumus?Pòst Anaximenes aëra deum statuit,eúmque gigni,esséque immẽsum & infinitum,& semper in motu:quasi aut aër sine vlla forma deus esse posśit,cùm præsertim deum non modò aliqua, sed pulcherrima specie esse deceat:aut non omne,quod ortum sit,mortalitas consequatur. Inde Anaxagoras,qui accepit ab Anaximene disciplinam,primus omniũ rerum descriptionem & modum,mentis infinitæ vi ac ratione designari & confici voluit.in quo non vidit,neque motum sensui coniunctum& continentẽ in infinito vllum esse posse,neque sensum omnino,quo non ipsa natura pulsa sentiret. Deinde si mentem istam quasi animal aliquod esse voluit, erit aliquid interius,ex quo illud animal nominetur. Quid autem interius mente? Cingitur igitur corpore externo. Quod quoniam non placet,aperta,simpléxque mens nulla re adiuncta,quæ sentire posśit,fugere intelligentię nostræ vim & notionem videtur.Crotoniates autem Alcmæo, qui soli & lunæ,reliquísque sideribus, animóque præterea diuinitatem dedit, non sensit sese mortalibus rebus immortalitatem dare. Nam Pythagoras, qui censuit animum esse per naturam rerum omnem intentum & commeantem , ex quo nostri animi carperentur, non vidit distractione humanorum animorum discerpi & dilacerari deum : & cùm miseri animi essent, quod plerisque contingeret,tum dei partem esse miseram:quod fieri non potest.Cur autem quicquam ignoraret animus hominis , si esset deus? quomodo porrò deus iste,si nihil esset nisi animus,aut infixus,aut infusus esset in mundo? Tum Xenophanes, qui mente adiuncta omne præterea,quod esset infinitum, deum voluit esse,de ipsa mente ita reprehenditur, vt ceteri : de infinitate autem vehementius , in qua nihil, neque sentiens, neque coniunctum esse potest. Nam parmenides commentitium quiddam coronæ similitudine efficit : stephanen appellat , continentem ardore lucis orbem, qui cingit cælum, quem appellat deum, in quo neque figuram diuinam , neque sensum quisquam suspicari potest. Multa eiusdem monstra,quippe qui bellum,qui discordiam, qui cupiditatem,ceteráque generis eiusdem ad deum reuocat:quæ vel morbo,vel somno,vel obliuione,vel vetustate delentur.eadémque de sideribus: quæ reprehensa iam in alio,in

hoc omittantur. EMPEDOCLES autem multa alia peccans, in deorum opinione turpiſſimè labitur. Quattuor enim naturas, ex quibus omnia conſtare vult, diuinas eſſet cenſet: quas & naſci & exſtingui perſpicuũ eſt, & ſenſu omni carere. Nec verò PROTAGORAS, qui ſeſe negat omnino de diis habere quod liqueat, ſint, nõ ſint, qualéſue ſint, quicquã videtur de natura deorũ ſuſpicari. Quid? DEMOCRITVS, qui tum imagines, earúmque circuitus in deorum numerum refert, tum illam naturam, quę imagines fundat ac mittat, tum ſcientiam, intelligentiámque noſtram, nónne in maximo errore verſatur? cùm idem omnino, quia nihil ſemper ſuo ſtatu maneat, neget eſſe quicquam ſempiternum, nónne deum ita tollit omnino, vt nullam opinionem eius reliquam faciat? Quid? aër, quo DIOGENES Apolloniates vtitur deo, quem ſenſum habere poteſt, aut quam formam dei? Iam de PLATONIS inconſtantia longum eſt dicere: qui in Timæo, patrem huius mundi nominari negat poſſe: in legum autem libris, quid ſit omnino deus, inquiri oportere non cenſet. Quod verò ſine corpore vllo deum vult eſſe, vt Græci dicunt ἀσώματον: id quale eſſe poſsit, intelligi non poteſt. careat enim ſenſu neceſſe eſt, careat prudẽtia, careat voluptate: quæ omnia vnà cum deorum notione comprehendimus. Idem & in Timæo dicit, & in legibus, & mundum deum eſſe, & cælum, & aſtra, & terrã, & animos, & eos, quos maiorum inſtitutis accepimus: quæ & per ſe ſunt falſa perſpicuè, & inter ſeſe vehementer repugnantia. Atque etiam XENOPHON paucioribus verbis eadem ferè peccat. facit enim in iis, quæ à Socrate dicta retulit, Socratem diſputantem, formam dei quæri non oportere, eundémque & ſolem, & animum deum dicere, & modò vnum, tum autem plureis deos: quæ ſunt iiſdem in erratis ferè, in quibus ea, quæ de Platone dicimus. Atque etiam ANTISTHENES in eo libro, qui phyſicus inſcribitur, populareis deos multos, naturalem vnum eſſe dicens, tollit vim & naturam deorum. Nec multo ſecus, SPEVSIPPVS Platonem auunculum ſubſequens, & vim quandam dicens, qua omnia regantur, eámque animalem, euellere ex animis conatur cognitionem deorũ. ARISTOTELES quoque in tertio de philoſophia libro multa turbat, à magiſtro Platone non diſſentiens. modò enim menti tribuit omnem diuinitatem: modò mundum ipſum deum dicit eſſe: modò quendam alium præficit mundo: eíque eas parteis tribuit, vt replicatione mundi quadam motum regat atque tueatur: tum cæli ardorem, deum dicit eſſe, non intelligens, cælum mundi eſſe partem, quem alio loco ipſe deſignarit deum. Quomodo autẽ cæli diuinus ille ſenſus in celeritate tanta cõſeruari poteſt? vbi deinde illi tot dij, ſi numeramus etiam cælum deum? Cùm autem ſine corpore idem vult eſſe deum, omni illum ſenſu priuat & prudentia. Quo porrò modo mundus moueri poteſt carens corpore? aut quomodo ſemper ſe mouens eſſe quietus & beatus poteſt? Nec verò eius condiſcipulus XENOCRATES in hoc genere prudentior: in cuius libris, qui ſunt de natura deorum, nulla ſpecies diuina deſcribitur. deos enim octo eſſe dicit: quinque eos, qui in ſtellis vagis nominantur: vnum, qui ex omnibus ſideribus, quæ infixa cælo ſunt, ex diſperſis quaſi membris ſimplex ſit putandus deus: ſeptimum ſolem adiungit, octauámque lunam: qui quo ſenſu beati eſſe poſsint, intelligi non poteſt. Ex eadem Platonis ſchola Ponticus HERACLIDES puerilibus fabulis referſit libros: & tum mundum, tum mentem, deum eſſe putat: errantibus etiam ſtellis diuinitatem tribuit: ſenſúque deum priuat, & eius formam mutabilem eſſe vult: eodémque libro rurſus terram & cælum refert in deos. Nec verò THEOPHRASTI inconſtantia ferenda eſt. modò enim menti diuinum tribuit principatum, modò cælo, tum autem ſignis, ſideribúſque cæleſtibus. Nec audiendus eius auditor STRATO, is, qui phyſicus appellatur, qui omnem vim diuinam in natura ſitam eſſe cenſet, quæ cauſas gignendi, augendi, minuendíue habeat, ſed careat omni ſenſu & figura. ZENO autem (vt iam ad veſtros Balbe veniam) naturalem legem, diuinam eſſe cenſet, eámque, vim obtinere recta imperantem, prohibentémque contraria. quam legem quomodo efficiat animantem, intelligere non poſſumus. deum autem animantem certè volumus eſſe. Atque hic idem alio loco æthera, deum dicit eſſe, ſi intelligi poteſt nihil

F.u. Manutius ex uno fecit non: in ms. est, suo; ut forte sit legendum sit, à magistro suo Platone etc.

nihil ſentiens deus, qui nunquam nobis occurrit neque in precibus, neque in optatis, neque in votis. aliis autem libris rationem quandam per omnem pertinentem naturam, vt diuinam eſſe affectam putat. idem aſtris hoc idem tribuit, tum annis, menſibus, annorúmque mutationibus. Cùm verò Heſiodi theogoniam interpretatur, tollit omnino inſitas, præceptáſque cognitiones deorum. neque enim Iouem, neque Iunonem, neque Veſtam, neque quenquam, qui ita appelletur, in deorum habet numero, ſed rebus inanimis atque mutis per quandam ſignificationem hæc docet tributa nomina. Cuius diſcipuli ARISTONIS non minus magno in errore ſententia eſt: qui neque formam dei intelligi poſſe cenſeat, neque in diis ſenſum eſſe dicat, dubitétque omnino, deus animans, néc ne ſit. CLEANTHES autem, qui Zenonem audiuit vnà cum eo, quem proximè nominaui, tum ipſum mundum deum dicit eſſe: tum totius naturæ menti, atque animo hoc nomen tribuit, tum vltimum & altiſsimum, atque vndique circumfuſum, & extremum, omnia cingentem atque complexum ardorem, qui æther nominetur, certiſsimum deum iudicat. idem quaſi delirans in iis libris, quos ſcripſit contra voluptatem, tum fingit formam quandam & ſpeciem deorum, tum diuinitatem omnem tribuit aſtris, tum nihil ratione cenſet eſſe diuinius. Ita fit, vt deus ille, quem mente noſcimus, atque in animi notione, tanquam in veſtigio, volumus reponere, nuſquam prorſus appareat. At PERSEVS eiuſdem Zenonis auditor, eos dicit eſſe habitos deos, à quibus magna vtilitas ad vitæ cultum eſſet inuenta, ipſáſque res vtileis, & ſalutareis deorum eſſe vocabulis nuncupatas: vt ne hoc quidē diceret, illa inuenta eſſe deorum, ſed ipſa diuina. Quæſo quid abſurdius, quàm aut res ſordidas, atque deformeis deorū honore afficere, aut homines iam morte deletos reponere in deos, quorum omnis cultus eſſet futurus in luctu? Iam verò CHRYSIPPVS, qui Stoicorum ſomniorum vaferrimus habetur interpres, magnam turbam congregat ignotorum deorum, atque ita ignotorum, vt eos ne coniectura quidem informare poſsimus, cùm mens noſtra quiduis videatur cogitatione poſſe depingere. Ait enim vim diuinam in ratione eſſe poſitam, & vniuerſæ naturæ animo, atque mente: ipſúmque mundum deum dicit eſſe, & eius animi fuſionem vniuerſam: tū eius ipſius principatum, qui in mente & ratione verſetur, communémque rerum naturam vniuerſa atque omnia continentem, tum fatalem vmbram, & neceſsitatem rerum futurarum. ignem præterea, & eum, quem antea dixi, æthera: tum ea, quæ natura fluerent atque manarent, vt aquam, & terram, & aëra, ſolem, lunam, ſidera, vniuerſitatémque rerum, qua omnia continerentur: atque homines etiam eos, qui immortalitatem eſſent conſecuti. Idémque diſputat, æthera eſſe eum, quem homines Iouem appellarent: quíque aër per maria manaret, eum eſſe Neptunum: terram, eam quæ Ceres diceretur. ſimilíque ratione perſequitur vocabula reliquorum deorum. Idémque etiam legis perpetuæ & æternæ vim, quæ quaſi dux vitæ, & magiſtra officiorum ſit, Iouem dicit eſſe: eandémque fatalem neceſsitatem appellat, ſempiternam rerum futurarum veritatem: quorum nihil tale eſt, vt in eo vis diuina ineſſe videatur. Et hæc quidem in primo libro de Natura deorum. In ſecundo autem vult Orphei, Muſæi, Heſiodi, Homeríque fabellas accommodare ad ea, quæ ipſe primo libro de diis immortalibus dixerit: vt etiam veterrimi poëtæ, qui hæc ne ſuſpicati quidem ſint, Stoici fuiſſe videantur. Quem DIOGENES Babylonius conſequens in eo libro, qui inſcribitur de Minerua, partum Iouis, ortúmque virginis ad phyſiologiam traducens diſiungit à fabula. Expoſui ferè non philoſophorum iudicia, ſed delirantium ſomnia. Nec enim multo abſurdiora ſunt ea, quæ poëtarum vocibus fuſa, ipſa ſuauitate nocuerunt, qui & ira inflammatos, & libidine furenteis induxerunt deos, fecerúntque vt eorum bella, pugnas, prœlia, vulnera videremus: odia præterea, diſſidia, diſcordias, ortus, interitus, querelas, lamentationes, effuſas in omni intemperantia libidines, adulteria, vincula, cum humano genere concubitus, mortaleíſque ex immortali procreatos. Cum poëtarum autem errore coniungere licet portenta magorum, Ægyptiorúmque in eodem genere dementiam: tum etiam vulgi opiniones, quæ in ma-

xima inconſtantia, veritatis ignoratione verſantur. Ea qui conſideret quàm inconſultè ac temerè dicantur, venerari Epicurum, & in eorum ipſorum numero, de quibus hæc quæſtio eſt, habere debeat. ſolus enim vidit primùm eſſe deos, quòd in omnium animis eorum notionem impreſsiſſet ipſa natura. Quæ eſt enim gens, aut quod genus hominum, quod non habeat ſine doctrina anticipationem quandam deorum? quam appellat πρόληψιν Epicurus, id eſt anteceptam animo rei quandam informationem, ſine qua nec intelligi quicquam, nec quæri, nec diſputari poſsit. cuius rationis vim atque vtilitatem ex illo cæleſti Epicuri de regula & iudicio, volumine accepimus. Quod igitur fundamentum huius quæſtionis eſt, id præclarè iactum videtis. Cùm enim non inſtituto aliquo, aut more, aut lege ſit opinio conſtituta, maneátque ad vnum omnium firma conſenſio, intelligi neceſſe eſt, eſſe deos: quoniam inſitas eorum, vel potius innatas cognitiones habemus. De quo autem omnium natura conſentit, id verum eſſe neceſſe eſt. eſſe igitur deos confitendum eſt. Quod quoniam ferè conſtat inter omneis non phloſophos ſolùm, ſed etiam indoctos, fateamur conſtare illud etiam, hanc nos habere ſiue anticipationem, vt antè dixi, ſiue prænotionem deorum. Sunt enim rebus nouis noua ponenda nomina, vt Epicurus ipſe πρόληψιν appellauit, quam antea nemo eo verbo nominarat. Hanc igitur habemus, vt deos beatos & immortaleis putemus. Quæ enim nobis natura informationem deorum ipſorum dedit, eadem inſculpſit in mentibus, vt eos æternos & beatos haberemus. Quod ſi ita eſt, verè expoſita illa ſententia eſt ab Epicuro, QVOD ÆTERNVM, BEATVMQVE SIT, ID NEC habere ipſum negotij quicquam, nec exhibere alteri. Itaque neque ira, neque gratia teneri, quòd, quæ talia eſſent, imbecilla eſſent omnia. Si nihil aliud quæreremus, niſi vt deos piè coleremus, & vt ſuperſtitione liberaremur, ſatis erat dictum. nam & præſtans deorum natura hominum pietate coleretur, cùm & æterna eſſet, & beatiſsima. habet enim venerationem iuſtam quicquid excellit: & metus omnis à vi atque ira deorum pulſus eſſet. Intelligitur enim, à beata immortalíque natura & iram & gratiam ſegregari: quibus remotis, nullos à ſuperis impendere metus. Sed ad hanc confirmandam opinionem inquirit animus & formam, & vitam, & actionem mentis, atque agitationem in deo. Ac de forma quidem partim natura nos admonet, partim ratio docet. nam à natura habemus omnes omnium gentium, ſpeciem nullam aliam, niſi humanam, deorum. Quæ enim alia forma occurrit vnquam aut vigilanti cuiquam, aut dormienti? Sed ne omnia reuocentur ad primas notiones, ratio hoc idem ipſa declarat. nam cùm præſtantiſsimam naturam, vel quia beata eſt, vel quia ſempiterna, conuenire videatur eandem eſſe pulcherimam, quæ compoſitio membrorum, quæ conformatio lineamentorum, quæ figura, quæ ſpecies, humana poteſt eſſe pulchrior? Vos quidem, Lucili, ſoletis (nam Cotta meus modò hoc, modò illud) cùm artificium effingitis, fabricámque diuinam, quàm ſint omnia in hominis figura non modò ad vſum, verùm etiam ad venuſtatem apta, deſcribere. Quòd ſi omnium animantium formam vincit hominis figura, deus autem animans eſt: ea figura profectò eſt, quæ pulcherrima ſit omnium: quoniámque deos beatiſsimos eſſe conſtat, beatus autem eſſe ſine virtute nemo poteſt, nec virtus ſine ratione conſtare, nec ratio vſquam ineſſe, niſi in hominis figura: hominis eſſe ſpecie deos confitendum eſt. Nec tamen ea ſpecies corpus eſt, ſed quaſi corpus: nec habet ſanguinem, ſed quaſi ſanguinem. Hæc quanquam & inuenta ſunt acutius, & dicta ſubtilius ab Epicuro, quàm vt quiuis ea poſsit agnoſcere: tamen fretus intelligentia veſtra diſſero breuius, quàm cauſa deſiderat. Epicurus autem, qui res occultas, & penitus abditas non modò viderat animo, ſed etiam ſic tractat, vt manu ducat: docet primùm, eam eſſe vim & naturam deorum, vt non ſenſu, ſed mente cernatur: nec ſoliditate quadam, nec ad numerum, vt ea, quæ ille propter firmitatem στερέμνια appellat, ſed imaginibus, ſimilitudine & tranſitione perceptis: deinde cùm infinita ſimillimarum imaginum ſpecies ex innumerabilibus indiuiduis exiſtat, & ad nos affluat, cùm maximis voluptatibus in eas imagines

gines mentem intentam, infixámque nostram intelligentiam, capere quæ sit & beata natura & æterna.. Summa verò vis infinitatis, magna, ac diligenti contemplatione dignissima est: in qua intelligi necesse est, eam esse naturam, vt omnia omnibus, paribus paria respondeant. hanc ἰσονομίαν appellat Epicurus, id est æquabilem tributionem. Ex hac igitur illud efficitur, si mortalium tanta multitudo sit, esse immortalium non minorem: & si, quæ interimant, innumerabilia sint, etiam ea, quæ conseruent, infinita esse debere. Et quærere à nobis, Balbe, soletis, quæ vita deorum sit, quæque ab iis degatur ætas. ea videlicet, qua nihil beatius, nihil omnino bonis omnibus affluentius excogitari potest. Nihil enim agit: nullis occupationibus est implicatus: nulla opera molitur: sua sapientia & virtute gaudet: habet exploratum fore se semper tum in maximis, tum in æternis voluptatibus. Hunc deum ritè beatum dixerimus, vestrum verò laboriosissimum. Siue enim ipse mundus, deus est, quid potest esse minus quietum, quàm nullo puncto temporis intermisso versari circum axem cæli admirabili celeritate? nisi quietum autem, nihil beatum est. siue in ipso mundo deus inest aliquis, qui regat, qui gubernet, qui cursus astrorum, mutationes temporum, rerum vicissitudines, ordinésque conseruet, terras & maria contemplans hominum commoda, vitásque tueatur: næ ille est implicatus molestis negotiis & operosis. Nos autem beatam vitam in animi securitate, & in omnium vacatione munerum ponimus. Docuit enim nos idem, qui cetera, natura effectum esse mũdum, nihil opus fuisse fabrica, eámque rem ei esse tam facilem, quam vos negatis effici sine diuina posse sollertia, vt innumerabileis natura mundos effectura sit, efficiat, effecerit. Quod quia quemadmodum natura efficere sine aliqua mente possit, non videtis: vt tragici poëtæ, cùm explicare argumenti exitum non potestis, confugitis ad deum: cuius operam profectò non desideraretis, si immensam & interminatam in omneis parteis magnitudinem regionum videretis: in quam se iniiciens animus, & intendens, ita latè, longèque peregrinatur, vt nullam tamen oram vltimi videat, in qua possit insistere. In hac igitur immensitate latitudinum, longitudinum, altitudinum infinita vis innumerabilium volitat atomorum: quæ interiecto inani cohærescunt tamen inter se, & aliæ alias apprehendentes continuantur: ex quo efficiuntur hæ rerum formæ atque figuræ, quas vos effici posse sine follibus & incudibus non putatis. Itaque imposuistis ceruicibus nostris sempiternum dominum, quem dies & nocteis timeremus. Quis enim non timeat omnia prouidentem, & cogitantem, & animaduertentem, & omnia ad se pertinere putantem, curiosum, & plenum negotij deum? Hinc vobis extitit primùm illa fatalis necessitas, quam εἱμαρμένην dicitis: vt quicquid áccidat, id ex æterna veritate, causarúmque continuatione fluxisse dicatis. Quanti autem hæc philosophia æstimanda est, cui, tanquam aniculis, & iis quidem indoctis, fato fieri omnia videātur? Sequitur μαντικὴ vestra, quæ Latinè diuinatio dicitur: qua tãta imbueremur superstitione, si vos audire vellemus, vt haruspices, augures, arioli, vates & coniectores nobis essent colendi. His terroribus ab Epicuro soluti, & in libertatem vindicati, nec metuimus eos, quos intelligimus nec sibi fingere vllam molestiam, nec alteri quærere: & piè sanctéque colimus naturam excellentem atque præstantem. Sed elatus studio, vereor ne longior fuerim. erat autem difficile rem tantam, támque præclaram, inchoatam relinquere. quanquàm non tam dicendi mihi ratio habenda fuit, quàm audiendi.

ex Cratylo plat. sumta comparatio.

Tum Cotta comiter, vt solebat: Atqui, inquit, Vellei nisi tu aliquid dixisses, nihil sanè ex me quidem audire potuisses. mihi enim non tam facilè in mentem venire solet, quare verum sit aliquid, quàm quare falsum: ídque cùm sæpe, tum cùm te audirem, paullo antè cõtigit. Roges me qualem deorũ naturam esse ducam. nihil fortasse respondeã. Quæras, putémne talẽ esse, qualis modò à te sit exposita: nihil dicam mihi videri minus. Sed antequàm aggrediar ad ea, quæ à te disputata sunt, de te ipso dicã quid sentiam. Sæpe enim de L. Crasso, familiari tuo illo, videor audisse, cùm te togatis omnibus sine dubio anteferret, & paucos tecum Epicureos è Græcia compararet. sed quòd ab eo te mirificè diligi in-

telligebam, arbitrabar illum propter beneuolentiam id vberius dicere. Ego autem, & si vereor laudare præsentem, iudico tamen de re obscura atque difficili à te dictum esse dilucidè, neque sententiis solùm copiosè, sed verbis etiam ornatius, quàm solent vestri. Zenonem, quem Philo noster Coryphæum appellare Epicureorum solebat, cùm Athenis essem, audiebam frequenter, & quidem ipso auctore Philone, credo vt facilius iudicarem, quàm illa bene refellerentur, cùm à principe Epicureorum accepissem quemadmodum dicerentur. Non igitur ille, vt plerique, sed isto modo, vt tu, distinctè, grauiter, ornatè. Sed quod in illo mihi vsu sæpe venit, idem modò, cùm te audirem, acciderat, vt molestè ferrem, tantum ingenium (bona venia me audies) in tam leueis, ne dicam in tam ineptas sententias incidisse. Nec ego nunc ipse aliquid afferam melius. vt enim modò dixi, omnibus ferè in rebus, & maximè in physicis, quid non sit, citius, quàm quid sit, dixerim. Roges me, quid, aut qualis sit deus. auctore vtar Simonide: de quo cùm quæsiuisset hoc idem tyrannus Hiero, deliberandi causa sibi vnum diem postulauit. Cùm idem ex eo postridie quæreret, biduum petiuit. cùm sæpius duplicaret numerum dierum, admiránsque Hiero quæreret cur ita faceret, Quia quanto, inquit, diutius considero, tanto mihi res videtur obscurior. Sed Simonidem arbitror (non enim poëta solùm suauis, verùm etiam ceteroqui doctus, sapiénsque traditur) quia multa venirent in mentem acuta atque subtilia, dubitantem quid eorum esset verissimum, desperasse omnem veritatem. Epicurus verò tuus (nam cum illo malo differere, quàm tecũ) quid dicit, quod non modò philosophia dignum esset, sed etiam mediocri prudẽtia? Quæritur primùm in ea quæstione, quæ est de natura deorum, sint dij, néne sint. Difficile est negare, credo, si in contione quæratur: sed in huiuscemodi sermone & consessu, facillimum. Itaque ego ipse pontifex, qui cæremonias, religionésque publicas sanctissimè tuendas arbitror, is hoc, quod primum est, esse deos persuaderi mihi non ad opinionem solùm, sed etiam ad veritatem planè velim. multa enim occurrunt, quæ conturbent, vt interdum nulli esse videãtur. Sed vide, quàm tecum agam liberaliter. quæ communia sunt vobis cum ceteris philosophis, non attingam, vt hoc ipsum. placet enim omnibus ferè, mihíque ipsi in primis esse deos. itaque non pugno: rationem tamen eam, quæ à te affertur, non satis firmam puto. Quod enim omnium gentium, generúmque hominibus ita videretur, id satis magnũ esse argumentum dixisti, cur esse deos confiteremur: quod cùm leue per se, tum etiam falsum est. Primùm enim vnde notę tibi sunt opiniones nationum? Equidem arbitror multas esse genteis sic immanitate efferatas, vt apud eas nulla suspicio deorum sit. Quid? Diagoras, atheos qui dictus est, posteáque Theodorus, nónne apertè deorum naturam sustulerunt? Nam Abderites quidem Protagoras, cuius à te modò mentio facta est, sophistes temporibus illis vel maximus, cùm in principio libri sui sic posuisset, De diis neque vt sint, neque vt non sint, habeo dicere, Atheniensium iussu vrbe, atque agro est exterminatus, libríque eius in contione combusti. Ex quo equidem existimo, tardiores ad hanc sententiam profitendam multos esse factos, quippe cùm pœnam ne dubitatio quidem effugere potuisset. Quid de sacrilegis, quid de impiis, periurísque dicemus?

„ — Tubulus si Lucius vnquam,
„ Si Lupus, aut Carbo: aut Neptuni filius,

vt ait Lucilius, putasset esse deos, tam periurus, aut tam impius fuisset? Non est igitur tam explorata ista ratio ad id, quod vultis, confirmandum, quàm videtur. Sed quia commune est hoc argumentum, aliorum etiam philosophorum, omittam hoc tempore: ad vestra propria venire mâlo. Concedo esse deos. doce me igitur, vnde sint, vbi sint, quales sint corpore, animo, vita. hæc enim scire desidero. abuteris ad omnia atomorũ regno & licẽtia. Hinc quodcunque in solum venit, vt dicitur, effingis atque efficis. Quę primùm nullæ sunt. * nihil est enim, quod vacet corpore. corporibus autẽ omnis obsidetur locus. ita nullum inane, nihil esse indiuiduum potest. hæc ego nunc physicorum oracula fundo: vera, an falsa, nescio: sed veri tamen similiora, quàm vestra. ista enim flagitia Democriti, siue

ſiue etiam antè Leucippi,eſſe corpuſcula quædam læuia, alia aſpera, rotunda alia, partim angulata,curuata quadam,& quaſi adunca:ex his effectum eſſe cælum atque terram, nulla cogente natura,ſed concurſu quodam fortuito. Hanc tu opinionem C. Vellei vſque ad hanc ætatem perduxiſti, priúſque te quis de omni vitæ ſtatu, quam de iſta auctoritate deiecerit. Ante enim iudicaſti Epicureum te eſſe oportere,quàm iſta cognouiſti. Ita neceſſe fuit aut hæc flagitia animo concipere, aut ſuſceptæ philoſophiæ nomen amittere. Quid enim mereas, vt Epicureus eſſe deſinas? Nihil equidem, inquis, vt rationem vitæ beatæ, veritatémque deſeram. Iſta igitur eſt veritas? nam de vita beata nihil repugno:quam tu ne in deo quidem eſſe cenſes, niſi planè otio langueat. Sed vbi eſt veritas? in mundis,credo,innumerabilibus,omnibus minimis temporum punctis aliis naſcentibus,aliis cadentibus:aut in indiuiduis corpuſculis,tam præclara opera, nulla moderante natura,nulla ratione, fingentibus. Sed oblîtus liberalitatis meæ, qua tecum paullo antè vti cœperam,plura complector. Concedam igitur, ex indiuiduis conſtare omnia. quid ad rem? deorum enim natura quæritur. Sint ſanè ex atomis. non igitur æterni. Quod enim ex atomis ſit,id natum aliquãdo ſit neceſſe eſt. Si natum,nulli dij antequàm nati. Et ſi ortus eſt deorum, interitus ſit neceſſe eſt,vt tu paullo antè de Platonis mundo diſputabas. Vbi igitur illud veſtrum beatum & æternum, quibus duobus verbis ſignificatis deum? Quod cùm efficere vultis, in dumeta correpitis. Ita enim dicebas, non corpus eſſe in deo,ſed quaſi corpus:nec ſanguinem, ſed quaſi ſanguinem. Hoc perſæpe facitis, vt cùm aliquid non veriſimile dicatis, & effugere reprehenſionem velitis, afferatis aliquid,quod omnino ne fieri quidem poſsit:vt ſatius fuerit id ipſum,de quo ambigebatur,concedere,quàm tam impudenter reſiſtere. velut Epicurus,cùm videret,ſi atomi ferrentur in locum inferiorem ſuopte pondere,nihil fore in noſtra poteſtate,quòd eſſet earum motus certus & neceſſarius,inuênit quo modo neceſsitatem effugeret,quod videlicet Democritum fugerat. ait atomum, cùm pondere & grauitate directò deorſum feratur, declinare paullulum. Hoc dicere turpius eſt, quàm illud, quod vult, non poſſe defendere. Idem facit contra dialecticos: à quibus cùm traditum ſit, in omnibus diſiunctionibus, in quibus aut etiam, aut non poneretur, alterutrum verum eſſe: pertimuit, ne, ſi conceſſum eſſet huiuſmodi aliquid, Aut viuet cras,aut non viuet Epicurus:alterutrum fieret neceſſarium. totum hoc, aut etiam, aut non, negauit eſſe neceſſarium. quo quid dici poteſt obtuſius? Vrgebat Arceſilas Zenonem, cùm ipſe omnia falſa diceret, quæ ſenſibus viderentur:Zeno autem nonnulla viſa eſſe falſa, non omnia. Timuit Epicurus,ne,ſi vnum viſum eſſet falſum,nullum eſſet verum:omneis ſenſus veri nuntios dixit eſſe. nihil horum,niſi callidè. grauiorem enim plágam accipiebat, vt leuiorem repelleret. Idem facit in natura deorum. dum indiuiduorum corporum concretionem fugit, ne interitus & diſsipatio conſequatur, negat eſſe corpus deorum, ſed tanquam corpus: nec ſanguinem, ſed tanquam ſanguinem. Mirabile videtur, quòd non rideat haruſpex, cùm haruſpicem viderit: hoc mirabilius, quòd vos inter vos riſum tenere poſsitis. non eſt corpus, ſed quaſi corpus. Hoc intelligerem quale eſſet, ſi id in cereis fingeretur, aut fictilibus figuris: in deo quid ſit quaſi corpus, aut quaſi ſanguis, intelligere non poſſum:ne tu quidem Vellei: ſed non vis fateri. iſta enim à vobis quaſi dictata redduntur: quæ Epicurus oſcitans alucinatus eſt,cùm quidem gloriaretur,vt videmus in ſcriptis, ſe magiſtrum habuiſſe nullum:quod & non prædicanti tamen facilè equidem credam, ſicut mali ædificij domino glorianti ſe architectum non habuiſſe. nihil enim olet ex Academia,nihil ex Lycéo, nihil ne è puerilibus quidem diſciplinis. Xenocratem audire potuit:quem virum dij immortales! & ſunt qui putant audiuiſſe: ipſe non vult. credo plus nemini. Pamphilum quendam Platonis auditorem ait à ſe Sami auditum. ibi enim adoleſcens habitabat cum patre & fratribus, quòd in eam pater eius Neocles agripeta venerat. Sed cùm agellus eum non ſatis aleret,vt opinor, ludi magiſter fuit. Sed hunc Platonicum mirificè contemnit Epicurus. ita metuit, nequid vnquam didiciſſe videatur. In

F. n. ex ms. alia aspera, alia rotunda, alia autem partim angulata et pyramidata, quaedam curvata et quaedam quasi adunca.

ib. Sed hunc et Platonem

Nausiphane Democritéo tenetur: quem cùm à se non neget auditum, vexat tamen omnibus contumeliis. Atqui si hæc Democritéa nō audisset, quid audierat? Quid est in physicis Epicuri non à Democrito? Nam etsi quædam commutauit, vt, quod paullo antè de inclinatione atomorum dixi: tamen pleraque dicit eadem, atomos, inane, imagines, infinitatem locorum, innumerabilitatémque mundorum, eorum ortus & interitus, omnia ferè, quibus naturæ ratio continetur. Nunc istuc quasi corpus, & quasi sanguinem, quid intelligis? ego enim scire te ista melius, quàm me, non fateor solùm, sed etiam facilè patior. Cùm quidem semel dicta sunt, quid est, quod Velleius intelligere posſit, Cotta non posſit? Itaque corpus quid sit, sanguis quid sit, intelligo: quasi corpus, & quasi sanguis quid sit, nullo prorsus modo intelligo. Nec tu me celas, vt Pythagoras solebat alienos: nec consultò dicis occultè, tanquam Heraclitus: sed, quod inter nos liceat, ne tu quidem intelligis. Illud video pugnare te, species vt quædam sit deorum, quæ nihil concreti habeat, nihil solidi, nihil expresſi, nihil eminentis, sítque pura, leuis, pellucida. Dicemus ergo idem, quod in Venere Coa. corpus illud non est, sed simile corpori: nec ille fusus, & candore mixtus rubor, sanguis est, sed quædam sanguinis similitudo: sic in Epicureo deo non res, sed similitudines rerum esse. fac id, quod ne intelligi quidem potest, mihi esse persuasum. cedò mihi istorum adumbratorum deorum lineamenta atque formas. Non deest hoc loco copia rationum, quibus docere velitis, humanas esse formas deorum: primùm quòd ita sit informatum, anticipatúmque mentibus nostris, vt homini, cùm de deo cogitet, forma occurrat humana: deinde, vt, quoniam rebus omnibus excellat natura diuina, forma quoque esse pulcherrima debeat, nec esse humana vllam pulchriorem: tertiam rationem affertis, quòd nulla alia figura domicilium mentis esse posſit. Primùm igitur quidque consideras quale sit? Arripere enim mihi videmini quasi vestro iure rem nullo modo probabilem. Quis tam cæcus in cōtemplandis rebus vnquam fuit, vt non videret, species istas hominum collatas in deos aut consilio quodam sapientum, quo facilius animos imperitorum ad deorum cultum à vitæ prauitate conuerterent, aut superstitione, vt essent simulacra, quæ venerantes, deos ipsos se adire crederent? Auxerunt autem hæc eadē poëtæ, pictores, opifices. Erat autem non facile agenteis aliquid & molienteis deos in aliarum formarum imitatione seruare. Acceſsit etiā ista opinio fortasse, quòd homini homine nihil pulchrius videatur. Sed tu hoc physice non vides, quàm blanda conciliatrix, & quasi sui sit lena natura. An putas vllam esse terra maríque belluam, quæ non sui generis bellua maximè delectetur? Quod ni ita esset, cur non gestiret taurus equæ contrectatione, equus vaccæ? An tu aquilam, aut leonem, aut delphinum vllam anteferre censes figuram suæ? Quid igitur mirum, si hoc eodem modo homini natura præscripsit, vt nihil pulchrius quàm hominem putaret, eam esse causam, cur deos hominum simileis putaremus? Quid censes, si ratio esset in belluis? non suo quasque generi plurimū tributuras fuisse? At me hercle ego (dicam enim vt sentio) quamuis amem ipse me, tamen non audeo dicere pulchriorem esse me, quàm ille fuit taurus, qui vexit Europam. non enim hoc loco de ingeniis, aut de orationibus nostris, sed de specie, figuráque quæritur. Quòd si fingere nobis, & iungere formas velimus: qualis ille maritimus Triton pingitur, natantibus inuectus belluis, adiunctis humano corpori, nolis esse? Difficili in loco versor. est enim vis tanta naturæ, vt homo nemo velit nisi hominis similis esse: & quidē formica formicæ. Sed tamē cuius hominis? quotus enim quisque formosus est? Athenis cùm essem, è gregibus ephebòrum vix singuli reperiebantur. Video quid arriseris: sed tamen ita res se habet. Deinde nobis, qui, concedentibus philosophis antiquis, adolescentulis delectamur, etiam vitia sæpe iucunda sunt. Næuus in articulo pueri delectat Alcæum. at est corporis macula næuus. illi tamen hoc lumen videbatur. Q. Catulus, huius collegæ & familiaris nostri pater, dilexit municipem tuum Roscium: in quem etiam illud est eius,

" Constiteram exorientem auroram forte salutans,

Cùm

,, Cùm ſubitò à læua Roſcius exoritur.
,, Pace mihi liceat cæleſtes dicere veſtra:
,, Mortalis viſus pulchior eſſe deo.

Hui:pulchrior deo?at erat ſicut hodie eſt, peruerſiſsimis oculis. Quid réfert, ſi hoc ipſum ſalſum & venuſtum illi videbatur?Redeo ad deos. ecquos ſi non tam ſtrabones, at pætulos eſſe arbitramur?ecquos næuum habere?ecquos ſilos,flaccos, frontones,capitones,quę ſunt in nobis? An omnia emendata in illis?Detur id vobis.Num etiam eſt vna omniū facies? nam ſi plures, aliam eſſe alia pulchriorem neceſſe eſt . Igitur aliquis non pulcherrimus deus.Si vna omnium facies eſt, florere in cælo Academiam neceſſe eſt.Si enim nihil inter deum & deum differt, nulla eſt apud deos cognitio, nulla perceptio.Quid ſi etiam Vellei falſum illud omnino eſt , nullam aliam nobis de deo cogitantibus ſpeciem , niſi hominis,occurrere: taménne iſta tam abſurda defendes?Nobis fortaſſe ſi occurit vt dicis, Iouem, Iunonem,Mineruam, Neptunum. Vulcanum, Appollinem, reliquos deos ea facie nouimus qua pictores, fictoréſque voluerunt : neque ſolùm facie , ſed etiam ornatu, ætate atque veſtitu. At non Ægyptij, nec Syri, nec fere cuncta barbaries. firmiores enim videas apud eos opiniones eſſe de beſtiis quibuſdam , quàm apud nos de ſanctiſsimis templis & ſimulacris deorum.Etenim fana multa exſpoliata,& ſimulacra deorum de locis ſanctiſsimis ablata videmus à noſtris. at verò ne fando quidem auditum eſt,crocodilum,aut ibim,aut felem violatum ab Ægyptio.Quid igitur cenſes?Apim illum ſanctum Ægyptiorum bouem,nónne deum videri Ægyptiis? Tam hercle,quàm tibi illam noſtrā Soſpitam,quam tu numquam ne in ſomnis quidem vides , niſi cū pelle caprina,cum haſta, cum ſcutulo, cum calceolis repandis. at non eſt talis Argiua,nec Romana Iuno . Ergo alia ſpecies Iunonis Argiuis, alia Latinis . & quidem alia nobis Capitolini, alia Afris Ammonis Iouis.Non pudet igitur phyſicū,id eſt ſpeculatorē venatorémq; naturæ ab animis conſuetudine imbutis petere teſtimonium veritatis ? Iſto enim modo dicere licebit, Iouem ſemper barbatum,Apollinem ſemper imberbem,cæſios oculos Mineruæ,cæruleos eſſe Neptuni. Et quidem Athenis laudamus Vulcanum eum,quem fecit Alcamenes:in quo ſtante,atque veſtito leuiter appàret claudicatio non deformis.Claudum igitur habebimus deum,quoniam de Vulcano ſic accepimus.Age & his vocabulis deos eſſe facimus,quibus à nobis nominantur. At primùm quot hominum linguæ,tot nomina deorum.Non enim , vt tu Velleius quocunque veneris, ſic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa,idem in Hiſpania.Deinde nominum non magnus numerus ne in pontificiis quidem noſtris,deorum autem innumerabilis.An ſine nominibus ſunt?iſtud quidem ita vobis dicere neceſſe eſt.Quid enim attinet,cùm vna facies ſit,plura eſſe nomina?Quàm bellum erat Vellei,confiteri potius neſcire quod neſcires,quàm iſta effutientem nauſeare,atque ipſum ſibi diſplicere ? An tu mei ſimilem putas eſſe, aut tui deum? Profectò non putas.Quid ergo?ſolem dicam, aut lunam, aut cælum deum? Ergo etiam beatum. Quibus fruentem voluptatibus? Et ſapientem. Quî poteſt eſſe in eiuſmodi trunco ſapientia?Hæc veſtra ſunt.Si igitur nec humano viſu,quod docui: nec tali aliquo,quod tibi perſuaſum eſt: quid dubitas negare deos eſſe?Non audes.Sapienter id quidem.etſi hoc loco non populum metuis, ſed ipſos deos.Noui ego Epicureos omnia ſigilla veneranteis: quanquam video nonullis videri Epicurum , ne in offenſionem Athenienſium caderet,verbis reliquiſſe deos, re ſuſtuliſſe. Itaque in illis ſelectis eius, breuibúſque ſententiis, quas appellatis κυρίας δόξας, hæc,vt opinor,prior ſententia eſt, " Quod beatum & immortale eſt,id nec habet,nec exhibet cuiquam negotium. In hac ita expoſita ſententia,ſunt qui exiſtiment, quod ille inſcitia planè loquendi fecerit,feciſſe conſultò.De homine minimè vafro male exiſtimant . Dubium eſt enim , vtrùm aliquid dicat iſte beatum & immortale , an, quod ſit beatum,id eſſe immortale.Non animaduertunt, hîc eum ambiguè locutum eſſe, ſed multis aliis locis & illum , & Metrodorum tam apertè,quàm paullo ante te. Ille verò deos eſſe putat:nec quenquam vidi, qui magis ea,quæ timenda eſſe negaret,timeret,mor-

F.U. Ergo alia ſpecies Iunonis Argivis, alia Lanuvinis, alia nobis. Ita legendum ex vetustiss. libro.

tem dico & deos. Quibus mediocres homines non ita valde mouentur, his ille clamat omnium mortalium mẽteis esse perterritas. Tot millia latrocinantur morte proposita: alij omnia, quæ possunt, fana compilant. credo, aut illos mortis timor terret, aut hos religionis. Sed quoniam non audes (iam enim cum ipso Epicuro loquar) negare esse deos, quid est, quod te impediat aut solem, aut lunam, aut mundum, aut mentem aliquam sempiternam in deorum natura ponere? Nunquam vidi, inquis, animam rationis, consiliíque participem in vlla alia, nisi humana figura. Quid? solis nunquídnam, aut lunæ, aut quinque errantium siderum simile vidisti? Sol duabus vnius orbis vltimis partibus definiens motum, cursus annos conficit. Huius hanc lustrationem eiusdem incensa radiis menstruo spatio luna complet. Quinque autem stellæ eundem orbem tenentes, aliæ propius à terris, aliæ remotius, ab eisdem principiis, disparibus temporibus eadem spatia conficiunt. Nunquid tale Epicure vidisti? Ne sit igitur sol, ne luna, ne stellæ: quoniam nihil esse potest, nisi quod attigimus, aut vidimus. Quid? deum ipsum númne vidisti? Cur igitur credis esse? Tollamus ergo omnia, quæ aut historia nobis, aut noua ratio affert. ita sit, vt mediterranei mare esse non credant. Quæ sunt tantæ animi angustiæ, vt si Seriphi natus esses, nec vnquam egressus ex insula, in qua lepusculos vulpeculásque sæpe vidisses, nõ crederes leones & pantheras esse, cùm tibi, quales essent, diceretur? si verò de elephanto quis diceret, etiam irrideri te putares? Et tu quidem Vellei non vestro more, sed dialecticorũ, quem funditus gens vestra non nouit, argumenti sententiam conclusisti: beatos esse deos sumsisti. concedimus. beatum autem sine virtute neminem esse posse. id quoque damus, & libentér quidem. virtutem autem sine ratione cõstare non posse. conueniat id quoque necesse est. Adiungis, nec rationem esse, nisi in hominis figura. quem tibi hoc daturũ putas? Si enim ita esset, quid opus erat te gradatim istuc peruenire? Quid autem est istuc gradatim? sumsisses tuo iure. Nam à beatis ad virtutem, à virtute ad rationem video te venisse gradibus. à ratione ad humanam figuram quomodo accedis? precipitare istuc quidem est, non descẽdere. Nec verò intelligo cur maluerit Epicurus deos hominum simileis dicere, quàm homines deorum. Quæres, quid intersit. Si enim hoc illi simile sit, esse illud huic video. Sed hoc dico, non ab hominibus formę figuram peruenisse ad deos. dij enim semper fuerunt, & nati nunquam sunt, siquidem æterni sunt futuri. at homines nati. antè igitur humana forma, quàm homines, ea, qua erant forma dij immortales. Non ergo illorum humana forma, sed nostra diuina dicenda est. Verùm hoc quidem, vt voletis. Illud quæro, quæ fuerit tãta fortuna: nihil enim in rerum natura ratione factum esse vultis: sed tamen quis iste tantus casus, vnde tam felix concursus atomorum, vt repentè homines deorum forma nascerentur? Semina deorũ decidisse de cælo in terras putamus, & sic homines patrum simileis extitisse? vellem diceretis. deorum cognationẽ agnoscerem nõ inuitus. Nihil tale dicitis: sed casu esse factum, vt deorum similes essemus. Et nunc argumenta quærenda sunt, quibus hoc refellatur? Vtinam tam facile vera inuenire possim, quàm falsa conuincere. Etenim enumerasti memoriter & copiosè, vt mihi quidem admirari liberet in homine esse Romano tantam sciẽtiam, vsque à Thalete Milesio de natura deorum philosophorum sententias. omnésne tibi illi delirare visi sunt, qui sine manibus & pedibus constare deum posse decreuerunt? Ne hoc quidem vos mouet cõsideranteis quę sit vtilitas, quæque opportunitas in homine membrorum, vt iudicetis membris humanis deos nõ egere? Quid enim pedibus opus est sine ingressu? quid manibus, si nihil comprehendatur? quid reliqua descriptione omnium corporis partium, in qua nihil inane, nihil sine causa, nihil superuacaneum est? Itaque nulla ars imitari sollertiã naturæ potest. Habebit igitur linguã deus, & non loquetur: denteis, palatum, fauceis nullum ad vsum: quęque procreationis causa natura corpori affinxit, ea frustrà habebit deus: nec externa magis, quàm interiora. cor, pulmones, iecur, cetera: quæ detracta vtilitate, quid habent venustatis? quandoquidem hæc esse in deo propter pulchritudinem vultis. Istísne fidentes somniis non modò Epicurus & Metrodorus, & Hermachus contra Pythagoram, Platonem,

nem,Empedoclémque dixerunt,ſed meretricula etiam Leontium contra Theophraſtum ſcribere auſa eſt?ſcito quidem illa ſermone & Attico:ſed tamen. Tantum Epicuri hortus habuit licentiæ. etiam ſoletis queri: Zeno quidem etiam litigabat: quid dicam Albucium? nam Phædro nihil elegantius,nihil humanius. Sed ſtomachabatur ſenex ſi quid aſperius dixeram:cùm Epicurus contumelioſiſsimè Ariſtotelem vexarit, Phædoni Socratico turpiſsimè maledixerit, Metrodori ſodalis ſui fratrem Timocratem, quia neſcio quid in philoſophia diſſentiret,totis voluminibus conciderit, in Democritum ipſum,quem ſecutus eſt,fuerit ingratus,Nauſiphanem magiſtrum ſuum,à quo nihil didicerat,tam malè acceperit.Zeno quidem non eos ſolùm,qui tum erãt, Apollodorum, Sillum, ceteróſque figebat maledictis,ſed Socratem ipſum parentem philoſophiæ, Latino verbo vtens,ſcurram Atticum fuiſſe dicebat. Chryſippum numquam niſi Cheſippum vocabat. Tu ipſe paullo antè,cùm tamquam ſenatũ philoſophorum citares,ſummos viros deſipere,delirare,dementeis eſſe dicebas.quorum ſi nemo verum vidit de natura deorũ,verendum eſt ne nulla ſit omnino. Nam iſta,quæ vos dicitis, ſunt tota commentitia,vix digna lucubratione anicularum. Non enim ſentitis quàm multa vobis ſuſcipienda ſint,ſi impetraueritis vt concedamus eandem eſſe hominum & deorum figuram.Omnis cultus & curatio corporis erit eadem adhibenda deo, quæ adhibetur homini:ingreſſus,curſus,accubatio,inclinatio,ſeſsio, comprehenſio, ad extremum etiam ſermo & oratio.Nam quòd & mares deos,& fœminas eſſe dicitis,quid ſequatur videtis. Equidem mirari ſatis non poſſum vnde ad iſtas opiniones veſter ille princeps venerit. ſed clamare non deſinitis,retinendum hoc eſſe,deus vt beatus,immortaliſque ſit. Quid autem obſtat,quo minus ſit beatus, ſi non ſit bipes? aut iſta ſiue beatitas, ſiue beatitudo dicenda eſt (vtrumque omnino durum,ſed vſu mollienda nobis verba ſunt) verùm ea quæcumque eſt,cur aut in ſolem illum,aut in hunc mundum, aut in aliquam mentem æternam,figura membríſque corporis vacuam,cadere non poteſt? Nihil aliud dicis,niſi numquam vidi ſolem, aut mundum beatum.Quid?mundum præter hunc vmquámne vidiſti? negabis. Cur igitur non ſexcenta millia eſſe mundorum, ſed innumerabilia auſus es dicere? Ratio docuit. Ergo hoc te ratio non docebit,cùm præſtantiſsima natura quæratur,eáque beata & æterna,quę ſola in diuina natura ſunt,vt immortalitate vincimur ab ea natura, ſic animi præſtantia vinci:atque vt animi, item corporis? Cur igitur, cùm ceteris rebus inferiores ſimus, forma pares ſumus? Ad ſimilitudinem enim dei propius accedebat humana virtus,quàm figura. An quicquam tam puerile dici poteſt (vt eundem locum diutius vrgeam) quàm ſi ea genera belluarum,quæ in rubro mari, Indiáue gignantur, nulla eſſe dicamus? Atqui ne curioſiſsimi quidem homines exquirendo audire tam multa poſſunt,quàm ſunt multa,quæ terra, mari, paludibus, fluminibus exiſtunt.quæ negemus eſſe,quia numquam vidimus. Ipſa verò quàm nihil ad rem pertinet,quæ vos delectat maximè,ſimilitudo? Quid? canis nónne ſimilis lupo?atque,vt Ennius,

,, Simia quàm ſimilis turpiſsima beſtia nobis?

At mores in vtroque diſpares.Elephanto belluarum nulla prudentior.at figura quę vaſtior?de beſtiis loquor.Quid? inter ipſos homines nónne & ſimillimis formis diſpares mores,& moribus figura diſsimilis?Etenim ſi ſemel,Vellei,ſuſcepimus genus hoc argumenti,attende quò ſerpat. Tu enim ſumebas, niſi in hominis figura, rationem ineſſe non poſſe. ſumet alius, niſi in terreſtri:niſi in eo,qui natus ſit:niſi in eo, qui adoleuerit: niſi in eo,qui didicerit:niſi in eo,qui ex animo conſtet & corpore caduco & infirmo: poſtremò niſi in homine atque mortali. Quòd ſi in omnibus his rebus obſiſtis,quid eſt quòd te vna forma conturbet? His enim omnibus,quæ propoſui, adiunctis, in homine rationem eſſe & mentem videbas. quibus detractis,deum tamen noſſe te dicis, modò lineamenta maneant. Hoc eſt non conſiderare,ſed quaſi ſortiri quid loquare. Niſi fortè ne hoc quidem attendis,non modò in homine,ſed etiam in arbore, quicquid ſuperua-

caneum ſit,aut vſum non habeat,obſtare. Quàm moleſtum eſt vno digito plus habere? quid ita?quia nec ſpeciem, nec vſum alium quinque deſiderant. Tuus autem deus non digito vno redũdat,ſed capite,collo,ceruicibus,lateribus,aluo,tergo,poplitibus,manibus,pedibus,feminibus,cruribus . ſi vt immortalis ſit,quid hæc ad vitam membra pertinent? quid ipſa facies? magis illa,cerebrum,cor,pulmones , iecur. hæc enim ſunt domicilia vitæ. oris quidem habitus ad vitæ firmitatem nihil pertinet. At eos vituperabas,qui ex operibus magnificis atque præclaris,cùm ipſum mundum , cùm eius membra,cælum,terras,maria , cúmque horum inſignia , ſolem , lunam , ſtellâſque vidiſſent, cúmque temporum mutationes,maturitates,viciſsitudinéſque cognouiſſent , ſuſpicati eſſent aliquam excellentem eſſe,præſtantémque naturam,quæ hæc feciſſet, moueret,regeret,gubernaret. qui etiam ſi aberrant à coniectura , video tamen quid ſequantur. tu quod opus tandem magnum & egregium habes , quod effectum diuina mente videatur, ex quo eſſe deos ſuſpicere? Habeo,inquis,in animo inſitam informationem quandam dei:& barbati quidem Iouis,& galeatæ Mineruæ. Num igitur taleis putas? Quanto melius hæc vulgus imperitorum,qui non membra ſolùm hominis deo tribuunt,ſed vſum etiam membrorum? Dant enim arcum , ſagittas, haſtam,clypeum,fuſcinam,fulmen:&, ſi actiones quæ ſint deorum,non vident, nihil agentem tamen deũ non queunt cogitare.Ipſi,qui irridentur,Ægyptij,nullam belluam,niſi ob aliquam vtilitatem,quam ex ea caperent , conſecrauerunt. Ibes maximam vim ſerpentium conficiunt , cùm ſint aues excelſæ,cruribus rigidis,corneo,proceróque roſtro : auertunt peſtem ab Ægypto, cùm volucreis angueis ex vaſtitate Libyæ vento Africo inuectas interficiunt atque conſumunt. Ex quo fit,vt illæ nec morſu viuæ noceant,nec odore mortuæ. Poſſum de ichneumonum vtilitate,de crocodilorum , de felium dicere : ſed nolo eſſe longus. Ita cõcludam tamen, belluas à barbaris propter beneficium conſecratas : veſtrorum deorũ non modò beneficium nullum extare,ſed ne factum quidem omnino. Nihil habet, inquit,negotij. Profectò Epicurus,quaſi pueri delicati,nihil ceſſatione melius exiſtimat. at ipſi tamen pueri,etiam cùm ceſſant , exercitatione aliqua ludicra delectantur : deum ſic feriatum volumus ceſſatione torpere,vt,ſi ſe commouerit , vereamur ne beatus eſſe non poſsit. Hæc oratio non modò deos ſpoliat motu & actione diuina , ſed etiam homines inerteis efficit:ſiquidem agens aliquid ne deus quidem eſſe beatus poteſt. Verùm ſit ſanè,vt vultis,deus effigies hominis & imago:quod eius eſt domicilium? quæ ſedes? qui locus?quæ deinde actio vitæ?quibus rebus,id quod vultis , beatus eſt ? Vtatur enim ſuis bonis oportet,& fruatur , qui beatus futurus eſt. Nam locus quidem iis etiam naturis,quæ ſine animis ſunt,ſuus eſt cuique proprius,vt terra infimum teneat,hanc inundet aqua : ſuperior,aëri:ignibus , altiſsima ora reddatur. Beſtiarum autem terrenæ ſunt aliæ,partim aquatiles,aliæ quaſi ancipites,in vtraque ſede viuentes.ſunt quędam etiam, quæ ex igne naſci putentur , appareántque in ardentibus fornacibus ſæpe volitantes. Quæro igitur,veſter deus primùm vbi habitet:deinde quæ cauſa eum loco moueat : ſi modò mouetur aliquando : poſtremò cùm hoc proprium ſit animantium , vt aliquid appetant, quod ſit naturæ accommodatum , deus quid appetat : ad quam denique rem motu mentis ac rationis vtatur : poſtremò , quomodo beatus ſit , quomodo æternus. Quicquid enim horum attigerit,vlcus eſt. ita malè inſtituta ratio exitum reperire non poteſt. Sic enim dicebas,ſpeciem dei percipi cogitatione, non ſenſu : nec eſſe in ea vllam ſoliditatem,neque eandem ad numerum permanere:eámque eſſe eius viſionem , vt ſimilitudine & tranſitione cernatur,neque deficiat vmquam ex infinitis corporibus ſimilium acceſsio : ex eóque fieri,vt in hæc intenta mens noſtra beatam illam naturam & ſempiternam putet. Hoc,per ipſos deos,de quibus loquimur,quale tandem eſt?Nam ſi tantummodo ad cogitationem valent , nec vllam habent ſoliditatem , nec eminentiam : quid intereſt vtrùm de hippocentauro , an de deo cogitemus? Omnem enim talem conformationem animi,ceteri philoſophi motum inanem vocant : vos autem aduentum

uentum

uentum in animos, & introitum imaginum dicitis. Vt igitur Ti. Gracchum cùm videor contionantem in Capitolio videre de M.Octauio deferentem sitellam, tum eum motum animi dico esse inanem: tu autem & Gracchi & Octauij imagines remanere, quæ in Capitolium cùm peruenerint, tum ad animum meum referantur: hoc idem fieri in deo, cuius crebra facie pellantur animi: ex quo esse beati, atque æterni intelligantur. Fac imagines esse, quibus pulsentur animi: species duntaxat obiicitur quædam. num etiam cur beata sit, cur æterna? Quæ autem istæ imagines vestræ, aut vnde? à Democrito omnino hæc licentia. Sed & ille reprehensus à multis est, nec vos exitum reperitis, totáque res vacillat & claudicat. Nam quid est, quod minus probari possit, quàm omnium in me incidere imagines, Homeri, Archilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis, nec ea forma, qua illi fuerunt? Quo modo ergo illi? & quorum imagines? Orpheum poëtam docet Aristoteles numquam fuisse, & hoc Orphicum carmen Pythagorici ferunt cuiusdam fuisse Cercopis. At Orpheus, id est imago eius, vt vos vultis, in animum meum sæpe incurrit. Quid, quòd eiusdem hominis in meum aliæ, aliæ in tuum? quid, quòd earum rerum, quæ numquam omnino fuerunt, neque esse potuerũt, vt Scyllæ, vt Chimeræ? quid, quòd hominum, locorum, vrbium earum, quas numquã vidimus? quid, quòd, simul ac mihi collibitum est, præstò est imago? quid, quòd etiã ad dormientem veniunt inuocatæ? Tota res Vellei nugatoria est. vos autem non modò oculis imagines, sed etiam animis inculcatis: tanta est impunitas garriendi. At quàm licẽter? fluentium frequenter transitio fit visionum, vt è multis vna videatur. Puderet me dicere non intelligere, si vos ipsi intelligeretis, qui ista defenditis. Quo modo enim probas, continenter imagines ferri? aut si continenter, quo modo æternæ? Innumerabilitas, inquis, suppeditat atomorum. Num eadem ergo ista facient, vt sint omnia sempiterna? Confugis ad æquilibritatem. sic enim ἰσονομίαν, si placet, appellemus. & ais, quoniam sit natura mortalis, immortalem etiam esse oportere. Isto modo, quoniam homines mortales sunt, sint aliqui immortales: & quoniam nascuntur in terra, nascantur & in aqua: & quia sunt quæ interimant, sint quæ conseruent. Sint sanè: sed ea conseruent, quæ sunt. deos istos esse non sentio. Omnis tamen ista rerum effigies quo modo ex indiuiduis corporibus oritur? quæ etiam si essent, quæ nulla sunt, pellere se ipsa & agitari inter se concursu fortasse possent: formare, figurare, colorare, animare non possent. Nullo igitur modo immortalem deum efficitis. Videamus nunc de beato. Sine virtute certè nullo modo. virtus autem actuosa, & deus vester nihil agens. expers virtutis igitur: ita ne beatus quidem. Quæ ergo vita? suppeditatio, inquis, bonorum, nullo malorum interuentu. Quorum tandem bonorum? voluptatum, credo: nempe ad corpus pertinentium. nullam enim nouistis nisi profectam à corpore, & redeuntem ad corpus animi voluptatem. Non arbitror te, Vellei, similem esse Epicureorum reliquorum, quos non pudeat earum Epicuri vocum, quibus ille testatur se ne intelligere quidem vllum bonum, quod sit seiunctum à delicatis & obscœnis voluptatibus: quas quidem non erubescens persequitur omneis nominatim. Quem cibũ igitur, aut quas potiones, aut quas vocũ & florũ varietates, aut quos tactus, quos odores adhibebis ad deos, vt eos perfundas voluptatibus? At poëtæ quidem nectar, ambrosiam, epulas comparant, & aut Iuuentatem, aut Ganymedem pocula ministrantem. Tu autem Epicure quid facies? Neque enim vnde habeat ista deus tuus video, neque quo modo vtatur. Locupletior igitur hominum natura ad beatè viuendum est, quàm deorum, quòd pluribus generibus fruitur voluptatum. At has leuiores ducis voluptates, quibus quasi titillatio (Epicuri enim hoc verbum est) sensibus adhibetur. Quousque ludis? nam etiam Philo noster ferre nõ poterat, aspernari Epicureos molleis & delicatas voluptates. summa enim memoria pronuntiabat plurimas Epicuri sententias iis ipsis verbis, quibus erant scriptæ. Metrodori verò, qui est Epicuri collega sapientiæ, multa impudentiora recitabat. Accusat enim Timocratem fratrem suum Metrodorus, quòd dubitet omnia, quæ ad beatam vitam

in quam suffragia coniiciebant

F.M. videtur legendum: sed ea quae conservent, quae sunt.

pertineant, ventre metiri: neque id semel dicit, sed sæpius. Annuere te video. nota enim tibi sunt. proferrem libros, si negares. Neque nunc reprehendo, quòd ad voluptatem omnia referantur: alia est ea quæstio: sed doceo, deos vestros esse voluptatis experteis: ita vestro iudicio ne beatos quidem. At dolore vacant. Satísn' est id ad illam abundantem bonis, vitam beatissimam? Cogitant, inquis, assiduè beatos esse se. habent enim nihil aliud, quod agitent in mente. Comprehende igitur animo, & propone ante oculos deum nihil aliud in omni æternitate, nisi, Mihi pulchrè est, & Ego beatus sum, cogitantem. nec tamen video, quo modo sibi videatur iste deus beatus, cùm sine vlla intermissione pulsetur, agitetúrque incursione atomorum sempiterna, cúmque ex ipso imagines semper ad nos affluant. ita nec beatus est vester deus, nec æternus. At etiam de sanctitate, de pietate aduersus deos, libros scripsit Epicurus. At quo modo in his loquitur? Vt Coruncanium, aut Scæuulam pontifices maximos te audire dicas: non eum, qui sustulerit omnem funditus religionem: nec manibus, vt Xerxes, sed rationibus, deorum immortalium templa & aras euerterit. Quid est enim cur deos ab hominibus colendos dicas, cùm dij non modò hominibus non consulant, sed omnino nihil curent, nihil agant? At est eorum eximia quædam, præstánsque natura, vt ea debeat ipsa per se ad se colendam elicere sapientem. An quicquam eximium potest esse in ea natura, quæ sua voluptate lætans, nihil neque actura sit vmquam, neque agat, neque egerit? Quæ porrò pietas ei debetur, à quo nihil acceperis? aut quid omnino, cuius nullum meritum sit, ei deberi potest? Est enim pietas, iustitia aduersum deos: cum quibus quid potest nobis esse iuris, cùm homini nulla cum deo sit communitas? Sanctitas autem est scientia colendorum deorum: qui quamobrem colendi sint, non intelligo, nullo nec accepto ab iis, nec sperato bono. Quid est autem quòd eos veneremur propter admirationem eius naturæ, in qua egregium nihil videmus? Nam superstitione, quod gloriari soletis, facile est liberare, cùm sustuleris omnem vim deorum. Nisi fortè Diagoram, aut Theodorum, qui omnino deos esse negabant, censes superstitiosos esse potuisse. Ego ne Protagoram quidem, cui neutrum liquerit, nec esse deos, nec non esse. Horum enim sententię omnium nō modò superstitionem tollunt, in qua inest timor inanis deorum: sed etiam religionem, quæ deorum cultu pio continetur. Quid? ij, qui dixerunt totam de diis immortalibus opinionem fictam esse ab hominibus sapientibus reip. causa, vt, quos ratio non posset, eos ad officium religio duceret: nónne omnem religionem funditus sustulerunt? Quid? Perseus Citieus, qui ea, quæ prodessent hominum vitæ, deorum in numero habita esse dixit, quam tandem religionem reliquit? Quid, qui aut forteis, aut claros, aut potenteis viros tradunt post mortem ad deos peruenisse, eósque esse ipsos, quos nos colere, precari, venerarísque soleamus: nónne expertes sunt religionum omnium? quæ ratio maximè tractata ab Euhemero est: quem noster & interpretatus, & secutus est præter ceteros Ennius. Ab Euhemero autem & mortes & sepulturæ demonstrantur deorum. Vtrùm igitur hic confirmasse religionem videtur, an penitus totam sustulisse? Omitto Eleusinem sanctam illam & augustam,

„ Vbi initiantur gentes orarum vltimæ:

prætereo Samothraciam, eáque, quæ Lemni nocturno aditu occulta coluntur siluestribus sepibus densa. quibus explicatis, ad rationémque reuocatis, rerum magis natura cognoscitur, quàm deorum. Mihi quidem etiam Democritus, vir magnus in primis, cuius fontibus Epicurus hortulos suos irrigauit, natare videtur in natura deorum. Tum enim censet, imagines diuinitate præditas inesse vniuersitati rerum: tum principia, mentéisque, quæ sunt in eodem vniuerso, deos esse dicit: tum animanteis imagines, quæ vel prodesse nobis solent, vel nocere: tum ingenteis quasdam imagines, tantásque, vt vniuersum mundum complectantur extrinsecus. Quæ quidem omnia sunt patria Democriti, quàm Democrito digniora. Quis enim istas imagines comprehendere animo potest? quis admirari? quis aut cultu, aut religione dignas iudicare? Epicurus verò ex animis

mis hominum extraxit radicitus religionẽ, cùm diis immortalibus & opem & gratiam ſuſtulit. Cùm enim optimam & præſtantiſsimam naturam dei dicit eſſe, negat idem eſſe in deo gratiam: tollit id, quod maximè proprium eſt optimæ, præſtantiſsimæque naturæ. Quid enim eſt melius, aut quid præſtantius bonitate & beneficentia? qua cùm carere deum vultis, neminem deo nec deum, nec hominem carum, neminẽ ab eo amari, neminem diligi vultis. Ita fit, vt non modò homines à diis, ſed ipſi dij inter ſe ab aliis alii negligantur. Quanto Stoici melius, qui à vobis reprehenduntur? Cenſent autẽ, ſapienteis ſapientibus etiam ignotis eſſe amicos. Nihil eſt enim virtute amabilius: quam qui adeptus erit, vbicunque erit gentium, à nobis diligetur. Vos autem quid mali datis cùm in imbecillitate, gratificationem & beneuolentiam ponitis? Vt enim omittam vim & naturam deorum, ne homines quidem cenſetis, niſi imbecilli eſſent, futuros beneficos & benignos fuiſſe. Nulla vobis eſt caritas naturalis inter bonos. CARVM ipſum verbum eſt amoris, ex quo amicitiæ nomen eſt ductum: quam ſi ad fructum noſtrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus: non erit iſta amicitia, ſed mercatura quædam vtilitatum ſuarum. Prata & arua, & pecudum greges diliguntur iſto modo, quòd fructus ex eis capiuntur: hominum caritas & amicitia gratuita eſt. quanto igitur magis deorum, qui nulla re egentes & inter ſe diligunt, & hominibus conſulunt? Quod ni ita ſit, quid veneramur, quid precamur deos? cur ſacris pontifices, cur auſpiciis augures præſunt? quid optamus à diis immortalibus? quid vouemus? At etiam Epicuri liber eſt de ſanctitate. Ludimur ab homine non tam faceto, quàm ad ſcribendi licentiam libero. quæ enim poteſt eſſe ſanctitas, ſi dij humana non curant? Quæ autem animans natura, nihil curans? Verius eſt igitur illud nimirum, quod familiaris omnium noſtrûm Poſidonius diſſeruit in libro quinto de natura deorum, nullos eſſe deos Epicuro videri: quæque is de diis immortalibus dixerit, inuidiæ deteſtandæ gratia dixiſſe. Neque enim tam deſipiens fuiſſet, vt homunculi ſimilem deum fingeret, lineamentis duntaxat extremis, non habitu ſolido: membris hominis præditum omnibus, vſu membrorum ne minimo quidem: exilem quendam atque perlucidum, nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem, omnino nihil curantem, nihil agentem: quæ natura primùm nulla eſſe poteſt: ídque videns Epicurus, re tollit, oratione relinquit deos. Deinde ſi maximè talis eſt Deus, vt nulla gratia, nulla hominum caritate teneatur, valeat. quid enim dicam, propitius ſit? Eſſe enim propitius poteſt nemini, quoniam, vt dicitis, omnis in imbecillitate eſt & gratia & caritas.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM AD MARCVM BRVTVM LIBER SECVNDVS.

QVÆ cùm Cotta dixiſſet, tum Velleius, Næ ego, inquit, incautus, qui cum Academico, & eodem rhetore congredi conatus ſim. nam neque indiſertum Academicum pertimuiſſem, neque ſine iſta philoſophia rhetorem quamuis eloquentem. Neque enim flumine conturbor inanium verborum, neque ſubtilitate ſententiarum, ſi orationis eſt ſiccitas. tu autem Cotta vtraque re valuiſti: corona tibi, & iudices defuerunt. ſed ad iſta aliàs. nunc Lucilium, ſi ipſi commodum eſt, audiamus. Tum Balbus, Eundem, inquit, mallem audire Cottam, dum, qua eloquẽtia falſos deos ſuſtulit, eadem veros inducat. eſt enim & philoſophi, & pontificis, & Cottę, de diis immortalibus habere non errantem & vagam, vt Academici, ſed, vt noſtri, ſtabilem certámque ſententiam. Nam cõtra Epicurum ſatis ſupérque dictum eſt, ſed aueo audire, tu ipſe Cotta quid ſentias. An, inquit, oblîtus es, quod initio dixerim, facilius me talibus præſertim de rebus,

quid non ſentirem,quàm quid ſentirem,poſſe dicere? Quòd ſi haberem aliquid, quod liqueret:tamen te audire viciſsim vellem, cùm ipſe tam multa dixiſſem. Tum Balbus, Geram tibi morem, & agam quambreuiſsimè potero.etenim conuictis Epicuri erroribus, longa de mea diſputatione detracta oratio eſt. Omnino diuidunt noſtri totam iſtam de diis immortalibus quæſtionem in parteis quattuor.Primùm docent eſſe deos: deinde quales ſint:tum mundum ab his adminiſtrari:poſtremò conſulere eos rebus humanis. Nos autem hoc ſermone,quæ priora duo ſunt, ſumamus: tertium, & quartum, quia maiora ſunt,puto in aliud eſſe tempus differenda.Minimè verò,inquit Cotta.nam & otioſi ſumus,& iis de rebus agimus,quæ ſunt etiam negotiis anteponendæ.Tum Lucilius,Ne egere quidem videtur,inquit,oratione prima pars. quid enim poteſt eſſe tam apertum,támque perſpicuum,cùm cælum ſuſpeximus,cęleſtiáque contemplati ſumus, quàm eſſe aliquod numen præſtantiſsimæ mentis, quo hæc regantur? Quod ni ita eſſet,quî potuiſſet aſſenſu omnium dicere Ennius?

,, Aſpice hoc ſublime candens,quem inuocant omnes Iouem.

illum verò & Iouem,& dominatorem rerũ,& omnia nutu regentẽ, &, vt idem Ennius,

,, -patrem diuûmque,hominúmque,

& præſentem ac præpotentem deum. quod qui dubitat, haud ſanè intelligo, cur non idem,ſol ſit,an nullus ſit,dubitare poſsit. Quid enim eſt hoc illo euidentius? quod niſi cognitum,comprehenſúmque animis haberemus,non tam ſtabilis opinio permaneret,nec confirmaretur diuturnitate temporis,nec vnà cum ſæculis, ætatibúſque hominum inueterare potuiſſet. Etenim videmus,ceteras opiniones,fictas atque vanas diuturnitate extabuiſſe. Quis enim hippocentaurum fuiſſe,aut Chimæram putat? quǽue anus tam excors inueniri poteſt,quæ illa,quæ quondam credebantur, apud inferos portenta extimeſcat? Opinionum enim commenta delet dies, naturæ iudicia confirmat. Itaque & in noſtro populo, & in ceteris, deorum cultus, religionúmque ſanctitates exiſtunt in dies maiores atque meliores. ídque éuenit non temerè,nec caſu,ſed quòd præſentiam ſæpe diui ſuam declarant:vt & apud Regillum bello Latinorum, cum A. Poſtumius dictator cum Octauio Mamilio Tuſculano prœlio dimicaret, in noſtra acie Caſtor & Pollux ex equis pugnare viſi ſunt. & recentiore memoria iidem Tyndaridæ Perſen victum nuntiauerunt. P. enim Vatienus, auus huiuſce adoleſcentis, cùm è præfectura Reatina Romam venienti noctu duo iuuenes cum equis albis dixiſſent, regem Perſen illo die captum,ſenatui nuntiauit: & primò, quaſi temere de rep. locutus eſſet,in carcerem coniectus eſt: pòſt à Paullo litteris allatis, cùm idem dies conſtitiſſet, & agro à ſenatu,& vacatione donatus eſt. Atque etiam cùm ad fluuium Sagram Crotoniatas Locri maximo prœlio deuiciſſent, eo ipſo die auditam eſſe eam pugnam ludis Olympiæ memoriæ proditum eſt. Sæpe Faunorum voces exauditæ, ſæpe viſæ formæ deorum, quemuis aut non hebetem, aut impium deos præſenteis eſſe confiteri coëgerunt. Prædictiones verò,& præſenſiones rerum futurarum, quid aliud declarant,niſi, hominibus ea,quæ ſint,oſtendi,monſtrari,portendi,prædici, ex quo illa oſtenta, monſtra,portenta, prodigia dicuntur? Quòd ſi ea ficta credimus licentia fabularum, Mopſum, Tireſiam, Amphiaraum, Calchantem, Helenum, quos tamen augures ne ipſæ quidem fabulæ aſciuiſſent,ſi res omnino repudiarent:ne domeſticis quidem exemplis docti numen deorum comprobabimus? Nihil nos P. Claudij bello Punico primo temeritas mouebit? qui etiam per iocum deos irridens, cùm cauea liberati pulli non paſcerentur,mergi eos in aquam iuſsit,vt biberent,quoniam eſſe nollent. qui riſus claſſe deuicta multas ipſi lacrymas, magnam populo Ro. cladem attulit. Quid? collega eius Iunius eodem bello nónne tempeſtate claſſem amiſit,cùm auſpiciis non paruiſſet? Itaque Claudius à populo condemnatus eſt, Iunius necem ſibi ipſe conciuit. C. Flamininum Cælius religione neglecta cecidiſſe apud Thraſimenum ſcribit, cum magno reip. vulnere. Quorum exitio intelligi poteſt,eorum imperiis remp. amplificatam, qui religio-

F. ur[illegible] ex ms. Vatinius

religionibus paruiſſent. Et,ſi conferre volumus noſtra cum externis, ceteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur:religione,id eſt cultu deorum, multo ſuperiores. An Atij Nauij lituus ille, quo ad inueſtigandum ſuem regiones vineæ terminauit, contemnendus eſt? Crederem,niſi eius augurio rex Hoſtilius maxima bella geſſiſſet.Sed negligentia nobilitatis augurioru m diſciplina omiſſa ; veritas auſpiciorum ſpreta eſt,ſpecies tantùm retenta.Itaque maximæ reip.partes, in his bella, quibus reip. ſalus continetur, nullis auſpiciis adminiſtrantur, nulla perennia ſeruantur, nulla ex acuminibus,*nulli viri vocantur.ex quo in procinctu teſtamenta perierunt.Tum enim bella gerere noſtri duces incipiunt, cùm auſpicia poſuerunt. At verò apud maiores tanta religionis vis fuit,vt quidam imperatores etiam ſe ipſos diis immortalibus capite velato verbis conceptis pro rep. deuouerint. Multa ex Sibyllinis vaticinationibus, multa ex haruſpicum reſponſis commemorare poſſum,quibus ea cõfirmentur,quæ dubia nemini debent eſſe. Atquì & noſtrorum augurum, & Etruſcorum, & haruſpicum diſciplinam P. Scipione, C. Figulo conſulibus res ipſa probauit: quos cùm Ti. Gracchus conſul iterum crearet, primus rogatorum,vt eos retulit, ibidem eſt repentè mortuus. Gracchus cùm comitia nihllo minus peregiſſet,rémque illam in religionem populo veniſſe ſentiret, ad ſenatum retulit. ſenatus, quos ad ſoleret, referendum cenſuit. aruſpices introducti,reſponderunt, non fuiſſe iuſtum comitiorum rogatorem. Tum Gracchus, vt è patre audiebam, incenſus ira, Itáne verò? ego non iuſtus, qui & conſul rogaui, & augur, & auſpicatò? An vos Thuſci ac barbari auſpiciorum populi Ro. ius tenetis,& interpretes eſſe comitiorum poteſtis?Itaque tum illos exire iuſsit:pòſt autem ex prouincia litteras ad collegium miſit, ſe,cùm legeret libros,recordatum eſſe vitio ſibi tabernaculum captum fuiſſe in hortis Scipionis: quòd,cùm pomœrium poſtea intraſſet habendi ſenatus cauſa,in redeundo, cùm idem pomœrium tranſiret, auſpicari eſſet oblîtus: itaque vitio creatos eſſe conſules. Augures rem ad ſenatum: ſenatus vt abdicarent: conſules abdicauerunt. Quæ quærimus exempla maiora? Vir ſapientiſsimus, atque haud ſcio an omnium præſtantiſsimus, peccatum ſuum, quod celari poſſet, confiteri maluit, quàm hærere in rep. religionem: conſules ſummum imperium ſtatim deponere, quàm id tenere punctum temporis contra religionem. Magna augurum auctoritas. Quid,haruſpicum ars nónne diuina? Hæc innumerabilia ex eodem genere qui videat,nónne cogatur confiteri deos eſſe? Quorum enim interpretes ſunt,eos ipſos eſſe certè neceſſe eſt.deorum autem interpretes ſunt: deos igitur eſſe fateamur.At fortaſſe non omnia eueniunt,quæ prædicta ſunt.ne ęgri quidem omnes conualeſcunt.iccirco ars nulla medicina eſt? Signa oſtenduntur à diis rerum futurarum. in his ſiqui errauerunt,non deorum natura,ſed hominum coniectura peccauit. Itaque inter omneis omnium gentium ſententia conſtat.omnibus enim innatum eſt,& in animo quaſi inſculptum,eſſe deos. quales ſint,varium eſt: eſſe nemo negat.Cleanthes quidem noſter quattuor de cauſis dixit in animis hominum informatas deorum eſſe notiones. Primam poſuit eam,de qua modò dixi,quæ orta eſſet ex præſenſione rerum futurarum:alteram,quam ceperimus ex magnitudine commodorum, quæ percipiuntur cæli temperatione, fæcunditate terrarum, aliarúmque commoditatum complurium copia:tertiam,quæ terreret animos fulminibus,tempeſtatibus, nimbis, niuibus, grandinibus, vaſtitate, peſtilentia, terræ motibus, & ſæpe fremitibus, lapideíſque imbribus, & guttis imbrium quaſi cruentis, tum lapidibus, aut repentinis terrarum hiatibus, tum præter naturam, hominum,pecudúmque portentis, tum facibus viſis cæleſtibus, tum ſtellis iis, quas Græci cometas, noſtri crinitas vocant: quæ nuper bello Octauiano magnarum fuerunt calamitatum prænuntiæ:tum ſole geminato, quod,vt è patre audiui, Tuditano & Aquillio conſulibus euenerat: quo quidem anno P.Africanus ſol alter exſtinctus eſt. quibus exterriti homines vim quandam eſſe cæleſtem & diuinam ſuſpicati ſunt. Quartam cauſam eſſe, eámque vel maximam, æquabilitatem motus,

F. u. inm. rogator

D. vet. liber habet M. Tuditano, et Ap. Claudio Cos. sed huius lectionis veritas ex historia petenda est.

conuersionem cæli, solis, lunæ, siderúmque omnium distinctionem, varietatem, pulchritudinem, ordinem: quarum rerum aspectus ipse satis indicaret non esse fortuita. Vt siquis in domum aliquam, aut in gymnasium, aut in forum venerit: cùm videat omnium rerum rationem, modum, disciplinam, non posit ea sine causa fieri iudicare, sed esse aliquem intelligat, qui præsit, & cui pareatur: multo magis in tantis motibus, tantísque vicissitudinibus, tam multarum rerum atque tantarum ordinibus, in quibus nihil vmquam immensa & infinita vetustas mentita sit, statuat necesse est, ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari. Chrysippus quidem, quamquàm est acerrimo ingenio, tamen ea dicit, vt ab ipsa natura didicisse, non vt ipse reperisse videatur. "Si enim, inquit, est aliquid in rerum natura, quod hominis mens, quod ratio, quod vis, quod potestas humana efficere non posit: est certè id, quod illud efficit, homine melius. Atquî res cælestes, omnésque eæ, quarum est ordo sempiternus, ab homine confici non possunt. Est igitur id, à quo illa conficiuntur, homine melius. Id autem quid potius dixeris, quàm deum? Etenim si dij non sunt, quid esse potest in rerum natura homine melius? in eo enim solo ratio est, qua nihil potest esse præstantius. Esse autem hominem, qui nihil in omni mundo melius esse, quàm se putet, desipientis arrogantiæ est. Ergo est aliquid melius. Est igitur profectò deus. An verò si domum magnam, pulchrámque videris, non posis adduci, vt etiam si dominum non videas, muribus illam, & mustelis ædificatam putes: tantum verò ornatum mundi, tantam varietatem, pulchritudinémque rerum cælestium, tantam vim & magnitudinem maris atque terrarum, si tuum, ac non deorum immortalium domicilium putes, nónne planè desipere videare? An ne hoc quidem intelligimus, omnia supera esse meliora: terram autem esse infimam, quam crassissimus circunfundat aër, vt ob eam ipsam causam, quod etiam quibusdam regionibus atque vrbibus contingere videmus, hebetiora vt sint hominum ingenia propter cæli pleniorem naturam, hoc idem generi humano euenerit, quòd in terra, hoc est in crassissima regione mundi collocati sint? Et tamen ex ipsa hominum sollertia esse aliquam mentem, & eam quidem acriorem & diuinam existimare debemus. Vnde enim hanc homo arripuit? vt ait apud Xenophontem Socrates. Quin & humorem & calorem, qui est fusus in corpore, & terrenam ipsam viscerum soliditatem, animum denique illum spirabilem siquis quærat vnde habemus, appâret: quòd aliud à terra sumsimus, aliud ab humore, aliud ab igne, aliud ab aëre eo, quem spiritu ducimus. Illud autem, quod vincit hæc omnia, rationem dico, & si placet pluribus verbis, mentem, consilium, cogitationem, prudentiam vbi inuénimus? vnde sustulimus? An cetera mundus habebit omnia: hoc vnum, quod plurimi est, non habebit? Atquî certè nihil omnium rerum melius est mundo, nihil præstabilius, nihil pulchrius: nec solùm nihil est, sed ne cogitari quidem quicquam melius potest. Et si ratione & sapientia nihil est melius, necesse est hæc inesse in eo, quod optimum esse concedimus. Quid verò tanta rerum consentiens, conspirans, continuata cognatio? quem non coget ea, quæ à me dicuntur, comprobare? Possétne vno tempore florere, deinde vicissim horrere terra, aut, tot rebus ipsis se immutantibus, solis accessus, discessúsque solstitiis, brumísque cognosci, aut æstus maritimi, fretorúmque angustiæ ortu, aut obitu lunæ commoueri, aut vna totius cæli conuersione cursus astrorum dispares conseruari? Hæc ita fieri omnibus inter se concinentibus mundi partibus profectò non possent, nisi ea vno diuino & continuato spiritu continerentur. Atque hæc cùm vberius disputantur, & fusius, vt mihi est in animo facere, facilius effugiunt Academicorum calumniam. cùm autem, vt Zeno solebat, breuius, angustiúsque concluduntur, tum apertiora sunt ad reprehendendum. Nam vt profluens amnis aut vix, aut nullo modo, cõclusa autem aqua facilè corrumpitur: sic orationis flumine reprehensoris vitia diluuntur, angustia autem conclusæ orationis non facilè se ipsa tutatur. Hæc enim, quæ dilatantur à nobis, Zeno sic premebat, Quod ratione vtitur, id melius est, quàm id, quod ratione non vtitur.

tur. nihil autem mundo melius: ratione igitur mundus vtitur. Similiter effici potest, sapientem esse mundum: similiter beatum, similiter æternum. Omnia enim hæc meliora sunt, quàm ea, quæ sunt his carentia: nec mundo quicquam melius: ex quo efficitur esse mundum deum. Idémque hoc modo, Nullius sensu carentis pars aliqua potest esse sentiens. mundi autem partes sentientes sunt: non igitur caret sensu mundus. Pergit idem, & vrget angustius: Nihil, inquit, quod animi, quódque rationis est expers, id generare ex se potest animantem; compotémque rationis. mundus autem generat animanteis, compotésque rationis: animans est igitur mundus, compósque rationis. Idémque similitudine, vt sæpe solet, rationem conclusit hoc modo, Si ex oliua modulatè canentes tibiæ nascerentur: non dubitares, quin esset in oliua tibicinis quædam scientia. quid, si platani fidiculas ferrent numerosè sonanteis? idem scilicet censeres, in platanis inesse musicam. Cur igitur mundus non animans, sapiénsque iudicetur, cùm ex se procreet animanteis atque sapienteis? Sed quoniam cœpi secus agere, atque initio dixeram: negaram enim hanc primam partem egere oratione, quòd esset omnibus perspicuum, deos esse: tamen id ipsum rationibus physicis confirmari volo. sic enim se res habet, vt omnia, quæ alantur & crescant, contineant in se vim caloris: sine qua neque ali possent, neque crescere. Nam omne, quod est calidum & igneum, cietur & agitur motu suo. quod autem alitur & crescit, motu quodam vtitur certo & æquabili: qui quandiu remanet in nobis, tandiu sensus & vita remanet: refrigerato autem, & exstincto calore, occidimus ipsi, & exstinguimur. Quod quidem Cleanthes his etiam argumentis docet, quanta vis insit caloris in omni corpore. Negat enim vllum esse cibum tam grauem, quin is die & nocte concoquatur: cuius etiam in reliquiis inest calor, iis, quas natura respuerit. Iam verò venæ & arteriæ micare non desinunt quasi quodam igneo motu: animaduersúmque sæpe est cùm cor animantis alicuius euulsum, ita mobiliter palpitaret, vt imitaretur igneam celeritatem. Omne igitur, quod viuit, siue animal, siue terra editum, id viuit propter inclusum in eo calorem. Ex quo intelligi debet, eam caloris naturam, vim in se habere vitalem per omnem mundum, pertinentem. Atque id facilius cernemus toto genere hoc igneo, quod tranat omnia, subtilius explicato. Omneis igitur parteis mundi tangam, quæ maximo calore fultæ sustinentur: quod primum in terrena natura perspici potest. Nam & lapidum conflictu atque attritu elici ignem videmus: & recenti fossione

,, -terram fumare calentem:

atque etiam ex puteis iugibus aquam calidam trahi, & id maximè hibernis fieri temporibus, quòd magna vis terræ cauernis contineatur caloris, eáque hieme sit densior: ob eámque causam, calorem insitum in terris contineat arctius. Longa est oratio, multæque rationes, quibus doceri posit, omnia, quæ terra concipiat, semina, quæque ipsa ex se generata stirpibus infixa contineat, ea temperatione caloris & oriri & augescere. Atque aquæ etiam admistum esse calorem, primùm ipse liquor, tum aquæ declarat effusio: quæ neque conglaciaret frigoribus, neque niue pruináque concresceret, nisi eadem se admisto calore liquefacta & dilapsa diffunderet. Itaque & Aquilonibus, reliquísque frigoribus adiectis durescit humor: & idem vicissim mollitur tepefactus, & tabescit calore. Atque etiam maria agitata ventis ita tepescunt, vt intelligi facilè possit, in tantis illis humoribus inclusum esse calorem. Nec enim ille externus & aduentitius habendus est tepor, sed ex intimis maris partibus agitatione excitatus: quod nostris quoque corporibus contingit, cùm motu atque exercitatione recalescunt. Ipse verò aër, qui natura est maximè humidus, minimè est expers caloris. Ille verò & multo quidem calore admistus est. ipse enim oritur ex respiratione aquarum. earũ enim quasi vapor quidam aër habendus est. Is autem existit motu eius caloris, qui aquis continetur. quam similitudinem cernere possumus in iis aquis, quæ efferuescunt subditis ignibus. Iam verò reliqua quarta pars mundi ea & ipsa tota natura feruida est, & cete-

ris naturis omnibus salutarem impertit, & vitalem calorem. Ex quo concluditur, cùm omnes mundi partes sustineantur calore, mundum etiam ipsum simili, paríque natura in tanta diuturnitate seruari: eóque magis, quòd intelligi debet calidum illud, atque igneum ita in omni fusum esse natura, vt in eo insit procreandi vis, & causa gignendi: à quo & animantia omnia, & ea, quorum stirpes terra cõtinentur, & nasci sit necesse, & augescere. Natura est igitur, quæ contineat mundum omnem, eúmque tueatur, & ea quidem non sine sensu atque ratione. omnem enim naturam necesse est, quæ non solitaria sit, neque simplex, sed cum alio coniuncta atque connexa, habere aliquem in se principatum, vt in homine mentem, in bellua quiddam simile mentis, vnde oriantur rerum appetitus. In arborum autem & earum rerum, quę gignũtur è terra, radicibus inesse principatus putatur. Principatum autem id dico, quod Græci ἡγεμονικὸν vocant: quo nihil in quoque genere nec potest, nec debet esse præstantius. Itaque necesse est illud etiam, in quo sit totius naturæ principatus, esse omnium optimum, omniúmque rerum potestate, dominatúque dignissimum. Videmus autem in partibus mundi (nihil est enim in omni mundo, quod non pars vniuersi sit) inesse sensum & rationem. In ea parte igitur, in qua mundi est principatus, hæc inesse necesse est, & acriora quidem atque maiora. quocirca sapientem esse mundum necesse est, naturámque eam, quæ res omneis complexa teneat, perfectione rationis excellere, eóque deum esse mundum, omnémque vim mundi diuina natura contineri. Atque etiam mundi feruor ille, purior, perlucidior, mobiliórque est multo, ob eásque causas aptior ad sensus commouendos, quàm hic noster calor, quo hæc, quæ nota nobis sunt, retinentur & vigent. Absurdum est igitur dicere, cùm homines, bestiǽque hoc calore teneantur, & propterea moueantur & sentiant, mundum esse sine sensu, qui integro & puro & libero, eodémque acerrimo & mobilissimo ardore teneatur: præsertim cùm is ardor, qui est mundi, non agitatus ab alio, neque externo pulsu, sed per se ipse, ac sua sponte moueatur. Nam quid potest esse mundo valentius, quod pellat atque moueat calorem eum, quo ille teneatur? Audiamus enim Platonem quasi quendam deum philosophorum: cui duos placet esse motus, vnum suum, alterum externum: esse autem diuinius, quod ipsum ex se sua spõte moueatur, quàm quod pulsu agitetur alieno. Hunc autem motum in solis animis esse ponit, ab hísque principium motus esse ductum putat. Quapropter quoniam ex mũdi ardore motus omnis oritur, is autem ardor non alieno impulsu, sed sua sponte mouetur: animus sit necesse est. ex quo efficitur, animantem esse mundum. Atque ex hoc quoque intelligi poterit, in eo inesse intelligentiam, quòd certè est mundus melior quàm vlla natura: Vt enim nulla pars corporis nostri est, quæ non sit minor, quàm nosmetipsi sumus: sic mundum vniuersum pluris esse necesse est, quàm partem aliquam vniuersi. Quod si ita est, sapiens sit mundus necesse est. nam ni ita esset, homine, qui est mũdi pars, quoniam rationis est particeps, pluris esse, quàm mũdum omnem, oporteret Atque etiam si à primis, inchoatísque naturis ad vltimas perfectásque volumus procedere, ad deorum naturam perueniamus necesse est. Primò enim animaduertimus, à natura sustineri ea, quæ gignuntur è terra, quibus natura nihil tribuit amplius, quàm vt ea alendo atque augendo tueretur. Bestiis autem sensum & motum dedit, & cum quodam appetitu accessum ad res salutareis, à pestiferis recessum: homini hoc amplius, quòd addidit rationẽ, qua regerentur animi appetitus: qui tum remitterentur, tum contenderentur. Quartus autem gradus, & altissimus, eorum, qui natura boni, sapientésque gignuntur: quibus à principio innascitur ratio recta, constánsque, quæ supra hominem putanda est, deóque tribuenda, id est mundo: in quo necesse est perfectam illam atque absolutam inesse rationem. Neque enim dici potest, in vlla rerum institutione nõ esse aliquid extremum atque perfectum. Vt enim in vite, vt in pecude (nisi quæ vis obstitit) videmus, naturam suo quodam itinere ad vltimum peruenire: atque vt pictura & fabrica, ceteræque artes habent quendam absoluti operis effectum: sic in omni natu-

natura,ac multo etiam magis,neceſſe eſt abſolui aliquid ac perfici. Etenim ceteris naturis multa externa,quo minus perficiantur,poſſunt obſiſtere : vniuerſam autem naturam nulla res poteſt impedire:propterea quòd omnes naturas ipſa cohibet & continet. Quocirca neceſſe eſt eſſe illum quartum & altiſsimum gradum , quò nulla vis poſsit accidere. is autem gradus eſt,in quo rerum omnium natura ponitur : quæ quoniam talis eſt , vt præſit omnibus , & eam nulla res poſsit impedire , neceſſe eſt intelligentem eſſe mundum,& quidem etiam ſapientem. Quid autem eſt inſcitius,quàm aut eam naturam,quæ omneis res ſit complexa , non optimam dici : aut cùm ſit optima , non primùm animantem eſſe,deinde rationis & conſilij compotem,poſtremò ſapientem? Quî enim aliter poteſt eſſe optima ? Neque enim ſi ſtirpium ſimilis ſit, aut etiam beſtiarum, optima putanda ſit potius, quàm deterrima:neque verò,ſi rationis particeps ſit, nec ſit tamen à principio ſapiens,non ſit deterior mundi potius,quàm humana condicio.Homo enim ſapiens fieri poteſt:mundus autem,ſi in æterno præteriti temporis ſpatio fuit inſipiens,numquam profectò ſapientiam conſequetur. ita erit homine deterior. quod quoniam abſurdum eſt : & ſapiens à principio mundus,& deus habendus eſt. Neque enim eſt quicquam aliud præter mundum,cui nihil abſit, quódque vndique aptum atque perfectum , expletúmque ſit omnibus ſuis numeris & partibus. Scitè enim Chryſippus,vt clypei cauſa inuolucrum , vaginam autem gladij , ſic præter mundum cetera omnia aliorum cauſa eſſe generata , vt eas fruges atque fructus , quos terra gignit , animantium cauſa:animanteis autem , hominum,vt equum vehendi cauſa,arandi bouem, venandi & cuſtodiendi canem. ipſe autem homo ortus eſt ad mundum contemplandum & imitandum , nullo modo perfectus , ſed quædam particula perfecti. Sed mundus,quoniam omnia complexus eſt,nec eſt quicquam,quod non inſit in eo , perfectus vndique eſt. Quid igitur poteſt ei deeſſe,quod eſt optimum ? nihil autem eſt mente & ratione melius:ergo hæc mundo deeſſe non poſſunt. Bene igitur idem Chryſippus,qui ſimilitudines adiungens , omnia in perfectis & maturis docet eſſe meliora , vt in equo, quàm in equuleo, in cane quàm in catulo , in viro quàm in puero. Item quod in omni mundo optimum ſit , id in perfecto aliquo atque abſoluto eſſe debere. eſt autem mundo nihil perfectius:nihil virtute melius:igitur mundi eſt propria virtus. Nec verò hominis natura perfecta eſt:& efficitur tamen in homine virtus: quanto igitur in mundo facilius? eſt ergo in eo virtus. ſapiens igitur eſt,& propterea deus. Atque hac mundi diuinitate perſpecta,tribuenda eſt ſideribus eadem diuinitas:quæ ex nobiliſsima,puriſsimáque ætheris parte gignuntur. neque vlla præterea ſunt admiſta natura , totáque ſunt calida atque perlucida , vt ea quoque rectiſsimè & animantia eſſe,& ſentire atque intelligere dicantur. Atque ea quidem tota eſſe ignea duorum ſenſuum teſtimonio confirmari Cleanthes putat, tactus & oculorum. Nam ſolis candor illuſtrior eſt , quàm vllus ignis , quippe qui immenſo mundo tam longè latéque colluceat : & is eius tactus eſt, non vt tepefaciat ſolùm, ſed etiam ſæpe comburat : quorum neutrum faceret , niſi eſſet igneus. Ergo,inquit,cùm ſol igneus ſit,Oceaníque alatur humoribus, quia nullus ignis ſine paſtu aliquo poſsit permanere:neceſſe eſt aut ei ſimilis ſit igni , quem adhibemus ad vſum atque ad victum : aut ei , qui corporibus animantium continetur. Atque hic noſter ignis , quem vſus vitæ requirit , confector eſt & conſumtor omnium : idémque quocumque inuaſit , cuncta diſturbat ac diſſupat. Contrà ille corporeus,vitalis & ſalutaris omnia conſeruat,alit, auget, ſuſtinet,ſenſúque afficit.Negat ergo eſſe dubium,horum ignium ſol vtri ſimilis ſit,cùm is quoque efficiat, vt omnia floreant,& in ſuo quæque genere pubeſcant. Quare cùm ſolis ignis ſimilis eorum ignium ſit,qui ſunt in corporibus animantium , ſolem quoque animantem eſſe oportet,& quidem reliqua aſtra, quæ oriantur in ardore cæleſti,qui æther vel cælum nominatur. Cùm igitur aliorum animantium ortus in terra ſit, aliorum in aqua,in aëre aliorum: abſurdum eſſe Ariſtoteli videtur,in ea parte,quæ ſit ad gignenda animalia aptiſsima, animal gigni nullum

putare. Sidera autem æthereum locum obtinent: qui quoniam tenuissimus est, & semper agitatur & viget, necesse est, quod animal in eo gignatur, idem quoque sensu acerrimo & mobilitate celerrima esse. Quare cùm in æthere astra gignantur, consentaneum est, in iis sensum inesse & intelligentiam. ex quo efficitur, in deorum numero astra esse ducenda. Etenim licet videre acutiora ingenia, & ad intelligendum aptiora, eorum, qui terras incolant eas, in quibus aër sit purus ac tenuis, quàm illorum, qui vtantur crasso cælo atque concreto. Quinetiam quo cibò vtare interesse aliquid ad mentis aciem putant. Probabile est igitur, præstantem intelligentiam in sideribus esse, quæ & æthercam mundi partem incolant, & marinis terrenísque humoribus longo interuallo extenuatis alantur. Sensum autem astrorum atque intelligentiam maximè declarat ordo eorum, atque constantia. Nihil est enim, quod ratione & numero moueri possit sine consilio: in quo nihil est temerarium, nihil varium, nihil fortuitum. Ordo autem siderum, & in omni æternitate constantia, neque naturam significat: est enim expers rationis: neque fortunam, quæ amica varietati constantiam respuit. Sequitur ergo vt ipsa sua sponte, suo sensu ac diuinitate moueantur. Nec verò Aristoteles non laudandus in eo, quòd omnia, quæ mouentur, aut natura moueri censuit, aut vi, aut voluntate. moueri autem solem & lunam, & sidera omnia. Quæ autem natura mouerentur, hæc aut pondere deorsum, aut leuitate in sublime ferri: quorum neutrum astris contingeret: propterea quòd eorum motus in orbem circumferretur. Nec verò dici potest vi quadam maiore fieri, vt contra naturam astra moueantur. Quę enim vis potest maior esse? Restat igitur vt motus astrorum sit voluntarius. Quæ qui videat, non indoctè solùm, verùm etiam impiè faciat, si deos esse neget. Nec sanè multùm interest, vtrùm id neget, an eos omni procuratione atque actione priuet. Mihi enim qui nihil agit, esse omnino non videtur. Esse igitur deos ita perspicuum est, vt id qui neget, vix eum sanæ mentis existimem. SANÈ RESTAT, vt qualis eorum natura sit, consideremus: in quo nihil est difficilius, quàm à consuetudine oculorum aciem mentis abducere. Ea difficultas induxit & vulgò imperitos, & simileis philosophos imperitorum, vt nisi figuris hominum constitutis, nihil possent de diis immortalibus cogitare. Cuius opinionis leuitas confutata à Cotta, non desiderat orationem meam. Sed cùm talem esse deum certa notione animi præsentiamus, primùm vt sit animans, deinde vt in omni natura nihil eo sit præstantius: ad hanc præsensionem notionémque nostram, nihil video, quod potius accommodem, quàm vt primum hunc ipsum mundum, quo nihil fieri excellentius potest, animantem esse & deum iudicem. Hic quàm volet, Epicurus iocetur, homo non aptissimus ad iocandum, miniméque respiciens patriam: & dicat se non posse intelligere qualis sit volubilis & rotundus deus: tamen ex hoc, quod ipse etiam probat, nunquam me mouebit. Placet enim illi esse deos, quia necesse sit præstantem aliquam esse naturam, qua nihil sit melius. mundo autem certè nihil est melius. Nec dubium, quin quod animans sit, habeátque sensum & rationem & mentem, id sit melius, quàm id, quod his careat. Ita efficitur, animantem, sensus, mentis, rationis mundum esse compotem. qua ratione, deum esse mundum, concluditur.

F.u. in ms. resipiens. et ita omnino legendum; est enim resipere, redolere et prae se ferre.

Sed hæc paullo pòst facilius cognoscentur ex iis rebus ipsis, quas mundus efficit. Interea Vellei noli quæso præ te ferre, vos planè joexperteis esse doctrinæ. Conum tibi ais, & cylindrum, & pyramidem pulchriorem, quàm sphæram, videri. Nouum etiam oculorum iudicium habetis. Sed sint ista pulchriora duntaxat aspectu, quod mihi tamen ipsum non videtur. Quid enim pulchrius ea figura, quæ sola omneis alias figuras complexa continet, quæque nihil asperitatis habere, nihil offensionis potest, nihil incisum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunosum? Cúmque duæ formæ pręstantes sint, ex solidis globus (sic enim σφαῖραν interpretari placet) ex planis autem circulus, aut orbis, qui κύκλος Græcè dicitur: his duabus formis contingit solis, vt omnes earum partes sint inter se simillimæ, à medióque tantùm absit extremum, quantùm

quantùm idem à ſummo, quo nihil fieri poteſt aptius. Sed ſi hæc non videtis, quia nunquam eruditum illum puluerem attigiſtis: an ne hoc quidem phyſici intelligere potuiſtis, hanc æqualitatem motus, conſtantiámque ordinũ in alia figura non potuiſſe ſeruari? Itaque nihil poteſt eſſe indoctius, quàm quod à vobis affirmari ſolet. Nec enim hunc ipſum mundum pro certo rotundum eſſe dicitis. nam poſſe fieri, vt ſit alia figura: innumerabiléiſque mundos, alios aliarum eſſe formarum. quæ, ſi bis bina quot eſſent, didiciſſet Epicurus, certè non diceret. Sed dum palato quid ſit optimum iudicat, cæli palatium (vt ait Ennius) non ſuſpexit. Nam cùm duo ſint genera ſiderum, quorum alterum ſpatiis immutabilibus ab ortu ad occaſum commeans, nullum vnquam curſus ſui veſtigium inflectat: alterum autem continuas conuerſiones duas iiſdem ſpatiis, curſibúſque conficiat: ex vtaque re & mundi volubilitas, quæ niſi in globoſa forma eſſe non poſſet, & ſtellarum rotundi ambitus cognoſcuntur: primúſque ſol, qui aſtrorum obtinet principatum, ita mouetur, vt cùm terras larga luce compleuerit, eaſdem modò his, modò illis partibus opacet. Ipſa enim vmbra terræ ſoli officiens, noctẽ efficit. Nocturnorum autem ſpatiorum eadem eſt æqualitas, quæ diurnorum. eiuſdémque ſolis tum acceſſus modici, tum receſſus, & frigoris & caloris modum temperant. Circuitus enim ſolis orbium v. diebus, & LX & CCC, quarta ferè diei parte addita, conuerſionem conficiunt annuam. Inflectens autem ſol curſum tum ad ſeptemtriones, tum ad meridiem, æſtates & hiemes efficit: & ea duo tempora, quorum alterum hiemi ſeneſcenti adiunctum eſt, alterum æſtati. Ita ex quattuor temporum mutationibus omnium, quæ terra maríque gignuntur, initia, cauſǽque ducuntur. Iam ſolis annuos curſus ſpatiis menſtruis luna conſequitur: cuius tenuiſsimum lumen facit proximus acceſſus ad ſolem, degreſſus autem longiſsimus quiſque pleniſsimum. Neque ſolùm eius ſpecies ac forma mutatur, tum creſcendo, tum defectibus in initia recurrendo, ſed etiam regio, quæ tum eſt aquilonaris, tum auſtralis. In lunæ quoque curſu eſt & brumæ quædam & ſolſtitij ſimilitudo: multáque ab ea manant & fluunt, quibus & animantes alantur, augeſcántque: & pubeſcant, maturitatémque aſſequantur, quæ oriuntur è terra. Maximè verò admirabiles ſunt motus earum quinque ſtellarum, quæ falſò vocantur errantes. Nihil enim errat, quod in omni æternitate conſeruat progreſſus & regreſſus, reliquóſque motus conſtanteis & ratos. Quod eo eſt admirabilius in his ſtellis, quas dicimus, quia tum occultantur, tum rurſus aperiuntur: tum abeunt, tum recedunt: tum antecedunt, tum ſubſequuntur: tum celerius mouentur, tum tardius: tum omnino ne mouentur quidem, ſed ad quoddam tempus inſiſtunt. Quarum ex diſparibus motionibus magnum annum mathematici nominauerunt: qui tum efficitur, cùm ſolis & lunæ & quinque errantium ad eandem inter ſe comparationem confectis omnium ſpatiis eſt facta conuerſio. Quæ quàm longa ſit, magna quæſtio eſt: eſſe verò certam & definitam neceſſe eſt. Nam ea, quæ Saturni ſtella dicitur, φαίνων quæ à Græcis nominatur, quæ à terra abeſt plurimùm, XXX ferè annis curſum ſuum conficit. in quo curſu multa mirabiliter efficiens tum antecedendo, tum retro eundo: tum veſpertinis temporibus deliteſcendo, tum matutinis rurſum ſe aperiendo, nihil immutat ſempiternis ſæculorum ætatibus, quin eadem iiſdem temporibus efficiat. Infra autem hanc propius à terra Iouis ſtella fertur, quæ φαέθων dicitur: eáque eundem XII ſignorum orbem annis XII conficit: eaſdémque, quas Saturni ſtella, efficit in curſu varietates. Huic autem proximum inferiorem orbem, tenet πυρόεις, quæ ſtella Martis appellatur: eáque IIII & XX menſibus, VI, vt opinor, diebus minus, eundem luſtrat orbem, quem duæ ſuperiores. Infra hanc autem ſtella Mercurij eſt. ea στίλβων appellatur à Græcis: quæ anno ferè vertente ſigniferum luſtrat orbem: neque à ſole longius vnquam vnius ſigni interuallo diſcedit, tum anteuertens, tum ſubſequens. Infima eſt quinque errantium, terræque proxima ſtella Veneris, quæ φωσφόρος Græcè, Lucifer Latinè dicitur, cùm antegreditur ſolem: cùm ſubſequitur autem, Heſperos. Ea curſum anno conficit, & la-

titudinem lustrans signiferi orbis & longitudinem, quod idem faciunt stellæ superiores: neque vmquam ab sole duorum signorum interuallo longius discedit, tum antecedens, tum subsequens. Hanc igitur in stellis constantiam, hanc tantam, tam variis cursibus in omni æternitate conuenientiam temporum non possum intelligere sine mente, ratione, consilio. Quæ cùm in sideribus inesse videamus, non possumus ea ipsa non in deorum numero reponere. Nec verò stellæ eæ, quæ inerrantes vocantur, non significant eandem mentem atque prudentiam: quarum est quotidiana conueniens, constánsque conuersio: nec habent æthereos cursus, neque cælo inhærenteis, vt plerique dicunt physicæ rationis ignari. Non est enim ætheris ea natura, vt vi sua stellas complexa contorqueat. nam tenuis ac perlucens, & æquabili calore suffusus æther, non satis aptus ad stellas continendas videtur. Habent igitur suam sphæram stellæ inerrantes ab ætherea coniunctione secretam & liberam. Earum autem perennes cursus atque perpetui, cum admirabili incredibilíque constantia, declarant, in his vim & mentem esse diuinam: vt, hæc ipsa qui non sentiat deorum vim habere, is nihil omnino sensurus esse videatur. Nulla igitur in cælo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec vanitas inest: contráque omnis ordo, veritas, ratio, constantia. Quæque his vacant, ea mentita & falsa, plenáque erroris eunt circum terras, infra lunam, quæ omnium vltima est, in terrísque versatur. Cælestem ergo admirabilem ordinem, incredibilémque constantiam, ex qua conseruatio & salus omnium omnis oritur, qui vacare mente putat, is ipse mētis expers habendus est. Haud ergo, vt opinor, errauero, si à principe inuestigandæ veritatis huius disputationis principium duxero. Zeno igitur ita naturam definit, vt eam dicat ignem esse artificiosum ad gignendum progredientem via. Censet enim artis maximè proprium esse creare & gignere: quódque in operibus nostrarum artium manus efficiat, id multo artificiosius naturam efficere, id est, vt dixi, ignem artificiosum, magistrum artium reliquarum. Atque hac quidem ratione omnis natura artificiosa est, quòd habet quasi viam quandam & sectam, quam sequatur. Ipsius verò mundi, qui omnia complexu suo coërcet & continet, natura non artificiosa solùm, sed planè artifex ab eodem Zenone dicitur consultrix & prouida vtilitatum, opportunitatúmque omnium. Atque vt ceteræ naturæ suis seminibus quæque gignuntur, augescunt, continentur: sic natura mundi omneis motus habet voluntarios: conatúsque & appetitiones, quas ὁρμὰς Græci vocant, & his consentaneas actiones sic adhibet, vt nosmetipsi, qui animis mouemur & sensibus. Talis igitur mens mundi cùm sit, ob eámque causam prouidentia appellari rectè possit (Græce enim πρόνοια dicitur) hæc potissimùm prouidet, & in his maximè est occupata: primùm vt mundus quàm aptissimus sit ad permanendum: deinde vt nulla re egeat: maximè autem, vt in eo eximia pulchritudo sit, atque omnis ornatus. Dictum est de vniuerso mundo: dictum est etiam de sideribus: vt iam propemodum appareat multitudo nec cessantium deorum, nec ea, quæ agant, molientium cum labore operoso ac molesto. Non enim venis & neruis & ossibus continentur, nec iis escis, aut potionibus vescuntur, vt aut nimis acres, aut nimis concretos humores colligant: nec iis corporibus sunt, vt aut casus, aut ictus extimescant, aut morbos metuant ex defatigatione membrorum. Quæ verens Epicurus, monogrammos deos & nihil agenteis commentus est. Illi autem pulcherrima forma præditi, purissimáque in regione cæli collocati, ita feruntur, moderantúrque cursus, vt ad omnia conseruanda & tuenda consensisse videantur. Multæ autem aliæ naturæ deorum ex magnis beneficiis eorum non sine causa & à Græciæ sapientibus, & à maioribus nostris constitutæ nominatǽque sunt. Quicquid enim magnam vtilitatem generi afferret humano, id non sine diuina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. Itaque tum illud, quod erat à deo natum, nomine ipsius dei nuncupabant, vt cùm fruges Cererem appellamus, vinum autem Liberum: ex quo illud Terentij,

,, Sine Cerere & Libero friget Venus.

Tum

Tum autem res ipſa,in qua vis ineſt maior aliqua, ſic appellatur,vt ea ipſa vis nominetur deus, vt Fides, vt Mens, quas in Capitolio dedicatas videmus proximè à M. Æmilio Scauro: antè: autem ab Atilio Calatino erat Fides conſecrata. Vides Virtutis templum, vides Honoris à M. Marcello renouatum, quod multis antè annis erat bello Liguſtico à Q. Maximo dedicatum. Quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ, Libertatis, Victoriæ? quarum omnium rerum quia vis erat tanta, vt ſine deo regi non poſſet, ipſa res deorum nomen obtinuit. Quo ex genere Cupidinis, & Voluptatis, & Lubentinæ Veneris vocabula conſecrata ſunt, vitioſarum rerum, neque naturalium: quanquã Velleius aliter exiſtimat: ſed tamẽ ea ipſa vitia naturam vehementius ſæpe pulſant. Vtilitatum igitur magnitudine conſtituti ſunt ij dij, qui vtilitates quaſque gignebant. Atque his quidem nominibus, quæ paullo antè dicta ſunt à me, quæ vis ſit, in quoque declaratur deo. Suſcepit autem vita hominum, conſuetudóque communis, vt beneficiis excellenteis viros in cælum fama ac voluntate tollerent. Hinc Hercules, hinc Caſtor & Pollux, hinc Æſculapius, hinc Liber etiam: hunc dico Liberum Semele natum, non eum, quem noſtri maiores auguſtè ſanctéque Liberum cum Cerere & Libera conſecrauerunt: quod quale ſit, ex myſteriis intelligi poteſt. ſed quòd ex nobis natos liberos appellamus, iccirco Cerere nati nominati ſunt Liber & Libera: quod in Libero ſeruãt, in Libera non item. Hinc etiam Romulus, quem quidam eundem eſſe Quirinum putant. quorum cùm remanerent animi, atque æternitate fruerentur, dij ritè ſunt habiti, cùm & optimi eſſent & æterni. Alia quoque ex ratione, & quidẽ phyſica, magna fluxit multitudo deorum: qui induti ſpecie humana fabulas poëtis ſuppeditauerunt, hominum autem vitam ſuperſtitione omni referſerunt. Atque hic locus primò à Zenone tractatus, à Cleanthe & Chryſippo pluribus verbis explicatus eſt. Nam vetus hæc opinio Græciam oppleuit, exſectum Cælum à filio Saturno, vinctum autem Saturnum ipſum à filio Ioue. Phyſica ratio non inelegans incluſa eſt in impias fabulas. Cæleſtem enim altiſsimam, ætheteámque naturam, id eſt igneam, quæ per ſeſe omnia gigneret, vacare voluerunt ea parte corporis, quæ coniunctione alterius egeret ad procreandum. Saturnum autem eum eſſe voluerunt, qui curſum & conuerſionem ſpatiorum ac temporum contineret: qui deus Græcè id ipſum nomen habet: κρόνος enim dicitur: qui eſt idem χρόνος, id eſt temporis ſpatium. Saturnus autem eſt appellatus, quòd ſaturetur annis. ex ſe enim natos comeſſe fingitur ſolitus, quia conſumit ætas temporum ſpatia, annı́ſque præteritis inſaturabiliter expletur. Vinctus eſt autem à Ioue, ne immoderatos curſus haberet, atque vt eum ſiderum vinculis alligaret. Sed ipſe Iupiter, id eſt iuuans pater, quem conuerſis caſibus appellamus à iuuando Iouem, à poëtis pater diuúmque, hominúmque dicitur, à maioribus autem noſtris optimus, maximus: & quidem antè optimus, id eſt beneficentiſsimus, quàm maximus: quia maius eſt, certéque gratius prodeſſe omnibus, quàm opes magnas habere. Hunc igitur Ennius, vt ſuprà dixi, nuncupat ita dicens,

„ Aſpice hoc ſublime candens, quem inuocant omnes Iouem.

Planiúſque alio loco idem,

„ Cui quod in me eſt, exſecrabor hoc quod lucet, quicquid eſt.

Hunc etiam augures noſtri cùm dicunt, Ioue fulgente, tonante. dicunt enim in cælo fulgente, tonante. Euripides autem, vt multa præclarè, ſic hoc breuiter,

„ Vides ſublime fuſum, immoderatum æthera,
„ Qui tenero terram circumuectu amplectitur:
„ Hunc ſummum habeto diuum: hunc perhibeto Iouem.

Aër autem, vt Stoici diſputant, interiectus inter mare & cælum Iunonis nomine conſecratur: quæ eſt ſoror & coniux Iouis, quòd ei ſimilitudo eſt ætheris, & cum eo ſumma coniunctio. Effæminarunt autem eum, Iunonı́que tribuerunt, quòd nihil eſt eo mollius. Sed Iunonem à iuuando credo nominatam. Aqua reſtabat & terra, vt eſſent

ex fabulis tria regna diuisa. Datum est igitur Neptuno alterum, Iouis vt volunt fratri, maritimum omne regnum: noménque productum, vt Portunus à portu: sic Neptunus à nando, paullum primis litteris immutatis. Terrena autem vis omnis, atque natura Diti patri dedicata est. qui Dis, vt apud Græcos πλούτων, quia & récidant omnia in terras, & oriantur è terris: Is rapuit Proserpinam, quod Græcorum nomen est. ea enim est, quæ περσεφόνη Græcè nominatur: quam frugum semen esse volunt, absconditámque quæri à matre fingunt. Mater autem est à gerendis frugibus Ceres, tanquam geres: casúque prima littera itidem immutata, vt à Græcis. nam ab illis quoque δημήτηρ, quasi γημήτηρ nominata est. Iam qui magna verteret, Mauors: Minerua autem quę vel minueret, vel minaretur. Cúmque in omnibus rebus vim haberent maximam prima & extrema, principem in sacrificando Ianum esse voluerunt, quod ab eundo nomen est ductum: ex quo transitiones peruiæ, Iani: forésque in liminibus profanarũ ædium, ianuæ nominantur. Nam Vestæ nomen à Græcis est. ea est enim, quæ ab illis ἑστία dicitur. Vis autem eius ad aras & focos pertinet. Itaque in ea dea, quæ est rerum custos intimarum, omnis & precatio & sacrificatio extrema est. Nec longè absunt ab hac vi dij penates, siue à penu ducto nomine (est enim omne, quo vescuntur homines, penus) siue ab eo, quòd penitus insident: ex quo etiam penetrales à poëtis vocantur. Iam Apollinis nomen est Græcum, quem solem esse volunt. Dianam autem & Lunam eandem esse putant: cùm Sol dictus sit, vel quia solus ex omnibus sideribus est tantus, vel quia cùm est exortus, obscuratis omnibus solus appâret: Luna à lucendo nominata sit. eadem est enim Lucina. Itaque vt apud Græcos Dianam, eandémque Luciferam, sic apud nostros Iunonem Lucinam in pariendo inuocant: quæ eadem Diana anniuaga dicitur, non à venando, sed quòd in septem numeratur tamquam vagantibus. Diana dicta, quia noctu quasi diem efficeret. Adhibetur autem ad partus, quòd ij maturescũt aut septem nonnumquam, aut plerumque nouem lunæ cursibus: qui quia mensa spatia conficiunt, menses nominantur. concinnéque, vt multa, Timæus, qui cùm in historia dixisset, qua nocte natus Alexander esset, eadem Dianæ Ephesiæ templum deflagrauisse: adiunxit, minimè id esse mirandum, quòd Diana, cùm in partu Olympiadis adesse voluisset, afuisset domo. Quæ autem dea ad res omneis veniret, Venerem nostri nominauerũt: atque ex ea potius venustas, quàm Venus ex venustate. Videtísne igitur, vt à physicis rebus bene atque vtiliter inuentis tracta ratio sit ad commentitios & fictos deos? Quæ res genuit falsas opiniones, erroresque turbulentos, & superstitiones pæne anileis. Et formæ enim nobis deorũ, & ætates, & vestitus, ornatúsque noti sunt: genera præterea, coniugia, cognationes, omniáque traducta ad similitudinem imbecillitatis humanæ. Nam & perturbatis animis inducuntur. accipimus enim deorum cupiditates, ægritudines, iracundias. Nec verò, vt fabulæ ferunt, dij bellis, prœliísque caruerunt: nec solùm, vt apud Homerum, cùm duos exercitus contrarios alij dij ex alia parte defenderent: sed etiam, vt cum Titanis, vt cum Gigantibus, propria bella gesserunt. Hæc & dicuntur & creduntur stultissimè, & plena sunt futilitatis, summæque leuitatis. Sed tamen his fabulis spretis ac repudiatis, deus pertinens per naturam cuiusque rei, per terras Ceres, per maria Neptunus, alij per alia, poterunt intelligi qui, qualésque sint, quóque eos nomine consuetudo nuncupauerit, quos deos & venerari & colere debeamus. Cultus autem deorũ est optimus, idémque castissimus atque sanctissimus, plenissimúsque pietatis, vt eos semper pura, integra, incorrupta & mente & voce veneremur. Non enim philosophi solùm, verùmetiam maiores nostri superstitionem à religione separauerunt. Nam qui totos dies precabantur & immolabant, vt sui liberi sibi superstites essent, superstitiosi sunt appellati: quod nomen postea latius patuit. Qui autem omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter pertractarent & tamquam relegerent, sunt dicti religiosi ex relegendo, vt elegantes ex eligendo, tamquam à diligendo diligentes, ex intelligendo intelligentes. His enim in verbis omnibus inest vis legendi eadem, quæ in religioso. Ita fa-

ctum

ctum est in superstitioso & religioso, alterũ vitij nomen, alterum laudis. Ac mihi videor satis, & esse deos, & quales essent, ostẽdisse. Proximum est vt doceam, DEORVM PROVIDENTIA MVNDVM administrari. Magnus sanè locus, & à vestris Cotta vexatus: ac nimirum vobiscum omne certamen est. Nam vobis, Vellei, minus notum est, quemadmodum quidque dicatur. Vestra enim solùm legitis, vestra amatis: ceteros causa incognita condemnatis. velut à te ipso hesterno die dictum est, anum fatidicã πρόνοιαν à Stoicis induci, id est prouidentiam. Quod eo errore dixisti, quia existimas ab his prouidentiam fingi, quasi quandam deam singularem, quæ mundum omnem gubernet & regat. sed id præcisè dicitur. vt, siquis dicat Atheniensium remp. consilio regi, desit illud, Ariopagi: sic cùm dicimus prouidentia mundum administrari, deesse arbitrator, deorum. plenè autem & perfectè sic dici existimato, prouidentia deorum mundum administrari. Ita salem istum, quo caret vestra natio, in irridendis nobis nolitote consumere: & mehercle, si me audiatis, ne experimini quidem. non decet: non datum est: non potestis. Nec verò hoc in te vnum cónuenit moribus domesticis, ac nostrorum hominũ vrbanitate limatum, sed cùm in reliquos vestros, tum in eum maximè, qui ista peperit, hominem sine arte, sine litteris, insultantem in omneis, sine acumine vllo, sine auctoritate, sine lepôre. Dico igitur, prouidentia deorum mundum, & omnes mundi parteis, & initio constitutas esse, & omni tempore administrari: eámque disputationem treis in parteis nostri ferè diuidunt. quarum pars prima est, quæ ducitur ab ea ratione, quæ docet esse deos: quo cõcesso, confitendum est, eorum consilio mundum administrari. secunda est autem, quæ docet, omneis res subiectas esse naturæ sentienti, ab eáque omnia pulcherrimè geri. quo constituto, sequitur ab animantibus principiis eam esse generatam. tertius locus est, qui ducitur ex admiratione rerum cælestium atque terrestrium. Primùm igitur aut negandum est deos esse, quod & Democritus simulacra, & Epicurus imagines inducens quodã pacto negat: aut qui deos esse côncedant, iis fatendum est, eos aliquid agere, ídque præclarum. Nihil est autem præclarius mundi administratione: deorum igitur consilio administratur mundus. Quod si aliter est, aliquid profectò sit necesse est melius, & maiore vi præditum, quàm deus, quale id cunque est, siue inanima natura, siue necessitas vi magna incitata, hæc pulcherrima opera efficiens, quæ videmus. Non est igitur natura deorum præpotens, neque excellens, siquidem ea subiecta est ei vel necessitati, vel naturę, qua cælum, maria, terræque regantur. nihil autem est præstantius deo: ab eo igitur necesse est mundum regi. Nulli igitur est naturæ obœdiens, aut subiectus deus. omnem ergo regit ipse naturam. Etenim si concedimus, intelligenteis esse deos: concedimus etiam prouidenteis, & rerum quidem maximarum. Ergo vtrùm ignorant, quæ res maximæ sint, quóque hæ modo tractandæ & tuendæ, an vim non habent, qua tantas res sustineant & gerant? At & ignoratio rerum aliena naturæ deorum est, & sustinendi muneris propter imbecillitatem difficultas minimè cadit in maiestatem deorum. ex quo efficitur id, quod volumus, deorum prouidentia mundum administrari. Atquì necesse est cùm sint dij, si modò sint, vt profectò sunt, animanteis esse, nec solùm animanteis, sed etiam rationis compotes, inter séque quasi ciuili conciliatione & societate coniunctos, vnum mundum, vt communem remp. atque vrbem aliquam regenteis. Sequitur vt eadem sit in his, quæ in genere humano, ratio: eadem veritas vtrobiq; sit, eadémq; lex: quæ est recti pręceptio, prauíque depulsio. Ex quo intelligitur, prudentiam quoque, & mentem à diis ad homines peruenisse: ob eámque causam maiorum institutis mens, fides, virtus, concordia, consecratæ & publicè dedicatæ sunt. Quę quî cónuenit penes deos esse negare, cùm eorum augusta & sancta simulacra veneremur? Quòd si inest in hominum genere mens, fides, virtus, concordia: vnde hæc in terras nisi à superis defluere potuerunt? Cúmque sit in nobis consilium, ratio, prudentia, necesse est deos hæc ipsa habere maiora, nec habere solùm, sed etiam his vti in maximis & optimis rebus. Nihil autem est nec maius, nec melius mundo. necesse est ergo eum deorum consilio & prouidentia administrari. Postremò

at non hesterno die, sed eodẽ disputavit Velleius cum Cotta. id. abest à vetere libro.

id. nomen Epicurus non legitur in ms.

cùm satis docuerimus,hos esse deos, quorum insignem vim & illustrem faciem videremus,solem dico & lunam, & vagas stellas,& inerranteis,& cælum & mundum ipsum, & earum rerum vim,quæ inessent in omni mundo cum magno vsu & commoditate generis humani:efficitur omnia regi diuina mente atque prouidentia. Ac de prima quidem parte satis dictum est.Sequitur vt doceam, omnia subiecta esse naturæ, eáque ab ea pulcherrimè regi.Sed quid sit ipsa natura,explicãdum est antè breuiter,quo facilius id,quod docere volumus, intelligi posit.Nanque alij NATVRAM CENSENT esse vim quandam sine ratione,cientem motus in corporibus necessarios:alij AVTEM VIM PARTICIPEM rationis atque ordinis tanquam via progredientem,declarantémque quid cuiusque rei causa efficiat,quid sequatur:cuius sollertiam nulla ars,nulla manus,nemo opifex consequi posit imitando. Seminis enim vim esse tantam,vt id,quanquã sit perexiguũ,tamen si inciderit in concipientem,comprehendentémque naturam, nactúmque sit materiam qua ali, augeríque posit, ita fingat & efficiat in suo quidque genere, partim vt tantũ modò per stirpeis alantur suas, partim vt moueri etiã & sentire & appetere posint,& ex sese similia sui gignere. Sũt autẽ qui omnia naturæ nomine appellent,vt Epicurus,qui ita diuidit, omnium,quæ sint, naturã esse corpora,& inane,quæque his áccidant.Sed nos cùm dicimus natura constare,administraríque mundum,non ita dicimus vt glebam,aut fragmentum lapidis, aut aliquid eiusmodi nulla cohærendi natura, sed vt arborem, vt animal,in quibus nulla temeritas,sed ordo appâret,& artis quædam similitudo.Quòd si ea, quæ à terra stirpibus continentur,arte naturæ viuunt & vigent:profectò ipsa terra eadem vi continetur & arte naturæ,quippe quæ grauidata seminibus omnia pariat & fundat ex sese, stirpeis amplexa alat & augeat, ipsáque alatur vicisim à superis externísque naturis.Eiusdémque exspirationibus aër alitur,& æther,& omnia sidera.Ita si terra natura tenetur & viget, eadem ratio in reliquo mundo est. stirpes enim terræ inhærent: animantes autem aspiratione aëris sustinentur: ipséque aër nobiscum videt, nobiscum audit,nobiscum sonat.nihil enim eorum sine eo fieri potest.Quinetiam mouetur nobiscũ. quacunque enim imus,quacunque mouemur, videtur quasi locum dare & cedere. quæque in medium locum mundi,qui est infimus,& quæ à medio in superum,quæque conuersione rotunda circum medium feruntur, ea continentem mundi efficiunt, vnámque naturam.Et cùm quattuor sint genera corporum,vicisitudine eorum mundi continuata natura est.Nam ex terra aqua,ex aqua oritur aër,ex aëre æther:deinde retrorsum vicissim ex æthere aër,ex aëre aqua,ex aqua terra infima.Sic naturis his ex quibus omnia constant,sursum deorsum, vltrò citróque commeantibus, mundi partium coniunctio continetur, quæ aut sempiterna sit necesse est hoc eodem ornatu, quem videmus: aut certè perdiuturna, permanens ad longinquum & immensum pæne tempus: quorum vtrumuis vt sit,sequitur natura mundum administrari. Quæ enim clasium nauigatio,aut quæ instructio exercitus,aut rursus (vt ea,quæ natura efficit,conferamus) quæ procreatio vitis,aut arboris,quæ porrò animantis figura, cõformatióque membrorum,tantam naturæ sollertiam significat, quantam ipse mundus? Aut igitur nihil est, quod sentiente natura regatur, aut mundum regi confitendum est.Etenim qui reliquas naturas omneis, carúmque semina contineat,quî potest ipse non natura administrari?vt siqui denteis & pubertatem natura dicat existere,ipsum autem hominem,cui ea existant,non constare natura:nõ intelligat,ea,quæ efferant aliquid ex se,perfectiorem habere naturam, quàm ea,quæ ex iis efferantur.Omnium autem rerum,quæ natura administrantur,seminator, & sator,& parens,vt ita dicam,atque educator, & altor est mundus:omniáque sicut membra & parteis suas,nutricatur & continet.Quòd si mundi partes natura administrãtur,necesse est mundum ipsum natura administrari:cuius quidem administratio nihil habet in se, quod reprehendi posit.ex iis enim naturis,quæ erant, quod effici potuit, optimum,effectum est. Doceat ergo aliquis potuisse melius. sed nemo vnquam docebit. & siquis corrigere aliquid volet, aut deterius faciet,aut id quod fieri non potuit, desiderabit. Quòd si omnes

mundi

mundi partes ita conſtitutæ ſunt, vt neque ad vſum meliores potuerint eſſe, neque ad ſpeciem pulchriores: videamus vtrùm ea fortuita ſint, an eo ſtatu, quo cohęrere nullo modo potuerint, niſi ſenſu moderante, diuináque prouidentia. Si ergo meliora ſunt ea, quæ natura, quàm illa, qu ęarte perfecta ſunt, nec ars efficit quicquã ſine ratione: ne natura quidẽ rationis expers eſt habenda. Quî igitur cónuenit, ſignum aut tabulam pictam cùm aſpexeris, ſcire adhibitam eſſe artem: cúmq; procul curſum nauigij víderis, non dubitare quin id ratione atque arte moueatur: aut cùm ſolarium vel deſcriptum, vel ex aqua cõtemplere, intelligere declarari horas arte, non caſu: mundum autem, qui & has ipſas arteis, & earum artifices, & cuncta complectatur, conſilij & rationis eſſe expertem putare? Quòd ſi in Scythiam, aut in Britãniam ſphæram aliquis tulerit, hãc, quam nuper familiaris noſter effecit Poſidonius, cuius ſingulæ conuerſiones idem efficiunt in ſole & in luna, & in quinque ſtellis errantibus, quod efficitur in cælo ſingulis diebus & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea ſphæra ſit perfecta ratione? Hi autem dubitant de mundo, ex quo oriuntur & fiunt omnia, caſúne ipſe ſit effectus, aut neceſsitate aliqua, an ratione, ac mente diuina: & Archimedem arbitrantur plus valuiſſe in imitandis ſphæræ conuerſionibus, quàm naturam in efficiendis, præſertim cùm multis partibus ſint illa perfecta, quàm hæc ſimulata ſollertius. Atque ille apud Attium paſtor, qui nauem nunquam antè vidiſſet, vt procul diuinum & nouum vehiculum Argonautarum è monte conſpexit, primò admirans & perterritus hoc modo loquitur: — " tanta moles labitur

,, Fremebunda ex alto ingenti ſonitu & ſpiritu:
,, Præ ſe vndas voluit: vertices vi ſuſcitat:
,, Ruit prolapſa: pelagus reſpergit: reflat:
,, Ita dum interruptum credas nimbum voluier,
,, Dum quod ſublime ventis expulſum rapi
,, Saxum, aut procellis, vel globoſos turbines
,, Exiſtere ictos vndis concurſantibus,
,, Niſi quas terreſtreis pontus ſtrageis conciet:
,, Aut fortè Triton fuſcina euertens ſpecus,
,, Subter radices penitus vndanti in freto
,, Molem ex profundo ſaxeam ad cælum vomit.

Dubitat primò, quæ ſit ea natura, quam cernit ignotam: idémque iuuenibus viſis, audítóque nautico cantu,

,, Sicuti citi atque alacres roſtris perfremunt
,, Delphini. — Item alia multa. " Siluani melo
,, Conſimilem ad aureis cantum, & auditum refert.

Ergo vt hic primo aſpectu inanimum quiddam, ſenſúque vacuum ſe putat cernere: pòſt autem ſignis certioribus quale ſit id, de quo dubitauerat, incipit ſuſpicari: ſic philoſophi debuerunt, ſi fortè eos primus aſpectus mundi conturbauerat, poſtea cùm vidiſſent motus eius finitos & æquabileis, omniáque ratis ordinibus moderata, immutabilíque conſtantia, intelligere ineſſe aliquem non ſolùm habitatorem in hac cæleſti ac diuina domo, ſed etiam rectorem & moderatorem, & tanquam architectum tanti operis, tantíque muneris. Nunc autem mihi videntur ne ſuſpicari quidem quanta ſit admirabilitas cęleſtium rerum atque terreſtrium. Principiò enim terra ſita in media parte mundi circunfuſa vndique eſt hac animabili, ſpirabilíque natura, cui nomen eſt aër, Græcum illud quidem, ſed receptum iam tamen vſu à noſtris. tritum eſt enim pro Latino. Hunc rurſus amplectitur immenſus æther, qui conſtat ex altiſsimis ignibus. mutuemur hoc quoque verbũ, dicatúrque tam æther Latinè, quàm dicitur aër: & ſi interpretatur Pacuuius,

,, Hoc, quod memoro, noſtri cælum, Graij perhibent æthera.

Quaſi verò non Graius hoc dicat. At Latinè loquitur. ſiquidem nos non quaſi Gręcè loquentem audiamus. Docet idem alio loco, " Graiugena de iſto aperit ipſa oratio.

Sed ad maiora redeamus. Ex æthere igitur innumerabiles flammę siderum existunt: quorum est princeps sol, omnia clarissima luce collustrãs, multis partibus maior atque amplior, quàm terra vniuersa: deinde reliqua sidera magnitudinibus immensis. Atque hi tanti ignes, támque multi non modò nihil nocent terris, rebúsque terrestribus, sed ita prosunt, vt si mota loco sint, conflagrare terras necesse sit à tantis ardoribus moderatione & temperatione sublata. Hîc ego non mirer, esse quenquam, qui sibi persuadeat, corpora quædam solida atque indiuidua sua vi & grauitate ferri, mundúmque effici ornatissimum & pulcherrimum ex eorum corporum concursione fortuita? Hoc qui existimat fieri potuisse, non intelligo cur non idem putet, si innumerabiles vnius & viginti formæ litterarum vel aureæ, vel quales libet aliquò coniiciantur, posse ex his in terram excussis, annales Ennij vt deinceps legi possint, effici: quod nescio an ne in vno quidem versu possit tantùm valere fortuna. Isti autem quemadmodum asseuerant ex corpusculis non colore, non qualitate aliqua, quam ποιότητα Græci vocant, non sensu præditis, sed concurrentibus temerè atque casu mundum esse perfectum, vel innumerabileis potius in omni puncto temporis alios nasci, alios interire? Quòd si mundũ efficere potest concursus atomorum: cur porticum, cur templum, cur domum, cur vrbem non potest, quæ sunt minus operosa, & multo quidem faciliora? Certè ita temere de mundo effutiunt, vt mihi quidem nunquam hunc admirabilem cæli ornatum, qui locus est proximus, suspexisse videantur. Prēclarè ergo Aristoteles, “ Si essent, inquit, qui sub terra semper habitauissent bonis & illustribus domiciliis, quę essent ornata signis atque picturis, instructáque rebus iis omnibus, quibus abundant ij, qui beati putantur, nec tamen exissent vnquã supra terram, accepissent autem fama & auditione esse quoddam numen & vim deorum: deinde aliquo tempore patefactis terræ faucibus ex illis abditis sedibus euadere in hæc loca, quæ nos incolimus, atque exire potuissent: cùm repentè terram & maria, cælúmque vidissent, nubium magnitudinem, vētorúmque vim cognouissent, aspexisséntque solem, eiúsque tum magnitudinem, pulchritudinémque, tum etiam efficientiam cognouissent, quòd is diem efficeret, toto cælo luce diffusa: cùm autem terras nox opacasset, tum cælum totum cernerent astris distinctum & ornatum, lunæque luminum varietatem tum crescentis, tum senescentis, eorúmque omnium ortus & occasus, atque in omni æternitate ratos, immutabiléisque cursus: hæc cùm viderent, profectò & esse deos, & hæc tanta opera deorum esse arbitrarentur. Atque hæc quidem ille. Nos autem tenebras cogitemus tantas, quantæ quondam eruptione Ætnæorum ignium finitimas regiones obscurauisse dicuntur, vt per biduum nemo hominem homo agnosceret: cùm autem tertio die sol illuxisset, tum vt reuixisse sibi viderentur. hoc si idem ex æternis tenebris contingeret, vt subitò lucem aspiceremus: quænam species cæli videretur? Sed assiduitate quotidiana, & consuetudine oculorum assuescunt animi: neque admirantur, neque requirũt rationes earum rerum, quas semper vident: proinde quasi nouitas nos magis, quàm magnitudo rerum debeat ad exquirendas causas excitare. Quis enim hunc hominem dixerit, qui, cùm tam certos cæli motus, tam ratos astrorum ordines, támque omnia inter se connexa & apta viderit, neget in his vllam inesse rationem, eáque casu fieri dicat, quæ quanto consilio gerantur, nullo consilio assequi possumus? An cùm machinatione quadam moueri aliquid videmus, vt sphæram, vt horas, vt alia permulta, non dubitamus quin illa opera sint rationis: cùm autem impetum cæli admirabili cum celeritate moueri, vertíque videamus, constantissimè conficientem vicissitudines anniuersarias, cum summa salute & conseruatione rerum omnium, dubitamus quin ea non solùm ratione fiant, sed etiam excellenti quadam, diuináque ratione? Licet enim iam remota subtilitate disputandi, oculis quodam modo contemplari pulchritudinem rerum earum, quas diuina prouidentia dicimus constitutas. Ac principiò terra vniuersa cernatur locata in media mundi sede, solida & globosa, & vndique ipsa in sese nutibus suis conglobata, vestita floribus: herbis, arboribus, frugibus: quorum omnium incredibilis multitudo insatiabili

tiabili

tiabili varietate distinguitur. Adde huc fontium gelidas perennitates, liquores perlucidos amnium, riparum vestitus viridissimos, speluncarum concauas latitudines, saxorum asperitates, impendentium montium altitudines, immensitatésque camporum, adde etiam reconditas auri argentíque venas, infinitámque vim marmoris. Quæ verò, & quàm varia genera bestiarum vel cicurum, vel ferarum? qui volucrum lapsus atque cantus? qui pecudum pastus? quæ vita siluestrium? Quid iam de hominum genere dicam? qui quasi cultores terræ constituti, non patiuntur, eam nec immanitate belluarum efferari, nec stirpium asperitate vastari: quorúmque operis agri, insulæ, littoráque collucent distincta tectis & vrbibus. quę si vt animis, sic oculis videre possemus, nemo cunctam intuens terram de diuina ratione dubitaret. At verò quanta maris est pulchritudo? quæ species vniuersi? quæ multitudo & varietas insularũ? quæ amœnitates orarum & littorum? quot genera, quámque disparia partim submersarum, partim fluitãtium & innatantium belluarum, partim ad saxa natiuis testis inhærentium? Ipsum autem mare sic terram appetens littoribus alludit, vt vna ex duabus naturis conflata videatur. Exinde mari finitimus aër die & nocte distinguitur. ísque tum fusus & extenuatus in sublime fertur, tum autem concretus in nubeis cogitur, humorémque colligens, terram auget imbribus, tum effluens huc & illuc ventos efficit. idem annuas frigorum & calorum facit varietates. idémque & volatus alitum sustinet, & spiritu ductus alit & sustentat animanteis. Restat vltimus, & à domiciliis nostris altissimus, omnia cingens & coërcens cæli complexus, qui idem æther vocatur, extrema ora & determinatio mundi: in quo cum admirabilitate maxima igneæ formæ cursus ordinatos definiunt. ex quibus sol, cuius magnitudine multis partibus terra superatur, circum eam ipsam voluitur: ísque oriens & óccidens, diem noctémque conficit: & modò accedens, tum autem recedens, binas in singulis annis reuersiones ab extremo contrarias facit: quarum interuallo cùm quasi tristitia quædam contrahit terram, tum vicissim lætificat, vt cum cælo hilarata videatur. Luna autem, quæ est, vt ostendunt mathematici, maior quàm dimidia pars terræ, iisdem spatiis vagatur, quibus sol: sed tum congrediens cum sole, tum degrediens, & eam lucem, quam à sole accipit, mittit in terras, & varias ipsa mutationes lucis habet. atque etiam tum subiecta atque opposita soli, radios eius & lumen obscurat, tum ipsa íncidens in vmbram terræ, cùm est è regione solis, interpositu interiectúq; terræ repentè deficit. iisdémque spatiis hæ stellæ, quas vagas dicimus, circum terram feruntur, eodémque modo oriuntur & óccidunt. quarum motus tum incitantur, tum retardantur, sæpe etiam insistunt. quo spectaculo nihil pótest admirabilius esse, nihil pulchrius. Sequitur stellarum inerrantium maxima multitudo: quarum ita descripta distinctio est, vt ex notarum figurarum similitudine nomina inuenerint. Atque hoc loco me intuens, Vtar, inquit, carminibus Arati, eis, quæ à te admodum adolescentulo conuersa, ita me delectant quia Latina sunt, vt multa ex iis memoria teneam. Ergo vt oculis assiduè videmus sine vlla mutatione aut varietate,

,, Cetera labuntur celeri cælestia motu,
,, Cum cæloque simul noctéisque, diésque feruntur:

quorum contemplatione nullius expleri potest animus naturæ constantiam videre cupientis.

,, Extremúsque adeò duplici de cardine vertex
,, Dicitur esse polus. Hunc circum ἄρκτοι duæ feruntur, nunquam occidentes.
,, Ex his altera apud Graios Cynosura vocatur,
,, Altera dicitur esse Helice.

Cuius quidem clarissimas stellas totis noctibus cernimus,

,, Quas nostri septem soliti vocitare Triones.

Paribúsque stellis similiter distinctis eundem cæli verticem lustrat parua Cynosura.

,, Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto.
,, Sed prior illa magis stellis distincta refulget,

,, Et latè prima confestim à nocte videtur.
,, Hæc verò parua est:sed nautis vsus in hac est.
,, Nam cursu interiore breui conuertitur orbe. ↤ Et quo sit earum stellarum admirabilior aspectus,
,, Has inter,veluti rapido cum gurgite flumen,
,, Toruu' Draco serpit subter,superáque reuoluens
,, Sese,conficiénsque sinus è corpore flexos.

Eius cùm totius est præclara species,tum in primis suspiciẽda est figura capitis, atque ardor oculorum. ,, ↤ Huic non vna modò caput ornans stella relucet,
,, Verùm tempora sunt duplici fulgore notata,
,, E trucibúsque oculis duo feruida lumina flagrant,
,, Atque vnò mentum radianti sidere lucet:
,, Obstipum caput,& tereti ceruice reflexum:
,, Obtutum in cauda maioris figere dicas.

Et reliquum quidem corpus draconis totis noctibus cernimus.
,, Hoc caput hic paullum sese,subitóque recondit,
,, Ortus vbi atque obitus parte admiscentur in vna. ↤ Id autem caput,
,, Attingens defessa velut mærentis imago
,, Vertitur. ↤ quam quidem Græci
,, Engonasin vocitant,genibus quia nixa feratur.
,, Hîc illa eximio posita est fulgore corona.

atque hæc quidem à tergo:propter caput autem Anguitenens:
,, Quem claro perhibent Ophiucum nomine Graij.
,, Hic pressu duplici palmarum continet Anguem,
,, Eius & ipse manet religatus corpore toto:
,, Nanque virum medium serpens sub pectora cingit.
,, Ille tamen nitens grauiter vestigia ponit,
,, Atque oculos vrget pedibus,pectúsque Nepai. ↤ Septẽtriones autem sequitur
,, Arctophylax,vulgò qui dicitur esse Bootes:
,, Quòd quasi temone adiunctam præ se quatit Arctum.

Dein quæ sequuntur. ↤ Huic Booti enim ↤ ,, subter præcordia fixa videtur
,, Stella micans radiis Arcturus nomine claro: ↤ cui subiecta fertur,
,, Spicum illustre tenens splendenti corpore Virgo.

Atque ita demetata signa sunt,vt in tantis descriptionibus diuina sollertia appareat.
,, Et natos Geminos inuises sub caput Arcti.
,, Subiectus mediæ est Cancer,pedibúsque tenetur
,, Magnu' Leo tremulam quatiens è corpore flammam. ↤ Auriga
,, Sub læua Geminorum obductus parte feretur.
,, Aduersum caput huic Helice truculenta tuetur.
F.n. in ms. humero ,, At Capra læuum humerum clara obtinet. ↤ Tum quæ sequuntur.
,, Verùm hæc est magno,atque illustri prædita signo.
,, Contra Hædi exiguum iaciunt mortalibus ignem. ↤ cuius sub pedibus
,, Corniger est valido connixus corpore Taurus.

Eius caput stellis conspersum est frequentibus.
,, Has Græci stellas Hyadas vocitare suerunt : ↤ à pluendo. ὕειν enim est pluere: nostri imperitè suculas, quasi à suibus essent,non ab imbribus nominatæ. Minorem autẽ Septentrionem Cepheus passis palmis tergo subsequitur.
,, Nanque ipsum ad tergum Cynosuræ vertitur Arcti. ↤ Hunc antecedit
,, Obscura specie stellarum Cassiopea.
,, Hanc autem illustri versatur corpore propter

Andro-

,, Andromede fugiens aspectum mæsta parentis.
,, Huic Equus ille iubam quatiens fulgore micanti
,, Summum contingit caput aluo: stelláque iungens
,, Vna, tenet dupliceis communi lumine formas,
,, Æternum ex astris cupiens connectere nodum.
,, Exin contortis Aries cum cornibus hæret. — Quem propter
,, Pisces, quorum alter paullum prælabitur antè,
,, Et magis horriferis aquilonis tangitur alis. — Ad pedes Andromedæ Perseus describitur. F. U. in ms. horrisonis
,, Quę summa ab regione aquilonis flamina pulsant — Cuius propter læuū genu
,, -Vergilias tenui cum luce videbis.
,, Inde Fides leuiter posita & connexa videtur.
,, Inde est ales auis lato sub tegmine cæli.
Capiti autem Equi proximat Aquarij dextra, totúsque deinceps aquarius.
,, Tum gelidum valido de pectore frigus anhelans
,, Corpore semifero magno Capricornus in orbe:
,, Quem cùm perpetuo vestiuit lumine Titan,
,, Brumali flectens contorquet tempore currum. — Hinc autem aspicitur,
,, Vt sese emergens ostendat Scorpius altè,
,, Posteriore trahens plexum vi corporis arcum.
,, Quem propter nîtens pennis conuoluitur ales.
,, At propter se Aquila ardenti cum corpore portat. — Deinde Delphinus.
,, Exinde Orion obliquo corpore nîtens. — Quem subsequens,
,, Feruidus ille Canis stellarum luce refulget. — Pôst Lepus subsequitur,
,, Curriculum nunquam defesso corpore sedans.
,, At Canis ad caudam serpens prolabitur Argo.
,, Hanc Aries tegit, & squammoso corpore Pisces,
,, Fluminis illustri tangentem corpore ripas.
,, Quod longè serpens & manans aspicies, — proceráque Vincla videbis,
,, Quæ retinent Pisces caudarum à parte locata.
,, Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen
,, Aram, quam flatu permulcet spiritus Austri. — Propter quæ Centaurus
,, Cedit, Equi parteis properans submergere Chelis.
,, Hîc dextram porgens, quadrupes quà vasta tenetur,
,, Tendit, & illustrem truculentus cedit ad aram.
,, Hic sese infernis è partibus erigit Hydra: — cuius longè corpus est fusum:
,, In medióque sinu fulgens Cratera relucet.
,, Extremam nîtens plumato corpore Coruus F. U. in ms. extremum
,, Rostro tundit: & hic Geminis est ille sub ipsis
,, Ante canem, Graio Procyon qui nomine fertur.

Hæc omnis descriptio siderum, atque hic tantus cæli ornatus, ex corporibus huc & illuc casu & temere concursantibus potuisse effici cuiquam sano videri potest? Aut verò alia qua natura mentis & rationis expers hæc efficere potuit, quæ non modò vt fierent, ratione eguerūt, sed intelligi qualia sint, sine summa ratione non possunt? Nec verò hęc solùm admirabilia, sed nihil maius, quàm quòd ita stabilis est mundus, atque ita cohæret ad permanendum, vt nihil ne excogitari quidem posit aptius. Omnes enim partes eius vndiq; medium locum capessentes, nituntur æqualiter: maximè autem corpora inter se iuncta permanēt. cùm quodam quasi vinculo circundata colligantur: quod facit ea natura, quæ per omnem mundum omnia mente & ratione conficiens funditur, & ad medium rapit, & conuertit extrema. Quocirca si mundus globosus est, ob eámque causam omnes eius

F.A. in ms. circumfertur

ib. aetherea

partes vndique æquales per ſe, atque inter ſe continentur: contingere idem terræ neceſſe eſt, vt omnibus eius partibus in medium vergentibus (id autẽ medium infimum in ſphæra eſt) nihil interrumpat, quo labefactari poſsit tanta contentio grauitatis & ponderum. Eadémque ratione mare cùm ſupra terram ſit, medium tamen terræ locum expetens, conglobatur vndique æqualiter, neque redundat vnquam, neque effunditur. Huic autem continens aër fertur ille quidem leuitate ſublimis, ſed tamen in omnes parteis ſe ipſe fundit. itaque & mari continuatus & iunctus eſt, & natura fertur ad cælum: cuius tenuitate & calore temperatus, vitalem & ſalutarem ſpiritum præbet animantibus. quem complexa ſumma pars cæli, quæ æther dicitur, & ſuum retinet ardorem tenuem, nulláq; admiſtione concretum, & cum aëris extremitate coniungitur. In æthere autem aſtra voluuntur: quæ ſe & nixu ſuo conglobata continent, & forma ipſa figuráque, ſua momenta ſuſtentant. ſunt enim rotunda: quibus formis, vt antè dixiſſe videor, minimè noceri poteſt. Sunt autem ſtellæ natura flammeæ. quocirca terræ, maris, aquarum vaporibus aluntur iis, qui à ſole ex agris tepefactis, & ex aquis excitantur: quibus altæ, renouatǽque ſtellæ atque omnis æther refundunt eódem, & rurſum trahunt indidem, nihil vt ferè intereat, aut admodum paullulum, quod aſtrorum ignis & ætheris flamma conſumit. Ex quo euenturum noſtri putant id, de quo Panætium addubitare dicebant, vt ad extremum omnis mundus igneſceret, cùm humore conſumto neque terra ali poſſet, neque remearet aër, cuius ortus, aqua omni exhauſta, eſſe non poſſet: ita relinqui nihil præter ignem: à quo rurſum, ac de eo renouatio mundi fieret, idémque ornatus oriretur. Nolo in ſtellarum ratione multus vobis videri, maximéque earum, quæ errare dicuntur: quarum tantus eſt concentus ex diſsimillimis motibus, vt cùm ſumma Saturni refrígeret, media Martis incendat, his interiecta Iouis illuſtret & temperet, infráque Martem duæ ſoli obœdiant: ipſe ſol mundum omnem ſua luce compleat, ab eóque luna illuminata grauiditates & partus afferat, maturitatéſque gignendi. Quæ copulatio rerum, & quaſi conſentiens ad mundi incolumitatem coagmentatio naturæ, quem nõ commouet, hunc horum nihil vnquam reputauiſſe certò ſcio. Age vt à cæleſtibus rebus ad terreſtreis veniamus: quid eſt in his, in quo non naturæ ratio intelligentis appareat? Principio eorum, quæ gignuntur è terra ſtirpes & ſtabilitatem dant iis, quæ ſuſtinent, & ex terra ſuccum trahunt, quo alantur ea, quæ radicibus continentur, obducuntúrque libro, aut cortice trunci, quo ſint à frigoribus, & à caloribus tutiores. Iam verò vites ſic clauiculis adminicula, tanquam manibus, apprehendunt, atque ita ſe erigunt vt animantes. quinetiam à caulibus, braſsicíſque, ſi propè ſati ſunt, vt à peſtiferis & nocentibus refugere dicuntur, nec eos vlla ex parte contingere. Animantium verò quanta varietas eſt? quanta ad eam rem vis, vt in ſuo quæque genere permaneant? quarum aliæ coriis tectæ ſunt, aliæ villis veſtitæ, aliæ ſpinis hirſutæ: pluma alias, alias ſquamma videmus obductas: alias eſſe cornibus armatas, alias habere effugia pennarum. Paſtum autem animantibus largè & copioſè natura eum, qui cuique aptus erat, comparauit. Enumerare poſſum ad eum paſtum capeſſendum conficiendúmque quæ ſit in figuris animantium, & quàm ſollers, ſubtilíſque deſcriptio partium, quámque admirabilis fabrica membrorum. Omnia enim, quæ quidem intus incluſa ſunt, ita nata atque ita locata ſunt, vt nihil eorum ſuperuacaneum ſit, nihil ad vitam retinendam non neceſſarium. Dedit autem eadem natura belluis & ſenſum & appetitum, vt altero conatum haberent ad naturaleis paſtus capeſſendos, altero ſecernerent peſtifera à ſalutaribus. Iam verò alia animalia gradiendo, alia ſerpendo ad paſtum accedunt, alia volando, alia nando: cibúmque partim oris hiatu & dentibus ipſis capeſſunt, partim vnguium tenacitate arripiunt, partim aduncitate roſtrorum: alia ſugunt, alia carpunt, alia vorant, alia mandunt. Atque etiam aliorum ea eſt humilitas, vt cibum terreſtrem roſtris facilè contingant. quæ autem altiora ſunt, vt anſeres, vt cygni, vt grues, vt cameli, adiuuantur proceritate collorum. Manus etiam data elephantis, quia propter magnitudinem corporis difficileis aditus habebant ad paſtum. At, quibus beſtiis

erat

erat is cibus, vt alius generis beſtiis veſceretur: iis aut vireis natura dedit, aut celeritatem: data eſt quibuſdam etiã machinatio quædam atq; ſollertia: vt in araneolis, aliæ quaſi rete texunt, vt ſiquid inhæſerit, conficiant: aliæ autem vt ex inopinato obſeruãt, & ſiquid íncidit, arripiunt, ídque conſumunt. Pinna verò (ſic enim Græcè dicitur) duabus grandibus patula conchis cum parua ſquilla quaſi ſocietatem coit comparãdi cibi. Itaque cùm piſciculi parui in concham hiantem innatauerint, tum admonita à ſquilla pinna morſu comprimit conchas. Sic diſsimillimis beſtiolis communiter cibus quæritur. in quo admirandum eſt, congreſſúne aliquo inter ſe, an iam inde ab ortu naturæ ipſæ congregatæ ſint. Eſt etiam admiratio nonnulla in beſtiis aquatilibus iis, quæ gignuntur in terra: veluti crocodili, fluuiatiléſque teſtudines, quædámque ſerpentes ortæ extra aquam, ſimul ac primùm niti poſſunt, aquam perſequuntur. Quinetiam anatum oua gallinis ſæpe ſupponimus: ex quibus pulli orti primùm aluntur ab iis, vt à matribus: deinde eas relinquunt, à quibus excluſi fotíque ſunt, & effugiunt cùm primùm aquam, quaſi naturalem domum, videre potuerunt. tantam ingenuit animantibus conſeruandi ſui natura cuſtodiam. Legi etiam ſcriptum, eſſe auem quandam quæ platalea nominetur: eam ſibi cibum quærere aduolantem ad eas aueis, quæ ſe in mari mergerẽt: quæ cùm emerſiſſent, piſcémque cepiſſent, vſque eò premere earum capita mordicus, dum illæ captum amitterent, id quod ipſa inuaderet. Eadémq; hæc auis ſcribitur conchis ſe ſolere complere, eáſque cùm ſtomachi calore concoxerit, euomere, atque ita eligere ex iis, quæ ſunt eſculenta. Ranæ autem marinæ dicuntur obruere ſeſe arena ſolere, & moueri prope aquam: ad quas quaſi ad eſcam piſces cùm acceſſerint, confici à ranis atque conſumi. Miluo eſt quoddam bellum naturale cum coruo. Ergo alter alterius vbicunque nactus eſt oua, frangit. Illud verò ab Ariſtotele animaduerſum, à quo pleraque, quis poteſt non mirari? grues cùm loca calidiora petentes maria tranſmittunt, trianguli formam efficiũt: eius autem ſummo angulo aër ab iis aduerſus pellitur: deinde ſenſim ab vtroque látere tanquam remis, ita pennis curſus auium leuatur. Baſis autem trianguli, quam grues efficiunt, ea tanquam à puppi ventis adiuuatur, hǽque in tergo præuolantium colla & capita reponunt. quod quia ipſe dux facere non poteſt, quia non habet vbi nitatur, reuolat vt ipſe quoque quieſcat. in eius locum ſuccedit proxima ex iis, quæ acquieuerunt: eáque viciſsitudo in omni curſu conſeruatur. Multa eiuſmodi proferre poſſum: ſed genus ipſum videtis. Iam verò illa etiam notiora, quanto ſe opere cuſtodiant beſtiæ, vt in paſtu circunſpectent, vt in cubilibus deliteſcant: atque illa mirabilia. Quid ea, quæ nuper, id eſt paucis antè ſæculis medicorum ingeniis reperta ſunt? Vomitione canes purgantur: aluo ſe ibes Ægyptiæ curant. Auditum eſt pantheras, quæ in barbaria venenata carne caperentur, remedium quoddam habere, quo cùm eſſent vſæ, non morerentur. capras autem in Creta feras cùm eſſent confixæ venenatis ſagittis, herbam quærere, quæ dictamus vocaretur: quam cùm guſtauiſſent, ſagittas excidere dicunt è corpore. ceruǽque paullo ante partum perpurgant ſe quadam herbula, quæ ſeſelis dicitur. Iam illa cernimus, vt contra metum & vim ſuis ſe armis quæque defendat. cornibus tauri, apri dentibus, morſu leones, aliæ fuga ſe, aliæ occultatione tutantur: atramenti effuſione ſepiæ, torpore torpedines: multæ etiam inſectanteis odoris intolerabili fœditate repellunt. Vt verò perpetuus mundi eſſet ornatus, magna adhibita cura eſt à prouidentia deorum, vt ſemper eſſent & beſtiarum genera & arborum, omniúmque rerum, quæ altæ aut radicibus à terra, aut ſtirpibus continerentur. Quæ quidem omnia eam vim ſeminis habent in ſe, vt ex vno plura generentur: ídque ſemen incluſum eſt in intima parte earum bacarum, quæ ex quaque ſtirpe funduntur: iiſdémque ſeminibus & homines affatim veſcuntur, & terræ eiuſdem generis ſtirpium renouatione complentur. Quid loquar quanta ratio in beſtiis ad perpetuam conſeruationem earum generis appareat? Nam primùm aliæ mares, aliæ fæminæ ſunt: quod perpetuitatis cauſa machinata natura eſt. deinde partes corporis & ad procreandum & ad concipiendum aptiſsimæ, & in mari & in fæmina commiſcendorum corpo-

[illegible] nominatur ab Arist. l. 8. c. 12. et plin. l. 10. c. 40.

rum miræ libidines. Cùm autem in locis semen insedit, rapit omnem ferè cibum ad sese, eóque septum fingit animal: quòd cum ex vtero elapsum excidit, in iis animantibus, quæ lacte aluntur, omnis ferè cibus matrum lactescere incipit: eáque, quæ paullo antè nata sunt, sine magistro, duce natura, mammas appetunt, earúmque vbertate saturantur. Atque vt intelligamus nihil horum esse fortuitum, & hæc omnia esse prouidæ, sollertísque naturæ: quæ multipliceis fætus procreant, vt sues, vt canes, his mammarum data est multitudo: quas easdem paucas habent eæ bestiæ, quæ pauca gignunt. Quid dicam quantus amor bestiarum sit in educandis, custodiendísque iis, quæ procreauerint, vsque ad eum finem, dum posśint se ipsa defendere? Etsi pisces, vt aiunt, oua cùm genuerunt, relinquunt. facilè enim illa aqua & sustinentur, & fætum fundunt. Testudines autem & crocodilos dicunt, cùm in terra partum ediderint, obruere oua, deinde discedere. ita & nascuntur & educantur ipsa per sese. Iam gallinæ, auésque reliquæ & quietum requirunt ad pariendum locum, & cubilia sibi, nidósque construunt, eósque quàm possunt mollissimè substernunt, vt quàm facillimè oua seruentur: ex quibus pullos cùm excluserint, ita tuentur, vt & pennis foueant, ne frigore lædantur: &, si est calor, à sole se opponant. Cùm autem pulli pinnulis vti possunt, tum volatus eorum matres prosequuntur, reliqua cura liberantur. Accedit etiam ad nonnullorum animantium, & earum rerum, quas terra gignit, conseruationem & salutē, hominum etiam sollertia & diligentia. Nam multæ & pecudes & stirpes sunt, quæ sine procuratione hominum saluæ esse non possunt. Magnæ etiam opportunitates ad cultum hominum atque abundātiam aliæ aliis in locis reperiūtur. Ægyptum Nilus irrigat, & cùm totā æstatem, obrutam oppletámq; tenuerit, tum recedit, mollitósque & oblimatos agros ad serendum relinquit. Mesopotamiam fertilem efficit Eufrates, in quam quotannis quasi nouos agros inuehit. Indus verò, qui est omniū fluminum maximus, non aqua solùm agros lætificat & mitigat, sed eos etiam cōserit. magnam enim vim seminum secum frumenti & similiū dicitur deportare. Multáque alia in aliis locis cōmemorabilia proferre possum, multos fertileis agros alios aliorum fructuū. Sed illa quanta benignitas naturæ, quòd tam multa ad vescendum, tam varia, támque iucunda gignit? neque ea vno tempore anni: vt semper & nouitate delectemur & copia. Quàm tempestiuos autem dedit, quàm salutareis non modò hominum, sed etiam pecudum generi, iis denique omnibus, quæ oriuntur è terra, ventos Etesias? quorū flatu nimij temperantur calores. ab iisdem etiā maritimi cursus celeres & certi dirigūtur. Multa prętereūda sunt: & tamen multa dicuntur. enumerari enim nō possunt fluminū opportunitates, æstus maritimi tum accedentes tum recedentes, mōtes vestiti atque siluestres, salinę ab ora maritima remotisśimæ, medicamentorū salutarium plenisśimæ terræ, artes denique innumerabiles ad victum & ad vitā necessariæ. Iam diei, noctísque vicisśitudo conseruat animanteis, tribuens aliud agendi tempus, aliud quiescendi. Sic vndique omni ratione concluditur, mente consilióque diuino omnia in hoc mūdo ad salutem omnium conseruationémque admirabiliter administrari. Sin quæret quispiā, cuiúsnam causa tātarum rerum molitio facta sit, arborúmne & herbarum? quæ quanquam sine sensu sunt, tamē à natura sustinentur. At id quidem absurdum est. An bestiarum? nihilo probabilius deos mutarū & nihil intelligentium causa tātùm laborasse. Quorū igitur causa quis dixerit effectum esse mundū? Eorum scilicet animantium, quæ ratione vtuntur. Hi sunt dij & homines, quibus profectò nihil est melius. Ratio est enim, quæ præstat omnibus. Itaq; fit credibile, deorum & hominnm causa factum esse mundum, quæque in eo sint omnia. Faciliúsque intelligetur, à diis immortalibus, hominibus esse prouisum, si erit tota hominis fabricatio perspecta, omnísque humanæ naturæ figura atque perfectio. Nā cùm tribus rebus animantium vita teneatur, cibo, potione, spiritu: ad hæc omnia percipienda os est aptisśimum, quod adiunctis naribus spiritu augetur. Dentibus autem in ore constructis manditur, atque ab his extenuatur, & molitur cibus. Eorum aduersi acuti morsu diuidunt escas, intimi autem conficiunt, qui genuini vocantur: quæ confectio etiam à

lingua

lingua adiuuari videtur. Linguam autem ad radices eius hærens excipit stomachus, quò primùm illabuntur ea, quę accepta sunt ore. is vtraque ex parte tonsillas attingens, palato extremo atque intimo terminatur. atque is agitatione & motione linguæ cùm depulsum & quasi detrusum cibum accepit, depellit. Ipsius autem partes eæ, quæ sunt infra id, quod deuoratur, dilatantur: quæ autem sup à, contrahuntur. Sed cùm aspera arteria (sic enim à medicis appellatur) ostium habeat adiunctum linguæ radicibus, paullo suprà quàm ad linguam stomachus annectitur: eáque ad pulmones vsque pertineat, excipiátq; animam eam, quæ ducta sit spiritu, eandémq; à pulmonibus respiret & reddat: tegitur quasi quodam operculo, quod ob eam causam datum est, ne, siquid in eam cibi fortè incidisset, spiritus impediretur. Sed cùm alui natura subiecta stomacho, cibi & potionis sit receptaculum, pulmones autem & cor extrinsecus spiritum adducant: in aluo multa sunt mirabiliter effecta, quæ constant ferè è neruis. Est autem multiplex & tortuosa, arcétque & continet, siue illud aridum est, siue humidum quod recipit, vt id mutari & concoqui facilè possit: eáque tum astringitur, tum relaxatur: atque omne, quod accepit, cogit & confundit: vt facilè & calore, quem multum habet, & terendo cibo, & prętérea spiritu omnia cocta atque confecta in reliquum corpus didantur. In pulmonibus autem inest raritas quędam & assimilis spongiis mollitudo, ad hauriendum spiritum aptissima: qui tum se contrahunt aspirantes, tum respirantes dilatant, vt frequenter ducatur cibus animalis, quò maximè aluntur animantes. Ex intestinis autem & aluo secretus à reliquo cibo succus is, quo alimur, permanat ad iecur per quasdam à medio intestino vsque ad portas iecoris (sic enim appellãt) ductas & directas vias, quæ pertinent ad iecur, eíque adhærent. Atque inde aliæ ad renes pertinẽtes sunt, per quas cadit cibus à iecore delapsus. Ab eo cibo cùm est secreta bilis, iíque humores, qui ex renibus profundũtur, reliqua se in sanguinem vertunt, ad easdémque portas iecoris confluunt, ad quas omnes eius viæ pertinent: per quas lapsus cibus in hoc ipso loco in eam venam, quæ caua appellatur, confunditur, pérque eam ad cor confectus iam, coactúsque perlabitur. A corde autem in totum corpus distribuitur per venas admodum multas, in omneis parteis corporis, pertinenteis. Quemadmodum autem reliquiæ cibi depellantur, tum astringentibus se intestinis, tum relaxantibus, haud sanè difficile dictu est: sed tamen prætereundum est, nequid habeat iniucunditatis oratio. Illa potius explicetur incredibilis fabrica naturæ. Nam quę spiritu in pulmones anima ducitur, ea calescit primùm ab ipso spiritu, deinde coagitatione pulmonum: ex eáque pars redditur respirando, pars concipitur cordis parte quadam, quam ventriculum cordis appellant: cui similis alter adiunctus est, in quem sanguis à iecore per venam illam cauam influit. eóq; modo ex his partibus & sanguis per venas in omne corpus diffunditur, & spiritus per arterias. Vtræque autem crebræ, multæque toto corpore intextæ vim quandam incredibilem artificiosi operis, diuiníque testantur. Quid dicam de ossibus? quæ subiecta corpori mirabileis commissuras habent, & ad stabilitatem aptas, & ad artus finiendos accommodatas, & ad motum, & ad omnem corporis actionem. Huc adde neruos, à quibus artus continentur: eorúmque implicationem toto corpore pertinentem: qui sicut venæ & arteriæ à corde tractæ & profectæ, in corpus omne ducuntur. Ad hanc prouidentiam naturæ tam diligentem, támque sollertem, adiungi multa possunt, è quibus intelligatur quantæ res hominibus à deo, quámque eximiæ tributæ sint: qui primùm eos humo excitatos, celsos & erectos constituit, vt deorum cognitionem, cælum intuentes, capere possent. Sunt enim è terra homines non vt incolæ atque habitatores, sed quasi spectatores superarum rerum, atque cælestium: quarum spectaculum ad nullum aliud genus animantium pertinet. Sensus autem interpretes ac nuntij rerum, in capite tanquam in arce mirificè ad vsus necessarios & facti & collocati sunt. Nam oculi, tanquam speculatores, altissimum locum obtinent: ex quo plurima conspicientes, fungantur suo munere. Et aures cùm sonum recipere debeant, qui natura in sublime fertur, rectè in altis corporum partibus collocatæ sunt. Itémque nares, eo quòd omnis odor ad

ſuperiora fertur, rectè ſurſum ſunt: & quòd cibi & potionis iudiciũ magnum earum eſt, non ſine cauſa vicinitatem oris ſecutæ ſunt. Iam guſtatus, qui ſentire eorum, quibus veſcimur, genera debet, habitat in ea parte oris, qua eſculentis & poculentis iter natura patefecit. Tactus autẽ toto corpore æquabiliter fuſus eſt, vt omneis ictus, omneiſq; nimios & frigoris & caloris appulſus ſentire poſsimus. Atq; vt in ędificiis architecti auertũt ab oculis & naribus dominorũ ea, quæ profluẽtia neceſſariò tætri eſſent aliquid habitura: ſic natura res ſimileis procul amandauit à ſenſibus. Quis verò opifex præter naturã, qua nihil poteſt eſſe callidius, tantam ſolertiam perſequi potuiſſet in ſenſibus? quæ primùm oculos membranis tenuiſsimis veſtiuit & ſepſit: quas perlucidas fecit, vt per eas cerni poſſet: firmas autem, vt continerent. Sed lubricos oculos fecit & mobileis, vt & declinarent ſiquid noceret: & aſpectum quò vellent facilè conuerterent. aciéſque ipſa, qua cernimus, quę pupilla vocatur, ita parua eſt, vt ea, quæ nocere poſsint, facilè vitet: palpebræque, quæ ſunt tegumenta oculorum mollisſimæ tactu ne læderent aciem, aptiſsimè factæ, & ad claudendas pupillas, nequid incideret, & ad aperiendas: ídque prouidit vt idẽtidem fieri poſſet cum maxima celeritate. Munitæque ſunt palpebræ tanquam vallo pilorum: quibus & apertis oculis, ſiquid incideret, repelleretur, & ſomno conniuentibus, cùm oculis ad cernendum non egeremus, vtqui tanquam inuoluti quieſcerent. Latent præterea vtiliter, & excelſis vndique partibus ſepiuntur. Primùm enim ſuperiora ſuperciliis obducta ſudorem à capite & fronte defluentem repellunt. Genæ deinde ab inferiore parte tutãtur ſubiectæ, leuitérque eminentes. Naſus ita locatus eſt, vt quaſi murus oculis interiectus eſſe videatur. Auditus autem ſemper patet. eius enim ſenſu etiam dormientes egemus. à quo cùm ſonus eſt acceptus, etiam è ſomno excitamur. Flexuoſum iter habet nequid intrare poſsit, ſi ſimplex & directum pateret. Prouiſum etiam, vt ſiqua minima beſtiola conaretur irrumpere, in ſordibus aurium tanquam in viſco inhæreſceret. Extrà autem eminent quæ appellantur aures, & tegendi cauſa factæ, tutandíque ſenſus, & ne adiectæ voces laberentur atque errarent, priuſquàm ſenſus ab his pulſus eſſet. Sed duros & quaſi corneolos habẽt introitus, multíſque cum flexibus, quòd his naturis relatus amplificatur ſonus. Quocirca & in fidibus teſtudine reſonatur, aut cornu, & ex tortuoſis locis & incluſis ſoni referuntur ampliores. Similiter nares, quæ ſemper propter neceſſarias vtilitates patent, contractiores habent introitus, nequid in eas, quod noceat, poſsit peruadere: humorémque ſemper habent ad puluerem, multáque alia repellenda non inutilem. Guſtatus præclarè ſeptus eſt. ore enim continetur, & ad vſum aptè, & ad incolumitatis cuſtodiam. Omníſque ſenſus hominum multo antecellit ſenſibus beſtiarum. Primùm enim oculi in iis artibus, quarum iudicium eſt oculorum, in pictis, fictis, cælatiſque formis, in corporum etiam motione atque geſtu multa cernunt ſubtilius: colorum etiam & figurarum venuſtatem atque ordinem, &, vt ita dicam, decentiam oculi iudicant: atque etiam alia maiora. nam & virtutes & vitia cognoſcunt: iratum, propitium, lætantem, dolentem, fortem, ignauum, audacem, timidúmque cognoſcũt. Aurium item eſt admirabile quoddam, artificioſúmque iudicium, quo iudicatur & in vocis & in tibiarum, neruorúmque cantibus varietas ſonorum, interualla, diſtinctio, & vocis genera permulta: canorum, fuſcum: læue, aſperum: graue, acutum: flexibile, durum: quæ hominum ſolùm auribus iudicantur. Nariúmque item, & guſtandi, & pariter tangendi magna iudicia ſunt: ad quos ſenſus capiendos & perfruendos plures etiam, quàm vellem, artes repertæ ſunt. Perſpicuum eſt enim quò compoſitiones vnguentorum, quò ciborum conditiones, quò corporum lenocinia proceſſerint Iam verò animum ipſum, mentémque hominis, rationem, conſilium, prudentiam, qui non diuina cura perfecta eſſe perſpicit, is ipſis rebus mihi videtur carere. De quo dum diſputarem, tuam mihi dari velim Cotta eloquentiam. Quo enim tu illa modo diceres? quanta primùm intelligentia, deinde conſequentium rerum cum primis coniunctio & comprehenſio eſſet in nobis: ex quo videlicet quid ex quibuſque rebus efficiatur, ídque ratione, concludimus, ſinguláſque

guláſque res definimus, cirumſcriptéque complectimur: ex quo ſcientia intelligitur quam vim habeat, qualis ſit: qua ne in deo quidem eſt res vlla præſtantior. Quanta verò illa ſunt, quæ vos Academici infirmatis & tollitis, quòd & ſenſibus, & animo ea, quæ extrà ſunt, percipimus atque comprehendimus? Ex quibus collatis inter ſe & comparatis arteis quoque efficimus, partim ad vſum vitæ, partim ad oblectationem neceſſarias. Iã verò domina rerum (vt vos ſoletis dicere) eloquendi vis quàm eſt præclara, quámque diuina? quæ primùm efficit vt ea, quæ ignoramus, diſcere, & ea quæ ſcimus, alios docere poſsimus. Deinde hac cohortamur, hac perſuademus, hac conſolamur afflictos, hac deducimus perterritos à timore, hac geſtienteis comprimimus, hac cupiditates iracundiáſque reſtinguimus: hæc nos iuris, legum, vrbium ſocietate deuinxit, hæc à vita immani & fera ſegregauit. Ad vſum autem orationis incredibile eſt, niſi diligenter attenderis, quanta opera machinata natura ſit. Primùm enim à pulmonibus arteria vſque ad os intimum pertinet: per quam vox principium à mẽte ducens, percipitur & funditur. Deinde in ore ſita lingua eſt finita dentibus. ea vocem immoderatè profuſam fingit & terminat: ſonóſque vocis diſtinctos & preſſos efficit, cùm & ad denteis, & ad alias parteis pellit oris. Itaque plectri ſimilem linguam noſtri ſolent dicere, chordarum dẽteis, nareis cornibus iis, qui ad neruos reſonent in cantibus. Quàm verò aptas, quámque multarum artium miniſtras manus natura homini dedit? Digitorũ enim contractio facilis, facilíſque porrectio, propter molleis cõmiſſuras & artus nullo in motu laborat. Itaque ad pingẽdum, ad fingendum, ad ſculpendum, ad neruorum eliciendos ſonos, ac tibiarum apta manus eſt admotione digitorum. Atque hæc oblectationis, illa neceſsitatis: cultus dico agrorum, extructionéſque tectorũ, tegumenta corporum vel texta vel ſuta, omnémque fabricã æris & ferri. Ex quo intelligitur, adinuenta animo, percepta ſenſibus, adhibitis opificum manibus omnia nos conſecutos, vt tecti, vt veſtiti, vt ſalui eſſe poſsimus: vrbeis, muros, domicilia, delubra haberemus. Iam verò operis hominũ, id eſt manibus, cibi etiam varietas inuenitur & copia. Nam & agri multa ferunt manu quæſita, quæ vel ſtatim cõſumantur, vel mandentur cóndita vetuſtati. & præterea veſcimur beſtiis & terrenis, & aquatilibus, & volatilibus, partim capiendo, partim alendo. Efficimus etiã domitu noſtro quadrupedum vectiones, quorum celeritas atque vis nobis ipſis affert vim & celeritatem. Nos onera quibuſdam beſtiis, nos iuga imponimus: nos elephãtorum acutiſsimis ſenſibus, nos ſagacitate canum ad vtilitatem noſtrã abutimur: nos è terræ cauernis ferrum elicimus, rem ad colendos agros neceſſariam: nos æris, argenti, auri venas penitus abditas inuenimus, & ad vſum aptas, & ad ornatum decoras. Arborum autem conſectione, omníque materia & culta & ſilueſtri, partim ad calefaciendũ corpus igni adhibita, & ad mitigandum cibum vtimur, partim ad ædificandum, vt tectis ſepti frigora caloréſque pellamus. Magnos verò vſus affert ad nauigia facienda, quorum curſibus ſuppeditãtur omnes vndique ad vitam copiæ: quáſque res violẽtiſsimas natura genuit, earum moderationem nos ſoli habemus, maris atque ventorum, propter nauticarum rerum ſcientiam, plurimíſque maritimis rebus fruimur atque vtimur. Terrenorum item commodorum omnis eſt in homine dominatus. Nos campis, nos montibus fruimur: noſtri ſunt amnes, noſtri lacus: nos fruges ſerimus, nos arbores: nos aquarum inductionibus terris fæcunditatem damus: nos flumina arcemus, dirigimus, auertimus: noſtris denique manibus in rerum natura quaſi alteram naturam efficere conamur. Quid verò? hominum ratio non in cælum vſque penetrauit? Soli enim ex animantibus nos aſtrorum ortus, obitus, curſúſque cognouimus. Ab hominum genere finitus eſt dies, menſis, annus: defectiones ſolis & lunæ cognitæ, prædictæque in omne poſterum tempus, quæ, quantæ, quando futuræ ſint. Quæ contuens animus accipit ab his cognitionem deorum, ex qua oritur pietas: cui coniuncta iuſtitia eſt, reliquæque virtutes: ex quibus vita beata exiſtit par & ſimilis deorum, nulla re, niſi immortalitate, quæ nihil ad bene viuendum pertinet, cedens cæleſtibus. Quibus rebus expoſitis, ſatis docuiſſe videor, hominis natura quanto omneis an-

teiret animanteis. Ex quo debet intelligi, nec figuram sitúmque membrorum, nec ingenij mentísque vim talem effici potuisse fortuna. Restat vt doceã, atque aliquãdo perorem, omnia, quæ sint in hoc mundo, quibus vtantur homines, hominũ causa facta esse & parata. Principiò ipse mũdus deorũ hominúmq; causa factus est: quęque in eo sunt omnia, ea parata ad fructum hominum & inuenta sunt. Est enim mundus quasi communis deorum atque hominum domus, aut vrbs vtrorunque. Soli enim ratione vtentes iure ac lege viuunt. Vt igitur Athenas & Lacedæmonem Atheniensium Lacedæmoniorúmque causa putandum est conditas esse: omniáque, quæ sint in his vrbibus, eorum populorum rectè esse dicuntur: sic quæcunque sunt in omni mundo, deorum atque hominum putanda sunt. Iam verò circuitus solis & lunæ, reliquorúmque siderum, quanquam etiam ad mundi cohærentiam pertinent, tamen & spectaculum hominibus præbent. nulla est enim insatiabilior species, nulla pulchrior, & ad ratione sollertiámque præstantior. Eorum enim cursus demetati, maturitates temporum & varietates mutationésque cognouimus. quæ si hominibus solis nota sunt, hominum causa facta esse iudicãdum est. Terra verò fœta frugibus, & vario leguminum genere, quæ maxima largitate fundit, ea ferarúmne, an hominum causa gignere videtur? Quid de vitibus, oliuísque dicam? quarum vberrimi lætissimíque fructus nihil omnino ad bestias pertinent. Neque enim serendi, neque colendi, nec tempestiuè demetendi percipiendíque fructus, neque cõdendi ac reponendi vlla pecudum scientia est: earúmque omnium rerum hominum est & vsus & cura. Vt fides igitur & tibias eorum causa factas dicendum est, qui illis vti possunt: sic ea, quæ diximus, solis iis confitendum est esse parata, qui vtuntur. Nec si quæ bestiæ furantur aliquid ex his, aut rapiunt, illarum quoque causa ea nata esse dicemus. Neque enim homines murium, aut formicarum causa frumentum condunt, sed coniugum, & liberorum & familiarum suarum. Itaque bestiæ furtim, vt dixi, fruuntur, domini palàm & liberè. Hominum igitur causa eas rerum copias comparatas, fatendum est. Nisi fortè tanta vbertas & varietas pomorum, eorúmque iucundus non gustatus solùm, sed odoratus etiam & aspectus, dubitationem affert, quin hominibus solis ea natura donauerit. tantúmq; abest, vt hæc bestiarum etiam causa parata sint, vt ipsas bestias hominũ gratia generatas esse videamus. Quid enim oues aliud afferunt, nisi vt earum villis confectis, atque contextis homines vestiantur? quæ quidem neque ali, neque sustentari, neque vllum fructum edere ex se sine cultu hominum & curatione potuissent. Canum verò tam fida custodia, támque amans dominorum adulatio, tantúmque odium in externos, & tam incredibilis ad inuestigandum sagacitas narium, tanta alacritas in venãdo, quid significat aliud, nisi se ad hominum commoditates esse generatos? Quid de bobus loquar? quorum ipsa terga declarant non esse se ad onus accipiendum figurata: ceruices autem natæ ad iugum, tum vires humerorum & latitudines ad aratra extrahenda: quibus, cùm terræ subigerentur fissione glebarum, ab illo aureo genere, vt poëtæ loquuntur, vis nunquam vlla afferebatur.

,, Ferrea tum verò proles exorta repentè 'st,
,, Ausáque funestum prima 'st fabricarier ensem,
,, Et gustare manu victum, domitúmque iuuencum.

r. U. ex ms. vinctum

Tanta putabatur vtilitas percipi ex bobus, vt eorum visceribus vesci scelus haberetur. Longum est mulorum persequi vtilitates & asinorum: quæ certè ad hominum vsum paratæ sunt. Sus verò quid habet præter escam? cui quidem ne putresceret, animam ipsam pro sale datam dicit esse Chrysippus. Qua pecude, quòd erat ad vescendum hominibus apta, nihil genuit natura fœcundius. Quid multitudinem, suauitatémque piscium dicam? quid auium? ex quibus tanta percipitur voluptas, vt interdum pronœa nostra Epicurea fuisse videatur. Atque hæ ne caperentur quidem, nisi hominum ratione atque sollertia. quanquam aueis quasdam & alites, & oscines, vt nostri augures appellant, rerum augurandarum causa esse natas putemus. Iam verò immaneis & feras belluas nanciscimur venando, vt & vescamur iis, & exerceamur in venando ad similitudinem bellicæ disciplinæ,

næ, & vtamur domitis & condocefactis,vt elephãtis,multáque ex earum corporibus remedia morbis & vulneribus eligamus, ſicut ex quibuſdam ſtirpibus & herbis, quarũ vtilitates longinqui temporis vſu & periclitatione percipimus. Totam licet animis,tanquam oculis,luſtrare terram, mariáque omnia cernere, & ſpatia frugifera atque immenſa camporum, veſtitúſque denſiſsimos montium, pecudum paſtus, tum incredibili curſus maritimos celeritate. Nec verò tantùm ſupra terram,ſed etiam in intimis eius tenebris plurimarum rerum latet vtilitas, quæ ad vſum hominum orta, ab hominibus ſolis inuenitur. Illud verò,quod vterque veſtrûm fortaſſe arripiet ad reprehendendum: Cotta, quia Carneades libenter in Stoicos inuehebatur: Velleius,quia nihil tã irridet Epicurus,quàm prædictionem rerum futurraum: mihi videtur vel maximè confirmare deorum prouidentia conſuli rebus humanis. Eſt enim profectò diuinatio: quæ multis locis,rebus,temporibus appâret, cùm in priuatis, tum maximè in publicis. Multa cernunt haruſpices: multa augures prouident: multa oraculis declarantur, multa vaticinationibus, multa ſomniis, multa portentis: quibus cognitis, multæ ſæpe res ex animi ſententia, atque vtilitates partæ, multa etiam pericula depulſa ſunt. Hæc igitur ſiue vis, ſiue ars, ſiue natura, ad ſcientiam rerum futurarum homini profectò eſt, nec ab alio alicui, quàm à diis immortalibus data. Quæ ſi ſingula vos fortè non mouent, vniuerſa certè inter ſe connexa atque coniuncta mouere debebunt. Nec verò vniuerſo generi hominum ſolùm,ſed etiam ſingulis à diis immortalibus conſuli & prouideri ſolet. licet enim contrahere vniuerſitatem generis humani, eámque gradatim ad pauciores, poſtremò deducere ad ſingulos. Nam ſi omnibus hominibus, qui vbique ſunt, quacunque in ora, ac parte terrarum ab huiuſce terræ, quam nos incolimus, continuatione diſtantium,deos conſulere cenſemus ob eas cauſas, quas antè diximus: his quoque hominibus conſulunt, qui has nobiſcum terras ab oriente ad occidentem colunt. Sin autem his conſulunt,qui quaſi magnam quandam inſulam incolunt,quam nos orbem terræ vocamus: etiam illis conſulunt,qui parteis eius inſulæ tenent, Europam, Aſiam, Africam. Ergo & earum parteis diligunt, vt Romam, Athenas, Spartam, Rhodum: & earum vrbium ſeparatim ab vniuerſis ſingulos diligunt, vt Pyrrhi bello Curium, Fabricium, Coruncanium: primo Punico Calatinum, Duillium, Metellum, Lutatium: ſecundo Maximum, Marcellum, Africanum: poſt hos Paullum, Gracchum, Catonem: patrúmque memoria Scipionem, Lęlium: multóſque præterea & noſtra ciuitas,& Græcia tulit ſingulareis viros, quorum neminem niſi iuuante deo talem fuiſſe credendum eſt. Quæ ratio poëtas, maximéque Homerum impulit,vt principibus heroum Vlyſsi, Diomedi, Agamemnoni, Achilli,certos deos diſcriminum & periculorum comites adiungeret. Præterea ipſorum deorum ſæpe præſentiæ,qualeis ſuprà commemoraui,declarant ab his & ciuitatibus,& ſingulis hominibus conſuli. Quod quidem intelligitur etiam ſignificationibus rerum futurarum, quæ tum dormientibus, tum vigilantibus portenduntur. Multa præterea oſtentis, multa extis admonemur, multíſque rebus aliis,quas diuturnus vſus ita notauit, vt artem diuinationis efficeret. Nemo igitur vir magnus ſine aliquo afflatu diuino vnquam fuit. Nec verò ita refellendum eſt, vt ſi ſegetibus,aut vinetis cuiuſpiam tempeſtas nocuerit, aut ſiquid è vitæ commodis caſus abſtulerit,eum,cui quid horum acciderit,aut inuiſum deo, aut neglectum à deo iudicemus. Magna dij curant, parua negligunt. magnis autem viris proſperè eueniunt ſemper omnes res: ſiquidem ſatis à noſtris,& à principe philoſophorum Socrate dictum eſt de vbertatibus virtutis & copiis. Hæc mihi ferè in mentem veniebant, quæ dicenda putarem de natura deorum. Tu autem Cotta,ſi me audias,eandem cauſam agas, téque & principem ciuem putes, & pontificem eſſe cogites. & quoniam in vtranque partem vobis licet diſputare, hanc potius ſumas,eámque facultatem differendi,quam tibi à rhetoricis exercitationibus acceptam amplificauit Academia,huc potius conferas. Mala enim, & impia conſuetudo eſt contra deos diſputandi, ſiue ex animo id fit,ſiue ſimulatè.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM AD MARCVM BRVTVM.

LIBER III.

VÆ cùm Balbus dixiſſet, tum arridens Cotta, Serò, inquit, mihi Balbe præcipis quid defendam. Ego enim te diſputante quid contrà dicerem mecum ipſe meditabar, neque tam refellendi tui cauſa, quàm ea, quæ minus intelligebam, requirendi. Cùm autem ſuo cuique iudicio ſit vtendum, difficile factu eſt me id ſentire, quod tu velis. Hic Velleius, Neſcis, inquit, quāta cum exſpectatione, Cotta, ſim te auditurus. Iucūdus enim Balbo noſtro ſermo tuus contra Epicurum fuit. Præbebo igitur me tibi viciſsim attentum contra Stoicos auditorem. ſpero enim, te, vt ſoles, bene paratum venire. Tum Cotta, Sic eſt me hercule, inquit, Vellei. neque enim mihi par ratio cum Lucilio eſt, ac tecū fuit. Quî tandem, inquit ille? Quia mihi videtur Epicurus veſter de diis immortalibus non magnopere pugnare: tantum modò negare deos eſſe non audet, nequid inuidiæ ſubeat, aut criminis. Cùm verò deos nihil agere, nihil curare cōfirmat, membríſque humanis eſſe præditos, ſed eorum membrorum vſum nullum habere: ludere videtur, ſatíſque putatare, ſi dixerit eſſe quandam beatam naturam & æternam. A Balbo autem animaduertiſti credo quàm multa dicta ſint, quámque etiam ſi minus vera, tamen apta inter ſe & cohærentia. Itaque cogito, vt dixi, non tam refellere eius orationem, quàm ea, quæ minus intellexi, requirere. Quare Balbe tibi permitto, reſponderéne mihi mâlis de ſingulis rebus quærenti ex te ea, quæ parum accepi, an vniuerſam audire orationem meam. Tum Balbus, Ego verò, ſiquid explanari tibi voles, reſpondere mâlo: ſin me interrogare, non tam intelligendi cauſa, quàm refellendi, vtrum voles faciam: vel ad ſingula, quæ requires, ſtatim reſpondebo, vel cùm peroraris, ad omnia. Tum Cotta, Optimè, inquit. quamobrem ſic agamus, vt nos ipſa ducit oratio. Sed antequàm de re, pauca de me. Non enim mediocriter moueor auctoritate tua Balbe, orationéque ea, quæ me in perorando cohortabatur, vt meminiſſem, me & Cottam eſſe & pontificem. Quod eò, credo, valebat, vt opiniones, quas à maioribus accepimus de diis immortalibus, ſacra, cæremonias, religionéſque defenderem. Ego verò eas defendam, ſempérque defendi: nec me ex ea opinione, quam à maioribus accepi de cultu deorum immortalium, vllius vnquam oratio aut docti, aut indocti mouebit. Sed cùm de religione agitur, T. Coruncanium, P. Scipionem, P. Scæuulam, pontifices maximos, non Zenonem, aut Cleanthem, aut Chryſippum ſequor, habeóque C. Lælium augurem, eundem ſapientem, quem potius audiam de religione dicentem in illa oratione nobili, quàm quenquam principem Stoicorum. Cúmque omnis populi Rom. religio in ſacra, & in auſpicia diuiſa ſit, tertium adiunctum ſit, ſi quid prædictionis cauſa ex portētis & mōſtris, Sybillæ interpretes, haruſpicéſue monuerunt: harum ego religionum nullam vnquam contemnendam putaui: mihíque ita perſuaſi Romulum auſpiciis, Numam ſacris conſtitutis fundamenta ieciſſe noſtræ ciuitatis: quæ nunquam profectò ſine ſumma placatione deorum immortalium tanta eſſe potuiſſet. Habes Balbe, quid Cotta, quid pōtifex ſentiat. Fac nunc ergo intelligam, tu quid ſentias. à te enim philoſopho rationem accipere debeo religionis: maioribus autem noſtris, etiam nulla ratione reddita, credere. Tum Balbus, Quam igitur à me rationem, inquit, Cotta deſideras? Et ille, Quadripertita, inquit, fuit diuiſio tua. Primùm vt velles docere, deos eſſe: deinde quales eſſent: tum ab his mundum regi: poſtremò conſulere eos rebus humanis. Hec ſi rectè memini, partitio fuit. Rectiſsimè, inquit Balbus: ſed exſpecto quid requiras. Tum Cotta, Primum quidque videamus, inquit. etſi id eſt primū, quod inter omneis, niſi admodum impios, cónuenit, mihi quidem ex animo exuri non poteſt, eſſe deos: id tamen ipſum, quod mihi perſuaſum eſt, eſſe deos, auctoritate maiorum: cur ita ſit, nihil tu me doces. Quid eſt, inquit Balbus, ſi tibi perſuaſum eſt, cur à me velis diſcere?

scere? Tum Cotta, Quia sic aggredior,inquit,ad hanc disputationem,quasi nihil vnquam audierim de diis immortalibus,nihil cogitauerim. rudem me discipulum,& integrum accipe:& ea,quę requiro,doce. Dic igitur,inquit,quid requiras. Egóne?primum illud, Cur quod in istam partem ne egere quidem oratione dixisses, quòd esset perspicuum,& inter omneis constaret,de eo ipso tam multa dixeris. Quia te quoque, inquit,animaduerti,Cotta,sæpe,cùm in foro diceres,quàm plurimis posses argumentis onerare iudicem,si modò eam facultatem tibi daret causa.atque hoc idem & philosophi faciunt, & ego, vt potui, feci. tu autem qui id quæris,similiter facis, ac si me roges cur te duobus contuear oculis, & non altero tantùm, cùm idem vno assequi possim. Tum Cotta,Quàm simile istud sit, inquit, tu videris. nam ego neque in causis,siquid est euidens,de quo inter omneis conueniat,argumentari soleo.perspicuitas enim argumentatione eleuatur:nec si id facerem in causis forensibus,idem facerem in hac subtilitate sermonis.Cur contuereris autem altero oculo,causa non esset, cùm idem obtutus esset amborum,& cùm rerum natura,quam tu sapientem esse vis,duo lumina ab animo ad oculos perforata nos habere voluisset. Sed quia non confidebas tam esse id perspicuum,quàm tu velis,propterea multis argumentis,deos esse,docere voluisti.Mihi enim vnum satis erat,ita nobis maiores nostros tradidisse. Sed tu auctoritates omneis contemnis,ratione pugnas. Pátere igitur,rationem meam cum tua ratione contendere. Affers hæc omnia argumenta,cur dij sint:rémque mea sentẽtia minimè dubiam argumentando dubiam facis. Mandaui enim memoriæ non numerum solùm, sed etiam ordinem argumentorum tuorum. Primum fuit,cùm cælum suspexissemus,statim nos intelligere esse aliquod numen,quo hæc regantur. Ex hoc illud etiam,

,, Aspice hoc sublime candens,quem inuocant omnes Iouem. — Quasi verò quisquam nostrûm istum potius,quàm Capitolinum,Iouem appellet: aut hoc perspicuum sit,constétque inter omneis,eos esse deos,quos tibi Velleius, multíque præterea ne animanteis quidem esse concedant.Graue etiam argumentum tibi videbatur,quòd opinio de diis immortalibus & omniũ esset,& quotidie cresceret. Placet igitur tantas res opinione stultorum iudicari,vobis præsertim,qui illos insanos esse dicatis? At enim præsenteis videmus deos, vt apud Regillum Postumius,in Salaria Vattienus, nescio quid etiam de Locrorum apud Sagram prœlio.Quos igitur tu Tyndaridas appellabas,id est homines homine natos:& quos Homerus,qui recens ab illorum ætate fuit,sepultos esse dicit Lacedæmone,eos tu canteriis albis nullis calonibus obuiam Vattieno venisse existimas,& victoriam populi Ro. Vattieno potius,homini rustico,quàm M. Catoni, qui tum erat princeps, nuntiauisse? Ergo & illud in silice,quod hodie appâret apud Regillum,tanquam vestigium vngulæ Castoris equi,credis esse? Nónne mauis illud credere, quod probari potest,animos præclarorum hominum, quales isti Tyndaridæ fuerunt, diuinos esse & æternos,quàm eos,qui semel cremati essent,equitare, & in acie pugnare potuisse? Aut si hoc fieri potuisse dicis, doceas oportet quo modo nec fabellas anileis proferas. Tum Lucilius, An tibi, inquit, fabellæ videntur? Nónne ab A. Postumio ædem Castori & Polluci in foro dedicatam: nónne s.c. de Vattieno vides? Nam de Sagra,Græcorum etiam est vulgare prouerbium:qui,quę affirmant,certiora esse dicunt, quàm illa,quæ apud Sagram. His igitur auctoribus nónne debes moueri? Tum Cotta, Rumoribus,inquit,mecum pugnas Balbe:ego autem à te rationes requiro.

* Sequuntur quæ futura sunt. effugere enim nemo id potest,quod futurum est.Sæpe autem ne vtile quidem est scire quid futurum sit. miserum est enim nihil proficientem angi,nec habere ne spei quidem extremum,& tamen commune solatiũ: præsertim cùm vos iidem fato fieri dicatis omnia: quod autem semper ex omni æternitate verum fuerit,id esse fatum: quid igitur iuuat, aut quid affert ad cauendum scire aliquid futurum,cùm id certè futurum sit? Vnde porrò ista diuinatio? quis inuênit fissum iecoris? quis cornicis cantum notauit? quis sorteis? Quibus ego credo:nec possum Atij

Nauij, quem commemorabas, lituum contemnere. Sed quì ista intellecta sint, à philosophis debeo discere. præsertim cùm isti plurimis de rebus diuinis mentiãtur. At medici quoque, ita enim dicebas, sæpe falluntur. Quid simile medicina, cuius ego rationem video: & diuinatio, quæ vnde oriatur, non intelligo? Tu autem etiam Deciorum deuotionibus placatos deos esse censes. Quæ fuit deorũ tanta iniquitas, vt placari populo Ro. non possent, nisi viri tales occidissent? Consilium illud imperatorum fuit, quod Græci στρατήγημα appellant: sed eorum imperatorũ, qui patriæ consulerent, vitæ non parcerent. Rebantur enim fore, vt exercitus imperatorẽ equo incitato se in hosteis immittentem persequeretur: id quod euênit. Nam Fauni vocem equidem numquã audiui: tibi, si audiuisse te dicis, credam. etsi Faunus omnino quid sit, nescio. Nõ igitur adhuc, quantũ quidem in te Balbe est, intelligo deos esse. quos equidem credo esse, sed nihil docẽt Stoici. Nam Cleanthes, vt dicebas, quattuor modis formatas in animis hominum putat deorũ esse notiones. Vnus is modus est, de quo satis dixi, qui est susceptus ex præsensione rerum futurarum. Alter ex perturbationibus tempestatũ, & reliquis motibus. Tertius ex commoditate rerum, quas percipimus & copia. Quartus ex astrorũ ordine, cęlíque constantia. De præsensione diximus. de perturbationibus cælestibus & maritimis & terrenis, non possumus dicere, cùm ea fiant, non esse multos, qui ea metuant, & à diis immortalibus fieri existiment. Sed nõ id quæritur, sint'ne aliqui, qui deos esse putent: dij vtrùm sint, nécne, quæritur. Nam reliquæ causæ, quas Cleãthes affert, quarum vna est de cõmodorum, quæ capimus copia, altera de temporum ordine, cęlíque constantia: tum tractabuntur à nobis, cùm de prouidentia deorum disputabimus, de qua plurima à te Balbe dicta sunt: eodémque illa etiam differemus, quòd Chrysippum dicere aiebas, quoniam esset aliquid in rerũ natura, quod ab homine effici non posset, esse homine aliquid melius: quæque in domo pulchra cum pulchritudine mundi comparabas, cùm totius mũdi conuenientiam consensúmque afferebas, Zenonísque breueis & acutulas conclusiones, in eam partem sermonis, quã modò dixi, differemus. Eodémque tempore illa omnia, quæ à te physicè dicta sunt de vi ignea, déque eo calore, ex quo omnia generari dicebas, loco suo quęrentur: omniáque, quæ à te nudiustertius dicta sunt, cùm docere velles deos esse, quare & mundus vniuersus, & sol, & luna, & stellæ sensum ac mentẽ haberent, in idem tempus reseruabo. A te autem illud etiam atque etiam quæram, quibus rationibus tibi persuadeas deos esse. Tum Balbus, Equidem attulisse rationes mihi videor: sed eas tu ita refellis, vt cùm me interrogaturus esse videare, & ego me ad respõdendum compararim, repentè auertas orationem, nec des respondendi locum. Itaque maximæ res tacitæ prætererunt, de diuinatione, de fato: quibus de quæstionibus tu quidem strictim, nostri autem multa solent dicere. sed ab hac quæstione, quæ nunc in manibus est, separantur. Quare, si videtur, noli agere confusè: vt hoc explicemus hac disputatione, quod quæritur. Optimè, inquit Cotta. Itaque quoniam quattuor in parteis totã quęstionem diuisisti, de prima quidem diximus: consideremus secundam: quæ mihi talis videtur fuisse, vt cùm ostendere velles quales dij essent, ostenderes nullos esse. A cõsuetudine enim oculorũ animum abducere difficillimum dicebas: sed cùm deo nihil præstantius esset, non dubitabas quin mundus esset deus, quòd nihil in rerum natura melius esset, modò possemus eum animantem cogitare, vel potius vt cetera oculis, sic animo hoc cernere. Sed cùm mundo negas quicquam esse melius, quid dicis melius? si pulchrius, assentior. si aptius ad vtilitates nostras, id quoque assentior. sin autem id dicis, nihil esse mundo sapientius, nullo modo prorsus assentior: non quòd difficile sit mentẽ ab oculis seuocare: sed quo magis seuoco, eo minus id, quod tu vis, possum mente comprehendere. Nihil est mundo melius in rerum natura. ne in terris quidem vrbe nostra. num igitur iccirco in vrbe esse rationem, cogitationem, mentem putas? aut quoniam non sit, num iccirco existimas formicam anteponendam esse huic pulcherrimæ vrbi, quòd in vrbe sensus sit nullus, in formica non modò sensus, sed etiam mens, ratio, memoria? Videre

dere oportet Balbe, quid tibi concedatur, non te ipſum quod velis ſumere. Iſtum enim locum totum illa vetus Zenonis breuis, &, vt tibi videbatur, acuta concluſio dilatauit. Zeno enim ita concludit, Quod ratione vtitur, melius eſt, quàm id, quod ratione non vtitur. nihil autem mundo melius. ratione igitur mundus vtitur. Hoc ſi placet, iam efficies vt mundus optimè librum legere videatur. Zenonis enim veſtigiis hoc modo rationem poteris concludere. Quod litteratum eſt, id eſt melius, quàm quod non eſt litteratum. nihil autem mundo melius. litteratus igitur eſt mundus. Iſto modo etiam diſertus, & quidem mathematicus, muſicus, omni denique doctrina eruditus, poſtremò philoſophus erit mundus. Sæpe dixit nihil fieri ſine deo, nec vllam vim eſſe naturæ, vt ſui diſsimilia poſſet effingere. Concedam non modò animantem & ſapientem eſſe mundum, ſed fidicinem etiam & tibicinem, quoniam earum quoque artium homines ex eo procreantur. Nihil igitur affert pater iſte Stoicorum, quare mundum ratione vti putemus: ne cur animantem quidem eſſe. Non eſt igitur mundus deus: & tamen nihil eſt eo melius: nihil eſt eo pulchrius, nihil ſalutarius, nihil ornatius aſpectu, motúque cõſtantius. Quòd ſi mundus vniuerſus non eſt deus, ne ſtellæ quidem, quas tu innumerabileis in deorum numero reponebas: quarum te curſus æquabiles, æterníque delectabant: nec mehercule iniuria. ſunt enim admirabili incredibilíque conſtantia. Sed non omnia, Balbe, quæ curſus certos & conſtanteis habent, ea deo potius, quàm naturæ tribuenda ſunt. Quid Chalcidico Euripo in motu identidem reciprocando putas fieri poſſe conſtantius? Quid freto Sicilienſi? Quid Oceani feruore illis in locis,

,, Europam, Libyámque rapax vbi diuidit vnda?

Quid? æſtus maritimi vel Hiſpanienſes, vel Britannici, eorúmque certis temporibus vel acceſſus, vel receſſus, ſine deo fieri nónne poſſunt? Vide queſo, ſi omnis motus, omniáque, quæ certis temporibus ordinem ſuum conſeruant, diuina ducimus, ne tertianas quoque febreis, & quartanas diuinas eſſe dicendum ſit, quarũ reuerſione & motu quid poteſt eſſe conſtantius? Sed omnium talium rerum ratio reddenda eſt: quod vos cùm facere nõ poteſtis, tanquam in aram confugitis ad deum. Et Chryſippus tibi acutè dicere videbatur, homo ſine dubio verſutus & callidus. Verſutos eos appello, quorum celeriter mens verſatur: callidos autem, quorum tanquam manus opere, ſic animus vſu concalluit. Is igitur, Si aliquid eſt, inquit, quod homo efficere non poſsit: qui id efficit, melior eſt homine. homo autem hęc, quæ in mundo ſunt, efficere non poteſt. qui potuit igitur, is pręſtat homini. homini autem pręſtare quis poſsit, niſi deus? eſt igitur deus. Hęc omnia in eodem, quo illa Zenonis, errore verſantur. Quid enim ſit melius, quid præſtabilius, quid inter naturã & rationem interſit, non diſtinguitur. Idémque ſi dei non ſint, negat eſſe in omni natura quicquam homine melius. id autem putare quenquam hominem, nihil homine eſſe melius, ſummę arrogantiæ cenſet eſſe. Sit ſanè arrogantis, pluris ſe putare, quàm mundum: at illud non modò non arrogantis, ſed potius prudentis, intelligere ſe habere ſenſum & rationem: hæc eadem Orionem & Caniculam non habere. Et ſi domus pulchra ſit, intelligamus, eam dominis, inquit, ædificatam eſſe, non muribus. Sic igitur mundũ deorum domum exiſtimare debemus. Ita prorſus exiſtimarem, ſi illum ædificatum, nõ, quemadmodum docebo, à natura conformatum putarem. At enim quærit apud Xenophontem Socrates, vnde animam arripuerimus, ſi nulla fuerit in mundo. Et ego quæro vnde orationem, vnde numeros, vnde cãtus. Niſi verò loqui ſolem cum luna putamus, cùm propius acceſſerit: aut ad harmoniam canere mundum, vt Pythagoras exiſtimat. Naturę iſta ſunt, Balbe, naturę non artificioſè ambulantis, vt ait Zeno: quod quidem quale ſit, iam videbimus: ſed omnia cientis & agitantis motibus & mutationibus ſuis. Itaque illa mihi placebat oratio de conuenientia conſenſúque naturæ, quam quaſi cognationem continuatam conſpirare dicebas. Illud non probabam, quòd negabas id accidere potuiſſe, niſi ea vno diuino ſpiritu contineretur. Illa verò cohæret & permanet naturæ viribus, non deorum: éſtque in ea iſte quaſi conſenſus, quam συμπάθειαν Grçci vocant: ſed ea quo ſua ſponte

maior est, eo minus diuina ratione fieri existimanda est. Illa autem, quæ Carneades afferebat, quemadmodum dissoluitis? Si nullum corpus immortale sit, nullum esse corpus sempiternum: corpus autem immortale nullum esse, ne indiuiduum quidem, nec quod dirimi, distrahíque non posit. Cúmque omne animal patibilem naturam habeat, nullum est eorum, quod effugiat accipiendi aliquid extrinsecus, id est quasi ferendi & patiendi necessitatem. Et si omne animal mortale est, nullum est immortale. Et si omne animal secari ac diuidi potest, nullum est eorum indiuiduum, nullum ęternum. Atquî omne animal ad accipiendam vim externam, & ferendam paratum est: mortale igitur omne animal & dissolubile & diuiduum sit necesse est. Vt enim si omnis cera commutabìlis esset, nihil esset cereum, quod commutari non posset: item nihil argenteum, nihil æneum, si commutabilis esset natura argẽti & æris: similiter igitur, si omnia, quæ sunt, ex quibus cuncta cõstant, mutabilia sunt, nullum corpus esse potest non mutabile. mutabilia autem sunt illa, ex quibus omnia constant, vt vobis videtur: omne igitur corpus mutabile est. At si esset corpus aliquod immortale, non esset omne mutabile. Ita efficitur, vt omne corpus mortale sit. Etenim omne corpus, aut aqua, aut aër, aut ignis, aut terra est, aut id quod est concretum ex his, aut ex aliqua parte eorum: horum autem nihil est, quod non intereat. nam & terrenum omne diuiditur: & humor ita mollis est, vt facilè comprimi, collidíque possit: ignis verò & aër omni impulsu facillimè pellitur, naturáq; cedens est maximè & dissipabilis. Præterea omnia hæc cùm intereunt, tum in naturam aliam conuertuntur: quod fit cùm terra in aquam se vertit, & cùm ex aqua oritur aër, & cùm ex aëre æther, cúmque eadem vicissim retrò commeant. Quòd si ea intereunt, ex quibus constat omne animal, nullum est animal sempiternum. Et, vt hæc omittamus, tamen animal nullũ inueniri potest, quod neque natum vnquam sit, & semper sit futurum. omne enim animal sensus habet: sentit igitur & calida & frigida, & dulcia & amara, nec potest vllo sensu iucunda accipere, & non accipere contraria. Si igitur voluptatis sensum capit, doloris etiam capit. quod autem dolorem accipit, id accipiat etiam interitum necesse est. omne igitur animal cõfitendum est esse mortale. Prętereà siquid est, quod nec voluptatem sentiat, nec dolorẽ, id animal esse non potest. sin autem, & quod animal est, id illa necesse est sentiat, & quod ea sentit, non potest esse æternum, & omne animal sentit: nullum igitur animal est æternum. Præterea nullum potest esse animal, in quo non & appetitio sit, & declinatio naturalis. appetuntur autem quæ secundum naturam sunt, declinantur cõtraria: & omne animal appetit quædam, refugit à quibusdam: à quo autem refugit, id contra naturam est: & quod est contra naturam, id habet vim interimendi: omne ergo animal intereat necesse est. Innumerabilia sunt, ex quibus effici colligíque posit, nihil esse, quod sensum habeat, quin id intereat. Etenim ea ipsa, quæ sentiuntur, vt frigus, vt calor, vt voluptas, vt dolor, vt cetera, cùm amplificata sunt, interimunt: nec vllum animal est sine sensu: nullum igitur animal est æternum. Etenim aut simplex est natura animantis, vt vel terrena sit, vel ignea, vel animalis, vel humida: quod quale sit, ne intelligi quidem potest: aut concreta ex pluribus naturis, quarum suum quæque locum habeat, quò naturæ vi feratur, alia infimum, alia summum, alia medium. hæc ad quoddam tempus cohærere possunt: semper autem nullo modo possunt. necesse est enim suum quæque in locum natura rapiatur. nullum igitur animal est sempiternum. Sed omnia vestri, Balbe, solent ad igneam vim referre, Heraclitum, vt opinor, sequentes: quem ipsum non omnes interpretantur vno modo. qui quoniam quid diceret, intelligi noluit, omittamus. Vos autem ita dicitis, omnem vim esse ignem: itaque & animantes, cùm calor defecerit, tum interire: & in omni natura rerum id viuere, id vigere, quod caleat. Ego autem non intelligo, quo modo calore exstincto corpora intereant, non intereant humore, aut spiritu amisso, præsertim cùm intereant etiam nimio calore. Quamobrem id quidem commune est de calido: veruntamen videamus exitum. Ita vultis, opinor, nihil esse animale extrinsecus in natura atque mundo præter ignem. quî magis quàm præter animam, vnde animantium quoque con-

stet

stet animus, ex quo anima dicitur? Quo modo autem hoc, quasi concedatur, sumitis, nihil esse animum, nisi ignem? Probabilius enim videtur tale quiddam esse animum, vt sit ex igne atque anima temperatum. Quòd si ignis ex sese ipse animal est, nulla se alia admiscente natura, quoniam is cùm inest in corporibus nostris, efficit vt sentiamus: non potest ipse esse sine sensu. Rursus eadem dici possunt. quicquid est enim, quod sensum habeat, id necesse est sentiat & voluptatem & dolorem: ad quem autem dolor veniat, ad eundem etiam interitum venire. ita fit, vt ne ignem quidem efficere possitis æternum. Quid enim? non eisdem vobis placet omnem ignem pastu indigere, nec permanere vllo modo posse, nisi alatur? ali autem solem, lunam, reliqua astra, aquis alia dulcibus, alia marinis? Eámque causam Cleanthes affert, cur se sol referat, nec longius progrediatur solstitiali orbe, itémque brumali, ne longius discedat à cibo. Hoc totum quale sit, mox. Nunc autem concludatur illud: quod interire possit, id æternum non esse natura: ignem autem interiturum esse, nisi alatur: non esse igitur natura ignem sempiternum. Qualem autem deum intelligere nos possumus nulla virtute præditum? Quid enim? prudentiámne deo tribuemus, quę constat ex scientia rerum bonarum & malarum, & nec bonarum, nec malarum? Cui mali nihil est, nec esse potest, quid huic opus est dilectu bonorum & malorũ? quid autem ratione? quid intelligentia? quibus vtimur ad eam rem, vt apertis obscura assequamur. At obscurum deo nihil potest esse. nam iustitia, quæ suum cuique distribuit, quid pertinet ad deos? Hominum enim societas & communitas, vt vos dicitis, iustitiam procreauit. Temperantia autem constat ex prætermittendis voluptatibus corporis: cui si locus in cęlo est, est etiam voluptatibus. Nam fortis deus intelligi quî potest? in dolore, an in labore, an in periculo? quorũ deum nihil attingit. Nec ratione igitur vtentem, nec virtute vlla præditum deũ intelligere quî possumus? Nec verò vulgi atq; imperitorũ inscientiam despicere possum, cùm ea considero, quæ dicuntur à Stoicis. Sunt enim illa imperitorum. Piscem Syri venerantur. Omne ferè genus bestiarum Ægyptij consecrauerunt. Iam verò in Græcia multos habent ex hominibus deos: Alabandum Alabandi: Tenedi Tenem: Leucotheam, quę fuit Ino, & eius Palæmonem filium, cuncta Græcia: Herculem, Æsculapium, Tyndaridas: Romulum nostri, aliósque complureis, quos quasi nouos & ascriptitios ciueis in cælũ receptos putant. Hęc igitur indocti. Quid? vos philosophi, quî meliora? Omitto illa: sunt enim præclara. Sit sanè deus ipse mundus. Hoc credo illud esse

,, Sublime candens, quem inuocant omnes Iouem.

Quare igitur plureis adiungimus deos? quanta autem est eorum multitudo? Mihi quidẽ sanè multi videntur. singulas enim stellas numeras deos, eósque aut belluarum nomine appellas, vt capram, vt lupam, vt taurum, vt leonem: aut rerum inanimarum, vt Argon, vt aram, vt coronam. Sed, vt hæc concedantur, reliqua quî tandem non modò concedi, sed omnino intelligi possunt? Cùm fruges Cererem, vinum Liberum dicimus, genere nos quidem sermonis vtimur vsitato: sed ecquem tam amentem esse putas, qui illud, quo vescatur, deũ credat esse? Nam quos ab hominibus peruenisse dicis ad deos, tu reddes rationem quemadmodum id fieri potuerit, aut cur fieri desierit, & ego discam libenter. Quo modo nunc quidem est, non video quo pacto ille, cui in monte OEtæo illatæ lampades fuerunt, vt ait Attius, in domum æternam patris ex illo ardore peruenerit. quem tamen Homerus conueniri apud inferos facit ab Vlysse, sicut ceteros, quì excesserant è vita. Quanquam quem potissimùm Herculem colamus, scire sanè velim. Plureis enim tradunt nobis ij, qui interiores scrutantur & reconditas litteras: antiquissimum Ioue natum, sed antiquissimo item Ioue: nam Ioues quoque plureis in priscis Græcorum litteris inuenimus. Ex eo igitur & Lisyto est is Hercules, quem concertauisse cum Apolline de tripode accepimus. Alter traditur Nilo natus Ægyptius, quem aiunt Phrygias litteras conscripsisse. Tertius est ex Idæis Dactylis, cui inferias afferunt. Quartus Iouis est, Asteriæ Latonæ sororis, quem Tyrij maximè colunt, cuius Karthaginem filiam ferunt. Quintus in India, qui Belus dicitur. Sextus hic ex Alcumena, quem Iupiter genuit: sed

F.x. ut Nepam in ms. et rectè, nec enim lupae simulacrum inter sidera relatum fuisse apud scriptores reperitur.

id. Lysidea

tertius Iupiter: quoniam, vt iam docebo, plureis Ioues etiam accepimus. Quando enim me in hunc locum deduxit oratio, docebo meliora me didicisse de colendis diis immortalibus iure pontificio, & maiorum more, capedunculis iis, quas Numa nobis reliquit, de quibus in illa aureola oratiuncula dicit Lælius, quàm rationibus Stoicorum. Si enim vos sequar, dic quid ei respondeam, qui me sic roget, Si dij sunt, sunt etiam Nymphæ deæ. Si Nymphæ, Panisci etiam & Satyri. Hi autem non sunt. ne Nymphæ quidem deæ igitur. At earum templa sunt publicè vota & dedicata. Quid igitur? ne ceteri quidem ergo dij, quorum templa sunt dedicata. Agè porrò Iouem & Neptunum deum numeras. ergo etiam Orcus frater eorum deus: & illi, qui fluere apud inferos dicuntur, Acheron, Cocytus, Styx, Phlegeton: tum Charon, tum Cerberus, dij putandi. At id quidem repudiandum, ne Orcus quidem igitur. Quid dicitis ergo de fratribus? Hæc Carneades agebat, non vt deos tolleret. quid enim philosopho minus conueniens? sed vt Stoicos nihil de diis explicare conuinceret. Itaque insequebatur. Quid enim, aiebat, si ij fratres sunt in numero deorum, num de patre eorum Saturno negari potest? quem vulgò maximè ad Occidentem colunt. Qui si est deus, patrem quoque eius Cælum esse deum confitendum est. Quod si ita est, Cæli quoque parentes dij habendi sunt Æther & Dies, eorúmque fratres & sorores, qui à genealogis antiquis sic nominantur, amor, dolus, motus, labor, inuidentia, fatum, senectus, mors, tenebræ, miseria, querela, gratia, fraus, pertinacia, Parcæ, Hesperides, somnia: quos omneis Erebo & nocte natos ferunt. Aut igitur hæc monstra probanda sunt, aut prima illa tollenda. Quid? Apollinem, Vulcanum, Mercurium, ceteros, deos esse dices: de Hercule, Æsculapio, Libero, Castore, Polluce dubitabis? At hi quidem coluntur æquè atque illi, apud quosdam etiam multo magis. Ergo hi dij sunt habendi mortalibus nati matribus. Quid? Aristeus, qui oliuæ dicitur inuentor, Apollinis filius: Theseus, qui Neptuni: réliqui, quorum patres dij, non erunt in deorum numero? Quid, quorum matres? opinor etiam magis. Vt enim in iure ciuili, qui est de matre libera, liber est: item iure naturæ, qui de dea matre est, deus sit necesse est. Itaque Achillem Astypalea insula sanctissimè colit: qui si deus est, & Orpheus, & Rhesus dij sunt matre Musa nati. nisi fortè maritimæ nuptiæ terrenis anteponuntur. Si hi dij non sunt, quia nusquam coluntur, quo modo illi sunt? Vide igitur ne virtutibus hominũ isti honores habeantur, non immortalitatibus: quod tu quoque Balbe visus es dicere. Quo modo autem potes, si Latonam deam putes, Hecaten non putare, cuius matertera Asteria est, mater Latona? An hæc quoque dea est? vidimus enim eius aras, delubráque in Græcia. Si hæc dea est, cur non Eumenides? quæ si deæ sunt, quarum & Athenis fanum est, & apud nos, vt ego interpretor lucum Furinæ, Furiæ deæ sunt, speculatrices, credo, & vindices facinorum & scelerum. Quòd si tales dij sunt, vt rebus humanis intersint, Natio quoque dea putanda est: cui, cùm fana circuimus in agro Ardeati, rem diuinam facere solemus. quæ quia partus matronarum tueatur, à nascentibus Natio nominata est. Ea si dea est, dij omnes illi, qui commemorabantur à te, honos, fides, mens, concordia: ergo etiam spes, Moneta, omniáque, quæ cogitatione nobismetipsis possumus fingere. Quod si veri simile non est: ne illud quidem est, hæc vnde fluxerunt. Quid autem dicis? si dij sunt illi, quos colimus & accepimus, cur non eodem in genere Serapim, Isímque numeremus? Quod si facimus, cur barbarorum deos repudiemus? Boues igitur, & equos, ibes, accipitres, aspidas, crocodilos, pisceis, canes, lupos, feleis, multas præterea belluas in deorum numero reponemus. quæ si reiiciamus, illa quoque, vnde hæc nata sunt, reiiciemus. Quid deinde? Inó dea dicetur, quæ Leucothea à Græcis, à nobis Matuta dicitur, cùm sit Cadmi filia? Circe autem & Pasiphae è Perseide Oceani filia natæ, patre sole, in deorum numero non habebuntur? Quanquam Circen quoque coloni nostri Circeienses religiosè colunt. Ergo hanc deam dicis. Quid Medeæ respondebis, quæ duobus auis, Sole & Oceano, Æeta patre, matre Idyia procreata est? Quid huius Absyrto fratri, qui est apud Pacuuium Ægialeus? Sed illud nomen veterum litteris vsitatius. Qui

si dij

ib: agebat

P. POETELLIVS P. L.
SYRVS
LANISTA AD. AR. FORIN.
AR. ROM. DD. VIX.
ANN. XLIIX.
H. S. E.

D. in ms. Sarapim

si dij non sunt, vereor quid agat Ino. Hæc enim omnia ex eodem fonte fluxerunt. An Amphiaraus, deus erit, & Trophonius? Nostri quidem publicani, cùm essent agri in Bœotia deorum immortalium excepti lege censoria, negabant immortaleis esse vllos, qui aliquando homines fuissent. Sed si sunt hi dij, est certè Erichtheus, cuius Athenis & delubrum vidimus, & sacerdotem. Quem si deum facimus, quid aut de Codro dubitare possumus, aut de ceteris, qui pugnantes pro patriæ libertate ceciderunt? Quod si probabile non est, ne illa quidē superiora, vnde hæc manant, probanda sunt. Atque in plerisq; ciuitatibus intelligi potest, augēdæ virtutis gratia, quo libentius reip. causa periculum adiret optimus quisque, virorū fortium memoriam honore deorū immortalium consecratam. Ob eam enim ipsam causam Erichtheus Athenis, filiæque eius in numero deorum sunt. Itémque * Leonaticum est delubrum Athenis, quod Leocorion nominatur. Alabandenses quidem sanctius Alabandum colunt, à quo est vrbs illa condita, quàm quēquam nobilium deorum: apud quos non inurbanè Stratonicus, vt multa, cùm quidam ei molestus Alabandum deum esse confirmaret, Herculem negaret, Ergo, inquit, mihi Alabandus, tibi Hercules sit iratus. Illa autem, Balbe, quæ tu à cælo, astrísque ducebas, quàm longè serpant non vides? solem deum esse, lunámque: quorum alterum Apollinem Græci, alteram Dianam putant? Quòd si luna dea est: ergo etiam lucifer, ceteræque errantes numerum deorum obtinebunt. Igitur etiam inerrantes. Cur autem arqui species non in deorum numero reponatur? Est enim pulcher, & ob eam causam quia speciem habeat admirabilem, Thaumante dicitur esse natus. Cuius si diuina natura est, quid facies nubibus? Arquus enim ipse ex nubibus efficitur quodam modo coloratus: quarum vna etiam Centauros peperisse dicitur. Quòd si nubes retuleris in deos, referendæ certè erunt tempestates, quæ populi Ro. ritibus consecratæ sunt. Ergo imbres, nimbi, procellæ, turbines sunt dij putandi. Nostri quidem duces mare ingredientes immolare hostiam fluctibus consueuerunt. Tum si est Ceres à gerendo (ita enim dicebas) terra ipsa dea est, & ita habetur. quæ est enim alia Tellus? Si terra: mare etiam, quem Neptunum esse dicebas. Ergo & flumina & fontes. Itaque & fontis delubrum Marso ex Corsica dedicauit: & in augurum precatione Tiberinum, Spinonem, Anemonem, Nodinum, alia propinquorum fluminum nomina videmus. Ergo hoc aut in immensum serpet, aut nihil horum recipiemus, nec illa infinita ratio superstitionis probabitur. Nihil ergo horum probandum est. Dicamus igitur, Balbe, oportet contra illos etiam, qui hos deos ex hominum genere in cælum translatos non re, sed opinione esse dicunt, quos augustè omneis, sanctéque veneramur. Principio Ioues tres numerant ij, qui theologi nominantur: ex quibus primum & secundum natos in Arcadia: alterum patre Æthere, ex quo etiam Proserpinam natam ferunt & Liberum: alterum patre Cælo, qui genuisse Mineruam dicitur, quam principem & inuentricem belli ferunt: tertium Cretensem Saturni filium, cuius in illa insula sepulcrum ostenditur. Διόσκουροι etiam apud Graios multis modis nominantur. Primi tres qui appellantur Anaces, Athenis ex Ioue rege antiquissimo & Proserpina nati, Tricopatreus, Eubuleus, Dionysius. Secundi, Ioue tertio nati ex Leda, Castor & Pollux. Tertij dicuntur à nonnullis Aleo & Melampus, Emolus, Atrei filij, qui Pelope natus fuit. Iam Musæ primæ quattuor, natæ Ioue altero, Thelxiope, Mneme, Aœde, Melete. secundæ Ioue tertio, & Mnemosyne procreatæ nouem. Tertiæ Ioue tertio Pieriæ natæ & Antiopa: quas Pieridas & Pierias solent poëtæ appellare, iisdem nominibus, eodem numero, quo proximæ superiores. Cúmque tu Solem, quia solus esset, appellatum esse dicas: Soles ipsi quàm multi à theologis proferuntur? Vnus eorum Ioue natus, nepos Ætheris: alter Hyperione: tertius Vulcano Nili filio, cuius vrbem Ægyptij volunt esse eam, quæ Heliopolis appellatur. quartus is, quem heroicis temporibus Achanto Rhodi peperisse dicitur, auum Ialysi, Camiri, & Lindi. quintus, qui Colchis fertur Æetam & Circen procreauisse. Vulcani item complures, primus Cælo natus, ex quo Minerua Apollinem eum, cuius in tutela Athenas antiqui historici esse voluerunt.

ſecundus Nilo natus Opas, vt Ægyptij appellant, quem cuſtodem eſſe Ægypti volunt. tertius ex tertio Ioue & Iunone, qui Lemni fabricæ traditur præfuiſſe. quartus Menalio natus, qui tenuit inſulas propter Siciliam, quæ Vulcaniæ nominantnr. Mercurius vnus Cælo patre, Die matre natus: cuius obſcænius excitata natura traditur, quòd aſpectu Proſerpinæ commotus ſit. alter Valentis & Phoronidis filius, is qui ſub terris habetur: idem Trophonius. tertius Ioue tertio natus & Maïa, ex quo & Penelopa Pana natum ferunt. quartus Nilo patre, quem Ægyptij nefas habent nominare. quintus, quem colunt Pheneatæ, qui Argum dicitur interemiſſe, ob eámque cauſam Ægypto præfuiſſe, atque Ægyptiis leges & litteras tradidiſſe. Hunc Ægyptij Thoyth appellant: eodémque nomine anni primus menſis apud eos vocatur. Æſculapiorũ primus Apollinis, quem Arcades colunt, qui ſpecillum inueniſſe, primúſque vulnus obligauiſſe dicitur: ſecundus ſecundi Mercurij frater: is fulmine percuſſus dicitur humatus eſſe Cynoſuris. tertius Arſippi & Arſinoæ: qui primus purgationem alui, dentíſque euulſionem, vt ferunt, inuẽnit: cuius in Arcadia non longè à Luſio flumine ſepulcrum & lucus oſtenditur. Apollinũ antiquiſsimus is, quem paullo antè ex Vulcano natum eſſe dixi, cuſtodem Athenarum. alter Corybantis filius natus in Creta, cuius de illa inſula cum Ioue ipſo certamen fuiſſe traditur. tertius Ioue tertio natus & Latona, quem ex Hyperboreis Delphos ferunt adueniſſe. quartus in Arcadia, quem Arcades Nomionem appellant, quòd ab eo ſe leges ferunt accepiſſe. Dianæ item plures. prima Iouis & Proſerpinæ, quæ pinnatum Cupidinem genuiſſe dicitur. ſecunda notior, quam Ioue tertio & Latona natam accepimus. tertiæ pater Vpis traditur, Glauce mater. eam Græci ſæpe Vpim paterno nomine appellant. Dionyſios multos habemus: primum è Ioue & Proſerpina natum. ſecundũ Nilo, qui Nyſam dicitur interemiſſe. tertiũ Caprio patre: eúmque regem Aſiæ præfuiſſe dicũt: cui Sabazea ſunt inſtituta. quartum Ioue & Luna, cui ſacra Orphica putantur confici. quintum Niſo natum & Thyone, à quo Trieterides conſtitutæ putantur. Venus prima Cælo & Die nata: cuius Elide delubrum videmus. altera ſpuma procreata, ex qua & Mercurio Cupidinem ſecundum natum accepimus. tertia Ioue nata, & Dione, quæ nupſit Vulcano. Sed ex ea & Marte natus Anteros dicitur. quarta Syria Tyróque concepta, quæ Aſtarte vocatur, quam Adonidi nupſiſſe traditum eſt. Minerua prima, quam Apollinis matrem ſuprà diximus. ſecunda orta Nilo, quam Ægyptij Saitæ colunt. tertia illa, quam Ioue generatam ſuprà diximus. quarta Ioue nata & Coryphe Oceani filia, quam Arcades Coryphaſiam nominant, & quadrigarum inuentricem ferunt. Quinta Pallantis, quæ patrem dicitur interemiſſe virginitatem ſuam violare conantem, cui pinnarum talaria affigunt. Cupido primus Mercurio & Diana prima natus dicitur. ſecundus Mercurio & Venere ſecunda. tertius quidem eſt Anteros Marte & Venere tertia. Atque hæc quidem, atque eiuſmodi ex vetere Græciæ fama collecta ſunt: quibus intelligis reſiſtendum eſſe, ne perturbentur religiones. Veſtri autem non modò hæc non refellunt, verùm etiam confirmant, interpretando quorſum quidque pertineat. Sed eò iam, vnde huc degreſsi ſumus, reuertamur. Num cenſes igitur ſubtiliore ratione opus eſſe ad hæc refellenda? Nam mentem, fidem, ſpem, virtutem, honorem, victoriam, ſalutem, concordiam, ceteráſque eiuſmodi rerum vim habere videmus, non deorum. Aut enim in nobiſmet inſunt ipſis, vt mens, vt ſpes, vt fides, vt virtus, vt concordia: aut optandæ nobis ſunt, vt honos, vt ſalus, vt victoria: quarum rerum vtilitate video etiam conſecrata ſimulacra. Quare autem in his vis deorum inſit, tum intelligam cùm cognouero. Quo in genere vel maximè eſt fortuna numeranda, quam nemo ab inconſtantia & temeritate ſeiunget: quæ digna certè non ſunt deo. Iam verò quid vos illa delectat explicatio fabularum, & enodatio nominum: exſectum à filio Cælum, vinctum itidem à filio Saturnum? Hæc & alia generis eiuſdem ita defenditis, vt ij, qui iſta finxerunt, non modò non inſani, ſed etiam fuiſſe ſapientes videantur. In enodandis autem nominibus, quod miſerandum ſit, laboratis. Saturnus, quia ſe ſaturat annis: Mauors, quia magna

gna vertit: Minerua, quia minuit, aut quia minatur: Venus, quia venit ad omnia: Ceres à gerendo. Quàm periculosa consuetudo? in multis enim nominibus hærebitis. Quid Veioui facies? quid Vulcano? quanquam quoniam Neptunum à nando appellatum putas, nullum erit nomen, quod non possis vna littera explicare vnde ductum sit. in quo quidem magis tu mihi natare visus es, quàm ipse Neptunus. Magnam molestiam suscepit & minimè necessariam primus Zeno, pòst Cleanthes, deinde Chrysippus, commentitiarum fabularum reddere rationem: vocabulorum, cur quidque ita appellatum sit, causas explicare. Quod cùm facitis, illud profectò confitemini, longè aliter rem se habere, atque hominum opinio sit. eos enim, qui dij appellantur, rerum naturas esse, non figuras deorum. Qui tantus error fuit, vt perniciosis etiam rebus non modò nomen deorum tribueretur, sed etiam sacra constituerentur. Febris enim fanum in Palatio, & Orbonæ ædem Larum, & aram malè Fortunæ Esquiliis consecratam videmus. Omnis igitur talis à philosophia pellatur error, vt, cùm de diis immortalibus disputemus, dicamus digna diis immortalibus: de quibus habeo ipse quid sentiam, non habeo autem quid tibi assentiar. Neptunum esse dicis animum cum intelligentia per mare pergentem. idem de Cerere. Istam autem intelligentiam aut maris, aut terræ non modò comprehendere animo, sed ne suspicione quidem possum attingere. Itaque aliunde mihi quærendum est, vt & esse deos, & quales sint, discere possim, quàm qualeis tu eos esse velis. Videamus ea, quæ sequuntur: primùm deorúmne prouidentia mundus regatur: deinde consulántne rebus humanis. hæc enim mihi ex tua partitione restant duo: de quibus si vobis videtur, accuratius disserendum puto. Mihi verò, inquit Velleius, valde videtur. nam & maiora exspecto, & his, quæ dicta sunt, vehementer assentior. Tum Balbus, Interpellare te, inquit, Cotta nolo: sed sumemus tempus aliud: efficiam profectò vt fateare. sed

multa desunt.

,, Nequaquam istuc istac ibit: magna inest certatio.
,, Nam vt ego illis supplicarem tanta blandiloquentia?

Niobe parúmne ratiocinari videtur, & sibi ipsa nefariam pestem machinari? Illud verò quàm callida ratione,

,, Qui volt, quod volt, ita dat se res, vt operam dabit.

Qui est versus omnium seminator malorum.

,, Ille transuersa mente mihi hodie tradidit repagula,
,, Quibus ego iram omnem recludam, atque illi perniciem dabo:
,, Mihi mærores, illi luctum: exitium illi, exsulium mihi.

Hanc videlicet rationem, quam vos diuino beneficio homini solùm tributam dicitis, bestiæ non habent. Vidésne igitur quanto munere deorum simus affecti? Atque eadem Medea patrem patriámque fugiens:

,, Postquàm pater appropinquat, iámque pænè vt comprehendatur, parat,
,, Puerum interea obtruncat, membráque articulatim diuidit,
,, Pérque agros passim dispergit corpus: id ea gratia,
,, Vt dum nati dissupatos artus captaret parens,
,, Ipsa interea effugeret: illum vt mæror tardaret sequi,
,, Sibi salutem vt familiari páreret paricidio.

Huic vt scelus, sic ne ratio quidem defuit.. Quid? ille funestas epulas fratri comparans, nónne versat huc & illuc cogitatione rationem?

,, Maior mihi moles, maius miscendum est malum,
,, Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

Nec tamen ille ipse est prætereundus, qui non sat habuit coniugem illexisse in stuprum: de quo rectè & verissimè loquitur Atreus,

,, Quod re in summa summum esse arbitror
,, Periculum, matres coinquinari, regiam
,, Contaminari stirpem, admisceri genus.

At id ipsum quàm callidè qui regnum adulterio quæreret?

,, Addo (inquit) huc, quòd mihi portento cælestum pater
,, Prodigium misit regni stabilimen mei,
,, Agnum inter pecudes aurea clarum coma
,, Quondam Thyesten clepere ausum esse è regia:
,, Qua in re adiutricem coniugem cepit sibi.

Videtúrne summa improbitate vsus non sine summa esse ratione? Nec verò scena solùm referta est his sceleribus, sed multo vita communis pæne maioribus. Sentit domus vniuscuiusque, sentit forum, sentit curia, campus, socij, prouinciæ, vt, quemadmodum ratione rectè fiat, sic ratione peccetur: alterum & à paucis, & raro, alterum & sæpe & à pluribus: vt satius fuerit nullam omnino nobis à diis immortalibus datam esse rationem, quàm tanta cum pernicie datam. Vt vinum ægrotis, quia prodest raro, nocet sæpissimè, melius est non adhibere omnino, quàm spe dubiæ salutis in apertam perniciem incurrere: sic haud scio an melius fuerit humano generi motum istum celerem cogitationis, acumen, sollertiam, quam rationem vocamus, quoniam pestifera sit multis, admodum paucis salutaris, non dari omnino, quàm tam munificè & tam largè dari. Quamobrem si mens, voluntásque diuina iccircò consuluit hominibus, quòd iis largita est rationem: iis solis consuluit, quos bona ratione donauit: quos videmus, si modò vlli sunt, esse paucos. non placet autem paucis à diis immortalibus esse consultum: sequitur ergo vt nemini consultum sit. Huic loco sic soletis occurrere, Non idcirco non optimè nobis à diis esse prouisum, quòd multi eorum beneficio peruersè vterentur: etiam patrimoniis multos malè vti, nec ob eam causam eos beneficium à patribus nullum habere. Quis istuc negat? aut quæ est ista similitudo? Nec enim Herculi Deianira nocere voluit, cùm ei tunicam sanguine Centauri tinctam dedit: nec prodesse Phæreo Iasoni, is, qui gladio vomicam eius aperuit, quam sanare medici non poterant. Multi enim etiam cùm obesse vellent, profuerunt: & cùm prodesse, obfuerunt. Ita non fit ex eo, quod datur, vt voluntas eius, qui dederit, appareat: nec si is, qui accepit, bene vtitur, iccirco is, qui dedit, amicè dedit. Quæ enim libido, quæ auaritia, quod facinus aut suscipitur nisi consilio capto, aut sine animi motu & cogitatione, id est ratione perficitur? Nam omnis opinio ratio est, & quidem bona ratio, si vera: mala autem, si falsa est opinio. Sed à deo tantùm rationẽ habemus, si modò habemus: bonam autem rationem, aut non bonam, à nobis. Non enim vt patrimonium relinquitur, sic ratio homini est beneficio deorum data. Quid enim potius hominibus dedissent, si iis nocere voluissent? Iniustitiæ autem, intemperantiæ, timiditatis quæ semina essent, si his vitiis ratio non subesset? Medea modò & Atreus commemorabantur à nobis, heroicæ personæ, inita subductáque ratione, nefaria scelera meditantes. quid leuitates comicæ, parúmne semper in ratione versantur? parúmne subtiliter disputat ille in Eunucho? ,, –quid igitur faciam?

,, Exclusit, reuocat: redeam? non, si me obsecret.

Ille verò in Synephebis Academicorum more contra communem opinionem non dubitat pugnare ratione, qui in amore summo, summáque inopia suaue esse dicit

,, Parentem habere auarum, illepidum, in liberos
,, Difficilem, qui te nec amet, nec studeat tui.

Atque huic incredibili sententiæ ratiunculas suggerit:

,, Aut tu illum fructu fallas: aut per litteras
,, Auertas aliquod nomen: aut per seruolum
,, Percutias pauidum: postremò, à parco patre
,, Quod sumas, quanto dissupas libentius?

Idémque

Idémque facilem & liberalem patrem, incommodum esse amanti filio disputat: quem

,, Neque quo pacto fallam, neque quid inde auferam,
,, Neque quem dolum ad eum, aut machinam commoliar,
,, Scio quicquam: ita omneis meos dolos, fallacias,
,, Præstigias præstinxit commoditas patris.

Quid ergo isti doli, quid machinæ, quid fallaciæ, præstigiǽque? num sine ratione esse potuerunt? O præclarum munus deorum: vt Phormio posit dicere,

,, Cedò senem. iam instructa mihi sunt in corde consilia omnia.

Sed exeamus è theatro: veniamus in forum. Sessum it prætor. quid vt iudicetur? Qui tabularium incenderit. Quod facinus occultius? at se Q. Sosius splendidus eques Ro. ex agro Piceno, fecisse confessus est. Qui transcripserit tabulas publicas. id quoque L. Alenius fecit, cùm chirographum sexprimorum imitatus est. Quid hoc homine sollertius? Cognosce alias quæstiones, auri Tolosani, coniurationis Iugurthinæ. Repete superiora, Tubuli de pecunia capta ob rem iudicandam: posteriora de incestu rogatione Pæducea. tum hæc quotidiana, sicæ, venena, peculatus, testamentorum etiam lege noua quæstiones. Inde illa actio, OPE CONSILIÓQVE TVO FVRTVM AIO FACTVM ESSE. inde tot iudicia de fide mala, tutelæ, mandati, pro socio, fiduciæ: reliqua, quæ ex emto aut vendito, conducto aut locato contra fidem fiunt. Inde iudicium publicum rei priuatæ lege Letoria. Inde euerriculum malitiarum omnium, iudicium de dolo malo, quod C. Aquillius familiaris noster protulit. quem dolum idem Aquillius tum teneri putat, cùm aliud sit simulatum, aliud actum. Hāc igitur à diis immortalibus tantam arbitramur malorum sementem esse factam? Si enim rationem hominibus dij dederunt: & malitiam dederunt. est enim malitia versuta & fallax nocendi ratio. Iidem autem dij fraudem dederunt, facinus, ceteráque, quorum nihil nec suscipi sine ratione, nec effici potest. Vtinam igitur, vt illa anus optat, ,, -ne in nemore Pelio securibus

,, Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes:

sic istam calliditatem hominibus dij ne dedissent: qua perpauci bene vtuntur, qui tamen ipsi sæpe à malè vtentibus opprimuntur: innumerabiles autem improbè vtuntur: vt donum hoc diuinum rationis & consilij, ad fraudem hominibus, non ad bonitatem impertitum esse videatur. Sed vrgetis idētidem, hominum esse istam culpam, non deorum: vt si medicus grauitatem morbi, gubernator vim tempestatis accuset. etsi hi quidem homunculi, sed tamen ridiculi. Quis enim te adhibuisset, dixerit quispiam, si ista non essent? Cōtra deum licet disputare liberius. In hominum vitiis ais esse culpam. Eam dedisses hominibus rationem, quę vitia, culpámq; excluderet. Vbi igitur locus fuit errori deorum? nam patrimonia spe bene tradendi relinquimus, qua possumus falli: deus falli quî potuit? An vt Sol in currum cùm Phaëtontem filium sustulit? aut Neptunus cùm Theseus Hippolytum perdidit, cùm ter optandi à Neptuno patre habuisset potestatem? Poëtarum ista sunt: nos autem philosophi esse volumus rerum auctores, non fabularum. Atque ij tamen ipsi dij poëtici si scissent perniciosa fore illa filiis, peccasse in beneficio putarentur. Et si verū est, quod Aristo Chius dicere solebat, Nocere audiētibus philosophos iis, qui bene dicta malè interpretarentur: posse enim asotos ex Aristippi, acerbos è Zenonis schola exire: prorsus si, qui audierunt, vitiosi essent discessuri, quòd peruersè philosophorum disputationem interpretarētur: tacere præstaret philosophis, quàm iis, qui se audissent, nocere. sic si homines rationem bono consilio à diis immortalibus datam, in fraudē malitiámq; cōuertunt: nō dari illam, quàm dari humano generi melius fuit. vt, si medicus sciat, eū ægrotum, qui iussus sit vinū sumere, meracius sumturum, statímq; periturum, magna sit in culpa: sic vestra ista prouidētia reprehendenda, quæ rationem dederit iis, quos scierit ea peruersè & improbè vsuros. Nisi fortè dicitis eam nesciuisse. vtinam quidē. sed non audebitis. non enim ignoro, quanti eius nomen putetis. Sed hic quidē locus cōcludi iam potest. Nā si stultitia consensu omniū philosophorū maius est malū, quàm si omnia mala & for-

tunæ & corporis ex altera parte ponantur:sapientiam autem nemo assequitur:in summis malis omnes sumus, quibus vos optimè consultum à diis immortalibus dicitis. Nam vt nihil interest, vtrùm nemo valeat, an nemo poßit valere: sic non intelligo quid intersit, vtrùm nemo sit sapiens, an nemo esse poßit. Ac nos quidem nimis multa de re apertißima. Telamon autem vno versu locum totum conficit, vtrùm dij homines negligant:

,, Nam si curent, bene bonis sit, malè malis: quod nunc abest.

Debebant illi quidem omneis bonos efficere, siquidem hominum generi consulebant: sin id minus, bonis quidem certè consulere debebant. Cur igitur duos Scipiones, fortißimos & optimos viros in Hispania Pœnus oppreßit? cur Maximus extulit filium consularem? cur Marcellum Annibal interemit? cur Paullum Cannæ sustulerunt? cur Pœnorũ crudelitati Reguli corpus est præbitum? cur Africanum domestici parietes nõ texerunt? Sed hæc vetera & alia permulta. propiora videamus. Cur auunculus meus, vir innocentißimus, idémque doctißimus P Rutilius in exsulio est? cur sodalis meus interfectus domi suæ Drusus? cur temperantiæ, prudentiǽque specimen ante simulacrum Vestæ pontifex maximus est Q. Scæuula trucidatus? cur etiam ante tot ciuitatis principes à Cinna interemti? cur omnium perfidiosißimus C. Marius Q. Catulum præstantißima dignitate virũ mori potuit iubere? Dies me deficiat, si velim numerare quibus bonis malè euenerit: nec minus, si commemorem quibus improbis optimè. Cur enim Marius tam feliciter septimùm consul domi suæ senex est mortuus? cur omnium crudelißimus tam diu Cinna regnauit? At dedit pœnas. Prohiberi melius fuit, impediríque ne tot summos viros interficeret, quàm ipsum aliquando pœnas dare. Summo cruciatu, suppliciòq; Q. Varius homo importunißimus periit: sed quia Drusum ferro, Metellũ veneno sustulerat, illos conseruari melius fuit, quàm pœnas sceleris Varium péndere. Duodequadraginta Dionysius tyrannus annos fuit opulentißimæ & beatißimæ ciuitatis. Quàm multos ante hunc in ipso Græciæ flore Pisistratus, ac Phalaris, atque Apollodorus sustulit? At pœnas dederunt. Multis quidem antè cruciatis & necatis. Et prædones multi sæpe pœnas dant: nec tamen possumus dicere non plureis captiuos acerbè, quàm prædones necatos. Anaxarchũ Democritiumà Cyprio tyranno excarnificatum accepimus: Zenonem Eleatem in tormentis necatum. Quid dicam de Socrate? cuius morti illacrymari soleo Platonem legens. Vidésne igitur deorum iudicio, si vident res humanas, discrimen esse sublatum? Diogenes quidem Cynicus dicere solebat, Harpalum, qui temporibus illis prædo felix habebatur, contra deos testimonium dicere, quòd in illa fortuna tam diu viueret. Dionysius, de quo antè dixi, cùm fanum Proserpinæ Locris expilauisset, nauigabat Syracusas: ísq; cùm secundißimè cursum teneret, Videtísne, inquit, amici, quàm bona à diis immortalibus nauigatio sacrilegis detur? I'dque homo acutus cùm bene planéque percepisset, in eadem sententia perseuerabat. qui cùm ad Peloponnesum classem appulisset, & in fanum venisset Iouis Olympij, aureum ei detraxit amiculum grandi pondere, quo Iouem ornarat ex manubiis Karthaginiensium tyrannus Gelo: atque in eo etiam cauillatus est, æstate graue esse aureum amiculum, hieme frigidum: eíque laneum pallium iniecit, cùm id esse aptum ad omne anni tempus diceret. Idémque Æsculapij Epidaurij barbam auream demi iussit. neque enim conuenire, barbatum esse filium, cùm in omnibus fanis pater imberbis esset. Iam mensas argenteas de omnibus delubris iusit auferri: in quibus quòd more veteris Græciæ inscriptum esset BONORVM DEORVM, vti se eorum bonitate velle dicebat. Idem victoriolas aureas, & pateras, coronásque, quæ simulacrorum porrectis manibus sustinebantur, sine dubitatione tollebat: eáque se accipere, non auferre dicebat. esse enim stultitiam, à quibus bona precaremur, ab iis porrigentibus & dantibus nolle sumere. Eundémque ferunt hæc, quæ dixi, sublata de fanis in forum protulisse, & per præconem vendidisse: exactáque pecunia dixisse, vt, quod quisque à sacris haberet, id ante diem certam in suum quidque fanum referret. ita ad impietatem in deos, in homines adiunxit iniuriam. Hunc igitur nec Olympius Iupiter fulmine percußit, nec Æsculapius

lapius misero, diuturnóque morbo intabescentem interemit: atque in suo lectulo mortuus, in Tympanidis rogum illatus est: eámque potestatem, quam ipse per scelus erat nactus, quasi iustam & legitimam, hereditatis loco filio tradidit. In uita in hoc loco versatur oratio. videtur enim auctoritatem afferre peccandi: & rectè videretur, nisi & virtutis, & vitiorum sine vlla diuina ratione graue ipsius conscientiæ pondus esset: qua sublata, iacent omnia. Vt enim nec domus, nec resp. ratione quadam & disciplina designata videatur, si in ea nec rectè factis præmia extent vlla, nec supplicia peccatis: sic mundi diuina in homines moderatio profectò nulla est, si in ea discrimen nullum est bonorum & malorum. At enim minora dij negligunt, neq; agellos singulorum, neq; viticulas persequuntur, nec si vredo, aut grando quippiam nocuit, id Ioui animaduertendum fuit. ne in regnis quidem reges omnia minima curant. Sic enim dicitis, quasi ego paullo antè de fundo Formiano P. Rutilij sim questus, non de amissa salute. Atque hoc quidem omnes mortales sic habent, externas commoditates, vineta, segetes, oliueta, vbertatem frugum & fructuum, omnem denique commoditatem, prosperitatémq; vitæ à diis se habere: virtutem autem nemo vnquam acceptam deo retulit. nimirum rectè. propter virtutem enim iure laudamur, & de virtute rectè gloriamur. quod non contingeret si id donum à deo, non à nobis haberemus. At verò aut honoribus aucti, aut re familiari, aut si aliud quippiam nacti sumus fortuiti boni, aut depulimus mali, cùm diis gratias agimus, tum nihil nostræ laudi assumtum arbitramur. Num quis, quòd bonus vir esset, gratias diis egit vnquam? at quòd diues, quòd honoratus, quòd incolumis. Iouémque optimum maximum ob eas res appellant, non quòd nos iustos, temperanteis, sapienteis efficiat, sed quòd saluos, incolumeis, opulentos, copiosos. Neque Herculi quisquam decumam vouit vmquam, si sapiens factus esset. quanquam Pythagoras, cùm in geometria quiddam noui inuenisset, Musis bouem immolasse dicitur. Sed id quidem non credo, quoniam ille ne Apollini quidem Delio hostiam immolare voluit, ne aram sanguine aspergeret. Ad rem autem vt redeam; iudicium hoc omnium mortalium est, fortunam à deo petendam, à seipso sumendam esse sapientiam. Quanuis menti delubra, & virtuti, & fidei consecremus: tamen hæc in nobis ipsis sita videmus. spei, salutis, opis, victoriæ facultas à diis expetenda est. Improborum igitur prosperitates, secundæque res redarguunt (vt Diogenes dicebat) vim omnem deorum ac potestatem. At nonnunquam bonos exitus habent boni. Eos quidem ascribimus, attribuimúsque sine vlla ratione diis immortalibus. At Diagoras, cùm Samothraciam venisset, atheos ille qui dicitur, atque ei quidam amicus, dixisset, Tu, qui deos putas humana negligere, nónne animaduertis ex tot tabellis pictis, quàm multi votis vim tempestatis effugerint, in portúmque salui peruenerint? Ita fit, inquit. illi enim nusquam picti sunt, qui naufragium fecerunt, in maríque perierũt. Idémque, cùm ei nauiganti vectores aduersa tempestate timidi, & perterriti dicerent, non iniuria sibi illud accidere, qui illum in eandem nauem recepissent: ostendit eis in eodem cursu multas alias laboranteis, quæsiuítque num etiam in iis nauibus Diagoram vehi crederent. Sic enim sese res habet, vt ad prosperam, aduersámue fortunam, qualis sis, aut quemadmodum vixeris, nihil intersit. Non animaduertunt, inquit, omnia dij. ne reges quidem. Quid est simile? reges enim si scientes prætermittunt, magna culpa est. At deo ne excusatio quidem est inscientiæ, quem vos præclarè defenditis, cùm dicitis eam vim deorum esse, vt etiam siquis morte pœnas sceleris effugerit, expetantur eæ pœnæ à liberis, à nepotibus, à posteris. O miram æquitatem deorum! Ferrétne vlla ciuitas latorem istiusmodi legis, vt condemnaretur filius, aut nepos, si pater, aut auus deliquisset? ,, Quínam Tantalidarum internecioni modus ,, Paretur? aut quænam vnquam ob mortem Myrtili ,, Pœnis luendis dabitur satias supplici? — Vtrùm poëtæ Stoicos deprauauerint, an Stoici poëtis dederint auctoritatem, non facilè dixerim. portenta enim & flagitia ab vtrisque dicuntur. Neque enim quem Hipponactis iambus læserat, aut qui erat Archilochi versu vulneratus, à deo immissum dolorem, non conceptum à seipso continebat, nec cùm Ægisti libidinem,

aut cùm Paridis videmus, à deo cauſam requirimus,cùm culpæ pæne vocem audiamus. nec ego multorum ægrorum ſalutem non ab Hippocrate potius , quàm ab Æſculapio datam iudico. nec Lacedæmoniorum diſciplinam dicam vnquam ab Apolline potius Spartæ , quàm à Lycurgo datam.Crytolaus,inquam, euertit Corinthum , Karthaginem Aſdrubal. Hi duos illos oculos oræ maritimæ effoderunt : non iratus alicui, quem omnino iraſci poſſe negatis, deus . At ſubuenire certè potuit,& conſeruare vrbeis tantas atque taleis . Vos enim ipſi dicere ſoletis , nihil eſſe, quod deus efficere non poſſit , & quidem ſine labore vllo. Vt enim hominum membra nulla contentione, mente ipſa ac voluntate moueantur, ſic numine deorum omnia fingi,moueri,mutaríque poſſe. Neque id dicitis ſuperſtitioſè atque aniliter, ſed phyſica conſtantíque ratione. materiam enim rerum,ex qua,& in qua omnia ſint,totã eſſe flexibilem & commutabilem, vt nihil ſit,quod non ex ea quanuis ſubitò fingi,conuertíque poſſit. Eius autem vniuerſæ fictricem & moderatricem diuinam eſſe prouidentiam. hanc igitur quocunque ſe moueat,efficere poſſe quicquid velit . Itaque aut neſcit quid poſſit,aut negligit res humanas, aut quid ſit optimum, non poteſt iudicare. Non curat ſingulos homines . non mirum , ne ciuitates quidem. non has, ne nationes quidem & genteis. Quòd ſi has etiam contemnet,quid mirum eſt omne ab ea genus humanũ eſſe contemtum? Sed quo modo iidem dicitis,non omnia deos perſequi, qui idem vultis,à diis immortalibus hominibus diſpertiri ac diuidi ſomnia? Iccirco ſomnia hæc tecum, quia veſtra eſt de ſomniorum veritate ſententia . Atque iidem etiam vota ſuſcipi dicitis oportere. nempe ſinguli vouent . Audit igitur mens diuina etiam de ſingulis. Videtis ergo,eam nõ eſſe tam occupatam,quàm putabatis? Fac eſſe diſtentam, cælum verſantem, terram tuentem, maria moderantem. cur tam multos deos nihil agere & ceſſare patitur? Cur non rebus humanis aliquos otioſos deos præfecit, qui à te Balbe innumerabiles explicati ſunt ? Hæc ferè dicere habui de natura deorum, non vt eam tollerem,ſed vt intelligeretis quàm eſſet obſcura, & quàm difficileis explicatus haberet . Quæ cùm dixiſſet Cotta, finem fecit. Lucilius autem, Vehementius, inquit, tu quidem Cotta inuectus es in meram Stoicorum rationem , quæ de prouidentia deorum ab illis ſanctiſsimè & prouidentiſsimè conſtituta eſt . ſed quoniam adueſperaſcit, dabis diem nobis aliquem , vt contra iſta dicamus. eſt enim mihi tecum pro aris & focis certamen , & pro deorum templis atque delubris , próque vrbis muris , quos vos pontifices ſanctos eſſe dicitis: diligentiúſque vrbem religione, quàm ipſis mœnibus cingitis . quæ deſeri à me, dum quidem ſpirare potero, nefas iudico. Tum Cotta, Ego verò & opto redargui me Balbe , & ea quæ diſputaui, diſſerere malui , quàm iudicare : & facilè me à te vinci poſſe certò ſcio. Quippe, inquit Velleius , qui etiam ſomnia putet ad nos mitti ab Ioue: quæ ipſa tamen tam leuia non ſunt, quàm eſt Stoicorum de natura deorum oratio. Hæc cum eſſent dicta, ita diſceſsimus, vt Velleio Cottæ diſputatio verior, mihi Balbi ad veritatis ſimilitudinem videretur eſſe propenſior.

F.U. ex ms. nimirum ne civitates quidem. non eas? ne nationes quidem etc.

M. TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE.

LIBER PRIMVS.

VETVS opinio eſt, iam vſque ab heroicis ducta temporibus, eáque & populi Ro. & omnium gentiũ firmata conſenſu, verſari quandam inter homines diuinationẽ, quam Græci μαντικὴν appellant, id eſt præſenſionem & ſcientiam rerũ futurarum. Magnifica quædam res & ſalutaris, ſi modò eſt vlla , quáque proximè ad deorum vim natura mortalis poſſit accedere. Itaque, vt alia nos melius multa, quàm Græci, ſic huic præſtantiſsimæ rei nomẽ noſtri à diuis, Græci, vt Plato interpretatur, à furore duxerunt. Gentẽ quidem nullam video neq; tam humanã atque doctam, neq; tam immanem, támq; barbaram, quæ non ſignificari futura, & à quibuſdam intelligi, prædicíque poſſe cenſeat.

Principio

Principio Aſſyrij,vt ab vltimis auctoritatem repetam , propter planitiem, magnitudinémque regionum, quas incolebant , cùm cælum ex omni parte patens atque apertum intuerentur, traiectiones motúſque ſtellarum obſeruauerunt:quibus notatis,quid cuique ſignificaretur,memoriæ prodiderunt.Qua in natione Chaldæi non ex artis , ſed ex gentis vocabulo nominati,diuturna obſeruatione ſiderum,ſcientiam putantur effeciſſe, vt prædici poſſet quid cuique euenturum, & quo quiſque fato natus eſſet. Eandem artem etiam Ægyptij lōginquitate temporum innumerabilibus pæne ſæculis conſecuti putantur.Cilicum autem & Piſidarum gēs, & his finitima Pamphylia, quibus nationibus præfuimus ipſi, volatibus auium, cantibúſque, vt certiſsimis ſignis declarari res futuras putant.Quam verò Gręcia coloniam miſit in Æoliam,Ioniam,Aſiam,Siciliam Italiam,ſine Pythio,aut Dodonęo,aut Ammonis oraculo?aut quod bellum ſuſceptum ab ea ſine conſilio deorum eſt?Nec vnum genus eſt diuinationis publicè priuatímque celebratum.Nam, vt omittam ceteros populos , noſter quàm multa genera complexus eſt? Principio huius vrbis parens Romulus non ſolùm auſpicatò vrbem cōdidiſſe, ſed etiam ipſe optimus augur fuiſſe traditur.Deinde auguribus & réliqui reges vſi : & exactis regibus nihil publicè ſine auſpiciis nec domi, nec militiæ gerebatur.Cúmque magna vis videretur eſſe & in impetrandis conſulendíſque rebus,& in monſtris interpretandis ac procurãdis in haruſpicum diſciplina:omnē hanc ex Etruria ſcientiam adhibebant, ne genus eſſet vllū diuinationis,quod ab iis neglectum videretur.Et cùm duobus modis animi ſine ratione & ſcientia,motu ipſi ſuo ſoluto & libero incitarentur,vno furente,altero ſomniante:furoris diuinationem Sibyllinis maximè verſibus contineri arbitrati,eorum decem interpretes delectos è ciuitate eſſe voluerunt.Ex quo genere ſæpe ariolorum etiam & vatū furibundas prædictiones:vt Octauiano bello Cornelij Culleoli,audiendas putauerūt.Nec verò ſomnia grauiora,ſiquæ ad remp.pertinere viſa ſunt , à ſummo conſilio neglecta ſunt , Quinetiam memoria noſtra templum Iunonis Soſpitæ L. Iulius, qui cum P.Rutilio conſul fuit,de ſenatus ſententia refecit ex Cęciliæ Balearici filiæ ſomnio . Atque hæc vt ego arbitror , veteres rerum magis euentis moniti, quàm ratione docti probauerunt.Philoſophorum verò exquiſita quædam argumenta, cur eſſet vera diuinatio, collecta ſunt.Ex quibus , vt de antiquiſsimis loquar, Colophonius Xenophanes vnus, qui deos eſſe diceret,diuinationem funditus ſuſtulit. Réliqui verò omnes pręter Epicurum balbutientem de natura deorum, diuinationem probauerunt, ſed non vno modo.Nam cùm Socrates,omnéſque Socratici,Zenóque & ij,qui ab eo eſſent profecti, manerent in antiquorum philoſophorum ſententia,vetere Academia & Peripateticis conſentiētibus:cúmque huic rei magnam auctoritatem Pythagoras iam antè tribuiſſet , qui etiam ipſe augur vellet eſſe : plurimíſque locis grauis auctor Democritus præſenſionem rerum futurarum comprobaret: Dicæarchus Peripateticus cetera diuinationis genera ſuſtulit , ſomniorum & furoris reliquit. Cratippúſque familiaris noſter,quem ego parem ſummis Peripateticis iudico,iiſdem rebus fidem tribuit,reliqua diuinationis genera reiecit.Sed cùm Stoici omnia ferè illa defenderent, quod & Zeno in ſuis commentariis quaſi ſemina eorum quædam ſparſiſſet , & ea Cleanthes paullo vberiora feciſſet : acceſsit accerimo vir ingenio Chryſippus , qui totam de diuinatione duobus libris explicauit ſententiam,vno præterea de oraculis,vno de ſomniis:quem ſubſequens,vnum librum Babylonius Diogenes edidit,eius auditor: duos Antipater , quinque noſter Poſidonius. Sed à Stoicis vel principibus eius diſciplinæ,Poſidonij doctor, diſcipulus Antipatri, degenerauit Panætius:nec tamen auſus eſt negare vim eſſe diuinandi, ſed dubitare ſe dixit.Quod illi in aliqua re inuitiſsimis Stoicis Stoico facere licuit,id nobis vt in reliquis rebus faciamus,à Stoicis nō concedetur?præſertim cùm id,de quo Panætio non liquet,reliquis eiuſdem diſciplinæ ſolis videatur luce clarius?Sed hæc quidem laus Academiæ præſtātiſsimi philoſophi iudicio & teſtimonio cōprobata eſt. Etenim nobiſmetipſis quærētibus quid ſit de diuinatione

iudicandum, quòd à Carneade multa acutè & copiosè contra Stoicos disputata sint, verentibúsque ne temere vel falsæ rei, vel non satis cognitæ assentiamur, faciendum videtur, vt diligenter etiam atque etiam argumenta cum argumentis comparemus, vt fecimus in iis tribus libris, quos de natura deorum scripsimus. Nam cùm omnibus in rebus temeritas in assentiendo, errórque turpis est, tum in eo loco maximè, in quo iudicandum est, quantum auspiciis, rebúsque diuinis, religioníque tribuamus. Est enim periculum, ne aut neglectis iis impia fraude, aut susceptis anili superstitione obligemur. Quibus de rebus & aliàs sæpe, & paullo accuratius nuper, cùm essem cum Q. fratre in Tusculano disputatum est. Nam cùm ambulandi causa in Lycéum venissemus (id enim superiori gymnasio nomen est) Perlégi, inquit ille, tuum paullo antè tertium de natura deorum: in quo disputatio Cottæ quamquam labefactauit sententiam meam, non funditus tamen sustulit. Optimè verò, inquam. etenim ipse Cotta sic disputat, vt Stoicorum magis argumenta confutet, quàm hominum deleat religionem. Tum Quintus, Dicitur quidem istud, inquit, à Cotta, & verò sæpius, credo ne communia iura migrare videatur: sed studio contra Stoicos disserendi, deos mihi videtur funditus tollere. Eius orationi non sanè desidero quid respondeam. satis enim defensa religio est in secundo libro à Lucilio: cuius disputatio tibi ipsi, vt in extremo tertio scribis, ad veritatem est visa propensior. Sed quod prętermissum est in illis libris, credo, quia commodius arbitratus es separatim id quæri, déque eo disseri, id est de diuinatione, quæ est earum rerum, quæ fortuitæ putantur, prædictio atque præsensio: id si placet, videamus quam habeat vim, & quale sit. Ego enim sic existimo: si sint ea genera diuinandi vera, de quibus accepimus, quæque colimus, esse deos: vicissímque, si dij sint, esse qui diuinent. Arcem tu quidem Stoicorum, inquam, Quinte defendis. siquidem ista reciprocantur: vt &, si diuinatio sit, dij sint: &, si dij sint, sit diuinatio. quorum neutrum tam facilè, quàm tu arbitraris, conceditur. Nam & natura significari futura sine deo possunt: &, vt sint dij, potest fieri, vt nulla ab iis diuinatio generi humano tributa sit. Atque ille, Mihi verò, inquit, satis est argumenti & esse deos, & consulere rebus humanis, quòd esse clara & perspicua diuinationis genera iudico. De quibus quid ipse sentiam, si placet, exponam: ita tamē, si vacas animo, neque habes aliquid, quod huic sermoni præuertendum putes. Ego verò, inquam, philosophiæ, Quinte, semper vaco: hoc autem tempore, cùm sit nihil aliud, quod libenter agere possimus, multo magis aueo audire de diuinatione quid sentias. Nihil, inquit, quidem noui, nec quod præter ceteros ipse sentiam. nam cùm antiquissimam sententiam, tum omnium populorum & gentium consensu comprobatam sequor. Duo sunt enim diuinandi genera: quorum alterum artis est, alterum naturæ. Quæ est autem gens, aut quæ ciuitas, quæ non aut extis pecudum, aut monstra, aut fulgura interpretantium, aut augurum, aut astrologorum, aut sortium (ea enim ferè artis sunt) aut somniorum, aut vaticinationum (hæc enim duo naturalia putantur) prædictione moueatur? Quarum quidem rerum euēta magis arbitror, quàm causas quæri oportere. Est enim vis & natura quædam, quæ tum obseruatis longo tempore significationibus, tum aliquo instinctu, inflatúque diuino futura prænuntiat. Quare omittat vrgere Carneades, quod faciebat etiam Panætius, requirens, Iupitérne cornicem à læua, coruum à dextra canere iussisset. Obseruata sunt hæc tempore immenso, & significatione euentus animaduersa & notata. Nihil est autem, quod non longinquitas temporum, excipiente memoria, prodendísque monumentis, efficere atque assequi possit. Mirari licet quæ sint animaduersa à medicis herbarū genera, quæ radicum ad morsus bestiarum, ad oculorum morbos, ad vulnera: quorum vim atque naturā ratio numquam explicauit: vtilitate & ars est, & inuentor probatus. Age, ea, quę, quanquam ex alio genere sunt, tamen diuinationi sunt similiora, videamus.

" Atque etiam ventos præmonstrat sæpe futuros
" Inflatum mare, cùm subitò, penitúsque tumescit:

Saxáque

,, Saxáque cana salis niueo spumata liquore
,, Tristificas certant Neptuno reddere voces:
,, Aut densus stridor cùm celso è vertice montis
,, Ortus adaugescit scopulorum sæpe repulsu.

Atque his rerum præsensionibus prognostica tua referta sunt. Quis igitur elicere causas præsensionum potest? etsi video Boëthum Stoicum esse conatum, qui hactenus aliquid egit, vt earum rationem rerum explicaret, quæ in mari cælóue fierent. illa verò cur eueniant, quis probabiliter dixerit?

,, Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti,
,, Nuntiat horribileis clamans instare procellas,
,, Haud modicos tremulo fundens è gutture cantus.
,, Sæpe etiam pertriste canit de pectore carmen,
,, Et matutinis acredula vocibus instat,
,, Vocibus instat, & asiduas iacit ore querelas,
,, Cùm primùm gelidos rores aurora remittit,
,, Fuscáque nonnumquam cursans per littora cornix
,, Demersit caput, & fluctum ceruice recepit.

Videmus hæc signa numquam ferè ementientia: nec tamen, cur ita fiat, videmus.

,, Vos quoque signa videtis aquaï dulcis alumnæ,
,, Cùm clamore paratis inaneis fundere voces,
,, Absurdóque sono fonteis & stagna cietis.

Quis est, qui ranunculos hoc videre suspicari posit? sed inest mirè & ranunculis quædam natura significans aliquid, per se ipsa satis certa, cognitioni autem hominum obscurior.

,, Mollipedésque boues spectantes lumina cæli
,, Naribus humiferum duxere ex aëre succum.

Non quæro cur, quoniam quid eueniat, intelligo.

,, Iam verò semper viridis, sempérque grauata
,, Lentiscus triplici solita grandescere fætu,
,, Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.

Ne hoc quidem quæro, cur hæc arbor vna ter floreat, aut cur arandi maturitatem ad signum floris accommodet. Hoc sum contentus, quòd, etiam si, quo modo quidque fiat, ignorẽ, quid fiat intelligo. Pro omni igitur diuinatione idem, quod pro omnibus iis rebus, quas commemoraui, respondebo. Quid scamoneę radix ad purgandum, quid aristolochia ad morsus serpentium posit, quæ nomen ex inuenta re reperit, rem ipsam inuentor ex somnio, video, quod satis est: cur posit, nescio. sic vẽtorum & imbrium signa, quæ dixi, rationem quam habeant, non satis perspicio: vim & euentum agnosco, scio, approbo. similiter, quid fissum in extis, quid fibra valeat, accipio: quæ causa sit, nescio. Atque horum quidem plena vita est. extis enim omnes ferè vtuntur. Quid? de fulgurum vi dubitare num possumus? nónne cùm multa alia mirabilia, tum illud in primis? cùm Summanus in fastigio Iouis optimi maximi, qui tum erat fictilis, de cælo ictus esset, nec vsquam eius simulacri caput inueniretur, haruspices id in Tiberim depulsum esse dixerũt, ídque inuentum est eo loco, qui est ab haruspicibus demonstratus. Sed quo potius vtar aut auctore, aut teste, quàm te? cuius edidici etiam versus, & libenter quidem, quos in secundo de consulatu Vrania musa pronuntiat.

,, Pincipio ætherio flammatus Iupiter igni
,, Vertitur, & totum collustrat lumine mundum,
,, Mentéque diuina cælum, terrásque petesit:
,, Quæ penitus sensus hominum, vitásque retentat,
,, Ætheris æterni septa, atque inclusa cauernis.

Et ſi ſtellarum motus,curſúſque vaganteis
Noſſe velis,quæ ſint ſignorum in ſede locatæ,
Quæ verbo,& falſis Graiorum vocibus errant,
Re vera certo lapſu,ſpatióque feruntur:
Omnia iam cernes diuina mente notata.
Nam primùm aſtrorum volucreis te conſule motus,
Concurſúſque graui ſtellarum ardore micanteis
Tu quoque, cùm tumulos Albano in monte niualeis
Luſtraſti,& læto mactaſti lacte Latinas,
Vidiſti,& claro tremulos ardore cometas,
Multáque miſceri nocturna ſtrage putaſti,
Quod fermè dirum in tempus cecinere Latinæ,
Cùm claram ſpeciem concreto lumine luna
Abdidit,& ſubitò ſtellanti nocte peremta eſt.
Cùm verò Phœbi fax,triſtis nuntia belli,
Quæ magnum ad columen flammato ardore volabat,
Præcipiteis cæli parteis,obitúſque petiſſet:
Aut cùm terribili perculſus fulmine ciuis,
Luce ſerenanti vitaï lumina liquit:
Aut cùm ſe grauido tremefecit corpore tellus:
Iam verò variæ nocturno tempore viſæ
Terribiles formæ,bellum,motúſque monebant:
Multáque per terras vates oracla furenti
Pectore fundebant triſteis minitantia caſus:
Atque ea,quæ lapſu tandem cecidere vetuſto,
Hæc fore,perpetuis ſignis,claríſque frequentans
Ipſe deûm genitor cælo,terríſque canebat.
Nunc ea,Torquato quæ quondam,& conſule Cotta
Lydius ediderat Tyrrhenæ gentis haruſpex,
Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
Nam pater altitonans ſtellanti nixus olympo,
Ipſe ſuos quondam tumulos ac templa petiuit,
Et Capitolinis iniecit ſedibus igneis.
Tum ſpecies ex ære vetus,generoſáque Nattæ
Cóncidit,elapſǽque vetuſto numine leges:
Et diuûm ſimulacra peremit fulminis ardor.
Hic ſilueſtris erat,Romani nominis altrix,
Martia,quæ paruos Mauortis ſemine natos
Vberibus grauidis vitali rore rigabat:
Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
Cóncidit,atque auulſa pedum veſtigia liquit.
Tum quis non artis ſcripta ac monumenta volutans,
Voces triſtificas chartis promebat Etruſcis?
Omnes ciuili generoſam ſtirpe profectam
Vitare ingentem cladem,peſtémque monebant:
Vel legum exitium conſtanti voce ferebant,
Templa deûmque adeò flammis,vrbeíſque iubebant
Eripere, & ſtragem horribilem,cædémque vereri:
Atque hæc fixa graui fato, ac fundata teneri,
Ni poſt excelſum ad columen formata decorè

Sancta

,, Sancta Iouis ſpecies claros ſpectaret in ortus:
,, Tum fore, vt occultos populus, ſanctúſque ſenatus
,, Cernere conatus poſſet, ſi ſolis ad ortum
,, Conuerſa, inde patrum ſedes, populíque videret.
,, Hæc tardata diu ſpecies, multúmque morata,
,, Conſule te tandem celſa eſt in ſede locata:
,, Atque vna fixi ac ſignati temporis hora
,, Iupiter excelſa clarabat ſceptra columna,
,, Ac clades patriæ flamma, ferróque parata,
,, Vocibus Allobrogum patribus populóque patebat.
,, Rite igitur veteres, quorum monumenta tenetis,
,, Qui populos, vrbeíſque modo ac virtute regebant:
,, Rite etiam veſtri, quorum pietáſque, fidéſque
,, Præſtitit, & longè vicit ſapientia cunctos,
,, Præcipuè ingenti coluerunt numine diuos.
,, Hæc adeò penitus cura videre ſagaci,
,, Otia qui ſtudiis læti tenuere decoris,
,, I'nque Academía vmbrifera, nitidóque Lycéo
,, Fuderunt claras fæcundi pectoris arteis.
,, E' quibus ereptum primo iam à flore iuuentæ,
,, Te patria in media virtutum mole locauit.
,, Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas,
,, Quòd patriæ voces ſtudiis, nobíſque ſacraſti.

Tu igitur animum poteris inducere contra ea, quæ à me diſputantur, de diuinatione dicere, qui & geſſeris ea, quæ geſsiſti, & ea quæ pronuntiaui, accurratiſsimè ſcripſeris? Quid quæris Carneade, cur hæc ita fiant, aut qua arte perſpici poſsint? neſcire me fateor: euenire autem, te ipſum dico videre. Caſu, inquis. Itáne verò quicquam poteſt eſſe caſu factum, quod omnes habet in ſe numeros veritatis? Quattuor tali iacti, caſu Venereum efficiunt. Num etiam centum Venereos, ſi c c c c talos ieceris, caſu futuros putas? aſperſa temere pigmẽta in tabula, oris lineamẽta effingere poſſunt: num etiam Veneris Cnidiæ, Coæque pulchritudinem effingi poſſe aſperſione fortuita putas? Sus roſtro ſi humi A litteram impreſſerit, num propterea ſuſpicari poteris, Andromacham Ennij ab ea poſſe deſcribi? fingebat Carneades, in Chiorum lapicidinis ſaxo diffiſſo caput extitiſſe Paniſci. Credo, aliquam non diſsimilem figuram, ſed certè non talem, vt eam factã à Scopa diceres. ſic enim ſe profectò res habet, vt nunquam perfectè veritatem caſus imitetur. At nonnunquam ea, quæ prædicta ſunt, minus eueniunt. Quæ tandem id ars nõ habet? earum dico artium, quæ coniectura continentur, & ſunt opinabiles. An medicina ars non putanda eſt? quam tamen multa fallũt. Quid, gubernatores nónne falluntur? an Achiuorum exercitus, & tot nauium rectores non ita profecti ſunt ab Ilio, vt profectione læti piſcium laſciuiam intuerentur, vt ait Pacuuius, nec tuendi ſatietas capere poſſet?

,, Interea propè iam occidente ſole inhorreſcit mare,
,, Tenebræ conduplicantur, noctíſque & nimbûm occæcat nigror.

Num igitur tot clariſsimorum ducum, regúmque naufragium ſuſtulit artem gubernandi? aut num imperatorum ſcientia nihil eſt, quia ſummus imperator nuper fûgit amiſſo exercitu? aut num propterea nulla eſt reip. gerendę ratio atque prudentia, quia multa Cn. Pompeium, quædam M. Catonem, nõnulla etiam teipſum fefellerũt? Similis eſt haruſpicum reſpõſio, omníſq; opinabilis diuinatio. coniectura enim nititur: vltra quã progredi non poteſt. ea fallit fortaſſe nonnunquã, ſed tamen ad veritatem ſæpiſsimæ dirigit. eſt enim ab omni æternitate repetita: in qua cùm pæne innumerabiles res eodẽ modo euenirent iiſdem ſignis antegreſsis, ars eſt effecta, eadem ſæpe animaduertendo atque notando.

Auſpicia verò veſtra quàm conſtant? quæquidem nunc à Romanis auguribus ignorantur, bona hoc tua venia dixerim: à Cilicibus, Pamphyliis, Piſidis, Lyciis tenentur. Iã quid ego hoſpitem noſtrum, clariſsimum atque optimum virum, Deiotarum regem commemorem? qui nihil vnquam niſi auſpicatò gerit: qui cùm ex itinere quodam propoſito, & iam conſtituto reuertiſſet aquilæ admonitus volatu, conclaue illud, vbi erat manſurus, ſi ire perrexiſſet, proxima nocte corruit. Itaque, vt ex ipſo audiebam, perſæpe reuertit ex itinere, cùm iam progreſſus eſſet multorum dierum viam: cuius quidem hoc præclariſsimum eſt, quòd poſtea quàm à Cæſare tetrarchiæ regno, pecuniáque multatus eſt, negat ſe tamen eorum auſpiciorum, quæ ſibi ad Pompeium proficiſcenti ſecunda euenerint, pœnitere. ſenatus enim auctoritatem, & populi Ro. libertatem, atque imperij dignitatem ſuis armis eſſe defenſam: ſibíque eas aueis, quibus auctoribus officium & fidem ſecutus eſſet, bene conſuluiſſe. antiquiorem enim ſibi fuiſſe poſſeſsionibus ſuis gloriam. ille igitur mihi videtur verè augurari. nam noſtri quidem magiſtratus auſpiciis vtũtur coactis. neceſſe enim eſt offa obiecta cadere fruſtum ex ore pulli, cùm paſcitur. Quod autẽ ſcriptum habetis, aui tripudiũ fieri, ſi ex ea quid in ſolum ceciderit: hoc quoque, quod dixi coactũ, tripudium ſoliſtimum dicitis. itaque multa auguria, multa auſpicia, quod Cato ille ſapiens queritur, negligentia collegij amiſſa planè, & deſerta ſunt. Nihil ferè quondam maioris rei, niſi auſpicatò, ne priuatim quidem gerebatur: quod etiam nunc nuptiarum auſpices declarant, qui re omiſſa nomen tantum tenent. nam vt nunc extis (quanquam id ipſum aliquanto minus, quàm olim) ſic tum auibus magnæ res impertiri ſolebãt. itaque, ſiniſtra dum non exquirimus, in dira & in vitioſa incurrimus: vt P. Claudius Appij Cæci filius, eiúſque collega L. Iunius claſſeis maximas perdiderũt, cùm vitio nauigaſſent. quod eodem modo euênit Agamemnoni: qui, cùm Achiui cœpiſſent

,, Inter ſe ſtrepere, apertéque artem obterere extiſpicum,
,, Soluere imperat ſecundo rumore, auerſáque aui.

Sed quid vetera? M. Craſſo quid acciderit videmus dirarum obnuntiatione neglecta. in quo Appius collega tuus, bonus augur, vt ex te audire ſoleo, non ſatis ſcienter virum bonum & ciuem egregium cenſor P. Atium notauit, quòd ementitum auſpicia ſubſcripſerit. Eſto: fuerit hoc cenſoris, ſi iudicabat ementitum. at illud minimè auguris, quòd aſcripſit ob eam cauſam populũ Ro. calamitatem maximã accepiſſe. Si enim ea cauſa calamitatis fuit, non in eo eſt culpa, qui obnuntiauit: ſed in eo, qui non paruit. veram enim fuiſſe obnuntiationẽ, vt ait idem augur, & cenſor, exitus approbauit. quę ſi falſa fuiſſet, nullam afferre potuiſſet cauſam calamitatis. etenim diræ, ſicut cetera auſpicia, vt omina, vt ſigna, non cauſas afferunt cur quid eueniat, ſed enuntiant euentura, niſi prouideris. Non igitur obnuntiatio Atij cauſam finxit calamitatis, ſed ſigno obiecto monuit Craſſum, quid euenturũ eſſet, niſi cauiſſet. Ita aut illa obnuntiatio nihil valuit: aut ſi, vt Appius iudicat, valuit, id valuit, vt peccatum hæreat non in eo, qui monuerit, ſed in eo, qui non obtemperarit. Quid lituus iſte veſter, quod clariſsimum eſt inſigne auguratus, vnde nobis eſt traditus? nempe eo Romulus regiones direxit tum, cùm vrbem condidit. qui quidem Romuli lituus, id eſt incuruum, & leuiter à ſummo inflexum bacillũ, quod ab eius litui, quo canitur, ſimilitudine nomen inuênit: cùm ſitus eſſet in curia Saliorum, quæ eſt in Palatio, eáque deflagraſſet, inuentus eſt integer. Quid multis annis poſt Romulum, Priſco regnante Tarquinio? quis veterum ſcriptorum non loquitur, quæ ſit ab Atio Nauio per lituum regionum facta deſcriptio? qui cùm propter paupertatem ſues puer paſceret, vna ex his amiſſa, vouiſſe dicitur, ſi recuperaſſet, vuam ſe deo daturum, quæ maxima eſſet in vinea. Itaque ſue inuenta, ad meridiem ſpectans, in vinea media dicitur conſtitiſſe: cúmque in quattuor parteis vineam diuiſiſſet, treíſque parteis aues abdixiſſent, quarta parte, quæ erat reliqua, in regiones diſtributa, mirabili magnitudine vuam, vt ſcriptum videmus, inuênit. Qua re celebrata, cùm vicini omnes ad eum de rebus ſuis referrent, erat in magno nomine & gloria. ex quo factum eſt, vt eum ad ſe rex Priſcus arceſſeret. cuius cùm

tem-

tentaret ſcientiam auguratus, dixit ei ſe cogitare quiddam: id poſſétne fieri conſuluit. ille augurio acto, poſſe reſpondit. Tarquinius autem dixit, ſe cogitaſſe cotem nouacula poſſe præcidi. tum Atium iuſsiſſe experiri: ita cotem in comitium illatam inſpectante & rege & populo nouacula eſſe diſciſſam. Ex eo euênit, vt & Tarquinius augure Atio Nauio vteretur, & populus de ſuis rebus ad eum referret. Cotem autem illam, & nouaculam defoſſam in comitio, ſupráque impoſitum puteal accepimus. Negemus omnia, comburamus annaleis, ficta hæc eſſe dicamus, quiduis denique potius, quàm deos res humanas curare, fateamur. Quid? quod apud te ſcriptum eſt de Ti. Graccho, nónne & augurum & haruſpicum comprobat diſciplinam? qui cùm tabernaculum vitio cepiſſet imprudens, quòd inauſpicatò pomœrium tranſgreſſus eſſet: comitia cõſulibus rogandis habuit. Nota res eſt, & à te ipſo mandata monumentis, ſed & ipſe augur Ti. Gracchus auſpiciorum auctoritatem cõfeſsione errati ſui comprobauit, & haruſpicum diſciplinæ magna acceſſit auctoritas, qui recentibus comitiis in ſenatum introducti, negauerunt iuſtum comitiorum rogatorem fuiſſe. Iis igitur aſſentior, qui duo genera diuinationis eſſe dixerunt: vnum, quod particeps eſſet artis: alterum, quòd arte careret. eſt enim ars in iis, qui nouas res coniectura perſequuntur, veteres obſeruatione didicerunt. carent autẽ arte ij, qui non ratione, aut coniectura obſeruatis ac notatis ſignis, ſed concitatione quadam animi, aut ſoluto, liberóque motu futura præſentiunt. quod & ſomniantibus ſæpe cõtingit, & nonnunquam vaticinantibus per furorem, vt Bacis Bœotius, vt Epimenides Cres, vt Sibylla Erithréa. Cuius generis oracula etiam habenda ſunt, non ea, quæ æquatis ſortibus ducuntur: ſed illa, quæ inſtinctu diuino, afflatúque funduntur. etſi ipſa ſors contemnenda non eſt, ſi & auctoritatem habet vetuſtatis, vt eæ ſunt ſortes, quas è terra editas accepimus: quæ tamen ductæ vt in rem aptè cadant, fieri poſſe credo diuinitus. quorum omnium interpretes, vt grammatici poëtarũ, proximè ad eorum, quos interpretantur, diuinationem videntur accedere. Quæ eſt igitur iſta calliditas, res vetuſtate robuſtas calumniando velle peruertere? Non reperio cauſam. Latet fortaſſe obſcuritate inuoluta naturę. non enim me deus iſta ſcire, ſed his tantummodò vti voluit. Vtar igitur, nec abducar, vt rear aut in extis totam Etruriam delirare, aut eandem gentem in fulguribus errare, aut fallaciter portenta interpretari, cùm terræ ſæpe fremitus, ſæpe mugitus, ſæpe motus multa noſtræ reip. multa ceteris ciuitatibus grauia & vera prædixerint. Quid, qui irridetur, partus hic mulæ, nónne, quia fœtus extitit in ſterilitate naturæ, prædictus eſt ab haruſpicibus incredibilis partus malorum? Quid? Ti. Gracchus Publij filius, qui bis conſul & cenſor fuit, idémque & ſummus augur, & vir ſapiens, ciuíſque præſtans, nónne, vt C. Gracchus filius eius ſcriptum reliquit, duobus anguibus domi comprehenſis haruſpices conuocauit? qui cùm reſpondiſſent, ſi marem emiſiſſet, vxori breui tempore eſſe moriendum: ſi fœminam, ipſi: æquiùs eſſe cenſuit, ſe maturam oppetere mortem, quàm P. Africani filiam adoleſcentem. fœminam emiſit: ipſe paucis pòſt diebus eſt mortuus. Irrideamus haruſpices, vanos, futileis eſſe dicamus: quorúmque diſciplinam & ſapientiſsimus vir, & euentus, ac res comprobauit, contemnamus. Contemnamus etiam Babylonios, & eos, qui ex Caucaſo cæli ſigna ſeruantes, numeris & motibus ſtellarum curſus perſequuntur. condemnemus, inquam, hos aut ſtultitiæ, aut vanitatis, aut impudentiæ, qui CCCCLXX annorum millia, vt ipſi dicunt, monumentis comprehenſa continent: & mentiri iudicemus, nec ſæculorum reliquorum iudicium, quod de ipſis futurum ſit, pertimeſcere. Age, barbari vani, atq; fallaces: num etiam Graiorum hiſtoria mentita eſt? quæ Crœſo Pythius Apollo, vt de naturali diuinatione dicam, quæ Athenienſibus, quæ Lacedæmoniis, quæ Tegeatis, quæ Argiuis, quæ Corinthiis reſponderit, quis ignorat? Collegit innumerabilia oracula Chryſippus, nec vllum ſine locuplete auctore atque teſte: quæ quia nota tibi ſunt, relinquo. defendo vnum hoc. nunquam illud oraculum Delphis tam celebre, & tam clarum fuiſſet, neque tantis donis refertum omnium populorum atque regum, nisi omnis ætas oraculorum illorum veritatem eſſet experta. Iam diu idem

F.u. in ms. merlazum

id. in ms. est CCIↃↃ annorum, puto autem rectum esse CIↃ.IↃↃↃ. annorum.

Sic, vel Tegeatib. ut habet liber ms. F. Ur sin.

non facit. Vt igitur nunc minore gloria eſt, quia minus oraculorum veritas excellit: ſic tum, niſi ſumma veritate, in tanta gloria non fuiſſet. Poteſt autem vis illa terræ, quæ mentem Pythiæ diuino afflatu concitabat, euanuiſſe vetuſtate, vt quoſdam exaruiſſe amneis, aut in alium curſum contortos & deflexos videmus. Sed, vt vis, acciderit: magna enim quæſtio eſt: modò maneat id, quod negari non poteſt, niſi omnem hiſtoriam peruerterimus, multa ſæcula verax fuiſſe id oraculum. Sed omittamus oracula: veniamus ad ſomnia, de quibus diſputans Chryſippus, multis, & minutis ſomniis colligendis facit idem, quod Antipater, ea conquirens, quæ Antiphontis interpretatione explicata, declarant illa quidem acumen interpretis, ſed exemplis grandioribus decuit vti. Dionyſij mater, eius, qui Syracuſiorum tyrannus fuit, vt ſcriptum apud Philiſtum eſt, & doctum hominem, & diligentem, & æqualem temporum illorum, cùm prægnans hunc ipſum Dionyſium aluo contineret, ſomniauit ſe peperiſſe Satyriſcum. Huic interpretes portentorum, qui Galleotæ tum in Sicilia nominabantur, reſponderunt (vt ait Philiſtus) eum, quem illa peperiſſet, clariſsimum Græciæ diuturna cum fortuna fore. Num te ad fabulas reuoco vel noſtrorum, vel Græcorum poëtarum? narrat enim & apud Ennium Veſtalis illa,

,, Excita cùm tremulis anus attulit artubu' lumen,
,, Talia commemorat lacrymans exterrita ſomno:
,, Euridica prognata, pater quam noſter amauit,
,, Vires, vitáque corpu' meum nunc deſerit omne.
,, Nam me viſus homo pulcher per amœna ſalicta,
,, Et ripas raptare, locóſque nouos. ita ſola
,, Poſt illa germana ſoror errare videbar,
,, Tardáque veſtigare, & quærere te, neque poſſe
,, Corde capeſſere. ſemita nulla pedem ſtabilibat.
,, Exin compellare pater me voce videtur
,, His verbis, ô nata tibi ſunt antè gerendæ
,, Ærumnæ: pôſt ex fluuio fortuna reſiſtet.
,, Hæc pater effatus, germana, repente receſsit,
,, Nec ſeſe dedit in conſpectum corde cupitus.
,, Quanquam multa manus ad cæli cærula templa
,, Tendebam lacrymans, & blanda voce vocabam.
,, Vix ægro tum corde meo me ſomnu' reliquit.

Hæc etiam ſi ficta ſunt à poëta, non abſunt tamen à conſuetudine ſomniorum. Sit ſanè etiam illud commentitium, quo Priamus eſt conturbatus.

,, Quia mater grauida párere ſe ardentem facem
,, Viſa eſt in ſomnis Hecuba: quo facto pater
,, Rex ipſe Priamus, ſomnio mentem metu
,, Perculſus, curis ſumtis ſuſpirantibus
,, Exſacrificabat hoſtiis balantibus.
,, Tum conictorem poſtulat pacem petens,
,, Vt ſe edoceret obſecrans Apollinem,
,, Quò ſeſe vertant tantæ ſortes ſomniûm.
,, Ibi ex oraclo voce diuina edidit
,, Apollo, puerum, primus Priamo qui foret
,, Poſt illa natus tempora, hunc ſi tolleret,
,, Eum eſſe exitium Troiæ, peſtem Pergamo.

Sint hæc, vt dixi, ſomnia fabularum: híſque adiungatur etiam Æneæ ſomnium: quod in Numerij Fabij Pictoris Græcis annalibus eiuſmodi eſt, vt omnia, quæ ab Ænea geſta ſunt, quæque illi acciderunt, ea fuerint, quæ ei ſecundum quietem viſa ſunt. Sed propiora

piora videamus. Cuiúsnam modi est Superbi Tarquinij somnium, de quo in Bruto Attij loquitur ipse?

,, Cùm iam quieti corpus nocturno impetu
,, Dedi, sopore placans artus languidos,
,, Visum est in somnis, pastorem ad me appellere
,, Pecus lanigerum eximia pulchritudine,
,, Duos consanguineos arietes inde eligi,
,, Præclariorémque alterum inuolare me:
,, Deinde eius germanum cornibus connitier
,, In me arietare, eóque ictu me ad casum dari:
,, Exin prostratum terra grauiter saucium,
,, Resupinum, in cælo contueri maximum
,, Ac mirificum facinus, dextrorsum orbem flammeum
,, Radiatum solis liquier cursu nouo.

Eius igitur somnij quæ sit à coniectoribus interpretatio facta, videamus.

,, Rex, quæ in vita vsurpant homines, cogitant, curant, vident,
,, Quǽque agunt vigilantes, agitántque, ea sicui in somno áccidunt,
,, Minus mirum est: sed in re tanta haud temerè improuisò offerunt:
,, Proin vide, ne, quem tu esse hebetem deputes æquè ac pecus,
,, Is sapientia munitum pectus egregium gerat,
,, Téque regno expellat. nam id, quod de sole ostentum est tibi,
,, Populo commutationem rerum portendit fore
,, Perpropinquam. hæc bene verruncent populo. nam quod ad dextram
,, Cœpit cursum ab læua signum præpotens, pulcherrimè
,, Auguratum est, rem Romanam publicam summam fore.

Age nunc ad externa redeamus. Matrem Phalaridis scribit Ponticus Heraclides, doctus vir, auditor, & discipulus Platonis, visam esse videre in somniis simulacra deorum, quæ ipsa Phalaridis domi consecrauisset: ex his Mercurium è patera, quam dextra manu teneret, sanguinem visum esse fundere: qui cùm terram attigisset, referuescere videretur sic, vt tota domus sanguine redundaret. quod matris somnium immanis filij crudelitas comprobauit. Quid ego, quæ magi Cyro illi principi interpretati sunt, ex Dionysij Persici libris proferam? nam cùm dormienti ei sol ad pedes visus esset, ter eum scribit frustrà appetiuisse manibus, cùm se conuoluens sol elaberetur, & abiret: ei magos dixisse, quod genus sapientum & doctorum habebatur in Persis, ex triplici appetitione solis, XXX annos Cyrum regnaturum esse, portendi. quod ita contigit. nam ad septuagesimum peruenit, cùm XL natus annos regnare cœpisset. Est profectò quiddam etiam in barbaris gentibus præsentiens atque diuinans: siquidem ad mortem proficiscens Calanus Indus cùm ascenderet in rogum ardentem, O præclarum discessum, inquit, è vita, cùm, vt Herculi contigit, mortali corpore cremato in lucem animus excesserit! cúmque Alexander eum rogaret, siquid vellet, vt diceret: optimè, inquit: propediem te videbo. quod ita contigit. nam Babylone paucis pòst diebus Alexander est mortuus. Discedo parumper à somniis: ad quæ mox reuertar. Qua nocte templum Ephesiæ Dianæ deflagrauit, eadem constat ex Olympiade natum esse Alexandrum, atque vbi lucere cœpisset, clamitasse magos, pestem ac perniciem Asiæ proxima nocte natam. Hæc de Indis & magis. Redeamus ad somnia. Annibalem Cælius scribit, cùm columnam auream, quæ esset in fano Iunonis Laciniæ, auferre vellet, dubitarétque vtrùm ea solida esset, an extrinsecus inaurata, perterebrauisse: cúmque solidam inuenisset, statuissétque tollere, secundum quietem visam esse ei Iunonem prædicere ne id faceret, minitaríque, si id fecisset, se curaturam, vt eum quoque oculum, quo bene videret, amitteret: ídque ab homine acuto non esse neglectum: itaque ex eo auro, quod exterebratum esset, bueulam curasse faciendam, & eam

in summa columna collocauisse. Hoc idem in Sileni, quem Cælius sequitur, Græca historia est. Is autem diligentissimè res Annibalis persecutus est. Annibalem, cùm cepisset Saguntum, visum esse in somnis à Ioue in deorum concilium vocari: quò cùm venisset, Iouem imperasse, vt Italiæ bellum inferret, ducémque ei vnum ex concilio datum: quo illum vtentem, cum exercitu progredi cœpisse: tum ei ducem illum præcepisse, ne respiceret: illum autem id diutius facere non potuisse, elatúmque cupiditate respexisse. tum visam belluam vastam & immanem, circumplicatam serpentibus, quacunque incederet, omnia arbusta, virgulta, tecta peruertere: & eum admiratum quæsisse de deo, quídnam illud esset tale monstrum, & deum respondisse, vastitatem esse Italiæ: præcepisséque, vt pergeret protenus: quid retro, atque à tergo fieret, ne laboraret. Apud Agathoclem scriptum in historia est, Hamilcarem Karthaginiensem, cùm oppugnaret Syracusas, visum esse audire vocem, se postridie cenaturum Syracusis: cùm autem is dies illuxisset, magnam seditionem in castris eius inter Pœnos & Siculos milites esse factam: quod cùm sensissent Syracusani, improuisò eos in castra irrupisse, Hamilcarémque ab iis viuum esse sublatum. Ita res somnium comprobauit. Plena exemplorum est historia, tum referta vita communis. At verò P. Decius ille Q. filius, qui primus è Deciis cõsul fuit, cùm esset tribunus mil. M. Valerio, & A. Cornelio consulibus, à Samnitibúsq; premeretur noster exercitus: cùm pericula prœliorum iniret audacius, moneretúrque, vt cautior esset, dixit, quod extat in annalibus, sibi in somnis visum esse, cùm in mediis hostibus versaretur, occidere cum maxima gloria. & tum quidem incolumis exercitum obsidione liberauit. post triennium autem, cùm consul esset, deuouit se, & in aciem Latinorum irrupit armatus. quo eius facto superati sunt, & deleti Latini. cuius mors ita gloriosa fuit, vt eandem concupisceret filius. Sed veniamus nũc, si placet, ad somnia philosophorum. Est apud Platonem Socrates, cùm esset in custodia publica, dicens Critoni suo familiari, sibi post tertium diem esse moriendum: vidisse se in somnis pulchritudine eximia fæminam, quæ se nomine appellans diceret Homericum quendam eiusmodi versum:

,, Tertia te Phthiæ tempestas læta locabit.

Quod vt est dictum, sic scribitur contigisse. Xenophon Socraticus (qui vir, & quantus?) in ea militia, qua cum Cyro minore perfunctus est, sua scribit somnia, quorum exitus mirabiles extiterunt. mentiri Xenophontem, an delirare dicemus? Quid singulari vir ingenio Aristoteles, & pæne diuino, ipse ne errat, an alios vult errare, cùm scribit Eudemum Cyprium familiarem suum iter in Macedoniam facientem Pheras venisse: quæ erat vrbs in Thessalia tum admodum nobilis, ab Alexandro autem tyranno crudeli dominatu premebatur: in eo igitur oppido ita grauiter ægrum Eudemum fuisse, vt omnes medici diffiderent: ei visum esse in quiete egregia facie iuuenem dicere, fore vt breui conualesceret, paucísque diebus interiturum Alexandrum tyrannum, ipsum autem Eudemum quinquennio pòst domum esse rediturum. atque ita quidem prima statim scribit Aristoteles consecuta, & conualuisse Eudemum, & ab vxoris fratribus interfectum tyrannum. quinto autem anno exeunte, cùm esset spes ex illo somnio in Cyprum illum ex Sicilia esse rediturum, prœliantem eum ad Syracusas occidisse: ex quo ita illud somnium esse interpretatum, vt, cùm animus Eudemi ex corpore excesserit, tum domum reuertisse videatur. Adiungamus philosophis doctissimum hominem, poëtam quidem diuinum, Sophoclem: qui, cùm ex æde Herculis patera aurea grauis surrepta esset, in somnis vidit ipsum deum dicentem qui id fecisset. quod semel ille, iterúmque neglexit. vbi idem sæpius, ascendit in Ariopagum: detulit rem. Ariopagitæ comprehendi iubent eum, qui à Sophocle erat nominatus. is, quæstione adhibita, confessus est, paterámque retulit. quo facto, fanum illud Indicis Herculis nominatum est. Sed quid ego Græcorum? nescio quo modo magis me nostra delectant. omnes hoc historici, Fabij, Gellij, sed proximè Cælius. cùm bello Latino ludi votiui maximi primùm fierent, ciuitas ad arma repentè est excitata. itaque ludis intermissis instauratiui constituti sunt.

qui

qui antequàm fierent, cúmque iam populus conſediſſet, ſeruus per circum, cùm virgis cæderetur, furcam ferens ductus eſt. exin cuidam ruſtico Romano dormienti viſus eſt venire, qui diceret, præſultorem ſibi non placuiſſe ludis, ídq; ab eodem iuſſum eſſe eum ſenatui nuntiare: illum non auſum: iterum eſſe idem iuſſum & monitum, ne vim ſuam experiri vellet: ne tum quidem eſſe auſum: exin filium eius eſſe mortuum: eandem in ſomnis admonitionem fuiſſe tertiam: tum illum etiam debilem factum, rem ad amicos detuliſſe, quorum de ſententia lecticula in curiam eſſe delatum: cúmq; ſenatui ſomnium enarrauiſſet, pedibus ſuis ſaluum reuertiſſe. itaque ſomnio comprobato à ſenatu, ludos illos iterum inſtauratos memoriæ proditũ eſt. C. verò Gracchus multis dixit, vt ſcriptum apud eundem Cælium eſt, ſibi in ſomnis quæſturam petenti Ti. fratrem viſum eſſe dicere, quàm vellet, cunctaretur, tamen eodem ſibi leto, quo ipſe interiſſet, eſſe pereundum. hoc antequàm tribunus pleb. Gracchus factus eſſet, & ſe audiſſe ſcribit Cælius, & dixiſſe multis. Quo ſomnio quid inueniri poteſt certius? Quid? illa duo ſomnia, quæ creberrimè commemorantur à Stoicis, quis tandem poteſt contemnere? vnum de Simonide: qui cùm ignotum quendam proiectum mortuum vidiſſet, cúmque humauiſſet, haberétque in animo nauem conſcendere, moneri viſus eſt, ne id faceret, ab eo, quem ſepultura affecerat: ſi nauigaſſet, eum naufragio eſſe periturum. itaque Simonidem rediſſe: periſſe ceteros, qui tum nauigaſſent. Alterum ita traditum clarum admodum ſomnium: Cùm duo quidam Arcades familiares iter vnà facerent, & Megaram veniſſent, alterum ad cauponem deuertiſſe: ad hoſpitem, alterum: qui ut cenati quieſcerent, concubia nocte viſum eſſe in ſomnis ei, qui erat in hoſpitio, illum alterum orare vt ſubueniret, quòd ſibi à caupone interitus pararetur: eum primo perterritum ſomnio ſurrexiſſe: deinde cùm ſe collegiſſet, ídque viſum pro nihilo habendum eſſe duxiſſet, recubuiſſe: tum ei dormienti eundem illum viſum eſſe rogare, vt quoniam ſibi viuo non ſubueniſſet, mortem ſuam ne inultam eſſe pateretur: ſe interfectum in plauſtrum à caupone eſſe coniectum, & ſupra ſtercus iniectum: petere, vt manè ad portam adeſſet, priuſquàm plauſtrum ex oppido exiret. hoc vero ſomnio eum commotum manè bubulco præſtò ad portam fuiſſe: quæſiſſe ex eo, quid eſſet in plauſtro: illum perterritum fugiſſe, mortuum erutum eſſe, cauponem re patefacta pœnas dediſſe. quid hoc ſomnio dici diuinius poteſt? Sed quid aut plura, aut vetera quærimus? ſæpe tibi meum narraui: ſæpe ex te ſomnium au-audiui tuum: me, cùm Aſiæ prouinciæ præeſſem, vidiſſe in quiete, cùm tu equo aductus ad quandam magni fluminis ripam, prouectus ſubitò, atque delapſus in flumen, nuſquam apparuiſſes, me contremuiſſe timore perterritum: tum te repentè lætum extitiſſe, eodémque equo aduerſam aſcendiſſe ripam, nóſque inter nos eſſe complexos. facilis coniectura huius ſomnij: mihíque à peritis in Aſia prædictum eſt, fore eos euentus rerum, qui acciderunt. Venio nunc ad tuum. audiui equidem ex te ipſo, ſed mihi ſæpius Salluſtius noſter narrauit: cùm in illa fuga nobis glorioſa, patriæ calamitoſa, in villa quadam campi Atinatis maneres, magnámque partem noctis vigilaſſes, ad lucem denique arctè & grauiter dormitare cœpiſſe: itaque, quanquam iter inſtaret, te tamen ſilentium fieri iuſiſſe, neque eſſe paſſum te excitari: cùm autem experrectus eſſes hora ſecunda ferè, te ſibi ſomnium narrauiſſe: viſum tibi eſſe, cùm in locis ſolis mæſtus errares, C. Marium cum faſcibus laureatis quærere ex te, quid triſtis eſſes: cúmque tu te tua patria vi pulſum eſſe dixiſſes, prehendiſſe eum dextram tuam, & bono animo te iuſiſſe eſſe, lictoríque proximo tradidiſſe, vt te in monumentum ſuum deduceret: & dixiſſe, in eo tibi ſalutem fore: tum & ſe exclamaſſe Salluſtius narrat, reditum tibi celerem, & glorioſum paratum, & te ipſum viſum ſomnio delectari. nam illud mihi ipſi celeriter nuntiatum eſt, vt audiuiſſes, in monumento Marij, de tuo reditu magnificentiſſimum illud s.c. eſſe factum, referente optimo & clariſſimo viro conſule, ídque frequentiſſimo theatro, incredibili clamore & plauſu comprobatum: dixiſſe te, nihil illo Atinati ſomnio fieri poſſe diuinius. At multa falſa: immò obſcura fortaſſe nobis. ſed ſint falſa quædam: cõtra

vera quid dicimus? quæ quidem multo plura euenirent, si ad quietem integri iremus: nunc onusti cibo & vino, perturbata & confusa cernimus. Vide, quid Socrates in Platonis Politia loquatur. dicit enim, " cùm dormientibus ea pars animi, quæ mentis & rationis particeps sit, sopita langueat: illa autem, in qua feritas quædam sit, atque agrestis immanitas, cùm sit immoderato obstupefacta potu atque pastu, exsultare eam in somno, immoderatéque iactari. itaque huic omnia visa obiiciuntur à mente ac ratione vacua: vt aut cum matre corpus miscerè videamur, aut cum quouis alio vel homine, vel deo, sæpe bellua, atque etiam trucidare aliquem, & impiè cruentari, multáque facere impurè, atque tætrè, cum temeritate atque impudentia. at qui salubri & moderato cultu, atque victu quieti se tradiderit, ea parte animi, quæ mentis & consilij est, excitata, & erecta, saturatáque bonarum cogitationum epulis: eáque parte animi, quæ voluptate alitur, nec inopia enecta, nec satietate affluenti, quorum vtrunque præstinguere aciem mentis solet, siue deest naturæ quippiam, siue abundat atque effluit: illa etiam tertia parte animi, in qua irarum existit ardor, sedata atque restincta: tum ei eueniet, duabus animi temerariis partibus compressis, vt illa tertia pars rationis & mentis eluceat, & se vegetam ad somniandum, acrémque præbeat: tum ei visa quietis occurrent tranquilla atque veracia.

Hæc verba ipsa Platonis expressi. Epicurum ergo audiemus potius? nam Carneades concertationis studio, modò ait hoc, modò illud. At ille quid sentit? sentit autem nihil vnquam elegans, nihil decorum. Hunc ergo antepones Platoni & Socrati? qui vt rationem non redderent, auctoritate tamen hos minutos philosophos vincerent. Iubet igitur Plato sic ad somnum proficisci corporibus affectis, vt nihil sit, quod errorem animis, perturbationémque afferat. Ex quo etiam Pythagoricis interdictum putatur, ne faba vescerentur, quòd habet inflationem magnam is cibus, tranquillitati mentis quærenti vera contrariam. Cùm ergo est somno seuocatus animus à societate, & à contagione corporis, tum meminit præteritorum, præsentia cernit, futura præuidet. iacet enim corpus dormientis, vt mortui: viget autem, & viuit animus. quod multo magis faciet post mortem, cùm omnino ex corpore excesserit. itaque appropinquante morte multo est diuinior. nam & id ipsum vident, qui sunt morbo graui & mortifero affecti, instare mortem. Itaque his occurrunt plerunque imagines mortuorum: túmque vel maximè laudi student: eósque, qui secus, quàm decuit, vixerunt, peccatorum suorum tum maximè pœnitet. Diuinare autem morienteis etiam illo exemplo confirmat Posidonius, quod affert: Rhodium quendam morientem sex æqualeis nominasse, & dixisse, qui primus eorum, qui secundus, qui deinceps moriturus esset. Sed tribus modis censet deorum appulsu homines somniare: vno, quòd præuideat animus ipse per sese, quippe qui deorum cognatione teneatur: altero, quòd plenus aër sit immortalium animorum, in quibus tanquam insignitæ notæ veritatis appareant: tertiò, quòd ipsi dij cum dormientibus colloquantur: idque, vt modò dixi, facilius éuenit appropinquante morte, vt animi futura augurentur. Ex quo & illud est Calani, de quo antè dixi: & Homerici Hectoris, qui moriens propinquam Achilli mortem denuntiat. neque enim illud verbum temerè consuetudo approbauisset, si ea res nulla esset omnino:

,, Præsagibat animus frustrà me ire, cùm exirem domo.

Sagire enim sentire acutè est: ex quo sagæ anus, quia multa scire volunt, & sagaces dicti canes. Is igitur, qui antè sagit, quàm oblata res est, dicitur præsagire, id est futura antè sentire. Inest igitur in animis præsagitio extrinsecus iniecta atque inclusa diuinitus. ea si exarsit acrius, furor appellatur, cùm à corpore animus abstractus diuino instinctu concitatur.

,, Sed quid oculis rapere visa es derepentè ardentibus?
,, Vbi paullo antè sapiens illa & virginal' modestia?
,, O Mater mea optuma, tum multo mulier melior,
,, Missa sum superstitiosis ariolationibus:

Neque

,, Neque me Apollo fatis fandis demenrem inuitam ciet.
,, Virgines verò æquales, patris mei, meûm factûm pudet,
,, Optimi viri: mea mater, tui me miseret, mei piget.
,, Optumam progeniem Priamo peperisti extra me: hoc dolet,
,, Me obesse, illos prodesse: me obstare, illos obsequi.

O poëma tenerum, & moratum, atque molle. Sed hoc minus ad rem. illud, quod volumus, expressum est, vt vaticinari furor vera soleat.

,, Adest, adest fax obuoluta sanguine atque incendio:
,, Multos annos latuit. ciues ferte opem, & restinguite.

Deus inclusus corpore humano iam, non Cassandra loquitur.

,, Iámque mari magno clasis cita
,, Texitur: exitium examen rapit:
,, Aduenit, & fera veliuolantibus
,, Nauibu' compleuit manu' littora.

Tragœdias loqui videor, & fabulas. At ex te ipso non commentitiam rem, sed factam, eiusdem generis audiui: C. Coponium ad te venisse Dyrrhachio, cùm prætorio imperio classi Rhodiæ præesset, cum primis hominem prudentem atq; doctum: eúmque dixisse, remigem quendam ex quinqueremi Rhodiorum vaticinatum, madefactum iri minus xxx diebus Græciam sanguine: rapinas Dyrrachij, & conscensionem in naueis cum fuga, fugientibus miserabilem respectum incendiorum fore: sed Rhodiorum clasi propinquum reditum, ac domum itionem dari: tum neque te ipsum non esse commotum: Marcúmque Varronem, & M. Catonem, qui tum ibi erant, doctos homines, vehementer esse perterritos: paucis sanè pòst diebus ex Pharsalica fuga venisse Labienum: qui cùm interitum exercitus nuntiauisset, reliqua vaticinationis breui esse confecta. nam & ex horreis dereptum, effusúmque frumentum, vias omneis, angiportúsque constrauerat: & vos naueis subitò perterriti metu conscendistis: & noctu ad oppidum respicientes, flagranteis onerarias, quas incenderant milites, quia sequi noluerant, videbatis: postremò à Rhodia classe deserti, verum vatem fuisse sensistis. Exposui quàm breuissimè potui somnij & furoris oracula, quæ carere arte dixeram. quorum amborum generum vna ratio est, qua Cratippus noster vti solet, animos hominum quadam ex parte extrinsecus esse tractos & haustos. Ex quo intelligitur, esse extrà diuinum animum, humanus vnde ducatur: humani autem animi eam partem, quæ sensum, quæ motum, quæ appetitum habeat, non esse ab actione corporis seiugatam: quæ autem pars animi rationis atque intelligentiæ sit particeps, eam tum maximè vigere, cùm plurimùm absit à corpore. itaque ex ipsis exemplis, verarum vaticinationum & somniorum Cratippus solet rationem concludere hoc modo: Si sine oculis non potest extare officium, & munus oculorum, possunt autem aliquando oculi non fungi suo munere: qui vel semel ita est vsus oculis, vt vera cerneret, is habet sensum oculorum vera cernentium. Item igitur, si sine diuinatione non potest & officium, & munus diuinationis extare, potest autem quis, cùm diuinationem habeat, errare aliquando, nec vera cernere: satis est ad confirmandam diuinationẽ semel ita esse aliquid diuinatũ, vt nihil fortuitò cecidisse videatur. sunt autem eius generis innumerabilia. esse igitur diuinationem confitendum est. Quæ verò aut coniectura explicantur, aut euentis animaduersa & notata sunt, ea genera diuinandi, vt suprà dixi, non naturalia, sed artificiosa dicuntur. in quo haruspices, augures, coniectoréisque numerantur. hæc improbantur à Peripateticis, à Stoicis defenduntur. quorum alia sunt posita in monumentis & disciplina: quod Etruscorũ declarant & haruspicini, & fulgurales, & rituales libri, nostri etiam augurales: alia autem subitò ex tempore coniectura explicantur, vt apud Homerum Chalcas, qui ex passerum numero belli Troiani annos auguratus est: & vt in Sisennæ scriptum historia videmus, quod te inspectante factum est, vt, cùm Sylla in agro Nolano immolaret ante prætorium, ab infima ara subitò anguis emergeret. cùm

F. u. in ms. domuitionem

l. vestri, refertur enim ad Ciceronis Auguratum.

quidem C. Postumius haruspex oraret illum, vt in expeditionem exercitum educeret: id cùm Sylla fecisset, tum ante oppidum Nolam florentissima Samnitium castra cepit. Facta cõiectura etiam in Dionysio est paullo antè quàm regnare cœpit: qui cùm per agrum Leontinum iter faciens, equum ipse dimisisset in flumen: summersus equus voraginibus non extitit: quem cùm maxima contentione non potuisset extrahere, discessit, vt ait Philistus, ægrè ferens. cùm autem aliquantulum progressus esset, subitò exaudiuit hinnitum, respexítque, & equum alacrem lætus aspexit, cuius in iuba examen apum consederat. quod ostentum habuit hanc vim, vt Dionysius paucis pòst diebus regnare cœperit. Quid? Lacedæmoniis paullo ante Leuctricam calamitatem quæ significatio facta est, cùm in Herculis fano arma sonuerunt, Herculísque simulacrum multo sudore manauit? At eodem tempore Thebis, vt ait Callisthenes, in templo Herculis valuæ clausæ repagulis, subitò se ipsæ aperuerunt, armáque, quæ fixa in parietibus fuerant, ea humi sunt inuenta: cúmque eodem tempore apud Lebadiam Trophonio res diuina fieret, gallos gallinaceos in eo loco sic assiduè canere cœpisse, vt nihil intermitterent: tum augures dixisse Bœotios, Thebanorum esse victoriam, propterea quòd auis illa victa silere soleret, canere, si vicisset. Eadémque tempestate multis signis Lacedæmoniis Leuctricæ pugnæ calamitas denuntiabatur. nanque & Lysandri, qui Lacedæmoniorum clarissimus fuerat, statuæ, quæ Delphis stabat, in capite corona subitò exstitit ex asperis herbis & agrestibus: stellǽque aureæ, quæ Delphis erant à Lacedæmoniis positæ post naualem illam victoriam Lysandri, qua Athenienses conciderunt, quia in ea pugna Castor & Pollux cum Lacedæmoniorum classe visi esse dicebantur: eorum insignia deorum stellæ aureæ, quas dixi, Delphis positæ, paullo ante Leuctricam pugnam deciderunt, neque repertæ sunt. Maximum verò illud portentum iisdem Spartiatis fuit, quòd, cùm oraculum ab Ioue Dodonæo petiuissent, de victoria sciscitantes, legatíque illud, in quo inerant sortes, collocauissent, simia, quam rex Molossorum in deliciis habebat, & sorteis ipsas, & cetera, quæ erant ad sortem parata, disturbauit, & aliud aliò dissipauit. tum ea, quæ præposita erat oraculo, sacerdos dixisse dicitur, de salute Lacedemoniis esse, non de victoria cogitandum. Quid bello Punico secundo? nónne C. Flamininus consul iterum, neglexit signa rerum futurarum magna cum clade reip? qui exercitu lustrato, cùm Arretium versus castra mouisset, & contra Annibalem legiones duceret, & ipse, & equus eius ante signum Iouis Statoris sine causa repentè cóncidit, nec eam rem habuit religioni, obiecto signo, vt peritis videbatur, ne committeret prœlium. Idem cùm tripudio auspicaretur, pullarius diem prœlij committendi differebat. tum Flamininus ex eo quæsiuit, si ne postea quidem pulli pascerentur, quid faciendum censeret. cùm ille quiescendum respondisset, Flamininus, Præclara verò auspicia, si esurientibus pullis res geri poterit, saturis nihil geretur. itaque signa conuelli, & se sequi iussit. quo tempore, cùm signifer primi hastati signum non posset mouere loco, nec quicquam proficeret, plures cùm accessissent: Flamininus re nuntiata suo more neglexit. itaque tribus horis concisus exercitus, atque ipse interfectus est. Magnum illud etiam, quod addidit Cælius, eo ipso tempore, cùm hoc calamitosum fieret prœlium, tantos terræ motus in Liguribus, Gallia, compluribúsque insulis, totáque in Italia factos esse, vt multa oppida corruerint, multis locis labes facta sit, terrǽque desederint, flumináque in contrarias parteis fluxerint, atque in amneis mare influxerit. Fiunt certæ diuinationum coniecturæ à peritis. Midæ illi Phrygio, cùm puer esset, dormienti formicæ in os tritici grana congesserunt. ditissimum fore, prædictum est: quod euênit. At Platoni, cùm in cunis paruulo dormienti apes in labellis consedissent, responsum est, singulari illum suauitate orationis fore. ita futura eloquentia præuisa in infante est. Quid amores ac deliciæ tuæ Roscius? num aut ipse, aut pro eo Lanuuium totum mentiebatur? qui cùm esset in cunabulis, educaretúrque in Selonio, qui est campus agri Lanuuini: noctu lumine apposito experrecta nutrix animaduertit puerum dormientem circumplicatum serpentis am-

ple-

plexu. quo aſpectu exterrita clamorem ſuſtulit. pater autem Roſcij ad haruſpices retulit. qui reſponderunt, nihil illo puero clarius, nihil nobilius fore. atque hanc ſpeciem Praxiteles cælauit argento, & noſter expreſsit Archias verſibus. Quid igitur exſpectamus? an, dum in foro nobiſcum dij immortales, dum in viis verſentur, dum domi? qui quidem ipſi ſe nobis non offerunt, vim autem ſuam longè, lateq; diffundunt. quam cùm terræ cauernis includunt, tum hominum naturis implicant. nam terræ vis Pythiam Delphis incitabat, naturæ Sibyllam. Quid enim? non videmus, quàm ſint varia terrarum genera? ex quibus & mortifera quædam pars eſt, vt & Amſancti in Hirpinis, & in Aſia Plutonia, quæ videmus: & ſunt partes agrorum aliæ peſtilentes, aliæ ſalubres, aliæ, quæ acuta ingenia gignant, aliæ quæ retuſa. quæ omnia fiunt & ex cæli varietate, & ex diſparili aſpiratione terrarum. Fit etiam ſæpe ſpecie quadam, ſæpe vocum grauitate & cantibus, vt pellantur animi vehementius: ſæpe etiam cura & timore: qualis eſt illa,

„ Flexa anima tanquam lymphata, aut Bacchi ſacris
„ Commota in tumulis Teucrum commemorans ſuum.

Atque etiam illa concitatio declarat, vim in animis eſſe diuinam. negat enim ſine furore Democritus quenquam poëtam magnum eſſe poſſe. quod idem dicit Plato. quem, ſi placet, appellet furorem, dum modò is furor ita laudetur, vt in Phædro Platonis laudatus eſt. Quid veſtra oratio in cauſis? quid ipſa actio? poteſt eſſe vehemens, & grauis, & copioſa, niſi eſt animus ipſe commotior? equidem etiam in te ſæpe vidi, &, vt ad leuiora veniamus, in Æſopo familiari tuo tantum ardorem vultuum, atque motuum, vt eum vis quædam abſtraxiſſe à ſenſu mentis videretur. Obiiciuntur etiam ſæpe formæ, quæ reapſe nullæ ſunt, ſpeciem autem offerunt. quòd contigiſſe Brenno dicitur, eiúſque Gallicis copiis, cùm fano Apollinis Delphici nefarium bellum intuliſſet. tum enim ferunt ex oraculo hæc fatam eſſe Pythiam,

„ Ego prouidebo rem iſtam, & albæ virgines.

Ex quo factum, vt & viderentur virgines ferre arma contrà, & niue Gallorum obrueretur exercitus. Ariſtoteles quidem eos etiam, qui valetudinis vitio furerent, & melancholici dicerentur, cenſebat habere aliquid in animis præſagiens, atque diuinum. ego autem haud ſcio, an nec cardiacis hoc tribendum ſit, nec phreniticis. animi enim integri, non vitioſi corporis eſt diuinatio. Quam quidem eſſe re vera, hac Stoicorum ratione concluditur: Si ſunt dij, neque antè declarant hominibus, quæ futura ſunt: aut non diligunt homines: aut, quid euenturum ſit, ignorant: aut exiſtimant nihil intereſſe hominum, ſcire quid futurum ſit: aut non cenſent eſſe ſuæ maieſtatis præſignificare hominibus quæ ſunt futura: aut ea ne ipſi quidem dij ſignificare poſſunt. At neque non diligunt nos: ſunt enim benefici, generíque hominum amici: neque ignorant ea, quæ ab ipſis conſtituta, & deſignata ſunt: neque noſtra nihil intereſt ſcire ea, quæ euentura ſunt: erimus enim cautiores, ſi ſciemus: neque hoc alienum ducunt maieſtate ſua: nihil eſt enim beneficentia præſtantius: neq; non poſſunt futura prænoſcere: non igitur & ſunt dij, nec ſignificant futura. Sunt autem dij: ſignificant ergo. Et non, ſi ſignificant, nullas vias dant nobis ad ſignificationis ſcientiam: fruſtrà enim ſignificarent: nec ſi dant vias, non eſt diuinatio: eſt igitur diuinatio. hac ratione & Chryſippus & Diogenes, & Antipater vtitur. Quid eſt igitur, cur dubitandum ſit, quin ſint ea, quæ diſputaui, veriſsima, ſi ratio mecum facit, ſi euenta, ſi populi, ſi nationes, ſi Græci, ſi barbari, ſi maiores etiam noſtri, ſi denique hoc ſemper ita putatum eſt, ſi ſummi philoſophi, ſi poëtæ, ſi ſapientiſsimi viri, qui res publicas conſtituerunt, qui vrbeis condiderunt? an, dum beſtiæ loquantur, exſpectamus: hominum conſentiente auctoritate contenti non ſumus? Nec verò quicquam aliud affertur, cur ea, quæ dico, diuinandi genera nulla ſint: niſi quòd difficile dictu videtur, quæ cuiuſq; diuinationis ratio, quæ cauſa ſit. Quid enim habet haruſpex, cur pulmo inciſus etiam in bonis extis dirimat tempus, & proferat diem? quid augur, cur à dextra coruus, à ſiniſtra cornix faciat ratum? quid aſtrologus, cur ſtella Iouis, aut Veneris coniuncta

cùm Luna ad ortus puerorum ſalutaris ſit:Saturni, Martíſue contraria? cur autem deus dormienteis nos moneat, vigilanteis negligat? quid deinde cauſæ ſit, cur Caſſandra furens futura proſpiciat,Priamus ſapiens hoc idem facere non queat?cur fiat quidque,quęris?rectè omnino, ſed non nunc id agitur:fiat, nécne fiat, id quæritur:vt ſi magnetem lapidem eſſe dicam, qui ferrum ad ſe alliciat & trahat, ac rationem, cur id fiat, afferre nequeam,fieri omnino neges.quod idem facis in diuinatione.quam & cernimus ipſi,& audiuimus,& legimus, & à patribus accepimus:neque ante philoſophiam patefactam, quæ nuper inuenta eſt, hac de re communis vita dubitauit: & poſtea quàm philoſophia proceſsit, nemo aliter philoſophus ſenſit,in quo modo eſſet auctoritas.Dixi de Pythagora, de Democrito, de Socrate: excepi de antiquis præter Xenophanem neminem: adiunxi veterem Academiam, Peripateticos,Stoicos.vnus diſſentit Epicurus.Quid verò hoc turpius, quàm quòd idem nullam cenſet gratuitam eſſe virtutem? quis autem eſt, quem non moueat clariſsimis monumentis teſtata, conſignatáque antiquitas? Calchantem augurem ſcribit Homerus longè optimum, eúmque ducem claſsis fuiſſe: at illum auſpiciorum, credo, ſcientia, non locorum.Amphilochus & Mopſus Argiuorum reges fuerunt, ſed iidem augures, iíque vrbeis in ora maritima Ciliciæ Græcas cōdiderunt.atque etiam ante hos Amphiaraus & Tireſias non humiles & obſcuri, neque eorum ſimiles, vt apud Ennium eſt.

,, Qui ſui quæſtus cauſa fictas ſuſcitant ſententias:

ſed clari & præſtantes viri, qui auibus & ſignis admoniti futura prædicebant. quorum de altero etiam apud inferos Homerus ait,ſolū ſapere,ceteros vmbrarū vagari modo. Amphiaraum autem ſic honorauit fama Græciæ, deus vt haberetur, atque vt ab eius ſolo, in quo eſt humatus,oracula peterentur.Quid? Aſiæ rex Priamus,nónne & Helenum filium, & Caſſandram filiam diuinanteis habebat, alterum auguriis,alteram mētis incitatione & permotione diuina?quo in genere Marcios quoſdam fratres,nobili loco natos,apud maiores noſtros fuiſſe ſcriptum videmus.Quid? Polyidum Corinthium, nónne Homerus & aliis multa,& filio ad Troiam proficiſcenti mortem pṛdixiſſe commemorat?Omnino apud veteres,qui rerum potiebantur,iidem auguria tenebant.vt enim ſapere,ſic diuinare regale ducebant,vt teſtis eſt noſtra ciuitas,in qua & reges,augures, & poſtea priuati eodē ſacerdotio præditi remp. religionum auctoritate rexerunt. eáque diuinationum ratio ne in barbaris quidem gentibus neglecta eſt. ſiquidem & in Gallia Druydes ſunt, è quibus ipſe Diuitiacum Heduum hoſpitem tuum,laudatorémque cognoui:qui & naturæ rationem,quam phyſiologiam Græci appellant,notā eſſe ſibi profitebatur,& partim auguriis, partim coniectura,quæ eſſent futura, dicebat. & in Perſis augurantur, & diuinant magi, qui congregantur in fano commentandi cauſa, atque inter ſe colloquendi: quod etiam idem vos quondam facere Nonis ſolebatis.nec quiſquam rex Perſarū poteſt eſſe,qui non antè magorum diſciplinam,ſcientiámque perceperit.Licet autem videre & genera quædam,& nationes huic ſcientiæ deditas.Telmeſſus in Caria eſt: qua in vrbe excellit haruſpicum diſciplina. itémque Elis in Peloponeſo familias duas certas habet, Iamidarum vnam, alteram Clutidarum, haruſpicinæ nobilitate præſtanteis.in Syria Chaldæi cognitione aſtrorum,ſollertiáque ingeniorum antecellunt.Etruria autem de cælo tacta ſcientiſsimè animaduertit:eadémq; interpretatur, quid quibuſque oſtendatur monſtris atque portentis.Quocirca bene apud maiores noſtros ſenatus tum,cùm florebat imperium, decreuit,vt de principum filiis ſex ſingulis Etruriæ populis in diſciplinā traderentur,ne ars tanta propter tenuitatem hominum à religionis auctoritate abduceretur ad mercedem atque quæſtum. Phryges autem & Piſidæ, & Cilices, & Arabum natio auium ſignificationibus plurimùm obtemperant.quod idem factitatum in Vmbria accepimus. Ac mihi quidem videntur ex locis quoque ipſis, qui à quibuſque incolebantur, diuinationum opportunitates eſſe ductæ. Etenim Ægyptij, aut Babylonij in camporum patentium æquoribus habitantes, cùm ex terra nihil emineret, quod contemplationi cæli

officere

officere posset, omnem curam in siderum cognitione posuerunt: Etrusci autem, quòd religione imbuti studiosius & crebrius hostias immolabant, extorum cognitioni se maximè dediderunt: quódque propter aëris crassitudinem de cælo apud eos multa fiebant, & quòd ob eandem causam multa inusitata partim ex cælo, alia ex terra oriebantur, quædam etiam ex hominum, pecudúmque conceptu & satu, portentorum exercitatissimi interpretes extiterunt. Quorum quidem vim, vt tu soles dicere, verba ipsa prudenter à maioribus posita declarant. quia enim ostendunt, portendunt, monstrant, prædicunt, ostenta, portenta, monstra, prodigia dicuntur. Arabes autem & Phryges & Cilices, quòd pastu pecudum maximè vtuntur, campos & monteis hieme & æstate peragrantes, propterea facilius cantus auium, & volatus notauerunt. eadémque & Pisidiæ causa fuit, & huic nostræ Vmbriæ. tum Caria tota, præcipuéque Telmessenses, quos antè dixi, quòd agros vberrimos, maximéque fertileis incolunt, in quibus multa propter fæcunditatem fingi, gignique possunt, in ostentis animaduertendis diligentes fuerunt. Quis verò non videt, in optima quaque rep. plurimùm auspicia & reliqua diuinandi genera valuisse? quis rex vnquam fuit, quis populus, qui non vteretur prædictione diuina? neque solùm in pace, sed in bello multo etiam magis: in quo maius erat certamen & discrimen salutis. Omitto nostros, qui nihil in bello sine extis agunt, nihil sine auspiciis domi habent. auspicia externa videamus. nam & Athenienses omnibus semper publicis consiliis diuinos quosdam sacerdotes, quos mànteis vocant, adhibuerũt: & Lacedæmonij regibus suis augurem assessorem dederunt: itémque senibus (sic enim consilium publicum appellant) augurem interesse voluerunt: iidémque de rebus maioribus semper, aut Delphis oraculum, aut ab Ammone, aut à Dodona petebant. Lycurgus quidem, qui Lacedæmoniorum remp. temperauit, leges suas auctoritate Apollinis Delphici confirmauit. quas cùm vellet Lysander commutare, eadem est prohibitus religione. atque etiam qui præerant Lacedæmoniis, non contenti vigilantibus curis, in Pasitheæ fano, quod est in agro propter vrbem, somniandi causa excubabant, quia vera quietis oracula ducebant. Ad nostra iam redeo. quoties senatus decemviros ad libros ire iussit? nam & cùm duo visi soles essent, & cùm tres lunæ, & cùm faces, & cùm sol nocte visus esset, & cùm ex cælo fremitus auditus, & cùm cælum discessisse visum est, atque in eo animaduersi globi. Delata etiam ad senatum labes agri Priuernatis, cùm ad infinitam altitudinem terra desedisset, Apuliáque maximis terræmotibus conquassata esset: quibus portentis magna populo Ro. bella, perniciosæque seditiones denuntiabantur. ínque his omnibus responsa haruspicum cum Sibyllæ versibus congruebant. Quid, cùm Cumis Apollo sudauit, Capuæ Victoria? quid? ortus androgyni nónne fatale quoddam monstrum fuit? quid quòd fluuius Atratus sanguine fluxit? quid, cùm sæpe lapidum, sanguinis nonnunquam, terræ interdum, quòdam etiam lactis imber defluxit? quid, cùm in Capitolio ictus centaurus ex cælo est? in Auentino portæ & homines? Tusculi ædes Castoris & Pollucis, Romæque Pietatis? nónne & haruspices ea responderunt, quæ euenerunt: & in Sibyllæ libris eædem repertæ prędictiones sunt? quoties senatus decemuiros ad libros ire iussit? quantis in rebus, quámque sæpe responsis haruspicum paruit? Cæciliæ Q. filiæ somnio modò, Marsico bello, templum est à senatu Iunoni Sospitæ restitutũ. quod quidem somnium Sisenna cùm disputasset mirificè ad verbum cum re conuenisse, tum insolenter, credo ab Epicureo aliquo inductus, disputat somniis credi non oportere. Idem contra ostenta nihil disputat, exponítque initio belli Marsici & deorum simulacra sudauisse, & sanguinem fluxisse, & discessisse cælum, & ex occulto auditas esse voces, quæ pericula belli nuntiarent, & Lanuuij clypeos, quod haruspicibus tristissimum visum esset, à muribus esse derosos. Quid, quod in annalibus habemus? Veienti bello, cùm lacus Albanus præter modum creuisset, Veientem quendam ad nos hominem nobilem profugisse, eúmque dixisse, ex fatis, quæ Veientes scripta haberent, Veios capi non posse, dum lacus is redundaret, &, si lacus emissus lapsu & cursu suo ad mare profluxisset, perniciosum po-

pulo Ro.ſin autem ita eſſet eductus,vt ad mare peruenire non poſſet,tum ſalutare noſtris fore. Ex quo illa admirabilis à maioribus Albanæ aquæ facta deductio eſt. Cùm autem Veientes bello feſsi legatos ad ſenatum miſiſſent, tum ex his quidam dixiſſe dicitur, non omnia illum tranſfugam auſum eſſe ſenatui dicere:in iiſdem enim fatis ſcriptum Veienteis habere,fore vt breui à Gallis Roma caperetur. Quod quidem ſexennio poſt Veios captos factũ eſſe videmus. Sæpe etiam & in prœliis Fauni auditi, & in rebus turbidis veridicæ voces ex occulto miſſæ eſſe dicũtur.cuius generis duo ſunt ex multis exempla,ſed maxima. Nam non multo ante vrbem captam exaudita vox eſt à luco Veſtæ, qui à Palatij radice in nouam viam deuexus eſt:vt muri & portæ reficerẽtur:futurum eſſe, niſi prouiſum eſſet, vt Roma caperetur. Quod neglectum cùm caueri poterat, poſt acceptam illam maximam cladem explicatum eſt. ara enim AIO loquenti, quam ſeptam videmus, aduerſus eum locum conſecrata eſt. Atque etiam ſcriptum à multis eſt, cùm terræ motus factus eſſet,vt ſue plena procuratio fieret,vocem ab æde Iunonis ex arce extitiſſe:quocirca Iunonem illam appellatam MONETAM. Hæc igitur & à diis ſignificata, & à noſtris maioribus iudicata contemnimus? neq; ſolùm deorum voces Pythagorei obſeruauerũt, ſed etiam hominum,quæ vocant omina.quæ maiores noſtri quia valere cenſebant,iccirco omnibus rebus agendis,QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIX, FORTVNATVMQVE ESSET,præfabantur:rebúſque diuinis,quæ publicè fierent, vt FAVERENT LINGVIS,imperabatur: ínque feriis imperandis, vt LITIBVS ET IVRGIIS SE ABSTINERENT: itémq; in luſtranda colonia,ab eo,qui eam deduceret,& cùm imperator exercitum,cenſor populũ luſtraret,bonis nominibus,qui hoſtias ducerent, eligebãtur. quod idem in dilectu conſules obſeruant, vt primus miles fiat bono nomine. quæ quidem à te ſcis & conſule & imperatore ſumma religione eſſe ſeruata.Prærogatiuam etiam maiores noſtri omen iuſtorum comitiorũ eſſe voluerunt.atque ego exempla ominum nota proferam. L.Paullus conſul iterum,cùm ei,bellum vt cum rege Perſe gereret,obtigiſſet:vt eo ipſo die domum ad veſperum rediit,filiolam ſuam Tertiam, quæ tum erat admodũ parua,oſculans animaduertit triſticulam.Quid eſt,inquit, mea Tertia? quid triſtis es?Mi pater,inquit,Perſa periit.Tum ille arctius puellam complexus, Accipio omen, inquit, mea filia. Erat autem mortua catella eo nomine.L. Flaccum flaminem Martialem ego audiui cùm diceret,Cæciliam Metelli,cùm vellet ſororis ſuæ filiam in matrimonium collocare, exiſſe in quoddam ſacellum ominis capiendi cauſa, quod fieri more veterum ſolebat. Cùm virgo ſtaret,& Cæcilia in ſella ſederet:neque diu vlla vox extitiſſet, puellam defatigatam petiiſſe à matertera,vt ſibi concederet paulliſper, vt in eius ſella requieſceret:illam autem dixiſſe, Verò mea puella tibi concedo meas ſedes. Quod omen res conſecuta eſt. ipſa enim breui mortua eſt:virgo autem nupſit,cui Cæcilia nupta fuerat.Hęc poſſe contemni,vel etiam rideri,præclarè intelligo:ſed id ipſum eſt,deos non putare, quæ ab iis ſignificẽtur,contemnere. Quid de auguribus loquar?tuæ partes ſunt:tuum,inquam,auſpiciorum patrocinium debet eſſe.tibi App.Claudius augur conſuli nuntiauit, addubitato ſalutis augurio,bellum domeſticum triſte ac turbulentum fore:quod paucis pòſt menſibus exortum, paucioribus eſt à te diebus oppreſſum. Cui quidem auguri vehementer aſſentior.ſolus enim multorum annorum memoria non decantandi augurij, ſed diuinandi tenuit diſciplinam.quem irridebant collegæ tui, eúmque tum Piſidam, tum Soranum augurem eſſe dicebant.Quibus nulla videbatur in auguriis, aut auſpiciis præſenſio, aut ſcientia veritatis futuræ,ſapienter aiebant ad opinionem imperitorum eſſe fictas religiones.quod longè ſecus eſt.neque enim in paſtoribus illis,quibus Romulus præfuit,neque in ipſo Romulo hæc calliditas eſſe potuit, vt ad errorem multitudinis religionis ſimulacra fingerent: ſed difficultas, labórque diſcendi diſertam negligentiam reddidit.malunt enim diſſerere nihil eſſe in auſpiciis,quàm, quid ſit, ediſcere.Quid eſt illo auſpicio diuinius,quod apud te in Mario eſt,vt vtar potiſsimùm te auctore?

„ Hic Iouis altiſoni ſubitò pinnata ſatelles

,, Arboris è trunco ſerpentis ſaucia morſu,
,, Subbigit ipſa feris tranſfigens vnguibus anguem
,, Semianimum,& varia grauiter ceruice micantem.
,, Quem ſe intorquentem lanians,roſtróque cruentans,
,, Iam ſatiata animos,iam duros vlta dolores,
,, Abiicit efflantem , & laceratum affligit in vndas,
,, Séque obitu à ſolis nitidos conuertit ad ortus.
,, Hanc vbi præpetibus pennis,lapſúque volantem
,, Conſpexit Marius diuini numinis augur,
,, Fauſtáque ſigna ſuæ laudis, reditúſque notauit:
,, Partibus intonuit cæli pater ipſe ſiniſtris.
,, Sic aquilæ clarum firmauit Iupiter omen.

Atque ille Romuli auguratus,paſtoralis,non vrbanus fuit:nec fictus ad opiniones imperitorum,ſed à certis acceptus,& poſteris traditus.Itaq; Romulus augur,vt apud Ennium eſt,cum fratre item augure,

,, Curantes magna cum cura,concupientes
,, Regni, dant operam ſimul auſpicio, augurióque.
,, Hinc Remus auſpicio ſe deuouet,atque ſecundam
,, Solus auem ſeruans . at Romulu' pulcher in alto
,, Quærit Auentino,ſeruat genus altiuolantum.
,, Certabant,vrbem Romámne,Remurámne vocarent.
,, Omnis cura viris, vter eſſet induperator.
,, Exſpectant, veluti, conſul cùm mittere ſignum
,, Vult, omnes auidi ſpectant ad carceris oras,
,, Qua mox emittat pictis ex faucibu' currus:
,, Sic exſpectabat populus, atque ore timebat
,, Rebus, vtri magni victoria ſit data regni.
,, Interea ſol albu' receſsit in infera noctis.
,, Exin candida ſe radiis dedit icta foras lux:
,, Et ſimul ex alto longè pulcherrima præpes
,, Læua volauit auis : ſimul aureus exoritur ſol.
,, Cedunt ter quatuor de cælo corpora ſancta
,, Auium, præpetibus ſeſe , pulchríſque locis dant.
,, Conſpicit inde ſibi data Romulus eſſe priora,
,, Auſpicio regni ſtabilita ſcamma, ſolúmque.

Sed vnde huc degreſſa eſt , eodem redeat oratio . Si nihil queam diſputare, quamobrem quidque fiat, & tantummodo fieri ea , quæ commemoraui , doceam , parúmne Epicuro, Carneadíue reſpondeam? quid, ſi etiam ratio extat artificioſæ præſenſionis facilis , diuinæ autem paullo obſcurior ? quæ enim extis , quæ fulguribus , quæ portentis , quæ aſtris præſentiuntur , hæc notata ſunt obſeruatione diuturna . affert autem vetuſtas omnibus in rebus longinqua obſeruatione incredibilem ſcientiam:quæ poteſt eſſe etiam ſine motu atque impulſu deorum , cùm , quid ex quoque eueniat , & quid quanque rem ſignificet , crebra animaduerſione perſpectum eſt . Altera diuinatio eſt naturalis , vt antè dixi, quæ phyſica diſputandi ſubtilitate referenda eſt ad naturam deorum : à qua, vt doctiſsimis,ſapientiſsimíſq; placuit,hauſtos animos & delibatos habemus:cúmque omnia completa ſint & referta æterno ſenſu & mente diuina,neceſſe eſt cognatione diuinorum animorum animos humanos commoueri.Sed vigilantes animi vitę neceſsitatibus ſeruiunt, diſiungúntque ſe à ſocietate diuina, vinclis corporis impediti . Rarum eſt quoddam genus eorum,qui ſe à corpore auocent,& ad diuinarum rerũ cognitionem cura omni, ſtudióque rapiantur.Horum ſunt auguria nõ diuini impetus,ſed rationis humanæ.nam &

natura futura præſentiunt, vt aquarum eluuiones, vt deflagrationem futuram aliquando cæli atque terrarum. alij autem in rep. exercitati, vt de Athenienſi Solone accepimus, orientem tyrannidem multo antè proſpiciunt: quos prudenteis poſſumus dicere, id eſt prouidenteis: diuinos nullo modo poſſumus, non plus, quàm Mileſium Thalem, qui, vt obiurgatores ſuos conuinceret, oſtenderétque, etiam philoſophum, ſi ei commodum eſſet, pecuniam facere poſſe, omnem oleam, antequàm florere cœpiſſet, in agro Mileſio coëmiſſe dicitur. animaduerterat fortaſſe quadam ſcientia, olearum vbertatem fore. & quidem idem primus defectionem ſolis, quæ Aſtyage regnante facta eſt, prædixiſſe fertur. Multa medici, multa gubernatores, agricolæ etiam multa præſentiunt: ſed nullam eorum diuinationem voco, ne illam quidem, qua ab Anaximandro phyſico moniti Lacedæmonij ſunt, vt vrbem, & tecta linquerent, armatíque in agro excubarent, quod terræ motus inſtaret, tum, cùm & vrbs tota corruit, & ex monte Taygeto extrema montis quaſi puppis auulſa eſt. Ne Pherecydes quidem ille Pythagoræ magiſter potius diuinus habebitur, quàm phyſicus: qui cùm vidiſſet hauſtam aquam de iugi puteo, terræ motus dixit inſtare. Nec verò vnquam animus hominis naturaliter diuinat, niſi cùm ita ſolutus eſt, & vacuus, vt ei planè nihil rei ſit cũ corpore, quod aut vatibus cõtingit, aut dormientibus. itaque ea duo genera à Dicæarcho probantur, & , vt dixi, à Cratippo noſtro: ſi propterea, quòd ea proficiſcuntur à natura, ſint ſumma ſanè, modò ne ſola: ſin autem nihil eſſe in obſeruatione putant, multa tollunt, quibus vitæ ratio continetur. Sed quoniam dant aliquid, ídque non paruum, vaticinationes cum ſomniis: nihil eſt, quod cum his magnopere pugnemus, præſertim cùm ſint, qui omnino nullam diuinationem probent. Ergo & ij, quorum animi ſpretis corporibus euolant, atque excurrunt foras, ardore aliquo inflammati, atque incitati, cernunt illa profectò, quæ vaticinantes prænuntiant: multíſque rebus inflammantur tales animi, qui corporibus non inhærent, vt ij, qui ſono quodam vocum, & Phrygiis cantibus incitantur: multos nemora, ſiluæque, multos amnes, aut maria commouent: quorum furibunda mens videt antè multo, quæ futura ſunt. quo de genere illa ſunt,

,, Eheu videte: iudicauit inclytum
,, Iudicium inter deas treis aliquis: quo iudicio
,, Lacedæmonia mulier furiarum vna aduenict.

Eodem enim modo multa à vaticinantibus ſæpe prædicta ſunt, neque ſolùm verbis, ſed etiam

,, Verſibu', quos olim Fauni, vatéſque canebant.

Similiter Marcius, & Publicius vates cecinisse dicuntur. quo ex genere Apollinis operta prolata ſunt. Credo etiam anhelitus quoſdam fuiſſe terrarum, quibus inflatæ mentes oracula funderent. Atque hæc quidem vatum ratio eſt: nec diſsimilis ſanè ſomniorum. nam quæ vigilantibus áccidunt vatibus, eadem nobis dormientibus. viget enim animus in ſomnis, liber à ſenſibus, atque ab omni impeditione curarum, iacente & mortuo pæne corpore: qui quia vixit ab omni æternitate, verſatúſq; eſt cum innumerabilibus animis, omnia, quæ in natura rerum ſunt, videt, ſi modò temperatis eſcis, modicíſque potionibus ita eſt affectus, vt ſopito corpore ipſe vigilet. Hæc ſomniantis eſt diuinatio. hîc magna quædam exoritur, neque ea naturalis, ſed artificioſa ſomniorum Antiphontis interpretatio, eodémque modo & oraculorum & vaticinationum. ſunt enim harum rerum explanatores, vt grammatici poëtarum. nam vt aurum, argentum, æs, ferrum fruſtrà natura diuina genuiſſet, niſi eadem docuiſſet quemadmodum ad eorũ venas perueniretur: nec fruges terræ, bacáſve arborum cum vtilitate vlla generi humano dediſſet, niſi earum cultus & conditiones tradidiſſet: materia deinde quid iuuaret, niſi confectionis eius fabricam haberemus? ſic cum omni vtilitate, quam dij hominibus dederũt, ars aliqua coniuncta eſt, per quam illa vtilitas percipi poſsit. Item igitur ſomniis, vaticinationibus, oraculis, quòd erant multa obſcura, multa ambigua, explanationes adhibitæ ſunt interpre-

tum

tum. Quo modo autem aut vates, aut ſomniantes ea videant, quæ nuſquam etiam tunc ſint, magna quæſtio eſt. ſed explorata ſi ſint ea, quæ antè quæri debeant: ſint hęc, quæ quærimus, faciliora. continet enim totam hanc queſtionem ea ratio, quæ eſt de natura deorũ, quæ à te ſecundo libro eſt explicata dilucidè. quam ſi obtinemus, ſtabit illud quidem, quod locum hunc cõtinet, de quo agimus, eſſe deos, & eorum prouidentia mundum adminiſtrari, eoſdémque conſulere rebus humanis, nec ſolùm vniuerſis, verùm etiam ſingulis. Hæc ſi tenemus, quæ mihi quidem non videntur poſſe conuelli: profectò hominibus à diis futura ſignificari neceſſe eſt. ſed diſtinguendum videtur, quónam modo. Non placet Stoicis, ſingulis iecorum fiſsis, aut auium cantibus intereſſe deum: nec enim decórum eſt, nec diis dignũ, nec fieri vllo pacto poteſt: ſed ita à principio inchoatum eſſe mundum, vt certis rebus certa ſigna præcurrerẽt, alia in extis, alia in auibus, alia in fulguribus, alia in oſtentis, alia in ſtellis, alia in ſomniantium viſis, alia in furentium vocibus. Ea quibus bene percepta ſunt, ij non ſæpe falluntur. malè coniecta, maléque interpretata, falſa ſunt, non rerum vitio, ſed interpretum inſcientia. Hoc autem poſito atque conceſſo, eſſe quandam vim diuinam hominum vitam continentem: nõ difficile eſt, quæ fieri certè videmus, ea qua ratione fiant, ſuſpicari. nam & ad hoſtiam deligendam poteſt dux eſſe vis quædam ſentiens, quę eſt toto confuſa mundo: & tum cùm ipſam hoſtiã immolare velis, extorum fieri mutatio poteſt, vt aut abſit aliquid, aut ſuperſit. paruis enim momẽtis multa natura aut affingit, aut mutat, aut detrahit: quod ne dubitare poſsimus, maximo eſt argumento quod paullo ante interitum Cæſaris contigit: qui cùm immolaret illo die, quo primùm in ſella aurea ſedit, & cum purpurea veſte proceſsit, in extis bouis opimi cor nõ fuit. Num igitur cenſes, vllum animal, quod ſanguinem habeat, ſine corde eſſe poſſe? Qua ille rei nouitate perculſus, cùm Spurina diceret, timendum eſſe, ne conſilium & vita deficeret: earum enim rerum vtrunque à corde proficiſci: poſtero die caput in iecore non fuit. quæ quidem illi portendebantur à diis immortalibus, vt videret interitum, nõ vt caueret. Cùm igitur eæ partes in extis nõ reperiũtur, ſine quibus victima illa viuere nequiſſet: intelligendum eſt, in ipſo immolationis tempore eas parteis, quæ abſint, interiiſſe. Eadémque efficit in auibus diuina mens: vt tum huc, tum illuc volent alites: tum in hac, tum in illa parte ſe occultent: tum à dextra, tum à ſiniſtra parte canant oſcines. nam ſi omne animal, vt vult, ita vtitur motu ſui corporis, prono, obliquo, ſupino, membráq; quò vult flectit, contorquet, porrigit, cõtrahit, eáque antè efficit pæne quàm cogitat: quanto id deo eſt facilius, cuius numini pârent omnia? idémque mittit & ſigna nobis eius generis, qualia permulta hiſtoria tradidit: quale ſcriptum illud videmus: ſi luna paullo ante ſolis ortum defeciſſet in ſigno Leonis, fore vt armis Darius, & Perſæ ab Alexandro & Macedonibus prœlio vincerentur, Dariúſque moreretur: & ſi puella nata biceps eſſet, ſeditionem in populo fore, corruptelam & adulterium domi: & ſi mulier leonem peperiſſe viſa eſſet, fore vt ab exteris gentibus vinceretur ea reſp. in qua id contigiſſet. Eiuſdem autem generis etiam illud eſt, quod ſcribit Herodotus: Crœſi filium, cùm eſſet infans, locutum: quo oſtento regnum patris, & domum funditus concidiſſe. Caput arſiſſe Ser. Tullio dormienti, quæ hiſtoria non prodidit? Vt igitur, qui ſe tradet ita quieti, præparato animo, tum bonis cogitationibus, tum rebus ad tranquillitatem accommodatis, certa & vera cernet in ſomnis: ſic caſtus animus, purúſque vigilantis, & ad aſtrorum, & ad auium, reliquorúmque ſignorum, & ad extorum veritatem eſt paratior. Hoc nimirum eſt illud, quod de Socrate accepimus, quódque ab ipſo in libris Socraticorum ſæpe dicitur, eſſe diuinum quiddam, quod dæmonium appellat, cui ſemper ipſe paruerit, nunquam impellenti, ſæpe reuocanti. & Socrates quidem (quo quem auctorem meliorem quærimus?) Xenophonti conſulenti, ſequeretúrne Cyrum, poſtea quàm expoſuit quæ ſibi videbantur, Et noſtrum quidem, inquit, humanum eſt conſilium, ſed de rebus & obſcuris, & incertis ad Apollinem cenſeo referendum: ad quem etiam Athenienſes publicè de maioribus rebus ſemper retulerunt. Scriptum eſt item, cùm Critonis ſui familiaris ocu-

lum alligatum vidisset,quæsiuisse quid esset:cùm autem ille respondisset, in agro ambulanti,ramulum adductum,vt remissus esset, in oculum recidisse:tum Socrates, non enim paruisti mihi reuocanti,cùm vterer, qua soleo, præsagitione diuina. Idem etiam Socrates,cùm apud Delium malè pugnatum esset Lachete prætore, fugerétq; cum ipso Lachete:vt ventum est in triuium,eádem,quà ceteri,fugere noluit.quibus quærentibus cur non eadem via pergeret,deterreri se à deo dixit.tum quidem ij,qui alia via fugerant,in hostiũ equitatum inciderunt.Permulta collecta sunt ab Antipatro,quę mirabiliter à Socrate diuinata sunt:quæ prætermittam.tibi enim nota sunt, mihi ad commemorandum non necessaria.Illud tamen eius philosophi magnificum, ac pæne diuinum, quòd, cùm impiis sententiis damnatus esset,æquissimo animo se dixit mori: neque enim domo egredienti, neque illud suggestum, in quo causam dixerat,ascendenti signum sibi vllum,quod consuesset, à deo quasi mali alicuius impendentis datum.Equidem sic arbitror:etiam si multa fallant eos, qui aut arte, aut coniectura diuinare videantur, esse tamen diuinationem: homines autem, vt in ceteris artibus, sic in hac posse falli. Potest accidere, vt aliquod signum dubiè datum, pro certo sit acceptum: potest aliquod latuisse aut ipsum, aut quod esset illi contrarium.mihi autem ad hoc,de quo disputo,probandum satis est,non modò plura, sed pauciora diuinè præsensa & prædicta reperiri. Quinetiam hoc non dubitans dixerim:si vnum aliquid ita sit prædictum, præsensúmque,vt, cùm euenerit, ita cadat, vt prædictum sit, neque in eo quicquam casu & fortuitò factum esse appareat, esse certè diuinationem,ídque esse omnibus confitendum.Quocirca primùm mihi videtur,vt Posidonius facit,à deo, de quo satis dictum est,deinde à fato, deinde à natura vis omnis diuinandi, ratióque repetenda.Fieri igitur omnia fato, ratio cogit fateri.FATVM AVTEM ID appello,quod Græci εἱμαρμένην, id est ordinem,seriémque causarum,cùm causa causæ nexa rem ex se gignat. Ea est ex omni æternitate fluens veritas sempiterna. quod cùm ita sit,nihil est factum,quod non futurum fuerit: eodémque modo nihil est futurum, cuius non causas id ipsum efficienteis natura contineat.Ex quo intelligitur,vt fatum sit non id, quod superstitiosè,sed id, quod physicè dicitur, causa æterna rerum, cur & ea, quæ præterierunt, facta sint, & quæ instant, fiant, & quæ sequuntur, futura sint.ita fit,vt obseruatione notari posit, quæ res quamque causam plerunque consequatur, etiam si non semper:nam id quidem difficile est affirmare:easdémque causas verisimile est rerum futurarum cerni ab iis,qui aut per furorem eas, aut in quiete videant.Præterea cùm fato omnia fiant, id quod alio loco ostendetur:si quis modò talis posit esse, qui colligationem causarum omnium perspiciat animo, nihil eum profectò fallet.qui enim teneat causas rerũ futurarũ:idem necesse est omnia teneat,quę futura sint.quod cùm facere nemo,nisi deus, posit,relinquendum est homini,vt signis quibusdam consequentia declarantibus,futura præsentiat.non enim illa,quæ futura sunt, subitò existunt:sed est,quasi rudentis explicatio,sic traductio temporis nihil noui efficientis,& primum quidque replicantis. quod & ij vident, quibus naturalis diuinatio data est: & ij, quibus cursus rerum obseruando notatus est.qui etsi causas ipsas non cernunt,signa tamen causarum, & notas cernunt: ad quas adhibita memoria & diligentia, ex monumentis superiorum efficitur ea diuinatio, quæ artificiosa dicitur,extorum,fulgurum,ostentorum,signorúmque cælestium.Non est igitur vt mirandum sit,ea præsentiri à diuinantibus,quę nusquam sint.sunt enim omnia, sed tempore absunt.Atque vt in seminibus vis inest earum rerum,quæ ex iis progignuntur:sic in causis cónditæ sunt res futuræ, quas esse futuras aut concitata mens, aut soluta somno cernit, aut ratio, aut coniectura præsentit.atque vt ij, qui solis & lunæ, reliquorúmque siderum ortus,obitus,motúsque cognorunt,quo quidque tempore eorum futurum sit,multo antè prædicunt:sic qui cursum rerum,euentorúmque consequentiam diuturnitate pertractata notauerunt:aut semper, aut,si id difficile est, plerunque: quòd si ne id quidem conceditur,nonnunquam certè,quid futurum sit,intelligunt. Atque hæc quidem,& quædam huiusmodi argumenta, cur sit diuinatio, ducuntur à fato. A' natura autem

tem

tem alia quædam ratio est: quæ docet, quanta sit animi vis seiuncta à corporis sensibus: quod maximè contingit aut dormientibus, aut mente permotis. Vt enim deorum animi sine oculis, sine auribus, sine lingua sentiunt inter se.quid quisque sentiat: ex quo fit, vt homines, etiam cùm taciti optent aliquid, aut voueant, haud dubitent, quin dij illud exaudiant: sic animi hominum, cùm aut somno soluti vacant corpore, aut mente permoti per se ipsi liberi incitati mouentur, cernunt ea, quæ permisti cum corpore animi videre non possunt. Atque hanc quidem rationem naturæ difficile est fortasse traducere ad id genus diuinationis, quod ex arte profectum dicimus: sed tamen id quoque rimatur quantum potest Posidonius, cùm esse censet in natura signa quædam rerum futurarũ. Etenim Ceos accepimus ortum Caniculæ diligenter quotannis solere seruare, coniecturámque capere, vt scribit Ponticus Heraclides, salubrísne, an pestilés annus futurus sit. nam si obscurior, quasi caliginosa, stella extiterit, pingue & concretum esse cælum, vt eius aspiratio grauis & pestilés futura sit: sin illustris, & perlucida stella apparuerit, significari cælũ esse tenue, purúmque, & propterea salubre. Democritus autem censet sapienter instituisse veteres, vt hostiarum immolatarum inspicerẽtur exta, quorum ex habitu atque colore tum salubritatis, tum pestilentiæ signa percipi, nonnunquam etiam quæ sit vel sterilitas agrorum, vel fertilitas futura. Quæ si à natura profecta, obseruatio atque vsus agnouit: multa afferre potuit dies, quæ animaduertendo notarentur: vt ille Pacuuianus, qui in Chryse physicus inducitur, minimè naturam rerum cognoscere videatur.

,, Nam istis, qui linguam auium intelligunt,
,, Plúsque ex alieno iecore sapiunt, quàm ex suo,
,, Magis audiendum, quàm auscultandum censeo.

Cur quæso? cùm ipse paucis interpositis versibus dicas satis luculentè:

,, Quicquid est hoc, omnia animat, format, alit, auget, creat,
,, Sepelit, recipítque in sese omnia, omniúmque idem est pater,
,, Indidémque eadem, quæ oriuntur, de integro, atque eodem óccidunt.

Quid est igitur, cur, cùm domus sit omnium vna, eáque communis, cúmque animi hominum semper fuerint, futuríq; sint, cur ij, quid ex quoque eueniat, & quid quanque rem significet, perspicere non posint?

Hæc habui, inquit, de diuinatione quæ dicerem: nunc illa testabor, non me sortilegos, neque eos, qui quæstus causa hariolentur, ne psychomantîa quidem, quibus Appius amicus tuus vti solebat, agnoscere. non habeo denique nauci Marsum augurem,

,, Non vicanos haruspices, non de circo astrologos,
,, Non Isiacos coniectores, non interpretes somniûm:
,, Non enim sunt hi aut arte diuini, aut scientia,
,, Sed superstitiosi vates, impudentésque harioli,
,, Aut inertes, aut insani, aut quibus egestas imperat:
,, Qui sibi semitam non sapiunt, alteri monstrant viam:
,, Quibus diuitias pollicentur, ab iis drachmam ipsi petunt.
,, De his diuitiis sibi deducant drachmam, reddant cetera.

Atque hæc quidem Ennius, qui paucis antè versibus esse deos censet, sed eos non curare opinatur quid agat humanum genus. Ego autem, qui & curare arbitror, & monere etiam, ac multa prædicere, leuitate, vanitate, malitia exclusa diuinationem probo. Quæ cùm dixisset Quintus, præclarè tu quidem, inquam, paratus,

Desunt pauca quædam.

M. TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE LIBER II.

VÆRENTI mihi, multúmque & diu cogitanti, quánam re possem prodesse quamplurimis, nequando intermitterem consulere reip. nulla maior occurrebat, quàm si optimarum artium vias traderem meis ciuibus: quod compluribus iam libris me arbitror consecutum. nam & cohortati sumus, vt maximè potuimus, ad philosophiæ studium eo libro, qui est inscriptus Hortensius: &, quod genus philosophandi minimè arrogans, maximéque & constans, & elegans arbitraremur, quattuor Academicis libris ostendimus. Cúmque fundamentum esset philosophiæ positum in finibus bonorum & malorum, perpurgatus est is locus à nobis quinque libris, vt, quid à quoque, & quid contra quenque philosophum diceretur, intelligi posset. totidem subsecuti libri Tusculanarum disputationum, res ad beatè viuendum maximè necessarias aperuerunt. primus enim est de contemnenda morte, secundus de tolerando dolore, de ægritudine lenienda tertius, quartus de reliquis animi perturbationibus, quintus eum locum complexus est, qui totam philosophiam maximè illustrat: docet enim, ad beatè viuendum virtutem se ipsa esse contentam. Quibus rebus editis, tres libri perfecti sunt de natura deorum, in quibus omnis eius loci quæstio continetur. quæ vt plænè esset, cumulatéque perfecta, de diuinatione ingressi sumus his libris scribere, quibus, vt est in animo, de fato si adiunxerimus, erit abundè satisfactum toti huic quæstioni. Atque his libris annumerandi sunt sex de rep. quos tunc scripsimus, cùm gubernacula reip. tenebamus: magnus locus, philosophiǽque proprius, à Platone, Aristotele, Theophrasto, totáque Peripateticorum familia tractatus vberrimè. nam quid ego de consolatione dicam? quæ mihi quidem ipsi sanè aliquantum medetur: ceteris item multùm profuturam puto. Interiectus etiam est nuper is, quem ad nostrum Atticum de senectute misimus: in primísque, quoniam philosophia vir bonus efficitur, & fortis, Cato noster in horum librorum numero ponendus est. cúmque Aristoteles, itémque Theophrastus, excellentes viri cùm subtilitate, tum copia, cum philosopia dicendi etiam præcepta coniunxerint, nostri quoque oratorij libri in eundem numerum referendi videntur. Ita tres erunt de Oratore, quartus, Brutus, quintus, Orator. Adhuc hæc erant: ad reliqua alacri tendebamus animo, sic parati, vt, nisi quæ causa grauior obstitisset, nullum philosophiæ locum esse pateremur, qui non Latinis litteris illustratus pateret. Quod enim munus reip. afferre maius, meliúsue possumus, quàm si docemus atque erudimus iuuentutem? his præsertim moribus atque temporibus, quibus ita prolapsa est, vt omnium opibus refrenanda atque coërcenda sit. Nec verò id effici posse confido, quod ne postulandum quidem est, vt omnes adolescentes se ad hæc studia conuertant: pauci vtinam, quorum tamen in rep. latè patêre poterit industria. Equidem etiam ex iis fructum capio laboris mei, qui iam ætate prouecti in nostris libris acquiescunt: quorum studio legendi meum scribendi studium vehementius in dies incitatur: quos quidem plureis, quàm rebar, esse cognoui. Magnificum illud etiam, Romanísque hominibus gloriosum, vt Græcis de philosophia litteris non egeant: quod assequar profectò, si instituta perfecero. Ac mihi quidem explicandæ philosophiæ causam attulit grauis casus ciuitatis, cùm in armis ciuilibus nec tueri meo more remp. nec nihil agere poteram, nec, quid potius, quod quidem me dignum esset, agerem, reperiebam. Dabunt igitur mihi veniam mei ciues, vel gratiam potius habebunt, quòd, cùm esset in vnius potestate resp. neque ego me abdidi, neque deserui, neque afflixi: neque ita gessi, quasi homini, aut temporibus iratus: neque ita porrò aut adulatus, aut admiratus fortunam sum alterius, vt me meæ pœniteret. id enim ipsum à Platone, philosophiáque didiceram, naturaleis esse cōuersiones quasdam rerum publicarum, vt eæ tum à principibus tenerentur, tum à populis, aliquando à singulis. quod cùm accidisset nostræ reip.

tum

tum pristinis orbati muneribus hæc studia renouare cœpimus, vt & animus molestiis hac potissimùm re leuaretur, & prodessemus ciuibus nostris qua re cunque possemus. In libris enim sententiam dicebamus, contionabamur, philosophiam nobis pro reip. procuratione substitutam putabamus. Nunc, quoniam de rep. consuli cœpti sumus, tribuenda est opera reip. vel omnis potius in ea cogitatio & cura ponenda: tantum huic studio relinquendum, quantum vacabit à publico officio & munere. Sed hæc aliàs pluribus: nunc ad institutam disputationem reuertamur. Nam cùm de diuinatione Q. frater ea disseruisset, quæ superiore libro scripta sunt, satísque ambulatum videretur, tum in bibliotheca, quæ in Lycéo est, assedimus. Atque ego, Accuratè tu quidem, inquam, Quinte, & Stoicè Stoicorum sententiam defendisti: quódque me maximè delectat, plurimis nostris exemplis vsus es, & iis quidem claris & illustribus. Dicendum est mihi igitur ad ea, quæ sunt à te dicta: sed ita, nihil vt affirmem, quæram omnia, dubitans plerunque, & mihi ipse diffidens. si enim aliquid certi haberem, quod dicerem: ego ipse diuinarem, qui esse diuinationem nego. Etenim me mouet illud, quod in primis Carneades quærere solebat, quarúmnam rerum diuinatio esset: earúmne, quæ sensibus perciperentur? at eas quidem cernimus, audimus, gustamus, olfacimus, tangimus. Numquid ergo in iis rebus est, quod prouisione, aut permotione mentis magis, quàm natura ipsa sentiamus? aut nescio qui ille diuinus, si oculis captus sit, vt Tiresias fuit, possit, quę alba sint, quæ nigra, dicere? aut, si surdus sit, varietates vocum, aut modos noscere? ad nullam igitur earum rerum, quæ sensu accipiuntur, diuinatio adhibetur. Atquî ne in iis quidem rebus, quæ arte tractãtur, diuinatione opus est. Etenim ad ægros, nõ vates, aut hariolos, sed medicos solemus adducere. nec verò, qui tibiis, aut fidibus vti volunt, ab haruspicibus accipiunt earum tractationem, sed à musicis. Eadem in litteris ratio est, reliquísque rebus, quarum est disciplina. num censes eos, qui diuinare dicuntur, posse respondere, sol maiórne, quàm terra sit: an tantus, quantus videatur? lunáque suo lumine, an solis vtatur? sol, luna quem motum habeant? quem quinque stellæ, quæ errare dicuntur? nec hæc, qui diuini habentur, profitentur se esse dicturos: nec eorum, quæ in geometria describuntur, quæ vera, quæ falsa sint. sunt enim ea mathematicorum, non hariolorum. De illis verò rebus, quæ in philosophia versantur, numquid est, quod quisquam diuinorum aut respondere soleat, aut consuli, quid bonum sit, quid malum, quid neutrum? sunt enim hæc propria philosophorum. Quid de officio? num quis haruspicem consuluit, quemadmodum sit cum parentibus, cum fratribus, cum amicis viuendum? quemadmodum vtendum pecunia? quemadmodum honore? quemadmodum imperio? ad sapienteis hæc, non ad diuinos referri solent. Quid, quæ à Physicis, aut dialecticis tractantur, num quis eorum diuinare potest, vnúsne mundus sit, an plures? quæ sint initia rerum, ex quibus nascuntur omnia? physicorum est ista prudentia. Quomodo autem mentientem, quem ψευδόμενον vocãt, dissoluas, aut quemadmodum soriti resistas: quem, si necesse sit, Latino verbo liceat aceruale appellare: sed nihil opus est: vt enim ipsa philosophia & multa verba Græcorum, sic sorites satis Latino sermone tritus est: ergo hæc quoque dialectici dicent, non diuini. Quid? cùm quæritur qui sit optimus reip. status, quæ leges, qui mores aut vtiles, aut inutiles, haruspicésne ex Etruria arcessentur, an principes statuent, & delecti viri, periti rerum ciuilium? Quòd si nec earum rerum, quæ subiectæ sensibus sunt, vlla diuinatio est: nec earum, quæ artibus continentur: nec earum, quæ in philosophia disseruntur: nec earum, quæ in rep. versantur: quarum rerum sit, nihil prorsus intelligo. nam aut omnium debet esse, aut aliqua ei materia danda est, in qua versari possit. sed nec omnium diuinatio est, vt ratio docuit: nec locus, nec materia inuenitur, cui diuinationem præficere possimus. vide igitur, ne nulla sit diuinatio. est quidem Græcus in hanc sententiam versus,

,, Bene qui coniiciet, vatem hunc perhibeto optimum.

Num igitur, aut quæ tempestas impendeat, vates melius coniiciet, quàm gubernator:

aut morbi naturam acutius, quàm medicus: aut belli adminiſtrationem prudentius, quàm imperator, coniectura aſſequetur? Sed animaduerti Quinte, te cautè, & ab iis coniecturis, quæ haberent artem atque prudentiam, & ab iis rebus, quæ ſenſibus aut artificiis perciperentur, abducere diuinationem, eámque ita definire: Diuinationem eſſe earum rerum prædictionem & præſenſionem, quæ eſſent fortuitæ. Primùm eôdem reuolueris. nam & medici & gubernatoris & imperatoris præſenſio eſt rerum fortuitarum. num igitur aut haruſpex, aut augur, aut vates quis, aut ſomnians melius coniecerit, aut ex morbo euaſurum ægrotum, aut ex periculò nauem, aut ex inſidiis exercitum, quàm medicus, quàm gubernator, quàm imperator? Atquî ne illa quidem diuinantis eſſe dicebas, ventos, aut imbreis impendenteis quibuſdam præſentire ſignis: in quo noſtra quædam Aratéa memoriter à te pronuntiata ſunt: etſi hæc ipſa fortuita ſunt. plerunque enim, non ſemper eueniunt. Quæ eſt igitur, aut vbi verſatur fortuitarum rerum præſenſio, quam diuinationem vocas? Quæ enim præſentiri aut arte, aut ratione, aut vſu, aut coniectura poſſunt, ea non diuinis tribuēda putas, ſed peritis. Ita relinquitur, vt ea fortuita diuinari poſsint, quæ nulla nec arte, nec ſapientia prouideri poſſunt: vt ſiquis M. Marcellum illum, qui ter conſul fuit, multis annis antè dixiſſet naufragio eſſe periturum, diuinaſſet profectò. nulla enim arte alia, nec ſapientia id ſcire potuiſſet. Talium ergo rerum, quæ in fortuna poſitæ ſunt, præſenſio, diuinatio eſt. Potéſtne igitur earum rerum, quæ nihil habent rationis, quare futuræ ſint, vlla eſſe præſenſio? Quid eſt enim aliud fors, quid fortuna, quid caſus, quid euentus, niſi cùm ſic aliquid cécidit, ſic euênit, vt vel non cadere atque euenire, vel aliter cadere atque euenire potuerit? Quo modo ergo id, quod temere fit, cæco caſu, & volubilitate fortunæ, præſentiri & prædici poteſt? medicus morbum ingraueſcentem ratione prouidet, inſidias imperator, tempeſtates gubernator: tamen hi ipſi ſæpe falluntur, qui nihil ſine certa ratione opinantur: vt agricola cùm florem oleæ videt, bacam quoque ſe viſurum putat: non ſine ratione ille quidem, ſed nonnunquam tamen fallitur. Quòd ſi falluntur ij, qui nihil ſine aliqua probabili coniectura ac ratione dicunt, quid exiſtimandum eſt de coniectura eorum, qui extis, aut auibus, aut oſtentis, aut oraculis, aut ſomniis futura præſentiunt? nondum dico, quàm hæc ſigna nulla ſint, fiſſum iecoris, corui cantus, volatus aquilæ, ſtellæ traiectio, voces furentium, ſortes, ſomnia: de quibus ſingulis dicam ſuo loco, nunc de vniuerſis. Quî poteſt præuideri, quicquam futurum eſſe, quod neque cauſam habet vllam, neque notam cur futurum ſit? ſolis defectiones, itémque lunæ prædicuntur in multos annos ab iis, qui ſiderum curſus, & motus numeris perſequuntur. ea enim prædicunt, quæ naturæ neceſsitas perfectura eſt. Vident ex conſtantiſsimo motu lunæ, quando illa è regione ſolis facta incurrat in vmbram terræ, quæ eſt meta noctis, vt eam obſcurari neceſſe ſit: quandóque eadem luna ſubiecta ſoli, atque oppoſita noſtris oculis eius lumen obſcuret: quo in ſigno quæque errantium ſtellarum, quóque tempore futura ſit: qui exortus quoque die ſigni alicuius, aut qui occaſus futurus ſit. Hæc qui antè dicunt, quam rationem ſequantur, vides: qui theſaurum inuentum iri, aut hereditatem venturam dicunt, quid ſequuntur? aut in qua rerum natura ineſt, id futurum? quòd ſi ea, quæ ſunt eiuſdem generis, habent aliquam talem neceſsitatem: quid eſt tandem, quod caſu fieri, aut forte fortuna putemus? nihil enim eſt tam contrarium rationi & conſtantiæ, quàm fortuna: vt mihi ne in deum quidem cadere videatur, vt ſciat quid caſu & fortuitò futurum ſit. ſi enim ſcit, certè illud eueniet. ſi certè eueniet, nulla fortuna eſt. eſt autem fortuna: rerū igitur fortuitarum nulla eſt pręſenſio. aut ſi negas eſſe fortunam, & omnia, quæ fiunt, quæque futura ſunt, ex omni æternitate definita dicis eſſe fataliter: muta definitionem diuinationis, quam dicebas præſenſionem eſſe rerum fortuitarum. Si enim nihil fieri poteſt, nihil accidere, nihil euenire, niſi quod ab omni æternitate certum fuerit eſſe futurum rato tempore: quæ poteſt eſſe fortuna? qua ſublata, qui locus eſt diuinationi, quæ à te fortuitarum rerum eſt dicta præſenſio? Quanquam dicebas, omnia, quæ fierent, futuráue eſſent, fato contineri. Anile ſanè, & plenum ſuperſtitionis fati nomen ipſum. ſed ta-

men

men apud Stoicos de iſto fato multa dicuntur. de quo aliàs: nunc quod neceſſe eſt. Si omnia fato: quid mihi diuinatio prodeſt? quod enim is, qui diuinat, prædicit, id verò futurum eſt: vt ne illud quidem ſciam quale ſit, quòd Deiotarum familiarem noſtrum ex itinere aquila reuocauit: qui niſi reuertiſſet, in eo conclaui ei cubandũ fuiſſet, quod proxima nocte corruit. Ruina igitur oppreſſus eſſet. At id neque ſi fatum fuerat, effugiſſet: neque, ſi non fuerat, in eum caſum incidiſſet. Quid ergo adiuuat diuinatio? aut quid eſt, quod me moueant aut ſortes, aut exta, aut vlla prædictio? ſi enim fatum fuit, claſſeis populi Ro. bello Punico primo alteram naufragio, alteram à Pœnis depreſſam interire: etiã ſi tripudium ſoliſtimum pulli feciſſent, L. Iunio & P. Clodio conſulibus, claſſes tamen interiſſent. ſin, cùm auſpiciis obtemperatum eſſet, interituræ claſſes non fuerunt, non interierunt fato. vultis autem omnia fato: nulla igitur eſt diuinatio. Quod ſi fatum fuit, bello Punico ſecundo exercitum populi Ro. ad lacum Traſimenum interire: num id mutari potuit, ſi Flamininus conſul iis ſignis, iiſque auſpiciis, quibus pugnare prohibebatur, paruiſſet? certè potuit. aut igitur non fato interiit exercitus: mutari enim fata non poſſunt: aut, ſi fato, quod certè vobis ita dicendum eſt: etiam ſi obtemperaſſet auſpiciis, idẽ euenturum fuiſſet. vbi eſt igitur diuinatio iſta Stoicorum? quæ ſi fato omnia fiunt, nihil nos admonere poteſt, vt cautiores ſimus. quoquo enim modo nos geſſerimus, fiet tamen illud, quod futurum eſt. ſin autem id poteſt flecti, nullum eſt fatum: ita ne diuinatio quidem, quoniam ea rerum futurarum eſt. nihil autem eſt pro certo futurum, quod poteſt aliqua procuratione accidere ne fiat. Atque ego ne vtilem quidem arbitror eſſe nobis futurarum rerum ſcientiam. Quæ enim vita fuiſſet Priamo, ſi ab adoleſcentia ſciſſet quos euentus ſenectutis eſſet habiturus? abeamus à fabulis: propiora videamus. Clariſsimorum hominum noſtræ ciuitatis grauiſsimos exitus in Conſolatione collegimus. Quid igitur? vt omittamus ſuperiores, M. ne Craſſo putas vtile fuiſſe, tum, cùm maximis opibus, fortuníſque florebat, ſcire, ſibi interfecto Publio filio, exercitúque deleto, trãs Euphratem cum ignominia & dedecore eſſe pereundum? An Cn. Pompeium cenſes tribus ſuis conſulatibus, tribus triumphis, maximarum rerum gloria, lætaturum fuiſſe, ſi ſciſſet ſe in ſolitudine Ægyptiorum trucidatum iri amiſſo exercitu: poſt mortem verò ea conſecutura, quæ ſine lacrymis non poſſumus dicere? Quid verò Cæſarem putamus? ſi diuinaſſet fore, vt in eo ſenatu, quem maiore ex parte ipſe cooptaſſet, in curia Pompeiana, ante ipſius Pompeij ſimulacrum, tot centurionibus ſuis inſpectantibus, à nobiliſsimis ciuibus, partim etiam à ſe omnibus rebus ornatis, trucidatus ita iacêret, vt ad eius corpus non modò amicorum, ſed ne ſeruorũ quidem quiſquam accederet: quo cruciatu animi vitam acturum fuiſſe? Certè igitur ignoratio futurorum malorũ vtilior eſt, quàm ſcientia. nam illud quidem dici, præſertim à Stoicis, nullo modo poteſt: non iſſet ad arma Pompeius, nõ tranſiſſet Craſſus Euphratem, non ſuſcepiſſet bellum ciuile Cæſar. non igitur fataleis exitus habuerunt. vultis autem euenire omnia fato: nihil ergo profuiſſet illis diuinare: atque etiam omnem fructum vitæ ſuperioris perdidiſſent. quid enim poſſet iis eſſe lætum exitus ſuos cogitantibus? ita, quoquò ſe verterint Stoici, iaceat neceſſe eſt omnis eorum ſollertia. Si enim id, quod euenturum eſt, vel hoc, vel illo modo poteſt euenire: fortuna valet plurimùm. quæ autem fortuita ſunt, certa eſſe non poſſunt. ſin autem certum eſt, quid quaque de re, quóque tempore futurum ſit: quid eſt, quod me adiuuent haruſpices, cùm res triſtiſsimas portendi dixerint? Addunt ad extremum, omnia leuius caſura rebus diuinis procuratis. ſed hoc eadem ratione refellitur. ſi enim nihil fit extra fatum, nihil leuari re diuina poteſt. Hoc ſentit Homerus, cùm querentem Iouem inducit, quòd Sarpedonem filium à morte contra fatum eripere non poſſet. hoc idem ſignificat Græcus ille in eam ,, ſententiam verſus: ,, Quod fore paratum eſt, id ſummum exſuperat Iouem.

Totum omnino fatum etiam Atellanio verſu iure mihi eſſe irriſum videtur. Sed in rebus tam ſeueris non eſt iocandi locus. concludantur ergo ratio. Si enim præuideri nihil poteſt futurum eſſe eorum, quæ caſu fiunt, quia eſſe certa non poſſunt: diuinatio nulla eſt.

ſin autem iccirco poſſunt prouideri,quia certa ſunt, & fatalia: rurſus diuinatio nulla eſt: eam enim tu fortuitarum rerum eſſe dicebas. Sed hæc fuerit nobis tanquam leuis armaturæ prima orationis excurſio : nunc comminus agamus . experiamur itaque, ſi poſſumus, cornua commouere diſputationis tuæ. Duo enim genera diuinandi eſſe dicebas: vnum artificioſum, alterum naturale: artificioſum conſtare partim ex coniectura, partim ex obſeruatione diuturna : naturale, quod animus arriperet, aut exciperet extrinſecus ex diuinitate, vnde omnes animos hauſtos,aut acceptos, aut libatos haberemus. Artificioſæ diuinationis illa ferè genera ponebas, extiſpicum, eorúmque, qui ex fulguribus, oſtentíſque prædicerent, tum augurum,eorúmque, qui ſignis,aut ominibus vterentur : omnéque genus coniecturale in hoc ferè genere ponebas. Illud autem naturale aut cõcitatione mẽtis edi, & quaſi fundi videbatur, aut animo per ſomnum ſenſibus & curis vacuo præuideri. Duxiſti autem diuinationem omnem à tribus rebus, à deo,à fato,à natura. Sed tamen cùm explicare nihil poſſes,pugnaſti commentitiorum exemplorum mirifica copia. de quo primò hoc libet dicere. Hoc ego philoſophi non eſſe arbitror,teſtibus vti : qui aut caſu veri,aut malitia falſi, fictíque eſſe poſſunt. Argumentis & rationibus oportet, quare quidque ita ſit, docere, non euentis,iis præſertim, quibus mihi liceat non credere. Vt ordiar ab haruſpicina, quam ego reip. cauſa, communíſque religionis colendam cenſeo: ſed ſoli ſumus : licet verum exquirere ſine inuidia, mihi præſertim de pleriſque dubitanti. Inſpiciamus, ſi placet,exta primùm. perſuaderi igitur cuiquam poteſt,ea, quæ ſignificari dicuntur extis, cognita eſſe ab haruſpicibus obſeruatione diuturna? At quàm diuturna iſta fuit? aut quàm longinquo tempore obſeruari potuit,aut quo modo eſt collatum inter ipſos, quæ pars inimici, quæ pars familiaris eſſet? quod fiſſum, periculum: quod, commodum aliquod oſtenderet? An hæc inter ſe haruſpices Etruſci, Elij, Ægyptij, Pœni contulerunt? at id, præterquàm quòd fieri non potuit, ne fingi quidem poteſt. alios enim alio more videmus exta interpretari, nec eſſe vnam omnium diſciplinam. & certè, ſi eſt in extis aliqua vis, quæ declaret futura: neceſſe eſt, eam aut cum rerum natura eſſe coniunctam, aut conformari quodammodo numini deorum. Atquî diuinatio cum rerum natura tanta,támque pręclara in omneis parteis,motúſque diffuſa, quid habere poteſt commune? non dicam gallinaceum fel (ſunt enim, qui vel argutiſsima hæc exta eſſe dicant) ſed tauri opimi iecur, aut cor, aut pulmo quid habet naturale, quod declarare poſsit quid futurum ſit? Democritus tamen non inſcitè nugatur,vt phyſicus: quo genere nihil arrogantius,

" Quod eſt ante pedes,nemo ſpectat: cæli ſcrutantur plagas.

Verùm is tamen habitu extorum,& colore declarari cenſet, hæc duntaxat, pabuli genus, & earum rerum, quas terra procreet, vel vbertatem, vel tenuitatem : ſalubritatem etiam, aut peſtilentiam extis ſignificari putat. O mortalem beatum : cui certò ſcio ludum nunquam defuiſſe. húncine hominem tantis delectatum eſſe nugis, vt non videret, tum futurum id veriſimile, ſi omnium pecudum exta eodem tempore in eundem habitum ſe, colorémque conuerterent? ſed ſi eadem hora aliæ pecudis iecur nitidum atque plenum eſt, aliæ horridum & exile: quid eſt, quod declarari poſsit habitu extorum, & colore? an hoc eiuſdem modi eſt, quale Pherecydéum illud, quod eſt à te dictum? qui cùm aquam vidiſſet ex puteo hauſtam,terræ motum dixit futurum. parum,credo,impudenter, quòd, cùm factus eſſet motus, dicere audent quæ vis id effecerit. etiámne futurum eſſe aquæ iugis colore præſentiunt? Multa iſtiuſmodi dicuntur in ſcholis: ſed credere omnia vide ne non ſit neceſſe. Verùm ſint ſanè iſta Democritéa vera. quando ea nos extis exquiſiuimus, aut quando aliquid eiuſmodi ab haruſpice inſpectis extis audiuimus? ab aqua, aut ab igni pericula monent: tum hereditates, tum damna denuntiant: fiſſum familiare & vitale tractant: caput iecoris ex omni parte diligentiſsimè conſiderant: ſi verò id non eſt inuentum,nihil putant accidere potuiſſe triſtius: hæc obſeruari certè non potuerunt, vt ſuprà docui. Sunt igitur artis inuenta,non vetuſtatis,ſi eſt ars vlla rerũ incognitarum.

Cum

Cùm rerum autem natura quam cognationem habent? quæ vt vno conſenſu iuncta ſit & cōtinens, quod video phyſicis placuiſſe, eíſque maximè, qui omne, quod eſſet, vnum eſſe dixerunt: quid habere mundus poteſt cū theſauri inuentione coniunctum? Si enim extis pecuniæ mihi amplificatio oſtenditur, ídque fit natura: primùm exta ſunt coniuncta mundo, deinde meum lucrum natura rerum continetur. Nónne pudet phyſicos hæc dicere? vt enim iam ſit aliqua in natura rerum cognatio, quā eſſe concedo: multa enim Stoici colligunt: nam & muſculorum iecuſcula bruma dicuntur augeri, & pulegium aridum floreſcere ipſo brumali die, & inflatas rumpi veſiculas, & ſemina malorum, quæ in his mediis incluſa ſint, in contrarias parteis ſe vertere: iam neruos in fidibus aliis pulſis reſonare alios: oſtreíſque & conchyliis omnibus contingere, vt cum luna creſcant pariter, paritérque decreſcāt, arboréſque vt hiemali tempore, cum luna ſimul ſeneſcentes, quia tum exſiccatæ ſint, tempeſtiuè cædi putentur: quid de fretis, aut de marinis æſtibus plura dicā? quorum acceſſus & receſſus lunæ motu gubernantur. ſexcenta licet eiuſmodi proferri, vt diſtantium rerum cognatio naturalis appareat. demus hoc. nihil enim huic diſputationi aduerſatur. num etiam, ſi fiſſum cuiuſdammodi fuerit in iecore, lucrum oſtenditur? qua ex cogitatione naturæ, & quaſi concentu atque cōſenſu, quam συμπάθειαν Græci appellant, conuenire poteſt aut fiſſum iecoris cum lucello meo, aut meus quæſticulus cum cælo, terra, rerúmque natura? concedam hoc ipſum, ſi vis: etſi magnam iacturam cauſæ fecero, ſi vllam eſſe conuenientiam naturæ cum extis conceſſero: ſed tamen eo conceſſo, quî éuenit, vt is, qui impetrare velit, conuenientem hoſtiam rebus ſuis immolet? hoc erat, quod ego non rebar poſſe diſſolui. At quàm feſtiuè diſſoluitur! Pudet me nō tui quidem, cuius etiam memoriam admiror: ſed Chryſippi, Antipatri, Poſidonij, qui idem iſtuc quidem dicūt, quod eſt dictum à te, ad hoſtiam deligendam, ducem eſſe vim quandam ſentientem atque diuinam, quæ toto confuſa mundo ſit. Illud verò multo etiam melius, quod & à te vſurpatum eſt, & dicitur ab illis: cùm immolare quiſpiam velit, tum fieri extorum mutationem, vt aut abſit aliquid, aut ſuperſit: deorum enim numini parêre omnia. Hæc, mihi iam crede, ne aniculæ quidem exiſtimant. An cenſes, eundem vitulum ſi alius delegerit, ſine capite iecur inuenturum: ſi alius, cum capite? hæc deceſsio capitis, aut acceſsio, ſubitóne fieri poteſt, vt ſe exta ad immolātis fortunam accommodent? Non perſpicitis aleam quandam ineſſe hoſtiis deligendis, præſertim cùm res ipſa doceat? cùm enim triſtiſsima exta ſine capite fuerunt, quibus nihil videtur eſſe dirius: proxima hoſtia litatur ſæpe pulcherrimè. vbi igitur illę minæ ſuperiorum extorum? aut quæ tam ſubita facta eſt deorum tanta placatio? Sed affers, in tauri opimi extis immolante Cæſare cor non fuiſſe: id quia non potuerit accidere, vt ſine corde victima illa viueret, iudicandum eſſe tum interiſſe cor, cùm immolaretur. quî fit, vt alterum intelligas, ſine corde non potuiſſe bouem viuere: alterum non videas, cor ſubitò non potuiſſe neſcio quò auolare? ego enim poſſum vel neſcire, quę vis ſit cordis ad viuendum: vel ſuſpicari contactum aliquo morbo bouis exile, & exiguum, & victum cor, & diſsimile cordis fuiſſe. Tu verò quid habes, quare putes, ſi paullo antè cor fuerit in tauro opimo, ſubitò id in ipſa immolatione interiſſe? an, quòd aſpexerit veſtitu purpureo excordem Cæſarem, ipſe corde priuatus eſt? Vrbem philoſophiæ, mihi crede, proditis, dum caſtella defenditis. nam dum haruſpicinam verā eſſe vultis, phyſiologiam totam peruertitis. Caput eſt in iecore, cor in extis: iam abſcedet, ſimul ac molam & vinum inſperſeris. Deus id eripiet, vis aliqua conficiet, aut exedet. Non ergo omnium interitus atque obitus natura conficiet: & erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum ſubitò óccidat. quis hoc phyſicus dixit vnquam? haruſpices dicunt. his igitur, quàm phyſicis, potius credendum exiſtimas? Quid, cùm pluribus diis immolatur, quî tandem éuenit, vt litetur aliis, aliis non litetur? quæ autem inconſtantia deorum eſt, vt primis minentur extis, bene promittant ſecundis? aut tanta inter eos diſſenſio, ſæpe etiam inter proximos, vt Apollinis exta bona ſint, Dianæ non bona? quid eſt tam perſpicuum, quàm, cùm fortuitò hoſtiæ adducantur, talia cuique exta eſſe, qualis cuique ob-

F.k. in ms. ſimul ac molam immolam ut vinum inſperſeris.

tigerit hostia? At enim id ipsum habet aliquid diuini, quæ cuique hostia obtingat, tanquam in sortibus, quæ cui ducatur. Mox de sortibus. quanquam tu quidem non hostiarum casum confirmas sortium similitudine, sed infirmas sorteis collatione hostiarum. An, cùm in Æquimelium misimus qui afferat agnum, quem immolemus, is mihi agnus affertur, qui habet exta rebus accommodata, & ad eum agnum non casu, sed duce deo seruus deducitur? nam si casum in eo quoque dicis esse, quasi sortem quãdam cum deorum voluntate coniunctam: doleo tantam Stoicos nostros Epicureis irridendi sui facultatem dedisse. nõ enim ignoras, quàm ista derideant, & quidem illi facilius facere possunt. deos enim ipsos iocandi causa induxit Epicurus perlucidos, & perflabileis, & habitanteis, tanquam inter duos lucos, sic inter duos mundos propter metum ruinarum: eósque habere putat eadem membra, quæ nos, nec vllum vsum habere membrorum. Ergo is circuitione quadam deos tollens, rectè non dubitat diuinationem tollere. Sed non, vt hic sibi constat, item Stoici. illius enim deus nihil habens nec sui, nec alieni negotij, non potest hominibus diuinationem impertire. vester autem deus potest non impertire, vt nihilo minus mundum regat, & hominibus consulat. Cur igitur vos induitis in eas captiones, quas nunquam explicetis? ita enim, cùm magis properant, concludere solent: Si dij sunt, est diuinatio. sunt autem dij: est ergo diuinatio. multo est probabilius: Non est autem diuinatio, non sunt ergo dij. Vide, quàm temere committant, vt, si nulla sit diuinatio, nulli sint dij. diuinatio enim perspicuè tollitur: deos esse, retinendum est. Atque hac extispicum diuinatione sublata, omnis haruspicina sublata est. ostenta enim sequuntur, & fulgura. valet autem in fulguribus obseruatio diuturna: in ostentis, ratio, plerunque coniectura adhibetur. Quid est igitur, quod obseruatum sit in fulgure? cælum in XVI parteis diuiserunt Etrusci. facile id quidem fuit, quattuor, quas nos habemus, duplicare, post idem iterum facere, vt ex eo dicerent, fulmen qua ex parte venisset. Primùm id quid interest? deinde quid significat? Nonne perspicuum est, ex prima admiratione, homines, quòd tonitrua, iactúsque fulminum extimuissent, credidisse ea efficere rerum omnium prępotẽtem Iouem? Itaque in nostris cõmentariis scriptum habemus, Ioue tonante, fulgurante, comitia populi habere nefas esse. hoc fortasse reip. causa constitutum est. Comitiorum enim non habendorum causas esse voluerunt. Itaque comitiorum solum vitium est fulmen: quod idem omnibus rebus optimum auspicium habemus, si sinistrum fuerit. Sed de auspiciis alio loco: nũc de fulguribus. Quid igitur minus à physicis dici debet, quàm quicquam certi significari rebus incertis? Non enim te puto esse eum, qui Ioui fulmen fabricatos esse Cyclopas in Ætna putes. nam esset mirabile, quo modo Iupiter toties iáceret, cùm vnum haberet. Nec verò fulminibus homines, quid aut faciendum esset, aut cauendum, moneret. placet enim Stoicis, eos anhelitus terræ, qui frigidi sint, cùm fluere cœperint, ventos esse: cùm autem se in nubem induerint, eiúsque tenuissimam quanque partem cœperint diuidere, atque disrumpere, ídque crebrius facere, & vehementius: tum & fulgura & tonitrua existere: si autem nubium conflictu ardor expressus se emiserit, id esse fulmen. Quod igitur vi naturæ, nulla constantia, nullo rato tempore videmus effici, ex eo significationem rerum consequentium quærimus? scilicet, si ista Iupiter significaret, tam multa frustrà fulmina emitteret. Quid enim proficit, cùm in medium mare fulmen iacit? quid, cùm in altissimos monteis? quod plerunque fit: quid, cùm in desertas solitudines? quid, cùm in earum gentium oras, in quibus hæc ne obseruantur quidem? At inuentum est caput in Tiberi. quasi ego artem aliquam istorum esse negem. diuinationem nego. cæli enim distributio, quam antè dixi, & certarum rerum notatio docet vnde fulmen venerit, quò concesserit: quid significet autem, nulla ratio docet. Sed vrges me meis versibus:

„ Nam pater altitonans stellanti nixus Olympo,
„ Ipse suos quondam tumulos ac templa petiuit,
„ Et Capitolinis iniecit sedibus igneis.

Tum

Tum statua Nattæ, tum simulacra deorum, Romulúsque & Remus cum altrice bellua vi fulminis icti conciderunt, déque his rebus haruspicum extiterunt responsa verissima. Mirabile autem illud, quòd eo ipso tempore, quo fieret indicium coniurationis in senatu, signum Iouis biennio pòst, quàm erat locatum, in Capitolio collocabatur. Tu igitur animum induces (sic enim mecum agebas) causam istam & contra facta tua, & contra scripta defendere? frater es. eò vereor. Verùm quid tibi hîc tandem nocet? résne, quæ talis est: an ego, qui verum explicari volo? Itaque nihil contrà dico: à te rationem totius haruspicinæ peto. Sed te mirificam in latebram coniecisti. Quod enim intelligeres fore vt premerem te, cùm ex te causam vniuscuiusque diuinationis exquirerem: multa verba fecisti, te, cùm res videres, rationem, causámque non quærere: quid fieret, non cur fieret, ad rem pertinere: quasi ego aut fieri concederem: aut esset philosophi, causam, cur quidque fieret, non quærere: & eo quidem loco & prognostica nostra pronuntiabas, & genera herbarum, scammoneæ, aristolochiæque radicem: quarum causam ignorares, vim & effectum videres. Dissimile totum. nam & prognosticorum causas persecuti sunt & Boethus Stoicus, qui est à te nominatus, & noster etiam Posidonius. Et si causæ non reperiantur istarum rerum, res tamen ipsæ obseruari, animaduertíque possunt. Nattæ verò statua, aut æra legum de cælo tacta quid habent obseruatum ac vetustum? Pinarij Nattæ nobiles: à nobilitate igitur periculum. hoc tamen callidè Iupiter cogitauit. Romulus lactens fulmine ictus. vrbi igitur periculum ostenditur, ei, quam ille condidit. quàm scitè per notas nos certiores facit Iupiter? At eodem tempore signum Iouis collocabatur, quo coniuratio indicabatur. Et tu scilicet mauis numine deorum id factum, quàm casu arbitrari? & redemtor, qui columnam illam de Cotta & de Torquato conduxerat faciendam, non inertia, aut inopia tardior fuit, sed à diis immortalibus ad istam horam seruatus est? Non equidem planè despero ista esse vera, sed nescio, & discere à te volo. nam cùm mihi quædam casu viderentur sic euenire, vt prædicta essent à diuinantibus: dixisti multa de casu: vt, Venerium iaci posse casu, quattuor talis iactis: quadringentis, centum Venerios non posse casu consistere. primùm nescio, cur non possint: sed non pugno. abundas enim similibus. habes & aspersionem pigmentorum, & rostrum suis, & alia permulta. Idem Carneadem fingere dicis de capite Panisci. quasi non potuerit id euenire casu, & nõ in omni marmore necesse sit inesse vel Praxitelia capita. illa enim ipsa efficiuntur detractione: nec quicquam illuc affertur à Praxitele: sed cùm multa sunt detracta, & ad lineamenta oris peruentum est, tum intelligas, illud, quod iam expolitum sit, intus fuisse. potest igitur tale aliquid etiam sua sponte in lapicidinis Chiorum extitisse. Sed sit hoc fictum. quid? in nubibus nunquam animaduertisti leonis formam, aut hippocentauri? potest igitur, quod modò negabas, veritatem casus imitari. Sed quoniam de extis & fulguribus satis est disputatum, ostenta restant, vt tota haruspicina sit pertractata. Mulæ partus prolatus est à te: res mirabilis, propterea quia non sæpe fit: sed si fieri non potuisset, facta non esset. Atque hoc contra omnia ostenta valeat, nunquam, quod fieri non potuerit, esse factum: sin potuerit, non esse mirandum. causarum enim ignoratio in re noua mirationem facit: eadem ignoratio si in rebus vsitatis est, non miramur. nam qui mulam peperisse miratur, is, quo modo equa pariat, aut omnino quæ natura partum animantis faciat, ignorat: sed, quod crebrò videt, non miratur, etiam si, cur fiat, nescit: quod autem non vidit, id si euenerit, ostentum esse censet. vtrùm igitur, cùm concepit mula, an cùm peperit, ostentum est? cõceptio cõtra naturam est fortasse, sed partus propè necessarius. Sed quid plura? ortum videamus haruspicinæ: sic facillimè, quid habeat auctoritatis, iudicabimus. Tages quidã dicitur in agro Tarquiniensi, cùm terra araretur, & sulcus altius esset impressus, extitisse repentè, & eum affatus esse, qui arabat. is autem Tages, vt in libris est Etruscorum, puerili specie dicitur visus, sed senili fuisse prudentia. eius aspectu cùm obstupuisset bubulcus, clamorémque maiorem cum admiratione edidisset, concursum esse factum, totámque breui tempore in eum locum Etruriam conuenisse: tum illum plura locutum multis audientibus, qui

F.u. magis placet quod est in ms. quod enim intelligeres fore ut premerere, quomodo te [illegible]

omnia eius verba exceperint, litterísque mandauerint: omnem autem orationem fuisse eam, qua haruspicinæ disciplina contineretur: eam postea creuisse rebus nouis cognoscendis, & ad eadem illa principia referendis. Hæc accepimus ab ipsis: hęc scripta conseruant: hunc fontem habent disciplinæ. num ergo opus est ad hæc refellenda Carneade? num Epicuro? Ėstne quisquam ita desipiens, qui credat exaratum esse, deum dicam, an hominem? si deum, cur se contra naturam in terram abdiderit, vt patefactus aratro lucem aspiceret? quid? idem non poterat deus hominibus disciplinam superiore ex loco tradere? si autem homo ille Tages fuit, quónam modo potuit terra oppressus viuere? vnde porrò illa potuit, quæ docebat alios, ipse didicisse? sed ego insipientior, quàm illi ipsi, qui ista credunt, qui quidem contra eos tam diu disputem. Vetus autem illud Catonis admodum scitum est, qui mirari se aiebat, quòd non rideret haruspex, haruspicem cùm vidisset. Quota enim quæque res éuenit prædicta ab istis? aut, si éuenit quippiam, quid afferri potest, cur non casu id euenerit? Rex Prusias, cùm Annibali apud eum exsulanti pugnare placeret, negabat se audere, quòd exta prohiberent. an tu, inquit, carunculæ vitulinæ mauis, quàm imperatori veteri credere? Quid? ipse Cæsar, cùm à summo haruspice moneretur, ne in Africam ante brumam transmitteret, nónne transmisit? quod ni fecisset, vnum in locum omnes aduersariorum copiæ conuenissent. Quid ergo haruspicum responsa commemorem (possum equidem innumerabilia) quæ aut nullos habuerunt exitus, aut cõtrarios? Hoc ciuili bello, dij immortales, quàm multa luserunt? quæ nobis in Græciam Roma responsa haruspicum missa sunt? quæ dicta Pompeio? etenim ille admodum extis & ostentis mouebatur. Non lubet commemorare, nec verò necesse est, tibi præsertim, qui interfuisti: vides tamen omnia ferè contra, ac dicta sint, euenisse. Sed hæc hactenus: nunc ad ostenta veniamus. Multa me consule à me ipso scripta recitasti: multa ante Marsicum bellum à Sisenna collecta attulisti: multa ante Lacedæmoniorũ malam pugnam in Leuctris à Callisthene commemorata dixisti. De quibus dicam equidem singulis, quoad vtile videbitur: sed dicendum etiam est de vniuersis. Quæ est enim ista à diis profecta significatio, & quasi denuntiatio calamitatum? quî autem volunt dij immortales significare, primùm quæ sine interpretibus non possumus intelligere: deinde ea, quæ cauere nequeamus? At hoc ne homines quidem probi faciunt, vt amicis impendenteis calamitates prædícant, quas illi effugere nullo modo posint: vt medici, quanquam sæpe intelligunt, tamen nunquam ægris dicunt illo morbo eos esse morituros. omnis enim prædictio malitum probatur, cùm ad prædictionem cautio adiungitur. Quid igitur aut ostenta, aut eorum interpretes vel Lacedæmonios olim, vel nuper nostros adiuuerunt? quæ si signa deorum putanda sunt, cur tam obscura fuerunt? si enim, vt intelligeremus, quid esset euenturum: aut apertè declarari oportebat, aut ne occultè quidem, si ea sciri nolebant. Iam verò coniectura omnis, in qua nititur diuinatio, ingeniis hominum in multas ac diuersas, aut etiam contrarias parteis sæpe deducitur. vt enim in causis iudicialibus alia est coniectura accusatoris, alia defensoris, & tamen vtriusque credibilis: sic in omnibus iis rebus, quæ coniectura inuestigari solent, anceps reperitur oratio. Quas autem res tum natura, tum casus affert, in quibus nonnunquam etiam errorem creat similitudo: magna stultitia est earum rerum deos facere effectores, causas rerum non quærere. Tu vates Bœotios credis Lebadiæ vidisse ex gallorum gallinaceorum cantu victoriam esse Thebanorum, quia galli victi silere solent, canere victores. Hoc igitur per gallinas Iupiter tantæ ciuitati signum dabat: an illæ aues, nisi cùm vicerint, canere non solent? at tum canebant, nec vicerant. id enim, inquies, ostentum. magnum verò: quasi pisces, non galli cecinerint. quod autem est tempus, quo illi non cantent, vel nocturnum, vel diurnum? quòd si victores alacritate, & quasi lætitia ad canendum excitantur: potuit accidisse alia quoque lætitia, qua ad cantum mouerentur. Democritus quidem optimis verbis causam explicat, cur ante lucem galli canant. depulso enim de pectore, & in omne corpus diuiso & modificato cibo, cantus edere quiete satiatos: qui quidem silentio noctis, vt ait Ennius,

facent

fauent faucibus russis: cantu, plausúque premunt alas. Cùm igitur hoc animal tam sit canorum sua sponte, quid in mentem vênit Callistheni dicere deos gallis signum dedisse cantandi, cùm id vel natura, vel casus efficere potuisset? Sanguinem pluisse senatui nuntiatum est, Atratum fluuium fluxisse sanguine, deorum sudasse simulacra. num censes his nuntiis Thalem, aut Anaxagoram, aut quenquam physicum crediturum fuisse? nec enim sanguis, nec sudor nisi à corpore est. Sed & decoloratio quædam ex aliqua contagione terrena maximè potest sanguinis similis esse: & humor allapsus extrinsecus, vt in tectoriis videmus, Austro sudorem imitari. Atque hæc in bello plura & maiora videntur timentibus: eadem non tam animaduertuntur in pace. accedit illud etiam, quòd in metu & periculo cùm creduntur facilius, tum finguntur impunius. Nos autem ita leues, atq; inconsiderati sumus, vt, si mures corroserint aliquid, quorum est opus hoc vnum, monstrum putemus. Ante verò Marsicum bellum, quòd clypeos Lanuuij, vt à te est dictum, mures rosissent, maximum id portentum haruspices esse dixerunt. quasi verò quicquam intersit, mures diem & noctem aliquid rodentes, scuta, an cribra corroserint. nam si ista sequimur: quòd Platonis Politiam nuper apud me mures corroserint, de rep. debui pertimescere: aut, si Epicuri de voluptate liber corrosus esset, putarem annonam in macello cariorem fore. An verò illa nos terrent, siquando aliqua portentosa, aut ex pecude, aut ex homine nata dicuntur? Quorum omnium, ne sim longior, vna ratio est. quicquid enim oritur, qualecunque est, causam habeat à natura necesse est: vt, etiam si præter consuetudinem extiterit, præter naturam tamen non possit existere. Causam igitur inuestigato in re noua atque admirabili, si potes: si nullam reperies, illud tamen exploratum habeto, nihil fieri potuisse sine causa: eúmque terrorem, quem tibi rei nouitas attulerit, naturæ ratione depellito. ita te nec terræ fremitus, nec cæli discessus, nec lapideus, aut sanguineus imber, nec traiectio stellæ, nec fasces visæ terrebunt, quarum omnium causas si à Chrysippo quæras, ipse ille diuinationis auctor nunquam illa dicet facta fortuitò, naturalémque rationem omnium reddet. nihil enim fieri sine causa potest: nec quicquam fit, quod fieri non potest: nec, si id factum est, quod fieri potuit, portentum debet videri. nulla igitur portenta sunt. nam si, quod raro fit, id portentum putandum est, sapientem esse portentum est: sæpius enim mulam peperisse arbitror, quàm sapientem fuisse. Illa igitur ratio concluditur: nec id, quod non potuerit fieri, factum vnquam esse: nec, quod potuerit, id portentum esse: ita omnino nullum esse portentum. quod etiam coniector quidam & interpres portentorum non inscitè dicitur ei respondisse, qui cùm ad eum retulisset quasi ostentum, quòd anguis domi vectem circum nexus fuisset, tum esset, inquit, ostentum, si anguem vectis circumplicasset. Hoc ille responso satis apertè declarauit, nihil habendum esse portentum, quod fieri posset. C. Gracchus ad M. Pomponium scripsit, duobus anguibus domi comprehensis, haruspices à patre conuocatos. quî magis anguibus, quàm lacertis, quàm muribus? quia sunt hęc quotidiana, angues non itē. quasi verò referat, quod fieri potest, quàm id sæpe fiat. Ego tamē miror, si emissio fæminæ anguis mortē afferebat Ti. Graccho, emissio autem maris erat mortifera Corneliæ, cur alterutram emiserit. nihil enim scribit respondisse haruspices, si neuter anguis emissus esset, quid esset futurum. At mors insecuta Gracchum est. causa quidem, credo, aliqua morbi grauioris, non emissione serpentis. neque enim tanta est infelicitas haruspicum, vt ne casu quidem vnquam fiat quod futurum illi esse dixerint. Nam illud mirarer, si crederem, quod apud Homerum Calchantem dixisti ex passerum numero belli Troiani annos auguratum: de cuius coniectura sic apud Homerum, vt nos otiosi conuertimus, loquitur Agamemnon,

„ Ferte viri, & duros animo tolerate labores,
„ Auguris vt nostri Calchantis fata queamus
„ Scire, ratós ne habeant, an vanos pectoris orsus:
„ Nanque omnes memori portentum mente retentant,
„ Qui non funestis liquerunt lumina fatis,

,, Argolicis primùm vt vestita est classibus Aulis,
,, Quæ Priamo cladem,& Troiæ,pestémque ferebant:
,, Nos circum latices gelidos fumantibus aris,
,, Aurigeris diuûm placantes numina tauris,
,, Sub platano vmbrifera,fons vnde emanat aquaï,
,, Vidimus immani specie, tortúque draconem
,, Terribilem,Iouis vt pulsu penetrabat ab ara:
,, Qui platani in ramo foliorum tegmine septos
,, Corripuit pullos:quos cùm consumeret octo,
,, Nona super tremulo genitrix clangore volabat:
,, Cui ferus immani laniauit viscera morsu.
,, Hunc, vbi tam teneros volucreis, matrémque peremit,
,, Qui luci ediderat, genitor Saturnius idem
,, Abdidit, & duro firmauit tegmine saxi.
,, Nos autem timidi stantes mirabile monstrum
,, Vidimus in mediis diuûm versarier aris.
,, Tum Calchas hæc est fidenti voce locutus,
,, Quídnam torpentes subitò obstupuistis Achiui?
,, Nobis hæc portenta deûm dedit ipse creator,
,, Tarda & sera nimis, sed fama ac laude perenni.
,, Nam quot aueis tætro mactatas dente videtis,
,, Tot nos ad Troiam belli exantlabimus annos:
,, Quæ decimo cadet, & pœna satiabit Achiuos.
,, Edidit hæc Calchas,quæ iam matura videtis.

Quæ tandem ista auguratio est ex passeribus, annorum potius, quàm aut mensium, aut dierum?cur autem de passerculis coniecturam facit,in quibus nullum erat monstrum:de dracone silet,qui,id quod fieri non potuit,lapideus dicitur factus? postremò quid simile habet passer annis?nam de angue illo,qui Syllæ apparuit immolanti, vtrúque memini:& Syllam,cùm in expeditionem educturus esset,immolauisse,& anguem ab ara extitisse,eóque die rem præclarè esse gestam nõ haruspicis cõsilio,sed imperatoris. Atque hæc ostentorum genera mirabile nihil habent:quæ cùm facta sunt,tum ad coniecturam aliqua interpretatione reuocantur:vt illa tritici grana in os pueri Midæ congesta,aut apes,quas dixisti in labris Platonis pueri consedisse,non tam mirabilia sint,quàm coniecta bellè:quæ tamen vel ipsa falsa esse,uel illa,quæ prædicta sunt,fortuitò accidisse potuerunt. De ipso Roscio potest illud quidem esse falsum,vt circumligatus fuerit angui:sed vt in cunis fuerit anguis, non tam est mirum,in Selonio præsertim, vbi apud focum angues nundinari solent.nam quod haruspices responderunt, nihil illo clarius, nihil nobilius fore : miror deos immortaleis histrioni futuro claritatem ostendisse, nullam ostendisse Africano. Atque etiam à te Flamininia ostenta collecta sunt,quòd ipse,& equus eius repentè conciderit.non sanè hoc quidem mirabile,quòd euelli primi hastati signum non potuerit:timidè fortasse signifer euellebat, quod fidenter infixerat. Nam Dionysij equus quid attulit admirationis,quòd emersit ex flumine?quódque habuit apes in iuba?sed quia breui tempore regnare cœpit:quod casu acciderat, vim habuit ostenti. At Lacedæmoniis in Herculis fano arma sonuerunt, eiusdémque dei Thebis valuæ clausæ subitò se aperuerunt: eáque scuta,quæ fuerant sublimè fixa, sunt humi inuenta.Horum cùm fieri nihil potuerit sine aliquo motu,quid est cur diuinitus ea potius, quàm casu facta esse dicamus? At in Lysandri statuæ capite Delphis extitit corona ex asperis herbis, & quidem subita. Itáne censes antè coronã extitisse,quàm herbarum conceptum esse semen?herbam autem asperam credo auium cõgestu, non humano satu.iam quicquid in capite est,id coronæ simile videri potest. Nam quòd eodem tempore stellas aureas Castoris & Pollucis Delphis
positas

F. U. nidulari legebat amicus meus; quae verba usus est Varro apud Nonium

poſitas decidiſſe,neque eas vſquam repertas eſſe dixiſti:furum id magis factũ,quàm deorum videtur.Simiæ verò Dodonéæ improbitatem hiſtoriis Græcis mandatam eſſe demiror.Quid minus mirum , quàm illam monſtroſiſsimam beſtiam vrnam euertiſſe, forteis diſsipauiſſe ? & negant hiſtorici Lacedæmoniis vllum oſtentum hoc triſtius accidiſſe. Nam illa prædicta Veientium,ſi lacus Albanus redundaſſet,iſque in mare influxiſſet,Romam periturã:ſi repreſſus eſſet,Veios: * ita aqua Albana deducta ad vtilitatẽ agri ſuburbani,non ad arcem,vrbémq; retinendam. At paullo poſt audita vox eſt monentis,vt prouiderẽt ne à Gallis Roma caperetur. ex eo AIO loquenti aram in noua via conſecratam. quid ergo? AIVS iſte loquens,quãdo eum nemo norat,aiebat & loquebatur,& ex eo nomen inuẽnit: poſteaquàm & ſedem, & aram, & nomen inuẽnit, obmutuit? Quod idem dici de MONETA poteſt:à qua,preterquàm de ſue plena,quid vnquam moniti ſumus? Satis multa de oſtentis. Auſpicia reſtant & ſortes,eæ,quæ ducuntur, non illæ,quæ vaticinatione funduntur:quæ oracula verius dicimus:de quibus tum dicemus,cùm ad naturalem diuinationem venerimus. Reſtat etiam de Chaldæis. ſed primùm auſpicia videamus.Difficilis auguri locus ad contrà dicendum,Marſo fortaſſe:ſed Romano facillimus. non enim ſumus ij nos augures,qui auium, reliquorúmue ſignorum obſeruatione futura dicamus: & tamen credo Romulum, qui vrbem auſpicatò condidit, habuiſſe opinionem , eſſe in prouidendis rebus augurandi ſcientiam. errabat enim multis in rebus antiquitas:quam vel vſu iam, vel doctrina, vel vetuſtate immutatam videmus.Retinetur autem & ad opinionem vulgi,& ad magnas vtilitates reip.mos,religio,diſciplina,ius augurum,collegij auctoritas.Nec verò non omni ſupplicio digni P.Claudius,L. Iunius conſules,qui contra auſpicia nauigarũt.parendum enim fuit religioni, nec patrius mos tam contumaciter repudiandus . Iure igitur alter populi iudicio damnatus eſt, alter mortem ſibi ipſe conciuit.Flamininus non paruit auſpiciis . itaque periit cum exercitu. At anno pòſt Paullus paruit. num minus cécidit in Cannenſi pugna cum exercitu ? etenim vt ſint auſpicia,quæ nulla ſunt : hæc certè,quibus vtimur ſiue tripudio, ſiue de cælo, ſimulacra ſunt auſpiciorũ,auſpicia nullo modo.Q.FABI, TE MIHI IN AVSPICIO ESSE VOLO.reſpondet,AVDIVI.Hic apud maiores noſtros adhibebatur peritus,nunc quilibet. peritum autem eſſe neceſſe eſt eum,qui,ſilẽtium quid ſit,intelligat.id enim ſilentium dicimus in auſpiciis,quod omni vitio caret.hoc intelligere, perfecti auguris eſt.illi autem, qui in auſpicium adhibetur,cùm ita imperauit is,qui auſpicatur,DICITO, SI SILENTIVM ESSE VIDETVR, nec ſuſpicit,nec circunſpicit:ſtatim reſpõdet, SILENTIVM ESSE VIDERI.tum ille, DICITO SI PASCVNTVR AVES: PASCVVNTVR.quæ, aut vbi?attulit,inquit,in cauea pullos is,qui ex eo ipſo nominatur pullarius.Hæ ſunt igitur aues internuntiæ Iouis: quæ paſcantur,nécne,quid réfert? nihil ad auſpicia. ſed quia, cùm paſcuntur , neceſſe eſt aliquid ex ore cadere , & terram pauire , terripauium primò; pòſt terripudium dictũ eſt, hoc quidem iam tripudium dicitur. Cùm igitur offa iam cécidit ex ore pulli,tum auſpicanti tripudium ſoliſtimũ nuntiant.Ergo hoc auſpicium diuini quicquã habere poteſt, quod tam ſit coactum & expreſſum ? quo antiquiſsimos augures non eſſe vſos,argumento eſt,quòd decretum collegij vetus habemus,omnem auem tripudium facere poſſe.tum igitur eſſet auſpicium,ſi modò ei eſſet liberum ſe oſtendiſſe: tum auis illa videri poſſet interpres & ſatelles Iouis. nunc verò incluſa in cauea & fame enecta,ſi in offam pultis inuadit,& ſi aliquid ex ore cécidit,hoc tu auſpiciũ,aut hoc modo Romulum auſpicari ſolitum putas? Iam verò de cælo ſeruare nõ ipſos cenſes ſolitos, qui auſpicabantur? nunc imperant pullario: ille renuntiat.Fulmen ſiniſtrum,auſpicium optimum habemus ad omneis res, præterquàm ad comitia: quod quidem inſtitutũ reip. cauſa eſt,vt comitiorum vel in iudiciis populi,vel in iure legũ, vel in creandis magiſtratibus principes ciuitatis eſſent interpretes. At Ti. Gracchi litteris Scipio & Figulus,quòd augures iudicaſſent,eos vitio creatos eſſe,magiſtratu ſe abdicauerunt. Quis negat augurũ diſciplinã eſſe? diuinationẽ nego. At haruſpices diuini: quos cùm Ti. Gracchus propter

mortem repentinam eius,qui in prerogatiua referenda subitò concidisset,in senatum introduxisset,non iustum rogatorem comitiorum fuisse dixerunt.Primùm vide,ne in eum dixerint,qui rogator cẽturiæ fuisset. is enim erat mortuus.id autem sine diuinatione coniectura poterat dicere : deinde fortasse casu, qui nullo modo est ex hoc genere tollendus. quid enim scire Etrusci haruspices aut de tabernaculo rectè capto, aut de pomœrij iure potuerũt?Equidem assentior C.Marcello potius,quàm App.Claudio,qui ambo mei collegæ fuerunt:existimóque ius augurum, etsi diuinationis opinione principiò constitutũ sit,tamen postea reip.causa conseruatum ac retentum. Sed de hoc loco plura in aliis:nũc hactenus.Externa enim auguria,quæ sunt non tam artificiosa, quàm superstitiosa,videamus.Omnibus ferè auibus vtuntur, nos admodum paucis.alia illis sinistra sunt, alia nostris.Solebat ex me Deiotarus percũctari nostri augurij disciplinam,& ego illius. Dij immortales,quantum differebat?vt quædam essent etiam cõtraria. Atque ille iis semper vtebatur:nos,nisi dum à populo auspicia accepta habemus,quàm multùm iis vtimur?Bellicam rem administrari maiores nostri nisi auspicatò noluerunt . quàm multi anni sunt, cùm bella à pro prætoribus & pro consulibus administrantur, qui auspicia nõ habent? itaque nec amneis transeunt auspicatò,nec tripudio auspicãtur.nam ex acuminibus quidem, quod totum auspicium militare est,jam M. Marcellus ille quinquies consul totum omisit,idem imperator,idem augur optimus. Vbi est ergo auium diuinatio?quæ,quoniã ab iis,qui auspicia nulla habent,bella administrantur, ab vrbanis retenta videtur,à bellicis esse sublata.Et quidem ille dicebat , siquando rem agere vellet, ne impediretur auspiciis,lectica operta facere se iter solere. Huic simile est, quod nos augures præcipimus, ne iuge auspicium obueniat, vt iumenta iubeant disiungere. Quid est aliud nolle moneri à Ioue,nisi efficere,vt aut ne fieri posit auspiciũ,aut, si fiat,ne videri? nam illud admodum ridiculum,quòd negas Deiotarum auspiciorum,quæ sibi ad Pompeium proficiscenti facta sunt,pœnitere,quòd fidem secutus,amicitiámque populi Ro.functus sit officio.antiquiorem enim sibi fuisse laudem & gloriam,quàm regnum & possessiones suas. Credo id quidem : sed nihil ad auspicia.nec enim ei cornix canere poterat rectè eum facere, quòd populi Ro.libertatem defendere pararet.Ipse hoc sentiebat, sicuti sensit. aues euentus significant aut aduersos,aut secundos.Virtutis auspiciis video esse vsum Deiotarum : quæ vetat spectare fortunam , dum præstetur fides . Aues verò si prosperos euentus ostenderunt,certè fefellerunt. Fugit ex prœlio cum Pompeio : graue tempus.discessit ab eo : luctuosa res . Cæsarem eodem tempore & hostem & hospitem vidit. quid hoc tristius ? Is cùm ei Troginorum tetrarchiam eripuisset,& asseclæ suo Pergameno nescio cui dedisset, eidémque detraxisset Armeniam à senatu datam , cúmque ab eo magnificentissimo hospitio acceptus esset, spoliatum reliquit & hospitem & regem.Sed làbor longius.ad propositum reuertar . Si euenta quærimus , quæ exquiruntur auibus : nullo modo prospera Deiotaro.sin officia, à virtute ipsius, non ab auspiciis petita sunt . Omitte igitur lituum Romuli,quem in maximo incendio negas potuisse comburi:contemne cotem Attij Nauij : nihil debet esse in philosophia commentitiis fabellis loci. illud erat philosophi, totius augurij primùm naturam ipsam videre, deinde inuentionem , deinde constantiam. Quæ est igitur natura, quæ volucreis huc & illuc pasim vaganteis efficiat, vt significent aliquid,& tum vetent agere,tum iubeant aut cantu , aut volatu ? cur autem aliis à dextra, aliis à læua datum est auibus, vt ratum auspicium facere posint ? quomodo autem hæc, aut quando,aut à quibus inuenta dicemus ? Etrusci tamen habent exaratum puerum auctorem disciplinę suæ:nos quem? Attiúmne Nauium? At aliquot annis antiquior Romulus & Remus,ambo augures,vt accepimus.an Pisidarum, aut Cilicum, aut Phrygum ista inuenta dicemus?Placet igitur humanitatis experteis habere diuinitatis auctores?At omnes reges, populi, nationes vtuntur auspiciis. Quasi verò quicquam sit tam valde , quàm nihil sapere,vulgare : aut quasi tibi ipsi in iudicando placeat multitudo.quotus quisque est, qui voluptatem neget esse bonum ? plerique etiam summum bonum dicunt . num

igitur

igitur eorum frequentia Stoici de sententia deterrentur? aut num plerisque in rebus sequitur eorum auctoritatem multitudo? quid mirum igitur, si in omnibus auspiciis, & omni diuinatione imbecilli animi superstitiosa ista concipiant, verum dispicere nõ possint? Quæ autem est inter augures conueniens & coniuncta constantia? ad nostri augurij consuetudinem dixit Ennius,

,, Cùm tonuit læuum bene tempestate serena.

At Homericus Aiax apud Achillem querens de ferocitate Troianorum, nescio quid hoc modo nuntiat:

,, Prospera Iupiter his dextris fulgoribus edit.

Ita nobis sinistra videntur, Graiis & Barbaris dextra meliora. quanquam haud ignoro, quæ mala sint, sinistra nos dicere, etiam si dextra sint. sed certè nostri sinistrum nominauerunt, externíque dextrum, quia plerunque melius id videbatur. Hæc quanta dissensio est? Quid, quòd aliis auibus vtuntur, aliis signis, aliter obseruant, aliter respondent? non necesse est fateri, partim horum errore susceptum esse, partim superstitionem multa fallendo? Atque his superstitionibus nõ dubitasti etiam omina adiungere, Æmilia Paullo, Persam perisse: quod pater omen accepit: Cæcilia sororis filiæ sedes suas tradere. Iam illa, FAVETE LINGVIS, & prærogatiuam, omen comitiorum: hoc est, ipsum esse cõtra se copiosum & disertum. quando enim ista obseruans, quieto & libero animo esse poteris, vt ad rem gerẽdam non superstitionem habeas, sed rationem ducem? itáne? si quis aliquid ex sua re atque ex suo sermone dixerit, & eius verbum aliquod aptè ceciderit ad id, quod ages, aut cogitabis: ea res tibi aut timorem afferet, aut alacritatem? Cùm M. Crassus exercitum Brundisij imponeret, quidam in portu caricas Cauno aduectas vendens, Cauneas clamitabat. dicamus, si placet, monitum ab eo Crassum, caueret ne iret: non fuisse periturum, si omini paruisset. quæ si suscipiamus, pedis offensio nobis, & abruptio corrigiæ, & sternutamenta erunt obseruanda. Sortes restant & Chaldæi: vt ad vates & somnia veniamus. Dicẽdum igitur putas de sortibus. quid enim sors est? idem propemodum, quod micare, quod talos iácere, quod tesseras. quibus in rebus temeritas & casus, non ratio, nec consilium valet. Tota res est inuenta fallaciis, aut ad quæstum, aut ad superstitionem, aut ad errorem. Atque vt in haruspicina fecimus, sic videamus clarissimarum sortium quæ tradatur inuentio. Numerium Suffucium Prænestinorum monumenta declarant honestum hominem, & nobilem somniis crebris, ad extremum etiam minantibus, cùm iuberetur certo in loco silicem cædere, perterritum visis, irridentibus suis ciuibus, id agere cœpisse. itaque perfracto saxo sorteis erupisse, in robore insculptas priscarum litterarum notas. is est hodie lucus septus religiosè propter Iouis pueri, qui lactens cum Iunone in gremio Fortunæ sedens mammam appetens, castissimè colitur à matribus. Eodem tempore illo loco, vbi nunc Fortunæ sita ædes est, mel ex olea fluxisse dicunt, haruspicésque dixisse, summa nobilitate illas sorteis futuras, eorúmque iussu ex illa olea arcam esse factam, in eámque cõditas sorteis, quæ hodie Fortunæ monitu tolluntur. Quid igitur in his potest esse certi, quæ Fortunæ monitu pueri manu miscentur atque ducuntur? Quo modo autem istæ positæ in illo loco? quis robur illud cecîdit, dolauit, inscripsit? nihil est, inquiunt, quod deus efficere non possit. Vtinam sapienteis Stoicos effecisset, ne omnia superstitiosa sollicitudine & miseria crederent. Sed hoc quidem genus diuinationis vita iam communis explosit. Fani pulchritudo & vetustas, Prænestinarum etiam nunc sortium retinet nomen, atque id in vulgus. quis enim magistratus, aut quis vir illustrior vtitur sortibus? ceteris verò in locis sortes planè refrixerunt. quod Carneadem Clitomachus scribit dicere solitum, nusquam se fortunatiorem, quàm Præneste vidisse Fortunam. Ergo hoc diuinationis genus omittamus. At Chaldæorum monstra veniamus: de quibus Eudoxus Platonis auditor, in astrologia iudicio doctissimorum hominum facilè princeps, sic opinatur, id quod scriptum reliquit: Chaldæis in prædictione & in notatione cuiusque vitæ ex natali die, minimè esse credendum. nominat

etiam Panætius, qui vnus è Stoicis astrologorum prædicta reiecit: Archelaum & Cassandrum summos astrologos illius ætatis, qua erat ipse, cùm in ceteris astrologiæ partibus excellerent, hoc prædictionis genere non vsos. Scylax Halicarnasseus, familiaris Panætij, excellens astrologia, idémque in regenda sua ciuitate princeps, totum hoc Chaldaicum prædicendi genus repudiauit. Sed, vt ratione vtamur omissis testibus, sic isti disputant, qui hæc Chaldæorum natalitia prædicta defendunt: vim quandam esse aiunt signifero in orbe, qui Græcè ζωδιακὸς dicitur, talem, vt eius orbis vnaquæque pars alia alio modo moueat, immutétque cælum, perinde vt quæque stellæ in iis, finitimísque partibus sint quoque tempore: eámque vim variè moueri ab iis sideribus, quæ vocantur errantia. cùm autem in eam ipsam partem orbis venerint, in qua sit ortus eius, qui nascitur: aut in eam, quæ coniunctum aliquid habeat, aut consentiens: ea triangula illi, & quadrata nominant. etenim cùm tempore anni, tempestatúmque, cæli conuersiones, commutationésque tantæ fiant accessu stellarum & recessu: cúmque ea vi solis efficiantur, quæ videmus: non verisimile solùm, sed etiam verum esse censent, proinde vtcunque temperatus sit aër, ita pueros orienteis animari atque formari, ex eóque ingenia, mores, animum, corpus, actionem vitæ, casus cuiusque, euentúsque fingi. O delirationem incredibilem! non enim omnis error, stultitia est dicenda. quibus etiam Diogenes Stoicus concedit aliquid vt prædicere possint, duntaxat quali quisque natura, & ad quam quisque maximè rem aptus futurus sit. cetera, quæ profiteantur, negat vllo modo posse sciri. etenim geminorum formas esse simileis, vitam atque fortunam plerunque disparem. Proclus & Euristhenes Lacedæmoniorum reges gemini fratres fuerunt. at hi nec totidem annos vixerunt: anno enim Procli vita breuior fuit, multúmque is fratri rerum gestarum gloria præstitit. At ego id ipsum, quod vir optimus Diogenes Chaldæis, quasi quadam præuaricatione, concedit, nego posse intelligi. Etenim cùm, vt ipsi dicunt, ortus nascentium luna moderetur, eáque animaduertant, & notent sidera natalitia Chaldæi, quæcunque lunæ iuncta videantur: oculorum fallacissimo sensu iudicant ea, quæ ratione atque animo videre debebant. docet enim ratio mathematicorum, quam istis notam esse oportebat, quanta humilitate luna feratur terram pæne contingens, quantum absit à proxima Mercurij stella, multo autem longius à Veneris, deinde alio interuallo distet à sole, cuius lumine collustrari putatur. Reliqua verò tria interualla infinita & immensa, à sole ad Martis, inde ad Iouis, ab eo ad Saturni stellam, inde ad cælum ipsum, quod extremum atque vltimum mundi est. Quæ potest igitur contagio ex infinito pæne interuallo pertinere ad lunam, vel potius ad terram? quid? cùm dicunt id, quod iis dicere necesse est, omneis omnium ortus, quicunque gignantur in omni terra, quæ incolatur, eosdem esse, eádemque omnibus, qui eodem statu cæli & stellarum nati sunt, accidere necesse esse, nónne eiusmodi sunt, vt ne cæli quidem naturam interpretes istos cæli nosse appareat? Cùm enim illi orbes, qui cælum quasi medium diuidunt, & aspectum nostrum definiunt, qui à Græcis ὁρίζοντες nominantur, à nobis finientes rectissimè nominari possunt, varietatem maximam habeant, alíique in aliis locis sint: necesse est, ortus, occasúsque siderum non fieri eodem tempore apud omneis. Quòd si eorum vi cælum modò hoc, modò illo modo temperatur, quî potest eadem vis esse nascentium, cùm cæli tanta sit dissimilitudo? In his locis, quæ nos incolimus, post solstitium Canicula exoritur, & quidem aliquot diebus: apud Troglodytas, vt scribitur, ante solstitium: vt, si iam concedamus, aliquid vim cælestem ad eos, qui in terra gignuntur, pertinere, confitendum sit illis, eos, qui nascuntur eodem tempore, posse in dissimileis incidere naturas propter cæli dissimilitudinem. Quod minimè illis placet. volunt enim illi, omneis eodem tempore ortos, qui vbique sint nati, eadem condicione nasci. Sed quæ tanta dementia est, vt in maximis motibus, mutationibúsque cæli nihil intersit qui ventus, qui imber, quæ tempestas vbique sit? quarum rerum in proximis locis tantæ dissimilitudines sæpe sunt, vt alia Tusculi, alia Romæ eueniat sæpe tempestas. quod, qui nauigant, maximè animaduertunt,

T.K. cùm ab Herodoto hic idem nominetur Procles, ab Strab. autem Patrocles, adduceret ut suspicer, apud Herodotum omissam fuisse lineam a librario, quæ ... per Patrocli nomen ... ducenda fuit etc.

uertunt, cùm in flectendis promontoriis ventorum mutationes maximas ſæpe ſentiant. Hæc igitur cùm ſit tum ſerenitas, tum perturbatio cæli: éſtne ſanorum hominum hoc ad naſcentium ortus pertinere non dicere? quod non certè pertinet, illud neſcio quid tenue, quod ſentiri nullo modo, intelligi autem vix poteſt, quæ à luna, ceteríſque ſideribus cæli temperatio fiat, dicere ad puerorum ortus pertinere? Quid? quòd non intelligunt, ſeminum vim, quæ ad gignendum, procreandúmque plurimùm valeat, funditus tolli, mediocris erroris eſt? quis enim non videt, & formas, & mores, & pleroſque ſtatus, ac motus effingere à parentibus liberos? quod non contingeret, ſi hoc non vis, & natura gignentium efficeret, ſed temperatio lunæ, cælíque moderatio. Quid? quòd vno, eodémque temporis puncto nati diſsimileis & naturas, & vitas, & caſus habent: parúmne declarant, nihil ad agendam vitam naſcendi tempus pertinere? niſi fortè putamus neminem eodem tempore ipſo & conceptum & natum, quo Africanum. nunquis igitur talis fuit? quid? illúdne dubium eſt, quin multi, cùm ita nati eſſent, vt quædam contra naturam deprauata haberent, reſtituerentur, & corrigerentur ab natura, cùm ſe ipſa reuocaſſet aut arte, aut medicina? aut quorum linguæ ſic inhærerent, vt loqui non poſſent, eæ ſcalpello reſectæ liberarentur? multi etiam naturę vitium meditatione atque exercitatione ſuſtulerunt, vt Demoſthenem ſcribit Phalareus, cùm RHO dicere nequiret, exercitatione feciſſe, vt planiſsimè diceret. quòd ſi hæc aſtro ingenerata & tradita eſſent, nulla res ea mutare poſſet. Quid? diſsimilitudo locorum nónne diſsimileis hominum procreationes habet? quas quidem percurrere oratione facile eſt: quid inter Indos & perſas, Æthiopas & Syros differat, corporibus, animis: vt incredibilis varietas, diſsimilitudóque ſit. Ex quo intelligitur, plus terrarum ſitus, quàm lunæ tractus ad naſcendum valere. Nam quòd aiunt quadringenta & ſeptuaginta millia annorum in periclitandis, experiundíſque pueris, quicunque eſſent nati, Babylonios poſuiſſe, fallunt. ſi enim eſſet factitatum, non eſſet deſitum. neminem autem habemus auctorem, qui aut fieri dicat, aut factum ſciat. Vidéſne, me non ea dicere, quæ Carneades, ſed ea, quæ princeps Stoicorum Panætius dixerit? Ego autem etiam hoc requiro, omnéſne, qui Cannenſi pugna ceciderunt, vno aſtro fuerint. exitus quidem omnium vnus & idem fuit. Quid? qui ingenio atque animo ſingulares nati ſunt, num aſtro quoque vno? quod enim tempus, quo nō innumerabiles naſcantur? at certè nemo ſimilis Homeri. Et ſi ad rem pertinet, quo modo cælo affecto, compoſitíſque ſideribus quodque animal oriatur, valeat id neceſſe eſt etiam in rebus inanimis. quo quid dici poteſt abſurdius? L. quidem Tarutius Firmanus, familiaris noſter, in primis Chaldaicis rationibus eruditus, vrbis etiam noſtræ natalem diem repetebat ab iis Parilibus, quibus eam à Romulo cónditam accepimus: Romámque, cùm eſſet in iugo luna, natam eſſe dicebat, nec eius fata canere dubitabat. O vim maximam erroris. Etiámne vrbis natalis dies ad vim ſtellarum & lunæ pertinebat? Fac in puero referre, ex qua affectione cæli primum ſpiritum duxerit: num hoc in látere, aut in cæmento, ex quibus vrbs effecta eſt, potuit valere? ſed quid plura? quotidie refelluntur. Quàm multa ego Pompeio, quàm multa Craſſo, quàm multa huic ipſi Cæſari à Chaldæis dicta memini, neminem eorum niſi ſenectute, niſi domi, niſi cum claritate eſſe moriturum? vt mihi permirum videatur, quenquam extare, qui etiam nunc credat iis, quorum prædicta quotidie videat re & euentis refelli. Reſtant duo diuinandi genera: quæ habere dicimur à natura, non ab arte: vaticinandi & ſomniandi. de quibus, Quinte, inquam, ſi placet, diſſeramus. Mihi verò, inquit, placet. his enim, quæ adhuc diſputaſti, prorſus aſſentior: &, verè vt loquar, quanquam tua me oratio confirmauit, tamen etiam mea ſponte nimis ſuperſtitioſam de diuinatione Stoicorum ſententiam iudicabam: ac me Peripateticorum ratio magis mouebat, & veteris Dicæarchi, & eius, qui nunc floret, Cratippi: qui cenſent, eſſe in mentibus hominum tanquam oraculum aliquod, ex quo futura præſentiant, ſi aut furore diuino incitatus animus, aut ſomno relaxatus ſolutè moueatur ac liberè. his de generibus quid ſentias, & quibus ea rationibus infirmes, audire ſanè velim. Quæ cùm ille dixiſſet,

Joseph. Scal. l. de emend. temp. Tarutius autem non videtur autoritatis sententiae, cum et ante illum ita senserit Polybius.

tum ego rursus quasi ab alio principio sum exorsus dicere. Nõ ignoro Quinte, te semper ita sensisse, vt de ceteris diuinandi generibus dubitares, ista duo furoris & somnij, quę à libera mente fluere viderentur, probares. Dicam igitur, de istis ipsis duobus generibus mihi quid videatur, si prius, Stoicorum rationis conclusio, & Cratippi nostri quid valeat, videro. Dixisti, & Chrysippum & Diogenem & Antipatrum concludere hoc modo: Si sunt dij, neque antè declarant hominibus, quæ futura sint: aut non diligunt homines: aut, quid euenturum sit, ignorant: aut existimant nihil interesse hominum, scire quid sit futurum: aut non censent esse suæ maiestatis præsignificare hominibus, quæ sint futura: aut ea ne ipsi quidem dij significare possunt. At neque non diligunt nos (sunt enim benefici, generíque hominum amici) neque ignorant ea, quæ ab ipsis constituta & designata sunt: neque nostra nihil interest scire ea, quæ futura sunt (erimus enim cautiores, si scierimus) neque hoc alienum ducunt maiestate sua (nihil est enim beneficentia præstantius) neque non possunt futura prænoscere. non igitur dij sunt, nec significant nobis futura: sunt autem dij: significant ergo. & non, si significant futura, nullas dant nobis vias ad significationum scientiam: frustrà enim significarent: neque, si dant vias, non est diuinatio: est igitur diuinatio. O acutos homines: quàm paucis verbis negotium confectum putant! ea sumunt ad concludendum, quorum iis nihil conceditur. Conclusio autem rationis ea probanda est, in qua ex rebus nõ dubiis id, quod dubitatur, efficitur. Vidésne, Epicurum, quem hebetem & rudem dicere solent Stoici, quemadmodum, quod in natura rerum omne esse dicimus, id infinitum esse concluserit? Quod finitum est, inquit, habet extremum. quis hoc non dederit? quod habet extremum, id cernitur ex alio extrinsecus. hoc quoque est concedendum. at quod omne est, id non cernitur ex alio extrinsecus. ne hoc quidem negari potest. omne igitur, nihil cùm habeat extremum, infinitum sit necesse est. Vidésne vt ad rem dubiam concessis rebus peruenerit? hoc vos dialectici non facitis: nec solùm ea non sumitis ad concludendum, quæ ab omnibus concedantur: sed ea sumitis, quibus concessis, nihilo magis efficiatis quod velitis. Primùm enim hoc sumitis: Si sunt dij, benefici in homines sunt. Quis hoc vobis dabit? Epicurúsne, qui negat quicquam deos nec alieni curare, nec sui? an noster Ennius, qui magno applausu loquitur, assentiente populo?

,, Ego deûm genus esse semper dixi, & dicam cælitum.
,, Sed eos non curare opinor, quid agat humanum genus.

Et quidem, cur sic opinetur, rationem subiicit. sed nihil est necesse dicere quæ sequuntur: tantùm sat est intelligi, id sumere istos pro certo, quod dubium, cõtrouersúmque sit. Sequitur porrò, nihil deos ignorare, quòd omnia sint ab iis cõstituta. hîc verò quanta pugna est doctissimorum hominum, negantium esse hæc à diis immortalibus cõstituta? At nostra interest scire quæ euentura sint. magnus Dicæarchi liber est, nescire ea melius esse, quàm scire. negant enim id esse alienum maiestatis deorum scilicet, casas omnium introspicere, vt videant quid cuique conducat. Neque non possunt futura prænoscere. negant posse ij, quibus non placet esse certum, quid futurum sit. Vidésne igitur, quæ dubia sunt, ea sumere ipsos pro certis atque concessis? deinde contorquent, & ita concludunt: Non igitur & sunt dij, nec significant futura. id enim iam perfectum arbitrantur. deinde assumunt, Sunt autem dij: quod ipsum non ab omnibus conceditur. Significant ergo. ne id quidem sequitur. possunt enim non significare, & tamen esse dij: nec, si significent, non dare vias aliquas ad scientiam significationis. at id quoque potest, vt non dent homini, sed ipsi habeant. cur enim Tuscis potius, quàm Romanis darent? nec, si non dant vias, nulla est diuinatio. sed fac dare: quod absurdum est: quid réfert, si accipere non possumus? Extremum est igitur diuinatio. sit extremum: effectum tamen non est. ex falsis enim, vt ab ipsis didicimus, verum effici nõ potest. iacet igitur tota conclusio. Veniamus nunc ad optimum virum familiarem nostrum Cratippum. Si sine oculis, inquit, non potest extare officium, & munus oculorum: possunt autem aliquando oculi non fungi suo

ſuo munere:qui vel ſemel ita eſt vſus oculis, vt vera cerneret, is habet ſenſum oculorum vera cernentium. item igitur, ſi ſine diuinatione non poteſt officium & munus diuinationis extare:poteſt autem,cùm quis diuinationem habeat,errare aliquando,nec vera cernere:ſatis eſt ad confirmandam diuinationem, ſemel aliquid ita eſſe diuinatum, nihil vt fortuitò cecidiſſe videatur.ſunt autem eius generis innumerabilia. Eſſe igitur diuinationem confitendum eſt.Feſtiuè & breuiter.ſed cùm bis ſumſit quod voluit,etiam ſi faciles nos ad concedendum habuerit:id tamen, quod aſſumit, concedi nullo modo poteſt.Si, inquit, aliquando oculi peccent:tamen, quia rectè aliquando viderint, ineſt in iis vis videndi. item,ſiquis ſemel aliquid in diuinatione verè dixerit, is etiam cùm peccet, tamen exiſtimandus eſt habere vim diuinandi. Vide,quæſo, Cratippe noſter,quàm ſint iſta ſimilia.nam mihi quidem non videntur.oculi enim vera cernentes,vtuntur natura atque ſenſu.animi ſiquando vel vaticinando,vel ſomniando vera viderunt,vſi ſunt fortuna atque caſu.niſi fortè conceſſuros tibi exiſtimas eos, qui ſomnia pro ſomniis habent,ſi quando aliquod ſomnium verum euaſerit, non id fortuitò accidiſſe. Sed demus tibi iſtas duas ſumtiones, ea,quæ λήμματα appellant dialectici:ſed nos Latinè loqui malumus: præſumtio tamen,quam πρόσληψιν iidem vocant,non dabitur. Aſſumit autē Cratippus hoc modo: Sunt autē innumerabiles præſenſiones non fortuitæ.at ego dico eſſe nullā. Vide,quanta ſit controuerſia. Iam,aſſumtione non cōceſſa,nulla concluſio eſt. At impudentes ſumus, qui, quod tam perſpicuum ſit, non concedamus. Quid eſt perſpicuum? multa vera, inquit,euadere.quid,quòd multo plura falſa?nónne ipſa varietas,quæ eſt propria fortunæ, fortunam eſſe cauſam, non naturam docet?deinde, ſi tua iſta concluſio Cratippe vera eſt (tecum enim mihi res eſt)nónne intelligis eadem vti poſſe & haruſpices,& fulguratores, & interpretes oſtentorum,& augures, & ſortilegos,& Chaldæos? quorum generum nullum eſt,ex quo non aliquid,ſicut prædictum ſit, euaſerit. Ergo aut ea quoque genera diuinandi ſunt,quæ tu rectiſſimè improbas:aut,ſi ea non ſunt,non intelligo, cur hæc duo ſint,quæ relinquis.qua ergo ratione hęc inducis,eadem illa poſſunt eſſe,quæ tollis. Quid verò habet auctoritatis furor iſte, quem diuinum vocatis, vt, quæ ſapiens non videat, ea videat inſanus:& is,qui humanos ſenſus amiſerit,diuinos aſſecutus ſit?Sybillæ verſus obſeruamus, quos illa furens fudiſſe dicitur. quorum interpres nuper falſa quadam hominum fama dicturus in ſenatu putabatur, eum, quem re vera regem habebamus, appellandum quoque eſſe regem, ſi ſalui eſſe vellemus.Hoc ſi eſt in libris, in quem hominem, & in quod tempus eſt? callidè enim, qui illa compoſuit, perfecit, vt, quodcunque accidiſſet, prædictum videretur, hominum & temporum definitione ſublata. Adhibuit etiam latebram obſcuritatis, vt iidem verſus aliàs in aliam rem poſſe accommodari viderentur. Non eſſe autem illud carmen furentis, cùm ipſum poëma declarat (eſt enim magis artis & diligentiæ, quàm incitationis & motus) tum verò ea, quæ ἀκροστιχὶς dicitur, cùm deinceps ex primis verſuum litteris aliquid cōnectitur, vt in quibuſdam Ennianis, QV. ENNIVS FECIT. id certè magis eſt attenti animi,quàm furentis:atque in Sibyllinis ex primo verſu cuiuſque ſententiæ primis litteris illius ſententiæ carmen omne prætexitur. [F.u. in ms. ex primi verſus] hoc ſcriptoris eſt,adhibentis diligentiam,non furentis,non inſani. Quamobrem Sibyllam quidem ſepoſitam & conditam habeamus, vt, id,quod proditum eſt à maioribus, iniuſſu ſenatus ne legantur quidem libri, valeántque ad deponendas potius, quàm ad ſuſcipiendas religiones: cū antiſtitibus agamus,vt quiduis potius ex illis libris,quàm regem proferant:quem Romæ poſthac nec dij,nec homines eſſe patientur. At multi ſæpe vera vaticinati,vt Caſſandra,

,, Iámque mari magno. — Eadémque paullo pòſt: " Eheu videte.

Num igitur me cogis etiam fabulis credere? quæ delectationis habeant, quantum voles:verbis,ſententiis, numeris, cantibus adiuuentur: auctoritatem quidem nullam debemus, nec fidem commentitiis rebus adiungere. Eodémque modo nec ego Publicio neſcio cui,nec Marciis vatibus,nec Apollinis opertis credendum exiſtimo:quorum partim

ficta apertè, partim effutita temere, nunquam ne mediocri quidem cuiquam, non modò prudēti, probata sunt. Quid? inquies. remex ille de classe Coponij, nónne ea prædixit, quæ facta sunt? ille verò & ea quidem, quæ omnes eo tempore, ne acciderent, timebamus. castra enim in Thessalia castris collata audiebamus: videbatúrque nobis exercitus Cæsaris & audaciæ plus habere, quippe qui patriæ bellum intulisset: & roboris, propter vetustatem. casum autem prœlij, nemo nostrûm erat, quin timeret, sed ita, vt constantibus hominibus par erat, non apertè. ille autem Græcus quid mirum si magnitudine timoris, vt plerunque fit, à constantia, atque à mente, atque à se ipse discessit? qua perturbatione animi, quæ, sanus cùm esset, timebat ne euenirent, ea demens euentura esse dicebat. Verùm tandem per deos atque homines, magis verisimile est, vesanū remigem, an aliquem nostrûm, qui ibi tum eramus, M. Catonem, Varronem, Coponium ipsum cōsilia deorum immortalium perspicere potuisse? Sed iam ad te venio

F. n. in ms. ... et ita scriptum est apud Varronem in lib. de lingua Latina.

,, O sancte Apollo, qui vmbilicum terrarum certum obsides,
,, Vnde hæc superstitiosa primùm sæua euasit vox fera:

Tuis enim oraculis Chrysippus totum volumen impleuit partim falsis, vt ego opinor: partim casu veris, vt fit in omni oratione sæpissimè: partim flexiloquis & obscuris, vt interpres egeat interprete, & sors ipsa referenda sit ad sorteis: partim ambiguis, & quæ ad dialecticum referenda sint. nam cùm sors illa edita est opulentissimo regi Asiæ,

,, Crœsus Halym penetrans, magnam peruertet opum vim, – hostium vim sese peruersurum putauit, peruertit autem suam. Vtrum igitur eorum accidisset, verum oraculum fuisset. Cur autem hoc credam vnquam editum Crœso? aut Herodotum cur veraciorem ducam Ennio? num minus ille potuit de Crœso, quàm de Pyrrho fingere Ennius? quis enim est, qui credat Apollinis ex oraculo Pyrrho esse responsum,

,, Aio te Æacida Romanos vincere posse?

Primùm Latinè Apollo nunquam locutus est: deinde ista sors inaudita Græcis est: præterea Pyrrhi temporibus iam Apollo versus facere desierat: postremò, quanquam semper fuit, vt apud Ennium est, stolidum genus Æacidarum: " Bellipotentes sunt magi', quàm sapientipotentes: – tamen hanc amphiboliam versus intelligere potuisset, VINCERE TE ROMANOS, nihilo magis in se, quàm in Romanos valere. nam illa amphibolia, quæ Crœsum decepit, vel Chrysippum potuisset fallere: hæc verò ne Epicurum quidem: Sed, quod caput est, cur isto modo iam oracula Delphis non eduntur, nō modò nostra ætate, sed iandiu, iam vt nihil possit esse contemtius? Hoc loco cùm vrgentur, euanuisse aiunt vetustate vim loci eius, vnde anhelitus ille terræ fieret, quo Pythia mente incitata oracula ederet. de vino, aut salsamento putes loqui, quę euanescunt vetustate. De vi loci agitur, neque solùm naturali, sed etiam diuina: quæ quo tandem modo euanuit? Vetustate, inquies. quæ vetustas est, quæ vim diuinam conficere possit? quid tam diuinum, quàm afflatus ex terra mentem ita mouens, vt eam prouidam rerum futurarum efficiat, vt ea non modò cernat multo antè, sed etiam numero, versúque pronuntiet? quando autem ista vis euanuit? an postquàm homines minus creduli esse cœperunt? Demosthenes quidem, qui abhinc annos propè CCC fuit, iam tum φιλιππίζειν Pythiam dicebat, id est quasi cum Philippo facere. Hoc autem eò spectabat, vt eam à Philippo corruptam diceret. Quo licet existimare in aliis quoque oraculis Delphicis aliquid non sinceri fuisse. Sed nescio quo modo isti philosophi superstitiosi, & pæne fanatici quiduis malle videntur, quàm se non ineptos. euanuisse mauultis, & exstinctum esse id, quod si vnquam fuisset, certè æternum esset, quàm ea, quæ non sunt credenda, non credere. Similis est error in somniis: quorum quidem defensio repetita quàm longè est? Diuinos animos censent esse nostros, eósque esse tractos extrinsecus, animorúmque consentientium multitudine completum esse mundum. hac igitur mentis & ipsius diuinitate, & cōiunctione cum externis mentibus cerni quæ sint futura. Contrahi autem animum Zeno, & quasi labi putat atque cōcidere, & ipsum esse dormire. Iam Pythagoras & Plato, locupletissimi auctores,

1. b. ita ... etc. ... tantum iam ut etc.

quo

quo in somnis certiora videamus, præparatos quodam cultu atque victu proficisci ad dormiendum iubent. faba quidē Pythagorei vtique abstinuere: quasi verò eo cibo mens, non venter infletur. Sed nescio quo modo nihil tam absurdè dici potest, quod non dicatur ab aliquo philosophorum. Vtrùm igitur censemus dormientium animos per semetipsos in somniando moueri, an, vt Democritus censet, externa & aduentitia visione pulsari? siue enim sic est, siue illo modo, videri possunt permulta somniantibus falsa pro veris. nam & nauigantibus moueri vidētur ea, quæ stant: & quodam obtutu oculorum duo pro vno lucernæ lumina. Quid dicam, insanis: quid, ebriis quàm multa falsa videantur? quòd si eiusmodi visis credendum non est, cur somniis credatur, nescio. nam tam licet de his erroribus, si velis, quàm de somniis disputare: vt ea, quæ stant, si moueri videantur, terræ motum significare dicas, aut repentinam aliquam fugam: gemino autem lucernæ lumine declarari dissensionem ac seditionem moueri. Iam ex insanorum, aut ebriorum visis innumerabilia coniectura trahi possunt, quæ futura videantur. quis est enim, qui totum diem iaculans non aliquando collimet? totas nocteis dormimus: neque vlla ferè est, qua non somniemus: & miramur, aliquando id, quod somniamus, euadere? quid est tam incertum, quàm talorum iactus? tamen nemo est, quin sæpe iactans, Venereum aliquādo iaciat, nonnunquam etiam iterum, ac tertiùm. num igitur, vt inepti, Veneris id fieri impulsu malumus, quàm casu dicere? Quòd si ceteris temporibus, falsis visis credendum nō est, non video quid præcipui somnus habeat, in quo valeant, falsa pro veris. Quòd si ita natura paratum esset, vt ea dormientes agerent, quæ somniarent: alligandi essent omnes, qui cubitum irent. maiores enim, quàm vlli insani, efficerēt motus somniātes. quòd si insanorum visis fides non est adhibenda, quòd falsa sunt: cur credatur somniantium visis, quæ multo etiam perturbatiora sunt, nō intelligo. an quod insani sua visa coniectori nō narrant, narrant qui somniauerūt? Quæro etiam, si velim scribere quid, aut legere, aut canere voce, vel fidibus, aut geometricum quiddam, aut physicum, aut dialecticū explicare, somniúmne exspectādum sit, an ars adhibenda, sine qua nihil earum rerum nec fieri, nec expediri potest? atquì, ne si nauigare quidem velim, ita gubernarem vt somniauerim. præsens enim pœna sit. Quî igitur cónuenit ægros à coniectore somniorum potius, quàm à medico petere medicinam? An Æsculapius, an Serapis potest prescribere per somnium curationem valetudinis, Neptunus gubernantibus non potest? & si sine medico medicinam dabit Minerua, Musæ scribendi, legendi, ceterarúmque artium scientiam somniantibus non dabunt? At si curatio daretur valetudinis, hæc quoque, quæ dixi, darentur: quæ quoniam non dantur, medicina non datur. qua sublata, tollitur omnis auctoritas somniorum. Sed hæc quoque in promtu: nunc interiora videamus. Aut enim diuina vis quædam consulens nobis somniorum significationes facit: aut coniectores ex quadam conuenientia & coniunctione naturæ, quam vocant συμπάθειαν, quid cuique rei conueniat, ex somniis, & quid quanque rem sequatur, intelligunt: aut eorum neutrum est, sed quædam obseruatio constans atque diuturna est, cùm quid visum secundum quietem sit, quid euenire, aut quid sequi soleat. Primùm igitur intelligendum est, nullam vim esse diuinam effectricem somniorum. Atque illud quidem perspicuum est, nulla visa somniorum proficisci à numine deorum. nostra enim causa dij id facerent, vt prouidere futura possemus. Quotus igitur est quisque, qui somniis pareat? qui intelligat? qui meminerit? quàm multi verò, qui contemnant, eámque superstitionem imbecilli animi, atque anilis putent? quid est igitur, cur his hominibus consulens deus, somniis moneat eos, qui illa non modò cura, sed ne memoria quidem digna ducant? nec enim ignorare deus potest, qua mente quisque sit: nec frustrà, ac sine causa quid facere, dignum deo est: quod abhorret etiam ab hominis constantia. Ita si pleraque somnia aut ignorantur, aut negliguntur: aut nescit hoc deus, aut frustrà somniorum significatione vtitur. sed horum neutrum in deum cadit: nihil igitur à deo somniis significari fatendum est. Illud etiam requiro, cur, si deus ista visa nobis prouidendi causa dat, non

vigilantibus potius det, quàm dormientibus. siue enim externus, & aduentitius pulsus animos dormientium commouet, siue per se ipsi animi mouentur, siue qua causa alia est, cur secundum quietem aliquid videre, audire, agere videamur: eadem causa vigilantibus esse poterat: ídque si nostra causa secundum quietem dij facerent, vigilantibus idem facerent, præsertim cùm Chrysippus Academicos refellens permulto clariora, & certiora esse dicat, quæ vigilantibus videantur, quàm quæ somniantibus. Fuit igitur diuina beneficentia dignius, cùm consuleret nobis, clariora visa dare vigilantibus, quàm obscuriora per somnium. quod quoniam non fit, somnia diuina putanda non sunt. Iam verò quid opus est circuitione & amfractu, vt sit vtendum interpretibus somniorum potius, quàm directò deus, si quidem nobis consulebat, Hoc facito, hoc ne feceris, diceret? ídque visum vigilanti potius, quàm dormiēti daret? Iam verò quis dicere audeat, vera omnia esse somnia? Aliquot somnia vera, inquit Ennius: sed omnia non est necesse. quæ est tandem ista distinctio? quæ vera, quæ falsa habet? & si vera à deo mittuntur, falsa vnde nascuntur? nam si ea quoque diuina, quid inconstantius deo? quid inscitius autem est, quàm menteis mortalium falsis, & mendacibus visis concitare? sin vera visa, diuina sunt: falsa autem, & inania, humana: quæ est ista designandi licentia, vt hoc deus, hoc natura fecerit potius, quàm aut omnia deus, quod negatis, aut omnia natura? quod quoniam illud negatis, hoc necessariò confitendum est. Naturam autem eam dico, qua nunquam animus insistens agitatione, & motu esse vacuus potest. is cùm languore corporis, nec membris vti, nec sensibus potest, íncidit in visa varia & incerta ex reliquiis, vt ait Aristoteles, inhærentibus earum rerum, quas vigilans gesserit aut cogitarit. quarum perturbatione mirabiles interdum existunt species somniorū. Quæ si alia vera, alia falsa: qua nota internoscantur, scire sanè velim. si nulla est, quid istos interpretes audiamus? sin quæpiam est, aueo audire quæ sit. sed hærebunt. Venit enim iam in contentionē, vtrum sit probabilius, deósne immortaleis rerum omnium præstantia excellenteis cōcursare ad omnium mortalium, qui vbique sunt, non modò lectos, verùm etiā grabatos, &, cùm stertenteis aliquos viderint, obiicere his visa quædam tortuosa & obscura, quæ illi exterriti somnio ad coniectorem manè deferant: an natura fieri, vt mobiliter animus agitatus, quod vigilans viderit, dormiens videre videatur. Vtrum philosophia dignius, sagarum superstitione ista interpretari, an explicatione naturæ? vt, si iam fieri posit coniectura vera somniorum, tamē isti, qui profitentur, eam facere nō posint. ex leuisimo enim & indoctisimo genere constant. Stoici autem tui negant, quenquam, nisi sapientem, diuinum esse posse. Chrysippus quidem diuinationem definit his verbis, Vim cognoscentem & videntem, & explicantem signa, quæ à diis hominibus portendantur: officium autem eius esse, prænoscere, dij erga homines qua mente sint, quídque significent, quemadmodúmque ea procurentur atq; expientur. Idémque somniorum coniectionem definit hoc modo, Esse vim cernentem & explanantem, quæ à diis hominibus significentur in somnis. Quid ergo? ad hæc mediocri opus est prudentia, an & ingenio præstanti & eruditione perfecta? talem autem cognouimus neminem. Vide igitur, ne, etiamsi diuinationem tibi esse cōcessero, quod nunquam faciam: neminem tamē diuinum reperire posimus. Qualis autem ista mens est deorum, si neque ea nobis significant in somnis, quæ ipsi per nos intelligamus: neque ea, quorum interpretes habere posimus? similes enim sunt dij, si ea nobis obiiciunt, quorum neque scientiam, neque explanationem habeamus, tanquam si Pœni, aut Hispani in senatu nostro sine interprete loquerentur. Iam verò quò pertinent obscuritates & ænigmata somniorum? intelligi enim à nobis dij velle debebant ea, quæ nostra causa nos monebant. Quid? poëta nemo, nemo physicus obscurus? illi verò. nimis etiā obscurus Euphorion. at non Homerus. vter igitur melior? valde Heraclitus obscurus, minimè Democritus. num igitur conferendi? mea causa me mones, quod non intelligam. quid me igitur mones? vt siquis medicus ægroto imperet, vt sumat

,, Terrigenam, herbigradam, domiportam, sanguine cassam,

potius, quàm hominum more, cochleam dicere. nam Pacuuianus Amphion,

,, Quadrupes tardigrada, agreſtis, humilis, aſpera,
,, Capite breui, ceruice anguina, aſpectu truci,
,, Euiſcerata, inanima cum animali ſono,

cùm dixiſſet obſcurius, tum Attici reſpondent: Non intelligimus, niſi apertè dixeris. At ille vno verbo, Teſtudo. Non potueras hoc igitur à principio cythariſta dicere? Defert ad coniectorem quidam ſomniaſſe ſe, ouum pendêre ex faſcia lecti ſui cubicularis. eſt hoc in Chryſippi libro ſomnium. reſpondit coniector, theſaurum defoſſum eſſe ſub lecto. fôdit: inuênit auri aliquantum, ídque circumdatum argento: miſit coniectori quantulum viſum eſt de argẽto. tum ille, Nihilne de vitello? id enim ex ouo videbatur aurum declaraſſe: reliquum, argentum. Nemóne igitur vnquam alius ouum ſomniauit? Cur ergo hic neſcio quis theſaurum ſolus inuênit? quàm multi inopes, digni præſidio deorum, nullo ſomnio ad theſaurum reperiendum admonentur? quam autem ob cauſam tam eſt obſcurè admonitus, vt ex ouo naſceretur theſauri ſimilitudo potius, quàm apertè theſaurum quęrere iuberetur, ſicut apertè Simonides vetitus eſt nauigare? Ergo obſcura ſomnia minimè conſentanea ſunt maieſtati deorum. Ad aperta & clara veniamus, quale eſt de illo interfecto à caupone Megaris: quale de Simonide, qui ab eo, quem humauerat, vetitus eſt nauigare: quale etiam de Alexandro: quod à te præteritum eſſe miror: qui, cùm Ptolemæus familiaris eius in prœlio telo venenato ictus eſſet, eóque vulnere ſummo cum dolore moreretur, Alexander aſsidens ſomno eſt conſopitus. tum ſecundum quietem viſus ei dicitur draco is, quem mater Olympias alebat, radiculam ore ferre, & ſimul dicere quo illa loci naſceretur (neque is longè aberat ab eo loco) eius autem eſſe vim tantam, vt Ptolemæum facilè ſanaret. Cùm Alexander experrectus narraſſet amicis ſomnium, emiſiſſe qui illam radiculam quærerent. qua inuenta, & Ptolomæus ſanatus dicitur, & multi milites, qui erant eodẽ genere teli vulnerati. Multa etiã ſunt à te ex hiſtoriis prolata ſomnia, matris Phalaridis, Cyri ſuperioris, matris Dionyſij, Pœni Amilcaris, Annibalis, P. Decij: peruulgatum iam illud de præſultore, Gracchi etiam, & recens Cæciliæ Balearici filiæ ſomnium. Sed hæc externa, ob eámque cauſam ignota nobis ſunt: nonnulla etiam ficta fortaſſe. quis enim auctor iſtorum? De noſtris ſomniis quid habemus dicere? tu de merſo me, & equo ad ripam? ego de Mario cum faſcibus laureatis me in ſuum deduci iubente monumentum? Omnium ſomniorum, Quinte, vna ratio eſt: quæ, per deos immortaleis, videamus ne noſtra ſuperſtitione & deprauatione ſuperetur. quem enim tu Marium viſum à me putas? ſpeciem, credo, eius, & imaginẽ, vt Democrito videtur. vnde profectam imaginem? à corporibus enim ſolidis, & à certis figuris vult fluere imagines. Quod igitur Marij corpus erat? Ex eo, inquit, quod fuerat, plena ſunt imaginum omnia iſta. Igitur me imago Marij in campum Atinatem perſequebatur. nulla enim ſpecies cogitari poteſt, niſi pulſu imaginum. Quid? ergo iſtæ imagines ita nobis dicto audientes ſunt, vt, ſimul atque velimus, accurrant? etiámne earum rerum, quæ nullæ ſunt? quæ eſt enim forma tam inuſitata, tam nulla, quam non ſibi animus poſsit effingere? vt, quæ nunquam vidimus, ea tamen formata habeamus, oppidorum ſitus, hominum figuras. num igitur, cùm aut muros Babylonis, aut Homeri faciem cogito, imago illorum me aliqua pellit? Omnia igitur, quæ volumus, nota nobis eſſe poſſunt: nihil eſt enim, de quo cogitare nequeamus. Nullæ ergo imagines obrepunt in animos dormientium extrinſecus, nec omnino fluunt illæ: nec cognoui quenquam, qui maiore auctoritate nihil diceret. Animorum eſt ea vis atque natura, vt vigeant vigilantes, nullo aduentitio pulſu, ſed ſuo motu, incredibili quadam celeritate. Hi cùm ſuſtinentur membris, & corpore, & ſenſibus, omnia certiora cernunt, cogitant, ſentiunt. Cùm autem hæc ſubtracta ſunt, deſertúſque eſt animus languore corporis: tum agitatur ipſe per ſeſe. itaque in eo & formæ verſantur, & actiones, & multa audiri, multa dici videntur. Hæc ſcilicet imbecillo, remiſſóque animo multa omnibus modis confuſa & variata verſantur: maximéque reliquiæ earum rerum mouentur in ani-

mis,& agitantur, de quibus vigilantes aut cogitauimus,aut egimus: vt mihi temporibus illis multùm in animo Marius versabatur recordanti,quàm ille grauem suum casum magno animo,quàm constanti tulisset.Hanc credo causam de illo somniandi fuisse.tibi autem de me cum sollicitudine cogitanti subitò sum visus emersus ex flumine.inerāt enim in vtriusque nostrûm animis vigilantium cogitationum vestigia. At quædam adiuncta sunt:vt mihi de monumento Marij:tibi,quòd equus,in quo ego vehebar,mecum vnà demersus rursus apparuit.An tu censes vllam anum tam deliram futuram fuisse,vt somniis crederet,nisi ista casu nonnunquam,fortè,temerè concurrerent? Alexandro loqui draco visus est. potest omnino hoc esse falsum,potest verum.sed vtrum sit,nō est mirabile. non enim audiuit ille draconem loquentem, sed est visus audire. & quidem, quo maius sit, cùm radicem ore teneret, locutus est. Sed nihil est magnum somnianti. Quæro autem, cur Alexandro tam illustre somnium, tam certum, nec huic eidem aliàs, nec multa ceteris. mihi quidem, præter hoc Marianum, nihil sanè, quod meminerim. frustrà igitur consumtæ tot noctes tam longa in ætate. Nunc quidem propter intermissionem forensis operæ & lucubrationes detraxi, & meridiationes addidi, quibus vti antea non solebam: nec tam multùm dormiens vllo somnio sum admonitus, tantis præsertim de rebus: nec mihi magis vsquam videor, quàm cùm aut in foro magistratus, aut in curia senatum video, somniare. Etenim ex diuisione hoc secundum est, quæ est continuatio, coniunctióque naturæ: quam,vt dixi,vocant συμπάθειαν, eiusmodi,vt thesaurus ex ouo intelligi debeat? nam medici ex quibusdam rebus & aduenienteis,& crescēteis morbos intelligunt: nonnullæ etiam sunt valetudinis significationes, vt hoc ipsum, pleni, enectíne simus, ex quodam genere somniorum intelligi posse dicunt. thesaurus verò, & hereditas,& honos, & victoria, & multa generis eiusdem, qua cum somniis naturali cognatione iunguntur? Dicitur quidam, cùm in somnis complexu Venerio iungeretur, calculos eiecisse. video sympathiam: visum est enim tale obiectum dormienti, vt id, quod euênit, naturæ vis, non opinio erroris effecerit. Quæ igitur natura obtulit illam speciem Simonidi,à qua vetaretur nauigare? aut quid naturæ copulatum habuit Alcibiadis quod scribitur somnium? qui paullo ante interitum visus est in somnis amicæ esse amictus amiculo. is cùm esset proiectus inhumatus, ab omnibúsque desertus iacêret, amica corpus eius texit suo pallio. ergo hoc inerat in rebus futuris, & causas naturaleis habebat: an & vt videretur, & vt eueniret, casus effecit? Quid? ipsorum interpretum coniecturæ, nónne magis ingenia declarant eorum, quàm vim, consensúmque naturæ? Cursor ad Olympia proficisci cogitans,visus est in somnis curru quadrigarum vehi. manè ad coniectorem. at ille, Vinces, inquit. id enim celeritas significat,& vis equorum. Post idem ad Antiphontem. is autem, Vincare, inquit, necesse est. an non intelligis, quattuor ante te cucurrisse? ecce alius cursor. Atque horum somniorum,& talium plenus est Chrysippi liber,plenus Antipatri.Sed ad cursorē redeo.Ad interpretem detulit, aquilam se in somnis visum esse factum. at ille, Vicisti.ista enim aui volat nulla vehementius. Huic eidem Antipho, Tu verò,inquit,te victum esse nō vides? ista enim auis insectans alias & agitans, semper ipsa postrema est. Párere quædam matrona cupiens, dubitans essétne prægnans, visa est in quiete obsignatam habere naturam:ad coniectorem retulit. negauit eam,quoniam obsignata fuisset, concipere potuisse. At alter prægnantem esse dixit. nam inane obsignari nisi solere. Quæ est ista ars coniectoris, eludentis ingenio? an ea, quæ dixi,& innumerabilia,quæ collecta habent Stoici,quicquam significant,nisi acumen hominum ex similitudine aliqua coniecturam modò huc, modò illuc ducentium? medici signa quædam habent ex venis, & ex spiritu ægroti, multísque ex aliis futura præsentiunt. gubernatores cùm exsultanteis loligines viderint,aut delphinos se in portum coniicienteis, tempestatem significari putant. Hæc ratione explicari,& ad naturam facilè reuocari possunt.ea verò,quæ paullo antè dixi,nullo modo. At enim obseruatio diuturna (hæc enim pars vna restat) notandis rebus fecit artem. an tandem somnia obseruari possunt? quónam

nam modo? ſunt enim innumerabiles varietates. nihil tam præpoſterè, tam incōditè, tam monſtroſè cogitari poteſt, quod non poſsimus ſomniare. Quo modo igitur hæc infinita, & ſemper noua aut memoria complecti, aut obſeruando notare poſſumus? aſtrologi motus errantium ſtellarum notauerunt. inuentus eſt enim ordo in iis ſtellis, qui non putabatur. cedò tandem, qui ſit ordo, aut quæ concurſatio ſomniorum. quo modo autem diſtingui poſſunt vera ſomnia à falſis, cùm eadem & aliis aliter euadant, & iiſdem non ſemper eodem modo? vt mihi mirum videatur, cùm mendaci homini, ne verum quidem dicenti credere ſoleamus, quo modo iſti, ſi ſomnium verum euaſit aliquod, non ex multis potius vni fidem derogent, quàm ex vno innumerabilia confirment. Si igitur neque deus eſt effector ſomniorũ, neque naturæ ſocietas eſt vlla cum ſomniis, neq; obſeruatione inueniri potuit ſcientia: effectum eſt, vt nihil prorſus ſomniis tribuendum ſit: præſertim cùm illi ipſi, qui ea vident, nihil diuinent: ij, qui interpretantur, coniecturam adhibeant, non naturam: caſus autem innumerabilibus pæne ſæculis in omnibus plura mirabilia, quàm in ſomniorum viſis effecerit: neque coniectura, quæ in varias parteis duci poteſt, nonnunquam etiam in contrarias, quicquam ſit incertius. Explodatur hæc quoque ſomniorum diuinatio pariter cum ceteris. nam, vt verè loquamur, ſuperſtitio fuſa per genteis, oppreſsit omnium ferè animos, atque hominum imbecillitatem occupauit: quod & in iis libris dictum eſt, qui ſunt de natura deorum, & hac diſputatione id maximè egimus. multùm enim & nobiſmetipſis, & noſtris profuturi videbamur, ſi eam funditus ſuſtuliſſemus. Nec verò (id enim diligēter intelligi volo) ſuperſtitione tollenda religio tollitur. nam & maiorum inſtituta tueri ſacris, cęremoniiſque retinendis, ſapientis eſt: & eſſe præſtantem aliquam, æternámque naturam, & eam ſuſpiciendam admirandámque hominum generi, pulchritudo mundi, ordóque rerum cæleſtium cogit confiteri. Quamobrem vt religio propaganda etiam eſt, quæ eſt iuncta cum cognitione naturæ: ſic ſuperſtitionis ſtirpes omnes eiiciendæ ſunt. inſtat enim, & vrget, & quocunque te verteris, perſequitur, ſiue tu vatem, ſiue tu omen audieris, ſiue immolaris, ſiue auem aſpexeris, ſi Chaldæum, ſi haruſpicem videris, ſi fulſerit, ſi tonuerit, ſi tactum aliquid erit de cælo, ſi oſtenti ſimile natum, factúmue quippiam: quorum neceſſe eſt plerunque aliquid eueniat: vt nunquam liceat quieta mente conſiſtere. Perfugium videtur omnium laborum & ſollicitudinum eſſe ſomnus. at ex eo ipſo plurimę curæ, metúſque naſcuntur. qui quidem ipſi per ſe minus valerent, & magis contemnerētur, niſi ſomniorum patrocinium philoſophi ſuſcepiſſent, nec ij quidem contemtiſsimi, ſed in primis acuti, & conſequentia & repugnantia videntes: qui propè iam abſoluti & perfecti putantur. quorum licentiæ niſi Carneades reſtitiſſet, haud ſcio, an ſoli iam philoſophi iudicarentur. cum quibus omnis ferè nobis diſceptatio, contentióque eſt: non quòd eos maximè contemnamus: ſed quòd videntur acutiſsimè ſententias ſuas, prudentiſsiméque defendere. Cùm autem proprium ſit Academiæ, iudicium ſuum nullum interponere: ea probare, quæ ſimillima veri videantur: conferre cauſas, &, quid in quanque ſententiam dici poſsit, expromere: nulla adhibita ſua auctoritate, iudicium audientium relinquere integrum ac liberum: tenebimus hanc conſuetudinem à Socrate traditam, eáque inter nos, ſi tibi Quinte frater placebit, quàm ſæpiſsime vtemur. Mihi verò, inquit ille, nihil poteſt eſſe iucundius. Quæ cùm eſſent dicta, ſurreximus.

M. TVLLII CICERONIS DE FATO LIBER SINGVLARIS.

Deeſt principium.

QVIA pertinet ad mores, quos ἤθη Græci vocant, nos eam partem philoſophiæ De moribus appellare ſolemus. ſed decet augentem linguam Latinam nominare Moralem. Explicandáque vis eſt, ratióque enuntiationum: quæ Gręci ἀξιώματα vocant: quæ de re fu-

tura cùm aliquid dicunt, déque eo, quod possit fieri, aut non possit, quam vim habeant, obscura quæstio est: quam περὶ δυνατῶν appellant: totáque est λογική: quam rationem differendi voco. Quod autem in aliis libris feci, qui sunt de natura deorum, itémque in iis, quos de diuinatione edidi, vt in vtramque partem perpetua explicaretur oratio, quo facilius id à quoque probaretur, quod cuique maximè probabile videretur: id in hac disputatione de fato casus quidam, ne facerem, impediuit. Nam cùm essem in Puteolano, Hirtiúsque noster consul designatus iisdem in locis, vir nobis amicissimus, & iis studiis, in quibus nos à pueritia viximus, deditus: multùm vnà eramus, maximè nos quidem exquirentes ea consilia, quæ ad pacē & ad concordiam ciuium pertinerent. cùm enim omnes post interitum Cæsaris nouarum perturbationum causæ quæri viderētur, hísque esse occurrendum putaremus: omnis ferè nostra in his deliberationibus consumebatur oratio: ídque & sæpe aliàs, & quodam liberiore, quàm solebat, & magis vacuo ab interuentoribus die, cùm ille ad me venisset: primò illa, quæ erant quotidiana, & quasi legitima nobis, de pace & de otio dicta sunt. Quibus acceptis, Quid ergo? inquit ille, quoniam oratorias exercitationes non tu quidem, vt spero, reliquisti, sed certè philosophiam illis anteposuisti, possúmne aliquid audire? Tu verò, inquam, vel audire, vel dicere. nec enim, quod rectè existimas, oratoria illa studia deserui: quibus etiam te incendi, quanquam flagrantissimum acceperam: nec ea, quæ nunc tracto, minuunt, sed augent potius illam facultatem. nam cum hoc genere philosophiæ, quod nos sequimur, magnam habet orator societatem. subtilitatem enim ab Academia mutuatur, & ei vicissim reddit vbertatem orationis, & ornamenta dicendi. Quamobrem, inquam, quoniam vtriusque studij nostra possessio est, hodie vtro frui malis, optio sit tua. Tum Hirtius, Gratissimum, inquit, & tuorum omnium simile. nihil enim vnquam abnuit voluntas tua meo studio. Sed quoniam sunt mihi rhetorica vestra sat nota, téq; in his & audiuimus sæpe, & audiemus, atq; hanc Academicorum contra propositum disputandi consuetudinem indicant te suscepisse Tusculanę disputationes: ponere aliquid, ad quod, audiam, si tibi non est molestum, volo. An mihi, inquam, potest quicquam esse molestum, quod tibi gratum futurū sit? sed ita audies, vt Romanum hominem, vt timidè ingredientem ad hoc genus disputandi, vt longo interuallo hæc studia repetētem. Ita, inquit, audiam te disputantem, vt ea lego, quæ scripsisti. Proinde ordire.

Multa desunt.

Consideramus hìc, quorum in aliis, vt in Antipatro poëta, vt in brumali die natis, vt in simul ægrotātibus fratribus, vt in vrina, vt in vnguibus, vt in reliquis eiusmodi naturę contagio valet: quam ego non tollo: vis est nulla fatalis. in aliis autem fortuita quædam esse possunt, vt in illo naufrago, vt in Icadio, vt in Daphita. quædam etiam Posidonius, pace magistri dixerim, comminisci videtur. sunt quidem absurda. Quid enim? si Daphitæ fatum fuit de equo cadere, atque ita perire, ex hócne equo, qui cùm equus nō esset, nomen habebat alienum? aut Philippus hasce in capulo quadrigulas vitare monebatur? quasi verò capulo sit occisus. Quid autem magnum, & naufragum illum sine nomine in riuo esse lapsum? quanquam huic quidem hic scribit prędictum in aqua esse pereundum. Nec mehercule ne Icadij quidem prædonis video fatum vllum. nihil enim scribit ei prædictum. Quid mirum igitur, ex spelunca saxum in crura eius incidisse? pùto enim, etiam si Icadius tum in spelunca non fuisset, saxum tamen illud casurum fuisse. nam aut nihil est omnino fortuitum, aut hoc ipsum potuit euenire fortuna. Quæro igitur, atque hoc latè patebit, si fati omnino nullum nomen, nulla natura, nulla vis esset, & fortè, temere, casu aut pleraque fierent, aut omnia: num aliter, ac nunc eueniunt, euenirent? Quid ergo attinet inculcare fatum, cùm sine fato ratio omnium rerum ad naturam, fortunámve referatur? Sed Posidonium, sicut æquū est, cum bona gratia dimittamus: ad Chrysippi laqueos reuertamur. Cui primùm quidem de ipsa rerū contagione respondeamus: reliqua postea persequemur. Inter locorum naturas quantum intersit, videmus: alios esse salubreis, alios pestilenteis: in aliis esse pituitosos, & quasi redundanteis, in aliis exsiccatos atque aridos:

multáque

multáque sunt alia, quæ inter locum & locum plurimùm differunt. Athenis tenue cælum, ex quo acutiores etiam putantur Attici: crassum Thebis. itaque pingues Thebani, & valentes. tamẽ neque illud tenue cælum efficiet, vt aut Zenonem quis, aut Arcesilam, aut Theophrastum audiat: neque crassum, vt Nemea potius, quàm Isthmo victoriam petat. Diiunge longius. Quid enim loci natura afferre potest, vt in porticu Pompeij potius, quàm in campo ambulemus? tecum, quàm cum alio? Idibus potius, quàm Kalendis? Vt igitur ad quasdam res natura loci pertinet, ad quasdam autem nihil: sic affectio astrorum valeat, si vis, ad quasdam res, ad omneis certè nō valebit. At enim quoniam in naturis hominum dissimilitudines sunt vt alios dulcia, alios subamara delectent: alij libidinosi, alij iracundi, aut crudeles, aut superbi sint: alij à talibus vitiis abhorreant: quoniam igitur, inquit, tantùm natura à natura distat: quid mirum est, has dissimilitudines ex differentibus causis esse factas? Hæc differẽs, qua de re agatur, & in quo causa consistat, non videt. Non enim, si alij ad alia propensiores sint propter causas naturaleis & antecedenteis, idcirco etiam nostrarum voluntatum, atq; appetitionum sunt causæ naturales & antecedẽtes. nam nihil esset in nostra potestate, si res ita se haberet. nunc verò fatemur, acuti, hebetésne: valentes, imbecillíne simus, nō esse id in nobis. Qui autẽ ex eo colligi putat, ne vt sedeamus quidem, aut ambulemus voluntatis esse: is non videt, quæ res quamque rem consequatur. Vt enim & ingeniosi & tardi ita nascantur antecedentibus causis, itémque valentes & imbecilli: non sequitur tamen, vt etiam sedere & ambulare, & rem agere aliquam, principalibus causis definitum, & constitutum sit. Stilponem Megaricum philosophum, acutum sanè hominem & probatum temporibus illis accepimus. hunc scribunt ipsius familiares & ebriosum, & mulierosum fuisse. neque hoc scribunt vituperãtes, sed potius ad laudem, vitiosam enim naturam ab eo sic edomitam & compressam esse doctrina, vt nemo vnquam vinolentum illum, nemo in eo libidinis vestigium viderit. Quid? Socratem nónne legimus quemadmodum notarit Zopyrus physiognomon, qui se profitebatur hominum mores, naturásque ex corpore, oculis, vultu, fronte pernoscere? stupidum esse Socratem dixit, & bardũ, quòd iugula concaua non haberet: obstructas eas parteis, & obturatas esse dicebat: addidit etiam, mulierosum: in quo Alcibiades cachinnum dicitur sustulisse. Sed hæc ex naturalibus causis vitia nasci possunt: exstirpari autem, & funditus tolli, vt is ipse, qui ad ea propensus fuerit, à tantis vitiis auocetur, non est id positum in naturalibus causis, sed in voluntate, studio, disciplina. quæ tolluntur omnia, si vis & natura fati ex diuinationis ratione firmabitur. Etenim si est diuinatio, quibúsnã à perceptis artis proficiscitur? percepta appello, quæ dicuntur Græcè θεωρήματα. Non enim credo, nullo percepto aut ceteros artifices versari in suo munere, aut eos, qui diuinatione vtantur, futura prædicere. Sunt igitur astrologorum percepta huiusmodi: Si quis, verbi causa, oriente Canicula natus est, is in mari non morietur. Vigila Chrysippe, ne tuam causam, in qua tibi cum Diodoro, valente dialectico, magna luctatio est, deseras. Si enim verum est, quod ita connectitur: Si quis oriente Canicula natus est, in mari nō morietur: illud quoque verum est: Si Fabius oriente Canicula natus est, Fabius in mari non morietur. Pugnant ergo hæc inter se, Fabium oriente Canicula natum esse, & in mari Fabium moriturũ: & quoniam certum in Fabio ponitur, ortum esse eum Canicula oriente, hæc quoque pugnant, & esse Fabium, & in mari moriturum. Ergo hæc quoque coniunctio est ex repugnantibus, & est Fabius, & in mari Fabius morietur. Quod vt propositum est, ne fieri quidem potest. Ergo illud, Morietur in mari Fabius, ex eo genere est, quod fieri non potest. Omne igitur, quod falsum dicitur in futuro, id fieri non potest. At hoc Chrysippe minimè vis, maximéque tibi de hoc ipso cum Diodoro certamen est. ille enim id solum fieri posse dicit, quod aut sit verum, aut futurum sit verum: & quicquid futurum sit, id dicit fieri necesse esse: & quicquid non sit futurum, id negat fieri posse. tu &, quæ non sint futura, posse fieri dicis: vt frangi hanc gemmam, etiam si id nunquam futurum sit: neq; necesse fuisse Cypselum regnare Corinthi, quanquam id millesimo antè anno Apollinis oraculo editum esset. At

si ista comprobabis diuina prædicta: &, quæ falsa in futuris dicentur, ea in iis habebis, vt fieri non possint, vt si dicatur Fabium in mari periturum: & quod verè dicatur de futuro, quódque ita futurum sit, vt Africanum Karthagine potiturum: dices esse necessarium. Quæ est tota Diodori vobis inimica sententia. Etenim si illud verè connectitur, Si oriente Canicula natus es, in mari non morieris: primúmque, quod est in connexo, Natus es oriẽte Canicula, necessarium est: (omnia enim vera in præteritis, necessaria sunt, vt Chrysippo placet dissentienti à magistro Cleanthe, quia sunt immutabilia, nec in falsum è vero præterita possunt conuerti:) si igitur quod primum in connexo est, necessarium est: fit etiam quod consequitur, necessarium. Quanquam hoc Chrysippo non videtur valere in omnibus. Sed tamen, si naturalis est causa cur in mari Fabius non moriatur, in mari Fabius mori non potest. Hoc loco Chrysippus æstuans falli sperat Chaldæos, ceterósque diuinos, neque eos vsuros esse coniunctionibus, vt ita sua percepta pronuntient, Si quis natus est oriente Canicula, is in mari non morietur: sed potius ita dicent, Non & natus est quis oriente Canicula, & is in mari morietur. O licentiam iocularem. ne ipse íncidat in Diodorum, docet Chaldæos, quo pacto eos exponere percepta oporteat. Quæro enim si Chaldæi ita loquantur, vt negationes infinitarum coniunctionum potius, quàm infinita connexa ponant: cur idem medici, cur geometræ, cur réliqui facere non possint? medicus in primis, quod erit ei perspectum in arte, non ita proponet: Si cui venæ sic mouentur, is habet febrem: sed potius illo modo: Non & huic venæ sic mouentur, & febrem is non habet. Itémque geometres non ita dicet: Si in sphæra maximi orbes sunt, medij inter se diuiduntur. sed potius illo modo: Non & sunt in sphæra maximi orbes, & hi non medij inter se diuiduntur. Quid est, quod non possit isto modo ex connexo transferri ad coniunctionum negationem? & quidem aliis modis easdem res efferre possumus. Modò dixi, Si in sphæra maximi orbes sunt, medij inter se diuiduntur: possum dicere, Si in sphæra maximi orbes erunt: possum dicere, Quia in sphæra maximi orbes erunt. Multa genera sunt enuntiandi, nec vllum distortius, quàm hoc, quo Chrysippus sperat Chaldæos contentos Stoicorum causa fore. Illorum tamen nemo ita loquitur. maius est enim has cõtortiones orationis, quàm signorum ortus obitúsque perdiscere. Sed ad illam Diodori contentionem, quam περὶ δυνατῶν appellant, reuertamur. in qua quid valeat id, quod fieri possit, anquiritur. Placet igitur Diodoro, id solum fieri posse, quod aut verum sit, aut verum futurum sit. qui locus attingit hanc quæstionem: nihil fieri posse, quod nõ necesse fuerit: & quicquid fieri possit, id aut esse iam, aut futurum esse: nec magis commutari ex veris in falsa ea posse, quæ futura sunt, quàm ea, quæ facta sunt: sed in factis immutabilem apparere: in futuris quibusdam quia non apparent, ne necesse quidem videri: vt in eo, qui mortifero morbo vrgeatur, verum sit, Hic morietur hoc morbo: at hoc idem si verè dicatur in eo, in quo vis morbi tanta non appareat, nihilo minus futurum sit. Ita fit, vt commutatio ex vero in falsum ne in futuro quidem vlla fieri possit. nam, Morietur Scipio, talem vim habet, vt quanquam de futuro dicetur, tamen id non possit conuerti in falsum. de homine enim dicitur, cui necesse est mori. Sic si diceretur, Morietur noctu in cubiculo suo Scipio vi oppressus, verè diceretur: id enim fore diceretur, quod esset futurum: futurum autem fuisse, ex eo, quia factum est, intelligi debet: nec magis erat verum, Morietur Scipio, quàm, Morietur illo modo: nec magis necesse est mori Scipioni, quàm illo modo mori: nec magis immutabile ex vero in falsum, Necatus est Scipio, quàm, Necabitur Scipio: nec, cùm hæc ita sint, est causa cur Epicurus fatum extimescat, & ab atomis petat præsidium, eásque de via deducat, & vno tempore suscipiat res duas inenodabileis: vnam, vt sine causa fiat aliquid, ex quo existet, vt de nihilo quippiam fiat, quod nec ipsi, nec cuiquã physico placet: alteram, vt, cùm duo indiuidua per inanitatem ferantur, alterum è regione moueatur, alterum declinet. licet enim Epicuro, concedenti omne enuntiatum aut verum, aut falsum esse, non vereri, ne omnia fato fieri sit necesse. non enim æternis causis è naturæ necessitate manantibus verũ est id, quod ita enuntiatur, Descendit in Academiam

T.U. ex ms. dicatur

Carnea-

Carneades:nec tamē sine causis:sed interest inter causas fortuitò antegressas, & inter causas cohibenteis in se efficientiam naturalem. Ita & semper verum fuit, Morietur Epicurus,cùm duo & septuaginta annos vixerit,Archonte Pitharato:neque tamen erant causæ fatales,cur ita accideret:sed quod ita cecidisset,certè casurum,sicut cécidit,fuit. Nec ij,qui dicunt immutabilia esse, quæ futura sint, nec posse verum futurū conuerti in falsum,fati necessitatem confirmant: sed verborum vim interpretantur. At qui introducunt causarum seriem sempiternam,ij mentem hominis voluntate libera spoliatam, necessitate fati deuinciunt.Sed hæc hactenus.alia videamus.Concludit enim Chrysippus hoc modo: Si est motus sine causa, non omnis enuntiatio, quod ἀξίωμα dialectici appellant, aut vera, aut falsa erit. causas enim efficienteis quod non habebit, id nec verum, nec falsum erit.omnis autem enuntiatio aut vera aut falsa est.motus ergo sine causa nullus est. Quod si ita est, omnia,quæ fiunt, causis fiunt antegressis. id si ita est, omnia fato fiunt. efficitur igitur fato fieri quæcunque fiant. Hîc primùm si mihi libeat assentiri Epicuro,& negare omnem enuntiationē aut veram esse,aut falsam,eam plagam potius accipiam,quàm fato omnia fieri comprobem. illa enim sententia aliquid habet disputationis, hæc verò non est tolerabilis. itaque contendit omneis neruos Chrysippus, vt persuadeat, omne ἀξίωμα aut verum esse,aut falsum.Vt enim Epicurus veretur,ne,si hoc concesserit,concedendum sit, fato fieri quæcunque fiant: si enim alterutrum ex æternitate verum sit, esse id etiam certum: & si certum, etiam necessarium: ita & necessitatem & fatum confirmari putat: sic Chrysippus metuit,ne, si non obtinuerit, omne, quod enuntietur, aut verum esse, aut falsum,omnia fato fieri non possint,& ex causis æternis rerum futurarum. Sed Epicurus declinatione atomi,vitari fati necessitatem putat.Itaque tertius quidam motus oritur extra pōdus & plagam,cùm declinat atomus interuallo minimo.id appellat ἐλάχιστον. Quam declinationem sine causa fieri, si minus verbis,re cogitur confiteri. non enim atomus ab atomo pulsa declinat.nam quî potest pelli alia ab alia,si grauitate feruntur ad perpendiculum corpora indiuidua,rectis lineis,vt Epicuro placet?sequitur enim,vt, si alia ab alia nūquam depellatur, ne contingat quidem alia aliam. Ex quo efficitur,vt iam sit atomus, eáque declinet,declinare sine causa.Hanc rationem Epicurus induxit ob eam rem,quòd veritus est, ne, si semper atomus grauitate ferretur naturali ac necessaria, nihil liberum nobis esset, cùm ita moueretur animus, vt atomorum motu cogeretur. Hoc Democritus auctor atomorum accipere maluit, necessitate omnia fieri, quàm à corporibus indiuiduis naturaleis motus auellere. Acutius Carneades,qui docebat posse Epicureos suam causam sine hac commentitia declinatione defendere.nam cùm doceret esse posse quendam animi motum voluntarium, id fuit defendi melius, quàm introducere declinationem, cuius præsertim causam reperire non possunt. Quo defenso, facilè Chrysippo possent resistere. cùm enim concessissent motum nullum esse sine causa, non concederent,omnia,quæ fierent,fieri causis antecedentibus:voluntatis enim nostræ non esse causas externas & antecedenteis. Communi igitur consuetudine sermonis abutimur, cùm ita dicimus, velle aliquid quempiam, aut nolle sine causa. Ita enim dicimus sine causa, vt dicamus sine externa & antecedente causa,non sine aliqua. Vt cùm vas inane dicimus, non ita loquimur vt physici, quibus inane esse nihil placet: sed ita, vt,verbi causa, sine aqua,sine vino,sine oleo vas esse dicamus: sic,cùm sine causa animum moueri dicimus,sine antecedente & externa causa moueri, non omnino sine causa dicimus. De ipsa item atomo dici potest,cùm per inane moueatur grauitate & pondere,sine causa moueri,quia nulla causa accedat extrinsecus. Rursus autē, ne omnes à physicis irrideamur, si dicamus quicquam fieri sine causa, distinguendum est,& ita dicendum, ipsius indiuidui hanc esse naturam, vt pondere & grauitate moueatur,eámque ipsam esse causam cur ita feratur. Similiter ad animorum motus voluntarios,non est requirenda externa causa. motus enim voluntarius eam naturā in se ipso continet,vt sit in nostra potestate,nobísque pareat: nec id sine causa.eius enim rei causa,ipsa natura est. Quod cùm ita sit,quid est,cur nō omnis

pronuntiatio aut vera, aut falſa, niſi conceſſerimus fato fieri quęcunq; fiant? Quia futura, inquit, vera non poſſunt eſſe ea, quæ cauſas, cur futura ſint, nō habent. habeant igitur cauſas neceſſe eſt ea, quæ vera ſunt, ita vt cùm euenerint, fato euenerint. Confectũ negotium: ſi quidem tibi concedendum eſt, aut fato omnia, quæ cauſas habeant, cur fiunt, fieri, aut quicquam poſſe fieri ſine cauſa. An aliter hæc enuntiatio vera eſſe nō poteſt, Capiet Numantiam Scipio, niſi ex æternitate cauſa cauſam ſerens hoc erit effectura? An hoc falſum potuiſſet eſſe, ſi eſſet ſexcentis ſæculis antè dictum? & ſi tum non eſſet vera hæc enuntiatio, Capiet Numantiam Scipio: ne illa quidem euerſa vera eſt hæc enuntiatio, Cepit Numantiam Scipio? Poteſt igitur quicquam factum eſſe, quod non verum fuerit futurum eſſe? nam vt præterita ea vera dicimus, quorum ſuperiore tempore vera fuerint inſtantia: ſic futura, quorum conſequenti tempore vera erunt inſtantia, ea vera dicemus. Nec ſi omne enuntiatum aut verum, aut falſum eſt, ſequitur ilico eſſe cauſas immutabileis, eáſque æternas, quæ prohibeant quicquam ſecus cadere, atque caſurum ſit. Fortuitæ ſunt cauſæ, quæ efficiant, vt verè dicantur, quæ ita dicentur, Veniet Cato in ſenatum: non incluſæ in rerum natura atque mundo. & tamen tam eſt immutabile venturum, cùm eſt verum, quàm veniſſe: nec ob eam cauſam fatum, aut neceſsitas extimeſcenda eſt. Etenim erit confiteri neceſſe, ſi hæc enuntiatio, Veniet in Tuſculanum Hortenſius, vera non eſt, verum non eſſe, in Tuſculanum venturum Hortenſium. ſi verum non eſt. ſequitur, vt falſum ſit. quorum iſti neutrum volunt: quod fieri non poteſt. Nec nos impediet illa ignaua ratio, quæ dicitur. appellatur enim quidam à philoſophis ἀργὸς λόγος: cui ſi pareamus, nihil eſt omnino, quod agamus in vita. Sic enim interrogant, Si fatum tibi eſt ex hoc morbo conualeſcere, ſiue medicum adhibueris, ſiue nō adhibueris, cōualeſces. item, Si fatum tibi eſt ex hoc morbo non conualeſcere: ſiue tu medicum adhibueris, ſiue non, nō conualeſces. & alterutrum fatum eſt: medicum ergo adhibere nihil attinet. Rectè genus hoc interrogationis ignauum atque iners nominatum eſt, quòd eadem ratione omnis è vita tolletur actio. Licet etiam immutare, vt fati nomen non adiungas, & eandem tamen teneas ſententiam, hoc modo: Si ex æternitate verum hoc fuit, Ex iſto morbo conualeſces: ſiue adhibueris medicum, ſiue non, conualeſces. itémque: Si ex æternitate hoc falſum fuit, Ex iſto morbo non conualeſces: ſiue adhibueris medicum, ſiue non adhibueris, non conualeſces: deinde cetera. Hæc ratio à Chryſippo reprehenditur. Quædam enim ſunt, inquit, in rebus ſimplicia, quædam copulata. ſimplex eſt, Morietur eo die Socrates. huic, ſiue quid fecerit, ſiue non fecerit, finitus eſt moriendi dies. At ſi ita fatum ſit, Naſcetur OEdipus Laio, non poterit dici, ſiue fuerit Laius cum muliere, ſiue non fuerit. copulata enim res eſt, & confatalis: ſic enim appellat: quia ita fatum ſit, & concubiturum cum vxore Laium, & ex ea OEdipum procreaturum. Vt ſi eſſet dictum, Luctabitur Olympiis Milo: & referret aliquis, Ergo, ſiue habuerit aduerſarium, ſiue non habuerit, luctabitur: erraret. eſt enim copulatum, luctabitur, quia ſine aduerſario nulla luctatio eſt. Omnes igitur iſtius generis captiones eodem modo refelluntur, ſiue tu adhibueris medicum, ſiue non adhibueris, conualeſces: captioſum. tam enim eſt fatale medicum adhibere, quàm conualeſcere. Hæc, vt dixi, confatalia ille appellat. Carneades hoc totum genus non probabat, & nimis inconſideratè concludi hanc rationem putabat. itaque premebat alio modo, nec vllam adhibebat calumniam: cuius erat hæc concluſio: Si omnia antecedentibus cauſis fiunt, omnia naturali colligatione conſertè, contextéque fiunt. quod ſi ita eſt, omnia neceſsitas efficit. id ſi verum eſt, nihil eſt in noſtra poteſtate. eſt autem aliquid in noſtra poteſtate. ac ſi omnia fato fiunt, omnia cauſis antecedentibus fiunt. non igitur fato fiunt, quæcunque fiunt. Hæc arctius aſtringi ratio non poteſt. nam ſi quis velit idem referre, atque ita dicere: Si omne futurum, ex æternitate verum eſt, vt ita certè eueniat, quemadmodum ſit futurum: omnia neceſſe eſt colligatione naturali conſertè, contextéque fieri: nihil dicat. multùm enim differt, vtrùm cauſa naturalis ex æternitate futura vera efficiat, an etiam ſine æternitate naturali, futura quæ ſint, ea vera eſſe

poſsint intelligi. Itaque dicebat Carneades, ne Apollinem quidem futura poſſe dicere, niſi ea, quorum cauſas natura ita contineret, vt ea fieri neceſſe eſſet. Quid enim ſpectans deus ipſe diceret, Marcellum eum, qui ter conſul fuit, in mari eſſe periturum? erat quidem hoc verum ex æternitate, ſed cauſas id efficienteis non habebat. Ita ne præterita quidem ea, quorum nulla ſigna tanquam veſtigia extarent, Apollini nota eſſe cenſebat: quo minus futura. cauſis enim efficientibus quamque rem cognitis, poſſe denique ſciri quid futurum eſſet. ergo nec de OEdipo potuiſſe Apollinem prædicere, nullis in rerum natura cauſis propoſitis, cur ab eo patrem interfici neceſſe eſſet: nec quicquam huiuſmodi. Quocirca ſi Stoicis, qui omnia fato fieri dicunt, conſentaneum eſt, huiuſmodi oracula, ceteráque, quæ ad diuinationem pertinent, comprobare: iis autem, qui, quæ futura ſunt, ea vera eſſe ex æternitate dicunt, nó idem dicendum eſt: vide, ne non eadem ſit illorum cauſa, & Stoicorum. hi enim vrgentur anguſtiis, illorum ratio ſoluta ac libera eſt. Quòd ſi concedatur nihil poſſe euenire niſi cauſa antecedente: quid proficiatur, ſi ea cauſa non ex æternis cauſis apta ducatur? Cauſa autem ea eſt, quæ id efficit, cuius eſt cauſa, vt vulnus mortis, cruditas morbi, ignis ardoris. Itaque non ſic cauſa intelligi debet, vt, quod cuique antecedat, id ei cauſa ſit, ſed quod cuique efficienter antecedat: nec, quòd in campum deſcenderim, id fuiſſe cauſæ, cur pila luderem: nec Hecubam cauſam interitus fuiſſe Troianis, quod Alexandrum genuerit: nec Tyndareum Agamemnoni, quòd Clytemneſtram: hoc enim modo viator quoque bene veſtitus cauſa graſſatori fuiſſe diceretur, cur ab eo ſpoliaretur. Ex hoc genere illud eſt Ennij,

,, Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
,, Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes.

Licuit vel altius, vtinã ne in Pelio nata vlla vnquam eſſet arbor: etiam ſuprà, vtinam ne eſſet mons vllus Pelius: ſimilitérque ſuperiora repetentem regredi in infinitum licet.

,, Néve inde nauis inchoandæ exordium Cepiſſet.

Quorſum hæc præterita? quia ſequitur illud,

,, Nam numquam hera errans mea, domo efferret pedem
,, Medéa, animo ægro, amore ſæuo ſaucia.

Non vt eæ res cauſam afferrent amoris. Intereſſe autem aiunt, vtrùm eiuſmodi quid ſit, ſine quo aliquid effici nó poſsit: an eiuſmodi, cùm quo aliquid effici neceſſe ſit. Nulla igitur earum cauſa eſt, quoniam nullam rem ſua vi efficit, cuius dicitur cauſa: nec id, ſiné quo quippiam non fit, cauſa eſt: ſed id, quod cùm acceſsit, id, cuius cauſa eſt, efficit neceſſariò. nondum enim vlcerato ſerpentis morſu Philoctetа, quæ cauſa in rerum natura continebatur, fore, vt is in inſula Lemno linqueretur? pòſt autem cauſa fuit propior, & cum exitu iunctior. Ratio igitur euentus aperit cauſam: ſed ex æternitate vera fuit hæc enuntiatio: Relinquetur in inſula Lemno Philoctetes: nec hoc ex vero in falſum poterat conuerti. neceſſe eſt enim in rebus contrariis duabus (contraria autem hoc loco ea dico, quorum alterum ait quid, alterum negat) ex his igitur neceſſe eſt inuito Epicuro alterum verum eſſe, alterum falſum: vt, Sauciabitur Philoctetes, omnibus ante ſæculis verum fuit: Non ſauciabitur, falſum. Niſi fortè volumus Epicureorum opinionem ſequi, qui taleis enuntiationes nec veras, nec falſas eſſe dicunt: aut, cùm id pudet, illud tamen dicunt, quod eſt impudentius, veras eſſe ex contrariis diſiunctiones: ſed quæ in his enuntiata eſſent, eorum neutrum eſſe verum. O admirabilem licentiam, & miſerabilem inſcientiam diſſerendi! Si enim aliquid in eloquendo, nec verum nec falſum eſt, certè id verum non eſt. quod autem verum non eſt, quî poteſt non falſum eſſe? aut quod falſum non eſt, quî poteſt non verum eſſe? Tenebitur igitur id, quod à Chryſippo defenditur, omnem enuntiationem aut veram, aut falſam eſſe: ratio ipſa coget, & ex eternitate quædam vera eſſe, & ea non eſſe nexa cauſis æternis, & à fati neceſsitate eſſe libera. Ac mihi quidem videtur, cum duæ ſententiæ fuiſſent veterum philoſophorum, vna eorum, qui cenſerent omnia ita fato fieri, vt id fatum vim neceſsitatis afferret, in qua ſentẽtia Democritus, He-

raclitus, Empedocles, Aristoteles fuit: altera eorum, quibus viderentur sine vllo fato esse animorum motus voluntarij: Chrysipus tanquam arbiter honorarius medium ferire voluisse: sed applicat se ad eos potius, qui necessitate motus animos liberatos volunt. Dum autem verbis vtitur suis, delabitur in eas difficultates, vt necessitatem fati confirmet inuitus. Atque hoc, si placet, quale sit videamus in assensionibus, quas prima oratione tractaui. eas enim veteres illi, quibus omnia fato fieri videbãtur, vi effici & necessitate dicebant. qui autem ab his dissentiebant, fato assensiones liberabant, negabántque, fato assensionibus adhibito, necessitatem ab his posse remoueri: iíque ita disserebãt: Si omnia fato fiunt, omnia fiunt antecedente causa: & si appetitus, illa etiam quæ appetitum sequuntur: ergo etiam assensiones. at si causa appetitus non est sita in nobis, ne ipse quidem appetitus est in nostra potestate. quod si ita est, ne illa quidem, quæ appetitu efficiuntur, sita in nobis sunt. non sunt igitur neque assensiones, neque actiones in nostra potestate. Ex quo efficitur, vt neque laudationes iustæ sint, nec vituperationes: nec honores, nec supplicia. quod cùm vitiosum sit, probabiliter concludi putant non omnia fato fieri, quæcunque fiant. Chrysippus autem cùm & necessitatem improbaret, & nihil vellet sine præpositis causis euenire, causarum genera distinguit, vt & necessitatem effugiat, & retineat fatum. Causarum enim, inquit, aliæ sunt perfectæ & principales, aliæ adiuuantes & proximæ. Quamobrem cùm dicimus omnia fato fieri causis antecedentibus, non hoc intelligi volumus, causis perfectis & principalibus, sed causis antecedentibus, adiuuantibus & proximis. itaque illi rationi, quam paullo antè cõclusi, sic occurrit: Si omnia fato fiant, sequi illud quidem, vt omnia causis fiant antepositis, verùm non principalibus & perfectis, sed adiuuantibus & proximis. Quæ si ipsæ non sint in nostra potestate, non sequitur, vt ne appetitus quidem sit in nostra potestate: at hoc sequeretur, si omnia perfectis & principalibus causis fieri diceremus, vt, cùm hæ causæ non essent in nostra potestate, ne ille quidem esset in nostra potestate. Quamobrem qui ita fatum introducunt, vt necessitatem adiungant, in eos valebit illa conclusio: qui autem causas antecedenteis non dicent perfectas, neque principaleis, in eos nihil valebit. quòd enim dicantur assensiones fieri causis antepositis, id quale sit, facilè à se explicari putant. Nam quanquam assensio non possit fieri nisi commota viso: tamen cùm id visum proximam causam habeat, non principalem, hanc habet rationem, vt Chrysippus vult, quam dudum diximus, non vt illa quidem fieri possit nulla vi extrinsecus excitata (necesse est enim assensionem viso commoueri) sed reuertitur ad cylindrum & turbinem suum, quæ moueri incipere, nisi pulsa, non possunt: id autem cùm áccidit, suapte natura, quod superest, & cylindrum volui, & versari turbinem putant. Vt igitur, inquit, qui protrusit cylindrum, dedit ei principium motionis. volubilitatem autem non dedit: sic visum obiectum imprimet illud quidem, & quasi signabit in animo suam speciem, sed assensio nostra erit in potestate, eáque, quemadmodum in cylindro dictum est, extrinsecus pulsa, quod reliquum est, suapte vi & natura mouebitur. Quòd si aliqua res efficeretur sine causa antecedente, falsum esset omnia fato fieri. Sin omnibus, quæcunque fiunt, verisimile est causam antecedere: quid afferri poterit, cur non omnia fato fieri fatendum sit? modò intelligatur, quæ sit causarum distinctio ac dissimilitudo. Hæc cùm ita sint à Chrysippo explicata: si illi, qui negant assensiones fato fieri, fateantur tamen eas non sine viso antecedente fieri, alia ratio est: sed si concedunt anteire visa, nec tamen fato fieri assensiones, quòd proxima illa & continens causa non moueat assensionem: vide, ne idem dicant. neque enim Chrysippus concedens assensionis proximam, & continentem causam esse in viso positam, neque eam causam ad assentiendum necessariam esse, concedet, vt, si omnia fato fiant, omnia fiant causis antecedentibus & necessariis. itémque illi, qui ab hoc dissentiunt, confitentes non fieri assensiones sine præcursione visorum, dicent, si omnia fato fierent eiusmodi, vt nihil fieret, nisi prægressione causæ, confitendum esse fato fieri omnia. Ex quo facile intellectu est, cùm vtriq; patefacta atque explicata sententia sua, ad eundem exitum veniant, verbis eos, nõ re

dissidere

disſidere:omninóque cùm hæc ſit diſtinctio,vt quibuſdam in rebus verè dici poſsit,cùm hæ cauſæ antegreſſæ ſint, non eſſe in noſtra poteſtate, quin illa eueniant, quorum cauſæ fuerint:quibuſdam auté in rebus,cauſis antegreſsis,in noſtra tamen eſſe poteſtate,vt illud aliter eueniat:hanc diſtinctionem vtrique approbant : ſed alteri cenſent,quibus in rebus cauſæ anteceſſerint ita,vt non ſit in noſtra poteſtate, vt aliter illa eueniant, illas fato fieri: quæ autem in noſtra poteſtate ſint,ab his fatum abeſſe: Hoc modo hanc cauſam diſceptari oportet,non ab atomis errantibus,& de via declinantibus præſidium petere.Declinat,inquit,atomus.Primùm cur?aliam enim quandam vim motus habebunt à Democrito impulſionis, quam plâgam ille appellat : à te Epicure grauitatis & ponderis . Quæ ergo noua cauſa in natura eſt,quæ declinet atomum?num ſortiuntur inter ſe, quæ declinent,quæ non?aut cur minimo declinant interuallo, maiore non? aut cur declinant vno minimo, non declinant duobus aut tribus ? Optare hoc quidem eſt, non diſputare.nam neque extrinſecus impulſam atomum loco moueri & declinare dicis : neque in illo inani,per quod feratur atomus, quicquam fuiſſe cauſæ, cur ea non è regione ferretur:nec in ipſa atomo mutationis aliquid factum eſt, quamobrem naturalem ſui ponderis motum non teneret.Ita cùm attuliſſet nullam cauſam,quæ iſtam declinationem efficeret : tamen aliquid ſibi dicere videtur:cùm id dicat,quod omnium mentes aſpernentur ac reſpuant. Nec verò quiſquam magis confirmare mihi videtur non modò fatum , verùm etiam neceſsitatem,& vim omnium rerum,ſuſtuliſſéque motus animi voluntarios, quàm hic,qui aliter obſiſtere fato fatetur ſe non potuiſſe , niſi ad has commentitias declinationes confugiſſet. Nam,vt eſſent atomi,quas quidem eſſe mihi probari nullo modo poteſt : tamen declinationes iſtæ nunquam explicarétur. nam ſi atomis, vt grauitate deorſum ferantur, tributum eſt neceſsitate naturæ,quòd omne pondus nulla re impediente moueatur & feratur deorſum, neceſſe eſt : illud quoque neceſſe eſt, declinare quibuſdam atomis, vel, ſi volunt, omnibus tributum eſſe naturaliter.

FRVSTA, SEV FRAGMENTA

M. TVLLII CICERONIS LIBRORVM SEX DE REP. OLIM QVIDEM À ROB. STEPHANO, & Carolo Stephano , nuper autem diligentiſsime & cumulatiſsime à Carolo Sigonio & Andræa Patricio vndique collecta.

EX M. TVLLII CICERONIS DE REPVB. LIBER I.

*

NON.*Propter.*] *Eum quoque vt ſalutauit, propter Tuberonem iuſsit aſsidere.*

*

NON. *Cituma.*] *Quare, ſi placet, deduc orationem tuam de cælo ad hæc cituma.*

*

DIOMED.) * *Quaſi alius aſsimulare rempub.aut melius non poſsit,aut omnino non poſsit.*

*

NON. *Accommodatum,*] * *expoſitámque ad exemplum noſtræ reip.accommodabo ad eam,ſi potero,omnem illam orationem,quæ eſt mihi habenda de optimo ciuitatis ſtatu.*

*

NON. *Vrbs à ciuitate.*] *Quam cùm locis, manúque ſepſiſſent,eiuſmodi coniunctionem tectorum oppidum, vel vrbem appellarunt, delubris diſtinctam, ſpatiiſque communibus.omnis ergo populus, qui eſt talis cœtus multitudinis, qualem expoſui,ciuitas eſt:omnis ciuitas,quæ eſt conſtitutio populi,reſpublica.*

*

AVGVST.) * *breui multitudo diuerſa atque vaga, concordia ciuitas facta erat.*

*

NON. *Cognoscere.*] *Cognoscere mehercule, inquit, consuetudinem istam, & studium, sermonémque.*

*

SENECA.] * *duos Romanos reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Seruij matre dubitatur. Anci Marcij pater quoque ignoratur. tantum hic Marcius Numæ nepos dicitur.*

*

NON. *Dimittere.*] *Tum instituti annui consules, tum dimissi populo fasces.*

*

SENECA.] * *prouocationem ad populum etiam à regibus fuisse.*

*

NON. *horrendum ab horrido.*] *Horum enim seueritatem dicitur inhorruisse primùm ciuitas.*

*

SENECA.] *Quem nos dictatorem dicimus, & in historia ita nominari legimus, apud antiquos magister populi vocatus est, quòd qui ab illo nominatur, magister equitum est.*

*

CIC. 6. *Atticum.* 9.] * *Cn. Flauius fastos protulit.*

*

NON. *Aemulus.*] *Quomodo enim iudicatur iste optimas, aut optimatium æmulus? doctrina, artibus, studiis. audio, quando?*

*

NONIVS.] *Sed audisse te credo, tum verò Platonem, Socrate mortuo, primum in Aegyptum discendi causa, pòst in Italiam contendisse.*

*

NON. *Anima.*] *Tum virtute, labore, industria quæreret summi viri indolem, nisi nimis animose ferax natura illum nescio quo pacto.*

*

NON. *Consitura.*] *Quæ videlicet ille non ex agri consitura, quam cernebat, sed ex doctrinæ indiciis interpretabatur.*

*

NON. *Antiquus, Antiquior.*] *Sed quoniam plurima beneficia continet patria, & est antiquior parens, quàm is, qui, vt aiunt, creauerit, maiori ei profectò, quàm parenti, debetur gratia.*

*

NON. *Pignerari.*] * *Sed vt plurimas & maximas nostri animi, ingenij, consilij prima ipsa sibi ad vtilitatem pigneraretur.*

*

NON. *Conducere.*] *Facillimam autem in ea rep. esse posse concordiam, in qua idem conducat omnibus.*

*

NON. *Firmitudo.*] *Habent æqualibilitatem quandam, qua carere diutius vix possunt liberi, deinde firmitudinem.*

*

NON. *libro de doct. indagine.*] *Nec tantum Karthago habuisset opum sexcentos fere annos sine consiliis, & disciplina.*

*

NON. *Dominatus.*] *Quid? tunc cum es iratus, permittis illi iracundiæ dominatum animi tui?*

*

NON. *Anima.* *Ergo non probares consilio pulsas libidines, quæ sunt innumerabiles, iracundias, quæ terrerent omnia. Ego verò nihil isto animo, nihil ita animato homine miserius ducerem.*

*

NON. *Inuitare.*] *Denique ipsa natura non inuitaret solùm, sed etiam cogeret.*

*

NON. *horrendum ab horridum.*] *Sed vt ille, qui nauigat, cum subitò mare cœpit horrescere.*

EZ M. TVLLII CICERONIS DE REPVB. LIB. II.

NON. *Exsultare.*] EST *igitur quiddam turbulentum in hominibus singulis, quod vel exsultat voluptate, vel molestia frangitur.*

*

NON. *Volutabundus.*] *Cupido autem, & expetenti, & lubidinoso, & volutabundo in voluptatibus.*

*

NON. *Anxitudo.*] * *quartáque anxitudo prona ad luctum, & mærens, sempérque ipsa se sollicitans.*

*

NON. *Timor, & timiditas.*] *Esse autem angores, esse miserias afflictas, atque abiectas timiditate, & ignauia.*

*

NON. *Elidere.*] *Vt auriga indoctus è curru trahitur, operitur, (al. opprimitur,) eliditur, laniatur.*

*

NON. Offendere.] *Sed imitor Architam Tarentinum, qui cùm ad villam venisset, & omnia aliter offendisset.*

*

NON. Vrbs à ciuitate.] * *quo auctore, & principe vocitatur ciuitas.*

*

NON. Modicum.] *Statuo esse optime constitutam remp. quæ ex tribus generibus illis, regali, optimo, & populari confusa modice, nec puniendo irritet animum immanem ac ferum, nec omnia prætermittendo, licentia ciueis deteriores reddat.*

*

AVG. lib. 2. c. 21. Ciuit.] *Vt in fidibus, ac tibiis, atque cantu ipso, ac vocibus concentus est quidam tenendus ex distinctis sonis, quem immutatum, ac discrepantem aures eruditæ ferre non possunt, isque cōcentus ex dissimillimarū vocum moderatione concors tamen efficitur & congruens: sic ex summis, & infimis, & mediis interiectis ordinibus, vt sonis, moderata ratione ciuitas consensu dissimillimorum concinit, & quæ harmonia à musicis dicitur in cantu, ea est in ciuitate concordia, arctissimum atque optimum omni in rep. vinculum incolumitatis, quæ sine iustitia nullo pacto esse potest.*

*

NON. Proiectum.] *Iustitia foras spectat, & proiecta tota est, atque eminet.*

*

NON. Explicare.] *Quæ virtus præter ceteras totam se ad alienas vtilitates porrigit, atque explicat.*

*

NON. Exsultare.] * *quæ sanguine alitur, atque in omni crudelitate sic exsultat, vt vix hominum acerbis funeribus satietur.*

*

NON. lib. de doct. indagine.] *Itaque præclara illa institutio Romuli cùm ducentos annos & triginta fere firma mansisset.*

*

NON. Viritim.] *Ac primus agros, quos bello Romulus ceperat, diuisit viritim ciuibus.*

*

NON. Pecuniosus.] * *multáque ditione ouium, & bouum, quòd tunc erat res in pecore, & in locorum possessionibus, ex quo pecuniosi, & locupletes vocabantur.*

*

NON. Calumnia.] * *vt Carneadi respondeatis, qui sæpe optimas causas ingenij calumnia ludificari solebat.*

M. TVLLII CICERONIS DE REPVB.

LIB. III.

*

AVG. lib. 4. contra Pelagium.] *HOMO non vt à matre, sed vt à nouerca natura editus est in vitam, corpore nudo, & fragili, & infirmo, animo autem anxio ad molestias, humili ad timores, molli ad labores, prono ad libidines, in quo tamen inest tanquam obrutus quidam diuinus ignis ingenij, & mentis.*

*

SENECA.] *Quoniam sumus ab ipsa calce eius interpellatione reuocati.*

*

LACTAN.] *Nullum est ius naturale. itaque omnes animantes ipsa ducente natura commoda sua defendunt & ideo iustitia, si alienis vtilitatibus consulat, suas negligat, stultitia est dicenda. Quòd si omnes populi, penes quos sit imperium, ipsíque Romani, qui orbem totum possedere, iustitiam sequi velint, ac suum cuique restituere, quod vi & armis occupauerunt, ad casas, & egestatem reuertentur. quod si fecerint, iustos dicemus quidem, sed tamen stultos iudicare necesse est, qui, vt aliis prosint, sibi nocere contendunt*

*

LACTN. l. 5. c. 17. Epit. c. 1.] *Bonus vir si habeat seruum fugitiuum, vel domum insalubrem, ac pestilentem, quæ vitia solus sciat, & ideo proscribat, vt vendat, vtrúmne profitebitur, fugitiuum seruum, ac pestilentem domum se vendere, an celabit emtorem? si profitebitur emtori, fugitiuum esse, bonus quidem, quia non fallet, sed tamen stultus iudicabitur, quia vel paruo vendet, vel omnino non vendet: si celauerit, erit quidem sapiens, quia rei consulet, sed idem malus, quia fallet. Deinde, si reperiat hominem, qui aut aurum pro orichalcho, aut argentum pro plumbo vendat per errorem, atque id emere necessitas cogat, vtrùm dissimulabit, & emet paruo, an potius indicabit? iustus vtique dicetur, quia non fefellit, sed idem stultus, qui alteri fecerit lucrum, sibi damnum. sed facile de damno est: quid si vita eius in periculum veniet, vt eum aliquando necesse sit, aut occupare, aut mori, quid faciet? Potest hoc euenire, vt naufragio facto inueniat aliquem imbecillum, tabulæ inhærentem: aut victo exercitu fugiens, reperiat aliquem vulneratum, equo insidentem. Vtrúmne aut illum tabula, aut hunc equo deturbabit, vt ipse possit euadere? si volet iustus esse, non faciet, sed idem stultus iudicabitur, qui dum alterius vitæ parcit, suam perdet: si faciet, sapiens quidem videbitur, quia sibi consulit, sed & idem malus, quia nocebit.*

*

LACTAN. l. 5. c. 12.] *Quæro, si duo sint, quorum alter optimus vir, æquissimus, summa iustitia, singulari fide: alter insigni scelere, & audacia existimetur: & si in eo sit errore ciuitas, vt bonum illum virum, sceleratum, facinorosum, nefarium putet, cōtra autem, qui sit improbissimus, summa esse probitate, ac fide existimet, próque hac opinione omnium ciuium,*

bonus ille vir vexetur, rapiatur, manus ei denique auferantur, effodiantur oculi, damnetur, vinciatur, vratur, exterminetur, egeat, postremò iure etiam optimo omnibus miserrimus esse videatur: contrà autem ille improbus laudetur, colatur, ab omnibus diligatur, omnes ad eum honores, omnia imperia, omnes opes, omnes denique copiæ conferantur: vir denique optimus omnium existimatione, & dignissimus omni fortuna iudicetur: quis tandem erit tam demens, qui dubitet, vtrum se esse malit?

*

NON. *Famulatur.*] Est enim genus iniustæ seruitutis, cùm ij sunt alterius, qui sui possunt esse. cùm autem hi famulantur, *

*

NON. *Infestum mare. Myoparo.*] Nam cum quæreretur ex eo, quo scelere compulsus mare haberet infestum vno myoparone, eodem, inquit, quo tu orbem terræ.

*

GELLIVS.] Non grauarer Læli, nisi & hos velle putarem, & ipse cuperem te quoque aliquam partem huius nostri sermonis attingere: præsertim quum heri dixeris, te nobis etiam superfuturum: verùm si id quidem fieri non potest, ne desis, omnes te rogamus.

*

LACTAN. *l.6.c.8.*] Etsi quidem verò lex recta ratio, naturæ congruens, diffusa in omneis, constans, sempiterna, quæ vocet ad officium iubendo, vetando à fraude deterreat, quæ tamen neque probos frustrà iubet, aut vetat, nec improbos iubendo, aut vetando mouet. Huic legi nec obrogari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest. Nec verò aut per senatum, aut per populum solui hac lege possumus. Neque est quærendus explanator, aut interpres eius alius: nec erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia posthac: sed & omneis gẽteis, & omni tempore vna lex, & sempiterna, & immortalis continebit, vnúsque erit communis quasi magister, & imperator omnium Deus. ille legis huius inuentor, disceptator, lator, cui qui non parebit, ipse se fugiet, ac naturam hominis aspernabitur, atque hoc ipso luet maximas pœnas, etiamsi cetera supplicia, quæ putantur, effugerit.

*

LACTAN.] Huic tu viro quas diuitias obiicies? quæ imperia? quæ regna? qui ista omnia putat humana, sua bona diuina iudicat.

*

PRISC. *lib.8.*] * quibus assentior, sollicitam, & periculosam iustitiam non esse sapientis.

*

NON. *Vbi genit. pro ablatiuo.*] Noster autem populus sociis defendendis terrarum iam omnium potitus est.

*

NON. *Largitas.*] * Pyrrhi ridetur largitas à cos. aut Samnitium copiæ Curio defuerunt.

*

NON. *Apud.*] Cuius etiam focum Cato ille noster, cùm venerat ad se in Sabinos, vt ex ipso audiebamus, visere solebat, apud quem sedens Samnitium, quondam hostium, tum iam clientium suorum, dona repudiauerat.

AVGVST.] Nullum bellum suscipitur à ciuitate optima, nisi aut pro fide, aut pro salute.

*

AVG. *l.22.c.4. Ciuit.* * quorum non corpora sunt in cælum elata. neque enim natura pateretur, vt id, quod esset de terra, nisi in terra maneret.

*

AVG. *l.22.c.6 Ciuit.*] Magis est in Romulo admirandum, quòd ceteri, qui dij ex hominibus facti esse dicuntur, minus eruditis hominum sæculis fuerunt, vt fingendi procliuior esset ratio, cum imperiti facile ad credendum impellerentur. Romuli autem ætatem minus his sexcentis annis, iam inueteratis litteris, atque doctrinis, omníque illo antiquo ex inculta hominum vita errore sublato, fuisse cernimus.

*

AVG. *ibidem.*] Ex quo intelligi potest, permultis annis antè Homerum fuisse, quàm Romulum, vt iam doctis hominibus, ac temporibus ipsis eruditis ad fingendum vix quicquam esset loci antiquitas enim recepit fabulas, fictas etiam nonnunquam inconditè. Hæc ætas autem, iam exculta præsertim, & erudita, omne, quod fieri non potest, respuit.

*

LACTAN. *l.5.c.19.*] Apud Ennium sic loquitur Africanus.
SENEC. *l.19. epist.*] Si fas endo plagas cælestum ascendere cuiquam est,
Mi soli cæli maxima porta patet.
SENECA.] Est verò, inquit, Africane. nam & Herculi eadem ipsa porta patuit.
Hic est ille situs, cui nemo ciui, neque hostis
Quiuit pro factis reddere opræpretium.

*

AVG. *l.3.c.15. Ciuit.*] * tantum est consequutus, vt, cùm subito sole obscurato non comparuisset, deorum in numero collocatus putaretur, quam opinionem nemo vnquam mortalis assequi potuit sine eximia virtutis gloria.

*

AVG. 16.] Propterea & istum non creditum inter deos receptum tali morte, quia fortasse quod erat in Romulo probatum, Romani vulgare noluerunt, si hoc & alteri tribueretur.

*

LACTAN. *l.5.c.19.*] Vult plane virtus honorem, nec est virtutis vlla alia merces, quam tamen illa accipit facile, exigit

exigit non acerbe: sed si aut ingrati vniuersi, aut inuidi multi, aut inimici potentes suis virtutem præmiis spoliant, næ illa se tamen multis solatiis oblectat, maximeque suo decore se ipsam sustentat.

*

AVG. l. 22. c. 6. Ciuit.] Sed his pœnis, quas etiam stultissimi sentiunt, egestate, exsulio, vinculis, verberibus elabuntur sæpe priuati, oblata mortis celeritate. Ciuitatibus autem mors ipsa pœna est, quæ videtur à pœna singulos vindicare. debet enim constituta sic esse ciuitas, vt æterna sit. Itaque nullus interitus est reip. naturalis, vt hominis, in quo mors non modo necessaria est, verum etiam optanda persæpe. Ciuitas autem cum tollitur, deletur, exstinguitur, simile est quodammodo, vt magnis parua conferamus, ac si omnis hic mundus intereat, ac concidat.

*

AVG. l. 2. c. 21. Ciuit.] Resp. est res populi. Populus autem non omnis cœtus multitudinis, sed cœtus iuris consensu, & vtilitatis communione sociatus.

*

AVG. l. 2. c. 21.] Resp. res populi, cùm bene, ac iuste geritur, siue ab vno rege, siue à paucis optimatibus, siue ab vniuerso populo. cùm verò iniustus est rex, quem tyrannum voco, aut iniusti optimates, quorum consensus factio est, aut iniustus ipse populus, cui nomen vsitatum nullum reperio, nisi vt etiam ipsum tyrannum appellem: non iam vitiosa, sed omnino nulla resp. est, quoniam non est res populi, cum tyrannus eam, factióue capessat: nec ipse populus est, si sit iniustus, quoniam non est multitudo iuris consensu, & vtilitatis communione sociata.

*

AVGVST.] Vbi vero iustitia vera non est, nec ius potest esse. quod enim iure fit, profectò iuste fit. quod autem fit iniuste, nec iure fieri potest. non enim iura dicenda sunt, vel putanda, iniqua hominum constituta, cum illud etiam ipsi ius esse dicant, quod de iustitiæ fonte manauerit, falsúmque sit, quod à quibusdam non rectè sentientibus dici solet, id ius esse, quod ei, qui plus potest, vtile est.

*

AVG. l. 4. contra Pelagium.] An non cernimus optimo cuique dominatum ab ipsa natura cum summa vtilitate infimorum datum? Cur igitur deus homini, animus imperat corpori, ratio libidini, iracundiæque & ceteris vitiosis eiusdem animi partibus?

*

AVG. ibidem.] Sed & imperandi, & seruiendi sunt dissimilitudines cognoscendæ. Nam animus corpori dicitur imperare, dicitur etiam libidini: sed corpori, vt rex ciuibus suis, aut parens liberis: libidini autem, vt seruis dominus, quòd eam coercet, & frangit: sic regum, sic imperatorum, sic magistratuum, sic patrum, sic populorum imperia ciuibus, sociisque præsunt, vt corporibus animus. domini autem seruos ita fatigant, vt optima pars animi, id est sapientia, eiusdem animi vitiosas, imbecillásque parteis, vt libidines, vt iracundias, & perturbationes ceteras.

*

NON. Mercatura.] Phœnices primi mercaturis, & mercibus suis auaritiam, & magnificentiam, & inexplebileis cupiditates omnium rerum supportauerunt in Græciam.

*

NON. Confidentia.] * duas sibi res, quo minus in vulgus, & in foro diceret, confidentiam & vocem defuisse.

*

NON. Proferre.] Sapientia iubet proferre opes, amplificare diuitias.

*

NON. Periclum.] * sed vt ipsi seu animum periclitentur, seu videant, quid se putent esse facturos.

*

NON. Impigritas.] Nunquam viri fortissimi fortitudinis, impigritatis, patientiæ.

*

PRISC. l. 6.] Quid ergo illa sibi vult absurda exceptio, nisi quis Athonem pro monumento vult funditus efficere? Quis enim est Atho, aut Olympus tantus?

*

NON. Vafrum.] Non sunt in disputando vafri, non veteratores, non malitiosi.

*

EX M. TVLLII CICERONIS DE REPVB. LIB. IIII.

*

NON. Vbi accusatiuus pro genitiuo.] ATQVE ipsa mens, quæ futura videt, præterita meminit,

*

NON. Mitis.] Cúmque autumno terras ad concipiendas fruges patefecerit, hieme ad conficiendas compresserit, vere ad effundendas relaxarit, æstate ac maturitate alias mitigauerit, alias torruerit:

*

NON. Aptam.] * eadémque soli obiecta vmbram noctémque efficiat, cùm ad numerum dierum aptam, tum ad laborum quietem.

*

AVG.l.2.c.9.Ciuit.] *Nunquam comœdiæ, nisi consuetudo vitæ pateretur, probare sua theatris flagitia potuissent.*

*

AVG.ibidem.] *Quem illa non attigit, vel potius quem non vexauit? cui pepercit? esto: populareis homines, improbos in remp. seditiosos Cleonem, Cleophontem, Hyperbolum læsit. patiamur: etsi huiusmodi ciueis à censore melius est, quàm à poëta notari. Sed Periclem, cum iam suæ ciuitati maxima auctoritate plurimos annos domi & belli præfuisset, violari versibus, & eos agi in scena, non plus decuit, quàm si Plautus noster voluisset, aut Næuius P. & Cn. Scipioni, aut Cæcilius M. Catoni maledicere.*

*

AVG.16.] *Nostræ contrà XII. tabulæ cum perpaucas res capite sanxissent, in his hanc quoque sanciendam putauerunt, siquis actitauisset, siue carmen condidisset, quod infamiam afferret, flagitiúmue alteri: præclare. iudiciis enim ac magistratuū disceptationibus legitimis propositam vitam, non poëtarum ingeniis habere debemus, nec probrum audire, nisi ea lege, vt respondere liceat, & iudicio defendere.*

*

AVG.l.2.c.10.Ciuit.] *Aeschines Atheniensis, vir eloquentissimus, cum adolescens tragœdias actitauisset, remp. capessiuit, & Aristodemum tragicum item actorem, maximis de rebus pacis, ac belli legatum ad Philippum Athenienses sæpe miserunt.*

*

AVG.l.2.c.12.Ciuit. * *Probis & iniuriis poëtarum subiectam vitam, famámque habere noluerunt, capite etiam puniri sancientes, tale carmen condere siquis auderet.*

*

AVG.l.2.c.13.Ciuit.] * *Cùm artem ludicram, scenàmque totam in probro ducerent, genus id hominum non modò honore ciuium reliquorum carere, sed etiam tribu moueri notatione censoria voluerunt.*

*

AVG.l.2.c.14.Ciuit] *Ad quos cum accessit clamor, & approbatio populi, quasi magni cuiusdam, & sapientis magistri, quas illi obducunt tenebras? quos inuehunt metus? quas inflammant cupiditates?*

*

NON.Fingere.] *Ego verò eòdem, quò ille Homerum redimitum coronis & delibutum vnguentis emittit ex ea vrbe, quam ipse sibi fingit.*

*

MARCEL.] *Cúmque nihil tam incorruptum esse debeat in rep. quàm suffragium, quàm sententia, non intelligo cur, qui ea pecunia corruperit, pœna dignus sit: qui eloquentia, laudem etiam ferat. Mihi quidem hoc plus mali facere videtur, qui oratione, quàm qui pretio iudicem corrumpit, quòd pecunia corrumpere prudentem nemo potest, dicendo potest.*

*

NON.Impurus. & Immanis.] * *Sed iuuentuti nostræ minimè audiendus. Quippe si ita sensit, vt loquitur, est homo impurus: sin aliter, quod malo, oratio est tamen immanis.*

*

NON.Ignominia.] *Censoris iudicium nihil ferè damnato affert, nisi ruborem. Itaque quia omnis ea iudicatio versatur tantummodo in nomine, animaduersio illa ignominia dicta est.*

*

NON.Vbi datiuus pro accusatiuo.] *Nec verò mulieribus præfectus præponatur, qui apud Græcos creari solet, sed sit censor, qui viros doceat moderari vxoribus.*

*

NON.Temulenta.] *Magnam habet vim disciplina verecundiæ. cauent temēto omnes mulieres.*

*

NON.Fama.] * *atque etiam siqua erat famosa, ei cognati osculum non ferebant.*

*

NON.Clepere.] *Non modò vt Spartæ, rapere vbi pueri, & clepere discunt.*

*

SERVIVS.] *Apud Græcos opprobrio fuit adolescentibus, si amatores non haberent.*

*

NON.Iurgium à lite. * *admiror, nec rerum solùm, sed verborum etiam elegantiam,* SI IVRGANT *(inquit): beneuolorum concertatio, non lis inimicorum, iurgium dicitur.*

*

NON.ibidem.] *Iurgare igitur lex putat inter se vicinos, non litigare.*

*

NON.Petulantia. Procacitas.] *Itaque à petendo petulantia, à procando, id est, poscendo procacitas nominata est.*

*

NON.Fides.] *Fides enim nomen ipsum mihi videtur habere, cùm fit, quod dicitur.*

*

NON.Blandimentum.] *In ciue excelso, atque homine nobili blanditiam, ostentationē, ambitionem notam esse leuitatis.*

*

NON.Portitor.] *Nolo enim eundem populum, imperatorem, & portitorem esse terrarum: optimum autem, & in priuatis familiis, & in rep. vectigal duco esse parsimoniam.*

*

NON.*Pecuda.*] * *cum adhibent in pecuda pastores.*

*

NON.*Excipere.*] * *quos insepultos reliquissent, eos, quos ex mari propter vim tempestatis excipere non potuissent, innocenteis necauerint.*

*

NON.*Proprium.*] *Et noster Plato magis etiam, quàm Lycurgus, omnia prorsus iubet esse communia, ne quis ciuis propriam, aut suam rem vllam queat dicere.*

*

NON.*de doctr.ind.*] *Nec in hac dissensione suscepi populi causam, sed bonorum.*

*

NON.*Auguro.*] *Cui quidem vtinam vere augurauerim.*

*

NON.*Sanctitudo.* * *eosdem terminos hominum curæ, atque vitæ. sic pontificio iure sanctitudo sepulturæ.*

*

PRISC.] *Non enim facile populo resistitur, si aut nihil impertias iuris, aut parum.*

*

PRISC.] *Brachialia.*

*

LACTAN.] * *nec voluntatem mihi defuisse, nec curam.*

EX M. TVLLII CICERONIS DE REPVB. LIB. V.

*

AVG.*l.2.c.21.Ciuit.* *Ennius:*

Moribus antiquis res stat Romana, virisque.

*

Quem quidem ille versum, vel breuitate, vel veritate, tanquam ex oraculo mihi quodam esse effatus videtur. nam neque viri, nisi ita morata ciuitas fuisset, neque mores, nisi hi viri præfuissent, aut fundare, aut tam diu tenere potuissent tantam, & tam longè, latéque imperantem remp. Itaque ante nostram memoriam & mos ipse patrius præstanteis viros adhibebat, & veterum morem, ac maiorũ instituta retinebant excellentes viri. [NON.*Vanum.*] *nostra vero ætas cũ remp. sicut picturam accepisset egregiam, sed iam euanescentem vetustate, non modo eam coloribus iisdem, quibus fuerat, renouare neglexit, sed ne id quidem curauit, vt formam saltem eius, & extrema tanquam lineamenta seruaret. quid enim manet ex antiquis moribus, quibus ille dixit rem stare Romanam? quos ita obliuione obsoletos videmus, vt non modò non colantur, sed etiam ignorentur. Nam de viris quid dicam? mores enim ipsi interierunt virorum penuria. cuius tanti mali non modò reddenda ratio nobis, sed etiam tanquam reis capitis quodammodo dicenda causa est. nostris enim vitiis, non casu aliquo remp. verbo retinemus, reapse verò iampridem amisimus.*

*

CIC.8.*Atticum.*] *Vt enim gubernatori cursus secundus, medico salus, imperatori victoria, sic huic moderatori reip. beata ciuium vita proposita est, vt opibus firma, copiis locuples, gloria ampla, virtute honesta sit. huius enim operis maximi inter homines, atque optimi illum esse effectorem volo.*

*

DIOMED.] * *excellent.*

*

NON.*Anima.*] *Tum virtute, labore, industria quæreret summi viri indolem, nisi nimis animose ferox natura illum nescio quo pacto.*

*

NON.*Contemtio.*] *Quæ virtus fortitudo vocatur, in qua est magnitudo animi, mortis dolorísque magna contemtio.*

*

NON.*Lentum.*] *Marcellus vt acer, & pugnax: Maximus, vt consideratus, & lentus.*

*

NONIVS.] *Sed tamen vt bono patrifamilias colendi, ædificandi, ratiocinandi quidam vsus opus est.*

*

NON.*Imbuere.*] *Quæ cum Scipio dixisset, admodum probans. nimio enim erat odio rhetorum imbutus.*

*

NON.*Ferocia.*] *Qui comperit eius vim, & effrenatam illam ferociam.*

*

ÇARIS.] * *orbi terrarum comprehensos.*

*

NON.*Impertire.*] * *quòd molestias senectutis suæ vestris familiis impertire posset.*

*

NONIVS.] *Quod non modò singulis hominibus, sed potentissimis populis sæpe contigit.*

*

EX M. TVLLII CICERONIS DE REPVB. LIB. VI.

*

NON. *Prudentia.*] TOTAM *igitur exspectas prudentiã huius rectoris, quæ ipsum nomen hoc nacta est ex prouidẽdo.*

*

NON. *Tristis.*] *Qui numeros optimatum, & principum obtulit his vocibus, & grauitatis suæ liquit illum tristem, & plenum dignitatis sonum.*

*

NON. *Expleri à satiari.*] *Graues enim dominæ cogitationum libidines, infinita quædam cogunt, atque imperant: quæ quia expleri, atque satiari nullo modo possunt, ad omne facinus impellunt eos, qui illecebris suis incenduntur.*

*

NON. *Samium.*] *Oratio extat, Læli, quam omnes habemus in manibus, quàm diis immortalibus grata sint Samia, atque, vt hic scribit, capedines.*

*

NON. *Firmiter. & Priscianus.*] *Firmiter enim maiores nostri stabilita matrimonia esse voluerunt.*

*

NON. *Comparare.*] *Quamobrem se cómparet hic ciuis ita necesse est, vt sit contra hæc, quæ ciuitatis statum peruertunt, semper armatus.*

*

NON. *Seditio.*] *Eáque dissensio ciuium, quòd seorsum eunt alij ad alios, seditio dicitur.*

*

NON. *de doctr. ind.*] *Et verò in dissensione ciuili, cùm boni plus, quàm multi valent, expendendos ab his, non numerandos puto.*

*

GELL. *lib. 6. c. 16.* & NON. *Deprecari.*] *Quod quidem eo fuit maius, quia cùm in causa pari collegæ essent, non modò inuidia pari non erant, sed etiam Claudij inuidiam Gracchi caritas deprecabatur.*

*

NON. *Mactare.*] *Ferunt hos laudibus, mactant honoribus.*

*

AVGVST.] *Alendus hic est gloria.*

*

NON. *Desubito.*] * *in his, vt meministis, concursu leuissimæ multitudinis ære congesto funus desubito esset ornatum.*

*

NON. *Vbi genitiuus pro nominatiuo.*] *Vt, quemadmodum scribit ille, quotidiano in forum mille hominum cum palliis conchylio tinctis descenderent.*

*

MACR. *l. 1. Som.*] *Sed quanquam sapientibus conscientia ipsa factorum egregiorum amplissimum virtutis præmiũ est, tamen illa diuina virtus non statuas plumbo inhærenteis, nec triumphos arescentibus laureis, sed stabiliora quædam, & viridiora præmiorum genera desiderat. Quæ tandem ista sunt? inquit Lælius. Tum Scipio, patimini me, (inquit) quoniam tertium diem feriati sumus.* *

M. TVLLII CICERONIS, SCIPIONIS SOMNIVM, EX EODEM LIBRO SEXTO DE REPVBLICA.

SCIPIO.

CVM in Africam venissem, M'. Manilio consuli ad quartam legionem tribunus (vt scitis) militum: nihil mihi potius fuit, quàm vt Massanissam conuenirem, regem familiæ nostræ iustis de causis amicissimum. Ad quem vt veni, complexus me senex collacrymauit, aliquantóque pòst suspexit in cælum: &, Grateis, inquit, tibi ago, summe Sol, vobísque reliqui cælites, quòd antequàm ex hac vita migro, conspicio in meo regno & his tectis P. Cornelium Scipionem, cuius ego nomine ipso recreor: ita nũquam ex animo meo discedit illius optimi, atque inuictissimi viri memoria. Deinde ego illũ de suo regno, ille me de nostra rep. percunctatus est: multísque verbis vltrò citróque habitis, ille nobis consumtus est dies. pòst autem regio apparatu accepti, sermonem in multam noctem

ctem produximus, quum senex nihil nisi de Africano loqueretur, omniáque eius nõ solùm facta, sed etiam dicta meminisset. deinde, vt cubitũ discessimus, me & fessum de via, & qui ad multam noctem vigilassem, arctior, quàm solebat, somnus complexus est. Hìc mihi (credo equidem ex hoc, quod eramus locuti: fit enim ferè vt cogitationes, sermonésque nostri pariant aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet sæpissime vigilans solebat cogitare & loqui) Africanus se ostendit illa forma, quæ mihi ex imagine eius, quàm ex ipso, erat notior. quem vt agnoui, equidem cohorrui: sed ille, Ades, inquit, animo, & omitte timorem, Scipio, & quæ dicam, trade memoriæ. Vidésne illam vrbem, quæ parére populo Ro. coacta per me, renouat pristina bella, nec potest quiescere? (ostendebat autem Karthaginem de excelso & pleno stellarum, illustri, & claro quodam loco) ad quam tu oppugnandã nunc venis pæne miles? hanc hoc biennio consul euertes: erítque cognomen id tibi per te partum, quod habes à nobis adhuc hereditarium. Quum autem Karthaginem deleueris, triumphum egeris, censórque fueris, & obieris legatus Ægyptum, Syriam, Asiam, Græciam: deligère iterum absens consul, bellúmque maximum conficies, Numantiam exscindes. Sed quum eris curru in Capitoliũ inuectus, offendes remp. perturbatam consiliis nepotis mei. hìc tu Africane ostendas oportebit patriæ, lumen animi, ingenij, consiliíque tui. sed eius temporis ancipitem video quasi fatorum viam. nam quum ætas tua septenos octies solis amfractus, reditúsq; conuerterit, duóque hi numeri, quorum vterque plenus, alter altera de causa habetur, circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint: in te vnum, atque tuum nomen se tota conuertet ciuitas: te senatus, te omnes boni, te socij, te Latini intuebuntur: tu eris vnus, in quo nitatur ciuitatis salus. ac, ne multa, dictator remp. constituas oportet, si impias propinquorum manus effugeris. Hìc quum exclamauisset Lælius, ingemuisséntque ceteri vehementius, leniter arridens Scipio, Quæso, inquit, ne me è somno excitetis, & parum rebus. audite cetera. Sed quo sis Africane alacrior ad tutandam remp. sic habeto, omnibus, qui patriam conseruarint, adiuuerint, auxerint, certum esse in cælo, ac definitum locum, vbi beati æuo sempiterno fruantur. nihil est enim illi principi deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat acceptius, quàm concilia, cœtúsque hominum iure sociati, quæ ciuitates appellantur. harum rectores & conseruatores hinc profecti, huc reuertentur. Hìc ego, etsi eram perterritus non tam metu mortis, quàm insidiarum à meis, quæsiui tamen, viuerétne ipse, & pater Paullus, & alij, quos nos exstinctos arbitremur. Immò verò, inquit, ij viuunt, qui ex corporum vinclis, tanquam è carcere, euolauerunt: vestra verò quæ dicitur vita, mors est. quin tu aspicias ad te venientem Paullum patrem. Quem vt vidi, equidem vim lacrymarum profudi: ille autem me complexus atque osculatus, flere prohibebat. Atque ego, vt primùm fletu represso loqui posse cœpi, Quæso, inquam, pater sanctissime atque optime, quoniam hæc est vita (vt Africanum audio dicere) quid moror in terris? quin huc ad vos propero venire? Non est ita, inquit ille. nisi enim deus is, cuius templum est omne hoc, quod conspicis, istis te corporis custodiis liberauerit, huc tibi aditus patère non potest. homines enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc templo medium vides, quæ terra dicitur: hísque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera & stellas vocatis: quæ globosæ & rotundæ diuinis animatæ mentibus, circulos suos, orbésque conficiunt celeritate mirabili. Quare & tibi Publi, & piis omnibus retinendus est animus in custodia corporis: nec iniussu eius, à quo ille est vobis datus, ex hominum vita migrandum est: ne munus humanum asignatum à deo defugisse videamini. Sed sic, Scipio, vt auus hic tuus, vt ego, qui te genui, iustitiam cole & pietatem: quæ quum sit magna in parentibus & propinquis, tum in patria, maxima est: quia ea vita, via est in cælum, & in hunc cœtum eorum, qui iam vixerunt, & corpore laxati illum incolunt locum, quem vides: (erat autem is splendidissimo candore inter flammas circulus elucens) quem vos (vt à Graiis accepistis) orbem lacteum nuncupatis: ex quo omnia mihi contemplanti,

præclara cetera & mirabilia videbantur. Erant autem eæ stellæ, quas nunquam ex hoc loco vidimus: & eæ magnitudines omnium, quas esse nunquam suspicati sumus. ex quibus erat illa minima, quæ vltima cælo, citima terris, luce lucebat aliena. Stellarum autẽ globi, terrarum magnitudinem facilè vincebant. Iam verò ipsa terra ita mihi parua visa est, vt me imperij nostri, quo quasi punctum eius attingimus, pœniteret. quam quum magis intuerer, Quæso, inquit Africanus, quousque humi defixa tua mens erit? nónne aspicis quæ in templa veneris? nouem tibi orbibus, vel potius globis connexa sunt omnia: quorum vnus est cælestis extimus, qui reliquos omneis complectitur, summus ipse deus, arcens & continens ceteros, in quo infixi sunt illi, qui voluuntur, stellarum cursus sempiterni, cui subiecti sunt septem, qui versantur retro contrario motu, atque cælum. ex quibus vnum globum possidet illa, quam in terris Saturniam nominant. deinde est hominum generi prosperus & salutaris ille fulgor, qui dicitur Iouis: tum rutilus, horribilísque terris, quem Martem dicitis. subter mediam ferè regionem Sol obtinet, dux & princeps, & moderator luminum reliquorum, mens mundi, & temperatio, tanta magnitudine, vt cuncta sua luce lustret & compleat. hunc vt comites consequuntur, Veneris alter, alter Mercurij: in infimóq; orbe Luna radiis solis accensa cõuertitur. infrà autem iam nihil est nisi mortale & caducum, præter animos generi hominum, munere deorũ datos. supra Lunam sunt æterna omnia. nam ea, quæ est media, & nona tellus, neque mouetur, & infima est, & in eā feruntur omnia suo nutu pondera. Quæ quum intuerer stupens, vt me recepi, Quis hic, inquam, quis est, qui complet aureis meas tantus, & tam dulcis sonus? Hic est, inquit ille, qui interuallis coniunctus imparibus, sed tamen pro rata portione distinctis, impulsu & motu ipsorum orbium efficitur: & acuta cum grauibus temperans, varios equabiliter cõcentus efficit. nec enim silentio tanti motus incitari possunt: & natura fert, vt extrema ex altera parte grauiter, ex altera autẽ acutè sonent. Quam ob causam summus ille cæli stelliferi cursus, cuius conuersio est concitatior, acuto & excitato mouetur sono: grauissimo autem hic lunaris atque infimus. nam terra nona immobilis manens, ima sede semper hęret, complexa medium mũdi locum. illi autem octo cursus, in quibus vis eadem est duorum, MERCVRII ET VENERIS, septem efficiunt distinctos interuallis sonos: qui numerus rerum omnium ferè nodus est. quod docti homines neruis imitati, atque cantibus, aperuere sibi reditum ad hunc locum: sicut alij, qui præstantibus ingeniis in vita humana diuina studia coluerunt. hoc sonitu oppletæ aures obsurduerunt: nec est vllus hebetior sensus in vobis: sicut, vbi Nilus ad illa, quæ Catadupa nominantur, præcipitat ex altissimis montibus, ea gens, quæ illum locum incolit, propter magnitudinem sonitus, sensu audiendi caret. Hic verò tantus est totius mundi incitatissima conuersione sonitus, vt eum aures hominum capere non possint: sicut intueri solem nequitis aduersum, eiúsque radiis acies vestra, sensúsque vincitur. Hæc ego admirās, referebam tamen oculos ad terram identidem. tum Africanus, Sentio, inquit, te sedem etiam nunc hominum contemplari, ac domum: quæ si tibi parua, vt est, ita videtur, hæc cælestia semper spectato, illa humana contemnito. Tu enim quam celebritatem sermonis hominum, aut quàm expetendam gloriam consequi potes? Vides habitari in terra raris & angustis in locis, & in ipsis quasi maculis, vbi habitatur, vastas solitudines interiectas: hósque, qui incolunt terram, non modò interruptos ita esse, vt nihil inter ipsos ab aliis ad alios manare possit, sed partim obliquos, partim trauersos, partim etiam aduersos stare vobis: à quibus sperare gloriā certè nullam potestis. cernis autem terram eandem quasi quibusdam redimitā & circundatam cingulis: è quibus duos maximè inter se diuersos, & cæli verticibus ipsis ex vtraque parte subnixos, obriguisse pruina vides: medium autem illum & maximum, solis ardore torreri. duo sunt habitabiles: quorum Australis ille, in quo qui insistunt, aduersa vobis vrgent vestigia, nihil ad vestrum genus. hic autem alter subiectus Aquiloni, quem incolitis, cerne quàm vos tenui parte contingat. omnis enim terra, quæ colitur à vobis, angusta verticibus, lateribus latior, parua quædā insula est, circumfusa illo mari, quod Atlanticum,

ib. contra caelum

ib. abest

ib. aversos

ticum, quod Magnum, quem Oceanum appellatis in terris: qui tamen tanto nomine quàm sit paruus, vides. Ex his ipsis cultis, notísque terris num aut tuum, aut cuiusquam nostrum nomen vel Caucasum hunc, quem cernis, transcendere potuit, vel illum Gangem tranare? quis in reliquis orientis, aut obeuntis solis vltimis, aut Aquilonis, Austríve partibus tuum nomen audiet? quibus amputatis, cernis profectò, quantis in angustiis vestra gloria se dilatari velit. ipsi autem, qui de nobis loquũtur, quàm diu loquentur? Quinetiam si cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes vnius cuiusque nostrûm à patribus acceptas posteris prodere, tamẽ propter eluuiones, exustionésque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modò non æternã, sed ne diuturnam quidem gloriam assequi possumus. Quid autem interest, ab iis, qui postea nascentur, sermonem fore de te, quum ab iis nullus fuerit, qui antè nati sunt? qui nec pauciores, & certè meliores fuerunt viri: quum præsertim apud eos ipsos, à quibus nomen vestrum potest audiri, nemo vnius anni memoriam consequi possit. homines enim ioculariter annum tantummodo solis, id est vnius astri reditu, metiuntur. reapse autem quum ad idem, vnde semel profecta sunt, cuncta astra redierint, eandémque totius cæli descriptionem longis interuallis retulerint, tum ille verè vertẽs annus appellari potest: in quo vix dicere audeo, quàm multa sæcula hominum teneantur. namq; vt olim deficere sol hominibus, exstinguíque visus est, quũ Romuli animus hæc ipsa in templa penetrauit: ita quandocunq; eadem parte sol, eodémq; tempore iterum defecerit, tum signis omnibus ad idem principium, stellísq; reuocatis, expletum annũ habeto: cuius quidem anni nondum vigesimam partẽ scito esse conuersam. Quocirca si reditum in hunc locũ desperaueris, in quo omnia sunt magnis & præstantibus viris: quãti tandem est ista hominũ gloria, quæ pertinere vix ad vnius anni partẽ exiguam potest? Igitur altè spectare si voles, atque ad hanc sedem & æternã domum cõtueri, neq; te sermonibus vulgi dederis, nec in præmiis humanis spem posueris rerum tuarũ: suis te oportet illecebris ipsa virtus trahat ad verum decus. quid de te alij loquãtur, ipsi videant: sed loquentur tamen. Sermo autẽ omnis ille & angustiis cingitur iis regionum, quas vides: nec vnquam de vllo perennis fuit: & obruitur hominũ interitu: & obliuione posteritatis exstinguitur. Quæ quum dixisset, Ego verò, inquã, ô Africane, si quidem bene meritis de patria, quasi limen ad cęli aditũ patet, quanquã à pueritia vestigiis ingressus & patris & tuis, décori vestro non defui: nunc tamẽ tanto præmio proposito enitar multo vigilantius. & ille, Tu verò enítere: & sic habeto, te nõ esse mortalem, sed corpus hoc. nec enim tu is es, quem forma ista declarat, sed mens cuiusque, is est quisque, non ea figura, quæ digito demonstrari potest. deum te igitur scito esse: siquidem deus est, qui viget, qui sentit, qui meminit, qui præuidet, qui tam regit & moderatur, & mouet id corpus, cui præpositus est, quàm hunc mundum princeps ille deus: & vt mundum ex quadam parte mortalem ipse deus æternus, sic fragile corpus animus sempiternus mouet. Nam quod semper mouetur, æternum est: quod autẽ motum affert alicui, quódq; ipsum agitatur aliunde, quando finẽ habet motus, viuendi finem habeat necesse est. solum igitur quod sese mouet, quia numquam deseritur à se, numquã ne moueri quidem desinitur. quinetiam ceteris, quæ mouentur, hic fons, hoç principium est mouendi. principio autem nulla est origo. nam ex principio oriuntur omnia: ipsum autem nulla ex re oriri potest. nec enim esset hoc principium, quod gigneretur aliunde. quòd si numquam oritur, ne óccidit quidem vnquam. nam principium exstinctum, nec ipsum ab alio renascetur, nec ex se aliud creabit: siquidem necesse est à principio oriri omnia. ita fit, vt motus principium ex eo sit, quod ipsum à se mouetur. id autem nec nasci potest, nec mori: vel cóncidat omne cælum, omnísque terra & consistat necesse est, nec vim vllam nanciscatur, qua à primo impulsa moueatur. Quum pateat igitur æternum id esse, quod à se ipso moueatur: quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? inanimum est enim omne, quod impulsu agitatur externo: quod autem animal est, id motu cietur interiore, & suo. nam hæc est propria natura animæ, atque vis. quę si est vna ex omnibus, quæ sese moueat:

F. Ur. ex ms. quandoque. nec in Cic. tantum scriptis invaluit sic error, sed in aliis etiam scriptoribus, apud quos quandocunq. irrepsit saepe, pro quandoque.

Ib. animans

neque nata certè eſt,& æterna eſt.hanc tu exerce optimis in rebus. Sunt autẽ optimæ curæ de ſalute patriæ,quibus agitatus & exercitatus animus,velociter in hanc ſedem & domum ſuam peruolabit:idq; ocyus faciet,ſi iam tum, quum erit incluſus in corpore, eminebit foras,& ea,quæ extrà erunt,cõtemplans,quammaximè ſe à corpore abſtrahet. Nam eorum animi,qui ſe corporis voluptatibus dediderunt,earúmque ſe quaſi miniſtros præbuerunt,impulſúque libidinum voluptatibus obœdientium,deorum & hominum iura violauerunt,corporibus elapſi circum terram ipſam volutantur,nec in hunc locum, niſi multis exagitati ſæculis,reuertuntur.Ille diſceſsit:ego ſomno ſolutus ſum.

TESTIMONIA QVÆDAM, EX IPSIVS CICERONIS SCRIPTIS, IN QVIBVS SVORVM de Rep. librorum mentionem facit.

1 *Quod quæris quid illis libris fecerim,quos,cùm eſſem in Cumano.ſcribere inſtitui,non ceſſaui,neque ceſſo:ſed ſæpe iam ſcribendi totum conſilium,rationémq; mutaui. Nam iam duobus factis libris, in quibus Nouendialibus iis feriis,quæ fuerũt Tuditano & Aquillio* COSS.*ſermo eſt à me inſtitutus Africani paullo ante mortem, & Lælij, Phili, Maniliique, & Lælij generorum Fannij & Scæuulæ. Sermo autem in nouem & dies & libros diſtributus de optimo ſtatu ciuitatis, & de optimo ciue.Sanè texebatur opus luculentè, hominúmque dignitas aliquantum orationi ponderis afferebat. Hi libri cùm in Tuſculano mihi legerentur,audiente Salluſtio,admonitus ſum ab illo,multo maiore auctoritate illis de rebus dici poſſe.ſi ipſe loquerer de rep.præſertim cùm eſſem non Heraclides Ponticus,ſed conſularis,& is qui in maximis verſatus in rep.rebus eſſem: quæ tam antiquis hominibus attribuerem,ea viſum iri ficta eſſe. Oratorum ſermonem in illis noſtris libris, quòd eſſet de ratione dicendi,bellè à me remouiſſe:ad eos tamen retuliſſe, quos ipſe vidiſſem. Ariſtotelem denique, quæ de rep. & præſtante viro ſcribat,ipſum loqui.Commouit me,& eo magis,quòd maximos motus noſtræ ciuitatis attingere non poteram, quòd erant inferiores,quàm illorum ætas,qui loquebantur.Ego autem id ipſum tum eram ſecutus, ne in noſtra tempora incurrens,offenderem quempiam.Nunc & id vitabo,& loquar ipſe tecum, & tamen illa,quæ inſtitueram, ad te,ſi Romam venero,mittam.Puto enim te exiſtimaturum à me illos libros non ſine aliquo meo ſtomacho eſſe relictos.*

2 *Varro,de quo ad me ſcribis,includetur in aliquem locũ.ſi modò erit locus:ſed noſti genus dialogorum meorũ, vt in Oratoriis,quos tu in cælum fers,non potuit mentio fieri cuiuſquam ab iis,qui diſputant,niſi eius,qui illis notus aut auditus eſſet. Hanc ego de rep.quam inſtitui diſputationem, in Africani perſonam, & Phili,& Pæti Manilij contuli: adiunxi adoleſcenteis,Q. Tuberonem,P. Rutilium,duos Lælij generos,Scæuulam & Fannium.Itaque cogitabam, quoniam in ſingulis libris vtor proœmiis, vt ἀριστοτέλης in his quos ἐξωτερικοὺς vocat,aliquid efficere,vt nõ ſine cauſa iſtum appellarem.Id quod intelligo tibi placere:vtinam modò conata efficere poſsim.rem enim(quod te nõ fugit)magnam complexus ſum, & grauem, & plurimi otij,quo ego maximè egeo.*

3 *Si Cottam & Varronem feciſſem inter ſe diſputãteis,vt à te proximis litteris admoneor,meum κωφὸν πρόσωπον eſſet. hoc in antiquis perſonis ſuauiter fit, vt & Heraclides in multis,& nos ſex de rep.libris fecimus.*

4 *Qui Apollinis oraculo ſapientiſsimus eſt iudicatus,qui n tũum hoc,tum illud(vt in pleriſque)ſed idem ſemper, animos hominum eſſe diuinos,iiſque,cùm è corporibus exceſsiſſent,reditum in cælum patère.optimóque & iuſtiſsimo cuique expeditiſsimum.quod idem Scipioni videbatur. Qui quidem,quaſi præſagiret,perpaucis ante mortem diebus, cũ & Philus & Manilius adeſſent,& alij plures,túque etiam Scæuula mecum veniſſes, triduum diſſeruit de rep.cuius diſputationis fuit extremum ferè de immortalitate animorum:quæ ſe in quiete per viſum ex Africano audiſſe dicebat.*

5 *Atque his libris annumerandi ſunt ſex de* R. P. *quos tunc ſcripſimus,quũ gubernacula reip tenebamus:magnus locus, philoſophiǽque proprius,à Platone,Ariſtotele,Theophraſto,totáque Peripateticorum familia tractatus vberrime.*

6 *Quum à primo vrbis ortu regiis inſtitutis.partim etiam legibus.auſpicia, cæremoniæ,comitia, prouocationes, patrum conſilium,equitum peditúmque deſcriptio,tota res militaris diuinitus eſſet conſtituta:tum progreſsio admirabilis incredibiliſque curſus ad omnem excellentiam factus eſt,dominatu regio rep.liberata. Nec verò hic locus eſt,vt de moribus inſtitutiſque maiorum,& diſciplina ac temperatione ciuitatis loquamur:aliis locis ſatis accuratè à nobis dicta ſunt,maximéque in iis ſex libris,quos de rep.ſcripſimus.*

7 *Quòd ſi iſta nobis cogitatio de triumpho iniecta non eſſet,quam tu quoque approbas,næ tu haud multum requireres illum virum,qui in ſexto libro informatus eſt.Quid enim tibi faciam,qui illos libros deuoraſti? quin nunc ipſum non dubitabo rem tantam abiicere.ſi id erit rectius:vtrunque verò ſimul agi non poteſt,& de triumpho ambitioſe,& de rep.liberè. Sed ne dubitaris,quin quod honeſtius,id mihi futurum ſit antiquius.*

8 *An cenſes,quum in illis de* R. P. *libris perſuadere videatur Aphricanus omnium rerum publicarum noſtram veterem illam fuiſſe optimam,non neceſſe eſſe optumæ reip.leges dare conſentaneas?* A. *Immò prorſus ita cenſeo.* M. *Ergo adeò exſpectatæ leges,quæ genus illud optimum reip.contineant.*

9 *Quoniam igitur eius reip.quam optimam eſſe docuit in illis ſex libris Scipio, tenendus eſt nobis & ſeruandus ſtatus, omnéſque leges accommodandæ ad illud ciuitatis genus.ſerendi etiam mores,nec ſcriptis omnia ſancienda: repetam ſtirpem iuris a natura.*

10 *Quàm breui frater in conſpectu poſita eſt à te omnium magiſtratuum deſcriptio? ſed ea pæne noſtræ ciuitatis, etſi à à te paul-*

à te paullum allatum est noui. M. *Rectissimè Quinte animaduertis. Hæc est enim quam Scipio laudat in sex libris, & quã maximè probat temperationem reip. quæ effici non potuisset, nisi tali descriptione magistratuum. Nam sic habetote, magistratibus, iisque, qui præsunt, cõtineri rempub. & ex eorum cõpositione quod cuiusque reip. genus sit, intelligi. Quæ res quum sapientissime, moderatissiméque constituta esset à maioribus nostris, nihil habui, sanè non multum, quod putarem nouandum in legibus.*

11 *Irascatur qui volet, patiar. τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ, præsertim cùm sex libris, tanquam prædibus, meipsum obstrinxerim: quos tibi tam valde probari gaudeo. E quibus vnum ἱστορικῶς requiris de Cn. Flauio Anny F. Ille verò ante X. viros nõ fuit, quippe qui ædilis curulis fuerit, qui magistratus multis annis post X. viros institutus est. Quid ergo profecit, quòd protulit fastos? Occultatam putant quodam tempore istam tabulam, vt dies agendi peterentur à paucis. Nec verò pauci sunt auctores Cn. Flauium scribam fastos protulisse, actionésque composuisse, ne me hoc, vel potius Aphricanum (is enim loquitur) commentum putes.*

12 *Ain' tandem Attice, laudator integritatis & elegantiæ nostræ? ausus es hoc ex ore tuo, inquit Ennius, vt equites Scaptio ad pecuniam cogendam darem, me rogare? an tu, si mecum esses (qui scribis morderi te interdum, quòd non simul sis) paterere me id facere, si vellem?* Et post aliquot versus,

Sed iam quid opus est equitatu? soluunt enim Salaminij: nisi fortè id volumus armis efficere, vt fænus quaternis centesimis ducant. Et ego audebo legere vnquam, aut attingere eos libros, quos tu dilaudas, si tale quid fecero?

13 *Et si (vt nos à te admonemur) rectè in illis libris diximus, nihil esse bonum, nisi quod honestum: nihil malũ, nisi quod turpe sit: certè vterque istorum est miserrimus, quorum vtrique semper patriæ salus & dignitas posterior sua dominatione & domesticis commodis fuit.*

14 *Filiola tua te delectari lætor, & probari tibi στοργὴν φυσικὴν esse τὴν πρὸς τὰ τέκνα. Etenim, si hæc non est, nulla potest homini esse ad hominem naturæ adiunctio: qua sublata, vitæ societas tollitur. Bene eueniat, inquit Carneades. spurce: sed tamen prudentius, quàm Lucius noster & Patro, qui cùm omnia ad se referant, quicquam alterius causa fieri putent. cùm ea re bonum virum oportere esse dicant, ne malum habeat, non quo id natura rectum sit, non intelligunt se de callido homine loqui, non de bono viro. Sed hæc, opinor, sunt in his libris, quos dilaudando, animos mihi addidisti.*

15 *Quoniam scriptum est à te de optimo reip. statu, consequens esse videtur, vt scribas tu idem de legibus. Sic enim fecisse video Platonem illum tuum.*

16 *Quoniam leges damus liberis populis, quǽque de optima rep. sentiremus, in sex libris antè diximus, accommodabimus hoc tempore leges ad illum, quem probamus, ciuitatis statum.*

17 *A te peto (inquit Pomponius) vt scribas aliquid. iampridem enim conticuerunt litteræ tuæ. Nam vt illos de rep. libros edidisti, nihil à te sanè postea accepimus, eísque nosmetipsi ad rerum naturalium memoriam comprehendendam impulsi atque incensi sumus. Sed illa cùm poteris, atque vt possis, rogo.*

18 *Quòd in ciuitatibus ratione quadam, de qua dicetur idoneo loco, agnationibus familiarum distinguuntur status, id in rerum natura tanto est magnificentius, tantóque præclarius, vt homines deorum agnatione & gente teneantur.*

19 *Sed heus tu, προὺς εἰς δῆμον Athenis. placet hoc tibi? Etsi non impediebant mei certè libri. non enim ista largitio fuit in ciueis, sed in hospites liberalitas.*

20 *Sed de hoc genere toto in iis libris, quos de Repub. scripsi, diligenter est disputatum.*

21 *Vt cupiditatibus principum & vitiis infici solet tota ciuitas, sic emendari & corrigi continentia.* Pòst, aliquot interpositis versibus.

Sed hæc & nunc satis, & in illis libris tractata sunt diligentius.

22 *Non quòd hoc populo obtineri possit, sed quid optimum sit, tibi dicendum puto. Nam Cassiæ legis culpam Scipio tuus sustinet, quo auctore lata esse dicitur.* M. *Vos demum, vt video, legem antiquastis sine tabella. sed ego, etsi satis dixit pro se in illis libris Scipio, tamen libertatem istam largior populo, vt & auctoritate valeant, & vtantur bonis. sic enim à me recitata lex est de suffragiis: Optimatibus nota, plebi libera sunto.*

M. TVLLII CICERONIS DE LEGIBVS.

LIB. I.

Desit fortasse quippiam.

ATTICVS.

LVCVS quidem ille, & hæc Arpinatium quercus agnoscitur, sæpe à me lectus in Mario. Si manet illa quercus, hæc est profectò. etenim est sanè vetus. QVINTVS. Manet verò, Attice noster, & semper manebit. sata est enim ingenio. nullius autem agricolæ cultu stirps tam diuturna, quàm poëtæ versu seminari potest. Att. Quo tandẽ modo, Quinte? aut quale est istuc, quod poëtæ serunt? Mihi enim videris fratrem laudando suffragari tibi. Q. Sit ita sanè. Veruntamen, dum Latinæ loquentur litteræ, quercus huic loco non deerit, quæ Mariana dicatur, eáque, vt ait Scæuula, de fratris mei Mario " Canescet sæclis innumerabilibus. — Nisi fortè Athenæ tuæ sempiternam in arce oleam tenere po-

fuerunt: aut, quòd Homericus Vlysses Deli se proceram & teneram palmam vidisse dixit, hodie monstrant eandem: multáque alia multis locis diutius commemoratione manent, quàm natura stare potuerunt. Quare glandifera illa quercus, ex qua olim euolauit

„ Nuntia fulua Iouis, miranda visa figura,

nũc sit hæc. sed cùm eam tempestas, vetustásue consumserit, tamen erit his in locis, quam Marianam quercum vocent. Att. Non dubito id quidem: sed hoc iam non ex te, Quinte, quæro, verùm ex ipso poëta, tuíne versus hanc quercum seuerint, an ita factum de Mario, vt scribis, acceperis. M. Respondebo tibi equidem, sed non antè, quàm tu ipse mihi respónderis Attice, certene longè à tuis ædibus inambulans post excessum suum Romulus Proculo Iulio dixerit, se deum esse & Quirinum vocari, templúmque sibi dedicari in eo loco iusserit: & Athenis non longè item à tua illa antiqua domo Orithyiam Aquilo sustulerit. sic enim est traditum. Att. Quorsum tandem, aut cur ista quæris? M. Nihil sanè, nisi ne nimis diligenter anquiras in ea, quæ isto modo memoriæ sunt prodita. Att. Atquî multa quæruntur in Mario, fictáne, an vera sint: & à nonnullis, quòd & in recenti memoria, & in Arpinati homine, sed veritas à te postulatur. M. Et mehercule ego me cupio non mendacē putari: sed tamen nonnulli isti Tite faciunt imperitè, qui in isto periculo non vt à poëta, sed vt à teste veritatem exigant: nec dubito, quin iidem, & cum Egeria collocutum Numam, & ab aquila Tarquinio apicem impositum putent. Q. Intelligo te frater alias in historia leges obseruandas putare, alias in poëmate. M. Quippe cùm in illa ad veritatem Quinte referátur, in hoc ad delectationem pleraque: quanquam & apud Herodotum patrem historiæ, & apud Theopompum sunt innumerabiles fabulæ. Att. Teneo quam optabam occasionem, neque omittam. M. Quam tandem Tite?

Att. Postulatur à te iamdiu, vel flagitatur potius historia. sic enim putant, te illam tractante effici posse, vt in hoc etiam genere Græciæ nihil cedamus. Atque vt audias quid ego ipse sentiam, non solùm mihi videris eorum studiis, qui litteris delectātur, sed etiam patriæ debere hoc munus, vt ea, quæ salua per te est, per te eundem sit ornata. abest enim historia litteris nostris, vt & ipse intelligo, & ex te persæpe audio. potes autem tu profectò satisfacere in ea, quippe cùm sit opus, vt tibi quidem videri solet, vnum hoc oratoriũ maximè. Quamobrem aggredere quæsumus, & sume ad hanc rem tempus, quæ est à nostris hominibus adhuc aut ignorata, aut relicta. nam post annaleis pontificum maximorum, quibus nihil potest esse iucundius: si aut ad Fabium, aut ad eum, qui tibi semper in ore est, Catonem, aut ad Pisonem, aut ad Fannium, aut ad Vennonium venias: quanquam ex his alius alio plus habet virium, tamen quid tam exile, quàm isti omnes? Fannij autem ætati cōiunctus Antipater paullo inflauit vehementius, habuítq; vireis agresteis ille quidem atque horridas, sine nitore ac palæstra, sed tamen admonere reliquos potuit, vt accuratius scriberent. Ecce autem successere huic belli, Clodius, Asellio: nihil ad Cælium, sed potius ad antiquorum languorem atque inscitiam. Nam quid Attium memorem? cuius loquacitas habet aliquid argutiarum, nec id tamē ex illa erudita Græcorum copia, sed ex librariolis Latinis: in orationibus autem multus & ineptus, ad summam impudentiam. Sisenna eius amicus omneis adhuc nostros scriptores, nisi qui fortè nondum ediderunt, de quibus existimare non possumus, facilè superauit. is tamen neque orator in numero vestro vnquam est habitus, & in historia puerile quiddam consectatur, vt vnum Clitarchum, neque præterea quenquam, de Græcis legisse videatur, eum tamen velle duntaxat imitari: quem si assequi posset, aliquantum ab optimo tamen abesset. Quare tuum est munus: hoc à te exspectatur: nisi quid Quinto videtur secus. Q. Mihi verò nihil: & sæpe de isto collocuti sumus: sed est quædam inter nos parua dissensio. Att. Quæ tādem? Q. A quibus temporibus scribendi capiatur exordium. ego enim ab vltimis censeo: quoniam illa sic scripta sunt, vt ne legātur quidem: ipse autem æqualem ætatis suæ memoriam deposcit, vt ea complectatur, quibus ipse interfuit. Att. Ego verò huic potius assentior. sunt enim maximæ res in hac memoria atque ætate nostra: tum autem hominis amicissimi Cn.

mi Cn.Pompeij laudes illustrabit: incurret etiam in illum memorabilem annum suum: quem ab isto mâlo prædicari,quàm,vt aiunt,de Remo & Romulo. M.Intelligo equidē à me istum laborem iamdiu postulari Attice:quem non recusarem,si mihi vllum tribueretur vacuum tempus & liberum. neque enim occupata opera, neque impedito animo, res tanta suscipi potest:vtrunque opus est,& cura vacare & negotio. Att.Quid?ad cetera,quæ scripsisti plura, quàm quisquam è nostris, quod tibi tandem tempus vacuum fuit concessum? M.Subsiciua quædam tempora incurrunt: quæ ego perire non patior:vt si qui dies ad rusticandum dati sint,ad eorum numerum accommodentur,quæ scribimus. Historia verò nec institui potest,nisi præparato otio:nec exiguo tempore absolui.& ego animi pendēre soleo,cùm semel quid orsus, traducor aliò: neque tam facilè interrupta contexo,qàm absoluo instituta. Att.Legationem aliquam nimirum oratio ista postulat,aut eiusmodi quampiam cesionem liberam atque otiosam. M.Ego verò a tatis potius vacationi confidebam,cùm præsertim non recusarem,quo minus more patrio sedēs in solio consulentibus responderem,senectutísque non inertis grato atque honesto fungerer munere.sic enim mihi liceret & isti rei,quam desideras,& multis vberioribus atque maioribus operæ quantū vellem,dare. Att.Atquî vereor,ne istam causam nemo agnoscat,tibíque semper dicendum sit:& eo magis, quòd te ipse mutasti, & aliud dicendi genus instituisti: vt,quemadmodum Roscius familiaris tuus in senectute numeros & cantus remisiores,ipsásque tardiores fecerat tibias, sic tu à contentionibus, quibus summis vti solebas,quotidie relaxes aliquid,vt iam oratio tua non multùm à philosophorū lenitate absit.quod sustinere,cùm vel summa senectus posse videatur,nullā tibi à causis vacationem video dari. Q.At mehercule ego arbitrabar posse id populo nostro probari,si te ad ius respondendum dedisses.Quamobrem,cùm placebit,tibi experiēdū censeo. M.Id, si quidem,Quinte,nullum esset in experiēdo periculum:sed vereor,ne,dum minuere velim laborem,augeam, atque ad illam causarum operam, ad quam ego nunquam nisi paratus & meditatus accedo,adiungatur hæc iuris interpretatio,quæ non tam mihi molesta sit propter laborem,quàm quòd dicendi cogitationem auferat,sine qua ad nullam maiorem vnquam causam sum ausus accedere. Att. Quin igitur ista ipsa explicas nobis his subsiciuis,vt ais,temporibus,& conscribis de iure ciuili subtilius,quàm ceteri?nam à primo tempore ætatis iuri studere te memini, cùm ipse etiam ad Scæuulam ventitarē:neque vnquam mihi visus es ita te ad dicendum dedisse,vt ius ciuile contemneres. M.In longū sermonem me reuocas Attice:quem tamen,nisi Quintus aliud quid nos agere mauult,suscipiam:&,quoniam vacui sumus,dicam. Q.Ego verò libenter audierim.quid enim agā potius?aut in quo melius hunc consumam diem? M.Quin igitur ad illa spatia nostra,sedésque pergimus? vbi,cùm satis erit deambulatum,requiescemus:nec profectò nobis delectatio deerit, aliud ex alio quærentibus. Att.Nos verò: & hàc quidem,adire si placet, per ripam & vmbram.Sed iam ordire explicare, quæso, de iure ciuili quid sentias. M.Egóne?summos fuisse in ciuitate nostra viros,qui id interpretari populo,& respondere soliti sint:sed eos magna professos,in paruis esse versatos.Quid enim est tantū,quantum ius ciuitatis?Quid autem tam exiguum,quàm est munus hoc eorum,qui consuluntur,quanquam est populo necessarium? nec verò eos, qui ei muneri præfuerunt, vniuersi iuris experteis fuisse existimo, sed hoc,ciuile quod vocant, eatenus exercuerunt, quoad populo præstare voluerunt,illud autē incognitum,minus est in vsu, minúsq; necessariū. Quamobrem quò me vocas?aut quid hortaris?vt libellos conficiam de stillicidiorum,ac de parietum iure?aut vt stipulationum & iudiciorum formulas componam? quæ & cōscripta sunt à multis diligenter,& sunt humiliora,quàm illa, quæ à vobis exspectari puto. Att. Atquî,si quæres ego quid exspectem:quoniam scriptum est à te satis de optimo reip. statu,consequens esse videtur,vt scribas tu idem de legibus.sic enim fecisse video Platonem illum tuū,quem tu admiraris,quem omnibus anteponis,quem maximè diligis. M.Vísne igitur, vt ille Cretæ cum Clinia, & cum Lacedæmonio Megillo,æstiuo,quemadmodum

describit, die, in cupressetis Cnosiorum & spatiis siluestribus, crebrò insistens, interdum acquiescens, de institutis rerumpub. ac de optimis legibus disputat: sic nos inter has procerissimas populos, in viridi, opacáque ripa inambulantes, tum autem residentes, quæramus iisdem de rebus aliquid vberius, quàm forensis vsus desiderat? Att. Ego verò ista audire cupio. M. Quid ait Quintus? Q. Nulla de re magis. M. Et rectè quidem. nam sic habetote, nullo in genere disputationis sic patefieri, quid sit homini natura tributum, quantam vim rerum optimarum mens humana contineat, cuius muneris colendi, efficiendíque causa nati, & in lucem editi simus, quæ sit coniunctio hominum, quæ naturalis societas inter ipsos. his enim explicatis, fons legum & iuris inueniri potest. Att. Non ergo à prætoris edicto, vt plerique nunc, neque à XII tabulis, vt superiores, sed penitus ex intima philosophia hauriendam iuris disciplinam putas. M. Non enim id quærimus hoc sermone, Pomponi, quemadmodum caueamus in iure, aut quid de quaque consultatione respondeamus. Sit ista res magna, sicut est: quæ quondam à multis claris viris, nunc ab vno summa auctoritate & scientia sustinetur. Sed noris ista. Complectenda in hac disputatione tota causa vniuersi iuris est, ac legum, vt hoc, ciuile quod dicimus, in paruum quendam & angustum locum concludatur naturæ. natura enim iuris nobis explicanda est, eáque ab hominis repetenda natura: considerandæ leges, quibus ciuitates regi debeant: tum hęc tractanda, quæ composita sunt, & descripta, iura & iussa populorum, in quibus ne nostri quidem populi latebunt, quæ vocantur, iura ciuilia. Q. Altè verò, &, vt oportet, à capite frater repetis quod quærimus: & qui aliter ius ciuile tradunt, non tam iustitiæ, quàm litigandi tradunt vias. M. Non est ita Quinte: ac potius ignoratio iuris litigiosa est, quàm scientia. Sed hæc posterius. Nunc iuris principia videamus. Igitur doctissimis viris proficisci placuit à lege: haud scio an rectè, si modo, vt iidem definiunt, LEX EST RATIO SVMMA INSITA IN NATVRA, quę iubet ea, quæ faciẽda sunt, prohibétque contraria. Eadem ratio cùm est in hominis mente confirmata & cõfecta, lex est. itaque arbitrantur prudentiam esse legem, cuius ea vis sit, vt rectè facere iubeat, vetet delinquere: eámque rem illi Græco putant nomine νόμον à suum cuique tribuendo appellatam, ego nostro à legẽdo. nam vt illi æquitatis, sic nos delectus vim in lege ponimus: & proprium tamen vtrunque legis est. Quod si ita rectè dicitur, vt mihi quidem plerunque videri solet: à lege ducendum est iuris exordium. ea est enim naturæ vis, ea mens ratióque prudentis, ea iuris atque iniuriæ regula. Sed quoniam in populari ratione omnis nostra versatur oratio, populariter interdum loqui necesse erit, & appellare eam legem, quæ scripto sancit quod vult aut iubendo, aut vetando, vt vulgus appellat. Constituendi verò iuris ab illa summa lege capiamus exordium, quæ sæculis omnibus antè nata est, quàm scripta lex vlla, aut quàm omnino ciuitas constituta. Q. Commodius verò, & ad rationẽ instituti sermonis aptius. M. Vísne ergo, ipsius iuris ortũ à fonte repetamus? quo inuento, non erit dubiũ, quò sint hæc referenda quæ quærimus? Q. Ego verò ita faciendum esse censeo. Att. Me quoque adscribito fratris sententiæ. M. Quoniam igitur eius reip. quã optimã esse docuit in illis sex libris Scipio, tenẽdus est nobis, & seruandus status, omnésque leges accõmodandæ ad illud ciuitatis genus, serẽdi etiam mores, nec scriptis omnia sancienda: repetam stirpem iuris à natura: qua duce est nobis omnis disputatio explicanda. Att. Rectissimè: & quidem ista duce errari nullo pacto potest. M. Dásne igitur hoc nobis Pomponi (nam Quinti noui sententiam) deorum immortalium vi, natura, ratione, potestate, mente, numine, siue quod est aliud verbum, quo planius significem quod volo, naturam omnem regi? nam si hoc non probas, à deo nobis causa ordienda est potissimùm. Att. Do sanè, si postulas. etenim propter hunc concentum auium, strepitúmque fluminum, non vereor, condiscipulorum ne quis exaudiat. M. Atquî cauendum est. solent enim, id quod virorum bonorum est, admodum irasci. nec verò ferent, si audierint, te primùm caput libri optimi prodidisse: in quo scripsit nihil curare deum nec sui, nec alieni. Att. Perge quæso. nam id, quod tibi concessi, quorsum pertineat, exspecto.

F.U. p. Ciacconius putat legendum; est verò ita Quinte; nam in his libris sæpe ita loquitur Cicero.

exſpecto. M. Non faciam longius. huc enim pertinet: Animal hoc prouidum, ſagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis & cõſilij, quem vocamus hominem, præclara quadam cõdicione generatum eſſe à ſupremò deo. ſolum eſt enim ex tot animantium generibus, atque naturis particeps rationis & cogitationis, cùm cetera ſint omnia expertia. Quid eſt autem, nõ dicam in homine, ſed in omni cælo, atque terra, ratione diuinius? quæ cùm adoleuit, atque perfecta eſt, nominatur ritè ſapientia. Eſt igitur, quoniam nihil eſt ratione melius, eáque & in homine & in deo, prima homini cum deo rationis ſocietas. Inter quos autem ratio, inter eoſdem etiam recta ratio communis eſt. Quæ cùm ſit lex, lege quoque conſociati homines cum diis putandi ſumus. Inter quos porrò eſt communio legis, inter eos communio iuris eſt. Quibus autem hæc ſunt inter eos communia, & ciuitatis eiuſdem habendi ſunt. Si verò iiſdem imperiis & poteſtatibus pârent, multo etiam magis pârent huic cæleſti deſcriptioni, mentíque diuinæ, & præpotenti deo: vnde etiam vniuerſus hic muudus vna ciuitas communis deorum atque hominum eſt exiſtimãda: & quòd in ciuitatibus ratione quadam, de qua dicetur idoneo loco, agnationibus familiarum diſtinguuntur ſtatus, id in rerũ natura tanto eſt magnificentius, tãtóque præclarius, vt homines deorũ agnatione & gente teneantur. Nam cùm de natura omni quæritur, diſputari ſolent iſta: & nimirum vt diſputantur, ita ſunt, perpetuis curſibus, conuerſionibus cæleſtibus extitiſſe quandam materiam ſerendi generis humani, quod ſparſum in terras, atque ſatum, diuino auctum ſit animorum munere. Cùm alia, ex quibus cohærent homines, è mortali genere ſumſerint, quæ fragilia eſſent & caduca: animum eſſe ingeneratum à deo, ex quo verè vel agnatio nobis cum cæleſtibus, vel genus, vel ſtirps appellari poteſt. Itaque ex tot generibus nullum eſt animal præter hominem, quod habeat notitiam aliquam dei: ipſíſque in hominibus nulla gens eſt neq; tam immanſueta, neque tam fera, quæ non, etiã ſi ignoret qualem habere deum deceat, tamen habendum ſciat. Ex quo efficitur illud, vt is agnoſcat deum, qui, vnde ortus ſit, quaſi recordetur & agnoſcat. Iam verò virtus eadem in homine ac deo eſt, neque vllo alio ingenio præterea. Eſt autem virtus nihil aliud, quàm in ſe perfecta, & ad ſummum perducta natura. Eſt igitur homini cum deo ſimilitudo. Quod cùm ita ſit, quæ tandem poteſt eſſe propior, certiórue cognatio? Itaque ad hominum commoditates & vſus tantam rerum vbertatem natura largita eſt, vt ea, quæ gignuntur, donata conſultò nobis, non fortuitò nata videantur: nec ſolùm ea, quæ frugibus atque bacis terræ fætu profunduntur: ſed etiam pecudes, quod perſpicuum ſit, partim eſſe ad vſum hominum, partim ad fructum, partim ad veſcendũ procreatas. Artes verò innumerabiles repertæ ſunt docente natura. quam imitata ratio res ad vitam neceſſarias ſolerter conſecuta eſt. Ipſum autem hominem eadem natura nõ ſolùm celeritate mentis ornauit, ſed etiam ſenſus tanquam ſatellites attribuit ac nuntios, & rerũ plurimarum obſcuras, nec ſatis apertas intelligentias inchoauit, quaſi fundamenta quædam ſcientiæ: figurámque corporis habilem & aptam ingenio humano dedit. nam cùm ceteras animanteis abieciſſet ad paſtum, ſolum hominem erexit, ad cælíque quaſi cognationis domiciliíque priſtini conſpectum excitauit: tum ſpeciem ita formauit oris, vt in ea penitus reconditos mores effingeret. Nam & oculi nimis arguti, quemadmodum animo affecti ſimus, loquuntur: & is, qui appellantur vultus, qui nullo in animante eſſe præter hominem poteſt, indicat mores: cuius vim Græci norunt, nomen omnino non habẽt.

Omitto opportunitates, habilitatéſque réliqui corporis, moderationem vocis, orationis vim, quæ cõciliatrix eſt humanæ maximè ſocietatis. Neque enim omnia ſunt huius diſputationis ac temporis: & hunc locum ſatis, vt mihi videtur, in iis libris, quos legiſtis, expreſsit Scipio. Nunc quoniam hominem, quod principium reliquarum rerum eſſe voluit, generauit & ornauit deus, perſpicuum ſit illud, ne omnia diſſerãtur, ipſam per ſe naturam lõgius progredi: quæ etiam nullo docente profecta ab iis, quorum ex prima, & inchoata intelligentia genera cognouit, confirmat ipſa per ſe rationem & perficit. Att. Dij immortales: quàm tu longè iuris principia repetis, atque ita, vt ego non modò ad illa non

properem, quæ exſpectabam à te de iure ciuili, ſed facilè patiar te hunc diem vel totum in iſto ſermone conſumere. ſunt enim hæc maiora, quæ aliorum cauſa fortaſſe complecteris, quàm ipſa illa, quorum hęc cauſa præparantur. M. Sunt hæc quidem magna, quæ nunc breuiter attinguntur, ſed omnium, quæ in hominum doctorum diſputatione verſantur, nihil eſt profectò præſtabilius, quàm planè intelligi nos ad iuſtitiam eſſe natos, neque opinione, ſed natura conſtitutum eſſe ius. Id iam patebit, ſi hominum inter ipſos ſocietatem, coniunctionémque perſpexeris. Nihil eſt enim vnum vni tam ſimile, tam par, quàm omnes inter noſmetipſos ſumus. Quòd ſi deprauatio conſuetudinum, ſi opinionũ vanitas non imbecillitatem animorum torqueret, & flecteret quocunque cœpiſſet: ſui nemo ipſe tam ſimilis eſſet, quàm omnes omnium. Itaque quæcunque eſt hominis definitio, vna in omneis valet. Quod argumenti ſatis eſt, nullam diſsimilitudinem eſſe in genere. quæ ſi eſſet, non vna omneis definitio contineret. Etenim ratio, qua vna præſtamus belluis, per quam coniectura valemus, argumentamur, refellimus, diſſerimus, conficimus aliquid, concludimus, certè eſt communis, doctrina differens, diſcendi quidem facultate par. nam & ſenſibus eadem omnia comprehenduntur: & ea, quæ mouent ſenſus, itidem mouent omnium: quæque in animis imprimuntur, de quibus antè dixi, inchoatæ intelligentiæ, ſimiliter in omnibus imprimuntur: interpréſque eſt mentis oratio, verbis diſcrepans, ſententiis congruens. Nec eſt quiſquam gentis vllius, qui ducem naturam nactus ad virtutem peruenire non poſsit. Nec ſolùm in rectis, ſed etiam in prauitatibus inſignis eſt humani generis ſimilitudo. nam & voluptate capiuntur omnes: quæ etſi eſt illecebra turpitudinis, tamẽ habet quiddam ſimile naturalis boni. læuitate enim, & ſuauitate delectans, ſic ab errore mentis tanquam ſalutare aliquid aſciſcitur. Similíque inſcientia mors fugitur, quaſi diſſolutio naturæ: vita expetitur, quia nos, in quo nati ſumus, cõtinet: dolor in maximis malis ducitur, cum ſua aſperitate, tum quòd naturæ interitus videtur ſequi. Propterque honeſtatis & gloriæ ſimilitudinem, beati, qui honorati ſunt, videntur: miſeri autem, qui inglorij. Moleſtiæ, lætitiæ, cupiditates, timores ſimiliter omnium menteis peruagantur: nec, ſi opiniones aliæ ſunt apud alios, idcirco, qui canem & felem vt deos colunt, non eadem ſuperſtitione, qua ceteræ gentes, conflictantur. Quæ autem natio non comitatem, nõ benignitatem, non gratum animum, & beneficij memorem diligit? quæ ſuperbos, quæ maleficos, quæ crudeleis, quæ ingratos non aſpernatur, non odit? Quibus ex rebus cùm omne genus hominum ſociatum inter ſe eſſe intelligatur, illud extremum eſt, quòd rectè viuendi ratio meliores efficit. quæ ſi approbatis, pergam ad reliqua: ſin quid requiritis, id explicemus prius. Att. Nos verò nihil: vt pro vtroque reſpondeam. M. Sequitur igitur, ad participandum alium ab alio, communicandúmque inter omneis, iuſtos natura nos eſſe factos. Atque hoc in omni hac diſputatione ſic intelligi volo, quod dico, naturam eſſe: tantam autem eſſe corruptelam malæ conſuetudinis, vt ab ea tanquam igniculi exſtinguantur à natura dati, exoriantúrque & confirmentur vitia contraria. Quòd ſi, quo modo eſt natura, ſic iudicio homines, humani (vt ait poëta) nihil à ſe alienum putarent, coleretur ius æquè ab omnibus. quibus enim ratio natura data eſt, iiſdem etiam recta ratio data eſt. ergo & lex, quæ eſt recta ratio in iubẽdo & vetando. ſi lex, ius quoque. At omnibus ratio: ius igitur datum eſt omnibus. Rectéque Socrates exſecrari eum ſolebat, qui primus vtilitatem ab honeſtate ſeiunxiſſet. id enim querebatur caput eſſe exitiorum omniũ. vnde illa Pythagoréa vox,* τὰ τῶν φίλων κοινὰ, & φιλίαν ἰσότητα. Ex quo perſpicitur, cùm hanc beneuolentiam tam latè longéque diffuſam vir ſapiẽs in aliquem pari virtute præditum contulerit, tum illud effici, quod quibuſdam incredibile videatur, ſit autem neceſſarium, vt nihilo ſeſe plus, quàm alterum diligat. quid enim eſt, quod differat, cùm ſint cuncta paria? Quòd ſi intereſſe quippiam tantulum modò potuerit, iam amicitiæ nomen occiderit: cuius eſt ea vis, vt, ſimul atque ſibi aliquid, quàm alteri, maluerit, nulla ſit. quæ præmuniuntur omnia reliquo ſermoni, diſputationíque noſtræ, quo facilius, ius in natura eſſe poſitum, intelligi poſsit. De quo cùm perpauca dixero,

tum

tum ad ius ciuile veniam, ex quo hæc omnis nata eſt oratio. Q. Tu verò iam perpauca ſcilicet.ex iis enim,quæ dixiſti, Attico (opinor) videtur, mihi quidem certè, ex natura ortum eſſe ius. Att. An mihi aliter videri poſsit,cùm hæc iam perfecta ſint, primùm quaſi muneribus deorum nos eſſe inſtructos & ornatos:ſecundo autem loco vnam eſſe hominum inter ipſos viuendi parem, communémque rationem:deinde omneis inter ſe naturali quadam indulgentia & beneuolentia, tum etiam ſocietate iuris contineri? Quæ cùm vera eſſe rectè,vt arbitror,conceſſerimus,quî iam licet nobis à natura leges & iura ſeiungere? M. Rectè dicis:& res ſic ſe habet. Verùm philoſophorum more,non veterum quidem illorum,ſed eorum,qui quaſi officinas inſtruxerunt ſapientiæ,quæ fusè olim diſputabantur,ac liberè,ea nunc articulatim diſtinctéque dicuntur.nec enim ſatiſfieri cenſent huic loco,qui nunc eſt in manibus,niſi ſeparatim hoc ipſum,naturæ eſſe ius,diſputarint.

Att. Aut ſcilicet tua libertas diſſerendi amiſſa eſt:aut tu is es, qui in diſputando non tuum iudicium ſequare, ſed auctoritati aliorum pareas. M. Non ſemper Tite: ſed,iter huius ſermonis quod ſit, vides. ad reip. firmandas & ſtabiliendas vireis, & ad ſanandos populos omnis noſtra pergit oratio. Quocirca vereor committere, vt non bene prouiſa, & diligenter explorata principia ponantur: nec tamen vt omnibus probentur (nam id fieri non poteſt) ſed vt iis, qui omnia recta atque honeſta per ſe expetenda dixerunt, & aut nihil omnino in bonis numerandum, niſi quod per ſe ipſum laudabile eſſet, aut certè nullum habendum magnũ bonum,niſi quod verè laudari ſua ſponte poſſet:his omnibus,ſiue in Academia vetere cum Speuſippo,Xenocrate,Polemone manſerũt,ſiue Ariſtotelem & Theophraſtum,cum illis re congruẽtes, genere docendi paullùm differentes,ſecuti ſunt,ſiue, vt Zenoni viſum eſt,rebus non commutatis immutauerunt vocabula,ſiue etiam Ariſtonis difficilem atque arduam,ſed iam tamen fractam & conuictam ſectam ſecuti ſunt,vt virtutibus exceptis,atque vitiis,cetera in ſumma æqualitate ponerẽt, his omnibus hæc,quæ dixi, probentur. ſibi autem indulgenteis, & corpori deſeruienteis, atque omnia, quæ ſequantur in vita, quǽque fugiant, voluptatibus & doloribus ponderanteis, etiam ſi vera dicunt (nihil enim opus eſt hoc loco litibus) in hortulis ſuis iubeamus dicere, atque etiam ab omni ſocietate reip.cuius partem nec norunt vllam,nec vnquã noſſe voluerũt, paulliſper faceſſant rogemus. Perturbatricem autem harum omnium rerum Academiam hanc ab Arceſila & Carneade recentem exoremus, vt ſileat. nam ſi inuaſerit in hæc,quæ ſatis ſcitè nobis inſtructa & compoſita videntur, miras edet ruinas. Quam quidem ego placare cupio,ſubmouere non audeo.

* *deſunt quædam fortaſſe de conſcientia peccati, & de peccatorum,ſcelerúmque pœnis,quas improbi apud inferos luunt.* *

* nam & in iis ſine illius ſuffimentis expiati ſumus. At verò ſcelerum in homines,atq; impietatum nulla expiatio eſt. Itaque pœnas luunt nõ tam iudiciis,quæ quondam nuſquam erant,hodie multifariam nulla ſunt,&,vt ſint,tamen perſæpe falſa ſunt:quàm conſcientia,vt eos agitent,inſectentúrque furiæ non ardentibus tædis,ſicut in fabulis, ſed angore conſcientiæ,fraudíſque cruciatu. Quòd ſi homines ab iniuria pœna,non natura arcere deberet, quænam ſollicitudo vexaret impios,ſublato ſuppliciorũ metu?quorum tamen nemo tam audax vnquam fuit, quin aut abnueret à ſe commiſſum eſſe facinus, aut iuſti ſui doloris cauſam aliquam fingeret,defenſionémque facinoris à naturæ iure aliquo quæreret. Quæ ſi appellare audent impij, quo tandem ſtudio colentur à bonis? Quòd ſi pœna,ſi metus ſupplicij,nõ ipſa turpitudo,deterret ab iniurioſa, facinoroſáq; vita,nemo eſt iniuſtus:& incauti potius habendi ſunt quàm improbi. Tum autem qui nõ ipſo honeſto mouemur, vt boni viri ſimus, ſed vtilitate aliqua atque fructu, callidi ſumus, non boni. Nam quid faciet is homo in tenebris, qui nihil timet niſi teſtem,vel iudicem?quid in deſerto loco, nactus quem multo auro ſpoliare poſsit imbecillum atque ſolum? Noſter quidem hic natura iuſtus vir,ac bonus etiam colloquetur, iuuabit, in viam deducet. Is verò, qui nihil alterius cauſa faciet, & metietur ſuis commodis omnia, videtis, credo,

quid sit facturus. quòd si negabit se illi vitam erepturum,& aurum ablaturum: numquam ob eam causam negabit, quòd id natura turpe iudicet, sed quòd metuat ne emânet, id est ne malum habeat. O rem dignam, in qua non modò docti, verùm etiam agrestes erubescant. Iam verò stultissimum illud, existimare omnia iusta esse, quæ sita sint in populorũ institutis aut legibus. Etiámne, si quæ sint tyrannorum leges, si triginta illi Athenis leges imponere voluissent? aut si omnes Athenienses delectarentur tyrannicis legibus, num idcirco hæ leges iustæ haberẽtur? nihilo, credo, magis illa, quam interrex noster tulit, vt dictator, quem vellet ciuium, indicta causa impunè posset occidere. est enim vnum ius, quo deuincta est hominum societas, & quod lex constituit vna. Quæ lex est recta ratio imperandi atque prohibendi: quam qui ignorat, is est iniustus, siue est illa scripta vspiam, siue nusquam. Quòd si iustitia est obtemperatio scriptis legibus, institutísque populorũ, & si, vt iidem dicunt, vtilitate omnia metienda sunt: negliget leges, eásque perrumpet, si poterit, is, qui sibi eam rem fructuosam putabit fore. Ita fit, vt nulla sit omnino iustitia, si neque natura est, & ea, quæ propter vtilitatem constituitur, vtilitate illa cõuellitur. Atquî si natura confirmatum ius non erit, virtutes omnes tollentur. vbi enim liberalitas, vbi patriæ caritas, vbi pietas, vbi aut bene merendi de altero, aut referendæ gratiæ voluntas poterit existere? nam hæc nascuntur ex eo, quòd natura propensi sumus ad diligendos homines, quod fundamẽtum iuris est: neque solùm in homines obsequia, sed etiam in deos cæremoniæ, religionésque tollentur: quas non metu, sed ea coniunctione, quæ est homini cum deo, conseruandas puto. Quòd si populorum iussis, si principum decretis, si sententiis iudicum, iura constituerentur: ius esset latrocinari, ius adulterare, ius testamenta falsa supponere, si hæc suffragiis, aut scitis multitudinis probarentur. Quòd si tanta potentia est stultorum sententiis atque iussis, vt eorum suffragiis rerum natura vertatur: cur non sanciunt, vt, quæ mala, perniciosáque sunt, habeantur pro bonis ac salutaribus? aut cur, cùm ius ex iniuria lex facere possit, bonum eadem facere non possit ex malo? Atquî nos legem bonam à mala nulla alia nisi naturali norma diuidere possumus. nec solùm ius & iniuria à natura diiudicantur, sed omnino omnia honesta ac turpia. nam & communis intelligẽtia nobis res notas efficit ea, quę in animis nostris inchoauit, vt honesta in virtute ponantur, in vitiis turpia. Hæc autẽ in opinione existimare, nõ in natura esse posita, dementis est. nam nec arboris, nec equi virtus quæ dicitur, in quo abutimur nomine, in opinione sita est, sed in natura. quod si ita est, honesta quoque & turpia natura diiudicanda sunt. Nam si opinione vniuersa virtus, eadem eius etiam partes probarentur. Quis igitur prudentem, &, vt ita dicam, catum non ex ipsius habitu, sed ex aliqua re externa iudicet? est enim virtus perfecta ratio. quod certè in natura est. Igitur omnis honestas eodẽ modo. nam vt vera & falsa, vt consequẽtia, & contraria, sua sponte, nõ aliena iudicantur: sic constans & perpetua ratio vitæ, quæ est virtus, itémque inconstantia, quod est vitium, sua natura probatur. Nos ingenia iuuenum non ratione, sed natura iudicamus: cur non item ab ingenita natura virtutes & vitia, quæ existunt ab ingeniis iudicabimus? an ea non aliter, quàm honesta & turpia, non ad naturam referri necesse erit? Quod laudabile bonũ est, in se habeat quod laudetur, necesse est. ipsum enim bonum nõ est in opinionibus, sed in natura. nam ni ita esset, beati quoque opinione essent: quo quid dici potest stultius? Quare cùm & bonum & malum natura iudicetur, & ea sint principia naturæ: certè honesta quoque & turpia simili ratione diiudicanda, & ad naturam referenda sunt. Sed perturbat nos opinionum varietas, hominúmque dissensio: & quia non idem contingit in sensibus, hos natura certos putamus: illa, quæ aliis sic, aliis secus, nec iisdem semper vno modo videntur, ficta esse dicimus. quod est longè aliter. nam sensus nostros non parens, non nutrix, non magister, non poëta, non scena deprauat, non multitudinis consensus abducit à vero. animis omnes tenduntur insidiæ vel ab iis, quos modò enumeraui, qui teneros & rudeis cùm acceperunt, inficiunt, & flectunt vt volunt, vel ab ea, quæ penitus in omni sensu implicata insidet imitatrix boni voluptas, malorum autem mater omnium:

cuius blanditiis corrupti, quæ natura bona sunt, quia dulcedine hac & scabie carent, non cernimus satis. Sequitur, vt conclusa mihi iam hæc sit omnis oratio, id quod ante oculos ex iis est, quæ dicta sunt, & ius, & omne honestũ sua sponte esse expetendum. Etenim omnes viri boni ipsam æquitatem & ius ipsum amant: nec est viri boni errare, & diligere, quod per se non sit diligendum. Per se igitur ius est expetendum & colendum. Quòd si ius, etiam iustitia. sic reliquæ quoque virtutes per se colendæ sunt. Quid liberalitas? gratuitáne est, an mercenaria? si sine præmio benigna est, gratuita: si cum mercede, cōducta. nec est dubium, quin is, qui liberalis, benignúsve dicitur, officium, nō fructum sequatur. Ergo item iustitia nihil expetit præmij, nihil pretij. per se igitur expetitur. eadémque omnium virtutum causa atque sententia est. atque etiam si emolumentis, non suapte natura virtus expetitur, vna erit virtus, quæ malitia rectißimè dicetur. Vt enim quisque maximè ad suum commodum refert quæcunque agit, ita minimè est vir bonus, vt, qui virtutem præmio metiuntur, nullam virtutem nisi malitiam putent. Vbi enim beneficus, si nemo alterius causa benignè facit? vbi gratus, si non eum ipsum, cui referunt gratiam, cernunt grati? vbi illa sancta amicitia, si nō ipse amicus per se amatur toto pectore, vt dicitur? qui etiam deserendus & abiiciendus est, desperatis emolumētis & fructibus: quo quid potest dici immanius? Quòd si amicitia per se colenda est, societas quoque hominum, & æqualitas, & iustitia per se est expetenda. quod ni ita est, omnino iustitia nulla est. id enim iniustißimum ipsum est, iustitiæ mercedem quærere. Quid verò de modestia, quid de temperantia, quid de continentia, quid de verecundia, pudore, pudicitiáq; dicemus? infamiǽne metu non esse petulanteis, an legũ & iudiciorum? Innocentes ergo & verecundi sunt, vt bene audiant: & vt rumorem bonum colligant, erubescunt, & pudet impudica loqui. Ac me nimirum istorũ philosophorum pudet, qui nullum vitium vitare, nisi iudicio ipso multatum, putant. Quid enim? possumus eos, qui stupro arcentur infamiæ metu, pudicos dicere, cùm ipsa infamia propter rei turpitudinē consequatur? Nam quid aut laudari ritè, aut vituperari potest, si ab eius natura recesseris, quod aut laudādum, aut vituperandũ putes? An corporis prauitates, si erũt perinsignes, habebunt aliquid offensionis: animi deformitas non habebit? cuius turpitudo ex ipsis vitiis facillimè perspici potest. quid enim fœdius auaritia? quid immanius libidine? quid contemtius timiditate? quid abiectius tarditate & stultitia dici potest? Quid ergo? eos, qui singulis vitiis excellunt, aut etiam pluribus, propter damna, aut detrimenta, aut cruciatus aliquos, miseros dicimus, an propter vim turpitudinémque vitiorum? quod item ad contrariam laudem in virtute dici potest. Nam si propter alias res uirtus expetitur: melius esse aliquid, quàm virtutem, necesse est. Pecuniámne igitur? an honores? an formam? an valetudinem? quæ &, cùm adsunt, perparua sunt, &, quàm diu affutura sint, certũ sciri nullo modo potest. an, id quod turpißimũ dictu est, voluptatem? at in ea quidem spernenda, & repudianda virtus vel maximè cernitur. Videtísne, quãta series rerum, sententiarúmq; sit, atque vt ex alio alia nectantur? Quin labebar longius, nisi me retinuissem. Q. Quò tandem? libenter enim frater ad istam orationem tecum prolaberer. M. Ad finem bonorum, quò referuntur, & cuius asciscendi causa sunt facienda omnia, controuersam rem, & plenam dissensionis inter doctißimos, sed aliquando tamen iudicandam. A. Quî istuc fieri potest L. Gellio mortuo? M. Quid tādem id ad rem? Att. Quia me Athenis audire ex Phædro meo memini, Gellium, familiarem tuum, cùm pro consule ex prætura in Græciam venisset, Athenis philosophos, qui tum erãt, in locum vnũ conuocasse, ipsísque magnopere auctorē fuisse, vt aliquando controuersiarum aliquem facerent modum: quòd si essent eo animo, vt nollent ætatem in litibus conterere, posse rem conuenire, & simul operam suam illis esse pollicitum, si posset inter eos aliquid conuenire. M. Ioculare istud quidem Pomponi, & à multis sæpe derisum: sed ego planè vellem me arbitrum inter antiquam Academiam & Zenonem datum. Att. Quo tandē istuc modo? M. Quia de re vna solùm dissident, de ceteris mirificè congruunt. Att. Aín' tandem? vna de re est solùm dissensio? M. Quæ quidem ad rē pertineat,

vna: quippe cùm antiqui omnes, quod ſecundum naturam eſſet, quo iuuaremur in vita, bonum eſſe decreuerint: hic, niſi quod honeſtum eſſet, nihil putauerit bonum. Att. Perparuam verò controuerſiam dicis, ac non eam, quæ dirimat omnia. M. Probè quidem ſentis, ſi re, ac non verbis diſsiderent. Att. Ergo aſſentiris Antiocho familiari meo: magiſtro enim non audeo dicere: quocum vixi, & qui me ex noſtris pæne cõuellit hortulis, deduxítque in Academiam perpauculis paſsibus. M. Vir iſte fuit ille quidem prudẽs & acutus, & in ſuo genere perfectus, mihíque, vt ſcis, familiaris: cui tamen ego aſſentiar in omnibus, nécne, mox videro: hoc dico, controuerſiam totã iſtam poſſe ſedari. Att. Qui iſtuc tandem vides? M. Quia ſi, vt Chius Ariſto dixit, ſolum bonum eſſe diceret, quod honeſtũ eſſet: malúmque, quod turpe: ceteras res omneis planè pares, ac ne minimùm quidem, vtrùm adeſſent, an abeſſent, intereſſe: valde à Xenocrate & Ariſtotele, & ab illa Platonis familia diſcreparet, eſſétque inter eos de re maxima, & de omni viuẽdi ratione diſſenſio. nunc verò cùm decus, quod antiqui ſummum bonum eſſe dixerunt, hic ſolum bonum dicat: item dedecus, quod illi ſummũ malum, hic ſolum: diuitias, valetudinem, pulchritudinem, commodas res appellet, non bonas: paupertatem, debilitatem, dolorem, incommodas, non malas: ſentit idem, quod Xenocrates, quod Ariſtoteles: loquitur alio modo. Ex hac autem non rerum, ſed verborum diſcordia, controuerſia nata eſt de finibus: in qua quoniam vſucapionem XII. tabulæ inter quinque pedes eſſe noluerunt, depaſci veterem poſſeſsionem Academiæ ab hoc acuto homine non ſinemus: nec Mamilia lege ſinguli, ſed nos tres arbitri fineis regemus. Q. Quámnam igitur ſententiam dicimus? M. Requiri placere terminos, quos Socrates pegerit, iíſque parẽre. Q. Præclarè, frater, iam nunc à te verba vſurpantur ciuilis iuris & legum: quo de genere exſpecto diſputationem tuam. nam iſta quidem magna diiudicatio eſt, vt ex te ipſo ſæpe cognoui. M. Sed certè res ita ſe habent, vt ex natura viuere ſummum bonum ſit, id eſt vita modica, & apta virtute perfrui, aut ducem naturam ſequi, & eius quaſi lege viuere, id eſt nihil, quantum in ipſo ſit, prætermittere, quo minus ea, quæ natura poſtulet, conſequatur, quòd inter hæc velit è virtute tanquam lege viuere. Quapropter hoc diiudicari, neſcio an vnquam, ſed hoc ſermone certè non poteſt, ſi quidem id, quod ſuſcepimus, perfecturi ſumus. Att. At ego huc declinabã non inuitus. Q. Licebit aliàs: nunc id agamus, quod cœpimus, cùm præſertim ad id nihil pertineat hæc de ſummo malo, bonóque diſſenſio. M. Prudentiſſimè, Quinte, dicis. nam quæ à me adhuc dicta ſunt, è media philoſophia ducta ſunt. Tu autem alicuius ciuitatis leges fortaſſe deſideras. Q. Equidem nec Lycurgi leges, nec Solonis, neque Charondæ, neque Zaleuci, nec noſtras XII. tabulas, nec plebiſcita deſidero: ſed te exiſtimo tum populis, tum etiam ſingulis hodierno ſermone legem viuendi, & diſciplinam daturum. M. Eſt huius verè diſputationis Quinte proprium id, quod exſpectas: atque vtinam eſſet etiam facultatis meæ. ſed profectò ita ſe res habet, vt, quoniam vitiorum emendatricem legem eſſe oportet, commendatricémque virtutum, ab ea, viuendi doctrina ducatur. ita fit, vt mater omnium bonarum artium ſapientia ſit: à cuius amore Græco verbo philoſophia nomen inuẽnit: qua nihil à diis immortalibus vberius, nihil florentius, nihil præſtabilius hominum vitæ datum eſt. Hæc enim vna nos cùm ceteras res omneis, tum, quod eſt difficillimum, docuit, vt noſmetipſos noſceremus: cuius præcepti tanta vis, tanta ſententia eſt, vt ea non homini cuipiam, ſed Delphico deo tribueretur. nam qui ſeipſe norit, primùm aliquid ſentiet ſe habere diuinum, ingeniúmq; in ſe ſuum, ſicut ſimulacrum aliquod, dedicatum putabit: tantóq; munere deorum ſemper dignum aliquid & faciet & ſentiet: & cùm ſe ipſe perſpexerit, totúmque tentarit, intelliget quemadmodum à natura ſubornatus in vitã venerit, quantáque inſtrumenta habeat ad obtinendam, adipiſcendámque ſapientiam, quoniam principiò rerum omnium quaſi adumbratas intelligentias animo ac mẽte conceperit, quibus illuſtratus ſapiẽtia duce bonũ virũ, & ob cauſam ipſam cauſam cernat ſe beatũ fore. Nam cùm animus, cognitis perceptíſque virtutibus, à corporis obſequio, indulgentiáque diſceſſerit, voluptatém-

que

que ſicut labem aliquam décoris oppreſſerit,omnémque mortis doloríſque timoré effugerit,ſocietatémque caritatis coïerit cum ſuis, omneíſque natura coniunctos ſuos duxerit, cultúmque deorum,& puram religionem ſuſceperit,& exacuerit illam,vt oculorum, ſic ingenij aciem ad bona deligenda, & reiicienda contraria, quæ virtus ex prouidendo eſt appellata prudentia:quid eo dici,aut excogitari poterit beatius?Idémque cùm cælum, terras,maria , omniúmque rerum naturam perſpexerit, eáque vnde generata, quò recurrant,quando,quo modo obitura,quid in iis mortale & caducũ,quid diuinum,æternúmque ſit,viderit:ipſúmque ea moderantem & regentem pæne prehenderit,ſeſéque nõ vnis circundatum mœnibus popularem alicuius loci,ſed ciuem totius mundi,quaſi vnius vrbis,agnouerit:in hac ille magnificentia rerum,atque in hoc conſpectu & cognitione naturæ,dij immortales,quàm ipſe ſe noſcet?quod Apollo præcepit Pythius:quàm contemnet,quàm deſpiciet, quàm pro nihilo putabit ea,quæ vulgò dicuntur ampliſsima! Atque hæc omnia , quaſi ſepimento aliquo , vallabit diſſerendi ratione , veri & falſi iudicandi ſcientia,& arte quadam intelligendi quid quanque rem ſequatur,& quid ſit cuique contrarium.cúmque ſe ad ciuilem ſocietatem natum ſenſerit,non ſolùm illa ſubtili diſputatione ſibi vtendum putabit, ſed etiam fuſa latius perpetua oratione , qua regat populos, qua ſtabiliat leges,qua caſtiget improbos,qua tueatur bonos,qua laudet claros viros,qua præcepta ſalutis & laudis aptè ad perſuadendam edat ſuis ciuibus , qua hortari ad decus, reuocare à flagitio,conſolari poſsit afflictos , factáque & conſulta fortium & ſapientium cum improborum ignominia ſempiternis monumentis prodere. Quæ cùm tot res, tantæque ſint,quæ ineſſe in homine perſpiciantur ab iis,qui ſe ipſi velint noſcere:earum parens eſt,educatríxque ſapientia. Att.Laudata quidem à te grauiter, & verè.ſed quorſus hæc pertinent? M.Primùm ad ea, Pomponi, de quibus acturi iam ſumus, quæ tanta eſſe volumus.non enim erunt,niſi ea fuerint,vnde illa manant,ampliſsima.deinde facio & libenter,&,vt ſpero,rectè,quòd eam,cuius ſtudio teneor,quǽque me eum,quicunque ſum, effecit, non poſſum ſilentio præterire. Att. Verò facis & meritò, & rectè, fuítque id, vt dicis,in hoc ſermone faciendum.

M. TVLLII CICERONIS DE LEGIBVS, LIBER SECVNDVS.

ATTICVS.

ED víſne , quoniam & ſatis iam deambulatum eſt , & tibi aliud dicendi initium ſumendum eſt, locum mutemus, & in inſula, quæ eſt in Fibreno,(nam opinor hoc illi alteri flumini nomen eſſe)ſermoni reliquo demus operam ſedentes? M.Sanè quidem. nam illo loco libentiſsimè ſoleo vti,ſiue quid mecum ipſe cogito,ſiue aliquid ſcribo, aut lego. Att. Equidem,qui nunc primùm huc venerim,ſatiari non queo,magnificáſque villas, & pauimenta marmorea , & laqueata tecta contemno. Ductus verò aquarum, quos iſti nilos,& euripos vocant,quis non, cùm hæc videat, irriſerit?Itaque, vt tu paullo antè de lege & iure diſſerens ad naturam referebas omnia , ſic in his ipſis rebus , quæ ad quietem animi, delectationémque quæruntur,natura dominatur . Quare antea mirabar (nihil enim his in locis niſi ſaxa & monteis cogitabam : ídque vt facerem, & orationibus inducebar tuis,& verſibus) ſed mirabar,vt dixi,te tam valde hoc loco delectari:nunc cõtrà miror,te,cùm Roma abſis,vſquam potius eſſe. M.Ego verò,cùm licet plureis dies abeſſe,præſertim hoc tempore anni,& amœnitatem & ſalubritatem hanc ſequor : raro auté licet.Sed nimirum me alia quoque cauſa delectat,quæ te non attingit ita. Att.Quæ tandem iſta cauſa eſt? M.Quia,ſi verum dicimus,hæc eſt mea,& huius fratris mei germana patria.hîc enim orti ſtirpe antiquiſsima ſumus:hîc ſacra, hîc genus , hîc maiorum multa veſtigia.Quid plura?hanc vides villam,vt nunc quidem eſt,lautius ædificatam patris noſtri ſtudio : qui cùm eſſet infirma valetudine, hîc ferè ætatem egit in litteris.Sed hoc ipſo

in loco cùm auus viueret,& antiquo more parua esset villa, vt illa Curiana in Sabinis,me scito esse natum. Quare inest nescio quid, & latet in animo ac sensu meo, quo me plus hic locus fortasse delectet:siquidem etiam ille sapientissimus vir,Ithacam vt videret,immortalitatem scribitur repudiasse. Att. Ego verò tibi istam iustã causam puto, cur huc libentius venias, atque hunc locum diligas. quin ipse,verè dicam,sum ipsi villæ amicior factus,atq; huic omni solo, in quo tu ortus & procreatus es. mouemur enim nescio quo pacto locis ipsis,in quibus eorũ,quos diligimus,aut admiramur,adsunt vestigia. Me quidem ipsæ illæ nostræ Athenæ non tam operibus magnificis, exquisitísq; antiquorum artibus delectãt, quàm recordatione summorum virorum, vbi quisque habitare, vbi sedere,vbi disputare sit solitus:studioséque eorum etiam sepulcra contemplor. Quare istum, vbi tu es natus,plus amabo posthac locum. M. Gaudeo igitur me incunabula pæne mea tibi ostendisse. Att. Et quidem me cognosse admodum gaudeo. Sed illud tamen quale est,quod paullo antè dixisti,hunc locum (quem ego te accipio dicere Arpinum) germanam patriam esse vestram? Nunquid vos duas habetis patrias, an est illa vna patria communis? nisi fortè sapienti illi Catoni fuit patria non Roma,sed Tusculum. M. Ego mehercule & illi,& omnibus municipibus duas esse censeo patrias,vnam naturæ,alteram ciuitatis:vt ille Cato,cùm esset Tusculi natus,in populi Ro. ciuitatẽ susceptus est. itaq;,cùm ortu Tusculanus esset,ciuitate Romanus,habuit alterã loci patriam, alterã ciuitatis:vt vestri Attici,priusquàm Theseus eos demigrare ex agris,& in astu,quod appellatur,omneis se cõferre iussit, & Sunij erant iidem,& Attici:sic nos & eam patriam dicimus,vbi nati,& illam,qua excepti sumus. sed necesse est caritate eam præstare,in qua reip. nomen,& vniuersæ ciuitatis est:pro qua mori,& cui nos totos dedere, & in qua nostra omnia ponere, & quasi consecrare debemus. Dulcis autem non multo secus est ea,que genuit,quàm illa, quæ excepit. itaque ego esse hanc meam patriam prorsus nunquam negabo, dum illa sit maior,& hæc in illa contineatur. Att. Rectè igitur Magnus ille noster me audiente posuit in iudicio,cùm pro Balbo tecum simul diceret, remp. nostram iustissimas huic municipio gratias agere posse,quòd ex eo duo sui conseruatores extitissent:vt iam videar adduci,hanc quoque,quæ te procreauit,esse patriam tuam. Sed ventum in insulam est. Hac verò nihil est amœnius. Etenim hoc quasi rostro finditur Fibrenus, & diuisus æqualiter in duas parteis latera hæc alluit, rapidéq; dilapsus citò in vnum confluit,& tantùm complectitur quoad satis sit modicæ palæstræ loci. quo effecto, tanquam id habuerit operis ac muneris,vt hanc nobis efficeret sedem ad disputandum,statim præcipitat in Lirem,&, quasi in familiam patritiam venerit,amittit nomen obscurius,Lirémque multò gelidiorem facit. nec enim vllum hoc frigidius flumẽ attigi,cùm ad multa accesserim,vt vix pede tentare id possim:quod in Phædro Platonis facit Socrates. M. Est verò ita. sed tamen huic amœnitati,quemadmodum ex Quincto sæpe audio,Thyamis Epirotes tuus ille nihil,opinor,concesserit. Q. Est ita,vt dicis. caue enim putes Attici nostri Amaltheo,platanísque illis quicquam esse præclarius. sed,si videtur,considamus hîc in vmbra,atque ad eam partem sermonis,ex qua egressi sumus,reuertamur. M. Præclarè exigis Quinte. at ego me effugisse arbitrabar: & tibi nihil horũ deberi potest. Q. Ordire igitur. nam hunc tibi totum dicamus diem. M. Ab Ioue Musarum primordia,sicut in Arati carmine orsi sumus. M. Quorsum istuc? Q. Quia nunc itidem ab eodem,& ceteris diis immortalibus sunt nobis agendi capienda primordia. M. Optimè verò frater: & fieri sic decet. Videamus igitur rursus, priusquàm aggrediamur ad leges singulas, vim naturámque legis,ne, cùm referenda sint ad eam nobis omnia,labamur interdum errore sermonis,ignoremúsque vim sermonis eius, quo iura nobis definienda sint. Q. Sanè quidem hercule: & est ista recta docendi via. M. Hanc igitur video sapientissimorum fuisse sententiam,legem neque hominum ingeniis excogitatam, neque scitum aliquod esse populorum,sed æternum quiddam,quod vniuersum mundum regeret imperandi, prohibendíque sapientia. ita principem legem illam,& vltimam,mentem esse dicebant omnia ratione aut cogentis, aut ve-

aut vetantis dei:ex qua illa lex,quam dij humano generi dederunt, rectè est laudata.est enim ratio,ménsq; sapientis ad iubendum,& ad deterrendum idonea. Q. Aliquoties iam iste locus à te tactus est: sed antequàm ad populareis leges venias, vim istius cælestis legis explana, si placet:ne æstus nos consuetudinis absorbeat, & ad sermonis morem vsitati trahat. M. A pueris enim,Quinte,didicimus, SI IN IVS VOCET, ATQVE EAT, eiusmodi alias leges nominare.Sed verò intelligi sic oportet,& hæc, & alia iussa,ac vetita populorum vim habere ad rectè facta vocandi,& à peccatis auocandi: quæ vis non modò senior est, quàm ætas populorum & ciuitatum, sed æqualis illius cælum atque terras tuentis & regentis dei. neque enim esse mens diuina sine ratione potest, nec ratio diuina non hanc vim in rectis prauísque sanciendis habere: nec,quia nusquam erat scriptum,vt contra omneis hostium copias in ponte vnus asisteret, à tergóque pontem interscindi iuberet, iccirco minus Coclitem illum rem gesisse tantã fortitudinis lege, atq; imperio putabimus. nec si regnante Tarquinio nulla erat Romæ scripta lex de stupris,iccirco nõ cõtra illam legem sempiternã Sex. Tarquinius vim Lucretiæ Tricipitini filiæ attulit.erat enim ratio profecta à rerũ natura, & ad rectè faciendum impellens, & à delicto auocans: quæ non tum denique incipit lex esse,cùm scripta est,sed tum,cùm orta est.orta autem simul est cum mente diuina.quamobrem lex vera,atque princeps,apta ad iubendum,& ad vetandum,ratio est recta summi Iouis. Q. Assentior, frater,vt,quod est rectum,verum quoque sit,neque cum litteris, quibus scita scribuntur,aut oriatur,aut óccidat. M. Ergo vt illa diuina mens, summa lex est: item perfecta lex est, cùm in homine est perfecto, & in mente sapientis. Quæ sunt autem variæ, & ad tempus scriptæ, populi fauore magis, quàm re,legum nomen tenent.omnem enim legem,quæ quidem rectè lex appellari posit,esse laudabilem quibusdam talibus argumentis docent. Constat profectò, ad salutem ciuium,ciuitatúmq; incolumitatem,vitámque omnium quietam & beatam cónditas esse leges:eósque,qui primùm eiusmodi scita sanxerũt,populis ostendisse, ea se scripturos atque laturos,quibus illi ascriptis,susceptísque, honestè beatéque viuerent:quæq; ita composita, sanctáque essent, eas leges videlicet nominarunt. Ex quo intelligi par est, eos,qui perniciosa & iniusta populis iussa descripserint,cùm contrà fecerint,quàm polliciti,professíque sint,quiduis potius tulisse, quàm leges:vt perspicuum esse posit,in ipso nomine legis interpretando inesse vim & sententiam iusti & iuris colendi.Quæro igitur,Quinte, à te,sicut illi solent:quo si ciuitas careat,ob eam ipsam causam,quòd eo careat, pro nihilo habenda sit,id éstne numerandum in bonis? Q. Ac maximis quidem. M. Lege autem carens ciuitas, éstne ob id ipsum habenda nullo loco? Q. Dici aliter non potest. M. Necesse est igitur legem haberi in rebus optimis. Q. Prorsus assentior. M. Quid,quòd multa perniciosa, multa pestifera sciscuntur in populis? quæ non magis legis nomen attingunt,quàm si latores aliquas * cõcessu suo sanxerint? nam neque medicorum præcepta dici verè possent,siqua inscij,imperitiq; pro salutaribus mortifera conscripserint: neque in populo lex,cuicuimodi fuerit illa,etiam si perniciosum aliquid populus acceperit. Ergo lex est iustorum,iniustorúmq; distinctio,ad illam antiquisimam, & rerum omnium principem expressa naturam,ad quam leges hominum diriguntur,quæ supplicio improbos afficiunt:defendunt,ac tuentur bonos. Q. Præclarè intelligo:nec verò iam aliam esse vllam legem puto non modò habendam,sed ne appellandam quidem. M. Igitur tu Tucias & Apuleias leges nullas putas? Q. Ego verò ne Liuias quidem. M. Et rectè,quæ præsertim vno versiculo senatus puncto temporis sublatæ sint. lex autem illa, cuius vim explicaui,neque tolli,neque abrogari potest. Q. Eas tu igitur leges rogabis videlicet, quæ numquã abrogentur. M. Certè,si modò acceptæ à vobis duobus erũt.sed,vt vir doctisimus fecit Plato, atque idem grauisimus,omniúmq; princeps,de rep.cùm scripsit,idémque separatim de legibus eius: item mihi credo esse faciendum, vt priusquàm ipsam legẽ recitem,de eius legis laude dicam. quod idem & Zaleucum & Charondam fecisse video, cùm quidem illi non studij & delectationis, sed reip.causa leges ciuitatibus suis scripse-

runt. quos imitatus Plato, videlicet hoc quoque legis putauit esse, persuadere aliquid, nō omnia vi ac minis cogere. Q. Quid, quòd Zaleucum istum negat vllum fuisse Timæus? M. At Theophrastus auctor haud deterior mea quidem sententia: meliorem multi nominant: commemorant verò ipsius ciues nostri clientes, Locri. Sed siue fuit, siue non fuit, nihil ad rem. loquimur, quod traditum est. Sit igitur hoc iam à principio persuasum ciuibus, dominos esse omnium rerum, ac moderatores deos, eáque, quæ gerātur, eorum geri iudicio ac numine, eosdémque optimè de genere hominum mereri, &, qualis quisque sit, quid agat, quid in se admittat, qua mente, qua pietate religiones colat, intueri, piorúmque & impiorum habere rationem. his enim rebus imbutæ mentes, haud sanè abhorrebuut ab vtili & vera sententia. quid est enim verius, quàm neminem esse oportere tam stultè arrogantem, vt in se mentem & rationem putet inesse, in cælo mundóque non putet? aut ea, quæ vix summa ingenij ratione comprehendat, nulla ratione moueri putet? Quem verò astrorum ordines, quem dierum, noctiúmque vicissitudines, quem mensium temperatio, quémque ea, quæ gignuntur nobis ad fruendum, non gratum esse cogant, hunc hominem omnino numerare quî decet? cúmque omnia, quæ rationem habent, pręstent iis, quæ sint rationis expertia, nefásque sit dicere vllam rem præstare naturæ omnium rerum: rationem inesse in ea confitendum est. Vtileis esse autem opiniones has quis neget, cùm intelligat, quàm multa firmentur iureiurando? quantæ saluti sint fœdera religionis? quàm multos diuini supplicij metus à scelere reuocarit? quámque sancta sit societas ciuium inter ipsos, diis immmortalibus interpositis tum iudicibus, tum testibus? Habes legis proœmium. sic enim hoc appellat Plato. Q. Habeo verò, frater: & hoc admodum delector, quòd in aliis rebus, aliísq; sententiis versaris, atque ille. nihil enim tam dissimile est, quàm vel ea, quæ antè dixisti, vel hoc ipsum legis exordium. vnum illud mihi videris imitari orationis genus. M. Vellem fortasse. quis enim id potest, aut vnquā poterit imitari? nam sententias interpretari perfacile est. quod quidē ego facerem, nisi planè esse vellem meus. quid enim negotij est, eadem propè verbis iisdem conuersa dicere? Q. Prorsus assentior. verùm, vt modò tute dixisti, te esse malo tuum. Sed iam exprome, si placet, istas leges de religione. M. Expromam equidem, vt poterò: & quoniam & locus & sermo familiaris est, legum vocem proponam. Q. Quídnam id est? M. Sunt certa legum verba, Quinte, neque ita prisca, vt in veteribus his, sacratísque legibus: & tamen quo plus auctoritatis habeant, paullo antiquiora, quàm hic sermo est. eum morem igitur cum breuitate, si potero, consequar. Leges autem à me edentur non perfectę: nam esset infinitum: sed ipsæ summæ rerum, ac sententiæ. Q. Ita verò necesse est: quare audiamus verba legis. M. Ad diuos adeunto castè. pietatem adhibento. opes amouento. qui secus faxit, deus ipse vindex erit. Separatim nemo habessit deos, néue nouos: sed nec aduenas, nisi publicè adscitos, priuatim colunto. Constructa à patribus delubra in vrbibus habēto: lucos in agris habento, & larum sedes. ritus familiæ, patrúmque seruanto. Diuos, & eos, qui cælestes semper habiti sunt, colunto, & ollos, quos in cælū merita vocauerint, Herculem, Liberum, Æsculapium, Castorem, Pollucem, Quirinum. ast olla, propter quæ datur homini ascensus in cælum, Mentem, Virtutem, Pietatem, Fidem, earúmq; laudum delubra sunto. Nec vlla vitiorum sacra sollennia obeunto. Feriis iurgia amouento, easque in famulis, operibus patratis, habento. Itaque, vt ita cadat in annuis amfractibus, descriptum esto. certásque fruges, certásque bacas sacerdotes publicè libanto: hoc certis sacrificiis ac diebus. Itémque alios ad dies vbertatem lactis, fætúsque seruāto. Id quod ne committi possit, ad eam rem, ratione cursus annuos sacerdotes finiunto. Quæque, quoique diuo decóræ, gratǽque sint hostiæ, prouidento: diuísque aliis alij sacerdotes, omnibus pontifices, singulis flamines sunto. Virgines Vestales in vrbe custodiunto ignē foci publici sempiternū. Quóque & priuatim, & publicè modo, ritúque fiat, discunto ignari à publicis sacerdotibus. Eorum autem genera sunto duo, vnum quod præsit cæremoniis & sacris: alterū, quod interpretetur fatidicorum, & vatum effata incognita, cùm senatus populúsque asciuerit. Inter-

F.h. p. Ciacconius legit; et quoniam legum etiam sermo familiaris est, eas legum voce proponam. voce pro verbis posuit.

Interpretes autem Iouis optimi maximi publici augures ſignis & auſpiciis poſtea vidento, Diſciplinam tenento. Sacerdotes vineta, virgetáque, & ſalutem populi auguranto: Quique agent rem duelli, quíque popularem, auſpicium prẹmonento: ollíque obtemperanto. Diuorúmque iras prouidento, iíſque apparento: Cælíque fulgura regionibus ratis temperanto: Vrbémque, & agros, & templa liberata, & effata habento: Quæque augur iniuſta, nefaſta, vitioſa, dira defixerit, irrita, infectáque ſunto: Quíque non paruerit, capitale eſto. Fœderum, pacis, belli, induciarum oratores, fetiales, iudices duo ſunto: Bella diſceptanto. Prodigia, portenta ad Etruſcos & haruſpices, ſi ſenatus iuſſerit, deferũto: Etruriáque principes diſciplinam doceto: Quibus diuis creuerint, procuranto: Iidémque fulgura atque obſtita pianto. Nocturna mulierum ſacrificia ne ſunto, præter olla, quæ pro populo ritè fient. Néue quem initianto, niſi, vt aſſolet Cereri, Grẹco ſacro. Sacrum commiſſum, quod nec expiari poterit, impiè commiſſum eſto: quod expiari poterit, publici ſacerdotes expianto. Ludis publicis, quod ſine curriculo & ſine certatione corporum fiat, popularem lẹtitiam in cantu & fidibus & tibiis moderantor, eámque cum diuûm honore iungunto. Ex patriis ritibus optuma colunto. Præter Idææ matris famulos, eóſque iuſtis diebus, nequis ſtipem cogito. Sacrum, ſacróue commẽdatum qui clepſit, rapſítue, paricida eſto. Periurij pœna diuina, exitium: humana, dedecus eſto. Inceſtũ pontifices ſupremo ſupplicio ſanciunto. Impius ne audeto placare donis iram deorum. Sanctè vota reddunto. Pœna violati iuris eſto. Ne quis agrum conſecrato. Auri, argenti, eboris ſacrandi modus eſto. Sacra priuata perpetua manento. Deorum manium iura ſancta ſunto. Hos leto datos diuos habento. Sumtum in ollos, luctúmque minuunto. Att. Concluſa eſt quidem à te magna lex, ſanequàm breuiter: &, vt mihi quidem videtur, non multum diſcrepat iſta conſtitutio religionũ à legibus Numæ, noſtríſque moribus. M. An cenſes, cùm in illis de rep. libris perſuadere videatur Africanus, omnium rerũ publicarum noſtram illam veterem fuiſſe optimam, nõ neceſſe eſſe optumæ reip. leges dare conſentaneas? Att. Immò prorſus ita cenſeo. M. Ergo adeò exſpectatæ leges, quæ genus illud optimum reip. contineant: & ſiqua fortè à me hodie rogabuntur, quæ non ſint in noſtra rep. nec fuerint, tamen erant ferè in more maiorum, qui tum vt lex valebat. Att. Suade igitur, ſi placet, iſtam ipſam legem, vt ego, VTI ROGAS, poſſim dicere. M. Aín' tandem Attice? non es dicturus aliter? Att. Prorſus maiorem quidem rem nullam ſciſcam aliter: in minoribus, ſi voles, remittam hoc tibi. M. Atque mea quidem ſententia eſt. at ne longum fiat, videte. Att. Vtinam quidem. quid enim agere malumus?

M. Caſtè iubet lex adire ad deos, animo videlicet, in quo ſunt omnia: nec tollit caſtimoniam corporis: ſed hoc oportet intelligi, cùm multùm animus corpori præſtet, obſeruetúrque vt caſto corpore adeatur, multo eſſe in animis id ſeruandum magis. nam illud vel aſperſione aquæ, vel dierum numero tollitur: animi labes nec diuturnitate euaneſcere, nec amnibus vllis elui poteſt. Quod autem pietatem adhiberi, opes amoueri iubet, ſignificat probitatem gratam eſſe deo, ſumtum eſſe remouẽdum. Quid eſt enim, cùm paupertatem diuitiis etiam inter homines eſſe æqualem velimus, cur eam ſumtu ad ſacra adhibito deorum aditu arceamus? præſertim cùm ipſi deo nihil minus gratum futurum ſit, quàm non omnibus patère ad ſe placandum & colendum viam. Quòd autem non iudex, ſed deus ipſe vindex conſtituitur, præſentis pœnæ metu religio confirmari videtur: ſuóſque deos, aut nouos, aut alienigenas coli confuſionem habet religionum, & ignotas cæremonias etiam ſacerdotibus. nam à patribus acceptos deos ita placet coli, ſi huic legi paruerunt ipſi. Patrum delubra eſſe in vrbibus cenſeo: nec ſequor magos Perſarum: quibus auctoribus Xerxes inflammaſſe templa Græciæ dicitur, quòd parietibus includerent deos, quibus omnia deberent eſſe patentia ac libera, quorúmque hic mundus omnis templum eſſet, & domicilium. melius Græci atque noſtri, qui, vt augerent pietatem in deos, eaſdem illos, quas nos, vrbeis incolere voluerunt. affert enim hæc opinio religionẽ vtilem ciuitatibus: ſiquidem & illud bene dictum eſt à Pythagora, doctiſsimo viro, tum

maximè & pietatem & religionẽ verſari in animis, cùm rebus diuinis operam daremus: & quod à Thalete, qui ſapiẽtiſsimus inter ſeptem fuit, homines exiſtimare oportere deos omnia cernere, deorum omnia eſſe plena: fore enim omneis caſtiores, velutíque in fanis eſſent, maximè religioſos. eſt enim quadam opinione ſpecies deorum in oculis, nõ ſolùm in mentibus. Eandémque rationem luci habẽt in agris. neque ea, quæ à maioribus prodita eſt cùm dominis, tum famulis, poſita in fundi, villǽque conſpectu religio Larum, repudianda eſt. Iam ritus familiæ, patrúmque ſeruare, id eſt, quoniam antiquitas proximè accedit ad deos, à diis quaſi traditam religionem tueri. Quòd autem ex hominum genere conſecratos, ſicut Herculem, & ceteros, coli lex iubet: indicat, omnium quidem animos immortaleis eſſe, ſed fortium, bonorúmque, diuinos. Bene verò, quòd Mens, Pietas, Virtus, Fides, conſecratur manu: quarum omnium Romæ dedicata publicè templa ſunt, vt illa qui habeant (habent autem omnes boni) deos ipſos in animis ſuis collocatos putẽt. nam illud vitioſum Athenis, quòd, Cylonio ſcelere expiato, Epimenide Crete ſuadente fecerunt Contumeliæ fanum, & Impudentiæ. virtutes enim, non vitia conſecrare decet. aráque vetus ſtat in Palatio Febris, & altera Eſquiliis malæ Fortunæ: quæ omnia eiuſmodi deteſtanda, & repudianda ſunt. Quòd ſi fingẽda nomina ſunt vice poetæ: fingenda potius à vincendo, atque potiundo, ſiſtendóque cognomina, ſtatoris, omnipotentis, & inuicti Iouis: rerúmque expetendarum nomina, ſalutis, honoris, opis, victoriæ: quoniam quidem exſpectatione rerum bonarum erigitur animus. rectè etiam à Calatino Spes cõſecrata eſt: Fortunáque ſit vel huius diei: nam valet in omneis dies: vel reſpiciens ad opem ferendam, vel fors: in quo incerti caſus ſignificantur magis: vel primigenia à genendo: *Deſunt pauca.*

* Feriarum, feſtorúmq; dierum ratio in liberis requietem habet litium & iurgiorum: in ſeruis operum & laborum: quia compoſitio anni cõferre debet & ad perfectionem operum ruſticorum, & ad remiſsionem animorum: per quod tempus, vt ſacrificiorum libamenta ſeruentur, fætúſque pecorum, quæ dicta in lege ſunt, diligenter habenda ratio intercalandi eſt. quod inſtitutum peritè à Numa, poſteriorum pontificum negligentia diſſolutum eſt. Iam illud ex inſtitutis pontificum & haruſpicum non mutandum eſt, quibus hoſtiis immolandum cuique deo, cui maioribus, cui lactentibus, cui maribus, cui fæminis. Plures autem deorum omnium, ſinguli ſingulorum ſacerdotes, & reſpondendi iuris, & confitendarum religionum facultatem afferunt. Cúmque Veſta quaſi focum vrbis, vt Græco nomine eſt appellata, quod nos propè idem Græco interpretatum nomen tenemus; complexa ſit: ei colendæ virgines præſint, vt aduigilent facilius ad cuſtodiam ignis, & ſentiãt mulieres in natura fæminarum omnium deum caſtitatem pati. Quod ſequitur verò, non ſolùm ad religionem pertinet, ſed etiam ad ciuitatis ſtatum, vt ſine iis, qui ſacris publicè præſunt, religioni priuatæ ſatiſfacere non poſsint. continet enim, reip. cõſilio & auctoritate optimatum ſemper populum indigere: deſcriptióque ſacerdotum nullum iuſtæ religionis genus prætermittit. nam ſunt ad placandos deos alij conſtituti, qui ſacris præſint ſollennibus: ad interpretanda alij prædicta vatum, neque multorum, ne eſſet infinitum, neque paucorũ librorum, vt ne ea ipſa, quæ ſuſcepta publicè eſſent, quiſquam extra collegium noſſet. Maximum autem, & pręſtantiſsimum in rep. munus eſt augurum, cùm eſt auctoritati coniunctum. neque verò hoc, quia ſum ipſe augur, ita ſentio, ſed quia ſic exiſtimare nos eſt neceſſe. Quid enim maius eſt, ſi de iure quærimus, quàm poſſe à ſummis imperiis, & ſummis poteſtatibus comitia tollere? concilia vel inſtituta dimittere, vel habita reſcindere? quid grauius, quàm rẽ ſuſceptã dirimi, ſi vnus augur ALIO DIE dixerit? quid magnificentius, quàm poſſe decernere, vt magiſtratu ſe abdicent conſules? quid religioſius, quàm cum populo, cum plebe agendi ius aut dare, aut non dare? quid, legem, ſi non iure rogata eſt, tollere? vt Titiam decreto collegij, vt Liuias conſilio Philippi, conſules & augures? nihil domi, nihil foris per magiſtratus geſtum, ſine eorum auctoritate poſſe cuiquam probari? Att. Age iam iſta video, fateórq; omnia eſſe magna:

ſed eſt

ſed eſt in collegio veſtro inter Marcellum & Appium optimos augures magna diſſenſio: nam eorũ ego in libros íncidi: cùm alteri placeat, auſpicia iſta ad vtilitaté eſſe reip. compoſita, alteri diſciplina veſtra quaſi diuinare videatur prorſus poſſe. Hac tu de re quæro quid ſentias. M. Egóne? diuinationem, quam Græci μαντικὴν appellant, eſſe cenſeo, & huius hanc ipſam partem, quæ eſt in auibus, ceteríſque ſignis diſciplinę noſtræ, quòd, cùm ſummos deos eſſe concedamus, eorúmque mente mundum regi, & eorumdem benignitatem hominum conſulere generi, & poſſe nobis ſigna rerum futurarum oſtendere, non video cur diuinationem eſſe negem. ſunt autem ea, quæ poſui, ex quibus id, quod volumus, efficitur & colligitur. Iam verò permultorum exemplorũ & noſtra plena eſt reſp. & omnia regna, omnéſque populi, cunctæq; gentes, augurum prædictis multa incredibiliter vera cecidiſſe. neque enim Polyidi, neque Melampodis, neque Mopſi, neque Amphiarai, neq; Chalchantis, neque Heleni tãtum nomen fuiſſet, neque tot nationes id ad hoc tempus retinuiſſent, Arabum, Phrygum, Lycaonum, Cilicum, maximéque Piſidarum, niſi vetuſtas ea certa eſſe docuiſſet. nec verò Romulus noſter auſpicatò vrbem condidiſſet, neq; Attij Nauij nomen memoria floreret tam diu, niſi hi omnes multa ad veritaté admirabilia dixiſſent. Sed dubium non eſt, quin hæc diſciplina & ars augurum euanuerit iam & vetuſtate & negligentia. Itaque neque illi aſſentior, qui hanc ſcientiam negat vnquam in noſtro collegio fuiſſe: neque illi, qui eſſe etiam nunc putat. quæ mihi videtur apud maiores fuiſſe duplex, vt ad reip. tempus nõnunquam, ad agendi conſilium ſæpiſsimæ pertineret.

ib. et antiquae editiones Polyidus. quod placet. v. Suidam in verbo πόλις.

Att. Credo hercle ita eſſe, iſtiq; rationi potiſsimùm aſſentior. ſed redde cetera. M. Reddam verò, &, ſi potero, breui. Sequitur enim de iure belli: in quo & ſuſcipiendo, & gerendo, & deponendo ius plurimum valet, & fides: horúmq; vt publici interpretes eſſent, lege ſancimus. Iam de haruſpicum religione, de expiationibus, & procurationibus ſatis, ſupérq; in ipſa lege dictum puto. Att. Aſſentior, quoniam omnis hæc in religione verſatur oratio. M. At verò, quod ſequitur, quo modo aut tu aſſentiare, aut ego reprehendam, ſanè quæro Tite. Att. Quid tãdem id eſt? M. De nocturnis ſacrificiis mulierũ. Att. Ego verò aſſentior, excepto præſertim in ipſa lege ſollenni ſacrificio ac publico. M. Quid ergo aget Iacchus, Eumolpidæque veſtri, & auguſta illa myſteria, ſi quidem ſacra nocturna tollimus? nõ enim populo Ro. ſed omnibus bonis, firmíſque populis leges damus. Att. Excipis, credo illa, quibus ipſi initiati ſumus. M. Ego verò excipiam. nã mihi cùm multa eximia diuináque videntur Athenæ tuæ peperiſſe, atque in vitam hominũ attuliſſe, tum nihil melius illis myſteriis, quibus ex agreſti, immaníque vita exculti ad humanitatem, & mitigati ſumus: initiáque, vt appellãtur, ita re vera principia vitæ cognouimus: neque ſolùm cum lætitia viuẽdi rationem accepimus, ſed etiam cum ſpe meliore moriendi. Quid autẽ mihi diſpliceat in nocturnis, poetę indicant comici. Qua licentia Romæ data, quídnam egiſſet ille, qui in ſacrificium cogitatam libidinẽ intulit, quò ne imprudentiam quidem oculorum adiici fas fuit? Att. Tu verò iſtam Romæ legem rogato, nobis noſtras ne ademeris. M. Ad noſtra igitur reuertor: quibus profectò diligentiſsimè ſanciendum eſt, vt mulierum famam multorum oculis lux clara cuſtodiat, initientúrq; eo ritu Cereri, quo Romæ initiantur. quo in genere ſeueritatem maiorũ ſenatus vetus auctoritas de Bacchanalibus, & conſulum exercitu adhibito quæſtio, animaduerſióque declarat. atque omnia nocturna, ne nos duriores fortè videamur, in media Græcia Diagondas Thebanus lege perpetua ſuſtulit. Nouos verò deos, & in his colendis nocturnas peruigilationes ſic Ariſtophanes facetiſsimus poeta veteris comœdiæ vexat, vt apud eum Sabazius, & quidã alij dii peregrini iudicati, è ciuitate eiiciantur. Publicus autem ſacerdos imprudentiam cõſilio expiatam metu liberet, audaciam in admittendis religionibus fœdis damnet, atque impiam iudicet. Iam ludi publici, quoniam ſunt cauea, circóque diuiſi, ſint corporum certationes, curſu, pugilatione, luctatione, curriculíſque equorum vſque ad certam victoriam circo conſtitutæ: cauea, cantu, voce ac fidibus, & tibiis: dum modò ea moderata ſint, vt lege præſcribitur. aſſentior enim Platoni, nihil tam facilè in animos teneros atque

ib. et videt. recte

molleis influere, quàm varios canēdi sonos. quorū dici vix potest quanta sit vis in vtramque partem. namq; & incitat languenteis, & languefacit excitatos, & tum remittit animos, tum contrahit: ciuitatúmq; hoc multarum in Græcia interfuit, antiquum vocum seruare modum: quarū mores lapsi ad mollitiē, pariter sunt immutati cum cantibus, aut hac dulcedine corruptelâque deprauati, vt quidam putant: aut, cùm seueritas eorum ob alia vitia cecidisset, tum fuit in auribus animísq; mutatis etiā huic mutationi locus. Quamobrem ille quidem sapientissimus Græciæ vir, longéque doctissimus valde hanc labem veretur. negat enim mutari posse musicas leges sine mutatione legum publicarum. Ego nec tam valde id timendum, nec planè contemnendum puto. Illa quidem, quæ solebant quondam complecti seueritatē iucundam Liuianis & Næuianis modis, nunc videtis, vt exsultent, ceruices oculósq; pariter cum modorum flexionibus torqueant. Grauiter olim ista vindicabat vetus illa Græcia, longè prouidens, quàm sensim pernicies illapsa in ciuium animos malis studiis, malísq; doctrinis repentè totas ciuitates euerteret: siquidem illa seuera Lacedæmon neruos iussit, quòd plureis quàm septem haberet, in Timothei fidibus incídi. Deinceps in lege est, vt de ritibus patriis colantur optimi: de quo cùm consulerent Athenienses Apollinem Pythium, quas potissimùm religiones tenerent: oraculum editum est, eas, quæ essent in more maiorum. quo cùm iterum venissent, maiorúmque morem dixissent sæpe esse mutatum, quæsiuisséntque quem morem potissimùm sequerentur è variis: respondit, optimum. Et profectò ita est, vt id habēdum sit antiquissimum, & deo proximum, quod sit optimum. Stipem sustulimus, nisi eam, quam ad paucos dies propriā Idææ matris excepimus. implet enim superstitione animos, & exhaurit domos. Sacrilego pœna est, neque ei soli, qui sacrum abstulerit: sed etiam ei, qui sacro cōmendatum. quod & nunc multis fit in fanis. Alexander in Cilicia deposuisse apud Solem in delubro pecuniam dicitur, & Atheniensis Clisthenes Iunoni Samiæ ciuis egregius, cùm rebus timeret suis, filiarum dotes credidit. Sed iam de periuris: de incestis nihil sanè hoc quidem loco disputandum est. Donis impij ne placare audeant deos: Platonem audiant, qui vetat dubitare qua sit mente futurus deus, cùm vir nemo bonus ab improbo se donari velit.

Diligētia votorum satis in lege dicta est, ac voti spōsio, qua obligamur deo. Pœna verò violatæ religionis iustam recusationē non habet. Quid ego hîc sceleratorū vtar exemplis? quorum sunt plenæ tragœdiæ. quæ ante oculos sunt, ea potius attingantur. etsi hæc commemoratio vereor ne supra hominis fortunam esse videatur: tamen, quoniam mihi sermo est apud vos, nihil reticebo: velímque hoc, quod loquar, diis immortalibus gratum potius videri, quàm graue. Omnia autem tum perditorum ciuium scelere, discessu meo, religionū iura polluta sunt: vexati nostri lares familiares: in eorum sedibus exædificatum templum Licentiæ: pulsus à delubris is, qui illa seruarat. Circumspicite celeriter animo (nihil enim attinet quenquā nominari) qui sint rerum exitus consecuti. nos, qui illam custodem vrbis, omnibus ereptis nostris rebus ac perditis, violari ab impiis passi nō sumus, eámq; ex nostra domo in ipsius patris domum detulimus, iudicia senatus, Italiæ, gentium denique omnium, conseruatæ patriæ cōsecuti sumus. quo quid accidere potuit homini præclarius? quorum autē scelere religiones prostratæ, afflictæque sunt: partim ex illis distracti ac dissipati iacent. qui verò ex his & omnium scelerum principes fuerūt, & præter ceteros in omni religione impij: non solùm vita cum cruciatu, atq; dedecore, priuati sunt, verumetiam sepultura ac iustis exsequiis caruerunt. Q. Equidem ista agnosco frater, & meritas diis gratias ago: sed nimis sæpe secus aliquāto videmus euadere. M. Non enim Quinte rectè existimamus, quæ pœna diuina sit: & opinionibus vulgi rapimur in errorem, nec vera cernimus: morte, aut dolore corporis, aut luctu animi, aut offensione iudicij, hominum miserias ponderamus: quæ fateor huumana esse, & multis bonis viris accidisse: sceleris autem pœna tristis, & præter eos euentus, qui sequuntur, per se ipsa maxima est. Vidimus eos, qui nisi odissent patriam, nunquam inimici nobis fuissent, ardenteis tum cupiditatum æstu, tum conscientia: quicquid agerent modò timentes, vicissim

contem-

contemnenteis religiones, iudicia perrupta ab iisdem & corrupta hominũ, non deorum. Reprimã iam me, & non insequar longius, eóque minus, quo plus pœnarum habui, quàm petiui: tantùm ponam breui, duplicem pœnam esse, diuinam, & humanam, quòd constaret & ex vexandis viuorum animis, & ex fama mortuorum, vt eorum exitium & iudicio viuorum, & gaudio comprobetur. Agri autem ne consecrentur, Platoni prorsus assentior: qui, si modò interpretari potuero, his ferè verbis vtitur: " Terra igitur, vt focus, domicilium sacrum omnium deorum est. quocirca nequis iterum idem cõsecrato. Aurum autem, & argentum in vrbibus & priuatim, & in fanis inuidiosa res est. Tum ebur ex inanimo corpore extractum, haud satis castum donum deo. Iam æs atque ferrum duelli instrumenta, non fani. Ligneum autem quod quis voluerit vno è ligno dedicato, itémque lapideum in delubris communibus. Textile ne operosius, quàm mulieris opus menstruum. Color autem albus præcipuè decorus deo est tum in ceteris, tum maximè in textili. Tincta verò absint, nisi à bellicis insignibus. Diuinissima autem dona, formæ ab vno pictore vno absolutæ die. Itémque cetera huius exempli dona sunto. Hæc illi placẽt. " Sed ego cetera non tam restrictè præfinio, vel hominum vitiis, vel subsidiis temporum uictus. Terræ cultum segniorem suspicor fore, si ad eam tuendam, ferróque subigendam superstitionis aliquid accesserit. Att. Habeo ista. nũc de sacris perpetuis, & de manium iure restat. M. O miram memoriam, Pomponi, tuam. at mihi ista exciderant. Att. Ita credo: sed tamen hoc magis eas res & memini, & exspecto, quòd & ad pontificium ius, & ad ciuile pertinent. M. Verò & apertissima sunt istis de rebus responsa, & scripta multa: & ego in hoc omni sermone nostro, quod ad cumque legis genus me disputatio nostra deduxerit, tractabo, quoad potero, eius ipsius generis ius ciuile nostrum: sed ita, locus ipse vt notus sit, ex quo ducatur quæque pars iuris, vt non difficile sit, qui paullum modò ingenio possit moueri: quæcunque noua causa, consultatióve acciderit, eius tenere ius, cùm scias à quo sit capite repetendum. Sed iuris consulti siue erroris obiiciendi causa, quo plura & difficiliora scire videantur: siue, quod similius veri est, ignoratione docendi (nam non solùm scire aliquid, artis est, sed quædam ars est etiam docendi) sæpe, quod positum est in vna cognitione, id in infinita dispertiuntur: velut in hoc ipso genere, quàm magnum illud Scæuulæ faciunt, pontifices ambo, & iidem iuris peritissimi? Sæpe, inquit Publij filius, ex patre audiui, pontificem bonum esse neminem, nisi qui ius ciuile cognosset. Totúmne? quid ita? quid enim ad pontificẽ de iure parietum, aut aquarum, aut luminum? Ergo quod cum religione coniunctum est. id autem quantulum est? de sacris, credo, de votis, de feriis, de sepulcris, & siquid eiusmodi est. Cur igitur hæc tanta facimus, cùm cetera perparua sint? De sacris autem, qui locus patet latius, hæc sit vna sententia, vt conseruẽtur semper, & deinceps familiis prodantur, &, vt in lege posui, perpetua sint sacra. Hoc posito, hæc iura pontificum auctoritates consecutæ sunt, ne morte patrisfamiliâs sacrorum memoria occideret, & vt iis essent ea adiuncta, ad quos eiusdem morte pecunia venerit. Hoc vno posito, quod est ad cognitionem disciplinæ satis, innumerabilia nascuntur, quibus implentur iuris consultorum libri. Quæruntur enim, qui astringantur sacris. Heredum causa iustissima est. nulla est enim persona, quæ ad vicem eius, qui è vita emigrauerit, propius accedat. Deinde qui morte, testamentóve eius tantumdem capiat, quantum omnes hæredes. id quoque ordine. est enim ad id, quod propositum est, accommodatum. Tertio loco, si nemo sit heres, is, qui de bonis, quæ eius fuerint, cùm moritur, vsu ceperit plurimum possidendo. Quarto, si nemo sit, qui vllam rem ceperit, de creditoribus eius qui plurimum seruet. Extrema illa persona est, vt is, qui ei, qui mortuus sit, pecuniam debuerit, neminíq; eam soluerit, proinde habeatur, quasi eam pecuniam ceperit. Hæc nos à Scæuula didicimus. nõ ita descripta sunt ab antiquis. nam illi quidem his verbis docebãt, tribus modis sacris astringi hereditatem, aut si maiorem partem pecuniæ capiat, aut si maior pars pecuniæ legata est, aut si inde quippiam ceperit. Sed pontificem sequamur. Videtis igitur omnia pendêre ex vno illo, quòd pontifices pecu-

Lips. Ant. lect. l. 2. c. 2. legebatur ex inani, Lambinus emendat, ex inanimo; mss. probatur ex immani, quod convenit in Elephantum.

niam sacris coniungi volunt. iisdémque ferias & cæremonias ascribendas putant. atque etiam addunt hoc Scæuulæ, quod est partitionis caput, Si in testamento, vt c. deducantur, scriptum non sit, ipsíque c. minus ceperint, quàm omnibus heredibus relinquatur, sacris ne alligentur. In donatione hoc iidem secus interpretantur. quod paterfamiliâs in eius donatione, qui in ipsius potestate esset, approbauit, ratum est: quod eo inscio factum est, si id is non approbauit, ratum non est. His propositis, quæstiunculæ multæ nascuntur: quas qui intelligat, non, si ad caput referat, per se ipse perspiciat: veluti, si minus quis cepisset, ne sacris alligaretur, ac pòst de eius heredibus aliquis exegisset pro sua parte id, quod ab eo, cuius ipse heres esset, prætermissum fuisset: eáque pecunia non minor esset facta cum superiore exactione, quàm heredibus omnibus esset relicta: qui eam pecuniam exegisset, solum, sine coheredibus, sacris alligari. Quinetiam cauent, vt, cui plus legatum sit, quàm sine religione capere liceat, is per æs & libram heredem testamenti soluat, tantúmque stipuletur ab herede, quantum legatum est, propterea quòd eo loco res est ita soluta hereditate, quasi ea pecunia legata non esset. Hoc ego loco, multísque aliis quæro à vobis Scæuulæ pontifices maximi, & homines meo quidem iudicio acutissimi, quid sit, quòd ad ius pontificium, ciuile appetatis. ciuilis enim iuris scientia pontificium quodam modo tollitis. nam sacra cum pecunia, pontificum auctoritate, nulla lege, coniuncta sunt. itaque si vos tantummodò pontifices essetis, pontificalis maneret auctoritas. sed quod iidem iuris ciuilis estis peritissimi, hac scientia illam eluditis. Placuit P. Scæuulæ & Coruncanio pontificibus maximis, itémque ceteris, qui tantundem caperet, quantum omnes heredes, sacris alligari. Habeo ius pontificium. Quid huc accessit ex iure ciuili? partitionis caput, scriptum cautè, vt centum nummi deducerētur. Inuenta est ratio, cur pecunia sacrorum molestia liberaretur. Quòd si hoc, qui testamentum faciebat, cauere noluisset, admonet iurisconsultus hic quidem ipse Mucius, pontifex idem, vt minus capiat, quàm omnibus heredibus relinquatur. superiores dicebant, quicquid cepisset, astringi. rursus sacris liberantur. Hoc verò nihil ad pontificium ius, & è medio est iure ciuili, vt per æs & libram heredem testamenti soluant, & eodem loco res sit, quasi ea pecunia legata non esset, si is, cui legatum est, stipulatus est id ipsum, quod legatū est, vt ea pecunia ex stipulatione debeatur: sitque eadem sacris non alligata. Venio ad manium iura, quæ maiores nostri & sapientissimè instituerunt, & religiosissimè coluerunt. Februario autem mense, qui tum extremus anni mensis erat, mortuis parentari voluerunt. quod tamē Decimus Brutus Decembri facere solebat. Cuius ego rei causam cum mecum quęrerem, Brutum reperiebam in hac re iccirco à more maiorum discessisse, (nam Sisennam video causam, cur ille vetus institutum non seruaret, ignorare, doctum hominem sanè: cuius fuit Attius perfamiliaris:) sed mensem, credo, extremum anni, vt veteres Februarium, sic hic Decembrem sequebatur. ostia autem maxima parentare, pietatis esse adiunctum putabat. Iam tanta religio est sepulcrorum, vt extra sacra & gentē inferri fas negent esse: ídque apud maiores nostros Torquatus in gente Popillia iudicauit. Nec verò tam denicales, quæ à nece appellatæ sunt, quia residentur mortui, quàm ceterorū cælestium quieti dies feriæ nominarentur, nisi maiores eos, qui ex hac vita migrassent, in deorum numero esse voluissent: quas in eos dies conferre ius est, quibus neque ipsius, neque publicæ feriæ sint. totáque huius iuris compositio pontificalis magnam religionem, cæremoniámque declarat. Neque necesse est edisseri à nobis, quæ finis funestæ familiæ, quod genus sacrificij Lari veruecibus fiat, quemadmodum os resectum terra obtegatur, quæ in porca contracta iura sint, quo tempore incipiat sepulcrum esse, & religione teneatur. Ac mihi quidem antiquissimum sepulturæ genus id fuisse videtur, quo apud Xenophontem Cyrus vtitur. redditur enim terræ corpus, & ita locatum ac situm, quasi operimento matris obducitur. eodémque ritu in eo sepulcro, non procul à fontis ara, regem nostrum Numam cónditū accepimus: gentémque Corneliam vsque ad memoriam nostram hac sepultura scimus esse vsam. C. Marij sitas

[Handwritten margin note:] F.c. Larib. vervece sacrum habet, ut ex inscriptione fratrum arvalium intelligitur. LARIB. VERB. N. II. MATRI LAR. OV. N. II.

[Handwritten margin note:] D. Fontis arae extra portam Capenam erant in via Appia, ubi ex inscriptione ibi eruta ... licet, quae basi inclusa fuit, cui Fontis statua superposita erat. in cuius parte aversa haedus sculptus est, qui Fonti (ut Horatius in quodam carmine cecinit) sacrificabatur.

rij ſitas reliquias apud Anienem diſsipari iuſsit Sylla victor,acerbo odio incitatus:cui paruiſſet numquam,ſi tam ſapiens fuiſſet, quàm fuit vehemens. quod haud ſcio an timẽs ne ſuo corpori poſſet accidere, primus è patritiis Corneliis igni voluit cremari. declarat enim Ennius de Africano, " Hic eſt ille ſitus. — Verè.nam ſiti dicuntur ij,qui cõditi ſunt.nec tamen eorum antè ſepulcrũ eſt,quàm iuſta facta,& corpus ceſſum eſt.Et quod nunc cõmuniter in omnibus ſepultis ponitur,vt humati dicantur:id erat proprium tum in iis,quos humus iniecta contegeret:cúmque morẽ ius pontificale confirmat.nam priuſquàm in os iniecta gleba eſt,locus ille,vbi crematũ eſt corpus, nihil habet religionis. iniecta gleba,tum is & humatus eſt,& tumulus vocatur:ac tum denique multa religioſa iura complectitur. Itaq; in eo, qui in naui necatus,deinde in mare proiectus eſſet, decreuit P. Mucius,familiam puram,quòd os ſupra terram non extaret, citra porcam heredi eſſe. Contrà cenſet habendas triduũ ferias,& porca fœmina piaculum dandũ: ſi in mari mortuus eſſet,eadem præter piaculũ & ferias. A.Video,quæ ſint in pontificio iure.ſed quæro quídnam ſit in legibus. M.Pauca ſanè Tite,&,vti arbitror,non ignota vobis,ſed ea nõ tam ad religionem ſpectant,quàm ad ius ſepulcrorũ. HOMINEM MORTVVM,inquit lex in XII.tabulis, IN VRBE NE SEPELITO, NE'VE VRITO. credo vel propter ignis periculum.Quod autẽ addit, NE'VE VRITO, indicat,non qui vratur ſepeliri,ſed qui humetur. A.Quid,qui poſt XII. in vrbe ſepulti ſunt? M.Claros uiros credo,Tite, fuiſſe, aut eos,quibus hoc ante hanc legem virtutis cauſa tributũ eſt,vt Poplicolæ,vt Tuberto, quod eorũ poſteri iure tenuerunt: aut eos,ſi qui hoc,vt C. Fabricius,virtutis cauſa ſoluti legibus conſecuti ſunt. Sed in vrbe ſepeliri lex vetat. ſic decretũ à pontificum collegio, non eſſe ius in loco publico fieri ſepulcrum. noſtis extra portam Collinam ædem Honoris:& aram in eo loco fuiſſe,memoriæ proditũ eſt.ad eam cùm lamina eſſet inuenta,& in ea ſcriptum,LAMINA HONORIS:ea cauſa fuit ædis huius dedicandę.Sed cùm multa in eo loco ſepulcra fuiſſent,exarata ſunt.ſtatuit enim collegium,locum publicum non potuiſſe priuata religione obligari.Iam cetera in XII.de minuendo ſumtu,lamentationéq; funeris, tranſlata ſunt de Solonis ferè legibus:HOC PLVS,inquit,NE FACITO: ROGVM ASCIA NE POLITO. noſtis quæ ſequuntur:diſcebamus enim pueri duodecim,vt carmẽ neceſſarium:quas iam nemo diſcit. Extenuato igitur ſumtu tribus riciniis, & clauis purpureis,& decem tibicinibus,tollit etiam lamentationem. " Mulieres genas ne carpunto,néve leſſum funeris ergò habento. — Hoc veteres interpretes Sex.Ælius,L. Acilius non ſatis ſe intelligere dixerũt, ſed ſuſpicari veſtimenti aliquod genus funebris: Ælius leſſum,quaſi lugubrem eiulationẽ,vt vox ipſa ſignificat.quod eo magis iudico verum eſſe,quia lex Solonis idipſum vetat. Hæc laudabilia, & locupletibus ferè cum plebe cõmunia. quod quidem maximè è natura eſt,tolli fortunæ diſcrimen in morte.cetera itẽ funebria,quibus luctus angetur,duodecim ſuſtulerunt: " Homini,inquit,mortuo ne oſſa legito,quo pòſt funus faciat.Excipit bellicã,peregrinámq; mortẽ.Hæc præterea ſunt in legibus de vnctura:quibus ſeruilis vnctura tollitur,omníſque circumpotatio. Quæ & rectè tolluntur:neq; tollerẽtur,niſi fuiſſent.ne ſumtuoſa reſperſio,nec longę coronæ,nec acerræ prætereantur.Illa iam ſignificatio eſt,laudis ornamẽta ad mortuos pertinere,quòd coronam virtute partam, & ei,qui peperiſſet, & eius parẽti ſine fraude eſſe lex impoſitam iubet:credóq; quòd erat factitatũ,vt murrhatam iniicerent, lectíq; plures ſternerentur,id quoq; ne fieret,lege ſancitum eſt,qua in lege cùm eſſet. " Néve aurũ addito, — quàm humanè excipit altero capite,ſicui auro dentes vincti eſſent, " aſt im cum illo ſepelire, & vrere ſe fraude eſto. & ſimul illud videtote,aliud habitũ eſſe ſepelire,aliud vrere. Duæ ſunt præterea leges de ſepulcris.quarũ altera priuatorum ædificiis,altera ipſis ſepulcris cauet.Nam quòd rogũ buſtúmve nouum vetat propius ſexaginta pedes adiici ędeis alienas inuito domino,incendium videtur arcere.Quòd autẽ forum,id eſt veſtibulum ſepulcri, buſtíve vſucapi vetat,tuetur ius ſepulcrorũ.Hęc habemus in XII.ſanè ſecundum naturã: quæ norma legis eſt.reliqua ſunt in more:funus vt indicatur, ſi qui ludorũ:dominúſque

funeris vtatur accenso, atque lictoribus: honoratorum virorum laudes in contione memorantor, eásque etiam cantu tibicines prosequuntor: cui nomen næniæ: quo vocabulo etiam à Graccho cantus lugubres nominantur. Q. Gaudeo nostra iura ad naturam accōmodari: maiorúmque sapientia admodū delector. M. Sed credo, Quincte, vt ceteros sumtus, sic etiam sepulcrorum modum rectè requiri. quos enim ad sumtus progressa iam ista res sit, in C. Figuli sepulcro vides. Sed credo minimā olim istius rei fuisse cupiditatē. alioquin multa extarēt exempla maiorū. Nostræ quidem legis interpretes, quo capite iubentur sumtus, & luctum remouere à deorum manium iure, hoc intelligūt in primis sepulcrorum magnificentiam esse minuendam. Nec hæc à sapientissimis legū scriptoribus neglecta sunt. nam & Athenis iam ille mos à Cecrope, vt aiunt, permansit, corporis terra humandi: quam cùm proximi iniecerant, obductáq; terra erat, frugibus obserebatur, vt sinus & gremium quasi matris mortuo tribueretur: solum autē frugibus expiatum vt viuis redderetur. Sequebantur epulæ, quas inibant parentes coronati: apud quas de mortui laude, cùm aliquid veri erat prædicatū: (nam mentiri nefas habebatur:) iusta confecta erant. Postea quàm, vt scribit Phalereus, sumtuosa fieri funera & lamētabilia cœpissent, Solonis lege sublata sunt. quam legē eisdem propè verbis nostri decemuiri in vndecimā tabulam coniecerunt. nam de tribus riciniis, & pleraq; alia, Solonis sunt. de lamentis verò expressa verbis sunt, " Mulieres genas ne carpunto, néue lessum funeris ergò habento. De sepulcris autē nihil est apud Solonem amplius, quàm, ne quis ea deleat, néue alienum inferat: pœnáq; est, si quis bustum (nam id puto appellari tymbon) aut monumētum, inquit, aut columnam violarit, deiecerit, fregerit. Sed pòst aliquāto propter has amplitudines sepulcrorū, quas in Ceramico videmus, lege sancitum est, ne quis sepulcrum faceret operosius, quàm quod decem homines effecerint triduo. neq; id opere tectorio exornari, nec, Hermas quos vocant, licebat imponi, nec de mortui laude, nisi in publicis sepulturis, nec ab alio, nisi qui publicè ad eam rem constitutus esset, dici licebat. Sublata etiā erat celebritas virorum & mulierū, quo lamētatio minueretur. habet enim luctū concursus hominum. quocirca Pittacus omnino accedere quenquā vetat in funus aliorum. Sed ait rursus idem Demetrius increbruisse eam funerū, sepulcrorúmq; magnificentiā, quæ nunc ferè Romæ est. quam consuetudinē lege minuit ipse. fuit enim hic vir, vt scitis, non solùm eruditissimus, sed etiā ciuis è rep. maximè, tuēdǽq; ciuitatis peritissimus. iste igitur sumtus minuit non solùm pœna, sed etiā tempore. ante lucē enim iussit efferri. Sepulcris autē nouis finiuit modū. nā super terræ tumulū noluit quicquā statui, nisi columellā tribus cubitis non altiorem, aut mēsam, aut labellū: & huic procurationi certum magistratū præfecerat. Hęc igitur Athenienses tui. Sed videamus Platonem, qui iusta funerū reiicit ad interpretes religionum: quem nos morem tenemus. De sepulcris autem dicit hæc: Vetat ex agro culto, eóue, qui coli possit, vllam partem sumi sepulcro: sed quæ natura agri tantummodo efficere possit, vt mortuorum corpora sine detrimento viuorum recipiat, ea potissimùm vt compleatur: quæ autē terra fruges ferre, &, vt mater, cibos suppeditare possit, eam ne quis nobis minuat, néue viuus, néue mortuus. Exstrui autē vetat sepulcrum altius, quàm quod quinque homines quinq; diebus absoluerint, nec è lapide excitari plus, nec imponi, quàm quod capiat laudem mortui incisam quattuor heroicis versibus: quos lōgos appellat Ennius. Habemus igitur huius quoque auctoritatem summi viri de sepulcris: à quo iterum funerū sumtus præfinitur ex censibus à minis quinque vsq; ad minam. Deinceps dicit eadem illa de immortalitate animorū, & reliqua post mortem tranquillitate bonorum, pœnis impiorum. Habetis igitur explicatū omnem, vt arbitror, religionis locū. Q. Nos verò frater, & copiose quidē: sed perge ad cetera. M. Pergam equidē: &, quoniam libitū est vobis me ad hæc impellere, hodierno sermone conficiā, vt spero, hoc præsertim die. video enim, Platonē idem fecisse, omnèmq; orationem eius de legibus peroratā esse vno æstiuo die. Sic igitur faciā, & dicam de magistratibus. id est enim profectò, quod constituta religione remp. contineat maximè. Att. Tu verò dic, & istam rationem, quam cœpisti, tene.

F.h. amaet in ms. sed m... meliorē sententiā.

M. T.

M. T. CICERONIS DE LEGIBVS LIBER TERTIVS.

MARCVS.

EQVAR igitur,vt institui,diuinum illum virum:quem quadam admiratione commotus sæpius fortasse laudo,quàm necesse est. Att.Platonem videlicet dicis. M.Istum ipsum Attice. Att.Tu verò cum nec nimis valde vnquam,nec nimis sæpe laudaueris.nam hoc mihi etiam nostri illi,qui neminem nisi suum laudari volunt,concedunt,vt eum arbitratu meo diligam. M.Bene hercle faciunt.quid enim est elegantia tua dignius?cuius & vita & oratio consecuta mihi videtur difficillimã illam societatem grauitatis cum humanitate. Att. Sanè gaudeo quòd te interpellaui : quandoquidem tam præclarum mihi dedisti iudicij tui testimoniũ.sed perge,vt cœperas. M. Laudemus igitur prius legem ipsam veris & propriis generis sui laudibus. Att. Sanè quidem,sicut de religionum lege fecisti. M. Videtis igitur, magistratus hanc esse vim, vt præsit, præscribátque recta,& vtilia,& coniuncta cum legibus. Vt enim magistratibus leges,ita populo præsunt magistratus:veréque dici potest,magistratum legem esse loquẽtem,legem autem mutum magistratum . Nihil porrò tam aptum est ad ius, condicionémque naturæ (quod cùm dico , legem à me dici intelligi volo) quàm imperium : sine quo nec domus vlla,nec ciuitas,nec gens,nec hominum vniuersum genus stare,nec rerum natura omnis, nec ipse mundus potest.nam & hic deo pâret,& huic obœdiũt,maria terræque,& hominum vita iussis supremæ legis obtemperat . Atque vt ad citeriora veniam & notiora nobis,omnes antiquæ gentes regibus quondam paruerunt.quod genus imperij primùm ad homines iustissimos & sapientissimos deferebatur . ídque in rep. nostra maximè valuit, quoad ei regalis potestas præfuit.Deinde etiam deinceps posteris prodebatur:quod & in his etiam,qui nunc regnant, manet.Quibus autem regia potestas non placuit, non ij nemini,sed non semper vni parêre voluerunt.Nos autem,quoniam leges damus liberis populis : quæque de optima rep.sentiremus , in sex libris antè diximus : accommodabimus hoc tempore leges ad illum,quem probamus, ciuitatis statum.Magistratibus igitur opus est:sine quorũ prudentia ac diligentia esse ciuitas non potest : quorum descriptione omnis reip.moderatio continetur.Neque solùm iis præscribendus est imperandi, sed etiam ciuibus obtemperandi modus. nam & qui bene imperat, paruerit aliquando necesse est: & qui modestè pâret, videtur, qui aliquando imperet,dignus esse.Itaque oportet & eum, qui pâret,sperare se aliquo tempore imperaturum : & illum, qui imperat, cogitare breui tempore sibi esse parendum. Nec verò solùm vt obtemperent, obœdiántque magistratibus,sed etiã vt eos colant, diligántque, præscribimus:vt Charondas in suis facit legibus. Noster verò Plato Titanum è genere statuit eos, qui, vt illi cælestibus , sic hi aduersantur magistratibus.Quæ cùm ita sint,ad ipsas iam leges veniamus,si placet. Att.Mihi verò & istud,& ordo iste rerum placet. M." Iusta imperia sunto, iísque ciues modestè, ac sine recusatione parento . Magistratus nec obœdientem , & noxium ciuem multa , vinculis, verberibúsque coërcento,ni par,maiórue potestas,populúsque prohibessit,ad quos prouocatio esto.Cùm magistratus iudicassit,inrogassítue,per populum multæ,pœnæ certatio esto. Militiæ ab eo,qui imperabit,prouocatio ne esto.quódque is,qui bellum geret, imperassit , ius ratúmque esto. Minores magistratus partiti iuris plures in prœlia sunto. Militiæ quibus iussi erunt,imperanto,eorúmque tribuni sunto. Domi pecuniam publicam custodiunto:vincula sontium seruãto:capitalia vindicanto:æs, argentum, aurúmque publicè signanto:liteis cõtractas iudicanto:quodcunque senatus creuerit, agunto.Suntóque ædiles curatores vrbis,annonæ,ludorúmque sollennium:ollísque ad honoris amplioris gradum is primus ascensus esto. Censores,populi æuitates, suboles, familias,pecuniásque censento:vrbis templa,vias,aquas,ærarium,vectigalia tuentor : populíque parteis in tribus distribuunto. exin pecunias,æuitates,ordines partiũto:equitum,pe-

ditúmq; prolem deſcribunto: cælibes eſſe prohibento: mores populi regunto: probrum in ſenatu ne relinquunto: bini ſunto: magiſtratum quinquennium habento: réliqui magiſtratus annui ſunto: eáque poteſtas ſemper eſto. Iuris diſceptator, qui priuata iudicet, iudicaríue iubeat, prætor eſto: is iuris ciuilis cuſtos eſto: huic poteſtati pareto. Quotcunque ſenatus creuerit, populúſue iuſſerit, tot ſunto. Regio imperio duo ſunto: iíque præeundo, iudicando, conſulendo, prætores, iudices, cõſules appellantor: militiæ ſummum ius habento: nemini parento: ollis ſalus populi ſuprema lex eſto. eundem magiſtratum, ni interfuerint x. anni, ne quis capito. æuitatem annali lege ſeruanto. Aſt quando duellum grauius, diſcordiǽue ciuium eſcunt, vnus ne amplius ſex menſes, niſi ſenatus creuerit, idem iuris, quod duo conſules, teneto: íſque aue ſiniſtra dictus, populi magiſter eſto. Equitatum quicunque regat, habeto par ius cum eo, quicunque erit iuris diſceptator. Aſt quando conſulatus eſt, magiſtratúſue populi, nec réliqui magiſtratus ne ſunto. Auſpicia patrum ſunto: ollíque ex ſe produnto, qui comitiis creare cõſules ritè poſſint Imperia, poteſtates, legationes cùm ſenatus creuerit, populúſue iuſſerit, ex vrbe exeunto: duella iuſta iuſtè gerunto: ſociis parcunto: ſe, & ſeruos continento: populi ſui gloriam augento: domũ cum laude redeunto: rei ſuæ ergò ne quis legatus eſto. Plebes quos pro ſe cõtra vim, auxilij ergò decem creaſsit, tribuni eius ſunto: quódque ij prohibeſsint, quódque plebem rogaſsint, ratum eſto: ſanctíque ſunto: néue plebem orbam tribunis relinquunto. Omnes magiſtratus auſpicium, iudiciúmque habento: éque his ſenatus eſto: eius decreta rata ſunto. aſt ni poteſtas par, maiórue prohibeſsit, s.c. perſcripta ſeruanto. is ordo vitio vacato: ceteris ſpecimen eſto. Creatio magiſtratuum, iudicia, populi iuſſa, vetita cùm conſciſcentur, ſuffragia optimatibus nota, plebi libera ſunto. At ſiquid erit, quòd extra magiſtratus coëratore vſus ſit, qui coëret, populus creato, eíque ius coërandi dato. Cum populo, patribúſque agendi ius eſto conſuli, prætori, magiſtro populi, equitúmque, eíque, quem produnt patres conſulum rogandorum ergò: tribuníſque, quos ſibi plebes rogaſsit, ius eſto cum patribus agendi: iidem ad plebem, quod cenſuerint, ferunto. Quæque cum populo, quæque cum patribus agentur, modica ſunto. Senatori, qui nec aderit, nec loco, nec modo dixerit: aut cauſa, aut culpa eſto. cauſas populi teneto. Vis in populo abeſto. Par, maiórue poteſtas plus valeto. Siquid turbaſsitur in agendo, fraus actoris eſto. Interceſſor rei malæ, ſalutaris ciuis eſto. Qui agent, auſpicia ſeruanto: auguri publico parento: promulgata, propoſita, in ærario cognita, agunto: nec plus, quàm de ſingulis rebus conſulunto: rem populũ docento: doceri à magiſtratibus priuatíſque patiuntor. Priuilegia ne irroganto de capite ciuis, niſi per maximum comitiatum: ollóſque, quos cenſores in partibus populi locaſsint, ne ferunto. Vim ne faciunto. donum ne capiunto, néue danto, néue petenda, néue gerenda, néue geſta poteſtate. Qui quam earũ rerum migraſsit, noxiæ pœna par eſto. Cenſores fidẽ legis cuſtodiunto. Priuata ad eos acta referunto: nec eo magis lege liberi ſunto. ⊢ Lex recitata eſt. diſcedere, & tabellam iubebo dari. Q. Quàm breui frater in conſpectu poſita eſt à te omnium magiſtratuũ deſcriptio! & ea pænè noſtræ ciuitatis? etſi à te paullum allatum eſt noui. M. Rectiſsime Quinte animaduertis. hæc eſt enim, quam Scipio laudat in libris illis, & quam maximè probat, temperatio reip. quæ effici non potuiſſet, niſi tali deſcriptione magiſtratuum. nam ſic habetote, magiſtratibus, iíſque, qui præſunt, contineri remp. & ex eorum compoſitione, quod cuiuſque reip. genus ſit, intelligi. Quæ res cùm ſapientiſsimè, moderatiſsiméque conſtituta eſſet à maioribus noſtris, nihil habui ſanè, non modò multum, quod putarem nouandum in legibus. Att. Reddes igitur nobis, vt in religionis lege feciſti admonitu & rogatu meo, ſic de magiſtratibus, vt diſputes, quibus de cauſis maximè placeat iſta deſcriptio. M. Faciam, Attice, vt vis: & locum iſtum totum, vt à doctiſsimis Græciæ quęſitum & diſputatum eſt, explicabo: &, vt inſtitui, noſtra iura attingam. Att. Iſtud maximè exſpecto diſſerendi genus. M. Atquî pleraque ſunt dicta in illis libris: quod faciundum fuit, cùm de optima rep. quæreretur. ſed huius loci de magiſtratibus ſunt propria quædam,

quędam, à Theophrasto primùm, deinde à Dione Stoico quæsita subtilius. Att. Aín' tandem? etiam à Stoicis ista tractata sunt? M. Non sanè, nisi ab eo, quem modò nominaui, & postea à magno homine, & in primis erudito, Panætio. nam veteres verbo tenus, acutè illi quidem, sed non ad hunc vsum popularem atque ciuilem, de rep. disserebant. ad hanc familiam magis ista manarunt à Platone principe. post Aristoteles illustrauit omnem hũc ciuilem in disputãdo locum, Heraclidesque Ponticus profectus ab eodẽ Platone. Theophrastus verò institutus ab Aristotele habitauit, vt scitis, in eo genere rerum: ab eodémq; Aristotele doctus Dicæarchus huic rationi studióque non defuit. pòst à Theophrasto Phalereus ille Demetrius, de quo feci suprà mẽtionem, mirabiliter doctrinam ex vmbraculis eruditorum, otióque non modò in solem atque puluerem, sed in ipsum discrimen, aciémque produxit. nam & mediocriter doctos magnos in repub. viros, & doctissimos homines non nimis in rep. versatos multos commemorare possumus. qui verò vtraque re excelleret, vt & doctrinæ studiis, & regenda ciuitate princeps esset, quis facile præter hunc inueniri potest? Att. Puto posse, & quidem aliquem de tribus nobis. sed perge, vt cœperas. M. Quæsitum igitur ab illis est, placerétne vnum in ciuitate esse magistratum, cui réliqui parérent: quòd exactis regibus intelligo placuisse nostris maioribus. sed quoniam regale ciuitatis genus probatum quondam, postea non tam regni, quàm regis vitiis repudiatum est, nomen tãtum videbitur regis repudiatum, res manebit, si vnus omnibus reliquis magistratibus imperabit. Quare nec Ephori Lacedæmone sine causa à Theopompo oppositi regibus, nec apud nos consulibus tribuni. nam illud quidem ipsum, quod in iure positum est, habet consul, vt ei réliqui magistratus omnes pareant, excepto tribuno, qui pòst extitit ipse, ne id, quod fuerat, esset. hoc enim primùm minuit consulare ius, quòd extitit ipse, qui eo non teneretur: deinde quòd attulit auxilium reliquis nõ modò magistratibus, sed etiam priuatis, consuli non parentibus. Q. Magnum dicis malum. nam, ista potestate nata, grauitas optimatũ cécidit, conualuítq; ius multitudinis. M. Non est ita Quinte. non enim ius illud solùm superbius populo, sed violentius videri necesse erat: quòd posteaquàm modica & sapiens temperatio accessit, conuersa lex in omneis est.

Deest omnium huius legis capitum explicatio à principio legis vsque ad hoc caput
Domum cum laude, &c.

Domum cum laude redeunto. nihil enim præter laudẽ bonis atque innocentibus, neque ex hostibus, neque à sociis reportandum. Iam illud apertum profectò est, nihil esse turpius, quàm quenquam legari, nisi reip. causa. omitto, quemadmodum isti se gerant, atque gesserint, qui legatione hereditates, aut syngraphas suas persequuntur. in hominibus est hoc fortasse vitium. sed quæro, quid reapse sit turpius, quàm sine procuratione senator, legatus sine mandatis, sine vllo reip. munere. Quod quidem genus legationis ego consul, quãquam ad commodum senatus pertinere videatur, tamen approbante senatu frequentissimo, nisi mihi leuissimus tribunus pl. intercessisset, sustulissem: tamen minui tempus, &, quod erat infinitum, annuum feci. Ita turpitudo manet, diuturnitate sublata. Sed iam, si placet, de prouinciis decedatur, in vrbémque redeatur. A. Nobis verò placet: sed iis, qui in prouinciis sunt, minimè placet. M. At verò Tite, si pareant his legibus, nihil erit his vrbe, nihil domo sua dulcius, nec laboriosius, molestiúsq; prouincia. Sed sequitur lex, quæ sancit eam tribunorum pleb. potestatem, quæ in rep. nostra est: de qua disseri nihil necesse est. Q. At mehercule ego frater quæro, de ista potestate quid sentias. nam mihi quidem pestifera videtur: quippe quæ in seditione, & ad seditionem nata sit. cuius primũ ortum, si recordari volumus, inter arma ciuium, & occupatis, & obsessis vrbis locis procreatum videmus. deinde cùm esset citò ablegatus tanquã ex XII. tabulis, insignis ad deformitatẽ puer: breui tempore nescio quo pacto recreatus, multóque tætrior & fœdior renatus est.

Quem enim ille non edidit,qui primùm, vt impio dignum fuit,patribus omnem honorē eripuit, omnia infima ſummis paria fecit, turbauit,miſcuit: cùm afflixiſſet principum grauitatem,nunquam tamē conquieuit?atque vt C.Flamininū,atque ea, quæ priſca ſunt, relinquam:quid iuris bonis viris T.Gracchi tribunatus reliquit?etſi quinquēnio ante D. Brutum,& P.Scipionē conſules,(quos,& quantos viros?)homo omnium infimus,& ſordidiſsimus tribunus pleb.P.Curiatius in vincula coniecit:quod antè factum non erat.C. veró Gracchus runis & ſicis iis,quas ipſe ſe proieciſſe in forum dixit,quibus digladiarentur inter ſe ciues,nónne omnem reip.ſtatum permutauit?Quid iam de Saturnini ſupplicio,reliquíſq; dicam? quos ne depellere quidem à ſe ſine ferro potuit reſp.cur autem aut vetera,aut aliena proferamus potius,quàm & noſtra & recentia?quis vnquam tam audax, tam inimicus nobis fuiſſet,vt cogitaret vnquam de ſtatu noſtro labefactando,niſi mucronem aliquem tribunitium exacuiſſet in nos? quem cùm homines ſcelerati ac perditi non modò vlla in domo,ſed nulla in gente reperirent,genteis ſibi in tenebris reip.perturbandas putauerūt.quod nobis quidem egregium, & ad immortalitem memoriæ glorioſum, neminem in nos mercede vlla tribunum potuiſſe reperiri, niſi cui ne eſſe quidem licuiſſet tribuno. ſed ille qnas ſtrageis edidit?eas videlicet,quas ſine ratione,ac ſine vlla ſpe bona furor edere potuit impuræ belluæ multorū inflammatus furoribus . Quamobrem in iſta quidem re vehementer Syllam probo,qui tribunis pleb.ſua lege iniuriæ faciendæ poteſtatem ademerit,auxilium ferendi reliquerit:Pompeiúmque noſtrum ceteris rebus omnibus,ſemper ampliſsimis,ſummíſque effero laudibus: de tribunitia poteſtate taceo.nec enim reprehendere libet,nec laudare poſſum. M.Vitia quidē tribunatus præclarè,Quinte,perſpicis,ſed eſt iniqua in omni re accuſanda prætermiſsis bonis malorum enumeratio,vitiorúmque ſelectio.nam iſto quidem modo vel cōſulatus vituperabilis eſt, ſi cōſulum,quos enumerare nolo,peccata collegeris.Ego enim fateor,in ipſa iſta poteſtate ineſſe quiddam mali.ſed bonum,quod eſt quæſitum in ea,ſine iſto malo non haberemus. Nimia poteſtas eſt tribunorum pleb.quis negat?ſed vis populi multo ſæuior,multóque vehemētior:quæ ducem quòd habet,interdum lenior eſt,quàm ſi nullū haberet. dux enim ſuo periculo progredi cogitat, populi impetus periculi rationem ſui non habet. At aliquando incenditur:& quidem ſæpe ſedatur. Quod enim eſt tam deſperatum collegium, in quo nemo è decem ſana mente ſit? quin per ipſum Ti. Gracchum nō ſolùm nexus,ſed etiam ſublatus interceſſor fuerat. quid enim illum aliud perculit, niſi quòd poteſtatē intercedendi collegæ abrogauit? Sed tu ſapientiam maiorum in hoc vide . conceſſa plebi à patribus iſta poteſtate arma ceciderunt: reſtincta ſeditio eſt: inuentum eſt temperamentum, quo tenuiores cum principibus æquari ſe putarint : in quo vno fuit ciuitatis ſalus. At duo Gracchi fuerunt. Et præter eos, quamuis enumeres multos,licet. Cùm deni crearentur,non nullos in omni memoria reperies pernicioſos tribunos: leueis,& non bonos fortaſſe plureis.inuidia quidem ſummus ordo caret:plebs de ſuo iure pericoloſas cōtentiones nullas facit. Quamobrem aut exigendi reges non fuerunt,aut plebi re, non verbo danda libertas:quæ tamen ſic data eſt,vt multis præclariſsimis legibus addiceretur,vt auctoritati principum cederet.Noſtra autem cauſa,quæ,optime & dulciſsime frater,íncidit in tribunitiam poteſtatem,nihil habuit contentionis cum tribunatu.non enim plebs incitata noſtris rebus inuidit:ſed vincula ſoluta ſunt, & ſeruitia incitata, adiuncto terrore etiam militari. neque nobis cum illa tum peſte certamen fuit , ſed cum grauiſsimo reip. tempore:cui ſi non ceſsiſſem, non diuturnum beneficij mei patria fructum tuliſſet.atque hoc rei exitus indicauit. quis enim nō modò liber, ſed etiam ſeruus libertate dignus fuit, cui noſtra ſalus cara non eſſet? Quòd ſi is caſus fuiſſet rerum, quas pro ſalute reip. geſsimus,vt nō omnibus gratus eſſet: ſi nos multitudinis vis furentis inflammata inuidia perculiſſet:ſi tribunus pleb.aliquis in me populum,ſicut Graccus in Lænatem,Saturninus in Metellum,incitaſſet: ferremus, ô Quinte frater: conſolarentúrque nos non tam philoſophi, qui Athenis fuerunt, qui hoc facere debent,quàm clariſsimi viri, qui illa vrbe pulſi

F.h. ex ms. vetitus, verum etiam

carere

carere ingrata ciuitate,quàm manere in improba maluerunt. Pompeium verò quòd vna ista in re nō ita valde probas,vix satis mihi illud vidèris attendere,nō solùm ei, quid esset optimum,videndum fuisse,sed etiam quid necessarium.sensit enim deberi nō posse huic ciuitati illam potestatem.quippe,quam tantopere populus noster ignotam expetisset,quî posset carere cognita?Sapientis autē ciuis fuit,causam nec perniciosam,& ita popularem, vt non posset obsisti,perniciosè populari ciui non relinquere.Scis solere,frater,in huiusmodi sermone,vt transiri aliò possit,dici,admodum. Q. Prorsus ita esse haud equidem assentior:tu tamen ad reliqua pergas velim. M.Perseueras tu quidem,& in tua vetere sententia permanes. Q.Nunc mehercule. Att. At ego sanè à Quinto nostro dissentio. sed ea,quæ restant,audiamus. M.Deinceps igitur omnibus magistratibus auspicia & iudicia dantur:iudicia,vt esset populi potestas,ad quam prouocaretur:auspicia,vt multos inutileis comitiatus probabiles impedirent morę.sępe enim populi impetum iniustum auspiciis dij immortales represserunt:ex iis autem,qui magistratum ceperūt quòd senatus constituitur,populare est sanè neminem in summum locum nisi per populum venire sublata cooptatione cēsoria.Sed præstò est huius vitij temperatio,quòd senatus lege nostra cōfirmatur auctoritas.sequitur enim, " Eius decreta rata sunto. " nam ita se res habet,vt, si senatus dominus sit publici consilij,quódque is creuerit,defendant omnes:& si ordines réliqui, principis ordinis consilio remp. gubernari velint, possit ex temperatione iuris, cùm potestas in populo, auctoritas in senatu sit,teneri ille moderatus, & cōcors ciuitatis status,præsertim si proximæ legi parebitur.nam proximum est: " Is ordo vitio careto, ceteris specimen esto. Q.Præclara verò frater ista lex est, & latè patet, vt & vitio careat ordo,& vt censorem quærat interpretem. Att. Ille verò,&si tuus totus est ordo,gratissimámque memoriam retinet cōsulatus tui:pace tua dixerim,nō modò censores,sed etiam iudices omneis potest defatigare. M.Omitte ista Attice.non enim de hoc senatu,nec his de hominibus,qui nunc sunt, sed de futuris, siqui fortè his legibus parêre voluerint,hæc habetur oratio. nam cùm omni vitio carere lex iubeat, ne veniet quidem in eū ordinem quisquā vitij particeps.Id autē difficile factu est,nisi educatione quadam & disciplina:de qua dicemus aliquid fortasse, siquid fuerit loci,aùt temporis. Att. Locus certè non deerit,quoniam tenes ordinem legum:tempus verò largitur longitudo diei.Ego autem,etiā si præterieris, repetam à te istum de educatione & de disciplina locum. M.Tu verò & istū Attice,& siquem aliū præterij: " Ceteris specimen esto. " quod si est,tenemus omnia.Vt enim cupiditatibus principum,& vitiis infici solet tota ciuitas:sic emēdari & corrigi continentia. Vir magnus, & nobis omnibus amicus, L. Lucullus ferebatur quamcommodissimè respondisse,cùm esset obiecta magnificētia villæ Tusculanæ, duos se habere vicinos,superiorem equitem Ro.inferiorem libertinum:quorū cùm essent magnificæ villæ,concedi sibi oportere,quod iis,qui inferioris ordinis essent,liceret.Nónne vides Luculle à te id ipsum natum,vt illi cuperent?quibus id,si tu non faceres,non liceret.quis enim ferret istos, cùm videret eorum villas signis & tabulis refertas partim publicis, partim etiam sacris & religiosis?quis non frangeret eorum libidines,nisi illi ipsi,qui eas frangere deberent,cupiditatibus eisdem tenerentur ? nec enim tantum mali est peccare principes (quanquam est hoc magnum per se ipsum malum) quantum illud, quòd permulti imitatores principum existunt.nam licet videre,si velis replicare memoriam temporum, qualescunque summi ciuitatis viri fuerunt, talem ciuitatem fuisse: quæcunque mutatio morum in principibus extiterit,eandem in populo secuturam.ídque haud paullo est verius,quàm quod Platoni nostro placet,qui musicorum cantibus ait mutatis,mutari ciuitatum status.ego autem, nobilium vita, victúque mutato, mores mutari ciuitatum puto. quo perniciosius de rep. merentur vitiosi principes, quòd non solùm vitia concipiunt ipsi, sed ea infundunt in ciuitatem : neque solùm obsunt, quòd ipsi corrumpuntur, sed etiam quòd corrumpunt,plúsque exemplo,quàm peccato nocent. Atque hæc lex dilatata in ordinem cunctum coangustari etiam potest.pauci enim,atque admodum pauci,ho-

nore & gloria amplificati,vel corrumpere mores ciuitatis,vel corrigere possunt.Sed hæc & nunc satis,& in aliis libris tractata sunt diligentius.quare ad reliqua veniamus. Proximum autem est de suffragiis: quæ iubeo nota esse optimatibus, populo libera. Att. Ita mehercule attendi,nec satis intellexi,quid sibi lex,aut quid verba ista vellent. M. Dicam Attice,& versabor in re difficili ac multùm & sæpe quæsita:suffragia in magistratu mandando,aut de reo iudicando, itémq; lege aut rogatione ferenda,clàm,an palàm ferre,melius esset. Q. An etiam id dubium est? vereor, ne à te rursus dissentiam. M. Non facies Quinte.nam ego in ista sum sententia, in qua te fuisse semper scio, nihil vt fuerit in suffragiis voce melius.sed,obtineri an posit,videndum est. Q. Bona tua venia dixerim:ista sententia maximè & fallit imperitos, & obest sæpissime reip. cùm aliquid verum & rectum esse dicitur,sed obtineri,id est obsisti posse populo, negatur.primùm enim obsistitur, cùm agitur seuerè: deinde vi opprimi in bona causa est melius, quàm malè cedere. Quis autem non sentit,omnem auctoritatem optimatium tabellariam legem abstulisse? quam populus liber nunquam desiderauit,idem oppressus dominatu ac potentia principum flagitauit. itaque grauiora iudicia de potentissimis hominibus extant vocis, quàm tabellæ. Quamobrem suffragandi nimia libido in non bonis causis eripienda fuit potentibus,non latebra danda populo,in qua bonis ignorantibus quid quisque sentiret, tabella vitiosum occultaret suffragium. Itaque isti rogationi neque lator quisquam est inuentus,neque auctor vnquam bonus.sunt enim quattuor leges tabellariæ:quarum prima de magistratibus mãdandis:ea est Gabinia,lata ab homine ignoto & sordido.secuta biennio pòst Cassia est de populi iudicio:ea à nobili homine lata est L.Cassio,sed,pace familiæ dixerim,dissidente à bonis,atque omneis rumusculos populareis aucupante. Carbonis est tertia de iubendis legibus ac vetandis,seditiosi atque improbi ciuis: cui ne reditus quidem ad bonos salutem à bonis potuit afferre. Vno in genere relinqui videbatur vocis suffragiũ,quod ipse Cassius exceperat, perduellionis. dedit huic quoque iudicio Cælius tabellam,docuítque quoad vixit,se, vt opprimeret C.Popillium,nocuisse etiam reip. & auus quidem noster singulari virtute in hoc municipio, quoad vixit,restitit M. Cratidio, cuius in matrimonio sororem,auiam nostram,habebat, ferenti legem tabellariam. excitabat enim fluctus in simpulo, vt dicitur, Cratidius, quos pòst filius eius Marius in Ægæo excitauit mari. Ac nostro quidem auo cùm res esset ad se delata, Scaurus cõsul, Vtinam,inquit,M.Cicero isto animo atque virtute in summa rep.nobiscũ versari,quàm in municipali maluisses. quamobrem, quoniam non recognoscimus nunc leges populi Ro. sed aut repetimus ereptas, aut nouas scribimus: non quid ab hoc populo obtineri possit, sed quid optimum sit, tibi dicendum puto. nam Cassiæ legis culpam Scipio tuus sustinet, quo auctore lata esse dicitur. tu, si tabellariam tuleris, ipse præstabis. nec enim mihi placet,nec Attico nostro,quãtum è vultu eius intelligo. Att. Mihi verò nihil vnquam populare placuit:eámque optimam remp. esse duco, quam hic consul cõstituerat, quæ sit in potestate optimorum. M. Vos demum,vt video,legem antiquastis sine tabella. sed ego,etsi satis dixit pro se in illis libris Scipio,tamen libertatem istam largior populo, vt & auctoritate valeat,& vtatur bonis.sic enim à me lex est recitata de suffragiis, " Optimatibus nota,plebi libera sunto. quæ lex hanc sententiam continet, vt omneis leges tollat,quę postea latæ sunt,quæ tegunt omni ratione suffragium, nequis inspiciat tabellam, ne roget,ne appellet.põteis etiam lex Maria fecit angustos.quæ si opposita sunt ambitiosis,vt sunt ferè,nõ reprehendo.sin valuerint tantum leges,vt ne sint ambitus: habeat sanè populus tabellam,quasi vindicem libertatis, dummodo hæc optimo cuique & grauissimo ciui ostendatur,vltróque offeratur, vti sit ipsa libertas, in qua populo potestas honestè bonis gratificandi datur.Eóque nunc fit illud, quod à te modò,Quinte,dictum est,vt minus multos tabella condemnet,quàm solebat vox, quia populo licere satis est. hoc retento, reliqua voluntas auctoritati aut gratiæ traditur. Itaque,vt omittam largitione corrupta suffragia:non vides, siquando ambitus sileat, quæri in suffragiis, quid optimi viri sentiant?

sentiant? Quamobrem lege nostra libertatis species datur, bonorum auctoritas retinetur, contentionis causa tollitur. Deinde sequitur, quibus ius sit cum populo agendi, aut cum senatu. Grauis, &, vt arbitror, præclara lex, " Quæque cum populo, quæq; cum patribus agentur, modica sunto: id est modesta, atque sedata. auctor enim moderatur, & fingit non modò menteis ac voluntates, sed pæne vultus eorum, apud quos agit. quod in senatu non difficile est: est enim ipse senator is, cuius non ad auctorem referatur animus, sed qui per se ipse spectari velit. huic iussa tria sunt: vt adsit: nam grauitatem res habet, cùm frequens ordo est: vt loco dicat, id est rogatus: vt modo: ne sit infinitus. nam breuitas non modò senatoris, sed etiam oratoris magna laus est in sententia. nec est vnquã longa oratione vtendum, nisi aut spectante senatu, quod fit ambitione sæpissime, nullo magistratu adiuuante: tolli diem, vtile est: aut cùm tanta causa est, vt opus sit oratoris copia, vel ad hortandum, vel ad docendum. quorum generum in vtroque magnus noster Cato est: quódque addit " Causas populi teneto: " est senatori necessarium nosse remp, ídque latè patet, quid habeat militum, quid valeat ærario, quos socios resp. habeat, quos amicos, quos stipẽdiarios, qua quisq; sit lege, condicione, fœdere: tenere consuetudinẽ decernendi, nosse exempla maiorum. Videtis iam, genus hoc omne scientiæ, diligẽtiæ, & memoriæ esse, sine quo paratus esse senator nullo pacto potest. Deinceps sunt cũ populo actiones: in quibus primum & maximum, " Vis abesto. nihil est enim exitiosius ciuitatibus, nihil tam contrarium iuri & legibus, nihil minus ciuile & humanum, quàm, composita & constituta rep. quicquã agi per vim. Parêre iubet intercessori: quo nihil præstantius: impediri enim bonam rem melius, quàm concedi malæ. Quod verò actoris iubeo abesse fraudem, id totum dixi ex Crassi sapientissimi hominis sententia: quam senatus est secutus, cùm decreuisset, C. Clodio consule de Cn. Carbonis seditione referente, eo inuito, qui cum populo ageret, seditionem non posse fieri: quippe cui liceat concilium, simul atque intercessum, turbaríque cœptum sit, dimittere. quod qui permouet, cùm agi nihil potest, vim quærit. cuius impunitatem amittit hac lege. sequitur illud: " Intercessor rei malæ salutaris ciuis esto. " quis nõ studiose reip. subuenerit, hac tam præclara legis voce laudatus? Sunt deinde posita deinceps, quæ habemus etiam in publicis institutis ac legibus: " Auspicia seruanto: auguri parento. " est autẽ boni auguris meminisse, se maximis reip. temporibus præstò esse debere, Iouíque optimo maximo se consiliarium, atque administrum datum, sibi eos, quos in auspicio esse iusserit: cælíque parteis sibi definitas esse traditas, è quibus sæpe opem reip. ferre possit. deinde de promulgatione, de singulis rebus agendis, de priuatis, magistratibúsve audiendis. tũ leges præclarissimæ de XII. tabulis translatæ duæ. quarum altera priuilegia tollit, altera de capite ciuis rogari, nisi maximo comitiatu, vetat, nondum cognitis seditiosis tribunis plebis, ne cogitatis quidem. Admirandum, tantum maiores in posterum prouidisse: in priuatos homines leges ferri noluerunt: id est enim priuilegium: quo quid est iniustius? cùm legis hęc vis sit, scitum esse, & iussum in omneis, ferri de singulis nisi centuriatis comitiis noluerunt. descriptus enim populus censu, ordinibus, ætatibus, plus adhibet ad suffragium auxilij, quàm fuse in tribus cõuocatus. quo verius in nostra causa vir magni ingenij, summáque prudentia L. Cotta dicebat, nihil omnino actum esse de nobis. præter enim quàm quòd comitia illa essent armis gesta seruilibus, præterea neque tributa capitis comitia, rata esse posse, neque vlla priuilegia. quocirca nihil nobis opus esse lege, de quibus nihil omnino actum esset legibus. sed visum est & nobis, & clarissimis viris melius, de quo serui, & latrones sciuisse se aliquid dicerent, de hoc eodem cunctam Italiam, quid sentiret, ostendere. Sequuntur de captis pecuniis, de ambitu leges. quæ cùm magis iudiciis, quàm verbis sancienda sint: adiungitur. " Noxiæ pœna par esto. " vt in suo vitio quisque plectatur, vis capite, auaritia multa, honoris cupiditas ignominia sanciatur. Extremæ leges sunt nobis nobis nõ vsitatæ, reip. necessariæ. legum custodiam nullam habemus. itaque hæ leges sunt, quas apparitores nostri volunt: à librariis petimus: publicis litteris cõsignatam memoriam publicam nullam

habemus.Græci hoc diligẽtius:apud quos νομοφύλακες creantur:nec hi ſolùm litteras(nam id quidem etiam apud maiores noſtros erat) ſed etiam facta hominum obſeruabant, ad legéſque reuocabãt.Hæc detur cura cenſoribus:quandoquidem eos in rep.ſemper volumus eſſe.apud eoſdẽ,qui magiſtratu abierint,edant,& exponãt quid in magiſtratu geſſerint:déque iis cenſores prçiudicẽt.Hoc in Græcia fit publicè cõſtitutis accuſatoribus.qui quidem graues eſſe non poſſunt,niſi ſint voluntarij.Quocirca melius eſt rationes referri, cauſámque exponi cenſoribus: integram tamen rem accuſatori, iudicióque ſeruari. Sed ſatis iam diſputatum eſt de magiſtratibus, niſi fortè quid deſideratis. Att. Quid? ſi nos tacemus, locus tamen ipſe non admonet, quid tibi ſit deinde dicendum? M. Mihíne?de iudiciis arbitror,Pomponi.id eſt enim iunctum magiſtratibus. Att.Quid?de iure populi Ro. quemadmodum inſtituiſti, dicendum nihil putas? M. Quid tandem hoc loco eſt, quod requiras? Att.Egóne?quod ignorari ab iis,qui in rep.verſantur,turpiſsimum puto.nam, vt modò à te dictum eſt, leges à librariis peti:ſic animaduerto, pleroſque in magiſtratibus ignoratione iuris ſui tãtum ſapere,quantum apparitores velint. quamobrem, ſi de ſacrorum alienatione dicendum putaſti,cùm de religione leges propoſueras:faciendum tibi eſt,vt,magiſtratibus lege cõſtitutis,de poteſtate eorum & iure diſputes. M.Faciam breuiter,ſi cõſequi potuero. nam hac de re pluribus verbis ſcripſit ad patrem tuum M.Iunius ſodalis,peritè,meo quidem iudicio, & diligenter. At de iure naturæ cogitabimus per nos,quæ dicere debeamus:de iure populi Ro.,quæ relicta ſunt,& tradita. Att. Sic profectò cenſeo:& id ipſum,quod dicis,exſpecto.

M TVLLII CICERONIS DE OFFICIIS AD MARCVM FILIVM LIBER I.

VANQVAM te, Marce fili, annum iam audientem Cratippum, ídque Athenis,abundare oportet præceptis, inſtitutíſq; philoſophiæ, propter ſummam & doctoris auctoritatem,& vrbis:quorum alter te ſcientia augere poteſt, altera exemplis: tamen, vt ipſe ad meam vtilitatem ſemper cum Græcis Latina coniunxi,neque id in philoſophia ſolùm,ſed etiam in dicendi exercitatione feci, ídem tibi cenſeo faciendum, vt par ſis in vtriuſque orationis facultate.quam quidem ad rem nos(vt videmur)magnum attulimus adiumẽtum hominibus noſtris:vt non modò Græcarum litterarum rudes, ſed etiam docti,aliquantum ſe arbitrentur adeptos & ad dicendum,& ad iudicandum. Quamobrem diſces tu quidem à principe huius ætatis philoſophorum, & diſces quàmdiu voles: tam diu autem velle debebis,quoad te,quantum proficias, nõ pœnitebit. ſed tamen noſtra legens non multùm à Peripateticis diſsidentia (quoniam vtrique, Socratici & Platonici volumus eſſe)de rebus ipſis vtêre tuo iudicio:nihil enim impedio:orationem autem Latinam efficies profectò legendis noſtris pleniorem. Nec verò hoc arrogãter dictum exiſtimari velim. nam philoſophandi ſcientiam concedens multis: quod eſt oratoris proprium aptè,diſtinctè,ornatè dicere,quoniam in eo ſtudio ætatẽ conſumſi,ſi id mihi aſſumo,videor id meo iure quodam modo vendicare. Quamobrem magnopere te hortor mi Cicero,vt non ſolùm orationes meas, ſed hos etiam de philoſophia libros,qui ſe iam illis ferè æquarunt, ſtudioſè legas. vis enim maior in illis dicendi, ſed hoc quoque colendum eſt æquabile & temperatum orationis genus. Et id quidem nemini Græcorum video adhuc contigiſſe, vt idem in vtroque genere laboraret, ſequeretúrque & illud forenſe dicendi,& hoc quietum diſputãdi genus:niſi fortè Demetrius Phalereus in hoc numero haberi poteſt,diſputator ſubtilis, orator parum vehemens, dulcis tamen, vt Theophraſti diſcipulum poſsis agnoſcere. Nos autem quãtum in vtroque profecerimus,aliorum ſit iudicium:vtrunque certè ſecuti ſumus. Equidem & Platonem exiſtimo,ſi genus forenſe dicendi tractare voluiſſet, grauiſsimè & copioſiſsimè potuiſſe dicere: & Demoſthenem

sthenem, si illa, quæ à Platone didicerat, tenuisset, & pronuntiare voluisset, ornatè splendidéque facere potuisse. eodémque modo de Aristotele & Isocrate iudico: quorum vterque suo studio delectatus, contemsit alterum. Sed, quum statuissem ad te scribere aliquid hoc tempore, & multa posthac, ab eo ordiri volui maximè, quod & ætati tuæ esset aptissimum, & auctoritati meæ. nam, quum multa sint in philosophia & grauia & vtilia, accuratè copiosèque à philosophis disputata, latissimè patêre videntur ea, quæ de officiis tradita ab illis & præcepta sunt. nulla enim vitæ pars neque publicis, neque priuatis, neque forensibus, neque domesticis in rebus, neque si tecum agas quid, neque si cum altero contrahas, vacare officio potest: in eóque & colendo sita vitæ est honestas omnis, & negligẽdo turpitudo. Atque hæc quidem quæstio communis est omnium philosophorũ. quis est enim, qui nullis officij præceptis tradendis, philosophum se audeat dicere? sed sunt nonnullæ disciplinæ, quæ propositis bonorum & malorum finibus, officium omne peruertunt. nam qui summum bonum sic instituit, vt nihil habeat cum virtute cõiunctum, ídque suis commodis, non honestate metitur: hic si sibi ipse consentiat, & non interdum naturæ bonitate vincatur, neque amicitiam colere possit: nec iustitiam, nec liberalitatem: fortis verò, dolorem, summum malum iudicans, aut temperans, voluptatem summum bonum statuens, esse certè nullo modo potest. Quæ quanquam ita sint in promtu, vt res disputatione non egeat: tamen sunt à nobis alio loco disputata. Hæ disciplinæ igitur si sibi consentaneæ esse velint, de officio nihil queant dicere: neque vlla officij præcepta firma, stabilia, coniuncta naturæ tradi possunt, nisi aut ab iis, qui solam, aut ab iis, qui maximè honestatem propter se dicant expetendam. Ita propria est ea præceptio Stoicorum, Academicorum, Peripateticorum: quoniã Aristonis, Pyrrhonis, Herilli iampridem explosa sententia est: qui tamen haberẽt ius suum disputandi de officio, si rerum aliquem dilectum reliquissent, vt ad officij inuẽtionem aditus esset. Sequemur igitur hoc quidem tempore, & in hac quæstione potissimùm Stoicos, nõ vt interpretes, sed, vt solemus, è fontibus eorum, iudicio arbitrióque nostro, quantum, quóque modo videbitur, hauriemus. * Placet igitur, quoniam omnis disputatio de officio futura est, antè definire quid sit officium: quod à Panætio prætermissum esse miror. omnis enim, quæ à ratione suscipitur de aliqua re institutio, debet à definitione proficisci: vt intelligatur quid sit id, de quo disputetur. Omnis de officio duplex est quæstio. vnum genus est, quod pertinet ad finem bonorum: alterum, quod positum est in præceptis, quibus in omneis parteis vsus vitæ cõformari possit. superioris generis huiusmodi exempla sunt: Omniáne officia perfecta sint: Num quod officiũ aliud alio maius sit, & quæ sunt generis eiusdem. quorũ autem officiorum præcepta traduntur, ea, quãquam pertinent ad finem bonorum, tamen id minus appâret, quia magis ad institutionem vitæ cõmunis spectare vidẽtur. de quibus est nobis his libris explicandũ. Atque etiam alia diuisio est officij. nam & medium quoddam officium dicitur, & perfectũ. Perfectum autem officiũ, rectum, opinor, vocemus, quod Græci κατόρθωμα: hoc autem medium, commune: quod ij καθῆκον, vocant. atque ea sic definiunt, vt rectum quod sit, id perfectũ officium esse definiant: medium autem officiũ id esse dicant, quod, cur factũ sit, ratio probabilis reddi possit. Triplex igitur est, vt Panætio videtur, cõsilij capiendi deliberatio. nam honestúmne factu sit, an turpe, dubitant, id quod in deliberationem cadit. in quo considerando, sæpe animi in cõtrarias sententias distrahuntur. Tum autem aut anquirunt, aut consultant ad vitæ commoditatem, iucunditatémque, ad facultates rerum atque copias, ad opes, ad potentiam, quibus & se possint iuuare, & suos, conducat id, nécne, de quo deliberant: quę deliberatio omnis in rationem vtilitatis cadit. Tertium dubitandi genus est, quum pugnare videtur cum honesto id quod videtur esse vtile. quum enim vtilitas ad se rapere, honestas contrà reuocare ad se videtur, fit vt distrahatur in deliberando animus, afferátque ancipitem curam cogitandi. Hac in diuisione, quum præterire aliquid maximum vitium in diuidendo sit, duo prætermissa sunt. nec enim solùm, vtrùm honestum, an turpe sit, deliberari solet: sed etiam duobus propositis

honestis, vtrum honestius: itémque duobus propositis vtilibus, vtrum vtilius. ita, quam ille triplicem putauit esse ratioñe, in quinque parteis distribui debere reperitur. Primùm igitur est de honesto, sed dupliciter: tum pari ratione de vtili: pòst de comparatione eorũ differendum. Principio generi animantium omni est à natura attributum, vt se, vitam, corpúsque tueatur, declinet ea, quæ nocitura videantur: omniáque, quæ sint ad viuẽdum necessaria, anquirat & paret, vt pastum, vt latibula, vt alia generis eiusdẽ. commune autem animantium omnium est coniunctionis appetitus procreandi causa, & cura quędam eorum, quæ procreata sunt. Sed inter hominem & belluam hoc maximè interest, quòd hæc tantum, quantum sensu mouetur, ad id solum, quod adest, quódque præsens est, se accommodat, paullulùm admodum sentiẽs præteritum, aut futurum: homo autem, qui rationis est particeps, per quam consequentia cernit, principia & causas rerum videt, earúmque prægressus & quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, rebúsque præsentibus adiungit atque annectit futuras: facilè totius vitæ cursum videt, ad eámque degendam præparat res necessarias: eadem natura vi rationis hominem conciliat homini, & ad orationis & ad vitæ societatem: ingenerátque in primis præcipuum quendam amorem in eos, qui procreati sunt: impellítque vt hominum cœtus & celebrari inter se, & à se obiri velit: ob easque causas studeat parare ea, quæ suppeditent ad cultum & ad victum, nec sibi soli, sed cõiugi, liberis, ceterísque, quos caros habeat, tueríque debeat. Quæ cura exsuscitat etiam animos, & maiores ad rem gerendam facit. in primísque hominis est propria veri, inquisitio atque inuestigatio. Itaque, quum sumus necessariis negotiis curísq; vacui, tum auemus aliquid videre, audire, addiscere: cognitionémque rerum aut occultarum, aut admirabilium, ad bene beatéque viuendum necessariam ducimus. ex quo intelligitur, quod verum, simplex, sincerúmque sit, id esse naturæ hominis aptissimum. Huic veri vidẽdi cupiditati adiuncta est appetitio quædam principatus, vt nemini parêre animus bene à natura informatus velit, nisi præcipienti aut docenti, aut vtilitatis causa iustè & legitimè imperanti: ex quo animi magnitudo existit, humanarúmque rerum contemtio. Nec verò illa parua vis naturæ est, rationísque, quòd vnum hoc animal sentit quid sit ordo, quid sit, quod deceat in factis dictísque, qui modus. itaque eorum ipsorum, quæ aspectu sentiuntur, nullum aliud animal pulchritudinem, venustatem, conuenientiam partium sentit. quam similitudinem natura, ratióque ab oculis ad animum tansferens, multo etiam magis pulchritudinem, constantiam, ordinem in cõsiliis, factísque conseruãdum putat: cauétque nequid indecorè effeminatéue faciat: tum in omnibus & opinionibus & factis, nequid libidinosè aut faciat, aut cogitet. quibus ex rebus conflatur & efficitur id, quod quærimus, honestum. quod etiam si nobilitatum non sit, tamen honestũ sit: quódque verè dicimus, etiam si à nullo laudetur, laudabile esse natura. Formam quidẽ ipsam, Marce fili, & tanquam faciem honesti vides: quæ si oculis cerneretur, mirabileis amores (vt ait Plato) excitaret sapientiæ. Sed omne, quod honestum est, id quattuor partium oritur ex aliqua. aut enim in perspicientia veri, sollertiáque versatur: aut in hominũ societate tuenda, tribuendóque suum cuique, & rerum contractarum fide: aut in animi excelsi atque inuicti magnitudine ac robore: aut in omnium, quæ fiunt, quǽque dicũtur, ordine & modo, in quo inest modestia & temperantia. Quæ quattuor quanquam inter se colligata atque implicata sunt, tamen ex singulis certa officiorum genera nascũtur: velut ex ea parte, quæ prima descripta est, in qua sapientiam & prudentiam ponimus, inest indagatio atque inuẽtio veri: eiúsque virtutis hoc munus est proprium. vt enim quisque maximè perspicit quid in re quaque verissimum sit, quíque acutissimè & celerrimè potest & videre & explicare rationem, is prudentissimus & sapientissimus ritè haberi solet. Quocirca huic, quasi materia, quam tractet, & in qua versetur, subiecta est veritas. reliquis autem tribus necessitates propositæ sunt ad eas res parandas tuendásque, quibus actio vitæ continetur: vt & societas hominum, coniunctióque seruetur: & animi excellentia, magnitudóque cùm in augendis opibus, vtilitatibúsque & sibi & suis comparandis,

[Handwritten marginal note: Friccius reponebat pro sapientiæ, sui informabitque. eam lectionem Platonis auctoritate, apud quem est, [illegible], et [illegible] ex 2. de finib. quiam illa ardentes amores excitaret sui, si videretur.]

dis,tum multo magis in his ipsis despiciendis eluceat. Ordo autem, & constantia,& moderatio, & ea, quæ sunt his similia, versantur in eo genere, ad quod est adhibenda actio quædam,non solùm mẽtis agitatio. his enim rebus,quæ tractantur in vita,modum quendam,& ordinem adhibentes, honestatem, & decus conseruabimus. Ex quattuor autem locis, in quos honesti naturã,vímque diuisimus, primus ille,qui in veri cognitione consistit, maximè naturam attingit humanam. omnes enim trahimur & ducimur ad cognitionis & scientiæ cupiditatem,in qua excellere pulchrum putamus:labi autem,errare,nescire, decipi,& malum & turpe ducimus. In hoc genere & naturali & honesto duo vitia vitanda sunt:vnum,ne incognita pro cognitis habeamus,hísq; temerè assentiamur:quod vitium effugere qui volet(omnes autem velle debent) adhibebit ad considerandas res & tempus & diligentiam. alterum est vitium,quòd quidam nimis magnum studium,multámque operam in res obscuras, atque difficileis conferunt, easdémque non necessarias. quibus vitiis declinatis,quod in rebus honestis,& cognitione dignis operæ curæque ponetur,id iure laudabitur : vt in astrologia C. Sulpicium audiuimus, in geometria Sext. Pompeium ipsi cognouimus,multos in dialecticis, plureis in iure ciuili. quæ omnes artes in veri vestigatione versantur: cuius studio à rebus agendis abduci, contra officium est. virtutis enim laus omnis in actione consistit : à qua tamen sæpe fit intermissio, multíque dantur ad studia reditus : tum agitatio mentis, quæ numquam acquiescit, potest nos in studiis cognitionis etiam sine opera nostra continere. Omnis autem cogitatio, motúsq; animi aut in consiliis capiendis de rebus honestis, & pertinentibus ad bene beatéque viuendum,aut in studiis scientiæ,cognitionísque versabitur. Ac de primo quidem officij fonte diximus. De tribus autem reliquis latissimè patet ea ratio,qua societas hominum inter ipsos,& vitæ quasi cõmunitas continetur. cuius partes duę sunt: iustitia, in qua virtutis est splendor maximus, ex qua boni viri nominantur : & huic coniuncta beneficentia, quam eandem vel benignitatem, vel liberalitatem appellare licet. Sed iustitiæ primum munus est, vt necui quis noceat, nisi lacessitus iniuria : deinde, vt communibus pro communibus vtatur, priuatis vt suis. Sunt autem priuata nulla natura : sed aut veteri occupatione, vt qui quondam in vacua venerunt:aut bello, vt qui victoria potiti sunt : aut lege, aut pactione, condicione, sorte : ex quo fit vt ager Arpinas, Arpinatium dicatur, Tusculanus, Tusculanorum. Similísque est priuatarum possessionum descriptio. ex quo,quia suum cuiusque fit: eorum, quæ natura fuerant communia, quod cuique obtigit, id quisque teneat. eo siquis plus sibi appetet, violabit ius humanæ societatis. Sed quoniam (vt præclarè scriptum est à Platone) non nòbis solùm nati sumus, ortúsque nostri partem patria vendicat, partem parentes, partem amici : atque ita placet Stoicis,quæ in terris gignantur,ad vsum hominum omnia creari, homines autem hominum causa esse generatos, vt ipsi inter se alij aliis prodesse possent: in hoc naturam debemus ducem sequi, & communeis vtilitates in medium afferre, mutuatione officiorum, dando, accipiendo : tum artibus,tum opera, tum facultatibus deuincire hominum inter homines societatem. FVNDAMENTVM autem iustitiæ est fides, id est, dictorum conuentorúmque constantia & veritas. ex quo (quanquam hoc videbitur fortassè cuipiam durius) tamen audeamus imitari Stoicos, qui studiosè exquirunt, vnde verba sint ducta: credamúsque, quia fiat quod dictum est, appellatam fidem. Sed iniustitiæ genera duo sunt : vnum eorum, qui inferunt: alterum eorum,qui ab iis,quibus infertur, si posśint, non propulsant iniuriam. nam qui iniustè impetum in quempiam facit,aut ira, aut aliqua perturbatione incitatus, is quasi manus afferre videtur socio : qui autem non defendit,nec obsistit,si potest,iniuriæ,tam est in vitio,quàm si parenteis,aut amicos, aut patriam deserat. Atque illæ quidem iniuriæ,quæ nocendi causa de industria inferuntur,sæpe à metu proficiscuntur, quum is, qui nocere alteri cogitat, timet ne, nisi id fecerit,ipse aliquo afficiatur incommodo. Maximam autem partem ad iniuriam faciendam aggrediuntur, vt adipiscantur ea, quæ concupiuerunt : in quo vitio latissimè patet aua-

ritia. Expetuntur autem diuitiæ tum ad vsus vitæ necessarios, tum ad perfruundas voluptates. In quibus autem maior est animus, in iis pecuniæ cupiditas spectat ad opes,& ad gratificandi facultatem: vt nuper M. Crassus negabat, vllam satis magnam pecuniam esse ei, qui in rep. princeps vellet esse, cuius fructibus exercitum alere non posset. Delectant etiam magnifici apparatus, vitæque cultus cum elegantia & copia. quibus rebus effectum est, vt infinita pecuniæ cupiditas esset. Nec verò rei familiaris amplificatio nemini nocens vituperanda est: sed fugienda semper iniuria. maximè autem adducuntur plerique, vt eos iustitiæ capiat obliuio, quum in imperiorum, honorum, gloriæve cupiditatẽ inciderint. Quod enim est apud Ennium, " Nulla sancta societas, nec fides regni est, — id latius patet. nam quicquid eiusmodi est, in quo nõ possint plures excellere, in eo plerunque fit tanta contentio, vt difficillimum sit sanctam seruare societatem. Declarauit id modò temeritas C. Cæsaris, qui omnia iura diuina,& humana peruertit propter eum, quem sibi ipse opinionis errore finxerat, principatum. Est autem in hoc genere molestum, quòd in maximis animis, splendidissimísque ingeniis plerunque existunt honoris, imperij, potentiæ, gloriæ cupiditates. quo magis cauendum est, ne quid in eo genere peccetur. Sed in omni iniustitia permultũ interest, vtrùm perturbatione aliqua animi, quæ plerunque breuis est,& ad tempus: an consultò,& cogitatò fiat iniuria. leuiora enim sunt ea, quæ repentino aliquo motu áccidunt, quàm ea, quæ meditata, & præparata inferuntur. Ac de inferunda quidem iniuria satis dictum est. PRÆTERMITTENDÆ autem defensionis, deserendíque officij plures solent esse causæ. nam aut inimicitias, aut laborem, aut sumtus suscipere nolunt: aut etiam negligentia, pigritia, inertia, aut suis studiis, quibusdámve occupationibus sic impediuntur, vt eos, quos tutari debeant, desertos esse patiantur. Itaque verendum est, ne non satis sit id, quod apud Platonem est in philosophos dictum, quòd in veri inuestigatione versentur, quódque ea, quæ plerique vehementer expetunt, déq; quibus inter se digladiari solent, cõtemnant,& pro nihilo ducant, propterea iustos esse. nam alterum iustitiæ genus assequuntur, in inferenda necui noceant iniuria, in alterum iniustitiæ íncidunt. discendi enim studio impediti, quos tueri debent, deserunt. itaque eos ne ad remp. quidem accessuros putat, nisi coactos. æquius autem erat id voluntate fieri. nam hoc ipsum ita iustũ est, quod rectè fit, si est voluntarium. Sunt etiam, qui aut studio rei familiaris tuendæ, aut odio quodam hominum, suum se negotium agere dicant, ne facere cuiquam videantur iniuriam: qui dum altero iniustitiæ genere vacant, in alterum incurrunt. deserunt enim vitæ societatem, quia nihil conferunt in eam studij, nihil operæ, nihil facultatum. Quoniam igitur duobus generibus iniustitiæ propositis, adiunximus causas vtriusque generis, eásque res antè constituimus, quibus iustitia continetur: facilè, quod cuiusque temporis officium sit, poterimus, nisi nosmetipsos valde amabimus, iudicare. est enim difficilis cura rerum alienarum: quanquam Terentianus ille Chremes humani nihil à se alienum putat. sed tamen, quia magis ea percipimus, atque sentimus, quæ nobis ipsis aut prospera, aut aduersa eueniunt, quàm illa, quæ ceteris, quæ quasi longo interuallo interiecto videmus: aliter de illis, ac de nobis, iudicamus. Quocirca bene præcipiunt, qui vetant quicquam agere, quod dubites æquum sit, an iniquum. æquitas enim lucet ipsa per se: dubitatio cogitationẽ significat iniuriæ.

Sed incidunt sæpe tempora, quum ea, quæ maximè vidétur digna esse iusto homine, eóque, quem virum bonũ dicimus, commutantur, fiúntque contraria: vt nõ reddere depositum furioso, nec facere promissum: quæque pertinent ad veritatẽ & ad fidem, ea migrare interdum,& non seruare, fit iustum. referri enim decet ad ea, quæ posui principiò, fundamenta iustitiæ: primùm vt ne cui noceatur: deinde, vt communi vtilitati seruiatur. ea quum tempore commutantur, commutatur officium,& nõ semper est idem. potest enim accidere promissum aliquod,& conuentũ, vt id effici sit inutile vel ei, cui promissum sit, vel ei, qui promiserit. nam si (vt in fabulis est) Neptunus, quod Theseo promiserat, non fecisset, Theseus filio Hippolyto non esset orbatus. ex tribus enim optatis (vt scribitur) hoc

hoc erat tertium quod de Hippolyti interitu iratus optauit: quo impetrato, in maximos luctus incidit. Nec promissa igitur seruanda sunt ea, quæ sint iis, quibus promiseris, inutilia: nec si plus tibi noceant, quàm illi prosint, cui promiseris, cõtra officium est, maius damnum anteponi minori: vt, si constitueris te cuipiam aduocatum in rem præsentem esse venturum, atque interim grauiter ægrotare filius cœperit, non sit contra officium, non facere quod dixeris: magísque ille, cui promissum sit, ab officio discedat, si se destitutum queratur. Iam illis promissis non standum esse quis non videt, quæ coactus quis metu, aut deceptus dolo promiserit? quæ quidem pleraque iure prætorio liberantur, nonnulla legibus. EXISTVNT ETIAM INIVRIÆ sæpe calumnia quadam, & nimis callida & malitiosa iuris interpretatione. ex quo illud, SVMMVM IVS, SVMMA INIVRIA, factum est iam tritum sermone prouerbium. Quo in genere etiam in rep. multa pecantur: vt ille, qui, quum triginta dierum essent cum hoste indutiæ pactæ, noctu populabatur agros, quòd dierum essent pactæ, non noctium induciæ. Ne noster quidem probandus est: si verum est, Q. Fabium Labeonem, seu quem alium (nihil enim pręter auditum habeo) arbitrum Nolanis & Neapolitanis de finibus agri à senatu datum, quũ ad locum venisset. cum vtrisq; separatim locutũ, vt ne cupidè quid agerẽt, néve appeterent, atque vt regredi, quàm progredi mallent. id quum vtrique fecissent, aliquantũ agri in medio relictum est. itaq; illorũ fineis, sicut ipsi dixerant, terminauit: in medio relictum quod erat, populo Ro. adiudicauit. decipere hoc quidem est, non iudicare. quocirca in omni re fugienda est talis sollertia. SVNT AVTEM QVÆDAM officia etiam aduersus eos seruanda, à quibus iniuriam acceperis. est enim vlciscendi & puniendi modus. atque haud scio an satis sit, eum, qui lacessierit, iniuriæ suæ pœnitere, vt & ipse nequid tale posthac, & ceteri sint ad iniuriam tardiores. Atq; in rep. maximè conseruanda sunt iura belli. nam quũ sint duo genera decertandi, vnum per disceptationẽ, alterum per vim: quúmque illud proprium sit hominis, hoc belluarũ: confugiendum est ad posterius, si vti non licet superiore. Quare suscipienda quidem bella sunt ob eã causam, vt sine iniuria in pace viuatur: parta autem victoria conseruandi sunt ij, qui nòn crudeles in bello, nec immanes fueruut: vt maiorés nostri Tusculanos, Æquos, Volscos, Sabinos, Hernicos etiã in ciuitatẽ acceperũt: at Karthaginem & Numantiam funditus sustulerunt. nollem Corinthũ: sed credo aliquid secutos, opportunitatem loci maximè, ne posset aliquando ad bellum faciendum locus ipse adhortari. Mea quidẽ sententia, paci, quæ nihil habitura sit insidiarum, semper est consulendum. in quo si mihi obtemperatum esset, si nõ optimam, at aliquã remp. quæ nunc nulla est, haberemus. & cùm iis, quos vi deuiceris, consulendum est: tum ij, qui armis positis ad imperatorũ fidem confugiunt; quamuis murum aries percussserit, recipiendi. in quo tantopere apud nostros iustitia culta est, vt ij, qui ciuitates, aut nationes deuictas bello in fidem recepissent, earum patroni essent more maiorum. ac belli quidem æquitas sanctißimè fetiali populi Ro. iure perscripta est. ex quo intelligi potest, nullum bellum esse iustũ, nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut denuntiatũ antè sit & indictum. M. Popillius imperator tenebat prouinciã: in cuius exercitu Catonis filius tiro militabat: quum autẽ Popillio videretur vnam dimittere legionẽ, Catonis quoq; filium, qui in eadem legione militabat, dimisit. sed quũ amore pugnãdi, in exercitu remansisset, Cato ad Popillium scripsit, vt, si eũ pateretur in exercitu remanere, secũdo eum obligaret militię sacramẽto, quia priore amisso, iure pugnare cũ hostibus non poterat: adeò summa erat obseruatio in bello mouendo. Marci quidẽ Catonis senis epistola est ad Marcũ filiũ, in qua scripsit se audisse eum missum factũ esse à cõsule, quũ in Macedonia bello Persico miles esset. Monet igitur, vt caueat ne prœliũ ineat. negat enim ius esse, qui miles nõ sit, cũ hoste pugnare. Equidem illud etiam animaduerto, quòd, qui proprio nomine perduellis esset, is hostis vocaretur, lenitate verbi, tristitiã rei mitigatã. hostis enim apud maiores nostros is dicebatur, quẽ nunc peregrinũ dicimus. indicãt duodecim tabulæ. "AVT STATVS DIES CVM HOSTE: itémq;, ADVERSVS HOSTEM ÆTERNA AVCTORITAS.

Quid ad hanc mansuetudinem addi potest, cum, quicum bella geras, tam molli nomine appellare? quanquam id nomen durius iam effecit vetustas. à peregrino enim recessit, & propriè in eo, qui ferret arma contrà, remansit. Quum verò de imperio decertatur, bellóque quæritur gloria, causas omnino subesse tamen oportet easdem, quas dixi paullo antè iustas causas esse bellorũ. Sed ea bella, quibus imperij gloria proposita est, minus acerbè gerenda sunt. Vt enim quũ ciuiliter contendimus, aliter si est inimicus, aliter si cõpetitor: cum altero certamẽ honoris & dignitatis est, cum altero capitis & famæ: sic cum Celtiberis, cum Cimbris bellum, vt cum inimicis, gerebatur, vter esset, non vter imperaret: cũ Latinis, Sabinis, Samnitibus, Pœnis, Pyrrho de imperio dimicabatur. Pœni fœdifragi, crudelis Annibal, reliqui iustiores. Pyrrhi quidem de captiuis reddendis illa præclara:

Nec mi aurum posco, nec mi pretium dederitis:
Nec cauponantes bellum, sed belligerantes,
Ferro, non auro vitam cernamus vtrique,
Vósne velit, an me regnare hera, quídue ferat fors,
Virtute experiamur: & hoc simul accipe dictum:
Quorum virtuti, belli fortuna pepercit,
Eorundem me libertati parcere certum est.
Dono ducite: dóque volentibus cum magnis diis.

Regalis sanè & digna Æacidarũ genere sententia. Atq; etiam, siquid singuli, temporibus adducti, hosti promiserint, est in eo ipso fides seruanda. Vt primo Punico bello Regulus captus à Pœnis, quum de captiuis commutandis Romam missus esset, iurassétq; se rediturum: primùm vt venit, captiuos reddendos in senatu non censuit: deinde, quum retineretur à propinquis & ab amicis, ad supplicium redire maluit, quàm fidem hosti datã fallere.

Secundo autem Punico bello, post Cannensem pugnam, quos decem Annibal Romam misit adstrictos iureiurando, se redituros esse, nisi de redimendis iis, qui capti erãt, impetrassent, eos omneis censores, quoad quisque eorum vixit, quòd peierassent, in ærariis reliquerunt: nec minus illum, qui iurisiurandi fraude culpam inuenerat. Cùm enim Annibalis permissu exisset de castris, rediit paullo pòst, quòd se oblitum nescio quid diceret: deinde egressus è castris, iureiurando se solutum putabat, & erat verbis, re non erat. Semper autem in fide quid senseris, non quid dixeris, cogitandum. Maximum autem exemplum est iustitiæ in hostem à maioribus nostris constitutum. Cùm à Pyrrho perfuga senatui est pollicitus, se venenum regi daturum, & eum necaturum, senatus & C. Fabricius perfugam Pyrrho dedidit. Ita ne hostis quidem & potentis, & bellum vltrò inferentis cum scelere interitum approbauit.

Ac de bellicis quidem officiis satis dictum est. Meminerimus autem & aduersus infimos iustitiam esse seruandam. Est autem infima condicio, & fortuna seruorum: quibus non malè præcipiunt, qui ita iubent vti, vt mercenariis: operam exigendam, iusta præbenda. Quum autem duobus modis, id est aut vi, aut fraude fiat iniuria: fraus, quasi vulpeculæ, vis leonis videtur: vtrumque homine alienissimum, sed fraus odio digna maiore. Totius autem iniustitiæ nulla capitalior est, quàm eorum, qui tum, quum maximè fallunt, id agunt, vt viri boni esse videantur. De iustitia satis dictum est. Deinceps (vt erat propositum) de beneficentia ac liberalitate dicatur: qua quidem nihil est naturæ hominis accommodatius: sed habet multas cautiones. videndum est enim primùm, ne obsit benignitas, & iis ipsis, quibus benignè videbitur fieri, & ceteris: deinde ne maior benignitas sit, quàm facultates: tum vt pro dignitate cuique tribuatur. Id enim est iustitiæ fundamentum, ad quam hæc referenda sunt omnia. nam & qui gratificantur cuipiam, quod obsit illi, cui prodesse velle videantur, non benefici, neque liberales, sed perniciosi assentatores iudicandi sunt: & qui aliis nocent, vt in alios liberales sint, in eadem sunt iniustitia, vt si in suam rem aliena conuertant. Sunt autem multi, & quidem cupidi splendoris & gloriæ, qui eripiunt aliis, aliis quod largiantur: híque arbitrantur se beneficos in suos amicos visum iri, si locupletent eos quacunque ratione. Id autem tantùm abest ab officio, vt nihil magis officio possit esse contrarium. Videndum est igitur, vt ea liberalitate vtamur, quæ prosit amicis, noceat nemini. Quare L. Syllæ, C. Cæsaris pecuniarum translatio à iustis dominis ad alienos, non debet liberalis videri. nihil enim liberale, quod non sit idem iustum. Alter erat locus cautionis, ne benignitas maior esset, quàm facultates: quòd qui benigniores volunt esse, quàm res patitur, primùm in eo peccant,

cant, quòd iniurioſi ſunt in proximos. quas enim copias his & ſuppeditari æquius eſt,& relinqui,eas transferunt ad alienos.Ineſt autem in tali liberalitate cupiditas plerunque rapiendi,& auferendi per iniuriam,vt ad largiendum ſuppetant copiæ. Videre etiam licet pleroſque non tam natura liberaleis,quàm quadam gloria ductos,vt benefici videantur, facere multa,quæ proficiſci ab oſtentatione magis,quàm à voluntate videntur. Talis autem ſimulatio vanitati eſt coniūctior,quàm aut liberalitati,aut honeſtati.Tertium eſt propoſitum , vt in beneficientia dilectus eſſet dignitatis : in quo & mores eius erunt ſpectandi,in quem beneficium conferetur,& animus erga nos,& communitas ac ſocietas vitæ, & ad noſtras vtilitates officia antè collata. quæ vt concurrant omnia,optabile eſt: ſin minus,plures cauſæ, maioréſque ponderis plus habebunt. QVONIAM AVTEM viuitur nō cum perfectis hominibus,plenéque ſapientibus,ſed cum iis,in quibus præclarè agitur ſi inſunt ſimulacra virtutis:etiam hoc intelligendum puto,neminem omnino eſſe negligendum,in quo aliqua ſignificatio virtutis appareat:colendum autem eſſe ita quenque maximè,vt quiſque maximè his virtutibus lenioribus erit ornatus, modeſtia,temperantia,hac ipſa,de qua iam multa dicta ſunt,iuſtitia.nam fortis animus,& magnus in homine non perfecto, nec ſapiente, feruentior plerunque eſt:illæ verò virtutes bonum virum videntur potius attingere . atque hæc in moribus . DE BENEVOLENTIA AVTEM quam quiſque habeat erga nos,primùm illud eſt in officio,vt ei plurimum tribuamus , à quo plurimùm diligimur . ſed beneuolentiam non adoleſcentulorum more, ardore quodam amoris,ſed ſtabilitare potius,& conſtantia iudicemus.Sin erunt merita, vt non ineunda,ſed referenda ſit gratia,maior quædam cura adhibenda eſt.nullum enim officium referenda gratia magis neceſſarium eſt.Quòd ſi ea,quæ vtenda acceperis,maiore menſura (modò poſsis) iubet reddere Heſiodus : quídnam beneficio prouocati facere debemus? an imitari agros fertileis, qui multo plus afferunt,quàm acceperunt?Etenim ſi in eos,quos ſperamus nobis profuturos,non dubitamus officia conferre : quales in eos eſſe debemus,qui iam profuerunt? Nam quum duo genera liberalitatis ſint, vnum dandi beneficij, alterum reddendi: demus,nécne,in noſtra poteſtate eſt : non reddere, viro bono non licet,ſi modò id facere poſsit ſine iniuria. Acceptorum autem beneficiorum ſunt dilectus habendi: nec dubium,quin maximo cuique plurimum debeatur. In quo tamen in primis , quo quiſque animo, ſtudio, beneuolentia fecerit,ponderandum eſt . multi enim multa faciunt temeritate quadam, ſine iudicio , vel modo in omneis, vel repentino quodam,quaſi vento,impetu animi incitati.quæ beneficia æquè magna non ſunt habenda, atque ea, quæ iudicio , conſideratè, conſtantérque delata ſunt. Sed in collocando beneficio , & in referenda gratia, ſi cetera paria ſint . hoc maximè officij eſt , vt quiſque maximè opis indigeat, ita ei potiſsimùm opitulari . quod contra fit à pleriſque . à quo enim plurimum ſperant , etiam ſi ille his non eget , tamen ei potiſsimùm inſeruiunt.

OPTIMÈ AVTEM ſocietas hominum , coniunctióque ſeruabitur, ſi vt quiſque erit coniunctiſsimus, ita eum benignitatis plurimùm conferetur . Sed quæ naturæ principia ſint communitatis & ſocietatis humanæ , repetendum altius videtur . eſt enim primum quod cernitur in vniuerſi generis humani ſocietate . eius autem vinculum eſt ratio & oratio, quæ docendo, diſcendo, communicando, diſceptando,iudicando conciliat inter ſe homines , coniungítqne naturali quadam ſocietate . Neque vlla re longius abſumus à natura ferarum: in quibus ineſſe fortitudinem ſæpe dicimus, vt in equis, in leonibus: iuſtitiam, æquitatem,bonitatem non dicimus. ſunt enim rationis & orationis expertes. Ac latiſsimè quidem patens hominibus inter ipſos , omnibus inter omneis ſocietas hæc eſt: in qua omnium rerum,quas ad communem vſum hominum natura genuit, eſt ſeruanda communitas,vt,quæ deſcripta ſunt legibus & iure ciuili, hæc ita teneantur, vt ſit conſtitutum : è quibus ipſis cetera ſic obſeruentur , vt in Græcorum prouerbio eſt, AMICORVM eſſe communia omnia. Omnia autem communia hominum videntur ea,quæ ſunt generis eiuſdem, quod ab Ennio poſitum in vna re, transferri in permultas poteſt:

,, Homo, qui erranti comiter monſtrat viam,
,, Quaſi de ſuo lumine lumen accendat, facit.
,, Nihilominus ipſi lucet, quum illi accenderit.

Vna enim ex re ſatis præcipit, vt, quicquid ſine detrimento commodari poſsit, id tribuatur vel ignoto. Ex quo ſunt illa communia, NON PROHIBERE aqua profluente: PATI AB IGNE ignem capere, ſiqui velit: CONSILIVM FIDELE, deliberanti dare. quę ſunt vtilia iis, qui accipiunt: danti non moleſta. Quare & his vtendum eſt, & ſemper aliquid ad communem vtilitatem afferendum. Sed quoniam copiæ paruæ ſingulorum ſunt: eorum autem, qui his egeant, infinita eſt multitudo, vulgaris liberalitas referenda eſt ad illum Ennij finem: NILOMINVS IPSI LVCET: vt facultas ſit, qua in noſtros ſimus liberales. GRADVS AVTEM plures ſunt ſocietatis hominum. vt enim ab illa infinita diſcedatur, propior eſt eiuſdem gentis, nationis, linguæ, qua maximè homines cōiunguntur: interius etiam eſt, eiuſdem eſſe ciuitatis. multa enim ſunt ciuibus inter ſe cōmunia, forum, fana, porticus, viæ, leges, iura, iudicia, ſuffragia, conſuetudines præterea & familiaritates, multisq; cum multis res, rationéſque cōtractæ. Arctior verò colligatio eſt ſocietatis propinquorum. ab illa enim immēſa ſocietate humani generis, in exiguum anguſtúmque cōcluditur. nam quum ſit hoc natura commune omnium animantium, vt habeant libidinem procreandi: prima ſocietas in ipſo coniugio eſt, proxima in liberis, deinde vna domus, communia omnia. id autem eſt principium vrbis, & quaſi ſeminarium reip. Sequuntur fratrum cōiunctiones, pòſt conſobrinorum, ſobrinorúmque: qui quum vna domo iam capi non poſſunt, in alias domos, tanquam in colonias, exeunt. Sequuntur connubia & affinitates, ex quibus etiam plures propinqui: quæ propagatio & ſuboles, origo eſt rerump. Sanguinis enim coniunctio & beneuolentia deuincit homines caritate. magnum eſt enim eadem habere monumenta maiorum, eiſdem vti ſacris, ſepulcra habere communia. Sed omnium ſocietatum nulla præſtantior eſt, nulla firmior, quàm quum viri boni, moribus ſimiles, ſunt familiaritate coniuncti. illud enim honeſtū, quod ſępe diximus, etiam ſi in alio cernamus, tamen nos mouet, atque illi, in quo id ineſſe videtur, amicos facit. Et quanquam omnis virtus nos ad ſe allicit, facítque, vt eos diligamus, in quibus ipſa ineſſe videatur: tamen iuſtitia & liberalitas id maximè efficit. nihil autem eſt amabilius, nec copulatius, quàm morum bonorum ſimilitudo. in quibus enim eadem ſtudia ſunt, eædem voluntates, in iis fit, vt æquè quiſque altero delectetur, ac ſe ipſo: efficitúrque id, quod Pythagoras vltimum in amicitia putauit, vt vnus fiat ex pluribus. Magna etiam illa communitas eſt, quæ cōficitur ex beneficiis vltrò & citrò datis, acceptisq;. quæ mutua & grata dum ſunt, inter quos ea ſunt, firma illi deuinciuntur ſocietate. Sed quum omnia ratione animóq; luſtraris, omnium ſocietatum nulla eſt grauior, nulla carior, quàm ea, quæ cum rep. eſt vnicuique noſtrum. cari ſunt parentes, cari liberi, propinqui, familiares: ſed omneis omnium caritates patria vna complexa eſt: pro qua quis bonus dubitet mortem oppetere, ſi ei ſit profuturus? Quo eſt deteſtabilior iſtorum immanitas, qui lacerarunt omni ſcelere patriam, & in ea funditus delenda occupati & ſunt & fuerunt. Sed ſi contentio quædam & comparatio fiat, quibus plurimùm tribuendum ſit officij: principes ſint patria & parentes, quorum beneficiis maximis obligati ſumus: proximi liberi, totáque domus, quæ ſpectat in nos ſolos, neque aliud vllum poteſt habere perfugium: deinceps bene conuenientes propinqui, quibus cum communis etiam fortuna plerunque eſt. Quamobrem neceſſaria præſidia vitæ debentur iis maximè, quos antè dixi. vita autem victúſque communis, conſilia, ſermones, cohortationes, conſolationes, interdum etiam obiurgationes in amicis vigent maximè: éſtque ea iucundiſsima amicitia, quam ſimilitudo morum coniugauit.

SED IN HIS OMNIBVS officiis tribuendis, videndum erit quid cuique maximè neceſſe ſit, & quid quiſque vel ſine nobis aut poſsit conſequi, aut non poſsit. ita non iidem erunt neceſsitudinum gradus, qui temporum. ſúntque officia, quæ aliis magis,

quàm

quàm aliis,debeantur:vt vicinũ citius adiuueris in fructibus percipiendis,quàm aut fratrem,aut familiarem. At si lis in iudicio sit,propinquum potius & amicum,quàm vicinũ defenderis.Hęc igitur, & talia circumſpicienda ſunt in omni officio,& cõſuetudo exercitatióque capienda,vt boni ratiocinatores officiorum eſſe poſsimus:& addendo,ducendóque,videre quæ réliqui ſumma fiat:ex quo quantum cuique debeatur intelligas.Sed vt nec medici,nec imperatores,nec oratores,quanuis artis præcepta perceperint, quicquam magna laude dignum ſine vſu,& exercitatione conſequi poſſunt : ſic officij conſeruandi pręcepta traduntur illa quidẽ,vt faciamus ipſi:ſed rei magnitudo vſum quoque,exercitationémque deſiderat. Atque ab iis rebus,quæ ſunt in iure ſocietatis humanæ,quemadmodum ducatur honeſtum,ex quo aptum eſt officiũ,ſatis ferè diximus. INTELLIGENDVM EST AVTEM,quum propoſita ſint genera quattuor,è quibus honeſtas,officiúmque manaret,ſplendidiſsimum videri,quod animo magno,elatóque,humanáſque res deſpiciente factum ſit.itaque in probris maximè in promtu eſt,ſiquid tale dici poteſt:

,, Vos etenim iuuenes animum geritis muliebrem,
,, Illáque virgo viri. — Et ſiquid huiuſmodi:
,, Salmacida ſpolia ſine ſanguine & ſudore.

Contráque in laudibus:quæ magno animo,& fortiter,excellẽtérque geſta ſunt, ea neſcio quo modo quaſi pleniore ore laudamus.Hinc rhetorum campus de Marathone,Salamine,Platæis,Thermopylis,Leuctris:hinc noſter Cocles,hinc Decij, hinc Cn. & P.Scipiones,hinc M. Marcellus, innumerabiléſque alij : maximéque ipſe populus Ro.animi magnitudine excellit.declaratur autem ſtudium bellicæ gloriæ, quòd ſtatuas quoque videmus ornatu ferè militari. SED EA ANIMI ELATIO, quæ cernitur in periculis & laboribus,ſi iuſtitia vacat, pugnátque non pro ſalute communi, ſed pro ſuis commodis, in vitio eſt.non modò enim id virtutis non eſt,ſed potius immanitatis omnem humanitatem repellentis.Itaque probè definitur à Stoicis fortitudo,quum eam virtutem dicunt eſſe propugnantem pro æquitate . Quocirca nemo, qui fortitudinis gloriam conſecutus eſt, inſidiis & malitia laudem eſt adeptus. nihil enim honeſtum eſſe poteſt, quod iuſtitia vacat.Præclarũ igitur illud Platonis, " Non ſolùm,inquit,ſcientia,quæ eſt remota à iuſtitia,calliditas potius,quàm ſapientia eſt appellanda:verùm etiam animus paratus ad periculum,ſi ſua cupiditate,non vtilitate communi impellitur,audaciæ potius nomen habeat,quàm fortitudinis. — Itaque viros forteis & magnanimos, eoſdémq; bonos & ſimplices,veritatis amicos,miniméque fallaceis eſſe volumus:quæ ſunt ex media laude iuſtitiæ.Sed illud odioſum eſt,quòd in hac elatione & magnitudine animi facillimè pertinacia,& nimia cupiditas principatus innaſcitur.vt enim apud Platonem eſt, omnẽ morem Lacedæmoniorum inflammatum eſſe cupiditate vincendi:ſic , vt quiſque animi magnitudine maximè excellit,ita maximè vult princeps omnium eſſe, vel potius ſolus eſſe.difficile autem eſt,quum præſtare omnibus concupieris,ſeruare æquitatem, quæ eſt iuſtitiæ maximè propria. Ex quo fit,vt neq; diſceptatione vinci ſe,neque vllo publico ac legitimo iure patiantur : exiſtúntque in rep. plerunq; largitores & factioſi, vt opes quammaximas conſequantur, & ſint vi potius ſuperiores , quàm iuſtitia pares . Sed quo difficilius , hoc præclarius.nullum enim eſt tempus,quod iuſtitia vacare debeat.Fortes igitur & magnanimi ſunt habendi,non qui faciunt,ſed qui propulſant iniuriam. Vera autem & ſapiens animi magnitudo honeſtum illud,quod maximè natura ſequitur, in factis poſitum, non in gloria iudicat,principémque ſe eſſe mauult, quàm videri. Etenim qui ex errore imperitæ multitudinis pendet,hic in magnis viris non eſt habendus.facillimè autem ad res iniuſtas impellitur , vt quiſque eſt altiſsimo animo & gloriæ cúpido. qui locus eſt ſanè lubricus , quòd vix inuenitur qui laboribus ſuſceptis , periculíſque aditis , non quaſi mercedem rerum geſtarum , deſideret gloriam.

OMNINO FORTIS animus & magnus duabus rebus maximè cernitur : quarũ vna in rerum externarum deſpicientia ponitur,quum perſuaſum ſit,nihil hominem, niſi quod

honeſtum decorúmque ſit, aut admirari, aut optare, aut expetere oportere: nullíque neque homini, neque perturbationi animi, neque fortunæ ſuccumbere. altera eſt res, vt, quum ita ſis affectus animo, vt ſuprà dixi, res geras magnas illas quidem, & maximè vtileis, ſed vehementer arduas, plenáſque laborum & periculorum cùm vitæ, tum multarum rerum, quæ ad vitam pertinent. harum rerum duarum ſplendor omnis & amplitudo, addo etiam vtilitatem, in poſteriore eſt: cauſa autem & ratio efficiens magnos viros, in priore. in eo enim eſt illud, quod excellenteis animos, & humana contemnenteis facit. Id autem ipſum cernitur in duobus, ſi & ſolum id, quod honeſtum ſit, bonum iudices, & ab omni animi perturbatione liber ſis. nam & ea, quæ eximia pleriſque, & præclara vidētur, parua ducere, eáque ratione ſtabili, firmáque contemnere, fortis animi, magníque ducendum eſt: & ea, quæ videntur acerba, quæ multa & varia in hominum vita fortunáque verſantur, ita ferre, vt nihil à ſtatu naturę diſcedas, nihil à dignitate ſapientis; hoc robuſti animi eſt, magnæq; conſtantiæ. Non eſt autem conſentaneum, qui metu non frangatur, eum frangi cupiditate: nec, qui inuictum ſe à labore præſtiterit, vinci à voluptate. Quamobrē & hæc vitanda ſunt, & pecuniæ fugienda cupiditas. nihil enim eſt tam anguſti animi, támque parui, quàm amare diuitias: nihil honeſtius, magnificentiúſque, quàm pecuniam contemnere, ſi non habeas: ſi habeas, ad beneficentiam, liberalitatémque conferre. Cauenda eſt etiam gloriæ cupiditas, vt ſuprà dixi. eripit enim libertatem, pro qua magnanimis viris omnis debet eſſe cōtentio. Nec verò imperia expetenda, ac potius aut non accipienda interdum, aut deponenda nonnunquam. Vacandum autem eſt omni animi perturbatione, tum cupiditate & metu, tum ætiam ægritudine, & voluptate animi, & iracundia, vt tranquillitas aſsit, & ſecuritas, quæ afferat tum conſtantiam, tum etiam dignitatem. Multi autem & ſunt, & fuerunt, qui eam, quam dico, tranquillitatem expetentes, à negotiis publicis ſe remouerunt, ad otiúmque perfugerunt. In his & nobiliſsimi philoſophi, longéque principes, & quidam homines ſeueri & graues, nec populi, nec principum mores ferre potuerunt: vixerúntque nonnulli in agris delectati re ſua familiari. his idem propoſitum fuit, quod regibus, vt nequa re egerent, ne cui parērent, libertate vterentur, cuius proprium eſt ſic viuere vt velis. Quare, quum hoc commune ſit potētiæ cupidorum cum iis, quos dixi, otioſis: alteri ſe adipiſci id poſſe arbitrantur, ſi opes magnas habeant: alteri, ſi cōtenti ſint & ſuo, & paruo. in quo neutrorum omnino contemnenda eſt ſententia eſt: ſed & facilior, & tutior, & minus aliis grauis aut moleſta vita eſt otioſorum: fructuoſior autem hominum generi, & ad claritatem amplitudinémque aptior eorū, qui ſe ad remp. & ad magnas res gerendas accommodauerunt. Quapropter & his forſitan cōcedendum ſit remp. nō capeſſentibus, qui excellenti ingenio, doctrinæ ſeſe dediderunt: & iis, qui aut valetudinis imbecillitate, aut aliqua grauiore cauſa impediti, à rep. receſſerunt, quum eius adminiſtrandæ poteſtatem aliis laudémque concederent. Quibus autem talis nulla eſt cauſa, ſi deſpicere ſe dicant ea, quæ plerique mirentur, imperia & magiſtratus, his non modò non laudi, verùm etiam vitio dandum puto. Quorum iudicium in eo, quòd gloriam contemnant, & pro nihilo putent, difficile factu eſt non probare: ſed videntur labores & moleſtias tum offenſionum, tum repulſarum, quaſi quandam ignominiam timere, & infamiam. Sunt enim qui in rebus contrariis parum ſibi conſtent: voluptatem ſeueriſsimè cōtemnant, in dolore ſint molliores: gloriam negligant, frangantur infamia: atque ea quidem non ſatis conſtanter. Sed iis, qui habent à natura adiumenta rerum gerendarum, abiecta omni cunctatione adipiſcendi magiſtratus ſunt, & gerenda reſp. eſt. nec enim aliter aut regi ciuitas, aut declarari animi magnitudo poteſt. Capeſſentibus autē remp. nihilominus quàm philoſophis, haud ſcio an magis etiam, & magnificentia, & deſpicientia adhibenda eſt rerum humanarum, &, quam ſæpe dico, animi tranquillitas atque ſecuritas, ſiquidem nec anxij futuri ſunt, & cum grauitate conſtantiáque victuri. Quæ eo faciliora ſunt philoſophis, quo minus multa patent in eorum vita, quæ fortuna feriat: & quo minus multis rebus egent: & quia ſiquid aduerſi eueniat, tam grauiter cadere non poſſunt.

Quocirca

Quocirca non sine causa maiores motus animorum concitantur, maioráque efficienda remp. gerentibus, quàm quietis: quo magis his & magnitudo animi est adhibenda, & vacuitas ab angoribus. Ad rem gerendam autem qui accedit, caueat ne id modò consideret, quàm illa res honesta sit: sed etiam, vt habeat efficiendi facultatem: in quo ipso considerandum est, ne aut temerè desperet propter ignauiam, aut nimis confidat propter cupiditatem. In omnibus autem negotiis, prius quàm aggrediare, adhibenda est præparatio diligens. SED QVVM PLERIQVE arbitrentur res bellicas maiores esse, quàm vrbanas, minuenda est hæc opinio. multi enim bella sæpe quæsiuerunt propter gloriæ cupiditatẽ: atque id in magnis animis, ingeniísque plerunque contingit, eóque magis, si sunt ad rem militarem apti, & cupidi bellorum gerendorum. Verè autem si volumus iudicare, multæ res extiterunt vrbanæ maiores clariorésque, quàm bellicæ. Quanuis enim Themistocles iure laudetur, & sit eius nomen, quàm Solonis, illustrius: citetúrq; Salamis clarissimæ testis victoriæ, quæ anteponatur consilio Solonis, ei, quo primùm constituit Areopagitas: non minus præclarum hoc, quàm illud iudicandum est. illud enim semel profuit, hoc semper proderit ciuitati: hoc consilio leges Atheniensium, hoc maiorũ instituta seruantur. Et Temistocles quidem nihil dixerit, in quo Areopagũ adiuuerit: at ille verè à se dixit adiutum Themistoclem. est enim bellũ gestum cõsilio senatus eius, qui à Solone erat constitutus. Licet eadem de Pausania, Lysandróque dicere: quorum rebus gestis quamquã imperium Lacedæmoniis partum putatur, tamen ne minima quidem ex parte, cum Lycurgi legibus & disciplina cõferendi sunt: quin etiã ob has ipsas causas, & parentiores habuerunt exercitus & fortiores. Mihi quidem neque pueris nobis, M. Scaurus C. Mario, neque, quum versaremur in rep. Q. Catulus Cn. Pompeio cedere videbatur. parui enim sunt foris arma, nisi est consilium domi. Nec plus Africanus, singularis & vir & imperator, in exscindenda Numantia reip. profuit, quàm eodem tempore P. Nasica priuatus, quum Ti. Gracchum interemit. quanquam hæc quidem res non solùm ex domestica est ratione: attingit enim etiã bellicam, quoniam vi manúq; confecta est: sed tamen idipsum gestum est consilio vrbano sine exercitu. Illud autem optimum est, in quo me inuadi solere ab inuidis & improbis audio: " Cedant arma togæ: cõcedat laurea linguæ. " Vt enim alios omittam, nobis remp. gubernantibus, nónne togæ arma cessere? nec enim periculum in rep. fuit grauius vnquam, nec maius otium. ita consiliis, diligentiáque nostra celeriter de manibus audacissimorum ciuium delapsa arma ipsa ceciderũt. Quæ res igitur gesta est vnquam in bello tanta? qui triumphus conferendus? licet enim mihi, Marce fili, apud te gloriari, ad quem & hereditas huius gloriæ, & factorũ imitatio pertinet. Mihi quidem certè vir abundãs bellicis laudibus Cn. Pompeius multis audientibus hoc tribuit, vt diceret, frustrà se triumphum tertium deportaturum fuisse, nisi meo in remp. beneficio, vbi triumpharet, esset habiturus. Sunt ergo domesticæ fortitudines non inferiores militaribus: in quibus plus etiam quàm in his, operæ studiíque ponendum est. omnino enim illud honestum, quod ex animo excelso, magnificóque quærimus, animi efficitur, non corporis viribus. exercendum tamen corpus, & ita afficiendum est, vt obœdire consilio, rationíque possit in exsequendis negotiis, & in labore tolerando. Honestum autem id, quod exquirimus, totum est positum in animi cura & cogitatione. in quo non minorem vtilitatem afferunt, qui togati reip. præsunt, quàm qui bella gerunt. itaque eorum consilio sæpe aut non suscepta, aut confecta bella sunt: nonnunquam etiam illata: vt M. Catonis bellum tertium Punicum: in quo etiam mortui valuit auctoritas. Quare expetenda quidem magis est decernendi ratio, quàm decertandi: sed cauendum, ne id bellandi magis fuga, quàm vtilitatis ratione faciamus. Bellum autem ita suscipiatur, vt nihil aliud, nisi pax quæsita videatur. Fortis verò animi & constantis est nõ perturbari in rebus asperis, nec tumultuantem de gradu deiici, vt dicitur, sed præsenti animo vti, & consilio, nec à ratione discedere. quanquam hoc animi, illud etiam ingenij magni est, præcipere cogitatione futura, & aliquanto antè constituere, quid accidere possit

in vtranque partem:& quid agendum sit,quum quid euenerit:nec committere,vt aliquādo dicendum sit.NON PVTARAM.hæc sunt opera magni animi & excelsi, & prudentia consilióque fidentis.Temerè autem in acie versari,& manu cum hoste confligere,immane quiddam & belluarum simile est. Sed quum tempus est,necessitásque postulat,decertandum manu est,& mors seruituti turpitudiníque anteponenda. DE EVERTENDIS AVTEM,diripiendísque vrbibus valde illud considerandum est,nequid temerè,nequid crudeliter . ídque viri magni est, rebus agitatis punire sonteis, multitudinem conseruare:in omni fortuna,recta atque honesta retinere.Vt enim sunt(quemadmodum suprà dixi)qui vrbanis rebus bellicas anteponunt:sic reperias multos, quibus periculosa & calida consilia quietis cogitationibus splendidiora & maiora videantur.Nunquam omnino periculi fuga committendum est,vt imbelles,timidíque videamur: sed fugiendum etiam illud,ne offeramus nos periculis sine causa : quo nihil potest esse stultius.Quapropter in adeundis periculis consuetudo imitanda medicorum est, qui leuiter ægrotanteis leniter curant: grauioribus autem morbis periculosas curationes & ancipiteis adhibere coguntur.Quare in trāquillo tempestatem aduersam optare, dementis est:subuenire autem tempestati quauis ratione,sapientis:eóque magis,si plus adipiscare re explicata boni, quàm addubitata mali. PERICVLOSÆ AVTEM rerum actiones partim iis sunt, qui eas suscipiunt : partim reip.itémque alij de vita , alij de gloria & beneuolentia ciuium in discrimen vocantur . Promtiores igitur debemus esse ad nostra pericula, quàm ad communia dimicaréq; paratius de honore & gloria,quàm de ceteris commodis. Inuenti autem multi sunt, qui non modò pecuniam , sed vitam etiam profundere pro patria parati essent:iidem gloriæ iacturam ne minimam quidem facere vellent, ne rep.quidem postulante:vt Callicratidas,qui,quum Lacedæmoniorū dux fuisset Peloponnesiaco bello,multáque fecisset egregiè, vertit ad extremum omnia, quum consilio non parüit eorum, qui classem ab Arginusis remouendam,nec cum Atheniensibus dimicandum putabant.quibus ille respondit,Lacedæmonios,classe illa amissa,aliam parare posse : se fugere sine suo dedecore non posse.Atque hæc quidem Lacedæmoniis plāga mediocris fuit:illa pestifera,qua,quum Cleombrotus inuidiam timens, temere cum Epaminonda conflixisset, Lacedæmoniorum opes corruerunt.Quanto Q.Maximus melius? de quo Ennius:

,, Vnus homo nobis cunctando restituit rem.
,, Non ponebat enim rumores ante salutem.
,, Ergo magísque, magísque viri nunc gloria claret.

Quod genus peccandi vitandum est etiam in rebus vrbanis. sunt enim qui quod sentiūt, etsi optimum sit, tamen inuidiæ metu non audent dicere. OMNINO QVI REIP. præfuturi sunt,duo Platonis præcepta teneant : vnum, vt vtilitatem ciuium sic tueantur, vt,quicquid agunt,ad eam referant,obliti commodorum suorum:alterum,vt totum corpus reip.curēt: ne, dum partem aliquam tuentur,reliquas deserāt.Vt enim tutela,sic procuratio reip.ad vtilitatem eorum, qui cōmissi sunt,non ad eorum,quibus commissa est, gerenda est.Qui autem parti ciuium consulunt,partem negligūt, rem perniciosissimam in ciuitatem inducunt,seditionem atque discordiam:ex quo éuenit,vt alij populares,alij studiosi optimi cuiusque videātur,pauci vniuersorum.Hinc apud Athenienseis magnæ discordiæ,in nostra rep.non solùm seditiones,sed pestifera etiam bella ciuilia. quæ grauis & fortis ciuis in rep. dignus principatu fugiet atque oderit, tradétque se totum reip. neque opes,aut potentiam consectabitur:totámque eam sic tuebitur, vt omnibus cònsulat. Nec verò criminibus falsis in odium, aut inuidiam quenquam vocabit: omninóque ita iustitiæ honestatíque adhærescet , vt, dum ea conseruet , quemuis grauiter offendat, mortémque oppetat potius,quàm deserat illa,quæ dixi. MISERRIMA EST omnino ambitio,honorúmque contentio : de qua præclarè apud eundem est Platonem, similiter facere eos,qui inter se contenderēt,vter potius remp. administraret,vt si nautæ certarent, quis eorum potissimùm gubernaret. Idémque præcepit,vt eos aduersarios existimemus,

qui

qui arma contrà ferant: non eos, qui ſuo iudicio tueri remp. velint: qualis fuit inter P. Africanum,& Q.Metellum ſine acerbitate diſſenſio. NEC VERÒ AVDIENDI, qui grauiter iraſcendum inimicis putabunt, ídque magnanimi & fortis viri eſſe cenſebunt. nihil enim laudabilius,nihil magno & præclaro viro dignius placabilitate atque clemētia. In liberis verò populis, & iniuris æquabilitate,exercēda etiam eſt facilitas & altitudo animi quæ dicitur:ne,ſi iraſcamur aut intempeſtiuè accedentibus,aut impudenter rogātibus,in moroſitatē inutilem & odioſam incidamus. & tamē ita probanda eſt manſuetudo atque clementia,vt adhibeatur reip.cauſa ſeueritas:ſine qua adminiſtrari ciuitas non poteſt. Omnis autem & animaduerſio & caſtigatio contumelia vacare debet, neque ad eius,qui punitur aliquem,aut verbis caſtigat,ſed ad reip.vtilitatem referri. Cauendum eſt etiam,ne maior pœna,quàm culpa ſit, & ne iiſdem de cauſis alij plectantur,alij ne appellentur quidem. Prohibēda autem maximè eſt ira in puniendo. nunquam enim iratus qui accedet ad pœnam,mediocritatem illam tenebit, quæ eſt inter nimiū & parum:quæ placet Peripateticis:& rectè placet,modò ne laudarent iracundiam,& dicerent vtiliter à natura datam. Illa verò omnibus in rebus repudianda eſt: optandúmque,vt ij, qui præſunt reip.legum ſimiles ſint: quæ ad puniendum non iracundia, ſed æquitate ducuntur.

ATQVE ETIAM IN REBVS proſperis,& ad voluntatem noſtram fluentibus,ſuperbiam magnopere,faſtidium,arrogantiámque fugiamus. nam vt aduerſas res,ſic ſecundas immoderatè ferre, leuitatis eſt:præclaráque eſt æquabilitas in omni vita, & idem ſemper vultus,eadémque frons:vt de Socrate,itémque de Caio quoque Lelio accepimus. Philippum quidem Macedonum regem,rebus geſtis & gloria ſuperatum à filio,facilitate & humanitate video ſuperiorem fuiſſe. itaq; alter ſemper magnus, alter ſæpe turpiſsimus fuit: vt rectè præcipere videantur qui monent,vt, quāto ſuperiores ſumus,tanto nos geramus ſummiſsius. Panætius quidem Africanum auditorem, & familiarem ſuum ſolitum ait dicere: vt equos propter crebras contentiones prœliorum ferocitate exſultanteis domitoribus tradere ſolent, vt his facilioribus poſsint vti:ſic homines ſecundis rebus effrenatos, ſibíque præfidenteis, tanquam in gyrum rationis & doctrinæ duci oportere, vt perſpicerēt rerum humanarum imbecillitatem,varietatémq; fortunæ. Atque etiam in ſecundiſsimis rebus maximè eſt vtendum conſilio amicorum:híſque maior etiam quàm antè, tribuenda eſt auctoritas:iiſdémque temporibus cauendum eſt, ne aſſentatoribus patefaciamus aureis, nec adulari non ſinamus: in quo falli facile eſt. taleis enim nos eſſe putamus, vt iure laudemur. ex quo naſcuntur innumerabilia peccata, quum homines inflati opinionibus,turpiter irridentur,& in maximis verſantur erroribus. Sed hæc quidem hactenus. ILLVD AVTEM SIC EST iudicādum,maximas geri res, & maximi animi, ab iis, qui reſp. regant, quòd earum adminiſtratio latiſsimè pateat, ad plurimóſque pertineat:eſſe autem magni animi & fuiſſe multos,etiam in vita otioſa,qui aut inueſtigarent, aut conarentur magna quædam,ſeſéque ſuarum rerum finibus continerent: aut interiecti inter philoſophos,& eos,qui remp.adminiſtrarent, delectarentur re ſua familiari, nō eam quidem omni ratione exaggerantes,neque excludentes ab eius vſu ſuos,potiúſque & amicis impertientes, & reip.ſiquando vſus eſſet. quæ primùm bene parta ſit, nullo neque turpi quæſtu,neque odioſo:tum quamplurimis,modò dignis,ſe vtilem præbeat: deinde augeatur ratione,diligentia, parſimonia:nec libidini potius, luxuriæque, quàm liberalitati & beneficentiæ pateat. Hæc præſcripta ſeruantem licet magnificè,grauiter,animoſéque viuere,atque etiam ſimpliciter,fideliter,vitáque hominum amicè. SEQVITVR VT DE VNA RELIQVA parte honeſtatis dicēdum ſit,in qua verecundia,& quaſi quidam ornatus vitæ, temperantia & modeſtia, omníſque ſedatio perturbationum animi & rerum modus cernitur. hoc loco continetur id,quod dici Latinè decórum poteſt: Græcè enim πρέπον dicitur. huius vis eſt ea, vt ab honeſto non queat ſeparari. nam & quod decet,honeſtum eſt:& quod honeſtum eſt,decet. Qualis autem differentia ſit honeſti & decóri,facilius intelligi quàm explanari poteſt. quicquid enim eſt,quod deceat, id tum ap-

pâret, quum antegressa est honestas. itaque non solùm in hac parte honestatis, de qua hoc loco differendum est, sed etiam in tribus superioribus, quid deceat, appâret. nam & ratione vti atque oratione prudenter: & agere, quod agas, considerate, omníque in re quid sit veri, videre & tueri decet: contráque falli, errare, labi, decipi tam dedecet, quàm delirare, & mente captum esse. & iusta omnia, decôra sunt: iniusta omnia contrà, vt turpia, sic indecora. Similis est ratio fortitudinis. quod enim viriliter, animóque magno fit, id dignum viro, & decórum videtur: quod cōtrà, id, vt turpe, sic indecorum. Quare pertinet quidem ad omnem honestatem hoc, quod dico, decórum: & ita pertinet, vt nō recondita quadam ratione cernatur, sed sit in promtu. est enim quiddam, ídque intelligitur in omni virtute, quod deceat: quod cogitatione magis à virtute potest, quàm re separari. & vt venustas & pulchritudo corporis secerni non potest à valetudine: sic hoc, de quo loquimur, decórum, totum illud quidem est cum virtute confusum, sed mente & cogitatione distinguitur. EST AVTEM EIVS DESCRIPTIO duplex. nam & generale quoddam decórum intelligimus, quod in omni honestate versatur: & aliud huic subiectum, quod pertinet ad singulas parteis honestatis. Atque illud superius sic ferè definiri solet, Decórum id esse, quod consentaneum sit hominis excellentiæ, in eo, in quo natura eius à reliquis animantibus differat Quæ autem pars subiecta generi est, eam sic definiunt, vt id decórum velint esse, quod ita naturæ consentaneū sit, vt in eo moderatio & temperatia appareat cum specie quadam liberali. Hæc ita intelligi possumus existimare ex eo decoro quod poëtæ sequuntur, de quo alio loco plura dici solent. Sed tum seruare illud poëtas dicimus, quod deceat, quum id, quod quaque persona dignum est, & fit & dicitur: vt si Æacus, aut Minos diceret, ODERINT, dum metuant: aut, NATIS sepulcrum ipse est parens: indecorum videretur, quòd eos fuisse iustos accepimus. at Atreo dicente, plausus excitátur. est enim digna persona oratio. Sed poëtæ, quid quenq; deceat, ex persona iudicabunt: nobis autem personam imposuit ipsa natura, magna cum excellentia, præstantiáque animantium reliquarum. Quocirca poëtæ in magna varietate personarum, etiam vitiosis quid conueniat & quid deceat, videbunt. nobis autem quum à natura, constantiæ, moderationis, temperantiæ, verecundiæ partes datæ sint: quúmque eadem natura doceat non negligere, quemadmodum nos aduersus homines geramus, efficitur, vt & illud, quod ad omnem honestatem pertinet decórū, quàm latè fusum sit, appareat, & hoc, quod spectatur in vno quoque genere virtutis. Vt enim pulchritudo corporis, apta compositione membrorum mouet oculos, & delectat hoc ipso, quòd inter se omnes partes cum quodam lepôre consentiunt: sic hoc decórum, quod elucet in vita, mouet approbationem eorum, quibuscum viuitur, ordine & cōstantia, & moderatione dictorum omnium atq; factorum. Adhibenda est igitur quædam reuerentia & optimi cuiusque, & reliquorum. nam negligere quid de se quisque sentiat, nō solùm arrogātis est, sed etiam omnino dissoluti. Est autem quod differat in hominum ratione habenda, inter iustitiā & verecundiam. Iustitiæ partes sunt, non violare homines: verecundiæ, non offendere: in quo maximè vis perspicitur decori. His igitur expositis, quale sit id quod decere dicimus, intellectum puto. OFFICIVM AVTEM, QVOD AB eo ducitur, hanc primùm habet viam, quæ deducit ad conuenientiam, conseruationémque naturæ: quam si sequemur ducem, nunquam aberrabimus: sequemúrque & id quod acutum & perspicax natura est, & id quod ad hominum cōsociationem accommodatum, & id quod vehemens atque forte. Sed maxima vis decori in hac inest parte, de qua disputamus. neque enim solùm corporis qui ad naturam apti sunt, sed multo etiam magis animi motus probandi, qui item ad naturam accommodati sunt. Duplex est enim vis animorum atque naturæ. vna pars in appetitu posita est, quæ est ὁρμὴ Græcè, quæ hominem huc & illuc rapit: altera in ratione, quæ docet & explanat, quid faciendum, fugiendúmque sit. ita fit, vt ratio præsit: appetitus obtemperet. Omnis autem actio vacare debet temeritate & negligentia: nec verò agi quicquam, cuius non possis causam probabilem reddere. hæc est ferè descriptio officij. Efficiendum autem est, vt

appetitus rationi obœdiant,eámque neque præcurrãt,neque propter pigritiam aut ignauiam deſerant:ſintque tranquilli,atque omni animi perturbatione careant.ex quo elucebit omnis conſtantia,omníſque moderatio.nam qui appetitus longius euagantur,& tanquam exſultantes ſiue cupiendo, ſiue fugiendo, non ſatis à ratione retinentur,hi ſine dubio finem & modum tranſeunt.relinquunt enim & abiiciunt obœdientiam, nec rationi párent,cui ſunt ſubiecti lege naturæ : à quibus non modò animi perturbantur, ſed etiam corpora.Licet ora ipſa cernere iratorum,aut eorum,qui aut libidine aliqua,aut metu cõmoti ſunt,aut voluptate nimia geſtiunt:quorum omnium vultus,voces,motus,ſtatúſque mutãtur.ex quibus illud intelligitur(vt ad officij formam reuertamur) appetitus omneis contrahendos,ſedandóſque,excitandámque eſſe animaduerſionem & diligentiam,vt nequid temerè ac fortuitò,inconſideratè negligentérque agamus.neque enim ita generati à natura ſumus, vt ad ludum & iocum facti eſſe videamur, ſed ad ſeueritatem potius,& ad quædam ſtudia grauiora atque maiora.Ludo autem & ioco vti illo quidem licet, ſed ſicut ſomno & quietibus ceteris, tum quũ grauibus ſeriíſque rebus ſatiſfecerimus : ipſúmque genus iocandi non profuſum , nec immodeſtum , ſed ingenuum & facetum eſſe debet.Vt enim pueris non omnem licentiã ludendi damus,ſed eam,quæ ab honeſtis actionibus non ſit aliena : ſic in ipſo ioco aliquod probi ingenij lumen eluceat. DVPLEX OMNINO EST IOCANDI genus : vnum illiberale,petulans,flagitioſum, obſcænum: alterum elegans,vrbanum,ingenioſum, facetum. quo genere non modò Plautus noſter, & Atticorum antiqua comœdia , ſed etiam philoſophorum Socraticorum libri referti ſunt:multáque multorũ facetè dicta,vt ea,quæ à ſene Catone collecta ſunt,que vocantur ἀποφθέγματα.Facilis igitur eſt diſtinctio ingenui & illiberalis ioci.alter eſt,ſi tempore fit,vt ſi remiſſo animo,homine dignus:alter ne libero quidem,ſi rerum turpitudini adhibetur verborum obſcænitas. LVDENDI ETIAM EST QVIDAM modus retinendus , vt ne nimis ludum profundamus ,elatíque voluptate in aliquam turpitudinem delabamur. Suppeditant autem & campus noſter & ſtudia venandi,honeſta exempla ludendi. SED PERTINET AD omnem officij quæſtionem,ſemper in promtu habere,quantum natura hominis pecudibus , reliquíſque beſtiis antecellat. illæ nihil ſentiunt niſi voluptatem, ad eámque feruntur omni impetu : hominis autem mens diſcendo alitur , & cogitando, ſemper aliquid aut anquirit,aut agit:videndíque & audiẽdi delectatione ducitur.Quinetiam , ſiquis eſt paullo ad voluptates propenſior , modò ne ſit ex pecudum genere (ſunt enim quidam homines non re,ſed nomine) ſed ſiquis eſt paullo erectior , quanuis voluptate capiatur,occultat & diſsimulat appetitum voluptatis propter verecundiam.ex quo intelligitur,corporis voluptatem non ſatis eſſe dignam hominis præſtantia,eàmque contemni & reiici oportere.ſin ſit quiſpian,qui aliquid tribuat voluptati, diligenter ei tenẽdum eſſe eius fruendæ modum.Itaque victus cultúſque corporis ad valetudinem referãtur & ad vires, non ad voluptatem.atque etiam, ſi conſiderare volemus quæ ſit in natura excellentia & dignitas, intelligemus quàm ſit turpe diffluere luxuria, & delicatè ac molliter viuere:quámque honeſtũ,parcè,continenter,ſeuerè,ſobriè. INTELLIGENDVM ETIAM EST, duabus quaſi nos à natura indutos eſſe perſonis, quarum vna eſt communis,ex eo quòd omnes participes ſumus rationis, præſtãtiæque eius,qua antecellimus beſtiis,à qua omne honeſtum decorúmque trahitur, & ex qua ratio inueniẽdi officij exquiritur:altera autem , quæ propriè ſingulis eſt tributa. vt enim in corporibus magnæ diſsimilitudines ſunt (alios enim videmus velocitate ad curſum , alios viribus ad luctandum valere:itémque in formis, aliis dignitatem ineſſe , aliis venuſtatem) ſic in animis exiſtunt etiam maiores varietates.Erat in L.Craſſo & L. Philippo multus lepos, maior etiam magíſque de induſtria in C. Cæſare L. filio. At iiſdem temporibus in M. Scauro , & in M. Druſo adoleſcente ſingularis ſeueritas, in C. Lælio multa hilaritas, in eius familiari Scipione ambitio maior, vita triſtior.De Græcis autem dulcem & facetum, feſtiuíq; ſermonis,atque in omni ratione diſsimulatorẽ(quem εἴρωνα Græci nominarunt)Socratem acce-

pimus: contrà Pythagoram & Periclem summam auctoritatem consecutos sine vlla hilaritate. Callidum Annibalem ex Pœnorum, ex nostris ducibus Q. Maximum accepimus, facilè celare, tacere, dissimulare, insidiari, præcipere hostiũ consilia. In quo genere Græci Themistoclem Atheniensem, & Pheræum Iasonem ceteris anteponunt, in primísque versutum & callidum factum Solonis: qui, quo & tutior vita eius esset, & plus aliquanto reip. prodesset, furere se simulauit. Sunt his alij multùm dispares, simplices & aperti, qui nihil ex occulto, nihil ex insidiis agendum putãt, veritatis cultores, fraudis inimici: item alij, qui quiduis perpetiantur, cuiuis deseruiant, dum, quod velint, consequantur, vt Sullam & M. Crassum videbamus. Quo in genere versutissimum & patientissimum Lacedæmonium Lysandrum accepimus, cõtráque Callicratidam, qui præfectus classi proximus post Lysandrum fuit. itémque in sermonibus, alium aliquem quanuis præpotens sit, efficere vt vnus de multis esse videatur. quod in Catulo & in patre, & in filio, itémque in Q. Mucio Mancia vidimus. Audiui ex maioribus natu hoc idem fuisse in P. Scipione Nasica: cõtráque patrem eius, illum, qui Ti. Gracchi conatus perditos vindicauit, nullam comitatem habuisse sermonis: ne Xenocratem quidem seuerissimum philosophorum: ob eámque rem ipsam magnum clarúmque fuisse. Innumerabiles aliæ dissimilitudines sunt naturæ morúmque, minimè tamen vituperãdorum. Admodum autẽ tenenda sunt sua cuique nõ vitiosa, sed tamen propria, quo facilius decórum illud, quod quærimus, retineatur. Sic enim est faciendum, vt contra vniuersam naturam nihil contendamus: ea tamen conseruata, propriam naturam sequamur: vt, etiam si sint alia grauiora atque meliora, tamen nos studia nostra, naturæ regula metiamur. neque enim attinet repugnare naturæ, nec quicquam sequi, quod assequi nequeas. Ex quo magis emergit, quale sit decòrum illud: ideo quia nihil decet inuita Minerua (vt aiunt): id est, aduersante & repugnante natura. Omnino si quicquam est decórũ, nihil est profectò magis, quàm æquabilitas cùm vniuersæ vitæ, tum singularum actionũ: quam conseruare non possis, si aliorum naturã imiteris, omittas tuam. Vt enim sermone eo debemus vti, qui notus est nobis, ne, vt quidam Græca verba inculcantes, iure optimo irrideamur: sic in actiones, omnémque vitam, nullam discrepantiam conferre debemus. Atque hæc differentia naturarum tantam habet vim, vt nonnunquam mortem sibi ipse consciscere alius debeat, alius in eadem causa non debeat. nõ enim alia in causa M. Catò fuit, alia ceteri, qui se in Africa Cæsari tradiderunt. Atquî ceteris forsitan vitio datum esset, si se interemissent, propterea quòd lenior eorum vita, & mores fuerant faciliores: Catoni quum incredibilem tribuisset natura grauitatem, eámque ipse perpetua constantia roborauisset, sempérque in proposito, susceptóque consilio permansisset, moriendum potius, quàm tyranni vultus aspiciendus fuit. Quàm multa passus est Vlysses in illo errore diuturno, quum & mulieribus (si Circe & Calypso mulieres appellandæ sunt) inseruiret, & in omni sermone omnibus affabilem esse se vellet? domi verò & contumelias seruorum, ancillarúmque pertulit, vt ad id, quod cupiebat, aliquãdo perueniret. At Aiax, quo animo traditur, millies oppetere mortem, quàm illa perpeti, maluisset. quæ contemplanteis expendere oportebit, quid quisque habeat sui: eáque moderari, nec velle experiri quàm se aliena deceant. id enim quenque decet, quod est cuiusque maximè suum. Suum igitur quisque noscat ingenium, acrémque se & vitiorum & bonorum suorum iudicem præbeat: ne scenici plus quàm nos, videantur habere prudentiæ. illi enim non optimas, sed sibi accommodatissimas fabulas eligunt. qui enim voce freti sunt, Epigonos, Medeámque: qui gestu, Menalippam, Clytemnestram. semper Rupilius, quem ego memini, Antiopam: non sæpe Æsopus Aiacem. ergo histrio hoc videbit in scena, quod non videbit sapiens in vita? Ad quas igitur res aptissimi erimus, in his potissimùm elaborabimus. sin aliquando necessitas nos ad ea detruserit, quæ nostri ingenij non erunt: omnis adhibenda erit cura, meditatio, diligentia, vt ea, si non decorè, at quamminimùm indecorè facere possimus: nec tam est enitendum, vt bona, quæ nobis data non sint, sequamur, quàm vt vitia fugiamus.

Ac

Ac dvabvs iis personis,quas suprà dixi,tertia adiūgitur,quam casus aliquis, vel tempus imponit: quarta etiam, quam nobismetipsis iudicio nostro acccommodamus.nam regna,imperia,nobilitates,honores,diuitiæ,opes,eáque,quæ sunt his contraria, in casu sita,temporibus gubernantur:ipsi autem quam personam gerere velimus,à nostra voluntate proficiscitur.Itaque se alij ad philosophiam, alij ad ius ciuile, alij ad eloquentiam applicant:ipsarúmque virtutum in alia alius mauult excellere.Quorum verò patres aut maiores aliqua gloria præstiterunt, student plerunque eodem in genere laudis excellere:vt Q. Mucius P.filius in iure ciuili, Paulli F. Africanus in re militari. Quidam autem ad eas laudes,quas à patribus acceperunt, addunt aliquam suam:vt hic idem Africanus eloquētia cumulauit bellicam gloriam: quod idem fecit Timotheus Cononis filius: qui quum belli laude non inferior fuisset,quàm pater,ad eam laudem,doctrinæ & ingenij gloriam adiecit.Fit autem interdum, vt nonnulli omissa imitatione maiorum, suum quoddam institutum cōsequantur:maximéque in eo plerunque elaborant ij, qui magna sibi proponunt,obscuris orti parentibus. Hæc igitur omnia, quum quærimus quid deceat,complecti animo & cogitatione debemus. In primis avtem constituēdum est, quos nos & qualeis esse velimus, & in quo genere vitæ. quæ deliberatio est omnium difficillima.Ineunte enim adolescentia, quum est maxima imbecillitas consilij, tunc id sibi quisque genus ætatis degendæ constituit,quod maximè adamauit.itaque antè implicatur aliquo certo genere,cursúque viuendi,quàm potuit,quod optimum esset,iudicare. Nam quòd Herculem Prodicus dicit (vt est apud Xenophontē)tum quum primū pubesceret (quod tempus à natura ad deligēdum,quam quisque viam viuendi sit ingressurus, datum est) exisse in solitudinem: atque ibi sedentem, diu secum, multúmque dubitasse, quum duas cerneret vias, vnam voluptatis, alteram virtutis, vtram ingredi melius esset: hoc Herculi Iouis satu edito potuit fortasse contingere: nobis non item, qui imitamur quos cuique visum est, atque ad eorum studia,institutáq; impellimur. plerunque autem parentum præceptis imbuti,ad eorum consuetudinem,morémque deducimur. alij multitudinis iudicio feruntur:quæque maiori parti pulcherrima videntur, ea maximè exoptant.nonnulli tamen siue felicitate quadam, siue bonitate naturæ, siue parentum disciplina,rectam vitæ secuti sunt viam.Illud autem maximè rarum genus est eorum, qui aut excellente ingenij magnitudine,aut præclara eruditione atque doctrina,aut vtraq; re ornati, spatiū etiā deliberandi habuerūt,quē potissimùm vitæ cursum sequi vellent:in qua deliberatione ad suam cuiusque naturam consilium est omne reuocandum.nam cùm in omnibus,quæ aguntur,ex eo,quo quisque modo natus est(vt suprà dictum est) quid deceat,exquirimus:tum in tota vita constituenda, multo est huius rei cura maior adhibenda,vt constare in vitæ perpetuitate posimus nobismetipsi, nec in vllo officio claudicare. Ad hanc autem rationem quoniam maximam vim natura habet, fortuna proximam, vtriusq; omnino habēda ratio est in deligēdo genere vitæ,sed naturæ magis.multo enim & firmior est & constantior:vt fortuna nonnunquam,tanquā ipsa mortalis cum immortali natura pugnare videatur.qui igitur ad naturæ suæ non vitiosæ genus,consilium vitæ omne contulerit,is constantiam teneat.id enim maximè decet:nisi fortè se intellexerit errasse iñ deligendo genere vitæ. quod si acciderit(potest autem accidere)faciēda morum, institutorúmque mutatio est. Eam igitur mutationem, si tempora adiuuabunt, facilius commodiúsque faciemus:sin minus,sensim erit,pedetentímque faciēda.vt amicitias,quæ minus delectent,& minus probentur,magis decere censent sapiētes sensim dissuere,quàm repentè præcidere.Commutato autem genere vitæ,omni ratione curandum est,vt id bono consilio fecisse videamur. Sed qvoniam pavllo antè dictum est,imitandos esse maiores,primùm illud exceptum sit,ne vitia sint imitanda: deinde,si natura non feret,vt quædam imitari posint:vt superioris filius Africani,qui hunc Paullo natū adoptauit,non tam potuit propter infirmitatem valetudinis patris similis esse,quàm ille fuerat sui: Si igitur non poterit siue causas defensitare, siue populum contionibus tenere, siue bella gerere:illa tamen præstare debebit,quæ erūt in ipsius potestate;iustitiam,fidem,

liberalitatem,modeſtiam,temperātiam,quo minus ab eo id,quod deſit,requiratur. Optima autem hereditas à patribus traditur liber,isomníque patrimonio præſtantior, gloria virtutis,rerúmque geſtarum:cui dedecori eſſe,nefas & vitium iudicandum eſt.Et quoniā officia non eadem diſparibus ætatibus tribuuntur, aliáque ſunt iuuenum,alia ſeniorum: aliquid etiam de hac diſtinctione dicendum eſt. EST IGITVR ADOLESCENTIS, maiores natu vereri, éxque his deligere optimos & probatiſsimos, quorum cōſilio atque auctoritate nitatur.ineuntis enim ætatis inſcientia , ſenum conſtituenda & regenda prudentia eſt.Maximè autem hæc ætas à libidinibus arcenda eſt,exercendáque in labore,patientiáq; & animi & corporis,vt eorum & in bellicis,& in ciuilibus officiis vigeat induſtria. atque etiam quum relaxare animos, & dare ſe iucunditati volent,caueant intemperantiā, meminerint verecundię: quod erit facilius,ſi in eiuſmodi rebus maiores natu velint intereſſe. SENIBVS AVTEM labores corporis minuendi , exercitationes animi etiam augendæ videntur: danda verò opera vt & amicos,& iuuētutem,& maximè remp. conſilio & prudentia quamplurimum adiuuent. Nihil autem magis cauendum eſt ſenectuti, quàm ne languori ſe deſidiæque dedat . Luxuria verò cùm omni ætati turpis, tum ſenectuti fœdiſsima eſt.ſin autem etiam libidinum intemperantia acceſſerit, duplex malum eſt, quòd & ipſa ſenectus dedecus concipit , & facit adoleſcentium impudentiorem intemperantiam. AC NE ILLVD QVIDEM ALIENVM EST,de magiſtratuum,de priuatorum,de ciuium,de peregrinorum officiis dicere. Eſt igitur proprium munus magiſtratus intelligere, ſe gerere perſonam ciuitatis,deberéque eius dignitatem & decus ſuſtinere,ſeruare leges, iura deſcribere , ea fidei ſuæ commiſſa meminiſſe. Priuatum autem oportet æquo & pari cum ciuibus iure viuere, neque ſummiſſum & abiectum , neque ſe efferentem:tum in rep.ea velle,quę tranquilla & honeſta ſint.talem enim ſolemus & ſentire bonum ciuem,& dicere. PEREGRINI AVTEM & incolæ officium eſt,nihil præter ſuum negotium agere,nihil de alio anquirere,miniméque in aliena eſſe repub.curioſum. Ita ferè officia reperientur,quū quæretur quid deceat,& quid aptum ſit perſonis, temporibus,ætatibus.nihil eſt autē,quod tam deceat,quàm in omni re gerenda,conſilióque capiendo ſeruare cōſtantiam. SED QVONIAM DECORVM ILLVD in omnibus factis,dictis,in corporis deniq; motu & ſtatu cernitur,ídque poſitum eſt in tribus rebus,formoſitate,ordine,ornatu ad actionem apto:difficilius ad eloquendum,ſed ſatis facilè poterit intelligi:in his autē tribus continetur cura etiam illa,vt probemur ab iis cum quibus , & apud quos viuamus : his quoque de rebus pauca dicantur. PRINCIPIO, CORPORIS NOSTRI magnam natura ipſa videtur habuiſſe rationem : quæ formam noſtram,relinquámque figuram,in qua eſſet ſpecies honeſta,eam poſuit in promtu : quæ autem partes corporis ad naturæ neceſsitatem datæ,aſpectum eſſent deformem habituræ ac turpem , eas contexit atque abdidit. hanc naturæ tam diligentem fabricam imitata eſt hominum verecundia. quæ enim natura occultauit, eadem omnes, qui ſana mente ſunt, remouent ab oculis,ipſíque neceſsitati dant operam,vt quàm occultiſsimè pareant : quarúmque partium corporis vſus ſunt neceſſarij , eas neque parteis , neque earum vſus ſuis nominibus appellant:quódque facere turpe non eſt, modò occultè,id dicere obſcænum eſt. Itaque nec actio aperta rerum illarum , petulantia vacat, nec orationis obſcænitas.

Nec verò audiendi ſūnt Cynici,aut ſiqui fuerunt Stoici pæne Cynici, qui reprehendūt & irrident,quòd ea,quæ turpia re non ſint, verbis flagitioſa dicamus:illa autem, que turpia ſint, nominibus appellemus ſuis. Latrocinari, fraudare, adulterare, re turpe eſt, ſed dicitur non obſcænè:liberis dare operam,re honeſtum eſt,nomine obſcænum:pluráque in eam ſententiam ab eiſdem contra verecundiam diſputantur . Nos autem naturam ſequamur , & ab omni , quod abhorret ab oculorum , auriúmque approbatione refugiamus.ſtatus,inceſſus,ſeſsio,accubitio,vultus,oculi, manuum motus teneant illud decorū. Quibus in rebus duo ſunt maximè fugienda, nequid effæminatnm,aut molle, & nequid durum aut ruſticū ſit. Nec verò hiſtrionibus,oratoribúſque concedendum eſt,vt iis hæc

apta

apta ſint,nobis diſſoluta. Scenicorum quidem mos tantam habet vetere diſciplina verecundiam,vt in ſcenam ſine ſubligaculo prodeat nemo.verentur enim ne,ſiquo caſu euenerit,vt corporis partes quædam aperiantur,aſpiciantur nō decorè. noſtro quidem more cum parētibus puberes filii,cum ſoceris generi non lauantur. Retinenda eſt igitur huius generis verecundia,præſertim natura ipſa magiſtra & duce. QVVM AVTEM PVLCHRITVDINIS duo genera ſint,quorum in altero venuſtas ſit,in altero dignitas:venuſtatem,muliebrem ducere debemus: dignitatē,virilem.Ergo & à forma remoueatur omnis viro nō dignus ornatus, & huic ſimile vitium in geſtu,motúque caueatur.nam & palæſtrici motus ſunt ſæpe odioſiores, & hiſtrionum nonnulli geſtus ineptiis non vacant: & in vtroque genere quæ ſunt recta & ſimplicia,laudantur.Formæ autem dignitas coloris bonitate tuenda eſt,color exercitationibus corporis.Adhibenda eſt pręterea munditia non odioſa,neque nimis exquiſita:tantùm quæ fugiat agreſtem & inhumanam negligentiam.Eadem ratio eſt habenda veſtitus:in quo,ſicut in pleriſque rebus,mediocritas optima eſt. Cauendū eſt autem,ne aut tarditatibus vtamur in ingreſſu mollioribus, vt pomparum ferculis ſimiles eſſe videamur : aut in feſtinationibus ſuſcipiamus nimias celeritates:quæ quum fiunt,anhelitus mouentur,vultus mutantur,ora torquentur:ex quibus magna ſignificatio fit,non adeſſe conſtantiam. Sed multo etiam magis elaborandum eſt, ne animi motus à natura recedant:quod aſſequemur, ſi cauebimus, ne in perturbationes,atque exanimationes incidamus, & ſi attentos animos ad decóri conſeruationem tenebimus. Motus autem animorum duplices ſunt : alteri cogitationis,alteri appetitus.cogitatio in vero exquirendo maximè verſatur : appetitus impellit ad agendum. curandum eſt igitur vt cogitatione ad res quamoptimas vtamur, appetitum rationi obœdientem præbeamus. ET QVONIAM MAGNA VIS orationis eſt,eáque duplex:altera contentionis,altera ſermonis:contentio diſceptationibus tribuatur iudiciorum,contionum,ſenatus: ſermo in circulis, diſputationibus, congreſsionibus familiarium verſetur : ſequatur etiam conuiuia.contentionis præcepta rhetorum ſunt,nulla ſermonis : quanquam haud ſcio an poſsint hæc quoque eſſe. ſed diſcētium ſtudiis inueniuntur magiſtri. huic autem qui ſtudeant,ſunt nulli.rhetorum turba referta omnia.quāquam quæ verborum, ſententiarúmque præcepta ſunt,eadem ad ſermonem pertinebūt. Sed quum orationis indicem vocem habeamus,in voce autem duo ſequamur,vt clara ſit,vt ſuauis : vtrunque omnino à natura petendum eſt.verùm alterum exercitatio augebit, alterū imitatio preſſè loquentium & leniter.Nihil fuit in Catulis,vt eos exquiſito iudicio putares vti litterarum.quanquam erant litterati: ſed & alij.hi autem optimè vti lingua Latina putabantur.ſonus erat dulcis:litteræ neque expreſſæ, neque oppreſſæ : ne aut obſcurum eſſet,aut putidum. ſine contentione vox,nec languens,nec canora.vberior oratio L.Craſsi,nec minus faceta:ſed bene loquendi de Catulis opinio non minor.ſale verò & facetiis Cæſar:Catuli patris frater vicit omneis, vt in ipſo illo forenſi genere dicendi,cōtentiones aliorum ſermone vinceret. In omnibus igitur his elaborandum eſt,ſi in omni re, quid deceat,exquirimus. Sit igitur hic ſermo, in quo Socratici maximè excellunt, lenis miniméque pertinax : inſit in eo lepos.nec verò tanquam in poſſeſsionem ſuam venerit, excludat alios : ſed cùm reliquis in rebus,tum in ſermone communi,viciſsitudinem non iniquam putet. ac videat in primis,quibus de rebus loquatur:ſi ſeriis,ſeueritatem adhibeat:ſi iocoſis,lepôrem.in primis prouideat ne ſermo vitium aliquod indicet ineſſe in moribus. quod maximè tum ſolet euenire , quum ſtudioſè de abſentibus detrahendi cauſa aut per ridiculum , aut ſeuerè, maledicè , contumelioſéque dicitur. Habentur autem plerunque ſermones aut de domeſticis negotiis,aut de rep.aut de artium ſtudiis atque doctrina. Danda igitur opera eſt,vt,ſi aberrare ad alia cœperit, ad hæc reuocetur oratio.Sed vtcunque aderunt:(neque enim eiſdem rebus, nec omni tempore , nec ſimiliter delectamur) animaduertendum eſt quatenus ſermo delectationem habeat, &,vt incipiendi ratio fuerit, ita ſit deſinendi modus.Sed quoniam in omni vita rectiſsimè præcipitur, vt perturbationes fugiamus, id eſt

motus animi nimios, rationi non obtemperanteis: sic eiusmodi motibus sermo debet vacare: ne aut ira existat, aut cupiditas aliqua, aut pigritia, aut ignauia, aut quid tale appareat. maximéque curandum est, vt eos, quibuscum sermonem conferimus, & vereri & diligere videamur. Obiurgationes etiam nonnunquam íncidunt necessariæ: in quibus vtendum est fortasse, & vocis contentione maiore, & verborum grauitate acriore. Id agendum etiam, vt ea facere videamur irati: sed vt ad vrendum & secandum medici, sic nos ad hoc genus castigandi raro, inuitíque veniamus, nec vnquam nisi necessario, si nulla reperietur alia medicina. sed tamen ira procul absit, cum qua nihil recte fieri, nihil considerate potest. Magnam autem partem clementi castigatione licet vti, grauitate tamen adiuncta, vt seueritas adhibeatur, & contumelia repellatur. atque etiam illud ipsum, quod acerbitatis habet obiurgatio, significandum est ipsius causa, qui obiurgetur, susceptũ esse. Rectum est autem, etiam in illis contentionibus, quæ cum inimicissimis fiunt, etiam si nobis indigna audiamus, tamen grauitatem retinere, iracundiam repellere. quæ enim cum aliqua perturbatione fiunt, ea nec constanter fieri possunt, nec iis, qui adsunt, probari. Deforme etiam est de seipso prædicare, falsa præsertim, & cum irrisione audientium imitari militem gloriosum. ET QVONIAM OMNIA PERSEQVIMVR (volumus quidem certe) dicendum est etiam, qualem hominis honorati & principis domum placeat esse. cuius finis est vsus, ad quem accommodanda est ædificandi descriptio: & tamen adhibenda commoditatis, dignitatísque diligentia. Cn. Octauio, qui primus ex illa familia consul factus est, honori fuisse accepimus, quod præclaram ædificasset in palatio, & plenam dignitatis domum: quæ quum vulgo viseretur, suffragata domino, nouo homini, ad consulatum putabatur. hanc Scaurus demolitus, accessionem adiunxit ædibus. Itaque ille in suam domum consulatum primus attulit: hic summi & clarissimi viri filius in domum multiplicatam, non repulsam solum, sed ignominiam etiam, & calamitatem. ornanda est enim dignitas domo, non ex domo tota quærenda: nec domo dominus, sed domino domus honestanda est. & vt in ceteris habenda ratio, non sui solum, sed etiam aliorum: sic in domo clari hominis, in quam & hospites multi recipiendi, & admittenda hominum cuiusq; generis multitudo, adhibenda cura est laxitatis. aliter ampla domus dedecori sæpe domino fit, si est in ea solitudo: & maxime, si aliquando alio domino solita est frequentari. odiosum est enim quum a prætereuntibus dicitur: " O domus antiqua, quam dispari dominare domino. " quod quidẽ his temporibus in multis licet dicere. Cauendũ est etiam, presertim si ipse ædifices, ne extra modũ sumtu, & magnificentia prodeas. quo in genere multum mali etiam in exemplo est. studiose enim plerique, præsertim in hanc partem, facta principum imitantur: vt L. Luculli summi viri virtutem quis? at quam multi villarum magnificentiam imitati? quarum quidem certe adhibendus est modus, ad mediocritatémque reuocandus: eadémque mediocritas ad communem vsum, cultúmque vitæ referenda est. Sed hæc hactenus. IN OMNI AVTEM ACTIONE suscipienda, tria sunt tenenda: primum, vt appetitus rationi pareat: quo nihil est ad officia conseruanda accommodatius: deinde vt animaduertatur quanta illa res sit, quam efficere velimus: vt néve maior, néve minor cura, & opera suscipiatur, quam causa postulet. tertium est, vt caueamus, ne ea, quæ pertinent ad liberalem speciem & dignitatem, immoderata sint. Modus autem est optimus, decus ipsum tenere: de quo ante diximus, nec progredi longius. horum autem trium præstantissimum est, appetitum obtemperare rationi. DEINCEPS DE ORDINE rerum, & opportunitate temporum dicendum est. hac autem scientia continetur ea, quam Græci εὐταξίαν nominant, non hanc, quam interpretamur modestiam: quo in verbo modus inest. sed illa est εὐταξία, in qua intelligitur ordinis conseruatio. Itaque, vt eandem nos modestiam appellemus, sic definitur a Stoicis, vt modestia sit scientia earum rerum, quæ aguntur aut dicuntur, loco suo collocandarum. ita videtur eadem vis ordinis, & collocationis fore. Nam & ordinem sic definiunt, compositionem rerum aptis, & accommodatis locis. Locum autem actionis, opportu-

Sic ita est in veteri. libris. Faërnus tamen affirmabat se in vetustiss. codice invenisse scriptum; O domus Antiq. q. d. d. d. eamq. lectionem metri etiam ratione ita confirmabat, ut [illegible] trimetrum non aliter legendum esse contenderet. Probabile autem id carmen fuisse ex Actio quodam sive Lectore sive alio, cuius domus [illegible] illis nota fuisset; numerus alii t. littera in L. mutata, de Ancis regis id dictum malunt.

portunitatem dicunt esse temporis. Tempus autem actionis opportunum, Græcè εὐκαιρία, Latinè appellatur occasio. sic fit, vt modestia hæc, quam interpretamur ita, vt dixi, scientia sit opportunitatis idoneorum ad agendum temporum. Sed potest eadem esse prudentiæ definitio, de qua principio diximus. hoc autem loco de moderatione & temperantia, & aliis similibus virtutibus quærimus. Itaque, quæ erant prudentiæ propria, suo loco dicta sunt: quæ autem harum virtutū, de quibus iamdiu loquimur, pertinent ad verecundiam, & ad eorum approbationem, quibuscum viuimus, nunc dicenda sunt. TALIS EST IGITVR ORDO actionum adhibendus, vt, quemadmodum in oratione constanti, sic in vita omnia sint apta, & inter se conuenientia. turpe est enim, valdéque vitiosum, in re seuera, conuiuio dignum, aut delicatum aliquem inferre sermonem. Bene Pericles, quum haberet collegam in prætura Sophoclem poëtam, híque de communi officio conuenissent, & casu formosus puer præteriret, dixissétque Sophocles, O puerum pulchrum Pericle. At enim, inquit Pericles, prætorem Sophocle decet, nō solùm manus, sed etiam oculos abstinenteis habere. Atquî hoc idem Sophocles, si in athletarum probatione dixisset, iusta reprehensione caruisset. tanta vis est, & loci, & temporis. Vt siquis quum causam sit acturus, in itinere, aut in ambulatione secum ipse meditetur, aut siquid aliud attentius cogitet, non reprehendatur: at hoc idem, si in conuiuio faciat, inhumanus videatur inscientia temporis. Sed ea, quæ multùm ab humanitate discrepant, vt siquis in foro cantet, aut siqua est alia magna peruersitas, facilè appârent, nec magnopere admonitionem, & præcepta desiderant. quæ autem parua videntur esse delicta, neque à multis intelligi possunt, ab iis est diligentius declinandum. vt in fidibus, aut tibiis, quamuis paullum discrepent, tamen id à sciente animaduerti solet: sic videndum est in vita ne fortè quid discrepet: vel multo etiam magis, quo maior & melior actionum, quàm sonorum concentus est. Itaque, vt in fidibus, musicorum aures, vel minima sentiunt: sic nos, si acres ac diligentes volumus esse animaduersores vitiorum, magna intelligemus sæpe ex paruis. ex oculorum obtutu, ex superciliorū aut remissione, aut contractione, ex mæstitia, ex hilaritate, ex risu, ex locutione, ex reticentia, ex contentione vocis, ex summissione, ex ceteris similibus facilè iudicabimus, quid aptè eorum fiat, quid ab officio naturáque discrepet. quo in genere non est incommodum, quale quodque eorum sit ex aliis iudicare, vt siquid dedeceat in illis, vitemus ipsi. fit enim nescio quo modo, vt magis in aliis cernamus, quàm in nobismet ipsis, siquid delinquitur. Itaque facillimè corriguntur in discendo, quorum vitia imitantur emendandi causa magistri. Nec verò alienum est ad ea eligenda, quæ dubitationem afferant, adhibere doctos homines, vel etiam vsu peritos, & quid his de quoque genere officij placeat, exquirere. maior enim pars eò ferè deferri solet, quò à natura ipsa deducitur. in quibus videndum est, non modò, quid quisque loquatur, sed etiam quid quisque sentiat: atque etiam qua de causa quisque sentiat. Vt enim pictores, & ij, qui signa fabricantur, & verò etiam poëtæ suum quisque opus à vulgo considerari vult, vt siquid reprehensum sit à pluribus, id corrigatur: híque & secum, & cum aliis, quid in eo peccatum sit, exquirunt: sic aliorum iudicio permulta nobis & facienda, & non facienda: & mutanda & corrigenda sunt. Quæ verò more aguntur, & institutis ciuilibus, de iis nihil est præcipiendum. illa enim ipsa præcepta sunt: nec quenquam hoc errore duci oportet, vt siquid Socrates, aut Aristippus contra morem, consuetudinémque ciuilem fecerint, locutíve sint, idem sibi arbitretur licere. magnis illi, & diuinis bonis hanc licentiam assequebantur. Cynicorum verò ratio tota est eiicienda. est enim inimica verecundiæ, sine qua nihil rectum esse potest, nihil honestum. Eos autem, quorum vita perspecta in rebus honestis, atq; magnis est, benè de rep. sentienteis, ac bene meritos, aut merenteis, aliquo honore, aut imperio affectos obseruare, & colere debemus: tribuere etiam multum senectuti: cedere iis, qui magistratum habebunt: habere dilectum ciuis, & peregrini: in ipsóque peregrino, priuatímne, an publicè venerit. Ad summam (ne agam de singulis) communē totius generis hominum conciliationem & consociationem

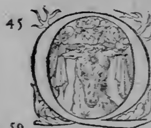
colere, tueri, seruare debemus. IAM DE ARTIFICIIS & quæstibus, qui liberales habendi, qui sordidi sint, hæc ferè accepimus. Primùm improbantur ij quæstus, qui in odia hominum incurrunt: vt portitorum & fœneratorum. Illiberales autem & sordidi quæstus mercenariorum omnium, quorum operæ, nō quorum artes emuntur. Est enim in illis ipsa merces auctoramentum seruitutis. Sordidi etiam putandi, qui mercantur à mercatoribus quod statim vendant carius. nihil enim proficiunt, nisi admodum mentiantur. nec verò quicquam est turpius vanitate: opificésque omnes in sordida arte versantur. nec enim quicquam ingenuum potest habere officina: miniméque artes hæ probandæ, quæ ministræ sunt voluptatum: " Cetari, lanij, coqui, fartores, piscatores, vt ait Terentius. adde huc, si placet, vnguentarios, saltatores, totúmque ludum talarium. Quibus autem artibus aut prudentia maior inest, aut non mediocris vtilitas quæritur, vt medicina, vt architectura, vt doctrina rerum honestarum: hæ sunt iis, quorum ordini conueniunt, honestæ. Mercatura autem, si tenuis est, sordida putanda est: sin magna & copiosa, multa vndique apportans, multísque sine vanitate impertiens, non est admodum vituperanda: atque etiam, si satiata quæstu, vel contenta potius, vt sæpe ex alto in portum, sic ex ipso portu se in agros possessionésque contulit: videtur iure optimo posse laudari. Omnium autem rerum, ex quibus aliquid acquiritur, nihil est agricultura melius, nihil vberius, nihil dulcius, nihil homine, nihil libero dignius. de qua quoniam in Catone maiore satis multa diximus, illinc assumes quæ ad hunc locum pertinebunt. SED AB IIS PARTIBVS, quæ sunt honestatis, quemadmodum officia ducerentur, satis expositum videtur. Eorum autem ipsorum, quæ honesta sunt, potest incidere sæpe contentio & comparatio, de duobus honestis vtrum honestius: qui locus à Panætio est prætermissus. nam quum omnis honestas mânet à partibus quattuor, quarum vna sit cognitionis, altera communitatis, tertia magnanimitatis, quarta moderationis: hę in deligendo officio sæpe inter se comparentur necesse est. Placet igitur aptiora esse naturæ ea officia, quæ ex communitate, quàm ea, quæ ex cognitione ducantur: ídque hoc argumento confirmari potest, quòd si cōtigerit ea vita sapienti, vt in omnium rerum affluentibus copiis, omnia, quæ cognitione digna sint, summo otio secum ipse consideret & contempletur: tamen si solitudo tanta sit, vt hominem videre non posit, excedat è vita. Princépsque omnium virtutum est illa sapientia, quam σοφίαν Græci vocant. prudentiam enim, quam Græci φρόνησιν dicunt, aliam quandam intelligimus, quæ est rerum expetendarum, fugiendarúmque sciētia. Illa autem sapientia, quam principem dixi, rerum est diuinarum atque humanarum scientia: in qua continetur deorum & hominum communitas, & societas inter ipsos. ea si maxima est, vt certè est: necesse est, quod à cōmunitate ducatur officium, id esse maximum. etenim cognitio contemplatióque naturę manca quodammodo atque inchoata sit, si nulla actio rerum cōsequatur: ea verò actio in hominum commodis tuendis maximè cernitur. pertinet igitur ad societatem generis humani. ergo hæc cognitioni anteponenda est: atque id optimus quisque re ipsa ostendit & indicat. Quis est enim tam cupidus perspiciendæ, cognoscendǽque rerum naturæ, vt, si ei tractanti cōtemplantíque res cognitione dignissimas, subitò sit allatum periculum, discriménque patriæ, cui subuenire, opitularíque posit, non illa omnia relinquat atque abiiciat, etiam si dinumerare se stellas, aut metiri mundi magnitudinem posse arbitretur? atque hoc idem in parentis, in amici re aut periculo fecerit. Quibus rebus intelligitur, studiis officiísque scientiæ præponenda esse officia iustitiæ, quæ pertinent ad hominum vtilitatem: qua nihil homini debet esse antiquius. Atque illi, quorum studia, vitáque omnis in rerum cognitione versata est, tamen ab augendis hominum vtilitatibus & commodis non recesserunt. nam erudierunt multos, quo meliores ciues vtiliorésque rebus & suis, & publicis essent: vt Thebanum Epaminondam Lysis Pythagoréus, Syracusium Dionem Plato, multíque multos: nósque ipsi, quicquid ad remp. attulimus, (si modò aliquid attulimus) à doctoribus atque doctrina instructi ad eam & ornati accessimus. Neque solùm

viui

viui atque præsentes, studiosos discendi erudiunt atque docent, sed hoc idem etiam post mortem monumentis litterarum assequuntur. nec enim locus vllus prætermissus est ab iis, qui ad leges, qui ad mores, qui ad disciplinam reip. pertineret, vt otium suum ad nostrum negotium contulisse videantur. ita illi ipsi doctrinæ studiis & sapientiæ dediti, ad hominum vtilitatem, suam sapientiam, prudentiam, intelligentiámque potissimùm conferunt. Ob eam etiam causam eloqui copiose, modò prudenter, melius est, quàm vel acutissimè sine eloquentia cogitare: quòd cogitatio in se ipsa vertitur: eloquentia complectitur eos, quibuscum communitate iuncti sumus. Atque vt apium examina non fingendorum fauorum causa congregantur, sed quum congregabilia natura sint, fingunt fauos: sic homines, ac multo etiam magis natura congregati, adhibent agendi cogitandíque sollertiam. Itaque nisi ea virtus, quæ constat ex hominibus tuendis, id est, ex societate generis humani, attingat cognitionem rerum, soliuaga cognitio & ieiuna videatur: itémque magnitudo animi, remota à cõmunitate, cõiunctionéque humana, feritas sit quædem & immanitas. ita fit vt vincat cognitionis studium consociatio hominum atque communitas. Nec verum est quod dicitur à quibusdam, propter necessitatem vitæ, quòd ea, quæ natura desideraret, consequi sine aliis, atque efficere non possemus, idcircò istam esse cum hominibus communitatem & societatem: quòd si omnia nobis, quæ ad victum cultúmque pertinent, quasi virgula diuina (vt aiunt) suppeditarent, tum optimo quisque ingenio, negotiis omnibus omissis, totum se in cognitione & scientia collocaret. Non est ita. nam & solitudinem fugeret, & socium studij quæreret: tum docere, tum discere vellet: tum audire, tum dicere. Ergo omne officium, quod ad coniunctionem hominum & ad societatem tuendam valet, anteponendum est illi officio, quod cognitione & scientia continetur. ILLVD FORSITAN QVÆRENDVM sit, num hæc cõmunitas, quæ maximè est apta naturæ, sit etiam moderationi modestiæque semper anteponenda. Non placet. sunt enim partim quædam ita fœda, partim ita flagitiosa, vt ea ne cõseruandæ quidem patriæ causa, sapiens facturus sit. ea Posidonius collegit permulta, sed ita tætra quædam, ita obscæna, vt dictu quoque videantur turpia. hæc igitur non suscipiet reip. causa: ne resp. quidem pro se suscipi volet. Sed hæc commodius se res habet, quòd nõ potest accidere tempus, vt intersit reip. quicquam illorum facere sapientem. Quare hoc quidem effectum sit, in officiis deligendis, id genus officiorum excellere, quod teneatur hominum societate. etenim cognitionem prudentiámq; sequetur considerata actio. ita fit, vt consideratè agere, pluris sit, quàm cogitare prudenter. Atque hæc quidem hactenus. patefactus enim est locus ipse, vt non sit difficile in exquirendo officio, quid cuique sit præponendum, videre. In ipsa autem communitate sunt gradus offciorum: ex quibus, quod cuique præstet, intelligi posit: vt prima diis immortalibus, secunda patriæ, tertia parentibus: deinceps gradatim reliqua reliquis debeantur. Quibus ex rebus breuiter disputatis, intelligi potest, non solùm id homines solere dubitare, honestúmne, an turpe sit: sed etiã duobus propositis honestis, vtrum honestius. hic locus à Panætio est (vt suprà dixi) prætermissus. Sed iam ad reliqua pergamus.

M. TVLLII CICERONIS DE OFFICIIS AD MARCVM FILIVM.

LIB. II.

QVEMADMODVM officia ducerentur ab honestate, Marce fili, atque ab omni genere virtutis, satis explicatũ arbitror libro superiore. Sequitur vt hæc officiorum genera persequar, quæ pertinent ad vitæ cultum, & ad earum rerum, quibus vtuntur homines, facultatem, ad opes, ad copias. in quo tum quæri dixi, quid vtile, quid inutile: tum ex duobus vtilibus quid vtilius, aut quid maximè vtile. de quibus dicere aggrediar, si

pauca prius de instituto ac de iudicio meo dixero. Quanquam enim libri nostri, complureis non modò ad legendi, sed etiam ad scribendi studium excitauerunt: tamen interdum vereor, ne quibusdam bonis viris philosophiæ nomen sit inuisum, mirentúrque, in ea tantum me operæ, & temporis ponere. Ego autem, quandiu resp. per eos regebatur, quibus se ipsa commiserat, omneis meas curas, cogitationésque in eam conferebam. quum autem dominatu vnius omnia tenerentur, neque esset vsquam consilio, aut auctoritati locus, socios denique tuendæ reip. summos viros amisissem: nec me angoribus dedidi, quibus essem confectus, nisi iis restitissem: nec rursum indignis homine docto voluptatibus. Atque vtinam resp. stetisset, quo cœperat, statu: nec in homines non tam commutandarum rerum, quàm euertendarum cupidos incidisset. primùm enim, vt stante rep. facere solebamus, in agendo plus quàm in scribendo operæ poneremus: deinde ipsis scriptis non ea, quæ nunc, sed actiones nostras mandaremus, vt sæpe fecimus. quum autem resp. in qua omnis mea cura, cogitatio, opera poni solebat, nulla esset omnino, illæ scilicet litteræ conticuerunt forenses & senatoriæ. Nihil autem agere quum animus nō posset, in iis studiis ab initio versatus ætatis, existimaui honestissimè poni posse, si me ad philosophiam retulissem: cui quum multùm adolescens discendi causa temporis tribuissem, posteaquam honoribus inseruire cœpi, méque totum reip. tradidi, tantum erat philosophiæ loci, quantum superfuerat amicorum, & reip. temporis. id autem omne consumebatur in legendo: scribendi otium non erat. Maximis igitur in malis hoc tamen boni assecuti videmur, vt ea litteris mandaremus, quæ nec erant satis nota nostris, & erant cognitione dignissima. Quid est enim per deos, optabilius sapientia? quid præstantius? quid homini melius? quid homine dignius? Hanc igitur, qui expetunt, philosophi nominantur: nec quicquam aliud est philosophia, si interpretari velis, præter studium sapientiæ. Sapientia autem est (vt à veteribus philosophis definitum est) rerum diuinarum & humanarum, causarúmque, quibus hæ res continentur, scientia. Cuius studium qui vituperat, haud sanè intelligo quídnam sit, quod laudandum putet. nam siue oblectatio quæritur animi, requiésque curarum, quæ conferri cum eorum studiis potest, qui semper aliquid anquirunt, quod spectet & valeat ad bene beatéque viuendum? siue ratio constantiæ, virtutísque ducitur, aut hæc ars est, aut nulla omnino, per quam eas assequamur. nullam verò dicere maximarum rerum artem esse, quum minimarum sine arte nulla sit, hominum est parum consideratè loquentium, atq; in maximis rebus errantium. Sin autem est aliqua disciplina virtutis, vbi ea quæretur, quum ab hoc discendi genere discesseris? Sed hæc, quum ad philosophiam cohortamur, accuratius disputari solent: quod alio quodam libro fecimus. Hoc autem tempore tantùm nobis declarandum fuit, cur orbati reip. muneribus, ad hoc nos studium potissimùm contulissemus. Occurritur autē nobis, & quidem à doctis & eruditis, quærentibus, satísne constanter facere videamur: qui quum percipi nihil posse dicamus, tamen & aliis de rebus differere soleamus, & hoc ipso tempore præcepta officij persequamur. Quibus vellem satis cognita esset nostra sententia. non enim sumus ij, quorum vagetur animus errore, nec habeat vnquam quid sequatur. Quæ enim esset ista mens, vel quæ vita potius, non modò disputādi, sed etiam viuendi ratione sublata? Nos autē, vt ceteri alia certa, alia incerta esse dicunt, sic ab his dissentientes, alia probabilia, contrà alia improbabilia esse dicimus. Quid igitur est, quod me impediat ea, quæ mihi probabilia videantur, sequi: quæ contrà, improbare: atque affirmandi arrogantiam vitantem, fugere temeritatem, quæ à sapientia dissidet plurimum? Contra autē omnia disputatur à nostris, quod hoc ipsum probabile elucere non posset, nisi ex vtraq; parte causarū esset facta contētio. sed hęc explanata sunt in Academicis nostris satis (vt arbitror) diligenter. Tibi autem, mi Cicero, quanquam in antiquissima, nobilissimáq; philosophia Cratippo auctore versaris, iis simillimo, qui ista præclara pepererunt: tamē hęc nostra, finitima vestris, ignota esse nolui. Sed iā ad instituta pergamus.

QVINQVE IGITVR RATIONIBVS propositis officij persequēdi, quarū duæ ad de-

cus

eus,honeſtatémque pertinent:duæ ad commoda,vitæ,copias,opes,facultates:quincta ad eligendi iudicium,ſiquando ea,quæ dixi,pugnare inter ſe videretur:honeſtatis pars confecta eſt: quam quidem tibi cupio eſſe notiſsimam. Hoc autem, de quo nunc agimus, id ipſum eſt, quod vtile appellatur. in quo verbo lapſa conſuetudo deflexit de via,ſenſimq; eò deducta eſt, vt honeſtatem ab vtilitate ſecernens conſtitueret,eſſe honeſtum aliquid, quod vtile non eſſet,& vtile,quod non honeſtum: qua nulla pernicies maior hominum vitæ potuit afferri. Summa quidem auctoritate philoſophi ſeuerè ſanè,atq; honeſtè hæc tria genera confuſa,cogitatione diſtinguunt.quicquid enim iuſtum ſit,id vtile etiam eſſe cēſent:itémque,quod honeſtuum, idem iuſtum: ex quo efficitur,vt,quidquid honeſtum ſit,idem ſit vtile. Quod qui parum perſpiciunt,hi ſæpe verſutos homines,& callidos admirantes,malitiam,ſapientiam iudicant. quorum error eripiendus eſt,omníſque opinio ad eam ſpem traducenda . vt honeſtis conſiliis, iuſtíſque factis, non fraude & malitia ſe intelligant ea, quæ velint, conſequi poſſe. QVÆ ERGO AD VITAM hominum tuendam pertinent,partim ſunt inanima,vt aurum,argentum,vt ea,quæ gignuntur è terra, vt alia eiuſdem generis: partim animalia , quæ habent ſuos impetus , & rerum appetitus. Eorum autem alia rationis expertia ſunt, alia ratione vtentia. Expertes rationis equi, boues,reliquæ pecudes, apes, quarum opera efficitur aliquid ad hominum vſum atq; vitam . Ratione autem vtentium duo genera ponunt : vnum deorum, alterum hominum. deos placatos pietas efficiet,& ſanctitas.proximè autem ſecundum deos, homines hominibus maximè vtiles eſſe poſſunt . Earúmque item rerum , quæ noceant & obſint, eadem diuiſio eſt . Sed quia deos nocere non putant,homines hominibus obeſſe plurimùm, vel prodeſſe arbitrantur. ea enim ipſa, quæ inanima diximus, pleraque ſunt hominum operis effecta: quæ nec haberemus,niſi manus & ars acceſsiſſet:nec his ſine hominū adminiſtratione vteremur. neque enim valetudinis curatio,neque nauigatio,neque agricultura, neque frugum fructuúmque reliquorum perceptio & conſeruatio,ſine opera hominum vlla eſſe potuiſſet. Iam verò & earum rerum,quibus abundaremus,exſportatio,& earum, quibus egeremus , inuectio certè nulla eſſet , niſi his muneribus homines fungerentur. eadémque ratione nec lapides è terra exciderentur ad vſum noſtrum neceſſarij : nec ferrum, aurum, æs, argentum effoderetur penitus abditum , ſine hominum labore & manu . Tecta verò, quibus & frigorum vis pelleretur, & calorum moleſtiæ ſedarentur, vnde aut initio generi humano dari potuiſſent , aut poſtea ſubuenire , ſi aut vi tempeſtatis, aut terræ motu , aut vetuſtate cecidiſſent , niſi communis vita ab hominibus harum rerum auxilia petere didiciſſet ? adde ductus aquarum , deriuationes fluminum , agrorum irrigationes , moles oppoſitas fluctibus , portus manu factos , quæ vnde ſine hominum opera habere poſſemus ? Ex quibus, multíſque aliis , perſpicuum eſt , qui fructus, quǽque vtilitates ex rebus iis , quæ ſunt inanimæ, percipiantur, eas nos nullo modo ſine hominum manu , atque opera capere potuiſſe . Qui denique ex beſtiis fructus , aut quæ commoditas , niſi homines adiuuarent , percipi poſſet ? nam & qui principes inueniendi fuerunt , quem ex quaque bellua vſum habere poſſemus , homines certè fuerunt : nec hoc tempore ſine hominum opera , aut paſcere eas , aut domare , aut tueri , aut tempeſtiuos fructus ex his capere poſſemus : ab eis denique & eæ , quæ nocent interficiuntur , & quæ vſui poſſunt eſſe , capiuntur . Quid enumerem artium multitudinem , ſine quibus vita omnino nulla eſſe potuiſſet ? quis enim ægris ſubueniret , quæ eſſet oblectatio valentium , qui victus aut cultus , niſi tam multæ nobis artes miniſtrarentur ? quibus rebus exculta hominum vita tantùm diſtitit à victu & cultu beſtiarum . Vrbes verò ſine hominum cœtu nō potuiſſent,nec ædificari,nec frequētari:ex quo leges, moréſque conſtituti : tum iuris æqua deſcriptio , certáque viuendi diſciplina : per quas bene,beatéque viuitur: quas res & manſuetudo animorum conſecuta, & verecundia eſt : effectúmque, vt eſſet vita munitior, atque vt dando & accipiendo , mutandíſque facultatibus & commodis nulla re egeremus. Longiores hoc loco ſumus,quàm neceſſe eſt.quis enim eſt,cui

non perſpicua ſint illa, quæ pluribus verbis à Panætio commemorãtur, neminem neque ducem belli, nec principem domi magnas res & ſalutareis ſine hominum ſtudiis gerere potuiſſe? Commemoratur ab eo Themiſtocles, Pericles, Cyrus, Ageſilaus, Alexãder: quos negat ſine adiumentis hominum tantas res efficere potuiſſe. Vtitur in re non dubia teſtibus non neceſſariis. Atque vt magnas vtilitates adipiſcimur conſpiratione hominum, atque conſenſu: ſic nulla tam deteſtabilis peſtis eſt, quæ non homini ab homine naſcatur. Eſt Dicæarchi liber de interitu hominum, Peripatetici magni & copioſi: qui collectis ceteris cauſis eluuionis, peſtilentię, vaſtitatis, belluarum etiam repentinę multitudinis: quarum impetu docet, quædam hominum genera eſſe conſumta: deinde comparat, quanto plures deleti ſint homines hominum impetu, id eſt bellis & ſeditionibus, quàm omni reliqua calamitate. Quum igitur hic locus nihil habeat dubitationis, quin homines plurimùm hominibus & proſint & obſint, proprium hoc ſtatuo eſſe virtutis, conciliare ſibi animos hominum, & ad vſus ſuos adiungere. itaque quæ in rebus inanimis, quæque in tractatione belluarum fiunt vtiliter ad hominum vitam, artibus ea tribuuntur operoſis: hominum autem ſtudia ad amplificationem noſtrarum rerum promta ac parata, virorũ præſtantium ſapientia & virtute excitantur. Etenim virtus omnis tribus in rebus ferè vertitur: quarum vna eſt in perſpiciendo quid in quaque re verum, ſincerúmq; ſit, quid conſentaneum cuique, quid conſequens, ex quo quæque gignantur, quæ cuiuſque rei ſit cauſa. alterum, cohibere motus animi turbatos, quos Græci πάθη nominant: appetitionéſque, quas illi ὁρμὰς, obœdienteis efficere rationi. tertium, iis, quibuſcum congregemur, vti moderatè & ſcienter, quorum ſtudiis ea, quæ natura deſiderat, expleta cumulatáque habeamus: per eos denique, ſiquid importetur nobis incommodi, propulſemus: vlciſcamúrque eos, qui nocere nobis conati ſunt: tantáque pœna afficiamus, quantam æquitas humanitáſque patiatur. Quibus autem rationibus hanc facultatem aſſequi poſsimus, vt hominũ ſtudia complectamur, eáque teneamus, dicemus, neque ita multo pòſt. ſed pauca antè dicenda ſunt. MAGNAM VIM ESSE IN FORTVNA in vtranque partem, vel ſecũdas ad res, vel ad aduerſas, quis ignorat? nam & quũ proſpero flatu eius vtimur, ad exitus prouehimur optatos: & quum reflauit, affligimur. hæc igitur ipſa fortuna ceteros caſus rariores habet: primùm ab inanimis procellas, tempeſtates, naufragia, ruinas, incendia: deinde à beſtiis ictus, morſus, impetus. hæc igitur (vt dixi) rariora. At verò interitus exercituum, vt proximè trium, ſæpe multorũ: clades imperatorum, vt nuper ſummi ac ſingularis viri: inuidię præterea multitudinis, atque ob eas benemeritorùm ſæpe ciuium expulſiones, calamitates, fugæ: rurſúſq; ſecundæ res, honores, imperia, victoriæ: quanquam fortuita ſunt, tamen ſine hominum operis & ſtudiis neutram in partem effici poſſunt. Hoc igitur cognito, dicendum eſt quónam modo hominum ſtudia ad vtilitates noſtras allicere, atque excitare poſsimus. quæ ſi longior fuerit oratio, cum magnitudine vtilitatis comparetur. ita fortaſſe etiam breuior videbitur. QVÆCVNQVE IGITVR homines homini tribuunt ad eum augendum atque honeſtandum, aut beneuolentiæ gratia faciũt, quum aliqua de cauſa quempiam diligunt: aut honoris, ſi cuius virtutem ſuſpiciunt, & ſiquem dignum fortuna quàm ampliſsima putant: aut ſicui fidem habent, & bene rebus ſuis conſulere arbitrãtur: aut ſicuius opes metuunt: aut cõtrà, à quibus aliquid exſpectant: vt quum reges, populareſue homines largitiones aliquas proponũt, aut poſtremò pretio, aut mercede ducuntur. quæ ſordidiſsima illa quidem eſt ratio, & inquinatiſsima & iis, qui ea tenentur, & illis, qui ad eam confugere conantur. malè enim ſe res habet, cùm, quod virtute effici debet, id tentatur pecunia. Sed quoniam nonnunquam hoc ſubſidium neceſſarium eſt, quemadmodum ſit vtendum eo, dicemus, ſi prius iis de rebus, quæ virtuti propiores ſunt, dixerimus. Atque etiam ſubiiciunt ſe homines imperio alterius & poteſtati pluribus de cauſis. ducuntur enim aut beneuolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut dignitatis præſtantia, aut ſpe ſibi id vtile futurum: aut metu, ne vi parêre cogantur: aut ſpe largitionis, promiſsionibúſq; capti: aut poſtremo, vt ſæpe in noſtra rep. videmus, merce-

cede

cede conducti. Rerum autem omnium nec aptius eſt quicquam ad opes tuendas, ac tenendas, quàm diligi: nec alienius, quàm timeri. Præclarè enim Ennius,

,, Quem metuunt, oderunt:
,, Quem quiſque odit, periiſſe expetit.

Multorum autem odiis nullas opes poſſe obſiſtere, ſi antea fuit ignotū, nuper eſt cognitum. Nec verò huius tyranni ſolùm, quem armis oppreſſa pertulit ciuitas, interitus declarat quantum odium hominum valeat ad peſtem: ſed reliquorum ſimiles exitus tyrannorum, quorum haud ferè quiſquam interitum ſimilem effugit. malus enim eſt cuſtos diuturnitatis, metus: contráque, beneuolentia fidelis vel ad perpetuitatem. Sed iis, qui vi oppreſſos imperio coërcent, ſit ſanè adhibenda ſæuitia, vt heris in famulos, ſi aliter teneri non poſſunt. qui verò in libera ciuitate ita ſe inſtruunt, vt metuantur, his nihil poteſt eſſe dementius. quamuis enim ſint demerſę leges alicuius opibus, quamuis timefacta libertas, emergūt tamen hæc aliquādo aut iudiciis tacitis, aut occultis de honore ſuffragiis. acriores autem morſus ſunt intermiſſæ libertatis, quàm retentæ. Quod igitur latiſsimè patet, neque ad incolumitatem ſolùm, ſed etiam ad opes & potentiam valet plurimùm, id amplectamur: vt metus abſit, caritas retineatur. ita facillimè quæ volumus, & priuatis in rebus & in republica conſequemur. etenim qui ſe metui volent, à quibus metuuntur, eoſdē metuant ipſi neceſſe eſt. Quid enim cenſemus ſuperiorem illum Dionyſium? quo cruciatu timoris angi ſolitum, qui cultros metuens tonſorios, candente carbone ſibi adurebat capillum? quid? Alexandrum Pheræum quo animo vixiſſe arbitramur? qui (vt ſcriptum legimus) quum vxorem Theben admodum diligeret, tamen ad eam ex epulis in cubiculum veniens, barbarum, & eum quidem (vt ſcriptum eſt) compunctum notis Threïciis, deſtricto gladio iubebat anteire: præmittebátque de ſtipatoribus ſuis, qui perſcrutarentur arculas muliebreis, & nequod in veſtimentis occultaretur telum, exquirerent. O miſerum, qui fideliorem & barbarum & ſtigmatiam putaret, quàm coniugem. nec eum fefellit. ab ea eſt enim ipſe propter pellicatus ſuſpicionem interfectus. Nec verò vlla vis imperij tanta eſt, quæ premente metu poſsit eſſe diuturna. teſtis eſt Phalaris, cuius eſt præter ceteros nobilitata crudelitas: qui non ex inſidiis interiit, vt is, quem modò dixi, Alexander: non à paucis, vt hic noſter: ſed in quem vniuerſa Agrigentinorum multitudo impetum fecit. Quid? Macedones nónne Demetrium reliquerunt, vniuerſíque ſe ad Pyrrhum contulerunt? Quid? Lacedæmonios iniuſtè imperanteis nónne repentè omnes ſocij deſeruerunt, ſpectatoréſque ſe otioſos prębuerunt Leuctricæ calamitatis? Externa libentius in tali re, quàm domeſtica recordor. veruntamen quamdiu imperium populi Ro. beneficiis tenebatur, non iniuriis, bella aut pro ſociis, aut de imperio gerebantur: exitus erant bellorum aut mites, aut neceſſarij: regum, populorum, nationum portus erat & perfugiū ſenatus. Noſtri autem magiſtratus imperatoréſque ex vna hac re maximam laudem capere ſtudebant, ſi prouincias, ſi ſocios æquitate & fide defendiſſent. itaque illud, patrocinium orbis terræ verius, quàm imperium poterat nominari. Senſim hác conſuetudinem & diſciplinam iam antea minuebamus, poſt verò Syllæ victoriam, penitus amiſimus. deſitum eſt enim videri quicquam in ſocios iniquum, quum extitiſſet in ciueis tanta crudelitas. ergo in illo ſecuta eſt honeſtam cauſam non honeſta victoria. eſt enim auſus dicere, haſta poſita, quum bona in foro venderet & bonorum virorum & locupletium, & certè ciuium, prædam ſe ſuam vendere. Secutus eſt qui in cauſa impia, victoria etiam fœdiore, non ſingulorum ciuium bona publicaret, ſed vniuerſas prouincias regionéſque vno calamitatis genere comprehenderet. itaque vexatis & perditis exteris nationibus, ad exemplum amiſsi imperij portari in triumpho Maſsiliam vidimus, & ex ea vrbe triumphari, ſine qua nunquam noſtri imperatores ex tranſalpinis bellis triumpharunt. multa præterea cōmemorarem nefaria in ſocios, ſi hoc vno ſol quicquam vidiſſet indignius. iure igitur plectimur. niſi enim multorum impunita ſcelera tuliſſemus, nunquam ad vnum tanta perueniſſet licentia: à quo quidem rei familiaris ad paucos, cupiditatum ad multos im-

Recebi con gusto las cartas en que me avisas [illegible] lo [illegible] de tus narraciones. Pues dabas a en tender como tienes [illegible] una nece sidad lo [illegible] qual me das tanto muy gusto que no puedo tener otro [illegible] es gran de [illegible] me seria mas gustoso, si me avisas con [illegible] de tus occu paciones y de el estado de la republi ca esto es de tu provincia [illegible] que con ocasion [illegible] de tu [illegible] oido muchas de aquellos negocios que tratas, no obstante lo savre con mucho gusto por tus cartas.

[illegible] no me atrevo a escri virte de lo que siento passa en quanto a la Republica porque [illegible] bastante las cartas de esto [illegible] no obstante escribirte con menos [illegible] lo que [illegible] mas adelante [illegible] espero en que [illegible] al [illegible] de [illegible] que [illegible] conviene el que tengamos una [illegible]

de cuyos consejos se necessita grande
más Señor si te es mas util o mas
bien ... el presidio en Asia y
defender esta parte de la inficionada República
y tambien ... me debe ser demas
gusto lo que te es mas conveniente y hon
roso. Yo estaré solicito en buscar con
diligencia aquellas cosas que te perte
nescan para executarlas. Y mi
mirare de defenderme cuidare con todo cuidado
a tu illustre Padre. Y esto lo ha
re no tan solamente por reconocer
lo y para ... tus beneficios
sino tambien para mirando la
dignidad de aquel

probos venit hereditas. Nec verò vnquam bellorum ciuiliũ ſemen & cauſa deerit, dum homines perditi haſtam illam cruentam & meminerint & ſperabũt, quam P. Sylla quum vibraſſet, dictatore propinquo ſuo, idem ſexto & triceſimo anno pòſt à ſceleratiore haſta non receſsit. alter autem, qui in illa dictatura ſcriba fuerat, in hac fuit quæſtor vrbanus. Ex quo debet intelligi, talibus pręmiis propoſitis, nunquam defutura bella ciuilia. itaque parietes modò vrbis ſtant & manent, iíque ipſi iam extrema ſcelera metuentes: rem verò publicam penitus amiſimus. atque in has cladeis incidimus (redeundum eſt enim ad propoſitum) dum metui, quàm cari eſſe & diligi malumus. Quæ ſi populo Ro. iniuſtè imperanti accidere potuerunt, quid debent putare ſinguli? quod quum perſpicuum ſit, beneuolentiæ vim eſſe magnam, metus imbecillam: ſequitur vt diſſeramus, quibus rebus poſsimus facillimè eam, quam volumus, adipiſci cum honore & fide caritatem. ſed ea nõ pariter omnes egemus. nam ad cuiuſque vitam inſtituendam accõmodandum eſt, à multíſne opus ſit, an ſatis ſit à paucis diligi. Certum igitur hoc ſit, ídque & primum & maximè neceſſariũ, familiaritates habere fidas amantium nos amicorum, & noſtra mirantium. hæc enim eſt vna res prorſus, vt non multùm differat inter ſummos & mediocreis viros: eáque vtriſque propemodum comparanda. Honore & gloria, & beneuolentia ciuiũ fortaſſe non æquè omnes egent: ſed tamen ſi cui hæc ſuppetunt, adiuuant aliquantum cùm ad cetera, tum ad amicitias comparãdas. Sed de amicitia alio libro dictum eſt, qui inſcribitur Lælius. Nunc dicamus de gloria: quanquam ea quoque de re duo ſunt noſtri libri: ſed attingamus: quandoquidem ea in rebus maioribus adminiſtrandis adiuuat plurimũ.

SVMMA IGITVR ET PERFECTA gloria cõſtat ex tribus his: ſi diligit multitudo: ſi fidem habet: ſi cum admiratione quadam, honore nos dignos putat. Hæc autem, ſi eſt ſimpliciter breuitérque dicendum, quibus rebus pariuntur à ſingulis, eiſdem ferè à multitudine. ſed eſt alius quidam aditus ad multitudinem, vt in vniuerſorum animos tanquã influere poſsimus. Ac primùm de illis tribus, quæ antè dixi, beneuolentiæ præcepta videamus: quæ quidem beneficiis paritur maximè: ſecundo autem loco benefica voluntate beneuolentia mouetur, etiam ſi res fortè non ſuppetit. vehementer autem amor multitudinis commouetur ipſa fama & opinione liberalitatis, beneficentiæ, iuſtitiæ, fidei, omniúmque earum virtutum, quæ pertinent ad manſuetudinem morum ac facilitatem. Etenim illud ipſum, quod decorum honeſtúmque dicimus, quia per ſe nobis placet, animóſque omnium natura & ſpecie ſua commouet, maximéque quaſi perlucet ex iis, quas commemoraui, virtutibus: idcirco illos, in quibus eas virtutes eſſe remur, à natura ipſa diligere cogimur. Atque hæ quidem cauſæ ſunt diligendi grauiſsimæ. poſſunt enim præterea nonnullæ eſſe leuiores. FIDES AVTEM VT HABEATVR, duabus rebus effici poteſt: ſi exiſtimabimur adepti cõiunctam cum iuſtitia prudentiam. nam & iis fidem habemus, quos plus intelligere quàm nos, arbitramur, quóſque & futura proſpicere credimus, & cùm res agatur, in diſcrimenque ventum ſit, expedire rem, & conſilium ex tempore capere poſſe. hanc enim vtilem omnes exiſtimant, verámque prudentiam. iuſtis autem & fidis hominibus, id eſt viris bonis, ita fides habetur, vt nulla ſit in his fraudis iniuriæq; ſuſpicio. itaque his ſalutem noſtram, his fortunas, his liberos rectiſsimè committi arbitramur. Harum igitur duarum ad fidem faciendam iuſtitia plus pollet, quippe cùm ea ſine prudentia ſatis habeat auctoritatis: prudentia ſine iuſtitia nihil valeat ad faciendã fidem. quo enim quis verſutior & callidior eſt, hoc inuiſior & ſuſpectior detracta opinione probitatis. Quamobrem intelligentiæ iuſtitia coniuncta, quantum volet, habebit ad faciendam fidem virium: iuſtitia ſine prudentia multùm poterit: ſine iuſtitia nihil valebit prudẽtia. SED NE QVIS SIT ADMIRATVS, cur, quum inter omneis philoſophos conſtet, à méque ipſo ſæpe diſputatum ſit, qui vnam haberet, omneis habere virtutes: nũc ita ſeiungam, quaſi poſsit quiſquã, qui non idem prudens ſit, iuſtus eſſe: alia eſt illa, quum veritas ipſa limatur in diſputatione, ſubtilitas: alia cùm ad opinionem cõmunem omnis accommodatur oratio. Quamobrem, vt vulgus, ita nos hoc loco loquimur, vt alios forteis,

teis alios bonos viros, alios prudenteis dicamus. popularibus enim verbis eſt agendum & vſitatis, cum loquamur de opinione populari: idque eodem modo fecit Panætius. Sed ad propoſitum reuertamur. Ex iis igitvr tribus, quæ ad gloriam pertinerent, hoc erat tertium, vt cum admiratione hominum, honore ab iis digni iudicaremur. Admirantur igitur communiter illi quidem omnia, quæ magna & præter opinionem ſuam animaduerterunt. ſeparatim autem in ſingulis, ſi perſpiciunt, nec opinata quędam bona. itaque eos viros ſuſpiciunt, maximíſque efferunt laudibus, in quibus exiſtimant ſe excellenteis quaſdam & ſingulareis virtutes perſpicere: deſpiciunt autem eos & contemnunt, in quibus nihil virtutis, nihil animi, nihil neruorum putant. non enim omneis eos contemnunt, de quibus malè exiſtimant. nam quos improbos, maledicos, fraudulentos putant, & ad faciendam iniuriam inſtructos, eos contemnunt quidem neutiquam, ſed de iis malè exiſtimant. Quamobrem (vt antè dixi) cōtemnuntur ij, qui nec ſibi, nec alteri, vt dicitur: in quibus nullus labor, nulla induſtria, nulla cura eſt: admiratione autem afficiunt ij, qui anteire ceteros virtute putantur, & cùm omni carere dedecore, tum verò iis vitiis, quibus alij non facilè poſſunt obſiſtere. nam & voluptates, blandiſsimæ dominæ, ſæpe maiores parteis animi à virtute detorquent: & dolorum cùm admouētur faces, præter modum plerique exterrentur: vita, mors, diuitiæ, paupertas omneis homines vehementiſsimè permouent. quæ qui in vtranque partem excelſo animo, magnóque deſpiciunt: cúmque aliqua his ampla & honeſta res obiecta eſt, totos ad ſe conuertit & rapit: tum quis non admiretur ſplendorem pulchritudinémque virtutis? Ergo & hæc animi deſpicientia admirabilitatem magnam facit: & maximè iuſtitia, ex qua virtute viri boni appellantur, mirifica quædam res multitudini videtur: nec iniuria. nemo enim iuſtus eſſe poteſt, qui mortē, qui dolorem, qui exſulium, qui egeſtatem timet: aut qui ea, quæ ſunt his contraria, equitati anteponit. maximéque admirantur eum, qui pecunia non mouetur: quod in quo viro perſpectum ſit, hunc ignī ſpectatum arbitrantur. Itaque illa tria, quæ propoſita ſunt ad gloriam, omnia iuſtitia cōficit: & beneuolentiam, quòd prodeſſe vult plurimis: & ob eandem cauſam, fidem & admirationem, quòd eas res ſpernit & negligit, ad quas plerique inflammati auiditate rapiuntur. Ac mea quidem ſententia, omnis ratio & inſtitutio vitę adiumenta hominum deſiderat, in primíſque vt habeas quibuſcum poſsis familiareis conferre ſermones: quod eſt difficile, niſi ſpeciem præ te viri boni feras. Ergo etiam ſolitario homini, atque in agro vitam agēti, opinio iuſtitiæ neceſſaria eſt, eóque etiam magis, quòd, ſi eam non habebunt, iniuſti habebuntur: nullis pręſidiis ſepti, multis afficientur iniuriis. Atque iis etiam, qui vendunt, emunt, conducunt, locant, cōtrahendíſque negotiis implicantur, iuſtitia ad rem gerendam neceſſaria eſt: cuius tanta vis eſt, vt ne illi quidē, qui maleficio & ſcelere paſcūtur, poſsint ſine vlla particula iuſtitiæ viuere. nam qui eorum cuipiā, qui vnà latrocinantur, clam furatur aliquid, aut eripit, is ſibi ne in latrocinio quidem relinquat locum. ille autē, qui archipirata dicitur, niſi equabiliter prædam diſpertiat, aut occidetur à ſociis, aut relinquetur. quinetiam leges latronū eſſe dicuntur, quibus pareant, quas obſeruent. Itaque propter æquabilem prædæ partitionem & Bargulis Illyrius latro, de quo eſt apud Theopompum, magnas opes habuit: & multo maiores Viriatus Luſitanus: cui quidem etiam exercitus noſtri, imperatoréſque ceſſerunt: quem C. Lælius, is, qui ſapiens vſurpatur, prætor fregit & comminuit, ferocitatémque eius ita repreſsit, vt facile bellum reliquis traderet. Quum igitur tanta vis iuſtitiæ ſit, vt ea etiam latronum opes firmet atque augeat, quantam eius vim inter leges & iudicia in conſtituta rep. fore putamus? Mihi quidem nō apud Medos ſolùm (vt ait Herodotus) ſed etiam apud maiores noſtros fruendæ iuſtitiæ cauſa videntur olim bene morati reges conſtituti. nam cùm premeretur initio multitudo ab iis, qui maiores opes habebant, ad vnum aliquem confugiebant virtute præſtantem: qui quum prohiberet iniuria tenuiores æquitate conſtituenda, ſummos cum infimis pari iure retinebat. Eadémq; conſtituendarum legum, fuit cauſa, quæ regū. ius enim ſemper quæſitum eſt æquabile. neque enim aliter eſſet ius. id ſi ab vno iuſto &

bono viro consequebantur, eo erant contenti: cùm id minus contingeret, leges sunt inuentæ, quæ cum omnibus semper vna atque eadem voce loquerentur. Ergo hoc quidem perspicuum est, eos ad imperãdum deligi solitos, quorum de iustitia magna esset opinio multitudinis. adiuncto verò, vt iidem etiam prudentes haberentur, nihil erat, quòd homines his auctoribus non posse consequi se arbitrarentur. Omni igitur ratione colenda & retinenda iustitia est, cùm ipsa per sese (nam aliter iustitia non esset) tum propter amplificationem honoris & gloriæ. Sed vt pecuniæ non quærendæ solùm ratio est, verùm etiã collocãdæ, quæ perpetuos sumtus suppeditet, nec solùm necessarios, sed etiam liberaleis: sic gloriæ & quærendæ & collocandæ ratio est. quanquam præclarè Socrates hanc viam ad gloriam proximam & quasi compendiariam dicebat esse, siquis id ageret, vt, qualis haberi vellet, talis esset. Quòd siqui simulatione & inani ostentatione, ficto non modò sermone, sed etiam vultu stabilem se gloriam consequi posse rentur, vehementer errant. Vera gloria radices agit, atque etiam propagatur: ficta omnia, celeriter, tanquam flosculi, décidunt: nec simulatum potest quicquam esse diuturnum. testes sunt permulti in vtrãque partem, sed breuitatis causa familia erimus contenti vna. Ti. enim Gracchus P. filius tamdiu laudabitur, dum memoria rerum Ro. manebit. at eius filij nec viui probabantur à bonis, & mortui nomen obtinent iure cæsorum. Qui igitur adipisci veram gloriam volet, iustitiæ fungatur officiis. ea quæ essent, dictum est libro superiore. Sed vt facillimè quales simus, tales esse videamur: etsi in eo ipso vis maxima est, vt simus ij, qui haberi velimus: tamen quædam præcepta danda sunt. nam siquis ab ineunte ætate habet causam celebritatis & nominis aut à patre acceptam, quod tibi, mi Cicero, arbitror contigisse, aut aliquo casu atque fortuna: in hunc oculi omnium coniiciuntur, atque in eum quid agat, quemadmodum viuat, anquiritur, &, tanquam in clarissima luce versetur, ita nullum obscurum potest nec dictum eius esse, nec factum. quorum autem prima ætas propter humilitatem & obscuritatem in hominum ignoratione versatur, hi simul ac iuuenes esse cœperunt, magna spectare, & ad ea rectis studiis debent cõtendere: quod eo firmiore animo facient, quia nõ modò non inuidetur illi ætati, verùm etiam fauetur. PRIMA IGITVR EST ADOLESCENTI commendatio ad gloriam, siqua ex bellicis rebus comparari potest. in qua multi apud maiores nostros extiterunt. semper enim ferè bella gerebantur. Tua autem ætas íncidit in id bellum, cuius altera pars, sceleris nimiùm habuit, altera felicitatis parum. quo tamen in bello, cùm te Pompeius alæ alteri præfecisset, magnam laudem & à summo viro, & ab exercitu consequebare, equitando, iaculando, omni militari labore tolerando. atque ea quidem tua laus pariter cum rep. cécidit. Mihi autem hæc oratio suscepta non de te est, sed de genere toto. quamobrem pergamus ad ea, quæ restant. Vt igitur reliquis in rebus multo maiora sunt opera animi, quàm corporis: sic eæ res, quas persequimur ingenio ac ratione, gratiores sunt quàm illæ, quas viribus. Prima igitur commendatio proficiscitur cùm à modestia, tum à pietate in parenteis, tum in suos beneuolentia. Facillimè autem in optimam partem cognoscuntur adolescentes, qui se ad claros & sapienteis viros, bene consulenteis reip. contulerunt. quibuscum si frequentes sunt opinionem afferunt populo, eorum fore se simileis, quos sibi ipsi delegerunt ad imitandum. P. Rutilij adolescentiam ad opinionem & innocentiæ & iuris scientiæ, P. Mucij commendauit domus. nam L. quidem Crassus, cùm esset admodum adolescens, non aliunde mutuatus est, sed sibi ipse peperit maximam laudem ex illa accusatione nobili & gloriosa. & qua ætate qui exercentur, laude affici solét, vt Demosthenem accepimus, ea ætate L. Crassus ostendit, id se in foro optimè iam facere, quod etiam tum poterat domi cum laude meditari. Sed cùm duplex sit ratio orationis: quarum in altera sermo sit, in altera contentio: non est id quidem dubium, quin contentio orationis plus possit, maiorémque vim habeat & ad gratiam, & ad gloriam. ea est enim, quam eloquentiam dicimus. sed tamen difficile dictu est, quantopere conciliet animos comitas affabilitásque sermonis. Extant epistolæ & Philippi ad Alexandrum, & Antipatri ad Cassandrum, & Antigoni ad Philip-

pum,

pum,trium prudentiſsimorum(ſic enim accepimus)quibus præcipiunt, vt oratione benigna multitudinis animos ad beneuolentiam alliciant, militéſque blandè appellando, ſermone deliniant.Quæ autem in multitudine cum contentione habetur oratio, ea ſæpe vniuerſam excitat.magna eſt enim admiratio copioſè,ſapiētérque dicentis:quem qui audiunt, intelligere etiam & ſapere plus quàm ceteros arbitrantur. ſi verò ineſt in oratione mixta modeſtiæ grauitas, nihil admirabilius fieri poteſt:eóque magis,ſi ea ſunt in adoleſcente.Sed cùm ſint plurima cauſarum genera, quæ eloquentiam deſiderant:multíque in noſtra rep. adoleſcentes, & apud iudices, & apud ſenatum dicendo laudem aſſecuti ſint, maxima admiratio eſt in iudiciis:quorum ratio duplex eſt.nam ex accuſatione & defenſione conſtat : quarum etſi laudabilior eſt defenſio , tamen etiam accuſatio probata perſæpe eſt.Dixi paullo antè de Craſſo. idem fecit adoleſcens M.Antonius:etiam P.Sulpicij eloquentiam accuſatio illuſtrauit,quum ſeditioſum & inutilem ciuem C. Norbanum in iudicium vocauit .Sed hoc quidem non eſt ſæpe faciendum : nec vnquam, niſi aut reip. cauſa,vt ij,quos antè dixi:aut vlciſcendi,vt duo Luculli:aut patrocinij,vt nos pro Siculis, pro Sardis Iulius. in accuſando etiam M'. Aquillio L. Fufij cognita induſtria eſt. Semel igitur aut nō ſæpe certè.Sin erit, cui faciendū ſit ſæpius, reip. tribuat hoc muneris, cuius inimicos vlciſci ſæpius,non eſt reprehendendum. modus tamen adſit. duri enim hominis,vel potius vix hominis videtur,periculum capitis inferre multis.id enim tum periculoſum ipſi eſt,tum etiam ſordidum ad famam, committere vt accuſator nominere:quod contigit M.Bruto ſummo genere nato,illius filio, qui iuris ciuilis in primis peritus fuit. Atque etiam hoc præceptum officij diligenter tenendum eſt, nequem vnquam innocentem in iudicium capitis arceſſas . id enim ſine ſcelere fieri nullo pacto poteſt. nam quid eſt tam inhumanum, quàm eloquentiam à natura ad ſalutem hominum,& ad conſeruationem datam,ad bonorum peſtem perniciémque conuertere?Nec tamen,vt hoc fugiendum eſt,item habendum eſt religioni,nocentem aliquando & nefarium impiúmque defendere. vult hoc multitudo,patitur conſuetudo,fert etiam humanitas.iudicis eſt ſemper in cauſis verum ſequi:patroni,nonnunquam veriſimile, etiam ſi minus ſit verum,defendere.quod ſcribere,præſertim cùm de philoſophia ſcriberē,non auderem,niſi idem placeret grauiſsimo Stoicorum Panætio.Maximè autem & gloria paritur & gratia defenſionibus,eóque maior,ſi quando áccidit,vt ei ſubueniatur,qui potentis alicuius opibus circumueniri,vrgeríque videatur:vt nos & ſæpe aliàs,& adoleſcentes contra L.Syllæ dominantis opes pro Sex.Roſcio Amerino fecimus:quæ(vt ſcis) extat oratio. SED EXPOSITIS ADOLESCENTIVM officiis, quæ valeant ad gloriam adipiſcendam, deinceps de beneficentia ac liberalitate dicendum eſt:cuius eſt ratio duplex. nam aut opera benignè fit indigentibus,aut pecunia.facilior eſt hæc, locupleti præſertim:ſed illa, lautior ac ſplendidior, & viro forti claróque dignior. quanquam enim in vtraque ineſt gratificandi liberalis voluntas,tamen altera ex arca,altera ex virtute depromitur : largitióque, quæ fit ex re familiari,fontem ipſum benignitatis exhaurit.ita benignitate benignitas tollitur: qua quo in plures vſus ſis,eo minus in multos vti poſsis. At qui opera,id eſt virtute & induſtria benefici & liberales erunt , primùm quo pluribus profuerint , eo plures ad benignè faciendum adiutores habebunt:deinde conſuetudine beneficentiæ , paratiores erunt & tanquam exercitatiores ad bene de multis promerendum . Præclarè in epiſtola quadā Alexandrum filium Philippus accuſat,quòd largitione beneuolentiam Macedonū conſectetur. " Quæ te (malum) inquit,ratio in iſtam ſpem induxit, vt eos tibi fideleis putares fore,quos pecunia corrupiſſes ? an tu id agis, vt Macedones non te regem ſuum, ſed miniſtrum & præbitorem putent? — Bene miniſtrum & præbitorem , quod ſordidum regi.melius etiam,quòd largitionem corruptelam dixit eſſe.fit enim deterior qui accipit, atque ad idem ſemper exſpectandum paratior . Hoc ille filio. ſed præceptum putemus omnibus.Quamobrem id quidem non eſt dubium, quin illa benignitas, quæ conſtat ex opera & induſtria,& honeſtior ſit, & latius pateat, & poſsit prodeſſe pluribus. nonnun-

quam tamen est largiendum: nec hoc benignitatis genus omnino repudiandū est: & sæpe idoneis hominibus indigentibus de re familiari impertiendum, sed diligenter atque moderatè. multi enim patrimonia effuderūt, inconsultè largiendo. Quid autem est stultius, quàm, quod libenter facias, curare vt id diutius facere non possis? Atque etiam sequuntur largitionem rapinæ. cùm enim dando egere cœperūt, alienis bonis manus afferre coguntur. ita, cùm beneuolentiæ comparandæ causa benefici esse velint, non tanta studia assequuntur eorum, quibus dederūt, quanta odia eorum, quibus ademerūt. Quamobrem nec ita claudenda est res familiaris, vt eam benignitas aperire non possit: nec ita reserāda, vt pateat omnibus. modus adhibeatur, ísque referatur ad facultates. Omnino meminisse debemus id, quod à nostris hominibus sæpissime vsurpatum, iam in prouerbij consuetudinem vênit, LARGITIONEM fundum non habere. etenim qui potest esse modus, quum & iidem, qui consueuerunt, & illud idē alij desiderent? OMNINO DVO SVNT GENERA largorum, quorum alteri prodigi, alteri liberales. Prodigi, qui epulis & visceratíonibus, & gladiatorum muneribus, ludorum venationúmq; apparatu pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut breuem, aut nullam omnino sint relicturi: liberales autem, qui suis facultatibus aut captos à prædonibus redimunt, aut æs alienū suscipiunt amicorum, aut in filiarum collocatione adiuuāt, aut opitulantur in re vel quærenda, vel augenda. Itaque miror quid in mētem venerit Theophrasto in eo libro, quem de diuitiis scripsit: in quo multa præclarè, illud absurdè. est enim multus in laudāda magnificentia & apparatione popularium munerum: taliúmque sumtuum facultatem, fructum diuitiarum putat. Mihi autem ille fructus liberalitatis, cuius exempla pauca posui, multo & maior videtur & certior. Quanto Aristoteles grauius & verius nos reprehendit, qui has effusiones pecuniarū non demiremur, quæ fiunt ad multitudinem deliniendam? at si, qui ab hostibus obsidentur, emere aquæ sextarium mina cogerentur, hoc primò incredibile videri, omneísque mirari: sed cùm attenderint, veniam necessitati dare: in his immanibus iacturis, infinitísque sumtibus, nihil magnopere mirari: quum præsertim neque necessitati subueniatur, neq; dignitas augeatur, ipsáque illa delinitio multitudinis sit ad breue, exiguúmque tempus, eáque à leuissimo quoque: in quo tamen ipso vnà cum satietate memoria quoque moriatur voluptatis. bene etiam colligit, hæc pueris & mulierculis, & seruis & seruorū simillimis liberis esse grata: graui verò homini, & ea quæ fiunt, iudicio certo ponderanti, probari posse nullo modo. Quanquam intelligo, in nostra ciuitate inueterasse iam bonis temporibus, vt splendor ædilitatum ab optimis viris postuletur. Itaque P. Crassus cùm cognomine diues, tum copiis, functus est ædilitio maximo munere: & paullo pòst L. Crassus cum omnium hominum moderatissimo Q. Mucio magnificentissima ædilitate functus est: deinde C. Claudius App. filius: multi pòst, Lucullus, Hortensius, Silanus. omneis autem P. Lentulus me consule vicit superiores. hunc est Scaurus imitatus. Magnificentissima verò nostri Pompeij munera secundo consulatu: in quibus omnibus quid mihi placeat vides. Vitanda tamen suspicio est auaritiæ. Nam Mamerco homini diuitissimo, prætermissio ædilitatis consulatus repulsam attulit. quare &, si postulatur à populo, bonis viris si non desiderātibus, attamen approbantibus faciendum est, modò pro facultatibus, nos vt ipsi fecimus: &, si quando aliqua res maior aut vtilior populari largitione acquiritur: vt Oresti nuper prandia in semitis decumę nomine magno honori fuerūt. ne M. quidē Seio vitio datum est, quòd in caritate annonæ asse modium populo dedit. magna enim se & inueterata inuidia, nec turpi iactura, quando erat ædilis, nec maxima liberauit. Sed & honori summo nuper nostro Miloni fuit, quòd gladiatoribus emtis reip. causa, quæ salute nostra continebatur, omneis P. Clodij conatus, furorésque compressit. Causa igitur largitionis est, si aut necesse est, aut vtile. In his autem ipsis mediocritatis regula optima est. L. quidem Philippus Q. filius magno vir ingenio, in primísque clarus, gloriari solebat, se sine vllo munere adeptū esse omnia, quæ haberentur amplissima. dicebat idem C. Curio. Nobis quoque licet in hoc quodammodo

q. S. e. p. admiremur

do

do gloriari. nam pro amplitudine honorum, quos cũctis ſuffragiis adepti ſumus noſtro quidem anno,quod contigit eorum nemini,quos modò nominaui, ſanè exiguus ſumtus ædilitatis fuit. Atque etiam illæ impenſæ meliores ſunt, muri, naualia, portus, aquarum ductus,omniáque,quæ ad vſum reip.pertinent.Nam quanquam,quod præſens tanquam in manu datur, iucundius eſt: tamen hæc in poſterum gratiora.Theatra, porticus, noua templa verecundius reprehendo propter Pompeium:ſed doctiſsimi improbant:vt & hic ipſe Panætius,quem multùm in his libris ſecutus ſum,nõ interpretatus:& Phalereus Demetrius,qui Periclem principem Græciæ vituperat, quòd tantam pecuniam in præclara illa Propylæa coniecerit.Sed de hoc genere toto,in iis libris,quos de rep.ſcripſi, diligenter eſt diſputatum. Tota igitur ratio talium largitionum genere vitioſa eſt, temporibus neceſſaria:& tum ipſa ad facultates accommodanda, tum mediocritate moderanda eſt.

In illo avtem altero genere largiendi, quod à liberalitate proficiſcitur, non vno modo in diſparibus cauſis affecti eſſe debemus.alia cauſa eſt eius,qui calamitate premitur: & eius, qui res meliores quærit, nullis ſuis rebus aduerſis. propenſior benignitas eſſe debebit in calamitoſos:niſi fortè erunt digni calamitate.in iis tamen,qui ſe adiuuari volent,non vt ne affligantur,ſed vt ad altiorem gradum aſcendant,reſtricti omnino eſſe nullo modo debemus:ſed in deligendis idoneis iudicium & diligentiam adhibere.nam præclarè Ennius, " Benefacta malè locata,malefacta arbitror. Qvod avtem tribvtvm est bono viro & grato,in eo cùm ex ipſo fructus eſt,tum etiam ex ceteris.temeritate enim remota, gratiſsima eſt liberalitas: eóque eam ſtudioſius plerique laudant,quòd ſummi cuiuſque bonitas commune perfugium eſt omnium.Danda igitur opera eſt, vt hos beneficiis quamplurimis afficiamus, quorum memoria liberis,poſteríſque prodatur,vt his ingratis eſſe non liceat.omnes enim immemorem beneficij oderunt: eámque iniuriam in deterrenda liberalitate ſibi etiam fieri:eúmque,qui faciat, cõmunem hoſtem tenuiorum putant. Atque hæc benignitas etiam reip.vtilis eſt, redimi è ſeruitute captos,locupletari tenuiores:quod quidem vulgò ſolitum fieri ab ordine noſtro, in oratione Craſsi ſcriptum copioſe videmus.hanc ergo conſuetudinem benignitatis largitioni munerum longè antepono: hæc, eſt grauium hominum atque magnorum: illa,quaſi aſſentatorum populi,multitudinis leuitatem voluptate quaſi titillantium. cõuenit autẽ tum in dando munificum eſſe,tum in exigendo non acerbum:in omníque re contrahenda,vendendo, emendo,conducendo,locando, in vicinitatibus & confiniis æquum, facilem,multa multis de iure ſuo concedentem:à litibus verò,quantum liceat, & neſcio an paullo plus etiam quàm liceat,abhorrentem.Eſt enim non modò liberale,paullum nonnunquam de ſuo iure decedere, ſed interdum etiam fructuoſum. Habenda autem eſt ratio rei familiaris:quam quidem dilabi ſinere flagitioſum eſt:ſed ita, vt illiberalitatis,auaritiæque abſit ſuſpicio.poſſe enim liberalitate vti non ſpoliantem ſe patrimonio,is eſt nimirum pecuniæ fructus maximus.Rectè etiam à Theophraſto eſt laudata hoſpitalitas.eſt enim(vt mihi quidem videtur) valde decórum, patère domos hominum illuſtrium hoſpitibus illuſtribus: ídque etiam reip.eſt ornamento, homines externos hoc liberalitatis genere in vrbe noſtra non egere.eſt autem vehemẽter vtile iis,qui honeſtè poſſe multùm volunt,per hoſpites,apud externos populos valere opibus & gratia. Theophraſtus quidem ſcribit Cimonem Athenis etiã in ſuos curialeis Laciadas hoſpitalem fuiſſe:ita enim inſtituiſſe,& villicis imperaſſe,vt omnia præberentur, quicunque Laciades in villam ſuã deuertiſſet. Qvæ avtem opera, non largitione, beneficia dantur, hæc tum in vniuerſam remp.tum in ſingulos ciueis conferuntur.nam in iure cauere,conſilio iuuare,atque hoc ſcientiæ genere prodeſſe quàm plurimis,vehementer & ad opes augendas pertinet,& ad gratiam. Itaque cùm multa præclara maiorum,tum quamoptimè cõſtituti iuris ciuilis ſummo ſemper in honore fuit cognitio atq; interpretatio: quam quidem ante hanc cõfuſionem temporũ in poſſeſsione ſua principes retinuerunt.nũc,vt honores, vt omnes dignitatis gradus, ſic huius ſcientiæ ſplendor deletus eſt: ídque eo indi-

gnius, quòd eo tempore hoc contigit, quum is esset, qui omneis superiores, quibus honore par esset, scientia facilè vicisset. Hæc igitur opera grata multis, & ad beneficiis obstringendos homines accommodata. Atque huic arti finitima est dicendi facultas, & gratior & ornatior. quid enim eloquentia præstabilius vel admiratione audientium, vel spe indigentium, vel eorum, qui defensi sunt, gratia? ergo huic quoque à maioribus nostris est in toga dignitatis principatus datus. diserti igitur hominis, & facilè laborãtis, quódq; in patriis est moribus, multorũ causas & nõ grauatè, & gratuitò defendentis, beneficia & patrocinia latè patent. Admonebat me res, vt hoc quoque loco intermisionem eloquentię, ne dicam interitum, deplorarem: nisi vererer, ne de me ipso aliquid viderer queri. sed tamen videmus, quibus exstinctis oratoribus, quàm in paucis spes, quanto in paucioribus facultas, quàm in multis sit audacia. Cùm autem omnes non posint, ne multi quidem aut iuris periti esse, aut diserti, licet tamen opera prodesse multis, beneficia petentem: commendantem iudicibus & magistratibus: vigilantem pro re alterius: eos ipsos, qui aut consuluntur, aut defendunt, rogantem: quod qui faciunt, plurimùm gratiæ consequuntur, latisiméque eorum manat industria. Iam illud non sunt admonendi (est enim in promtu) vt animaduertant, cùm alios iuuare velint, nequos offendant. sæpe enim aut eos lædunt, quos non debent, aut eos, quos non expedit: si imprudentes, negligentiæ est: si scientes, temeritatis. Vtendum autem est excusatione aduersus eos, quos inuitus offendas, quacunque posis, quare id, quod feceris, necesse fuerit, nec aliter facere potueris: ceterísque operis & officiis erit, quod violatum est, compensandum. SED CVM IN HOMINIBVS iuuandis aut mores spectari, aut fortuna soleat, dictu quidem est procliue, itáque vulgò loquuntur, se in beneficiis collocandis mores hominum, non fortunam sequi. Honesta oratio est. Sed quis est tandem, qui inopis & optimi viri causæ non anteponat in opera danda gratiam fortunati & potentis? À quo enim expeditior & celerior remuneratio fore videtur, in eum ferè est voluntas nostra propensior. Sed animaduertendum est diligentius, quæ natura rerum sit. nimirum enim inops ille, si bonus est vir, etiam si referre gratiam nõ potest, habere certè potest. Commodè autem, quicunque dixit: " PECVNIAM QVI HABEAT, non reddidisse: qui reddiderit, non habere: gratiam autem, & qui retulerit, habere: & qui habeat, retulisse. At qui se locupleteis, honoratos & beatos putant, hi ne obligari quidem beneficio volunt: quinetiam beneficium se dedisse arbitrantur, quum ipsi quamuis magnum aliquid acceperint: atque etiam à se aut postulari, aut exspectari aliquid suspicantur: patrocinio verò se esse vsos, aut clienteis appellari, mortis instar putant. At verò ille tenuis, quum, quicquid factum sit, se spectatum, non fortunam putat: nõ modò illi, qui est meritus, sed etiam illis, à quibus exspectat (eget enim multis) gratum se videri studet. neq; verò verbis auget suũ munus, si quo fortè fungitur: sed etiam extenuat. videndúmque illud est, quòd si opulentum fortunatúmque defenderis, in vno illo, aut fortè in liberis eius manet gratia: sin autem inopem, probum tamen & modestum, omnes non improbi humiles (quæ magna in populo multitudo est) præsidium sibi paratum vident. Quamobrem melius apud bonos, quàm apud fortunatos beneficiũ collocari puto. danda omnino opera est, vt omni generi satisfacere posimus: sed si res in contentionem veniet, nimirum Themistocles est auctor adhibendus: qui, cùm consuleretur, vtrùm bono viro pauperi, an minus probato diuiti filiam collocaret: Ego verò, inquit, malo virum, qui pecunia egeat, quàm pecuniam, quę viro. Sed corrupti mores, deprauatíque sunt admiratione diuitiarum: quarum magnitudo quid ad vnumquenque nostrûm pertinet? illum fortasse adiuuet, qui habet: ne id quidem semper. sed fac iuuare: opulentior sanè sit, honestior verò quo modo? quòd si etiam bonus erit vir, ne impediant diuitiæ, quo minus iuuetur, modò ne adiuuent: sítque omne iudicium, non quàm locuples, sed qualis quisque sit. Extremum autem præceptũ in beneficiis, operáque danda est, nequid contra æquitatem contendas, ne quid pro iniuria. fundamentum enim est perpetuæ commendationis & famæ, iustitia: sine qua nihil potest esse laudabile. SED QVONIAM DE EO GENERE

NERE beneficiorum dictum est, quæ ad singulos spectant: deinceps de iis, quæ ad vniuersos,quæque ad remp.pertinent,disputandum est.Eorum autem ipsorum partim eiusmodi sunt,vt ad vniuersos ciueis pertineant:partim,singulos vt attingant:quæ sunt etiam gratiora.danda opera est omnino, si possit,vt vtrisque, nec minus vt etiam singulis consulatur, sed ita, vt ea res aut prosit, aut certè ne obsit reip.C.Gracchi frumentaria magna largitio. exhauriebat igitur ærarium. modica M.Octauij,& reip.tolerabilis, & plebi necessaria.ergo & ciuibus,& reip.salutaris.In primis autem videndum erit ei,qui remp.administrabit,vt suum quisque teneat, neque de bonis priuatorum publicè deminutio fiat. perniciosè enim Philippus in tribunatu, quum legem agrariam ferret,quam tamen antiquari facilè passus est,& in eo vehementer se moderatū præbuit:sed cùm in agendo multa populariter, tum illud malè: non esse in ciuitate duo millia hominum, qui rem haberent. capitalis oratio,ad æquationem bonorum pertinens: qua peste quæ potest esse maior?Hanc enim ob causam maximè vt sua tenerentur,resp. ciuitatésque constitutæ sunt. nam etsi duce natura congregabantur homines,tamen spe custodiæ rerū suarum,vrbium præsidia quærebant. Danda etiam opera est,ne (quod apud maiores nostros sæpe fiebat) propter ærarij tenuitatem, assiduitatèmque bellorum, tributum sit conferendum: ídque ne eueniat, multo antè erit prouidendum. sin qua necessitas huius muneris, alicui reip. obuenerit(malo enim alij,quàm nostræ ominari:neque tamen de nostra, sed de omni repub.disputo)danda erit opera, vt omnes intelligant,si salui esse velint,necessitati esse parendum. atque etiam omnes, qui remp. gubernabunt, consulere debebunt, vt earum rerum copia sit, quæ sunt necessariæ. quarum qualis comparatio fieri soleat & debeat, non est necesse disputare.est enim in promtu. tantùm locus attingendus fuit. CAPVT AVTEM EST IN OMNI procuratione negotij & muneris publici, vt auaritiæ pellatur, etiam minima suspicio. Vtinam, inquit C. Pontius Samnis, ad illa tempora me fortuna reseruauisset, & tunc essem natus, quando Romani accipere dona cœpissent: non essem passus diutius eos imperare. næ illi multa sæcula exspectanda fuerunt. modò enim hoc malū in hanc remp.inuasit.itaque facilè patior tunc potius Pontium fuisse,si quidem in illo tantum fuit roboris. Nondum centum & decem anni sunt,quū de pecuniis repetundis à L. Pisone lata lex est, nulla antea quum fuisset. at verò postea tot leges, & proximæ quæque duriores: tot rei,tot damnati: tantum Italicum bellum propter iudiciorum metum excitatum: tanta sublatis legibus,& iudiciis expilatio,direptióque sociorum: vt imbecillitate aliorum,non nostra virtute valeamus.Laudat Africanum Panætius,quòd fuerit abstinens. quidni laudet? sed in illo alia maiora. laus enim abstinentiæ, non hominis est solùm, sed etiam temporum illorum.Omni Macedonum gaza,quæ fuit maxima,potitus est Paullus: tantum in ærarium pecuniæ inuexit, vt vnius imperatoris præda finem attulerit tributorum. at hic nihil in domum suam intulit præter memoriam nominis sempiternam. Imitatus patrem Africanus, nihilo locupletior Karthagine euersa. Quid? qui eius collega in censura fuit, L. Mummius,nunquid copiosior,quum copiosissimam vrbem funditus sustulisset? Italiam ornare, quàm domum suam maluit: quanquam, Italia ornata,domus ipsa mihi videtur ornatior. Nullum igitur vitium tætrius (vt eò, vnde degressa est, referat se oratio) quàm auaritia, præsertim in principibus, & remp. gubernantibus. habere enim quæstui remp. non modò turpe est, sed sceleratum etiam,& nefarium. Itaque quod Apollo Pythius oraculum edidit, Spartam nulla re alia, nisi auaritia,esse perituram,id videtur non solùm Lacedæmoniis,sed & omnibus opulentis populis prędixisse. Nulla autem re facilius conciliare beneuolentiam multitudinis possunt ij, qui reip. præsunt, quàm abstinentia & continentia. Qui verò esse populares volunt, ob eámque causam,aut agrariam rem tentant,vt possessores pellantur suis sedibus: aut pecunias creditas debitoribus condonandas putant: ij labefactant fundamenta reip. concordiam primùm, quæ esse non potest,cùm aliis adimuntur,aliis condonantur pecuniæ:deinde æquitatem, quæ tollitur omnis, si habere suum cuique non licet. id enim est pro-

prium, vt suprà dixi, ciuitatis atque vrbis, vt sit libera, & non sollicita suæ rei cuiusque custodia. Atque in hac pernicie reip. ne illam quidem consequuntur, quam putant, gratiam. nam, cui res erepta est, est inimicus: cui data, etiam dissimulat se accipere voluisse: & maximè in pecuniis creditis occultat suum gaudium, ne videatur non fuisse soluendo. at verò ille, qui accipit iniuriam, & meminit, & præ se fert dolorem suum: nec, si plures sunt ij, quibus improbè datum est, quàm illi, quibus iniustè ademtũ est, idcirco plus etiam valent. non enim numero hæc iudicantur, sed pondere. Quam autem habet æquitatem, vt agrum multis annis, aut etiam sæculis antè possessum, qui nullum habuit, habeat: qui autẽ habuit, amittat? At propter hoc iniuriæ genus Lacedæmonij Lysandrum ephorum expulerunt: Agin regem (quod numquam antea apud eos acciderat) necauerunt: ex eóque tempore tantæ discordiæ secutæ sunt, vt & tyranni existerent, & optimates exterminarentur, & præclarissimè constituta resp. dilaberetur. nec verò solùm ipsa cécidit: sed etiam reliquam Græciam euertit contagionibus malorum, quæ à Lacedæmoniis profecta, manarunt latius. Quid? nostros Gracchos Ti. Gracchi summi viri filios, Africani nepotes, nónne agrariæ contentiones perdiderunt? At verò Aratus Sicyonius iure laudatur, qui, cùm eius ciuitas quinquaginta annos à tyrannis teneretur, profectus Argis Sicyonẽ, clandestino introitu vrbem est potitus: qúmque tyrannum Nicoclem improuiso oppressisset, sexcentos exsules, qui locupletissimi fuerant eius ciuitatis, restituit, rémque publ. aduẽtu suo liberauit. Sed quum magnam animaduerteret in bonis, & possessionibus difficultatẽ, quòd & eos, quos ipse restituerat, quorum bona alij possederant, egere iniquissimum arbitrabatur, & quinquaginta annorum possessiones mouere non nimis æquum putabat, propterea quòd tam longo spatio multa hereditatibus, multa emtionibus, multa dotibus tenebantur sine iniuria: iudicauit, neque illis adimi, neque his non satisfieri, quorum illa fuerant, oportere. Cùm igitur statuisset, ad eam rem constituendam opus esse pecunia, Alexandríam se proficisci velle dixit, rémq; integram ad reditum suum iussit esse: ísque celeriter ad Ptolemæum suum hospitem vênit, qui tum regnabat alter post Alexandríam cónditam: cui cùm exposuisset, patriam se liberare velle, causámque docuisset: à rege opulento vir summus facilè impetrauit, vt grandi pecunia adiuuaretur. quam quũ Sicyonẽ attulisset, adhibuit in consilium quindecim principes, cum quibus causas cognouit & eorum, qui aliena tenebant, & eorum, qui sua amiserant: perfecítq; æstimandis possessionibus, vt persuaderet aliis, vt pecuniam accipere mallent, possessionibus cederent: aliis, vt commodius putarent numerari sibi quod tanti esset, quàm suum recuperare. ita perfectum est, vt omnes concordia constituta sine querela discederent. O virũ magnum, dignúmque, qui in nostra rep. natus esset! Sic par est agere cum ciuibus, non (vt bis iam vidimus) hastam in foro ponere, & bona ciuium voci subiicere præconis. At ille Græcus (id quod fuit sapiẽtis, & præstantis viri) omnibus consulendum putauit: eáque est summa ratio & sapientia boni ciuis, commoda ciuium non diuellere, atque omneis æquitate eadem continere. Habitent gratis in alieno. quid ita? vt, quum ego emerim, ædificauerim, tuear, impendam, tu me inuito fruare meo? quid est aliud aliis sua eripere, aliis dare aliena? Tabulæ verò nouæ quid habent argumenti, nisi vt emas mea pecunia fundum, eum tu habeas, ego pecuniam non habeam? Quamobrem ne sit æs alienum, quod reip. noceat, prouidendum est: quod multis rationibus caueri potest: nõ, si fuerit, vt locupletes suũ perdant, debitores lucrentur alienum. nec enim vlla res vehementius remp. continet, quàm fides: quæ nulla esse potest, nisi erit necessaria solutio rerum creditarum. Nunquam vehementius actum est, quàm me consule, ne solueretur. armis & castris tentata res est ab omni genere hominum, & ordine: quibus ita restiti, vt hoc tantum malum de rep. tolleretur. nunquam nec maius æs alienum fuit: nec melius, nec facilius dissolutum est. fraudandi enim spe sublata, soluendi necessitas consecuta est. At verò hic noster victor, tunc quidem victus, quæ cogitarat, tum ea perfecit, cùm eius iam nihil interesset. tanta in eo peccandi libido fuit, ut hoc ipsum eum delectaret, peccare, etiam si causa non esset. Ab hoc

igitur

igitur genere largitionis,vt aliis detur,aliis auferatur, aberunt ij,qui remp.tuebuntur : in primísque operam dabũt,vt iuris & iudiciorum æquitate suum quisque teneat, & neque tenuiores propter humilitatem circumueniantur, neque locupletibus ad sua vel tenenda, vel recuperanda obsit inuidia. Præterea quibuscunque rebus vel belli, vel domi poterunt,remp.augeant,imperio, agris, vectigalibus.hæc magnorum hominum sunt : hæc apud maiores nostros factitata:hæc genera officiorum qui persequẽtur, cum summa vtilitate reip. magnam ipsi adipiscentur & gratiam,& gloriam. IN HIS AVTEM VTILITATVM PRÆCEPTIS Antipater Tyrius Stoicus, qui Athenis nuper est mortuus, duo præcepta cẽset esse à Panætio prætermissa: valetudinis curationem, & pecuniæ.quas res à summo philosopho præteritas arbitror, quòd essent faciles : sunt certè vtiles. SED VALETVDO sustentatur notitia sui corporis, & obseruatione quæ res aut prodesse soleant,aut obesse:& continentia in victu omni,atque cultu,corporis tuendi causa,prætermittendis voluptatibus:postremò arte eorum,quorum ad scientiam hæc pertinent. Res autem familiaris quæri debet iis rebus, à quibus abest turpitudo : conseruari autem diligentia & parsimonia : iisdem etiam rebus augeri.has res commodissimè Xenophon Socraticus persecutus est in eo libro,qui OEconomicus inscribitur:quem nos ista ferè ætate cùm essemus,qua es tu nunc,è Græco in Latinũ conuertimus. SED VTILITATVM comparatio(quoniam hic locus erat quartus à Panætio prætermissus) sæpe est necessaria. nam & corporis commoda cum externis,& externa cum corporis,& ipsa inter se corporis, & externa cum externis comparari solent.cum externis corporis, hoc modo, valere vt malis,quàm diues esse:cum corporis externa,hoc modo,diues esse potius,quàm maximis corporis viribus. ipsa inter se corporis comparantur sic, vt bona valetudo voluptati anteponatur,vires celeritati : externorũ autem, vt gloria diuitiis,vectigalia vrbana rusticis. Ex quo genere comparationis illud est Catonis senis : à quo quum quæreretur quid maximè in re familiari expediret,respondit,Bene pascere:quid secundum?Satis bene pascere·quid tertium?Bene vestire:quid quartum : Arare:& quum ille, qui quæsierat,dixisset:Quid fœnerari?tum Cato:Quid hominem,inquit,occidere?Ex quo,& multis aliis intelligi debet, vtilitatum comparationes fieri solere : rectéque hoc adiunctum esse quartum exquirendorum officiorũ genus.Sed toto hoc de genere,de quærenda, de collocanda pecunia: (vellem etiam de vtenda) commodius à quibusdam optimis viris ad mediũ Ianum sedentibus,quàm ab vllis philosophis vlla in schola disputatur.sunt tamen ea cognoscenda.pertinent enim ad vtilitatem,de qua hoc libro disputatum est. Reliqua deinceps persequamur.

M. TVLLII CICERONIS DE OFFICIIS LIB. III.

PVBLIVM Scipionem,Marce fili,eum,qui primus Africanus appellatus est,dicere solitum scripsit Cato, qui fuit ferè eius æqualis, NVNQVAM SE MINVS OTIOSVM, quàm quum otiosus:nec minus solum,quàm quum solus esset. Magnifica verò vox, & magno viro & sapiente digna: quæ declarat, illum & in otio de negotiis cogitare, & in solitudine secum loqui solitum:vt neque cessaret vnquam,& interdum colloquio alterius non egeret. Ita duæ res, quæ languorem afferunt ceteris, illum acuebant, otium & solitudo. vellem nobis hoc idem dicere liceret : sed si minus imitatione tantam ingenij præstantiam consequi possumus, voluntate certè proximè accedimus. nam & à rep. forensibúsque negotiis,armis impiis, vísque prohibiti, otium persequimur: & ob eam caussam vrbe relicta peregrinantes, sæpe soli sumus. Sed nec hoc otium cum Africani otio, nec hæc solitudo cum illa comparanda est.ille enim requiescẽs à reip.pulcherrimis muneribus,otium sibi sumebat aliquando,& à cœtu hominum,frequentiáque interdum se,

tanquam in portum, in ſolitudinẽ recipiebat. Noſtrum autem otium negotij inopia, non requieſcendi ſtudio conſtitutum eſt. exſtincto enim ſenatu, deletíſque iudiciis, quid eſt, quod dignũ nobis, aut in curia, aut in foro agere poſsimus? Ita qui in maxima celebritate, atque in oculis ciuium quondam viximus: nunc fugiẽtes conſpectũ ſceleratorum, quibus omnia redundant, abdimus nos, quantum licet, & ſæpe ſoli ſumus. Sed quia ſic ab hominibus doctis accepimus, nõ ſolùm ex malis eligere minima oportere, ſed etiam excerpere ex his ipſis, ſiquid ineſſet boni: propterea & otio fruor, non illo quidem, quo debeat is, qui quondam peperiſſet otium ciuitati: nec eam ſolitudinem languere patior, quam mihi affert neceſsitas, non voluntas. Quanquam Africanus maiorem laudem vel meo iudicio aſſequebatur: nulla tamen eius ingenij monumenta mandata litteris, nullum opus otij, nullum ſolitudinis munus extat. Ex quo intelligi debet, illum mentis agitatione, inueſtigationéque earum rerum, quas cogitando conſequebatur, nec otioſum, nec ſolum vnquam fuiſſe. Nos autem, qui non tantùm roboris habemus, vt cogitatione tacita à ſolitudine abſtrahamur, ad hanc ſcribendi operam omne ſtudium, curámq; conuertimus. itaque plura breui tempore euerſa, quàm multis annis, ſtante rep. ſcripſimus. Sed quum tota philoſophia, mi Cicero, frugifera & fructuoſa, nec vlla pars eius inculta ac deſerta ſit: tum nullus feracior in ea locus eſt, nec vberior, quàm de officiis: à quibus conſtanter honeſtéque viuendi præcepta ducuntur. Quare, quanquam à Cratippo veſtro, principe huius memoriæ philoſophorum, hoc te aſsiduè audire, atque accipere confido: tamen conducere arbitror, talibus aureis tuas vocibus vndiq; circumſonare, nec eas, ſi fieri poſſit, quicquam aliud audire. quod cùm omnibus eſt faciendum, qui vitam honeſtam ingredi cogitant: tum haud ſcio, an nemini potius, quàm tibi. Suſtines enim nõ paruam exſpectationem imitandæ induſtriæ noſtræ, magnam honorum, nonnullam fortaſſe nominis. ſuſcepiſti onus præterea graue & Athenarum & Cratippi: ad quos cum tanquam ad mercaturam bonarũ artium ſis profectus, inanem redire turpiſsimum eſt, dedecorantem, & vrbis auctoritatem, & magiſtri. Quare, quantum conniti animo potes, quantum labore contendere (ſi diſcendi labor eſt potius, quàm voluptas) tantum fac vt efficias: néve committas, vt, cùm tibi omnia ſuppeditata ſint à nobis, tute tibi defuiſſe videare. Sed hæc hactenus. multa enim ſæpe ad te cohortandi gratia ſcripſimus. nunc ad reliquam partem propoſitæ diuiſionis reuertamur. PANÆTIVS IGITVR, QVI SINE controuerſia de officiis accuratiſsimè diſputauit, quémque nos correctione quadam adhibita potiſsimùm ſecuti ſumus: tribus generibus propoſitis, in quibus deliberare homines, & cõſultare de officio ſolerent: vno, cùm dubitarent, honeſtúmne id eſſet, de quo ageretur, an turpe: altero, vtile, an inutile: tertio, ſi id, quod ſpeciem haberet honeſti, pugnaret cum eo, quod vtile videretur, quo modo ea diſcerni oporteret: de duobus primis generibus, tribus libris explicauit: de tertio autem genere deinceps ſe ſcripſit dicturũ, nec exſoluit id, quod promiſerat. Quod eo magis miror, quia ſcriptum à diſcipulo eius Poſidonio eſt, triginta annos vixiſſe Panætium poſtquàm illos libros edidiſſet. quẽ locum miror à Poſidonio breuiter eſſe tactum in quibuſdam commẽtariis: præſertim quum ſcribat, nullum eſſe locum in tota philoſophia tam neceſſarium. Minimè verò aſſentior iis, qui negant, eum locũ à Panætio prætermiſſum, ſed conſultò relictum: nec omnino ſcribendum fuiſſe, quia nunquam poſſet vtilitas cum honeſtate pugnare. de quo alterũ poteſt habere dubitationem, adhibendúmne fuerit hoc genus, quod in diuiſione Panætij tertium eſt, an planè omittendum: alterum dubitari non poteſt, quin à Panætio ſuſceptum ſit, ſed relictum. nam qui è diuiſione tripertita duas parteis abſoluerit, huic neceſſe eſt reſtare tertiã. Præterea in extremo libro tertio, de hac parte pollicetur ſe deinceps eſſe dicturũ. Accedit eodem teſtis locuples Poſidonius: qui etiam ſcribit in quadam epiſtola, P. Rutilium Rufum, qui Panætiũ audiuerat, dicere ſolere, vt nemo pictor eſſet inuentus, qui Veneris eam partem, quam Apelles inchoatam reliquiſſet, abſolueret (oris enim pulchritudo, réliqui corporis imitandi ſpem auferebat) ſic ea, quæ Panætius prætermiſiſſet, & non perfeciſſet,

ex emendatione ms. Coae veneris

propter

propter eorum, quæ fecisset præstantiam, neminem persecuturum. Quamobrem de iudicio Panætij dubitari non potest: rectène autem hanc tertiam partem, ad exquirendum officium adiunxerit, an secus, de eo fortasse dubitari potest. nam siue honestum, solum bonum est, vt Stoicis placet: siue, quod honestum est, id ita summum bonũ est, quemadmodum Peripateticis vestris videtur, vt omnia ex altera parte collocata, vix minimi momenti instar habeant: dubitandum non est, quin nunquam possit vtilitas cum honestate contendere. Itaque accepimus, Socratem solitum exsecrari eos, qui primùm hæc natura cohærentia, opinione distraxissent. cui quidem ita sunt Stoici assensi, vt etiam quicquid honestum esset, id vtile esse censerent: nec vtile quicquam, quod non honestum. Quòd si is esset Panætius, qui virtutem propterea colendam diceret, quòd ea efficiens vtilitatis esset: vt ij, qui res expetendas vel voluptate, vel indolentia metiuntur: liceret ei dicere, honestatem aliquando cum vtilitate pugnare. sed quum sit is, qui id solum bonum iudicet, quod honestum sit: quæ autem huic repugnent specie quadam vtilitatis, eorum neque accessione meliorem vitam fieri, neque decessione peiorem: non videtur huiusmodi debuisse deliberationem introducere: in qua, quod vtile videretur, cum eo, quod honestum est, compararetur. Etenim quod summum bonum à Stoicis dicitur, conuenienter naturæ viuere: id habet hanc (opinor) sententiam, cum virtute congruere semper: cetera autem, quæ secundum naturam essent, ita legere, si ea virtuti non repugnarent. Quod cùm ita sit, putant quidam hanc comparationẽ non rectè introductam, nec omnino de eo genere quicquam præcipiendum fuisse. Atque illud quidem honestum, quod propriè, veréque dicitur, id in sapientibus est solis, neque à virtute diuelli vnquam potest: in iis autem, in quibus sapientia perfecta non est, ipsum illud quidem honestum, nullo modo: similitudines honesti esse possunt. Hæc enim officia, de quibus his libris disputamus, media Stoici appellant. ea communia sunt, & latè patent: quæ & ingenij bonitate multi assequuntur, & progressione discendi. Illud autem officium, quod rectum iidem appellant, perfectum atque absolutum est, &, vt iidem dicunt, omneis numeros habet, nec præter sapientem cadere in quenquam potest. Cùm autem actum est aliquid, in quo media officia compareant, id cumulatè videtur esse perfectum: propterea quòd vulgus, quid absit à perfecto, non ferè intelligit: quatenus autem intelligit, nihil putat prætermissum. Quod item in poëmatis, in picturis vsu venit, in aliísque compluribus, vt delectentur imperiti, laudéntq; ea, quę laudanda non sint: ob eam credo causam, quòd insit in his aliquid probi, quod capiat ignaros, qui iidem quid in vnaquaque re vitij sit, nequeant iudicare. Itaque quum sint docti à peritis, desistunt facilè sententia. Hæc igitur officia, de quibus his libris disserimus, quasi secunda quædam honesta dicunt esse, non sapientium modò propria, sed cum omni hominum genere communia. Itaque his omnes, in quibus est virtutis indoles, commouentur. Nec verò cùm duo Decij, aut duo Scipiones, fortes viri commemorantur, aut quum Fabricius, aut Aristides, iustus nominatur: aut ab illis fortitudinis, aut ab his iustitiæ, tanquam à sapientibus, petitur exemplum. nemo enim horum sic sapiens, vt sapientem volumus intelligi: nec ij, qui sapientes habiti sunt & nominati, M. Cato, & C. Lælius, sapientes fuerunt: ne illi quidem septem: sed ex mediorum officiorum frequentia similitudinem quandam gerebant, speciémque sapientium. Quocirca nec id, quod verè honestum est, fas est cum vtilis repugnantia comparari: nec id, quod cõmuniter appellamus honestum, quod colitur ab iis, qui bonos viros se haberi volunt, cum emolumentis vnquam est comparandum: támque id honestum, quod in nostram intelligentiam cadit, tuendum conseruandúmque nobis est, quàm illud, quod propriè dicitur, veréq; est honestum, sapientibus. aliter enim teneri non potest, siqua ad virtutem est facta progressio. Sed hæc quidem de iis, qui conseruatione officiorũ existimantur boni. Qui autem omnia metiuntur emolumentis & commodis, neq; ea volunt præponderari honestate, hi solent in deliberando, honestum cum eo, quod vtile putant, comparare: boni viri non solent. Itaque existimo Panætium, cùm dixerit, homines solere in

hac comparatione dubitare, hoc ipſum ſenſiſſe, quod dixerit: ſolere modò, non etiam oportere. etenim nō modò pluris putare quod vtile videatur, quàm quod honeſtum, ſed etiam hæc inter ſe comparare, & in his addubitare, turpiſsimum eſt. Quid eſt ergo, quod nonnunquam dubitationem afferre ſoleat, conſiderandúmque videatur? credo, ſiquando dubitatio áccidit, quale ſit id, de quo conſideretur. ſæpe enim fit tempore, vt, quod turpe plerunque haberi ſoleat, inueniatur non eſſe turpe. exempli cauſa ponatur aliquid, quod pateat latius. Quod poteſt eſſe maius ſcelus, quàm non modò hominem, ſed etiam familiarem occidere? num igitur ſe obſtrinxit ſcelere, ſi quis tyrannum occîdit, quamuis familiarem? populo quidem Ro. non videtur, qui ex omnibus præclaris factis illud pulcherrimum exiſtimat. Vicit igitur vtilitas honeſtatem: immò verò honeſtas vtilitatem ſecuta eſt. ITAQVE, VT SINE VLLO errore diiudicare poſsimus, ſiquãdo cum illo, quod honeſtum intelligimus, pugnare id videbitur, quod appellamus vtile, formula quædam conſtituenda eſt: quam ſi ſequemur in comparatione rerum, ab officio nunquam recedemus. Erit autem hæc formula Stoicorum rationi, diſciplinæq́ue maximè conſentanea: quam quidem in his libris propterea ſequimur, quòd quanquam & à veteribus Academicis & à Peripateticis veſtris, qui quondam iidem erant, qui Academici, quæ honeſta ſunt, anteponũtur iis, quæ videntur vtilia: tamen ſplendidius hæc ab eis diſſeruntur, quibus quicquid honeſtum eſt, idem vtile videtur, nec vtile quicquam, quod nō honeſtum: quàm ab iis, quibus eſt & honeſtum aliquid non vtile, & vtile non honeſtum. Nobis autem Academia noſtra magnam licentiam dat, vt, quodcunque maximè probabile occurrat, id noſtro iure liceat defendere. Sed redeo ad formulã. Detrahere igitur alteri aliquid, & hominem hominis incommodo ſuum commodum augere, magis eſt cõtra naturam, quàm mors, quàm paupertas, quàm dolor, quàm cetera, quæ poſſunt aut corpori accidere, aut rebus externis. Nam principio tollit conuictum humanum & ſocietatem. Si enim ſic erimus affecti, vt propter ſuum quiſque emolumentum ſpoliet, aut violet alterum, diſrumpi neceſſe eſt eam, quæ maximè eſt ſecundum naturam, humani generis ſocietatem. Vt enim ſi vnumquodque membrum ſenſum hunc haberet, vt poſſe putaret ſe valere, ſi proximi membri valetudinem ad ſe traduxiſſet, debilitari & interire totum corpus neceſſe eſſet: ſic ſi vnuſquiſque noſtrûm ad ſe rapiat commoda aliorum, detrahátque quod cuique poſsit, emolumenti ſui gratia, ſocietas hominum & communitas euertatur neceſſe eſt. nam ſibi vt quiſque malit quod ad vſum vitæ pertineat, quàm alteri acquirere, conceſſum eſt non repugnante natura. Illud natura non patitur, vt aliorum ſpoliis noſtras facultates, copias, opes augeamus. Neque verò hoc ſolùm natura, id eſt, iure gentium: ſed etiam legibus populorum, quibus in ſingulis ciuitatibus reſp. continetur, eodem modo conſtitutum eſt, vt non liceret ſui commodi cauſa nocere alteri. hoc enim ſpectant leges, hoc volunt, incolumem eſſe ciuium coniunctionem: quam qui dirimunt, eos morte, exſulio, vinclis, damno coërcent. atque hoc multo magis efficit ipſa naturæ ratio, quæ eſt lex diuina & humana: cui parêre qui velit (omnes autem parebunt, qui ſecundũ naturam volent viuere) nunquam committet, vt alienum appetat, & id, quod alteri detraxerit, ſibi aſſumat. Etenim multo magis eſt ſecundum naturam celſitas animi, & magnitudo, itémque communitas, iuſtitia, liberalitas, quàm voluptas, quàm vita, quàm diuitiæ. quæ quidẽ contemnere, & pro nihilo ducere, comparantem cum vtilitate communi, magni animi eſt, & excelſi. detrahere autem alteri ſui commodi cauſa, magis eſt contra naturam, quàm mors, quàm dolor, quàm cetera generis eiuſdem: itémque magis eſt ſecundum naturam pro omnibus gentibus (ſi fieri poſsit) conſeruandis, aut iuuandis maximos labores moleſtiáſque ſuſcipere, imitantem Herculem illum, quem hominum fama beneficiorum memor in concilio cæleſtium collocauit: quàm viuere in ſolitudine non modò ſine vllis moleſtiis, ſed etiam in maximis voluptatibus, abundantem omnibus copiis, vt excellas etiam pulchritudine & viribus. Quocirca optimo quiſq;, & ſplendidiſsimo ingenio longè illam vitam huic anteponat. ex quo efficitur, hominem naturæ obœdientem, homini nocere

F.h. Sec non leguntur in ms. et sententia certe non requirit

nocere

nocere non posse. Deinde qui alterum violat, vt ipse aliquid commodi consequatur: aut nihil se existimat contra naturam facere, aut magis fugiendam censet mortem, paupertatem, dolorem, amisionem etiam liberorum, propinquorũ, amicorum, quàm facere cuiquam iniuriam. Si nihil existimat contra naturam fieri hominibus violandis: quid cum eo differas, qui omnino hominem ex homine tollat? sin fugiendum id quidem censet, sed multo illa peiora, mortem, paupertatem, dolorem: errat in eo, quòd vllum aut corporis, aut fortunæ vitium, vitiis animi grauius existimat. Ergo vnum debet esse omnibus propositũ, vt eadem sit vtilitas vniuscuiusque & vniuersorum: quam si ad se quisque rapiat, dissoluetur omnis humana consortio. atque etiam si hoc natura præscribit, vt homo homini, quicunque sit, ob eam ipsam causam, quòd is homo sit, consultum velit, necesse est secundum eandem naturam, omnium vtilitatem esse cõmunem. Quod si ita est, vnà continemur omnes, & eadem lege naturæ. ídque ipsum si ita est, certè violare alterum naturę lege prohibemur. verum auté primum: verum igitur & extremum. Nam illud quidem absurdum est, quod quidam dicunt, parenti se aut fratri nihil detracturos sui commodi causa: aliam rationem ciuium esse reliquorum. hi sibi nihil iuris, nullam societaté communis vtilitatis causa statuunt esse cum ciuibus: quæ sententia omnem societatem distrahit ciuitatis. Qui autem ciuium rationem dicunt habendam, externorum negant, hi dirimunt communem humani generis societatem: qua sublata, beneficentia, liberalitas, bonitas, iustitia funditus tollitur: quę qui tollunt, etiam aduersus deos immortaleis impij iudicandi sunt. ab his enim constitutam inter homines societatem euertunt: cuius societatis arctissimum vinculum est, magis arbitrari esse contra naturam, hominem homini detrahere sui commodi causa, quàm omnia incommoda subire vel externa, vel corporis, vel etiam ipsius animi, quæ vacent iustitia. hæc enim virtus vna omnium est domina & regina virtutum. Forsitan quispiam dixerit: Nónne igitur sapiens, si fame ipse cõficiatur, abstulerit cibum alteri homini ad nullam rem vtili? Minimè verò. non enim est mihi vita mea vtilior, quàm animi talis affectio, neminem vt violem cõmodi mei gratia. Quid? si Phalarim crudelem tyrannum & immanem vir bonus, ne ipse frigore conficiatur, vestitu spoliare posit: nónne faciat? Hæc ad iudicandum sunt facillima. nam si quid homini homo ad nullam rem vtilis, tuæ vtilitatis causa detraxeris, inhumanè feceris, cõtráque naturæ legem: sin autem is tu sis, qui multam vtilitatem reip. atque hominum societati, si in vita remaneas, afferre posis: siquid ob eam causam alteri detraxeris, non sit reprehendendum: sin autem id non sit eiusmodi, suum cuique incommodum ferẽdum est potius, quàm de alterius commodis detrahendum. Non igitur magis est cõtra naturam morbus, aut egestas, aut quid eiusmodi, quàm detractio atque appetitio alieni. Sed & communis vtilitatis derelictio contra naturam est. est enim iniusta. Itaque lex ipsa naturæ, quæ vtilitatem hominum conseruat & cõtinet, decernit profectò, vt ab homine inerti atque inutili ad sapientem, bonum, fortem virum transferantur res ad viuendum necessariæ: qui si occiderit, multum de communi vtilitate detraxerit: modò hoc ita faciat, vt ne ipse de se bene existimans, seséque diligens, hãc causam habeat ad iniuriam. Ita semper officio fungetur, vtilitati consulens hominum, & ei, quam sæpe commemoro, humanæ societati.

Nam quod ad Phalarim attinet, perfacile iudicium est. nulla enim societas nobis cum tyrannis, sed potius summa distractio est: neque est contra naturam spoliare eum, si posis, quem honestum est necare. Atque hoc omne genus pestiferum, atque impium ex hominum communitate exterminandum est. Etenim vt membra quædam amputantur, si & ipsa sanguine, & tanquam spiritu carere cœperunt, & nocent reliquis partibus corporis: sic ista in figura hominis, feritas & immanitas belluæ à communi tanquam humanitate corporis segreganda est. Huius generis quæstiones sunt omnes eæ, in quibus ex tempore officium exquiritur. Eiusmodi igitur credo res Panætium persecuturum fuisse, nisi aliqui casus, aut occupatio consilium eius peremisset: ad quas ipsas consultationes ex superioribus libris satis multa præcepta sunt, quibus perspici posit,

quid ſit propter turpitudinem fugiendum : quid ſit id, quod idcirco fugiendum non ſit, quia omnino turpe non eſt. SED QVONIAM OPERI INCHOATO, PROPE tamen abſoluto tanquam faſtigium imponimus, vt geometræ ſolent nõ omnia docere, ſed poſtulare, vt quædam ſibi cõcedantur, quo facilius quæ volunt, explicent: ſic ego à te poſtulo, mi Cicero, vt mihi concedas, ſi potes, nihil præter id, quod honeſtum ſit, eſſe propter ſe expetendum. ſin hoc nõ licet per Cratippum: at illud certè dabis, quod honeſtum ſit, id eſſe maximè propter ſe expetendum. mihi vtrumuis ſatis eſt: & tùm hoc, tum illud probabilius videtur, nec præterea quicquam probabile. Ac primùm in hoc Panætius defendendus eſt, quòd non vtilia cum honeſtis pugnare aliquãdo poſſe dixerit. neque enim ei fas erat: ſed ea, quæ viderentur vtilia. Nihil verò vtile, quod non idem honeſtum : nihil honeſtum, quod non idem vtile ſit, ſæpe teſtatur: negátque, vllam peſtem maiorem in vitam hominum inuaſiſſe, quàm eorum opinionem, qui iſta diſtraxerint. Itaque non vt aliquando anteponeremus vtilia honeſtis, ſed vt ea ſine errore diiudicaremus, ſi quando incidiſſent, induxit eam, quæ videretur eſſe, non quæ eſſet, repugnantiam. Hanc igitur partem relictam explebimus, nullis adminiculis, ſed (vt dicitur) Marte noſtro. neq; enim quicquam de hac parte poſt Panætium explicatum eſt, quod quidem mihi probaretur, de iis, quæ in manus meas venerunt. CVM IGITVR ALIQVA ſpecies vtilitatis obiecta eſt, commoueri neceſſe eſt: ſed ſi, cùm animum attenderis, turpitudinem videas adiunctam ei rei, quæ ſpeciem vtilitatis attulerit: tunc nõ vtilitas requirenda eſt: ſed intelligendum, vbi turpitudo ſit, ibi vtilitatem eſſe non poſſe. Quòd ſi nihil eſt tam cõtra naturam, quàm turpitudo (recta enim & cõuenientia & conſtantia natura deſiderat, aſpernatúrque contraria) nihil tam ſecundum naturam, quàm vtilitas: certè in eadem re & vtilitas, & turpitudo eſſe non poteſt. Itémque ſi ad honeſtatem nati ſumus, eáque aut ſola expetẽda eſt (vt Zenoni eſt viſum) aut certè omni pondere grauior eſt habenda, quàm reliqua omnia, quod Ariſtoteli placet: neceſſe eſt, quod honeſtum ſit, id eſſe aut ſolum, aut ſummum bonum: quod autem bonum, id certè vtile. ita quicquid honeſtum, id vtile. quare error hominum non proborum cùm aliquid, quod vtile viſum eſt, arripuit, id continuò ſecernit ab honeſto. Hinc ſicæ, hinc venena, hinc falſa teſtamenta naſcuntur, hinc furta, peculatus, expilationes, direptionéſque ſociorum & ciuium, hinc opum nimiarum potentiæ nõ ferendæ : poſtremò etiam in liberis ciuitatibus exiſtunt regnandi cupiditates, quibus nihil nec tætrius, nec fœdius excogitari poteſt. emolumenta enim rerum fallacibus iudiciis vident: pœnam nõ dico legum, quas ſæpe perrumpunt, ſed ipſius turpitudinis, quæ acerbiſsima eſt, nõ vident. Quamobrem hoc quidem deliberantium genus pellatur è medio. eſt enim totum ſceleratum & impium: qui deliberant, vtrùm id ſequantur, quod honeſtũ eſſe videant, an ſe ſcientes ſcelere contaminent. in ipſa enim dubitatione facinus ineſt, etiam ſi ad id non peruenerint. Ergo ea deliberanda omnino non ſunt, in quibus eſt turpis ipſa deliberatio: atque etiam in omni deliberatione, celandi & occultãdi ſpes, opinióque remouẽda eſt. ſatis enim nobis, ſi modò in philoſophia aliquid profecimus, perſuaſum eſſe debet, ſi omneis deos, hominéſque celare poſsimus, nihil tamen auarè, nihil iniuſtè, nihil libidinoſè, nihil incontinenter eſſe faciendum. Hinc ille Gyges inducitur à Platone : qui, cùm terra diſceſsiſſet magnis quibuſdam imbribus, deſcendit in illum hiatum, æneúmque equum (vt ferunt fabulæ) animaduertit, cuius in lateribus fores eſſent: quibus apertis, hominis mortui vidit corpus magnitudine inuſitata, annulúmque in digito aureum: quem vt detraxit, ipſe induit: erat autem Gyges regius paſtor: tum in concilium paſtorum ſe recepit. ibi cùm palam eius annuli ad palmam conuerterat, à nullo videbatur, ipſe autem videbat omnia : idem rurſus videbatur, cùm in lucem annulum inuerterat. Itaq; hac opportunitate annuli vſus, reginæ ſtuprum intulit, eáque adiutrice regem dominum interemit, ſuſtulit quos obſtare arbitrabatur : nec in his eum facinoribus quiſquam potuit videre. ſic repentè annuli beneficio rex exortus eſt Lydiæ. Hunc igitur ipſum annulum ſi habeat ſapiens, nihilo plus ſibi licere putet peccare, quàm ſi nõ haberet.

ret.honeſta enim bonis viris,non occulta quæruntur. Atque hoc loco philoſophi quidā, minimè mali illi quidem,ſed non ſatis acuti,fictam & commentitiam fabulam prolatam dicunt à Platone.quaſi verò ille aut factum id eſſe,aut fieri potuiſſe defendat.Hæc eſt vis huius annuli, & huius exempli : ſi nemo ſciturus, nemo ne ſuſpicaturus quidem ſit, cùm aliquid diuitiarum,potentiæ,dominationis, libidinis cauſa feceris,ſi id diis, hominibúſque futurum ſit ſemper ignotum , ſíſne facturus . negant id fieri poſſe : quanquam poteſt id quidem.ſed quæro,quod negant poſſe,id ſi poſſet,quídnam facerent? Vrgent ruſticè ſanè. negant enim poſſe , & in eo perſtant : hoc verbum quid valeat non vident . cùm enim quærimus,ſi poſsint celare,quid facturi ſint:non quærimus,poſsíntne celare:ſed tāquam tormenta quędam adhibemus,vt,ſi reſponderint,ſe impunitate propoſita facturos quod expediat,facinoroſos ſe eſſe fateantur:ſin negent, omnia turpia per ſeipſa fugienda eſſe cōcedant.Sed iam ad propoſitum reuertamur.Incidunt multæ ſæpe cauſæ,quæ conturbent animos vtilitatis ſpecie : non cùm hoc deliberetur , Relinquendáne ſit honeſtas propter vtilitatis magnitudinem, (nam id quidem improbum eſt) ſed illud, Poſsítne id, quod vtile videatur,fieri non turpiter. Cùm Collatino Tarquinio collegæ Brutus imperium abrogabat, poterat videri facere id iniuſtè:fuerat enim in regibus expellēdis ſocius Bruti,conſiliorum etiam adiutor.quum autem conſilium principes cepiſſent, cognationem Superbi, noménque Tarquiniorum, & memoriam regni eſſe tollendam : quod erat vtile patriæ,id erat ita honeſtum , vt etiam ipſi Collatino placere deberet . Itaque vtilitas valuit propter honeſtatem : ſine qua ne vtilitas quidem eſſe potuiſſet. At in eo rege , qui vrbem condidit, non item.ſpecies enim vtilitatis animum pepulit eius:cui quum viſum eſſet vtilius,ſolum,quàm cum altero regnare,fratrem interemit. omiſit hic & pietatem & humanitatem, vt id, quod vtile videbatur, neque erat, aſſequi poſſet.& tamen muri cauſam oppoſuit,ſpeciem honeſtatis nec probabilem,nec ſanè idoneam.peccauit igitur,pace vel Quirini,vel Romuli dixerim. Nec tamen noſtræ nobis vtilitates omittendę ſunt, aliíſque tradendæ,quum iis ipſi egeamus:ſed ſuæ cuique vtilitati,quod ſine alterius iniuria fiat,ſeruiendum eſt.Scitè Chryſippus,vt multa:Qui ſtadium,inquit,currit,eniti & cōtendere debet quàm maximè poſsit,vt vincat. ſupplantare eum, quicum certet,aut manu depellere nullo modo debet.Sic in vita ſibi quenque petere quod pertineat ad vſum,non iniquum eſt:alteri deripere, ius non eſt. Maximè autem perturbantur officia in amicitiis:quibus & non tribuere quod rectè poſsis,& tribuere quod non ſit æquum,contra officium eſt . Sed huius generis totius breue & non difficile præceptum eſt . Quæ enim videntur vtilia,honores, diuitiæ,voluptates, cetera generis eiuſdem,hæc amicitiæ nūquam anteponenda ſunt. At neq; contra remp.neq; contra iuſiurandum ac fidē,amici ſui cauſa vir bonus faciet,ne ſi iudex quidem erit de ipſo amico.ponit enim perſonam amici,quū induit iudicis.tantum dabit amicitiæ, vt veram amici cauſam eſſe malit:& vt orandæ liti tempus,quoad per leges liceat,accommodet. Quum verò iurato dicēda ſententia ſit,meminerit,deum ſe adhibere teſtem,id eſt(vt arbitror)mentem ſuam,qua nihil homini dedit ipſe deus diuinius. Itaque præclarum à maioribus accepimus morem rogandi iudicis,ſi eum teneremus:QVÆ SALVA FIDE FACERE POSSIT.hęc rogatio ad ea pertinet,quæ paullo antè dixi, honeſta amico à iudice poſſe concedi.nam ſi omnia facienda ſint, quæ amici velint, non amicitiæ tales, ſed coniurationes putandæ ſint.loquor autem de communibus amicitiis.nam in ſapientibus viris , atque perfectis nihil poteſt eſſe tale. Damonem & Pythiam Pythagoréos ferunt hoc animo inter ſe fuiſſe,vt,quum eorum alteri Dionyſius tyrannus diem necis deſtinaſſet:& is,qui morti addictus eſſet, paucos ſibi dies commendandorum ſuorum cauſa poſtulauiſſet:vas factus ſit alter eius ſiſtendi, vt,ſi ille non reuertiſſet,moriundum eſſet ſibi ipſi. qui quum ad diem ſe recepiſſet, admiratus eorum fidem tyrannus, petiuit vt ſe ad amicitiam tertium aſcriberent . Quum igitur id, quod vtile videtur in amicitia, cum eo,quod honeſtum eſt, comparatur, iaceat vtilitatis ſpecies, valeat honeſtas.quum autem in amicitia, quæ honeſta non ſunt, poſtulabuntur,

religio & fides anteponātur amicitiæ. sic habebitur is, quem exquirimus, delectus officij.

SED VTILITATIS SPECIE in rep. sæpissimè peccatur, vt in Corinthi disturbatione nostri. durius etiam Athenienses, qui sciuerunt, vt Æginetis, qui classe valebant, pollices præciderentur. Hoc visum est vtile. nimis enim imminebat propter propinquitatem Ægina Piræeo. Sed nihil, quod crudele, vtile. est enim hominum naturæ, quam sequi debemus, maximè inimica crudelitas. Malè etiam, qui peregrinos vrbibus vti prohibēt, cósque exterminant, vt Pennus apud patres nostros: Papius nuper. nam esse pro ciue qui ciuis non sit, rectum est non licere: quam legem tulerunt sapientissimi consules Crassus & Scæuula: vsu verò vrbis prohibere peregrinos, sanè inhumanum est. illa præclara, in quibus publicę vtilitatis species præ honestate contemnitur. Plena exemplorum est nostra resp. cùm sæpe aliàs, tum maximè bello Punico secūdo: quæ Cannensi calamitate accepta maiores animos habuit, quàm vnquam rebus secundis. nulla timoris significatio, nulla mentio pacis. tanta vis est honesti, vt speciem vtilitatis obscuret. Athenienses quum Persarum impetum nullo modo possent sustinere, statuerunt vt vrbe relicta, coniugibus & liberis Trœzene depositis, naueis conscenderent, libertatémque Græciæ, classe defenderent: Cyrsilum quendam suadentem vt in vrbe manerent, Xerxémque reciperent, lapidibus obruerunt. Atque ille sequi vtilitatem videbatur: sed ea nulla erat, repugnante honestate. Themistocles post victoriam eius belli, quod cum Persis fuit, dixit in contione, se habere consilium reip. salutare, sed id sciri non opus esse. postulauit vt aliquem populus daret, quicum communicaret. datus est Aristides. Huic ille, classem Lacedæmoniorum, quæ subducta esset ad Gytheum, clàm incēdi posse: quo facto, frangi Lacedæmoniorum opes necesse esset. quod Aristides quum audiuisset, in contionem magna exspectatione vēnit, dixítque perutile esse cōsilium, quod Themistocles afferret, sed minimè honestum. Itaque Athenienses, quod honestum non esset, id ne vtile quidem putauerunt: totámque eam rem, quam ne audiuerant quidem, auctore Aristide repudiauerunt. melius hi, quam nos, qui piratas immuneis, socios vectigaleis habemus. Maneat ergo, quod turpe sit, id nunquam esse vtile, ne tum quidem, quum id, quod vtile esse putes, adipiscare. hoc enim ipsum vtile putare, quod turpe sit, calamitosum est. SED INCIDVNT (vt suprà dixi) sępe causæ, quum repugnare vtilitas honestati videatur: vt animaduertendum sit repugnétne planè, an possit cum honestate coniungi. Eius generis hæ sunt quæstiones: Si, exempli gratia, vir bonus Alexandria Rhodum magnum frumenti numerum aduexerit in Rhodiorum inopia & fame, summáque annonæ caritate: si idem sciat, cōplureis mercatores ab Alexandria soluisse, nauéisque in cursu frumento onustas petenteis Rhodum viderit: dicturúsne sit id Rhodiis, an silentio suum quamplurimo venditurus? Sapientem & bonum virum fingimus: de eius deliberatione & consultatione quærimus, qui celaturus Rhodios non sit, si id turpe iudicet: sed dubitet, an turpe non sit. In huiusmodi causis aliud Diogeni Babylonio videri solet, magno & graui Stoico: aliud Antipatro discipulo eius, homini acutissimo. Antipatro omnia patefacienda, vt nequid omnino, quod venditor norit, emtor ignoret: Diogeni, venditorem, quatenus iure ciuili constitutum sit, dicere vitia oportere, cetera sine insidiis agere, & quoniā vendat, velle quamoptimè vendere. Aduexi, exposui: vendo meum nō pluris, quàm ceteri: fortasse etiam minoris, quum maior est copia: cui fit iniuria? Exoritur ex altera parte Antipatri ratio: Quid agis? tute quum hominibus consulere debeas, & seruire humanæ societati: eáque lege natus sis, vt eas habeas principia naturæ, quibus parēre, & quæ sequi debeas, vt vtilitas tua, communis vtilitas sit: vicissim, communis vtilitas, tua sit: celabis homines, quid iis adsit commoditatis & copiæ? Respondebit Diogenes fortasse sic. Aliud est celare, aliud tacere: neque ego nunc te celo, si tibi non dico quæ natura deorum sit, quis sit finis bonorum: quæ tibi plus prodessent cognita, quàm tritici vilitas: sed non quicquid tibi audire vtile est, id mihi dicere necesse est. Immò verò, inquit ille, necesse est: si quidem meministi esse inter homines natura coniunctam societatem. Memini, inquit ille: sed num ista societas

talis

talis est, vt nihil cuiusque sit suum? quod si ita est, ne vendendum quidem quicquam est, sed donandum. Vides in hac tota disceptatione non illud dici, Quanuis hoc turpe sit, tamen, quoniam expedit, faciam: sed ita expedire, vt turpe non sit: ex altera autem parte, ea re, quia turpe sit, non esse faciendum. Vendat ædeis vir bonus propter aliqua vitia, quæ ipse norit, ceteri ignorent: pestilentes sint, & habeantur salubres: ignoretur, in omnibus cubilibus apparere serpenteis: malè materiatæ, ruinosæ: sed hoc præter dominum sciat nemo. quæro, si hæc emtoribus venditor non dixerit, ædeísque vendiderit pluris multo, quàm se venditurum putarit, num id iniustè aut improbè fecerit? Ille verò, inquit Antipater. quid est enim aliud, erranti viam non monstrare (quod Athenis exsecrationibus publicis sanctum est) si hoc non est, emtorem pati ruere, & per errorem in maximã fraudem incurrere? plus etiam est, quàm viam non monstrare. nam est scientem, in errorem alterum inducere. Diogenes contrà: Num te emere coegit, qui ne hortatus quidem est? Ille, quod non placebat, proscripsit: tu, quod placebat, emisti. quòd si, qui proscribunt villã bonam, benéque ædificatam, nõ existimantur fefellisse, etiam si illa nec bona est, nec ædificata ratione: multo minus qui domum non laudarunt. vbi enim iudicium emtoris est, ibi fraus venditoris quæ potest esse? sin autem dictum non omne præstandum est: quod dictum non est, id præstandum putas? Quid verò est stultius, quàm venditorem, eius rei, quam vẽdat, vitia narrare? quid tam absurdum, quàm si domini iussu ita præco prædicet: Domum pestilentem vendo? Sic ergo in quibusdam causis, ex altera parte defenditur honestas: ex altera ita de vtilitate dicitur, vt id, quod vtile videatur, non modò facere honestum sit, sed etiã non facere, turpe. HÆC EST ILLA, QVÆ VIDETVR VTILIVM FIERI cum honestis sæpe dissensio, quæ diiudicanda sunt. non enim vt quæreremus, exposuimus, sed vt explicaremus. Non igitur videtur nec frumentarius ille Rhodius, nec hic ædium venditor celare emtores debuisse. neque enim id est celare, quicquid reticeas: sed quum quod tu scias, id ignorare emolumenti tui causa velis eos, quorum intersit id scire. Hoc autem celandi genus quale sit, & cuius hominis, quis non videt? certè nõ aperti, non simplicis, non ingenui, non iusti, non viri boni: versuti potius, obscuri, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, veteratoris, vafri. hæc tot, & alia plura nónne inutile est vitiorũ subire nomina? Quòd si vituperandi sunt qui reticuerunt, quid de iis existimandum est, qui orationis vanitatem adhibuerunt? C. Cannius eques Ro. homo nec infacetus, & satis litteratus, quum se Syracusas otiandi (vt ipse dicere solebat) non negotiandi causa contulisset, dictitabat, se hortulos aliquos velle emere, quò inuitare amicos, & vbi se oblectare sine interpellatoribus posset. quod quum percrebruisset, Pythius ei quidam, qui argentariam faceret Syracusis, dixit, venaleis quidem se hortos non habere, sed licere vti Cannio, si vellet, vt suis: & simul ad cenam hominem in hortos inuitauit in posterum diem. quũ ille promisisset, tum Pythius, vt argentarius, qui esset apud omneis ordines gratiosus, piscatores ad se conuocauit, & ab iis petiuit, vt ante suos hortulos postridie piscarentur, dixítque quid eos facere vellet. ad cenam tempore vẽnit Cannius: opiparè à Pythio apparatum erat conuiuium. cymbarum ante oculos multitudo. pro se quisque, quod ceperat, afferebat. ante pedes Pythij pisces abiiciebantur. tum Cannius, Quæso, inquit, quid est hoc Pythi? tantúmne piscium? tantúmne cymbarum? Et ille, Quid mirum? inquit. hoc loco est, Syracusis quicquid est piscium: hîc aquatio: hac villa isti carere nõ possunt. Incensus Cannius cupiditate, contendit à Pythio vt venderet. grauatè ille primò. quid multa? impetrat: emit homo cupidus & locuples tanti, quanti Pythius voluit, & emit instructos: nomina facit: negotium cõficit. inuitat Cannius postridie familiareis suos: venit ipse maturè: scalmum nullum videt: quærit ex proximo vicino, num feriæ quædam piscatorum essent, quòd eos nullos videret. Nullæ, quod sciam, inquit ille: sed hîc piscari nulli solent. itaque heri mirabar, quid accidisset. stomachari Cannius. sed quid faceret? nondum enim Aquillius collega & familiaris meus protulerat de dolo malo formulas. in quibus ipsis, quũ ex eo quærerem quid esset dolus malus, respondebat, Quum esset aliud simulatum,

aliud actum.hoc quidem ſanè luculenter , vt ab homine perito definiendi . Ergo & Pythius, & omnes aliud agentes, aliud ſimulantes, perfidi, improbi, malitioſi ſunt. nullum igitur factum eorum poteſt vtile eſſe,quum ſit tot vitiis inquinatum.Quòd ſi Aquilliana definitio vera eſt,ex omni vita ſimulatio, diſsimulatióque tollẽda eſt.ita nec vt emat melius,nec vt vendat,quicquam ſimulabit,aut diſsimulabit vir bonus. Atque iſte dolus malus legibus erat vindicatus:vt tutela XII.tabulis,circumſcriptio adoleſcentium lege Lætoria,& ſine lege, iudiciis, in quibus additur EX FIDE BONA. Reliquorum autem iudiciorum hæc verba maximè excellunt, in arbitrio rei vxoriæ, MELIVS, ÆQVIVS: in fiducia,VT INTER BONOS BENE AGIER.Quid ergo?aut in eo, QVOD MELIVS ÆQVIVS, poteſt vlla pars ineſſe fraudis ? aut quum dicitur, INTER BONOS BENE AGIER,quicquam agi doloſè aut malitioſè poteſt:Dolus autẽ malus ſimulatione & diſſimulatione (vt ait Aquillius) continetur . tollendum eſt igitur ex rebus contrahendis omne mendacium . non licitatorem venditor , nec qui contrà liceatur , emtor apponet. vterque ſi ad eloquendum venerit,non plus quàm ſemel, eloquetur. Quinctus quidem Scæuula P.filius, quum poſtulaſſet , vt ſibi fundus , cuius emtor erat, ſemel indicaretur, ídque venditor ita feciſſet:dixit ſe pluris æſtimare : addidit centum millia. nemo eſt, qui hoc viri boni fuiſſe neget:ſapientis negant:vt etiam,ſi minoris,quàm potuiſſet,vendidiſſet.Hæc igitur eſt illa pernicies,quòd alios bonos,alios ſapienteis exiſtimant.ex quo Ennius: " Nequicquam ſapere ſapientem , qui ipſe ſibi prodeſſe non quiret . verè id quidem ſi, quid eſſet prodeſſe, mihi cum Ennio conueniret . Hecatonem quidem Rhodium diſcipulum Panætij video in iis libris, quos de officiis ſcripſit Q. Tuberoni, dicere ſapientis eſſe, nihil contra mores, leges, inſtituta facientem, habere rationem rei familiaris. neque enim ſolùm nobis diuites eſſe volumus, ſed liberis, propinquis, amicis, maximéque reip.Singulorum enim facultates & copiæ, diuitiæ ſunt ciuitatis. Huic Scæuulæ factum, de quo paullo antè dixi, placere nullo modo poteſt.etenim omnino ſe negat factorum compendij ſui cauſa,quod non liceat.huic nec laus magna,nec gratia tribuenda eſt.ſed ſiue ſimulatio & diſsimulatio dolus malus eſt, perpaucæ res ſunt, in quibus non dolus iſte malus verſetur : ſiue vir bonus eſt is, qui prodeſt quibus poteſt, nocet nemini, certè iſtum virum bonum non facilè reperiemus.Nunquam igitur eſt vtile peccare,quia ſemper eſt turpe:& quia ſemper eſt honeſtum, virum bonum eſſe, ſemper eſt vtile. Ac de iure quidem prædiorum ſanctum eſt apud nos iure ciuili,vt in his vendendis vitia etiam dicerentur , quæ nota eſſent venditori. nam quum ex XII. tabulis ſatis eſſet , ea præſtari, quæ eſſent LINGVA NVNCVPATA,quæ qui infitiatus eſſet,dupli pœnam ſubiret:à iuriſconſultis etiam reticentiæ pœna eſt conſtituta. quicquid enim ineſſet in prædio vitij, id ſtatuerunt,ſi venditor ſciret, niſi nominatim dictum eſſet,præſtari oportere.vt, quum in arce augurium augures facturi eſſent,iuſsiſſéntque T.Claudiũ Centumalum,qui ædeis in Cœlio monte habebat,demoliri ea,quorum altitudo officeret auſpiciis:Claudius proſcripſit,inſulam vendidit:emit P.Calpurnius Lanarius.huic ab auguribus illud idem denuntiatũ eſt.Itaque Calpurnius quum demolitus eſſet, cognouiſſétque, Claudium ædeis
F.n. in ms. quàm eas eſſet poſtea proſcripſiſſe , quàm eſſet ab auguribus demoliri iuſſus , arbitrum illum adegit: QVICQVID SIBI DARE, facere oporteret ex fide bona.M.Cato ſentẽtiam dixit,huius noſtri Catonis pater.vt enim ceteri ex patribus,ſic hic, qui illud lumen progenuit, ex filio eſt nominandus.Is igitur iudex ita pronũtiauit : quum in venundando rem eam ſciſſet , & non pronuntiaſſet , emtori damnum præſtari oportere. ergo ad fidem bonam ſtatuit pertinere , notum eſſe emtori vitium , quod noſſet venditor.quod ſi rectè iudicauit, non rectè frumentarius ille,non rectè ædium peſtilentium venditor tacuit ſed huiuſmodi reticentiæ iure ciuili omnes comprehendi non poſſunt:quæ autem poſſunt,diligenter tenentur. M. Marius Gratidianus propinquus noſter C. Sergio Oratæ vendiderat ædeis eas, quas ab eodem ipſe paucis antè annis emerat.hæ Sergio ſeruiebant : ſed hoc in mancipio Marius non dixerat.adducta res in iudicium eſt.Oratam Craſſus,Gratidianum de-

fendebat

fendebat Antonius.ius Craſſus vrgebat:quod vitij venditor non dixiſſet ſciens, id oportere præſtare:æquitatem Antonius: quoniam id vitium ignotum Sergio non fuiſſet, qui illas ædeis vendidiſſet,nihil fuiſſe neceſſe dici:nec eum eſſe deceptum, qui,id,quod emerat,quo iure eſſet, teneret.Quorſus hæc? vt illud intelligas, non placuiſſe maioribus noſtris aſtus.Sed aliter leges,aliter philoſophi tollunt aſtutias: leges, quatenus tenere manu poſſunt:philoſophi,quatenus ratione & intelligentia. Ratio igitur hoc poſtulat, ne quid inſidioſe,ne quid ſimulatè, nequid fallaciter.Súntne igitur inſidiæ,tendere plágas, etiam ſi excitaturus nõ ſis,nec agitaturus?ipſæ enim feræ nullo inſequente ſæpe in eas íncidunt. ſic tu,quum ædeis proſcribas, tabulam tanquam plágam ponas,domũ propter vitia vendas, in eam aliquis incurrat imprudens? hoc quanquam video propter deprauationem conſuetudinis,neque more turpe haberi,neque aut lege ſanciri,aut iure ciuili:naturæ tamen lege ſanctum eſt. ſocietas enim eſt (quod etſi ſæpe dictum eſt, dicendum tamen eſt ſæpius) latiſsimè quidem quæ pateat,omnium hominum inter omneis: interior eorum, qui eiuſdẽ gẽtis ſunt: propior eorum,qui eiuſdem ciuitatis. Itaq; maiores aliud ius gentiũ,aliud ius ciuile eſſe voluerũt.quod enim ciuile, nõ idem cõtinuò gentiũ:quod autem gentiũ,idem ciuile eſſe debet.Sed nos veri iuris,germanæq; iuſtitiæ ſolidam & expreſſam effigiem nullam tenemus:vmbra & imaginibus vtimur:eas ipſas vtinam ſequeremur. feruntur enim ex optimis naturæ principiis, & veritatis exemplis. nam quanti verba illa? VTI NE PROPTER TE, FIDÉMVE TVAM CAPTVS, FRAVDATVSVE SIEM: quàm illa aurea? VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, ET SINE FRAVDATIONE.Sed qui ſint boni,& quid ſit bene agi,magna quæſtio eſt.Q.quidem Scæuula pontifex max. ſummam vim eſſe dicebat in omnibus iis arbitriis, in quibus adderetur EX FIDE BONA:fideíque bonæ nomen exiſtimabat manare latiſsimè, ídque verſari in tutelis,ſocietatibus,fiduciis,mandatis,rebus emtis,venditis, conductis, locatis,quibus vitæ ſocietas continetur:in his magni eſſe iudicis ſtatuere(præſertim quum in pleriſque eſſent iudicia cõtraria) quid quenque cuique præſtare oporteret.Quocirca aſtutiæ tollendæ ſunt,eáque malitia,quæ vult illa quidem videri ſe eſſe prudentiam,ſed abeſt ab ea,diſtátque plurimùm. prudentia eſt enim locata in dilectu bonorum & malorum: malitia, ſi omnia, quæ turpia ſunt, mala ſunt, mala bonis anteponit. Nec verò in prædiis ſolùm ius ciuile ductum à natura, malitiam fraudémque vindicat:ſed & in mancipiorum venditione,venditorum fraus omnis excluditur.qui enim ſcire debuit de ſanitate,de fuga,de furtis,præſtat edicto ædilium.Heredum alia cauſa eſt.ex quo intelligitur, quoniam iuris natura fons ſit,hoc ſecundum naturam eſſe,neminem id agere,vt ex alterius prædetur inſcientia.nec vlla pernicies vitæ maior inueniri poteſt, quàm in malitia ſimulatio intelligentiæ. Ex quo illa innumerabilia naſcuntur, vt vtilia cum honeſtis pugnare videantur. quotus enim quiſque reperietur, qui impunitate & ignoratione omnium propoſita, abſtinere poſsit iniuria?Periclitemur (ſi placet) & in iis quidem exemplis,in quibus peccari vulgus hominum fortaſſe non putat. neque enim de ſicariis, veneficis, teſtamentariis, furibus, peculatoribus hoc loco diſſerendum eſt:qui nõ verbis ſunt & diſputatione philoſophorum,ſed vinculis & carcere caſtigandi.ſed hæc conſideremus,quæ faciunt ij,qui habentur boni. L.Minucij Baſili,locupletis hominis falſum teſtamẽtum quidam è Græcia Romam attulerunt:quod quo facilius obtinerent,ſcripſerunt heredes ſecum M.Craſſum & Q.Hortenſium, homines eiuſdem ciuitatis potẽtiſsimos.qui quum illud eſſe falſum ſuſpicarentur,ſibi autem nullius culpæ eſſent conſcij, alieni facinoris munuſculum non repudiauerunt.Quid ergo?ſatín' hoc eſt,vt non deliquiſſe videantur? mihi quidem non videtur:quanquam alterum amaui viuum,alterum nõ odi mortuum. ſed quum Baſilus M. Satrium ſororis filium nomen ſuum ferre voluiſſet, cúmque feciſſet heredem: hunc dico patronum agri Piceni & Sabini (ô turpem notam temporum illorum) non erat æquum principes ciuitatis rem habere, ad Satrium nihil præter nomen peruenire. Etenim ſi is,qui nõ defendit iniuriam, neque propulſat à ſuis,quum poteſt, iniuſtè facit,

vt in primo libro disserui: qualis habendus est is, qui non modò non repellit, sed etiam adiuuat iniuriam? Mihi quidem etiam veræ hereditates nõ honestæ videntur, si sint malitiosis blanditiis officiorum: non veritate, sed simulatione quæsitæ. atquî in talibus rebus aliud vtile interdum, aliud honestum videri solet. falsò. nam eadem vtilitatis, quæ honestatis est regula. qui hoc non peruiderit, ab hoc nulla fraus aberit, nullũ facinus. sic enim cogitans: Est istud quidem honestum, verùm hoc expedit: res à natura copulatas audebit errore diuellere: qui fons est fraudium, maleficiorum, scelerum omnium. Itaque si vir bonus habeat hanc vim, vt, si digitis concrepuerit, possit in locupletium testamenta nomen eius irrepere, hac vi non vtatur, ne si exploratum quidem habeat, id omnino neminem vnquam suspicaturum. At dares hanc vim M. Crasso, vt digitorum percussione heres posset scriptus esse, qui re vera non esset heres: in foro (mihi crede) saltaret. Homo autem iustus, & is, quem sentimus virum bonum, nihil cuiquam, quod in se transferat, detrahet. hoc qui admiratur, is se, quis sit vir bonus, nescire fateatur. At verò si qui voluerit animi sui complicatam notionem euoluere, iam se ipse doceat, eum virum bonum esse, qui prosit quibus possit: noceat nemini, nisi lacessitus iniuria. Quid ergo? hic nõ noceat, qui quodam quasi veneno perficiat, vt veros heredes moueat, in eorum locum ipse succedat? Non igitur faciat, dixerit quis, quod vtile sit? quod expediat? Immò intelligat, nihil nec expedire, nec vtile esse, quod sit iniustum. hoc qui non didicerit, bonus vir esse non poterit. Fimbriam consularem audiebam de patre nostro puer, iudicem M. Lutatio Pinthię fuisse equiti Ro. sanè honesto, quum is sponsionẽ fecisset, NI VIR BONVS ESSET. itaq; ei dixisse Fimbriam, se illam rem numquam iudicaturũ: ne aut spoliaret fama probatum hominem, si contrà iudicauisset: aut statuisse videretur, virum bonum esse aliquẽ, quum ea res innumerabilibus officiis & laudibus contineretur. Huic igitur viro bonò, quem Fimbria etiam, non modò Socrates, nouerat, nullo modo videri potest esse vtile quicquam, quod non honestum sit. itaque talis vir non modò facere, sed ne cogitare quidem quicquam audebit, quod non audeat prædicare. Hæc nónne est turpe dubitare philosophos, quæ ne rustici quidem dubitent? à quibus natum est id, quod iam cõtritum est vetustate prouerbium. quum enim fidem alicuius, bonitatémque laudant, dignum esse dicunt QVICVM IN TENEBRIS MICES. hoc quam habet vim, nisi illam, nihil expedire, quod non deceat, etiam si id possis nullo refellente obtinere? Vidésne igitur, hoc prouerbio, neque Gygi illi posse veniam dari, neque huic, quem paullo antè fingebam digitorum percussione hereditates omnium posse conuerrere? Vt enim quod turpe est, id quamuis occultetur, tamen honestũ fieri nullo modo potest: sic quod honestũ non est, id vtile vt sit, effici non potest, aduersante & repugnante natura. At enim, quum permagna præmia sunt, est causa peccandi. C. Marius, quum à spe consulatus longè abesset, & iam septimum annum post præturam iaceret, neque petiturus vnquam consulatum videretur, Q. Metellum, cuius legatus erat, summum & virum & ciuem, quum ab eo imperatore suo Romam missus esset, apud populum Ro. criminatus est, bellum illũ ducere: si se consulem fecissent, breui tempore aut viuum, aut mortuum Iugurtham se in potestatem populi Ro. redacturum. Itaque factus est ille quidem consul, sed à fide, iustitiàque discessit, qui optimum & grauissimum ciuem, cuius legatus, & à quo missus esset, in inuidiam falso crimine adduxerit. Ne noster quidem Marius Gratidianus officio boni viri functus est tum, cùm prætor esset, collegiúmque prætorum tribuni pl. adhibuissent, vt res nummaria de communi sententia constitueretur [*iactabatur enim temporibus illis nummus, sic vt nemo posset scire quid haberet.*] Conscripserũt communiter edictum cum pœna atque iudicio: constituerúntque, vt omnes simul in rostra post meridiem descenderẽt, & ceteri quidem alius aliò: Marius à subselliis in Rostra rectà: ídque, quod communiter compositum fuerat, solus edixit: & ea res (si quæris) ei magno honori fuit: omnibus vicis statuæ: ad eas tus & cerei. quid multa? nemo vnquam multitudini fuit carior. Hæc sunt, quæ cõturbent homines in deliberatione nonnunquam, quum id, in quo violatur æquitas, non habetur ita ma-

F.a.nms. adiissent

1. G. 3. ver c. 16. sic lege ascenderent. non n. descenditur in superiorem locum.

magnum:illud autem,quod ex eo paritur, permagnum videtur:vt Mario, præripere collegis & tribunis pl.popularem gratiam, non ita turpe : consulem ob eam rem fieri,quod sibi tunc proposuerat, valde vtile videbatur.Sed omnium vna regula est, quam cupio tibi esse notissimam : AVT ILLVD, QVOD VTILE VIDETVR, turpe ne sit : AVT SI TVRPE EST, NE videatur esse vtile. Quid igitur?possumúsne aut illum Marium,virũ bonum iudicare, aut hunc? explica atque excute intelligentiam tuã,vt videas,si qua sit in ea species, forma, & notio viri boni . Cadit ergo in virum bonum mentiri emolumenti sua causa,criminari,præripere,fallere?nihil profectò minus.est ergo vlla res tanti,aut cõmodum vllum tam expetendum,vt viri boni & nomen, & splendorem amittas? quid est, quod afferre tantum possit vtilitas ista quæ dicitur, quantum auferre,si boni viri nomen eripuerit?fidem,iustitiámque detraxerit?Quid enim interest, vtrùm ex homine se cõuertat quis in belluam,an in hominis figura immanitatem gerat belluæ?Quid,qui omnia recta & honesta negligunt, dummodo potentiam consequantur ? nónne id faciunt, quod is,qui etiam socerum habere voluit eum,cuius ipse audacia potens esset?vtile enim videbatur,plurimum posse alterius inuidia.id quàm iniustum in patriam, quàm turpe, quàm inutile esset,non videbat.Ipse autẽ socer in ore semper Græcos versus Euripidis de Phœnissis habebat:quos dicam,vt potero,inconditè fortasse, sed tamen vt res possit intelligi:

,, Nam si violandum est ius,regnandi gratia
,, Violandum est:aliis rebus pietatem colas.

Capitalis Eteocles , vel potius Euripides , qui id vnum , quod sceleratissimum omnium fuerat, exceperit . Quid igitur minuta colligimus , hereditates, mercaturas , venditiones fraudulentas?ecce tibi,qui rex populi Ro.dominúsque omnium gentium esse concupierit,ídque perfecerit.Hanc cupiditatem siquis honestam esse ducit,amens est.probat enim & legum & libertatis interitum : earúmque oppressionem tætram & detestabilem , gloriosam putat . Qui autem fatetur honestum non esse, in ea ciuitate, quæ libera fuit, quǽque esse debeat,regnare,sed ei,qui id facere possit,esse vtile : qua hunc obiurgatione , aut quo potius conuicio à tanto errore coner auertere?Potest enim,dij immortales!cuiquam esse vtile fœdissimum & teterrimum patricidium patriæ:quanuis qui se eo obstrinxerit, ab oppressis ciuibus parens nominetur? Honestate igitur dirigẽda vtilitas est,& quidem sic,vt hæc duo verbo inter se discrepare, vnũ sonare videantur.Nunc abeo ad vulgi opinionem.quæ maior vtilitas, quàm regnandi,esse possit?nihil cõtrà inutilius ei,qui id iniustè consecutus sit, inuenio, quum ad veritatem cœpi reuocare rationem.possunt enim cuiquam esse vtiles angores,sollicitudines,diurni & nocturni metus,vita insidiarum periculorúmq; plenissima? " Multi iniqui,atque infideles regno,pauci sunt boni. — inquit Attius.at cui regno?quod à Tantalo & Pelope proditũ iure obtinebatur.nam quanto plures ei regi putas,qui exercitu populi Ro.populum ipsum Ro. oppressisset, ciuitatémq; non modò liberam,sed etiam gentibus imperantem seruire sibi coegisset? Hunc tu quas conscientiæ labes in animo censes habuisse? quæ vulnera? cuius autẽ vita ipsi potest vtilis esse,cùm eius vitę ea condicio sit,vt,qui illam eripuerit,in maxima & gratia futurus sit & gloria?Quòd si hæc vtilia non sunt,quæ maximè videntur,quia plena sunt dedecoris ac turpitudinis:satis persuasum esse debet,nihil esse vtile,quod non honestũ sit.Quanquam id quidem cùm sæpe aliàs , tum Pyrrhi bello à C. Fabricio consule iterum,& à senatu nostro iudicatum est . Cùm enim rex Pyrrhus populo Ro. bellum vltrò intulisset: cúmque de imperio certamen esset cum rege generoso ac potente, perfuga ab eo vênit in castra Fabricij , eíque est pollicitus, si præmium sibi proposuisset, se, vt clam venisset, sic clam in Pyrrhi castra rediturum,& eum veneno necaturum. hũc Fabricius reducendum curauit ad Pyrrhum:ídque factum eius laudatum à senatu est.Atquî si speciem vtilitatis, opinionémque quærimus , magnum illud bellum perfuga vnus,& grauem aduersarium imperij sustulisset : sed magnum dedecus & flagitium , quicum laudis certamen fuisset: eum non virtute,sed scelere superatum.Vtrum igitur vtilius vel Fabricio,qui talis in hac

F. v. ex ms. cuius autem vita ipsa p. u. esse

vrbe,qualis Ariſtides Athenis fuit:vel ſenatui noſtro,qui nunquam vtilitatem à dignitate ſeiunxit,armis cum hoſte certare, an venenis?Si gloriæ cauſa imperium expetendum eſt, ſcelus abſit, in quo non poteſt eſſe gloria : ſin ipſæ opes expetuntur quoquo modo, non poterunt eſſe vtiles cum infamia.Non igitur vtilis illa L.Philippi Q.F.ſententia:quas ciuitates L.Sylla pecunia accepta ex s. c.liberauiſſet, vt hæ rurſus vectigales eſſent : neque iis pecuniam , quam pro libertate dederant, redderemus.ei ſenatus eſt aſſenſus.turpe imperio. piratarum enim melior eſt fides , quàm ſenatus . At aucta vectigalia . vtile igitur. Quouſque audebunt dicere quicquam vtile,quod non honeſtum? poteſt autem vlli imperio,quod gloria debet fultum eſſe, & beneuolentia ſociorum, vtile eſſe odium & infamia?Ego etiam cum Catone meo ſæpe diſſenſi.nimis mihi præfractè videbatur ærarium, vectigaliáque defendere:omnia publicanis negare, multa ſociis:cùm in hos benefici eſſe deberemus,cum illis ſic agere,vt cum colonis noſtris ſoleremus : eóque magis, quòd illa ordinum cōiunctio ad ſalutem reip.pertinebat.Malè etiam Curio,quum cauſam Transpadanorum æquam eſſe dicebat:ſemper autem addebat, VINCAT VTILITAS. potius diceret non eſſe æquam,quia non eſſet vtilis reip.quàm quum æquam eſſe diceret,nō eſſe vtilem fateretur. PLENVS EST SEXTVS liber Hecatonis de officiis talium quæſtionum,ſítne boni viri,in maxima caritate annonæ familiam non alere.in vtranque partem diſputat : ſed tamen ad extremum vtilitate putat officium dirigi magis, quàm humanitate.Quærit,ſi in mari iactura facienda ſit,equíne pretioſi potius iacturam faciat,an ſeruuli vilis ? hîc aliò res familiaris, aliò ducit humanitas.Si tabulam de naufragio ſtultus arripuerit,extorquebítne eam ſapiens ſi potuerit?negat, quia ſit iniurium.quid dominus nauis?eripiétne ſuum ? minimè, non plus quàm ſi nauigantem in alto, eiicere de naui velit, quia ſua ſit.quoad enim peruentum ſit eò,quò ſumta nauis eſt, non domini eſt nauis,ſed nauigantium.Quid ſi vna tabula ſit, duo naufragi:híque ſint ſapientes : ſibíne vteruis rapiat,an alter cedat alteri? cedat verò, ſed ei, cuius magis interſit vel ſua,vel reip. cauſa viuere.quid ſi hæc paria in vtroque?nullum erit certamen:ſed quaſi ſorte, aut micando victus,alteri cedat alter . Quid, ſi pater fana expilet , cuniculos agat in ærarium : indicétne id magiſtratibus filius?nefas id quidem eſt : quinetiam defendat patrem, ſi arguatur.non igitur patria præſtat omnibus officiis? immo verò:ſed ipſi patriæ conducit pios ciueis in parenteis habere.Quid,ſi tyrannidem occupare,ſi patriam prodere conabitur pater?ſilebítne filius?immò verò obſecrabit patrem ne id faciat:ſi nihil proficiet, accuſabit, minabitur etiam:ad extremum, ſi ad perniciem patriæ res ſpectabit, patriæ ſalutem anteponet ſaluti patris.Quærit etiam, ſi ſapiens adulterinos nummos acceperit imprudens pro bonis,quum id reſcierit,ſoluturúſne ſit eos,ſicui debeat,pro bonis.Diogenes ait : Antipater negat:cui potius aſſentior.Qui venenum fugiens vendat ſciens,debeátne dicere?non neceſſe putat Diogenes,Antipater viri boni exiſtimat. Hæc ſunt quaſi cōtrouerſa iura Stoicorum.In mancipio vendendo,dicendáne vitia:nō ea,quæ niſi dixeris,redhibeatur mancipium iure ciuili:ſcilicet hæc,mēdacem eſſe,aleatorem,furacem,ebrioſum.alteri dicenda videntur,alteri non videntur.Siquis aurum vendens,orichalcum ſe putet vendere,indicétne ei vir bonus,aurum illud eſſe,an emat denario quod ſit mille denariûm ? Perſpicuum eſt iam & quid mihi videatur , & quæ ſit inter eos philoſophos , quos nominaui, cōtrouerſia.Pacta & promiſſa ſempérne ſeruāda ſint, quæ nec vi,nec dolo malo (vt prætores edicere ſolent) facta ſint.Si qui medicamentum cuipiam dederit ad aquam intercutem,pepigerítque ſi eo medicamento ſanus factus eſſet,ne illo medicamento vnquā poſtea vteretur:ſi eo medicamento ſanus factus ſit, & annis pòſt aliquot inciderit in eundem morbum,nec ab eo,qui pepigerat,impetret vt item eo liceat vti,quid faciendum ſit, cùm ſit is inhumanus,qui non concedat vti,nec ei quicquam fiat iniuriæ?vitæ & ſaluti conſulendum.Quid?ſiqui ſapiens rogatus ſit ab eo,qui eum heredem faciat,quum ei teſtamento ſeſtertiûm millies relinquatur, vt antè quàm hereditatem adeat, luce claro in foro ſaltet,ídque ſe facturum promiſerit,quòd aliter eum heredem ſcripturus ille nō eſſet:faciat

quod

quod promiserit ille, nécne? promisisse nollem, & id arbitror fuisse grauitatis. quoniam promisit, si saltare in foro turpe ducet, honestius mentietur, si ex hereditate nihil ceperit, quàm si ceperit: nisi fortè eam pecuniam in reipub. magnum aliquod tempus contulerit, vt vel saltare eum, quum patriæ consulturus sit, turpe non sit. Ac ne illa quidem promissa seruanda sunt, quæ non sint iis ipsis vtilia, quibus promiseris. Sol Phaëthonti filio (vt redeamus ad fabulas) facturum se esse dixit, quicquid optasset. optauit vt in currum patris tolleretur: sublatus est: atque is antè quàm constitit, ictu fulminis deflagrauit. Quanto melius fuerat, in hoc promissum patris non esse seruatum? Quid, quòd Theseus exegit promissum à Neptuno? cui quum treis optationes Neptunus dedisset, optauit interitum Hippolyti filij sui, quum is patri suspectus esset de nouerca. quo optato impetrato, Theseus in maximis fuit luctibus. Quid? Agamemnon quum deuouisset Dianæ, quod in regno suo pulcherrimum natum esset illo anno, immolauit Iphigeniam, qua nihil erat eo quidem anno natum pulchrius. promissum potius non faciendum, quàm tam tætrum facinus admittendum fuit. ergo & promissa non facienda nonnunquam: neq; semper deposita reddenda. Si gladium quis apud te sana mente deposuerit, repetat insaniens: reddere, peccatum sit: officium non reddere. Quid si is, qui apud te pecuniam deposuerit, bellum inferat patriæ? reddásne depositum? non, credo. facias enim contra remp. quæ debet esse carissima. Sic multa, quæ videntur natura honesta, temporibus fiunt non honesta. Facere promissa, stare conuentis, reddere deposita, commutata vtilitate fiunt non honesta. Ac de iis quidem, quæ videntur esse vtilitates contra iustitiam, simulatione prudentiæ, satis arbitror dictum. Sed quoniam à quattuor fontibus honestatis primo libro officia duximus, in eisdem versabimur, quum docebimus, ea, quæ videntur esse vtilia, neque sunt, quàm sint virtutis inimica. Ac de prudentia quidẽ, quam vult imitari malitia: itémq; de iustitia, quæ semper est vtilis, disputatum est. RELIQVÆ SVNT DVÆ PARTES honestatis: quarum altera in animi excellentis magnitudine & præstantia cernitur: altera in conformatione, & moderatione continentiæ, & temperantiæ. Vtile videbatur Vlyssi, vt quidem poëtæ tragici prodiderunt: nam apud Homerum, optimum auctorem talis de Vlysse nulla suspicio est: sed insimulant eum tragœdiæ, simulatione insaniæ militiã subterfugere voluisse. Non honestum consilium. At vtile (vt aliquis fortasse dixerit) regnare, & Ithacæ viuere otiosè cum parentibus, cum vxore, cum filio. Vllum tu decus in quotidianis laboribus & periculis, cum tranquillitate hac conferendũ putas? Ego verò istam contemnendam & abiiciendam: quoniam quæ honesta non sit, ne vtilem quidem esse arbitror. Quid enim auditurum putas fuisse Vlyssem, si in illa simulatione perseuerasset? qui quum maximas res gesserit in bello, tamen hæc audiuit ab Aiace:

“ *Cuiu' ipse princeps iurisiurandi fuit*
“ *Quod omnes scitis, solus neglexit fidem:*
“ *Furere se simulauit: ne coiret, institit.*
“ *Quòd ni Palamedis perspicax prudentia*
“ *Istiu' percepset malitiosam audaciam,*
“ *Fides sacratæ ius perpetuum falleret.*

Illi verò non modò cum hostibus, verùm etiã cum fluctibus (id quod fecit) dimicare melius fuit, quàm deserere consentientem Græciam ad bellum barbaris inferendum. Sed dimittamus & fabulas, & externa: ad rem, nostrã; veniamus. M. Atilius Regulus consul iterum, in Africa ex insidiis captus, duce Xantippo Lacedæmonio, imperatore autem patre Annibalis Amilcare, iuratus missus est ad senatum, vt nisi redditi essent Pœnis captiui nobiles quidam, rediret ipse Karthaginem. is quum Romam venisset, vtilitatis speciem videbat, sed eam, vt res declarat, falsam iudicauit: *quæ erat talis*, manere in patria, esse domi suæ cum vxore, cum liberis: quam calamitatem accepisset in bello, communem fortunæ bellicæ iudicantẽ, tenere consularis dignitatis gradum. Quis hæc neget esse vtilia? Quem censes? magnitudo animi & fortitudo negat. Num locupletiores quæris auctores? harũ enim est virtutum proprium, nihil extimescere, omnia humana despicere, nihil, quod homini accidere possit, intolerandum putare. Itaq; quid fecit? in senatum vênit: mandata exposuit: sententiam ne diceret, recusauit: quandiu iureiurando hostium teneretur, non esse se

senatorem.atq; illud etiam:(O stultum hominem,dixerit quispiam,& repugnantem vtilitati suæ!) reddi captiuos negauit esse vtile.illos enim adolescenteis esse,& bonos duces: se iam confectum senectute.cuius quum valuisset auctoritas,captiui reteti sunt,ipse Karthaginem rediit,neque eum caritas patriæ retinuit, nec suorũ.neque verò tũc ignorabat, se ad crudelissimum hostem,& ad exquisita supplicia proficisci:sed iusiurandum conseruãdum putabat.Itaque tum,quũ vigilando necabatur,erat in meliore causa, quàm si domi senex captiuus,periurus consularis remansisset. At stultè,qui non modò nõ censuerit captiuos remittendos,verùm etiam dissuaserit. Quo modo stultè?etiámne si reip.conducebat? potest autem quod inutile reip.sit,id cuiquam ciui vtile esse? Peruertunt homines ea,quæ sunt fundamenta naturæ,quum vtilitatẽ ab honestate seiungunt.omnes enim expetimus vtilitatẽ,ad eámq; rapimur: nec facere aliter vllo modo possumus. nam quis est, qui vtilia fugiat?aut quis potius,qui ea non studiosissimè persequatur?Sed quia nusquam possumus, nisi in laude,décore, honestate vtilia reperire: propterea illa prima & summa habemus,vtilitatis nomen non tam splendidum,quàm necessariũ ducimus.Quid est igitur,dixerit quis,in iureiurando?num iratum timemus Iouem?At hoc quidem commune est omniũ philosophorum,nõ eorum modò,qui deum nihil habere ipsum negotij,nihil exhibere alteri:sed eorum etiam, qui deum semper agere aliquid,& moliri volunt : nunquam nec irasci deum, nec nocere. Quid autẽ iratus Iupiter plus nocere potuisset, quàm nocuit sibi ipse Regulus?Nulla igitur vis fuit religionis,quæ tantam vtilitatẽ præuerteret. An ne turpiter faceret? primùm, Minima de malis. num igitur tãtum mali turpitudo ista habebat,quantum ille cruciatus?deinde illud etiam apud Accium, " Fregistíne fidem? neq; dedi,neq; do infideli cuiquam: " quanquã ab impio rege dicitur,luculentè tamen dicitur. Addunt etiam,quemadmodum nos dicamus videri quædam vtilia,quæ non sint: sic se dicere,videri quædam honesta,quæ non sint: vt hoc ipsum,videtur honestum,conseruandi iurisiurãdi causa ad cruciatum reuertisse:sed fit non honestum , quia quod per vim hostium esset actum,ratum esse nõ debuit. Addunt etiam,quicquid valde vtile sit, id fieri honestum,etiam si antea non videretur.hæc ferè contra Regulum. Sed prima videamus.Non fuit Iupiter metuendus,ne iratus noceret,quia neque irasci solet,neque nocere. Hæc quidem ratio non magis contra Reguli,quàm contra omne iusiurandũ valet.sed in iureiurando non qui metus,sed quæ vis sit,debet intelligi. EST ENIM IVSIVRANDVM, affirmatio religiosa. QVOD AVTEM AFFIRMATÈ, QVASI DEO TESTE promiseris,id tenendum est.Iam enim non ad iram deorum,quæ nulla est:sed ad iustitiã, & ad fidem pertinet.nam præclarè Ennius, " O fides alma,apta pinnis,& iusiurandum Iouis. " Qui ius igitur iurandum violat,is fidem violat:quam in Capitolio vicinã Iouis optimi maximi (vt in Catonis oratione est) maiores nostri esse voluerunt. At enim ne iratus quidem Iupiter plus Regulo nocuisset,quàm sibi nocuit ipse Regulus.Certè, si nihil malum esset,nisi dolor.id autem nõ modò,non summum malum,sed ne malum quidem esse,maxima auctoritate philosophi affirmant.quorum quidem testem non mediocrem,sed haud scio an grauissimum, Regulum nolite, quæso,vituperare.quem enim locupletiorem quærimus, quàm principem populi Ro. qui retinendi officij causa, cruciatum subierit voluntarium? Nam quòd aiunt, MINIMA DE MALIS, id est,vt turpiter potius , quàm calamitose : An est vllum maius malum turpitudine ? quæ si in deformitate corporis habet aliquid offensionis,quanta illa deprauatio & fœditas turpificati animi debet videri?Itaq; neruosius qui ista disserunt,solum audent malum dicere id,quod turpe sit : qui autem remissius, hi tamen non dubitant summum malum dicere . nam illud quidem, " fidem Neque dedi,neque do infideli cuiquam: " iccirco rectè à poëta: quia quum tractaretur Atreus,personæ seruiendum fuit. sed si hinc sibi sumunt, nullam esse fidem, quæ infideli data sit: videant ne quæratur latebra periurio. Est autem ius etiam bellicum,fidésque iurisiurandi sæpe cum hoste seruanda. Quod enim ita iuratum est,vt mens conciperet fieri oportere,id obseruandũ est:quod aliter,id si non fecerit,nul-

lum

lum periurium est.vt,si prędonibus pactum,pro capite pretium non attuleris,nulla fraus est, ne si iuratus quidem id non feceris. nam pirata non est ex perduellium numero definitus, sed cōmunis hostis omnium.cum hoc nec fides esse debet, nec iusiurandum commune. non enim falsum iurare, periurare est : sed quod ex animi tui sententia iuraueris, sicut verbis concipitur more nostro,id non facere, periurium est.scitè enim Euripides, " Iuraui lingua,mentem iniuratam gero. — Regulus verò non debuit cōdiciones,pactionésq; bellicas & hostileis perturbare periurio . cum iusto enim & legitimo hoste res gerebatur: aduersus quem & totum ius fetiale,& multa sunt iura communia. quod ni ita esset,numquā claros viros senatus vinctos hostibus dedidisset. At verò T.Veturius & Sp. Postumius,quū iterum consules essent,quia quum malè pugnatum apud Caudium esset, legionibus nostris sub iugum missis pacem cum Samnitibus fecerant,dediti sunt his:iniussu enim populi,senatúsq; fecerant. eodémque tempore Ti.Numicius, Q. Mælius,qui tum tribuni pl. erant,quòd eorū auctoritate pax erat facta,dediti sunt, vt pax Samnitium repudiaretur. atq; huius deditionis ipse,qui dedebatur,Postumius,suasor & auctor fuit. quod item multis annis pòst C.Mancinus,qui vt Numantinis,quibuscū sine senatus auctoritate fœdus fecerat,dederetur,rogationē suasit eam,quam L.Furius,& Sex. Atilius ex s. c. ferebant: qua accepta,est hostibus deditus. Honestius hic,quàm Q. Pompeius,quo, quum in eadem causa esset,deprecante,accepta lex non est. hîc ea, quæ videbatur vtilitas, plus valuit,quàm honestas:apud superiores, vtilitatis species falsa ab honestatis auctoritate superata est. At non debuit ratum esse, quod erat actum per vim. quasi verò forti viro vis possit adhiberi . Cur igitur ad senatum proficiscebatur, quum præsertim de captiuis dissuasurus esset ? quod maximum est in eo, id reprehenditis . non enim suo iudicio stetit: sed suscepit causam,vt esset iudiciū senatus: cui nisi ipse auctor fuisset,captiui profectò Pœnis redditi essent : ita incolumis in patria Regulus restitisset . quod quia patriæ non vtile putauit,idcirco honestum sibi & sentire illa,& pati credidit. Nam quod aiunt, quod valde vtile sit , id fieri honestum : Immò verò esse, non fieri . est enim nihil vtile, quod idem non honestum:nec quia vtile,honestum:sed quia honestum,vtile. Quare ex multis mirabilibus exemplis, haud facilè quis dixerit hoc exemplo, aut laudabilius, aut præstantius.Sed ex tota hac laude Reguli,vnū est illud admiratione dignum,quòd captiuos retinendos censuerit.nā quòd rediit,nobis nunc mirabile videtur:illis quidē temporibus facere aliter non potuit. itaq; ista laus non est hominis,sed temporū. nullum enim vinculum ad astringendam fidem,iureiurando maiores arctius esse voluerunt.indicāt id leges XII. tabularū,indicant sacratæ,indicāt fœdera,quibus etiam cum hoste deuincitur fides:indicant notationes,animaduersionésq; censorum,qui nulla de re diligētius,quàm de iureiurando iudicabāt. L.Manlio A.F.quum dictator fuisset,M.Pomponius tribunus pl.diem dixit,quòd is paucos sibi dies ad dictaturam gerendam addidisset. Criminabatur etiam,quòd Titum filium,qui postea est Torquatus appellatus, ab hominibus relegasset, & ruri habitare iussisset.quod quum audiuisset adolescēs filius,negotium exhiberi patri, accurrisse Romam, & prima luce Pomponij domum venisse dicitur. cui quum esset nūtiatum, qui illum iratum allaturum ad se aliquid contra patrem arbitraretur, surrexit è lectulo, remotísque arbitris ad se adolescentem iussit venire . at ille vt ingressus est, confestim gladium destrinxit, iurauítq; se illum statim interfecturum, nisi iusiurandum sibi dedisset , se patrem missum esse facturum . iurauit hoc terrore coactus Pomponius : rem ad populum detulit: docuit,cur sibi causa desistere necesse esset : Manlium missum fecit. Tantum temporibus illis iusiurandum valebat. atque hic T. Manlius,is est, qui ad Anienum, Galli, quem ab eo prouocatus occiderat, torque detracto, cognomen inuênit . cuius tertio consulatu Latini ad Veserim fusi,& fugati : magnus vir in primis,& qui perindulgens in patrē,idem acerbè seuerus in filium.Sed vt laudandus Regulus in conseruando iureiurando:sic decem illi,quos post Cannensem pugnā iuratos ad senatum misit Annibal,se in castra redituros ea,quorum erant potiti Pœni,nisi de redimendis captiuis im-

petrauiſſent: ſi non redierunt, vituperandi. de quibus non omnes vno modo. nam Polybius, bonus auctor in primis, ſcribit ex decem nobiliſsimis, qui tum erãt miſsi, nouem reuertiſſe, à ſenatu re non impetrata: vnum ex decem, qui paullo pòſt, quàm egreſſus erat è caſtris, rediſſet, quaſi aliquid eſſet oblitus, Romæ remanſiſſe. reditu enim in caſtra, liberatum ſe eſſe iureiurando interpretabatur: non rectè. FRAVS ENIM ADSTRINGIT, non diſſoluit periurium. Fuit igitur ſtulta calliditas, peruerſè imitata prudẽtiam. itaque decreuit ſenatus, vt ille veterator & callidus vinctus ad Annibalem duceretur. Sed illud maximũ: Octo hominũ millia tenebat Annibal, nõ quos in acie cepiſſet, aut qui periculo mortis diffugiſſent, ſed qui relicti in caſtris fuiſſent à Paullo & Varrone conſulibus. Eos ſenatus non cenſuit redimendos, cùm id parua pecunia fieri potuiſſet: vt eſſet inſitum militibus noſtris aut vincere, aut emori. qua quidem re audita fractum animũ Annibalis ſcripſit idem, quòd ſenatus populúſque Ro. rebus afflictis tam excelſo animo fuiſſet. Sic honeſtatis comparatione, ea, quæ videntur vtilia, vincuntur. Atilius autem ille, qui Græcè ſcripſit hiſtoriam, pluréis ait fuiſſe, qui in caſtra reuertiſſent, eadem fraude, vt iureiurando liberarentur: eóſque à cenſoribus, omnibus ignominiis notatos. Sit iam huius loci finis. perſpicuum eſt enim quæ timido animo, humili, demiſſo, fractóque fiant: quale fuiſſet Reguli factum, ſi aut de captiuis, quod ipſi opus eſſe videret, nõ quod reip. cenſuiſſet: aut domi remanere voluiſſet: nõ eſſe vtilia, quia ſint flagitioſa, fœda, & turpia. RESTAT QVARTA PARS, quæ décore, moderatione, modeſtia, continentia, temperantia continetur. Poteſt igitur quicquam vtile eſſe, quod ſit huic talium virtutum choro cõtrarium? Atqui ab Ariſtippo Cyrenaici, atque Annicerij philoſophi nominati, omne bonũ in voluptate poſuerunt: virtutémque cenſuerunt ob eam rem eſſe laudandam, quòd efficiens eſſet voluptatis. quibus obſoletis floret Epicurus, eiuſdem ferè adiutor, auctórque ſententiæ. Cum his, viris, equíſque (vt dicitur) ſi honeſtatem tueri ac retinere ſententia eſt, decertandum eſt. nam ſi non modò vtilitas, ſed vita omnis beata, corporis firma conſtitutione, eiúſque conſtitutionis ſpe explorata (vt à Metrodoro ſcriptum eſt) continetur: certè hæc vtilitas, & quidem ſumma (ſic enim cenſent) cum honeſtate pugnabit. nam vbi primùm prudentiæ locus dabitur? an vt conquirat vndique ſuauitates? quàm miſer virtutis famulatus ſeruientis voluptati! quod autem munus prudentiæ? an legere intelligenter voluptates? fac nihil iſto eſſe iucundius: quid cogitari poteſt turpius? Iam qui dolorem ſummum malum iudicat, apud eum, quem habet locum fortitudo, quæ eſt dolorum laborúmque contemtio? quanuis enim multis in locis dicat Epicurus (ſicut hic dicit) ſatis fortiter de dolore: tamen non id ſpectandum eſt, quid dicat, ſed quid cõſentaneum ſit ei dicere, qui bona, voluptate terminauerit, mala, dolore: vt, ſi illũ audiam, de continentia & temperantia dicit ille quidem multa multis locis: ſed aqua hæret, vt aiunt. nam quî poteſt temperantiam laudare is, qui ponat ſummum bonum in voluptate? eſt enim temperãtia libidinum inimica, libidines autem conſectatrices voluptatis. Atque in his tamen tribus generibus, quoquo modo poſſunt, nõ incallidè tergiuerſantur. prudentiã introducunt, ſcientiam ſuppeditantem voluptates, depellentẽ dolores. fortitudinem quoque aliquo modo expediunt, cùm tradunt rationem negligendæ mortis, perpetiendíque doloris. etiam temperantiam inducunt, nõ facillimè illi quidem, ſed tamen quoquo modo poſſunt. dicunt enim, voluptatis magnitudinem doloris detractione fieri. Iuſtitia vacillat, vel iacet potius, omnéſque hæ virtutes, quæ in communitate cernuntur, & in ſocietate generis humani. neque enim bonitas, neque liberalitas, neq; comitas eſſe poteſt, nõ plus quàm amicitia, ſi hæc non per ſe expetantur, ſed ad voluptatem vtilitatémue referantur. Conferamus igitur in pauca. nam vt vtilitatem nullam eſſe docuimus, quæ honeſtati eſſet contraria: ſic omnem voluptatem dicimus honeſtati eſſe contrariam. quo magis reprehendendos Calliphonem & Dinomacum iudico: qui ſe diremturos controuerſiam putauerunt, ſi cum honeſtate voluptatem tanquam cum homine pecudem, copulauiſſent. non recipit iſtam coniunctionem honeſtas, aſpernatur, repellit. nec verò finis bonorum & malo-

Fu. in ms. ſpe perfectè explorata.

& malorum,qui simplex esse debet,ex dissimilibus rebus misceri,& temperari potest.Sed de hoc (magna enim res est)alio loco pluribus.nunc ad propositũ.Quemadmodum igitur,siquando ea,quæ videretur vtilitas,honestati repugnat,diiudicanda res sit,satis est suprà disputatum.sinautẽ speciem vtilitatis etiam voluptas habere dicatur,nulla potest esse ei cum honestate coniunctio. nam vt tribuamus aliquid voluptati , condimenti fortasse nonnihil,vtilitatis certè nihil habebit. HABES À PATRE MVNVS, Marce fili,mea quidem sentẽtia,magnum: sed perinde erit vt acceperis.quanquã & hi tibi tres libri inter Cratippi commẽtarios,tanquam hospites,erunt recipiendi. Sed vt si ipse venissem Athenas (quod quidem esset factum,nisi me de medio cursu clara voce patria reuocasset) aliquando me quoque audires:sic,quoniam his voluminibus ad te profecta vox mea est,tribues his temporis quantum poteris:poteris autẽ quantum voles.quum verò intellexero, te hoc scientiæ genere gaudere, tum & præsens tecum propediem (vt spero)& dum aberis,absens loquar. Vale igitur, mi Cicero,tibíque persuade, esse te quidem mihi carissimum : sed multo fore cariorem,si talibus monitis, præceptísque lætabere.

M. TVLLII CICERONIS CATO MAIOR, SEV DE SENECTVTE, AD POMPONIVM ATTICVM.

O Tite, siquid ego adiuero, curámve leuasso,
Quæ nunc te coquit & versat sub pectore fixa,
Ecquid erit pretij?

Licet enim mihi iisdem versibus affari te, Attice, quibus affatur Flamininum. " Ille vir haud magna cum re , sed plenu' fidéi. ⊣ Quanquam certò scio , non vt Flamininum, ⊣ Sollicitari te , Tite, sic noctéisque,diésque. noui enim moderationem animi tui,& æquitatem: téque non cognomen solùm Athenis reportasse,sed humanitatem & prudentiam intelligo: & tamẽ suspicor,iisdem rebus te,quibus me ipsum sentio,interdum grauius commoueri.quarum consolatio & maior est,& in aliud tempus differenda . Nunc autem mihi visum est de senectute aliquid ad te scribere.hoc enim onere,quod mihi tecum commune est,aut iam vrgentis,aut certè aduentantis senectutis,& te,& me ipsum leuari volo.etsi te quidẽ id modicè,ac sapiẽter,sicut omnia,& ferre,& laturũ esse certò scio.Sed mihi,quum de senectute vellem aliquid scribere,tu occurrebas dignus eo munere,quo vterq; nostrûm cõmuniter vteretur.Mihi quidem ita iucunda confectio huius libri fuit,vt nõ modò omneis abstersērit senectutis molestias,sed effecerit mollem etiam,& iucũdam senectutem. numquam igitur satis laudari philosophia poterit: cui qui pareat, omne tempus ætatis sine molestia possit degere. Sed de ceteris & diximus aliàs multa, & sæpe dicemus. nunc librũ de senectute ad te misimus. Omnem autem sermonem tribuimus nõ Tithono, vt Aristo Chius, ne parum esset auctoritatis in fabula:sed M. Catoni seni,quo maiorẽ auctoritatẽ haberet oratio:apud quem,Lælium,& Scipionẽ facimus admiranteis, quòd is tam facilè senectutẽ ferat, iísque eum respõdentẽ. qui si eruditius videbitur disputare, quàm consueuit ipse in suis libris:attribuito Græcis litteris: quarum constat eum perstudiosum fuisse in senectute . sed quid opus est plura?iam enim ipsius Catonis sermo explicabit nostram omnẽ de senectute sententiam. SCIP. Sæpenumero admirari soleo cum C.hoc Lælio,tum ceterarum rerum tuã excellentem M.Cato,perfectámq; sapientiam,tũ vel maximè, quòd senectutem numquam tibi grauem esse senserim : quæ plerisque senibus sic odiosa est,vt onus se Ætna grauius dicant sustinere. CATO. Rem haud sanè difficilem,Scipio & Læli,admirari videmini.quibus enim nihil est in ipsis opis ad bene beatéque viuendum,iis omnis ætas grauis est : qui autem omnia bona à se ipsi petunt, iis nihil potest malum videri , quod naturæ necessitas afferat. quo in genere est in primis senectus . Quam vt adipiscantur, omnes optant: eandem accusant adepti: tanta est stultitiæ inconstantia, atque peruersitas. Obrepere aiũt eam citius quàm putauissent.primùm,quis coëgit eos falsum

putare? quî enim citius adolescentiæ senectus, quàm pueritiæ adolescentia obrepit? deinde, quî minus grauis esset iis senectus, si octingentesimum annum agerent, quàm si octogesimum? præterita enim ætas quamuis longa quum effluxisset, nulla consolatio permulcere posset stultam senectutem. Quocirca si sapientiam meam admirari soletis (quæ vtinam digna esset opinione vestra, nostróq; cognomine) in hoc sumus sapientes, quòd naturam optimam ducem, tanquam deum, sequimur, eíque paremus. à qua non verisimile est, quum ceteræ partes ætatis bene descriptæ sint, extremũ actum, tanquam ab inerti poëta, esse neglectum. sed tamen necesse fuit esse aliquid extremum, & tanquam in arborum bacis, terræque frugibus, maturitate tempestiua quasi vietum & caducum: quod ferẽdum est molliter sapienti. quid est enim aliud gigantum modo bellare cum diis, nisi naturę repugnare? LÆL. Atqui Cato gratissimum nobis (vt etiam pro Scipione pollicear) feceris, si, quoniã speramus, volumus quidem certè, senes fieri, multo antè à te didicerimus, quibus facillimè rationibus ingrauescentem ætatem ferre possimus. CA. Faciam verò, Læli, præsertim si vtrique vestrûm gratum, vt dicis, futurum est. LÆ. Volumus sanè, nisi molestum est, Cato, tanquam longam aliquam viam cõfeceris, qua nobis quoque ingrediendum sit, istuc, quò peruenisti, videre quale sit. CA. Faciam vt potero, Læli. sæpe enim querelis interfui æqualium meorum, (pares autem cum paribus, veteri prouerbio, facilè congregantur) quæ C. Salinator, quæ Sp. Albinus, homines consulares, nostri ferè æquales deplorare solebant: tum quòd voluptatibus carerent, sine quibus vitam nullam putarent: tum quòd spernerentur ab iis, à quibus essent coli soliti. qui mihi non id videbantur accusare, quod esset accusandum. nam si id culpa senectutis accideret, eadem mihi vsu euenirent, reliquísque omnibus maioribus natu: quorum ego multorum cognoui senectutem sine querela, qui se & libidinum vinculis laxatos esse non molestè ferrent, nec à suis despicerentur. sed omnium istiusmodi querelarum in moribus est culpa, non in ætate. moderati enim, & nec difficiles, nec inhumani senes, tolerabilem senectutem agunt: importunitas autem & inhumanitas omni ætati molesta est. LÆL. Est vt dicis Cato: sed fortasse dixerit quispiam, tibi propter opes & copias & dignitatem tuam, tolerabiliorem senectutem videri: id non posse multis contingere. CA. Est istud quidem, Læli, aliquid, sed nequaquam in isto omnia: vt Themistocles fertur Seriphio cuidam in iurgio respondisse, quum ille dixisset, non illum sua, sed patriæ gloria splendorem assecutum: Nec hercule, inquit, si ego Seriphius essem, nobilis: nec, si tu Atheniensis esses, clarus vnquam fuisses. quod eodem modo de senectute potest dici. nec enim in summa inopia leuis esse senectus potest, ne sapienti quidem: nec insipienti in summa copia, non grauis. Aptissima omnino sunt, Scipio & Læli, arma senectutis, artes, exercitationésque virtutum: quæ in omni ætate cultæ, quum diu, multúmque vixeris, mirificos efferunt fructus, non solùm quia nunquam deserunt, ne in extremo quidem tempore ætatis, (quanquam id quidem maximum est) verùm etiam quia cõscientia bene actæ vitæ, multorúmque benefactorum recordatio iucundissima est. Ego quidem Q. Maximum, eum, qui Tarentum recepit, senem adolescens ita dilexi, vt æqualem. erat enim in illo viro comitate condita grauitas: nec senectus mores mutauerat. quanquam eum colere cœpi non admodũ grandem natu: sed tamen iam ætate prouectum. anno enim pòst quàm primùm consul fuerat, ego natus sum: cúmq; eo quartùm consule adolescentulus miles ad Capuã profectus sum, quintóque anno pòst ad Tarentum: deinde quæstor: quem magistratum gessi consulibus Tuditano & Cethego: deinde ædilis: quadriennio pòst factus sum prætor: quum quidem ille admodum senex, suasor legis Cinciæ de donis & muneribus fuit. Hic & bella gerebat vt adolescens, quum planè grandis esset: & Annibalem iuueniliter exsultantem patientia sua molliebat: de quo præclarè familiaris noster Ennius:

,, Vnus homo nobis cunctando restituit rem:
,, Non ponebat enim rumores ante salutem.
,, Ergo magísque, magísque viri nunc gloria claret.

Taren-

Tarentum verò qua vigilantia,quo conſilio recepit?quum quidem,me audiente, Salinatori,qui amiſſo oppido fugerat in arcem, glorianti atque ita dicenti: Mea opera, Q. Fabi Tarētum recepiſti. Certè,inquit ridens.nam niſi tu amiſiſſes, ego nunquam recepiſſem. Nec verò in armis præſtantior, quàm in toga: qui conſul iterum, Sp. Carbilio collega quieſcente, C. Flaminio tribuno pl. quoad potuit, reſtitit, agrum Picentem & Gallicum viritim cōtra ſenatus auctoritatem diuidenti:augúrque quum eſſet,dicere auſus eſt,optimis auſpiciis ea geri,quæ pro reip.ſalute gererentur: quæ contra remp.ferrentur, contra auſpicia ferri.multa in eo viro præclara cognoui: ſed nihil eſt admirabilius, quàm quo modo ille mortē filij tulit,clari viui & conſularis. Eſt in manibus laudatio.quam quum legimus, quem philoſophum non contemnimus? Nec verò ille in luce modò, atque in oculis ciuium magnus:ſed intus,domíque præſtantior.qui ſermo?quæ præcepta?quanta notitia antiquitatis?quæ ſcientia iuris augurij?multæ etiam,vt in homine Romano, litteræ:omnia memoria tenebat non domeſtica ſolùm,ſed etiam externa bella. cuius ſermone ita tum cupidè fruebar,quaſi iam diuinarem id,quod euēnit,illo exſtincto,fore, vnde diſcerem, neminem. Quorſum igitur hæc tam multa de Maximo? quia profectò videtis nefas eſſe dictu, miſeram fuiſſe talem ſenectutem.Nec tamen omnes poſſunt eſſe Scipiones,aut Maximi,vt vrbium expugnationes, vt pedeſtreis, naualeíſque pugnas,vt bella à ſe geſta,vt triumphos recordentur. eſt enim quietè & purè atque eleganter actæ ætatis placida ac lenis ſenectus: qualem accepimus Platonis,qui vno & octogeſimo anno ſcribens mortuus eſt:qualem Iſocratis,qui eum librum, qui Panathenaicus inſcribitur, quarto & nonageſimo anno ſcripſiſſe dicitur,vixiſſe quinquennium poſtea: cuius magiſter Leontinus Gorgias centum & ſeptem compleuit annos: neque vmquam in ſuo ſtudio atque opere ceſſauit.qui, quum ex eo quæreretur cur tandiu vellet eſſe in vita,Nihil habeo, inquit, quòd accuſem ſenectutem. Præclarum reſponſum, & docto homine dignum.ſua enim vitia inſipientes, & ſuam culpam in ſenectutem conferunt: quod non faciebat is, cuius modò mentionem feci,Ennius,

,, Sicut fortis equus,ſpatio qui ſæpe ſupremo
,, Vicit Olympia,nunc ſenio confectu' quieſcit.

Equi fortis & victoris ſenectuti comparat ſuam. quem quidem probè meminiſſe poteſtis.anno enim vndeuigeſimo poſt eius mortem hi cōſules,T.Flamininus & M'.Acilius, facti ſunt. ille autē Cæpione & Philippo iterum cōſulibus mortuus eſt, quum ego quinque & ſexaginta annos natus,legem Voconiam voce magna & bonis lateribus ſuaſiſſem. Annos ſeptuaginta natus(tot enim vixit Ennius) ita ferebat duo,quæ maxima putantur, onera, paupertatem & ſenectutem, vt eis pæne delectari videretur. Etenim quum complector animo,quattuor cauſas reperio cur ſenectus miſera videatur:vnam,quòd auocet à rebus gerēdis:alteram,quòd corpus faciat infirmum:tertiam,quòd priuet omnibus ferè voluptatibus:quartā, quòd haud procul abſit à morte.earum, ſi placet,cauſarum quantū quæque valeat,quámque ſit iuſta videamus. A' rebus gerendis ſenectus abſtrahit: quibus? an iis, quæ iuuenta geruntur & viribus? nullæne igitur res ſeniles ſunt, quæ vel infirmis corporibus,animo tamen adminiſtrētur?Nihil igitur agebat Q.Maximus?nihil L.Paullus pater tuus Scipio ſocer optimi viri filij mei? ceteri ſenes, Fabricij, Curij,Coruncanij, quum remp.conſilio & auctoritate defendebant,nihil agebant?ad App.Claudij ſenectutem accedebat etiam vt cæcus eſſet:tamen quum ſententia ſenatus inclinaret ad pacē cum Pyrrho,fœdúſque faciundū, nō dubitauit illa dicere,quæ verſibus perſecutus eſt Ennius:

,, Quò vobis mentes,rectæ quæ ſtare ſolebant
,, Antehac, dementes,ſeſe flexere viaï?

ceteráque grauiſsimè.notum enim vobis carmen eſt: & tamen ipſius Appij extat oratio. atque hæc ille egit ſeptem & decem annis poſt alterum conſulatū,quum inter duos conſulatus anni decem interfluxiſſent,cenſórque ante cōſulatum ſuperiorem fuiſſet: ex quo intelligitur, Pyrrhi bello grandem ſanè fuiſſe: & tamen ſic à patribus accepimus. Nihil

igitur afferunt,qui in re gerenda verſari ſenectutem negant:ſimiléſque ſunt, vt ſiqui gubernatorem in nauigando agere nihil dicant, quum alij malos ſcandant, alij per foros curſent, alij ſentinam exhauriant:ille autem clauum tenens quietus ſedeat in puppi.Non facit ea,quæ iuuenes. At verò multo maiora & meliora facit.non enim viribus, aut velocitate,aut celeritate corporis res magnæ geruntur:ſed conſilio,auctoritate,ſententia:quibus nõ modò non orbari,ſed etiam augeri ſenectus ſolet.Niſi fortè ego vobis, qui & miles, & tribunus,& legatus,& conſul verſatus ſum in vario genere bellorum, ceſſare nunc videor,quum bella non gero. At ſenatui quæ ſint gerunda,præſcribo:& quo modo Karthagini reſiſtatur,iam diu bellum cogitanti,multo antè denuntio:de qua vereri non antè deſinã,quàm illam exſciſſam eſſe cognouero. quam palmam vtinam dij immortales Scipio tibi reſeruent, vt aui reliquias perſequare : cuius à morte tertius hic,& triceſimus annus eſt:ſed memoriam illius viri omnes excipient anni cõſequentes. Anno ante me cenſorem mortuus eſt,nouem annis poſt meum conſulatum, quum conſul iterum,me conſule creatus eſſet.num igitur, ſi ad centeſimum annum vixiſſet,ſenectutis eum ſuę pœniteret?Minimè verò pœniteret.nec enim excurſione,nec ſaltu,nec eminus haſtis,aut cominus gladiis vteretur:ſed conſilio,ratione,ſententia.quæ niſi eſſent in ſenibus,nõ ſummum conſilium maiores noſtri appellaſſent ſenatum . Apud Lacedæmonios quidem ij, qui ampliſsimum magiſtratum gerunt,vt ſunt,ſic etiam nominantur ſenes.Quòd ſi legere & audire voletis externa,maximas reſp.ab adoleſcentibus labefactas, à ſenibus ſuſtentatas & reſtitutas reperietis. “ Cedò,quî veſtram rempublicam tantam amiſiſtis tam citò? ” ſic enim percunctanti,vt eſt in Næuij ludo,reſpondentur & alia,& hæc in primis: “ Prouehebant ad res noui,ſtulti,adoleſcentuli ” Temeritas eſt videlicet florẽtis ætatis,prudentia ſenectutis. At memoria minuitur. Credo, niſi exerceas eam, aut etiam ſi ſis natura tardior. Themiſtocles omniũ ciuium perceperat nomina. num igitur cenſetis,eũ, quum ætate proceſsiſſet,qui Ariſtides eſſet,Lyſimachum ſalutare ſolitum?Equidem non modò eos,qui ſunt,noui,ſed eorum patres,etiam auos: nec ſepulcra legens vereor (quod aiunt) ne memoriam perdam. his enim ipſis legendis in memoriam redeo mortuorum. nec verò quenquam ſenum audiui oblitum quo loco theſaurum obruiſſet. omnia , quæ curant,meminerunt,vadimonia conſtituta:qui ſibi,quibus ipſi debeant. Quid iuriſconſulti?quid pontifices?quid augures?quid philoſophi ſenes? quàm multa meminerũt?manent ingenia ſenibus,modò permaneat ſtudium & induſtria:nec ea ſolùm in claris & honoratis viris,ſed in vita etiam priuata & quieta. Sophocles ad ſummã ſenectutem tragœdias fecit.propter quod ſtudium quum rem familiarem negligere videretur,à filiis in iudicium vocatus eſt, vt,quemadmodum noſtro more, malè rem gerentibus, patriis bonis interdici ſolet:ſic illum , quaſi deſipientem, à re familiari remouerent iudices.tum ſenex dicitur eam fabulam,quam in manibus habebat,& proximè ſcripſerat,OEdipum Colonéum recitaſſe iudicibus,quæſiſſéque,num illud carmen deſipientis videretur. quo recitato,ſententiis iudicum eſt liberatus.Num igitur hunc,num Heſiodum,Simonidem,Steſichorum,num,quos antè dixi,Iſocratem,Gorgiam:num Homerum, num philoſophorum principes,Pythagoram,Democritũ,num Platonem, num Xenocratem, num poſtea Zenonem,Cleantem, aut eum, quem vos etiam vidiſtis Romæ, Diogenem Stoicum coëgit in ſuis ſtudiis obmuteſcere ſenectus?an non in omnibus his ſtudiorum agitatio, vitæ æqualis fuit? Age, iſta diuina ſtudio omittamus: poſſum nominare ex agro Sabino ruſticos Romanos vicinos & familiareis meos, quibus abſentibus nunquam ferè vlla in agro maiora opera fiunt,non ſerendis, non percipiendis fructibus, non cõdendis.quanquam in iis minus hoc mirum.nemo enim eſt tam ſenex, qui ſe annum non putet poſſe viuere. ſed iidem laborant in eis,quæ ſciunt nihil ad ſe omnino pertinere: “ Serit arbores,quæ alteri ſæculo proſint, ” vt ait Statius noſter in Synephebis. Nec verò dubitat agricola, quamuis ſenex, quærenti cui ſerat,reſpondere: Diis immortalibus, qui me non accipere modò hæc à maioribus voluerunt, ſed etiam poſteris prodere. Melius Cæcilius de ſene

alteri

alteri ſæculo proſpiciente,quàm illud idem,

,, Ædepol ſenectus,ſi nihil quicquam aliud vitij
,, Apportes tecum,quum aduenis:vnum id ſat eſt,
,, Quòd diu viuendo,multa, quæ non vult,videt.

Et multa fortaſſe,quę vult:atque in ea quidem,quę non vult,ſæpe etiam adoleſcentia incurrit.Illud verò idem Cæcilius vitioſius:

,, Tum equidem in ſenecta hoc deputo miſerrimum,
,, Sentire ea ætate eſſe ſe odioſum alteri.

Iucundum potius,quàm odioſum. vt enim adoleſcentibus bona indole præditis ſapientes ſenes delectantur,leuiórque fit ſenectus eorum,qui à iuuentute coluntur & diligũtur: ſic adoleſcentes ſenum præceptis gaudent, quibus ad virtutum ſtudia ducuntur.nec minus intelligo, me vobis, quàm vos mihi eſſe iucundos.ſed videtis vt ſenectus non modò languida atque iners non ſit, verùm etiam operoſa, & ſemper agens aliquid & moliens, tale ſcilicet, quale cuiuſque ſtudium in ſuperiore vita fuit.Quid, quòd etiam addiſcunt aliquid?vt Solonem verſibus gloriantem videmus, qui ſe quotidie aliquid addiſcentem, dicit ſenem fieri:vt ego feci, qui litteras Græcas ſenex didici.quas quidem ſic auidè arripui,quaſi diuturnam ſitim explere cupiens: vt ea ipſa mihi nota eſſent, quibus me nunc exemplis vti videtis. quod quum feciſſe Socratem in fidibus audirem: vellem equidem etiam illud:(diſcebant enim fidibus antiqui) ſed in litteris certè elaboraui.Ne nunc quidem vireis deſidero adoleſcentis (is enim erat locus alter de vitiis ſenectutis) non plus quàm adoleſcẽs tauri,aut elephanti deſiderabam.quod eſt, eo decet vti:& quicquid agas, agere pro viribus.quæ enim vox poteſt eſſe contemtior, quàm Milonis Crotoniatæ? qui quum iam ſenex, athletas ſe exercenteis in curriculo videret: aſpexiſſe lacertos ſuos dicitur, illacrymánſque dixiſſe: ‘‘ At hi quidem mortui iam ſunt. ” Non verò tam iſti, quàm tu ipſe,nugator.neque enim ex te vnquam es nobilitatus, ſed ex lateribus & lacertis tuis.Nihil Sex.Ælius tale,nihil multis annis antè T.Coruncanius,nihil modò P.Craſſus:à quibus iura ciuibus præſcribebãtur:quorum vſque ad extremum ſpiritum eſt prouecta prudentia.Orator metuo ne langueſcat ſenectute.eſt enim munus eius non ingenij ſolùm, ſed etiam laterum.Omnino canorum illud in voce ſplendeſcit etiam neſcio quo pacto in ſenectute.quod equidem adhuc non amiſi:& videtis annos.ſed tamen eſt decorus ſenis ſermo quietus, & remiſſus: facítque perſæpe ipſa ſibi audientiam diſerti ſenis comta, & mitis oratio.quam ſi ipſe exſequi nequeas, poſsis tamen Scipioni præcipere & Lælio.quid enim eſt iucundius ſenectute ſtipata ſtudiis iuuentutis? An ne eas quidem vireis ſenectuti relinquemus, vt adoleſcenteis doceat,inſtituat, ad omne officij munus inſtruat?quo quidem opere quid poteſt eſſe pręclarius?Mihi verò Cn.& P.Scipiones,& aui tui duo,L.Æmilius & P.Africanus, comitatu nobilium iuuenum fortunati videbantur. nec vlli bonarum artium magiſtri non boni putandi, quanuis conſenuerint vires, atque defecerint:etſi iſta ipſa defectio virium,adoleſcẽtiæ vitiis efficitur ſæpius,quàm ſenectutis. libidinoſa enim & intemperans adoleſcentia effætum corpus tradit ſenectuti. Cyrus quidem apud Xenophontem,eo ſermone,quem moriens habuit,quum admodum ſenex eſſet,negat ſe vnquam ſenſiſſe ſenectutem ſuam imbecilliorem factam,quàm adoleſcentia fuiſſet.Ego L.Metellum memini puer,qui,quum quadriennio poſt alterum conſulatum pontifex maximus factus eſſet, viginti & duos annos ei ſacerdotio præfuit, ita bonis eſſe viribus in extremo tempore ætatis,vt adoleſcentiam non requireret. Nihil neceſſe eſt mihi de me ipſo dicere.quanquam eſt id quidem ſenile,ætatíque noſtræ cõceditur. videtis enim, vt apud Homerum ſæpiſsime Neſtor de virtutibus ſuis prædicet. tertiam enim iam ætatem hominum viuebat:nec erat ei verendum,ne vera pręd icans de ſe,nimis videretur aut inſolens,aut loquax.etenim(vt ait Homerus)ex eius lingua melle dulcior fluebat oratio : quam ad ſuauitatem nullis egebat corporis viribus.& tamen ille dux Græciæ nunquam optat,vt Aiacis ſimileis habeat decem,at vt Neſtoris:quod ſi acciderit,non du-

bitat quin breui Troia sit peritura. Sed redeo ad me. quartum ago annũ & octogesimum: vellem equidẽ idem posse gloriari, quod Cyrus: sed tamen hoc queo dicere, non me quidem iis esse viribus, quibus aut miles Punico bello, aut quæstor in eodẽ bello, aut consul in Hispania fuerim, aut quadriennio pòst, quũ tribunus militaris depugnaui apud Thermopylas M'. Acilio Glabrione consule: sed tamen (vt videtis) non planè me eneruauit, non afflixit senectus: non curia vireis meas desiderat, non Rostra, non amici, non clientes, non hospites. nec enim vnquam sum assensus illi veteri, laudatóque prouerbio, quod monet, maturè fieri senem, si diu velis senex esse. ego verò me minus diu senem esse mallem, quàm esse senem antè quàm essem. itaque nemo adhuc conuenire me voluit, quin fuerim occupatus. At minus habeo virium, quàm vestrûm vteruis. ne vos quidẽ T. Pontij centurionis vireis habetis. num iccirco est ille præstantior? moderatio modò virium adsit, & tantum, quantum potest, quisque nitatur: næ ille non magno desiderio tenebitur virium. Olympiæ per stadium ingressus esse Milo dicitur, quũ humeris sustineret bouem. Vtrùm igitur has corporis, an Pythagoræ tibi malis vireis ingenij dari? denique isto bono vtare, dum adsit: quum absit, ne requiras. nisi fortè adolescentes pueritiam, paullulum ætate progresi adolescentiam debent requirere. cursus est certus ætatis, & vna via naturæ, eáque simplex: suáq; cuique parti ætatis tempestiuitas est data. vt enim infirmitas puerorũ est, ferocitas iuuenum, grauitas iam cõstantis ætatis: sic senectutis maturitas naturale quiddã habet, quod suo tempore percipi debeat. Audisse te arbitror, Scipio, hospes tuus auitus Massanissa quæ faciat hodie, nonaginta annos natus: quum ingressus iter pedibus sit, in equum omnino non ascendere: quum equo, ex equo non descendere: nullo imbre, nullo frigore adduci, vt capite operto sit: summam in eo esse corporis siccitatem: itaque exsequi omnia regis officia & munera. Potest igitur exercitatio & temperantia etiam in senectute aliquid conseruare pristini roboris. Non sunt in senectute vires. Ne postulantur quidem vires à senectute. ergo & legibus & institutis, vacat ætas nostra muneribus iis, quæ nõ possunt sine viribus sustineri. itaque non modò quod nõ possumus, sed ne quantum possumus quidem cogimur. At ita multi sunt imbecilli senes, vt nullum officij, aut omnino vitæ munus exsequi posint. At id quidem non proprium senectutis vitium est, sed commune valetudinis. Quàm fuit imbecillus P. Africani filius, is, qui te adoptauit? quàm tenui, aut nulla potius valetudine? quod nisi ita fuisset, alterum ille extitisset lumen ciuitatis. ad paternam enim magnitudinem animi, doctrina vberior accesserat. Quid mirum igitur in senibus, si infirmi sunt aliquando, quum id ne adolescentes quidem effugere posint? resistendum Læli & Scipio senectuti est: eiúsque vitia diligentia compescenda sunt. pugnandum tanquam contra morbum, sic contra senectutem. habenda ratio valetudinis: vtendum exercitationibus modicis: tantũ cibi & potionis adhibendum, vt reficiantur vires, non opprimantur. Nec verò corpori solùm subueniendum est, sed menti atque adeò multo magis: num hæc quoque, nisi tanquam lumini oleum instilles, exstinguuntur senectute. & corpora quidem & exercitatione & defatigatione ingrauescunt: animi autem se exercendo leuantur. nam quos ait Cæcilius comicos stultos senes, hos significat credulos, obliuiosos, dissolutos. quæ vitia sunt non senectutis, sed inertis, ignauæ, somniculosæ senectutis. vt petulantia, vt libido magis est adolescentium, quàm senum, nec tamen omnium adolescentium, sed non proborum: sic ista senilis stultitia, (quæ deliratio appellari solet) senum leuium est, nõ omnium. Quattuor robustos filios, & filias quinque, tantam domum, tantas clientelas Appius regebat & senex & cæcus. intentum enim animum tanquam arcum habebat: nec languescens succumbebat senectuti. tenebat non modò auctoritatem, sed etiam imperium in suos: metuebant serui, verebantur liberi, carum omnes habebant: vigebat in ea domo patrius mos & disciplina. ita enim senectus honesta est, si seipsa defendit, si ius suum retinet, si nemini emancipata est, si vsque ad extremum spiritum dominatur in suos. vt enim adolescentem in quo senile est aliquid: sic senem in quo est aliquid adolescentis, probo. quod qui sequitur, corpore

Fr. Massinissa scribendum est ex auctoritate aeneae tabellae, quae est apud me incisam habens Thoriam legem, in qua de a[illegible] monumentis, a[illegible] donatis a senatu populoque Romano, erant regis Massinissae.

senex

ſenex eſſe poterit, animo nunquam erit. Septimus mihi liber Originum eſt in manibus: omnia antiquitatis monumenta colligo: cauſarum illuſtrium, quaſcunque defendi, nūc cum maximè orationes conficio: ius augurium, pontificium, ciuile tracto. multum etiam litteris Græcis vtor: Pythagoreorúmque more, exercendæ memoriæ gratia, quid quoque die dixerim, audiuerim, egerim, commemoro veſperi. Hę ſunt exercitationes ingenij, hęc curricula mentis: in his deſudans atque elaborans, corporis vireis non magnopere deſidero. adſum amicis: venio in ſenatum frequens, vltróque affero res multùm & diu cogitatas, eáſque tueor animi, non corporis viribus. quæ ſi exſequi nequirem, tamen me lectulus oblectaret ea ipſa cogitantem, quæ iam agere non poſſem: ſed vt poſsim, facit acta vita. ſemper enim in his ſtudiis, laboribúſque viuenti non intelligitur quando obrepat ſenectus. ita ſenſim ſine ſenſu ætas ſeneſcit: nec ſubitò frangitur, ſed diuturnitate exſtinguitur. Sequitur tertia vituperatio ſenectutis, quòd eam carere dicunt voluptatibus. O pręclarum munus ætatis ſi quidem id aufert nobis, quod eſt in adoleſcentia vitioſiſsimum. accipite enim optimi adoleſcentes veterem orationem Archytæ Tarentini, magni in primis & præclari viri: quę mihi tradita eſt, quum eſſem adoleſcēs Tarenti cum Q. Maximo. Nullam capitaliorem peſtem, quàm voluptatem corporis, hominibus dicebat à natura datam: cuius voluptatis auidæ libidines, temerè & effrenatè ad potiundum incitarentur. hinc patriæ proditiones, hinc rerump. euerſiones, hinc cum hoſtibus clandeſtina colloquia naſci: nullum denique ſcelus, nullum malum facinus eſſe, ad quod ſuſcipiendum non libido voluptatis impelleret. ſtupra verò, & adulteria, & omne tale flagitium nullis aliis illecebris incitari, niſi voluptatis: quúmque homini ſiue natura, ſiue quis deus nihil mente præſtabilius dediſſet, huic diuino muneri ac dono nihil eſſe tam inimicum, quàm voluptatem. nec enim libidine dominante, temperantiæ locum eſſe, nec omnino in voluptatis regno virtutem poſſe conſiſtere. quod quo magis intelligi poſſet, fingere animo iubebat tanta incitatum aliquem voluptate corporis, quanta poſſet maxima: nemini cenſebat fore dubium, quin tam diu, dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione cōſequi poſſet: quocirca nihil eſſe tam deteſtabile, támque peſtiferum, quàm voluptatem: ſiquidem ea, quum maior eſſet atque longior, omne animi lumen exſtingueret. Hæc cum C. Pontio Samnite, patre eius, à quo Caudino prœlio Sp. Poſtumius & T. Veturius cōſules ſuperati ſunt, locutum Archytam, Nearchus Tarentinus hoſpes noſter, qui in amicitia populi Ro. permanſerat, ſe à maioribus natu accepiſſe dicebat: quum quidem ei ſermoni interfuiſſet Plato Athenienſis, quem Tarentū veniſſe L. Camillo, P. Claudio conſulibus reperio. Quorſum hæc? vt intelligatis, ſi voluptatem aſpernari ratione & ſapientia non poſſemus, magnam habendam ſenectuti gratiam, quæ efficeret, vt non libêret, quod non oporteret. impedit enim conſilium voluptas, rationis inimica: ac mentis (vt ita dicam) præſtinguit oculos: nec habet vllum cum virtute commercium. Inuitus feci, vt fortiſsimi viri T. Flaminini fratrem L. Flamininum è ſenatu eiicerem ſeptem annis pòſt quàm cōſul fuiſſet: ſed notandam putaui libidinem. ille enim quum eſſet conſul in Gallia, exoratus in conuiuio à ſcorto eſt, vt ſecuri feriret aliquem eorum, qui in vinculis eſſent, damnati rei capitalis. hic Tito fratre ſuo cenſore, qui proximus ante me fuerat, elapſus eſt. mihi verò & Flacco neutiquam probari potuit tam flagitioſa, & tam perdita libido, quæ cum probro priuato coniungeret imperij dedecus. Sæpe audiui à maioribus natu, qui ſe pueros porrò à ſenibus audiuiſſe dicebāt, mirari ſolitum C. Fabricium, quòd quum apud Pyrrhum regem legatus eſſet, audiſſet à Theſſalo Cinea, eſſe quendam Athenis, qui ſe ſapientem profiteretur: cúmque dicere, omnia, quæ faceremus, ad voluptatem eſſe referenda: quod ex eo audientes M'. Curium & T. Coruncanium optare ſolitos, vt id Samnitibus, ipſíque Pyrrho perſuaderetur: quo facilius vinci poſſent, quum ſe voluptatibus dedidiſſent. vixerat M'. Curius cum P. Decio, qui quinquennio ante eum conſulem ſe pro rep. quarto conſulatu deuouerat. norat eundem Fabricius, norat Coruncanius: qui cùm ex ſua vita, tum ex eius, quem dico, P. Decij facto iudicabant eſſe profectò aliquid

natura pulchrum atque præclarum, quod ſua ſponte peteretur, quódque ſpreta & contemta voluptate optimus quiſque ſequeretur. Quorſum igitur hæc tam multa de voluptate? quia non modò vituperatio nulla, ſed etiam ſumma laus ſenectutis eſt, quòd ea voluptates nullas magnopere deſiderat. caret epulis, exſtructíſque menſis, & frequentibus poculis: caret vinolentia, & cruditate & inſomnia. ſed ſi aliquid dandum eſt voluptati, quoniam eius blanditiis non facilè obſiſtimus (diuinus enim Plato eſcam malorum voluptatem appellat, quòd ea videlicet homines capiantur, vt hamo piſces) quanquam immoderatis epulis careat ſenectus, modicis tamen conuiuiis delectari poteſt. C. Duillum M. filium, qui Pœnos claſſe primus deuicerat, redeuntem à cena ſenem ſæpe videbam puer. delectabatur crebro funali, & tibicine: quæ ſibi nullo exemplo priuatus ſumſerat: tantum licentiæ dabat gloria. Sed quid ego alios? ad me ipſum iam reuertar. primùm habui ſemper ſodaleis. ſodalitates autem me quæſtore conſtitutæ ſunt, ſacris Idæis Magnæ matris acceptis. epulabar igitur cum ſodalibus, omnino modicè, ſed erat quidam feruor ætatis: qua progrediente, omnia fiunt etiam in dies mitiora. neque enim ipſorum conuiuiorum delectationes corporis voluptatibus magis, quàm cœtu amicorum & ſermonibus metiebar. bene enim maiores accubitionem epularem amicorum, quia vitæ coniunctionem haberet, conuiuium nominarunt, melius quàm Græci, qui hoc idem tum compotationem, tum concenationem vocant: vt, quod in eo genere minimum eſt, id maximè probare videantur. Ego verò propter ſermonis delectationem tempeſtiuis conuiuiis delector, nec cum æqualibus ſolùm, qui pauci admodum reſtant, ſed cum veſtra etiam ætate, atque vobiſcum: habeóque ſenectuti magnam gratiam, quę mihi ſermonis auiditatem auxit, potionis & cibi ſuſtulit. Quòd ſiquem etiam iſta delectant, ne omnino bellum indixiſſe videar voluptati, cuius eſt etiam fortaſſe quidam naturalis modus: non intelligo ne in iſtis quidem ipſis voluptatibus carere ſenſu ſenectutem. Me verò & magiſteria delectant à maioribus inſtituta: & is ſermo, qui more maiorum à ſummo adhibetur in poculo: & pocula, ſicut in ſympoſio Xenophontis, minuta atque rorantia: & refrigeratio æſtate & viciſsim hieme aut ſol, aut ignis hibernus: quæ quidem etiam in Sabinis perſequi ſoleo: cõuiuiúmq; vicinorum quotidie compleo: quod ad multam noctem, quammaximè poſſumus, vario ſermone producimus. At non eſt voluptatum tanta quaſi titillatio in ſenibus. credo: ſed ne deſideratio quidem. nihil autem moleſtum, quod nõ deſideres. Bene Sophocles, quum ex eo quidam iam affecta ætate quæreret, vteretúrne rebus Venereis, Dij meliora, inquit: libenter verò iſtinc, tanquam à domino agreſti ac furioſo profûgi. cupidis enim rerum talium odioſum & moleſtum eſt fortaſſe carere: ſatiatis verò & expletis iucundius eſt carere, quàm frui: quanquam non caret is, qui non deſiderat. ergo hæc nõ deſiderare dico eſſe iucundius. Quòd ſi iſtis ipſis voluptatibus bona ætas fruitur libètius: primùm prauis fruitur rebus, vt diximus: deinde iis, quibus ſenectus, ſi nõ abundè potitur, non omnino caret. vt Turpione Ambiuio magis delectatur, qui in prima cauea ſpectat: delectatur tamen etiam, qui in vltima: ſic adoleſcentia voluptates propter intuens magis fortaſſe delectatur: ſed delectatur etiam ſenectus procul eas ſpectans, tantum quantum ſat eſt. At illa quanti ſunt, animum tanquam emeritis ſtipendiis libidinis, ambitionis, contentionis, inimicitiarum, cupiditatum omnium, ſecum eſſe, ſecúmque (vt dicitur) viuere? Si verò habet aliquod tãquam pabulum ſtudij atque doctrinæ, nihil eſt otioſa ſenectute iucũdius. mori videbamus in ſtudio dimetiendi pæne cæli atque terræ Gallum familiarem patris tui Scipio. quoties illum lux, noctu aliquid deſcribere ingreſſum, quoties nox oppreſsit, quum cœpiſſet manè? quàm delectabat eũ defectiones ſolis & lunæ multo nobis antè prædicere? Quid in leuioribus ſtudiis, ſed tamen acutis? quàm gaudebat bello ſuo Punico Næuius? quàm Truculento Plautus? quàm Pſeudulo? Vidi etiam ſenem Liuium: qui cùm ſex annis, antè quàm ego natus ſum, fabulam docuiſſet, Centhone Tuditanóque cõſulibus, vſque ad adoleſcentiam meam proceſsit ætate. quid de P. Licinij Craſsi, & pontificij, & ciuilis iuris ſtudio loquar? aut de huius P. Scipionis, qui his

paucis

F. h. in ms. Duelium et ita scribebant antiqui

mala aetas senectus dicitur ab Afranio in illo v. mala aetas nulla delinimenta invenit.

paucis diebus pontifex maximus factus est? Atqui eos omneis, quos commemoraui, his studiis flagranteis senes vidimus. M. uerò Cethegum (quem rectè Suadæ medullam dixit Ennius) quanto studio exerceri in dicendo videbamus etiam senem? quę sunt igitur epularum, aut ludorum, aut scortorum voluptates cũ his voluptatibus comparandæ? Atque hæc quidem studia doctrinæ, prudentibus & bene institutis pariter cum ætate crescunt: vt honestum illud Solonis sit, quod ait versiculo quodam, (vt antè dixi) Senescere se multa in dies addiscentẽ: qua voluptate animi nulla certè potest esse maior. VENIO NVNC ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector: quæ nec vlla impediuntur senectute, & mihi ad sapientis vitam proximè videntur accedere. habent enim rationem cum terra, quæ numquã recusat imperium, nec vmquam sine vsura reddit quod accepit: sed aliàs minore, plerunque maiore cum fænore. quanquam me quidem nõ fructus modò, sed etiã ipsius terræ vis ac natura delectat: quæ quum gremio mollito ac subacto sparsum semen excepit, primùm id occæcatum cohibet: ex quo occatio, quæ hoc efficit, nominata est: deinde tepefactum vapore & complexu suo diffundit, & elicit herbescentem ex eo viriditatem: quæ nixa fibris stirpium sensim adolescit, calamóque erecta geniculato, vaginis iam quasi pubescens includitur, è quibus quum emersit, fundit frugem spici ordine structam, & cõtra auium minorum morsum munitur vallo aristarum. Quid ego vitium satus, ortus, incrementa commemorem? satiari delectatione non possum: vt meæ senectutis requietem, oblectamẽtúmque pernoscatis. Omitto enim vim ipsam omnium, quæ generantur è terra, quæ ex fici tantillo grano, aut ex acino vinacei, aut ex ceterarum frugum, ac stirpium minutissimis seminibus tantos truncos, ramósque procreat: malleoli, plantæ, sarmenta, viuiradices, propagines nónne ea efficiunt, vt quemuis cum admiratione delectẽt? vitis quidem, quæ natura caduca est, & nisi fulta sit, fertur ad terram, eadem vt se erigat, clauiculis suis, quasi manibus quicquid est nacta, complectitur: quam serpentem multiplici lapsu & erratico, ferro amputans coërcet ars agricolarum, ne siluescat sarmẽtis, & in omneis partes nimia fundatur. Itaque ineunte vere in iis, quæ relicta sunt, existit tanquam ad articulos sarmentorũ ea, quæ gemma dicitur: à qua oriens vua sese ostendit: quæ & succo terræ, & calore solis augescens, primò est peracerba gustatu, dein maturata dulcescit, vestitáque pampinis, nec modico tepôre caret, & nimios solis defendit ardores: qua quid potest esse tum fructu lætius, tum aspectu pulchrius? cuius quidem non vtilitas me solùm, (vt antè dixi) sed & cultura, & ipsa natura delectat: adminiculorum ordines, capitum iugatio & religatio, & propagatio, sarmentorum ea, quàm dixi, aliorum amputatio, aliorum immissio. quid ego irrigationes, quid fossiones agri, repastinationésque proferam, quibus fit multo terra fæcundior? quid de vtilitate loquar stercorandi? dixi in eo libro, quem de rebus rusticis scripsi: de qua doctus Hesiodus ne verbum quidem fecit, quum de cultura agri scriberet. at Homerus, qui multis (vt mihi videtur) antè sæculis fuit, Laërtem lenientem desiderium, quod capiebat è filio, colẽtem agrum, & eum stercorantem facit. Nec verò segetibus solùm, & pratis, & vineis, & arbustis res rusticæ lætæ sunt, sed hortis etiam, & pomariis, tum pecudum pastu, & apium examinibus, tum florum omnium varietate. nec consitiones modò delectant, sed etiam insitiones: quibus nihil inuênit agricola sollertius. possum persequi permulta oblectamenta rerum rusticarũ: sed ea ipsa, quæ dixi, sentio fuisse longiora. ignoscetis autem. nam & studio rerum rusticarum prouectus sum, & senectus est natura loquacior: ne ab omnibus eam vitiis videar vindicare. Ergo in hac vita M'. Curius, quũ de Samnitibus, de Sabinis, de Pyrrho triumphasset, consumsit extremum tempus ætatis. cuius ego villam contemplans (abest enim non longè à me) admirari satis non possum vel hominis continentiam, vel temporum disciplinam. Curio ad focum sedenti magnum auri pondus Samnites quum attulissent, repudiati ab eo sunt. non enim aurum habere, præclarum sibi videri dixit: sed eis, qui haberent aurum, imperare. poterátne tantus animus non efficere iucundam senectutem? Sed venio ad agricolas, ne à me ipse recedam. in agris erant tunc senatores, & iidem senes: si-

quidem aranti L. Quinctio Cincinnato nũtiatum eſt, eum dictatorem eſſe dictum. cuius dictatoris iuſſu magiſter equitum C. Seruilius Ahala Sp. Mælium regnum appetentem occupatum interemit. à villa in ſenatum arceſſebantur & Curius & ceteri ſenes: ex quo qui eos arceſſebant, viatores nominati ſunt. num igitur eorum ſenectus miſerabilis fuit, qui ſe agri cultione oblectabant? Mea quidem ſententia, haud ſcio, an vlla vita beatior eſſe poſsit: neque ſolùm officio, quòd hominum generi vniuerſo cultura agrorum eſt ſalutaris: ſed & delectatione, quam dixi, & ſaturitate, copiáque rerum omnium, quæ ad victum hominum, ad cultum etiam deorum pertinent: vt, quoniam hæc quidam deſiderãt, in gratiam iam cum voluptate redeamus. Semper enim boni, aſsiduíque domini referta cælla vinaria, olearia, & penuaria eſt, uilláque tota locuples eſt: abũdat porco, hædo, agno, gallina, lacte, caſeo, melle. iam hortum ipſi agricolæ ſuccidiam alterã appellant. tum conditiora facit hæc ſuperuacaneis operis aucupium atque venatio. Quid de pratorum viriditate, aut arborum ordinibus, aut vinetorum, oliuetorúmue ſpecie plura dicam? præcîdam. Agro bene culto nihil poteſt eſſe nec vſu vberius, nec ſpecie ornatius: ad quẽ fruendum non modò non retardat, verùm etiam inuitat atque allectat ſenectus. vbi enim poteſt illa ætas aut caleſcere, vel apricatione melius, vel igni: aut vicíſsim vmbris, aquíſue refrigerari ſalubrius? Sibi habeant igitur iuuenes arma, ſibi equos, ſibi haſtas, ſibi clauam & pilã, ſibi nationes atq; curſus: nobis ſenibus ex luſionibus multis talos relinquant, & teſſeras. id ipſum tamen vt lubebit, quoniã ſine his beata eſſe ſenectus poteſt. Multas ad res, perutiles Xenophontis libri ſunt: quos legite, quæſo, ſtudioſe, vt facitis: quàm copioſè ab eo agricultura laudatur in eo libro, qui eſt de tuenda re familiari, qui OEconomicus inſcribitur? atque vt intelligatis nihil ei tam regale videri, quàm ſtudium agri colendi, Socrates in eo libro loquitur cum Critobulo, Cyrum minorem, Perſarum regem, præſtantem ingenio atque imperij gloria, quum Lyſander Lacedæmonius vir ſummæ virtutis veniſſet ad eum Sardis, eíque dona à ſociis attuliſſet: & ceteris in rebus comem erga Lyſandrum atque humanum fuiſſe, & ei quendam conſeptum agrum, diligenter conſitum oſtẽdiſſe. quum autem admiraretur Lyſander & proceritates arborũ, & directos in quincuncem ordines, & humum ſubactam atque puram, & ſuauitatem odorum, qui afflarentur è floribus: tum eum dixiſſe, mirari ſe non modò diligẽtiam, ſed etiam ſollertiam eius, à quo eſſent illa dimenſa atque deſcripta: & ei Cyrum reſpondiſſe, Atqui ego omnia iſta ſum dimenſus: mei ſunt ordines, mea deſcriptio: multæ etiam iſtarum arborum mea manu ſunt ſatæ. tum Lyſandrum intuentem purpuram eius & nitorem corporis, ornatúmque Perſicum multo auro, multíſque gemmis dixiſſe: Rectè verò te, Cyre, beatum ferunt, quoniam virtuti tuæ fortuna cõiuncta eſt. Hac igitur fortuna frui licet ſenibus: nec ætas impedit quo minus & ceterarum rerum, & in primis agri colendi ſtudia teneamus vſque ad vltimum tempus ſenectutis. M. quidem Valerium Coruum ad cẽteſimum annum accepimus vitam perduxiſſe, quum exacta iam ætate in agris eſſet, eóſque coleret: cuius inter primum & ſextum conſulatum octo & quadraginta anni interfuerũt. Ita quantum ſpatium ætatis maiores noſtri ad ſenectutis initium eſſe voluerunt, tantus illi curſus honorum fuit. atque huius extrema ætas hoc beatior, quàm media, quòd auctoritatis habebat plus, laboris minus. Apex eſt autem ſenectutis auctoritas: quanta fuit in L. Cæcilio Metello, quanta in Atilio Calatino. in quem illud eclogíum, " Vno ore plurimæ conſentiunt gentes populi primarium fuiſſe virum. " notum eſt carmen inciſum ſepulcro. iure igitur grauis, cuius de laudibus omnium eſſet fama conſentiens. quem virum nuper P. Craſſum põtificem maximum, quem poſtea M. Lepidum eodem ſacerdotio præditum vidimus? quid de Paullo aut Africano loquar, aut, vt iam antè, de Maximo? quorum non in ſententia ſolùm, ſed etiam in nutu reſidebat auctoritas. Habet, habet ſenectus, honorata præſertim, tantam auctoritatem, vt ea pluris ſit, quàm omnes adoleſcentiæ voluptates. ſed in omni oratione mementote eam me laudare ſenectutem, quæ fundamentis adoleſcentiæ conſtituta ſit. ex quo efficitur id, quod ego magno quondam cũ aſſenſu omnium dixi,

dixi,Miſeram eſſe ſenectutem,quæ ſe oratione defenderet.non cãni,nó rugæ repentè auctoritatem arripere poſſunt:ſed honeſtè acta ſuperior ætas fructus auctoritatis carpit extremos.hæc enim ipſa ſunt honorabilia, quæ videntur leuia atque communia, ſalutari, appeti,decedi, aſſurgi, deduci, reduci, conſuli: quæ & apud nos,& in aliis ciuitatibus,vt quæque optimè morata eſt, ita diligentiſsimè obſeruãtur. Lyſandrum Lacedæmonium, cuius modò mentionem feci,dicere aiunt ſolitum,Lacedæmone eſſe honeſtiſsimum domicilium ſenectutis:nuſquam enim tantum tribuitur ætati,nuſquam eſt ſenectus honoratior.quinetiam memoriꝫ proditum eſt,quum Athenis ludis quidam in theatrum grandis natu veniſſet, magno conſeſſu locum ei nuſquam à ſuis ciuibus datum: quum autem ad Lacedæmonios acceſsiſſet,qui legati quum eſſent,certo in loco conſederant, conſurrexiſſe omneis, & ſenem ſeſſum recepiſſe: quibus quum à cuncto conſeſſu plauſus eſſet multiplex datus,dixiſſe ex iis quẽdam,Athenienſeis ſcire quæ recta eſſent,ſed facere nolle.Multa in noſtro collegio præclara,ſed hoc,de quo agimus,in primis, quòd vt quiſque ætate antecellit,ita ſententię principatum tenet:neque ſolùm honore antecedentibus,ſed iis etiam,qui cum imperio ſunt,maiores natu augures anteponuntur.Quæ ſunt igitur voluptates corporis cum auctoritatis præmiis comparandæ? quibus qui ſplendidè vſi ſunt, hi mihi videntur fabulam ætatis peregiſſe, nec tanquam inexercitati hiſtriones, in extremo actu corruiſſe.At ſunt moroſi,& anxij,& iracundi,& difficiles ſenes:ſi quærimus,etiã auari.ſed hæc morum vitia ſunt,non ſenectutis.At moroſitas tamen,& ea vitia,quæ dixi, habent aliquid excuſationis,non illius quidẽ iuſtæ,ſed quæ probari poſſe videatur.contemni ſe putant,deſpici,illudi.pręterea in fragili corpore odioſa omnis offenſio eſt.quæ tamen omnia dulciora fiunt & bonis moribus & artibus:idque tum in vita,tum in ſcena intelligi poteſt ex iis fratribus,qui in Adelphis ſunt.quanta in altero diritas,in altero comitas?ſic ſe res habet.vt enim non omne vinum, ſic non omnis natura coaceſcit vetuſtate.ſeueritatem in ſenectute probo, ſed eam,ſicut alia, modicam: acerbitatem nullo modo.auaritia verò ſenilis quid ſibi velit, non intelligo. poteſt enim quicquam eſſe abſurdius,quàm quo minus viæ reſtat,eo plus viatici quærere? QVARTA RESTAT CAVSA,quæ maximè angere,atque ſollicitam habere noſtram ætatem videtur, appropinquatio mortis:quæ certè à ſenectute non poteſt longè abeſſe.O miſerum ſenem, qui mortem contemnendam eſſe in tam longa ætate non viderit!quæ aut planè negligenda eſt, ſi omnino exſtinguit animũ:aut etiam optanda,ſi aliquò eum deducit,vbi ſit futurus æternus. atqui tertium certè nihil inueniri poteſt.Quid igitur timeam, ſi aut non miſer poſt mortem,aut beatus etiam futurus ſum?quanquam quis eſt tam ſtultus,quanuis ſit adoleſcens, cui ſit exploratum ſe ad veſperũ eſſe victurum? quinetiam ætas illa multo plureis, quàm noſtra, mortis caſus habet. facilius in morbos incidunt adoleſcentes, grauius ægrotant, triſtius curantur.itaque perpauci veniunt ad ſenectutem:quod ni ita accideret,melius & prudentius viueretur.mens enim & ratio & conſilium in ſenibus eſt:qui ſi nulli fuiſſent, nullæ omnino ciuitates fuiſſent.Sed redeo ad mortem impendentem.quod illud eſt crimen ſenectutis,quum id videatis cum adoleſcentia eſſe commune?ſenſi ego cùm in optimo filio meo,tum in exſpectatis ad ampliſsimam dignitatem fratribus tuis, Scipio, mortem omni ætati eſſe communem. At ſperat adoleſcens diu ſe eſſe victurum:quod ſperare idem non poteſt ſenex.Inſipienter ſperat.quid enim ſtultius, quàm incerta pro certis habere,falſa pro veris?At ſenex ne quod ſperet quidem habet. at eſt eo meliore condicione quàm adoleſcens:quum id,quod ille ſperat,hic conſecutus eſt.ille vult diu viuere,hic vixit diu.quanquam,ô dij boni,quid eſt in hominis vita diu? da enim ſupremum tempus: exſpectemus Tarteſsiorum regis ætatem.fuit enim (vt ſcriptũ video) Arganthonius quidam Gadibus,qui octoginta regnauit annos,centum viginti vixit. Sed mihi ne diuturnũ quidem quicquam videtur,in quo eſt aliquid extremum.quum enim id aduẽnit, tunc illud, quod præteriit,effluxit: tantum remanet, quod virtute & rectè factis conſecutus ſis. horæ quidem cedunt & dies, & menſes & anni: nec præteritum tempus reuertitur: nec

quid sequatur, sciri potest. quod cuique temporis ad viuendum datur, eo debet esse contentus. neque enim histrioni, vt placeat, peragenda fabula est: modò, in quocunque fuerit actu, probetur: neque sapienti vsque ad Plaudite, veniundum. breue enim tempus ætatis, satis longum est ad bene honestéque viuendum: sin processeris longius, nõ magis dolendum est, quàm agricolæ dolent, præterita verni temporis suauitate, æstatem, autumnúmque venisse. ver enim, tanquam adolescentia, significat, ostendítque fructus futuros: reliqua tempora demetendis fructibus, & percipiendis accommodata sunt. fructus autem senectutis est (vt sæpe dixi) antè partorum bonorũ memoria & copia. Omnia verò, quæ secundum naturam fiunt, sunt habenda in bonis. quid est autem tam secundum naturam, quàm senibus emori? quod idem contingit adolescentibus aduersante & repugnante natura. itaque adolescentes sic mihi mori videntur, vt quum aquæ multitudine, flammæ vis opprimitur: senes autem sic vt cùm sponte, nulla adhibita vi, consumtus ignis exstinguitur. & quasi poma ex arboribus, si cruda sunt, auelluntur, si matura & cocta, décidunt: sic vitam adolescentibus vis aufert, senibus maturitas: quæ mihi quidem tam iucunda est, vt quo propius ad mortem accedam, quasi terram videre videar, aliquandóque in portum ex longa nauigatione esse venturus. Omnium ætatum certus est terminus: senectutis autem nullus certus est terminus: rectéque in ea viuitur, quoad munus officij exsequi & tueri possis, & tamen mortem contemnere. ex quo fit, vt animosior etiã senectus sit, quàm adolescentia, & fortior. hoc illud est, quod Pisistrato tyranno à Solone responsum est, quum illi quærenti, qua tandem re fretus, sibi tam audacter obsisteret, respondisse dicitur, Senectute. Sed viuẽdi finis est optimus, quum integra mente, certísq; sensibus opus ipsa suum eadem, quæ coagmentauit, natura dissoluit: vt nauem, vt ædificium idem destruit facillimè, qui construxit: sic hominem eadem optimè, quæ conglutinauit, natura dissoluit. nam omnis conglutinatio recens, ægrè: inueterata, facilè diuellitur. ita fit vt illud breue vitæ reliquum nec auidè appetendum senibus, nec sine causa deserendum sit: vetátque Pythagoras, iniussu imperatoris, id est dei, de præsidio & statione vitæ decedere. Solonis quidẽ sapientis elogíum est, quo se negat velle suam mortem dolore amicorum, & lamentis vacare. vult, credo, esse carum se suis. sed haud scio an melius Ennius: " Nemo me lacrymis décoret, neque funera fletu " Faxit. Non censet lugendam esse mortem, quã immortalitas consequatur. Iam sensus moriendi, si aliquis esse potest, is est ad exiguum tempus, præsertim seni: post mortem quidem sensus aut optandus, aut nullus est. sed hoc meditatum ab adolescentia debet esse, mortem vt negligamus: sine qua meditatione tranquillo esse animo nemo potest. moriendum enim certè est, & id incertum, an eo ipso die. Mortem igitur omnibus horis impendentem timens, quî poterit animo cõsistere? de qua non ita longa disputatione opus esse videtur, quum recorder non solùm L. Brutum, qui in liberanda patria est interfectus: nõ duos Decios, qui ad voluntariam mortem cursum equorum incitauerunt: non M. Atilium, qui ad supplicium est profectus, vt fidem hosti datam conseruaret: non duos Scipiones, qui iter Pœnis vel corporibus suis obstruere voluerunt: non auum tuum L. Paullum, qui morte luit collegæ in Cannensi ignominia temeritatem: non M. Marcellum, cuius interitum ne crudelissimus quidem hostis honore sepulturæ carere passus est: sed legiones nostras (quod scripsi in Originibus) in eum sæpe locum profectas alacri animo & erecto, vnde se nunquam redituras arbitrarentur. Quod igitur adolescentes, & ij quidem non solùm indocti, sed etiam rustici contemnunt, id docti senes extimescent? omnino (vt quidem mihi videtur) rerum omnium satietas, vitæ facit satietatem. Sunt pueritiæ certa studia. num igitur ea desiderant adolescentes? sunt & ineuntis adolescentiæ. num ea iam constans requirit ætas, quæ media dicitur? sunt etiam huius ætatis. ne ea quidem quæruntur à senectute. sunt extrema quædam studia senectutis. ergo, vt superiorum ætatum studia óccidunt, sic óccidũt etiam senectutis: quod quum éuenit, satietas vitæ tempus maturum mortis affert. Equidem nõ video cur quid ipse sentiam de morte, non audeam vobis dicere: quod eo melius cernere mihi videor, quo ab ea

propius

propius absum. Ego vestros patres, P. Scipio, túque C. Læli, viros clarissimos, mihíq; amicissimos viuere arbitror, & eam quidem vitam, quæ est sola vita nominanda. nam dum sumus in his inclusi compagibus corporis, munere quodam necessitatis, & graui opere perfungimur. est enim animus cælestis ex altissimo domicilio depressus, & quasi demersus in terram, locum diuinæ naturæ, æternitatíque contrarium. Sed credo deos immortaleis sparsisse animos in corpora humana, vt essent qui terras tuerentur, quíque cælestium ordinem contemplantes, imitarentur eum vitæ modo, atque constantia. nec me solùm ratio ac disputatio impulit vt ita crederem, sed nobilitas etiam summorum philosophorum, & auctoritas. Audiebam, Pythagoram, Pythagoreósque, incolas pæne nostros, qui essent Italici philosophi quondam nominati, nunquam dubitasse, quin ex vniuersa mente diuina delibatos animos haberemus. demõstrabantur mihi præterea quæ Socrates supremo vitæ die de immortalitate animorum disseruisset, is, qui esset sapientissimus oraculo Apollinis iudicatus. Quid multa? sic mihi persuasi, sic sentio, quum tanta celeritas sit animorum, tanta memoria præteritorum, futurorum prudentia, tot artes, tot scientiæ, tot inuenta, non posse eam naturam, quæ res eas contineat, esse mortalem: quúmque semper agitetur animus, nec principium motus habeat, quia ipse se moueat: ne finẽ quidem habiturum esse motus, quia nuuquam se ipse sit relicturus: & quum simplex animi sit natura, neque habeat in se quicquam admixtum dispar sui, atque dissimile, non posse eum diuidi: quòd si non possit, non posse interire: magnóque esse argumento, homines scire pleraque antequàm nati sint, quòd iam pueri quum arteis difficileis discant, ita celeriter res innumerabileis arripiant: vt eas non tum primùm accipere videantur, sed reminisci & recordari. Hæc Platonis ferè. Apud Xenophontem autem moriens Cyrus maior hæc dicit: " Nolite arbitrari, ò mihi carissimi filij, me, quum à vobis discessero, nusquam aut nullum fore. nec enim dum eram vobiscum, animum meum videbatis: sed eum esse in hoc corpore, ex iis rebus, quas gerebam, intelligebatis. eundem igitur esse creditote, etiam si nullum videbitis. Nec verò clarorum virorum post mortem honores permanerent, si nihil eorum ipsorum animi efficerent, quo diutius memoriam sui teneremus. Mihi quidem nũquam persuaderi potuit, animos, dum in corporibus essent mortalibus, viuere: quum exissent ex iis, emori. nec verò tum animũ esse insipientem, quum ex insipienti corpore euasisset: sed quum omni admixtione corporis liberatus, purus, & integer esse cœpisset, tum esse sapientem. Atque etiam quum hominis natura morte dissoluitur, ceterarum rerum perspicuum est quò quæque discedat. abeunt enim illuc omnia, vnde orta sunt. animus autem solus, nec quum adest, nec quum discedit, appâret. Iam verò videtis nihil morti tam esse simile, quàm somnum. atqui dormiẽtium animi maximè declarant diuinitatem suam. multa enim quoniam remissi & liberi sunt, futura prospiciunt. ex quo intelligitur quales futuri sint, quum planè se vinculis corporis relaxauerint. Quare, si hęc ita sunt, sic me colitote, inquit, vt de ũ: sin interiturus vnà est animus cum corpore, vos tamen, deos verentes, qui hanc omnem pulchritudinem tuentur & regunt, memoriam nostri piè, inuiolatéque seruabitis. — Cyrus quidẽ hæc moriens: nos si placet, nostra videamus. Nemo vnquam mihi, Scipio, persuadebit aut patrem tuum Paullum, aut duos auos, Paullum & Africanum, aut Africani patrem, aut patruum, aut multos præstanteis viros, quos enumerare non necesse est, tanta esse conatos, quæ ad posteritatis memoriã pertinerent, nisi animo cernerent, posteritatem ad se pertinere. An censes (vt de me ipse aliquid more senum glorier) me tantos labores diurnos, nocturnósque domi, militiǽque suscepturum fuisse, si iisdem finibus gloriam meam, quibus vitam, essem terminaturus? nónne melius multo fuisset otiosam ætatem & quietam, sine vllo aut labore, aut contentione traducere? sed nescio quo modo animus erigens se, posteritatẽ semper ita prospiciebat, quasi quum excessisset è vita, tum denique victurus esset. quòd quidem ni ita se haberet, vt animi immortales essent, haud optimi cuiusque animus maximè ad immortalitatem & gloriam niteretur. Quid, quòd sapiẽtissimus quisq; æquissimo animo moritur, stultissimus

iniquissimo? nõne vobis videtur animus, is, qui plus cernat & lõgius, videre se ad meliora proficisci: ille autẽ, cuius obtusior sit acies, non videre? Equidem efferor studio, patres vestros, quos colui & dilexi, videndi: neq; verò eos solùm conuenire aueo, quos ipse cognoui: sed illos etiam, de quibus audiui & legi, & ipse conscripsi. quò quidẽ me proficiscentem haud sanè quis facilè retraxerit, nec si tanquã Peliam recoxerit. quòd si quis deus mihi largiatur, vt ex hac ætate repuerascam, & in cunis vagiam, valde recusem. nec verò velim, quasi decurso spatio, ad carceres à calce reuocari. quid enim habet vita commodi? quid non potius laboris? sed habeat sanè. habet certè tamen aut satietatem, aut modũ. non libet enim mihi deplorare vitã, quod multi, & ij docti, sæpe fecerunt: nec me vixisse pœnitet, quoniam ita vixi, vt non frustrà me natũ existimem: & ex ista vita discedo, tãquam ex hospitio, non tanquã ex domo. cõmorandi enim natura deuersorium nobis, non habitandi locum dedit. O præclarum diẽ, quum in illud animorum concilium, cœtúmque proficiscar, & quũ ex hac turba & colluuione discedã! proficiscar enim nõ ad eos solùm viros, de quibus antè dixi, sed etiam ad Catonem meum, quo nemo vir melior natus est, nemo pietate præstantior: cuius à me corpus est crematum: quod contra decuit ab illo meũ. animus verò non me deserens, sed respectans, in ea profectò loca discessit, quò mihi ipsi cernebat esse veniendum. quem ego meum casum fortiter ferre visus sum: non quòd æquo animo ferrem, sed me ipse consolabar, existimans non longinquum inter nos digressum & discessum fore. His mihi rebus, Scipio, (id enim te cum Lælio admirari solere dixisti) leuis est senectus, nec solùm non molesta, sed etiam iucunda. quòd si in hoc erro, quòd animos hominum immortaleis esse credam, libenter erro: nec mihi hunc errorem, quo delector, dum viuo, extorqueri volo. sin mortuus, vt quidam minuti philosophi censent, nihil sentiam: non vereor ne hunc errorem meum philosophi mecum mortui, irrideant. quòd si non sumus immortales futuri, tamen exstingui homini suo tempore optabile est. nam habet natura, vt aliarum omnium rerum, sic viuendi modum. Senectus autem, ætatis est peractio tanquam fabulæ: cuius defatigationem fugere debemus, præsertim adiuncta satietate. Hæc habui de senectute quæ dicerem: ad quam vtinam perueniatis, vt ea, quæ ex me audistis, re experti probare possitis.

M. TVLLII CICERONIS LÆLIVS, vel DE AMICITIA, AD T. POMPONIVM ATTICVM.

VINTVS Mucius augur multa narrare de C. Lælio socero suo memoriter, & iucundè solebat, nec dubitare illũ in omni sermone appellare sapientem. Ego autem à patre ita eram deductus ad Scæuulam sumta virili toga, vt quoad possem, & liceret, à senis látere nunquã discederem. itaq; multa ab eo prudenter disputata, multa etiam breuiter & cõmodè dicta, memoriæ mãdabam, fierique studebã eius prudentia doctior. quo mortuo, me ad pontificem Scæuulam cõtuli: quem vnum nostræ ciuitatis & ingenio & iustitia præstãtissimum audeo dicere. Sed de hoc aliàs: nunc redeo ad augurem. Quum sæpe multa, tum memini domi in hemicyclio sedentem (vt solebat) quum & ego essem vnà, & pauci admodũ familiares, in eum sermonem illum incidere, qui tum ferè multis erat in ore. meministi enim profectò Attice, & eo magis, quòd P. Sulpicio vtebare multùm, quũ is tribunus pl. capitali odio, à Q. Pompeio, qui tum erat consul, dissideret, quocum coniunctissimè & amantissimè vixerat: quanta esset hominum vel admiratio, vel querela. Itaque tum Scæuula, quum in eam ipsam mentionem incidisset, exposuit nobis sermonẽ Lælij de amicitia habitum ab illo secum, & cum altero genero C. Fannio M. filio paucis diebus post mortem Africani. Eius disputationis sententias memoriæ mandaui, quas in hoc libro exposui arbitratu meo. quasi enim ipsos induxi loquenteis, ne inquam & inquit, sæpius interponeretur: atque vt tanquam à præsentibus coràm haberi sermo videretur. Cùm enim sæpe mecum ageres, vt de amicitia scriberem aliquid, digna mihi res cùm

cùm omnium cognitione,tum noſtra familiaritate viſa eſt.itaq; feci non inuitus,vt prodeſſem multis rogatu tuo.Sed,vt in Catone maiore feci, qui eſt ſcriptus ad te de ſenectute,Catonem induxi ſenem diſputantem,quia nulla videbatur aptior perſona, quæ de illa ætate loqueretur,quàm eius,qui & diutiſsimè ſenex fuiſſet, & in ipſa ſenectute præ ceteris floruiſſet:ſic quum accepiſſemus à patribus,maximè memorabilem C.Lælij & P. Scipionis familiaritatẽ fuiſſe,idonea mihi Lælij perſona viſa eſt,quæ de amicitia ea ipſa diſſereret,quæ diſputata ab eo meminiſſet Scæuula. Genus autem hoc ſermonũ poſitum in hominum veterũ auctoritate,& eorum illuſtrium,plus neſcio quo pacto videtur habere grauitatis.itaque ipſe mea legens ſic afficior interdum,vt Catonem,non me,loqui exiſtimem.ſed,vt tum ad ſenem ſenex de ſenectute , ſic hoc libro ad amicum amiciſsimus de amicitia ſcripſi.Tum eſt Cato locutus,quo erat nemo ferè ſenior temporibus illis, nemo prudentior:nunc Lælius,& ſapiens(ſic enim eſt habitus) & amicitiæ gloria excellens , de amicitia loquitur.Tu velim animum à me parumper auertas:Lęlium loqui ipſum putes. C.Fannius & Q.Mucius ad ſocerum veniunt poſt mortẽ Africani , ab his ſermo oritur: reſpondet Lælius,cuius tota diſputatio eſt de amicitia: quam legens tute ipſe cognoſces. FAN. Sũt iſta Læli.nec enim melior vir fuit Africano quiſquam,nec clarior . ſed exiſtimare debes omnium oculos in te eſſe coniectos:vnũ te ſapientẽ & appellant & exiſtimãt. tribuebatur hoc modò M.Catoni.ſcimus,L. Atilium apud patres noſtros appellatũ eſſe ſapientem:ſed vterque alio quodam modo: Atilius,quia prudens eſſe in iure ciuili putabatur:Cato,quia multarum rerum vſum habebat : multa eius & in ſenatu , & in foro vel prouiſa prudenter,vel acta conſtanter,vel reſponſa acutè ferebantur.propterea quaſi cognomen iam habebat in ſenectute ſapientis.te autem alio quodam modo dicunt non ſolùm natura & moribus,verùm etiam ſtudio & doctrina eſſe ſapientem : nec ſicut vulgus, ſed vt eruditi ſolent appellare ſapientẽ, qualem in reliqua Græcia neminem.nam qui ſeptem appellantur,eos qui iſta ſubtilius quærunt in numero ſapientium nõ habent.Athenis vnum accepimus,& eum quidem etiã Apollinis oraculo ſapientiſsimum iudicatum. hanc eſſe in te ſapientiam exiſtimãt,vt omnia tua in te poſita eſſe ducas, humanóſque caſus virtute inferiores putes.itaque ex me quærunt,credo ex hoc item Scæuula,quónã pacto mortem Africani feras:eóque magis,quòd his proximis Nonis,quũ in hortos D.Bruti auguris commentandi cauſa (vt aſſolet) veniſſemus,tu non affuiſti , qui diligentiſsimè illum diem ſemper,& illud munus ſolitus eſſes obire. SCÆ. Quærũt quidẽ C. Læli multi,vt eſt à Fannio dictum:ſed ego id reſpondeo,quod animaduerti,te dolorẽ,quem acceperis cùm ſummi viri,tũ amiciſsimi morte,ferre moderatè, nec potuiſſe nõ commoueri, nec fuiſſe id humanitatis tuæ.quòd autem Nonis in noſtro collegio non affuiſſes,in ualetudinem cauſam,non mæſtitiam fuiſſe . LÆ. Rectè tu quidem Scæuula,& verè:nec enim ab iſto officio,quod ſemper vſurpaui,quum valerem,abduci incõmodo meo debui: nec vllo caſu arbitror hoc conſtanti homini poſſe contingere, vt vlla intermiſsio fiat officij. Tu autem Fanni,qui mihi tãtum tribui dicis , quantum ego nec agnoſco,nec poſtulo,facis amicè:ſed(vt mihi videris)non rectè iudicas de Catone.aut enim nemo , quod quidẽ magis credo:aut,ſi quiſquam,ille ſapiens fuit.quo modo(vt alia omittam) mortẽ filij tulit?memineram Paullum,viderã Gallum:ſed hi in pueris:Cato in perfecto & ſpectato viro. Quamobrem caue Catoni anteponas ne iſtum quidẽ ipſum,quem Apollo (vt ais) ſapientiſsimum iudicauit. huius enim facta,illius dicta laudantur.De me autẽ, vt iam cum vtroq; loquar,ſic habetote.Ego,ſi Scipionis deſiderio me moueri negẽ, quàm id rectè faciã,viderint ſapiẽtes:ſed certè mentiar.moueor enim tali amico orbatus, qualis (vt arbitror) nemo vnquã erit,&,vt cõfirmare poſſum,nemo certè fuit.ſed nõ egeo medicina:me ipſe conſolor,& maximè illo ſolatio, quòd eo errore careo,quo, amicorum deceſſu plerique angi ſolent.nihil enim mali accidiſſe Scipioni puto : mihi áccidit , ſiquid áccidit. ſuis autem incommodis grauiter angi, non amicum , ſed ſe ipſum amantis eſt . cum illo verò quis neget actum eſſe præclarè ? niſi enim , quod ille minimè putabat , immorta-

litatem optare vellet: quid non est adeptus, quod homini fas esset optare? qui summam spem ciuium, quam de eo iam puero habuerant, continuò adolescens incredibili virtute superauit: qui consulatum petiuit nunquam, consul factus est bis, primùm ante tempus, iterum sibi suo tempore, reip. pæne serò: qui duabus vrbibus euersis inimicissimis huic imperio, nō modò præsentia, verùm etiam futura bella deleuit. Quid dicam de moribus facillimis? de pietate in matrē, liberalitate in sorores, bonitate in suos, iustitia in omneis? nota hæc sunt vobis. Quàm autem ciuitati carus fuerit, mærore funeris indicatum est. Quid igitur hunc paucorum annorum accessio iuuare potuisset? senectus enim, quanuis nō sit grauis, vt memini Catonem anno antè quàm mortuus esset, mecum & cum Scipione disserere: tamen aufert eam viriditatem, in qua etiam tum erat Scipio. Quamobrem vita quidem talis fuit vel fortuna, vel gloria, vt nihil posset accedere: moriendi autem sensum celeritas abstulit. quo de genere mortis difficile dictu est: quid homines suspicētur, videtis. hoc tamen licet dicere, P. Scipioni ex multis diebus, quos in vita celeberrimos, lætissimósque viderit, illum diem clarissimū fuisse, quum senatu dimisso domum reductus ad vesperum est à patribus conscriptis, à populo Ro. à sociis & Latinis, pridie quàm excessit è vita: vt ex tam alto dignitatis gradu ad superos videatur deos potius, quàm ad inferos peruenisse. neque enim assentior iis, qui hæc nuper disserere cœperunt, cum corporibus simul animos interire, atque omnia morte deleri. plus apud me antiquorum auctoritas valet, vel nostrorum maiorum, qui mortuis tam religiosa iura tribuerunt: quod non fecissent profectò, si nihil ad eos pertinere arbitrarentur: vel eorum, qui in hac terra fuerunt, magnámq; Græciam, quæ nunc quidem deleta est, tunc florebat, institutis & præceptis suis erudiuerunt: vel eius, qui Apollinis oraculo sapientissimus est iudicatus: qui nō tum hoc, tum illud, vt in plerisque, sed idem dicebat semper, animos hominum esse diuinos: iísque, quū è corporibus excessissent, reditum ad cælum patêre, optimóq; & iustissimo cuique expeditissimū. quod item Scipioni videbatur: qui, quidem quasi præsagiret, perpaucis ante mortē diebus, quum & Philus & Manilius adessent, & alij plures, túque etiā Scæuula mecum venisses, triduum disseruit de rep. cuius disputationis fuit extremū ferè de immortalitate animorū: quæ se in quiete per visum ex Africano audisse dicebat. Id si ita est, vt optimi cuiusque animus in morte facillimè euolet tāquam è custodia, vinclísque, corporis: cui censemus cursum ad deos faciliorem fuisse, quàm Scipioni? Quocirca mærere hoc eius euentu, vereor ne inuidi magis, quàm amici sit. sin autem illa vereor, ne idem interitus sit animorū & corporū, nec vllus sensus maneat: vt nihil boni est in morte, sic certè nihil mali. sensu enim amisso, fit idem, quasi natus non esset omnino: quem tamen esse natum & nos gaudemus, & hæc ciuitas, dum erit, lætabitur. Quamobrem cum illo quidē (vt suprà dixi) actum optimè est, mecum incommodius: quem fuit æquius, vt prius introieram in vitam, sic prius exire de vita. sed tamen recordatione nostræ amicitię sic fruor, vt beatè vixisse videar, quia cum Scipione vixerim: quocū mihi cura cōiuncta & de publica re, & de priuata fuit: quocum & domus fuit, & militia communis, & id, in quo est omnis vis amicitiæ, voluntatū, studiorum, sententiarū summa cōsensio. Itaq; non tam ista me sapiētiæ, quam modò Fannius cōmemorauit, fama delectat, falsa præsertim: quàm quòd amicitiæ nostræ memoriā spero sempiternam fore. ídque mihi eo magis est cordi, quòd ex omnibus sæculis, vix tria, aut quattuor nominantur paria amicorū: quo in genere sperare videor, Scipionis amicitiam & Lælij, notam posteritati fore. FAN. Istud quidem Læli ita necesse est. Sed quoniā amicitiæ mentionem fecisti, & sumus otiosi, pergratum mihi feceris, spero item Scæuulæ, si, quemadmodū soles de ceteris rebus, quum ex te quæruntur, sic de amicitia disputaris quid sentias, qualem existimes, quæ præcepta des. SCÆ. Mihi verò erit pergratum: atque id ipsum quum tecum agere conarer, Fannius anteuertit. Quamobrem vtrique nostrûm gratum admodum feceris. LÆ. Ego verò non grauarer, si mihi ipse confiderem. nam & præclara res est: & sumus (vt dixit Fannius) otiosi. Sed quis ego sum? aut quæ est in me facultas? doctorum est ista consuetudo, eáque

que

que Græcorum,vt iis ponatur,de quo diſputent quamuis ſubitò.magnum opus eſt, egétque exercitatione non parua. Quamobrem,quæ diſputari de amicitia poſſunt,ab eis cenſeo petatis,qui iſta profitentur. ego vos hortari tãtùm poſſum,vt amicitiam omnibus rebus humanis anteponatis . nihil eſt enim tam naturæ conueniens , tam aptum ad res vel ſecundas,vel aduerſas.Sed hoc primùm ſentio,niſi in bonis amicitiam eſſe non poſſe.neque ad viuum reſeco,vt illi,qui hæc ſubtilius diſſerunt, fortaſſe verè, ſed ad communem vtilitatem parum.negant enim quenquã virũ bonum eſſe,niſi ſapientem.Sit ita ſanè . ſed eam ſapiẽtiam interpretantur, quam adhuc mortalis nemo eſt conſecutus.nos autem ea, quæ ſunt in vſu,vitáque cõmuni,non ea,quæ finguntur,aut optantur,ſpectare debemus. nunquam ego dicam C.Fabricium,M'.Curium,T.Coruncanium,quos ſapienteis noſtri maiores iudicabant, ad iſtorum normam fuiſſe ſapienteis. Quare ſibi habeant ſapientiæ nomen & inuidioſum,& obſcurum:concedant,vt hi boni viri fuerint. ne id quidem facient.negabunt,id,niſi ſapienti,poſſe concedi. Agamus igitur pingui Minerua, vt aiunt.

Qui ita ſe gerunt,ita viuunt,vt eorum probetur fides,integritas,æquitas,liberalitas:nec ſit in eis vlla cupiditas, libido, audacia , ſintque magna conſtantia, vt hi fuerunt, modò quos nominaui: hos viros bonos, vt habiti ſunt, ſic etiam appellandos putemus, qui ſequantur, quantum homines poſſunt , naturam optimam benè viuendi ducem. Sic enim mihi perſpicere videor, ita nos eſſe natos,vt inter omneis eſſet ſocietas quædã: maior autem, vt quiſque proximè accederet. itaque ciues, potiores ſunt,quàm peregrini: propinqui, quàm alieni. cum his enim amicitiam natura ipſa peperit: ſed ea non ſatis habet firmitatis. namque hoc præſtat amicitia propinquitati,quòd ex propinquitate beneuolentia tolli poteſt,ex amicitia non poteſt . ſublata enim beneuolentia, amicitiæ nomen tollitur, propinquitatis manet. Quanta autem vis amicitiæ ſit,ex hoc intelligi maximè poteſt,quòd ex infinita ſocietate generis humani,quam conciliauit ipſa natura , ita contracta res eſt,& adducta in anguſtum,vt omnis caritas,aut inter duo,aut inter paucos iungeretur.Eſt autem amicitia nihil aliud, niſi omnium diuinarũ,humanarúmque rerum cum beneuolentia & caritate conſenſio.qua quidem haud ſcio an excepta ſapiẽtia, quicquam melius ſit homini à diis immortalibus datum.diuitias alij præponunt,bonam alij valetudinem,alij potentiam,alij honores,multi etiam voluptates. belluarũ hoc quidem extremum eſt:illa autem ſuperiora,ſunt caduca & incerta, poſita non tam in conſiliis noſtris, quàm in fortunæ temeritate. qui autem in virtute ſummum bonum ponunt,præclarè illi quidem, ſed hæc ipſa virtus amicitiã gignit & continet: nec ſine virtute amicitia eſſe poteſt vllo pacto.Iam virtutem ex cõſuetudine vitæ,ſermoníſque noſtri interpretemur: nec eam,vt quidam docti,verborum magnificẽtia metiamur:viróſque bonos eos,qui habentur,numeremus,Paullos,Catones,Gallos,Scipiones,Philos. his communis vita contenta eſt: eos autem omittamus, qui omnino nuſquã reperiuntur. taleis igitur inter viros,amicitia tantas opportunitates habet,quantas vix queo dicere. Principio,quæ poteſt eſſe vita vitalis,vt ait Ennius, quæ non in amici mutua beneuolentia conquieſcit? Quid dulcius, quàm habere quocum omnia audeas ſic loqui,vt tecum? quis eſſet tantus fructus in proſperis rebus, niſi haberes, qui illis æquè,ac tu ipſe, gauderet ? aduerſas verò ferre difficile eſſet ſine eo,qui illas grauius etiam,quàm tu,ferret. deniq; ceteræ res,quæ expetuntur,opportunæ ſunt ſingulæ rebus ferè ſingulis:diuitiæ,vt vtare:opes,vt colare: honores,vt laudere: voluptates , vt gaudeas: valetudo,vt dolore careas,& muneribus fungare corporis: amicitia res plurimas cõtinet:quoquò te verteris,præſtò eſt:nullo loco excluditur : nunquam intempeſtiua,nunquam moleſta eſt.itaque non aqua,non igni,(vt aiunt) pluribus locis vtimur,quàm amicitia.neque ego nũc de vulgari,aut de mediocri (quæ tamen ipſa delectat,& prodeſt) ſed de vera & perfecta loquor:qualis eorum,qui pauci nominantur, fuit.nam & ſecundas res ſplendidiores facit amicitia,& aduerſas partiẽs, communicánſque,leuiores.qúmque plurimas & maximas commoditates amicitia contineat , tum illa nimirum præſtat omnibus,quòd bonam ſpem prælucet in poſterum, nec debilitari ani-

Fa. vid. etenim

mos,aut cadere patitur. verum enim amicum qui intuetur, tanquam exemplar aliquod intuetur sui. Quocirca & absentes adsunt,& egentes abundant,& imbecilli valẽt,&,quod difficilius dictu est,mortui viuũt: tantus eos honos,memoria,desideriũ prosequitur amicorum.ex quo illorum beata mors videtur: horum vita laudabilis. quòd si exemeris ex natura rerum beneuolentiæ vinctionem, nec domus vlla, nec vrbs stare poterit: ne agri quidem cultus permanebit.id si minus intelligitur,quanta vis amicitiæ cõcordiǽque sit, ex dissensionibus atque ex discordiis percipi potest. quæ enim domus tam stabilis, quæ tam firma ciuitas est,quæ non odiis atque dissidiis funditus possit euerti? Ex quo quantum boni sit in amicitia, iudicari potest. Agrigentinum quidem doctum quendam virum carminibus Græcis vaticinatum ferunt: quæ in rerum natura, totóque mundo constarent,quæque mouerentur, ea contrahere amicitiam, dissupare discordiam. Atque hoc quidem omnes mortales & intelligunt, & re probant. Itaque, siquando aliquod officium exstitit amici in periculis aut adeundis,aut communicandis,quis est qui id non maximis efferat laudibus? qui clamores tota cauea nuper in hospitis mei, & amici, M.Pacuuij noua fabula, quum ignorante rege vter esset Orestes, Pylades Orestem se esse diceret, vt pro illo necaretur: Orestes autem, ita vt erat, Orestem se esse perseueraret? stantes plaudebant in re ficta.quid arbitremur in vera facturos fuisse? facilè indicabat ipsa natura vim suam: quum homines, quod facere ipsi non possent, id rectè fieri in altero iudicarent. Hactenus mihi videor de amicitia quod sentirẽ, potissimè dixisse.siqua præterea sunt, (credo autẽ esse multa) ab iis, si videbitur, qui ista disputãt,quæritote. FAN. Nos autem à te potius. quanquam etiã ab istis sæpe quæsiui & audiui, non inuitus equidẽ: sed aliud quoddam filum orationis tuæ. SCÆ. Tum magis id diceres Fanni, si nuper in hortis Scipionis,quum de rep. disputatum est, affuisses. qualis tum patronus iustitiæ fuit cõtra accuratam orationem Phili? FAN. Facilè id quidem fuit, iustitiam iustissimo viro defendere. SCÆ. Quid? amicitiam nónne facilè ei erit, qui ob eam summa fide, cõstantia, iustitiáque seruatam, maximam gloriam ceperit? LÆ. Vim hoc quidem est afferre.quid enim réfert, qua me ratione cogatis? cogitis certè.studiis enim generorum, præsertim in re bona, quũ difficile est, tum ne æquũ quidem obsistere. Sæpissimè igitur mihi de amicitia cogitanti, maximè illud considerandum videri solet, vtrùm propter imbecillitatem atque inopiam desiderata sit amicitia, vt dãdis recipiendísq; meritis, quod quisque minus per se ipse posset, id acciperet ab alio, vicissímq; redderet: an esset hoc quidem proprium amicitiæ, sed antiquior & pulchrior, & magis à natura ipsa profecta alia causa. amor enim, ex quo amicitia nominata est, princeps est ad beneuolentiam coniungendam. nam vtilitates quidem etiam ab iis percipiuntur sæpe, qui simulatione amicitiæ coluntur & obseruantur temporis causa. In amicitia autem nihil fictum, nihil simulatum: & quicquid est, id & verum & voluntarium est. Quapropter à natura mihi videtur potius quàm ab imbecillitate, orta amicitia, applicatione magis animi cum quodam sensu amandi, quàm cogitatione quantum illa res vtilitatis esset habitura. Quod quidem quale sit, etiam in bestiis quibusdam animaduerti potest, quæ ex se natos ita amant ad quoddam tempus, & ab eis ita amantur, vt facilè sensus earum appareat. quod in homine multo est euidentius: primùm ex ea caritate, quæ est inter natos & parenteis, quæ dirimi nisi detestabili scelere non potest: deinde, quum similis sensus extitit amoris, si aliquem nacti sumus, cuius cum moribus & natura congruamus: quòd in eo quasi lumen aliquod probitatis & virtutis perspicere videamur. nihil est enim amabilius virtute: nihil, quod magis alliciat ad diligendum: quippe quum propter virtutem & probitatem, eos etiam, quos nunquam vidimus, quodam modo diligamus. Quis est, qui C.Fabricij, M.Curij cum caritate aliqua & beneuolentia memoriam non vsurpet, quos nunquam viderit? quis autem est, qui Tarquinium Superbum, qui Sp. Cassium, Sp. Mælium non oderit? Cum duobus ducibus de imperio in Italia decertatum est, Pyrrho & Annibale. ab altero, propter probitatem eius, non nimis alienos animos habemus: alterũ propter crudelitatẽ

semper

ſemper hæc ciuitas oderit. Quòd ſi tāta vis probitatis eſt, vt eam vel in eis, quos nunquam vidimus, vel, quod maius eſt, in hoſte etiam diligamus: quid mirum ſi animi hominum moueantur, quum eorum, quibuſcum vſu coniuncti eſſe poſsint, virtutem & bonitatem perſpicere videantur? Quanquam confirmatur amor & beneficio accepto, & ſtudio perſpecto, & conſuetudine adiuncta. quibus rebus ad illum primum motum animi, & amoris adhibitis, admirabilis quædam exardeſcit beneuolentiæ magnitudo. quam ſiqui putant ab imbecillitate proficiſci, vt ſit per quem aſſequatur quod quiſque deſideret: humilem ſanè relinquunt, & minimè generoſum (vt ita dicam) ortum amicitiæ: quam ex inopia, atque indigentia naſci volunt. quod ſi ita eſſet: vt quiſque minimum in ſe eſſe arbitraretur, ita ad amicitiā eſſet aptiſsimus: quod lōgè ſecus eſt. Vt enim quiſque ſibi plurimùm confidit, & vt quiſque maximè virtute & ſapientia ſic munitus eſt, vt nullo egeat, ſuáque omnia in ſe ipſe poſita iudicet: ita in amicitiis expetendis, colendíſque maximè excellit. Quid enim? Africanus indigebat mei? minimè hercule. ac ne ego quidem illius: ſed ego admiratione quadam virtutis eius, ille viciſsim opinione fortaſſe nónulla, quam de meis moribus habebat, me dilexit: auxit beneuolentiam conſuetudo. ſed quanquam vtilitates multæ & magnæ cōſecutæ ſunt, non ſunt tamen ab earum ſpe cauſæ diligendi profectæ. Vt enim benefici, liberaléſque ſumus, non vt exigamus gratiam (neque enim beneficium fæneramur, ſed natura propenſi ad liberalitatem ſumus) ſic amicitiam non ſpe mercedis adducti, ſed quòd eius omnis fructus in ipſo amore ineſt, expetēdam putamus: ab iis, qui pecudum ritu ad voluptatem omnia referunt, longè diſſentimus. nec mirum. nihil enim altum, nihil magnificum, nihil diuinum ſuſpicere poſſunt, qui omneis ſuas cogitationes abiecerunt in rem tam humilem, támque contemtam. Quamobrem hos quidem ab hoc ſermone remoueamus: ipſi autem intelligamus à natura gigni ſenſum diligendi, & beneuolentiæ caritatem, facta ſignificatione probitatis: quam qui appetiuerunt, applicant ſeſe, & propius admouent, vt & vſu eius, quem diligere cœperunt, fruantur ac moribus: & ſint pares in amore & equales, propenſioréſque ad bene merēdum, quàm ad repoſcendum: atque inter eos ſit hæc honeſta concertatio. ſic & vtilitates ex amicitia maximæ capiētur: & erit eius ortus à natura, quàm ab imbecillitate & grauior & verior. nam ſi vtilitas amicitias conglutinaret, eadem commutata diſſolueret. ſed quia natura mutari non poteſt, iccirco veræ amicitiæ ſempiternæ ſunt. Ortum quidem amicitiæ videtis, niſi quid adhuc fortè vultis. FAN. Tu verò perge Læli. pro hoc enim, qui minor eſt natu, meo iure reſpondeo. SCÆ. Rectè tu quidem. quamobrem audiamus. LÆ. Audite verò optimi viri ea, quæ ſæpiſsimè inter me, & Scipionē de amicitia diſſerebantur. quanquam ille quidem nihil difficilius eſſe dicebat, quàm amicitiam vſque ad extremum vitæ diem permanere. nam vel vt non idem expediret, incidere ſæpe: vel vt de repub. non idem ſentiretur: mutari etiam mores hominum ſæpe dicebat, aliàs aduerſis rebus, aliàs ætate ingraueſcente. atque earum rerum exemplum ex ſimilitudine capiebat ineuntis ætatis, quòd ſummi puerorum amores ſæpe vnà cum prætexta toga ponerentur: ſin autem ad adoleſcentiam perduxiſſent, dirimi tamen interdum vel contentione vxoriæ condicionis, vel commodi alicuius, quod idem adipiſci vterque non poſſet. quòd ſiqui longius in amicitia prouecti eſſent, tamen ſæpe labefactari, ſi in honoris contentionē incidiſſent. peſtem enim nullam eſſe maiorem amicitiis, quàm in pleriſque pecuniæ cupiditatem: in optimis quibuſq; honoris certamen & glorię: ex quo inimicitias maximas ſæpe inter amiciſsimos extitiſſe. magna etiam diſsidia, & plerunque iuſta naſci, quum aliquid ab amicis, quod rectum nō eſſet, poſtularetur: vt aut libidinis miniſtri, aut adiutores eſſent ad iniuriā: quod qui recuſarent, quanuis honeſtè id facerent, ius tamen amicitiæ deſerere arguerentur ab iis, quibus obſequi nollent: illos autem, qui quiduis ab amico auderent poſtulare, poſtulatione ipſa profiteri, omnia ſe amici cauſa eſſe facturos. eorū querela inueterata non modò familiaritates exſtingui ſolere, ſed etiā odia gigni ſempiterna. hęc ita multa, quaſi fata, impendêre amicitiis, vt omnia ſubterfugere, non modò ſapientiæ, ſed etiam felicitatis di-

F.n. exmo. ad promerendum. quod placet.

l.b. perueniſſent

ceret sibi videri. Quamobrem id primùm videamus, si placet, quatenus amor in amicitia progredi debeat. Númne si Coriolanus habuit amicos, ferre cõtra patriam arma illi cum Coriolano debuere? num Viscelinum amici, regnum appetentem, num Sp. Mælium debuerunt iuuare? Ti. quidem Gracchũ remp. vexantẽ, à Q. Tuberone, æqualibúsque amicis derelictum videbamus. At C. Blasius Cumanus, hospes familię vestræ, Scæuula, quum ad me, qui aderam Lænati & Rutilio consulibus in consilio, deprecatum venisset: hanc, vt sibi ignoscerem, causam afferebat, quòd tanti Ti. Gracchum fecisset, vt, quicquid ille vellet, sibi faciendum putaret. tum ego, Etiámne, inquam, si te in Capitolium faceis ferre vellet? Nunquam, inquit, voluisset id quidem: sed si voluisset, paruissem. Videtis quàm nefaria vox. & hercule ita fecit, vel plus etiam quàm dixit. non enim paruit ille Ti. Gracchi temeritati, sed præfuit: nec se comitem illius furoris, sed ducẽ præbuit. itaque hac amentia, quæstione noua perterritus, in Asiam profugit: ad hosteis se contulit: pœnas reip. graueis, iustásque persoluit. Nulla est igitur excusatio peccati, si amici causa peccaueris. nam quum conciliatrix amicitiæ, virtutis opinio fuerit, difficile est amicitiam manere, si à virtute defeceris. quòd si rectum statuerimus, vel concedere amicis quicquid velint, vel impetrare ab his quicquid velimus: perfecta quidem sapientia simus, si nihil habeat res vitij: sed loquimur de iis amicis, qui ante oculos sunt, quos videmus, aut de quibus memoriã accepimus, quos nouit vita communis. ex hoc numero nobis exempla sumenda sunt, & eorum quidem maximè, qui ad sapientiam proximè accedunt. Videmus Papum Æmiliũ C. Luscino familiarem fuisse (sic à patribus accepimus) bis vnà consules, & collegas in censura: tum etiam cum iis, & inter se coniunctissimos fuisse M'. Curium, & T. Coruncanium, memorię traditum est. igitur ne suspicari quidem possumus, quenquam horum ab amico quippiam contendisse, quod contra fidem, contra iusiurandum, contra remp. esset, nam hoc quidẽ in talibus viris quid attinet dicere, si contendisset, impetraturũ non fuisse. quum illi sanctissimi viri fuerint: æquè autem nefas sit, talẽ aliquid & facere rogatum, & rogare? At verò Ti. Gracchum sequebantur C. Carbo, C. Cato, & minimè tum quidem acer C. frater, nunc idem acerrimus. HÆC IGITVR PRIMA lex in amicitia sanciatur, vt neq; rogemus res turpeis, neq; faciamus rogati. turpis enim excusatio est, & minimè accipienda, quum in ceteris peccatis, tum si quis contra remp. se amici causa fecisse fateatur. Etenim eo loco Fanni & Scæuula locati sumus, vt nos longè prospicere oporteat futuros casus reip. Deflexit iam aliquantulum de spatio, curriculóque cõsuetudo maiorum. Ti. Gracchus regnum occupare conatus est, vel regnauit is quidem paucos menseis. num quid simile populus Ro. audierat, aut viderat? hunc etiam post mortem secuti amici & propinqui, quid in P. Nasicam effecerint, sine lacrymis non queo dicere. nam Carbonem quoquo modo potuimus, propter recẽtem pœnam Ti. Gracchi sustinuimus. De C. Gracchi autem tribunatu quid exspectem, non libet augurari. serpit deinde res, quæ procliuis ad perniciem, quum semel cœpit, labitur. videtis in tabella iam antè quanta sit facta labes: primò Gabinia lege, biennio autem pòst Cassia. Videre iam videor populum Ro. à senatu disiunctũ, multitudinis arbitrio res maximas agi. plures enim discent quemadmodum hæc fiant, quàm quemadmodum his resistatur. Quorsum hęc? quia sine sociis nemo quicquam tale conatur. præcipiendum est igitur bonis, vt si in eiusmodi amicitias ignari casu aliquo inciderint, ne existiment ita se alligatos, vt ab amicis in magna re aliqua in remp. peccantibus non discedant. improbis autẽ pœna statuenda est: nec verò minor iis, qui secuti erunt alterum, quàm iis, qui ipsi fuerint impietatis duces. Quis clarior in Græcia Themistocle? quis potentior? qui quum imperator bello Persico seruitute Gręciam liberauisset, propteŕque inuidiam in exsulium pulsus esset, ingratæ patriæ iniuriam non tulit, quam ferre debuit. fecit idem, quod viginti annis antè apud nos fecerat Coriolanus. his adiutor contra patriam inuentus est nemo. itaque mortem sibi vterque conciuit. Quare talis improborum consensio non modò excusatione amicitiæ tegenda nõ est, sed potius omni supplicio vindicanda: vt nequis concessum putet, amicum bellum pa-

triæ inferentem ſequi.quod quidem, vt res cœpit ire, haud ſcio an aliquãdo futurum ſit. mihi autem non minori curæ eſt, qualis reſp.poſt mortem meam futura ſit, quàm qualis hodie ſit.Hęc igitur prima lex amicitię ſanciatur,vt ab amicis honeſta petamus,amicorũ cauſa,honeſta faciamus:ne exſpectemus quidem dum rogemur, ſed ſtudium ſemper adſit,cunctatio abſit:conſilium verum dare gaudeamus liberè.plurimum in amicitia, amicorum bene ſuadentium valeat auctoritas : eáque adhibeatur ad monendum non modò apertè,ſed etiam acriter,ſi res poſtulabit:& adhibitæ pareatur.Nam quibuſdam,quos audio ſapienteis habitos in Græcia,placuiſſe opinor mirabilia quædam : ſed nihil eſt,quod illi non perſequantur ſuis argutiis : partim fugiendas eſſe nimias amicitias , ne neceſſe ſit vnum ſollicitum eſſe pro pluribus : ſatis ſupérque eſſe ſibi ſuarum cuique rerum curam: alienis nimis implicari moleſtum eſſe : cõmodiſsimum eſſe quamlaxiſsimas habenas habere amicitiæ, quas vel adducas quum velis,vel remittas.caput enim eſſe ad beatè viuendum, ſecuritatem : qua frui non poſsit animus , ſi tanquam parturiat vnus pro pluribus. Alios autem dicere aiunt etiam multo inhumanius(quem locũ breuiter paullo antè perſtrinxi)præſidij,adiumentíque cauſa,non beneuolentiæ,neque caritatis, amicitias eſſe expetendas.itaque vt quiſque minimùm firmitatis haberet,minimúmque virium,ita amicitias appetere maximè.ex eo fieri vt mulierculæ magis amicitiarũ præſidia quærant, quàm viri:& inopes,quàm opulenti:& calamitoſi, quàm ij,qui videntur beati. O præclaram ſapientiam!ſolem enim è mundo tollere videntur,qui amicitiam è vita tollunt:qua nihil à diis immortalibus melius habemus , nihil iucundius. quæ eſt enim iſta ſecuritas ? ſpecie quidem blanda,ſed reapſe multis locis repudianda eſt.neque enim eſt conſentaneum,vllam honeſtam rem,actionémue, ne ſollicitus ſis, aut non ſuſcipere, aut ſuſceptam deponere.Quòd ſi curam fugimus,virtus fugienda eſt, quæ neceſſe eſt cum aliqua cura res ſibi cõtrarias aſpernetur,atque oderit:vt bonitas malitiam, temperantia libidinem,ignauiam fortitudo.Itaque videas rebus iniuſtis iuſtos maximè dolere,imbellibus forteis, flagitioſis modeſtos.Ergo hoc proprium eſt animi bene conſtituti, & lætari bonis rebus, & dolere contrariis.Quamobrem ſi cadit in ſapientem dolor (qui profectò cadit, niſi ex eius animo exſtirpatam humanitatem arbitramur) quæ cauſa eſt cur amicitiam funditus tollamus è vita, ne aliquas propter eam ſuſcipiamus moleſtias? quid enim intereſt, motu animi ſublato,non dico inter pecudem & hominem,ſed inter hominem & truncum,aut ſaxum,aut quiduis generis eiuſdem? neque enim ſunt iſti audiendi,qui virtutem duram, & quaſi ferream eſſe volunt:quæ quidem eſt cùm multis in rebus,tum in amicitia,tenera atque tractabilis,vt ex bonis amici,quaſi diffundãtur,& incommodis cõtrahantur.Quamobrem angor iſte,qui pro amico ſæpe capiendus eſt,nõ tantùm valet, vt tollat è vita amicitiam:non plus quàm vt virtutes, quia nonnullas curas & moleſtias afferunt, repudientur. Quum autem contrahat amicitiam (vt ſuprà dixi)ſi qua ſignificatio virtutis eluceat, ad quam ſe ſimilis animus applicet & adiungat:id quum contigit,amor ibi exoriatur neceſſe eſt.quid enim tam abſurdum , quàm delectari multis inanibus rebus, vt honore, vt gloria,vt ædificio,vt veſtitu, cultúque corporis : animo autem virtute prædito,eo,qui vel amare,vel (vt ita dicam) redamare poſsit,non admodum delectari?nihil eſt enim remuneratione beneuolentiæ,nihil viciſsitudine ſtudiorum officiorúmque iucundius. Quòd ſi etiam illud addimus, quod rectè addi poteſt , nihil eſſe, quod ad ſe rem vllam tam alliciat,quàm ad amicitiam ſimilitudo:concedetur profectò verum eſſe, vt bonos boni diligant,aſciſcántque ſibi quaſi propinquitate coniunctos atque natura.nihil eſt enim appetentius ſimiliũ ſui:nihil rapacius,quàm natura. Quamobrem hoc quidem Fanni,& Scæuula,conſtat (vt opinor)bonis inter bonos quaſi neceſſariam beneuolentiam eſſe:qui eſt amicitiæ fons à natura conſtitutus . Sed eadem bonitas etiam ad multitudinem pertinet. non eſt enim inhumana virtus,neque immanis, neque ſuperba : quæ etiam populos vniuerſos tueri,eíſque optimè conſulere ſoleat.quod non faceret profectò,ſi à caritate vulgi abhorreret. Atque etiam mihi quidem vidẽtur qui vtilitatis cauſa fingunt amicitias,ama-

biliſsimum nodum amicitiæ tollere.non enim tam vtilitas parta per amicum,quàm amici amor ipſe delectat : túmque illud fit,quod ab amico eſt profectum, iucundum,ſi cum ſtudio eſt profectum : tantúmque abeſt , vt amicitiæ propter indigentiam colantur, vt ij, qui opibus & copiis,maximéque virtute, in qua plurimum eſt præſidij, freti minimè alterius indigeant , liberaliſsimi ſint & beneficentiſsimi . Atque haud ſciam, an ne opus ſit quidem , nihil vnquam omnino deeſſe amicis. vbi enim ſtudia noſtra viguiſſent, ſi nunquam ſtudio , nunquam conſilio , nunquam opera noſtra nec domi , nec militiæ Scipio eguiſſet?non igitur vtilitatem amicitia, ſed vtilitas amicitiam ſecuta eſt. Non ergo erunt homines deliciis diffluentes audiendi , ſiquando de amicitia , quam nec vſu, nec ratione habent cognitam,diſputabunt.Nam quis eſt,prò dêum fidem atque hominum,qui velit, vt nec diligat quenquam, nec ipſe ab vllo diligatur, circumfluere omnibus copiis, atque in omnium rerum abundantia viuere?hæc enim eſt tyrannorum vita,nimirũ in qua nulla fides,nulla caritas,nulla ſtabilis beneuolentiæ poteſt eſſe fiducia : omnia ſemper ſuſpecta atque ſollicita,nullus locus amicitiæ.quis enim aut eũ diligat,quem metuit:aut eum, à quo ſe metui putet ? coluntur tamen ſimulatione amicitiæ duntaxat ad tempus. Quòd ſi fortè (vt fit plerunque) ceciderint , tum intelligitur quàm fuerint inopes amicorum. quod Tarquinium dixiſſe ferũt,tum exſulantem,ſe intellexiſſe quos fidos amicos habuiſſet,quos infidos,quum iam neutris gratiam referre poſſet.quanquam miror,in illa ſuperbia & importunitate ſi quenquam habere potuit. Atque vt huius,quem dixi,mores,veros amicos parare non potuerunt:ſic multorum opes præpotentium excludunt amicitias fideleis.non ſolùm enim ipſa fortuna cæca eſt, ſed eos etiam plerunque efficit cæcos,quos complexa eſt.itaque efferuntur faſtidio ferè & contumacia : neque quicquam inſipiente fortunato intolerabilius fieri poteſt. Atque hoc quidem videre licet, eos, qui antea commodis fuerũt moribus,imperio,poteſtate,proſperis rebus immutari : ſperníque ab iis veteres amicitias,indulgeri nouis.Quid autem ſtultius,quàm vt plurimum copiis, facultatibus,opibus poſsint,cetera parare,quæ parãtur pecunia,equos, famulos, veſtem egregiã, vaſa pretioſa:amicos non parare,optimam & pulcherrimam vitæ (vt ita dicam) ſupellectilem ? etenim cetera quum parant , cui parent , neſciunt , nec cuius cauſa laborent.eius eſt enim iſtorum quidque, qui vincit viribus. amicitiarum ſua cuique permanet ſtabilis & certa poſſeſsio:vt etiam ſi illa maneant,quæ ſunt quaſi dona fortunæ,tamen vita inculta & deſerta ab amicis,non poſsit eſſe iucunda.Sed hæc hactenus. CONSTITVENDI AVTEM ſunt in amicitia fines, & quaſi termini diligendi . de quibus treis video ſententias ferri , quarum nullam probo : vnam , vt eodem modo erga amicos affecti ſimus, quo modo erga noſmetipſos: alteram,vt noſtra in amicos beneuolẽtia,illorum erga nos beneuolentiæ pariter, æqualitérque reſpondeat : tertiam , vt quanti quiſque ſe ipſe facit, tanti fiat ab amicis . Harũ trium ſententiarũ nulli prorſus aſſentior. nec enim illa prima vera eſt,vt,quemadmodum in ſe quiſque, ſic in amicum ſit animatus.quàm multa enim, quæ noſtra cauſa nunquam faceremus,facimus cauſa amicorũ ? precari ab indigno,ſupplicare,tum acerbius in aliquem inuehi,inſectaríque vehementius ? quæ in noſtris rebus non ſatis honeſtè, in amicorum fiunt honeſtiſsimè.multæ quoque res ſunt, in quibus de ſuis commodis viri boni multa detrahunt,detrahíque patiũtur,vt iis amici potius,quàm ipſi fruantur. Altera ſententia eſt,quæ definit amicitiam paribus officiis ac voluntatibus. Hoc quidem eſt nimis exiguè & exiliter ad calculos vocare amicitiam,vt par ſit ratio acceptorum & datorum.Diuitior mihi & affluentior videtur eſſe vera amicitia, nec obſeruare ſtrictè, ne plus reddat, quàm acceperit. neque enim verendum eſt , ne quid excidat, aut ne quid in terram defluat,aut ne plus æquo quid in amicitiam congeratur.Tertius verò ille finis deterrimus , vt quanti quiſque ſeſe ipſe faciat , tanti fiat ab amicis.ſæpe enim in quibuſdam aut animus abiectior eſt , aut ſpes amplificandæ fortunæ fractior. non eſt igitur amici,talem eſſe in eum,qualis ille in ſe eſt : ſed potius eniti & efficere,vt amici iacentem animum excitet , inducátque in ſpem cogitationémque meliorem . Alius igitur

finis

finis veræ amicitiæ constituendus est, si prius, quid maximè reprehendere Scipio solitus sit, edissero. Negabat vllam vocem inimiciorem amicitię potuisse reperiri, quàm eius, qui dixisset, ita amare oportere, vt si aliquando esset osurus: nec verò se adduci posse, vt hoc, quemadmodum putaretur, à Biante dictum esse crederet, qui sapiens habitus esset vnus è septem: impuri cuiusdam, aut ambitiosi, aut omnia ad suam potentiam reuocãtis esse sententiam. Quónam enim modo quisquam amicus esse poterit eius, cuius se putabit inimicum esse posse? quinetiam necesse erit cupere, & optare, vt quàm sæpissimè peccet amicus, quo plureis det sibi tanquam ansas ad reprehendendum. rursum autem rectè factis, commodísque amicorum necesse erit angi, dolere, inuidere. Quare hoc quidem præceptum, cuiuscunque est, ad tollendam amicitiam valet. Illud potius præcipiendum fuit, vt eam diligentiam adhiberemus in amicitiis comparandis, vt nequando amare inciperemus eũ, quem aliquando odisse possemus. Quinetiam si minus felices in deligendo fuissemus, ferendum id Scipio potius, quàm inimicitiarum tempus cogitandum, putabat. His igitur finibus vtendum arbitror, vt cùm emendati mores amicorum sint, tum sit inter eos omnium rerũ, consiliorũ, voluntatum sine vlla exceptione communitas: vt, etiam siqua fortuna acciderit, vt minus iustæ amicorum volũtates adiuuandæ sint, in quibus eorum aut caput agatur, aut fama: declinandum sit de via, modò ne summa turpitudo sequatur. est enim quatenus amicitiæ dari venia posit. nec verò negligenda est fama: nec mediocre telum ad res gerendas existimare oportet beneuolentiam ciuium, quam blanditiis & assentationibus colligere, turpe est. virtus, quam sequitur caritas, minimè repudianda est. Sed sæpe (redeo enim ad Scipionem, cuius omnis sermo erat de amicitia) querebatur, quòd omnibus in rebus homines diligentiores essent: capras & oueis quot quisque haberet, dicere posse: amicos quot haberet, nõ posse dicere: & in illis quidem parandis adhibere curam: in amicis eligendis negligenteis esse: nec habere quasi signa quædam & notas, quibus eos, qui ad amicitiam essent idonei, iudicarent. Sunt igitur firmi, & stabiles, & constantes eligendi: cuius generis est magna pænuria: & iudicare difficile est sanè nisi expertum. experiũdum autem est in ipsa amicitia. ita præcurrit amicitia iudicium, tollítque experiendi potestatem. Est igitur prudentis sustinere, vt cursum, sic impetum beneuolentiæ, quo vtamur in amicitia, quasi aquis tẽtatis, sic aliqua ex parte periclitatis moribus amicorum. Quidam sæpe in parua pecunia perspiciuntur quàm sint leues: quidam autem, quos parua mouere nõ potuit, cognoscuntur in magna. sin verò erũt aliqui reperti, qui pecuniam præferre amicitiæ sordidum existiment, vbi eos inueniemus, qui honores, magistratus, imperia, potestates, opes amicitiæ non anteponant: vt quum ex altera parte proposita hęc sint, ex altera ius amicitiæ, nõ multo illa malint? Imbecilla enim natura est ad cõtemnendam potentiam: quam etiam si neglecta amicitia consecuti sunt, excusatum iri se arbitrãtur, quia non sine magna causa sit neglecta amicitia. Itaque veræ amicitiæ difficillimè reperiuntur in iis, qui in honoribus, réque publica versantur. vbi enim istum inuenias, qui honorẽ amici anteponat suo? Quid? (hæc vt omittam) quàm graues, quàm difficiles plerisque videntur calamitatum societates? ad quas non est facilè inuentu qui descendat. quanquam Ennius rectè, " Amicus certus in re incerta cernitur. " tamen hæc duo leuitatis & infirmitatis plerosque conuincunt: aut si in bonis rebus contemnunt, aut si in malis deserunt. Qui igitur vtraque in re grauem, constantem, stabilem se in amicitia præstiterit, hunc ex maximè raro hominum genere iudicare debemus, & pænè diuino. Firmamentum autem stabilitatis, constantiæque eius, quam in amicitia quærimus, fides est. nihil est enim stabile, quod infidum est. Simplicem præterea, & communem, & consentientem, & qui rebus iisdem moueatur, eligi par est: quæ omnia pertinent ad fidelitatem. neque enim fidum potest esse multiplex ingenium, & tortuosum. neque verò qui nõ iisdem rebus mouetur, naturáque consentit, aut fidus, aut stabilis potest esse. addendum eodem est, vt ne criminibus aut inferẽdis delectetur amicus, aut credat oblatis. quæ pertinent omnia ad eam, quam iamdudum tracto, cõstantiam. Ita fit verum illud, quod ini-

F.u.S.: c ex ms. ut cursum navis

tio dixi, AMICITIAM NISI INTER BONOS ESSE non posse. Est enim boni viri, quem eundem sapiētem licet dicere, hæc duo tenere in amicitia: primùm, nequid fictum sit, néue simulatum: (apertè enim vel odisse, magis ingenui hominis est, quàm fronte occultare sententiam) deinde non solùm ab aliquo illatas criminationes repellere, sed ne ipsum quidem esse suspiciosum, semper aliquid existimantem ab amico esse violatum. Accedat huc suauitas quędam oportet sermonum atque morum, haudquaquam mediocre condimentum amicitiæ. Tristitia autem, in omni re, & seueritas, habet illa quidē grauitatem: sed in amicitia remissior esse debet, & liberior & dulcior, & ad omnem comitatem facilitatémque procliuior. Existit autem hoc loco quædam quæstio subdifficilis, numquando amici noui, digni amicitia, veteribus sint anteponendi, vt equis vetulis teneros anteponere solemus. Indigna homine dubitatio. non enim amicitiarum esse debent, sicut aliarum rerum, satietates. veterrimæ quæque (vt ea vina, quæ vetustatem ferūt) esse debent suauissimæ: verúmque est illud, quod dicitur, MVLTOS MODIOS SALIS SIMVL EDENDOS ESSE, vt amicitiæ munus expletum sit. nouitates autem, si spem afferunt, vt tanquam in herbis non fallacibus fructus appareat, nō sunt illæ quidem repudiandæ: vetustas tamen suo loco conseruanda. maxima est enim vis vetustatis & cōsuetudinis. Quin in ipso equo, cuius modò mentionem feci, si nulla res impediat, nemo est, qui non eo, quo cōsueuit, libentius vtatur, quàm intractato & nouo: nec verò in hoc modò, quod est animal, sed in iis etiam, quæ sunt inanima, consuetudo valet: quum locis ipsis delectemur montosis etiam & siluestribus, in quibus diutius commorati sumus. Sed maximum est in amicitia, superiorem parem esse inferiori. Sæpe enim excellentiæ quædā sunt, qualis erat Scipionis in nostro (vt ita dicam) grege. nunquam se ille Philo, nūquam Rupilio, nunquam Mummio anteposuit, nūquam inferioris ordinis amicis. Q. verò Maximum, fratrem, egregium virum, omnino sibi nequaquam parem, quòd is anteibat ętate, tanquam superiorem colebat: suósque omneis posse per se esse ampliores volebat. Quod faciendum, imitandúmque est omnibus: vt siquam præstantiam virtutis, ingenij, fortunæ consecuti sunt, impertiant eam suis, communicéntque cum proximis: vt si parentibus nati sint humilibus, si propinquos habeant imbecilliores vel animo, vel fortuna, eorum augeant opes, eísque honori sint & dignitati: vt in fabulis, qui aliquamdiu propter ignorationem stirpis & generis in famulatu fuerint, quum cogniti sunt, & aut deorum, aut regum filij inuenti, retinent tamen caritatem in pastores, quos patres multos annos esse duxerunt. Quod est multo profectò magis in veris patribus, certísque faciendum. fructus enim ingenij & virtutis, omnísque præstantiæ tum maximè capitur, quum in proximum quenque confertur. Vt igitur ij, qui sunt in amicitia, coniunctionísque necessitudine superiores, exæquare se cum inferioribus debent: sic inferiores dolere non debent, se à suis amicis aut ingenio, aut fortuna, aut dignitate superari. quorum plerique aut queruntur semper aliquid, aut etiam exprobrant, eóque magis, si aliquid habere se putant, quod officiosè, aut amicè, & cum labore aliquo suo factum queant dicere. Odiosum sanè genus hominum officia exprobrantium, quæ meminisse debet is, in quem collata sunt, non cōmemorare qui contulit. Quamobrem vt ij, qui superiores sunt, summittere se debent in amicitia, sic quodammodo inferiores extollere. Sunt enim quidam, qui molestas amicitias faciunt, quum ipsi se contemni putant: quod non ferè contingit, nisi iis, qui etiam contemnendos se arbitrantur: qui hac opinione nō modò verbis, sed etiam opere leuandi sunt. Tantum autem cuique tribuendum, primùm quātum ipse efficere possis: deinde etiam quantum ille, quem diligas atque adiuues, sustinere. non enim tu possis, quantumuis licet excelleas, omneis tuos ad honores amplissimos perducere: vt Scipio P. Rupilium potuit consulem efficere, fratrem eius Lucium non potuit. quòd si etiam possis quiduis deferre ad alterum, videndum est tamen quid ille possit sustinere. Omnino amicitiæ corroboratis iam, confirmatísque & ingeniis & ætatibus iudicandæ sunt: nec siqui ineunte ætate, venandi aut pilæ studiosi fuerint, eos habere necessarios oportet, quos tum eodem studio

F. u. vn ms. per se posse esse q. ampliores [illegible]

ſtudio præditos dilexerunt. iſto enim modo nutrices, & pædagogi iure vetuſtatis plurimum beneuolentiæ poſtulabunt:qui negligendi quidem non ſunt,ſed alio quodam modo amandi.aliter amicitiæ,ſtabiles permanere non poſſunt.diſpares enim mores diſparia ſtudia ſequuntur : quorum diſsimilitudo diſſociat amicitias.nec ob aliam cauſam vllam boni improbis,improbi bonis amici eſſe non poſſunt,niſi quòd tanta eſt inter eos, quanta maxima poteſt eſſe,morum ſtudiorúmque diſtãtia.Rectè etiam præcipi poteſt in amicitiis,ne intemperata quædam beneuolentia (quod perſæpe fit) impediat magnas vtilitates amicorum.nec enim (vt ad fabulas redeam) Troiam Neoptolemus capere potuiſſet,ſi Lycomedem , apud quem erat educatus , multis cum lacrumis iter ſuum impedientem audire voluiſſet.& ſæpe íncidunt magnæ res,vt diſcedendum ſit ab amicis : quas qui impedire vult,quòd deſideriũ non facilè ferat,is & infirmus eſt,mollíſque natura,& ob eam ipſam cauſam in amicitia parum iuſtus. Atque in omni re cõſiderandum eſt & quid poſtules ab amico , & quid patiare à te impetrari.Eſt etiam quædam quaſi calamitas in amicitiis dimittendis nonnunquam neceſſaria.iam enim à ſapientiũ familiaritatibus ad vulgareis amicitias oratio noſtra delabitur . Erumpunt ſæpe vitia amicorum tum in ipſos amicos,tum in alienos:quorum tamen ad amicos redundet infamia.tales igitur amicitiæ ſunt remiſsione vſus eluendæ,& (vt Catonem dicere audiui) diſſuendæ magis, quàm diſcindendæ ſunt:niſi quædam admodum intolerabilis iniuria exarſerit, vt neque rectum, neque honeſtum ſit, neque fieri poſsit, vt nõ ſtatim alienatio,diſiunctióque facienda ſit. Sin autem aut morum aut ſtudiorum commutatio quædam (vt fieri ſolet) facta erit, aut in reip.partibus diſſenſio interceſſerit (loquor enim, vt paullo antè dixi, non de ſapientium,ſed de communibus amicitiis) cauendum erit ne non ſolùm amicitiæ depoſitæ,ſed inimicitiæ etiam ſuſceptæ videantur. nihil enim turpius, quàm cum eo bellum gerere, quocum familiariter vixeris. Ab amicitia Q. Pompeij meo nomine ſe remouerat (vt ſcitis)Scipio:propter diſſenſionem autem,quę erat in rep.alienatus eſt à collega noſtro Metello.vtrunque egit grauiter , auctoritate, & offenſione animi non acerba . Quamobrem primùm danda opera eſt, ne qua amicorum diſcidia fiant:ſin tale aliquid euenerit:vt extinctæ potius amicitiæ, quàm oppreſſæ eſſe videantur . Cauendum verò eſt, ne etiam in graueis inimicitias cõuertant ſe amicitiæ:è quibus iurgia,maledicta,contumelię gignuntur.quæ tamen ſi tolerabiles erunt,ferendæ ſunt:& hic honos veteri amicitiæ tribuendus eſt,vt is in culpa ſit,qui faciat,nõ qui patiatur iniuriam. Omnino omnium horum vitiorum atque incommodorum vna cautio eſt,atque vna prouiſio : vt ne nimis citò diligere incipiant, néue indignos.Digni autem ſunt amicitia , quibus in ipſis ineſt cauſa cur diligantur.Rarum genus:& quidem omnia pręclara,rara:nec quicquam difficilius,quàm reperire quod ſit omni ex parte perfectum . Sed pleriq; neque in rebus humanis quicquam bonum norunt,niſi quod fructuoſum ſit : & amicos, tanquam pecudes, eos potiſsimùm diligunt, ex quibus ſperant ſe maximũ fructum eſſe capturos.ita pulcherrima illa & maximè naturali carent amicitia , per ſe & propter ſe expetenda : nec ipſi ſibi exemplo ſunt, hæc vis amicitiæ qualis & quanta ſit.ipſe enim ſe quiſque diligit,non vt aliquam à ſe ipſe mercedem exigat caritatis ſuæ , ſed quòd per ſe ſibi quiſque carus eſt : quod niſi idem in amicitiam transferatur , verus amicus nunquam reperietur. eſt enim is, qui eſt tanquam alter idem.Quòd ſi hoc appâret in beſtiis, volucribus, natantibus, agreſtibus, cicuribus, feris , primùm vt ſe ipſæ diligant: (id enim pariter cum omni animante naſcitur) deinde vt requirant atque appetant, ad quas ſe applicent , eiuſdem generis animanteis : ídque faciunt cum deſiderio , & cum quadam ſimilitudine amoris humani : quanto id magis in homine fit natura,qui & ſe ipſe diligit, & alterum acquirit, cuius animũ ita cum ſuo miſceat,vt efficiat pæne vnum ex duobus?Sed plerique peruerſe,ne dicam impudenter,amicum habere talem volunt, quales ipſi eſſe non poſſunt:quæque ipſi non tribuunt amicis, hæc ab iis deſiderant.Par eſt autem primùm ipſum eſſe virum bonum,tum alterum ſimilem ſui quærere.In talibus ea,quam iam dudum tractamus, ſtabilitas amicitiæ, cõfirmari

potest:quum homines beneuolentia coniuncti,primùm cupiditatibus iis, quibus ceteri seruiunt,imperabunt:deinde æquitate,iustitiáque gaudebunt:omniáque alter pro altero suscipiet,neque quicquam vnquam nisi honestū & rectum alter ab altero postulabit:neque solùm colent inter se,ac diligent,sed etiam verebuntur. nam maximum ornamētum amicitiæ tollit,qui ex ea tollit verecundiam.Itaque in iis perniciosus est error,qui existimant libidinum,peccatorúmque omnium patêre in amicitia licentiam . Virtutum enim amicitia adiutrix à natura data est,non vitiorum comes:vt,quoniam solitaria non posset virtus ad ea,quæ summa sunt,peruenire, coniuncta & consociata cum altera perueniret. quæ siquos inter societas aut est,aut fuit,aut futura est:eorum est habendus ad summum naturæ bonum optimus,beatissimúsque comitatus.Hæc est,inquam,societas,in qua omnia insunt,quæ putant homines expetenda:honestas,gloria,tranquillitas animi,atque iucunditas:vt &,quum hæc adsint, beata vita sit,& sine his esse non possit.Quod quū optimum,maximúmque sit,si id volumus adipisci,virtuti opera danda est:sine qua neq; amicitiam,neque vllam rem expetendam consequi possumus:ea verò neglecta,qui se amicos habere arbitrantur,tum se denique errasse sentiunt,quum eos grauis aliquis casus experiri cogit.Quocirca(dicendum est enim sępius)quum iudicaris,diligere oportet:non quū dilexeris,iudicare.Sed cùm multis in rebus negligētia plectimur, tum maximè in amicis & deligendis & colendis. præposteris enim vtimur consiliis,& acta agimus : quod vetamur vetere prouerbio.nam implicati vltrò & citrò vel vsu diuturno, vel etiā officiis , repente in medio cursu amicitias,exorta aliqua offensione,disrumpimus. quo etiam magis vituperanda est rei maximè tam necessariæ tanta incuria . Vna est enim amicitia in rebus humanis,de cuius vtilitate omnes vno ore consentiunt.Namque à multis ipsa virtus contemnitur, & venditatio quædam atque ostentatio esse dicitur.multi diuitias despiciunt, quos paruo contentos tenuis victus,cultúsque delectat:honores verò,quorum cupiditate quidam inflammantur,quàm multi ita contemnunt,vt nihil inanius,nihil esse leuius existiment!item cetera,quæ quibusdam admirabilia videntur permulti sunt, qui pro nihilo putent:de amicitia omnes ad vnum idem sentiunt,& ij,qui ad remp. se contulerunt, & ij, qui rerum cognitione,doctrináque delectantur,& ij,qui suum negotium gerunt otiose: postremò ij,qui se totos tradiderunt voluptatibus,sine amicitia vitam esse nullam,si modò velint aliqua ex parte liberaliter viuere.serpit enim nescio quo modo per omniū vitas amicitia:nec vllam ætatis degendæ rationem patitur esse expertem sui . Quinetiam si quis asperitate ea est,& immanitate naturæ,congressus vt hominum fugiat , atque oderit, qualem fuisse Athenis Timonem nescio quem accepimus: tamen is pati non possit,vt nō acquirat aliquem,apud quem euomat virus acerbitatis suæ . Atque hoc maximè iudicaretur,siquid tale posset contingere,vt aliquis nos deus ex hac hominum frequentia tolleret,& in solitudine vspiam collocaret:atque ibi suppeditans omnium rerum, quas natura desiderat,abundantiam & copiam , hominis omnino aspiciendi potestatem eriperet: quis tam esset ferreus,qui eam vitam ferre posset? cuíque non auferret fructum voluptatum omnium solitudo?Verum igitur illud est,quod à Tarētino Archyta(vt opinor)dici solitum nostros senes commemorare audiui , ab aliis senibus auditum : Siquis in cælum ascendisset,naturámque mundi,& pulchritudinem siderum perspexisset,insuauem illam admirationem ei fore,quæ iucundissima fuisset,si aliquem,cui narraret,habuisset.Sic natura solitarium nihil amat,sempérque ad aliquid tāquam adminiculum annititur,quod in amicissimo quoque dulcissimum est.Sed quum tot signis eadem natura declaret quid velit,anquirat,desideret:obsurdescimus tamen nescio quo modo:nec ea, quæ ab ea monemur, audimus . est enim varius & multiplex vsus amicitiæ,multæque causæ suspicionum,offensionúmque dantur:quas tum euitare,tum eleuare,tū ferre,sapiētis est. Vna illa subleuanda offensio est,vt & veritas in amicitia & fides retineatur.nam & monendi amici sæpe sunt & obiurgandi:& hæc accipienda amicè, quum beneuolè fiunt . Sed nescio quo modo verum est,quod in Andria familiaris meus Terentius dixit, " Obsequium

amicos,

amicos, veritas odium parit. — Molesta veritas est, si quidem ex ea nascitur odium, quod est venenum amicitiæ: sed obsequium multo molestius, quod peccatis indulgens, præcipitem amicum ferri sinit. Maxima autem culpa in eo est, qui & veritatem aspernatur, & in fraudem obsequio impellitur. Omnis igitur hac in re adhibenda ratio & diligentia est, primùm vt monitio acerbitate, deinde obiurgatio contumelia careat. In obsequio autem (quoniam Terentiano verbo lubenter vtimur) comitas adsit: assentatio, vitiorum adiutrix, procul amoueatur: quæ non modò amico, sed ne libero quidem digna est. aliter enim cum tyranno, aliter cum amico viuitur. Cuius autẽ aures ita clausæ veritati sunt, vt ab amico verum audire nequeat, huius salus desperanda est. scitum est enim illud Catonis, vt multa, Melius de quibusdam acerbos inimicos mereri, quàm eos amicos, qui dulces videantur: illos verum sæpe dicere, hos nũquam. Atque illud absurdum est, quòd ij, qui monẽtur, eam molestiam, quam debeant capere, non capiunt: eam capiunt, qua debeant vacare. peccasse enim se non anguntur: obiurgari, molestè ferunt. quod contra oportebat, delicto dolere, obiurgatione gaudere. Vt igitur & monere & moneri, proprium est veræ amicitiæ: & alterum liberè facere, non asperè: alterum patienter accipere, non repugnanter: sic habendum est, nullam in amicitiis pestem esse maiorem, quàm adulationem, blanditiam, assentationem. quamuis enim multis nominibus est hoc vitiũ notandum, leuium hominum atque fallacium, ad voluptatem loquentium omnia, nihil ad veritatem. Cùm autem omnium rerum simulatio est vitiosa: tollit enim iudicium veri, ídque adulterat: tum amicitię repugnat maximè. delet enim veritatem, sine qua nomen amicitiæ valere non potest. nam quum amicitiæ vis sit in eo, vt vnus quasi animus fiat ex pluribus: quî fieri id poterit, si ne in vno quidem quoque vnus animus erit, idémque semper, sed varius, cõmutabilis, multiplex? Quid enim potest esse tam flexibile, tam deuium, quàm animus eius, qui ad alterius non modò sensum, ac voluntatem, sed etiam vultum atque nutũ conuertitur? " Negat quis? nego: ait? aio. postremò imperaui egomet mihi " Omnia assentiri: — vt ait idẽ Terentius: sed ille sub Gnathonis persona: quod amici genus adhibere, omnino leuitatis est. Multi autẽ Gnathonum similes, quum sint loco, fortuna, fama superiores: horum est assentatio molesta, quũ ad vanitatem accesit auctoritas. Secerni autem blandus amicus à vero, & internosci tam potest adhibita diligentia, quàm omnia fucata & simulata à sinceris atque veris. contio, quæ ex imperitissimis constat, tamen iudicare solet quid intersit inter popularẽ, id est assentatorem & leuẽ ciuem, & inter constantem, seuerũ & grauem. Quibus blanditiis C. Papirius nuper influebat in aureis contionis, quum ferret legem de tribunis pl. reficiendis? dissuasimus nos. sed nihil de me: de Scipione dicã libentius. Quanta illa, dii immortales, fuit grauitas! quãta in oratione maiestas! vt facilè ducem populi Ro. nõ comitẽ diceres. sed affuistis: & est in manibus oratio. itaq; lex popularis suffragiis populi repudiata est. Atque (vt ad me redeã) meministis, Q. Maximo fratre Scipionis, & L. Mancino consulibus, quàm popularis lex de sacerdotiis C. Licinij Crassi ferretur. cooptatio enim collegiorũ ad populi beneficium transferebatur. atque is primùm instituit forum versus, agere cum populo. tamen illius vendibilem orationem, religio deorum immortalium nobis defendentibus facilè vincebat. atque id actum est prætore me quinquennio antè quàm consul sum factus. itaque re magis, quàm auctoritate, causa illa defensa est. Quòd si in scena, in qua rebus fictis & adumbratis loci plurimum est, tamen verum valet, si modò id patefactum & illustratum est: quid in amicitia fieri oportet, quæ tota veritate perpenditur? in qua nisi (vt dicitur) apertum amici pectus videas, tuúmque ostendas: nihil fidum, nihil exploratum habeas: ne amare quidẽ, aut amari possis, quum id quàm verè fiat, ignores. Quanquam ista assentatio quãuis perniciosa sit, nocere tamen nemini potest, nisi ei, qui eam recipit, atq; ea delectatur. ita fit vt is assentatoribus patefaciat aureis suas maximè, qui ipse sibi assentetur, & se maximè ipse delectet. Omnino est amans sui virtus. optimè enim se ipsa nouit, quámq; amabilis sit, intelligit. ego autem non de virtute nunc loquor, sed de virtutis

opinione. virtute enim ipsa nō tam multi præditi esse, quàm videri volunt. Hos delectat assentatio: his fictus ad ipsorum volūtatem sermo quum adhibetur, orationem illam vanam testimonium esse laudium suarum putant. nulla est igitur hæc amicitia, quum alter verum audire non vult, alter ad mentiendum paratus est. Nec parasitorum in comœdiis assentatio faceta nobis videretur, nisi essent milites gloriosi. " Magnas verò agere gratias Thais mihi? — Satis erat respondere, Magnas: Ingenteis, inquit. Sēper auget assentatio id, quod is, cuius ad volūtatem dicitur, vult esse magnū. Quamobrem, quamquam blanda ista vanitas apud eos valeat, qui ipsi illam allectant & inuitant: tamen etiam grauiores, constantioresque admonēdi sunt, vt animaduertāt ne callida assentatione capiantur. apertè enim adulantē nemo nō videt, nisi qui admodum est excors. callidus ille & occultus ne se insinuet, studiosè cauendum est. nec enim facillimè agnoscitur: quippe qui etiam aduersando sæpe assentetur, & litigare se simulans blandiatur, atque ad extremum det manus, vincíque se patiatur, vt is, qui illusus sit, plus vidisse videatur. Quid autem turpius, quàm illudi? quod ne áccidat, magis cauendum est: vt in Epiclero.

" Hodie me ante omneis comicos stultos senes
" Versaris, atque luseris lautissimè.

Hæc enim in fabulis stultissima persona est improuidorum & credulorum senum. Sed nescio quo pacto ab amicitiis perfectorum hominum, id est sapientium (de hac dico sapientia, quæ videtur in hominem cadere posse) ad leueis amicitias deflexit oratio. Quamobrem ad illa prima redeamus: eáque ipsa concludamus aliquando. Virtus, inquam, C. Fanni, & tu Q. Muci, & conciliat amicitias, & conseruat. in ea est enim conuenientia rerum, in ea stabilitas, in ea constantia: quæ quum se extulit, & ostēdit lumen suum, & idem aspexit, agnouítque in alio: ad id se admouet, vicissímque accipit illud, quod in altero est. ex quo exardescit siue amor, siue amicitia. vtrunque enim dictum est ab amando. Amare autem, nihil aliud est, nisi eum ipsum diligere, quem ames, nulla indigentia, nulla vtilitate quæsita: quæ tamen ipsa efflorescit ex amicitia, etiam si tu eam minus secutus sis. Hac nos adolescentes beneuolentia senes illos, L. Paullum, M. Catonem, C. Gallum, P. Nasicā, Ti. Gracchum, Scipionis nostri socerum dileximus. hæc etiam magis elucet inter æqualeis, vt inter me & Scipionem, L. Furium, P. Rupilium, Sp. Mummium. vicissim autem senes in adolescentium caritate acquiescimus, vt in vestra, vt in Q. Tuberonis: equidem etiā admodum adolescentis P. Rutilij, A. Virginij familiaritate delector. Quoniámque ita ratio comparata est vitæ, naturæque nostræ, vt alia ætas oriatur ex alia: maximè quidem optandum est, vt cum æqualibus possis, hoc est, quibuscum tanquam è carceribus emissus sis, cum iisdem ad calcem (vt dicitur) peruenire: sed quoniam res humanæ, fragiles, caducæque sunt, semper aliqui acquirendi sunt, quos diligamus, & à quibus diligamur. caritate enim, beneuolentiáque sublata, omnis est è vita sublata iucunditas. Mihi quidem Scipio, quanquam est subitò ereptus, viuit tamen, sempérque viuet. virtutem enim amaui illius viri, quæ exstincta non est: nec mihi soli versatur ante oculos, qui illam semper in manibus habui: sed etiam posteris erit clara & insignis. nemo vnquam animo, aut spe maiora suscipiet, qui sibi non illius memoriam atque imaginem proponendam putet. Equidem ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna, aut natura tribuit, nihil habeo, quod cum amicitia Scipionis possim comparare. in hac mihi de rep. fuit cōsensus, in hac rerum priuatarum consilium: in eadem requies plena oblectationis fuit. nunquam illum ne minima quidem re offendi, quod quidem senserim: nihil audiui ex eo ipse, quod nollem. vna domus erat, idem victus, ísque communis: neque solùm militia, sed etiam peregrinationes, rusticationésque communes. Nam quid ego de studiis dicam cognoscendi semper aliquid, atque discendi, in quibus remoti ab oculis populi, omne otiosum tempus contriuimus? quarum rerum recordatio & memoria si vnà cum illo occidisset, desiderium coniunctissimi viri, atque amantissimi ferre nullo modo possem: sed nec illa exstincta sunt, aluntúrque potius & augentur cogitatione & memoria: &, si planè illis orbatus essem, magnum

F.U. in ms. P. Rutilij Virginiani ut sit Virginio adscripta a P. Rutilio.

F.U. in ms. acquirendi

gnum tamen afferret mihi ætas ipſa ſolatium. diutius enim iam in hoc deſiderio eſſe non poſſum. omnia autem breuia, tolerabilia eſſe debent, etiam ſi magna ſunt. Hæc habui, de amicitia quæ dicerem. vos autem hortor, vt ita virtutem locetis (ſine qua, amicitia eſſe non poteſt) vt ea excepta, nihil amicitia præſtabilius eſſe putetis.

M. TVLLII CICERONIS PARADOXA VI. AD M. BRVTVM.

NIMADVERTI, Brute, ſæpe Catonem, auunculum tuum, quum in ſenatu ſententiam diceret, locos graueis ex philoſophia tractare, abhorrenteis ab hoc vſu forenſi & publico: ſed dicendo conſequi tamen, vt illa etiam populo probabilia viderentur. quod eo maius eſt illi, quàm aut tibi, aut nobis: quia nos ea philoſophia plus vtimur, quæ peperit dicendi copiam, & in qua dicuntur ea, quæ non multùm diſcrepant ab opinione populari: Cato autem perfectus mea ſententia Stoicus, & ea ſentit, quæ nõ ſanè probantur in vulgus: & in ea eſt hæreſi, quæ nullum ſequitur florem orationis, neque dilatat argumentum, ſed minutis interrogatiunculis, quaſi punctis, quod propoſuit, efficit. ſed nihil eſt tam incredibile, quod non dicendo fiat probabile: nihil tam horridum, tam incultum, quod non ſplendeſcat oratione, & tanquam excolatur. quod quum ita putarem, feci etiã audacius, quàm ille ipſe, de quo loquor. Cato enim duntaxat de magnitudine animi, de continentia, de morte, de omni laude virtutis, de diis immortalibus, de caritate patriæ Stoicè ſolet, nullis oratoriis ornamentis adhibitis, dicere. Ego autem illa ipſa, quæ vix in gymnaſiis, & in otio Stoici probant, ludens conieci in communeis locos: quæ, quia ſunt admirabilia, contráque opinionem omnium, ab ipſis etiam παράδοξα appellãtur. Tentare volui poſſéntne proferri in lucem, id eſt, in forum, & ita dici vt probarentur: an alia quædam eſſet erudita, alia popularis oratio: cóque ſcripſi libentius, quòd mihi iſta παράδοξα, quæ appellantur, maximè videntur eſſe Socratica, longéque veriſsima. Accipies igitur hoc opuſculũ lucubratum his iam contractioribus noctibus, quoniam illud maiorum vigiliarum munus in tuo nomine apparuit: & deguſtabis genus exercitationum earum, quibus vti conſueui, quum ea, quæ dicuntur in ſcholis θετικὰ, ad noſtrum hoc oratorium transfero dicendi genus. hoc tamen opus in acceptum vt referas, nihil poſtulo. non enim eſt tale, vt in arce poni poſsit, quaſi illa Minerua Phidiæ: ſed tamen, vt ex eadem officina exiſſe appareat.

Ὅτι μόνον ἀγαθὸν, τὸ καλόν: id eſt, quod honeſtum ſit, id ſolum bonum eſſe. I.

VEreor, necui veſtrûm, ex Stoicorum hominum diſputationibus, non ex meo ſenſu depromta hæc videatur oratio. dicam tamen quod ſentio: & dicam breuius, quàm res tanta dici poſsit. Nunquam mehercule ego neque pecunias iſtorum, neque tecta magnifica, neque opes, neque imperia, neque eas, quibus maximè aſtricti ſunt, voluptates, in bonis rebus, aut expetendis numerandas eſſe duxi: quippe quum viderem, homines his rebus circunfluenteis, ea tamen deſiderare maximè, quibus abundarent. neque enim vnquam expletur, neque ſatiatur cupiditatis ſitis: neque ea ſolùm, quæ habent, libidine augendi cruciantur, ſed etiam amittendi metu. in quo equidem continentiſsimorũ hominum, maiorum noſtrorum ſæpe requiro prudentiam, qui hæc imbecilla & commutabilia pecuniæ membra verbo bona putauerunt appellanda, quum re ac factis longè aliter iudicauiſſent. Potéſtne bonum cuiquam malo eſſe? aut poteſt quiſquam in abundantia bonorum ipſe eſſe non bonus? Atquî iſta omnia, talia videmus, vt & improbi habeant, & obſint probis. Quamobrem, licet irrideat ſiqui vult: plus apud me tamen vera oratio valebit, quàm vulgi opinio: neque ego vnquam illum bona perdidiſſe dicam, ſiquî pecus,

aut supellectilem amiserit: necnon sæpe laudabo sapientem illum Biantem (vt opinor) qui numeratur in septẽ, cuius quum patriam Prienam cepisset hostis, ceteríq; ita fugerent, vt multa de suis rebus asportarent, quum esset admonitus à quodam, vt idem ipse faceret: Ego verò, inquit, facio: nam omnia mea mecum porto. Ille hæc ludibria fortunæ ne sua quidem putauit, quæ nos appellamus etiã bona. Quid est igitur, quæret aliquis, bonum? Siquid rectè fit & honestè, & cum virtute, id bene fieri, verè dicitur: quod rectum, & honestum, & cum virtute est, id solum opinor bonum. Sed hæc videri possunt obscuriora, quum sine expositione exemplorum lentius disputantur: vita atque factis illustrãda sunt summorum virorum hæc, quæ verbis subtilius, quàm satis est, disputari videntur. Quæro enim à vobis, num vllam cogitationem habuisse videantur ij, qui hanc remp. tam præclarè fundatam nobis reliquerunt, aut auri atque argenti ad auaritiam, aut amœnitatum ad delectationem, aut supellectilis ad delicias, aut epularum ad voluptates. Ponite ante oculos vnumquẽque regum. Vultis incipiam à Romulo? vultis post liberatam ciuitatem, ab iis ipsis, qui liberauerunt eam? quibus tandem gradibus Romulus ascendit in cælum? iísne, quæ isti bona appellãt: an rebus gestis atque virtutibus? Quid? Numæ Pompilij minúsne gratas diis immortalibus capedines, ac fictileis vrnulas fuisse, quàm filicatas istorũ pateras arbitramur? Omitto reliquos. sunt enim omnes pares inter se, præter Superbum. Brutum verò si qui roget quid egerit in patria liberanda, si quis item reliquos eiusdem cõsilij socios, quid spectauerint, quid secuti sint: nũ quis existat, cui voluptas, cui diuitiæ, cui denique præter officium fortis & magni viri, quicquam aliud propositum fuisse videatur? Quæ res ad necem Porsennæ Q. Mucium impulit sine vlla spe salutis suæ? Quæ vis Coclitem cõtra omneis hostium copias tenuit in ponte solum? quæ patrem Decium, quæ filium deuouit, atque immisit in armatas hostium copias? Quid continentia C. Fabricij, quid tenuitas victus M'. Curij sequebatur? quid duo propugnacula belli Punici Cn. & P. Scipiones, qui Karthaginiensium aduẽtum corporibus suis intercludendũ putauerunt? quid Africanus maior? quid minor? quid inter horũ ætates interiectus Cato? quid innumerabiles alij? (nam domesticis exemplis abũdamus.) cogitasse quicquam putamus in vita sibi expetendum, nisi quod laudabile esse & præclarum videretur? Veniant igitur isti irrisores huius orationis ac sententiæ: & iam vel ipsi iudicent, vtrùm se horum alicuius, qui marmoreis tectis, ebore, & auro fulgẽtibus, qui signis, qui tabulis, qui cælato auro & argento, qui Corinthiis operibus abundant: an C. Fabricij, qui nihil eorũ habuit, nihil habere voluit, similes esse malint. Atque hæc quidem, quæ modò huc, modò illuc transferuntur, facilè adduci solent, vt in rebus bonis esse negent: illud arctè tenent, accuratéque defendunt, voluptatem esse summum bonum. quæ quidem mihi vox pecudum videtur esse, non hominum. Tu, quum tibi siue deus, siue mater (vt ita dicam) rerum omnium natura dederit animum, quo nihil est præstantius, neque diuinius: sic te ipse abiicies, atque prosternes, vt nihil inter te, atque inter quadrupedẽ putes interesse? Quicquámne bonum est, quod non eum, qui possidet, meliorem facit? vt enim quisque est maximè boni particeps, ita & laudabilis maximè: neque est vllum bonum, de quo nõ is, qui id habeat, honestè possit gloriari. quid autem est horum in voluptate? meliorémne efficit, aut laudabiliorem virum? an quisquàm in potiundis voluptatibus gloriatione sese & prædicatione extollit? Atqui, si voluptas, quæ plurimorum patrociniis defenditur, in rebus bonis habenda non est, eáque, quo est maior, eo magis mentem è sua sede & statu demouet: profectò nihil est aliud bene & beatè viuere, nisi honestè & rectè viuere.

F. n. in ms. gloriando se etiam praedicatione effert

Ὅτι αὐτάρκης ἡ ἀρετὴ πρὸς εὐδαιμονίαν. In quo virtus sit, ei nihil deesse ad beatè viuendum. 2.

NEc verò ego M. Regulum ærumnosum, nec infelicem, nec miserum vnquam putaui. non enim magnitudo animi eius cruciabatur à Pœnis, non grauitas, non fides, non constantia, non vlla virtus, non denique animus ipse: qui tot virtutum præsidio munitus,

munitus, tantóque comitatu ſeptus, quum corpus eius caperetur, capi certè ipſe non potuit. C. verò Marium vidimus: qui mihi ſecundis in rebus, vnus ex fortunatis hominibus: in aduerſis, vnus ex ſummis viris videbatur: quo beatius eſſe mortali nihil poteſt. Neſcis: inſane, neſcis quantas vireis virtus habeat. nomen tantùm virtutis vſurpas: quid ipſa valeat, ignoras. Nemo poteſt nō beatiſsimus eſſe, qui eſt totus aptus ex ſeſe, quíque in ſe vno ſua ponit omnia. cui verò ſpes omnis, & ratio, & cogitatio pendet ex fortuna, huic nihil poteſt eſſe certi, nihílque, quod exploratum habeat permanſurum ſibi nec vnum diem. Eum tu hominem terreto, ſiquem eris nactus iſtiuſmodi, mortis, aut exſulij minis. mihi verò quicquid acciderit in tam ingrata ciuitate, ne recuſanti quidem euenerit, nōn modò non repugnanti. quid enim ego laboraui, aut quid egi, aut in quo euigilauerunt curæ & cogitationes meæ, ſiquidem nihil peperi tale, nihil conſecutus ſum, vt eo ſtatu eſſem, quem neque fortunæ temeritas, neque inimicorum labefactaret iniuria? Mortémne mihi minitaris, vt omnino ab hominibus: an exſulium, vt ab improbis demigrandum ſit? mors terribilis eſt iis, quorum cum vita omnia exſtinguuntur: non iis, quorum laus emori non poteſt: exſulium autem iis, quibus quaſi circumſcriptus eſt habitandi locus: non iis, qui omnem orbem terrarum, vnam vrbem eſſe ducunt. Te miſeriæ, te ærumnæ premunt omnes, qui te beatum, qui te florentem putas: tuæ te libidines torquent: tu dies, noctéiſque cruciaris: cui nec ſatis eſt, quod eſt, & id ipſum vt diuturnum ſit, times: te conſcientiæ ſtimulant maleficiorum tuorum: te metus exanimat iudiciorum atque legum. quocunque aſpexiſti, vt furiæ, ſic tuæ tibi occurrunt iniuriæ, quæ te reſpirare nō ſinunt. Quamobrem vt improbo & ſtulto & inerti nemini bene eſſe poteſt: ſic bonus vir, & fortis, & ſapiens, miſer eſſe nemo poteſt. Nec verò, cuius virtus, moréſque laudandi ſunt, eius non laudanda vita eſt: neque porrò fugienda vita, quæ laudanda eſt. eſſet autem fugienda, ſi eſſet miſera. Quamobrem quicquid eſt laudabile, idem & beatum, & florens, & expetendum videri debet.

ὅτι ἴσα τὰ ἁμαρτήματα καὶ τὰ κατορθώματα. æqualia eſſe peccata, & rectè facta. 3.

PARVA, inquit, res eſt. At magna culpa. nec enim peccata rerum euentu, ſed vitiis hominum metienda ſunt. In quo peccatur, id poteſt aliud alio maius eſſe, aut minus: ipſum quidem illud peccare, quoquò te verteris, vnum eſt. auri nauim euertat gubernator, an paleæ, in re aliquantum, in gubernatoris inſcientia nihil intereſt. Lapſa eſt libido in muliere ignota: dolor ad pauciores pertinet, quàm ſi petulans fuiſſet in aliqua generoſa ac nobili virgine: peccauit verò nihilo minus: ſiquidē eſt peccare, tanquam tranſire lineas: quod quum feceris, culpa commiſſa eſt. quàm longè progrediare, quum ſemel trāſieris, ad augendam tranſeundi culpam nihil pertinet. Peccare certè licet nemini. quod autem non licet, id hoc vno tenetur, ſi arguitur non licere. id ſiquidem nec maius, nec minus vnquam fieri poteſt: quoniam in eo eſt peccatum, ſi non licuit. Quod ſemper vnum & idem eſt, quæ ex eo peccata naſcuntur, æqualia ſint oportet. Quòd ſi virtutes pares ſunt inter ſe, paria eſſe etiam vitia neceſſe eſt. Atquî pares eſſe virtutes, nec bono viro meliorē, nec temperante temperantiorem, nec forti fortiorem, nec ſapiente ſapientiorem poſſe fieri, facillimè poteſt perſpici. An virum bonum dices, qui depoſitum nullo teſte, quum lucrari impunè poſſet, auri pondo decem reddiderit, ſi idem in decem millibus pondo auri non idem fecerit? aut temperantem eum, qui ſe in aliqua libidine continuerit, in aliqua effuderit? Vna virtus eſt cōſentiens cū ratione, & perpetua conſtantia: nihil huic addi poteſt, quo magis virtus ſit: nihil demi, vt virtutis nomen relinquatur. etenim ſi bene facta, rectè facta ſunt, & nihil recto rectius: certè ne bono quidē melius quicquā inueniri poteſt. Sequitur igitur, vt etiā vitia ſint paria: ſiquidē prauitates animi rectè vitia dicuntur. Atquî, quoniam pares virtutes ſunt, etiam rectè facta, quoniam à virtutibus proficiſcuntur, paria eſſe debent: itémque peccata, quoniam ex vitiis manant, ſint æqualia neceſſe eſt.

A philoſophis,inquit,iſta ſumis. Metuebam ne à lenonibus diceres. Socrates diſputabat iſto modo. Bene hercle narras. nam iſtum doctum & ſapientem virum fuiſſe memoriæ traditum eſt.Sed tamen quæro ex te (quoniã verbis inter nos contendimus,non pugnis) vtrum potius eſt quærendum, quid baiuli atque operarij, an quid homines doctiſſimi ſenſerint:præſertim quum hac ſententia non modò verior, ſed ne vtilior quidem hominum vitæ reperiri vlla poſsit? quæ vis eſt enim, quæ magis arceat homines ab omni improbitate,quàm ſi ſenſerint nullum in delictis eſſe diſcrimen?& æquè peccare ſe,ſi priuatis,ac ſi magiſtratibus manus afferant? quancunque in domum ſtuprum intulerint, eandem eſſe labem libidinis?Nihílne igitur intereſt (nam hoc dicet aliquis) patrem quis necet,an ſeruum?nuda iſta ſi pones,iudicare qualia ſint,non facilè poſsim. Patrem vita priuare, ſi per ſe ſcelus eſt: Saguntini, qui parenteis ſuos,liberos emori, quàm ſeruos viuere maluerunt, patricidæ fuerunt. Ergo & parenti nonnunquam adimi vita ſine ſcelere poteſt: & ſeruo ſæpe ſine iniuria non poteſt.Cauſa igitur hæc, non natura diſtinguit: quæ quoniam alterò acceſsit, id fit propenſius: ſi vtroque adiuncta eſt, paria fiant neceſſe eſt. Illud tamen intereſt,quòd in ſeruo necando,ſi adſit iniuria, ſemel peccatur:in patris vita violanda,multa peccantur. violatur is, qui procreauit:is, qui aluit:is, qui erudiuit:is, qui in ſede ac domo, atque in rep.collocauit.multitudine peccatorum præſtat, eóque pœna maiore dignus eſt.ſed nos in vita,non quę cuique peccato pœna ſit,ſed quantum cuique liceat,ſpectare debemus.quicquid non oportet,ſcelus eſſe: quicquid non licet, nefas putare debemus. Etiámne in minimis rebus? Etiam: ſiquidem rerum modum figere non poſſumus, animorum tenere poſſumus. Hiſtrio ſi paullùm ſe mouit extra numerum, aut ſi verſus pronuntiatus eſt ſyllaba vna breuior,aut longior, exſibilatur, & exploditur: tu in vita,quæ omni geſtu moderatior,omni verſu aptior eſſe debet,vt in ſyllaba te peccaſſe dices?poëtam non audio in nugis: in vitæ ſocietate audiam ciuem digitis peccata dimetientem ſua?Viſa ſint breuiora, leuiora quî poſſunt, quum,quicquid peccatur, perturbatione peccetur rationis atq; ordinis:perturbata autem ratione ſemel,& ordine, nihil poſſit addi,quo magis peccari poſſe videatur?

Ὅτι πάντες οἱ ἄφρονες μαίνονται. Omneis ſtultos inſanire. 4.

F. U. in ms. advincam, ... convincam.

EGo verò te non ſtultum,vt ſæpe:non improbum,vt ſemper:ſed dementem & inſanum eſſe,rationibus vincam neceſſariis.Sapientis animus magnitudine conſilij, tolerantia rerum humanarum,cõtemtione fortunæ,virtutibus denique omnibus,vt mœnibus,ſeptus vincetur & expugnabitur, qui ne ciuitate quidẽ pelli poteſt? Quæ eſt enim ciuitas? omníſne conuentus etiam ferorum & immanium? omníſne etiam fugitiuorum ac latronum congregata vnũ in locum multitudo?certè negabis.Non igitur erat illa tum ciuitas quum leges in ea nihil valebant:quum iudicia iacebant: quum mos patrius occiderat:quum ferro pulſis magiſtratibus,ſenatus nomen in rep.non erat.Prædonũ ille concurſus, & te duce latrocinium in foro conſtitutum, & reliquiæ coniurationis à Catilinæ furiis ad tuum ſcelus, furorémque conuerſæ, non ciuitas erat. Itaque pulſus ego ciuitate non ſum,quæ nulla erat: arceſsitus in ciuitatem ſum, quum eſſet in rep. conſul, qui tum nullus fuerat:eſſet ſenatus,qui tum occiderat: eſſet conſenſus populi liberi, eſſet iuris & æquitatis (quæ vincula ſunt ciuitatis) repetita memoria. Ac vide quàm iſta tui latrocinij tela contemſerim. iactam & immiſſam à te nefariam in me iniuriam ſemper duxi, perueniſſe ad me nunquam putaui:niſi fortè,quum parietes diſturbabas,aut quum tectis ſceleratas faceis inferebas,tunc meorum aliquid ruere aut deflagrare arbitrabare. Nihil neque meum eſt,neque cuiuſquam,quod auferri,quod eripi, quod amitti poteſt. Si mihi eripuiſſes diuinam animi mei conſtantiam,meas curas,vigilias,cõſilia, quibus reſp.te inuitiſsimo ſtat: ſi huius æterni beneficij immortalem memoriam deleuiſſes: multo etiam magis

magis,ſi illam mentem, vnde hæc conſilia manarunt, mihi eripuiſſes: tum ego accepiſſe me iniuriam cōfiterer. ſed ſi hæc nec feciſti, nec facere potuiſti: reditum mihi glorioſum iniuria tua dedit, nō exitum calamitoſum. Ergo ego ſemper ciuis, & tum maximè, quum meam ſalutem ſenatus exteris nationibus, vt CIVIS OPTIMI, commendabat: tu ne nūc quidem: niſi fortè idem hoſtis & ciuis eſſe poteſt. An tu ciuem ab hoſte natura ac loco, nō animo, factíſque diſtinguis? Cædem in foro feciſti: armatis latronibus templa tenuiſti: priuatorum domos, ædeíſque ſacras incendiſti. Cur hoſtis Spartacus, ſi tu ciuis? Potes autem eſſe tu ciuis, propter quem aliquando ciuitas non fuit? & me exſulem tuo nomine appellas, cùm omnes meo diſceſſu exſulaſſe remp. putent? nunquámne homo amētiſsime te circumſpicies? nunquámne, quid facias, cōſiderabis, nec quid loquare? neſcis, exſulium, ſcelerum eſſe pœnam? meum illud iter ob præclariſsimas res à me geſtas eſſe ſuſceptum? Omnes ſcelerati atque impij, quorum tu te ducem eſſe profiteris, quos leges exſulio affici volunt, exſules ſunt, etiam ſi ſolum non mutarunt. An, cùm omnes leges te exſulem eſſe iubeant, nō eris tu exſul? Non appelletur inimicus, qui cum telo fuerit? ante ſenatum tua ſica deprehenſa eſt. qui hominem occiderit? tu plurimos occidiſti. qui incendium fecerit? ædes Nympharum manu tua deflagrauit. qui templa occupauerit? in foro etiam caſtra poſuiſti. Sed quid ego communeis leges profero, quibus omnibus es exſul? Familiariſsimus tuus de te priuilegium tulit, vt, ſi in opertum Bonæ deæ acceſsiſſes, exſulares. At id te feciſſe, etiam gloriari ſoles. quo modo igitur tot legibus in exſulium eiectus, nomen exſulis non perhorreſcis? Romæ ſum, inquis. Et tu quidem in operto fuiſti. Non igitur vbi quiſque erit, eius loci ius tenebit, ſi ibi eum legibus eſſe non oportebit.

Ὅτι μόνος ὁ σοφὸς ἐλεύθερος, καὶ πᾶς ἄφρων δοῦλος, id eſt ſolum ſapientem eſſe liberum: & omnem ſtultum ſeruum. 5.

LAudetur verò hic imperator, aut etiā appelletur, aut hoc nomine dignus putetur? quo modo? aut cui tandem hic libero imperabit, qui nō poteſt cupiditatibus ſuis imperare? refrenet prius libidines, ſpernat voluptates, iracundiam teneat, coërceat auaritiam, ceteras animi labes repellat: tum incipiat aliis imperare, quum ipſe improbiſsimis dominis, dedecori ac turpitudini, parêre deſierit. Dum quidem his obœdiet, non modò imperator, ſed liber habendus omnino non erit. præclarè enim eſt hoc vſurpatum à doctiſsimis, quorum auctoritate non vterer, ſi mihi apud aliquos agreſteis hæc habēda eſſet oratio. quum verò apud prudentiſsimos loquar, quibus hæc inaudita non ſunt: cur ego ſimulem, me, ſiquid in his ſtudiis operæ poſuerim, perdidiſſe? Dictum eſt igitur ab eruditiſsimis viris, niſi ſapientem, liberum eſſe neminem. Quid eſt enim libertas? poteſtas viuendi vt velis. Quis igitur viuit vt vult, niſi qui recta ſequitur? qui gaudet officio? cui viuendi via conſiderata atque prouiſa eſt? qui legibus non propter metum pâret, ſed eas ſequitur atque colit, quia id ſalutare maximè eſſe iudicat? qui nihil dicit, nihil facit, nihil cogitat denique, niſi libenter ac liberè? cuius omnia conſilia, réſque omnes, quas gerit, ab ipſo proficiſcuntur, eodémque referuntur: nec eſt vlla res, quæ plus apud eum polleat, quàm ipſius voluntas atque iudicium? cui quidem etiam, quæ vim habere maximam dicitur, fortuna ipſa cedit: quæ, ſicut ſapiens poëta dixit, " Suis ea cuique fingitur moribus. Soli igitur hoc contingit ſapienti, vt nihil faciat inuitus, nihil dolēs, nihil coactus. quod etſi ita eſſe pluribus verbis diſſerendum eſt: illud tamen breui confitendum eſt, niſi qui ta ſit affectus, eſſe liberum neminem. Igitur omnes improbi, ſerui: nec hoc tam re eſt, quàm dictu inopinatum atque mirabile. Non enim ita dicunt, eos eſſe ſeruos, vt mancipia, quæ ſunt dominorū facta nexu, aut aliquo iure ciuili: ſed ſi ſeruitus ſit, ſicut eſt, obœdientia fracti animi & abiecti, & arbitrio carentis ſuo, quis neget omneis leueis, omneis cupidos, omneis denique improbos eſſe ſeruos? An ille mihi liber videatur, cui mulier imperat? cui leges imponit, præſcribit, iubet, vetat quod videtur? qui nihil negare impe-

ranti poteſt?nihil recuſare audet?poſcit?dandum eſt.vocat?veniendum. eiicit? abeundũ. minatur?extimeſcendum.Ego verò iſtum non modò ſeruum,ſed nequiſsimum ſeruum, etiam ſi in ampliſsima familia natus ſit, appellandum puto . Atque vt in magna familia ſunt alij lautiores,vt ſibi videntur,ſerui,ſed tamen ſerui,vt atrienſes: * alij inferiore loco, vt mediaſtini:ſic ſtulti quidem omnes,vt tu,pares inter ſe ſtultitia ſunt, ſed maior eorum ſtultitia eſt, * quos ſigna,quos tabulæ,quos cælatum argentũ,quos Corinthia opera,quos ædificia magnifica nimio opere delectant. At ſumus, inquiunt, principes ciuitatis. Vos verò ne conſeruorum quidẽ veſtrorum principes eſtis.ſed vt in familia qui tractant iſta, qui tergunt,qui vnguunt,qui verrũt,qui ſpargunt, non honeſtiſsimum locum ſeruitutis tenent:ſic in ciuitate,qui ſe iſtarum rerum cupiditatibus dediderunt,ipſius ciuitatis locũ pæne infimum obtinent.Magna,inquis,bella geſsi:magnis imperiis & prouinciis pręfui. Gere igitur animum laude dignum. Aëtionis tabula te ſtupidum detinet,aut ſignum aliquod Polycleti.Omitto,vnde ſuſtuleris,& quomodo habeas.intuentem te, admirantem, clamores tollentem quum video,ſeruum te eſſe ineptiarum omniũ iudico.Nónne igitur ſunt illa feſtiua? Sũt.nam nos quoque oculos eruditos habemus:ſed,obſecro te,ita venuſta habeantur iſta,non vt vincla virorum ſint,ſed vt oblectamẽta puerorum. Quid enim cenſes,ſi L.Mummius aliquem iſtorum videret, matellionem Corinthium cupidiſsimè tractantem,quum ipſe totam Corinthum contemſiſſet?vtrùm illum ciuem excellentem, an atrienſem ſeruum diligentem putaret? Reuiuiſcat M'. Curius,aut eorum aliquis, quorum in villa ac domo nihil ſplendidum,nihil ornatum fuit præter ipſos: & videat aliquẽ ſummis populi beneficiis vſum,barbatulos mullos exceptãtem de piſcina,& pertractantem,& murenarum copia gloriantem:nónne hunc hominem ita ſeruum iudicet,vt ne in familia quidem dignum maiore aliquo negotio putet? An eorum ſeruitus dubia eſt, qui cupiditate peculij,nullam condicionem recuſant duriſsimæ ſeruitutis?Hereditatis ſpes quid iniquitatis in ſeruiẽdo non ſuſcipit?quem nutũ locupletis orbi ſenis non obſeruat? loquitur ad voluntatẽ:quicquid denuntiatum ſit,facit:aſſectatur,aſsidet,munerat . Quid horum eſt liberi?quid deniq; non ſerui inertis?Quid iã illa cupiditas,quæ videtur eſſe liberalior,honoris,imperij,prouinciarum?quàm dura eſt domina,quàm imperioſa,quàm vehemẽs?Cethego homini nõ probatiſsimo ſeruire coëgit eos,qui ſibi eſſe ampliſsimi videbantur:munera mittere, noctu venire domũ ad eum,precari,deniq; ſupplicare . Quæ ſeruitus eſt,ſi hæc libertas exiſtimari poteſt?Quid: quum cupiditatum dominatus exceſſit,& alius eſt dominus exortus,ex cõſciẽtia peccatorũ,timor?quàm eſt illa miſera, quàm dura ſeruitus?adoleſcentibus paullo loquacioribus eſt ſeruiendũ:omnes,qui aliquid ſcire videntur,tanquam domini timentur.iudex verò quantum habet dominatũ?quo timore nocenteis afficit?an nõ eſt omnis metus ſeruitus ? Quid valet igitur illa eloquentiſsimi viri L. Craſsi copioſa magis,quàm ſapiẽs oratio ? ERIPITE NOS EX SERVITVTE. quæ eſt iſta ſeruitus tam claro homini,támq; nobili?omnis animi debilitati & humilis & fracti timiditas,ſeruitus eſt. NOLITE SINERE NOS CVIQVAM SERVIRE. in libertatẽ vindicari vult?minimè.quid enim?adiungit, NISI VOBIS VNIVERSIS. dominũ mutare,nõ liber eſſe vult. QVIBVS ET POSSVMVS ET DEBEMVS. nos verò,ſiquidem animo excelſo & alto & virtutibus exaggerato ſumus,nec debemus,nec poſſumus.tu poſſe te dicito,quoniam quidem potes.debere ne dixeris:quoniã nihil quiſquã debet,niſi quod eſt turpe non reddere.Sed hæc hactenus. iſte videat quo modo imperator eſſe poſsit,quum eum ne liberum quidem eſſe,ratio & veritas ipſa conuincat.

Ὅτι μόνος ὁ σοφὸς, πλούσιος. id eſt Solum ſapientem eſſe diuitem.

Væ eſt iſta in commemoranda pecunia tua tam inſolens oſtentatio? ſolúſne tu diues?Prò dij immortales:egóne me audiſſe aliquid & didiciſſe non gaudeam? ſolúſne tu diues?quid ſi ne diues quidem?quid ſi pauper etiam?quem enim intelligimus diuitem?

uitem?aut hoc verbum in quo homine ponimus? opinor in eo,cui tanta poſſeſsio eſt,vt ea ad liberaliter viuendum facilè contentus ſit:qui nihil quærat,nihil appetat,nihil optet amplius.animus enim tuus oportet ſe iudicet diuitem,non hominum ſermo,neque poſſeſsiones tuæ. Si nihil tibi deeſſe putas, nihil curas amplius, ſatiatus es, aut contentus etiam pecunia: concedo,diues es.ſinautem propter auiditatem pecuniæ nullum quæſtum turpem putas, quum iſti ordini ne honeſtus quidem poſsit eſſe vllus: ſi quotidie fraudas, decipis,poſcis,paciſceris,aufers, eripis:ſi ſocios ſpolias,ærarium expilas:ſi teſtamenta amicorũ exſpectas,aut ne expectas quidem,atque ipſe ſupponis:hęc vtrùm abundantis,an egentis ſigna ſunt? Animus hominis,diues,nõ arca,appellari ſolet.quamuis illa ſit plena,dum te inanem videbo,diuitem non putabo. etenim ex eo quantũ cuique ſatis eſt,metiuntur homines diuitiarũ modum. Filiam quis habet? pecunia eſt opus.duas? maiore.plureis?maiore etiam: Si(vt aiũt Danai)quinquaginta ſunt filiæ,tot dotes magnã quærunt pecuniam.quantum enim cuique opus eſt, ad id accommodatur (vt antè dixi) diuitiarũ modus.Qui igitur non filias plureis,ſed innumerabileis cupidates habet, quæ breui tempore maximas copias exhaurire poſsint:hunc quomodo ego appellabo diuitẽ, quum ipſe egere ſe ſentiat? multi ex te audierunt quum diceres, neminem eſſe diuitem, niſi qui exercitum alere poſſet ſuis fructibus:quod populus R o.ex tãtis vectigalibus iam pridem vix poteſt.igitur hoc propoſito numquã eris diues,antequàm tibi ex tuis poſſeſsionibus tantum reficiatur, vt ex eo tueri ſex legiones, & magna equitum ac peditum auxilia poſsis.Iam fateris igitur non eſſe te diuitem, cui tantum deſit vt expleas id, quod exoptas.itaque iſtam paupertatem,vel potius egeſtatem,ac mendicitatem tuam numquã obſcurè tuliſti.nam vt iis, qui honeſtate rem quærunt mercaturis faciendis, operis dandis,publicis ſumendis,intelligimus opus eſſe quæſito:ſic, qui videt domi tuæ pariter accuſatorum atque indicum conſociatos greges:qui nocenteis & pecunioſos reos eodẽ auctore corruptelam iudicij molienteis: qui tuas mercedum pactiones in patrociniis: interceſsiones pecuniarũ in coitionibus candidatorum, dimiſsiones libertorũ ad defænerandas,diripiendáſq; prouincias: qui expulſiones vicinorum,qui latrocinia in agris,qui cum ſeruis,cum libertis,cũ clientibus ſocietates:qui poſſeſsiones vacuas,qui proſcriptiones locupletium,qui cædeis municipiorum,qui illam Sullani temporis meſſem recordatur,qui teſtamenta ſubiecta, qui ſublatos homines, qui denique omnia venalia, delectũ, decretum:alienam,ſuam ſententiam:forum,domũ,vocem,ſilentium:quis hunc nõ putet confiteri,ſibi quæſito opus eſſe?cui quæſito autem opus ſit, quis vmquam hũc verè dixerit diuitem? Eſt enim diuitiarum fructus in copia:copiam autem declarat ſatietas rerum, atque abũdantia: quam tu quoniam numquam aſſequêre,numquam omnino es futurus diues. Meam autem quoniam pecuniam contemnis, & rectè (eſt enim ad vulgi opinionem mediocris,ad tuam nulla, ad meam modica) de me ſilebo: de te loquar. Si cenſenda nobis atque æſtimanda res eſt, vtrùm tandem pluris æſtimabimus pecuniam Pyrrhi, quam Fabricio dabat: an continentiam Fabricij, qui illam pecuniam repudiabat? vtrùm aurum Samnitium, an reſponſum M. Curij? hæreditatem L. Paulli, an liberalitatem Africani, qui eius hæreditatis Q. Maximo fratri partem ſuam conceſsit? Hæc profectò quæ ſunt ſummarum virtutum, pluris æſtimanda ſunt,quàm illa,quæ ſunt pecuniæ.Quis igitur,ſi quidem,vt quiſque,quod plurimi ſit, poſsideat,ita diuitiſsimus habendus ſit, dubitet quin in virtute diuitiæ poſitæ ſint:quoniam nulla poſſeſsio,nulla vis auri & argenti pluris,quàm virtus æſtimanda eſt?O dij immortales:nõ intelligunt homines quàm magnum veſtigal ſit parſimonia. Venio enim iam ad ſumtuoſos,relinquo iſtũ quæſtuoſum. Capit ille ex ſuis prædiis ſexcenta ſeſtertia: ego centena ex meis.illi aurata tecta in villis, & ſola marmorea facienti, ſigna, tabulas, ſupellectilem, veſtem infinitè concupiſcenti,non modò ad ſumtum ille eſt fructus,ſed etiam ad fænus exiguus.ex meo tenui veſtigali, detractis ſumtibus cupiditatis, aliquid etiam redundabit. Vter igitur eſt diuitior,cui deeſt,an cui ſuperat?qui eget,an qui abundat? cuius poſſeſsio quo eſt maior,

eo plus requirit ad ſe tuendam:an quæ ſuis ſe viribus ſuſtinet? Sed quid ego de me loquor, qui morum ac temporum vitio aliquantum etiam ipſe fortaſſe in huius ſæculi errore verſer? M'. Manilius patrum noſtrorum memoria, ne ſemper Curios & Tuſcinos loquamur,pauper tandem fuit. habuit enim ædiculas in Carinis,& fundum in Labicano.nos igitur diuitiores,qui plura habemus?vtinam quidem:ſed non æſtimatione cenſus,verùm victu atque cultu terminatur pecuniæ modus.Non eſſe cupidum,pecunia eſt: non eſſe emacem,vectigal eſt.contentum verò ſuis rebus eſſe,maximæ ſunt,certiſsimæque diuitiæ. Etenim,ſi iſti callidi rerum æſtimatores prata & areas quaſdã magno æſtimant,quòd ei generi poſſeſsionum minimè quaſi noceri poteſt:quãti eſt æſtimanda virtus,quæ nec eripi,nec ſurripi poteſt vmquam?nec naufragio, nec incendio amittitur? nec tempeſtatum,nec temporũ permutatione mutatur?qua qui præditi ſunt, ſoli ſunt diuites.ſoli enim poſsident res & fructuoſas,& ſempiternas:ſolíque,quod eſt proprium diuitiarum, contenti ſunt rebus ſuis: ſatis eſſe putant, quod eſt: nihil appetunt,nullla re egent,nihil ſibi deeſſe ſentiunt, nil requirunt. Improbi autem & auari, quoniam incertas,atque in caſu poſitas poſſeſsiones habent, & plus ſemper appetunt, nec eorũ quiſquam adhuc inuentus eſt, cui quod haberet,eſſet ſatis:non modò non copioſi ac diuites, ſed etiam inopes ac pauperes exiſtimandi ſunt.

M. T. CICERONIS EX TIMÆO PLATONIS DE VNIVERSO LIBER.

MVLTA ſunt à nobis & in Academicis conſcripta contra phyſicos, & ſæpe cum P. Nigidio, Carneadéo more & modo diſputata. fuit enim vir ille cùm ceteris artibus, quæ quidem dignæ libero eſſent, ornatus omnibus,tum acer inueſtigator,& diligens earum rerum,quę à natura inuolutæ videntur. Denique ſic iudicio,poſt illos nobileis Pythagoréos,quorum diſciplina exſtincta eſt quodam modo,cùm aliquot ſæcula in italia, Siciliáq; viguiſſet,hunc extitiſſe,qui illam renouaret.qui cùm me in Ciliciam proficiſcentem, Epheſi exſpectauiſſet,Romam ex legatione ipſe decedens,veniſſétque eodem Mitylenis mei ſalutandi & viſendi cauſa Cratippus Peripateticorum omnium, quos quidem ego audiuerim,meo iudicio facilè princeps:perlibenter & Nigidium vidi,& Cratippum cognoui. ac primùm quidem tempus ſalutationibus,reliquum percunctatione conſumſimus.

Deſunt multa.

Quid eſt,quod eſt ſemper ſit,neq; vllum habeat ortum?& quod gignatur,nec vmquam ſit?quorum alterum intelligentia & ratione comprehenditur,quod vnũ ſemper, atque idem eſt: alterum, quod affert opinionem per ſenſum rationis expertem, quod totum opinabile eſt,id gignitur,& interit, nec vmquam eſſe verè poteſt.omne autem,quod gignitur,ex aliqua cauſa gigñi neceſſe eſt. nullius enim rei, cauſa remota,reperiri origo poteſt. Quocirca ſi is,qui aliquid efficere molitur, eam ſpeciem, quæ ſemper eſt eadẽ, intuebitur,atq; eam ſibi proponet exemplar, præclarũ opus efficiat neceſſe eſt. ſinautẽ illam,quę gignitur:numquã illam,quam expetet,pulchritudinẽ conſequetur.omne igitur cælum,ſiue mundus,ſiue quouis alio vocabulo gaudet,hoc à nobis nuncupatus ſit. De quo id primùm conſideremus,quod principio eſt in omni quæſtione cõſiderandũ, ſempérne fuerit nullo generatus ortu,an ortus ſit ab aliquo temporis principatu.Ortus eſt,quandoquidẽ cernitur & tangitur,& eſt vndique corporatus. omnia autẽ talia ſenſum mouent:ſenſúſque mouentia quæ ſunt,eadem in opinatione conſiſtunt: quæ ortũ habere gigníq; diximus:nihil autem gigni poſſe ſine cauſis. Atque illum quidem quaſi

parentem

parentem huius vniuersitatis inuenire difficile est:&,cùm iam inueneris,indicare in vulgus nefas.rursus igitur vidēdum, ille fabricator tanti operis vtrum sit imitatus exemplar, ídne:quod semper vnum & idem,& sui simile,an id,quod generatum , ortúmq; dicimus. Atquî si pulcher est hic mundus,si probus eius artifex:profectò speciem æternitatis imitari maluit.sin secus,quod ne dictu quidem fas est:generatum exemplum est pro ęterno secutus.non igitur dubiū,quin æternitatem maluerit sequi,quandoquidem neq; mundo quicquam pulchrius,neque eius ædificatore præstātius.Sic ergo generatus, ad id est effectus,quod ratione sapientiáq; comprehenditur,atque immutabili æternitate continetur.ex quo efficitur,vt sit necesse hunc,quem cernimus,mundū,simulacrum æternum esse alicuius æterni. Difficillimum autem est in omni cōquisitione rationis exordium. De iis igitur,quæ diximus,hæc sit prima distinctio.omni rationi cum iis rebus,de quibus explicandū est,videtur esse cognatio.itaque cùm de re stabili & immutabili disputatur,oratio talis sit,qualis sit illa,quæ neque redargui neq; conuinci potest.cùm autem ingressa est imitata & efficta simulacra,bene agi putat,si similitudinē veri consequatur. quantum enim ad id,quod ortum est,æternitas valet,tātum ad fidem veritas.Quocirca si fortè de deorum natura,ortúq; mundi disserentes,minus id,quod habemus in animo, cōsequemur,vt tota dilucidè & planè oratio exornata sibi constet, & ex omni parte secum ipsa consentiat,haud sanè erit mirum cōtentíq; esse debebitis,si probabilia dicentur.æquum est enim meminisse,& me,qui disseram,hominē esse,& vos,qui iudicatis:vt, si probabilia dicentur,nil vltrà requiratis.Quæramus igitur causam,quæ eū impulerit, qui hęc machinatus sit,vt originem rerū & molitionem nouam quæreret.probitate videlicet præstabat.probus autem inuidet nemini.itaq; omnia sui similia generauit.hæc nimirum gignendi mundi causa iustissima.nam cùm constituisset deus bonis omnibus explere mundum,mali nihil admiscere,quoad natura pateretur:quicquid erat,quod in cernendi sensum caderet, id sibi assumsit,nō tranquillum & quietum, sed immoderatè agitatum & fluctuans : ídq; ex inordinato in ordinem adduxit.hoc enim iudicabat esse præstātius.fas autem nec est, ne vmquā fuit,quicquam nisi pulcherrimum facere eum, qui esset optimus.Cùm hanc rationem igitur habuisset, reperiebat nihil esse eorū, quæ natura cernerentur,nō intelligens,intelligente, in toto genere præstantius.mentem autem vlli rei adiunctam esse sine animo nefas esse.quocirca intelligentiam in animo,animum conclusit in corpore.sic ratus est opus illud effectum esse pulcherrimū.quam ob causam nō est cunctandū profiteri,si modò inuestigari aliquid coniectura potest,hunc mundum, animal esse , ídque intelligens,& diuina prouidentia constitutū.Hoc posito, quod sequitur videndum est,cuiúsnam animantium deus in fingendo mundo similitudinem secutus sit.Nullius profectò,eorū quidem,quæ sunt nobis nota animantia.sunt enim omnia in quædā genera partita,aut inchoata, nulla ex parte perfecta : imperfecto autem,nec absoluto simile pulchrū esse nihil potest.cuius ergo omne animal quasi particula quædam est,siue in singulis,siue in vniuerso genere cernatur,eius similem mūdū esse dicamus.omnes igitur,qui animo cernuntur,& ratione intelligūtur animātes,complexu rationis & intelligentiæ,sicut homines, hoc mūdo,& pecudes,& omnia quæ sub aspectum cadunt,comprehenduntur.quod enim pulcherrimum in rerum natura intelligi potest,& quod ex omni parte absolutissimum est,ei cùm deus similem mundū effícere vellet,animal vnum, aspectabile,in quo omnia animalia continerentur,effecit.Recténe igitur vnum mundum diximus, an plureis,& innumerabileis, fuit dictu verius & melius?vnus profectò:siquidem factus est ad exemplum. quod enim omnes animanteis eos,qui ratione intelliguntur , complectitur,id non potest esse cum altero.rursus enim alius animans, qui eum contineat,sit necesse est,cuius partes sint animantes superiores, cælúmque hoc simulacrū illius vltimi sit,nō proximi.quorum ne quid accideret, atque vt hic mundus esset animanti absoluto simillimus, hoc ipso, quòd solus atq; vnus esset: iccircò singularem deus hunc mūdum atque vnigenam procreauit. Corporeum autem

& aspectabile, itémque tractabile omne necesse est esse, quod natum est. Nihil porrò igni vacuum videri potest: nec verò tangi, quod careat solido: solidum autem nihil, quod terræ sit expers. Quamobrem mundum efficere moliens deus, terram primùm, ignémque iungebat. omnia autem duo ad cohærendum, tertium aliquid requirũt, & quasi nodum, vinculúmque desiderant. sed vinculorum id est aptissimum atque pulcherrimũ, quod ex se, atq; ex iis, quæ adstringit, quammaximè vnum efficit. id optimè assequitur quæ Græcè ἀναλογία, Latinè (audendũ est enim, quoniam hæc primũ à nobis nouantur) comparatio, proportióve dici potest. quando enim triũ vel numerorũ, vel figurarũ, vel quorumcumque generum contingit, vt veluti ei, quod medium sit, primũ proportione, ita id postremo comparetur, vicissímque vt extremum cum medio, sic medium cum primo conferatur: id, quod mediũ est, tum primum fit, tum postremum: postrema verò & prima, media fiunt. ita necessitas cogit, vt eadem sint ea, quæ deuincta fuerunt. eadem autem cùm facta sint, efficitur, vt omnia sint vnum. Quòd si vniuersitatis corpus planũ & æquabile explicaretur, neque in eo quicquam altitudinis esset requisitum: vnũ interiectum mediũ, & se ipsum, & ea, quibus esset interpositũ, colligaret. Sed cùm soliditas mũdo quæreretur, solida autem omnia vno medio numquam, duobus semper copulentur: ita contingit vt inter ignem & terram, aquam deus, animámq; poneret, eáque inter se cõpararet, & proportione coniungeret: vt, quemadmodum ignis animæ, sic anima aquæ: quódq; anima aquæ, id aqua terræ proportione redderet. qua ex coniunctione cælum ita aptum est, vt sub aspectum & tactum cadat. Itaque & ob eam causam, & ab iis rebus numero quattuor, mundi est corpus effectum, ea constructum proportione, qua dixi: ex quo ipse se concordi quadam amicitia & caritate cõplectitur: atq; ita aptè cohæret, vt dissolui nullo modo queat, nisi ab eodem, à quo est colligatus. Earum autem quattuor rerum, quas suprà dixi, sic in omni mundo omnes partes collocatæ sunt, vt nulla pars huiusce generis excederet extrà, atque in hoc vniuerso inessent genera illa vniuersa. id ob eas causas, primùm vt mundus animam posset ex perfectis partibus esse perfectus: deinde vt vnus esset, nulla parte, vnde alter gigneretur, relicta: postremo ne quis morbus eum posset, aut senectus affligere. omnis enim coagmentatio corporis vel calore, vel frigore, vel aliqua impulsione vehementi labefactatur & frangitur, & ad morbos, senectutémque compellitur. Hanc igitur habuit rationem effector mundi, molitórq; deus, vt vnum opus totum, atque perfectum ex omnibus totis, atque perfectis absolueret, quod omni morbo, senióve careret. formã autem & maximè sibi cognatam & decóram dedit. à quo enim animante omneis reliquos contineri vellet animanteis, hunc ea forma figurauit, qua vna omnes reliquæ formæ concluduntur: & globosus est fabricatus, quod σφαιροειδὲς Græci vocant: cuius omnis extremitas paribus à medio radiis attingitur: ídq; ita tornauit, vt nihil effici possit rotundius, nihil vt asperitatis haberet, nihil offensionis, nihil incisum angulis, nihil amfractibus, nihil eminens, nihil lacunosum, omnésque partes simillimæ omnium, quòd eius prȩstabat iudicio dissimilitudini similitudo. Omni autem totam figuram mundi læuitate circundedit. nec enim oculis egebat, quia nihil extrà, quod cerni posset, relictum erat: nec auribus, quia ne quod audiretur quidem: neque erant anima circunfusa extrema mundi, vt respirationem requireret. nec verò desiderabat aut alimenta corporis, aut detractionem cõfecti & consumti cibi. neque enim vlla decessio fieri poterat, neque accessio. neque verò erat vnde. ita se ipse consumtione & senio alebat sui, cùm ipse per se, & à se & pateretur & faceret omnia. sic enim ratus est ille, qui ista iunxit & condidit, ipsum se cõtentum esse mũdum, neque egere altero. Itaque nec ei manus affinxit, quia nec capiendum quicquam erat, nec repellendum: nec pedes, nec alia membra, quibus ingressus corpus sustineret. motũ enim dedit cælo eum, qui figuræ eius sit aptissimus, qui vnus ex septem motibus menti atque intelligentiæ conueniret maximè. itaque vna conuersione, atque eadẽ ipse circum se torquetur, & vertitur. sex autem reliquos motus ab eo separauit. itaque eum omni erratione liberauit. ad hanc igitur conuersionem, quæ pedibus & gradu non egeret, ingrediendi membra

F. u. Lege ex ms. attingere.

membra non dedit. Hæc deus is, qui ſemper erat, de aliquando deo futuro cogitans, læuem eum effecit, & vndique æquabilem, & à medio ad ſummum parem, & perfectum, atque abſolutum ex abſolutis atque perfectis. animum autem vt in eius medio collocauit, ita per totum tetendit: deinde eum circumdedit corpore, & veſtiuit extrinſecus: cœlóque ſoliuago, & volubili, & in orbem incitato complexus eſt, quod ſecum ipſe propter virtutem facilè eſſe poſſet, nec deſideraret alterum, ſatis ſibi ipſe notus & familiaris. Sic deus ille æternus hunc perfectè beatum deum procreauit. ſed animum haud ita, vt modò locuti ſumus, tum denique cùm corpus ei effeciſſet, inchoauit. neque enim eſſet rectum minori parêre maiorem. ſed nos multa inconſideratè ac temere dicimus. deus autem & ortu & virtute antiquiorem genuit animum, cúmque vt dominum atque imperantem obœdienti præfecit corpori: ídque molîtus tali quodam eſt modo. Ex materia, quæ indiuidua eſt, & quæ ſemper vniuſmodi, ſuíque ſimilis: & ex ea, quæ in corporibus diuidua gignitur, tertium materiæ genus ex duobus in medium admiſcuit, quod eſſet eiuſdem naturæ, & quod alterius: ídque interiecit inter indiuiduum, atque id, quod diuiduum eſſet in corpore. ea cùm tria ſumſiſſet, vnam in ſpeciem temperauit: naturámque illam, quam alterius diximus, vi cum eadem coniunxit fugientem, & eius copulationis alienam. Permiſcens autem cum materia cùm ex tribus effeciſſet vnum, id ipſum in ea, quæ decuit, membra partitus eſt. iam parteis ſingulas ex eodem, & ex altero, & ex materia temperauit. fuit autē talis illa partitio: Vnam principio partem detraxit ex toto: ſecundam autem primæ partis duplam: deinde tertiam, quæ eſſet ſecundæ ſeſquialtera, primę tripla: deinde quartam, quę ſecūdæ dupla eſſet: quintam inde, quæ tertiæ tripla: tum ſextam octuplam primæ: poſtremò ſeptimam, quæ ſeptem & viginti partibus antecederet primæ. deinde inſtituit dupla & tripla interualla explere, parteis rurſus ex toto deſecans: quas interuallis ita locabat, vt in ſingulis eſſent bina media: vix enim audeo dicere medietates, quas Græci *μεσότητας* appellant: ſed quaſi ita dixerim, intelligatur: erit enim planius. earum alteram, eadem parte præſtantem extremis, eadémque ſuperatam: alteram pari numero præſtantem extremis, paríque numero ſuperatam. ſeſquialteris autem interuallis, & ſeſquitertiis, & ſeſquioctauis ſumtis ex his colligationibus in primis interuallis, ſeſquioctauo interuallo, ſeſquitertia omnia explebat, cùm particulam ſingulorum relinqueret. eius autem particulæ interuallo relicto, habebat numerus ad numerum eandē proportionem, comparationémque in extremis, quam habent CCLVI cum CCXLIII. atque ita permiſtum illud, ex quo hæc ſecuit, iam omne conſumſerat. hanc igitur omnem coniunctionem, duplicem in longitudinem diffidit: mediæque accommodans mediam, quaſi decuſſauit: deinde in orbem torſit, vt & ipſæ ſecum, & inter ſe, ex commiſſura, quæ è regione eſſet, iungerentur: eóque motu, cuius orbis ſemper in eodem erat, eodémque modo ciebatur, vndique eſt eas circumplexus. atque ita cùm alterum eſſet exteriorem, interiorem alterum amplexus orbem, illum eiuſdem naturæ, hunc alterius nominauit: cúmque, qui erat eiuſdem, detorſit à látere in dextram partem: hunc autem citimum à media linea direxit ad læuam: ſed principatum dedit exteriori, quem ſolum indiuiduum reliquit. interiorem autem cùm in ſex parteis diuiſiſſet, ſeptem orbeis diſpares duplo, & triplo interuallo moueri iuſsit, contrariis inter ſe curſibus. eorum autem trium fecit pares celeritates, ſed quattuor & inter ſe diſpares, & diſsimileis trium reliquorum, cum ratione tamen. animam igitur cùm ille procreator mundi deus ex ſua mente & diuinitate genuiſſet, tum denique omne, quod erat concretum atque corporeum, ſubſternebat animo, interiúſque faciebat: atque ita medio medium accommodans copulabat. ſic animus à medio profectus, extremitatem cæli à ſuprema regione rotundo ambitu circumiecit, ſeſéque ipſe verſans, diuinæ, ſempiternæ, ſapientíſque vitæ induxit exordium: & corpus quidem cæli aſpectabile effectum eſt: animus autem oculorum effugit obtutum. eſt autem vnus ex omnibus, rationis, concentioníſque (*ἁρμονίας* Græcè) compos & particeps: quo nihil ab optimo & præſtantiſsimo genitore ſempiternarum rerum, & ſub intelligentiam cadentium melius procreatum: quip-

pe qui ex eadem vinctus,alteráque natura,adiūcta materia, temperatione trium partium, proportione compactus,ſe ipſe conuerſans, cùm materiam mutabilem arripuit, & cùm rurſus indiuiduam atque ſimplicem,in ſe omnis mouetur,diſcernítque quid ſit eiuſdem generis,& quid alterius:& cetera diiudicat,quid cuique rei ſit maximè aptum,quid quoque loco,aut modo,aut tempore cōtingat:quæque diſtinctio ſit inter ea,quæ gignantur, & ea,quæ ſint ſemper eadem.ratio autem vera,quæ verſatur in iis,quæ ſunt ſemper eadē, & in is,quæ mutantur,cùm in eodem & in altero mouetur ipſa per ſe ſine voce & ſine vllo ſono,cúmque eam partem attingit,qua ſenſus cieri poteſt: orbíſque illius generis alterius incitatus iens,& rectus,omni animo,mentíque denuntiat: tum opiniones, aſſenſionéſque firmæ,veræque gignuntur.Cùm autem in illis rebus vertitur, quæ manentes ſemper eædem,non ſenſu,ſed intelligentia continentur:tum cognitio, ſcientiáque efficitur, atque abſoluitur.

Deſunt non pauca.

Ita vim ſuam natura conuertit, vt terram Lunæ curſus proximè ambiret,eíque ſupra terram proxima Solis circunuectio eſſet. Lucifer deinde & ſancta Mercurij ſtella curſum habent Solis celeritati parem, ſed vim quandam contrariam: eáque conuerſione, quam inter ſe habent Lucifer, Mercurius, Sol: alij alios vincunt, viciſsímque vincuntur. Reliquorum ſiderum quæ cauſa collocandi fuerit, quæque eorum ſit collocatio, in ſermonem alium differendum eſt, ne in eo, quod attingendum fuit, quàm in eo, cuius cauſa id attigimus, longior ponatur oratio. Quando igitur vnumquodque eorum ſiderum, curſum decórum eſt adeptum,quibus erat motus temporis conſignandus: colligatáque corpora vinculis animalibus animantia orta ſunt, eáque imperio parêre didicerunt: tunc ex alterius naturæ motione tranſuerſa, in eiuſdem naturæ motum incurrentia, in eóque hærentia,atque impedita, cùm alia maiorem luſtrarent orbem,alia minorem, tardiúſque maiorem, celeriúſque minorem, motu verò vnius,eiuſdémque naturæ: quæ velociſsimè mouebantur,ea celeritate vinci à tardioribus,&, cùm ſuperabant, ſuperari videbantur. omnes enim orbes eorum quaſi helicis inflexio vertebat: quam bifariam contrariè ſimul procedentia efficiebant, vt, quod eſſet tardiſsimum, id proximum fieret celerrimo. atque vt eſſet menſura quædam euidens, quæ in iſtis octo curſibus celeritates, tarditatéſque declararet: deus ipſe Solem, quaſi lumen accendit ad ſecundum ſupra terram ambitum, vt quammaximè cælum omnibus collluceret, animanteíſque, quibus ius eſſet doceri, ab eiuſdem motu, & ab eo, quod ſimile eſſet, numerorum naturam, vímque cognoſcerent. nox igitur & dies ad hunc modum, & ob has generata cauſas, vnum circuitum orbis efficit ſapientiſsimum atque optimum: menſis autem,quando Luna luſtrato ſuo curſu Solem conſecuta eſt:annus,vbi Sol ſuū totum confecit & peragrauit orbem. ceterorum autem ſiderum ambitus ignorantes homines,præter admodum paucos, neque nomine appellant, neque inter ſe numero commetiuntur. itaque neſciunt hos ſiderum errores id ipſum eſſe, quod rite dicitur tempus, multitudine infinita, varietate admirabili præditos. Attamen illud perſpici & intelligi poteſt, abſoluto, perfectóque numero temporis, abſolutum perfectúmque annum tunc compleri denique, cùm ſe octo ambitus confectis ſuis curſibus ad idem caput retulerunt, cúmque eos permenſus eſt idem, & ſemper ſui ſimilis orbis. Has igitur ob cauſas nata aſtra ſunt, quæ per cælum penetrantia ſolſtitiali ſe & brumali reuocatione conuerterent: vt hoc omne animal, quod videmus, eſſet illi animali, quod ſentimus, ad æternitatis imitationem ſimillimum. Et cetera quidem vſque ad temporis ortum expreſſa ab illis, quæ imitabatur, effinxerat. ſed quia nondū omne animal in mundo intus incluſerat, ex ea parte deficiebat ad propoſitum exemplar imaginis ſimilitudo. quot igitur, & qualeis animalium formas mens, in ſpeciem rerum intuens, poterat cernere, totidem,

& taleis in hoc mundo ſecum cogitauit effingere.erant autem animantium genera quattuor, quorum vnum diuinum atque cæleſte, alterum pennigerum & aerium, tertium aquatile terreſtre, quartum diuinæ animationis maximè ſpeciem faciebat ex igne, ita vt ſplēdidiſsimus eſſet, & aſpectu pulcherrimus.cúmque ſimilem vniuerſitati figuram eius efficere vellet, ad volubilitatem rotundauit, comitémque eum ſapientiæ quàm optimæ mentis effecit, circúmque cælum æqualiter diſtribuit, vt hac varietate diſtinctum, bene Græci κόσμον,nos lucentem mundum nominaremus.dedit autem diuinis duo genera motus:vnum,quod ſemper eſſet in eodem æquè, & idem in omnibus, atque vno modo celeraret:alterum,quod in anticam partem à cōuerſione eiuſdem,& ſimilis,pelleretur. quinque autem reliquis motibus orbem eum eſſe voluit expertem,immobilem,& ſtantem.ex quo genere ea ſunt ſidera,quæ infixa cælo nō mouentur loco:quæ ſunt animantia,eáque diuina, ob eámque cauſam ſuis ſedibus inhærent, & perpetuò manent.quæ autem vaga & mutabili ratione labūtur,ita generata ſunt,vt ſuprà diximus.Iam verò terram altricem noſtram, quæ traiecto axe ſuſtinetur, diei noctíſque effectricem, eandémque cuſtodem, antiquiſsimam corporum voluit eſſe eorum,quæ intra cælum gignerentur.flexiones autem eorum,& inter eos ipſos concurſiones,quæque in orbibus eorum conuerſiones, anteceſsionéſque eueniant:cúmque inter ſe pæne contingant,eos,qui propè copulentur cōtraria regione, & ponè quos, aut ante labantur, quibúſque temporibus à noſtro aſpectu obliteſcant, rurſúſque emerſi terrorem incutiant rationis expertibus, ſi verbis explicare conemur, nullo poſito ſub oculis ſimulacro, earum rerum fruſtrà ſuſcipiatur labor.Sed hæc ſatis ſint dicta nobis.quæ de deorum,qui cernuntur,quíque orti ſunt, natura præfati ſumus,habeant hunc terminum.reliquorum autem,quos Græci δαίμονας appellant,noſtri, opinor, lares, ſi modò hoc rectè conuerſum videri poteſt, & noſſe, & enuntiare ortum maius eſt, quàm vt profiteri ſcire nos audeamus.credēdum nimirum eſt veteribus & priſcis,vt aiunt,viris, qui ſe progeniem deorum eſſe dicebant.itaque eorum vocabula nobis prodiderunt.noſſe autem generatores ſuos optimè poterant: ac difficile factu eſt, ortis à diis fidem non habere: quanquam nec argumentis, nec rationibus certis eorum oratio confirmatur.ſed quia de ſuis rebus, & ſibi notis videntur loqui, veteri legi, moríque parendum eſt.Sic igitur, vt ab his eſt traditum, horum deorum ortus habeatur,atque dicatur,vt Oceanum, Salaciámq; Cæli ſatu Terræque conceptu generatos, editóſque memoremus: ex his Phorcyn, Saturnū & Opem:deinceps Iouem atq; Iunonem, reliquos,quos fratres inter ſe,agnatóſque vſurpari atque appellari videmus, & eorum, vt vtamur veteri verbo,proſapiam.Quando igitur omnes,& qui mouentur, palámque oſtendūtur, & qui eà tenus nobis declarantur,quà ipſi volunt,creati ſunt: ad eos is deus, qui omnia genuit, fatur:Hæc vos,qui deorum ſatu orti eſtis,attendite:quorum operum ego parens,effectórque ſum,non ſunt diſſolubilia me inuito:quanquam omne colligatum ſolui poteſt: ſed haudquaquam boni eſt,ratione vinctum velle diſſoluere.ſed quoniam orti eſtis,immorles vos quidem eſſe, & indiſſolubiles non poteſtis: nec vnquam tamen diſſoluemini, nec vos vlla mortis fata periment,nec erunt valentiora,quàm conſilium meum: quod maius eſt vinculum ad perpetuitatem veſtram, quàm illa, quibus eſtis tum, cùm gignebamini, colligati.quid ſentiam igitur,cognoſcite.Tria nobis genera reliqua ſunt,eáque mortalia: quibus prætermiſsis,cæli abſolutio perfecta non erit.omnia enim genera animaliū complexu non tenebit.teneat autem oportet, vt ab eo ne quid abſit. quòd ſi à me ipſo effecta, & vitam conſecuta ſint, deorum vitam poſsint adæquare. vt igitur mortali generentur condicione, vos ſuſcipite, vt illa gignatis, imiteminíque vim meā, qua in veſtro ortu me vſum eſſe meminiſtis:in quibus qui tales creabūtur, vt deorum immortalium quaſi gentiles eſſe debeant,diuini generis appellentur,teneántque omnium animantium principatum, vobíſque iure & lege volentes pareant: quorum vobis initium, ſatúſque tradetur à me: vos autem ad id, quod erit immortale, partem attexitote mortalem.ita orientur animantes, quos & viuos alatis, & conſumtos ſinu recipiatis.Hæc ille dixit.deinde ad tem-

perationem ſuperiorem reuertit: in qua omnem animum vniuerſæ naturæ temperãs permiſcebat, ſuperioríſque permixtionis reliquias fundens æquabat, eodem modo fermè, niſi quòd non ita incorruptas, vt ea quæ ſemper idem: ſed ab iis ſecunda ſumebat, atque tertia. Toto igitur omnino conſtituto, ſideribus parem numerum diſtribuit animorum, & ſingulos adiunxit ad ſingula, atque ita quaſi in currum vniuerſitatis impoſuit, commonſtrauítque leges fataleis ac neceſſarias, & oſtendit primum ortum vnum fore omnibus, eúmque moderatum atque conſtantem, nec ab vllo imminutum: ſatis autem, & quaſi ſparſis animis, fore vti certis temporum interuallis oriretur animal, quod eſſet ad cultum deorum aptiſsimum. ſed cùm duplex eſſet natura generis humani, ſic res habebant, vt præſtantius genus eſſet eorum, qui eſſent futuri viri. Cùm autem animos corporibus vi ac neceſsitate inſeuiſſet, cúmque ad corpora acceſsio fieret, tum abſceſsio: primùm neceſſe fuit ſenſum exiſtere vnum, communémque omnium vehementiore motu excitato, coniunctúmque naturæ: deinde voluptate & moleſtia mixtum amorem. pòſt iram & metum, & reliquos motus animi, comites ſuperiorum, & his etiam contrariè diſſidenteis: quos qui ratione rexerit, iuſtè vixerit: qui autem his ſe dediderit, iniuſtè. Atque ille, qui rectè & honeſtè curriculum viuendi à natura datum confecerit, ad illud aſtrum, cui aptus fuerit, reuertetur: qui autem immoderatè & intemperatè vixerit, eum ſecundus ortus in figuram muliebrem transferet. anno autem milleſimo vterque ad ſortitionem, optionémque vitæ ſecundæ perueniens optabit quod quiſque vitæ genus velit. vbi & in belluæ vitam animus humanus deferetur. & ſi ne tum quidem finem vitiorum faciet, grauius etiam iactabitur, & in ſimillimas ſuis moribus figuras pecudum & ferarum trãſferetur: neque malorum terminum prius aſpiciet, quàm illam ſequi cœperit conuerſionem, quam habebat in ſe ipſe eiuſdem, & vnius ſimul innatam & inſitam. quod tum eueniet, cùm illa, quæ ex igne, aëre, aqua, atque terra turbulenta, & rationis expertia inſederint, denique ratione depulerit, & ad primam atque optimam affectionem animi peruenerint. Quæ cùm ita deſignaſſet, ſeſéque, ſi quid poſtea fraudis aut vitij eueniſſet, extra omnem culpam, cauſámq; poſuiſſet, alios in ſolem, alios in lunam, alios in reliquas mundi parteis, quæ ſunt ad ſpatiorum temporis ſignificationem notæ conſtitutæ, ſpargens quaſi ſerebat. poſt autem ſationem eam, diis, vt ita dicam, iunioribus permiſit, vt corpora mortalia effingerent, quantúmque eſſet reliquum ex humano animo, quod deberet accedere, id omne, & quæ ſequentia eſſent, perpolirent & abſoluerent: deinde vt huic animanti principes ſe, ducéſque præberent, vitámque eius pulcherrimè regerent & gubernarent, niſi quatenus ipſe ſua culpa ſibi aliquid miſeriæ quæreret. Atque is quidem, qui cuncta compoſuit, conſtanter in ſuo manebat ſtatu. qui autem erant ab eo creati, cùm parentis ordinem cognouiſſent, hunc ſequebantur. Itaque cùm accepiſſent immortale principium mortalis animantis, imitantes genitorem & effectorem ſui, particulas ignis, & terræ, & aquæ, & aëris à mundo, quas rurſus redderent, mutuabantur, eáſque inter ſe copulabant, haud iiſdem vinculis, quibus ipſi erant colligati, ſed talibus, quæ cerni non poſſent propter paruitatem, crebris quaſi cuneolis iniectis vnum efficiebant ex omnibus corpus: itémque in eo influente atque effluente animi diuini ambitus illigabant. itaque illi in ingens flumen immerſi neque tenebant, neque tenebantur, ſed vi magna tum ferebant, tum ferebantur. ita totum animal mouebatur illud quidem, ſed immoderatè & fortuitu, vt ſex motibus veheretur. nam & antè, & ponè, & ad læuam, & ad dextram, & ſurſum, & deorſum, modò huc, modò illuc, ſex oras parteíſque verſus errans procedebat.

Deſunt non pauca.

Iam verò earum imaginum, quæ fĩnguntur, & redduntur in ſpeculis, eorúmque, quæ ſplendida & læuia ſunt, rationem perſpicere haud difficile eſt. Nam ex ignis vtriúſque,

externi,

externi, atque interni communione interipſos, ſi in ſplendore & læuore conſedit, tum vel eadem ſpecies, vel interdum immutata redditur, omniáque huiuſmodi neceſſariò in ſpeculo referuntur, atque appârent, cùm ignis oculorum cum eo igne, qui eſt ob os offuſus, in re læui, & ſplendida ſe confudit & contulit. Dextra autem videntur, quæ læua ſunt: quia contrariis partibus oculorum, contrarias parteis attingunt præter morem vſitatum adiectionis, & commiſſuræ. Reſpondent autem dextra dextris, læua læuis conuerſione luminum, cùm ea inter ſe non cohæreſcũt. id fit, cùm ſpeculorum læuitas hinc, illínceque altitudinem aſſumſit, & ita dextra detruſit in læuam partem oculorum, læuáque in dextram. Supina etiam ora cernuntur depulſione luminum: quæ conuertens inferiora reddit quæ ſunt ſuperiora. Atqui hæc omnia ex eo genere ſunt, quæ rerum adiuuant cauſas: quibus vtitur miniſteriis deus, cùm optimi ſpeciem, quoad fieri poteſt, efficit. ſed exiſtimant plerique nõ hæc adiumenta cauſarum, ſed has ipſas eſſe omnium cauſas, quæ vim habeant frigoris & caloris, concretionis & liquoris: careant autem omni intelligentia atque ratione, quæ, niſi in animo, nulla alia in natura reperiantur. animus autem ſenſum omnem effugit oculorum. at ignis, & aqua, & terra, & aër corpora ſunt, eáque cernuntur. illum autem, qui intelligentiæ ſapientiæque ſe amatorem profitetur, neceſſe eſt intelligentis ſapientíſque naturæ primas cauſas conquirere: deinde ſecundas cauſas rerum earum, quæ neceſſariò mouent alias, cùm ipſæ ab aliis mouentur. Quocirca nobis ſic cerno eſſe faciendum, vt de vtroque nos quidem dicamus genere cauſarum: ſeparatim autem de iis, quæ cum intelligentia ſunt efficientes pulcherrimarum rerum atque optimarum, & de iis, quæ vacantes prudentia, inconſtantia, perturbatáque efficiũt. Ac de oculorum quidem cauſis, vt haberent eam vim, quam nunc habent, ſatis ferme eſſe dictum puto. maxima autem eorum vtilitas donata humano generi deorum munere deinceps explicetur. rerum enim optimarum cognitiones nobis oculi attulerunt. nam hæc, quæ eſt habita de vniuerſitate, oratio à nobis, haud vnquam eſſet inuenta, ſi neque ſidera, neque ſol, neque cælum ſub oculorum aſpectum cadere potuiſſent. nũc verò dies noctéſq; oculis cognitæ, tum mentium, annorúmque conuerſiones, numerum machinatæ ſunt, & ſpatium temporis dimenſæ, & ad quæſtionem totius naturæ impulerunt. quibus ex rebus philoſopiam adepti ſumus: quo bono nullum optabilius, nullum præſtantius neque datum eſt mortalium generi deorum conceſſu atque munere, neque dabitur.

Multa deſiderantur.

M. TVLLII CICERONIS PHÆNOMENΩN EX ARATO. FRAGMENTA.

CICERO.] *Ab Ioue Muſarum primordia.*

*

LACTAN.] *Malebant tenui contenti viuere cultu.*

*

LACTAN.] *Et Iouis in regno, cæliq. in parte reſedit.*

*

CICERO.] *Cetera labuntur celeri cæleſtia motu,*
Cum cæloq́ ſimul nocteisq́ diesq́ feruntur.
Extremusq́. adeò duplici de cardine vertex
Dicitur eſſe polus.

*

CICERO.] *Ex his altera apud Graios Cynoſura vocatur,*
Altera dicitur eſſe Helice.
Quas noſtri ſeptem ſoliti vocitare triones.
Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto,
Sed prior illa magis ſtellis diſtincta refulget,
Et late prima confeſtim à nocte videtur,
Hæc verò parua eſt: ſed nautis vſus in hac eſt.
Nam curſu interiore breui conuertitur orbe.
Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen,

Toruu' Draco serpit subter, supraq; reuoluens
Sese, conficiensq́. sinus è corpore flexos.
Huic non vna modò caput ornans stella relucet,
Verùm tempora sunt duplici fulgore notata,
E trucibusq́. oculis duo feruida lumina flagrant.
Atque vno mentum radianti sidere lucet:
Obstipum caput & tereti ceruice reflexum.
Obtutum in cauda maioris figere dicas.
Hoc caput hic paulum sese, subitóq; recondit,
Ortus vbi atque obitus partem admiscentur in vnam.
* id autem caput.
CICERO.] Attingens defessa velut mærentis imago
Vertitur. * quam quidem Græci
CICERO.] Engonasin vocitant, genibus quia nixa feratur.
Hic illa eximio posita est fulgore corona.
CICERO.] * propter caput anguitenentis
Quem claro perhibent Ophiucum nomine Graij.
Huic supera dupliceis humeros affixa videtur
Stella micans, tali specie, talique nitore.
Hic pressu duplici palmarum continet Anguem,
Eius & ipse manet religatus corpore toto.
Nanque virum medium serpens sub pectora cingit,
Ille tamen nitens grauiter vestigia ponit,
Atque oculos vrget pedibus, pectúsq; Nepai.
* septentriones sequitur
CICERO.] Arctophylax, vulgò qui dicitur esse Bootes:
Quod quasi temone adiunctam præ se quatit Arctum.
* huic Booti
CICERO.] * subter præcordia fixa videtur
Stella micans radiis Arcturus nomine claro.
* cui subiecta fertur
CICERO.] Spicum illustre tenens splendenti corpore Virgo.
*
Malebant tenui contenti viuere cultu.
*
Ferrea tum verò proles exorta repente est,
Ausáque funestum prima'st fabricarier ensem,
Et gustare manu victum, domitúmque iuuencum.
Et natos Geminos inuises sub caput Arcti.
Subiectus mediæ est cancer. pedibúsque tenetur
Magnu' Leo tremulam quatiens è corpore flammam.
* auriga
Sub læua Geminorum obductus parte feretur.
Aduersum caput huic Helice truculenta tuetur.
At capra læuum humerum clara obtinet.
*
CICERO.] Verum hæc est magno atque illustri prædita signo.
Contra Hœdi exiguum iaciunt mortalibus ignem.
* cuius sub pedibus
Corniger est valido connixus corpore Taurus.
*
CICERO.] Has Græci stellas Hyadas vocitare suerunt:
*
CICERO.] Nanque ipsum ad tergum Cynosuræ vertitur Arcti.
* hunc antecedit
CICERO.] Obscura specie stellarum Cassiepea.
Hanc autem illustri versatur corpore propter
Andromeda, aufugiens aspectum mæsta parentis.
Huic Equus ille iubam quatiens fulgore micanti
Summum contingit caput aluo: stellaq; iungens
Vna, tenet dupliceis communi lumine formas,
Aeternum ex astris cupiens connectere nodum.
Exin contortis Aries cum cornibus hæret.

ARATI PHÆNOMENA A' M. TVLLIO CICERONE ADOLESCENTE LATINA FACTA.

SVPERIORA NON ERANT IN ALIIS EDITIONIBVS NOS IN HANC EDITIONEM CONIECIMVS PARTIM ex ipso Cicerone, partim aliunde collecta. Quæ deinceps sequuntur, reperiuntur illa quidem in ceteris editionibus, sed locis innumerabilibus emendata à nobis sunt.

E quibus hinc subter possis cognoscere fultum.
Iam cæli mediam partem terit, vt prius illæ
Chelæ, quum pectus quod cernitur Orionis.
Et propè conspicies paruum sub pectore claro
Andromedæ signum, Deltoton dicere Graij
Quod soliti, simili quia forma littera claret:
Huic spatio ductum simili latus extat vtrunque.
At non tertia pars lateris: nam non minor illis,
Sed stellis longè densis præclara relucet.
Inferior paullo est Aries, & flamen ad Austri
Inclinatior, atque etiam vehementius illo
Pisces, quorum alter paullo prolabitur antè,
Et magis horrisonis Aquilonis tangitur alis.
Atque horum è caudis duplices velut esse catenæ
Dicuntur, sua diuersæ per limina serpunt:
Atque vna tandem in stella communiter hærent,
Quam veteres soliti cælestem dicere nodum.
Andromedæ læuo ex humero si quærere perges,
Appositum poteris suprà cognoscere Piscem.
E pedibus varum summo Ioue Persea natum
Quos humeris retinet defixo corpore Perseus:
Quem summa ab regione Aquilonis flamina pulsant.
Hic dextram ad sedes intendit Cassiopeæ,
Diuersósque pedes vinctos talaribus aptis
Puluerulentus vti de terra lapsu repentè
In cælum victor magnum sub culmine portat.
At propter læuum genus omni ex parte locatas
Paruas Virgilias tenui cum luce videbis.
Hæ septem vulgò perhibentur more vetusto
Stellæ, cernuntur verò sex vndique paruæ.
At non interiisse putari cónuenit vnam:
Sed frustrà temerè à vulgo ratione sine vlla
Septem dicier, vt veteres statuère poetæ,
Aeterno cunctas æuo qui nomine dignant,
Alcyone, Meropéque, Celeno, Taygeteque,
Electra, Steropéque, simul sanctissima Maia:
Hæ tenues paruo labentes lumine lucent.
At magnum nomen signi, clarúmque vocatur,
Propterea quòd & æstatis primordia clarat,
Et post hiberni præpandens temporis ortus
Admonet vt mandent mortales semina terris.
Inde Fides breuis apposita & connexa videtur,
Mercurius paruis manibus quam dicitur olim
In cunis fabricatus in alta sede locasse.
Quæ genus ad læuum nixi delapsa resedit,
Atque inter flexum genus, & caput Alitis hæsit.
Nanque est ales Auis, lato sub tegmine cæli
Quæ volat, & serpens geminis secat aëra pennis.
Altera pars huic obscura est, & luminis expers:
Altera nec paruis, nec claris lucibus ardet,
Sed mediocre iacit quatiens è corpore lumen.
Hæc dextram Cephei dextrò pede pellere palmam
Gestit: iam verò clinata est vngula vehemens
Fortis equi propter pennati corporis alam.
Ipse autem labens geminis equus ille tenetur
Piscibus: huic ceruix dextra mulcetur Aquari.
Serius hæc obitus terrai visit equi vis,
Quam gelidum valido de corpore frigus anhelans
Corpore semifero magno Capricornus in orbe:
Quem quum perpetuo vestiuit lumine Titan,
Brumali flectens contorquet tempore cursum.
Hoc caue te ponto studeas committere mense:
Nam non longinquum spatium labère diurnum.
Non hiberna cito voluetur curriculo nox:
Humida non sese vestris aurora querelis
Ocyus ostendet clari prænuntia solis.
At validis æquor tum pulsant viribus Austri:
Tum fixum tremulo quatietur frigore corpus.
Sed tamen anni iam labuntur tempore toto,
Nec cui signorum cedunt, nec flamina vitant,
Nec metuunt canos minitanti murmure fluctus.
At ne tu supero naui, pelagóque vagato
Mense, sagittipotens solis quum sustinet orbem.
Nam iam tum nimis exiguo lux tempore præstò est.
Hoc signum veniens poterunt prænoscere nautæ:
Nam propè præcipiti antè licebit visere nocti
Vt sese ostendens emergat Scorpios altè,
Posteriore trahens flexum vi corporis arcum:
Iam superà cernes Arcti caput esse minoris,
Et magis erectum ad summum versarier orbem.
Tum sese Orion toto iam corpore condit
Extrema propè nocte, & Cepheus conditur antè,
Lumborum tenus à palma depulsus ad vndas.
Hic missore vacans fulgens iacet vna sagitta,
Quam propter nitens penna conuoluitur Ales,
Et clinata magis paullo est Aquilonis ad auras.
At propter se Aquila ardenti cum corpore portat
Igniferum mulcens tremebundis æthera pennis,
Non minus ingenti cum corpore, sed graue mœstis
Ostendit nautis perturbans æquora signum.
Tum magni curuus Capricorni corpora propter
Delphinus iacet haud nimio lustratu' nitore,
Præter quadrupliceis stellas in fronte locatas,
Quas interuallum binas disterminat vnum.
Cetera pars læta tenui cum lumine serpit.
Illæ quæ fulgent luces ex ore corusco,
Sunt inter parteis gelidas Aquilone locatæ,
Atque inter spatium, & læti vestigia solis.
At pars inferior Delphini fusca videtur
Inter solis iter, simul inter flamina venti,
Viribus erumpit qua summi spiritus Austri.
Exinde Orion obliquo corpore nitens

Inferiora tenet truculenti corpora Tauri:
Quem qui suspiciens in cælum nocte serena
Late dispersum non viderit, abdita verò
Cetera ne speret cognoscere signa potesse.
Nanque pedes subter rutilo cum lumine claret
Feruidus ille Canis stellarum luce refulgens.
Hunc tegit obscurus subter præcordia venter,
Nec toto spirans rabido de corpore flammam
AEstiferos validis erumpit flatibus igneis.
Totus ab ore micans iacitur mortalibus ardor.
Hic vbi se pariter cum sole in lumina cæli
Extulit, haud patitur foliorum tegmine frustrà
Suspensos animos arbusta ornata tenere.
Nam quorum stirpeis tellus amplexa prehendit,
Hæc augens anima vitali flamine mulcet.
At quorum nequeunt radices findere terras,
Denudat foliis ramos & cortice truncos.
Hunc propter, subtérque pedes, quem diximus antè,
Oriona, iacet leuipes Lepus. hic fugit ictus
Horrificos metuens rostri tremebundus acuti.
Nam Canis infesto sequitur vestigia cursu
Præcipitantem agitans, orientem denique paullùm,
Curriculum nunquam defesso corpore sedans.
At Canis ad caudam serpens prolabitur Argò,
Conuersam præ se portans cum lumine puppim:
Non, aliæ naues vt in alto pondere proras
Ante solent rostro Neptunia prata secantes,
Sed conuersa retro cæli se per loca portat:
Sicut quum cœptant tutos contingere portus,
Obuertunt nauem magno cum pondere nautæ,
Aduersámque trahunt optata ad littora puppim.
Sic conuersa vetus super æthera vertitur Argò,
Atque vsque à prora ad celsum sine lumine malum,
A malo ad puppim cum lumine clara videtur.
Inde gubernaclum disperso lumine fulgens,
Clari posteriora Canis vestigia condit.
Exin semotam procul, in tutóque locatam
Andromedam tamen explorans fera quærere Pistrix
Pergit, & vsque sitam validas Aquilonis ad Auras
Cærula vestigat finita in partibus austri.
Hanc Aries tegit, & squammoso corpore Pisces
Fluminis illustri tangentem corpore ripas.
Nanque etiam Eridanum cernes in parte locatum
Cæli funestum magnis cum viribus amnem,
Quem lacrymis mæstæ Phaëthontis sæpe sorores
Sparserunt, letum mærenti voce canentes.
Hunc Orionis sub læua cernere planta
Serpentem poteris, proceráque vincla videbis,
Quæ retinent Pisces caudarum parte locata
Flumine mixta retro ad Pistricis terga reuerti.
Hic vna stella nectuntur, quam iacit ex se
Pistrix è spina valida cum luce refulgens.
Exinde exiguæ tenui cum lumine multæ
Inter Pistricem fusæ sparsæque videntur,
Atque gubernaclum stellæ, quas contegit omnis
Formidans acrem morsum Lepus: his neque nomen,
Nec formam veteres certam statuisse videntur.
Nam quas sideribus claris natura poliuit,
Et vario pinxit distinguens lumine formas,
Has ille astrorum custos ratione notauit,
Signáque signauit cælestia nomine vero.
Has autem, quæ sunt paruo sub culmine fusæ
Consimili specie stellas, parilique nitore,
Non potuit nobis nota clarare figura.
Exinde australem soliti quem dicere Piscem,
Voluitur inferior Capricorno versus ad Austrum,
Pistricem obseruans, procul illis Piscibus hærens.
Et propè conspicies experteis nominis omneis
Inter Pistricem & Piscem quem diximus Austri
Stellas sub pedibus stratas radiantis Aquari.
Propter Aquarius obscurum dextra rigat amnem,
Exiguo qui stellarum candore nitescit.
E multis tamen his duo latè lumina fulgent.
Vnum sub magnis pedibus cernetur Aquari:
Quod superest, gelido delapsum flumine fontis
Spiniferam subter caudam Pistricis adhæsit:
Et tenues stellæ perhibentur nomine Aquaï.
Hic aliæ volitant paruo cum lumine claræ,
Atque priora pedum subeunt vestigia magni
Arcitenentis, & obscuræ sine nomine condunt.
Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen
Aram, quam flatu permulcet spiritus Austri,
Exiguo superùm quæ limina tempore tranat:
Nam procul Arcturo est aduersa parte locata.
Arcturo magnum spatio superà dedit orbem
Iupiter: huic paruum inferiore in parte locauit.
Hæc tamen æterno inuisens loca curriculo nox,
Signa dedit nautis, cuncti quæ noscere possent,
Commiserans hominum metuendos vndique casus.
Nam quum fulgentem cernes sine nubibus atris
Aram sub media cæli regione locatam,
A summa parte obscura caligine tectam,
Tum validis fugito deuitans viribus Austrum:
Quem si prospiciens vitaueris, omnia cautè
Armamenta locans, tutò labère per vndas.
Sin grauis inciderit vehementi flamine ventus,
Perfringet celsos defixo robore malos:
Vt res nulla feras possit mulcere procellas,
Ni parte ex Aquilonis opacam pellere nubem
Cœperit, & subitis auris diduxerit Ara.
Sin humeros medio in cælo Centaurus habebit,
Ipséque cærulea contectus nube feretur,
Atque Aram tenui caligans vestiet vmbra,
Ad signorum obitum vis est metuenda Fauoni.
Ille autem Centaurus in alta sede locatus
Quà sese claro collucens Scorpios infert,
Hac subter partem præportans ipse virilem
Cedit, equi parteis properans coniungere Chelis.
Hic dextram porgens quadrupes quà vasta tenetur,
Quam nemo certo donauit nomine Graiûm,
Tendit, & illustrem truculentus cedit ad aram.
Hic sese infernis de partibus erigit Hydra
Præcipiti lapsu flexo cum corpore serpens.
Hæc caput atque oculos torquens ad terga Nepai,
Conuexóque sinu subiens inferna Leonis,
Centaurum leni contingit lubrica cauda:
In medióque sinu fulgens cratera relucet.
Extremum nitens plumato corpore Coruus
Rostro tundit. & hic Geminis est ille sub ipsis
Antecanis, Graio Procyon qui nomine fertur.
Hæc sunt quæ visens nocturno tempore signa,
AEternúmque volens mundi pernoscere motum,
Legitimo cernes cæli lustrantia cursu.
Nam quæ per bis sex signorum labier orbem
Quinque solent stellæ, simili ratione notari
Non possunt: quia quæ faciunt vestigia cursu,

Non eodem

Non eædem semper spacio portata feruntur.
Sed malunt errare vagæ per nubila cæli,
Atque suos vario motu metirier orbeis·
Hæc faciunt magnos longinqui temporis annos,
Quum redeunt ad idem cæli sub tegmine signum.
Quare ego nunc nequeo totos euoluere cursus.
Verùm hæc, quæ semper certo voluuntur in orbe
Fixa simul magnos edicam gentibus orbeis.
Quattuor æterno lustrantes lumine mundum,
Orbes stelligeri portantes signa feruntur
Amplexi terra cæli sub tegmine fulti.
E quibus annorum volitantia lumina nosces,
Quæ densis distincta licebit cernere signis.
Tum multos orbeis magno cum lumine latos,
Vinctos inter se, & nodis cælestibus aptos,
Atque pari spatio duo cernes esse duobus.
Nan sic nocturno cognoscens tempore cælum,
Quum neque caligans detersit sidera nubes,
Nec pleno stellas superauit lumine Luna,
Vidisti magnum candentem serpere circum:
Lacteus hic nimio fulgens candore notatur.
Hic non perpetuum detexens conficit orbem,
Sed spatio multum superis præstare duobus
Dicitur, & latè cæli lustrare cauernas.
Quorum alter tangens Aquilonis vertitur auras,
Ora petens geminorum illustria: tum genus ardens
In sese retinens Aurigæ portat vtrunque.
Hunc sura læua Perseus, humeróque sinistro
Tangit: at Andromedæ hic dextra de parte tenetur,
Imponítque pedes dupliceis Equus, & simul Ales
Ponit auis caput, & clinato corpore tergum.
Anguitenens humeris connititur: illa recedens
Austrum consequitur deuitans corpore Virgo.
At verò totum spatium conuestit & orbis
Magnu' Leo, & claro collucens lumine Cancer,
In quo consistens conuertit curriculum sol
AEstiuus, medio distinguens corpore cursus.
Hic totus medius circo disiungitur ipso
Pectoribus validus, atque aluo possidet orbem.

*

Hunc octo in parteis diuisum noscere circum
Si potes, inuenies supero conuertier orbe
Quinque pari spatio parteis tres esse relictas,
Tempore nocturno quas vis inferna frequentet.
Alter ab infernis cancro connectitur Austris.
Ast alter medium subter secat hic Capricornum,
Atque pedes gelidum riuum fundentis Aquari,
Ceruleæque feram caudam Pistricis, & illum
Fulgentem Léporem, inde pedes Canis, & simul amplam
Argolicam retinet crebro cum lumine Nauem:
Tergáque Centauri atque Nepaï portat acumen:
Inde Sagittari defixum possidet arcum.
Hunc à clarisonis auris Aquilonis ad Austrum,
Condens postremum tangit rota feruida solis:
Exinde in superas brumali tempore flexu
Se recipit sedes: huic orbi quinque tributæ
Nocturnæ partes supera tres luce dicantur.
Hasce inter mediam in partem retinere videtur
Tantus quantus erat collucens lacteus orbis,
In quo autumnali, atque iterum sol lumine verno
Exæquat spatium lucis cum tempore noctis.
Hunc retinens Aries sublucet corpore totus,
Atque genu flexo Taurus connititur ingens:
Orion claro contingens corpore fertur.
Hydra tenet flexu Crateram, Coruus adhæret.
Et paucæ è Chelis stellæ simul Anguitenentis
Sunt genua & summi Iouis Ales nuntius instat.
Propter Equus capite & ceruicum lumine tangit:
Hosce æquo spatio deiunctos sustinet axis,
Per medios summo cæli de vertice tranans.
Ille autem claro quartus cum lumine circus
Partibus extremis extremos continet orbeis,
Et simul à medio media de parte secatur,
Atque obliquus in his nitens cum lumine fertur:
Vt nemo, cui sancta manu doctissima Pallas
Sollertem ipsa dedit fabricæ rationibus artem,
Tam tornare catè contortos possiet orbeis,
Quàm sunt in cælo diuino numine flexi
Terram cingentes, ornantes lumine mundum,
Culmine transuerso retinentes sidera fulta.
Quattuor hi motu cuncti voluuntur eodem,
Sed tantum supera terras semper tenet ille
Curriculum, obliquè inflexus tribus orbibus vnus,
Quanto est diuisus Cancer spatio à Capricorno,
Ac subter terras spatium par esse necesse est.
Et quantos radios iacimus de lumine nostro,
Queis lunæ conuexum oculis contingimus orbem,
Sex tantæ poterunt sub eum succedere partes,
Bina pari spatio cælestia signa tenentes.
Zodiacum hunc Græci vocitant, nostríque Latinî
Orbem signiferum perhibebunt nomine vero:
Nam gerit hic voluens bis sex ardentia signa.
AEstifer est pandens feruentia sidera Cancer.
Hunc subter fulgens cedit vis torua Leonis,
Quem rutilo sequitur collucens corpore Virgo.
Exin proiectæ claro cum lumine Chelæ,
Ipsáque consequitur lucens vis magna Nepai:
Inde Sagittipotens dextra flexum tenet arcum:
Post hunc ore fero Capricornus vadere pergit:
Humidus inde loci collucet Aquarius orbi.
Exin squammigeri serpentes ludere Pisces,
Queis comes est Aries obscuro lumine labens,
Inflexóque genu proiecto corpore Taurus,
Et Gemini clarum iactantes lucibus ignem.
Hæc sol æterno conuestit lumine lustrans,
Annua conficiens vertentia tempora cursu.
Hic quantus terris conuexus pellitur orbis,
Tantundem ille patens superà mortalibus extat.
Sex omni semper cedunt labentia nocte,
Tot cælum iussu fugientia signa reuisunt.
Hoc spatium tranans cæcis non conficit vmbris,
Quòd supera terras prima de nocte relictum est
Signifero ex orbe & signorum ex ordine fultum.
Quòd si solis aues certos cognoscere cursus,
Ortus signorum nocturno tempore vises.
Nam semper signum exoriens Titan trahit vnum.
Sin autem officiens signis mons obstruet altus,
Aut adiment lucem cæca caligine nubes:
Certas ipse notas cæli de tegmine sumens,
Ortus atque obitus omneis cognoscere possis.
Quæ simul existant cernes, quæ tempore eodem
Præcipitent obitum nocturno tempore nosces.
Iam simul vt superà se toto lumine Cancer
Extulit, extemplo cedit delapsa Corona,
Et loca conuisit cauda tenus infera Piscis.

Dimidiam retinens stellis distincta Corona
Partem etiam supera, atque alia de parte repulsa est:
Quum tamen insequitur Piscis, nec totus ad vmbras
Tractus, sed supero contectus corpore cedit,
Atque humeros vsque à genibus, clarúmque recondit
Anguitenens validis magnum à ceruicibus Anguem.
Iam verò Arctophilax non æqua parte secatur:
Nam breuior clara cæli de parte videtur,
Amplior infernas depulsus possidet vmbras.
Quattuor hic obiens secum deducere signa
Signifero solet ex orbi, tum serius ille
Quum supera sese satiauit luce, recedit,
Post mediam labens claro cum corpore noctem.
Hæc obscura tenens conuestit sidera tellus:
At parte ex alia claris cum lucibus errat
Orion, humeris & lato pectore fulgens,
Et dextra retinens non cassum luminis ensem.
Sed quum de terris vis est patefacta Leonis,
Omnia, quæ Cancer præclaro detulit ortu,
Cedunt obscurata, simul vis magna aquilaï
Pellitur, ac flexo confidens corpore nixus
Iam supero ferme depulsus lumine cedit.
Sed læuum genus, atque illustrem linquit in altum
Plantam, tum contrà exoritur clarum caput Hydræ,
Et Lepus, & Procyon, qui sese feruidus infert
Ante Canem: inde Canis vestigia prima videntur.
Non pauca è cælo depellens signa repentè
Exoritur candens illustri lumine Virgo.
Cedit clara Fides Cyllenia, mergitur vnda
Delphinus, simul obtegitur depulsa Sagitta,
Atque Auis ad summam caudam, primásque recedit
Pinnas, & magnus pariter delabitur Amnis.
Hic Equus à capite & longa ceruice latescit,
Longius exoritur iam claro corpore Serpens,
Crateráque tenus lucet mortalibus Hydra.
Inde pedes Canis ostendit iam posteriores,
Et pòst ipse trahit claro cum lumine Puppim,
Insequitur labens per cæli lumina Nauis,
Et iamiam toto processit corpore Virgo:
Hæc medium ostendit radiato stipite malum.
At quum procedunt obscuro corpore Chelæ,
Existit pariter larga cum luce Bootes,
Cuius in aduersum est Arcturus corpore fixus,
Totáque iam superà fulgens prolabitur Argò:
Hydráque quòd latè cælo dispersa tenetur,
Nondum tota patet: nam caudam contegit vmbra.
Iam dextrum genus, & decoratam lumine suram
Erigit, ille vagans vulgato nomine Nisus,
Quem nocte exstinctum, atque exortum vidimus vnà,
Persæpe vt paruum tranans geminauerit orbem.
Hic genus & suram cum Chelis erigit altè,
Ipse autem præceps obscura nocte tenetur,
Dum Nepa & Arcitenens inuisant lumina cæli,
Non se cum medium pandet Nepa, tollere verò
In cælum totum exoriens conabitur arcus.
Hic tribus elatus cum signis corpore toto
Lucet: at exoritur media de parte Corona,
Caudáque Centauri extremo candore refulget.
Hic se iam totum cæcas Equus abdit in vmbras,
Quem rutila fulgens pluma præteruolat Ales.
Occidit Andromedæ clarum caput, & fera Pistrix
Labitur, horribileis epulas funesta requirens.

Hanc contra Cepheus non cessat tendere palmas,
Illa vsque ad spinam mergens se cærula condit.
At Cepheus caput atque humeros, palmásque reclinat.
Quum verò vis est vehemens exorta Nepaï,
Latè fusa volans, in terras labitur vnda,
Orion que metu perculsus conditur vnà.
Pace huius liceat causam explicuisse timoris,
Virgo, tua: mihi, quæso, veni placata Diana.
Hæc fame est hominum, hæc per terras fama vagatur,
Vt quondam Orion manibus violasse Dianam
Dicatur celsis errans in collibus amens,
Quos tenet Ægæo defixa in gurgite Echineis,
Bacchica quam viridi conuestit tegmine vitis.
Ille feras vecors amenti corde necabat
OEnopionis auens epulas cœnare nitenteis.
At verò pedibus subitò percussa Dianæ
Insula discessit, disiectáque saxa reuellens
Perculit, & cæcas lustrauit luce lacunas.
E quibus ingenti existit cum corpore præ se
Scorpios, infestus præportans flebile acumen.
Hic valido cupide venantem perculit ictu,
Mortiferum in venas figens per vulnera virus:
Ille graui moriens constrauit corpore terram.
Quare cùm magnis sese Nepa lucibus effert,
Orion fugiens commendat corpora terris.
Tum verò fugit Andromeda, & Neptunia Pistrix
Tota latet, cedit conuerso corpore Cepheus
Extremas medio contingens corpore terras.
Hic caput & superas potis est demergere parteis:
Infera lumborum nunquam conuestiet vmbra:
Nam retinent Arcti lustrantes lumine suras.
Labitur illa simul natam lacrymosa requirens
Cassiepéa, neque ex cælo depulsa decorè
Fertur: nam verso contingens vertice primùm
Terras pòst humeris euersa sede refertur.
Hanc illi tribuunt pœnam Nereïdes almæ,
Cum quibus (vt perhibent) ausa est contendere forma:
Hæc obit inclinata: at pars exorta Coronæ est
Altera, cum caudáque omnis iam panditur Hydra.
At caput & totum sese Centaurus opacis
Eripit è tenebris linquens vestigia parua
Antè pedum contecta, simul cum lumine pandit:
Ipse feram dextra retinet. prolabitur inde
Anguitenens capite & manibus: profert simul Anguis
Iam caput, & summum flexo de corpore lumen.
Hic ille exoritur conuerso corpore Nisus,
Aluum, crura, humeros, simul & præcordia lustrans,
Et dextræ radios læto cum lumine iactans.
Inde Sagittipotens superas conuisere luces
Instat, & emergit Nisi caput, & simul effert
Sese clara Fides, & promit corpore Cepheus,
Feruidus ille Canis toto cum corpore cedit,
Abditur Orion, obit & Lepus abditus vmbra.
Inferiora cadunt Aurigæ lumina lapsu.
Inde obiens Capricornus ab alto lumine pellit
Aurigam, instantémque Capram, paruos simul Hædos,
Et magnam antiquo depellit nomine nauem:
Crus dextrúmque pedem linquens obit infera Perseus
In loca, tum cedens à puppi linquitur Argò:
Obruitur Procyon, emergunt alite lapsu,
Et terris Volucres: existit clara Sagitta.

CICERO] *Hoc motu radiantis Etesiæ in vada ponti,*

PRISC.] * *sub pedibus profert finita Booti:*

PRISC.] *Tertia sub cauda ad genus ipsum lumina pandit*

PRISC. *Nauibus assumtus fluitantia quærere aplustra,*

PRISC.] *Huic supera duplices humeros adfixa videtur*
Stella micans tali specie, taliq. nitore,

PRISC.] *Quem neque tempestas perimet, neque longa vetustas*
Interimet stinguens præclara insignia cæli.

Q. CICERO DE PETITIONE CONSVLATVS AD M. TVLLIVM FRATREM.

ETSI tibi omnia suppetunt, quæ consequi ingenio, aut vsu homines, aut diligentia possunt: tamen ab amore nostro non sum arbitratus alienum, ad te perscribere ea, quæ mihi veniebant in mentem, dies ac nocteis de petitione tua cogitanti: non vt aliquid ex iis noui addisceres, sed vt ea, quæ in re dispersa atque infinita viderentur esse, ratione & distributione sub vno aspectu poneretur. Quanquam igitur plurimum natura valet, tamen videtur in paucorum mensium negotio posse simulatio naturam vincere. Ciuitas quæ sit, cogita, quid petas, qui sis. propè quotidie ad forum tibi descendenti meditandum hoc sit, Nouus sum, Consulatũ peto, Roma est. Nominis nouitatem dicendi gloria maximè subleuabis. Semper ea res plurimũ dignitatis habuit. nõ potest, qui dignus habetur patronus consulariũ, indignus consulatu putari. Quáobrem, quoniá ab hac laude proficisceris, &, quicquid es, ex hoc es: ita paratus ad dicendum venito, quasi in singulis causis iudicium de tuo omni ingenio futurum sit. Eius facultatis adiuméta, quæ tibi scio esse seposita, vt parata ac promta sint, cura: & sæpe quæ de Demosthenis studio, & exercitatione scripsit Demetrius, recordare. deinde & amicorũ multitudo & genera appareant. habes enim ea, quæ noui non habuerunt, omneis publicanos, totum ferè equestrem ordinem, multa præterea municipia, multos abs te defensos homines cuiusq; ordinis, aliquot collegia: præterea studio dicendi cõciliatos plurimos adolescentulos, quotidianam amicorum assiduitatem & frequentiam. Hæc cura vt teneas, & commendando & rogando, & omni ratione efficiendo, vt intelligant & qui debent tua causa, referendæ gratiæ, & qui volunt, obligandi tui tempus sibi aliud nullum fore. etiam hoc multum videtur adiuuare posse nouum hominem, hominum nobilium voluntas, & maximè consularium. Prodest enim, quorum in locum ac numerum peruenire velis, ab iis ipsis illo loco ac numero dignum putari. hi rogandi omnes sunt diligenter, & ad eos allegandum: persuadendúmque est iis, nos semper cum optimatibus de rep. sensisse: minimè populareis fuisse: si quid locuti populariter videamur, id nos eo consilio fecisse, vt nobis Cn. Pompeium adiungeremus, vt eum, qui plurimum posset, aut amicum in nostra petitione haberemus, aut certè non aduersariũ. Præterea adolescenteis nobileis elabora vel vt habeas, vel vt teneas, studiosos tui quos habes. multum dignitatis afferent. plurimos habes: perfice vt sciant, quantum in eis putes esse. quòd si adduxeris eos, qui nolunt, vt cupiant, plurimum proderunt. Ac multùm etiam nouitatem tuam adiuuat, quòd eiusmodi nobiles tecum petunt, vt nemo sit, qui audeat dicere, plus illis nobilitatem, quàm tibi virtutem prodesse oportere. Nam P. Galbam, & L. Cassium summo loco natos, quis est, qui petere consulatum putet? vides igitur, amplissimis ex familiis homines, qui sine neruis sint, tibi pares esse

non posse. At Antonius, & Catilina molesti sunt. Immò homini nouo industrio, innocenti, diserto, gratioso apud eos, qui res iudicant, optandi competitores: ambo à pueritia sicarij, ambo libidinosi, ambo egentes: eorum alterius bona proscripta vidimus, vocem denique audiuimus iurantis se Romæ iudicio æquo cum homine Græco certare nō posse: & ex senatu eiectum scimus. optima verò censorum existimatione in prætura competitorem habuimus, amico Sabidio & Panthera, cum ad tabulam quos poneret, non habebat: quo tamen in magistratu amicam, quam domi palàm haberet, de machinis emit. In petitione autem cōsulatus caupones omneis hìc compilare per turpissimam legationem maluit, quàm adesse, & populo Ro. supplicare. Alter verò, dij boni, quo splendore est? primùm nobilitate eadē: deinde maiore nō virtute, sed audacia. Quin ille manias, & vmbrā suā metuit: hic ne leges quidē, natus in patris egestate, educatus in sororis stupris, corroboratus in cæde ciuiū: cuius primus ad remp. aditus in equitibus Ro. occidendis fuit. nā illis, quos meminimus, Gallis, qui Tātasiorum, ac Volumniorum capita demebant, Sylla vnum Catilinam præfecerat: in quibus hominem optimum Q. Cæcilium sororis suæ virum, equitem Ro. nullarum partium, cùm semper natura, tum etiā ætate iam quietum, suis manibus occîdit. Quid ego nunc dicam petere eum tecum consulatum, qui hominē carissimum populo Ro. M. Marium inspectante populo Ro. virgis per totam vrbem ceciderit? ad bustū egerit? ibi omni cruciatu viuum lacerarit? stanti collum gladio sua dextera secuerit, cùm sinistra capillum eius à vertice teneret? caput sua manu tulerit, cùm inter digitos eius riui sanguinis fluerent? qui postea cum histrionibus & cum gladiatoribus ita vixit, vt alteros libidinis, alteros facinoris adiutores haberet? qui nullum in locum tam sanctū ac tam religiosum accessit, in quo nō, etsi in aliis culpa non esset, tamen ex sua nequitia dedecoris suspicionem relinqueret? qui ex curia Curios & Annios, ab atriis Sapalas & Caruilios, ex equestri ordine Pompillios & Vettios sibi amicissimos compararit? qui tantum habet audaciæ, tantum nequitiæ, tantum denique in libidine artis & efficacitatis, vt parentum propè in gremiis prætextatos liberos constuprarit? Quid ego nunc tibi de Africa, quid de testiū dictis scribam? nota sunt: & ea tu sæpius legito. sed tamen hoc mihi non prætermittendum videtur, quòd primùm tam egens ex eo iudicio discessit, quàm quidam iudices eius ante illud iudicium fuerunt: deinde tam inuidiosus, vt aliud in eum iudicium quotidie flagitetur. hic se sic habet, vt magis timeat, etiam si quieuerit: quàm vt contemnat, si quid commouerit. Quanto melior tibi fortuna petitionis data est, quàm nuper homini nouo C. Cœlio? ille cum duobus hominibus ita nobilissimis petebat, vt tamen in iis omnia pluris essent, quàm ipsa nobilitas: summa ingenia, summus pudor, plurima beneficia, summa ratio ac diligentia petendi. tamen eorum alterum, cùm deesset alter, Cœlius, etiam cùm multo esset inferior genere, superior nulla re pæne, superauit. Quare si facies ea, quæ tibi natura & studia, quibus vsus es semper, largiūtur, quæ temporis tui ratio desiderat, quæ potes, quæ debes: non erit difficile certamen cum iis cōpetitoribus, qui nequaquam tam sunt genere insignes, quàm vitiis nobiles. quis enim reperiri ciuis potest tam improbus, qui velit vno suffragio duas in remp. sicas destringere? Quoniam, quæ subsidia nouitatis haberes, & habere posses, exposui: nunc de magnitudine petitionis dicendum videtur. Consulatum petis: quo honore, nemo est, quin te dignū arbitretur: sed multi, qui inuideant. petis enim homo ex equestri loco summum locum ciuitatis, atque ita summum, vt forti viro, diserto, innocenti multo idem ille honos plus amplitudinis, quàm ceteris afferat. Noli igitur putare, eos, qui sunt eo honore vsi, non videre, cùm tu idem sis adeptus, quid dignitatis habiturus sis: eos verò, qui consularibus familiis nati locū maiorū consecuti non sunt, nisi qui admodum te amant, non inuidere. quin etiā nouos homines prætorios existimo, nisi qui tuo beneficio vincti sunt, nolle abs te se honore superari. Iam in populo quàm multi inuidi sint, quàm multi consuetudine horum annorum ab hominibus nouis alienati, venire tibi in mentem certò scio. esse etiā nonnullos tibi iratos ex iis causis, quas egisti, necesse est. Iam illud tute circūspicito, quod

ad Cn.

A. Gel. 2. vers. c. 12. Machinae peregrinae [illegible] in quib. [illegible] fecerunt, non [illegible] Minervae, et alterum quoq. illud, ni fallor, Veneris.

ad Cn. Pompeij gloriam augendam tanto ſtudio te dediſti, numquos tibi putes ob eam cauſam eſſe non amicos. Quamobrem cùm & ſummum locum ciuitatis petas, & videas eſſe ſtudia, quæ tibi aduerſentur: adhibeas neceſſe eſt omnem rationem, & curam, & laborem, & diligentiam. Et petitio magiſtratuum diuiſa eſt in duarum rationum diligẽtiam: quarum altera in amicorum ſtudiis, altera in populari volũtate ponenda eſt. Amicorum ſtudia beneficiis, & officiis, & vetuſtate, & facilitate, ac iucũditate naturæ parta eſſe oportet. ſed hoc nomen amicorum in petitione latius patet, quàm in cetera vita. quiſquis eſt enim, qui oſtendat aliquid in te volũtatis, qui colat, qui domum ventitet, is in amicorum numero eſt habendus. ſed tamen, qui ſunt amici ex cauſa honeſtiore, cognationis, aut affinitatis, aut ſodalitatis, aut alicuius neceſsitudinis, his carum & iucundum eſſe maximè prodeſt. deinde vt quiſque eſt intimus, ac maximè domeſticus, vt is amet, & quàm ampliſsimum eſſe te cupiat, valde elaborandum puto: tum vt tribules, vt vicini, vt clientes, vt denique liberti, poſtremò etiam ſerui tui. nam ferè omnis ſermo ad forẽſem famam à domeſticis emanat auctoribus. denique inſtituendi ſunt cuiuſcunque generis amici: ad ſpeciem, homines illuſtres honore ac nomine: qui etiam ſi ſuffragandi ſtudia non nauant, tamen afferunt petitori aliquid dignitatis: ad ius obtinendum, magiſtratus: ex quibus maximè conſules, deinde tribuni pl. ad conficiendas centurias, homines excellenti gratia, qui abs te tribum, aut centuriam, aut aliquod beneficium aut habeant, aut, ſi non habeant, ſperent. eos protſus magnopere compara & confirma. nam per hos annos homines ambitioſi vehementer omni ſtudio atque opera elaborarunt, vt poſſent à tribulibus ſuis ea, quæ peterent, impetrare. hos tu homines, quibuſcunque rationibus tibi adiungere poteris, vt ex animo, atque vt ex illa ſumma voluntate tui ſtudioſi ſint, laborato. Quòd ſi ſatis grati homines eſſent, hæc omnia tibi patata eſſe debebant, ſicut parata eſſe confido. nam hoc biennio quattuor ſodalitates ciuium ad ambitionem gratioſiſsimorum tibi obligaſti, M. Fundanij, Q. Gallij, Cn. Cornelij, C. Orchinij. horũ in cauſis ad te deferendis quidnã eorũ ſodales tibi receperint & confirmarint, ſcio. nam interfui. Quare hoc tibi faciendum eſt, vt hoc tempore ab iis, qui debent, exigas, ſæpe commonendo, rogando, confirmãdo, curando vt intelligant nullum tempus aliud ſe vnquã habituros reſtituendæ gratiæ. profectò homines & ſpe reliquorum tuorum officiorum, etiam recentibus beneficiis ad ſtudium nauandum excitabuntur. & omnino quoniam eo genere amicitiarum petitio tua maximè munita eſt, quod cauſarũ defenſionibus adeptus es: fac vt planè iis omnibus, quos deuinctos tenes, deſcriptum ac diſpoſitum ſuum cuique munus ſit. &, quemadmodum nemini illorum vlla in re vnquam moleſtus fuiſti, ſic cura vt intelligant, omnia te, quæ ab illis tibi deberi putaris, ad hoc temporis reſeruaſſe. Sed quoniam tribus rebus homines maximè ad beneuolentiam, atq; ad hæc ſuffragandi ſtudia adducuntur, beneficio, ſpe, adiunctione animi, vel voluntatis: animaduertendum eſt, quemadmodum cuique horum generi ſit inſeruiendum. Minimis beneficiis homines adducũtur, vt ſatis cauſæ putent te ſibi ad ſtudium ſuffragationis dediſſe: nedum ij, quibus ſaluti fuiſti, quos tu habes plurimos: vt intelligant, ſi hoc tuo tempore non ſatis fecerint, ſe probatos nemini vnquam fore. quod cùm ita ſit, tamen rogandi ſunt, atque etiam in hanc opinionem adducendi, vt, qui nobis adhuc obligati fuerint, iis viciſsim nos obligari adhuc poſſe videamur. Qui autem ſpe tenentur, quod genus hominum multo eſt diligentius atque officioſius: iis fac vt propoſitum ac paratum auxilium tuum eſſe videatur: denique vt ſpectatorem te ſuorum officiorum eſſe intelligant diligentem: vt videre te planè, atque animaduertere, quantum à quoque proficiſcatur, appareat. Tertium illud genus eſt ſtudiorum voluntarium, quod agendis gratiis, accommodandis ſermonibus ad eas rationes, propter quas quiſque ſtudioſus eſſe tui videbitur, ſignificanda erga illos pari voluntate, adducenda amicitia in ſpem familiaritatis & conſuetudinis cõfirmari oportebit. Atque in iis omnibus generibus iudicato & perpendito quantum quiſque poſsit, vt ſcias & quemadmodum cuique inſeruias, & quid à quoq; exſpectes & poſtules. Sunt enim quidam homines

in suis vicinitatibus & municipiis gratiosi:sunt diligentes & copiosi:qui etiā si antea non studuerūt huic gratiæ,tamen ex tempore elaborare eius causa,cuius causa debent,aut volunt,facilè possunt.his hominum generibus sic inseruiendum est,vt ipsi intelligant,te videre quid à quoque exspectes,sentire quid accipias,meminisse quid acceperis. Sunt autē alij,qui aut nihil possunt, aut etiam odio sunt tribulibus suis: nec habent tantum animi, aut facultatis,vt enitātur ex tempore.hos internoscas videto,ne,spe in aliquo maiore posita,præsidij parum comparetur. & quanquam partis & fundatis amicitiis fretum ac munitum esse oportet:tamen in ipsa petitione amicitiæ permultæ ac perutiles comparantur. nam in ceteris molestiis habet hoc tamen petitio commodi, vt posis honestè, quod in cetera vita non queas,quoscunque velis adiungere ad amicitiam:quibuscum si alio tempore agas,vt te vtātur,absurdè facere videare:in petitione autem nisi id agas,& cum multis,& diligenter, nullus petitor esse videare.Ego autem tibi hoc confirmo, esse neminem, nisi si aliqua necessitudine competitorum alicui tuorum sit adiunctus, à quo non facilè, si cōtenderis,impetrare posis,vt suo beneficio promereatur, se vt ames, & sibi vt debeas: modò intelligat te magni æstimare,ex animo agere,bene se ponere,fore ex eo nō breuem & suffragatoriam, sed firmam & perpetuam amicitiā.Nemo erit, mihi crede,in quo modò aliquid virtutis sit, qui hoc tempus sibi oblatum amicitiæ tecum constituendæ prætermittat,præsertim quum id tibi casus afferat,vt ij tecum petant,quorū amicitia aut contemnenda,aut fugienda sit,& qui hoc,quod ego te hortor,non modò non assequi, sed ne incipere quidem posint.nam quid incipiat Antonius homines adiungere, atque inuitare ad amicitiam, quos per se suo nomine appellare non posit? mihi quidem stultius nihil videtur,quàm existimare eum studiosum tui,quem nō noris.eximiam quandam gloriam,& dignitatem,ac rerum gestarum magnitudinem esse oportet in eo,quem homines ignoti,nullis suffragantibus meritis honore afficiant.vt quidem homo iners,sine officio, sine ingenio,cum infamia,nullis amicis septus,hominem plurimorum studio,atque omnium bona existimatione munitum præcurrat, sine magna culpa negligentiæ fieri non potest. Quamobrem omneis centurias multis & variis amicitiis cura vt confirmatas habeas:& primùm, id, quod ante oculos est, senatores, equitésque Ro.ceterorum ordinum nauos homines & gratiosos complectere. multi homines vrbani industrij, multi libertini gratiosi in foro, nauíque versantur, quos per te, quos per communeis amicos poteris sumere.cura vt tui cupidi sint:elaborato, appetito, allegato,summo beneficio te affici ostendito.deinde habeto rationem vrbis totius, collegiūm omnium, pagorum, vicinitatum.ex iis principes ad amicitiam tuam si adiunxeris,per eos reliquam multitudinem facile tenebis. postea totam Italiam fac vt in animo ac memoria tibi tributim descriptam, comprehensámque habeas:ne quod municipium,coloniam,præfecturam, locum denique Italiæ nequem esse patiare, in quo non habeas firmamenti quod satis esse posit.perquiras etiam & inuestiges homines ex omni regione, eósque cognoscas, appetas, confirmes, cures vt in suis vicinitatibus tibi petant, & tua causa quasi candidati sint. volent te amicum, si suam à te amicitiam expeti videbunt.id vt intelligant, oratione, quæ ad eam rationē pertinet,habenda consequere.homines municipales, ac rusticani,si nomine tantùm nobis notī sunt,in amicis se esse arbitrantur.sin verò etiam præsidij in se aliquid tibi constitutum esse putant, non amittunt occasionem promerendi. hos ceteri, & maximè tui competitores ne norunt quidem:tu & nosti,& facilè cognosces:sine quo amicitia esse non potest.neque id tamen satis est, tametsi magnum est,si non consequatur spes vtilitatis atque amicitiæ, ne nomenclator solùm, sed amicus etiam bonus esse videare.ita quū & hos ipsos, qui propter suam ambitionem, apud tribuleis suos plurimùm gratia possint,tui studiosos in centuriis habebis:& ceteros,qui apud aliquam partem tribuliū propter municipij,aut ciuitatis,aut collegij rationem valent,cupidos tui cōstitueris, in optima spe esse debebis. Iam equitum centuriæ multo facilius mihi diligētia posse teneri videntur.primùm cognoscendi sunt equites: deinde adipiscendi.deinde habebis tecum ex

iuuentute optimum quenque, & studiosissimum humanitatis. multo enim facilius illa adolescentulorum ætas ad amicitiam adiũgitur. tum autem quòd equester ordo tuus est, sequentur illi huius auctoritatem ordinis, si abs te adhibebitur ea diligentia, vt non ordinis solùm voluntate, sed etiam singulorum amicitiis eas centurias confirmatas habeas. Iam studia adolescentulorum in suffragando, in obeundo, in nuntiando, in assectando mirificè & magna, & honesta sunt. Et quoniam assectationis mentio facta est, id quoque curandum est, vt quotidiana cuiusque generis, & ordinis, & ætatis vtare. nam ex ea ipsa copia coniectura fieri poterit, quantum sis in ipso campo virium ac facultatis habiturus. Huius autem rei tres partes sunt: vna salutatorum, quum domum veniunt: altera deductorum: tertia assectatorum. In salutatoribus, qui magis vulgares sunt, & hac consuetudine, quæ nunc est, plures veniunt, hoc efficiendum est, vt hoc ipsum minimum officium eorum tibi gratissimum esse videatur. Cùm domum tuam venient, iis significato, te animaduertere, & eorum amicis, qui illis renuntient, ostendito, sæpe ipsis dicito. sic homines sæpe, quum obeunt plureis competitores, & vident vnum esse aliquem, qui hæc officia maximè animaduertat, ei se dedunt, deserunt ceteros, minutatim ex communibus proprij, ex fucosis firmi suffragatores euadũt. Iam illud teneto diligenter, si eum, qui tibi promiserit, fucum, vt dicitur, facere velle audieris, aut senseris, vt te id audisse, aut scire dissimules: si quis tibi se purgare volet, quod suspectum esse arbitretur, affirmes te de illius voluntate nunquam dubitasse, nec debere dubitare. is enim, qui se non putat satisfacere, amicus esse nullo modo potest. Scire autem oportet, quo quisque animo sit, vt etiam, quãtum cuique confidas, constituere possis. Iam deductorum officium, quo maius est, quàm salutatorum, hoc gratius tibi esse significato atque ostendito, &, quoad eius fieri poterit, certis temporibus descendito. magnam affert opinionem, magnam dignitatem quotidiana in deducendo frequẽtia. Tertia est ex hoc genere assidua assectatorum copia. in ea quos voluntarios habebis, cura vt intelligant te sibi in perpetuum summo beneficio obligari. qui autem tibi debent, ab iis planè hoc munus exige: qui per ætatem ac negotium poterunt, ipsi tecũ vt assidui sint. qui si ipsi assectari non poterunt, necessarios suos in hoc munere cõstituant. valde ego te volo, & ad rem pertinere arbitror, semper cum multitudine esse. præterea magnam affert laudem & summam dignitatem, si ij tecum erunt, qui à te defensi, & qui per te seruati, ac iudiciis liberati sunt. Hæc tu planè ab iis postulato, vt quoniam nulla impensa per te alij honestatem, alij salutem ac fortunas omneis obtinuerunt, nec aliud vllum tempus futurum sit, vbi tibi referre gratiam possint, hoc te officio remunerent. Et quoniam in amicorum studiis hæc omnis oratio versatur: qui locus in hoc genere cauendus sit, prætermittendum non videtur. fraudis, atque insidiarum, & perfidiæ plena sunt omnia. non est huius temporis perpetua illa de hoc genere disputatio, quibus rebus beneuolus & simulator diiudicari possit. tantum est huius temporis admonere. SVMMA TVA VIRTVS EOSDEM HOMINES & simulare tibi se esse amicos, & inuidere coëgit. Quamobrem Ἐπιχαρμεῖον illud teneto, NERVOS ATQVE ARTVS ESSE SAPIENTIÆ NON TEMERÈ CREDERE. & quum tuorum amicorum studia constitueris, tum etiam obtrectatorum, atque aduersariorum rationes & genera cognoscito. hæc tria sunt: vnum ex iis, quos læsisti: alterum, qui sine causa non amant: tertium, qui competitorum valde amici sunt. Quos læsisti, quum contra eos pro amico diceres, his te purgato planè: necessitudines commemorato: in spem adducito: te in eorum rebus si se in amicitiam contulerint, pari studio atque officio futurum spondeto. Qui sine causa non amant, eos aut beneficio, aut spe, aut significando tua erga illos studia futura, delinito, dans operam, vt de illa animi prauitate deducas. Quorum voluntas erit abs te propter competitorum amicitias alienior, his quoque inseruito oratione eadẽ, qua superioribus: &, si probare poteris, te in eos ipsos competitores tuos beneuolo esse animo ostendito. Quoniam de amicitiis constituendis satis dictum est, dicendum de illa altera parte petitionis, quæ in populari ratione versatur. Ea desiderat nomenclationem, blanditiam,

assiduitatem, benignitatem, rumorem, speciem in rep. Primum id, quod facis, vt homines noris, significa, vt appareat: & auge, vt quotidie melius fiat. nihil mihi tam populare, neque tam gratum videtur. Deinde id quod natura non habes, induc in animum ita simulandum esse, vt natura facere videare. non comitas tibi, nec ea, quæ bono ac suaui homine digna sunt, sed opus est magnopere blanditia: quæ etiam si vitiosa est, & turpis in cetera vita, tamen in petitione est necessaria. etenim cùm deteriorem aliquem assentando facit, improba est: cùm amiciorem, non tam vituperanda. petitori verò necessaria est, cuius & frons, & vultus, & sermo ad eorum, quoscunque conuenerit, sensum & voluntatem commutandus est. iam assiduitatis nullum est præceptum: verbúmque ipsum docet, quæ res sit. prodest quidem vehementer nusquam deesse: sed tamen hic fructus est assiduitatis, nõ solùm esse Romæ, atque in foro, sed assiduè petere, sæpe eosdem appellare: non committere vt quisquam possit dicere, si, quod eius sit, consequi possis, Se abs te nõ esse rogatum, & valde ac diligenter rogatũ. Benignitas autem latè patet, & est in re familiari: quæ quanquam ad multitudinem peruenire non potest, tamen ab amicis laudatur, & multitudini grata est. Est in cõuiuiis, quæ facito & abs te, & ab amicis tuis concelebrentur & passim, & tributim. est etiam in opera, quam peruulga & communica: curáque vt aditus ad te diurni atque nocturni pateant, neque foribus solùm ædium tuarum, sed etiam vultu & fronte, quæ est animi ianua. quæ si significant voluntatem abditam esse ac retrusam, parui réfert patêre ostium. homines enim non modò promitti sibi, præsertim quæ à candidato petant, sed etiam largè atque honorificè promitti volunt. quare hoc quidem facile præceptum est, vt, quod acturus sis, id significes te studiosè ac libẽter esse facturum. illud difficilius, & magis ad tempus, quàm ad naturam accommodatum tuã: quod facere nõ possis, vt id aut iucundè promittas, aut ingenuè neges. quorum alterum est boni viri, alterum boni petitoris. nam quum id petitur, quòd honestè, aut sine detrimento nostro promittere non possumus: quo modo siquis roget, vt cõtra amicum aliquam causam recipiamus: bellè negandum est, vt ostendas necessitudinem, demonstres quàm molestè feras, aliis te id rebus exsarturum esse persuadeas. Audiui hoc dicere quendam de quibusdam oratoribus, ad quos causam suam detulisset, gratiorem sibi fuisse orationem eius, qui negasset, quàm illius, qui recepisset. sic homines fronte & oratione magis, quàm ipso beneficio, réque capiuntur. verùm hoc probabile est. Illud alterum subdurum tibi homini planè perito suadere: sed tamen tempori tuo consulam. quibus enim te propter aliquod officium necessitudinis affuturum negaris, tamen ij possunt ab te placati, æquíque discedere. quibus autem iccirco negaris, quòd te impeditum esse dixeris aut amicorũ negotiis, aut grauioribus causis, antè susceptis: inimici discedunt, omnésq; hoc animo sunt, vt sibi te mentiri malint, quàm negare. C. Cotta in ambitione artifex dicere solebat, se operã suam, quoad non cõtra officium rogaretur, polliceri solere omnibus, impertire iis, apud quos optimè poni arbitraretur: ideo se negare nemini, quòd sępe accideret, vt is, cui pollicitus esset, non vteretur: sæpe vt ipse plus vacuus foret, quàm putaret: neque posse domum eius compleri, qui tantum modò reciperet, quãtum videret se obire posse: casu fieri, vt agantur ea, quæ non putaris: illa, quę credideris in manibus esse, vt aliqua de causa nõ agantur: deinde esse extremum, vt irascatur is, cui mendacium dixeris. id si promittas, & incertum est, & in diem, & in paucioribus. sin autem id neges, certe abalienes & statim, & plureis. plures enim multo sunt qui rogant, vt vti liceat opera alterius, quàm qui vtantur. Quare satius est, ex iis aliquos aliquando tibi in foro irasci, quàm omneis continuò domi: præsertim quũ multo magis irascantur ei, qui neget, quàm ei, quem videant iusta causa impeditum: vt facere, quod promisit, cupiat, si vllo modo possit. Ac ne videar aberrasse à distributione mea, qui hæc in hac populari parte petitionis disputem: hoc sequor, hæc omnia nõ tam ad amicorũ studia, quàm ad popularẽ famã pertinere. etsi enim inest aliquid ductũ ex illo genere, benignè respõdere, studiosè inseruire negotiis amicorũ, ac periculis: tamen hoc loco ea dico, quibus multitudinẽ capere possis, vt de nocte domus cõpleatur, vt

multi

multi ſpe tui præſidij teneantur,vt amiciores abs te diſcedant,quàm acceſſerint,vt quamplurimorũ aureis optimo ſermone compleant.Sequitur, vt de rumore dicendum ſit: cui maximè ſeruiendũ eſt.ſed quę dicta ſunt omni ſuperiori oratione,eadem ad celebrandũ rumorem valent,dicendi laus,ſtudia publicanorum, & equeſtris ordinis, hominum nobiliũ voluntas,adoleſcentulorum frequentia, eorum,qui abs te defenſi ſunt,aſsiduitas,ex municipiis multitudo eorum,quos tua cauſa veniſſe appareat:bene vt homines noſſe,comiter appellare, aſsiduè ac diligenter petere, benignus ac liberalis eſſe, bene loqui exiſtimere,domus vt multa nocte compleatur, omnium generum frequẽtia adſit, ſatiſfiat oratione omnibus:re,operáq; multis:perficiatur id,quod fieri poteſt labore & arte & diligẽtia, non vt ad populũ ab iis hominibus fama perueniat, ſed vt in his ſtudiis populus ipſe uerſetur.Iam vrbanam illã multitudinem & eorũ ſtudia, qui conciones tenent, quæ adeptus es in Pompeio ornando,in Manilij cauſa recipienda,Cornelio defendendo, excitãda nobis ſunt:quæ adhuc habuit nemo, quin idem ſplendorem omniũ, voluntatéſq; haberet.Efficiendum etiã illud,vt ſciãt omnes,Cn.Pompeij ſummã erga te eſſe voluntatem, & vehementer ad illius rationes,te id aſſequi,quod petis,pertinere. Poſtremò tota petitio cura vt pompæ plena ſit,vt illuſtris,vt ſplendida,vt popularis, vt habeat ſummã ſpeciem ac dignitatem,vt,etiã ſi quid poſsit,nec competitoribus tuis exiſtat aut ſceleris,aut libidinis,aut largitionis accõmodata ad eorum mores infamia. Atque etiã in hac petitione maximè videndũ eſt,vt ſpes populi Ro.bona de te ſit,& honeſta opinio.nec tamen in petendo reſp.capeſſenda eſt,neq; in ſenatu,neq; in concione:ſed hæc ſunt tibi retinenda, vt ſenatus te exiſtimet ex eo,quòd ita vixeris, defenſorẽ auctoritatis ſuæ fore : equites Ro.viri boni & locupletes ex vita acta te ſtudioſum otij ac rerum tranquillarũ : multitudo, ex eo duntaxat quòd oratione in cõcionibus ac iudicio popularis fuiſti,te à ſuis cõmodis alienum non futurũ.Hæc mihi veniebant in mentem de duabus illis cõmonitionibus matutinis,quod tibi quotidie ad forũ deſcendenti meditandũ eſſe dixeramus:Nouus ſum,conſulatum peto.Tertiũ reſtat,Roma eſt,ciuitas ex nationũ conuentu cõſtituta:in qua multę inſidiæ,multæ fallacię,multa in omni genere vitia verſantur:multorũ arrogantia,multorum contumacia, multorũ maleuolentia, multorũ ſuperbia, multorum odia ac moleſtia perferenda eſt.video eſſe magni conſilij atque artis,in tot hominum eiuſmodi vitiis,tantíſque verſantem vitare offenſionem,vitare fabulã, vitare inſidias, eſſe vnum hominẽ accommodatum ad tantam morũ ac ſermonum ac voluntatũ varietatem. Quare etiam atq; etiam perge tenere iſtam viam,quam inſtituiſti:excelle dicendo : hoc & tenentur Romæ homines, & alliciuntur, & ab impediendo ac lædendo repelluntur.Et quoniã in hoc vel maximè vitioſa eſt ciuitas,quòd,largitione interpoſita,virtutis ac dignitatis obliuiſci ſolet, in hoc fac vt te bene noris , id eſt vt intelligas,eum eſſe te,qui iudicij ac periculi metũ maximũ competitoribus afferre poſsis.fac vt ſe abs te cuſtodiri atq; obſeruari ſciant:cùm diligentiam tuã, tum auctoritatem, vímque dicẽdi,tum profectò equeſtris ordinis erga te ſtudiũ pertimeſcẽt. Atq; hæc ita te volo illis proponere, nõ vt videare iam accuſationẽ meditari,ſed vt hoc terrore facilius hoc ipſum,quod agis,conſequare.& planè ſic cõtende omnibus neruis ac facultatibus,vt adipiſcamur quod petimus. Video eſſe nulla comitia tam inquinata largitione, quibus nõ gratis aliquæ centuriæ renuntient ſuos maximè neceſſarios.quare ſi aduigilamus pro rei dignitate,& ſi noſtros ad ſummũ ſtudiũ beneuolos excitamus, & ſi hominibus gratioſis, ſtudioſíſq; noſtri ſuum cuique munus deſcribimus,& ſi competitoribus iudicia proponimus,ſequeſtribus metũ iniicimus,diuiſores ratione aliqua coërcemus:perfici poteſt,vt largitio aut nullą fiat,aut nihil valeat.Hæc ſunt, quæ putaui non melius ſcire me, quàm te , ſed facilius iſtis tuis occupationibus colligere vnũ in locũ poſſe,& ad te perſcripta mittere.quæ tamen ita ſcripta ſunt,vt nõ ad omneis, qui honores petent,ſed ad te propriè,& ad hanc tuã petitionem valeant.tamen ſi quid tibi mutandum eſſe videbitur,aut omnino tollendũ, aut ſiquid erit præteritum, velim hoc mihi dicas:volo enim hoc commentariolum petitionis haberi omni ratione perfectum.

FRAGMENTA M. TVLLII CICERONIS ORATIONVM, EPISTOLARVM, LIBRORVM PHILOSOPHICORUM, poëmatum, quæ extant & quæ non extant, à Carolo Sigonio, & Andrea Patricio collecta.

AVCTORES, EX QVIBVS HÆC FRAGMENTA COLLECTA FVERVNT.

Aquila.
Asconius.
Augustinus.
Boethus.
Carisius.
Cicero.
Columella.
Diomedes.
Donatus.
Festus.
Fortunatianus.
Gellius.
Hieronymus.
Isidorus.
Lactantius.
Macrobius.
Marcellinus
Nonius.
Plinius.
Priscianus.
Quintilianus.
Seneca.
Seruius
Suetonius.
Valerius.
Vlpianus.

INDEX ORATIONVM, M. TVLLII CICERONIS, QVARVM DEINCEPS SVBIICIVNTVR FRAGMENTA.

EX ORATIONE PRO M. TVLLIO I.

Deest principium.

PRISCIANVS.] *Hoc iudicium sic exspectatur, vt non vnæ rei statui, sed omnibus constitui putetur.*

*

QVINT. *l.* 4. *c.* 2.] *Fundum habet in agro Tigurino M. Tullius paternum.*

*

QVINT. *l.* 5. *c. de refutatione.*] *Quis hoc statuit vnquã, aut cui concedi sine summo omniũ periculo potest, vt eum iure potuerit occidere, à quo, metuisse se dicat, ne ipse posterius occideretur?*

QVINT.] *Si quis furem occiderit, iniuria occiderit. quamobrem? quia ius constitutum nullum est. quid si se telo defenderit?*

fenderit? haud iniuria. quid ita? quia constitutum est.

Cetera desunt.

Pro L. Vareno.

Deest principium.

PRISC.] *C. Ancharius Rufus fuit è municipio Fulginate.*

*

PRISC.] * *in præfectura Fulginate.*

*

QVINT. l. 5. c. 13.] *Cum iter per agros, & loca sola faceret, cum Populeno, in familiam Ancharianam incidisse dixerunt: deinde Populenum occisum esse: illico Varenum vinctum, adseruatum, dum hic ostenderet, quid de eo fieri vellet.*

*

QVINT. l. 7. c. 1.] *in legem de sicariis commisit L. Varenus. Nam C. Varenum occidendo, & Cnæum vulnerando, & Salarium item occidendo cadit.*

*

QVINT. l. 4. c. 1.] *Tum C. Varenus is, qui à familia Anchariana occisus est: (Hoc, quæso, iudices, diligenter, attendite.)*

*

PRISC. l. 3, & Quint. l. 8. c. 3.] * *L. ille Septimius diceret. etenim est ad L. Crassi eloquentiam grauis, & vehemens, & volubilis. Erucius hic noster, Antoniaster est.*

*

PRISC. l. 12.] *Ea cædes si potissimum crimini datur, detur ei, cuia interfuit, non ei, cuia nihil interfuit.*

*

QVINT. l. 5. c. 10.] *Optio vobis datur, vtrum velitis, casu illo itinere Varenum esse vsum, an huius persuasu, & inductu.*

PRISC.] *Deûm fidem.*

Desunt reliqua.

Pro P. Oppio. III.

Deest principium.

QVINT. l. 5. c. 10.] *Vtrum cùm Cottam appetisset, an cùm ipse sese conaretur occidere, telum ei è manibus ereptum est?*

*

QVINT. ibid.] *Quos educere inuitos in prouinciam non potuit, eos inuitos retinere qui potuit?*

*

QVINT. l. 11. c. 1.] *At enim verisimile non est, tantum scelus M. Cottam esse commentum. quid? hoc verisimile est, tantum scelus Oppium esse conatum?*

*

MARCELL.] *Etenim multum posse ad salutem alterius, honori multis: parum potuisse ad exitium, probro nemini fuit.*

*

QVINT.] *O amorem mirum: ô beneuolentiam singularem.*

*

Cetera desiderantur.

Pro M. Fundanio. IIII.

Deest principium.

PRISC. l. 7.] *Non modo hoc à Iulio Annale, sed vix me hercule à Q. Mutone factum probari potest.*

*

PRISC. 16. *Essetne id, quod Meno nuntiasset.*

*

SERVIVS.] *Arcades se proselenos esse asseuerant.*

*

Plurima desunt.

Pro C. Cornelio I.

PRISC. l. 6.] *Vt ab Ioue optimo maximo, ceterísque diis deabúsque omnibus opem & auxilium petamus.*

*

PRISC. l. 2.] * *ex promulgatione trinundinum dies ad ferendum, potestásque venisset.*

* versu à primo circiter CLXI.

ASC.] *Postulatur apud me prætorem primùm de pecuniis repetundis. prospectat videlicet Cominius, quid agatur. videlicet homines fæneos, in medium ad tentandum periculum proiectos.*

*

F. h. ac ex Asc. pæd. semel privatim patri, iterum publicè legi, is deiectus est ratione, an vi: an vani suspicionem animi tolleret

ASC.] *Quid Metellus summa nobilitate, ac virtute, cùm bis iurasset, semel priuatim, à patre, iterum publicè à lege coactus, destitit accusatione, an vi, an veritate? In quo suspicionem omnem tollit C. Curionis virtus, ac dignitas, & Q. Metelli adolescentia ad summam laudem omnibus rebus ornata.*

*

ASC.] *Legem, inquit, de libertinorum suffragiis Cornelius cum Manilio dedit. quid est hoc? dedit, an tulit, an rogauit, an hortatus est? nam tulisse ridiculum est. quasi legem aliquam ars ad scribendum difficilem, aut ad excogitandum reconditam: quæ lex paucis his annis non modò scripta, sed etiam lata esset.*

*

ASC.] *In quo cum multa reprehensa sint, tum in primis celeritas actionis.*

*

ASC.] *Petiuit tamen à me prætore maxima contestatione, vt causam Manilij defenderem.*

* versu à primo DCCCCL.

ASC.] *Nam cum is tribunus pl. duas leges tulisset in eo magistratu, vnam perniciosam, alteram egregiam: quod summa remp. læsit, id ab illo ipso tribuno abiectum est. bonum autem, in summa rep. manet.*

*

ASC.] *Aliis ille in illum furorem magnis hominibus auctoribus impulsus est, qui aliquod instituі exemplum disturbandorum iudiciorum perniciosissimum, temporibus suis accommodatissimum, meis alienissimum rationibus cupierunt.*

* Ver. circiter.

ASC.] *Possum dicere hominem summa prudentia clarum C. Cottam de legibus abrogãdis ipsum ad senatum retulisse. possum & M. Cottæ legem de iudiis priuatis anno pòst quàm lata sit, à fratre eius abrogatam. legem Liciniam & Muciam de ciuibus regundis video constare inter omnes, quam duo consules omnium, quos vidimus, sapientissimi tulissent, non modò inutilem, sed perniciosam reip fuisse.*

*

ASC.] *Quattuor omnino genera sunt, iudices, in quibus per senatum more maiorum statuatur aliquid de legibus. vnum est eiusmodi, placere legem abrogari, vt Q. Cæcilio, M. Iunio cos. quæ leges rem militarem impedirent, vt abrogarentur. alterum, quæ lex lata esse dicatur, ea non videri populum teneri, vt L. Marcio, Sex. Iulio cos. de legibus Liuius. tertium est de legum derogationibus, quo de genere persæpe S.C. fiunt, vt nuper de ipsa lege Calpurnia, cui derogaretur.*

*

ASC.] *P. Africanus ille superior, vt dicitur, non solùm à sapientissimis hominibus, qui tum erant, verùm etiam à se ipso sæpe accusatus est, quòd cum consul esset cum Ti. Longo, passus esset tum primum à populari consessu senatoria subsellia separari.*

* Circa medium.

ASC.] *Est vtique ius vetandi, cum ea feratur, quandiu non perfertur: quandiu qui suffragij ferundi causa conueniunt, huc & illuc transferuntur: dum priuatim dicunt: dum tabellæ diribentur: dum sitella defertur, dum æquantur sortes, dum sortitio fit, & siqua sunt huius generis alia.*

* *paullo post.*

ASC.] . *Vnum tamen, quod hoc ipso tribuno pl. factum est, prætermittendum non videtur. neque enim maius est, legere codicem, cum intercedatur, quàm sitellam ipsam cum ipso intercessore deferre: nec grauius incipere ferre, quàm perferre: nec vehementius ostendere se laturum, inuito collega, quàm ipsi collegæ magistratum abrogare: nec criminosius tribus ad legem accipiendam, quàm ad collegam reddendum priuatum introuocare. quæ vir fortis, huius collega, A. Gabinius in re optima fecit omnia, neque, cum salutem populo Ro. atque omnibus gentibus finem diuturnæ captiuitatis, turpitudinis, & seruitutis afferret, passus est, plus vnius collegæ sui, quàm vniuersæ ciuitatis vocem valere, & voluntatem.*

*

QVINT.] *Codicem attigit.*

*

ASC.] *At enim de corrigenda lege retulerunt.*

*

ASC. *Idem, nisi hæc ipsa lex, quam C. Cornelius tulit, obstitisset, decreuissem id, quod palàm iam isti defensores iudiciorum pugnauerunt, senatui non placere, id iudicium de Syllæ bonis fieri. quam ego causam longe aliter prætor in concione defendi, cum id dicerem, quod iidem iudices postea statuerunt, iudicium æquiore tempore fieri oportere. antea vero quàm multarum rerum iudicia sublata sint, & quia scitis. prætereo, & nequem in iudicium oratio mea reuocare videatur.*

* *paullo post.*

ASC.] *Non Cn. Dolabella C. Volcatium, honestissimum virum, communi & quotidiano iure priuasset: non denique homo illorum & vita, & prudentia longe dissimilis, sed tamen nimis in gratificando iure liber L. Sisenna bonorum Cn. Cornelij possessionem ex edicto suo P. Scipioni adolescenti summa nobilitate, eximia virtute prædito, dedisset. Quare cum ambitum populus Ro. videret, & cum à tribunis pl. doceretur, nisi pœna accessisset in diuisores, extingui nullo modo posse, legem hanc Cornelij flagitabat: illam, quæ ex S.C. ferebatur repudiabat.*

* *paullo*

* *paullo post.*

ASC.] *Vt spectaculum illud duorum designatorum consulum calamitate, re, & tempore salubre, ac necessarium: genere, & exemplo miserum, ac funestum videremus.*

*

ASC] *Quid ego nunc argumentis tibi respondeam, posse fieri, vt alius aliquis Cornelius sit, qui habeat Phileroten? res nota est, vulgare nomen est Phileroti: Cornelios verò ita multos, vt iam etiam collegium constitutum sit?*

*

ASC.] *At enim extremi, ac difficillimi temporis vocem illam, C. Corneli, consulem mittere coegisti. qui remp. saluam esse vellent, vt ad legem accipiendam adessent.*

*

ASC.] *Plebem ex Maniliana offensione victam, & domitam esse dicit. ante vestros annos propter illius tribuni pl. temeritatem posse adduci, vt omnino ne illius potestate abalienemur.* * *Qui restituerunt eam potestatem, alterũ nihil vnum posse contra multos, alterum longe abesse.*

*

ASC. & PRISC. l. 6.] *Tanta igitur in illis virtus fuit, vt anno XVI. post reges exactos, propter nimiam dominationem potentium secederent, leges sacratas ipsi sibi restituerent, duos tribunos crearent, montem illum trans Anienem, qui hodie mons Sacer nominatur, in quo armati consederant, æternæ memoriæ causa consecrarent. itaque auspicato postero anno X. tribuni pl. comitiis curiatis creati sunt.*

*

ASC.] *Tum, interposita fide per treis legatos amplissimos viros, Romam armati reuerterunt: in Auentino consederunt. inde armati in Capitolium venerunt. decem tribunos pl. per pontificem, quòd magistratus nullus erat, creauerũt. Etiam hæc recentiora prætereo, ponam principium iustissimæ libertatis: Cassiam, qua lege suffragiorum ius, potestásque conualuit, alteram Cassiam, quæ populi iudicia firmauit.*

*

ASC.] *Qui non modò cum Sylla, verùm etiam, illo mortuo, semper hoc per se summis opibus retinendum putauerunt, inimicissimi C. Cottæ fuerunt, quòd is consul paullum tribunis pl. non potestatis, sed dignitatis addidit.*

*

ASC.] *Quandiu quidem hoc animo erga nos illa plebs erit, quo se ostendit esse, cum legem Aureliam, cum Rosciam non modo accepit, sed etiam efflagitauit.*

*

ASC.] *Memoria teneo, cùm primum senatores cum equitibus Romanis lege Plotia iudicarent, hominem iis, ac nobilitati perinuisum Cn. Pompeium, causam lege Varia de maiestate dixisse.*

*

PRISC. l. 8.] *Quæ intermissa complureis annos.*

*

PRISC. ibi.] *Num alicui gratificabantur, aut homini, aut ordini?*

*

PRISC. l. 10.] *Coeptum igitur per eos, qui agi volebant, desitum est per hunc, qui decessit.*

*

PRISC. l. 8.] * *Circuitis rostris eiicerentur lapidibus homines.*

*

AQV.] * *refertum tribunitiis legibus, exhaustum à quibus sit, ipsi sciunt.*

*

PRISC.] * *qui eloquentia ceteris antecellit.*

Cetera desunt.

Pro C. Cornelio II.

Deest initium.

ASC.] *Pugnem aperte contra nobilissimorum hominum voluntates, studia, consilia, cogitationésque eorum aperiam?*

*

CICER. ORAT.] *O callidos homines, ò rem excogitatam, ò ingenia metuenda. testeis dare volumus. quem, quæso, nostrum fefellit, ita vos esse facturos?*

*

ASC.] *Num in eo, qui sint hi testes, hæsitatis? ego vobis edam duos. reliqui sunt de consularibus, inimici tribunitiæ potestatis. pauci præterea assentatores eorum, atque asseclæ subsequuntur.*

*

ASC.] *Sed si familiariter ex Q. Catulo, sapientissimo viro, atque humanissimo velim quærere, vtrius tandem tibi tribunatus minus probari potest, C. Cornelii, an, non dicam P. Sulpicii, non L. Saturnini, non C. Gracchi, non Tiberii, neminem, quem isti seditiosum existimant, nominabo, sed auunculi tui Q. Catule, clarissimi, patriæque amantissimi viri, quid mihi tandem responsurum putatis?*

*

* post XX. versus à præcedenti.

Item in Frag. orationis ii pro Cornelio: Legem Liciniam et Muciam de ciuibus regundis, quam duo consules omnium quos vidimus [illegible] sapientissimi tulissent video constare inter omnes non modo inutilem sed perniciosam Reip. fuisse. [illegible] sic legitur in ms. codice, et ita omnino leg[illegible] esse [illegible].

ASC.] *Quid? auunculus tuus, clarissimus vir, clarissimo patre, auo, maioribus, non silentio, fauente nobilitate, nullo intercessore comparato populo Ro. dedit, & potentissimorum hominum collegiis eripuit cooptandorum sacerdotum potestatem? Quid? idem Domitius M. Silanum, consularem hominem, quemadmodum tribunus pl. vexauit?*

*

ASC.] *Hæc est controuersia eiusmodi, vt mihi tribuni pl. Cn. Domitius, Catulo* * *M. Terpolius contemtissimum nomen eiectum esse ex iis, qui tribuni pl. fuerunt.*

*

CIC. orat. Quint. l. 9. c. 4.] *Nam neq; me diuitiæ mouent, quibus omnes Africanos, & Lælios multi venalitiarij, mercatorésque, superarunt, neque vestis aut cælatũ aurum, & argentum, quo nostros veteres Marcellos, Maximósque multi eunuchi e Syria, Aegyptóque vicerunt. neque vero mouent me ornamenta ista villarum, quibus L. Paullum, & Mummium, qui rebus his vrbem, Italiámque omnem referserũt, ab aliquo video perfacile Deliaco, aut Syro potuisse superari.*

*

PRISC. l. 18.] *Quis tam abundans copiis.*

Extrema desunt.

Contra C. Antonium & L. Catilinam competitores in toga candida.

Deest principium.

OMNIA *ex Asconio.*] *Dico. P. C. superiore nocte cuiusdam hominis nobilis, & valde in hoc largitionis quæstu noti, & cogniti, domum Catilinam & Antonium cum sequestribus suis conuenisse.*

*

Quem enim aut amicum habere potest is, qui tot ciueis trucidauit, aut clientem, qui in sua ciuitate cum peregrino negauit se iudicio æquo certare posse?

*

I. NE.] *Nec sic iam tum respexit, cum grauissimis vestris decretis absens notatus est.*

*

In iudiciis quanta vis esset, didicit, cum est absolutus: si aut illud iudicium, aut illa absolutio nominanda est.

*

Populum vero, cum inspectante populo collum secuit hominis maximè popularis, quanti faceret, ostendit.

*

Me, qua amentia inductus sit, vt contemneret, constituere non possum. vtrùm æquo animo laturum putauit? an in suo familiarissimo non viderat, me ne aliorum quidem iniurias mediocriter posse ferre?

*

Alter pecore omni vendito, & saltibus prope addictis, pastores retinet, ex quibus ait, se, cùm velit, subitò fugitiuorum bellum excitaturum. alter induxit eum, quem potuit, vt repente gladiatores populo non debitos polliceretur, quos ipse consularis candidatus perspexit, & legit, & emit præsente populo Ro. factum est.

*

...abest in libris ms. ut recte

Quamobrem augere etiam mercedes si vultis, Q. Mucium conantem legem impedire, vt cœpit senatus COS. prohibete. sed ego ea lege contentus sum, qua duos consules designatos vno tempore damnari vidimus.

*

Te tamen, Q. Muci, tam male de rep. existimare, moleste fero, qui hesterno die me esse dignum consulatu negabas. quid? populus Romanus minus diligenter scit sibi constituere defensorem, quàm tu tibi? qui, cum te furti L. Calenus argueret, me potissimùm fortunarum tuarum patronum esse voluisti. & cuius tu consilium in tua turpissima causa delegisti, hunc honestissimarum rerum defensorem populus Ro. auctore te repudiare potest? nisi forte hoc dicturus es, quo tempore à L. Caleno furti delatus sis, eo tempore in me tibi parum auxilij esse vidisse.

*

Atque vt istum omittam in exercitu Syllano prædonem, in introitu gladiatorem, in victoria quadrigarium.

*

Te vero Catilina cõsulatum sperare, aut cogitare non prodigium, atque portentum est? à quibus enim petis? à principibus ciuitatis? qui tibi, cum L. Volcatius consul in consilio fuisset, ne petendi quidem potestatem esse voluerunt? à senatoribus? qui te auctoritate sua spoliatum ornamentis omnibus, vinctum pæne Africanis oratoribus tradiderunt? ab equestri ordine? quem trucidasti? à plebe? cui spectaculum eiusmodi tua crudelitas præbuit, vt nemo sine luctu aspicere, sine gemitu recordari posset?

*

ASCON.] *Quod caput etiam tum plenum animæ & spiritus, ad Syllam vsque ab Ianiculo ad ædem Apollinis, manibus ipse suis detulit.*

*

Quis? tu potes in defensione tua dicere, quod illi ne dixerunt quidem: tibi dicere non licebit.

*

Denique illi negare potuerunt, & negauerunt, tu tibi ne infitiandi quidem * *impudentiæ locum reliquisti.*

quare

quare præclara dicentur iudicia tulisse, si, qui infitiantem Luscium condemnarunt, Catilinam absoluerint confitentem.

*

Is ergo negat se ignarum esse, cùm etiam illi imperitos se homines esse, & si quem etiam interfecissent, imperatori, ac dictatori paruisse dicerent, ac negare quoque posse: Catilinam verò infitiari non posse.

*

Hanc tu habes dignitatem, qua fretus me contemnis, & despicis? an eam, quam reliqua vita es consecutus cùm ita vixisti, vt non esset locus tam sanctus, quò non aduentus tuus, etiam cum culpa nulla subesset, crimen afferret?

*

Cum deprehendebare in adulteriis, cum deprehendebas adulteros ipse, cum ex eodem stupro tibi, & vxorem & filiam inuenisti.

*

* *stupris se omnibus, ac flagitiis contaminauit, cæde nefaria cruentauit, diripuit socios, leges, quæstiones, iudicia violauit.*

*

Quid ego, vt violaueris prouinciam, prædicem, cuncto populo Ro. clamante ac resistente? nam vt te illic gesseris, non audeo dicere, quoniã absolutus es. mẽtitos esse equites Ro. falsas fuisse tabellas honestissimæ ciuitatis existimo: mẽtitũ Q. Metellum Pium, mentitam Africam, vidisse puto nescio quid illos iudices, qui te innocentem iudicarunt. O miser, qui non sentias, illo iudicio te non absolutum, verùm ad aliquod seuerius iudicium, ac maius supplicium reseruatum.

*

Prætereo illum nefarium conatum tuum, & pæne acerbum, & luctuosum populo Ro. diem, cùm Cn. Pisone socio, neque alio nemine cædem optimatium facere voluisti.

*

An oblitus es, te ex me cùm præturam peteremus, petisse, vt tibi primum locum concederem? quod cùm sæpius ageres, & impudentius à me contenderes, meministi, me tibi respondere, impudenter te facere, qui id à me peteres quod auunculus nunquam impetrasset? Nescis, me prætorem primum esse factum, te cõcessione competitorum, & collatione centuriarum, & meo maxime beneficio, è postremo in tertium locum esse sublectum?

*

Qui posteaquam illo, vt conati erant, Hispaniensi pugiunculo neruos incidere ciuium Ro. non potuerunt, duas vno tempore conantur in remp. sicas destringere.

*

Hunc vos scitote Licinium gladiatorem iam immisisse, cupidum Catilinæ, iudices, Quintiúmque Curium, hominem quæstorium.

Extremum deest.

Pro Q. Gallio.

Deest principium.

AQVIL. & *Quint. l. 8 c. 3.*] * *Vt clamor, conuicium, vt symphoniæ cantus. videbar mihi videre alios intranteis, alios autem exeunteis. partim ex vino vacillanteis, partim hesterna potatione oscitanteis: versabatur inter hos Gallius vnguentis óblitus, redimitus coronis. humus erat immunda, lutulenta vino, coronis languidulis, & spinis cooperta piscium.*

*

HIER. *Vit. cleric.*] *Loquor enim quæ sum ipse nuper expertus vnus. Quidam poëta nominatus, homo perlitteratus, cuius sunt illa colloquia poëtarum, ac philosophorum, cùm facit Euripidem & Menandrum inter se, & in alio loco Socratem atque Epicurum differenteis, quorum ætates non annis, sed sæculis scimus esse disiunctas, quãtos is plausus, & clamores mouet? multos enim condiscipulos habet in theatro, qui simul litteras non didicerunt.*

*

QVINT.] *An ista, si vera essent, sic à te dicerentur?*

*

CIC. *Brut.*] *Tu istuc M. Callidi nisi fingeres, sic ageres? præsertim cùm ista eloquentia alienorum hominum pericula defendere acerrime soleas, tuum negligeres? vbi dolor? vbi ardor animi? qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces, & querelas solet. nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur, pedis (quod minimum est) nulla supplosio. itaque (tantum afuit, vt inflammares nostros animos) somnum isto loco vix tenebamus.*

*

NON. *logi.*] *Ego certo scio, omneis logos, qui ludis dicti sunt, animaduertisse.*

*

CARIS.] * *poëmatorum.*

Cetera desunt.

De proscriptorum liberis, IX.

Desunt cetera præter fragmentum, quod sequitur.

QVINT. l. 11. cap. 1.] *Quid enim crudelius, quàm homines honestis parentibus ac maioribus natos à rep. submoueri? sed ita legibus Syllæ continetur status ciuitatis, vt his solutis, stare ipsa non posit.*

Contra contionem Q. Metelli.

Deest principium.

FORTVN.] *Sic enim, vt opinor, insequar fugientem, quoniam congredi non licet cum resistente.*

*

PRISC. l. 9.] * *permulsa, atque recreata est.*

*

PRISC. l. 18.] * *nisi eorum exitio non requieturam.*

*

GELL. l. 18. c. 7.] *Ascendi in contionem: concursus est populi factus.*

*

QVINT. l. 9. c. 3.] *Qui iudicabantur, eos vocari, custodiri, ad senatum adduci iussi: in senatu sunt positi.*

Reliqua desunt.

De consulatu suo.

*

NONIVS.] *Quorum luxuries fortunata censa peperit.*

*

In Clodium & Curionem.

Desunt multa, nec, quæ restant, digeri possunt in vllum ordinem.

NON.] *Tu verò festiuus, tu elegans, tu solus vrbanus, quem decet muliebris ornatus, quē incessus psaltriæ, qui læuare vultum, mollire vocem potes.*

*

NON. Longus. Speculum.] *Sed, credo, postquàm tibi speculum allatum est, longe te à pulchris abesse sensisti.*

*

NON.] *Ac vide an facile tu fieri potueris, cùm is factus non sit, cui tu concessisti.*

*

NON. Calantica.] *Túne, cùm vincirentur pedes fasciis, cùm calanticam capiti accommodares, cùm strophio accurate præcingerere:*

*

QVINT. l. 8. c. 6.] *Integritas tua te purgauit, mihi crede. pudor eripuit, vita anteacta seruauit.*

QVINT. l. 9. c. 2.] * *quibus iste, qui omnia sacrificia nosset, facile à se deos placari posse arbitrabatur.*

*

QVINT.] *Quo ex iudicio velut ex incendio nudus effugit.*

*

CICERO.] *Erras Clodi: non te iudices vrbi, sed carceri reseruarunt: neq; te retinere in ciuitate, sed exsulio priuare voluerunt. Quamobrem Patres conscripti erigite animos, retinete vestram dignitatem: manet illa in rep. bonorum consensio, dolor accessit bonis viris, virtus non est imminuta: nihil est damni factum noui, quod erat, inuentum est. in vnius hominis perditi iudicio plures similes reperti sunt.*

De rege Ptolemæo.

Nisi vnicum id fragmentum esset, vix ipsam orationis inscriptionem teneremus.

AQV.] *Difficilis ratio belli gerendi, at plena fidei, plena pietatis.*

Pro M. Aemilio Scauro.

FORTVN. Augusti. in Rhet.] *Maxime fuit optandum M. Scauro, iudices, vt nullo suscepto cuiusquam odio, sine offensione ac molestia.*

* circa versum à primo XL.

ASC.] *Subiit etiam populi iudicium, inquirente Cn. Domitio tribuno pl. Reus factus est à Q. Seruilio Cæpione lege Seruilia, cùm iudicia penes equestrem ordinem essent, & P. Rutilio damnato nemo tam innocens uideretur, vt non timeret illa.*

meret illa. Ab eodem etiam lege Varia custos ille reip. proditionis est in crimen vocatus: vexatus à Q. Vario tribunc. p est, non multo ante.

*

ASC.] Non enim tantùm admiratus sum ego illum virum, sicut omnes, sed etiam præcipue dilexi. primus enim me flagrantem studio laudis, in spem impulit, posse virtutem sine præsidio fortunæ, quo contendisset, labore, & constantia peruenire.

*

ASC.] Si me hercle, iudices, pro L. Tubulo dicerem, quem vnum ex omni memoria sceleratissimum & audacissimũ fuisse accepimus, tamen non timerem, venenum hospiti, aut conuiuæ si diceretur cenanti ab illo datum, cui neque heres, neque iratus fuisset.

* circa tertiam partem à primo.

ASC.] Sic, inquam, se iudices res habet, neque hoc à me nouum disputatur, sed quæsitum ab aliis est.

*

ASC.] Illa audiuimus, hoc verò meminimus, ac pæne vidimus, eiusdem stirpis, & nominis P. Crassum, ne in manus incideret inimicorum, se ipsum interemisse. Ac neque illius Crassi factum superioris, iisdem honoribus vsus, qui fortissimus in bellis fuisset, M'. Aquillius potuit imitari.

* paullo pòst.

ASC.] Quid verò? alterum Crassum temporibus eisdem, num aut clarissimi viri Iulij, aut summo ingenio præditus M. Antonius potuit imitari?

*

PRISC. l. 6.] Cum dare nollet Aris, clam ex Sardinia est fugere coactus.

*

PRISC.] Arinis vxorem pellicatus dolore concitatam.

* Circa medium.

ASC.] Neque vero hæc ipsa quotidiana res Ap. Claudium, illa humanitate, & sapientia præditum per se ipsa monuisset, nisi hunc Claudij fratris sui competitorem fore putasset. qui siue patricius, siue plebeius esset, (nondum enim certum constitutum erat, cum illo sibi contentionem fore putabat.

*

ISID. l. 19. c. 3.] Quem purpura regalis non commouit, eum Sardorum mastrucca tentauit?

*

MARCELL.] Vos quoque de familia nobili cum auctoritate orbis terrarum sentire debetis.

* post duas parteis orationis.

ASC.] Nã cum ex multis vnus ei restaret Dolabella paternus inimicus, qui cum Q. Cæpione propinquo suo contra Scaurum patrem suum obsignauerat tabulas, eas sibi inimicitias non susceptas, sed relatas.

* post treis parteis orationis.

ASC.] Præsertim cum propinquitas, & celebritas loci suspicionem desidiæ tollat, aut cupiditatis.

*

ASC.] Ego porro qui Albanas habeo columnas, clitellis eas apportaui.

*

QVINT. l. 5. c. 13.] Domus tibi deerat? at habebas pecunia superabat? at egebas. Incurristi amens in columnas, in alienos insanus insanisti. depressam, cæcam, iacentem domum pluris, quàm te, quàm fortunas tuas æstimasti.

*

SERV. 1. Georgic.] * redimunt se ea parte corporis, propter quam maxime expetuntur.

*

* ab ipsa stiua mecum homines loquebantur.

*

ASC.] Hæc cùm tu effugere non potuisses, contendes tamen, & postulabis, vt M. Aemilius cum sua dignitate omni, cum patris memoria, cum aui gloria, sordissimæ, leuissimæ, vanissimæ genti, ac propè dicam pellitis testibus condonetur?

* versu à nouissimo. CLX.

ASC.] Vndique mihi suppeditat, quod pro M. Scauro dicam, quocunque non modò mens, verùm etiam oculi inciderint. curia illa de grauissimo principatu patris, fortissimóque testatur. L. ipse Metellus, auus huius, sanctissimos deos illo constituisse in templo videtur, in vestro conspectu, iudices, vt salutem à nobis nepotis sui deprecarentur.

*

CARISIVS.] * vniuerse.

*

Deest extremum.

Pro A. Gabinio, XV.

Desunt cetera, præter hoc.

HIER. Apol. aduers. Rufinum.] Ego cum omneis amicitias tuendas semper putaui summa religione, & fide, tum eas maxime, quæ essent ex inimicitiis reuocatæ in gratiam: propterea quòd integris amicitiis officium prætermissum, imprudentiæ, vel (vt grauius interpretemur) negligentiæ excusatione defenditur, post reditũ in gratiam, si quid est commissum, id non neglectum, sed violatum putatur, nec imprudentiæ, sed perfidiæ assignari solet.

Pro P. Quintio.

*

VLPIAN.] * *Turpis occultatio sui.*

*

Pro M. Fonteio.

*

MARCELL. *l.* 15.] *Galli posthac dilutius potabunt, quod illi venenum esse arbitrabuntur.*

*

QVINT. *l.* 6. *c.* 4.] *Mater tua, dum vixit, ludum, postquàm mortua est, magistros habuit.*

*

AQVILA.] *Frumenti maximus numerus è Gallia, peditatus amplissimæ copiæ è Gallia, equites numero plurimi è Gallia.*

Cetera in ea, quæ inter reliquas orationes extat.

De lege Agraria. K. Ian.

Deest initium.

GELL. *l.* 13. *c.* 24.] *Pædum, manubias, sectionem, castra denique Cn. Pompeij, sedente Imperatore, X. viri vendent.*

*

GEL. *ib.*] * *ex præda, ex manubiis, ex auro coronario.*

*

AQV.] *Veniet igitur sub præcone tota Propontis, atque Hellespontus, addicetur communis ora Lyciorum, atque Cilicum, Mysia, & Phrygia item conditioni, legique parebunt.*

*

CARIS.] * *imberba iuuentute.*

Cetera in ea, quæ extat in senatu habita.

In L. Pisonem.

QVINT. *l.* 9. *c.* 4. *Diom. l.* 2.] *Proh dij immortales, qui hic illuxit dies?*

*

SERVIVS.] *Quæ te belluam ex vtero, non hominem fudit.*

*

ASCON.] *Insuber quidam fuit, id est mercator, & præco. is cùm Romam cum filia venisset, adolescentem nobilem Cæsonium, hominis fortissimi filium, ausus est appellare. filiam collocauit.*

*

QVINT. *l.* 8. *c.* 3.] * *Cùm tibi tota cognatio in serraco aduehatur.*

* circa versum à primo.

Ex. mms. hoc. recte ASCON.] * *quod minimum in te specimen ingenij: ingenij autem? imo ingenui hominis ac liberi, qui colore ipso patriam aspernaris, oratione genus, moribus nomen.*

circa versum à primo LXXX.

ASC.] *Hoc non ad contemnendam Placentiam pertinet, vnde se is ortum gloriari solet. neque enim hæc mea natura fert, nec municipij, præsertim de me optime meriti, dignitas patitur.*

*

PRISC.] *Hic cùm ad Padum Placentiæ forte cõsedisset. paucis pòst annis in eam ciuitatem (nam tum erat ciuitas) ascendit. prius enim Gallus, dein Gallicanus, extremò semiplacentinus haberi est cœptus.*

* circa versum à primo.

ASC.] *Lautiorem pater tuus socerum, quàm C. Piso in illo luctu. non ei filiam meam collocaui, quem ego, potestas cùm omnium fuisset, vnum potissimum delegissem.*

*

DIOMED.] *Proxime Pompeium sedebam.*

Ex commentariis lib. XIII.

*

DIOMED.] * *re vendita, iterum emta.*

*

INDEX

INDEX EPISTOLARVM M. TVLLII CICERONIS QVARVM DEINCEPS ſubiiciuntur Fragmenta.

INDEX FRAGMENTORVM EX EPISTOLIS.

AD M. TITINIVM EPISTOLA.

SVET. *cl. Rhet.*] *Equidem memoria teneo, pueris nobis primum Latinè docere cœpiſſe L. Plotium quendam: ad quem cum fieret concurſus, quòd ſtudioſiſſimus quiſque apud eum exerceretur, dolebam mihi idem non licere. continebar autem doctiſſimorum hominum auctoritate, qui exiſtimabant Græcis exercitationibus ali melius ingenia poſſe.*

Ad Cornelium Nepotem epiſtolar. lib. II.

*

MACR. *l. 2. c 1. Satur.*] *Itaque noſtri cum omnia, quæ dixiſſemus, dicta eſſent, quæ facete, & breuiter, & acute locuti eſſemus, ea proprio nomine appellari dicteria voluerunt.*

*

Ad eundem ex libro incerto.

*

PRISC.] *Hoc reſtiterat etiam, vt à te fictis aggrederer donis.*

*

MARCEL.] *Neque enim quicquam aliud eſt felicitas, niſi honeſtarum rerum proſperitas: vel, vt alio modo definiam, Felicitas eſt fortuna, adiutrix conſiliorum bonorum; quibus qui non vtitur, felix nullo pacto eſſe poteſt. Ergo in perditis, impiiſque conſiliis, quibus Cæſar vſus erat, nulla potuit eſſe felicitas: feliciorq; meo iudicio Camillus exſulans, quam temporibus iiſdem Manlius, etiamſi, id, quod cupierat, regnare potuiſſet.*

Ad C. Cæſarem epiſt. lib. I.

M. Cicero C. Cæſari S.

*

NON. *Dicare.*] *Balbum quanti faciam, quámque ei me totum dicauerim, ex ipſo ſcies.*

*

NON. *Conſequi.* Honor.] *Tum cùm ea, quæ es ab ſenatu ſummo cum honore conſecutus.*

*

NON. *Improbum.*] *Debes odiſſe improbitatem eius, quia impudentiſſimum nomen delegerit.*

*

NON. *Tueri*] *Vt ſciret, maiore cura tuenda eſſe, quæ parta ſunt.*

Ad eundem epiſt. lib. II.

NON. *Locare.*] * *vel quòd locatio ipſa pretioſa.*

*

NON. *Putare.*] *Quod ſapientes homines, ac boni putant.*

*

NON. *Monumentum.*] *Sed ego quæ monumenti ratio ſit, nomine ipſo admoneor. ad memoriam magis ſpectare debet poſteritatis, quàm ad præſentis temporis gratiam.*

Ad eundem epiſt. lib. III.

*

NON. *Dimittere.*] *Quæ ſi videres, non de exercitu retinendo* * *tueri, ſed eo tradito, aut dimiſſo.*

*

NON. *Contemno.*] * *amici nonnulli à te contemni, ac deſpici, ac pro nihilo haberi ſenatum velint.*

Ad eundem ex lib. incerto.

NON. *Leuare.*] *Iam amplitudinem, gloriámque tuam magno mihi ornamento fore existimo, quòd me leuas cura.*

*

NON. *Consequi.*] *Extrema verò nec quanta, nec qualia sunt, verbis consequi possum.*

Ad Cæs. iuniorem epist. lib. I.

Cicero Cæsari iuniori S.

OMNIA *ex Nonio. Sagum.*] *Pridie Non. Feb. cum ad te litteras manè dedissem, descendi ad forū togatus, cum reliqui consulares sagati vellent descendere.*

*

ADITVS.] * *& aut ad consules, aut ad te, aut ad Brutum adissent, his fraudi ne esset, quòd cum Antonio fuissent.*

*

Sed hæc viderimus, cùm legati responsa retulerint.

*

VINDICARE.] *Quasi si me ad id beneficium arcesseres, quo per te me vnà cum rep. in libertatem vindicassem.*

*

ACCIPERE, *Rogare.*] *Roga ipsum, quemadmodum ego eum Arimini acceperim.*

*

CVNCTARI.] *Sed cito pœnituit, domum rediit, ceteri cunctabantur.*

*

OPINIO.] *Erat opinio bona de Planco, bona de Lepido.*

*

COMPARARE.] * *neminem tibi profectò hominem ex omnibus aut antepofuissem vnquam, aut etiam comparassem.*

*

EXPEDIRE.] *Ex ceteris autem generibus tunc pecunia expedietur, cùm legionibus victricibus erunt, quæ spopondimus, persoluenda.*

*

CONFECTVM.] *In singulas tegulas impositis sexcentis sexcenties confici posse.*

*

DVCERE.] *Ne res duceretur, fecimus vt Hercules Antianus in alium locum transferretur.*

*

INVOLVERE.] *Sed quòd videret nomine pacis bellum inuolutum fore.*

*

IGNOSCERE *à concedere.*] *Quod mihi & Philippo vacationem das, bis gaudeo. nam & præteritis ignoscis, & concedis futura.*

*

FEROX.] *Itaque vereor ne ferociorem eum faciant tua tam præclara de eo iudicia.*

Ad eundem epist. lib. II.

*

OMNIA *ex Nonio.*] *Sed ita locutus insulse est, vt mirum senatus conuicium exceperit.*

*

In quo tua me prouocauit oratio, mea consecuta est segnis.

*

CONFECTVM.] *Bellum, vt opinio mea fert, ex consensu ciuitatis confectum iam haberemus.*

*

CONSTAT. * *cùm constet Cæsarem Lupercis id vectigal dedisse, qui antè poterat id constare?*

*

Adest Albæ nescio quis Clodius, quem cùm restitui iussisset, Ancone cum eo deiectus est ex senatus consulto.

*

INSOLENS. * *insolens, arrogans, iactans.*

*

SECVNDVM.] *Scriptum erat equestre prœlium valde secundum quin potius aduersum.*

*

MERET.] *Quem perisse ita de rep. merentem consulem vehementer doleo.*

*

PRAESTARE.] *Tu si meam fidem præstiteris, quod confido te esse facturum.*

SPVRCVS.

*

SPVRCVS.] *Cum iter facerem Claternam tempeſtate ſpurciſſima.*

*

LOCVPLES.] *Nihil omnino certi,nec locupletem ad hoc auctorem habebamus.*

*

PALVDATVS.] *Antonius demens ante lucem paludatus.*

*

Ad eundem epiſt. lib. III.

*

NON.*Inuehi.*] *Itaque in eum palàm vehementer eſt inuectus.*

*

Ad eundem ex lib. incerto.

NON.*opinio.*] *Poſthac quod voles à me fieri,ſcribito.vincam opinionem tuam.*

*

NON.*Promittere.*] *Promiſſa tua memoria teneas.*

Ad C.Panſam epiſt. lib. I.

M.Cicero C.Panſæ.

NON.*Humaniter.& Priſc.l.15.*] *De Antiocho feciſti humaniter,quem quidẽ ego ſemper dilexi,méque ab eo diligi ſenſi.*

*

NON.*Inaudire*] * *quorum erupit illa vox,de qua ex te primùm quiddam inaudieram.*

Ad eundem epiſt. lib. III.

NON.*Concalfacere.*] *Ventidianis rumoribus concalfecimus.*

*

Ad A.Hirtium epiſt. lib. II.

*

NON. *Error.*] *Qua in re ſi mediocriter lapſus ſum, defendas velim tolerabile erratum.*

*

Ad eundem epiſt. lib. V.

*

NON.*Impertio.*] *Et quoniam,vt hoc tempus eſt,nihil habeo,patriæ quod impertiam.*

Ad eundem epiſt. lib. IX.

*

NON.*Interfici.*] *Dices, quid quæſo iſtuc intererat?neſcio,niſi tamen erat mihi verendum ſæpius, nequi caſus perimeret ſuperiora.*

Ad eundem ex lib.incerto.

*

NON.*Vetuſtiſcere à veteraſcere.*] *Cum enim nobilitas ſit nihil aliud, quàm cognita virtus,quis in eo,quem veteraſcentem videt ad gloriam ,generis antiquitatem deſideret?*

*

NONIVS. * *luta & limum aggerebant.*

Ad M.Brutum epiſt. lib. VII.

*

NON.*Experiri.*] *His contraria,atque parata,vt eſſe ſolent, expertus ſum.*

Ad eundem epiſt. lib. VIII.

NON.*doct.indag.* *Et quòd tantum amat,vt vel me audeat prouocare.*

*

NON.*Amare & diligere.& Contentus.*] *Sic igitur facies,& me aut amabis,aut, quo contentus ſum,diliges.*

*

QVINT. l.5.c.10.] Veritus fortasse, ne nos in Catonem nostrum transferamus illinc mali aliquid: etsi argumentum simile non erat.

*

QVINT. l.8.c.3.] Nam eloquentiam, quæ admirationem non habet, nullam iudico.

*

QVINT. ibid.] * & eum amorem, & eum, vt hoc verbo vtar, fauorem in consilium aduocabo.

*

QVINT. l.9.c.3.] Ego cùm in gratiam redierim cũ Ap. Claudio, & redierim per Cn. Pompeium: ego ergo cùm redierim.

*

QVINT. ibid.] Sermo nullus, scilicet nisi de te. quid enim potius? Tum Flauius, Erras, inquit, tabellarie, & ego ibidem orans inter cenam exoraui.

*

QNINT. ibid.] Præstat enim nemini imperare, quàm alicui seruire. sine illo enim viuere honeste licet, cum hoc viuendi nulla condicio est.

*

QVINT.] Símne bonus vir, si hoc suadeam? minime. Suasoris enim est finis, vtilitas eius, cui quisque suadet. At recta sunt. quis negat? sed non est semper rectis in suadendo locus.

*

QVINT.] Populo imposuimus, & oratores visi sumus.

*

QNINT.] Res mihi inuisæ visæ sunt Brute.

Ad M. filium. lib. I.

*

PRISC. l.8. & l.10.] Quare effice, & elabora, vt excelleas.

*

Ad eundem lib. II.

*

NON. Commodare.] Cui ego, quibuscunque rebus potero, libentissimè commodabo.

*

Ad eundem ex libro incerto.

*

DIOM. l.1.] Ceris delitis.

*

LACTANT.] Philosophiæ quidem præcepta noscenda, viuendum autem ciuiliter.

*

Ad Caluum. lib. I.

PRISC. l.9.] Tuli moleste, quod litteræ delitæ sunt mihi à te redditæ.

*

NON. Auguro.] Præsentit animus, atque augurat quodam modo, quæ futura sit suauitas.

*

Ad Catonem epistola.

NONIVS.] Nec idcirco mihi desiderandam esse dignitatem meam, quòd eam multi impugnarint, sed eo magis recolendam, quòd plus desiderarint.

*

Ad Cæreliam epistola.

QVINT.] Hæc aut animo Catonis ferenda sunt, aut Ciceronis stomacho.

Ad L. Plancum.

GELLIVS.] Nam neque deesse rei publicæ volo, neque superesse.

Ex epistola incerta.

QVINT. l.9.c.3. Data Lupercalibus, quo die Antonius Cæsari.

QVINT.] * Ne vlli sunt pedes faceti, ac deliciis ingredienti mollius.

INDEX

INDEX LIBRORVM PHILOSOPHICORVM M. TVLLII CICERONIS, QVORVM deinceps subsequuntur Fragmenta.

FRAGMENTA LIBRORVM DE REP. SVPRA POSITA SVNT.

OECONOMICORVM EX XENOPHONTE LIBER I.

*

PRISC. *l.* 8.] *Homo ex eo numero hominum, qui apud nos hoc nomine dignantur.*

*

COLVM. *l.* 12. c. 1.] *Maritale coniugium sic comparatum est natura, vt non solum iucundissima, verùm etiam vtilissima vitæ societas iniretur, & ne genus humanum temporis longinquitate occideret. propter hoc mas cum fæmina est coniunctus: deinde vt ex hac eadem societate mortalibus adiutoria senectutis, nec minus propugnacula præparētur: tum etiam, cùm victus & cultus humanus nō, vti feris, in propatulo, ac siluestribus locis, sed domi sub tecto accurādus esset, necessarium fuit alterutrum foris & subsidio esse, qui labore, & industria compararet, intus, qui tectis reconderet, atque custodiret: si quidem vel rusticari, vel nauigare, vel etiam alio genere negotiari necesse erat, vt aliquas facultates acquireremus. Cum verò paratæ res sub tectum essent congestæ, alium esse oportuit, qui & illatas custodiret, & cetera conficeret opera, quæ domi deberent administrari. nam & fruges, & cetera alimenta terrestria indigebant tecto, & ouium ceterarúmque pecudum fætus, atque fructus claustro custodienda erant, nec minus reliqua vtensilia, quibus aut alitur hominum genus, aut etiam excolitur. Quare cum & operam, & diligentiam ea, quæ proposuimus, desiderarent, nec exigua cura foris acquirerentur, quæ domi custodiri oporteret, iure, vt dixi, à natura comparata est opera mulieris ad domesticam diligentiam, viri autem ad exercitationem forensem, & extraneam. itaque viro calores, & frigora perpetienda, tum itiam itinera, & labores pacis, ac belli, id est rusticationis, & militarium stipendiorum distribuit: mulieri deinceps, quòd omnibus his rebus eam fecerat inhabilem, domestica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc sexum custodiæ & diligentiæ assignauerat, iccirco timidiorem reddidit, quàm virilem. nam metus plurimum confert ad diligētiam custodiendi. Quòd autem necesse erat foris, & in aperto victum quærentibus uonnunquam iniuriam propulsare, iccirco virū, quàm mulierem, fecit audaciorem. Quia verò partis opibus æque fuit opus memoria, & diligentia, non minorem fæminæ, quàm viro, earum rerum tribuit possessionem. Tum etiam, quòd simplex natura non omneis res commodas amplecti volebat, iccirco alterum alterius indigere voluit: quoniam, quod alteri deest, præstò plerunque est alteri.*

*

COLVM.] *Nam vetus est prouerbium, paupertatem certissimam esse, quum alicuius indigeas, vti eo non posse, quia ignoretur, vbi proiectum iaceat quod desideretur. itaque in re familiari laboriosior est negligentia, quàm diligentia. Quis enim dubitet nihil esse pulchrius in omni ratione vitæ, dispositione, atque ordine? quod etiam ludicris spectaculis licet sæpe cognoscere. Nam vbi chorus canentium, non certis modis, neque numeris præeuntis magistri consensit, dissonum quiddam ac tumultuosum audientibus canere videtur. At vbi certis numeris ac pedibus velut facta conspiratione consensit, atque concinuit, ex eiusmodi vocum concordia, non solùm ipsis canentibus, amicum quiddam & dulce resonat, verùm etiam spectantes audientesque lætissima voluptate permulcentur.*

*

DONAT. *in Ter.*] *Quid igitur prò deûm immortalium, primum eam docebas? quæso.*

*

COLVM.] *Præparatis idoneis locis, instrumentū & supellectilem distribuere cœpimus, ac primùm ea secreuimus, quibus ad res diuinas vti solemus: postea mundū muliebrem, qui ad dies festos cōparatur, deinde ad virilē item dierum solenniū ornatū, nec minus calceamēta vtriq; sexui cōuenientia, tū iam seorsum arma ac tela seponebātur, & in altera parte instrumēta, quibus ad lanificia vtūtur, post quæ ad cibū conficiendū vasa (vt assolent) constituebātur, inde, quæ ad lauationē, quæ ad exornationem, quæ ad mensam quotidianam atque epulationem pertinerent, exponebantur. postea ex iis, quibus quotidie vtimur, quod menstruum esset, seposuimus. quod annuū quoque, in duas parteis diuisimus. nam sic minus fallit, qui exitus futurus sit. Hæc postquàm omnia secreuimus, tum suo quæque loco disposuimus: deinde quibus quotidie serui vtuntur, quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda & conficienda pertinent, hæc ipsa iis, qui vti solent, tradidimus. &, vbi ea ponerent demonstrauimus, &, vt salua essent, præcepimus. Quibus autem ad dies festos, & ad hospitum aduentum vtimur, hæc primo tradidimus, & loca singula demonstrauimus, & cuique sua annumerauimus, atque annumerata ipsi exscripsimus, eámque admonuimus, vt, quodcunque opus esset, sciret vnde daret: & meminisset*

atque adnotaret, quid, et quando, & cui dedisset, &, cum recepisset, vt quidque suo loco reponeret.

Oeconomicorum ex Xenophonte lib. II.

*

COLVM. l. 2. c. 1.] *Vtrúmne Ischomache, inquam, si res familiaris desiderasset, mercari villicum tanquam fabrum, an ipse instituere consueuisti? Ego vero ipse instituo. Etenim qui me absente in meum locum substituitur, & vicarius meæ diligentiæ succedit, is ea, quæ ego, scire debet.*

*

Oeconomicorum ex Xenophonte lib. III.

*

NON. interfici.] *Nullo modo facilius arbitror posse neque herbas arescere, & interfici, neque terram ab sole percoqui.*

*

QVIN. l. 15. c 5. NON. profligare.] *Cum vero affecta iam prope æstate vuas à sole mitescere tempus est.*

*

MACR. l. 3. c. 20.] *Neque serit vitem, neque, quæ sata est, diligenter colit: oleum, ficus, poma non habet.*

*

CARIS. l. 1.] * *apes in aluearium concesserunt.*

*

CICERO.] *Cum ad Cyrum minorem, regem Persarũ, præstantem ingenio, atque imperij gloria, Lysander Lacedæmonius, vir summæ virtutis, venisset Sardis, eique dona à socijs attulisset: & ceteris in rebus comis erga Lysandrum atque humanus rex fuit, & ei quendam conseptum agrum, diligenter consitum, ostendit. Cum autem admiraretur Lysander & proceritates arborum, & directos in quincuncem ordines, & humum subactam, atque puram, & suauitatem odorum, qui afflarentur è floribus, tum dixit: Mirari se non modò diligẽtiam, sed etiam sollertiam eius, à quo essent illa dimensa, atque descripta. & Cyrus respondit: Atqui ego ista sum omnia dimensus, mei sunt ordines, mea descriptio: multæ etiam istarum arborum mea manu sunt satæ. Tum Lysander intuens eius purpuram, & nitorem corporis, ornatúmque Persicum multo auro, multísque gemmis, dixit: Rectè vero te, Cyre, beatum ferũt, quoniã virtuti tuæ fortuna coniuncta est.*

*

SERVIVS.] * *Scrobes.*

M. Tullij Ciceronis, Protagoras ex Platone.

PRISC. l. 6.] *Quid tu, vnde tandem appáres ò Socrate? an id quidem dubium non est, quin ab Alcibiade?*

*

PRISC. l. 8.] *Nunc à vobis Protagora, & Socrates postulo, cõcedatis alter alteri, & inter nos de huiusmodi rebus controuersemini, non concertetis.*

*

PRISC. l. 6.] *Quæ igitur potest esse indignitas voluptatis ad molestiam, nisi in magnitudine, aut longitudine alterius vtrius posita?*

*

M. Tullij Ciceronis de iure ciuili.

*

CARIS.] *Aliquo excellente, ac nobile viro.*

*

GELLIVS.] *Nec verò scientia iuris maioribus suis Q. Aelius Tubero defuit, doctrina etiam superfuit.*

M. Tullij Ciceronis de auguriis.

*

OMNIA EX CARISIO.] *Oscen.*

*

Aui incerta.

*

Oscinis.

M. Tullij Ciceronis de philosophia, siue Hortensius.

*

NON. Occupare.] * *Et Paullum Marcelli occupauisse.*

*

NON. Annuere.] *Quod cum vterque nostrûm annuisset, omnésque ad id tempus, quod erat dictũ, postero die venissemus.*

*

NON. in Anima.] *Nam cum omnis sollertia admiranda est, tum ea, quæ efficit, ... anima quæ sunt, viuere, & spirare videantur.*

* *præter*

NON. *Effero.*] * *praeter ceteras nostra extulit ciuitas.*

NON. *Lentus.*] * *hunc Crassum, qui lentus (vt scitis) dicere solebat, ad imitationem quasi nostri generis contendisse.*

F.N. recentiores Nonii editiones habent: ut siqui purpuram combibi volunt, quod placet.

NON. *Imbuere. Sufficere.*] *Vt ij, qui purpuram* * *volunt, sufficiunt prius lanam medicamentis quibusdam, sic litteris, talibúsque doctrinis ante excoli animos, & ad sapientiam concipiendam imbui, & praeparari decet.*

NON. *Subigere segetes.*] *Vt enim segetes agricolae subigunt aratris multo ante quàm serant.*

NON. *Graue. Non. Acre. Non. Mite.*] *Quid enim aut Herodoto dulcius, aut Thucydide grauius, aut Philisto breuius, aut Theopompo acrius, aut Theophrasto mitius inueniri potest?*

NON. *Cognoscere. Non. Graue.*] *Vnde autem facilius, quàm ex annalium monumẽtis, aut res bellica, aut omnis reip. disciplina cognoscitur? vnde ad agendum, aut dicendum copia depromi maior grauissimorum exemplorum, quasi incorruptorum testimoniorum, potest?*

NON. *Exordium.*] *Perge quaeso: nec enim imperite exorsus es.*

NON. *Contendere.*] *Magna etiam animi contentio adhibenda est, explicando Aristotelem si legeris.*

NONIVS.] *Se ad extremum pollicetur prolaturum quae seipsa comest, quod efficit dialecticorum ratio.*

NON. *Relaxo, Remitto.*] *Quaero enim, non quibus intendam rebus animum, sed quibus relaxem, & remittam.*

LACTANT. *l. 3. c. 15.*] *Quando philosophi esse coeperunt? Thales, vt opinor, primus, recens haec quidem aetas.*

AVG. *l. 3. contra Acad.*] *Id enim est sapientis prouidere, ex quo sapientia est appellata, prudentia.*

SERVIVS.] *Epicurei plureis volunt esse caelos.*

NON. *Vrgeo.*] *Itaque tunc Democriti manus vrgebatur. est enim non magna.*

SERVIVS. *in 1. & 2. Aen.*] * *annum magnum esse voluerunt omnibus planetis in eundem recurrentibus locum, quod fit post XII. millia nongentos quinquaginta quattuor annos.*

AVGVST.] *Beati certe omnes esse volumus.*

Quantum inter se homines studiis moribus, omni vitae ratione differant.

NON. *Praefractum.*] *Huic contrarius Aristo Chius, praefractus, ferreus, nihil bonum, nisi quod rectum, & honestum est.*

AVG. *Beata vita. August.*] *Ecce autem nõ philosophi illi quidem, sed promti tamen ad disputandũ homines, omneis aiunt esse beatos, qui viuant, vt ipsi velint. Falsum id quidem. Velle enim quod non deceat, id ipsum miserrimum est: nec tam miserum est non adipisci quod velis, quàm adipisci velle quod non oporteat.*

LACT. *l. 1. c. 7.*] *Si deus vnus est, quis beatus esse in solitudine queat.*

NON. *Praecipere.*] *Praecipiunt hoc isti, & facit nemo.*

LACT. *l. 3. c. 16.*] *Profectò omnis istorum disputatio, quanquam vberrimos fonteis virtutis, & scientiae contineat, tamen, collata cum horum actis perfectísque rebus, vereor ne tantùm videatur attulisse negotiis hominum quandam oblectationem otij.*

NON. *Lautum.*] *Quae est igitur philosophia, Socrates? nec dubito, quin quaecunque sit, lautum victum & elegantem, magnifice, neque minus quàm deceret, colere instituisset.*

NON. *de doctr. ind.*] *Vidi in dolore podagrae vel omnium maximum Stoicorum Posidonium, nihilo ipsum, quàm Nicomachum Tyrium, hospitem meum, fortiorem.*

NON. *Sublatum.*] * *eloquentiam tueri, quam tu in caelum Hortensi, credo, vt ipse cum ea simul ascẽderes, sustulisses.*

*

NON. *Euentus.*] *Tu me & aliàs nonnunquam, & paullo antè adhortatus es, vt aliorum facta & euenta conquiram.*

*

NON. *Sumo.*] *Quare velim dari mihi, Luculle, iubeas indicem tragicorum, vt sumam, si qui forte mihi desunt.*

*

Facessant igitur omnes, qui docere nihil possunt, quo melius sapientiúsque viuamus.

*

AVGVST.] * *prudentiæ partes sunt, memoria, intelligentia, prouidentia.*

*

AVG. *l. 4. Trinit.*] *Si nobis, cum ex hac vita migrauerimus, in beatorum insulis immortale æuum, vt fabulæ ferunt, degere liceret, quid opus esset eloquentia? cum iudicia nulla fierẽt: aut ipsis etiam virtutibus? nec enim fortitudinis indigeremus, nullo proposito aut labore, aut periculo, nec iustitia, cum esset nihil, quod appeteretur alieni, nec temperantia, quæ regeret eas, quæ nullæ essent, libidines: ne prudentia quidem egeremus, nullo delectu proposito bonorum, & malorum. Vna igitur essemus beati cognitione naturæ, & scientia, quæ sola etiam deorum est vita laudanda. ex quo intelligi potest, cetera necessitatis esse, vnum hoc voluptatis.*

*

NON. *Capere.*] * *deinde boni mores, & modestiores, & ad capienda præcepta molliores.*

*

NON. *Aptum.*] *Altera est nexa cum superiore, & inde, aptéque pendens.*

*

NON. *spectare.*] * *Cæli signorum admirabilem ordinem, insatiabilémque pulchritudinem magis spectant.*

*

AVG *l. 4. c. 15. ciuit.*] * *Vt easdem tenebras efficiat, quas effecit in interitu Romuli, qui in obscuratione Solis factus est.*

*

NONIVS.] *Túne Pseudomenon, & Soritam, & totam dialecticam aut illudis, aut increpas?*

*

NON. *Pressum.*] *Quis te aut est, aut fuit vnquam in partiundis rebus, in definiendis, in explanandis pressior?*

*

LACT. *l. 6. c. 2.*] *Malo vel vnum paruum de officio libellum, quàm longam orationem pro seditioso homine Cornelio.*

*

NON. *Conuenire.*] *Nam quod vereris, ne non conueniat nostris ætatibus ista oratio, quæ spectat ad hortandum.*

*

NON. *Cædere.*] *Aut tibi id ipsum peruertendum fuit, quod tu ne attigisti quidem: aut eius partes, quasi membra quædam, cædendæ.*

*

NON. *æra.*] *Quid tu, inquam, soles, cum rationem à dispensatore accipis, si æra singula probasti, summam, quæ ex his confecta sit, non probare?*

*

NON. *Scripta*] *Itaque tibi concedo, quod in duodecim scriptis solemus, vt calculum reducas, si te alicuius dati pœnitet.*

*

NON. *Gratificari.*] *Quare egredere, quæso, & gratificare reip.*

*

NON. *Tollere.*] * *nihil tamen esse, in quo se animus excellens tollat.*

*

NON. *Capere*] *Captum me fortasse, inquit, tu putas, & id quod nollem confiteri coactum.*

*

NON. *subducere.*] *An cum videat me, & meos comites, fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam, constantiam, grauitatem, fidem, ipsa se subducat?*

*

PRISC. *l. 6.*] * *vt ait Ennius: Refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu.*

*

NON. *Præstare.*] *Itaque nec in philosophia cuiquam cessit, & vitæ grauitate præstitit.*

*

NON. *Contemtus.* * *magnitudo animi, patientia laborum, mortis denique contemtio.*

*

NON. *Detrahere.*] * *vt ea sibi ratio vera restituat, quæ consuetudo vitiosa detraxerit.*

*

NON. *Despicere.*] *Consolabitur eum magnitudo animi & humanarum opinionum alta quædam despectio.*

*

NON. *Reductum.*] *Habet enim ipsa certam & definitam viam, sed ex ea multis vitiis, & erroribus deprauata deducitur.*

NON. *Vin-*

*

NON. *Vindicare.*] * *deinde imitator, vt sibi quidem videtur, naturæ mos vindicat.*

*

NON. *Exsultare.*] *Imbecillus autem est pudoris magister timor, qui si quando paullulum aberrauerit, statim spe impunitatis exsultat.*

*

NONIVS.] *Tum intelligas, quàm illud non sit necessarium, quod redundat.*

*

NON. *Glisco.*] * *ad iuuenilem libidinem, copia voluptatum gliscit illa, vt ignis oleo.*

*

NON. *Verecundantur.*] *Hi nostri amici verecundantur capti splendore virtutis.*

*

AVGVSTINVS *Vita Beata.*] *Orata, homini ditissimo, amœnissimo, delicatissimo, neque ad voluptatem quicquam defuit, neque ad gratiam, neque ad bonam, integrámque valetudinem. Nam & prædiis quæstuosissimus, amicis iucundissimis, quantum libuit, & abundauit, & illis omnibus aptissime ad salutem corporis vsus est: eiúsque (vt breuiter totum explicem) omne institutum, voluntatémque omnem successio prospera consecuta est.*

*

NON. *Balneæ.*] *Primus balneolas suspendit, inclusit pisces.*

*

* *& amœnitate summa perfructus est.*

*

NONIVS.] * *sollertiámque eam, quæ posset vel in tegulis proseminare ostreas.*

*

NON. *Summus.*] *Vixit ad summam senectutem valetudine optima.*

*

NON. *Inuitare.*] *Voluptates autem nulla ad res necessarias inuitamenta afferunt senibus.*

*

AVG. *l. 4. contra Pelagium. Non. Conficere.*] *An verò voluptates corporis expetendæ, quæ vere & grauiter à Platone dictæ sunt illecebræ atque escæ malorum? quæ enim confectio est valetudinis, quæ deformatio coloris, & corporis, quod turpe damnum, quod dedecus, quod non euocetur, atque eliciatur voluptate? cuius motus vt quisque est maximus, ita est inimicissimus philosophiæ. congruere enim cum cogitatione magna voluptas corporis non potest. quis enim cùm vtatur voluptate ea, qua nulla possit maior esse, attendere animum, inire rationem, cogitare omnino quicquam potest? quis autem tantus est gurges, qui dies & nocteis sine vlla minimi temporis intermissione velit ita moueri suos sensus, vt moueantur in summis voluptatibus? quis autem bona mente præditus non mallet nullas omnino nobis à natura voluptates datas?*

*

AVGVST.] * *tunc obsequatur naturæ, cùm sine magistro senserit, quid natura desideret.*

*

NON. *Vbi genitiuus pro ablatiuo.*] *Et qui exspectat, pendet animi, quia semper, quid futurum sit, incertum est.*

*

NON. *noxia à noxa.*] *Et ceteris quidem in rebus, in quibus peccata non maxima insunt, noxias tamen inferunt.*

*

NON. *Equuleus.*] *Vt igitur domitores equorum non verbera solùm adhibent ad domandum, sed cibum etiam sæpe subtrahunt, vt fame debilitetur equuleorum nimis effrenata vis.*

*

NON. *lentum.*] *Qui cùm publicas iniurias lente tulisset, suam non tulit.*

*

NON. *Continens.*] *In continentibus quidem terris vestrum nomen dilatari potest.*

*

NON. *Conficere.*] *Ea facultas nostris maioribus erat, qui confectis senatusconsultis.*

*

NON. *Acre.*] * *quod alterius ingenium sic dulce, vt acetū Aegyptium: alterius sic acre, vt mel Hymettium dicimus.*

*

NON. *Fides.*] *Ponendæ sunt fides, & tibiæ.*

*

NON. *Seuerum.*] *Aliud ex siluis seuerum, & triste.*

*

NON. *Tenui.*] *Eundem enim non modò ex mediocri pecunia, sed etiam ex tenui percipere possumus.*

*

NON. *Priores à primores.*] *Qui iidem nescio quid, quod in primoribus habent, vt aiunt, labris.*

*

NON. *Subducere*] * *non & sine ea cogitatione ineundis subducendísque rationibus.*

*

AVG. *l.4. contra Pelagium.*] *Ex quibus humanæ vitæ erroribus, & ærumnis fit, vt interdum veteres illi siue vates, siue in sacris, initiisque tradendis diuinæ mentis interpretes, qui nos ob aliqua scelera suscepta in vita superiore, pœnarū luendarum causa natos esse dixerunt, aliquid vidisse videantur, verúmque sit illud, quod est apud Aristotelem, simili nos affectos esse supplicio, atque eos, qui quondam, quum in prædonum Etruscorum manus incidissent, crudelitate excogitata necabantur: quorum corpora viua cum mortuis, aduersa aduersis accommodata, quamaptissime colligabātur, ita nostros animos cum corporibus copulatos, vt viuos cum mortuis esse coniunctos.*

*

NON. *Appendix.*] *Vidit enim, quod videndum fuit, appendicem animi esse corpus, nihilque in eo esse magnum.*

*

AVGVST] *Quæ nobis dies nocteisque considerantibus, acuentibúsque intelligentiam, quæ est mentis acies, cauentibúsque nequando illa hebescat, magna spes est, aut si hoc, quod sentimus & sapimus, mortale & caducum est, iucūdum nobis, perfunctis muneribus humanis, occasum, neque molestam exstinctionem & quasi quietem vitæ fore: aut si, vt antiquis philosophis, hisque maximus, longéque clariss. placuit, æternos animos ac diuinos habemus. sic existimandum est, quo magis hi fuerint semper in cursu, id est in ratione & inuestigandi cupiditate, & quo minus se admiscuerint atque implicuerint hominum vitiis atque erroribus, hoc illis faciliorem ascensum & reditum in cælum fore. Quapropter vt aliquando terminetur oratio, si aut exstingui tranquille volumus, cùm in his artibus vixerimus, aut si ex hac in aliam haud paullo meliorem domum sine mora demigrare, in his studiis nobis omnis opera & cura ponenda est.*

M. Tullij Ciceronis Cato.

*

MACR. *l. c.2.*] *Contingebat in eo, quod plerisque contrà solet, vt maiora omnia re, quàm fama viderentur, id quod non sæpe euenit, vt exspectatio à cognitione, aures ab oculis vincerentur.*

*

M. Tullij Ciceronis de gloria lib. I.

*

CARIS.] *In Tusculanum mihi nuntiabantur gladiatorij sibili.*

*

FESTVS.] *Oppidorum appellationem vsurpatione appellatam esse existimo, quòd opem darent.*

*

M. Tullij Ciceronis de Gloria lib. II.

*

GELL. *l.15. c.6.*] *Apud eundem poetam Aiax cum Hectore congrediens depugnandi causa agit, vt sepeliatur, si sit forte victus, declarátque se velle, vt suum tumulum multis etiam post seculis prætereuntes, sic loquantur.*

Hic situs est vitæ iampridem lumina linquens,
Qui quondam Hectoreo perculsus cóncidit ense.
Fabitur hoc aliquis, mea semper gloria viuet.

*

CARISIVS.] *Quo stante, & incolumi.*

*

M. Tullij Ciceronis de Consolatione liber.

*

PLINIVS.] *Crantorem sequor.*

*

LACTANT.] *Iccirco nati sumus, vt scelerum pœnas lueremus.*

*

LACT. *l.2. c.19*] *Non nasci longe optimum, nec in hos scopulos incidere vitæ. Proximum autem, si natus sis, quamprimum mori, & tanquam ex incendio effugere fortunæ.*

*

LACT. *l.3. c.14.*] *Sed nescio qui nos teneat error, aut miserabilis ignoratio veri.*

*

CIC. *Thusc. 1. Lact. ira. c.10 l.1. c 5. Instit.*] *Animorū nulla in terris origo inueniri potest. Nihil enim est in animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse videatur, nihil ne humidum quidem, aut flabile, aut igneum. his enim in naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & futura prouideat, & complecti possit præsentia, quæ sola diuina sunt. Nec inuenietur vnquam, vnde ad hominem venire possint, nisi à Deo. Singularis est igitur quædam natura, atque vis animi, seiuncta ab his vsitatis, notísque naturis. Ita quicquid est illud, quod sapit, quod vult, quod viget, cæleste, & diuinum est: ob eámque rem æternum sit necesse est. nec verò Deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam, & libera, segregata ab*

gata ab omni concretione mortali, omnia ſentiens, & mouens, ipſaque prædita motu ſempiterno.

*

LACT. *l.1.c.15.*] *Cùm verò & mares, & fœminas complureis ex hominibus in deorum numero eſſe videamus, & eorũ in vrbibus, atque agris auguſtiſſima templa veneremur, aſſentiamur eorum ſapientiæ. quorum ingeniis, & inuentis omnem vitam legibus, & inſtitutis excultam conſtitutamque habemus. Quòd ſi vllum vnquam animal conſecrandum fuit, illud profectò fuit. ſi Cadmi, aut Amphionis progenies aut Tyndari in cælum tollenda fama fuit, huic idem honos certe dicandus eſt. quod quidem faciam, teque omnium optimam, doctiſſimamque, approbantibus diis immortalibus ipſis, in eorum cœtu locatam, ad opinionem omnium mortalium conſecrabo.*

*

LACT. *l.3.c.19.*] *Nec enim omnibus iidem illi ſapientes arbitrati ſunt eundem curſum in cælum patêre. nam vitiis, & ſceleribus contaminatos deprimi in tenebras, atque in cœno iacêre docuerunt, caſtos autem, puros, integros, incorruptos, bonis etiam ſtudiis, atque artibus expolitos, leui quodam ac facili lapſu ad Deos, id eſt ad naturam ſui ſimilem peruolare.*

*

LACT. *l.3.c.28.*] *Cedo, & manum tollo.*

*

De ſuis conſiliis, vel expoſitio ſuorum conſiliorum.

*

BOETH.] *Sed vt aliqua ſimilitudine adductus, maximis minima conferam, vt cùm vinolenti adoleſcentes, tibiarum etiam cantu, vt fit, inſtincti, mulieris pudicæ fores frangerent admonuiſſe tibicinam, vt ſpondæum caneret, Pythagoras dicitur: quod cùm illa feciſſet, tarditate modorum, & grauitate cantus, illorum furentem petulantiam reſediſſe.*

*

Ad M. Tullij Ciceronis ad Varronem Academicorum lib. I.

*

NON. *Digladiari.*] *Quid autem ſtomachetur Mneſarchus, quid Antipater digladietur cum Carneade tot voluminibus?*

*

Ad lib. II. Academicorum ad Varronem.

*

NON. *Adhamare.*] *Qui enim ſerius honores adhamauerunt, vix admittuntur ad eos, nec ſatis commendati multitudini poſſunt eſſe.* *Errat hic Non. legendum enim eſt, adamauerunt.*

*

NON. *Exponere.*] *Frangere auaritiam ſcelera ponere, vitam ſuam exponere ad imitandum iuuentuti.*

*

NON. *Hebes.*] *Quid? Lunæ quæ lineamenta ſint, potès ne dicere? cur eius naſcentis aliàs hebetiora, aliàs acutiora videantur cornua?*

*

NON. *Purpuraſcit.*] *Quid? mare non ne cæruleum? at eius vnda, cùm eſt pulſa remis, purpuraſcit.*

*

NON. *Aequor.*] *Quid tam planum videtur, quàm mare? ex quo etiam æquor illud poëtæ vocant.*

*

NON. *Alabaſter.*] *Quibus etiam alabaſter plenus vnguenti putere videatur.*

*

NON. *Siccum.*] *Alius adultis, alius ſenibus: alius ægris, alius ſanis: alius ſiccis, alius vinolentis.*

*

NON. *Vrinari.*] *Siquando enim nos demerſimus, vt qui vrinantur, aut nihil ſuperum, aut obſcure admodum cernimus.*

*

NON. *Perpendiculum.*] *Atqui, ſi id crederemus, non egeremus perpendiculis, non normis, non regulis.*

*

DIOMED.] *Opera affixa.*

*

Ad lib. III. Academicorum ad Varronem.

*

NON. *Ingenerari.*] *In tanta animalium varietate homini vt ſoli cupiditas ingeneraretur cognitionis & ſcientiæ.*

*

NON. *Vindico.*] *Aliqua poteſtas ſi ſit, vindicet ſe in libertatem.*

*

NON. *Digladiari.*] *Digladiari autem ſemper, depugnare cum facinoroſis, & audacibus, quis non cùm miſerrimum, tum etiam ſtultiſſimum dixerit?*

*

NON. Exsulto.] *Et vt nos nunc sedemus ad Lucrinum, pisciculósque exsultanteis videmus.*

*

LACT. l.6.c.24.] *Quod si liceret vt iis, qui in itinere decrrauissent, sic vitam deuiam secutis corrigere errorem pœnitendo, facilior esset emendatio temeritatis.*

Ad lib. incertum Academicorum ad Varronem.

*

LACT. l.3.c.15.] *Mihi autem non modò ad sapientiam cæci videmur, sed ad ea ipsa, quæ aliqua ex parte cerni videantur, hebetes & obtusi.*

*

Latent ista omnia Varro, magnis obscurata, & circumfusa tenebris.

*

AVGVST.] *Academico sapienti ab omnibus ceterarum sectarum, qui sibi sapientes viderentur, secundæ partes dantur, cùm primas sibi quenque vendicare necesse sit: ex quo potest probabiliter confici, eum rectè primum esse iudicio suo, qui omnium ceterorum iudicio sit secundus. Fac enim, verbi causa, Stoicum adesse sapientem. nam contra eos potissimùm Academicorum exarsit ingenium. Ergo Zeno, vel Chrysippus si interrogentur, quid sit sapiens, respondebit, eum esse, quem ipse descripserit. Contrà Epicurus, vel quis alius aduersariorum negabit, suúmque potius peritissimum voluptatũ aucupem, sapientem esse contendet. Inde ad iurgium. Clamat Zeno, & tota illa porticus tumultuatur, hominem natum ad nihil esse aliud quàm honestatem: ipsam suo splendore in se animos ducere, nullo prorsus commodo extrinsecus posito, & quasi lenocinante mercede, voluptatémque illam Epicuri solis inter se pecoribus esse communem, in quorum societatem & hominem, & sapientem trudere nefas esse. Contra ille, conuocata de hortulis in auxilium quasi libera turba temulentorũ, quærentium tãtùm, quem incomtus vnguibus bacchantes, asperóque ore discerpant, voluptatis nomen, suauitatem, quietem teste populo exaggerans, instat acriter, vt, sine ea, beatus nemo esse posse videatur. In quorum rixam si Academicus incurrerit, vtrosque audiet trahenteis se ad suas parteis. sed si in illos, aut in istos concesserit, ab eis, quos deserit, insanus, imperitus, temerariúsque clamabitur. Itaque cum & huc, & illuc aurem diligentem admouerit, interrogatus quid ei videatur, dubitare se dicet. Roga nunc Stoicum, quis sit melior, Epicurúsne, qui delirare illum clamat, an Academicus, qui sibi adhuc de re tanta deliberandum esse pronuntiat. nemo dubitat Academicum prælatum iri. Rursus te ad illum conuerte, & quære, quem magis amet, Zenonem, à quo bestia nominatur, an Arcesilam, à quo audit, tu fortasse verum dicis. sed requiram diligentiùs: non ne apertum est totam illam porticum, insanam, Academicos autem præ illis modestos, cautósque homines visum iri Epicuro?*

*

AVGVST.] *Mos fuit Academicis occultandi sententiam suam, nec eam cuiquam, nisi qui secum ad senectutem vsq; vixissent, aperiendi.*

*

Ad lib. de natura Deorum III.

*

LACT. l.2.c,9.] *Primùm igitur non est probabile, eam materiam rerum, vnde orta sunt omnia, esse diuina prouidentia effectam, sed habere & habuisse vim, & naturam suam. Vt igitur faber, cùm quid ædificaturus est, non ipse facit materiã, sed ea vtitur, quæ sit parata, fictórq ue item è cera, sic isti prouidentiæ diuinæ materiam præstò esse oportuit, nõ quam ipsa faceret, sed quam haberet paratam: quad si non est à Deo materia facta, ne terra quidem, & aqua, & aër, & ignis à Deo factus est.*

*

LACTANT.] *Non sunt ista vulgò disputanda, ne susceptas publice religiones disputatio talis exstinguat.*

Ad lib. I. de Diuinatione.

*

DIOMED.] *Præterea similiter cohortatione circum conciliabula antecellunt.*

*

Ad lib. I. de legibus.

*

LACT. l.5.c.8.] *Sicut vna eadémque natura mundus omnibus partibus inter se congruentibus cohæret, ac nititur, sic omnes homines inter se natura confusi prauitate dissentiunt, nec se intelligunt esse consanguineos, & subiectos omneis sub vnam, eandémque tutelam: quod si teneretur, deorum profectò vitam omnes viuerent.*

Ad lib. II. de legibus.

*

LACT. l.1.c.20.] *Magnum, audáxque consilium Græcia suscepit, quòd Cupidinum, & Amorum simulacra in gymnasiis consecrauit.*

*

Ad lib.

*

MACR. l.6.] *Vísne igitur, quoniam sol paullulum à meridie iam deuexus videtur, neque dum satis ab his nouellis arboribus omnis hic locus opacatur, descendamus ad Lirim, eáque, quæ restant, in illis alnorum vmbraculis persequamur?*

*

Ad librum incertum de legibus.

*

LACT. l.3.c.19.] *Gratulemúrque nobis, quoniam mors aut meliorem, quàm qui est in vita, aut certe non deteriorem est allatura statum: nam sine corpore animo vigente diuina est vita, sensu carenti nihil profectò est mali.*

*

AVGVST.] *Octo pœnarum genera in legibus cõtinentur, damnum, vincula, verbera, talio, ignominia, exsulium, mors, seruitus.*

Ad lib. de fato.

*

MACR. l.3.] *Nam cùm esset apud se ad Lauernium Scipio, vnáque Pontius: allatus est forte Scipioni acipenser, qui admodum raro capitur, sed est piscis, vt ferunt, in primis nobilis. Cùm autem Scipio vnum & alterum ex iis, qui eum salutatum venerant, inuitasset, pluresque etiam inuitaturus videretur, in aurem Pontius, Scipio, inquit, vide quid agas. acipenser iste paucorum hominum est.*

Ad Timæum ex Platone.

*

NON. Curriculum.] *Ratione igitur, & mente diuina ad originem temporis curriculum inuentum est Solis, & Lunæ.*

*

PRISC. * *Defenstrix.*

*

INDEX POEMATVM M. TVLLII CICERONIS.

M. Tullij Ciceronis Alcyones.

*

DONAT.] *Alcyonem genuit claris delapsus ab astris*
Præuius auroræ solis, noctisque satelles.

*

M. Tullij Ciceronis Limon.

*

CICERO.] *Tu quoque, qui solus lecto sermone Terenti.*
Conuersum, expressúmque Latina voce Menandrum
In medio populi sedatis vocibus effers,
Quicquid come loquens, atque omnia dulcia linquens.

*

M. Tullij Ciceronis Marius.

*

CICERO.] *Nuntia fulua Iouis, miranda visa figura.*

*

CICERO.] *Hic Iouis altisoni subitò pinnata satelles*
Arboris è trunco serpentis saucia morsu,
Ipsa feris subigit transfigens vnguibus anguem
Semianimum, & varia grauiter ceruice micantem,
Quem se intorquentem lanians, rostróque cruentans,
Iam satiata animum, iam duros vlta dolores,
Abiicit efflantem, & laceratum affligit in vndas,
Séque obitu à solis nitidos conuertit ad ortus.
Hanc vbi præpetibus pinnis, lapsúque volantem
Conspexit Marius diuini numinis augur,
Faustáque signa suæ laudis, reditúsque notauit:
Partibus intonuit cæli pater ipse sinistris.
Sic aquilæ clarum firmauit Iupiter omen.

M. Tullij Ciceronis prognostica.

*

CICERO.] *Atque etiã ventos præmõstrat sæpe futuros.*
Inflatum mare, cùm subitò, penitúsque tumescit:
Saxaque caua salis niueo spumata liquore
Tristificas certant Neptuno reddere voces:
Aut densus stridor cum celso e vertice montis
Ortus adaugescit scopulorum sæpe repulsu.

*

CICERO.] *Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti,*
Nuntiat horribileis clamans instare procellas,
Haud modicos tremulo fundens è gutture cantus,
Sæpe etiam pertriste canit de pectore carmen,
Et matutinis acredula vocibus instat,
Vocibus instat, & assiduas iacit ore querelas,
Fuscáque non numquam cursans per littora cornix
Demersit caput, & fluctum ceruice recepit.
Vos quoque signa videtis aquai dulcis alumnæ,
Cùm clamore paratis inaneis fundere voces,
Absurdóque sono fonteis & stagna cietis.
Mollipedésque boues spectantes lumina cæli
Naribus humiferum duxere ex aëre succum.
Iam verò semper viridis, sempérque grauata
Lentiscus, triplici solita & grandescere fœtu,
Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.

*

PRISC.] *Ast autem tenui quæ candent lumine Phatnæ.*

*

PRISC.] *Vt cùm luna means Hyperionis officit orbi,*
Stinguuntur radij cæca caligine tecti.

*

PRISC.] *Caprigeni pecoris custos de gurgite vasto.*

*

M. Tullij Ciceronis de suo consulatu. lib. II.

CICERO.] *Principiò ætherio flammatus Iupiter igni*
Vertitur, & totum collustrat lumine mundum,
Ménteque diuina cælum, terrásque petissit:
Quæ penitus sensus hominum, vitásque retentat,
Aetheris æterni septa, atque inclusa cauernis.
Et si stellarum motus, cursúsque vaganteis
Nosse velis, quæ sint signorum in sede locatæ,
Quæ verbo, & falsis Graiorum vocibus errant,
Re vera certo lapsu, spatióque feruntur:
Omnia iam cernes diuina mente notata.
Nam primùm astrorum volucreis te Consule motus,
Concursúsque graueis stellarum ardore micanteis
Tu quoque, cùm tumulos Albano in monte niualeis
Lustrasti, & læto mactasti lacte Latinas,
Vidisti, & claro tremulos ardore cometas,
Multáque misceri nocturna strage putasti,
Quod ferme dirum in tempus cecinere Latinæ,
Cùm claram speciem concreto lumine luna
Abdidit, & subitò stellanti nocte peremta est.
* *Quid verò Phœbi fax tristis nuntia belli,*
Quæ magnum ad columen flammato ardore volabat,
Præcipiteis cæli parteis, obitúsque petisset:
Aut cùm terribili perculsus fulmine ciuis
Luce serenanti vitaï lumina liquit:
Aut cùm se grauido tremefecit corpore tellus.
Iam verò variæ nocturno tempore visæ
Terribiles formæ bellum, motúsque monebant:
Multáque per terras vates oracla furenti
Pectore fundebant tristeis minitantia casus,
Atque ea, quæ lapsu tandem cecidere vetusto,
Hæc fore, perpetuis, signis clarísque frequentans
Ipse deûm genitor cælo, terrísque canebat.
Nunc ea, Torquato quæ quondam, & Consule Cotta
Lydius ediderat Tyrrhenæ gentis haruspex,
Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
Nam pater altitonans stellanti nixus Olympo,
Ipse suos quondam tumulos ac templa petiuit,
Et Capitolinis iniecit sedibus igneis.
Tum species ex ære vetus, generosáque Natæ
Cóncidit, elapsæque vetusto numine leges:
Et diuûm simulacra peremit fulminis ardor.
Hic siluestris erat, Romani nominis altrix
Martia, quæ paruos Mauortis semine natos
Vberibus grauidis vitali rore rigabat:
Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
Cóncidit, atque auulsa pedum vestigia liquit.
Tum quis non artis scripta ac monumenta volutans,
Voces tristificas chartis promebat Etruscis?
Omnes ciuili generosam stirpe profectam
Vitare ingentem cladem, pestémque monebant:
Vel legum exitium constanti voce ferebant,
Templa deûmque adeò flammis, vrbéísque iubebant
Eripere, & stragem horribilem, cædémque vereri:
Atque hæc fixa graui fato, ac fundata teneri,
Ni pòst excisum ad columen formata decorè
Sancta Iouis species claros spectaret in ortus:
Tum fore, vt occultos populus, sanctúsque senatus
Cernere conatus posset, si solis ad ortum
Conuersa, inde patrum sedes, populíque videret.
Hæc tardata diu species, multúmque morata,
Consule te tandem celsa est in sede locata:
Atque vna fixi ac signati temporis hora
Iupiter excelsa clarabat sceptra columna:
Ac clades patriæ flamma, ferróque parata
Vocibus Allobrogum patribus, populóque patebat.
Rite igitur veteres, quorum monumenta tenetis,
Qui populos, vrbéísque modo ac virtute regebant:
Rite etiam vestri, quorum pietásque, fidésque
Præstitit, ac longe vicit sapientia cunctos,
Præcipuè ingenti coluerunt numine diuos.
Hæc adeò penitus cura videre sagaci,
Otia qui studiis læti tenuere decoris,
Inque Academia vmbrifera, nitidóque Lycéo
Fuderunt claras fœcundi pectoris arteis.
E quibus ereptum primo iam à flore iuuentæ,
Te patria in media virtutum mole locauit,
Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas,
Quòd patriæ voces studiis, nobísque sacrasti.

*

NONIVS.] *Atque animo pendens noctis euenta timebat.*

M. Tullij Ciceronis de suo consulatu lib. III.

CICERO.] *Interea cursus, quos prima à parte iuuentæ,*
Quósque adeò consul virtute, animóque petisti,

Hos retine, atque auge famam, laudémque bonorum.

*

M. Tullij Ciceronis de ſuis temporibus.

QVINT.] *Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.*

*

QVINT.] *O fortunatam natam me Conſule Romam.*

*

M. Tullij Ciceronis iocularis libellus.

QVINT.] *Fundum Varro vocat, quem poßim mittere funda,*
Ni tamen exciderit, quà caua funda patet.

M. Tullij Ciceronis incerta quædam.

*

* *quoniam vtraque earum ſententiarum doctißimos habuit auctores, nec, quid certi ſit, diuinari poteſt.*

*

LACT. *l.3.c.16.*] *Rectéque Tullius ciuileis viros, qui remp. gubernant, qui vrbeis aut nouas constituant, aut constitutas æquitate tueantur, qui ſalutem, & libertatẽ ciuium, vel bonis legibus, vel ſalubribus conſiliis, vel iudiciis grauibus conſeruent, philoſophiæ doctoribus præfert.*

*

AVG. *lib.4. contra Iul. Pelagium.*] *Eorum quippe opinioni conuenienter ait quodam loco Tullius, ſe non putare idem eſſe arietis, & P. Africani bonum.*

*

AVG. *Vita Beata.*] *An verò, quod ait Tullius, multorum in terris prædiorum dominos diuites appellamus, omnium virtutum poſſeſſores pauperes nominabimus?*

*

AVG. *epiſt.1.*] * *nullum vmquam verbum, quod reuocare vellet, emiſit.*

*

QVINT. *lib.11.c.1.*] * *non ſe id egiſſe, vt ita diceret, quo modo ſe quilibet poſſe confideret, ſed quo modo nemo.*

*

HIER. *ſuper obitu Paulinæ.*] *Cæſar cùm quoſdam ornare voluit, non illos honeſtauit, ſed ornamenta ipſa turpauit.*

*

LACT. *lib.5.c.11.*] *Etenim ſi nemo eſt, qui non mori malit, quàm conuerti in aliquam figuram beſtiæ, quamuis mentem hominis habiturus, quanto eſt miſerius, in hominis figura animo eſſe efferato? mihi quidẽ tanto videtur, quanto eſt præſtabilior animus corpore.*

*

LACT. *l.7.c.11.*] *Nihil eſſe, quod ſit manibus humanis laboratum, quod non aliquando ad interitum redigatur, vel iniuria hominum, vel ipſa confectrice omnium vetuſtate.*

*

QNINT. *l.8.c.6.*] *Hoc miror enim, querórque, hominem ita peſſundare verbis alterum velle, vt etiam nauem perforet, in qua ipſe nauiget.*

*

PLIN. *lib.7.c.5. & l.13.c.3*] *Meliora vnguenta ſunt, quæ terram, quàm quæ crocum ſapiunt.*

*

SENEC. *1. Tranquil.*] *Gladiatores inuiſos habemus, ſi omni modo vitam impetrare cupiunt: fauemus, ſi contemtum eius præ ſeferunt.*

*

MARCELL. *l.15.*] *Et quanquam optatißimum eſt, perpetuò fortunam quàm florentißimam permanere: illa tamen æquabilitas vitæ nõ tantũ habet ſenſum, quantum cùm ex aduerſis, & perditis rebus ad meliorem ſtatum fortuna reuocatur.*

*

PLINIVS.] *In libris de Repub. Platonis me comitem profiteor: in Conſolatione filiæ, Crantorem ſequior, item Panætium de officiis.*

*

AVGVST.] * *Omnium pectora ſic attingit, vt cogat in gemitum.*

*

AVGVST.] *Nullæ ſunt occultiores inſidiæ, quàm quæ latent in ſimulatione officij, aut in aliquo neceßitudinis nomine.*

*

NONIVS.] * *arcera.*

*

NONIVS.] *Exiſtimaui honeſtißimè moleſtias poſſe deponi, ſi me ad philoſophiam retuliſſem.*

*

FORTVN.] * *forem.*

*

SERVIVS.] *Ad militiam euntibus dari ſolebant cuſtodes, quibus primo anno regerentur.*

*

MARCEL.] * *cùm parcere, vel lædere potuissem, ignoscendi quærebam causas, non puniendi occasiones, quod iudicis lenti & considerati est proprium.*

*

MARCEL.] *Infelices esse, qui omnia sibi licere existimarent.*

*

AVGVST.] * *de plebeia fæce sellulariorum.*

*

MARCEL.] * *Erythreo oppido superpositum montem Mimanta.*

DIOMED.] *Qui fuit locus religiosissimus, is erit desertissimus, & custodia castrorum non honoris, sed oneris existimatur*

*

LACTAN.] *Lex Dei præclara & diuina semper, quæ recta & honesta iubet, vetat praua & turpia: cui parentem sanctissimæ, ac certissimæ legi, iuste ac legitime necesse est viuere.*

*

LACTAN.] *Atque adeo in plerisque ciuitatibus intelligi potest acuendæ virtutis gratia, aut quo libentius reip. causa periculum adiret optimus quisque, virorum fortium memoriam honore deorum immortalium consecratam.*

*

FESTVS.] * *ructaretur.*

*

QVINT.] *Dic mihi quæso Xenophontis vxor, si vicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes, vtrùm ne illius, an tuum malis? illius, inquit. Quid? si vestem & ceterum ornatum muliebrem pretij maioris habeat, quàm tu habes, tuúm ne, an illius malis? illius vero respondit. Agesis, inquit, si virum illa meliorem habeat, quàm tu habes, vtrùm ne tuum virum malis, an illius? Hic mulier erubuit, & meritò, male enim responderat se malle alienum aurum, quàm suum. nam est id improbum. At si respondisset, se malle aurum suum tale esse, quale illud esset: potuisset pudice respondere, malle se virum suum talem esse, qualis melior esset.*

DIONYSII LAMBINI MONSTROLIENSIS ANNOTATIVNCVLÆ IN LIBR. PRIMVM ACADEMICARVM QVAESTIONUM AD VARRONEM.

PAG. 3. *lin.* 31. *feliciter euenire volo*] *legendum*, tibi feliciter euenire volo. PAG. 4. *lin.* 12. *non hæsitans*] *vulgati libri habent* non multùm *hæsitans: nos vocem* multùm, *non repertam in libris manuscript. delendam curauimus. lin.* 19. *Amafanij*] *quidam libri manuscrip. habet* Amafinij. *lin*, 23. *verbis quamquam nouis, cog.*] *Si deleatur vox* quanquam, *longè planior sit, vt mihi quidem videtur, sententia. malim tamen in locum* quanquam *substitui* aliquando. *lin.* 29. *adhibenda enim ea materiæ est, &c.*] *locus est admodum corruptus, ad quẽ tamẽ emendandũ aliquantùm nos libri veteres adiuuerunt: in quorum nonnullis scriptum est,* materia *pro* geometria. *Omnino vox* geometria *nihil hîc loci habet: cetera, quæ peruerso ordine erant collocata, eadem opera, & in suum locum restituta, & perpurgata sunt. lin.* 39. *& ad vitæ constantiam, &c.*] *libri vulgati habent* & ad vitæ consuetudinem & constantiam, *nos libros veteres secuti, vocem* consuetudinem *deleuimus. lin.* 41. *id est ad Græcos ire iubeo*] *possit aliquis suspicari hæc verba esse ex declaratione superiorum verborum nata, & in contextum Ciceronis translata: ego quidem ita esse arbitror.* PAG. 8. *lin.* 9. *sed eam mihi nunc &c.*] *sic hunc locum emendauit Turnebus, in libris vulgatis corruptum, in quibus legitur, sed da mihi &c. lin.* 35. *aqua absumtam iam diu*] *sic habent libri veteres & probant docti quidam, vt sit tralatio ab ædificiis eluuione & vi aquarum ablatis: quamquam vulgata lectio non est reiicienda*, à qua absum iã diu. *l.* 49. *sapientissimum esse dictum*) *fortasse legendum*, esse iudicatum. PAG. 6. *li.* 47. *aut augendum, aut tuendum*] *sic reposui ex codice Memmiano. sententia autem plana est. cetera, inquit, pertinent ad id bonum aut amplificandum atque augendum, aut tuendum ac retinendum.* agendum, *quod est in vulgatis, ferri non potest.* PAG. 7. *lin.* 18. *nihil est enim, quod non alicubi esse cogatur*] *hoc totum mihi videtur alienum, non Ciceronis. lin.* 42. *ex qua omnia expressa atque efficta sint*) *sic censet legendum Adr. Turnebus: & rectè: cùm vulgati libri habeant*, effecta. *lin.* 43. *eóque etiam interire*) *nempe ea, quæ genita sunt. Itaque velim sic legi*, eóque etiam omnia interire, &c. PAG. 8. *lin.* 19. *nisi in animi notionibus,*) *sic habet cod. vnus vetus. alij* motionibus: *quod non reiicit Adrian. Turnebus, & interpretatur*, agitationibus. *Nam in cogitando, (inquit) Platoni animus mouetur. ego tamen magis probo* notionibus, *quemadmodum edendum curaui: neque ille improbat. lin.* 23. *quasi rerum notis vtebatur*] *liber manuscripti. habet*, & quasi rerum notis ducibus vtebatur: *quod tamen non probo. lin.* 31. *& ita moderatus, vt præse*] *liber vnus manuscr. habet & ita* moratus: *vnde quidam legendum putant*, & vita ita moratus, &c. PAG. 9. *lin.* 7 *media putabat, vt dixi*] *malim legi*, media ponebat, &c. *lin.* 14. *in angustúmque deducerent*] *lego* adducerent, &c. *lin.* 8. *opinionésque iudicio*) *scribe*, opinionísque iudicio, &c. *erratum est operarum.* PAG. 9. *li.* 47. *sed latiores quædam ad rationem inueniendam viæ reperiuntur*) *legendum fortasse est*, viæ aperiuntur: *verumtamen nihil mutare ausim sine librorum veterum auctoritate.* PAG. 10. *lin.* 6. *& qua de causa discidium factum sit*) *sic est legendum, & ita scriptum est in vno antiquo codice.* discidium *autem à discindo natum: significátque diuulsionem & distractionem: de quo nos alibi. lin.* 17. *neque assensione approbare*] *sic legendum, non vt est in libris vulg.* assertione, *&c. Item infrà non longè* assensionem, *non* assertionem.

EIVSDEM

EIVSDEM IN LVCVLLVM, SEV LIB. IIII. ACADEMICArum quæstionum.

PAG. 11. lin. 7. non desiderauit indocilem. vs. discipl.] si recta scriptura est disciplinam vsus indocilem interpretor, disciplinam vsus, quæ doceri non potest, quæque nullis præceptionibus tradi potest: χάριν ἀδίδακτον. In quibusdam libris vulgatis impressum est, Indocilem militiæ disciplinam. PAG. 12. lin. 21. nisi vt in vtramque partem dicendo eliciant &c.] sic habent libri veteres, neque est in eis & audiendo, quod est in vulgatis. lin. 33. sed vt potuerint, potuerũt &c.] hunc locum multos ab hinc annos sic emendandum esse indicaui, maneóque in sententia. Nihil enim neque ad Ciceronis sensum accommodatius, neque scripturæ receptæ affinius ac similius excogitari potest. lin. 50. si non fuerint vera] sic restitui, codices manuscriptos secutus: in quibus partim ita scriptum est, partim si non fuerit veritas. PAG. 13. lin. 20. quin cõtra suum doctorem, librum etiam edidit] sic habent libri veteres, atque ita legendum. Nam quin non pertinet ad verbum tenuit, quod proximè antecedit, sed per se stat, & ad ea quæ sequuntur, refertur: hoc modo. Quin etiam contra suum doctorem &c. lin. 32. Repetunt iam à P. Valerio] cùm in libris veteribus scriptum reperissem. Valerio, ego à P. Valerio reposui, quæ scriptura perspicuè recta est. PAG. 14. lin. 27. nec enim verum esse disputare, &c.] sic est legendum, non, vt quidam emendare se putantes corruperunt, nec verò esse vllam rationem, &c. Verum autem id est iustum, æquum: vt apud Horat. epist. ad Mæcenatem 2. lib. 1. Metiri se quemque suo modulo ac pede verum est. & item apud M. Tullium pro Quinctio: continuóne verum fuit à prætore postulate vt tibi ex edicto possidere liceret? Nequis autem me putet pro meo iure atque imperio sic edendum curasse: ita planè scriptum reperi in duobus libris manuscriptis, nisi quòd in eis est, ordine verborum mutato, nec verum enim: duarum autem illarum vocum vllam rationem, nulla extant in libris veteribus, quibus vsi sumus, vestigia: neque verò cuiquam dubium esse debet, quin ab iis fuerint adiectæ, qui verò pro verum legerint. lin. 43. καταπαλαίειν] sic emendauit Adrian. Turnebus. lin. 45. effictúmque ex eo, quod esset, quale, &c.] Hic locus restitutus est ex ipso Cicerone infrà pag. vices. quinta. ibi, Quale igitur visum? Tum illũ ita definiuisse: ex eo, quod esset, sicut esset, impressum & signatum & effictum. sequitur paulò post. Hîc Zenonem vidisse acutè, nullũ esse visum, quod percipi posset, si id tale esset ab eo, quod est, vt eiusmodi ab eo, quod non est, posset esse. Vt igitur hunc locum aliquanto obscuriorem declaremus, hoc dicebat Philo. Si Zeno rectè definiuit visum, quod percipi poßit (sic autem definiuit: Visum, quod percipi possit, est quod impressum ac signatum est ex eo, quod est, quale esse non potest ex eo, quod non est) verum est nihil comprehendi, nihílque percipi posse. At Zeno visum definiuit non rectè: aliquid igitur comprehendi potest. effictum autem edendum curauimus, Manutianam editionem secuti, quamuis in omnibus libris, effectum scriptum inuenerimus. PAG. 16 lin. 35. sapientíque satis non sit, non esse falsùm &c.] negationis particulam, quæ aberat ab omnibus libris vulgatis, restitui ex codice Memm. sic enim legitur in omnibus vulgatis, satis sit: vbi quis non videt negationem deesse? PAG. 17. lin. 10. qui lucem eripere conetur?] sic omnes quidem habent libri, sed Passeratius legendum putat: qui lucem rebus clarissimis eripere conetur? lin. 13. quemadmodum prima visa &c.] legendum fortasse est, primò visa, &c. lin. 16. aliqua sic recondit *] Manutius putat legendum aliqua sibi recondit: alij delent particulam sic. ego cùm videam eam reperiri in omnibus libris, suspicor aliquid potius desiderari: verbi gratia, tale quiddam: vt horum vsum in alia tempora reseruet. lin. 38. quæ ista regula est, si notionem veri & falsi, &c.] in libr. vulgatis ita legitur: quæ ista regula est veri & falsi, &c. ego hoc totum veri & falsi, tanquam à librario errante temerè bis positum, semel hîc non suo loco, iterúmque suo loco, funditus deleui. Namque hæc regula, quam dicit, non intelligitur regula veri & falsi: sed regula, qua certum ab incerto, cognitum ab incognito distinguitur, id est regula cognitionis. suprà paullo antè operarij isti mastigiæ planè & flagriones mendosè ediderunt, nos moueri pro vos moueri, & mox differendo pro disserendo. li. 47. Quamobrem siue tu probabilem visionem, &, quæ non impediatur, &c.] hunc locum anteà mutilum ac lacerum beneficio codicum manuscriptorum sanè quàm feliciter restitui. PAG. 19. lin. 37. cùmque ipsa natura accuratæ orationis, &c.] docti quidam legi volunt accuratæ rationis: & paullo pòst: qualis est istorum ratio, &c. ego nihil muto, tametsi non damnem eorum coniecturam. PAG. 20. lin. 20. sed vt in his nihil interfit omnino, &c.] quidam legi malunt, sed vt inter hæc, &c. lin. 22. nihil vt esset, qui disting. tr. ille & pallor, neque vt, &c.] quidam libri vulgati sic habent, nihil interesset, qui distingueretur, &c. quæ lectio videtur planè mendosa: alij sic, vt hîc editum est, minus corruptè. nam ne hæc quidem lectio mendo vacat. Videtur enim sic potius legendum, nihil esset, qui, seu quo disting. tr. ille & pall. neque quicquam interesset, &c. lin. 24. cur non vt planè nihil interfit?] legendum fortasse est, cur non inter quæ planè, &c. vel sic cur non eiusmodi, vt planè nihil intersit? PAG. 21. lin. 1. nam videbar somniare me & ego, &c.] legẽdum, nam videbar somniare medego esse, &c. vel somniare egomed esse mortuum. lin. 4. eadem est in somniis. species horum & eorum.] omissum fuerat à scriptore horum cum copula &, vt ex ipsa sententia intelligere licet. quidam legi volunt in somnis. lin. 30. nec sit in duobus, aut pluribus nulla re diff. nulla comm.] sic esse legendum sententia ipsa clamat. Vult enim Cicero, hos Academicos falsum contendere ac postulare. Nam hæc falsa sunt, hoc primum, non esse suo quidque in genere tale, quale est. contrarium enim verum, suo quidque in genere, tale esse, quale est. Alterum deinde falsum: in duobus aut pluribus nulla re differentem non esse aliquam communitatem. paullò pòst legendum vt edidimus, At tibi sint & oua ouotum, &c. Est enim conceßio. PAG. 22. lin. 47. iuratúsq; dixeris, ea te comper.] lege eas te comperisse. PAG. 23. lin. 46. Carneades nonnumquam & secundum illud dabat] nempe hoc, At aliquando assentietur. PAG. 24. lin. 2. assentiri quicquam aut falsum, aut incognitum] vel legendum assentiri cuiquam aut falso, aut incognito: vel assentiri accipiendum est παθητικῶς. lin. 3. eáque, quæ percipi non possunt, iis, quæ possunt] fuerant hoc loco omissæ à scriptore quattuor voces propter verbum possunt bis positum. à verbò enim percipi contulerat se ad secundũ possunt. li. 5. sin autem, omnino nihil esse, quod percipi, &c.] Nam si nihil percipi potest, non potest sapiens assentiri rei incognitæ, quin vno tempore opinetur. At sapiens non opinatur: ergo sapiens assensus omneis cohibere debet. lin. 20. qui illum gloriæ causa facere dicerent: sperare etiam] scriptor librarius pro facere dicerent, scripserat facerent duobus verbis in vnum contractis. lin. 26. cùm quæreret, Dionysius ille Heracl.] cùm quæreret nempe Antiochus. itaque post verbum quæreret, debet nota distinctionis poni: quam omiserunt operæ. lin. 45. esse sensus quidem dicit, &c.] sic iusseram excud, si operæ mihi obtemperare voluissent, esse sensus quidem dicit, sed obscuros & tenebricosos, &c. PAG. 25. lin. 9. sed etiam imitari quemquam, &c.] malim sic legi: sed etiam imitari non nisi nobilem quemquam? lin. 16. videtur minimè contemti philosophi] quidam sic legi volunt, videntur mihi quidem non contemti, &c. alij sic, videntúrne tibi contemti philosophi? quod magis placet. lin. 28. visum credo] sic quidam putant legendum, Visum verum, credo. Quale igitur visum verum? Tum &c. lin. 36. licebat enim nihil percipere] nempe si nullum visum verum esset. lin. 37. & tamen opinari] id est assentiri incognito & falso. PAG. 26. lin. 12. dicit me acrius videre, &c.] legendum fortasse est, dicet me, &c. præterea docti quidam legi volunt acutius videre. lin. 24. vbi igitur illud est semel?] pertinet hic locus ad illũ, qui est superiore pagina, versu 47. eò enim rem dimittit Epicurus, si vnus sensus semel in vita mentitus sit, &c. lin. 25. qui ne nunc quidem] vel repetendum ἀπὸ κοινοῦ putat: vel ascribendum. doctus quidam neutrum probat, sed vult deleri relatiuum qui. lin. 41. quam dicis esse oportere, vt non poßit, &c.] sic legendum est, non, vt est in libris vulgatis, qua dicis oportere. PAG. 30. lin. 24. eiusmodi dißimilitudines] Passeratius legendum putat eiusmodi similitudines, &c. lin. 45. quia nobismetipsis modò cæruleum videbatur, manè rauum] sic Nonius legit, manè rauum, vbi vulgati omnes & manuscrip. habent manè flauum. PAG. 31. lin. 25. Herculi quendam laborem exantlatum] Herculi positum pro Herculis, qua de re alibi. profert autem hunc locũ Nonius in verbo exantlare: vbi legit exanclatum per c. quasi à verbo anculare: quod quidã dicunt apud veteres valuisse haurire. Atqui existimo anculare significasse apud veteres ministrare, non haurire: & ita Festus in voce ancillę. idẽ perspicuè antlare docet ortum esse à Græco verbo ἀντλεῖν. nec me mouet, quòd apud eum scriptum est anclare in libris vulgatis. nonnulli enim veteres habent,

antlare. Omnino exhaurire laborem Latinè dicunt, præsertim poëtæ. Ergo & exantlare probandum est. Exanclare autem etiam probo, ab anculando: quod est ministrare, vt exanclare laborem, idem valeat quod perferre, & tolerare. PAG. 32. lin. 12. Itaque incognito nimirum assentiar.] hunc locum in omnibus libris deprauatum, sententiam Ciceronis seruatus parua immutatione correxi. sic enim vulgò legitur, incognitione assentiar. sic paullò post ead. pagina tu cum me incognito assentiri vetes, idque turpissimum esse dicas, & plenissimũ temeritatis, &c. & pag. tricesima sexta, Contineo igitur me, ne incognito assentiar. l. 40. velut illud antè: estne &c.] libri veteres habent velut illlud à te, éstne &, &c. PAG. 33. lin. 4. quàm potissimum sententiam melius eliget, aut disc.] sic habent libri veteres, omnino melius, quàm vulgati. sed mihi tamen hi quoque hîc suspecti sunt. lin. 8. cui sex reliquos concessisse primas] sic emendauit Paull. Manutius: cui assentior. lin. 31. quòd nulla fuerit nouo cõsilio inito, &c.] sic legendum, non vt est in lib. vulgatis, initio. lin. 12. è contraria parte terræ.] videntur hæc aliena, non Ciceronis. lin. 19. Egone? ne bis quidem tantùm] verba sunt Epicuri: quorum hæc sententia est. ego solem maiorem quidem esse posse, quàm videatur, puto, sed non multo: ne bis maiorem quidem, id est ne altero quidem tanto maiorem esse arbitror: tantum abest vt amplius duodeuiginti partibus maiorem, quàm terram, esse putem, vt mathematici confirmant. sic ferè supra pag. vicesima sexta. Epicurus autem posse putat etiam minorem esse eum, quàm videatur, sed nõ multo. ne maioré quidem multo putat esse, vel tantum esse, quantus videatur. Mendosi autem sunt hoc loco libri omnes, qui habent. Egóne vobis quidem, &c. lin. 25. an vt Xenocrati, &c.] repete ἀπὸ κοινοῦ placet. mendosè hîc operæ Xenocratis ediderunt, pro Xenocrati. mendosè item habent libri vulgati, Xenocratis. lin. 32. vt & quodcunque moueatur corpus, aliud cedat.] legẽdum fortasse est, vt & quæ cumque quodque moueatur corpus, eà aliud cedat, & quà quodque cesserit aliud illicò subsequatur? vel & qua quicquam moueatur corporum, &c. Mendosè autem hîc operæ ediderunt, moueatur corpus, & aliud cedat, &c. delẽda enim & copulatio est. PAG. 35. lin. 3. quasi decempeda permensi refertis, &c.] Manutii coniecturam, quæ mihi ita certa videtur, vt pro vera scriptura corruptis exemplaribus, habenda sit, sequi non dubitaui, præsertim cùm hîc nihil ferè præter ordinem ab eo immutetur. ego tamen putarim hæc verba, quasi malis architectis, quæ sunt in omnibus libris, non esse Ciceronis, sed aliunde in contextum orationis illata: aut sic legendum, quasi mali sitis architecti. Præterea ex voce ergo, facio ego: vt à voce dubiũ proficiscatur principium nouæ orationis. lin. 7. Erigimur, elatiores fieri videmur.] melius fortasse altiores fieri videmur: vt habet codex vnus vetus. lin. 42. quæ ἀπάθεια nominatur.] sic scriptum est in vno codice Memmiano: & ita legendum: nisi quis putet legi debere potius, quæ πάθη nominantur. Omnino alterutro modo legendum est. PAG. 36. lin. 16. si numquam, vter sit sapiens, apparebit: nonne vtroque est prud.] multa hîc erãt à scriptore librario properante, atque aliud agente, prætermissa: quæ ego ex sensu Ciceronis, & sententia huius loci restitui, non sine ope codicum manuscriptorum. PAG. 37. lin. 12 Vos autem mihi veremini] legendum videtur, Vos autem mihi vereri videmini, &c. PAG. 38. lin. 50. Habeo, inquam, sententiam tuam, neque eam, &c.] totum hunc locum mirum in modum ex perturbatione ordinis verborum deprauatum & corruptum, verbis in suum locum, ordinémque restitutis emendaui.

EIVSDEM LAMBINI IN LIB. I. DE FINIBVS ANNOT.

PAG. 39. lin. 35. aut aliquid ferre denique] quidam libri non habent denique. PAG. 40. lin. 36. χαῖρε Tite. hinc Muci iam, &c.] hic versus in omnibus libris vulgatis corruptus est. ego eum antiquæ scripturæ vestigia secutus emendaui: quemadmodum & secundum: in quo Ponti & Tritanni sunt generandi casus, pro Pontii, Tritannij à recto Pontius, Tritannius. PAG. 42. lin. 6. & adhæsiones atomorum, &c.] nonnulli libri habent adhæsitationes. ego nihil muto. li. 9. quo nihil turpius physico, &c.] hæc verba, quæ reperiuntur deinceps in omnibus libris vulgatis, & quibusdam etiam manuscrip. quàm fieri sine causa quicquam dicere, ego funditus deleui, vt aliena, & superuacanea, & in libris melioribus non comparentia. li. 26. quæ sequitur, sunt tota Democriti] quidam legi volunt, quę sequũtur: ego quæ sequitur, malo: & ita reperi scriptũ in lib. manuscr. opponitur autem illi membro, quæ mutat. nam quæ sequitur interpretor, quæ probat. lin. 30. atque magnificum] docti quidam post hæc aliquid deesse putant: ego in libris manuscrip. nullam reperi lacunam. PAG. 43. lin. 14. nisi te, quoquo id modo loq.] sic legendum, non, vt vulgò, quoque vt id modo. lin. 17. addidisti ad extremum &c.] ante hæc verba, libri vulgati habent hæc, etenim quasi detractis de homine sensibus, quæ ex alio & suo loco, qui est hac ead. pagina, versu quadragesimo nono, huc in alienum immigrarunt, ea funditus sustuli, cùm præsertim in manuscrip. sola vox, detractis, eáque in nonnullis cum litura, compareat. PAG. 44. l. 4. intelligi posse, & voluptatem ipsam per se esse expetendam, &c.] Ego hîc à Camerario dissentio, qui putat, hoc totum & voluptatem per se esse expetendam, & dolorem per se esse fugiendum, subdititia esse. lin. 27. aut officiis debitis, aut rerum necessitatibus] hoc totum alienum, & ab aliquo indocto inculcatum esse puto. PAG. 45. lin. 39. quod melius sit accidere] lego accedere ex antiquis codicibus, Memm. Cuiatiano, & Huraltino. lin. 47. aut sua sede naturam sollicitare possit, aut frangere] libri manuscrip. habent possit, aut tangere: quos in hoc non sequor: in eo sequor quòd habent, sua sede sollicitare, id est commouere, depellere. PAG. 46. lin. 13. & omnium fals. opinionum temeritate derepta] derepta (sic enim habent omnes cod. manuscr.) id est dempta, detracta. PAG. 49. lin. 14. Ea scientia fortasse & verborum vis, &c.] nihil hîc præter ordinem verborum, qui confusus & perturbatus erat, restitui. in ceteris, in quibus à libris vulgatis discessi, manuscr. secutus sum. lin. 29. & moderatio, natura cupiditatum, &c.] sic omnes quidem libri habent. Sed tamen quidam legi volunt, & moderatio cupiditatum, natura generibúsque earum, &c. PAG. 50. lin. 9. Eadem, inquit, scientia &c.] libri veteres ferè omnes habent, eadem (inquit) sententia, &c.

EIVSDEM IN LIB. II.

PAG. 51. lin. 31. vt in quibusdã formulis qua de re agatur.] sic est legendum, & ita statim loquitur: conueniat quid sit, id de quo agatur: nisi quis ita malit, ea de re agitur. Quod si quis neget fretus antiqua scriptura, fortè corrupta: eum ego sexcentis è pandectis iuris ciuilis locis, & ex ipso Cicerone non paucis obruam: vt omittam quòd doctissimi nostræ ætatis iurisconsulti mihi assentiuntur. lin. 48. & in eo nutare] quidam legi volunt & in eo natare: à quibus dissentio. PAG. 52. lin. 36. dissimiliter efficientibus volupt.] libri aliquot veteres habent, dissimileis efficientibus voluptates. PAG. 53. lin. 23. Quanquam hac inter nos nupera notitia] Cùm in libris manuscriptis partim reperissem scriptum nuper notitia, vt vulgò legitur: partim nupera notitia, vt & in nonnullis exemplaribus Terentianis: partim inter nos notitia, sine voce nuper, aut nupera, ego nupera notitia edendũ curaui, quẽadmodũ & nonnullis viris doctis legi placere cognoui. Nuperum autem pro recenti à veteribus vsurpatum esse testatur & Festus: idque cõfirmat auctoritate Plauti, Capt. Recens captum hominem nuperum, nouitium. Si quis tamen malit legi nuper, non admodum laborabo. lin. 25. qui vtroque careat] legendum fortasse est, qui vtrisque careat. lin. 39. Sin autem voluptatem dicit adiungendam, &c.] hunc locum partim veterum codicum auctoritatem secutus, partim coniectura ductus, perpurgaui. PAG. 55. lin. 23. Æs Corinthium, aut Deliacum, locus ipse, ædificium &c.] sic emendat Muretus ex antiq. codicibus, lib. Var. lect. vi. cap. xx. sed Adr. Turnebus pro voce illa corrupta, quæ etiam in libris quibusdã manuscriptis reperitur, odrilicium, legendum censet odor, inlicium: vt inlicium cohæreat cum voce ædificium, seu potius locus ipse, hoc modo: vestis, argentum, æs, odor, inlicium locus ipse. Vult enim esse versum ex Lucilio. lin. 31. gumias ex ordine] sic legendum. Gumiæ autem id est comedones, lurcones. paullo pòst lege, ò Publi gurges Galloni: es homo miser, &c. PAG. 50. lin. 1. Primùm diui sit ineleganter.] sic quidem habent libri nostri: sed quidam legi volunt vitiosè: nonnulli negligenter. lin. 26. maximo est argumento, nullam esse voluptatem illam, qua &c.] sic restitui coniectura ductus, & tamen antiquæ scripturæ vestigia persecutus. nullam autem interpretor, inanem. quòd siquis malit legi inanem, non pugnabo. PAG. 57. lin. 28. vna simplex, &c.] vel subintelligendum sententia: vel legendum, vnus simplex, cuius Zeno auctor, positus &c, totus. lin. 39. Quid iudicat sensus? dulce, amarum &c.] sic restituit hunc locum Petr. Faber Tolosanus consiliarius regius in ambulatorio consilio, quod magnum appellant: quam emendationem postea

veterum

veterum codicum auctoritas confirmauit. PAG.58.*lin.30.quæ prima natura approbauisset*] *hoc totum, quod reperitur in libris vulgatis,& nonnullis manuscriptis*, ea cum voluptate coniungerent: *non comparet autē in vno longè optimo,funditus deleui,vt superuacaneū & alienum.*PAG.59.*li.16.his initiis inducti*] *fortasse* imbuti *legendum: quanquam nihil muto.* PAG.62. *lin.25.testata ciueis*] *alij legunt* testata crimen: *& ita scriptum est in quibusdam lib. manuscriptis.* PAG.63.*lin.17. siue opibus magnis,quiquid fecerit, obtinere:certéque malet existimari*] *sic hunc locum ex antiquo codice emendauit* IO.*Scala, quam scripturam testificor me quoque in antiq. codic.reperisse.In verbo* obtinere *autem repetendum ἀπὸ κοινοῦ*, poterit. *lin.25. & hercule modò vir optimus &c.*] *quidam legi volunt* Et hercule mihi vir optimus,&c. PAG.64.*lin.14.omnia pericula pro rep.*] *lege* omnia pericula adire pro rep.*lin.ead. nos varones stupemus*] *Riuius legendum putabat* nos bardi, *cùm se in veteribus libris* nos barones *scriptum reperisse testaretur. Ad extremum tamen* Varrones *probabat.ego Turnebi sententiam secutus*, varones *edendum curaui*. varones *autem,id est tardi,pingues,hebetes. lin.33.quid enim de amicitia statueris, vides*] *hæc verba* vtilitatis causa expetenda, *quæ deinceps post* statueris *leguntur in libris vulgatis,& nonnullis manuscr.deleri iussi, vt aliena, & ex annotatione nata.lin.35.num quid est,nisi quod turpe est?*] *sic legendum est,libris omnibus inuitis, sententia ipsa flagitante.* num quid est odio *dignum,inquit,nisi quod turpe est?* PAG.65.*lin.13.primò vtilitatis causa &c.*] *aut legendum est hîc* voluptatis, *aut paullò post*, spe vtilitatis. *lin.26. quàm tua sint Puteolis granaria?*] *Muretus lib.*VII.*cap.*XX.*Var.lect.ex codicis veteris auctoritate corrigit* granatia, *vbi vulgati habent* gramina. PAG.66.*lin.35. Verùm esto.*] *cum ab omnibus libris manuscriptis absit vox* modò, *non dubito quin aliunde huc inuecta sit, & ita factū* isto modo *ab aliquo semi docto. At quāto rectius & facilius erat* ex isto, *quod erat corruptum, facere* esto?*sic igitur emendamus.* Verùm,esto:consequatur, &c. *deleta voce*,modo,*quæ,vt dixi, in libris veteribus non reperitur.Est autē concessio.sic sæpe Horat.vt in epist.*11.*lib.*1.Multis occulto crescit res fænore:verùm,Esto alios aliis rebus, studiisq; teneri. *lin.48. deinde dolorem quem maximum?*] *sic hunc locum corrigo in libr.vulg.corruptum:in quibus legitur*,tam maximum. PAG.67. *lin.33. vt primùm despexit.*] *libri vet. habent*, vt primùm dispexit. PAG.68.*lin.4. venciúntque scripta eius.*] *Quidam legi volunt*,vincuntúrque.*l.43.vide ne Manliana sint ista vestra*] *Sic habēt omnes, quos quidem viderim, libri veteres.sed quidam legi volunt* , Vide ne Manliana sint iussa vestra. *alij* ne Manliana sint ista castra. PAG.70.*lin.45. perpetuísne mális voluptatibus perfruens*] *sic legendum,non,vt habent libri vulgati*,perfluens.

IN LIB. III. DE FINIBVS.

PAG.71.*li.19.dulcedinē corporis titillantem,ex eáue natam læt.*] *Sic emendaui ex auctoritate librorum manuscriptorum. lin. 29.caussam difficilem repellunt*] *fortasse legendum* refellunt.*quamquam hæc lectio ferri potest. lin.47. plurima nouarunt*] *sic legendum,vt edendū curaui:quod quidem primùm nō longè abest à lectione vulgata:deinde reperitur integra in codice Memmiano,& Cuiatiano.lin.49.de rebus non peruulgatis*] *codex Cuiatianus habet* non peruagatis. PAG. 72.*lin.8.qui tum in philosophia &c.*] *lego* quicùm in omni philosophia,&c. *lin.21.helluo librorum*] *codex Cuiatianus habet* heluaris libri:*planè mendosè. quis neget? sed quid si dicamus hinc videri legendum*,heluari libros?*hoc eodem versu.* Quòd cùm accidisset,vt alter alterum,&c.*videtur hoc quibusdā mendosum,aut certè insufitatè dictum. mihi verò non videtur*. Nam quòd *hîc positum pro*, sed,*seu* autem,*vt in* quòd si. *Sic apud Lucret. lib.* 1. Quòd nūc æterno quia constant semine quæque:*vbi libri vulg.habent*,At nunc,&c.*lin.38.Sed residamus &c.*] *libri manuscrip. habent,sed residamus:& paullò post*, Aristotelios,*pro quo vulgati habent* Aristotelicos. PAG.73.*lin.4. quæ rem vllam virtutis expertem, aut in bonis,aut in malis num.*] *Sic omnes quidem habent libri: sed omnino legendum*,quæ rem vllam aut virtutis expertem in bonis: aut turpitudinis,*seu* aut vitij in malis numerans,&c. *lin.30.rerum nomina nouarum noua videbātur*] *secutus sum in hoc loco restituendo P.Manutij coniecturam:quæ ita certa est,vt,si scripti codices omnes eam refellerent,nihilo minus probanda videretur.Nunc cùm eam nonnulli codices adiuuent,nemini dubium esse debet,quin sit hæc vera scriptura.* PAG.74. *lin.37. cognitione & ratione collegit*] *lege* cogitatione & ratione coll.*vt habent libri veteres.* PAG.75.*lin.* 19.*tota conuersa est*] *Sic habent omnes libri, & manuscripti, & vulgati: à quibus discedendum esse non puto. quidam tamen legi volunt*. tota versa est. PAG.76. *lin* 38. *sequens illud, quod prodesset*] *post vocem* sequens *tolle distinctionis notam*,sequens illud autem: *id est,id quod sequitur, bonum.* PAG.78.*lin.*10. *quàm ratione eorum*] *sic legendum est, vel libris omnibus inuitis. Sic autem loquitur eadem pagina versu vltimo.* Itaque consentaneum est his, quæ dicta sunt, ratione illorum, qui illum bonorum finem, quod appellamus extremum, &c. crescere putant posse, &c. PAG.79.*lin.17. quia cognitiones,comprehensioné que rerum, &c.*] *Sic restitui libris omnibus reclamantibus,qui habent* cogitationes, compr. *planè mendosè: sed paullo pòst iis ducibus atque auctoribus deleta coniūctione* &, appetitiones mouent *excudendum curaui.* PAG.82.*lin.9. eos autem communitatis & societatis suæ, vt bestiis hom.*] *legendum videtur* homines autem communitatis & societatis suæ, vt bestiis vti ad vtilitatē,*&c.quamquā nihil muto. l.* 12.*qui migraret,iniustum fore*] *qui migraret,nempe id ius ciuile.* migraret *hoc loco,id est,transiliret,παραβαίη,sic offic.*1.quæq; pertinent ad veritatē,& ad fidē, ea migrare interdū, & nō seruare sit iustū.*sic vtitur eodem verbo lib.* 1. *de diuinatione.li.27. sed emolumenta & detrimenta*] *hoc totum* emolumenta & detrimenta *delendum censeo. Repetenda enim & subintelligenda ex superioribus* commoda & incommoda. PAG.83.*lin.2. qui iubent tempori parēre*] *Sic omnes habēt libri veteres,neq; video quamobrē quicquam sit mutandum.Expressit enim quod Græci dicūt*, χρόνῳ πείθεσθαι, *seu* πειθαρχεῖν,*id est tempori parēre. P. Victorius tamen putat legendum* parcere:*quod idem Græci dicunt* χρόνου φείδεσθαι.

EIVSDEM IN LIB. IIII.

LIN. 44. *non melior, quàm illa sunt*] *videtur legendum*, non paullo melior,&c. PAG.84.*lin.5. etsi illud erat æquius, suum cuique concedere.*] *sic restitui libri vnius veteris vestigia secutus:in quo ita scriptum est*: etsi illud erat æquius,æquum cuique, &c. *lin.30. quod erat hominum non de spinis, &c.*] *sic restitui ex obscuris antiquæ scripturæ vestigiis,malim tamen legi*, non spinas vellentium. *Nec mihi displicet aliorum coniectura, qui sic restituunt*, de fortitudine more hominum non spinas vellentium, &c. PAG.87.*lin.1. vt se & saluum, &c.*] *lege*, vt se saluum, &c. PAG.88.*lin.43. quia momentum aliquod habeat ad vitam incundam accessio*] *sic legendus est hic locus, quamuis libri vulgati reclament, & nonnulli manuscripti: ex quibus alij sic habent, vt edidimus:alij hoc modo*: habeat ad iucundum accessio:*quæ scriptura ascripta erat ad oram codicis Leoquerni, viri humanissimi,collegæ mei. lin. 49. non risu potius,quàm oratione eiiciendum*] *quidam legi volunt* reiiciendum. PAG.89.*lin.15. Quid de quo nulla dissensio est?*] *Sic erat emendatus hic locus in libro Leoquerni: & ita reperi scriptum in aliquot libris manuscriptis. lin.* 24. *vt simile sit omnium naturarum illud vltimum.*] *sic restitui à simili loco, qui est suprà hac eadem pagina,admonitus.* Nemo enim est, qui aliter dixerit quin omnium naturarum,simile esset id,ad quod omnia referuntur,&c. PAG.90.*lin.29. At enim natura dicitis virtutem constitui non posse.*] *Sic habet codex Memmianus: quem sequutus sum, quanquam Manutius legit*: At enim veram dicitis virtutem: *eóque modo scriptum esse ait in Maffei libro. lin.50. vt à principiis permanaret ad fineis*] *vel sic legendum, vel* perueniret ad fineis.PAG.92.*l.21. Illud verò minimè consect.sed in primis hebes illorū,Glor.*] *sic restituit hunc locum Muretus duabus his vocibus* scilicet nominum, *quæ ex aliqua annotatione natæ erant, deletis: & distinctione mutata.* PAG.93. *lin.31. verbis illi commodius vtantur.*] *legendum videtur* commodioribus.*commodioribus autem, id est aptioribus & accommodatioribus.* PAG.94. *lin.* 9. *quibuscum re concinebat*] *Sic restitui hunc locum ex Nonio. lin.* 12. *admirati sumus*] *malim legi* demitati sumus. PAG.95.*lin.3. prius quàm despexerunt.*] *legendum censeo* dispexerunt. *lin.* 17. *carum etiam contrariorum*] *vel sic legendum, vel,si vulgatam lectionem retineamus*, contrariarum, *desideratur aliquid, post vocem* contrariarum, *fortasse inertiarum. ego* contrariorum *probo, sic enim statim loquitur, ibi*, virtutum contraria. *lin.33. Illæ falsiloquæ, vt ait Statius*] *sic restitui ex codice Memmiano.*PAG.96.

lin 8. cum Aristotele & illis re consentire] cod. Memm. habet con-
sistere: vnde suspicor legendum concinere, vt suprà pagina nona-
gesima quarta: quibuscum re concinebat, verbis discrepare.
lin.29. Non ego tecum iam ita loquar, &c.] quidam legi volunt.
ita iocabor: & paullò pòst, vbi est contenta numeris, liber vnus
manuscrip. habet contenta neruis: ego malim deleri. Nam videtur
hoc numeris esse superuacaneum. lin.41. cuius generis onus nauis
vehat] lectionem hanc receptam probo: tametsi cuiuscuius habeat
vnus liber manuscrip. Cuiuscuius autem: id est cuiuscunque à
recto quisquis. vsus est eodem casu Lucretius, vt est in nostris editio-
nibus. PAG.97. lin.5. hoc vno maximè mihi premi] vocem vitio,
quæ huc irruerat, vt alienam, delendam curaui.

EIVSDEM IN LIB. V.

LIN. 49. Species quædam commouit, &c.] videtur legendum
commonuit, vel suprà, mihi quidem altiorem memoriam Oe
dipodis, &c. commouit, &c. PAG. 98. lin.5. vt id etiam co-
gnomen.] sic habent libri veteres: vulgati autem mendosè cogno-
mine. velim præterea legi, qui id etiam, pro, vt id etiam. PAG.
101. lin. 28. in quibus nihil aut honestum] si codices manuscripti
hanc lectionem non confirmarent, tanta tamen vis veritatis est, vt
ea probari deberet. nunc cùm eam codices illi adiuuent atque adeò
præ se ferant, nihil est quòd de huius lectionis veritate dubitemus, &
lectionem vulgatam, in quibus nihil, quod non aut honestum,
&c. non reiiciamus. lin.39. & quatenus quicquid se attingat] vel
quicquid, positum pro quidque: quod non est inusitatum bonis scri-
ptoribus: vel legendum quidque. PAG.103. lin.16. configebat tar-
dus celereis, stans volatilis, &c.] Sic apud Attium Philocteta: Cō-
figo tardus celereis, stans volatileis. Pro veste pinnis mem-
bra textis contegens: hæc ex Iosepho Scaligero iuuene doctißimo
& plane patris simillimo. PAG. 104. lin. 28. datam pro sale ne
putresceret] legendum censeo, ne putisceret: vt legit Nonius Marcel
lus in voce putidum. PAG. 105. lin.5. sic & extr. omn. app. du-
ctum à prima commendatione naturæ] sic legendum censeo vel om-
nibus libris reclamantibus. sic enim loquitur infrà pagina proxima.
Et adhuc quidem ita nobis progressa ratio est, vt ea ducere-
tur omnis à prima commendatione naturæ. lin. 41. quæ re-
bus ipsis perfruatur] docti quidam legi volūt perficiatur. PAG.107.
lin.38. facile nos ea carere pateremur] sic legendum esse coniecimus
partim ex antiqua scriptura, partim ex ipsa sententia. lin.46. cùm
verò paullum processerint] quidam addunt ætate, vt sit paullum
ætate processerint, &c. lin.48. Endymionis somnum nobis ve-
limus dari] libri vulgati fere omnes habent nolimus dari: sed codi-
ces veteres Memmiani & Huraltinus, velimus dari: vtrocunque mo
do legamus, eadem sententia manet: hoc tantum interest, quòd si noli-
mus legamus, geminata negatio magis negat, hoc modo nolimus no-
bis Endymionis somnum dari, ne si iucūdissimis quidem, &c.
PAG.108. lin.7. paratißimis vesci voluptatibus] hunc locum profert
Nonius in verbo vesci: idque interpretatur vti. PAG. 110. lin.25.
quē Tiberina decursio] sic Manutius emēdauit ex antiquo codice: quo
modo nos quoque scriptū in quattuor reperimus. PAG.111. l.10. in ve
stris auribus commentatus] quidam legi volunt commoratus. lin.
42. qua de re agatur] sic legendum vel libris omnibus inuitis: id-
que possum sexcentis aliis locis ostendere. PAG.112. li.7. Iam illa ex-
terna parcè tu quidem, sed cum hæc corporis, bona sint] hunc locum
duabus vocibus in ordinem restitutis emendaui: quo facto iam senten-
tia planißima est. Iam illa externa (inquit) parcè tu quidem dicis
bona: sed tamen cum hæc corporis, id est, quæ ad corporis pertinēt, bo
na appelles, eorum profectò cōficientia, nempe externa, quæ sunt
fortunæ, in bonis numerabis. lin.9 contra hæc attende me nihil dice-
re] nihil hic discrepant libri veteres à vulgatis. locus tamen mihi sus-
pectus est. non enim exprimitur ea quæ postulatur, sententia. Nam hoc
videtur dici debere: contra hæc attende an nihil videar dicere, si ista,
&c. id est contra hæc Peripatetica, attende vtrùm hoc argumentum
infirmum sit atque imbecillum, nécne: si ista mala sunt, &c. Quare
sic legendum censeo, contra hæc attende videárne nihil dicere.
lin.36. In cruce qui angitur] codex Huraltinus habet in cruce qui
agitur: vnde legendum censeo, in crucem qui agitur. PAG.113. l.13.
qui vere, falsóue, quæreremus] verbum quæreremus, quod in omni-
bus libris reperitur, alienum & superuacaneum puto: hoc primum:
deinde falsóue legendum arbitror, vt sit hæc sententia, qui siue ve-
rè, siue falsò, dicitur oculis se priuasse, &c. Quidam autem sic le-
gunt: qui verè falsóue quereremur: paullo pòst legendum quàm
minimum, vbi libri omnes vulg. habent quàm minimè. lin.22.
vt in actionibus præscribi solet, &c.] videtur sic esse legendum: vt
in actionibus fieri solet, de re eadem scripsit alio modo.
lin. 33. Quanti quidque sit, aliter docti & indocti] sic emendaui, codi-
ces manuscrip. secutus: cuius scripturæ facilis & aperta sententia est.
quanti, inquit, quidque sit, aliter docti, & indocti, definiunt, , seu æ-
stimant. PAG.114, lin.15. Stoici scilicet?] Sic restitui coniectura du-
ctus. mendum videlicet à librariis scriptoribus commissum: qui pro
Stoici scilicet fecerunt Stoiciscilicet, deinde ex hac vitiosa scrip-
tura, natum est Stoicis licet. li. 25. quasi verò hoc didicisset] Sic
habent libri duo manuscript. vbi vulgati habent quis vero hoc
didic, &c.

EIVSDEM IN LIB. I.
TVSCVL. QVÆST.

PAG. 116. lin.13. Ita nos studiosè dedimus] sic legendū. nam vo-
cem operam ab aliquo indocto fuisse adiectam vincunt omnes fere,
quos vidi, libri veteres: in quibus eius nulla compârent vestigia. 118.
lin.11. cordi suffusum sanguinem] Immò dicebat Empedocles, cordi
suffusum sanguinem, esse animi sedem. PAG 119 lin.31. in ceteris hu-
mi retineret, vt permanerent tamen] sic est legendum. Itáque scriptum
reperi in tribus codicibus manuscrip. lin. 36. non modò adiutores
in prœliis victoriæ, &c.] videtur ita legendum potius, non modò
adiutores in prœliis populi Rom. sed etiam victoriæ nuntij
fuisse perhibentur. PAG.120. lin. 12. Remp. non feret?] sic le-
gendū, non, vt in libris vulgat. conferet. non feret enim habent om-
nes libri veteres, quos vidi. præterea aliquot libri eiusdem notæ insti-
tuta, remp. vbi vulgati habent, instituta reip. quod probo. PAG.
121. lin.12. etiam alios tot sæculis de animis] verbū disputasse, quod
erat in vulgatis, non reperitur in libris veteribus: & profectò si-
quis altius perspiciat, attentiúsque consideret, videbit redunda-
re. repetitur enim ἀπὸ κοινοῦ, dixisse. l.34. siue ipsa natura superio-
ra appetentes, &c.] sic habent aliquot veteres codices, melius, opi-
nor, quàm vulgati superiora appetente: vel lege ipsæ. li.37. In
sublime ferri] licet etiam legere sublime ferri, vt habent om-
nes libri vulgati, & nonnulli manuscr. PAG.121. lin. 8. Alti
Acheruntis falsò sanguine] Adr. Turnebus legendum putat,
salso sanguine, quemadmodum apud Ennium, neque miseræ
lauere lacrymæ salsum sanguinem. PAG. 122. lin. 41. ne-
que enim sensus vllus est, &c.] hoc refellit Lucretius lib. 3. Dicere
porrò oculos nullam rem cernere posse, Sed per eos ani-
mum vt foribus spectare reclusis: Desipere est, contrà cùm
sensus dicat eorum. Sensus enim trahit, atque acies detru-
dit ad ipsas, Fulgida præsertim cum cernere sæpe nequimus,
Lumina luminibus quia nobis præpediuntur: Quod foribus
non fit: neque enim quà cernimus ipsi, Ostia suscipiunt vl-
lum reclusa laborem, &c. PAG.123. lin. 41. hoc est seip-
sum posse cognoscere] videntur hæc non esse Ciceronis. PAG.124.
lin. 5. Cùm pareat igitur æternum id esse] sic legendum libris om-
nibus repugnantibus. Nam primùm sic legitur apud Platonem in
codicibus manuscr. Ἀθανάτου δὲ πεφασμένου τοῦ ὑφ᾽ ἑαυτοῦ κινουμένου:
id est, cum appareat, seu apparuerit id esse immortale, quod à se ip-
so mouetur: Deinde pareat pro appareat nemo, qui benè Latine
loquatur, vnquam dixit: & qui ita loquuntur, barbarè loquun-
tur. Itaque reponendum est hoc loco, pareat, id est appareat: quo
verbo vtebantur veteres tum multis aliis in rebus, tum in actioni-
bus & iudiciis, vt si pâret Titum mihi debere centum, &c.
mendosè autem hîc operarij hæc separauerunt à verbis Platonis, cum
illa pertineant & continuentur vsque ad illa, licet concurrant,
&c. lin. 18. Nam sanguinem, bilem, &c.] videtur legendum.
Nam sanguis, bilis, pituita, ossa, nerui, venæ, omnis deni-
que, &c. nisi quis dicat, eum Græcorum more locutum esse.
lin.24. Per animum ipsum.] In libris veteribus non est, per. sic
enim habent: animum ipsum, &c. Vnde coniicere poßit aliquis,
esse legendum animo ipso, &c. PAG. 125. lin. 2. terráne tibi
aut hoc nebul.] quidam legi volunt, Terrenáne tibi, &c. ego
nihil muto. PAG. 126. lin. 50. ac diremtus earum partium] Sic

edendum curaui ex auct. libr. manuscr. paullo post eod. versu, pro iunctione, legendum fortasse est vinctione. PAG. 127. lin. 17. qui acribus oculis deficientem solem intuerentur] sic edendum curaui libris omnibus inuitis duces secutus Lucretium, Virgilium, ipsum Ciceronem. Lucret. lin. 3. Cùm feruiscit & ex oculis micat acribus ardor. Virg. lib. 12. Scintillæ absistunt, oculis micat acribus ardor. M. Tull. pro Plancio, Populum Romanum aureis hebetiores, oculos acriores & acutiores habere. lin. 20. multa aduersa reuerens, tanquam in rate, in mari immenso nostra vehitur ratio] legendum tanquam in rate, in mari. &c. hoc primum, quemadmodum habent libri veteres, & docet Adr. Turnebus lib. 10. Aduersar. & ita iusseram excudi. reuerens autem edendum curaui, tum quòd ita repereram scriptum in vno libro vetere, tum quòd existimaram reuerens, hic idem fere valere, quod metuens. sed nunc reuerrens magis probo, vt habent alij libri, quam lectionem idem Turnebus tuetur & explicat erudite. Iam ratio legendum vt & edendum curaui, non oratio. significat enim, nostræ mentis aciem & rationem in hoc mundo vehi tanquam qui in rate vehitur, in mari immenso. de oratione non loquitur. lin. 31. nequicquam aliud est] sic habent omnes libri vulgati, & plerique manuscr. Manutius asseuerat in codicibus Maffæi scriptum reperiri, nihil quicquam. Turnebus nequicquam retinet: & interpretatur non quicquam. Ego nec quicquam reponendum censeo: & ita reperi scriptum in codice Memmiano & Huraltino. nec quicquam autem valet non quicquam. nam nec pro non vsurpabant veteres: vt furtum nec manifestum, nec-opinato, nec-escit, nec-rectè, pro non manifestum, non opinatò, non erit, non rectè. vide Festum. Quòd si quis dicet etiam ne posuisse veteres pro non: respondebo, illud esse obscurum & controuersum, aut certe minus vsitatum, hoc perspicuum esse & inter omneis constare, & vsitatissimum esse. Quare nequicquam probo: ne quicquam non item: quæmquam neque improbo, neque damno. lin. 40. & siue retardabis.] Codex Memmianus & Huraltinus habent retractabis: quod probo, & ita reponendum censeo. lin. 47. acerrime autem, &c.] hic non fuit relinquendum spatium, sed potius hæc fuerunt cum superioribus continuanda. sunt enim Ciceronis, non eius, qui posuit de quo audire vellet. PAG. 128. Nam similitudo.] Codex Huraltinus habet. Iam similitudo, &c.] PAG. 129. lin. 25. publice gratulabantur] lege publicè ei gratulabantur. PAG. 130. lin. 42. æquo animo ferendum putant.] quidam addita negatione, legunt, æquo animo ferendum non putant: vel iniquo animo ferendum putant. lin. 48. Nam reor, non vllis, &c.] vel sic legendum, vel, vt habet codex Huraltinus: Nam reor, nullis, &c. hoc autem significat Cicero, Cur eorum, qui exacta ætate moriuntur, fortuna laudatur? nullis enim posset esse vita iucundior, si longior vita daretur, quàm illis, quippe cum essent prudentissimi, prudentia autē nihil dulcius. PAG. 131. lin. 13. venenum, vt sitiens obduxisset] Sic esse legendum, iampridem admonuit P. Victorius, idque ex auctoritate librorum veterum, quibuscum omnes nostri consentiunt & conspirant. obduxisset autem, id est exsorbuisset, ebibisset. Horatius oda. 3. lib. 3. illum ego lucidas Inire sedes, ducere nectaris Succos, & ascribi quietis Ordinibus patiar deorum. PAG. 132. lin. 2. mortis si est misera, finis, &c.] sic habet vnus codex antiquus. & ita sine dubio legendum. PAG. 133. lin. 9. etiam mortuos pœniuntur] sic habent libri veteres, & ita legendum: pœniuntur autem, id est puniunt, seu puniuntur ἀντιρρητικῶς. lin. 10. Ipse summis saxis] scribe, ipse, minore prima littera. In oratione in Pisonem, vbi hi iidem versus proferuntur, pro ipse saxis summis, &c. legitur vspiam saxis: quorum vtrum rectius sit, iudicent eruditi. PAG. 134. lin. 26. qui cùm Appollini] scribe Apollini vno p. erratum est operarum. PAG. 135. lin. 25. quòd cùm exantlauisset omneis, &c.] profert hunc locum Nonius. sed legit exanclaisset. ego exantlauisset probo hoc loco, quo modo habent aliquot libri manusc. exanclauisset tamen nō damno. Est enim verbū ab anculādo, quod valet ministrare & ministeria laboriosa subire: ex quo ancilla dicta est. Quocirca exanclare labores, pro subire labores, videtur etiam pulchrè & eleganter dictum.

EIVSDEM IN LIB. II.

PAG. 136. li. 33. & refellere sine pertinacia, &c.] hanc lectionem tuetur Adrianus Turnebus Aduersariorum lib. II. cap. VIII. Manutius sic mutat, & refelli sine pertinacia & refellere sine iracundia, &c. Ego nihil muto, præsertim cùm & sententia sit probabilis, & sumta sit ex Gorgia Platonis, vt obseruatum est ab aliis, viris doctissimis. locum ascribere piguit, ad alia properantem. PAG. 137. lin. 28. vt cum eorum vita mirab.] videtur sic potius legendum, vt eorum cum vita mirabil. pugn. oratio. Veruntamen nihil ausim mutare sine librorū veterum testimonio. lin. 37. Et si in segetem, &c.] videtur legēdum. Etsi segetem sunt in deteriorem datę Fruges. lin. 40. sic sine doctrina, &c.] legendum arbitror libris omnibus inuitis, sic nec sine doctr. animi, &c. li. 49. commend. omn. erud. lect. decere] lege debere, vt habent codices veteres. PAG. 138. lin. 29. sit fortis in perferendo] sic legendum puto: & ita scriptum est in codice Huraltino, longè melius, quàm si fortis: malim tamen legi esse fortem in perferendo satis est, si quis vetus codex adiuuet. Nunc cùm omnes codices antiq. habeant partim vt vulgati, partim, Sit fortis, &c. vt edidimus, hac scriptura acquiescendum existimo. lin. 46. Quæ corpore exantlaui.] sic habent aliquot nostri libri veteres, alij exanclata. vulg. partim exantlato, partim exanclato, planè, opinor, mendosè. Videtur enim legendum vel exantlaui, vt editum est, quod valet exhausi, vel exanclaui, id est, subij, toleraui, vel exantlata: id est exhausta. Quòd autem quidam vulgatam lectionem exantlato tuentur, vt exantlatum corpus intelligatur exhaustum, non admodum placet. Iam exanclato ferri non potest. PAG. 139. lin. 3. Iam decolorem sang. exs.] profert hunc locum Carisius lib. 2. in voce, decolorē. lin. 40. tam intolerāter &c.] profert etiam hunc locum idem Caris. eod. lib. in voce tolerantet, ex quo licet intelligere tolerabiliter & intolerabiliter dolere, seu ferre dolorē, morbos, &c. quod alibi in vulg. lib. reperitur, mēdosum esse, vt alias admonui. li. 43. Vnde ignem mortalibus Diuisse cluet doctu' Prometheus Clepsisse dolo, &c.] sic videtur legendū. sunt enim versus Anapæstici cum coronide, vt rectè animaduersum est à Ios. Scaligero, Iulij Cæsaris Scaligeri filio, iuuene doctissimo. malè autem hic operæ interpunctum posuerunt post mortalibus, & distinctionis notam pòst Prometheus. PAG. 140. lin. 29. nullo dilectu] sic habent aliquot libri manuscripti pro eo, quod est in vulgatis delectu: quod magis probo à verbo diligo. PAG. 141. li. 10. optare hoc quidem est, non docere.] P. Faber. Tolos. quem supra commemoraui, vir doctissimus, nuper supplicum libellorum in regia magister factus, putat hoc loco legendum: captare hoc quidem est, &c. neque obstant eius coniecturæ similia loquendi genera: vnum in Lucullo: Somnia censet hæc esse Democriti, non docentis, sed optantis, alterum libro de Fato, Optare hoc quidem est, non disputare. Illa enim dicuntur in Democritum & Epicurum: qui quasi prouincias atomis dabant: hæc in Zenonem, qui conclusiunculis spinosis & argutis captabat. Itaque dixit suprà non longè: quid me decipis Zeno? li. 22. nihil proficientem, & laborantem] legendum fortasse est, & frustrà laborantem. quin planè vocem frustrà, aut aliam aliquam parem, & idem valentem, deesse existimo. PAG. 142. lin. 17. vt, si vsus foret] legendum fortasse est, si vsus ferat. nihil tamen mutandum arbitror. lin. 18. quid? ille cursus, clamor, &c.] libri veteres habent, cursus, concursus, clamor, &c.] lin. 38. Quiesce igitur, & vulnus alliga, &c.] Adr. Turnebus Aduersariorum lib. IIII. cap. XVIII. legit deinceps hoc modo, Etiamsi Euripylus posset, non posset Æsopus: idque ex vno codice manuscrip. atque huius scripturæ sententiam explicat. nos in aliquot cod. Memmianis, & Huraltino hanc vulgatam reperimus, Etiamsi Euripylus non posset, posset Æsopus. priorē tamen illam magis probamus. PAG. 143. l. 3. si satisfactū iis non sit, se velle decumb.] sic restituit Adr. Turnebus ex auctoritate codicis manuscr. Ego au:ē olim antequàm veteres codices ad manus meas peruenissent, conieceram legendum: ni satisfactum iis sit, &c. quod idem valet. li. 32. Itera dum eadem ista mihi] verba sunt M. Tullij, ex quodam poëta tamen mutuata, quasi Epicurum interrogantis, (quæ sæpe item alibi à M. Tullio vsurpantur) Itaque non debet interesse spatium, quasi verba sint eius, qui quæstionem posuit. Et paullo pòst, Summum, quo nihil, &c. Epicuri responsio est. PAG. 145. lin. 36. è quibus eiici vocem & fundi videmus] sic habent duo libri manuscr. quos sequor. Ita enim loquuntur Latini, eiicere & mittere & fundere vocem: quod Græci dicunt ἀφιέναι φωνήν: itáque legendum esse apud Lucretium, & M. Tullium in oratione pro M. Cælio ostendimus. In vulgatis mendosè legitur,

elici, quod minus probo. lin. 37. omnibus vngulis] Quidam legi volunt omnibus vnguiculis. PAG. 147. lin. 22. Si tanti sint, vt ferendi non sint] Sic legendum, non vt in libris vulgat. si tanti non sint, vt ferendi sint, negatio scilicet loco suo mota fuerat, & in alienum translata.

IN LIB. III. TVSCVL. QVAEST.

PAG. 148. lin. 12. ea virtuti resonat, tanquam imago voci] sic legendum libris omnibus inuitis: neq; me mouet Adr. Turnebi auctoritas aliter sentientis. quid enim absurdius dici potest, quàm gloria virtuti resonat, tanquam imago gloriæ? PAG. 150. lin. 36. nexæ & coniugatæ sunt] Nonius legit & iugatæ sunt: & ita reponendum censeo, libris omnibus inuitis. lin. 41. quod nec quicquam est in tali homine] sic legendum censeo. necquicquam autem, id est, non quicquam, nec pro non, vt suprà diximus: vel lege nequicquam, vt ne pro non item intelligatur.. PAG. 152. lin. 31. nam cùm omnis perturbatio misera est, &c.] miseria est habent omnes libri vulgati: & bona pars manuscr. & ita malim legi: & sic edi iusseram. lin. 42. Præterea ad Troiam cùm misi, &c.] videtur legendum, Præterea tum ad Troiam cum misi. &c. In proximo versu autem, pro Scibam, libri veteres habent Sciebam: & ita legendum, vt versus ratio constet. ne hoc quidem dissimulabo, in libris veteribus scriptũ esse ob defendendam Græciam, vbi vulgati habent ad defendendam Græciam. PAG. 153. lin, 41. sed quæ dicant, videamus: quomodo, neglig.] vitiosam interpunctionem correxi: hoc tantum. quo facto hic locus planus factus est. dicebat paullò antè, se Epicuri sententiam suo more persecutum esse: quam Epicurei suo exprimunt: sed quæ dicant, inquit, videamus: quomodo dicant, ne laboremus. PAG. 154. lin. 3. Nam reuocatio illa, &c.] legendum videtur auocatio: vt pagina superiore, auocatione à cogitãda molestia, &c. lin. 35. habes formam &c.] legendum fortasse est, habes formulam. PAG. 155. lin. 3. Nec verò ita dici potest, &c.] hæc non fuerunt separãda à superioribus Sunt enim etiam verba Epicuri: vsq; ad illa, atque hæc, &c. lin. 10. nisi eam vim, qua afficiantur, &c.] sic restitui ex Nonio, qui ita legit in verbo ebullire. li. 47. aliquid videamus & cibi] sic restitui ex Prisc lib. 2. PAG. 156. li. 35. ratum habiturum. quod egerit] sic emẽdandum censeo, etiam libris omnibus inuitis. ita enim loquuntur Latini, ratũ habere, nõ actum habere. l. 46. id ferire vehementius] sic emẽdauit olim Riuius. cui assentior, confirmat hanc lectionẽ similis locus aliquot pòst versibus ibi, feriunt enim fortasse grauius. PAG. 157. li. 26. nõ id efficiunt, vt ea, quæ accidant, maiora sint: videntur quia recẽtia sunt, nõ quia repent] Sic hunc locum emendaui partim coniectura ductus, partim librorũ manuscr. auctoritatẽ secutus: in quibus nõ sunt hæc, quæ reperiuntur in quibusdã vulgatis, maiora vidẽtur, post illa, recentia sunt. PAG. 159. li. 4 cælo atque terra Medéa miserias] lege Medeai, vt emendat Turnebus lib. Aduersariorũ 19 PAG. 161. lin. 18. vt fere nos omnia in conso. vnam coni.] legendum fortasse est, in Cõsolationẽ nostram, quanquam in his verbis omnia, vnam, videtur nõ inconcinna antithesis. Itaque nihil mutare ausim. lin. 19. in eo tenebatur curatio] legendum puto vertebatur curatio. lin. 23. Orationem mederi, &c.] sic hunc versum restituimus. is autem, qui proximè sequitur, sic legendus: siquidem qui tempest. &c. Nam operæ malè hîc siquidem, diuulsum à reliquo versu, separatim posuerunt. videtur tamen legendum admouet. PAG. 162. lin. 13. Quanquã planè disputationis sunt, non delectationis, &c.] Cum vulgata lectio, planè disputationis sunt, delectationis, me sæpe offendisset, & quidam nõ indoctus in libro suo impresso, quem commodatò mihi dederat, ascripsisset, non delectationis: putaueram hunc locum sic esse emendandum. sed fefellit me opinio. Nam emendandus vt & coniecit Turnebus, quanquam plenæ disputationes sunt delectationis, &c.

EIVSDEM IN LIB. IIII.

PAG. 165. lin. 6. præsentis autem mali sap. aff. nulla est] atqui nónne patientia, seu tolerantia est? paullò antè quidam legi volunt à ratione auersa cautio. lin 47. voluptati maleuolentia lætans, &c. Nonius legit, maleuolentia lactans: sed errat Nonius. describitur enim ea, quam Græci ἐπιχαιρεκακίαν appellant. PAG. 166. lin. 12. distinguunt etiam illud, &c.] nonnulli libri veteres habent, distinguitur etiam illud, &c. ego nihil muto. lin. 41. vt hominum vniuersi generis] sic esse legendum peruincunt & codex vetus & ratio. subintelligitur enim & repetitur ἀπὸ κοινοῦ odium. quemadmodum autem suprà dixit odium mulierum, sic debet hic dici, odium vniuersi generis hominum l. 47. sed quid oculis rapere visa es, &c.] approbata Fruterij Brugensis, iuuenis doctissimi cõiectura, rabere legendum censeo. rabere autem inquit Nonius, à rabie. PAG. 167. lin. 14. quia procliues ad eas perturbationes, non quia, &c.] verbum sunt quod est in lib. vulgatis, nullis in veteribus reperitur. lin. 34. & vt corporis est temperatio] etiam hîc conspirat & congruit ratio cũ auctoritate veterum librorum, in quibus ita legitur, vt edendum curauimus: nisi quòd deest aduerbium similitudinis. vt: quod à librario omissum putamus propter copulæ & similitudinem. PAG. 168. lin. 6. morbis enim manentibus vitia sublata esse possunt, &c.] sic legendum, non, vt est in libris vulgatis, vitia sublata esse non possunt. Quòd si codices veteres hanc emendationem non confirmarent, sola ratio tamen satis confirmare deberet. lin, 9. è scrupulosis cotibus] legendum fortasse est, scruposis. Lucretius libro 4. haud quaquam ratio scruposa relicta est. PAG. 169. lin. 19. nata esset ægritudo noua: sed ea modica, &c.] locus hic non videtur emendatus. quid si sic legamus? nata esset ægr. noua: nec ea modica: magna tamen, &c. quid si sic? nata esset ægritudo noua: quòd si esset illa modica, magna tamen, &c. quid si sic? nata esset ægr. noua: quæ vt esset modica, magna tamen, &c. lin. 41. vitioso lentitudinis nomine appellant] sic legendum, neque dissentiunt ab hac lectione libri vulgati. Nonium igitur non sequemur, qui legit lenitudinis. PAG. 169. lin. 30. In procliue labuntur] malim legi procliue labuntur, detracta præpositione in, quemadmodum apud Lucret. lib. 2. Et procursus item procliue volubilis exstat. sic enim scriptum est in codicibus manuscr. notæ melioris, vt admonui in commentar. Lucret. PAG. 170. lin. 34. Quàm gladium in stomacho, sura &c.] Turnebo assentior, qui lura legendum putat: vt lura hîc os ventriculi significet. PAG. 171. lin. 24. In perpetiendis rebus, &c.] legendum fortasse, in perpetiendis laboribus: & ita infrà perferendorum laborum, vbi est perferendarum rerum. PAG. 172. lin. 38. Itaque bene adhibita ratio] Turnebus legendum censet bene habita. li. 17. vt etiamsi nec mala sint illa, &c. nec bona] legendũ, vt, etiamsi & mala sint illa, quæ, &c. & bona, quæ, &c. l. 19. omnia prementẽ] quidã legendum putãt omnia spernentem. ego nihil mutandũ censeo. significat enim, virum fortem & magnanimum, omnia seipso inferiora atque humiliora ducere oportere. PAG. 175. lin. 30. excludit vt iniquã] Adr. Turnebus ex cod. antiq. legit. vt nequã. PAG. 176. lin. 14. quid est enim, quò non progr. ira? eodem quò furor] hunc locũ sic emendaui duabus vocibus in suum locum restitutis. ita enim legitur in libris vulgatis. quid est enim, quò non progr. eodem ira, quò furor. lin. 40. potest videri alius alio natura, &c.] hîc pro vt, quod erat deprauatum, feci alio. PAG. 177. lin. 4. qui se ægritudini dediderunt] legendum, vt habent libri veteres, dederunt.

EIVSDEM IN LIB. V.

LIN. 42. & corporũ doloribus congruẽteis] in verbo cõgruenteis, mendum subesse suspicor. Significat enim Cicero, naturam nobis dedisse animos & ex corporum doloribus dolorem contrahenteis, ac perferenteis, & ex suis, &c. quasi dixisset, συναλγοῦντας & συμπάσχοντας, & vnà cũ corporibus dolenteis, & sensum corporis participanteis. At vox congruentes, non videtur hanc sententiam notionémque exprimere. fortasse melius expreßisset, si scriptum esset, corporum doloribus coægrenteis, seu coægrescenteis: vel congrauescenteis, vel confũgẽteis. Omnino aliud verbũ hîc desidero. Cum his autem Ciceronianis congruunt illa Lucretiana lib. 3. Præter enim quàm quòd morbis cum corporis ægrit: Aduenit id quod eam de rebus sæpe futuris Macerat, inque metu male habet, curísque fatigat. lin. 43. Sed in hoc me ipse castigo] Nonius in verbo castigo legit, sed hoc in me ipse castigo: in quo non sum eum secutus. Quòd autem idem paullò pòst mollitia, legit, non, vt habent omnes libri, mollitie, in eo sum eum secutus. PAG. 178. lin. 1. studiúmque nos compulisset] sic habent libri ma-

nuscr. & sic legendum, non, vt est in vulgatis, contulisset. lin. 59. Tum nos quasi in mercatus quandam celebritatem] sic legit Nonius: cuius auctoritatem secutus sic edendum curaui. lin. 50. quone recederent] quidam legendum putant reciderent. PAG. 179. lin. 34. nisi imaginibus potius vti] sic legendum, non vt in libris vulg. si imaginibus. PAG. 180. lin. 45. & cum Aristo nuper &c.] sic legendum censet Leon. Malaspina in emendationibus, in lib. 6. epist. ad Atticum. cui assentior. Fuit enim Aristus Antiochi frater. Itaque paullò antè eadem ratione legendum arbitror, Sed Brutus tuus auctore Aristo & Antiocho, &c. PAG. 181. lin. 41. exploratáque spe contineri] legendum fortasse, exploratáq; eius spe, &c. PAG. 182. lin. 4. ad quæ etiam plura possunt accedere] sic emendaui certissima coniectura ductus. Nam vulgata lectio, à qua non discrepat antiqua, atque etiam quæ pl. poss. accedere, vitiosa est. PAG. 187. lin. 1. morti destinatam] sic habent nonnulli libri vet. alij mortis, & item vulgati. PAG. 188. lin. 24. cùm prudentia vtilitatem ciuium cernat] verbum contineri quod foris huc irruerat, delendum curaui. nam primùm non reperitur in vno cod. manuscr. deinde sententia ipsa respuit. Hoc enim sentit Cicero, sapientem etiam in reip. administratione, vtilitatem virtutis declaraturum. prudentia enim fretus cernet vtilitatem ciuium: iustitia instructus nihil in suam domum ex publica vtilitate deriuabit, &c. PAG. 189. lin. 24. quàm ibim, aut aspidem] legendum fortasse est, quàm ibim aut apim. Erat autem apis bos AEgyptiorum deus: quanquam nihil mutandum censeo. Nam etiam aspidem colebant AEgyptij. PAG. 190. lin. 7. quod quidem Carneadem, &c.] videtur legendum, hoc quidem, &c. & paullò pòst, nos autē illud cum pace agemus. PAG. 191. lin. 4. nostrates philosophi facere non poterunt?] sic legendum est: facere non poterunt, inquam, & ita habent omnes ferè libri veteres, quos vidi: itáque edi iusseram. non nego tamen deleto verbo facere lectionem eam, quam mauult Manutius, ferri posse. Hoc dico alteram esse & antiquiorem, & meliorem. lin. 10. munera autē ista, quibus deliciaris] vel sic legendum: vel quibus es delicatus, vel quibus es deliciatus. Sic enim Græcè scriptum est, δῶρα δὲ, οἷς ἐντρυφᾶτε, id est munera autem, quibus deliciamini, seu deliciati estis. & paullò antè legendum pulmentum fames, non pulpamentum. Horat. satyra 2. lib. 2. tu pulmentaria quære Sudādo: & epist. ad Loll. 2. lib. 1. Cenes vt pariter pulmenta laboribus emta. lin. 28. neque necessitatem modò] videtur legendum neque non necessitatem modò, &c. PAG. 192. lin. 8. vt quicquid obiectum est] vt quicquid, id est, vt quicque quemadmodum alibi docuimus. lin. 13. tum suauitate præstantia?] videtur legendum suauitate præstanti? lin. 33. tabulis, ludis] quidam legi volunt, tabulis pictis deleta voce ludis. PAG. 193. lin. 22. ignominia afficere poterit sapientem?] docti quidam legi volunt attingere poterit sapientem? PAG. 194. lin. 26. toto se animo dedidissent?] libri tres vet. in his Huraltinus, habent dedissent: quod magis probo. lin. 29. & quæ vellet, attingeret] quidam legi volunt, & quæ vellet, aspiceret.

EIVSDEM IN LIB. I.

DE NAT. DEORVM.

PAG. 195. lin. 35. Quid est enim temeritate fœdius] vel hoc modo legendum, quo modo conijcit & Manutius: vel turpius. quantumuis licet reclament codices, quos vidi, omnes. Neque hæc scriptura ferri vllo modo potest, quicquid comminiscantur & proferant studiosi antiquitatis homines, ipséque adeò Turnebus. Nam (vt idem alibi fatetur) omni antiquitatis situ, carie, & putrore potentior est ratio & veritas. lin. 44. Quod verò maximè rem, causámque continet,] vulgatam lectionem, quia ferri non potest, reieci, Manutiíque coniecturam, præsertim à codicibus antiquis adiuuam & confirmatam aliqua ex parte approbaui: nempe quatenus tulit veterum librorum auctoritas. PAG. 196. lin. 22. qui inimicè insectantur, repellendi] legendum est fortasse refellendi. Veruntamen nihil mutandum censeo sine librorum veterum auctoritate. nam repellendi aptè respondet illi insectantur. PAG. 198. lin. 27. Vnde verò ortæ illæ quinque] hic locus quibusdam non videtur à mendo esse vacuus. lin. 35. omnem totius orbis designationem] quidam legi volunt omnem totius operis designationem. PAG. 199. lin. 6. nullo modo viderunt animi, &c.] mendosè hic operæ inculcarunt negationis particulam, non, ante verbum viderunt, errantes ex coniectura quadam mea ad oram libri ascripta, quæ talis fuit: & nullo modo viderunt animi naturam, non intelligētes, in quam figuram, &c. Nam participum intelligentes, sine negationis particula non, ferri non potest. Malim tamen sic legi, non viderunt, animi naturam nullo modo in eam figuram cadere posse, vt deleatur verbum intelligentes, quod est in omnibus libris. lin. 21. cur aquæ mentem adiunxit, &c.] hunc locum partim coniectura ductus, partim antiquæ scripturæ vestigia secutus, emendaui. PAG. 201. lin. 20. Quæso quid absurdius quàm] sic est planè legendum, non, vt est in libris vulgatis, quo quid absurdius, &c. PAG. 202. lin. 46. sic tractat vt manu ducat, docet, &c.] sic restituit hunc locum Adr. Turnebus, vir omni doctrinæ genere præstantissimus: quanquā hæc editio nonnihil ab eius coniectura discrepat. ille enim verbum docet omittit, nos ex doceat fecimus docet: quod item Ioan. Passeratio venit in mentem. lin. 50. & ad nos affluat] sic emendaui ex simili loco, qui est infrà eod. libro, pagina ducentes. quarta, vers. decimo nono, ibi, cúmque ex ipso imagines semper ad nos affluant. PAG. 204. lin. 19. quid dicit, quod non modò,] vel legendum, quid dixit: vel paullò pòst dignum sit. lin. 47. hinc quodcunque in solum venit, &c.] quidam legendum putant, quicquid in solem venit, &c.] lin. ead. Quæ primùm nullæ sunt. Nihil enim est, quod vacet, &c.] hic locus non est integer. prætermissa enim sunt nonnulla à scriptore librario: quæ sic restitui. Quæ primùm nullæ sunt. nihil est enim minimum. deinde non est inane. nihil enim est, quod vacet corpore, &c. PAG. 209. lin. 2. Sed tamen tantum Epicuri, &c.] secutus sum P. Victorij sententiam: quæ nihil discrepat ab antiqua scriptura. docet enim ille lib. Var. lect. 24. cap. 18. esse hîc ἀποσιώπησιν bonis scriptoribus vsitatam. lin. 7. totis voluminibus conciderit] quidā legi malunt consciderit, à verbo conscindo. PAG. 211. lin. 2. de M. Octauio deferentem sitellam, &c.] quidam cistellam legi volunt, vt in lib. 1. ad Herennium, aut illic quoq; sitellam: quod malo. PAG. 212. lin. 15. hominibus non consulant] sic emendauit hunc locum Manutius: qui antea ita legebatur: homines non colant. lin. 44. nutare videtur] mendosè hîc operæ natare impresserunt, cùm nutare, vt est in libris omnibus, excudi iussissem: tantummodo quorundam coniecturam ascripsissem, natare. Natare autem videtur, si cui fortè placeat, id est non satis sibi constare, neque certus & firmus esse videtur, translatione ducta à natantibus, qui cùm in elemento molli & cedente moueantur, stabiles esse non possunt. sic Horat. satyra 7. lib. 2. pars multa natat modò recta capessens, Interdum vitiis obnoxia. vbi errant, qui natat interpretantur ἐπιπολάζει, id est, frequens est, appâret. quo fit vt probabilis sit illorum cōiectura. PAG. 213. lin. 10. cùm in imbecillitate gratif.] sic restitui parua mutatione facta. Nam ex imbecillitatē, quod erat corruptum feci in imbecillitate, quod perspicuè verum & rectū est. quod si cui dubium est, argumento erit huius libri versiculus vltimus, qui ita habet quoniam, vt dicitis, omnis in imbecillitate est & gratia & caritas.

EIVSDEM IN LIB. II.

PAG. 214. l. 14. Aspice hoc sublime candens] sic debuerunt hæc edi, aspice hoc Sublime candens, quem inuocant omnes &c. Nam aspice hoc, pertinet ad versum superiorem, éstque eius pars postrema: Sublime candens, &c. autem versus est integer senarius. PAG. 214. l. 37. quemuis aut non hebetem, aut impium] sic habent omnes libri, quos quidem viderim, quorum verborum hæc mihi sententia esse videtur. Nemo est modò non sit hebes, qui cùm deorum præsentiam in tot rebus cognouerit, non cogatur fateri deos esse, aut si neget, cùm sit non hebes, non sit impius. hæc videtur esse horum verborum sententia. Sed quidam malunt sic legi: quemuis aut non hebetem, aut non impium, &c. eadem sententia. alij sic, quemuis non hebetem aut impium, &c. etiam eadem sententia. PAG. 215. l. 8. nulli viri vocantur] de hoc loco consule Aduersar. Adr. Turnebi l. 11. verbis conceptis] sic legendum, non vt est in libris vulgatis, verbis certis. PAG. 217. l. 45. Ipse vero aër, qui natura est maximè humidus] sic legendum est, vel libris omnibus inuitis, non vt habent, frigidus. aër enim calidus est natura: sed humidior, quàm calidior: quod minus appâret, minúsque sentitur, propter calorem. At contrà aqua humorem suum maximè habet in promtu, maximéq; declarat, propterea quòd frigida est. quomodo verò potest esse maximè frigidus, si non est expers caloris, atque adeò si est multo calore ad-

mistus, & si est aquarum quasi vapor, cùm vapor omnis sit calidus, & interdum pro calore vsurpetur? PAG. 218. lin. 43. tum remitterentur, tum contenderentur] sic legendum, non continerentur. nam contendere, & remittere sunt contraria, vt funis remissus: funis contentus: animi rcmissio, animi conrentio. PAG. 221. lin. 50. cùm subsequitur autem, hesperus, &c.] videtur sic legendum, cum subsequitur autem, Græcè hesperos, Latinè vesper.

PAG. 223. lin. 38. Aspice hoc sublime candens] scribe vt supra admonuimus esse scribendum, aspice hoc Sublime cādens, quem inuocant omnes Iouem. PAG. 224. lin. 1. Datum est igitur Neptuno alterum, &c.] quidam legi volunt, alteri, &c. PAG. 224. lin. 22. Diana annuaga dicitur] sic restituit Adr. Iunius ex Probo. idem legit paullò antè apud nos, vbi vulgò apud nostros. paullo pòst vbi vulgo legitur, sed quod in septem numeratur tanquam vagantibus, ille vult legi, in septem vagantur tanquam venantibus. PAG. 226. lin. 6. quo facilius id quod docere volumus] quidam lib. veteres habent volimus: vnde suspicari quis possit scriptum esse à Cicerone velimus: quanquam volimus non est reiiciendum, cùm veteres dixisse volim pro velim, constet. hac re tantum me suboffendit, quòd scenam olet. PAG. 227. lin. 24. hac animabili, spirabilique] Idem Iunius ex Probo, legit animali: contrà Seruius apud Virg. ad illum locum lib. 3. æn. hoc cæli spirabile lumen: legit spirabil'. sic enim ille, spirabile, id est vitale, quo spiramus: & est sermo Ciceronis: quanquam ille dixit spiritabile in libris de nat. Deor. PAG. 229. li. 7. nec stirpium asperitate vastari] Nonius legit vastescere: & ita censeo reponendum. lin. 13. ipsum autem mare sic terram app. lit. claudit &c.] videtur legendum clauditur. PAG. 231. li. 15. & rursum trahunt indidē] sic legendum. indidem autem, id est ex eodem loco, seu ex iisdem locis. PAG. 233. lin. 33. Vomitione canes purg. aluo se ibes &c.] sic restitui scripturæ veteris vestigia secutus. nam vulg. lectio, vomitione canis purgare, aluos ibes Ægyptiæ curant, mendosa est.

PAG. 235. lin. 16. in reliquum corpus didantur] sic legendum: didantur autem id est diffundantur, distribuantur. Lucret. lib. 4. Inde quod exprimimus, per caulas omne palati Diditur, &c. lin. 35. sonum recipere, &c.] alij libri habent percipere. docti quidam legi volunt excipere: ego accipere, vt pagina ducentes. tricesi. sexta, versu duodecimo. lin. 49. qui natura in sublime fertur] quidam libri non habent in, fortasse rectè. PAG. 236. lin. 23. bestiola conaretur irrumpere] quidam legendum putant irrepere: ídque annotatum est ad oram codicis Memmiani, non tamen, vt ex antiquo aliquo exemplari profectum: sed quasi à coniectura natum.

PAG. 237. lin. 16. nareis cornibus iis, qui resonant &c.] videtur legendum, quæ resonant, &c. li. 33. arborum autem confectione] quidam legi volunt, confectione. PAG. 238. lin. 12. eorum enim cursus demetati, &c.] sic legendum, non demetiti. nam à verbo demetior, fit demensus sum: demetatus autem à demetando. lin. 43. cui quidem ne putresceret &c.] legendum libris omnibus inuitis, vt est apud Nonium, in voce putidum, ne putisceret, & ita edi iusseram. huic loco similis est ille sup. lib. 5. de Finibus: animam illi pecudi datam pro sale ne putisceret. sic enim illic quoque legendum est, non, putresceret, vt habent libri vulgati.

EIVSDEM IN LIB. III.

PAG. 240. lin. 13. neque enim mihi par ratio] quidam legendū putant, par cerratio est: quod ego valde probarem, si qua essent huius scripturæ in libris veteribus vestigia. lin. 48. mihi quidem ex animo exuri non potest] sic habent omnes ferè libri & vulgati, & manuscripti, quæ lectio si nobis probabitur, tralatio erit ab iis notis, quæ ferro inuruntur. quædam exempla tamen vulgata habent exiri, vnde nuper quidam fecerunt, exire. alij legi volunt excuti. ego nihil muto.

PAG. 241. lin. 23. Aspice hoc sublime candens] scribe aspice hoc, littera a. minore: Sublime s. maiore, propter eam causam, quā supra dixi. PAG. 243. lin. 12. Nihil igitur affert pater iste Stoicorum] Sic Lucretius Epicurum patrē appellat, lib. 3. princip. Tu pater & rerum inuentor: tu patria nobis Suppeditas præcepta, &c. PAG. 246. lin. 31. cuius matertera Asteria est, mater Latona] sic restitui genealogiæ historiam secutus. Latona enim & Asteria sorores fuisse traduntur: Hecate autē Latonæ filia. PAG. 247. lin. 11. Itemq; Leonaticū, est delubrum Athenis, quod Leocoriō, &c.] hunc locū stellula, seu ἀστερίσκῳ notari iussi: neque id temere. quid enim sibi vult hoc Leonaticum? Nam Leocorion, quid sit, sciunt omnes mediocriter eruditi: nempe delubrum, seu templum Lei filiabus, quæ sua morte pestem ciuitatis Atheniensis sedarunt, dedicatum. Leonaticum autem ferè omnes corruptum esse putant, ex quibus alij censebant legendum Leonticum, aut Leontium potius à Leo, puellarum illarum patre: quemadmodum à Timoleonte Timoleontium dictum est. Sed errāt. Nam à Timoleonte rectè Timoleontium fingi potest: à Leo (λέως enim dicebatur ille, non λέων) Leontium nullo modo. Alij Leo natis est delubrum, &c. alij putabant Leonaticum esse retinendum &, Leonaticum dictum à Lei natis, seu natabus, id est filiabus, vt Græci Λεωκόρειον nominarunt παρὰ τὰς τοῦ λέω κόρας. sed hoc ne ij quidē, quibus hoc venit in mentē, magnopere probant. Ego putabam sic legendum, Leo Attico est delubrum Athenis, &c. sed non placet. delubrum enim erat filiarum Lei, non ipsius Lei. Putabam etiam sic, Leo dicarum est delubrum, &c. sed eadem ratione hoc quoque reiicio. Venit tandem mihi in mentem, sic omnino esse legendum. Itémq; Leo nararum est delubrū Athenis, &c. quæ coniectura ita mihi placet, vt nihil putē excogitari posse melius. lin. 18. Cur autem arqui species non in deorum] omnes ferè libri & vulgati, & manuscr. habent cur autem arcûs species non in deorum, &c. nisi quòd in vno scriptum erat, arqui: quod probo. Nam veteres grammatici docent, arquū, in generādi casu, arqui, dici irim: arcum, in patrio casu, arcus, suspensum fornicem. Sic Lucret. lib. 6. Tum color in nigris exsistit nubibus arqui. Sed Carisius sic legit hunc locū lib. 1. cap. de analogia. Cur autē arcus septies nō in deorum, &c. quod puto esse erratum librarij. PAG. 248. lin. 5. qui sub terris habet] sic habent libri manuscrip. haber autem id est habitat. lin. 35. Tertius quidem &c.] deleo quidem: quod inane & superuacaneum est. PAG. 249. lin. 11. & Orbonæ ad ædem Larum,] sic edendum curaui codices manuscr. secutus, quomodo iam antè à Manutio fuerat hic locus restitutus. mendosè autem hîc operæ omiserunt præpositionem ad. PAG. 251. lin. 9. sessum it Prætor] sic erat emendatus hic locus in codice Memmiano: & rectè. lin. 43. tacere præstaret philosophis &c.] malim legi philosophos.

PAG. 254. lin. 17. sed quomodo iidem dicitis, non omnia deos, &c.] mendosè hîc operæ fecerunt, qui idem vultis, &c. pro qui iidē vultis, &c. hoc primum. alioqui legendum ita videtur, vt in nonnullis vulgatis persequi iidem vultis deleto, qui. Ne hoc quidem modo malè legeretur, sed quomodo iidem dicitis, n. o. d. persequi, qui vultis à diis immortalibus, &c. deleto, iidem.

EIVSDEM IN LIBRVM. I.

DE DIVINATIONE.

PAG. 254. li. 46. quáque proxime ad deorum vim] sic restituit hūc locū Adr. Turnebus Aduersariorū lib. 5. cap. 20. PAG. 255. l. 9. coloniam misit in Æoliā] sic emendauit adr. Turnebus. PAG. 256. lin. 4. credo ne communia iura migrare] sic habet codex manuscr. & ita legendum. Sic loquitur offic. 1. quæ que pertinent ad veritatem, & fidem, ea migrare interdum, & non seruare sit iustum. & 3. de finibus, Quoniámque ea natura esset hominis, vr cum genere humano quasi ciuile ius intercederet: qui id conseruaret, eum iustū: qui migraret, iniustū fore. PAG. 257. lin. 35. quæ nomen ex inuenta re reperit, rem ipsam, &c.] sic restitui certissima coniectura ductus. Nam nullo modo lectio vulgata ex inuenrore, ferri poterat, vt rectissime iudicat P. Victorius, & immeritò reprehenditur hîc à quibusdam. Nunc & sententia aperta est, & verba sententiæ congruunt, neque discrepant ab iis, quæ ceteri scriptores de aristolochia tradiderunt. hoc enim dicit Cicero, aristolochiam, nomen, quòd ad partus sit vtilissima atque optima: rem ipsam, id est herbam inuentorem reperisse ex somnio, & eius vim, & vsum. PAG. 258. lin. 19. vitaï lumina liquit] sic legendum, non vt habent libri vulg. & nonnulli manscripti, vitalia: & ita etiam edendum curaui apud Lucret. lib. 5. indigus omni Vitaï auxilio, &c. vbi libri vulgati, & plerique scripti habent Vitali. PAG. 260. lin. 20. sic tum auibus magnæ res impertiri solebant] sic omnes quidem libri habent, sed legendum censeo impetriri. Impetriri autem antiquum verbum, quo veteres vtebantur in auspiciis, valet impetrari. lin. 25. secundo rumore, auersáque aui] legendum puto, aduersáque aui. PAG. 261. lin. 23. nec abducar vt rear, &c.] lego, nec adducar vt rear. PAG. 264. lin. 33. crudeli dominatu premebatur] liber vnus manuscr. habet tenebatur. PAG. 263. lin. 36. artè

&

& grauiter dormitare cœpi] videtur legendum dormire, veruntamen nihil mutandum censeo. PAG. 266. lin. 30. qui secus quàm decuit, &c.] quidā legi volunt quàm debuit. subinit. viui. lin. 48. Ubi paullò antè sapiens & virginali modest.] sic restituit hunc versum Io. Auratus. Idem paullò post peperisti reponendum censet pro vulgato repetisti. in ceteris Adr. Turnebi sententiam sum secutus. mendosè autem hic operæ impresserunt virginal' modestia. PAG. 269. l. 13. aut Bacchi sacris cōmota] legendū putat Auratus, aut Bacchi sacris commota cùm vulgò legatur, vt Bacchi sacris imbuta, &c. cuius coniecturā equidē, probo: sed nihil mutari volueram. PAG. 271. lin. 26. somniandi causa excubabant] nonnulli libri habent incubabant, quod malo, & ita Manutius. lin. 39. quoties senatus decemuiros ad libros, &c.] hæc iterata (nam & hic, & paullò antè versu 27. posita sunt) mihi mendi suspicionem commouent. PAG. 273. lin. 21. vrbem Romam, Remurámne voc.] sic legēdum est, non, vt vulgò, Romam Remámne vocaret. mendosè antem hîc operæ iterarunt, ne: & excuderūt, Romámne, Remurámne vocarent. delendum enim ne affixum nomini Romā: quod de suo addiderunt. PAG. 274. lin. 1. vt aquarum eluuiones) sic legendum censet Turnebus Aduersariorum libro quinto: & rectè.

EIVSDEM IN LIB. II. DE DIVINATIONE.

PAG. 278. lin. 4. vehementius in dies incitatur] Nonius legit citatur in verbo citare. PAG. 280. lin. 38. qui thesaurum inuentum iri] sic legendum esse ratio peruincit, libris omnibus reclamantibus. lin. 50. anile sanè & plenum superst.] quidam legendum putant anilis sanè plenum superstitionis, &c. PAG. 283. lin. 6. vt enim iam sit aliqua in natura rerum cognatio] libri veteres habēt contagio. ego tamen nihil muto. nam paullo antè cognationis nomine vsus est in eand. sententiam: ibi, cum rerum autem natura, quam cognationem habet? & infra non longe semel atque iterum eadem pag. qua ex cognationis naturæ, & quasi concentu, atque cōsensu, &c. vbi mendosè operæ fecerunt cogitatione: nisi quis dicat vbique contagionis nomen esse reponendum. sic enim loquitur lib. de fato, vt in reliquis eiusmodi naturæ contagio valeret. & infra ibidem. Cui primùm quidem de ipsa rerum contagione respondeamus. lin. 20. vt is, qui impetrire velit, &c.] sic legendum, non impertire, vt est in libris vulgatis. neque impetrare, vt operæ hîc mendosè fecerunt. Est autem impetrire antiquum verbum, quod significat impetrare, vt suprà diximus. Festus, impetritum, impetratum. PAG. 286. l. 6. cur se contra natur. in terr. abdiderit] videtur legendum abdiderat. PAG. 287. lin. 22. cùmque terrorem.] sic legendum esse & duo libri veteres, & ratio peruincunt, non vt vulgò, errorem. l. 33. vectem circumnexus fuisset.] sic habet liber vnus manuscr. malim tamen, vecti circumnexus esset: nisi quis dicat esse ἀναστροφὴν, & pro circum vectem nexus fuisset, vectem circumnexus fuisset, positū. PAG. 89. li. 6. ita aqua Albana ded.] videtur hîc aliquid deesse, si diligenter attendas. PAG. 291. lin. 7. at Homericus Aiax] Immo Vlysses, vt iā animaduerterāt aliquot viri adocti: sunt enim Vlysses verba ἐν ἰλιάδι. PAG. 294. l. 37. negant enim &c.] inter hæc verba, & superiora, quam scire, deest quiddam tale, sequitur, deos ea nobis præsignificare: negant. deinde legēdum aiunt enim, &c. debet igitur hîc notari stellula, & ita iusserā. l. 38. casus omniū introspicere] sic legendū censet Manut. Nā libri alij omnes habent, causas. l. 45. nec si non dāt vias, nulla est diuin.] sic lgendū, non vt vulgò, nec si dāt vias, &c. hoc enim ait Cicero, posse deos nō dare vias ad scientiā significationis, & tamen esse diuinationē: vt ostendat, Stoicos ea sumere, quibus concessis, nihilo magis efficiant, quod velint. PAG. 295. lin. 38. Q. Ennius fecit] sic restituit hunc locum Auratus. male autem hîc operæ fecerūt Qu. pro Q. lin. 39 ex primo versu cuiusque sententiæ primis litteris, &c.] Idem Auratus sic hæc legenda putat, ex primis versuum cuiusque sentētiæ litteris, &c. PAG. 296. lin. 28. tamen hanc amphiboliam vers.] vel sic legendum, vel amphilogiam. Nam amphibologia neque Græcum est, neque Latinum. PAG. 292. lin. 14. non aliquando collimet?] malim legi collineet, vt lib. 3. de finibus, pag. septuages. quarta, vers. quadrag. octauo. Vt enim si cui sit propositū collimare, &c. Nam illic quoque vellem legi: collineare. PAG. 300. lin. 18. Etenim ex diuisione hoc secundum est, &c.] vel legenda sunt hæc hoc ordine, Quæ autē est continuatio, coniunctióque naturæ, quam, vt dixi, συμπάθειαν vocant (& enim ex d. h, s. est,) eiusmodi, &c. vel aliquid deest. lin. 21. nonnullæ etiam sunt valet. &c.] huius lectionis non obscura sententia est, nempe significari valetudinem certis ex somniis: vt hoc ipsum, pleni, an fame ex hausti simus, medici dicunt intelligi ex quodam genere somniorum. sed, ne mentiar, vulgatam huic antepono: nonnullæ etiam valetudinis significationes, vt hoc ipsum pleni, enecte fame simus, ex quodam genere somniorum intelligi posse dicunt: atque ita excudi iusseram: sed operæ alteram secuti sunt meo iniussu: Tantum ascripseram è regione huius loci, hanc scripturæ dissimilitudinem, quam in vno libro vetere repererā planè expressam, nisi quòd in eo erat, vt in vulg. dicuntur: hinc operariis istis errati causa præbita est. ead. lin. pleni, enectíne simus] legendum puto, pleni, enectíne fame simus. sic enim suprà pag. ducentes. octoges. nona, versu quadragesimo primo locutus est. lin. 46. multisque ex aliis futura præsentiunt] videtur legendum multisque ex aliis, quibus futura præsentiunt, vt sit, signa quædam habent, &c. quibus, &c. PAG 301. li. 25. eiiciendæ sunt] malim legi elidendæ sunt, vt Manutius censet.

EISVDEM IN LIB. SINGVLAREM DE FATO.

PAG. 303. lin. 7. Vt igitur ad quasdam res natura loci pertinet] post hæc verba in libris omnibus, sequitur deinceps, & operatur aliquid, quod ego funditus sustuli, vt alienum, & ex declaratione superiorū natum. l. 16. Quæ autē ex eo colligi, &c.] alij legunt, cogi, vt est in omnibus libris vulgatis. li. 33, percepta, appello, quæ dicuntur θεωρήματα] sic vbiq; legendū, percepta, non præcepta, PAG. 304. lin. 1. at si ista comprobabis diuina prædicta: & quæ falsa, &c.] hic locus, vt in vulgatis legitur, non videtur integer. sententia enim non concluditur, neque finitur, nascens ab illo principio, at si ista comprobabis, &c. nisi dicamus esse hyperbatum, quod pertineat ad hæc, quæ sequūtur. sed tamen & naturalis est, &c. ibid. in iis habebis vt] alij libri habent, habemus, quod minus probo. hoc enim videtur Cicero sentire, si comprobabis hæc diuina prædicta, seu oracula, eáq; vera & necessaria putabis: incides in angustias, quas reformidas. nam tu, qui fatum quidem ponis, sed necessitatem tollis, cogēris fateri & ea quæ sunt falsa in futuro, fieri non posse, & quod verum est in futuro, necessariò euenturum: quæ est Diodori sententia. Diodorus enim hæc dicebat, si falsa est hæc enuntiatio in futuro, Cras cenabit Epicurus, nō potest fieri vt cras, cenet Epicurus: & si vera hæc enuntiatio est in futuro, Cras cenabit Epicurus: necessariò cras cenaturus est Epicurus. quod vtrunque negabat Chrysippus. lin. 3. Karthagine potiturum] libri veteres habent Karthaginem potiturum: & ita legendū. l. 33. sed in factis immutabilē.] legendū immutabilitatē app. erratum est operarum. lin. 47. per inanitatē ferantur, &c.] legendum videtur per inan. deorsum ferantur, &c. PAG. 305. lin. 21. Omnia fato fieri non possunt] desiderabatur negatio: quam ego flagitante ratione restitui. lin. 23. cùm declinat atomus interuallo min.] legendum fortasse est, quo decl. atom. PAG. 306. lin. 4. quæ causas habeant cur fiant, &c.] hæc aberant à libris vulgatis. li. 6. nisi ex æternitate causa causam ferens, &c.] veteres quidam libri habent, nisi ex æternitate causarum series causam, &c. sed hoc puto esse ex annotatione natum: lin. 46. arctius astringi ratio non potest] in quibusd. libris sic legitur; hoc arctius astringi ratione non potest. PAG. 307. lin. 26. Non vt ex res causam afferr. am.) videntur ante hæc quædam desiderari. PAG. 308. lin. 2. medium ferire voluisse, &c.] sic restituit hunc locum P. Victorius cùm antea legeretur medium se ferre, &c. est autem medium ferire mediam quandam sequi sententiam. lege Victor. lib. 1. capite. 18. Var. lect. lin. 42. fateatur tamē, non eas sine viso, in &c.] prorsus legendum censeo, eas sine viso antecedente, &c. deleta negationis particula. paullò pòst autem operarij isti cōtra præscriptum meum excuderunt, neque eam causam ad assentiendum, &c. cum iussissem deleri, neque. lin 45. Itemque illi, qui ab hoc dissentiunt, &c.] legendum arbitror, neque illi, qui ab hoc dissent. lin. 48. si omnia fato fierent eiusmodi, &c.] legendum videtur si omnia ita fierent, &c. veruntamen nihil ausim mutare. PAG. 309. lin. 6. ab his fatum abesse] quis non videt hîc deesse alterum membrum, nempe tale quiddam: alteri, siue hæ, siue illæ causæ antecesserint, à rebus fatum abesse.

Corrige pag. superiore, versu 8. enectíne fame, &c. *& ead. pag. ab annot. ad lib. de fato. versu.* 4. *Qui autem ex eo, &c. versu* 11. *sed tamen si naturalis est, &c. & versu.* 13. *seu oracula. & vers.* 25. *videtur, per inane deors. & vers.* 34. *scribe. lin.* 29. *vbi est* 26.

EIVSDEM IN FRAGMENTA LIB. I. DE REPVB.

LIN. 54. *Omnis ciuitas, quæ est constitutio populi*] *legendum fortasse est*, omnis ciuitas, constituta à populo, &c. PAG. 310. *l.* 5. *Anci Marcij pater quoque ignor.*] *Andréas Patricius sic emendat*, Anci pater etiam ignoratur, *nisi* quòd is rex Ancus Marcius, &c. *aliquanto longius à scriptura recepta. l.* 43. *quæ terreret omnia*] *sic restitui, cùm libri alij habeant* tenetent, *alij* rerrent.

EIVSDEM IN FRAGM. LIB. II. DE REPVB.

LIN. 61. *Esse autem angores, esse miserias, &c.*] *malim sic legi* Esse autem angore & miseria afflictas atque abiectas, &c. *l.* 63. *vt auriga indoctus è curru trahitur, operitur, &c.*] *lego* è curru trahitur, deripitur, &c. *& ita sine dubio legendum.*

EIVSDEM IN FRAGMENTA LIB. III. DE REPVB.

PAG. 311. *lin.* 5. *regali, optimo, & populari, &c.*] *legendum puto* regali, optimati & pop. *lin.* 55. *qui si eius vita in peric. veniet, vt cū aliquādo necesse sit aut occupare, &c.*] *sic legendum, neque quicquam mutandum*: occupare *autem hoc loco, id est* προλαβεῖν, *aut* φθάνειν, *anteuertere, anticipare, præoccupare*: *hoc est, vt eum necesse sit aut occidere insidiatorem, seu grassatorem, seu quem alium vim inferentē, aut ab illo interfici. inepte enim quidā interpretantur tabulā aut equum, quo vehatur, vi capere.* PAG. 312. *li.* 4. *dignißimus om. forma*] *lege* omni fortuna *erratum est operarum.* PAG. 312. *Est quidem verò lex, &c.*] *sic videtur legendum, non vt vulgo.* Est quidem vera lex. &c. *mendosè autem operæ excuderunt* Et si quidem, &c. *l.* 32. *Pyrrhi videtur largitas à coss. aut Samn, &c.*] *videtur sic potius legendum*, Pyrrhi videlicet largitas Cōsulibus, aut Samnitium copiæ Curio defuerunt. *lin.* 50. *Si fas endo plagas cælestum, &c.*] *huius primi versus restitutio debetur P. Pithoeo, iurisc͞osulto eruditißimo & politißimo. Nam cùm ita legeretur vulgò*, Si fas cædendo cælestia scandere cuiquam est: *apud Senecam autem hoc modo*, Si fas est plagas cælestum, &c. *is sagaciter odoratus est, legēdum esse* Si fas endo plagas, &c. *endo autem valet in. Hos versus spectasse videtur Cicero cum illa scriberet, quæ sunt lib. 6. de rep. sub persona Scipionis minoris.* Ego verò, inquam, ô Africane, siquidem bene meritis de patria quasi limē ad cæli aditū patet, quamquam à pueritia vestigiis ingressus & patris & tuis decori vestro non defui, nunc tamen, tanto præmio proposito, enitar multo vigilantius.

EIVSDEM IN FRAGMENTVM LIBRI. VI. DE REPVB. SEV somnium Scipionis.

PAG. 316. *l.* 14. *quàm diis immortalibus grata sint Samia*] *ex veteris scripturæ vestigiis, quæ obseruaui in Nonio manusc. qui est apud* Io. *Turnes. typographum clariß. non ita pridem mortuum, cùm essem Lugduni, conieci sic esse legendum*, quàm simpinia pontificum diis immortalibus grata sint, Samiæque, vt is scribit, capedines. *Ita autem scriptum est in illo vet. cod.* quàm si impenia pontif. diis imm. grata sint, Samnia que, &c. *li.* 19. *quæ ciuitatis statum peruertunt*] *apud Nonium legitur* permouent: *quod miror à Sigonio esse mutatum.* permouēt *enim valet, valde commouent & concutiunt.* PAG. 317. *l.* 2. *me & fessum de via &*] *& Langius fatetur in suis libris non reperiri vocem* fessum, *neque nos reperimus in nostris. Quare delenda est. lin.* 14. *deligēre iterum consul*] *libri veteres habent*, dilegēre: *quod rectum est: ex quo* dilectus: *vt* dilectus militum. *Festus lin.* 24. *& parum rebus*] *sic habent libri veteres, non, vt vulg.* pacem rebus. *parum rebus autem, præcisa locutio est, quæ sic integra sit*: parum rebus temporis tribuite.

PAG. 318. *lin.* 12. *prosperus & salutaris*] *sic habent omnes libri veteres, atque ita legendum. sic enim loquebantur veteres. immò verò vsitatius est* prosperus, *quàm prosper: quemadmodum exterus, superus, inferus & similia, quàm exter, super, infer, &c. l.* 14. *mens mūdi & temperatio*] *lege*, mens mundi & temperator. *lin.* 21. *qui interuallis coniunctus imparibus*] *doctus quidam, idémque amicus meus legendum putat* disiunctus, *non*, coniunctus. *quia (inquit) interualla disiungunt. sed ego contendo, nihil esse mutandū. nam symphonia, seu concentus constat, fit vnus, coniunctus est ex interuallis imparibus: verbi gratia ex* διατεσσάρων, διαπέντε, διὰ πασῶν. *quemadmodum cinnus constat ex multis dißimilibus rebus: & color aliquis componi potest ex multis distantibus ac diuersis coloribus. lin.* 39. *aut quàm expetendam gloriam.*] *nihil muto, neque quicquam immutatū est in codice Memmiano, cum tribus codicibus antiquis comparato: quamuis Langius ediderit* quàm expetēdo. *ego* quàm *cum accentu lego, pro* quàm valde, *seu* quantopere. *hoc tantum.* PAG. 319. *lin.* 13. *homines enim iocculariter*] *sic legendum putat Adr. Turnebus libris quidem omnibus reclamantibus & recentioribus & antiquis: quorum hi quidem habent* loquelatiter: *illi* popularitet: *sed & prudentius & propius antiquæ scripturæ, quàm qui reposuerunt*, populariter. *Nam* loquelariter, *factum ex* loculariter: loculariter ex iocularitet, *cum l. scriptum esset pro i. quod sæpe peccabatur à librariis illis. lin.* 43. *Cum pareat igitur, &c.*] *cùm pareat, id est cum appareat. mendosè autem hìc* pateat *habent libri vulgati.*

EIVSDEM IN LIBRVM. I. DE LEGIBVS.

PAG. 322. *lin.* 15. *sed veritas à te postulatur*] *sic legendum potius quàm vel* seueritas: *quamuis in quibusdam libris manuscr. reperiatur. nam refellit hanc scripturam id quod respondet Marcus*: faciunt imperitè, qui in isto periculo non vt à poëta, sed vt à teste veritatem exigant. *Veruntamen, nequid dißimilem, puto hìc aliquid deesse. mouet mihi huius rei suspicionem vetus scriptura*, vel seueritas: *quam puto natam ex*, sed veritas, *vt quiddam tale ab Attico dictum esse credibile sit*: & à nonnullis, quòd & in recenti memoria, & in Arpinati homine hoc omne confictum esse existimetur. Ac poëtis quidem quiduis confingere licere fatentur: sed veritas à te postulatur. *lin.* 16. *qui in isto periculo*] *sic omnes libri vet. habent*: in isto periculo *(inquam)* non, *in isto opusculo: & ita legendum.* periculum autem *hoc loco significat id quod fit ab artifice tantùm experiendi & periclitandi ingenij gratia, seu quod primò ab artifice excogitatur & efficitur, vt pòstea expoliatur & accuratius absoluatur. extat titulus libr.* VII. *codicis Iustin.* de sententiis ex periculo recitandis: *vbi vulgò legitur ex breuiculo, planè mendosè.* PAG. 322. *lin.* 22. *teneo quam optab. occas. neque omittam*] *in codice Memmiano ascriptum erat ad oram libri, legendum fortasse est*, neque amittam. *lin.* 31. *quibus nihil potest esse iucundius*] *ferri quidem. hæc lectio potest: nec eam improbat Adr. Turnebus: & eam reperi in libris veteribus expressam: sed tamen malim legi* nudius. *lin.* 39. *ad summam impudentiam*] *libri manuscr. habent* imprudentiam. PAG. 323. *lin.* 12. *ceßionem liberam atque otiosam*] *sic habent omnes libri manuscr. Vnde quidam legendum arbitrantur* secessionem: *alij reposuerunt* cessationem: *quod reieci.* cessionem *non improbat Turnebus. lin.* 18. *numeros & cantus remißiores, &c.*] *sic videtur legendum ex vestigiis veteris scripturæ: quanquam amicus quidam meus mauult legi* numeros & cantus remiserat, &c. *quam lectionem, cum ab antiqua ne ipsa quidem valde longe absit, non reiicio: sed omnibus hanc antepono* numeros in cantu reciderat. *lin.* 41. *quamquam est populo necessarium.*] *alij aliter: ego sic hunc locum emendandum esse censeo. hoc autem sentit M. Tullius: quamquam ius ciuile, in quo iurisconsulti versantur, populo sit necessarium, esse tamen eorum munus exiguum. lin.* 42. *quoad populo præstare vol.*] *libri veteres habent*, quoad populum præst. voluerunt. *quam scripturam magis probat Turnebus, ego hanc vulgatam reiiciendam non puto. lin.* 43. *illud autem incognitum, minus est in vsu*] *sic legendum puto, non longe discedens à vulgata lectione. sententia autem est hæc. ius illud incognitum, nempe ius ciuitatis, seu ius publicum, minus est in vsu, id est minus exercetur à iurisconsultis, minúsque est necessarium.* PAG. 324. *lin.* 6. *nullo in genere disputationis, &c*] *sic restituit hūc locum Adr. Turnebus, idque ex antiquæ*

scripturæ vestigiis: & quidem preclarè, vt pleraque omnia. Nam ne necesse habeam lectorē toties admonere, illum & illum locū hîc ab hoc eruditissimo viro esse emendatum, quod fieret infinitum: semel confirmo, bonam partem emendationum, quæ sunt in his libris, ei acceptam esse referendam. lin. 14. sed noris ista] locus suspectus. Omnino mihi corruptus videtur, & sic restituendus. sed non quærimus ista. PAG. 325. lin. 17. disputari solent ista, & nimirum ita sunt, vt disp.] sic habet codex Memmianus: nisi quòd deest vox ista, & copulatio Et. lin. 26. Obscuras, nec satis apertas intellig.] vocem apertas, quæ à librariis omissa fuerat, restitui. Nam sine dubio vel hæc vox, vel similis aliqua deest: cùm libri veteres habeant obscuras nec satis intelligi vbi vulgati habent apertas necessarias. Iam vbi omnes libri habent: enudauit, ego Aurati accerrimo ingenio, summaque doctrina præditi, coniectura probata, inchoauit, reposui. lin. 46. quod principum & c.] putaui aliquando legendum, quem principem. veruntamen nihil ausim mutare. PAG. 326. lin. 6. Id iam patebit] legendū fortasse parebit, id est apparebit, vel patebit interpretemur, apertū erit, patefiet. quod tutius est. PAG. 326. lin. 16. quæ quę in animis imprimūtur inchoatæ intelligentiæ, &c.] ex hoc intelligere licet in Topicis pagina ducentesima, septuages. oct. versu trices. vbi legitur, & impressa intelligentiæ, &c. potius legendum, & impressa intelligētia, &c. lin. 36. quod dico naturam esse) desiderari hîc aliquid puto, & sic legendum, naturam esse rectam, &c. lin. 43. Vnde enim illa pithagoréa vox) in libris veteribus, & nonnullis exemplis vulgatis, post hæc verba, scriptū est quasi in inani, De amicitia locus. Ex quo verisimile est, hæc Græca, quæ hîc legūtur, ab aliquo non indocto esse illata ad lacunam explendam. PAG. 328. lin. 14. vtilitate illa conuel, litur) videtur aliquid desiderari, & ita legendum, vtilitate illa sublata conuellitur. li. 22. Quòd si tanta potentia est stultorum, &c.] sic omnes quidem habent libri, sed his inuitis has treis voces sententiis atque iussis delendas esse puto: vel sic legendum: Quòd si tāta pot. est stultorū, vt eorum sententiis, iussis, atque suffragiis rer. nat. vert, &c. Omnino locus nō est sincerus. l. 73. Nos ingenia iuuenū, &c.] hunc locū partim scripturæ veteris vestigia secutus, partim vocibus aliquot, quæ suo loco motæ fuerant, in ordinem redactis, in integrum restitui. quo facto ita facilem & planum reddidi, vt sine interprete, ac doctore intelligatur. vnum præterea desidero, vt pro ratione, legatur opinione. PAG. 330. lin. 31. è media philosophia ducta sunt) omissa fuerant hæc à scriptore aliquo librario, dū à dicta sunt, similitudine deceptus, trāsit ad ducta sunt. cetera, quæ hîc deinceps sequuntur, ab aliquo, opinor, litterarum studioso excogitata & ad oram vnius codicis veteris adscripta sunt: deinde à scriptore, quasi Ciceronis verba, in contextum orationis translata, quæ tamen delere non sum ausus.

EIVSDEM IN LIBRVM II.

PAG. 332. lin. 21. in qua reip. nomen & vniuersæ ciuitatis est] vel sic legendum, vel ita, vt emendatum est in codice Memmiano. quæ populi Rom. vniuersi ciuitas est. lin. 25. cùm pro Balbo tecum) Manutij fidem secutus sic edendum curaui: qui se ita scriptum reperisse in Maffæi libro testatur. Nam libri alij veteres habent partim pro Ambio, partim pro Auidio: Vnde Turnebus noster coiectu ram facit, legendum pro Gabinio: alij pro Ampio malunt legi. lin. 30. rapidéque dilapsus] legendum fortasse est, delapsus. lin. 36. Thyamis Epirotes] sic restituit hunc locum Adr. Turnebus Aduersariorum lib. 11. cap. 16. PAG. 333. lin. 36, quàm si latores aliquas concessu suo sanx.] locus suspectus. de quo mihi hiscendi est nulla potestas, vt, loquitur Lucret. nisi dicamus ita videri legendum, quàm si leges aliquas perniciosas concessu suo sanxerint: vel sic, quàm si latas aliquas perniciosas concessu suo sanxerint. lin. 4. Igitur Tutias & Apuleias leges, &c.] secutus sum lectionem vulgatam: à qua nihil discrepat antiqua: non quòd probem, sed quòd nihil certi videam, in quo acquiescam. malim tamen legi Tu igitur Sulpicias & Apuleias, &c. PAG. 335. l. 6. irrita, infectáque sunto] libri veteres habent, infestáque sunto. quod probat Turnebus: & interpretatur non festa, infausta, dira. lin. 8. indices duo sunto] sic emendatum erat in codice Memmiano. sic & Turnebus legendum censet. lin. 9. ad Etruscos & haruspices] sic habent omnes libri vulgati, & nōnulli manusc. atque hanc lectionē tuetur Adr. Turneb. alij malunt legi, ad Etruscos Haruspices: in his Muretus. l. 29. pœna violati iuris esto] in codice Memmiano scriptū est extra orationis contextum i. æs pœna violatæ religionis esto: quam coniecturam ita probo, vt rectam & veram scripturam esse putem: nisi quis dicat videri potius legendum pœna violati iurisiurandi esto. li. 31. nec amnibus vllis elui potest] iis assentior, qui amnibus legendum putant. Omnino videtur hæc esse vera lectio. nam hoc membrum, nec amnibus vllis elui potest, respondet illi vel aspersione aquæ: alterum autem illud nec diuturnitate euanescere, illi posteriori, vel numero dierum tollitur. lin. 44. clam à patribus acceptos] secutus sum eam scripturam, quæ mihi visa est probabilissima. nam in quibusdam libris ita scriptum est, & ignotas cærimonias non à sacerdotibus, non à patribus acceptas. deos ita placet coli &c. lin. 45. patrum delubra esse in vrbibus] legendum videtur deorum delubra. PAG. 336. li. 15. malæ fortunæ, quæ omnia eiusmodi, detestanda, atque rep.] libri vulgati sic habent, malæ fortunæ, detestatæque, omnia eiusmodi, repudianda sunt. Veteres sic: malæ fortunæ, detestatque omnia eiusmodi, &c. vnde Adr. Turnebus in commentar. ad hunc locum, legendum putat malæ fortunæ, detestatáque omnia eiusmodi repudianda sunt. Muretus sic, quæ detestata omnia eiusmodi repudianda sunt, alij delendum censent, vt alienum, hoc detestatáque, seu detestatæ'que: vt post vocem fortunæ sequatur deinceps, quæ omnia eiusmodi, &c. Idem Turnebus libro Aduersar. 14. sententia mutata, sic legi mauult, quæ omnia eiusmodi detestanda, atque repudianda sunt. Atque hoc modo edidimus. Quod sicui minus placebit, sequatur codices vulgatos. Nam quod melius afferam, nihil habeo. Veruntamen, vt dicam etiam ipse quod sentio, putauerim vel hoc detestatæ'que, siue detestatáque esse delendum: cùm præsertim quidam testentur abesse à cod. manusc. vel sic legendum, malæ fortunæ: quæ eiusmodi, & detestata omnia, repudianda sunt. lin. 24. quia compositio animi conferre debet, &c.] hic locus non magna immutatione facta, partim ex coniectura, partim ex vestigiis antiquæ restitutus est. lin. 34. in natura fœminarum omnium] quidam sic legi volunt, à natura fœminarum omnium castitatem peti. lin. 48. vt Titiam decreto collegij, &c. sic legendum existimat Adr. Turnebus cui assentior. quod siquis malit Sulpiciam legi, neque ego reiicio, neq; ille improbat. PAG. 338. l. 38. iudicia senatus, Italiæ, gentium denique omnium, &c.] docti quidam sic legendum putant, iudicio senatus, Italiæ, gentium denique omnium, conseruatæ patriæ testimonium consecuti sumus. lin. 50 ardenteis tum cupiditatum æstu, tum conscientia] sic legendum censet Ad. Turnebus. Nam neque lectio vulgata, ardenteis tum cupiditate, tum metu, tum conscientia, &c. neque antiqua, ardentes tum cupiditatum metu, tum conscientia, &c. ferri possunt. PAG. 339. lin. 3. tantum ponam breui] sic legendum censeo. Nam & vulgati libri, qui habent, partim pœnam erui, partim pœnam merui: & manuscr. in quibus est scriptum, ponam erui, corrupti sunt. Ego autem ponam, quod est in manuscr. retineo. ex erui facio breui, vna littera addita, & duabus alio ordine locatis. Non dissimulabo tamen docto cuidā videri sic legi posse: tantum pœnam Erebi duplicem ponam, diuinam & humanam. à quo dissentio. Quod autem alij quidam erui retinent, & interpretantur elici, colligi, nullo modo probo. lin. 16. ferróque fubigendam] sic legendum, non vt est in libris omnibus, subiiciendam. lin. 20. verò & apertissima sunt, &c.] sic erat emendatum in codice Memmiano & rectè. lin. 22, ex quo ducatur, quæque pars iuris] sic restituit hunc locum Ranconetus. Ead. lin. qui paullum modò ingenio possit mou.] sic restituit Ad. Turnebus ex antiquæ scripturæ vestigiis. lin. 38. hoc posito hæc iura pontificum auctoritates consecutæ sunt] sic emendatum est in codice Memmiano. PAG. 340. li. 2. quod est partitionis caput, si in testamento, vt c. ded. &c.] secutus sum emendationem ascriptam ad marginem libri Memm. à qua non multùm discrepat quorumdam coniectura, quam refert Adr. Turnebus, si deducta c. in testamento scripta non sint. lin. 7. quas qui intelligat, non si, &c.] sic habent libri veteres, & nonnulli vulgati, & recentes. in aliis ita impressum est: quas qui non intelligat, si ad caput referat, per se ipse perspiciat. quæ lectio probabilior videtur. lin. 32. quod tamen D. Br.] hic locus ex vno codice perantiquo & Plutarcho restitutus est. Plutarchi verba sunt hæc, Ῥωμαϊκά. διὰ τί τῶν ἄλλων ῥωμαίων ἐν τῷ φεβρουαρίῳ μηνὶ τοῖς ἀποθανοῦσι χοὰς, ἢ ἐναγισμοὺς ποιουμένων, Δέκιμος Βροῦτος, ὡς Κικέρων ἱστόρηκεν, ἐν τῷ Δεκεμβρίῳ τοῦτ' ἔπραττεν, &c, πότερον ὥσπερ ἡμέρας λιγώσης καὶ μηνὸς φθίνοντος

ἐάσαντι ἀνεγεῖραι... πολλοί, λέγει ἔχειν ἢ τὸ ἐνιαυτοῦ καταφέροντος ἐν τῷ τελευταίῳ μηνὶ τιμᾶν τοὺς τετελευτηκότας. ἔστι δὲ τῶν μηνῶν τελευταῖος ὁ Δεκέμβριος: id est, cùm alij Romani februario mense inferias mittant & parentent mortuis, Decimus Brutus, vt Cicero scriptum reliquit, Decembri mense hoc agebat, &c. an, quemadmodum vesperi, & mēsis vltimis diebus, solent plerique sacrificare: ita & rationi consentaneū est, anno vertente, extremo anni mense mortuos colere? Est autem December mensis postremus. *lin.* 42. *Totáque huius iuris compositio*] *legendum putat Memmius*, ideóque huius, &c. *coniectura facta ex antiquo codice, in quo scriptum est* toque huius. *lin.* 44. *quod genus sacrificij Lari veruecibus fiat*] *secutus sum antiquæ scripturæ vestigia, quæ partim talis est*, sacrificare verbecibus: *partim huiusmodi*: sacrificare verberibus: *neque tamen longe admodum à vulgatis libris discessi: qui sic habent*, quod genus sacrificij lari verberibus fiat. *Credibile est autem ex veruecibus factum esse* verbecibus *b. pro. v. errore librariis vsitato: deinde ex* verbecibus, verberibus. *Turnebus autem sic legendum putat*, quod genus sacrificij aræ verberibus fiat. *scribit tamen aliam olim se fecisse coniecturam, & hoc modo legendum censuisse*: quod genus sacrificij farre & verbenis, &c. *lin.* 43. *quemadmodum os resectum terra obtegatur.*] *Omnes lib. vulgati, quibuscum consentiunt manuscript. habent*, os reiectum terræ obtegatur. *emendatum est tamen in codice Memm.* reiectu terræ. *quidam doctus legendum putat*, os reiectum terra obtegatur. *nonnulli* os exceptum terra obtegatur. *Turnebus lectionem vulgatam retinet*, & reiectum terræ, *interpretatur*, reiectum in terram. *ego ex Festo*, resectum terra obtegatur, *legendum conieci, quod item quibusdam doctis in mentem venisse video. sic autem Festus*, Membrum abscindi mortuo dicebatur, cùm digitus eius decidebatur: ad quod seruatum iusta fierent reliquo corpore combusto. *lin.* 49. *non procul à fontis ara*] *sic emendandum censeo, antiquæ scripturæ vestigiis insistens: in hoc ab ea discedo, quòd pro* quod *repono* non. *Sæpe autem videmus in libris manuscriptis librarios pro* non *scripsisse* quod. *lin.* 50. *hac sepultura scimus esse vsam.*] *cùm in libris veteribus reperiam*, scimus esse vnam: *ego vnam corruptum esse puto, & vsam restituendum. Nam vulgatam lectionem* humatam, *non probo, quanquam, ne quid dissimulem, in eo exemplo, quod edidit Adr. Turnebus*, vsam *impressum est.* PAG. 341. *lin.* 5. *& corpus cessum est*] *vel sic legendum est, quo modo & Turnebo videtur, vel* & corpus vstum est, *quod minus probo. lin.* 6. *In omnibus sepultis ponitur*] *sic legit Turnebus: cui assentior. In codice autem Memm. emendatum est*, in omnibus sepulcris, *quod minus probo. lin.* 7. *nam prius quàm in os iniecta gleba*] *quidam libri veteres habent*, in eos iniecta gleba est. *l.* 9 *& tumulus vocatur*] *sic scriptum est in codice Memmiano. nonnulli vulgati habent, &* sepulcrum vocatur. *quidam veteres, &* gleba vocatur. *lin.* 12. *contrà censet habendas*] *quidam legunt* Cotta censet, &c. *lin.* 28. *& clauis purpureis*] *hæc visa mihi est & antiquissima, & optima scriptura. lin.* 30. *genas ne carpunto*] *Seruius in* 12. *libr. Æn. sic legit*, ne carpunto, *non vt est in vulgatis*, ne radūto. *lin.* 39. *nec longæ coronæ*] *quidam legi volunt*, nec laneæ. *lin.* 43. *Néue aurum addito*] *cùm sint hæc verba* 12. *tabularum, scribendum puto*, Níue aurum arduito. Ni *enim antiquum, pro* ne: duere *pro* dare, & ar *pro* ad: *quod notauimus in comment. Horat. & Lucret. paullo pòst reclamantibus libris omnibus, rationis & veritatis voce audita, legendum censeo*, Si quoi dentes vincti escunt: *vbi omnes libr. habent* essent: *& ita edi iusseram.* escunt *autem, id est* erunt. *notauimus in secunda editione Lucret. lin.* 42. *vt murratham iniicerent*] *sic restitui ex codice Memmiano. Cautum autem fuisse lege duodecim tabularum ne murrhata potio mortuo iniiciatur, etiam Festus prodidit. lin.* 44. *quàm humanè excipit altero capite. si cui auro, &c.*] *hunc locum miris modis in aliis libris deprauatum, adiutus à codicis Memmiani emendationibus, felicissimè restitui, vt eis intelligere licebit, qui hanc editionem hoc loco cum aliis comparabunt. li.* 45. *aliud habitum esse sepelire, &c.*] *sic emendaui coniectura ductus, ita tamen, vt ab antiquæ & vulgatæ scripturæ vestigiis non longè discederem. lin.* 48. *incendium videtur arcere.*] *sic emendatum est in codice Memmiano. lin.* 50. *siqui ludorum.*] *sic videtur legendum potius, quàm* si quid: *quamuis non putem hunc locum vacare mendo.* PAG. 342. *l.* 14. *cùm aliquid veri erat prædicatū: (nam mentiri, &c.] hunc locum perpurgaui à codice Memm. adiutus: in quo erat repositum*, conferta *pro* coniecta, & ad, *deletum. Nam lectio vulgata*, at iusta coniecta erant, *vitiosa est.*

EIVSDEM IN LIB. III.

PAG. 343. *lin* 18. *à me dici intelligi volo.*] *sic restitui, emendationem codicis Memmiani secutus: in quo duæ voces*, nihil aliud, *deletæ sunt. lin.* 41. *indicassit, inrogassitue, & per populum, &c.*] *quidam legi volunt*, multámue inrogassit, &c. *alij* inrogassitue multam, &c. *lin.* 43. *plures in prœlia sunto.*] *sic habent vulgati quidā libri, & item manusc. quod tamen non placet. alij legūt* in pluria: *quod valde probo: alij* in plera, *quod etiam magis probo:* plera *autem, id est* pleraque. PAG. 344. *lin.* 9. *discordiáque ciuium escunt, vnus ne amplius sex menses*] *sic legendum esse peruincunt libri veteres.* escunt *autem, id est* erunt. *lin.* 27. *senatori, qui nec aderit, nec loco, aut modo dixerit*] *sic emendauit hunc locum Paulus Manutius, planè diuinitus. lin.* 29. *vis in populo abesto*] *sic omnes quidem habent libri: sed vnus manuscrip. habet* adesto, *& hæc scripturæ dissimilitudo notata est in codice Memm. quam tamen reieci. paullo pòst legendum*, si quid turbassitur, &c. *quo modo excudendum curaui: non, vt est in libris vulg.* Ast quid turbassitur: *lin.* 36. *censores fidem legis cust.*] *sic est emendatum in codice Memm. & rectè.* PAG. 345. *li.* 4. *ad hanc familiam magis, &c.*] *sic docti quidam legi malunt, quàm, vt est in libris vulgatis*, ab hac familia magis ista manarunt, Platone principe, *quibuscum facit ratio: lin.* 49. *cùm esset ablegatus*] *secutus sum planè diuinam Ioannis Aurati coniecturam. significat autem, tribunatum, tāquam partum menstresum, quem* XII. *tabulæ ablegari, & de medio tolli iubebant, ablegatum esse, vt & idem Auratus erudite docuit, & refert iuuenis eruditus, dignus magistro discipulus, Canterus: quanquam multo antè ita hunc locum à se esse emēdatum mihi dixit Bern. Brissonius, iurisconsf. doctiss. idémque causarum actor eloquentiss. Si quis tamē* legatus *retinere volet, hac lege, vt pro eo, quod est* ablegatus, *accipiatur, non luctabor.* PAG. 346. *lin.* 1. *Quem enim ille non edidit, &c.*] *si hanc lectionem retineamus, hæc videtur eius esse sententia: Quem enim tribunum improbum non edidit primus ille tribunitiæ potestatis ortus? &c. sed quidam legi volunt*, Quæ enim non edidit, &c. *lin.* 7. *rumis & sicis, iis*] *sic restituit Adr. Turnebus, nisi quòd ego pro* iis sicis, sicis iis *edendum curaui.* PAG. 347. *lin.* 13. *quòd senatus ex his constituitur*] *mendosè hîc operæ omiserunt* ex his *ante verbum* constituitur. *sic enim legendum*, quod senatus ex his constituitur, &c. *lin.* 21. *Præclara verò lex ista est, & latè patet*] *sic emēdauit Adr. Turnebus: & ita legendum. lin.* 36. *qui inferioris ordinis essent*] *sic edendum curaui, codicis Memmiani emendationem ex duobus libris manuscr. secutus.* PAG. 348. *lin.* 22. *atque omnes rumusculos populareis aucupante*] *sic emendaui codicis Memmiani emendatione comprobata. li.* 30. *Ac nostro quidem auo cùm res, &c.*] *sic emendo, parua scilicet immutatione facta, optimáque sententia expressa. corrupta enim fuerat vox* auo, *& ex ea factum* quo, *deinde* quæ, *vnde Manutius vult fieri* qui. *quod mihi non probatur.* PAG. 349. *li.* 10. *nisi aut spectante senatu, &c.*] *sic ediderunt Colinæus, Manutius, ceteri. sed legendum* peccante, *vt & edidit Gul. Morelius, & legit Turnebus. Præterea velim sic legi*, nisi aut cùm peccante senatu, &c. *li.* 35. *nondum cognitis*] *sic est emendatum in codice Memmiano. Adr. Turnebus autem coniectura probabili ductus emendat*, nondum inuentis. *ego magis probo* nondum cognitis. *Propius enim abest à libris manuscr. qui habent* nondum nitis. *lin. ead. ne cogitatis quidem*] *si nullum alium locum in hoc toto libro tertio in integrum restituissem, quàm hunc, præclaram me tamen operam litterarum studiosis nauasse existimarem. est enim hæc emendatio primùm ita certa, vt refelli non possit: deinde ita facilis, & antiquæ scripturæ, à qua vulgata non discrepat, finitima, vt nulla ei vis illata dici queat: postremò ita plana & aperta, & ad sententiam accommodata, vt non excogitata, aut à coniectura profecta, sed in libris omnibus sine vlla varietate reperta videatur, in quibus mendosè legitur partim* negotialis, *partim* negotiosis, *&c. lin.* 37. *scitum esse & iussum*] *sic emendat Adr. Turnebus. licet tamen etiam sic legere*, scitum & iussum in omneis. *lin.* 44. *de quo serui & latrones sciuisse*] *sic emendāt Adr. Turnebus, & Manutius, cùm in manuscr. omnibus scriptum sit*, serui & patroni. *In codice Memm. emendatum est*, de quo serui & pauci omnino ciues aliquid dicerent, *fortasse melius.* PAG. 350. *lin.* 3. *hæc detur cura*] *legendum fortasse est*, hæc mandetur cura. *lin.* 13. *plerosque in magistratibus*] *cùm in codice Memm. reperissem hanc antiquam scripturam*, résque in magistratibus, *ego plerosque tro resque reposui. quod si quis velit legi*, plerosque

plerosque magistratûs, non improbem : verumtamen nihil præterea muto.

EIVSDEM IN I. LIBRVM DE OFFICIIS.

Eadem pagina.l.25. Propterea quòd libri de officiis, & Cato maior, & Lælius, & Paradoxa à Carolo Langio multis locis sunt emendata ex auctoritate libror. manuscriptorum diligēter cum vulgatis comparatorum, nos eius emendationes, nisi quæ nobis non probabuntur, sequemur. neque verò temere, vel sequemur, vel fugiemus, sed & antiqua scriptura librorum Memmianorum, & aliorum, quibus vsi sumus, considerata, & iudicio doctorum requisito, quid sequi, quid improbare debeamus, statuemus. lin. 36. quoniam vtrique, Socratici & Platonici esse vol.] sic habent libri manuscripti nostri: neque aliter edidit Langius: sed propterea quòd hunc locum vulgò non intelligi, atque idcirco depravari video: libet mihi eum paucis explicare. sic igitur eum explano, sed tamen nostra legens, &c. nostra, nempe Academica. Cicero enim erat Academicus. neque est quòd quisquam mihi dicat, eum hîc secutum esse Panetium Stoicum. nam hoc est esse Academicum, nunc hoc, nunc illud tueri, & quod in quaque re ac disciplina insit probabile, id defendere. Iam hæc quæ deinceps sequuntur, non multum à Peripateticis differentia illuc pertinent. multis locis ostendit Cicero Academicos eosdem ferè fuisse, atque Peripateticos. vtrique volumus esse Socratici & Platonici, &c. vtrique, id est nos Academici, & vos Peripatetici. (Cratippus enim erat Peripateticus) volumus esse Socratici & Platonici, id est, Socratis & Platonis decreta tueri volumus: Philosophiam moralem Platonicam à Socrate acceptam sequimur. lin. 42. qui se iam illis ferè æquat.] cùm in tribus libris manuscr. partim ita scriptum reperissem, qui se iam illis fere æquarunt: partim sic, qui iam illis ferè æquarunt se, & aliquanto post tempore accessisset codex à Cuiacio nostro item manuscrip. mihi ad hoc negotium conficiendum commodatò missus, in vnóque duntaxat abesse prouocabulum, se, animaduertissem, non putaui mihi à vulgata lectione discedendum: quin mihi hoc loco, risum mouit quorundam semidoctorum arrogantissimum supercilium, qui vbi mihi aliquid in quouis codice manuscr. repererunt à vulgata lectione discrepans, etiam absurdissimum, statim damnata lectione recepta, affirmant, atque adeò adiurant deos omneis ita vt in illo nescio quo codice scriptum est, esse legendum. quod fieri non debet. tractandi enim sunt libri veteres cum iudicio. Atque vt non temere vulgata & recepta lectio damnanda est, etiam si nonnulli codices veteres ab ea dissentiant: ita non est mordicus retinenda, neque pertinaciter defendenda, etiam si eam libri veteres adiuuent, cùm ratio & veritas reclamant. Omnino si quid sit mutandum, malim legi qui iam illos ferè æquarunt. sic enim Cæsar loquitur, lib.5. lōgarum nauiū cursum adæquarūt. & ipse Cicero in Timæo. vt deorum vitam possint adæquare. lin. 45. vt idem in vtr. gen. laboraret] malim legi elaboraret, quamuis reclament codices. PAG.351. lin.23. si rerum aliquem dilectum reliquissent.] toties diximus dilectum dixisse veteres pro eo, quem vulgus delectum dicit, & ita scriptum esse in libris manuscrip. vt verear ne lectorem obtundam ταυτολογῶν. sed tamen etiam hoc loco testatum volui ita habere eos libros veteres, quibus vsi sumus.

PAG.352. lin.11. earúmque prægressus] sic scriptum reperi in antiquo codice. quo modo item Adr. Turnebus se in alio scriptum vidisse mihi asseuerauit, vt de scripturæ veritate non sit dubitandum, cum præsertim nomen antecessiones, quod sequitur, probet ita legendum esse. lin.16. vt hominum cœtus & celebrari inter se] libri aliquot veteres sine verbo celebrari sic habent cœtus, & esse, & à se, &c. nonnulli cœtus & celebrationes à se obiri, &c. lin.22. ad bene beatéque viuendum] codices manuscr. habent, ad beate viuendum, tantùm. PAG.353. lin.19. potest nos in studiis cognitionis.] sic legendum est vel libris omnibus reclamantibus: non vt vulgò, cogitationis. nam primùm absurdum est ita dicere, agitationem mentis nos continere in studiis agitationis, seu cognitionis. Deinde cùm cogitatio versetur vel in consiliis capiendis de rebus ad bene beatéque viuendum pertinentibus, vel in studiis cognitionis: studia cogitationis à studiis cognitionis differant necesse est. sic enim & statim loquitur, aut in studiis scientiæ, cognitionísque. lin. 24. & hæc coniuncta beneficentia] cùm & Langius testetur suos codices habere beneficientia, & nostri itidem habeant, non putaui mihi crimen temeritatis esse pertimescendum, si tot librorum consensum secutus essem. lin. 28. aut bello, vt qui victoria potiti sunt] sic vnus habet ex nostris codicibus, & rectè. nam in aliis libris voces peruerso ordine positæ sunt. lin. 32. eo si quis sibi plus appetet] secutus sum libros vulgatos. nam etiam nostri sic habent, vt ii, quibus est vsus Langius, ex quo si quis sibi appetet, &c. lin. 37. mutuatione officiorum] sic habent plerique libri veteres: nonnulli tamen mutatione, vt vulgati. PAG. 354. lin.23. Itaque videndum est ne non satis sit] sic omnes quidem libri habent: sed ego iis reclamantibus legendum puto verendum est. lin.26. nam alterum iustitiæ genus, &c.] Hic locus, qui in libris vulgatis fœdum in modum corruptus est, ope librorum veterum præclarè emendatus est. Est autem eius sententia hæc. nam philosophi alterum quidem iustitiæ genus assequuntur, necui noceant in inferenda alteri iniuria: id est, eò quòd nemini iniuriam inferant, iusti sunt: sed in alterum iniustitiæ genus incidunt, quòd discendi studio impediti, non tuentur eos, quos debent tueri. Langius negationem addidit, quam in nostris exemplaribus non reperimus. Omnino nulla negatio adscribi debet: & ita, vti ego explicaui, locus est intelligendus, quamuis aliter Langius. lin. 43. non reddere depositum furioso, &c.] sic habent aliquot ex nostris codicibus: non displiceret autem, quod Langio videtur, addi ensem, vt sit, depositum ensem furioso. nisi suspecta mihi esset vox furioso: qua deleta sic puto potius legendum, non reddere depositum, nec prom. facere, &c. PAG.355. lin. 2. cum hoste induciæ pactæ] vetus codex vnus habet, induciæ factæ. lin. 30. sed credo aliquid secutos, opportunitatem loci max.] Langius positum putat aliquid, Græcorum more, τι, id est, κατά τι. quod mihi non videtur. itaque disiunctionis notam ascribo post secutos: vt sit hæc sententia: puto eos non crudelitate impulsos Corinthum euertisse, sed aliquam rationem secutos, maximè loci opportunitatem, &c.] PAG.356. lin.3. qui ferret arma contra] sic Langius: sed legendum puto, contra rempub. idque ex antiquæ scripturæ vestigiis. lin.12. quidue ferat fors] sic habent libri manuscripti, atque ita sine dubio legendum, non vt in vulg. ferat sors. quod non est ab aliis emendatum. lin. 14. Dono ducite.] Passeratius distinguendum censet, post Dono, vt sit verbum, dono, as. cui assentior. lin. 20. Secundo autem bello Punico] hæc omnia, quæ dissimilibus litteris impressa sunt, absunt à veteribus libris, & nonnullis vulgatis. lin. 45. id autem tantum abest ab officio] libri veteres habent, tantum abest officio: quod probo. talia sunt illa adigere arbitrum, apud eundem: propugnat nugis, apud Horatium, & hæc animum aduertere, pro ad hæc, apud Lucretium libr.1. PAG.357. lin. 11. in quibus, præclarè agitur, si insunt simulacra, &c.] sic habent nostri codices veteres, & rectè. sententia autem est hæc. in quibus si insunt simulacra virtutis, præclarè agitur. lin.24. an imitari agros fertileis, &c.] sic legendum, & ita habent omnes libri veteres, an autem hoc loco interrogando affirmat, id est, responsionem aientem postulat. lin.38. sed quæ naturæ principia sint, &c.] Nonnulli ex nostris libris veter. habent, sed quæ natura, &c. quo modo & Langius edidit: itémque edi iusseram. paullo antè vbi operarum culpa excusum est, ita eum, &c. legendum, ita in eum, &c. & suprà non longè, coniunctióque, vbi operæ excuderunt, coniunctioque. PAG.358. lin.22. quæ propagatio & suboles] sic habent libri nostri veteres: suboles, inquam, & ita legendum & scribendum esse admonuimus in commentariis Horatianis.l.23. id quod Pythagoras vltimum in amicitia putauit] sic hunc locū legit Nonius. nā libri veteres cum vulgatis congruūt. qui habent, vult in amici vt vnus. &c. PAG. 359.l. 3. exercitatióq; capienda] docti quidē legi volunt, exercitatióque adhibenda. li.4. & addendo, ducendóque] sic omnes quidem habent libri veteres: sed malim legi, subducendóque. lin.15. Illáque virgo viri.] legendum, vt habent libri veteres Illa virago: & ita excudi iusseram, si mihi ab operariis istis obtemperatum esset. lin.19. Leuctris: hinc noster Cocles: hinc Decij.] Sic restitui, atque omnino sic legendum. Nam Stratocles, quod est in vulg. non reperitur in libris manuscriptis, sed pro eo Stercocles: & deinceps hinc Decij. &c. ita vt facile appareat hoc Stertocles esse peccatū librarij, qui cùm scribere deberet, noster Cocles, scripserit Stercocles, omissa prima syllaba NO. lin.31. eosdémque bonos & simplices] le-

gendum, vt habent libri manuscripti, eosdem bon. & simplic. PAG.360. lin. 15. & hæc vitanda sunt] Etiam libri nostri habent videnda sunt: quod notauit Langius. PAG. 361. lin.16. at ille verè à se dixerit adiutum] partim sic habent nostri codices, at ille verè à se dixerit adiutum Themistoclem: partim sic, at ille verè se adiuuisse Themistoclem: partim sic, at ille verè ab se adiuũ Themistoclem: quo modo edidit Langius. & rectè. Mendosè autem hîc operarij isti fecerunt dixit pro dixerit: quod tamen si deleatur, neq; quicquã de sententia decedat, & multum venustatis li.28. Concedat laurea linguæ.] sic est scriptum in codicibus antiquis: accedat. & ita admonuimus esse legẽdũ, in oratione in Pisonẽ: mirórq; non esse a Langio notatum. Superiore versu quidam libri habent opimum, vbi ceteri optimum. lin,45. quam decertandi] nos vocem fortitudo post verbum decertãdi sustulimus, quamuis eam repererimus in aliquot libris antiquis. nam perspicuè appâret, ab aliquo, qui putaret quippiam deesse, esse adiectam. quod & Langio videtur. lin.48. sed præsenti animo vti, & consilio] quidam legi volunt, præsenti animo niti. nos in libris antiquis reperimus vti. PAG.362. lin.38. non ad eorum, quibus commissa est] libri veteres ferè omnes habent, quibus commisi. PAG.363. lin.31. nec adulari nos sinamus] vel adulari patiendi hîc significationem habet, vel legendum, adulari nobis sinamus. mendosè porro operæ hic fecerunt non pro nos. PAG.364. lin.34. Adhibenda est igitur quædam reuerentia & optimi cuiusque: &c.] duas voces, aduorsus homines, vt superuacaneas, & à semidocto aliquo in contextum illatas, deleui. ordo enim est hic, reuerentia optimi cuiusque viri & reliquorum est adhibenda. lin.36. Est autem quod differat in hominum ratione hab.] sic restitui ex auctoritatibus codicum antiquorum: atque ita sine dubio legendum. Videtur autem idem fere valere hoc: in hominum ratione habenda, atque illud, adhibenda hominum reuerentia: nisi quòd habere hominum rationem, latius patet, quàm adhibere reuerentiam. lin.45. duplex est enim animorum vis atque naturæ] videtur legendum, atque natura.

PAG.365. lin.14. & quietibus ceteris] Langius delet vocem quietibus, quia in optimo codice non compareat. nos in aliquot nostris reperimus, idcirco retinuimus: neque tamen Langij factum damnamus. lin.25. vt ne nimis ludum profundamus] secutus essem lectionem vulgatam, quæ in plerisque libris antiquis reperitur: nisi planè mendosa esset, quemadmodum & Langio videtur, qui legendum putat, ne nimis profundamur, deleta voce omnia. Cùm igitur hic locus sine dubio mihi videretur mendosus, Ciceronémque hoc sentire arbitrarer, ioco & ludo esse moderato vtendum: non dubitaui, quin ita locutus sit, vt ne nimis iocum seu ludum profundamus. est enim genus loquendi & elegans, & Ciceroni vsitatum. iusseram tamen edi, vt ne nimis ioca profundamus, si mihi operæ obtemperare voluissent: quòd hæc lectio propius accedat ad scripturam antiquam, omnia profundamus. facilior enim fuit prolapsio à voce ioca ad vocem omnia, præsertim si ita scripta esset, oĩa. Quidam lectionem vulgatam tuentur, paullum tamen immutantes, & ex nimis, mimis facientes: quod fateor in vno antiquo codice reperiri: eámque sic explicant: ne omnia nostra largiamur mimis, risum scilicet nobis turpi imitatione mouentibus. consideret & iudicet lector eruditus. lin.28. reliquísque bestiis antecellat.] nostri libri habent partim, reliquísque belluis antecellat, partim antecedat. & paullo antè libri veteres ordine verborum inuerso: homine dignus: alter ne libero quidem: vbi vulgati: libero dignus, alter, ne homine quidem. lin.50. atque in omni ratione dissimulatorem] malim legi, in omni oratione.

PAG.366. lin.17. Admodum autem tenenda sunt sua cuique.] libri veteres habent, tenenda sunt sua cuique: quos secuti sumus: vulgati autem tuenda sunt, &c. lin.40. quàm se aliena deceant] quidam legi volunt dedeceant. lin.44. Epigonos, Medeámque] libri veteres habent, Medúmque. PAG.367. lin.3. Nam quòd Herculem Prodicus dicit] libri aliquot veteres habent: Nam quòd Herculem Prodicium dicunt, &c. lin.33. ex eo quo quisque modo natus est, &c.] libri aliquot veteres habent, ex eo modo, quem quisque nactus est. lin.44. sensim dissuere.] etiam libri Memmiani habent diluere, de quo verbo doctè quidem Langius: sed tamen paullum ab eo dissentio. non enim puto tralationem esse à coloribus, sed potius à rebus vinctis & colligatis. diluere enim hîc puto idem ferè valere, quod διαλύειν: id est dissoluere, quemadmodum reluere valet, id quod obligatum, seu pignori oppositum est, repignerare & resoluere. Cæcil. Vt aurum & vestem, quod matris fuit, Reluat, quod viua ipsa opposuit pignori. Quin apud Agellium, diluunt, idem significat, quod dissoluunt. sic ille lib.12. cap.1. Vinculũ illud, coagulúmq; animi atque amoris, quo parenteis cũ filiis natura cõsociat, interscindunt, aut certè quidem diluunt, deterúntque. Vnus alius habet deluere: quod fortasse rectius est, & ita videri potest in Lælio legẽdum, Tales igitur amicitiæ sunt remissione vsus deluendæ, vbi tamen editũ est eluendæ. PAG.368. lin.30. sed satis facilè poterit intelligi] sic habent nonnulli libri veteres. verũtamen malim deleta voce satis legi, sed facilè poterit intelligi. ne vulgatam quidem lectionem reiiciendam censeo: sed satis erit intelligi: præsertim cùm in nonnullis libris manuscriptis reperiatur.. PAG.369. lin.32. Nihil fuit in Catulis vt eos, &c.] à me impetrare non potui, vt libros manuscriptos nõ sequerer, in quibus scriptum est, nihil fuit in Catulis, &c. Quamquam videtur hoc sentire M. Tullius, in Catulis fuisse vocem suauẽ & dulcem, eósque presse loqui solitos esse, & leniter, adeò vt eos exquisite literatos esse putaret, qui audiret. Nam quamquam essent litterati, tamen multi alij cùm literati essent, hac laude suauiter loquẽdi carebãt. lin.47. sed vtcumque aderunt] libri nostri veteres non haben tes, quod est in vulgatis: neque habuit Langius, vt nos admonet.

PAG.372. lin.1. colere, tueri, seruare debemus] verbum debemus, reperitur in nostris libris manuscriptis, quamquam potest sine sententiæ iactura deleri: vt repetatur ἀπὸ κοινοῦ. lin.17. ex quibus aliquid acquiritur] sic habent codices Memm. & ceteri, melius, quàm vulgati, exquiritur. anquiritur autem, vt editum à Langio est, multo minus placet. PAG.373. lin.10. adhibent agendi, cogitandíque] libri nonnulli veteres habent, agendi, congregandíque. quidam augendi, congregandíque, &c. lin.28. quod non potest accidere tempus] vocem tempus delendam putarim.

IN LIBRVM SECVNDVM.

PAG.374. lin.18. quantum superfuerat amicorum & reipub. temporis.] Sic habent nostri libri veteres: vulgati autem mendosè, temporibus. At Langius, neque temporis, neque temporibus edidit. PAG.375. lin.14. partim sunt inanima.] Sic esse legendum primùm libri veteres, deinde Nonius Marcellus, qui hunc locum profert, postremò vsus Latini sermonis, peruincunt. lin.17. quarum opera efficitur aliquid.] Sic edendum curaui libris omnibus inuitis, sola ratione & veritate fretus. Nam si opere legeremus, proinde habendum esset, atque si ita diceret, quarum effectu seu effecto efficitur aliquid. Nam opus est res effecta: opera autem labor, qui ponitur in opere faciendo. Atque ita non ita multo pòst loquitur, pleraque sunt hominum effecta operis, & inferius, sine opera hominum vlla esse potuisset. lin.31. aut postea subuenire pot.] In verbo subuenire, aliquid vlceris subesse puto. nonnulli veteres libri habent subueniri, nihil præterea varietatis reperi. videtur aliud verbum desiderari, nempe vel resarciri, vel refici, vel tale quoddam. lin.45. tantum destitit à victu, & cultu best.] sic edendum curaui libris omnibus inuitis. Nam distitit præteritum est verbi disto: quod verbum hic locum habet, destitit autem oritur à verbo desisto. PAG.376. lin.27. ad exitus prouehimur optatos] libri veteres habent peruehimur. lin.34. sine hominum operis & studiis] etiam hoc loco sic legendum censeo: nisi quis forte malit legi, sine hominum opibus: quo modo scriptum reperi in vno codice manuscripto. PAG.377. lin.7. declarat quantùm odium hominum valeat ad pestem.] libri veteres habent, valet: quod fortasse rectum est: quamuis nostris auribus aliquanto magis inusitatum áccidat. lin.12. quamuis timefacta libertas.] sic habent libri veteres & Memm. & alij. neque verò dubium cuipiam debet esse, quin ita legendum sit. & miror hoc esse à Langio præteritum. Vsus autem hoc verbo est etiam Lucretius in procemio libri 2. His tibi tũ rebus timefactæ relligiones Effugiant animo pauidæ, mortísque timores. lin.22. compunctum notis Threïciis] libri veteres habent, notis Thraëciis: nonnulli Threcidicis, alij Threciis. lin.45. vno calamitatis genere comprehenderet] libri ferè omnes habent, vno calamitatis iure comprehend. sed videtur legendum, vno calamitatis genere: quomodo edendum curauimus. PAG.378. lin.25. beneuolentiæ præcepta videamus. &c.] sic habent omnes libri & manuscr. & vulgati. Quidam tamen legendum putant, beneuolentiæ multitudinis: quia sequitur pronõ cabulũ, quæ, quod refert multitudinẽ: quæ

nempe

nempe multitudo maximè capitur beneficiis. sic enim in omnibus ferè libris legitur. Quòd si ita legamus, inquiunt illi, vt est in libris vulgatis, beneuolentiæ præcepta videamus: quæ quidem beneficiis capitur maximè. dicet Cicero beneuolentiā capi beneficiis: quod non conuenit. Rectè illi: sed nos nimiæ audaciæ putamus, addere vocem integram, cuius nulla in manuscriptis compareant vestigia. Itaque cùm hic nihil mutemus, paullo pòst pro capitur, paritur legimus: quo deprauato factum est, arpitur, inde carpitur, inde capitur. si quis tamen ita legi malet, beneuolentiæ multitudinis præcepta videamus, quæ quidē capitur benef. maximè, non pugnabo. paullo pòst vocem beneuolentia, temere ab aliquo illatam in contextum, delendam puto, & substituendum nomen multitudo. Et fortasse hæc vox huc illata, eorum coniecturam adiuuat, qui suprà, beneuolentiæ multitudinis, legi volunt, qua lectione cōprobata, subintelligetur vox multitudo. PAG. 379. l. 12. nec sibi, nec alteri (vt dicitur)] verbum prosunt. quod est in vulgatis libris, non compàret in manuscr. nisi quòd in vno scriptum vidi supra vocem alteri, alia manu, supple prosunt, ex hoc fonte, scilicet in contextum manauit: cuius rei exempla sunt in bonis libris innumerabilia, & plura quàm velle debeant qui hæc sacra tractant. lin. 13. Admiratione autem afficiunt.] sic legendum libris omnibus inuitis, non, vt vulgò, admiratione afficiuntur. Nam admiratione affici dicuntur, qui admirantur alterum: admiratione afficere autem, ij, qui sunt aliis admirabiles propter aliquam præstantiam, vt hîc. lin. 25. hunc igni spectatum arbitrantur] cùm & libri veteres tres, quibus Langius est vsus, & nostri sic habeant, igni spectatum: existimaui, me, qui pollicitus sum hominibus, me ad librorum manuscriptorum normam & auctoritatem hanc editionem directurum, nihil mea fide, meóque officio alienum facturum, si ita edendum curarem. Est autem tralatio ab auro optimo, perfectissimo, & putissimo. Ouid. Scilicet vt fuluum spectatur in ignibus aurum, &c. Velim tamen sic legi, hunc tanquam igni spectatum arb. Omnino recepta & vulgata lectio mihi non probatur. hunc dignum spectatu, quod si quem hæc antiqua suboffendat, fortasse non reiecerit cuiusdam viri docti coniecturam, qui putat legendum, hunc virum spectatum arbitrātur. lin. 34. iustitia ad rem gerendam, &c.] Nonnulli libri veteres habent, ad rem gubernandam: ego legendum puto vel ad remp. gerendam, vel ad remp. gubern. lin. 48. summos cum infimis pari iure retin.] secutus sum libros vulgatos. Nam manuscripti habent, pertinebant: vnde suspicor locum esse corruptum, & lectionem vulgatam ex coniectura & ingenio alicuius nō indocti hominis esse natam: quam tamen non probo, existimóque longe aliter esse adiuuandum, atque hoc modo esse legendum, ad summos cum infimis paria iura pertinebant. pertinebant autem, id est, perueniebant & permanabant. sic de natura Deorum, lib. I. Venæ in omneis corporis parteis pertinentes. si quis tamen vulgatam retinere & tueri volet, non valde pugnabo. sic enim propemodum loquitur infrà eodem libro pag. t recentes. octog. sexta, versu tricesi. sept. commoda ciuium non diuellere, atque omneis æquitate eadem continere. PAG. 380. lin. 9. sic gloria quærenda, & collocanda ratione est.] Sic omnes quidem libri habent. sed iis omnibus inuitis legendum videtur, sic gloriæ & quærendæ & collocandæ ratio est. Atque hoc modo operarij isti ediderunt me imprudente & inscio, cùm iussissem lectionem vulgatam & receptam seruari, quæ est, sic gloria quærenda & collocanda ratione est. lin. 17. nomen obtinent iure cæsorum] libri veteres nonnulli habēt numen: nonnulli, numer. ex quibus alij nomen fecerunt, alij numerum. quod magis probo, præsertim cùm sic planè habeant quidam veteres. Langius tamen edidit nomen: quem hîc non inuitus secutus sum. PAG. 381. lin. 2. blandè appellando sermone delin.] tres libri veteres non habent sermone. lin. 15. pro Sardis Iulius] libri vulgati, quibus cum congruunt omnes manuscripti habent, pro Sardis, pro Albucio Iulius. At Langius cùm videret hoc cum historia pugnare, quia Iulius Albucium accusauit Sardorum rogatu, sic edidit, pro Sardis contra Albucium. ego neque pro Albucio, neque in Albucium, verba Ciceronis esse puto, sed ex annotatione aliqua nata. Nam absurdum sit hic nomen eius, qui accusatus sit, commemorari: Verris, quem M. Tullius: Seruilij, quem duo Luculli accusarunt, sileri. Eadem linea: in accusando autē M. Aquillio.] Sic legendum: Non vt est in manuscr. Manilio. Nam constat ex Bruto Cicer. M. Aquillium à Fusio accusatum esse: ab Antonio defensum. PAG. 381. lin. 37. tamen altera ex arca.] hæc verba altera ex arca, nos in libris nostris manuscriptis reperimus. Itaque retinenda censemus: valdéque à Langio dissentimus, qui ea hinc furcis expulit. PAG. 381. lin. 22. grauius & verius nos reprehendit.] Langius hoc totum nos reprehendit, tollit de medio, vt adulterinum. Ego retineo, vt in libris veteribus repertum, & ad sententiam necessarium. PAG. 383. lin. 15. In his tamen qui se adiuuari, &c.] Quibusdam legendum videtur, in eos tamen. PAG. 384. lin. 1. Cùm is esset, qui omneis superiores, &c.] Seruius Sulpicius significatur. lin. 27. Commodè autem quicunque dixit.] totum hūc locū profert Nonius, & valdè ineptè & ridiculè interpretatur, hoc modo, dixit pecuniam, hoc est dat, quasi verò; dixit pecuniam, legendum sit sine distinctione. lin. 45. opulentior sanè sit, honestior verò, &c.] Etiā nostri libri habent: vtentior sanè sit. Vnde feci, opulentior sanè sit, quo modo habet codex vnus & alter. Nam vlentior, suspicor esse scriptum à librario aliquo pro opulentior, omissis duabus prioribus litteris. Hinc vtentior. Quidam amicus meus putat potius esse reponendum, locupletior. Est qui mauult, diuitior. Non deest qui iuuantior, reponendum censeat: vt referatur ad magnitudinem diuitiarum: hoc modo: Magnitudo diuitiarum iuuantior sit. Adrianus Turnebus nulla coniectura opus esse existimat, sed legendum esse, vt habent veteres codices, vtentior: quod comparatiuum est à participio vtens. Indicet lector ingeniosus. mihi quidem non placet. PAG. 385. lin. 2. Eorum autem ipsorum partim.] Nostrorum librorum alij habent, Eorum autem ipsorum quædam partim: alij, ipsorum quæ, partim. Langius aliquid fuisse dissimilitudinis in suis libris nō admonet. Nos alterutro modo legi posse arbitramur: vel ipsorum quædam partim, vel ipsorum partim. lin. 18. Malo enim alij, quàm nostræ ominari] Sic quidem habent omnes libri veteres: malo enim, quàm nostræ ominari: sed videtur aliquid deesse: vt fortasse ita sit legendum, alij enim malo, quàm, &c. vel alij malo enim, vel cuiuis enim malo, &c. vel malo enim alij, quàm, &c. quemadmodum edidimus. lin. 26. næ illi multa sæcula, &c.] Sic habent etiam nostri libri veteres, hoc est Memmiani, Pithœanus, Danielis: neque est in illis vllū particulæ quidem vestigium. Non est scriptum tamen in illis næ per diphthongum æ, sed ne per vocalem e, quomodo scribendum esse arbitror. Sed vsum scribendi in hac re populo concessi: scientiam mihi reseruaui, vt ait M. Tullius. Quòd autem A. Turnebus, qui biennio ferè post horum librorum editionem Langianam, hunc locum sic emendandum censet, quasi à nemine alio sit emendatus, quasi'q; ipse occupauerit, hanc causam afferre possum, vel illum nō vidisse editionē Langianam, vel, vt viderit, tamen cùm haberet emendationem in suis aduersariis iampridem perscriptam, vt & multas alias, non existimasse se cuiquam iniuriam facturum, si, quæ multis antè annis & excogitasset, & litteris mandasset, ea quamuis ab aliis essent editione occupata, ipse quoque ederet: quod in multis aliis video ei accidisse. Quin multa quoque sic erant à nobis emendata & impressa, vt ei visum est, antequàm Aduersaria sua ederet. Neque id mirum est, vtpote qui iisdem libris veteribus vsi simus: neque sit mirum, eos, qui eadem studia tractant, in eadem quasi vestigia incurrere. PAG. 386. lin. 17. vrbem est potitus.] Tres libri Memmiani cum vulgatis consentiunt, nisi quòd in vno videtur erasa fuisse lineola supra vocalem vltimam vocis vrbe. Nonnulli alij habent ita vt Langiani, vrbem. Omnino vtroque modo legi potest, vel vrbe potitus, vel vrbem potitus: vt edidit Langius. lin. 43. At verò hic noster victor, tum quidem victus, &c.] Omnes ferè libri veteres, & quos vidi, & quos non vidi, habent, At verò hic nunc, victor: nonnulli: hic noster victor: quos sequor. Assentiórque Langio, qui putat, hoc dictum esse inuidiosè & amarè in Cæsarem: quamquam licet etiam dicere nostrum dixisse, quia suprà Græcos posuerat. Itaque velim sit legi: At verò hic noster, nunc victor, tum quidem victus, &c. Tum autem, id est, me consule. Sed huius loci explicationem pete à Langio. PAG. 387. lin. 3. propter humilitatem circumueniantur.] Non displicet vulgata lectio, propter imbecillitatem. Sed si veteres codices omnes habent, propter humilitatem: quid est quamobrem eorum auctoritatem negligamus? lin. 26. quid tertium: benè vestire.] Sic habent omnes libri veteres, quibus vsi sumus: à quibus discedere nefas esse duxi. Verùm mihi magis placet, vitire: quod testatur reperiri in vno libro manuscripto Langius: neque tamen Langij sententiam improbo, qui collectis aliquot exemplis ad scripturam antiquam

& receptam confirmandam: ex Tuſculan. 5. ſepulcrum veſtitum vepribus: Ex libro ſecundo de Nat. Deorum, montes veſtiti atque ſilueſtres: Et ex Salluſt. in Iugurt. collis veſtitus oleaſtella, & murteris: Et ex Columro: agrum vineis veſtire, oſtendit hanc lectionem eſſe alteri anteponendam.

EIVSDEM DIONYSII LAMBINI IN LIBRVM TERTIVM de Officiis.

LIN. 48. vrbe relicta peregrinantes.] Tametſi libri noſtri habeant, rura peragrantes, vt & vulgati: placet tamen mihi Langij coniectura, qui cùm in vno ex ſuis codicibus antiquis animaduertiſſet abeſſe vocẽ, rura, coniecit legendum eſſe, peregrinantes. PAG. 388. lin. 24. Cùm tanquam ad mercaturam] malim legi ad mercatum: tametſi & noſtri libri ſic habeant, & Nonius ita legat. lin. 39. breuiter eſſe tactum.] Sic habent libri veteres: vulgati autem, tractatum: quos ſequi malueram, quia videtur mihi Cicero ſi vocem, tactum, poſuiſſet, aduerbium leuiter, adiuncturus fuiſſe potius, quàm breuirer. Contrà, tractatum breuiter, conuenientius dici puto, quam tractarum leuiter. Veruntamen ſequamur libros veteres. lin. 44. quin à Panætio ſuſceptum ſit, ſed derelictum.] libri veteres habent: ſed relictum. Sed librariorum erratum eſſe puto: quanquam relictum, non reiicio. ſic enim paullo antè loquitur. lin. 47. Accedit eodem teſtis locuples Poſidonius.] Quamuis apud Nonium legatur, locupletis, veteres codices tamen ſequi malui: cum præſertim dici poſsit, erratum eſſe librariorum in Nonio, quia disertè non dicat locupleris, poſitum eſſe à veteribus in caſu recto, pro locuples. PAG. 389. li. 3. de eo fortaſſe dubitari poteſt.] libri noſtri habent, diſputari poteſt. ego tamen nihil muto. PAG. 391. l. 9. diſſoluetur omnis humana conſortio.] Sic habent omnes libri veteres, & quos vidi, & quos non vidi: vt alij teſtãtur. l. 42 ſed potius ſumma diſtractio eſt.] Secutus ſum libros vulgatos. Nãm anuſcripti habent, & porius, quod erratum librariorum eſt. Nam omiſſum eſt (s) propter vocem, quæ proximè antecedit, tyrannis. Set autem ſcribebant interdum pert. ita in omneis libros irrepſit et, pro ſed. PAG. 392. lin. 19. tunc non vtilitas requirenda eſt, &c.] Codices Memmiani duo, & nonnulli alij, quibus vſi ſumus, habent, relinquenda eſt: quam ſcripturam probo. lin. 27. cùm aliquid, quod vtile viſum eſt, arripuit: id continuò ſecernit.] Langius admonet, in duobus libris veteribus ſcriptum eſſe, arripiunt & ſecernunt: quod probat: & ait figuratè dictum eſſe. Noſtri libri nihil hîc à vulgatis diſcrepant. Quamobrem eos ſequimur. l. 46. Cùm in lucem annulum inuerterat.] Sic edidit Paulus Manutius, Robertus Stephanus, & Carolus Stephanus, & itẽ alij. libri veteres tamen habent, in locum: quos ſequitur Langius: ego autem vulgatos. Nam hæc lectio conſentanea magis eſt cum verbis Platonis: ex cuius libro ſecundo de rep. hæc ſumta ſunt. Sic enim Plato: τὴν σφενδόνην ἔξω στρέψαντα, id eſt, cum palam annuli extra conuertiſſer. Extrà, id eſt, ad lucem. PAG. 393. li. 6. quamquam poteſt id quidem.] In libris veteribus non eſt negatio: quæ tamen videtur neceſſaria: & reperitur in libris vulgatis, hoc modo: quamquam non poteſt id quidem. lin. 46. vt, ſi ille non reuertiſſet.] In libris manuſcriptis non ſunt hæc ad diem: quæ reperiuntur in vulgatis, poſt verbum, reuertiſſer. Idcirco ego ſuſtuli. PAG. 397. li. 4. non placuiſſe maioribus noſtris aſtus.] Nonnulli ex libris veteribus noſtris, habent aſtutos, pro aſtus. lin. 29. mala bonis anteponit.] Noſtri libri, vt & Langiani, habent ponit ante. lin. 40. ſed vinculis & carcere caſtigandi.] Noſtri libri omnes habent, & carcere fatigandi: quo modo & Langiani. Quare ſic legendum cenſeo: quamuis vulgata lectio non ſit reiicienda. lin. 43. homines eiuſdem ciuitatis potentiſsimos.] Omnes libri veteres habent homines eiuſdem ætatis potentiſsimos: quod probo. vulgati, eiuſdem ciuitaris. lin. 49. Non erat æquum principes ciuitatis.] Libri Memmiani habent, principes ciuis: Quam ſcripturam ſi probabimus (non video autem cur improbemus,) ciuis, ſcilicet accuſandi caſus erit, numeri multitudinis. PAG. 398. lin. 7. qui fons eſt fraudium.] Sic eſt legendum: & ita habent libri veteres omnes. lin. 33. hereditates omnium poſſe conuerrere?] Sic eſt ſine dubio legendum: & ita ſcriptum eſt in duobus libris antiquiſsimis, & longè optimis: quomodo & Langius admonet legi in aliquot ſuorum. Atque vt magis credas ita legendum, nulli libri habent ad ſe. adſcripta ſunt, ſcilicet, ab aliquo magiſtro ſemidocto, cùm fortaſſe ex conuertere, prius feciſſet conuertere. Eſt autem tralatio à piſcatoribus, qui genere quodam retis, quod euerriculum appellant, magnam vim piſcium corripiunt. Poteſt etiam dici tralationem eſſe ab iis ſeruis aut ancillis, quæ ſcopis & verriculis quiſquilias, & ſordeis domus vnum in locum conuerrunt, vt poſtea in vnum aceruum congeſtas paruo negotio auferant. Eadem tralatione vſus eſt Horatius ſaty. 4. lib, 2. Nec ſatis eſt cara piſceis auerrere menſa, &c. Sic enim ſcriptum eſt in libris manuſcriptis, atque ita legendum: quamuis hic locus in noſtra editione cnim vulgatis conſentiat, culpa operarum. lin. 44. iactabatur enim temporibus, &c.] Hæc Langius non putat eſſe Ciceronis, cui aſſentior: ea tamen retinui, neque auſus ſum tollere, quia in libris antiquis reperiuntur: tantum iuſsi diſsimilibus litteris imprimi. lin. 49. Hæc ſunt, quæ conturbant in delib.] In noſtris libris non eſt vox, homines: & verò videtur ab aliquo ſemidocto adiecta. PAG. 399. lin. 11, ſe conuertat quis in belluam.] Nihil muto: ſic enim habent libri, & quos mihi Mẽmius nobis ſuppeditauit, & alij. quamuis Langius alios libros ſecutus, vt ait, cõferat, ediderit. Præterea ſuprà vbi idem edidit, vt videas quæ ſit in ea ſpecie, &c. nos, ſpecies, edidimus, quia ſic in noſtris libris antiquis ſcriptum reperimus. Neque verò Langij ſententiam probare poſſumus, qui per ſpeciem, euentum illum & factum vel huius, vel illius Marij ſignificari putat. Nam apud iuriſconſultos nomen ſpecies, hoc interdum ſignificat: apud Ciceronem non item, ibi, igitur in ea, ſubintelligimus, intelligentia tua. Lin. 23. hanc cupiditatem ſi quis honeſtam eſſe ducit.] Omnes libri veteres, quos vidimus, habent eſſe dicit. Neque aliter edidit Langius. Riuius tamen legendum cenſet, ducit: quod probo. Lin. 27, coner auertere] legendum auellere: ſi librorum antiquorum auctoritatem ſequi volumus: quamquam nonnulli habent diuellere: quod minus probo. lin. 30. verbo inter ſe diſcrepare, vnum ſonare videantur.] Videtur legendum re vnum ſonare vid. Idq́; ex obſcuris duorum librorum veterum litterarum veſtigiis. PAG. 400. lin. 14. Vincat vtilitas.] Quidam libri manuſcripti habent, vincat Reipub. vtilitas: & paullo pòſt, reip. vtilis. lin. 33. Qui venenum fugiens vendat.] Libri omnes veteres quibus vſus ſum, habent, venenum fugiens: quomodo & Barnabas Briſſonius ſe in vno item libro antiquiſsimo ſcriptum vidiſſe mihi aſſeuerauit: ídque litteris mandauit. Probat enim hanc antiquam ſcripturam: & ait per venenum, ſignificari bonum & ſalutare venenum, ſeu pharmacum: fugiens, autem: id eſt cuius vis, & virtus euanuerit. lin. 49. Luce claro in foro ſaltet.] Sic reſtitui ex Nonio. PAG. 401. lin. 1. promiſiſſe nollem.] Sic habent noſtri libri. Langius autem ex veſtigiis antiquæ cuiuſdam ſcripturæ, legit promiſsionem. Omnino hæc vulgata, & recepta, mihi ſuſpecta eſt. Videur enim legendum potius, promiſiſſet nollem. Paullo antè hoc eodem verſu legendum, quod promiſerit illi: non quod promiſerit ille: vel delendum ille, cuius vocis nulla extant in libris pleriſque veteribus veſtigia. lin. 44. quæ erat talis.] Has treis voces iuſsi aliis litteris imprimi, approbata Langij coniectura, qui eas putat eſſe alienas. Ego tamen quod ille fecit, non ſum auſus eas expungere, propterea quod reperi in noſtris veteribus libris. Iidem libri habent paullo pòſt, domui ſuæ, vt & Langiani: vbi vulgati, domi ſuæ: quos ſecuti ſumus: non pugnaturi, ſi quis huic vulgatæ anteponat ſcripturam antiquam. PAG. 403. lin. 39. & prima luce] ſic habent libri omnes vulgati, & item aliquot manuſcripti: neque aliter edidit Langius: ſed alij manuſcripti, cum prima luce: quod probo. ſic enim loquebantur veteres. lin. 48. Idem acerbè ſeuerus in filium] Nonius legit: idem acerbe ſeuerus in filium. Et ita noſtri aliquot manuſcripti, vbi vulgati: acerbus & ſeuerus. Nos veteres ſequimur, & Nonium. PAG. 404. lin. 5. fraus enim diſtringit, non diſſoluit periur.] Nihil muto. ſic enim habent omnes libri manuſcripti, quos vidi. præterea diſtringere eſt diuerſis partibus ſtringere: longéque aliud ſignificat, quàm deſtringere, & propè contrarium: vt cùm dicimus, deſtringere ferrum. Langius

tamen legit hoc loco astringit: & ita ediderunt operæ, meo iniussu, atque adeò me inuito.li.15. omnibus ignominiis notatos] nonnulli libri manuscr.habent, omni.gnom. annotatos: quod à Cuiacio nostro iampridem est obseruatum.lin.24.Cum his, viris, equisque, &c.] Omnes ferè libri veteres habent, veris, equisque: vnde alij faciunt, velis, equisque: vt habent vulgati. alij viris, equisque, quos sequimur, PAG.405.lin.14.si talibus monitis, &c.] Sic restitui libris omnibus inuitis, in quibus & scriptum & impressum est, talibus monumentis.

EIVSDEM DIONYSII LAMBINI NOTÆ IN Catonem.

LIN.19.versat sub pectore fixa] quidam libri manuscr.habent, versat in pectore fixa.lin.22 Ille vir haud magna cum re, sed plenu' fideij] sic habent omnes nostri libri veteres, in his Cuiacianus, & Pitœanus.quod eò notaui, ne quis me temere nonnullos vulgatos secutum esse, scriptos manu improbasse existimet:in quibus affirmant quidam reperiri, haud magna in re, sed,&c. lin.49.eandem accusant adepti] Omnes libri veteres habent adeptam. Eadem lin.tanta est inconstantia stultitiæ] sic est emendatum in codice Memmiano ex tribus codicibus manuscr. quibuscum totidem alij consentiunt . quocirca de veritate huius scripturæ non est dubitandum. Nam quòd in editione Langij impressum est tanta inest,&c.mendosum est.
PAG.406.lin.15.qua nobis quoque ingred.] nonnulli libri veteres habent, quam nobis,&c.quæ scriptura fortasse recta est.sic enim loquebãtur veteres.Lucret.lib.1.æternas quoniã pœnas in morte timendum.& ita sæpe: de quo genere dixi in commentariis Lucret. lin. 26. omni ætati mol.] Codices aliquot Memm. habent, omni ætate.lin.33.nec insipienti in summa copia, &c.] legendum, vt habent cod. Memm.& Langiani, etiam in summa copia,&c.atque ita edi iusseram.lin.36. non solùm quia numquam deserunt] Aduerbium numquam, abest à nonnullis libris manuscriptis, & fortasse rectè. sequitur enim negatio ne, quæ vna satis est. lin. 43. quintóque anno pòst ad Tarentum:deinde quæstor,&c.] quamuis ita ediderim, partim nonnullos codices manuscriptos, partim vulgatos secutus: probo tamen Langij & Pighij emendationem, quæ talis est: Quæstor deinde quadrienno pòst factus sum,&c.lin.47.patientia sua molliebat] sic legendum censeo, vt est in libris vulgatis, & plerisque manuscrip. quo modo legit & Nonius in voce mollis.Langij autem sententiam, qui non dubitat, quin à Cicerone moliebatur scriptum sit, nullo modo probo.PAG.407.lin. 7. quæ contra remp.ferrentur, &c.] Sic habent nonnulli libri veteres. Alij, quæ contra remp.fierent, contra auspicia fieri. lin.46. Antehac dementes sese flexere viai?] sic legẽdum censeo. Neq; verò difficile fuit, ex via, quod est in libris manu scr.facere viai, pro quo vulgò legitur ruina. Viai autẽ cohæret cũ aduerbio quò vt sit quò viai.quod miror à Langio nõ esse animaduersũ. Iam mentes dementes tale est, qualia illa, nuptiæ innuptæ, sepultura insepulta, δῶρα ἄδωρα, γάμος ἄγαμος, & similia sexcenta.
PAG.408.li.1. similésque sunt, vt si qui] Negat Langius reperiri hæc verba, similésque sunt, in vno libro vetere, & censet delenda. Ego & in codicibus Memmianis integra reperi, & in membrana antiquißima P.Danielis Aureliani, iuuenis eruditi. Quin, ne quid dissimulem, in ea membrana primò scriptum fuit, similésque sunt iis, qui gubernationem,&c.deinde alia manu postea suprà scriptum est, vt si qui, &c.salua tamen & integra priore & antiquiore scriptura.lin.8.Et quomodo Karthagini iamdiu bellum cogitanti] Sic emendatum est in cod.Memm.ex auctoritate duorum codicum manuscr. Alij quidam veteres habent: Kartagini iamdiu male cogitãti: & ita scriptum reperi in membrana P. Danielis . In quibus omnibus non est verbum inferatur:neque habuit in suis Langius : vt apparet ex eius editione. Duas autem voces, seu vnam, quomodo, nos in omnibus reperimus:quam ille vel non reperit, vel delendum putauit. lin.10. quàm illam exscissam cognouero] Toties iam admonui sic esse scribendum, exscissam.est enim à verbo exscindo, nõ excido.lin.22. Prouehebantur ad res, &c.] sic restituit hũc locũ B.Rhenan . ex vet. cod.nam vulgati habent, proueniebant oratores noui,&c. mendosè autem hîc operæ impresserunt, prouehebant res,&c.lin.23.prudentia senectutis] Quidam libri veteres habent, prudentia senescentis: quod si probamus, subintelligendum.erit ἀπὸ κοινοῦ ætatis. lin.45. quamquam in iis, &c.] Nonnulli codices veteres habent: quamquam in aliis,&c. quod probo. in aliis autem, id est in iis, quæ sciunt ad se pertinere. PAG. 409. lin. 44. vt adolescentiam non requireret] Sic legendum, nõ (vt edidit Langius) anquireret. Nã, vt omittam quòd ratio hanc, quam secutus sum, scripturam flagitat, etiam eam confirmant codices Memm.Cuiacianus, Clericanus, Huraltinus.
PAG.410.lin.17.tempestiuitas est data] Sic habent omnes libri manuscripti, quos quidem viderim: quos malui sequi, quàm Nonium, qui legisse videtur tempestas. Eadem lin. Vt enim infirmitas puerorum est] in nullis veteribus libris reperi nec enim, nec est : nec sic. in omnibus contrà legitur: quiddam habeat: vnde totus hic locus ex superioribus videtur pendêre, atque ita legendus esse: suaque cuique parti ætatis, tempestiuitas est data: vt & infirmitas puerorum, & ferocitas iuuenum, & grauitas iam constantis ætatis, & senectutis maturitas, naturale quiddam habeat,&c. quod item admonuit Langius, sed obscurius . lin. 19. hospes tuus auitus] Iampridem sic esse legendum admonuit Iac.Cuiacius, iurisconsultus doctißimus.lin.28.exstinguuntur senect.] legendum exstinguitur, & ita edi iusseram. subintelligitur enim mens. & paullo antè, Nam hæc quoque,&c.videlicet mens.errata sunt operarum.lin.29.Sed communæ valetudinis] Langius edidit, inualetudinis : quod & ego reperi in nonnullis libris. lin. 33. cuiusque vitia diligentia compescenda sunt] In codice Memmiano ex duobus antiquis scripta est hæc emendatio: compensanda sunt. Vnde suspicor Langium, cùm ita in suis scriptum reperisset, fecisse, compescenda sunt. vulgati habent corrigenda sunt.lin.36. sed menti : atque adeò multo magis] Sic habent omnes ferè libri veteres: sed menti, atque animo multo magis. Sed fuit cùm ita legendum putarem: sed etiam menti, atque adeo multo magis. Neque me huius cõiecturæ pœnitet. sequitur enim deinceps: Nam hæc quoque, & c.hæc scilicet mens . Quòd si animo scripsisset Cicero, subiunxisset, Nam hic quoque,&c.Mendosè autem hic operæ fecerunt, Num, pro Nam, & exstinguuntur, pro exstinguitur.lin.37.Nisi tanquam lumini oleum instilles] Docti quidam legendum censent, tanquam elychnio.lin.48.si nemini emancipata est] Sic esse legendum iampridem admonui, idque ex Nonio. Emancipare autem valet, alteri in manum tradere.lin.49.si vsque ad extr.spir. dominatur in suos] libri quidam veteres habent: si vsque ad vltimum spiritum vendicet ius suum.PAG. 412.lin.5. & cruditate & insomnia] libris omnibus inuitis emendo, insomnia. Insomniam autem interpretor ἀϋπνίαν, id est somni capiendi difficultatem, seu potius somni priuationem: quo nomine vtitur & Terẽtius in Eunucho: Nã aut iam reuertẽtẽ aut mox noctu te adiget horsum insomnia. lin.10. crebro funali & tibicine] sic habent libri omnes manuscripti: & ita edidit Langius: cui assentior. Nam (vt ait idem) non dicit M. Tullius Duilium vno funali delectari solitum, sed multo & crebro. Si quis tamen malet legi, cereo, quod alij substituerunt, non pugnabo . testabor tamen hanc esse scripturam antiquam, & (vt arbitror) rectam & veram. lin. 16. accubitionẽ epularem] Nonius legit accubitionem : quem sequimur: cùm præsertim cum eo faciant nonnulli libri veteres . lin. 25. à summo adhibetur] deleta voce magistro, ita hîc legendum censeo : qui à summo adhibetur: quamuis omnes, quos vidi, libri vidi, eam habeant, A summo autem, id est ab eo, qui summus accumbit. In conuiuiis enim alij summi accumbebant, alij imi: vt docuimus in commentariis Horat. Deinceps autem malim legi: in poculis: vt habet liber Danielis, & Pithœi, quàm, vt alij, in poculo. lin.34. Ergo hæc non desiderate dico esse iucundius.] Ex libris manuscriptis alij sic habent, ergo hoc non desiderare, &c. alij non habent pronomen hoc: alij habent: ergo hæc non desiderare: alij non habent, non desiderate, quos Langius secutus est. nulli habent, quàm frui. Et verò res ipsa loquitur ab aliquo esse adiectũ. Nã satis subintelligitur ex superiore illo loco, iucundius est carere, quàm frui. Sed in hoc præterea immutauit vulgatam lectionem Langius, quòd non, ergo hoc, sed, hoc ego, edendum curauit. lin.36. primùm prauis fr.r.] sic esse legendum, cùm superiora declarant, tum illud, quod est in adolescentia vitiosissimum. libri vulg.habẽt paruis fr.reb. PAG. 413.lin.14. vapore & complexu suo] libri veteres habent, & compressu suo: quos secutus est Langius: & laudo factum. Eadem.lin. & elicit herbescentem, &c.] legen-

dum fortasse est, & eiicit: *in quibus verbis sæpe variatum est. lin.* 20. *aut ex acino vinacei*] *Omnes libri habent*, ex acino vinaceo. *lin.* 40. *quibus nihil inuenit agricola*] *legendum vt habent omnes libri veteres*, agricultura. PAG. 414. *lin.* 10. *& penaria est*] *libri veteres omnes habent* penaria, *lin.* 19. *Idipsum tamen, vt lubebit*] *secutus sum libros vulgatos. Nam manuscripti habent*, idipsum tamen vtrum lubebit. *lin.* 28. *qui afflarentur è floribus*] *sic habent tres codices manuscr. Cuiacianus autem* efflagrarentur. *vnde facile fieri posset efflarentur. posset tamē etiā indidem elici* efflagrarent: *sed iudicēt acutiores: ego* afflarētur *probo, neq;* efflarētur *tamen dāno.* afflarent *etiā, quod tamē nusquā reperi, ferri potest. l.* 36. *ad centesimū annū accepimus vitā perduxisse*] *nostri ferè omnes libri veteres non habent* vitam: *neque videntur habuisse Langiani. lin.* 42. *eclogium vno ore, &c.*] *secutus sum editionem & coniecturam Langianam. nostri enim omnes libri veteres habent*, elogium vnicum plurimæ, &c. *Mouit me similis locus lib.* 2. *de Finibus: veruntamen, vt dicam quod sentio, vocem* vnicum *retinendam puto, ita vt cohæreat cum* eclogium, *& ita legatur*: in quem illud eclogium vnicum, Vno ore plurimæ consentiunt, &c. *Credibile enim est, duas voces, vno ore, à librario esse omissas, propter similitudinem nominis* vnicum. *Quòd si quis hoc totum*, vno ore *delendum censebit, propterea quòd non reperitur in libris manuscriptis, non repugnabo.* eclogium *autem quare edendum curarim, non, vt vulgò*, elogium, *alibi causam exposuimus*. PAG. 415. *lin.* 23. *quanta in altero diritas*] *sic edendum curauit Langius*, Nonium *secutus: & item ego. sed liquet mihi deierare, me in nouem codicibus veterib. planè reperisse scriptum* duritas: *idque mihi longè magis placet, quàm* diritas: *rectéque opponitur comitati: non item* diritas. *Præterea parciores & seueriores in filios patres*, duri & ferrei *dicuntur, non diri. lin.* 31. *aut etiam optanda*] *sic habent libri veteres, alij*, appetenda. *Doctus quidam existimat legendum* oppetenda. *lin.* 44. *quum id, quod*] *legendum fortasse est*, quòd id, quod. PAG. 416. *lin.* 4. *vsque ad plaudite veniendum*] *sic libri veteres ferè omnes habent. & ita edidit Langius. vulgati autem*, viuendum. *quod quamuis non damnem, illud alterum tamen magis probo. est enim venusta translatio, vt & infrà paullo pòst, ibi*: sin processeris longius: *id est sin diutius vixeris. lin.* 21. *certísque sensibus*] *sic plerique habent libri veteres: nonnulli vulgati*, ceteris. *Quidam legi volunt*, rectísque sensibus. PAG. 417. *lin.* 3. & graui opere perfungimur.] *Videtur legendum*, graui onere: *vel potius* graui opera, *sic Lucret.* parua perfunctus opella. *Veruntamen nihil hîc ausim mutare sine librorum manuscript. auctoritate. lin.* 11. *delibatos animos haberemus*] *aliàs* delibratos, *id est decerptos & detractos quasi corticem detractum dicas. Nam omnino idem dicit, quod lib.* 5. *Tusculan. quæstion.* Humanus autem animus decerptus ex mente diuina cum alio nullo, &c. *lin.* 22. *Hæc Platonis ferè*] *libri quidam veteres habent.* Hæc Plato noster. *lin.* 49. *ad immortalitatē & gloriam niteretur*] *sic edi malui, quàm vt Langius*, ad immortalitatis, *quamuis nonnulli libri veteres sic habeant. Nam ego quoque in duobus cod. Memmianis scriptum reperi*, ad immortalitatem & gloriam. *vulgati autem habent*, ad immortalem gloriam *quam lectionem non damno.*

EIVSDEM DIONYSII LAMBINI IN LAELIVM, SEV de Amicitia.

PAG. 419. *lin.* 41. *Sed hi in pueris: Cato in perfecto, &c.*] *Sic emendatum reperimus in codice Memmiano: quam emendationē multi alij codices manuscr. comprobant: itáq; edidit Langius. lin.* 50. *nisi enim, quod ille minime putabat, &c.*] *locus mihi suspectus. Nam primùm quid sibi hæc volunt*, quod ille minimè putabat? *Vtrùm hoc significant, nō esse optandam homini immortalitatem? an minimi faciendam esse immortalitatem, quasi scriptum sit*, minimi esse putabat, *seu* minimi putabat? *At quis immortalitatem parui æstimet? an per immortalitatē* ἀπαθανασίαν *significari dicemus, quod Langio videtur? deinde quis ita loquitur*, volo optare immortalitatem? *quasi verò velle & optare nō idem ferè valeant. Aristoteles quidem bonus auctor lib.* 3. ἠθικῶν, *vbi disputat* περὶ βουλήσεως *&* προαιρέσεως *in harum vocum differentiis, hanc etiam vnam erat, quòd* βούλησιν *seu volumus interdum* ἀδυνάτων, *id est quæ fieri non possunt: sed* προαιρούμεθα, *id est sumimus iam consilio capto ea duntaxat, quæ fieri possunt. En tibi velle* ἀδυνάτων, *idem quod optare* ἀδύνατα. *Hæc me de hoc loco dubitare cogunt. Quid si quis ita legat*, nisi enim, quod ille homini faciendum non putabat, *seu* fas esse non putabat, immortal. optare vellet, *seu* optaret, quid non est adeptus, &c. *Quid si sic*, nisi enim, quod ille minime petebat, *immortalitatem* petere vellet, quid non est, &c. *Veruntamen nihil mutandum censeo sine codicum veterum auctoritate.* PAG. 420. *lin.* 24. *cùm ex corporibus excessissent*] *sic habent nostri libri veteres, cum vulgatis congruentes. Langius autem edidit*, exissent. *Non dissimulabo tamen in aliis aliquot scriptum esse*, è corpore. *lin.* 27. *mecum venisses*] *nihil mutatum est in codice Memmiano. quamobrem nec ego hîc quicquam mute: quanquam Langius edidit*, me conuenisses, *secutus alios libros etiam manuscriptos. lin.* 31. *mœrere hoc eius euentu*] *iusseram hîc operas sequi editionem Langianam*, mærere hunc eius euentū, &c. *Nam nostri libri cum vulgatis consentientes habent*, hoc eius euentu. *lin.* 40. fama delectat, falsa præsertim.] *Has duas voces*, falsa præsertim, *deleuit Langius pro suo iure, contra omnium librorum manuscrip. auctoritatem: nos retinuimus. lin.* 42. *nominantur paria amicorum*] *legendum puto libris omnibus inuitis* numerantur. PAG. 421. *lin.* 25. *aut inter duo, aut inter pl.*] *sic est emendatū in cod. Memm.* Duo aute vsurparūt veteres *in quarto casu pro* duos, *vt aliàs admonuimus, idq; non semel. lin.* 50. *bonam spem prælucet*] *sic eti ā nostri libri habent. Omnino mirabiliter & pereleganter dictum, pro eo, quod est, spem ostendere tanquam lucem quandam prælatam. translatum ab iis, qui lucem alicui præferunt, &, vt loquitur Lucretius*, lumen præpandunt: *sic ille lib.* 1. Clara tuæ possim præpandere lumina menti. PAG. 422. *lin.* 19. *potissime dixisse*] *Etiam in codice Memmiano notata est hæc librorum antiquorum scriptura*, potuisse dicere: *quam non prætermisit Langius: & ita habent ceteri codices veteres, quibus vsi sumus, Pithœi, Danielis, Cuiacianus. li.* 21. *sed aliud quoddā expetimus filum orationis tuæ.*] *Verbum* expetimus, *abest ferè ab omnibus libris manuscriptis. itaque legendū videtur*: sed aliud quoddam est filum, &c. *Et ita ferè edidit Langius. Codex Huraltinus tamen & Pithœanus, habent*: sed aliud quoddā filum orationis tuæ exspectamus: *quā rectā scripturā esse arbitror: & ita edi iusseram: quamquā existimant docti quidam hoc esse ex annotatione natū: & venustius verbum subintelligi, quàm scribi. lin.* 31. *& magis à natura ipsa profecta*] *quidam libri veteres habent*: à natura ipsa perfecta. *Ego siue perfecta, siue profecta quis malit, delendum puto.* PAG. 423. *lin.* 36. *aliàs aduersis rebus*] *plerique libri veteres habent*, alios adu. r. alios, &c. *Ego vulgatam lectionem retineo. Quòd si quid sit mutandum, malim legi*, aliorum aduers. reb. aliorum, &c. *lin.* 39. *contentione vel vxoriæ condicionis, &c.*] *Cùm in codicibus veteribus ferè omnibus scriptum reperissem*, vel luxuriæ condicionis, *pro quo vulgati habent*, vel luxuriæ, *vel* conditionis, vel, &c. *ego coniectura ductus*, vel vxoriæ condicionis *reposui. Condicio autem vxoria est, in qua res vxoria agitur, seu res, quæ ad vxorem ducendā pertinet. Omnino luxuriæ nomen ad hunc locum ineptum est, & inepti sunt qui lectionem vulg. tuentur. lin.* 49. *Hæc ita multa quasi fata.*] *Sic habent nostri libri manuscripti: nec quicquam varietatis annotatum est in Codice Memmiano. Langius tamen edidit*, quasi fato: *nisi forte typographi peccatum sit*: *Nos fata interpretamur* Κῆρας *interitus, pesteis.* PAG. 424. *lin.* 6. *Lænati & Rutilio*:] *legendum*, & Rupilio: *& ita edi iusseram. lin.* 42. *in magna re aliqua in Remp.*] *libri veteres habent*: in magnam aliquam Remp. *& ita edidit Langius*. PAG. 425. *lin.* 8. *sed nihil est quod illi non persequantur suis arguiis*] *libros vulgatos secutus sum. Nam librorum veterum alij habent*: non persequantur argutiis, *alij*, non persequantur suis argumentis. *lin.* 10. *suarum cuique rerum curam*] *Bona pars librorum veterum non habet vocem*, curam, *eámque deleuissemus, nisi in vno & altero reperissemus. lin.* 48, *neque immanis.*] *Omnes libri veteres habent* immunis: *& ita edidit Langius*: *ita denique emendatum est in cod. Memmiano.* immunis *autem significat interdū improbum, quēadmodum docet Nonius: & ita Plautus. quomodo fortasse etiam apud Horatium accipiendum est oda* 23. *lib.* 3. Immunis aram si tetigit manus: Non sumtuosa blandior hostia Lenibit auersos penateis Farre pio & saliētemica. PAG. 426. *l.* 9. *deliciis diffluentes.*] In

In hoc conſentiant inter ſe libri veteres, quòd habent ſine vlla varietate deliciis, vbi vulgati, diuitiis: in eo diſcrepant, quòd alij cum vulgatis conſentientes, habent affluentes: alij diffluentes, quos ſecutus ſum. Sic dixit lib. 1. de offic. diffluere luxuria, & lib. 3. de Oratore, otio diffluentes: & Terentius Heautont. vt eius animum, qui nūc luxuria & laſciuia diffluit, retundā, redigā, vt quò ſe vertat, neſciat. l. 22. Itaque efferuntur ferè faſtidio] ſic habēt omnes noſtri codices: neque video vllum in hac ſcriptura vitium. Teſtatur tamen Langius ſe in vno ſcriptum reperiſſe, efferantur: & ita edidit: quamquam fatetur ſe vulgatam & receptam non improbare. lin. 45. in amicitiam congeratur.] Sic legendum, & ita ſcriptum eſt in antiquiſſimo libro. PAG. 427. lin. 17. aut caput agatur, aut fama] ſic legendum: non, vt habent libri vulgati, de capite: quod non ſolùm librorum veterum auctoritate, & Gellij teſtimonio, ſed etiam ratione peruincitur. Longe enim aliud dicit qui ita dicit, agitur caput, res, fortunæ, honor: aliud qui, agitur de capite, re, fortunis, honore. Ille ſignificat, caput, rem, fortunas, honorem, in diſcrimen eſſe adductum: hic de capite, re, fortunis, honore conſultari, aut ſermonem haberi. hoc propter quendam annotaui, qui vtroque idem ſignificari putat. lin. 29 quaſi aquis tentatis.] Aliis aliter: mihi ita placet legi: aquis tentatis. Primùm enim in diſſenſione librorū & varietate ſcripturæ licet mihi vel hanc, vel illam probare. quamquam in nullis codicibus antiquis reperi tentatis: ſed in aliis temperatis: quod corruptum eſt ex vitioſa ſcriptura temptatis: in aliis hoc ipſum temptatis. In altera autem voce valde diſcrepant codices. alij enim habent æquis: alij equis: alij aquis. Deinde ſimilitudo aquarum tentatarum, quòd eſt vſurpata à Platone lib. 10. de Legibus, mihi ad hunc locum accommodatior videtur. Eſt autem duabus ferè paginis poſt principium libri, his verbis: σκοπεῖτε οὖν εἰ καθάπερ ποταμὸν ἡμᾶς ἔδει τρεῖς ὄντας διαβαίνειν ῥέοντα σφόδρα, νεώτατος ἐγὼ τυγχάνων ὑμῶν, καὶ πολλῶν ἔμπειρος ῥευμάτων εἶπον ὅτι πρῶτον ἐμὲ χρῆν πειραθῆναι καθ' ἐμαυτὸν, καὶ καταλιπόντας ὑμᾶς ἐν ἀσφαλεῖ σκέψασθαι εἰ διαβατός ἐστι πρεσβυτέροις οὖσι καὶ ὑμῖν, ἢ πῶς ἔχει, &c. id eſt, Videte igitur ſi quemadmodū fluuium nos treis tranſire oporteret, rapide fluentem, ego cùm eſſem natu minimus veſtrûm, & multorum fluminum peritus, dicerem vobis me primum & ſolùm periclitari, & videre oportere, eſſétne fluuius ad tranſeundum vobis quoque facilis natu grandioribus, cùm vos in tuto reliquiſſem, &c. Quin ita locutus eſt & lib. 2. de Legib. nec enim vllū hoc frigidius flumem attigi, cùm ad multa acceſſerim, vt vix pede tentare poſsim. lin. 35. excuſatum iri ſe arbitratur] ſecutus ſum libros vulgatos. Nam manuſcripti omnes habent, partim obſcurari, partim obſcuratum iri ſe: & ita edidit Langius. lin. 39. non eſt facile inuentu] ſic habent etiam noſtri codices: & ita emendatum eſt in codice Memm. ex auctoritate trium antiquorum. inuentu autem ſupinum eſt, eundem caſum regens, quem verbum, vnde oritur, proinde ac ſi dixiſſet, non eſt facile inuenire. Mendoſè autem hîc operarij iſti excuderunt facilè cum accentu: cum facile legēdum ſit ſine accentu. PAG. 428. lin. 8. ſed in amicitia, &c.] quidam detracta præpoſitione in, legi volunt, ſed amicitia, &c. PAG. 429. lin. 17. remiſſione vſus eluendæ] ſic habent noſtri libri veteres, & ita edidit Langius. Sic libro de Officiis 1. vbi libri vulgati habent, ſenſim diſſuere, quàm repentè præcidere, veteres habent partim ſeuſim diluere, partim ſenſim deluere. quod fortaſſe natum eſt ex hoc libro, cum ſtudioſus aliquis litterarum ad illum locum lib. 1. de officiis aſcripſiſſet, diluendæ aut ſupra diſſuendæ, aut è regione. Rurſus fortaſſe hoc loco legendum eſt, diluendæ, ſeu deluendæ, quamquam eluendæ non reiicio, diluendæ tamen malo: & diluendæ interpretor diſſoluendæ, vt ſuprà. Hoc præterea varietatis eſt in nonnullis libris noſtris, quòd habent remiſsiore vſu, pro eo, quod eſt in aliis remiſsione vſus. lin. 27. nequa amicorū diſcidia fiant] ſic emendatum eſt in codice Memm. & ita habent libri veteres omnes. Diſcidium autem nomen eſt à verbo diſcindo natum: vt exſcidium ab exſcindo, quemadmodum aliàs docuimus. lin. 37. & maxime naturali] quod notat Langius ſe in vno libro manuſcripto ſcriptū reperiſſe, naturabili: nos item in Memmiano reperimus notatum: & item in Huraltino ſcriptum, & Pitœano. PAG. 430. lin. 21. rei maxime tam neceſſariæ] in codice Memmiano tam deletum erat ex veteribus codicibus: in aliis erat poſteriore loco poſitum. lin. 28. qui ſuum negotium gerant otioſe.] Codex Pitœanus habet otioſi. lin. 33. Timonem neſcio quem] Codex Pitœanus habet, Timonem quendam, quam ſcripturam rectam puto. neſcio quem autem ex annotatione natum: quod videtur & Pitœo. lin. 48. vt & veritas in amicitia] Omnes ferè libri veteres habent, & vtilitas in amicitia. PAG. 431. lin. 6. lubenter vtimur] Langius edidit, luculenter, librum vnum veterem ſecutus. Nos in omnibus noſtris lubenter ſcriptum reperimus: neque tamen quicquam aduerſus ſcripturam illā aut dicimus, aut decernimus. lin. 14. obiurgatione gaudere] libri veteres habent partim correctione, partim correptione gaudere. lin. 19. tum amicitiæ repugnat maxime] videtur verbum repugnat eſſe aliunde profectum, neque à Cicerone poſitum. ſic enim videtur ſcripſiſſe Cicero: Cùm autem omnium rerum ſimulatio eſt vitioſa: tollit enim iudicium veri, ídque adulterat, tū amicitiæ maximè. Paullo ante alij libri habent, ad volūtatē. l. 34. quanta in oratione maieſtas?] Quidā libri veteres habent: quantùm in oratione maieſtatis? PAG. 432. lin. 15. comicos ſtultos ſenes] aliquot libri veteres, & quidem complures, habent coamicos, quæ ſcriptura fortaſſe recta eſt, quamuis aliter ſentiat P. Vict. veruntamen nihil pronuntio: paullo pòſt ſcripturæ veteris veſtigiis ducibus legendum cenſeo, illuſeris lautiſsime.

EIVSDEM DIONYSII LAMBINI IN PARADOXA Stoicorum.

PAG. 433. lin. 22. nullis oratoriis ornamentis adbibitis] A libris veteribus abeſt, nullis. in vno eſt vel pro nullis: ex quo ſuſpicor nullis librariorum culpa è libris veteribus euanuiſſe: quod reſtitui.

IN PARADOXVM I.

PAG. 434. lin. 8. cùm ſine expoſitione exemplorum] In codice Memmiano hoc totum, ſine expoſitione, ſiue ſine appoſitione exemplorum, vt eſt in vulgatis, ex codicum veterum auctoritate deletum erat, neque Langius in ſuis habuit. In vno duntaxat reperi, ſine expoſitione exemplorum: quod probo. lin. 16. quum filicatas iſtorum pat.] Sic reſtitutus eſt hic locus multis iam antè annis auctoritate codicum antiquorum. quamquam nonnulli legi volunt Deliacas. Sed pluris eſto veritàs, quàm coniectura. lin. 23. deuouit, atque immiſit.] Omnes libri veteres habent, deuotauit, atque immiſit: itaque emēdatum eſt in codice Memm. ex tribus veteribus. Ego putem legēdum deuotos immiſit, &c. lin. 41. gloriatione ſe & prædicatione extollit?] Nonnulli libri habent, effert.

IN PARADOX. 2.

LIN. 50. tot virtutum præſidio munitus] In nullo codice vetere munitus reperitur: quin etiam ſeptus, quod paullo pòſt ſequitur, abeſt à nonnullis. PAG. 435. lin. 20. reſpirare non ſinunt] In codice Memmiano ex vno vetere codice aſcriptum eſt: ſuperare nō poſſunt: ex alio ſuſpirare, ex alio, ſpirare. Ego ſpirare non improbo: ſed vulgatam lectionem reſpirare vt damnarem, inducere animum non potui.

IN PARADOX. 3.

PAG. 436. lin. 14. Si alterò acceſſit] alterò, id eſt ad alterum. Sic ſuperiore pagina malim legi verſu quadrageſimoquinto: Nihil huc addi poteſt. lin. 20. rerum modum figere non poſſ.] fingere omnes quidem habent libri: ſed videri poſsit legendum, figere. Sic Horat. oda 15. lib. 3. Tandem nequitiæ fige modum tuæ. lin. 25. Viſa ſint breuiora: leuiora quî poſsint, &c.] Recta quidem videtur hæc ſcriptura: ſed ne ea quidē reiiciēda eſt, quā in codice Memmiano aſcriptā reperi: quæ ſi viſa ſunt breuiora: leuiora quî poſsint?

IN PARADOX. 4.

ſed dementem & inſanum rationibus vincam neceſſariis] ſiquis locus eſt in Paradoxis corruptus, hîc eſt: quem Langius (nam ceteros, qui huic vlceri manus admouerunt, omitto) ſic emendare conatus eſt, Sed dementem & inſanum, addicam neceſſariis. Addicam neceſſariis autem, id eſt mittam ad agnatos, inquit ille, ad quos mente captorum tutela pertinet. Sed ego hanc emendationem probare nullo modo poſſum. Nā primùm in omnibus libris reperitur vox rebus, quam Langius delet. deinde quorſum hoc, ego te ad agnatos, vt dementem, mittam? Deinde ſi certum eſt, mente captum eſſe, non dubium quin ad agnatos mittendus ſit: ſin incertum, id demonſtrandum eſt. Poſtremò in omnibus ferè libris ſcriptis reperitur vox inuictum, partim in locum verbi addicam: partim vnà cum eo ipſo verbo. Pauci habent, ad victum, pro addicā: nōnulli addictū, vnde intelligere licet mendum eſſe in verbo addicam. Adde quòd nonnulli

libri habent infinitiuum esse cum verbo iniunctum. Ego igitur coniectura ductus, sententiámque Ciceronis secutus, sic emendandū hunc locum puto: Intanum esse rationibus euincam, seu aduincam, seu vincam necessariis. Coniecturam meam adiuuant verba eius, quod proximè sequitur, paradoxi, extrema: Quū eum ne liberum quidem esse ratio & veritas ipsa conuincat. Iam quòd rationibus pro rebus edi iussi, non videtur nimis longè discedere à scriptura recepta. nam rebus factum fortasse est ex rōibus. rōibus autem ex rationibus. si quis tamen rebus, retinere volet non repugnabo. PAG.437. lin.4. vt ciuis optimi.] Nonnulli libri veteres nō habent particulam vt: quos secutus est Langius. In vno pro ciuis optimi scriptum est ciuis optimus. lin.8. & me exsulem tuo nomine.] Quattuor libri veteres nō habent vocem exsulem: eámque Langius delendā censet: cui assentior. lin.20. Et tu quidē in operto fuisti] sic habent libri omnes vulgati, quos quidem viderim: quibuscum nōnulli veteres consentiunt. nōnulli, in portu: alij, in ponto.

IN PARADOXON 5.

LIN.37. Qui legibus non propter metum] libri veteres habent, qui ne legibus quidem propter metum pāret, &c. lin.44. Illud tamen breui confitendum est.] Ita est emendatū in codice Memmiano ex libris veteribus, & ita edidit Langius. vulgati autem habent: breui conficiendum est: quæ lectio quibusdam magis probatur, quàm antiqua. lin.47. quæ sunt dominorum facta nexu.] Omnes libri veteres ad vnum, quos quidem consului, habent nexo: quod probo, atque ita censeo legendum. PAG.438. lin.4 sed tamen serui, vt atrienses, &c.] Locus est admodum corruptus, etiam in exemplaribus antiquis, quorum alia habent: atrienses actu pati stultitiæ suæ: alia, Auctui pari stultitiæ suæ: alia, atrienses acto pari stultitiæ suæ. quibus scripturis tam dissimilibus inter se, quidam ita mederi conati sunt, vt existimarent partim legendum, atrienses ac topiarij, partim atrienses actuarij, &c. sed frustrà. Omnino quædam deesse videntur. Putabam hanc esse sententiam Ciceronis, eámque his verbis exprimi posse, Atque vt in magna familia sunt alij honestiores ac lautiores, vt sibi videntur, serui: sed tamen serui, vt medici & librarij: alij inferiore loco, vt atrienses: sic stulti omnes, vt tu, pares inter se stultitia sunt: sed tamen insignior eorum stultitia est, quos signa, &c. Quid si hoc modo legamus? Atque vt in magna familia sunt alij lautiores, vt sibi videntur, serui, sed tamen serui, vt medici, anagnostæ: alij inferiore loco, vt mediastini, & atrienses: ita copiosiores illi quidem & abundantiores, sed pati stultitia sunt, quos, &c. Lin.26. loquitur ad voluntatem.] Quidam libri habent, ad voluptatem. Eadem lin. assidet, munerat] libri veteres alij habent, munera: alij numerat: alij, vt edendum curauimus, munerat: quo modo & Langius edidit. In codice Memmiano omnes hæ dissimilitudines ascriptæ sunt, & præterea docti cuiusdam coniectura, munera dat. lin.34. Index vero] legendum putant docti quidam, Index verò: quibus propemodum assentior. lin.37. Omnis animi debilitati, &c.] libri veteres habent, omnis animi debilitata & humilis & fracta timiditas: & ita emendatum est in codice Memmiano: itáque edidit Langius.

IN PARADOX. 6.

PAG.439. lin.24. accusatorum atque iudicum] hic planè legendum censeo, accusatorum atque indicum: multóque adeò magis, quàm suprà, Index verò quantum habet dominatum? lin.25. intercessiones pecuniarum] intercessus emendandum censeo, propius accedens ad scripturam veterem, quam Langius, qui reponit intercessiones: quod idem valet. lin.30. dilectum, decretum] Miror non esse ita editum à Langio: dilectum, inquam: cùm ita scriptum sit in exemplaribus omnibus antiquis, vt testatur emendatio huius loci ascripta ad marginem codicis Memmiani. lin.48. non modò ad sumtum ille est fructus] Omnes libri veteres habent, non modò ad fructum ille est sumtus, &c. Ego tamen lectionem vulgatam retineo.

EIVSDEM DIONYSII LAMBINI IN LIBRVM DE VNIuerso, seu Timæum.

PAG.440. lin.47. an ortus sit ab aliquo temporis principatu] sic emēdādum censeo, sublata particula an, quæ est in libris vulgatis antè ab aliquo, &c. & mutata interpunctione. PAG.441. l.26. in ordinem adduxit] quidam legi volunt, deduxit. PAG.442. lin.14. quicquam altitudinis esset requisitum] sic videtur legendum. deerat enim vox altitudinis, quæ responderet Græco nomini βάθος, quemadmodū admonuit Err. Stephanus: cuius in hoc libro coniecturas permultas, & Manutij nō paucas secuti sumus, vt probabiles & ingeniosas, & ad sententiam Ciceronis valde accōmodatas. lin.47. menti atque intelligentiæ conueniret maxime] Sic emendatum est in codice Memmiano: hácque lectio verbis & sensui Platonis conuenit maxime. lin.48. rationis, concentionisque] Sic emendat Manutius, Platonis verba sententiámque sequens. sic enim ille λογισμοῦ δὲ καὶ ἁρμονίας μετέχουσα ψυχὴ τῶν νοητῶν, &c. Nomini igitur Græco λογισμὲς respondet par Latinum, rationis, alteri autem Græco ἁρμονίας nullo modo respondet Latinum, contentionis. Ex eo igitur feci, concentionis. Concentio enim harmoniam significantius declarat, quàm contentio. PAG.444. lin.39 neque nomine appellant] sic legendum, & ita emendatum erat in codice Mēmiano: quod idē Errico Stephano venit in mentem. PAG.445. lin.23. Flexiones autē eorū] Secutus sum exempla quædam vulgata, quamuis nō valde probata. nam omnino mihi magis placet, lusiones quomodo legēdū putat Err. Stephanus, magísque Græco nomini respondet χορείας. Nam χορεύειν Lucret. lib.2. interpretatur ludere: inter se terque quatérque Ludūt, in numorúmque exsultant sanguine pleti. vel potius, vt habent libri veteres, inter se forte catenas Ludunt, &c. lin.34. quà ipsi nolunt] sic legendū: non quò ipsi. subintelligitur enim venus: & repetitur ἀπὸ κοινοῦ: vt sit quatenus. PAG.440. lin.27. alios in solem.] vel sic legendum: cùm apud Platonem legatur εἰς ἥλιον, vel apud Platonem legendum, εἰς γῆν.

EIVSD. LAMBINI IN ARATI PHAENOM.

PAG.449. lin.51. propterea quòd & æstatis primordia clarat.] vulgo legitur: Proprerea quòd ad ęstatis primordia claret: quæ lectio videtur non reiicienda, etiam si cum Arati versibus conferas. Ος σφισι καὶ θέρεος καὶ χείματος ἀρχομένοιο Σημαίνειν ἐκέλευσεν ἐπερχομένου τ' ἀρότοιο. Sed Adr. Turneb. mauult legi: Propterea quòd & æstatis primordia clarat, &c. A quo dissentire nō possum: planéque arbitror ita potius legendū: quemadmodū in multis aliis horum phænomenon locis emendandis ei sum assensus. lin.16. columna 2. Ipse autem labens geminis] sic edidit Morellus. Aliæ editiones habent, multis: pro quo Turnebus substituit mutis, muti enim sunt pisces. Omnino geminis magis exprimit Arati verba, τὸν δὲ μέτα σκιόεντα δύ' ἰχθύες ἀμφινέμονται ἵππων &c. PAG.449. l.33. col.2. pelagóque vagato] vagato pro vagator, antiquum, quo vsus est & Lucretius. lin.45. col.2. missore vacans] id est sine arcu: ἄτερ τόξου, Aratus. PAG.450. lin.29. col.1. tutos contingere portus] sic emendo. Nam cum Aratus dicat, ὅρμοι ἐστεγχόμενοι, &c. contingere portus, valde his verbis respōdet. cōstringere, quod est in lib. vulgatis, nullo modo. PAG.451. li.8. col.1. Fixa simul magnos edicam gentibus orbeis,] sic legit Adrianus Turnebus: alij sic ediderūt, Fixa, simul magnos simileis vertētibus orbeis, &c. Aliæ editiones laceræ sunt, vt Morelliana, Fixa, simul magnos edam gentibus orbeis, & postrema Caroli Stephani: fixa simul sedem gentibus orbeis. Arati versus huic loco respondentes, hi sunt: ἤτοι μὲν τοί γε κύκλοι ἀλίγκιοι δινωτοῖσι Τεσσάρες ... &c. quibus Aratéis magis cōuenit meo iudicio editio illa, simul magnos simileis vertentibus orbeis, quāuis nō videatur ex omni parte sincera. Adr. Turneb. in Aduersariis suis addit etiā legi posse, edicam cantibus orbeis. lin.21. nimio fulgens candore notatur] Adr. Turnebus legit vocatur. li.46. alter ab infernis Cācro cōnectitur] secutus sum editionē Morellianā, quæ mihi visa est Aratéis verbis magis conuenire, ἀλλ' ὁ μὲν ἐν βορέῳ περὶ καρκίνον ἐστήρικται. Alij sic ediderunt, Alrer ab infernis Austri conuertitur auris. lin.60. col.2. præcipitent obitum] id est celeriter obeant, & occidant. PAG.452. li.20. vis magna Aquilāi Pellitur] cùm alia multa in hoc poëmate ab Adr. Turnebo eruditè & ingeniosè restituta sunt, tū hoc in primis. lin.7. col.2, Pace huius liceat causam expl.] hîc versus tres integri & dimidius, qui desiderabātur, vt licet ex Arato intelligere, à nobis restituti & penè dicā ab inferis excitati sunt. mēdosè autem hîc operæ fecerunt, vt fame, pro vt famæ. PAG.453. li.14. Interimet stinguens præclara insignia cæli] ab hoc versu iusseram ad hunc locū adscribi versus aliquot, qui legūtur in lib.1. Ciceronis de diuinatione ex prognosticis Arati, in quo quando mihi obtemperatū non est, hîc repræsentabuntur, vt eos ad eum locum lector adglutinet.

Vt cum

Vt cum luna means Hyperionis officit orbi,
Stinguntur radij cæca caligine tecti.

*

Ast autem tenui quæ candent lumine Phatnæ.

*

Atque etiam ventos præmonstrat sæpe futuros,
Inflatum mare, cùm subitò, penitúque tumescit,
Saxáque cana salis niueo spumata liquore,
Tristificas certant Neptuno reddere voces:
Aut densus stridor cùm celso è vertice montis
Ortus adaugescit scopulorum sæpe repulsu.
Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti,
Nuntiat horribileis clamans instare procellas,
Haud modicos tremulo fundens è gutture cantus.

*

Vos quoque signa videtis aquaï dulcis alumnæ
Cùm clamore paratis inaneis fundere voces,
Absurdóque sono fonteis & stagna cietis.
Quis est qui ranunculos hoc videre suspicari possit?
Sæpe etiam pertriste canit de pectore carmen
Et matutinis acredula vocibus instat,
Vocibus instat & assiduas iacit ore querelas,
Cùm primum gelidos rores aurora remittit:
Fuscáque nonnumquam cursans per littora cornix
Demersit caput, & fluctum ceruice recepit,
Mollipedésque boues spectantes lumina cœli
Naribus humiferum duxere ex aëre succum.
Iam verò semper viridis, sempérque grauata,
Lentiscus triplici solita & grandescere fœtu,
Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.

EIVSDEM IN LIBRVM Q. CICERONIS DE PETITIONE CONSULATUS.

LIN.20. *quæ consequi ingenio*] *Muretus negat, vocem* homines *in quodam libro manuscr. reperiri. quod si probabimus, verbum* consequi *παθητικῶς erit accipiendum. ego cùm in duobus libris item manuscr. eam vocem reperissem, neque in codice Memm. expuncta esset, non sum vsus eam delere, non reclamaturus tamen, si quis delendam contendat. lin.23. non vt aliquid ex iis noui addisceres*] *secutus sum hic religiosè scripturæ veteris vestigia. Nam duo libri manuscr. habẽt* addiscerem. addiscerem *autem factum puto ex* addiscerez *cum 3. scriptum esset initio pro 5. deinde pro m acceptum. lin.26. tamen videtur in paucorum mensium negotio.*] *videtur delenda præpositio* in. *lin.35. quæ noui non habuerunt*] *sic hunc locum iampridem emendandum censui: maneóque in sententia. doctus quidam, idémque mihi amicus, existimat addendum* omnes: *vt sit,* quæ noui non omnes habuerunt. PAG.454. *lin.3. eorum alterius bona proscr. vid. vocem denique aud.*] *C. Antonium describit. ad hunc locum pertinet illud ex fragmentis orationis in C. Ant. & L. Catil.* Quem enim aut amicum habere potestis, qui tot ciueis trucidauit: aut clientẽ, qui in sua ciuitate cũ peregrino negauit se iudicio æquo certare posse? *lin.6. cùm, ad tabulam quos poneret, non*] *putarim legendum* quos poneret, alios nõ habebat: *nempe quàm Sabidium & Pantheram. tabulam autem puto accipiendam,* censoriam. *lin.9. Alter verò dij boni, &c.*] *Catilinam designat. hic locus erat vocibus peruersè & præposterè positis, fœdè corruptus: quibus in suũ ordinẽ restitutis, nihil nũc est integrius. sic enim lĩgẽdus:* primùm nobilitate eadem: deinde maiore non virtute, sed audacia. *lin.10. Quin ille manias & vmbram suam, &c.*] *hunc locum coniectura non inani, meo quidem iudicio, ductus, sanè feliciter restitui. dicuntur autem manias & vmbram suam metuere, prouerbiali sermone, qui supra modum metuunt, vt pueri, quos nutrices cùm plorant immoderatius, & improbius, nescio quibus terriculamentis obiectis, laruis quibusdam, aut lamiis & figuris deformibus commemoratis ac nominatis à ploratu reuocare conantur. Erant autem maniæ, vt docet Festus, turpes, deforméśque personæ, vel, vt alij volunt, ficta quædam hominum simulacra, ex farina: vel laruæ, id est, manes, quos deos deásque putabant, quósque ab inferis ad superos emanare credebant, quos denique pueris nutrices minabantur. talis ferè erat vox illa μορμὼ apud Græcos: ex qua μορμολύττειν, & τὸ μορμολύττεσθαι. Nequid dissimulem, in hanc me coniecturam deduxit Passeratius, qui tamen* manius *legendum pro* inanius *existimabat, doctè quidem & ingeniosè, sed minus probabiliter, minúsque vere. lin.11. hic ne leges quidem.*] *sic legendum, non, vt vulgò,* hunc negliges quidem. *sententia autem nunc plana est. C. Antonius ita timidus est (inquit) vt puerorum more manias & vmbram suam metuat. Catilina ita audax, vt ne leges quidem metuat. lin.14. hominem optimum, &c.*] *lego, ex cõiectura, quàm feci ex scriptura antiqua,* hominem honestissimũ, virúmque optimum. *nam liber vnus antiquus habet,* hominem, virúmque optimum. *lin.17. virgis per totam vrbem ceciderit?*] *libri manuscr. habent,* vitibus per totam, &c. *lin.18. stanti collum gladio suo dext. sec.*] *ad hunc locum pertinet illud ex fragmentis orationis in C. Anton. & L. Catil.* Populum verò cùm inspectante populo Ro. collum secuit hominis maximè popularis, quanti faceret, ostendit. *lin.22. & si in aliis culpa non esset, &c.*] *doctus quidam, idémque amicus meus legendum putat, detracta negatione* & si in aliis culpa esset, &c. *ego nihil mutandum censeo. Nam hunc locum esse integrum declarant verba Marci Ciceronis in oratione in Anton. & Catil. quæ reperiuntur in fragm. pagina quadringentes. sexages. quinta.* Cùm ita vixisti, vt non esset locus tam sanctus, quò nõ aduẽtus tuus etiam cùm culpa nulla subesset, crimen afferret. *lin.26. vt parentum propè in gremiis*] *liber vetus vnus habet,* propè virentum gremiis. *vnde suspicantur quidam, legendum,* in parentũ prope videntium gremiis *lin.34. tamen eorum alterum, cùm deesset alter, &c.*] *vel legendum* cùm sibi deesset alter, *vel* deesset *positũ, pro* abesset, *vt & alibi infrà, vel* decesset *legẽdum, vt existimat Pass.* decesset *autem valet* decessisset, *qualia sunt* exstinxem, promisse, diuisse, *& similia. lin.43. vt forti viro, diserto, &c.*] *sic iusseram edi & ita legendum censeo,* vt forti viro, homini diserto, & innocenti, &c. *lin.45. eos verò, qui consularibus familiis, &c.*] *sic hunc locum restitui, detracta voce* suspicor, *quæ huc ab aliquo indocto illata fuerat. sententia autem huius loci est hæc, & ij, qui eodem honore vsi sunt, vident quid dignitatis adeptus sis, cùm tu idem, quod ipsi, sis adeptus: & ij, qui consularibus familiis nati locum maiorum consecuti nõ sunt, nisi qui te admodũ amant, tibi inuident. hic operæ omiserunt* tibi. *legendũ enim* tibi nõ inuidere. PAG.455. *lin.2. esse non amicos*] *negationem addidit Adrianus Turnebus, sine dubio à scriptoribus librariis omissam, & huic loco necessariam. lin.11. deinde vt quisque est intimus ac maximè, &c.*] *sic habent duo libri manusc. & ita emendatum est in codice Memmij, & Adr. Turnebi, & Leodeg. Querni. In eisdem libris emendatum etiam est, vt edidimus &* quàm amplissimum esse te cupiat. *lin.20. omni studio, atque opera elaborarunt*] *sic emendauit Adr. Turnebus coniectura ductus. lin.23. sicut parata esse confido*] *sic emendatum est in codice Adr. Turnebi, idque ex auctoritate codicis manusc. vt mihi ipse cõfirmauit. ego olim antequàm hæc ex vetere codice emendationem cognouissem, suspicabar legendum esse pro* concerno, omnino cerno. *Passeratius* concerno *retinendum putat. lin.27. vt hoc tempore ab iis, qui debent.*] *sic legendum, & ita emendatum est in codice Memmij & Turnebi ex veteribus. natum autem erratum vocis idem, ex antiqua scribendi consuetudine* temp. *quod valet* tempus, *seu* temporis, *seu* tempore. *lin.31. petitio tua maximè munita est*] *sic emendatum est in iis, quos dixi, codicibus, ex auctoritate veterum: neque de veritate scripturæ dubitandum. Quamquam, quod quidam coniectura ducti reposuerunt,* innixa, *non est reiiciendum, sed vetus scriptura plus ponderis habet. lin.32. & quemadmodum nemini illorum vlla in re vmquam, &c.*] *sic & iampridem emendarat Muretus, & ego nuper emendatum reperi in duobus eorum, quos honoris caussa semper nominatos velim, codicibus.* PAG.456. *lin.2. cuius causa debent, aut volunt*] *sic legendum. sic enim loquebantur veteres,* debeo tua causa: volo tua causa: *carúmque loquendi formarũ sexcenta sunt apud Latini sermonis auctores exempla. lin.16. in quo modò aliquid virtutis sit*] *vox* virtutis *deleta erat in libro Adr. Turnebi ex auctorit. veterum cod. integra comparebat in Memmiano. lin.24. nullis suffragantibus meritis*] *vox* meritis *abest à duobus libris veteribus: quæ tamen videtur necessaria: in iisdem participium* septus *paullo pòst non reperitur. lin.30. gratiosi in foro, nauique versantur.*] *sic restituit Adr. Turnebus leui immutatione facta. lin.32. deinde habete rationem*] *sic est emendatum in codice Memmiano & Turnebæo: planéque ita legendum. lin.34. tibi tributim descriptam*] *sic restitui coniectura ductus, cùm animad-*

uertissem ex codice Memmij & Turnebi esse in libris manuscriptis, tributim districtam: ex qua scriptura tamen Turnebus facit, distinctam. ego descriptam malo. lin.45. Ita cum & hos ipsos, qui &c.] sic hunc locum emendaui, vna voce, quæ fuerat suo loco mota, in suam sedem restituta: nempe cùm in libris omnibus prouocabulum qui locatum sit ibi, qui apud tribuleis: ego ita edidi, qui propter suam ambitionem, &c. PAG.457. lin.2. tum autem quòd equester ordo, &c.] totus hic locus præclarè ab Adr. Turnebo ope veteris codicis emendatus, & in integrum restitutus est. lin.31. alij bonestatem] sic restituit Muretus: & rectè. lin.38. neruos atque artus esse sapientiæ] sic Epicharmus Græcè, νῆφε, καὶ μέμνασο ἀπιστεῖν. ἄρθρα ταῦτα τῶν φρενῶν: ex quibus Græcis videtur aliquid deesse his Latinis Quinti, atque ita legendum neruos atque artus esse sapiétiæ vigilare, & cauere, & non temerè credere. proferuntur in epistola ea, quæ vltimam antecedit lib.1. ad Attic. & à Suida in voce [illegible]. PAG.458. lin.1. speciem in rep.] sic legendum censeo, reiecta lectione vulgata. nam ex horũ membrorũ explicatione, quæ subiungitur, spem legi nõ posse intelligere licet. sunt enim sex mẽbra, noméclatio, blãditia, assiduitas, benignitas, rumor, species, in rep. Ac cetera quidem suo loco explicantur: postremum autem infrà pagina quadrages. quinquages. nona, versu decimo quinto, ibi. Postremò tota petitio cura vt pompæ plena sit, &c. lin.4. non comitas tibi, nec ea, &c.] hunc locum alij restituere in integrum conati sunt, sed frustrà. ego mihi videor huic vlceri ita manus medicas admouisse, vt nihil integrius fingi posßit. Est autem hoc genus loquendi veteribus vsitatum, & Q. fratre dignum: quod sic explico: non comitas tibi opus est, nec ea, quæ bono viro, ac suaui homine digna sunt, sed opus est magnopere blanditia, &c. lin. 8. commutandus est] nihil muto, quamuis quidam putet legendum, accommodandus est: quod tamen sicui magis probabitur, non repugnabo. lin.12. si, quod eius sit, consequi posßis, &c.] sic hunc locum emendandum arbitror & parua immutatione scripturæ veteris facta, & optima sententia expressa. lin.15. est in conuiuiis] malim legi: est & in conuiuiis, &c. ead. lin. quæ facito & abs te, &c.] sic habet liber vetus vnus: alter, quæ fac vt & abs te: quod idem valet. lin.23. vt id aut iucundè promittas.] deerat hîc vnum membrum: id quod intelligere licet ex iis, quæ sequũtur: quorũ alterũ, &c. alterum, &c. Errauerat librarius scilicet in vocibus iucundè & ingenuè: atque ab aduerbio iucundè ad aduerbũ neges transierat. sic igitur ego restituo vt id aut iucũdè promittas, aut ingenuè neges. Nam quod Adrianus Turnebus sic emendari vult, vt id aut promittas, aut iucundè neges: primùm verbum promittas solitarium & sine aduerbio non placet. deinde iucundè neges, non cõuenit. lin.26. aliis te id rebus exsarturum] maneo in sententia, vt hunc locum sic emendandum esse existimem: quam emendationem doctißimi quidam viri probant. Nonnulli tamen exaucturum malunt. lin. 30. homini planè perito] liber vetus vnus habet homini Platonico. lin.37. quòd sæpe accideret, vt, &c.] vocem causa deleui: multa, quæ deerant in libris vulgatis, reperta in manuscriptis restitui. lin.42. certè abalienes & statim, & plureis] sic edendum curaui duorum veterum librorum auctoritatem secutus. præterea verbum inimicantur deleri iußi, quia eius nullum est in libris veteribus vestigium. lin. 46. vt facere quod promisit, &c.] hæc sunt apta ex superioribus, hoc modo, ita impeditum, vel ita iusta causam impeditũ, &c. suprà proximè videtur aliquid deesse & ita legi debere, quem vid. iusta causa impeditum non facere. PAG.459. lin.9. re, operáque multis: perficiatur id, &c.] mutata interpunctione, & emendato verbo proficiatur, ex eóque facto perficiatur, hic locus ab omni labe vindicatus ac purgatus est, ídque ex librorum antiquorum auctoritate, non sine coniectura tamen nostra. lin.12. excitanda nobis sunt] libri veteres habent excuranda nobis sunt. lin.17. vt etiam siquid posßit, &c.] hic locus non videtur à mendo vacuus. meo autem iniussu hîc operæ fecerunt, nec compet. Nam libri omnes habent ne competitoribus: & ita legendum. PAG.465. lin.7. quò non aduentus tuus, etiam cùm culpa nulla sub.] ex hoc loco appâret, nihil esse mutandum in lib. de petit. consul. qui est pagin. quadring. quinquag. quarta, etsi in aliis culpa non esset, &c. lin.54. qui etiam ex infantium ingeniis elicere, &c.] huius loci testimonio confirmari potest eorum sententia, qui nihil mutandum putant in oratione pro M. Cœlio pag. quingent. tertia, vers. tricés. tertio, nónne ipsam domum metuet, nequam vocem eliciat? Nam vt hic ardor animi vocem elicere ex infantium ingeniis dicitur, sic illic ne è domo flagitiorum conscia, vocem eliciat, metuere debet is, qui falsum crimen ex ea domo prolatum in alterum confert. PAG.466. li.32. qui læuare vultũ, &c.] vsus est hoc verbo & Lu. lib.v. Materiem læuare, dolare, & radere tigna. sic enim legendũ esse admonui: non, vt plagiarius quidam, Materiémque dolare, læuare, & radere tigna. planè ineptè. PAG.467. li.52. vt salutem à nobis, &c.] leg. à vobis, &c. PAG.472. l.51. quòd plus desiderarint.] legend. quòd plureis desiderarint. PAG.478. l.12. aut si hoc, quod sentim.] lege, quo sentimus. PAG.481. versu vltimo, affligit in vnda] legẽdũ vel affligit in vndã: vel affligit in vndas. ead. pag. in fragmento Limonis, Quicquid come loquens, atque omnia dulcia linquens] legendum vel omnia liquens, vt sit particip. à verba liquor. eris: vel quod est nimis remotum à scrip. vulg. omnia dulcia manans. PAG.482. Quid verò Phœbi] locus est non sincerus. Eadem pag. paucis pòst vers. vitalia lumina liquit] legendum vitaï lumina liquit, vt edendum curaui lib. de Diuinatione.

IN QVARTVM

IN QVARTVM TOMVM
OPERVM CICERONIS INDEX ALPHABETICO ORDINE DIGESTVS.

Aristotele

B

C

Calanticam

Consequi

Crassus

Diuitiæ

E

Exanima

Fama

Fortuita

I

Iacturum

K

L

M

O.

Occupo

Ponere

Q

R

S

T.

Temperans

Vadimo-

Vir

FINIS.

Lege Omissa ex indicibus, & annotationibus, quæ sunt pag. seq. & errata operarum.

OMISSA EX INDICE HVIVS TOMI SVO LOCO REPONE.

Admonendus est lector culpa eius, qui indicem glutinauit, quædam, sed ea paucissima, quæ essent ex 2. & 3. tomi indice, in hunc indicem esse coniecta: de quibus tamen fere suis locis lector admonetur, ne frustra quærat.

OMISSA EX ANNOTATIONIBVS IN PRIMVM TOMVM SVO LOCO RESTITVENDA.

EX ANNOTATIONIBVS IN librum primū Cornif. ad Herennium.

PAG. *annotation*. 307. *ad illum locum*, Si furiosus esse incipit, &c.] *qui est pag. contextus 6. versu 9. ita scribe post verbum* incipir. *Quanquam Adrianus Turnebus lectionem vulgatam, & receptam tuetur, &c.* Si furiosus exsistir, *cui assentior.*

PAG. *annot.* 309. *col.* 1. *pro pag.* 18. *li.* 13. *Apertè fatur dictio, &c.*] *adde post hæc verba*, incertum pro illo incerto impresserunt: *Sed hoc præterea admonendus est lector, quod Errico Memmio nuper in mentem venit*, Apertæ *hoc loco legendum esse cum diphthongo, æ, in postrema syllaba, & maiuscula littera* A *in prima, vt per Apertam. Apollo significetur: non* apertè *per è quasi sit aduerbium. Festus*: Apellinem antiqui dicebant pro Apollinem. Aperta item Apollo dicebatur, quia patente cortina responsa ab eo dabanrur. *Hoc totum igitur* Apertæ dictio, *puto esse periphrasin, & per* Apertæ dictionem, *ipsum Apollinem vaticinantem intelligendum: qualia sunt illa*, sententia dia Catonis, *apud Horat. & apud Lucret.* Democriti quod sancta viri sententia ponit.

EX ANNOTATIONIB. IN lib. I. ad Q. Fratr.

PAG. *annot.* 315. *col.* 2. *pro pag.* 115. *post hæc verba* ornandæ orationis, *scribe l.* 15. *ad studium illud dicendi*] *legendum* studium illud discendi, *etiam si libri omnes reclament, &c. Est autem studium discendi ea, quā* φιλομάθειαν *Græci appellant.*

PAG. *annot.* 316. *col.* 1. *pro pag.* 120. *ascribe l.* 7. *ad quamcumque artem, &c.*] *legendum est vt habent duo libri manuscr. & nonnulli vulgati*, ad quam quemque, artem putabat esse aptum: *quod nescio quomodo me fugit, cum in vno ex meis vulgatis iampridem sine manuscriptis ita legendum esse notauissem.* PAG. *annotation. eadem post hæc verba*, PAG. 122. *scribe lin.* 1. *Præterea exercitatio quædam, &c.*] *variè scriptus est hic locus in codicib. antiq. In alijs ita vt edidimus.*: *In aliis sic*, & exercitatio quædam, &c. *atq. ita habent vulgati quidam: in nonnullis, ea exercitatio* suscipienda vobis, &c. *quæ scriptura fortasse omnium est optima. refertur enim ad illud, quod est superiore pagina, versu* 43. Sed magna cum exercitatione, &c. PAG. *annot.* 321. *col.* 2. *pro pag.* 196. *lin.* 35. *adde post illa verba* ædificare ædeis, *& illud Cœlij in annalibus*, in latebras inlatebrare, *apud Nonium.* PAG. *annot.* 322. *col.* 1. *pro pag. context.* 198. *lin.* 48. *Endo pauimento atque*] *iampridem, &c. adde post hæc verba* tenuitate insigneis: *Sed videtur legendum*, atque emblemata vermiculata, *vt sit hic ordo verborū: Quam lepidè lexes compositæ sunt: omnes ita sunt compositæ, vt tesserulæ, & emblemata vermiculata in pauimento.* PAG. 327. *lin.* 2. *pro pag.* 263. *lin.* 40. *Endo pauimento atque emblemate*] *legendum esse* Endo pauimento, *iampridem admonui. Sed fortasse etiam hoc, quod deinceps sequitur, atque emblemate vermiculato, emendandum est. Videtur enim mendosum, & legendum* emblemata vermiculata.

OMISSA EX ANNOTATION. IN TOPICA.

PAG. *annot.* 329. *col.* 2. *pro pag. context.* 278. *adde post voces*, planissimus est. *lin.* 31. *& impressa intelligentiæ*] *legendum*, & impressa intelligentia. PAG. 383. *post indicem primi tomi in primo versu paginæ. col.* 2. *corrige hoc modo, quæ sunt mendosa* quidam improbant, ego autem probo: *vbi impressum est*, magis probant, ego priorem magis probo.

OMISSA EX ANNOT. IN PARTITION.

PAG. 330. *col.* 2. *pro pag. context.* 295. *adde. lin.* 5. *apto quasi quodam verborum modo*] *vox* quasi *adiecta significat esse* εἰκόνα, *id est similitudinem & imaginem quandam. Itaque hoc ipso* quasi *detracto translatio esset. At quæ translatio sit*, verbornm modus? *Præterea quid sibi volunt hæc verba*, modus verborum? *non enim id significant quod sentit, & vult Cicero. Vult enim ad extremum ita aptè claudi orationem oportere, vt neque quicquam redundet, neque quicquam desideretur. Hanc igitur aptam orationis clausulam, atque hunc verborum nexum, non modum verborum, sed nodum potius videtur appellare debuisse. Sic igitur scribendum censeo libris omnibus inuitis & reclamantibus: quanquam animaduerti in vno antiquissimo ex* nodo, *quod fuit initio scriptum, factū esse posteà* modo, *& alia manu, quàm qua scripta cetera sunt, duabus tibiis litteræ* n *tertiam esse adiectam, & ex* n *factum esse* m.

OMISSA EX ANNOT. IN SECVNDVM TOMVM.

IN ORATION. PRO P. Quintio.

PAG. *annot.* 676. *pro pag. context.* 6. *lin.* 23. *venit Romam Quintius ad vadimonium, &c. adde post hæc verba*, Quintius ad vadi-

ad vadimoniū nō venit, quid ago? *Profert tamen Gellius ex M. Catone contra Tiberium exsulem, hæc verba*, Quid si vadimonium capite obuoluto stitisses? Et *Apuleius lib. 4.* veluti ex pilationis vadimoniū sistimus. *Ex quibus vadimoniū sistere à veteribus dictū esse, intelligere licet. Quare recepta lectio*, venit Romā Quinctius: vadimonium sistit, *retineri potest, atque adeò debet.*

IN ORAT. PRO ROSCIO AMERINO.

PAG. *annot. 678. pro pag. 19. lin. 39. Hæc bona sexagies* HS] *sestertium hac nota* HS, *& hîc & alibi excudendum curaui, secutus hanc rationem, quòd sestertius initio pendebat duas libras & semissem. Sed cùm Clemens Teueninus, homo antiquitatis Ro. studiosissimus nuper mihi ostendisset domi meæ aliquot nummos peranti-quos: propemodum me de vetere mea sententia, deduxit. Erat autem eorum nummorum vnus æreus hoc modo signatus* IIS. *Cum hac inscriptione*, sestertius: *quæ nota significat, nummum illum valere duos asseis, & semissem. erat & alter æreus eodē modo & inscriptus, & notatus. Idem duos alios argenteos mihi ostendit, quorum alter sic erat notatus*, V. *quæ nota significat, eum nummum valere quinque asseis, id est duos sestertios, seu dimidiam partem denarij: alter sic*, X. *quæ nota significat valere denarium, id est decem asseis, seu quattuor sestertios. Si quis igitur quærat ex me quid sentiam hac de re: respondeo, vtroque modo, seu vtraque nota sestertiū significari posse, vel hac* HS. *vt hæc significet sestertiū valere duos asseis & semissē, vel illa vt indicet, pependisse olim duas libras æris cū dimidia, nēpe quo tempore nondū Romani nummis argenteis vtebantur.* PAG. *annot. eadem col. 2. pro pag. context. 24. adde. lin. 11. opinor iis crura suffringantur, &c.] sic omnes quidem habent libri: sed doctus quidam putat legendum*, opinor iis ora substringantur, &c. *& item infrà ora quidem vobis nemo substringet: vbi legitur*, crura quidem vobis nemo suffringet, *à quo dissentio.* PAG. *679. col. 2. pro pag. context. 36. adde. lin. 16. si os suum tibi tradidit] semper hic locus fuit mihi suspectus: atque hoc ipsum cùm initio voluissem lectori significare, nescio quo modo, me aliis cogitationibus occupatum fugit. Hîc igitur nunc deniq; quid de eo sentiā, ostendā. videtur mihi hæc scriptura ferri non posse. Nam si quis dicat os tradere dictum esse pro, os præbere, & aspectum alterius non vitare, non potest hoc de Roscio dici, quem suprà dixit effugisse de manibus Rosciorum: & iterum alibi, omnia sua præter animam Rosciis tradidisse. non igitur os suum eis præbuit. Quid igitur dicendum? Ne longum faciā legendū videtur*, Si omnia sua tibi tradidit, *vel vt propius accedamus ad scripturam receptā, à qua non discrepat antiqua*, si omne suum tibi tradidit.

IN VERR. IV.

PAG. *annot. 685. col. 2. pro pag. 160. l. 44. adde post hæc verba, &* in Cuiatiano, ex vno. *lin. 47. Canephoræ ipsæ vocabantur] nonnulli libri habent, canephoroe: quod fortasse rectum est: alij* canephoroi, *quod etiam probabile est: quemadmodum & infrà pagina centesima sexages. tert. versu tertio, vbi libri vulgati habent* canephoras, *in manuscr. est* canephoros.

IN ORAT. PRO LEGE MANILIA.

PAG. *annot. 692. col. 1. pro pag. 244. lin. 15. &c. adde post hæc verba*, à quo dissentio. *Immò fortasse apud Cæsarem eo, quē dixi, loco legendum*, sine magno commeatu, atque molimento, &c. *vt molimentum sit à verbo molior, ris, idem valens quod* molimen, *quo vtitur Horat. Epist. 2. lib. 2.* Quanto cum fastu, quanto molimine circū Spectemus vacuā Ro. vatibus ædē. *Eadē pagina annot. pro pag. contex. 246. l. 27. Gallorum internecione &c.] magna est hoc loco in lib. manuscriptis scripturæ varietas. alij enim habent* intensione, *alij* interemtione, *seu* interemptione, *alij* internicione, *vnde suspicari possit aliquis subesse mendum: quod & Frācisco Fabricio Marcodur. homini in primis erudito, videtur. qui, vt mihi significat vna epistola ad me scripta, legendum existimat*, interitione: *quod & mihi venerat in mentem, vt pluribus verbis ostendi annotat. in epistol. 20. lib. 2. ad Attic. pagina quadringent. sexages. quarta. col. 2.*

IN ORAT. IN PISONEM.

PAG. *annot. 712. col. 1. pro pag. context. 539. lin. 1. adde post hæc verba*, laudi concessisse. *Postremò præter antiquorum librorū auctoritatem, confirmat hanc scripturam & Plutarch. in Cicerone, his verbis* ἡ δὲ κικέρωνος ἐν τοῖς λόγοις ἀμετρία τῆς περιαυτολογίας, ἀκρασίαν τινὰ κατηγόρει πρὸς δόξαν βοῶντος, ὡς τὰ ὅπλα ἔδει τῇ τηβέννῳ, καὶ τῇ γλώττῃ τὴν θριαμβικὴν ὑπείκειν δάφνην: *id est, Ciceronis autem immoderata de seipso prædicatio declarabat, eū esse gloriæ supra modū auidū, cū clamaret, arma togæ cedere debere, & lauream triumphalem linguæ.*

IN PHILIP. SECVNDAM.

PAG. *annot. 716. col. 1. pro pag. 597. lin. 12. P. Faber Tolos. supplicum libellorum in Regia magister, &c. adde post hæc verba*, pro conclauibus triclinia sunt. *Idem aliquot pòst mensibus, cùm Lutetiam venisset, sententia mutata, dixit mihi sibi videri totum hunc locum, sic potius esse legendum*, pro cubiculis stabula, pro conclauibus triclinia, pro tricliniis popinæ sunt, *cui assentior. Sic Seuerus ad Rogonium Celsum apud AElium Spartianum in Pessennio Nigro.* Milites tui vagantur, tribuni medio die lauant, pro tricliniis popinas habent, pro cubiculis meritoria: saltant, bibunt, cantant, & mensuris conuiuiorum vacant, cùm sine mensuris potent. *quem locum idem mihi indicauit: vt & alterū ex oratione Caij Gracchi, qui est apud A. Gell. lib XV. cap. XII.* Nulla apud me fuit popina, neque pueri eximia facie stabant, sed in conuiuio liberi vestri modestius erant, quàm apud præceptorem: *(al. præcipem, quod idem valet.) En tibi in his tribus locis commemorantur popinæ & stabula. Nam quæ M. Tullius stabula nominat, meritoria à Seuero dicuntur. Gracchus autem his pluribus verbis eandem rem significauit*, neque pueri eximia facie stabant. *Ita ex Seueri & Gracchi verbis intelligimus per stabula apud M. Tullium significari meritoria & quasi prostibula.*

OMISSA EX ANNOT. IN TERTIVM TOMVM.

IN EPIST. V. LIB. XII. Epist. ad Atticum.

PAG. *annot. 472. col. 2. lin. 2. pro pag. 337. lin. 21. fac non ad* διψῶσαν κρήνην, *sed ad* πετρήνην *eum venisse, &* ἄμπνευμα σεμνὸν Ἀλφειοῦ κρήνην, *&c.] secutus sum in hoc loco Manutij coniecturam: quod non fecissem, nisi libri veteres, & maximè Turnesianus, eam confirmarent: in quibus est post vocem* Ἀλφειοῦ, πετρήνην: *vnde pudenter licet facere* κρήνην. *Non dubium est autem, quin significetur Arethusa, aut Ortygia, quæ Arethusam continet, vt ex Pindari primo carmine* Νεμ. *vnde hæc verba sumta sunt, & eius interprete intelligere licet. Sed videtur vox* κρήνην *esse superuacanea. ea enim detracta sententia est plana. quod Auratus noster existimat. mouent me tamen codices veteres, nisi quis dicat vocem illam natam esse ex glossa. Addidi autem copulam, &, post verbum* venisse, *Malaspinæ assensus. Auratus mauult addi disiunctionis particulam*, vel. *Per hos fonteis autem Pirenen & Arethusam, quorum alter est Syracusis, alter Corinthi, significat opes Corinthias & Syracusanas. Paulo antè vbi omnes libri habent*, Quòd autē osim hāc rem, *Corradus vult legi*, quid autem si in hanc rem, &c. *quem secutus sum.*

IN EPIST. XI. LIB. XVI. EPIST. Ad Atticum.

PAG. *annotat. 475. col. 1. pro pag. contextus verborum Ciceronis 395. adde. lin. 5. meis verbis suauium des. Vale.] codex Turnes. habet* meis verbis suauium des volo. *quod probo. Nam vt etiam hoc loco dicam, quod puto alibi à me dictum esse, in plerisq; epistolis non habēt ascriptū*, vale, *libri veteres: & credibile est ab iis esse adiectum, qui non putarent integrā esse epistolā sine hoc verbo.*

OMISSA EX ANNOT. IN IIII. TOMVM.

IN LIBRVM III. DE Officiis.

PAG. *annotat.* 500. *col.* 1, *pro pag.* 391. *adde, lin.* 21. quæ vacent iustitia] *sic quidē habent omnes libri vulgati neq; aliter edidit Langius, sed nostri veteres habent,* quæ vacent iniustitia, *& ita sine dubio legendum. numquam enim subeunda sunt incommoda animi, quæ vacent iustitia: & qui talia incommoda subiret, contrà naturam faceret.* Nunc *autem (vt quidem scriptum est in omnibus libris vulgatis) dicit magis esse contra naturam detrahere alteri sui commodi caussa, quàm subire omnia incommoda etiam animi, quæ careant iustitia. At hoc pugnat cum sensu Ciceronis. vult enim, iniustitiam esse omnium incommodorum maximè contra naturam.*

ERRATA OPERARVM SIC CORRIGITO. PRIOR NVMERVS PAGINAM, POSTERIOR VERSVM INDICAT.

6.	23.	exhibiturum
ead.	28	quærendum
9.	18.	opinionísque iudicio,&c.
14.	25.	aggredimur,&c.
17.	37.	animaduertebam vos moueri,&c.
17.	38.	in quærendo ac disserendo.
20.	12.	inquiunt,&c.
22.	36.	aliquot annis,&c.
24.	26.	cùm quæreret: Dionysius,&c.
ead.	46.	eir, sed obscuros ac tenebricosos, &c.
27.	9.	vel, vt tuo verbo vtar,&c.
34.	14.	Nicetas Syracusius,&c.
34.	33.	corpus, aliud cedat,&c.
37.	25.	Calliphonem sequar,
40.	3.	quid habent, cur,&c.
ead.	47.	æqui esse debent,
46.	10.	labefactetur oratio mea. nam cùm ignoratione,&c.
55.	41.	si quæri', libenter.
65.	37.	referantur: nihil,&c.
70.	29.	non Themistoclis,&c,
ead.	47.	fieri non potest, sine dol.
76.	38.	sequens illud, quod prod.
87.	39.	nihil moueatur,
95.	3.	dispexerint,&c.
104.	49.	vt tuenda sit, & inter hęc,&c.
105.	8.	natura est, nec,&c.
115.	47.	cederemus.
117.	12.	sunt. Esse ergo eos,&c.
118.	43.	sed læuibus, & rotundis.
121.	50.	læuium & rotundorum,&c.
124.	5.	moueantur. Cùm pateat, &c. delēda est hinc lineola transersa. Sunt enim etiam hæc verba Platonis vsque ad illa, *licet concurrant, &c.*
127.	20.	tanquam in rate,&c.
128.	47.	contemnit. Acerrimè autem, &c.
129.	9.	abstraxisset?
133.	2.	concinuntur, &c.
139.	43.	mortalibu' Diuisse cluet doctū Promethus Clepſ.
ibid.	50.	asciuit manus.
151.	13.	Attius:
152.	43.	Sciebam, me in m.
154.	7.	quod à natura datum est, auxil.
155.	5.	sensu. Nec verò,&c,
169.	2.	quod qui faciet,&c.
172.	18.	solum habere velle,&c.
182.	12.	contemnere, *& ita corrige suprà principio huius libri.*
186.	25.	adolescentulo,&c.
ibid.	42.	aspiciebat,&c.
191.	7.	nostri philos. facere non poterunt?
198.	27.	vnde verò illæ,&c.
199.	7.	nullo modo viderunt, animi naturam,
291.	28.	naturam vniuersam:
204.	47.	Quæ primùm nullæ sunt. nihil est enim minimum: deinde nullum est inane.
212.	44.	nutare videtur,&c.
214.	48.	C. Flaminium,&c.
218.	34.	quæ non sit minor,&c.
237.	17.	ad neruos resonant in e.
239.	10.	rerum futurarum,&c.
246.	13.	Quid enim? aiebat,
249.	11.	Orbonæ ad ædem Larum, &c.
254.	18.	persequi, qui iidem multis,&c.
273.	21.	Romam, Remurámne,&c.
283.	16.	qua ex cognatione nat. al. contagione,&c.
ead.	20.	impetrire velit,
291.	14.	partim superstitione m.
ead.	47.	Ad Chaldæorum,&c.
294.	37.	quàm scire.* negant enim,&c.
304,	33.	sed in factis immutabilitatem, &c.
306.	4.	quæ causas habeant, cur fiant, &c.
308.	45.	positam, eam causam ad,&c.
311.	27.	ditione ouium, & boum,&c.
312.	4.	omni fortuna iudicetur:
314.	18.	probris & iniuriis,&c.
317.	28.	quod quidem in terris fiat, acc.
320,	39.	qui non tum hoc, tum
330.	49.	& ob eam ipsam causam,&c.
347.	13.	,quòd senatus ex his constituitur,
349,	10.	nisi aut cùm peccante sen.q.f.amb. s.n. m. adiuuante, tolli d. vtile est,&c.
355.	12.	multa peccantur:
357.	38.	ita in eum benignitatis, &c.
359.	15.	Illa virago viri:
ead.	31.	eosdem bonos,&c.
361.	17.	verè à se dixerit,&c.
363.	31.	nec adulari nos s.
368.	2.	liberis, omníque,&c.
ead.	34.	reliquámque figuram,&c.
372.	9.	cetarij,
379.	37.	nisi æquabiliter,&c.
380.	9.	sic gloria & quærenda, & collocanda ratione est.
391.	11.	vna continemur,&c.
ead,	21.	quæ vacent iniustitia.
401.	1.	quod promiserit illi, nécne.
405.	22,	Flamininum ille vir,&c.
408.	22.	Prouehebantur ad res,&c.
ead.	43.	diuina studia omitt.
410.	37.	nam hæc quoque,&c.
ead.	38.	exstinguitur senect.
422.	46.	M'. Curij,&c.
423.	39.	interdum contentione vel vxoriæ condicionis,&c.
424.	6.	& Rupilio cons.
444.	7.	& in iis, quæ m.
ead.	29.	omneis enim orbeis cor.
445.	3.	aquatile & terrestre,
447.	27.	mensium, annorúmque,&c.
452.	42.	larga cum luce Bootes,
ead.	9.	col. 2. Vt fama est hominum,&c.
454.	46.	amant, tibi non inuidere.
462.	22.	summa prudentia, clariss. virum, & versu seq. iudiciis,&c.
476.	12,	iustitiæ,&c. temperantiæ,
478.	12.	quo sentimus,&c.
479.	61.	& audacibus,
480.	41.	quod si non est,&c.

Nomina beneuolus, & beneuolentia, semper scripta sunt in libris manuscr. per vocal. i. in 2. syll. beniuolus, beniuolentia. Quare sic potius scribito.

Siqua alia erunt errata vel typographi, vel eorum, qui huic editioni præfuerunt, meminerit lector, opere in longo fas esse obrepere somnum, vt ait Flaccus.

IO. AVRATI VERSVS GRÆCOS AD ERRICVM MEMMIVM DE CICERONE LAMBINI, QVI positi ſunt in veſtibulo primi Tomi, ſic faciebat Latinos Otho Turnebus, Adr. Turnebi fil.

Lambinus Ciceronem, alter Cicero, Ciceroni
Tertio itémque tibi, candide Memmiada,
Limatum, terſum, perpendiculóque probatum,
Vnguíque exactum ter quater, & decies,
Tantillo in tanta conſumto mole laboris
Tempore, (rem miram) vix quater exiguis
Sex lunæ ſpatiis, digno tibi munera digna,
Dignus & ipſe, viro docto, homo corde vigens,
Cordatam hanc ſtatuam, & doctrina, atque arte madentem,
Ex voto donat, dedicat, atque ſacrat.
Multa alia innumera ex ære, argentóque nitente,
Et vetera ex auro ſunt monumenta tibi:
Nec cupidorum artis priſcæ ſtudioſior alter
Te quiſquam rerum eſt vſquam alibi veterum,
Nec, quos librorum vrit amor, quiſquam exſtat eorum,
Cui libri in ſummis ſint mage deliciis:
Vnde & aliis multos vtendos ſæpe dediſti,
Lambino at plureis: teſtis ego ipſe tibi:
Gratia par quorum, hoc monumentum inſigne, refertur:
Próque tuis donis dona tibi hæc redeunt:
Sed neque tam carum tua nummum, nec ſimulacrum
Tale apotheca, licet plena ſit vſque, tegit:
Quale hoc nunc tibi Lambinus (niſi forte vocetur
Lampinus potius lampadem ob ingenij,)
Quale, inquam, hoc clarauit opus, multúmque poliuit,
Omnibus abſterſis ſordibus & maculis,
Diuitias vtrique amplas, laudémque perennem, &
Rem caram iis, cepit quos Ciceronis amor.

LVTETIAE,

Excudebat Floricus Præuotius anno CIↃ IↃ. LXVI. Menſe Februario, ſumtibus Iac. à Puteo, Bern. Turriſani, Ph, Galt. Rouillij.

